

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

2

Dünya ədəbiyyatı

ANTOLOGİYA

Tərcümə edəni:

Çingiz Əlioğlu

Əməkdar incəsənət xadimi

Tərtib edəni və redaktoru:

Umud Rəhimoğlu

Dünya ədəbiyyatı. Antologiya.
İki cildə. II cild. Bakı, “Avrasiya Press”, 2010, 664 səh.

İkicildlik “Dünya ədəbiyyatı antologiyası”nın ikinci cildinə dünya ədəbiyyatının nəsr nümunələri daxil edilmişdir.

ISBN 978-9952-442-32-8

© Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 2010

© “Avrasiya Press”, 2010

V.Q.KOROLENKO

(Rusiya)

İŞIQLAR

Bir dəfə, çox-çox bundan qabaq, tutqun bir payız axşamı sərt, iti axan Sibir çaylarından biri ilə üzürdüm. Qəfil, çayın dirsəyində, irəlidə qaralan dağların ətəyində bir işıq görünüb yox oldu.

Güclü, parlaq bir işıqla lap yaxınlıqda yanıb söndü...

– Hə, şükür Allaha! – Sevinclə dilləndim. – Gecələmək üçün düşəcəyimiz yerə az qalıb çataq!

Avarçı geri qanrılıb, çiyini üstündən işığa baxdı və yenə laqeyd-cəsinə ağır-ağır avar çəkməyində davam etdi.

– Hələ çox qalıbdı!

İnanmadım: işıq qeyri-müəyyən qaranlıqdan sıyrılıb gözümlün qabağında dayanıb durmuşdu. Ancaq avarçı yanılmamışdı: məlum oldu ki, doğrudan da hələ çox var.

Qaranlığı dəf edib parlamaq, öz yaxınlığı ilə nəsə vəd edib, adamı cəlb etmək bu gecə işıqlarının xasiyyətidir. Adama elə gəlir ki, indicə bir-iki dəfə də avar çəksən, çatmısan, yolun sonudur... Halbuki uzaqdır, hələ çox var, sən demə!..

Nəsə, mürəkkəb kimi qara çayla bir xeyli üzdük. Dərələr, sıldırım qayalar qaranlıqdan sıyrılıb çıxır, zəhmlə üstümüzə yeriyib gəlir, arxada qalıb, sonsuz kimi görünən uzaqlıqda gözdən itirdilər,

işıqsa hələ də qarşımızda dayanıb durmuşdu, yenə də eləcə say-rışıb, bizi cəlb edirdi, yenə də eləcə yaxın və əlçatmazdı...

Daşlı-qayalı dağların kölgələdiyi o tutqun, zəhmli çayla, o canlı işıq indi tez-tez mənim yadıma düşür. Bu hadisədən qabaq da, sonra da neçə-neçə ona bənzər işıqlar, nəinki məni, yüzlərlə, minlərlə adamı öz yaxınlığı ilə cəlb edib. Amma ömürsə, çay kimi elə o zəhmli sahillərin arasında axır, baş alıb gedir, işıqlara çatmağa isə yenə çox qalıb. Odur ki, avarlardan bərk yapışmaqdan savayı bir iş qalmır...

Ancaq hər halda... hər halda irəlidə – işıqlar var!..

1900

MEŞƏ UĞULDAYIR

POLES ƏFSANƏSİ

I

Meşə uğuldayırdı...

Bu meşədə həmişə uzaq kilsə zənginin sədası kimi rəvan sürəkli, sözsüz bir nəغمə kimi, keçmişin qeyri-müəyyən xatirələri kimi sakit, tutqun və səksəkəli bir uğultu vardı. Meşə həmişə uğuldayırdı, çünki o, hələ meşəqıranların, odunsatanların baltasını, mişarını görməmiş bakirə bir şamlıqdı. Əzəmətli, qırmızı gövdəli, boy-buxunlu yüzillik şamlar yaşıl qübbələriylə bir-birinə sıxlaşıb qaşqabaqlı döyüşçü dəstəsi kimi dayanıb durmuşdular. Aşağıda sakitlik idi, qatran qoxusu gəlirdi; torpağa səpilmiş şam iynələri örtüyü arasından parlaq, saçaq-saçaq yarpaqları olan ayıdöşəyi, qıjılar boy verirdi, onlar sakitcə uyumuşdular, bircə yarpaqları da tərənəmirdi. Rütubətli künc-bucaqdan yaşıl otların uzun, nazik gövdələri ucalırdı; ağ yoncalar sanki yorğun, əzgin imişlər kimi şəhdən ağırlaşmış başlarını aşağı əymişdilər. Yuxarılarda isə meşənin fasi-ləsi və nəhayətsiz uğultusu səslənirdi, qoca şamlıq həyəcanla köks ötürür, içini çəkirdi.

İndi bu ah çəkmələr, köks ötürmələr getdikcə daha dərindən gəlir, daha da güclənirdi. Mən meşə cıdırı ilə at belində gedirdim; göy üzünü görməsəm də havanın tutqunlaşmasından hiss edirdim ki, meşənin üstünü yavaş-yavaş ağır buludlar alır. Artıq gün keçir, qaş qaralırdı. Ağac gövdələri arasından təkəm-seyrək maili qürub şəfəqləri süzülə də, cəngəlliklərdə dumanlı, tutqun toranlıq hökm sürürdü. Axşama tufan gözlənilirdi.

Bu günçün ovla bağlı hər cür fikri bir qırağa qoymaq lazım gəlirdi; tufan qopmamış özümü gecələmək üçün bir yerə yetirməliydim. Altımdakı at dırnaqlarını ağacların çılpıqlaşmış köklərinə döyür, finxırır, qulaqlarını şəkləyib şaqqıldayan meşənin boğuc əks-sədasını diləyirdi. O, meşə keşikçisinin tanış komasına doğru adımlarını özü yeyinlətdi.

İt hürdü. Seyrəlmiş ağac gövdələri arasından şirəli divarlar gözə dəydi. Göy üzünü tutmuş yaşıllıq altında göyümtül tüstü burulur; damı sınıq-salxaq əyri koma divar kimi ucalan şamların qırmızı gövdələrinə qısılib baxanda adama elə gəlir ki, koma tədricən torpağa gömülür, böyür-başında məğrur şamlar göy üzünə çətir tutublar. Talanın ortasında isə bir-birinə möhkəm söykənmiş bir topa cavan palıd ucalır.

Burada mənim həmişəki ov yoldaşlarım – hər ikisi meşəbəyi olan Zaxarla Maksim yaşayır. Amma indi deyəsən heç biri evdə yoxdur, nəhəng çoban itinin hürməsinə qarşıya heç kim çıxmır. Təkə çal bığlı, daz bir qoca evin dövrəsindəki torpaq qalağının üstündə oturub çarığını qurdalayır. Qocanın bığları az qala kəmərinə dəyir, gözlərisə tutqun və donuq nəzərlərlə baxır, elə bil ki, o nəyisə xatırlamağa çalışır və heç cürə yadına sala bilmir.

– Salam, baba! Evdə kim var?

– Ehe! – Qoca başını yelləyir. – Nə Zaxar var, nə də Maksim, Motrya da meşəyə inəyin dalınca gedib... İnek çər dəymiş yenə harasa baş alıb gedib, yəqin ayı-zad parçalayıb indi... Hə, görürsən də heç kim yoxdur!

– Eybi yoxdur. Səninlə oturub gözləyəyəm.

– Gözlə, gözlə, – qoca başını tərpedir və mən atı palıdın budağına bağladığım müddətdə zəif və bulanıq gözləriylə mənə baxır. Qoca artıq lap əldən düşüb: gözləri görmür, əlləri də əsir.

– Yaxşı, bəs sən kimsən, oğlan? – Qoca gəlib onun yanında torpaq qalağına çökəndə məndən soruşur.

Bu sualı ondan hər dəfə gələndə eşidirəm.

– Ehe, indi bildim, bildim, – qoca yenidən çarığı qurdalaya-qurdalaya deyir. – Qoca kəllə belə şeydir, xəlbir kimi heç nə saxlamır. Çoxdan ölüb getmişləri xatırlayıram, hə, lap yaxşı xatırlayıram! Təzələr isə nəsə unuduram... Dünyada yaşamaq belə şeydir.

– Bu meşədə çoxdanmı yaşayırsan, baba?

– Ehe, lap çoxdan! Fransız çar torpağına basıb gələndə mən artıq vardım.

– Hə, dünyada çox şeylər görmüsən. Yəqin danışmağa, xatırlamağa bir şey taparsan.

Qoca təəccüblə mənə baxır.

– Nə görəcəyəm, oğlan? Meşə görmüşəm. Uğuldayır meşə, gecə, gündüz uğuldayır, yay, qış bilmir, uğuldayır... Mən də bax, elə o ağac kimi meşədə bir əsri başa vurub heç nə də görməmişəm... İndi ta qəbirə, gora da bir şey qalmayıb, amma oğlan, hərdən düşünüb heç özüm də kəsdirə bilmirəm: yaşadım mən bu dünyada, ya yox... Ehe, belədir, bəli! Bəlkə də heç yaşamamışam.

Qara buludun bir qırağı taladakı sıx ağac başlarının arasından göründü; talanı dövrələyən şamların budaqları küləyin nəfəsindən tərپəşib əsdi, meşənin uğultusu güclənmiş, dərin bir akkord kimi keçib getdi. Qoca başını qaldırıb qulaq kəsildi.

– Tufan gəlir, – bir an sonra dilləndi: – bax, bunu bilirəm. Oy-oy-oy. Gecə boran olacaq, şamları qıracaq, köklü-köməcli çəkib çıxardacaq!.. Hənəkləşəcək, oyun çıxardacaq meşə sahibi... – Bunu o, lap sakitcə əlavə etdi.

– Hardan bilirsən, baba?

– Ehe, bunu mən bilirəm! Ağacın necə danışdığını çox yaxşı anlayıram... Ağac da qorxur, oğlan... Biri elə bu ağcaqayın məlun, elə hey nəsə donquldanır, hələ heç külək də yoxdur, amma bu, əsim-əsim əsir. Şamlıqdakı şam aydın havada tarım çəkilməmiş sim kimi səslənir, günəşin şəfəqiynən oynayır, di gəl balaca külək qalxdımı, başlayır uğuldayıb inildəməyə. Hələ bu harasıdır?.. Sən indi bir qulaq kəs. Mən gözlərimlə pis görsəm də, qulaqdan yaxşıyam, eşidirəm: palıd uğuldamağa başladı, taladakı palıdlar dilləndi... Bu o deməkdir ki, boran, tufan gəlir.

Doğrudan da, şamlığın hündür divarının əhatə etdiyi taladakı gödərək palıd topası möhkəm qol-budaqlarını tərpedir, şamların uzaqdan eşidilən, bərk səslərindən yüngülcə fərqlənən kar bir uğultu yayırdılar ətrafa.

– Ehe! Eşidirsənmi oğlan? – Baba hiyləgər uşaq təbəssümü ilə dillənir. – Mən artıq bilirəm: palıda ki, belə toxundu, deməli, sahib gecə gəzməyə başlayacaq, qırıb-dağıdacaq... Yox əşi, qıra bilməz! Palıd möhkəm ağacdır, heç sahibin də ona gücü çatmaz... Bax belə!

– Hansı sahib, babacan? Axı özün deyirsən: tufandır qırıb-dağıdan.

Baba bic-bic başını tərpetdi.

– Ehe, mən ki bunu bilirəm!.. İndi deyirlər elə adamlar yaranıb ki, heç nəyə inanmırlar artıq. Sən bir işə bax! Amma mən sə onu görmüşəm, indi sən gördüyüm kimi, bəlkə də daha yaxşı görmüşəm, çünki gözlərim işığı itirib indi, o vaxtlarsa cavandım, gözlərim işıqlıydı! Oy-oy, bilirsən necə görürdü gözlərim onda?!

– Sən onu necə gördün, babacan, danışsana?

– Bax, elə lap indiki kimi, əvvəlcə şamlığda şam inildəyəcək... Gah səs salacaq, gah da inildəyəcək: o-ox-xo-o... o-xo-o! – Sonra susacaq, çox keçməmiş bir də başlayacaq, sonra bir də, daha tez-tez. Həm də hər dəfə daha yazıq, daha şikayətlə. Ehe, ona görə ki, onlardan çoxunu gecə sahib aşırıdıb yıxacaq. Sonra palıdın dillənmək növbəsi yetişəcək. Axşama yaxınsa lap güclənəcək, gecə isə meydan onunkudur: düşüb meşə boyu qaçır, gülüb ağlayır, fırlanıb oynayır, hər şeydən də çox palıda güc verir, elə hey dartıb kökündən qopartmaq istəyir... Bir dəfə mən payızda pəncərəyə baxdım; onunsa belə şeylərdən xoşu gəlmiş, qardaş: özünü aynaya yetirib şam kötüyünü tarrax necə çırpırsa, şüşələr az qaldı üz-gözümü sir-sifətdən çıxartsın başı batmış; yaxşı ki, mən sən deyən əfəl deyiləm – geri sıçradım. Ehe, belədir oğlan, o, yamanca tündxasiyyətdir.

– Təhər-töhürü necədir?

– Təhər-töhürü necə olacaq, bataqlıqda bitən bədmüşk, pişpişə kimi bir şeydir. Çox oxşayır!.. Saçı-saqqalı ağaclarda bitən quru bağambürç kimidir, burnu zırpı bir budaq parçasıdır, sir-sifəti isə dəmrov döymüş üz kimi çöpür-çöpürdür büsbütün. Tfu, lap eybəcərdir! Allah eləməsin ki, Allahın bir düz bəndəsi onun ürcahına çıxsın... Vallah! Bir dəfə mən onu bataqlıqda lap yaxından gördüm...

İstəsən, qışda gəl, onu lap yaxından özün gör. Bax, o dağa çıx – o dağı meşə бүрүйüb бүsbütün – ən uca ağacın lap təpəsinə dırmaş. Hə, ordan bəzi günlər onu görmək olur; ağ bir sütun kimi meşənin başı üstüylə gedir, öz-özünə hey fırlanır, dağdan arana düşür... Qaçır, qaçır, sonra da elə ormanda da gözdən itir. Ehe!.. Keçib getdiyi yerlərdə də izini ağappaq qarla örtür... Sən bu qocaya inanmırsansa, imkan elə özün bir bax.

Qoca çox danışdı. Elə bil dirilmiş meşənin həyəcanlı səsi başımızın üstünü kəsdirmiş tufan qocanın qanını qızıqdırmışdı. O, başını yellədir, gülümsünür, bozarmış gözlərinin qapaqlarını tez-tez qırırdı.

Birdən onun qırış-qırış olmuş hündür alnından sanki kölgə keçdi. Məni dirsəyi ilə itələyib müəmmalı-müəmmalı dilləndi:

– Bilirsən sənə nə deyirəm, oğlan? Burası düzdür ki, meşə sahibi çox iyrenc bir məxluqdur. Allahın əməli-saleh bəndəsinin belə kafərlə rastlaşmağı şübhəsiz ki, xoşagəlməzdir... Ancaq görək Allahını danıb yalan danışmayasan: o, şər iş tutan deyil... Zarafatlaşmağa zarafatlaşar adamlarla, di gəl bəd əməl törətməz.

– Ay baba, bəs, axı sən özün deyirdin ki, o səni ağac kötüyü ilə vurmaq istəyirdi?

– Ehe, istəməyə-istəyirdi. Neyləsin, qəzəblənmişdi axı, acığı tutmuşdu ki, niyə mən pəncərədən ona baxıram, hə, bəs nə! Amma burnunu onun işlərinə soxmayan adama heç nə eləyən deyil. Bəli, belədir bu meşə adamı – qulyabanı!.. Hə, onu da deyim ki, meşədə ən dəhşətli işlər adamların ucbatından törəyir... Ehe, vallah!

Qoca başını əyib bir dəqiqəyə kimi kirmiş oturdu. Sonra başını qaldırıb üzümə baxanda, gözlərində, bu gözləri örtmüş tutqun pərdə arasından oyanmış xatirənin, yaddaşın qığılıcını parladı sanki.

– Hə, oğlan, indi mən sənə bizim olmuş bir meşə əhvalatını danışacağam. Hə, lap elə bu yerdə baş vermişdi bu əhvalat, çox-çox qabaqlar... Yadıma gəlir... lap yuxu kimi, elə ki, meşə uğuldadımı onda lap aydın xatırlayıram... İstəyirsən sənə danışım, hə?

– İstəyirəm, istəyirəm, babacan! Danış!

– Bə nə, necə var elə də danışacağam, ehe! Hə, qulaq as!

II

Mənim dədəmlə anacığım, bilirsən, çoxdan ölüb-gediblər, onda mən lap cavanca oğlandım... Məni bu dünyada tək qoyub getdilər. Hə, belə müsibətlər gətirib gidi dünya başıma, ehe! Nəsə, icma üzvləri bir yerə toplaşib çox düşünüb-daşındılar: “İndi biz bu oğlanla neyləyək?” Hə, pan da oturub çox götür-qoy elədi... Axır bu dəfə meşədən meşəbəyi Roman gəlib çıxdı, üzünü icma üzvlərinə tutub dedi: “Bu oğlanı mənim yanıma, keşikçi komasına verin, yetimin çörəyini verərəm... Mən meşədə tək darıxmaram, onun da bir parça çörəyi olar...” Hə, lap elə-belə dedi, icma da cavab verdi ki: “Götür!” O da götürdü. Elə o vaxtdan da mən meşədə qaldım.

Beləcə, Roman məni bəsləyib böyütdü. Necə də qorxunc adam idi, Allah göstərməsin!.. Nəhəng gövdəsi vardı, gözləri qapqaraydı, bu gözlərdən onun tutqun qəlbi boylanırdı, ona görə ki, bütün ömrünü bu adam meşədə tək-tənha yaşamışdı: adamlar deyirdilər ki, ayı onunçün qardaş, canavarsa baciğlu kimi bir şeydir. Hər cür heyvanı tanıyırdı, qorxub çəkinmirdi, adamlardansa kənar gəzirdi, heç onlara baxmağı da xoşlamırdı... Bax belə adam idi o, vallah, düz sözümdü! Hərdən üzümə elə baxırdı ki, kürəyimə qarışqa dolurdu... Amma hər halda adam kimi xeyirxahdı, məni, söz yoxdu, yaxşı yedirdib-içirdirdi: qarabaşaq sıyığını həmin donuz piyində bişirərdi, işdi, ördəkdən-zaddan vurub-eləyəndə ördək əti verərdi. Adamın başının üstündə Allah var, düz sözü niyə gizlədəsən, yaxşı bəsləyirdi məni.

Beləcə, ikilikdə yaşayırdıq. Roman meşəyə yollanır, mən isə komada bağlı qapı ardında qoyub gedirdi – heyvan-zad toxunmasın deyə. Sonra isə Oksananı gətirib ona arvad elədilər.

Pan verdi arvadçıgazi ona. Kəndə çağırıb dedi: “Belədir, deyir, Romasyu, evlən!” Əvvəlcə Roman pana belə cavab verir: “Arvad mənim nəyimə gərəkdə? Meşədə mən arvadla neyləyəcəm, onsuz da hələ bir uşaq da üstümdədir? İstəmirəm, deyir, evlənmirəm!” Qızlara vaxt sərf etməyə öyrəşməmişdi, hə! Di gəl pan da bicin biri ydi... Elə ki, o pan yadıma düşür, oğlan, öz-özümə düşünürəm ki, indi artıq elələri yoxdur, – yoxdur elə panlar artıq – qurtardılar, vəssalam... Elə sənin özünü götürək: deyirlər sən də pan nəslindəsən. Bəlkə də düz deyirlər... di gəl səndə o... həqiqi... pənliq yoxdur... Belə də, oğlansan özünçün, vəssalam.

Amma o isə əsl həqiqisindən idi, keçmişdəkilər kimi.. Bax, deyim sənə ki, dünyada elə işlər olur ki, yüzü birindən qorxur, özü də necə!.. Oğlan, sən bir qırğıya da fikir ver, cücəyə də: ikisi də yumurtadan çıxıblar, di gəl qırğı göyə can atır, ehe! Göydə elə qıy vurur ki, o saat cücələr nədi, qart xoruzlar da pərən-pərən düşür... Səbəbi də nədir, səbəbi odur ki, qırğı pan quşudur, toyuqsa – sadə kəndçinin...

Yadımdadır, balaca uşaqdım: təxminən bir otuz nəfər kəndli meşədən yoğun tir daşıyırdılar. Qənşərdən pan çıxdı, atın belində pan çıxdı, kefikök gedirdi özüyçün, bığlarını bura-bura. Altında at oyur-oyur oynayırdı. Oy-oy! Kəndlilər panı gören kimi bir əl-ayağa düşdülər ki, gəl görəsən, kimisi qaçıb atları yoldan qarın içinə çəkir, kimisi papağını çıxarırdı. Sonra o tirləri qarın içindən çıxartmaq üçün olmazın əziyyətini çəkdiilər, pan isə atı dəhmərləyib çıxıb getdi – görürsənmi, tək bir ona o boyda yol darısqallıq eləyir! Qaşqabağını turşutdu, kəndlilər siçan deşiyini satın alırlar, balaca çiçəyi çirtlayanda hamının üzü gülür, işdi, kədərlənib-eləsə millət yasa batır. Hə, o ki qaldı panın sözünün qabağına söz deyəsən, beləsi hələ anadan olmayıb.

Hə, məlum məsələdir ki, Roman meşədə böyümüş adamdı, sən deyən özünü aparmağı, deyib-danışmağı bacaran deyildi, odur ki, pan da ona o qədər məhəl qoymurdu.

– İstəyirəm, – bunu pan deyir, – sən evlənəsən, niyə, nə üçün, səbəbini özüm bilirəm. Oksananı götür apar.

– İstəmirəm, – deyir Roman, – gərəyim deyil, istəyir lap Oksana olmur, kim olur olsun. Qoy onu şeytan alsın, mən yox. – Bax belə!

Panın əmrilə tez qamçıları gətirdilər. Romanı yerə uzatdılar, pan yenə soruşdu:

– De görüm evlənəcəksən, Roman?

– Yox, – deyir, – evlənməyəcəyəm.

Pan:

– Çırpın, – deyir, – bunun gündöyməzinə bəs deyincən.

Kefin istəyən qədər çırpıdılar; baxmayaraq ki, Roman dözümlü, sağlam adamdı, axır tab gətirə bilmədi.

– Bəsdir, əl çəkin, – deyir, – qoy siz deyən olsun! Bir əcinnə aparmış arvaddan ötrü bir belə əzab çəkməyə dəyməz. Verin bura, evlənirəm!

Panın o vaxt bir ov itlərinə baxanı vardı, Opanas Şvidki. Bu dəm o gəlib çıxdı çöldən, söhbətin şirin yeri ydi, Romanı evləndirmək

üçün tovlayırdılar. Romanın dərindən xəbər tutan kimi özünü panın ayaqlarına saldı. Əlləri üstə yerə düşüb ayaqqabılarından öpürdü...

– Pan, başına dönüm, bu kişiyə bu əzabı verməkdənsə, izn ver Oksanaya özüm evlənim, bircə kəlməynən də etiraz eləmərəm...

Ehe, özü evlənmək istəyirdi ona. Bax, belə adamdı, vallah!

Bunu eşidib Roman sevinən kimi oldu. Ayağa qalxıb, torba şalvarının ipini çəkib bağladı:

– Bax, bu oldu yaxşı, – dedi, – Allah evini tiksin, bir az əvvəl gəlib çıxıb bilmirdinmi? Bu pan da həmişə elə belədi!.. Bir hövsələynən soruşmur ki, bəlkə elə bir öz həvəsinə evlənen tapılacaq. O saat adamı tutub eninə uzununa çəkirlər. Məgər, deyir, bu iş xristiana yaraşan idi? Tfu!..

Ehe, o bəzən heç panı da bağıslayan deyildi. Belə idi bu Roman! Acığı tutandasa, pan olursan, kim olursan ol, gərək yaxın getmə-yəydin. Amma pan da bicin biri idi. Sən demə, onun fikri başqa imiş. Əmr elədi ki, Romanı yenə otun üstünə yıxsınlar.

– Mən, – deyir, – sənə, səfehın birinə xoşbəxtlik arzulaıyırım, sənə başa düşmürsən, burnunu dik tutursan. Odur ki, elə indi mağarada yaşayan ayı kimi təksən, heç kimin də sənə gəlib dəyməklə arası yoxdur... Çırpın bu axmağı bəs deyincən!.. Sənsə, Opanas, rədd ol get cəhənnəmə. Səni, deyir, nahara çağırmaıyblar, zəhmət çəkib süfrə arxasına əyləşmə, yoxsa qismətin Romanın “qonaqlığından” olar...

Amma Roman da indi yaman acığa düşmüşdü, ehe! Onu yaxşıca çırpırdılar, çünki, o vaxtın adamları qamçıyla adamın dərisini çıxartmağı yaxşı bacarırdılar, di gəl, o isə uzanıb heç səsini də çıxartmırdı. Çox dözəndən sonra, axır qayıtdı:

– Əşi, bu harda görünüb ki, arvaddan ötrü allahın əməli-saleh bəndəsinə bəs deyincən çəkələr, özü də hesabsız-filansız. Bəsdır! Əliniz qurusun, şeytan uşağı! Qamçıyla belə işləməyi şeytan özü öyrədir sizə! Xırman dərzi-zadam mən bəyəm, bir belə döyürsünüz? İş ki, belə gətirdi, evlənirəm.

Pansa durub gülür özüyçün.

– Bax, deyir, bu oldu yaxşı! İndi toyda ağrıdan oturmaq imkanın olmasa da, əvəzində, ürəyin istəyən qədər oynayarsan...

Çox şən adamdı, pan, çox şən, vallah, ehe?! Düzdü, sonralar başını çox pis iş göldi, Allah heç kimə göstərməsin. Heç kafir bəndəyə

də arzulamaram bunu. Hətta, cuhuda da belə şey arzulamaq olmaz. Nəsə, belə düşünürəm mən...

Axır ki, beləcənə Romanı evləndirdilər. Cavan arvadını götürüb gətirdi daxmasına, çox söyüb-danlayır, qamçıyla döydü övnl-övvəl.

– Dərin bir qəpiyə dəyməz, deyir, amma sənün üstündə gör necə döydülər Allah bəndəsini.

Hərdənbir də görürdün meşədən qayıdan kimi, arvad biçərəni daxmadan qovurdu:

– Rədd ol, get! Mənə bu daxma xarabada arvad-zad gerek döyül! Elə itil ki, gözüm səni görməsin! Daxmada, deyir, arvad yatanda ora qədəm basa bilmirəm. Canıma yatmır, deyir.

Ehe!

Amma sonralar vaxt keçdikcə öyrəşdi, dözdü. Hərdən görürdün Oksana daxmanı tərtemiz sildi-süpürdü, qab-qacağı yerbəyer elədi; hər şey üzə gülürdü, baxanda adamın ürəyi atlanırdı. Roman da baxıb gördü ki, arvad yaxşı arvaddı – öyrəşdi yavaş-yavaş. Əşi, öyrəşmək nədi, vallah, lap əməlli-başlı sevməyə başladı; düz sözümdü. Hə, belə işlər gəldi bu Romanın başına. Arvada yaxşı-yaxşı göz qoyub qayıtdı ki:

– Allah köməyi olsun panın, ağ günə çıxartdı məni. Mən də lap səfəhin biri imişəm: bir heylə qamçı yedim nahaqdan yerə... burda pis nə varmış ki. Əksinə, lap yaxşı imiş! Bəs belə de!

Nəsə, aradan nə qədər keçdi, düzü, deyə bilmərəm. Oksana taxtın üstünə düşüb zarımağa başladı. Axşama lap xarablaşdı, səhər oyanıb eşitdim ki, kimsə nazik səslə “inqə” deyib qışqırır. Ehe! Düşündüm, yəqin uşağı olub. Məsələ həqiqətən də belə idi.

Körpə çox yaşamadı bu dünyada. Səhərdən axşamacan çəkdi ömrü. Axşam kiridi... Oksana gözünün yaşını tökdü, Romansa qayıtdı ki:

– Nəsə, uşaq da belə getdi, bir halda ki tələf oldu körpə belə tezliklə, ta keşişi də çağırmağın mənası yoxdu. Həyətdə şamın dibində basdıraraq.

Bax, beləcə dedi Roman, əşi demək nədi, elə belə də etdi: qəbrini qazıb dəfn elədi. Bax, o qoca kötüyün indicə durduğu yerdə, ildırım vurdu sonralar o şamı... O kötük Romanın dibində körpəni basdırdığı şamdı. Bilirsən, oğlan, eşit gör nə deyirəm: indinin özünə kimi, gün

batan kimi, axşamın ulduzu-şəfəqi meşənin başının üstünü alan saat balaca bir quş başlayır uçmağa, uçur, qışqırır eləcə. Eh, bilsən necə şikayətlə ağlayıb, qışqırır o quşcuğaz, adamın ürəyinin başı ağrıyır! Hə, bax, həmə o xaç suyuna çəkilməmiş uşaqıçığazın ruhudur elə – yalvarıb-yaxarır. Bilən adamlar, oxumuşlar deyirlər ki, ona xaç ver-sələr uçmaz bir daha... Bizsə burdaca, bu meşənin içində yaşayırdıq, dünyadan xəbərimiz yoxdur, heç nə bilmirik. Uçur o yazıq, dil töküb yalvarır, bizsə tək bunu bilirik ki, deyirik: “Get-get, yazıq, əlimizdən heç nə gələsi deyil!” O yazıq da ağlayır, uçub gedir, sonra bir də, bir də qayıdır. Eh, oğlan, adamın yazığı gəlir bu tifil ruha!

Nəsə, Oksana sağalıb qalxdı, günü elə qəbir üstündə keçirdi. Məzarın yanında çöküb elə hey ağlayardı, hərdən elə hönkürərdi ki, səsi meşəyə düşərdi. Yazığı gəlirdi tifilinə, Romansa yaman daş-qəbliydi, allahsız, uşağa yazığı-zadı gəlmirdi, tək Oksanaya rəhmi gəlirdi. Hərdən görürdün ki, meşədən qayıdıb Oksananı yanlayardı, söylənərdi:

– Kiri, ay səfeh arvad! Əşi, ağlamağa da barı bir səbəb olaydı! Tifilin biri tələf oldu, ayrısı gələr dünyaya Allahın köməyilə. Hələ bəlkə, lap ondan da yaxşısı oldu, ehe! Çünki heç bəlkə də o, mənimki deyildi, mən hardan bilirəm. Camaat danışır... Amma bu səfər doğulansa mənim olar, inşallah.

Onun belə danışmağı artıq Oksananın xoşuna gəlməzdi. Belə ki, ağlamağına ara verib başlardı kişinin üstünə pis-pis sözlərlə “hürməyə”. Burası vardı ki, Roman ondan inciməzdi.

– Hə, yaxşı, indi ta nə hürürsən? – Soruşardı, – Mən ki, elə bir söz demədim, təkə onu dedim ki, bilmirəm. Ona görə bilmirəm ki, qabaqlar sən mənim deyildin, meşədə yaşamırdın, adam içiydi yerin... Belə olan yerdə ta mən hardan bilim. İndisə meşədə yaşayırsan, yaşa nolar, çox yaxşı. Deyirdi axı mənə Fedosya qarı, mən onun dalınca kəndə gedəndə: “Nəsə, sən bu uşağın, ay Roman, yaman tez yetişdi!” Mən də arvada qayıtdım ki “mən hardan bilim e, tezdi ya gecdi?..” Hə, odur ki, sən gəl bu zarımağından əl çək, bax ha, acıgım-zadım tutar, bir də gördün, döyüb-eləyərəm səni.

Oksana da onun üstünə hürüb, hürüb toxdayardı axır.

Hərdən görürdün Romanı söyür, kürəyini-başına vurub döyürdü də, amma elə ki, görürdü Romanın acığı tutur, tezcənə kiryirdi – qorxurdu yaman. Əzizləyirdi, öpüb-oxşayırdı, gözünün içinə baxırdı

zənlə... Beləcə, mənim Romanım da sakitləşirdi. Ona görə də... görürsənmi, oğlan... Sən, çox güman ki, bilmirsən, mənse yaşı ötmüş qocayam, ömrü boyu subay qalsam da, başıma çox gəlib, görmüşəm: cavan arvad, canı yanmış, çox şirin öpüşən olur, nə təhər acıqlı kişi desən ürəyini ələ alar. Oy-oy!.. Mən çox yaxşı tanıyıram bu cavan qız-gəlini. Oksana da ki, eləcə hamar, maya kimi bir gəlindi ölmüş, elələri indi nəsə ta heç gözümə dəymir. Hə, oğlan, canım sənə ərz eləsin ki, indinin arvadları da ta nəsə qabaqlardakı kimi döyül.

Hə, bir dəfə meşədə sümsü çaldılar; tra-ta, tara-tara-ta-ta-ta!.. Beləcənə hay-küyünən, cingiltiyənən səsi meşəyə yayılırdı. O vaxt mən körpəcə uşaqdım, bilmirdim bu nədi, baxıb nə görsəm yaxşıdı: quşlar yuvalarından havalanırlar, qanad çalır, qışqırışırlar, bir yanda da hələm desəm, dovşan qulağını belinə qısıb, tüpürüb dabanına. Nəsə fikirləşdim ki, bəlkə bu, bir görünməmiş heyvan-zaddı, qışqırır belə yaxşı. Amma, sən demə, bu heyvan deyilmiş, eləcənə panıymış, atın türkində gəlirmiş özüyçün, sümsü çala-çala; arxasınca da sürəkçilər at belində, yanlarında da sürüyənən it. Sürəkçilərin içində hamısından yaraşığı Opanas Svidki idi sözsüz, əynində göy qazağı, panın ardınca səyirdirdi atını; başında tərəsi qızılı papaq, altında oyur-oyur oynayan kəhər, kürəyində tüfəngi parıldayıp par-par, banduru da ki, qayıışıyla asılıb çiyindən öz yerində. Pan Opanası çox istəyirdi, ələlxüsus ona görə ki, Opanasın yaxşı bandura çalmağı vardı, oxumağın da bir ayrı cür ustasıydı. Eh, heç bilirsən nə yaraşığı, gözəl cavandı bu Opanas, çox gözəl oğlandı ölmüş! Gözəllikdə pan Opanasa qəti tay deyildi: pan artıq keçəldi əməlli-başlı, burnu da ki, badımcan kimi, qıpqırmızı, gözlərisə, şən də olsa, Opanasın ki kimi qəşəng deyildi. Hərdən görürdün Opanas mənə – balaca uşağa elə baxardı ki, sevindiyimdən ürəyim atlanardı, mən hələ oğlandım, gör qız olsaydı neylərdi. Adamların dediyinə görə Opanasın dədə-babası Zaporozje kazakları olublar, Seçdə kazaklıq eləyiblər, o tərəflərin camaatı isə çox yarlı-yaraşığı, həm də diribaş camaatdı. Hə, oğlan, sən özün bir fikirləş də, gör, əlində nizə, at belində süzmək hara, belini əyə-əyə bütün günü əlibaltalı odun yarmaq hara – dağla dərə qədər fərqi var...

Budu, daxmadan çıxıb eşiyə götürüldüm, baxıram ki, pan yetişib dayandı başının adamlarıyla; Roman daxmadan çıxıb panın üzəngisini basdı: əlqərəz, pan atdan yerə endi. Roman ona təzim etdi.

– Salam! – Pan Romana salam verdi.

– Ehe! – dedi Roman cavabında, – salam, salam, sağam mən, a pan, sizi sağ olun, peşəmin adı nədi? Bə siz necəsiniz?

Hə, iş beləydi ki, Romanın pana sən deyən elə bir mərrifətlə cavab vermək bacarığı yoxuydu. Həyəət camaatı bütün gülüşüb getdi Romanın bu sözlərinə, pan da eləcəyə.

– Lap yaxşı, Allaha çox şükür ki, canın-başın salamatdı, – qayıtdı pan: – Bəs arvadın hardadı?

– Arvad harda olasıdı ki? Məlum işdir ki, arvad daxmadadır...

– Hə, biz daxmaya girək, – dedi pan, – sizsə, a uşaq, hələlik, bu yaşılığa xalça-palazdan bir şey salın, nəyiniz də var yeyib-içməyə, düzün üstünə, bu cavanları təbrik eləyək, görək başımıza nə gəlir.

Nəsə, bu ara camaat özünü verdi daxmaya: pan, Opanas da, Roman da papağı əlində və bir də ki, panın ən sadıq xidmətçisi, sürəkçilərin ağası Boqdan. Canım sənə desin ki, bir ayrı xidmətçi idi bu Boqdan, indi eləsi çətin tapılar, dünyanı gəzəsən: qoca adamdı, panın qulluqçu-qaravaşyınan çox ciddi ötkəmdi, panasa it kimi sədaqətliydi. Bütün bu dünyada pandan savayı heç kimi yoxdu Boqdan binəvanın. Deyilənlərə görə dədəsi-nənəsi öləndə Boqdan bu panın rəhmətlik atası qoca pandan xahiş edib ki, boşla məni malikanədən bu töycü verən əkin-biçinlə məşğul olan kəndlilərin içinə, gedim biyarımı biyarımı əkim, evlənim-eləyim, ev-əşik olum. Qoca pansa razı olmayıb amma, körpə oğlunu, həməən bu panın yanında qoyub onu ki, buyur bax, iki gözün kimi qoru: dədən də budu, nənən də, hələ desən lap arvadın da. Hə, elə o vaxtdan bu panı Boqdan böyüdü, at minməkdən tufəng atmağa kimi öyrədib. Elə ki, pan balası böyüdü, özü panlıq eləməyə başladı, Boqdan oldu bu səfər onun lap kölgəsi, it kimi dalınca düşüb gəzirdi həmişə. Of, sözün lap düzünü deyim qoy sənə: çox adam qarğış töküdü o vaxtlar bu Boqdana, çoxlarının göz yaşına bais oldu, günaha batdı bu Boqdan pana görə. Panın bir sözünə, deyim sənə ki, bu Boqdan lap doğma dədəsini belə qiymə-tikə edərdi...

Nəsə, məndə, balaca uşaq, bunların dalısıyca özümü verdim daxmaya: məlum məsələdir, maraqlı idi. Pan hara dönürdü, mən də onun dalınca.

Baxdım ki, pan daxmanın ortasında dayanıb, bığını sığallayır, gülür. Roman da burdaca durubdu elə, ayaq döyür yerindəcə, şapkası

da əlində, əzişdirir yetim, Opanassa çiyinini verib divara, durubdu yazıq, lap o pis havadakı cavan palıddı deyərsən qaşqabağını töküb, kefi yoxdu...

Hə, budu ha, üçü də çöndülər Oksanaya sarı. Təkcə qoca Boqdan bir küncdə skamyada oturub, çal kəkili də gözünün üstündə, oturub gözlüyürkü pan nə tapşırıq verəcək. Oksanasa, o biri küncdəki peçin yanında quruyub qalıb, gözünü dikib yerə, özü də elə qızarıb, elə qızarıb ki, deyərsən bəs o arpa zəmisindəki lalənin özüdür ki var. Of, qoy sənə sözün düzünü deyim, ürəyinə dammışdı canı yanmışım ki, indi onun üstündə nəsə bir bəla baş verəcək. Bir söz də deyim sənə oğlan: elə ki, bir arvada üç kişi baxmağa başladı, tamah saldı, heç vədə bu xeyirlə qurtaran deyil – nəsə, hökmən bir əngəl çıxacaq ortaya, şər düşəcək, ən yaxşı halda dava-dalaşla qurtaracaq. Mən ki bunu bilirəm, gözümlə görmüşəm çünki.

– Hə, necədi, Romasyu, – gülür pan, – yaxşımı arvad almışam sənə?

– Bə nə? – Cavab verir Roman. – Arvaddı də, pis döyül!

Sözün bu yerində Opanas da çiyinini çəkdi, gözünü qaldırıb Oksanaya baxdı və öz-özünə qayıtdı ki:

– Hə, arvaddı! Heç olmasa belə səfəhə qismət olmayaydı.

Roman bu sözləri eşitdi, Opanasa sarı çönüb soruşdu:

– Mən sizin yanınızda hansı elə bir səfəh iş tutmuşam. Niyə gözünüzə axmaq görünürəm, Opanas ağa! Ehe, bəlkə deyəsiniz!

– Ona görə ki, – Opanas cavabında deyir, – öz arvadını qoruya bilmirsən, ona görə də axmağın birisən...

Gör necə söz dedi ona Opanas! Pan həтта ağacını yerə döydü, Boqdan başını yellədi, Romansa bir dəqiqə fikrə getdi, sonra başını qaldırıb pana baxdı.

– Nəyini qoruyum onun? – Bunu Opanasa deyir, amma gözü elə pandadı. – Burda, heyvandan savayı bir ayrı şeytana rast gəlməzsən, heç kim yoxdu, təkcə rəhmdil pan hərdən təşrif gətirir. Bə kimdən qoruyum mən bu arvadı? Bax ha, düşmənlə kazakı, sən mənə toxunma, sonra bir də gördün kəkilindən aldım səni.

Çox güman ki, elə dalaşacaqdılar da, di gəl pan girdi araya: ayağını döydü yerə – onlar da kəsdiilər səslərini.

– Sakit ha, – deyir, – şeytan uşağı! Biz ki, buraya qalmaqal salmağa gəlməmişik. Cavanları təbrik eləmək lazımdı, sonra da axşamüstü bataqlıqda ov eləyərək. Haydı, gəlin ardımca!

Çönüb daxmadan çıxdı pan; ağacın altında isə adamları süfrə açmışdı artıq. Boqdan panın ardınca getdi, Opanassa Romanı dəhlizdə əylədi.

– Sən məndən, qardaşından incimə, – deyir kazak. – Qulaq as, gör sənə Opanas nə deyir: Gördün də sən, panın ayağına necə düşdüm, çəkmələrini öpdüm ki, Oksananı mənə versin? Nəsə, Allah köməyin olsun, adam oğlu... Səni keşiş nigahlayıb, taleyin belədi, görünür! Mənim ürəyim dözməz ki, məlun iblis yenə də onu, həm də səni ələ salsın. Hay-hay! Mənim ürəyimdə nələr qaynayır heç kimin xəbəri yoxdu... Yaxşısı budu mən onu da, arvadı da yataq əvəzinə tüfənglə vurub yaş torpağa uzadım qoşa...

Roman kazaka baxdı və xəbər aldı:

– Bura bax görüm, a kazak, başına at təpməyib ki?

Eşidə bilmədim düzü, dəhlizdə Opanas bunun cavabında Romana nə dedi, tək onu eşitdim ki, Roman əlini onun çiyinə vurdu.

– Ox, Opanas, Opanas! Gör dünyada camaat necə kinli, necə bic-dələduzdu! Mən yazıqsa meşə adamıyam, dünyadan xəbərim yoxdu. Ehe, panım-panım, öz başına iş açmısan!..

– Hə, di tərən, – deyir Opanas, – yeri get, özünü də heç o yerə qoyma, ələlxusus Boqdanın yanında. Çox da ağıllı adam döyülsən sən, panın bu tulasısa bicin biridi. Yadında saxla: panın arağından çox içmə, surəkçilərini və səni bataqlığa yollasa, onları qoca paldı kimi apar, dolama yolu göstər, özünsə de ki, meşənin içiyə düz gedib keçəcəksən... Sonra da tez bura qayıt.

– Oldu, – deyir Roman. – Ova yığışın, tüfəngi də qırmaayan, katreclə-zadla yox, əməlli-başlı ayı gülləsiylə dolduracağam.

Onlar daxmadan çıxdılar. Pansa artıq oturub özüyçün xalçanın üstündə, əmr etdi ki, mehtərəni badəni gətirsinlər, badəyə istiot arağı süzüb Romanı qonaq eləyir. Ehe, panın mehtərəsi də, badəsi də yaxşı idi, amma istiot arağı ləp ələ idi. Bir qədər içirsən ruhun canlanır, ikincisini vurursan ürəyin oynayır, qaçır sinəndə, yox əgər səriştəsiz adamsansa onda üçüncüdən sonra skamyanın altındasan artıq, işdi arvaddan-zaddan ürəyi yanıb skamyaya uzatmasa səni.

Ehe, sənə deyirəm, bic idi pan! Öz arağıyla Romanı içizdirib kefləndirmək istəyirdi, Romanı kefləndirə biləcək araq isə çəkil-məyib hələ. Panın əlindən bir badə alıb içdi, ikincisini başına çəkdi,

üçüncüsünü də vurdu, vecinə döyül amma, təkcə gözləri canavar kimi alışıb–yanır, bir də ki şövə bığlarını tərpedir. Panın həтта acığı tutdu:

– Bax ha, yağı oğlu, istiot arağını necə başına çəkir, heç gözünü də qırpmır zalım! Bir başqası bunun yerinə, indi çoxdan oturub ağlıyardı, busa ay camaat, buna baxın bir, hırıldayır hələm...

Yağı pan yaxşı bilirdi ki, əgər insan araq vurub ağlamağa başladısa, demək tezliklə kəkilini də stola sallayıb uyuyacaq. Di gəl bu səfər daş qayaya rast gəlmişdi.

– Əşşi, niyə ağlamalıyam ki? – Roman ona cavab verir. – Vallah, bu heç yaxşı da düşməzdi. Rəhmdil pan özü şəxsən mənə təbrikə gəlib, mən də oturub arvad kimi gözümün qorasını töküm? Şükür Allaha, ağlamalı bir səbəb yoxdu hələ ki, yaxşısı budu, qoy mənim məlun düşmənlərim ağlasınlar.

Pan soruşur ki:

– Deməli, sən razısan?

– Ehe! Nədən narazı olum ki?

– Yadındamı, səni necə qamçıyla evləndirdik?

– Necə xatırlamıram! Ona görə də deyirəm ki, ağılsız olmuşam, bilməmişəm şirin nədi, acı nə. Qamçı acıdı, mənə onu arvaddan çox istəyirdim. İndisə, çox sağ olun ki, rəhmdil pan, mən səfehə bal yeməyi öyrətdiniz.

– Yaxşı, yaxşı, – deyir ona pan. – İndi də gəl sən mənə bir qulluq göstər: bax, sürəkçilərnən bataqlığa gedərsən, mümkünə bacar çoxlu quş vur, özü də bax ha, mütləq bir dənə kar tetraquşu vur gətir.

– Bəs pan bizi bataqlığa haçan göndərir? – soruşur Roman.

– Hələ bir az da vuraq. Opanas da bizə bir ağız oxuyar, Sonra allah sizə yar olsun.

Roman Opanasa baxdı və pana deyir:

– Bax, elə ən çətini də budu: artıq gecdi, bataqlıq da yaxın döyül sən deyən, bir tərəfdən də külək qalxıb meşədə, gecə tufan qopacaq. Belə vaxta bu cür ayıq, ehtiyatlı quşu necə vurmaq olar?

Pansa artıq keflənmişdi, keflənəndə isə yaman qəzəbli olardı. Eşidəndə ki, adamları öz aralarında pıçıltı saldı ki, bəs “Roman düz deyir, bir azdan tufan qopacaq” – acığı tutdu. Bədəni stola çırpıb, gözlərini bərəltədi, – hamı o saatca kiridi.

Təkcə Opanas qorxmadı; panın sözüynən bandurasını götürüb ortaya çıxdı, bandurasını kökləyib qıyğacı pana baxdı və dedi:

– Toxda, rəhmdil pan! Bu harda görünüb ki, gecə vaxtı, özü də tufanda camaatı quş dalınca qaranlıq meşəyə salasan?

Belə qoçaq adamdı o! Başqaları, məlum məsələdir panın təh-kimçiləri qorxurdular, o isə azad adamdı, kazak tayfasıydı. Onu qoca bir kazak–banduraçalan uşaq vaxtı Ukraynadan gətirmişdi. Orda, oğlan, Uman şəhərində camaat nəşə bir balaca səs–küy salmışdı. Hə, odur ki, bu qoca kazakın da gözlərini oyub, qulaqlarını kəmişdilər, beləcənə də başlamışdılar üzü dünyaya ki, get göz. O da gəzib, gəzib şəhərlər, kəndlər keçib, əlindən tutub onu gəzdirəni Opanasla biz tərəflərə gilib çıxmışdı. Qoca pan öz yanına götürmüşdü, ona görə ki, yaxşı mahnıların ölüsüydü, xoşlayırdı yaman. Hə, qoca öldü, – Opanas da elə ağa həyətinə böyüdü. Təzə pan da onu sevirdi və hərdən ondan elə sözlər yeyirdi ki, bir ayrısının bundan öteri bəlkə üç dəfə gönünü soyardılar.

İndi də belə oldu: əvvəlcə qəzəblənmişdi az qala, hamı elə bildi ki, indicə o, kazakı vuracaq, sonra nəşə düşünüb Opanasa dedi:

– Oy, Opanas, Opanas. Ağıllı oğlansan sən, amma bir şeyi bil-mirsən ki, adam öz burnunu özgə qarısının arasına dürtməz, düşün-mürsən ki, birdən bu qarını çırpıb–eləyən olar...

Gör necə ikibaşlı söz dedi e! Kazak elə o saat hər şeyi anladı. Anladı... və pana mahnı ilə cavab verdi. Oy, əgər pan kazak mahnısını düzgün başa düşsəydi yəqin xanımı səhərisi onun meyidi üstündə göz yaşı axıtmazdı.

– Məsləhətçün, verdiyin ağıl üçün sağ ol, pan, – dedi Opanas, – bunun müqabilində mən də sənə bir mahnı oxuyum, sən də qulaq as.

Və banduranın simlərinə toxundu.

Sonra başını qaldırıb göyə baxdı, göyde qanad açmış qartal kü-ləyin qovduğu qara buludları süzdü bir xeyli. Uca qamətli şamların səs–küyünə qulaq kəsildi.

Və yenə əlini banduranın simlərinə çəkdi.

Eh oğlan, Opanas Şvidkinin çalmağını dinləmək sənə qismət olmayıb, indi isə heç ta bayaq eşidə bilməzsən! Banduranın özü kimi sadə bir şey yoxdur belə baxanda, di gəl, bacaran adamın əlində gör necə dil açır də. Bir də görürdün ki, əlini eləcə onun simlərinə çəkdi, o da sinəsini açıb hər nə var danışdı: küləkdə qaranlıq meşə necə

uğuldayır, boş çöllərdə, cəngəllikdə külək necə oxuyub-ötür, ya da bir uca tərədə tənha kazak qəbrində bitən quru otlar asta-asta nə pıçıldayırlar...

Yox, oğlan bir də belə həqiqi ifa heç vaxt eşidə bilməzsiniz! İndi bura hər cür adam gəlir dünyanın hər yerindən, elə adamlar ki, təkçə Polesyada yox, başqa yerlərdə də, bütün Ukraynada: Çiqirində, Poltavada da, Kiyevdə, Çerkasda da olublar. Deyirlər ki, bandura çalanlar qəhətə çıxıb artıq, yarmarkalarda, bazarlarda eşitmək olmur onları artıq. Mənim hələ daxmamda divarda bir köhnə bandura asılıb. Onu çalmağı Opanas öyrədib mənə, məndənsə di gəl öyrənən yoxdur. Mən öləndən sonra, – bu da ki, bu gün sabahlıq bir işdi, – çox güman ki, bütün bu gen dünyada bandura cingiltisi eşidilməyəcək bir daha. Hə, belədir işlər!

Opanas sakitcə mahnısını oxumağa başladı. Opanasın səsi çox da güclü deyildi, kədərli, ürəkdən gələndi amma, ona görə də adamın ürəyinə yayılırdı. Hə, oğlan, mahnını da, hər şeydən belə məlum olurdu ki, kazak pandan ötrü özü quraşdırmışdı. Sonralar o mahnını bir daha eşidə bilmədim ömrümdə, Opanasdan da xahiş edəndə razı olmazdı, oxumazdı.

– Kiminçün ki, o mahnı oxunmuşdu, o adam artıq işıqlı dünyada yoxdu.

O mahnıda kazak pana bütün həqiqəti söylədi, başına nə işlər gələcəyini dedi, pan da göz yaşını bıqlarının ucundan axıda-axıda ağladı, amma görünür yenə də heç nə başa düşmədi, mahnıdan bir söz belə anlamadı.

Ox, unutmuşam bu mahnını yadımda qalan çox az şeydir. Kazak pan haqda, İvan barədə oxuyurdu:

Oy panım, oy İvanım!..
Ağıllı panım
Yaxşı bilir ki,
Qırğı göylərdə
Yel kimi uçur.
Qarğa-quzğunu
Od kimi biçir.
Oy panım, oy İvanım!..
Panım bilmir ki,

Belə də olur:
Öz yuvasının
Yanında quzğun
Döyüşə girsə
Qoçaq qırğının
Qanını içir...

Elə bil, oğlan, indinin özündə də mən o nəğməni eşidir, o adamları görürəm: kazak əlində bandura bir qıraqda dayanıb durubdu, pan xalçanın üstündə əyləşib, başını köksünə əyib ağlayır: adamları böyür-başına yığış, kirimişcə bir-birini dümsükləyə-dümsükləyə durublar, qoca Boqdansə başını bulayır... Meşə də elə indiki kimi, uğuldayır, banduranın sakit, kədərli səsi gəlir, kazaksa mahnıdakı xanımın öz panı, İvanı üstündə ağlayıb-oxşaması barədə oxuyub-ötür:

Xanım ağlayır, xanım zarıyır,
Panın başı üstündə,
İvanın üstündəsə
Qara qarğa qarıldayır.

Ox, anlamadı mahnını ağa, gözünün yaşını silib, qayıtdı ki:

– Hə, yığış Roman! Uşaqlar atlanın! Sən də, Opanas, onlarla get, – bəsdə bu mahnılarla ürəyimizi sıyırdın!.. Yaxşı nəğmədi, di gəl orda söz açılan əhvalatın həyatda baş verməsi olan iş deyil.

Kazakınsa öz oxuduğu mahnıdan ürəyi kövrəlmiş, gözləri yaşarıb dumanlanmışdı.

– Eh, pan, pan, – dedi Opanas, – bizdə köhnə adamlar deyirlər: nağılda da gerçək var, nəğmədə də. Amma di gəl nağıldakı həqiqət, gerçəklik dəmir kimi bir şeydi, çox əldən-ələ düşüb, pas atıb... Mahnıdakı həqiqətsə, elə qızıldı ki var – ömründə onu pas yeyə bilməz... Hə, bax, belə deyirlər bir tərəfin ərənləri!

Pan əlini yellədi...

– Hə, bəlkə bu siz tərəflərdə belədir, bizlərdə belə deyil... Yeri, yeri get. Opanas, baş-beynimi aparma, yordun mənə ta.

Kazak bir dəqiqə yerində ayaq saxlayıb, qəfil panın qədəmlərinə düşdü.

– Qulaq as mənə, panım! Qalx atın belinə, baş al get xanımının yanına, nəşə ürəyimə pis şeylər damıb.

Hə, bu səfər panın yaman qəzəbi tutdu, kazakı it kimi təpiyilə vurub itələdi:

– Rədd ol get! Sən, deyəsən, kazak yox, lap arvadın birisən! Açıl, get başımdan, nə qədər ki, az başın salamatdı. – Bəs siz nə durmusunuz, a heyvan tayfası? Yoxsa mən pan-zad deyiləm ta? İndi sizin başınıza elə bir oyun açım ki, heç sizin dədəniz də mənim dədəmdən görməmiş olsun!..

Opanas bulud kimi qaralmış yerindən qalxdı, Romanla baxışdı. Romansa bir qıraqda, tüfənginə söykənilib durmuşdu heç nə olmamış kimi.

Əlindəki bandurani ağacın gövdəsinə çırpdı, bandura çilik-çilik oldu, banduradan meşəyə bir qərib inilti yayıldı.

– Qoy – dedi, – ağıllı məsləhətə qulaq asmayan adama o dünyada şeytanlar başa salsınlar... Sənə, panım, görünür, etibarlı xidmətçi gerek deyil.

Pan cavab verməyə macal tapmamış Opanas atın belinə atlanıb yerindən qopdu. Camaatın qalanı da atlandı. Roman tüfəngi çiyinə alıb getdi özüyün, təkçə gözətçi daxmasının yanından keçəndə Oksananı hayladı:

– Gədəni sal yerinə, yatsın! Yatmaq vaxtıdır onun. Elə panın özüyün də yer aç.

Beləcə hamı tezliklə bax, o yolla meşəyə yollandı; pan da daxmaya getdi, təkçə ağacın atı ağaca bağlanıb qaldı eşikdə. Artıq hava da qaralmağa başlamışdı, meşədə uğultu gəzirdi, yağış da damcılayırdı aramla, lap elə indinin özündəki kimi... Oksana dəhlizdə yerimi saldı, məni uzadıb xaç da çəkdi alınma... Qulaq verib gördüm ki, mənim Oksanam ağlayır.

Ox, balaca uşaqdım onda, böyür-başında baş verən hadisələri doğru-düzgün anlayamırdım onda. Otun üstündə salınmış yerimdə qıvrılıb uzanmışdım, tufanın meşədəki mahnısına, həngaməsinə qulaq verə-verə yuxulayırdım.

Ehe! Qəfil qulağım aldı ki, kimsə daxmanın yanında fırlanır... ağaca yanaşdı, panın atını açdı. At finxırıb dırnaqlarını yerə döydü; sonra meşəyə sarı necə götürüldüsə tezlikdə ayaq səsləri də eşidilməz oldu... Sonra eşitdim ki, yolla yenə kimsə çapır, amma bu səfər daxmaya sarı. Çapıb lap yavuşa yetişdi, yəhərdən atılıb aynaya yanaşdı.

– Pan! A pan! – Qoca Boqdanın səsiylə qışqırdı. – Oy, ay pan, tez ol, aç qapını! Yağı kazak fənd qurub deyən: atını açıb meşəyə qovdu.

Qoca sözünü deyib qurtarmağa macal tapmamış, kimsə onu arxadan qamarladı. Qorxumdan ölürdüm, qulaq verib eşitdim ki, nəşə yerə yığıldı...

Pan qarını açıb əli tüfəngli eşiyə can atanda Roman onu dəhlizdə gırlədi, kəkilindən tutub başını torpağa çırpdı...

Hə, pan gördü ki, işləri xarəbdı, qayıtdı ki:

– Oy, Romancan, boşla qadası! Mənim xeyirxahlığımın əvəzini beləmi verirsen?

Roman da belə cavab verdi ona:

– Xatırlayıram, yaği pan, sənın mənə də, mənim arvadçıqazıma da elədiyın yaxşılıqları. Al, bax, bu da onların əvəzi...

Pansa yenə dil-boğaza qoymurdu:

– Opanas, mənim sadiq xidmətçim, kömək et! Mən ki səni doğma oğlum kimi sevirdim.

Opanassa belə cavab verir:

– Sən öz sadiq xidmətçini it kimi qovdun. Məni kətək kürəyi sevən kimi sevirdin, indisə kürək kətəyi sevən kimi sevirsen... Mən ki sənə yalvarır, xahiş edirdim – özün qulaq asmadın...

İşin bu yerində pan Oksanaya yalvarmağa başladı:

– Kömək ol, Oksana, sən ki ürəyiyumşaq, xeyirxahsan.

Oksana eşiyə qaçıb, əllərini bir-birinə vurdu:

– Mən ki sənə yalvarırdım, pan, ayaqlarına düşmüşdüm: mənim qız gözəlliyimə hayıfın gəlsin, məni, ərli arvadı biabır etmə. Səninşə yazığım gəlmədi, indisə özün yalvarırsan... Of, yazıq canım, mən neyləyəcəm?

– Buraxın məni, – pan yenə qışqırırdı, – mənə görə hamınız Sibirdə çürüyəcəksiniz...

Opanas da qayıtdı ki:

– Sən bizim fikrimizi çəkmə, pan, Roman bataqlığa sənın sürəkçilərindən tez çatacaq, mən isə sənın iltifatından, təkəm dünyada, başımın hayında qalmağa imkanım var. Tüfəngimi çiy-nimə alıb, özümü verəcəyəm meşəyə... Bacarıqlı uşaqlardan yığacağam başıma, başlayacağıq özümüzçün çalıb-çapmağa... Gecələr meşədən yola çıxacağıq, elə ki, kəndə-kəsəyə rast gəldik, ağanın-panın sarayına cumacağıq birbaş. Ey, Romancan, qaldır görək panı, yağışın altına çıxardağ ağacığazı.

İşin bu yerində pan qışqırmağa başladı, Roman ayı kimi öz-özünə donquldanırdı, kazaksa eləcənə gülümsəyirdi. Nəşə, çıxdılar axır.

Mənsə qorxdum, daxmaya qaçıb, özümü Oksananın yanına verdim. Mənim Oksanam skamyada oturmuşdu, özünün də rəngi divar kimi dümağ idi...

Məşədəsə artıq əsl tufan hökm sürür, uğuldayırdı: meşədən cürbəcür səslər gəlir, külək ulayır, hərdən də şimşək çaxırdı. Sobanın yanındakı ocaq səkisinin üstündə oturmuşduq Oksana ilə, qəfil eşitdim ki, kimsə meşədə bərkdən inildədi. Özü də elə yazıq, şikayətli bir inilti idi ki, bu, indinin özündə də xatırlayanda ürəyim ağrıyır, baxmayaraq ki, aradan bu qədər vaxt ötüb...

– Oksana, – deyirəm, – göyərçinim, görəsən meşədə o inildəyən kimdir?

O məni dizinin üstünə alıb yırğalayır.

– Yat, – deyir, – oğul bala, heç kimdir! Bu elə-belə, meşədir... uğuldayır...

Məşə isə həqiqətən uğuldayırdı, ox, elə uğuldayırdı ki!

Aradan nə qədər keçdi, bilmirəm, eşitdim ki, meşədə elə bil tufəng atdılar.

– Oksana, – deyirəm, – bu tufəng atan kimdi belə?

O isə, allahsız, elə hey məni yırğalayır, hey deyirdi:

– Sus, sus, bala, o da Allahın ildırımındı, düşdü meşəyə.

Özüsə elə hey ağlayır və məni bərk-bərk köksünə sıxır, layla deyirdi: “Məşə uğuldayır, meşə oxuyur, oğul bala, meşə uğuldayır...”

Hə, mən də onun qolları üzərində uzanıb axır, yuxuya getdim...

Səhərisi, oğlan, başımı qaldırıb gördüm gün çıxıb, Oksana tək-tənha daxmada geyimli-geçimli oturub. Dünənkini xatırlayıb düşündüm: yəqin yuxuma girib.

Amma bütün o baş verən hadisələr yuxu deyildi, eh, gerçəkdi. Daxmadan eşiyə götürüldüm, baş alıb meşəyə qaçdım, ormandasa quşlar ötüşür, yarpaqların üstündəki şəh dənələri mirvari kimi parıldaşırdı. Qaçıb kolluğa çatdım, nəsə, orda panla nökeri yanaşı yatmışdılar. Panın üzü sakit və solğundu, yanındakı isə çöl göyərçini kimi boz, diri adam kimi ciddi görkəmli idi. Hər ikisinin də köksündə al qan ləkəsi.

Yaxşı, bəs qalanların başına nə əhvalat gəldi? – Qocanın başını əyib, susduğunu görüb soruşdum.

– Ehe! Hər şey. Opanas necə demişdisə elə də oldu. Onun özü uzun müddət meşədə yaşadı, başına yığıdığı tay-tuşlarıyla böyük

yollarda karvanın qabağını kəsdi, ağaların, panların malikanələrini taladı. Bu kazaka belə tale nəsilədən gəlmişdi: ata-babası ömürboyu qaydamaklıq, qaçaqlıq etmişdi, bunun da qisməti elə-belə oldu. Bizim yanımıza, həmən bu daxmaya, oğlan, o dəfələrlə gəlmişdi, ələ-xüsus Roman evdə olmayanda. Görürdün ki, gəlib bir qıraqda əyləşdi, bandura çaldı, nəğmə oxudu. Başqa dostlayırla gələndə də Oksana ilə Roman onu qəbul edərdilər, qarşılayardılar. Eh, oğlan, sənə sözün düzünü desəm, burda da iş günahsız deyildi. İndicə Maksimlə Zaxar meşədən qayıdardılar, özün onların hər ikisinə baxarsan: mən onlara açıb heç nə demirəm, amma Romanla Opanası tanıyanlar fikir verəndə yaxşı görürlər hansı hansına oxşayır, baxmayaraq ki, bunlar onlara oğul deyil, nəvədirlər... Hə, oğlan, mənim gözümün qabağında belə işlər baş verib bu meşədə...

Meşə isə çox bərk uğuldayır – tufan qopacaq!..

III

Hekayətin son sözlərini qoca, nəşə, yorğun dedi. Görünür, bir az əvvəl onda yaranmış dirçəliş indi keçib getmişdi, əvəzindəşə yorğunluq qalmışdı: dili dolaşır, başı əsir, gözləri yaşarırdı.

Artıq axşam düşmüş, meşəyə qaranlıq enmişdi, daxmanın ətrafındakı orman həyəcanlı dəniz kimi uğuldayırdı; ağacların qara, tutqun qübbələri küləkli havadakı dalğaların qəzəbli yalları kimi titrəyib əsirdi.

İtlərin şən hürüşü sahiblərin qayıtmasını xəbər verdi. Hər iki meşə gözətçisi tələsik addımlarla daxmaya yanaşdılar, dallarıya təntiyib-tövşüyən Motrya az qala itmiş inəyi qovub gətirdi. İndi hamımız bir yerdə idik.

Bir neçə dəqiqə sonra biz hamımız daxmada əyləşmişdik; sobada odun cırthacırta yanırdı; Motrya şam xörəyi üçün süfrə hazırlayırdı.

Əvvəllər Zaxarla Maksimi dəfələrlə görməyimə baxmayaraq indi mən onlara xüsusi bir maraqla göz qoyurdum. Zaxarın sifəti tutqun rəngdə idi, ensiz və dik alınının altında qaşları birləşib tağ yaratmışdı, gözləri qaşqabaqla baxırdı, üzündə bütün güclü adamlara məxsus bir saflıq vardı. Maksim, elə bil ki, adamı sıgallayan boz gözlərinin mehriban baxışıyla açıq baxırdı, hərdən qıvrım telərini silkələyirdi, gülüşü isə çox sirayətədiçi idi.

– Olmuya, qoca sizə bizim babamız haqda köhnə əhvalatı danışıb? – Soruşdu Maksim.

– Bəli, danışıb, – dedim.

– Hə, o həmişə belədi! Elə ki, meşə bir balaca bərk uğuldadı, bütün köhnə əhvalatlar yadına düşür. İndi bütün gecəni yata bilməyəcək.

– Lap balaca uşaqdı, – Motrya qocaya xörək çəkə-çəkə əlavə etdi. Qoca elə bil söhbətin onun haqqında getdiyini başa düşmürdü. İndi o, lap düşmüşdü, hərdən mənasız-mənasız gülümsünürdü, bu vaxt başını da yelləyirdi; təkcə eşikdə nərildəyən küləyin nəfəsi daxmaya güc gələndə o, həyəcanlanmağa başlayırdı, üzündə qorxmuş bir ifadə ilə nəyəsə qulaq kəsilirdi.

Tezliklə meşə daxmasında hər şeyə sakitlik endi. Yağla yanan hisli çırağ zəif işıq saçdı, bir də sisəy özünün həmişəki yeknəsəq, cingiltili nəğməsini ötürdü... Meşədə isə, sakit qaranlıqda nə barədəsə hiddətlə danışan minlərlə güclü səsin sədası eşidilirdi. Elə bil, hansısa hikkəli qüvvə o qaranlıqda hay-küylü bir məşvərət aparır, meşədə itib-batmış bu balaca daxmaya hər tərəfdən həmlə etməyə, zərbə vurmağa hazırlaşdı. Hərdən bu mübhəm, anlaşılmaz hay-küy güclənir, artırdı, bu vaxt qapı silkələnib cırıldıyırdı, lap elə bil ki, kimsə acıqlı-acıqlı donquldana-donquldana onu itələyirdi arxadan, bacada isə gecə qasırgası adamın ürəyini yerindən oynadan inilti bir nida ilə nəsə çalırdı. Sonra bir anlıq tufanın həmlələri səngiyirdi, bu ara səksəkəli sakitlik adamın ürəyini üzürdü, sonra yenə uğultu qopurdu, sanki qocaman şamlar sözü bir yerə qoymuşdular ki, qəfil yerlərindən qopub gecə tufanının həmlələriylə birgə naməlum uçsunlar.

Mən bir neçə dəqiqəlik səksəkəli, həyəcanlı bir yuxuda uyuyurdum, ancaq, deyəsən, bu çox çəkmədi. Tufan meşədə müxtəlif səs və çalarlarda ulayırdı. Çırağ hərdən güclənib daxmanı işıqlandırır. Qoca öz skamyasında oturub, əlini həndəvərində gəzdirir, elə bil kimisə yaxınlıqda tapmaq istəyirdi. Yazıq qocanın üzündə qorxu və demək olar ki, lap uşaqcasına bir ümitsizlik, köməksizlik ifadəsi vardı.

– Oksana, göyərçinim, – mən onun şikayət dolu donqultusunu eşitdim, – axı bu meşədə inildəyən kimdir?

O, həyəcanla əllərini havada gəzdirir, ətrafa qulaq kəsilirdi.

– Ehe! – Yenə dilləndi, – heç kim inildəmir. Bu tufandır, meşədə uğuldayır... Başqa bir şey deyil, meşədir, uğuldayır, uğuldayır...

Bir neçə dəqiqə də keçdi. Balaca aynada şimşəyin göyümtül işığı görünürdü hərdən, bu vaxt pəncərələrdən o yandakı uca qamətli ağacların tutqun xətləri görünür və sonra yenə də tufanın qəzəbli donqultusu içində, qaranlıqda itib-batırdı.

Qoca yenə yerində həyəcanla tərpendi.

– Oksana, göyərçinim, bəs meşədə bu güllə atan kimdi?

– Yat, qoca, yat, – sobanın üstündən Motryanın sakir səsi eşidildi.
– Bax, həmişə belədi; gecələr ki, tufan qopdu, həmişə Oksananı çağırır. Unudubdu ki, Oksana artıq çoxdandı o dünyadadı. Ox-xo!

Motrya əsnədi, pıçılıyla dua oxudu və tezliklə daxmada yenə sakitlik yarandı, onu hərdən meşənin uğultusu və bir də qocanın həyəcanlı donqultusu pozurdu:

– Meşə uğuldayır, meşə uğuldayır... Oksana, göyərçinim...

Tezliklə bərk yağış yağmağa başladı və o, özünün güclü səsiylə küləyin uğultusunu, şam meşəsinin iniltisini batırdı...

ÇAY KÖPÜKLƏNİR

YOL ALBOMUNDAN QEYDLƏR

I

Yuxudan oyanıb, harada olduğumu uzun müddət anlaya bilmədim.

Qoynunda yüngül işartılı buludun sakitcə üzüb əridiyi mavi səma sərilmişdi başımın üstünə. Başımı geri qanırıb, yuxarıda, uçurum üstündə yaşıl ağaclar ardından mənə sadələvhlüklə baxan, tutqun rəngli, taxta kilsəciyi görə bildim. Sağ tərəfdə məndən bir neçə sajen aralı, tanımadığım, naməlum bir koma dayanıb durmuşdu, solda – enli taxta tavanlı, parçlı və lövhəli yöndəmsiz bir dirək ucalırdı, lövhədə belə bir yazı vardı:

Yol ötənlər, Allahın kilsəsinə, kilsə zənginə ianə verin.

Ayağımın lap dibində isə çay gümüldənirdi.

Şirin yuxudan da məni elə bu gümültü səsi, şıppıltı oyatmışdı. Bu səs, səksəkəli bir pıçıltı kimi, şüuruma təpilmək üçün çoxdandı ki, yol axtarırdı, elə bil, səhərlər adamı labüdü iş gününə səsləyən nəvazişli və eyni zamanda, rəhmsiz səs, çağırışdı. Qalxmaq isə, amma heç istəmirsən...

Buraya, gümüldənən çayın açıq səma altındakı sahilinə, koma ilə, üstündə yol ötənlərə sadələvh müraciət yazılmış lövhə olan dirəyin qonşuluğuna necə gəlib düşdüyüm barədə özümə hesabat vermək üçün, sakitcə yenidən gözlərimi qapadım.

Tədricən, bura gəlib düşməzdən qabaqkı vəziyyət, hadisələr ağımda, şüurumda aydınlaşdı. Bundan əvvəlki günləri Müqəddəs gölün sahilində, gözəgörünməz Kiteş şəhərinin yanında keçirmişdim, kor dilənçilərin tın-tın nəğmələrinə qulaq asa-asa camaatın arasında veyllənirdim. Qol-budaqlı ağacların altında improvizə olunmuş, cürbəcür keşişsizlərin, sovməədə yaşayan rahib və rahibələrin dini mahnılar oxuyub ibadət etdikləri mehrabların yanında ayaq saxlayırdım, başqa yerlərə isə sıx adam topalarına bu vaxt ehtirashlı dini mübahisələr gedirdi. Gecəni köhnə, kiçik kilsələrin yanında, adamların hər tərəfdən sıxıb əzdiyi bir dəstənin içində, ayaq üstə keçirmişdim. Missionerin və iki keşişin yorğun sifətləri yadıma düşdü, hündür kilsə stolunun üstündəki bir qalaq kitabı, mübahisə edənlərin əllərində tutub qalın kitablardan lazım olan mətnləri axtardıqları mum şamların işığını, “raskolçu” – kilsədən ayrılanlarla, kilsə tərəfdarlarının hər bir uğurlu etirazı çoxsəsli uğultu ilə qarşılayan, qızarmış sifətlərini xatırladım. Yadıma qapıları taybatay açıq, köhnə, kiçik kilsə düşdü, qapıdan ikonaların önündə yanan şamların sarı işıqları görünürdü, xatırladım ki, apaydın ay göy səmadan, kiçik kilsənin, sakitcə pıçıldeşən ağacların başı üstündən kirimişcə üzüb keçirdi. Danüzü kütlənin içindən çətinliklə, birtəhər genişliyə çıxdım və yorğun-argın, bəhərsiz, boş söz-söhbətlərdən şişmiş, ağırlaşmış bir başla, ürəyimi sıxan naməlum bir kədər və ümitsizliklə çöl yollarına düşərək, dağılışıb gedən dindarların ardınca Vetluqa sahillərində ucalan meşələrin göyümtül zolağına sarı ağır-ağır getdim. Müqəddəs gölün sahillərindən, gözlə görünməyən, amma xalq tərəfindən cidd-cəhdlə axtarılan şəhər sarıdan ağır, xoşagəlməz təəssüratlar aparırdım mən... Elə bil ki, hardasa

divar dalında, əbədi göz yummuş xalq fikrinin başı üstündə, ki-minsə rəvan bir səslə oxuduğu ölü duasına qulaq asa-asa, boğucq havalı sərdabədə, öləziyə qəndillərin tutqun işığında keçirmişdim mən bütün bu uzun, yuxusuz gecəni.

Məşə cığıruları ilə mən, təxminən on beş verstədək yol keçib, çaya atanda və göldən aldığım ağır təəssüratlardan, yorğunluqdan ölü kimi, o saat qumun üstünə sərildəndə, artıq günəş Vetluqanın meşələrinin və sularının başı üstündə bir boy ucalmışdı.

Onlardan uzaqda olduğumu xatırlayıb, mən mürgünün qalıqlarını, qıvracağına silkinib, üz-gözümdən atdım və öz qumsal yatağımdan dikəlib qalxdım.

II

Çayın səmimi pıçılısı mənə həqiqi kömək, xidmət göstərdi. Üç saat bundan qabaq, Betluqa paraxodunu gözləyə-gözləyə sahilə yır-yığış edərkən su uzaqda idi, sahilə ağzı üstə uzanıb qalmış qayığın arxasında idi; indi qabarmış su onu qaldırıb yırğalayır. Çay büsbütün harasa tələsir, eni boyunca köpüklənir və ləpələyib az qala ayaqlarıma gəlib çatırdı. Yarımca saat da keçsə idi – yuxum bir az da möhkəm olsaydı – həməm bu çevrilmiş qayıq kimi indi mən də suyun içində idim.

Vetluqa, olsun ki, daşmışdı. Bir neçə gün qabaq güclü yağışlar yağır: indi meşənin dərinliklərindən sel, daşqın axıb gəlirdi, odur ki, çay da öz şənlə, yaşıl sahillərini ağzına alıb, aşıb-daşmışdı. Şux, oynaq ırmaq və şırnaqlar itələşə-itələşə, fırlana-fırlana qaçır, burulğanlarda burulur, təzədən yaranıb dirçəlir və yenə də, yenə də qaçmaqlarına davam edirdilər, bu səbəbdən bütün çay boyu sarımtıl-ağ köpük parçaları ötüşürdü bir-birilə. Sahilə, suyun tutduğu yaşıl pıtraqlar, hələ islanmamış qübbələrini həyəcanla silkələyə-silkələyə, sudan can qurtarmağa çalışırdı, bir neçə addım o yanda, suyun dərin yerlərində isə, artıq pıtraq da, dəvədanı da və bütün başqa yaşıl qardaşların hamısı müticəsinə, kirimiş dayanıb durmuşdular... Ləpədöyən zərbələrindən, budaqlarını suya sallamış cavan söyüdlük uçunub titrəyirdi.

O tayda, sahil boyunca şənlə keçisöyüdü kolları, cavan palıd və ağ-söyüd zolağı qıvrılıb burulurdu. Onların ardında tutqun rəngli, diş-diş

küknarlar ucalırdı bir sıra, onlardan da o yana gözəl qaraqovaqlar və şahənə şamlar ucalırdı. Bir yerdə, ağacları kəsilmiş talada, taxta qalaqları, təzə tirlər, doğranmış ağaclar ağarırdı, onlardan bir neçə sajen aralıda isə bərə körpüsünün suda batmış ağaclarının ucu görünürdü... Bütün bu sakit mənərə elə bil, gözümün önündəcə cana gəlir, coşqun çayın şırıltısı, səs-küyü, hayqırtısı ilə dolurdu. Çayın dərin yerindən axan suda dəcəl şırnaqlar ləpələnilir, köhnə qayığın böyrünə toxunub dağılan xırda ləpələr şırıldayır, orda-burda arasına partlayan yüngül köpük qovuqlarının, yaxud onları Vetluqada adlandırdıqları kimi, çay “gülləri”nin səsi isə bütün çayı başına götürmüşdü.

Mənə elə gəlirdi ki, bütün bunları mən artıq haçansa görmüşəm, bunların hamısı mənə həddən artıq doğmadır, yaxındır, tanışdır: qıvrım sahilli çay və uçurum üstündəki sadə kənd kilsəciyi, koma, hətta, “Allahın kilsəsinə, zənginə” ianə vermək dəvəti də – bu yazı dirəkdən sadələvh cızmaqara şəklində boylanırdı...

Bütün bunlar olub, olub haçansa, Di gəl ki, yadıma düşməyir haçan...¹ –

qeyri-ixtiyari şairin sözlərini xatırladım.

III

– Baxıram ki, qardaşım, çay əməlli-başlı isladır səni. Bu evə gedənbaş idi. Geri qayıdıram, özüm də düşünürəm: mənim yoldan keçən müsafirimi Vetluqa yəqin aparıb artıq. Yaman bərk yatmışdın, Allah köməyin olsun!

Bu sözləri komanın yanındakı skamyanın üstündə oturmuş orta yaşlı kişi deyir və onun da səsi mənə nəsə çox xoş və tanış gəlir. Səsi yoğundur, sinədən gəlir, bir gün qabaq möhkəm içmiş adamın səsi kimi bir az boğuqdur, ancaq onda bu kilsə kimi, bu dirək kimi, bu dirəkdəki yazı kimi səmimi və sadələvh notlar eşidilir.

– Gör neynir, bax gör neynir də bizim bu Vetluqa... Vay dədə! Bədbəxtçilikdi bu axı, vallah, bədbəxtçilikdi...

¹ A.K.Tolstoyun “Nahamar avarla...” şerinin son misraları

Bu bərəçi Tyulindi. O, öz komasının yanında, başını aşağı salıb, nəşə çox düşkün bir vəziyyətdə oturub. Əynində çirkli çit köynək, göy rəngli qaba iplikli pambıq parçadan tikilmiş gödəkcə var. Yalın ayaqlarına köhnə çarıq geyinib. Sifəti cavantəhərdi, saqqalı, bığı yoxdu, üzünün ifadəli cizgiləri var, bu cizgilərdə ancaq vetluqalılara məxsus, xüsusi tən-dürüstlük çox yaxşı nəzərə çarpır, indi isə bu cizgilərdən, üstəlik safqəlbli, ancaq əzilmiş, ruhən əzgin bir adamın dalğın sərtliyi görünürdü...

– Qayığımı aparacaq... – yerindən tərpənmədən və başı hər şeydən çıxan adam nəzərləriylə vəziyyəti öyrənirmiş kimi danışır. – Mütləq aparacaq.

– Sən, – bədənimin uyuşuğunu açmaq üçün əl-qolumu tərpədə-tərpədə deyirəm, – onu çıxartsaydın yaxşı olardı.

– Əgər lazım deyil... Yox, çıxartmasam olmayacaq. Görürsən neynir, görürsən, görürsən... Bax ha!

Qayıq dartınır, yuxarı qalxır, nəşə, anlaşılmaz hərəkətlə atılıb-düşür, yenə əvvəlki kimi uzanıb qalır.

– Tyu-u-u-li-in! – O taydan hansısa yolçunun çağırış hay-qırtısı gəlir. Talada, yolun çaya endiyi yerdə, balaca, bapbalaca bir at və balaca bir kişi görünür, o, lap çayın qırağına enib var qüvvəsilə əllərini yellədir və nazik, zil bir səslə bağırır: – Tyu-u-u-li-in!..

Tyulin həmənkı qanıqara görkəmlə yırğalanan qayığa baxır və başını yelləyir.

– Görürsən, görürsənmi yenə də!.. Hələ axşamüstü, sən bir işə bax də, su körpüdən də o yanda idi... Gör indi hələ gecə nə oyundan çıxacaq da. Fəlakətdi bu dəcəl çaycığaz! Elə ki, köpüklənməyə başladı, başladı köpüklənməyə, ta heç nə, qardaş...

– Tyu-u-u-li-in, qul-ya-banı! – O tayda yolçunun səsi cingildəyib qırılır, ancaq Tyulinə bu çağırış zərrəcə də olsun təsir etmir. Elə bil ki, bu ümitsiz bağırta – xırda ləpələrin oynaq şırıltısı, ağacların hənirtisi, çay “güllərinin” xıslıltısı kimi bu çaya məxsus adi bir şeydir.

– Axı səni çağırırlar! – Tyulinə bərkdən deyirəm.

– Çağırırlar, – qayıq haqda, çayın nadincliyi barədə danışmış kimi, halını pozmadan, filosofcasına-obyektiv bir tonla cavab verir. – İvanko, ay İvanko! İvanko-o-o!

İvanko, on yaşlı, sarısaç oğlan uşağı dik sıldırımın dibində yerdən qurd qazıyıb çıxardır və atasının çağırışına az məhəl qoyur, eynən atası o taylı kişinin bağırışına məhəl qoymadığı kimi.

Elə bu vaxt, kilsədən enən dimdik cığırda qucağı uşaqlı bir qadın düşür. Başlı-ayaqlı əskiyə bükülmüş uşaq qışqırır. Bir başqası – beş yaşlı qız uşağı – anasının ətəyindən tutub yanı ilə qaçır. Arvadın üzü qayğılı və acıqlıdır. Tyulin o saatca bir az da qaşqabağını tökür və ciddiləşir.

– Arvad gəlir, – kənara baxa-baxa, mənə deyir.

– Hə? – Tyulinin lap çənəsinin altına girib, arvad nifrət və qeyzlə ona baxa-baxa qəzəblə soruşur. Münasibətlər, görünür ki, artıq çoxdan müəyyənləşib: aydındır ki, başısoyuk Tyulin və qayğılı, iki uşaqlı arvad – müharibə apararı, iki barışmaz tərəflərdir.

Tyulin soruşur:

– Nə hə-hə salmışan? Nə lazımdır sənə, arvad?

– Azar, nə lazımdı, hələ bir soruşur da... Qayıq ver! Heyif ki, çaydan keçməyə bir ayrı imkanım yoxdur, yoxsa heç sənə kimi fərsizə, əfələ ağız açmazdım...

– Bah-bah! – Bərəçi təəccüblə etiraz edir. – Nə belə ağzıodlu gəlmişən, balam! Danışsən də...

– Niyə də danışmayım ki! Qıpqırmızı qızarıb durmusan, utanıb-eləmirsən də... Bilmirəm bu camaatın gözü hara baxır, mənə qalsa, sənə kimi bir içki düşkünü çoxdan dalına bir təpik vurub bərədən rədd eləmişdim. Tez ol, eşdirsən, qayıq ver!

– Qayıq verim? Odur ey, gədə addadar səni o taya... İvanko, ay İvanko, eşitmirsən, ə! İvan-ko! Köpəyoğlunun gədəsi, bu saat səni ip kimi əyirəcəm! Bura bax, yolçu qardaş!..

Tyulin üzünü mənə sarı çevirir.

– Tez elə, mənə bir yax-şı çubuqdan-zaddan tap gətir!

O, güc-bəla ilə özünü elə göstərir ki, yerindən dikəlib qalmaq istəyir. İvanko bir göz qırpımında özünü qayığın içinə atıb, kürək-ləri qapır.

– Arvaddan iki qəpik alarsan. Qızı müftə keçir! – Tyulin tənbel-cəsinə tapşırıq verib, yenə də mənə müraciət edir: – Axırın yetib, başım çatlayır.

– Tyu-u-u-lin! – Qarşı tərəf yenə də inildəyir. – Bə-ə-rə!...

– Dədə, ay dədə! Bərəni səsləyirlər axı, – bunu deyən İvankoda, çox güman ki, arvadı o taya keçirmək vəzifəsindən yaxa qurtarmaq ümidi yaranıb.

– Eşidirəm. Nə vaxtdı çağırır, – Tyulin halını pozmadan dillənir. – Özün orda bir danışarsan. Bəlkə, hələ heç ona bərə gərək deyil... Bəlkə, hələ heç keçməyəcək... Görən, başım niyə belə partlayır? – Yenə də o, olduqca mütəəssiredici bir ülfət və etibarla mənə müraciət edir.

Baş ağrısının səbəbini anlamaq o qədər də müşkül bir iş deyil: yazıq Tyulindən yarımqəflək araq şüşəsindən gəlirmiş kimi araq iyi gəlir, hətta mənə də onun iki sajnılığında durmağıma baxmayaraq, çayın və sahil yaşıllığının qoxusu qarışıq araq iyi vurur.

– Yenə də bir içib-eləmiş olsaydım, – Tyulin fikirli-fikirli dillənir, – axı, heç içməmişəm də.

Başı bir az da aşağı öyilir.

– Çoxdandı içmirəm... Tutaq ki, dünən vurmuşam...

Və Tyulin yenidən dərin düşüncələrə qərq olur.

– Hərgah, çox içmiş olsaydım... Fərz edək ki, elə, dünən əməlli-başlı vurmuşam... Bu gün ki, vurmamışam!

– Hə, görünür, bu elə dünən bərk vurmağının nəticəsidir, – mən onu həqiqət yoluna çıxarmağa cəhd edirəm.

Tyulun, fəvqəladə bir diqqət və ciddiyyət dolu baxışlarla uzun-uzadı mənə baxır. Yəqin ki, mənim bu fikrim ona əsassız görünmədi.

– Bəlkə də ondandır. Bu gün, axı, lap azcana içmişəm.

Beləliklə, Tyulin yavaş-yavaş ağır, əzablı da olsa, amma doğrudüzgün bir yolla öz iztirablarının əsl həqiqi səbəblərinə gəlib çıxana kimi o taydakı kişinin qışqırmaqdan səsi batdı.

– Tyu-u-u... – O taydan, çayın şırıltısı arxasından zəif bir səda uçub gəlirdi.

– Hə, görünür, elə bundandır. Burasını sən, qardaş, olsun ki, çox düz dedin. İçirəm mən bu içki andırı, qardaş, dümləyirəm...

IV

Bu ara boş yerə bağırib boğazını yırtan kişi susur və at ilə arabanı o tayda qoyub, şəxsən danışqlar aparmaq üçün, İvanko ilə birlikdə bu taya keçir. Mənə təəccübləndirən budur ki, o, Tyulinlə çox xeyirxahcasına, əhvalı görüşüb, skamyada onunla yanaşı öyləşir. O, Tyulindən çox yaşlıdır, ağ saqqalı, Tyulininki kimi bozarmış

gözləri var, papaq qoyub, sifətində isə, hardasa dodaqlarının yanında, vetluqalılara məxsus qırıq gizləni b.

– Əzab çəkirsən? – Demək olar ki, lap satirik bir təbəssümlə, bərəçidən soruşur.

– Başım çatlayır, qardaş. Görəsən, nədəndir e, bu?

– İçkini bir az az iç.

– Olsa, elə bundan olacaq. Elə yolçu da belə deyir.

– Qayığını, bax ha, çay aparacaq.

– Necə aparmasın. Sadəcə olaraq, götürüb aparacaq elə.

Bir neçə an hər ikisi, ağziüstə çevrilmiş qayığın, can verən adamlar kimi, necə titrəməsinə baxırlar.

– Hə, di tez ol, bərə ver, – getmək lazımdır.

– Sənəmi hələ yenə də getmək lazımdır, hı? Olsun, Krasixaya, içib kef eləməyə gedirsən, hə?

– Sənsə artıq, qızarıb-pörtmüşən əməlli-başlı...

– Balaca vurmuşam. Başım partlayır, dəhşətdir! Sən bəlkə, yaxşısı budur, getməyəsən.

– Qərrib adamsan! Axı mənim qızım orda ərdədir. Bayrama çağırıblar. Arvad da mənimlədir.

– Hə, bir halda ki, arvad sənindədir, deməli, getməsən olmayacaq. E-eh, şüvüllərim yoxdur.

– Necə yəni yoxdur? Nə boş yerə zoğallayırsan? Odey ha, ağacların!

– Qısadırlar. İyirmidördlükler lazımdır. Nədi, görmürsən: Vetluqa az qala çıxır yatağından.

– Yaxşı, bəs sən, ay əcaibin biri, görürdün ki, çay qabarır, niyə işini ehtiyatlı tutub ağac tədarük eləməirdin?.. İvanko, a gədə, şüvüllərin dalınca götürül görüm bir!

– Özün getsəydin, yaxşı olardı, – deyir Tyulin, – ağırdılar axı.

– Özün get, – sənin işindi!

– Mən ki yol gedəsi döyüləm, sən getməlisən!

Hər iki kişi, İvanko da üçüncü olmaq şərti ilə öz yerlərində, sakitcə oturub qalırlar.

– Bu saat mən bu əclafın qabırğalarına-qabırğalarına çəkərim...

– Tyulin yerindən qalxmağa yeni bir nümunəvi cəhd göstərib yenidən dillənir. – Yolçu qardaş! Bir çubuqdan-zaddan maa görüm...

İvanko həyasızcasına və bərkdən bağırır, yerindən götürülür, üzü dağa, kəndə sarı qaçır.

Kişi:

– Gətirə bilməyəcək, – deyir.

– Ağırdırlar axı, – Tyulin təsdiq edir.

Burdan qarışqa kimi görünən İvanko, əlindəki uzun şüvüllərlə birgə təpənin başında peyda olur, onun səyinə göz qoyan kişi məsləhət verir:

– Heç olmasa, qənsərinə qaçaydın.

– Mən də elə sənə demək istəyirdim: heç olmasa qabağına qaç.

Hər ikisi oturub baxırlar.

– Yevstiqie-e-e-y! Qulyabanı!.. – O taydan güclü və ətiacı bir arvad səsi eşidilir.

Kişi bir balaca narahatlıqla: – Arvad qışqırır, – deyir.

Tyulin biganə əhvalını pozmur: arvad uzaqdadır.

– Bizim axta at ürküb uşaqla arvadı dağa-daşa çırpmasa yaxşıdır... – deyir Yevstiqney.

– Atın bərkmi qaçır?

– Dəhşət.

– Hə, onda onları birtəhər eləmək onunçün sadəcə bir işdir. Bəri bax, sənənləyəm, bəlkə sən o məsələ... gəriyə dönəsən. Nə səfərbazlıqdır, ehtiyac varmı?

– Əh, qəribə adamsan! Gözün kordu bəyəm: görmürsən arvadla çıxmışam yola? Bəyəm getməmək olar!

İvanko əldən düşmüş halda, axır ki, ağacları sürüyüb gətirir və bağırılı ilə onları sahilə atır. Hər şey hazırdır, Tyulinin işdən yapışmaqdan savayı əlacı qalmır.

– Ey yolçu qardaş! – Sanki təqdir edirmiş kimi, mənə müraciət edir. – Bura bax! Qulaq as, gör nə deyirəm, sən də bizlə birlikdə bərəyə min! Yoxsa ki, görürsən də, çayımız yaman qızıb.

Hamımız birlikdə cırıldayan, sınıq-salxaq taxta bərəyə qalxdıq; Tyulin – bunu hamıdan sonra etdi. Görünür, o, bir neçə saniyə fikrə getmişdi, tənbelliyindən düşünmüşdü: bəlkə elə onsuzda adam bəs edər. Amma axır ki, suyun içilə yeriyib bərəyə qalxdı, sonra dərin bir kədər hissi ilə bərənin ipləri bağlanmış payalara baxdı və ümumiyyətlə hamıya müraciətlə, mülayim bir tənə ilə söyləndi:

– E-eh! İpləri bəs ipləri ki, heç kim açmayıb. İşə bax də!

Mən etiraz edirəm:

– Tyulin, axı sən özün hamıdan axırda qalxdım bərəyə. Görək özün də açaydın.

Bərə cırıldayıb yırgalandı və sahildən aralandı. Bərəçi koması, çevrilmiş qayıq, beli kilsəli təpəcik gözəgörünməz bir qüvvənin cazibəsinə düşüblərmiş kimi, bir anın içində bizdən ayrılıb uzaqlaşır, su basmış söyüdlü burun isə üstümüzə uçur. Tyulin gözdən itən sahilə baxıb, gursaqlı başını qaşdı və qayığı şüvüllə itələməkdən əl saxladı.

– Aparır ha.

– Aparır, – kişi bərənin sükanını çiyini ilə bərk-bərk saxlaya-saxlaya cavab verdi.

– Yaman aparır.

– Nə dayanıb-durmusan? Niyə itələmirsən?

– Gəl itələ də. Sol tərəfdən heç nə görünmür.

– Hə?

– Ta, nə hə?

Kişi sərt bir hərəkətlə öz şüvülünü suya soxdu və az qaldı ki, aşıb suya düşə, – ağacı çayın dibinə toxunmayıb boşa getdi. Yevstiqney əl saxlayıb ifadə ilə dedi:

– Sən əclafsan, Tyulin!

– Özünsən! Niyə hürürsən?

– Sənə nəyə görə pul verirlər, ay axmağın biri?

– Danış, danış!

– Niyə uzun şüvüllər hazırlamamısan?

– Hazırlamışam.

– Bəs niyə yoxdu?

– Evdədir. Uşaq nə təhər sürüyüb gətirsin... iyirmidördlükləri?

– Deyirəm də əclaf adamsan.

– Di yaxşı, yaxşı sən Allah. Bəlkə, yenə bir sözün var? Ağzımı açdırma ha mənim!

Özündən çıxmış Yevstiqneyi Tyulinin sakitliyi, görünür ki, ipə-sapa yatızdırır. O, papağını çıxardıb başını qaşır.

– Yaxşı, bəs indi hara gedirik? Kozma Demyana (Kozma Demyanska) sarı üzürük, ya nə təhər?..

V

Doğrudan da, iti axın, sanki bizim bərəni ələ salırmış kimi, bu yöndəmsiz qurğunu getdikcə daha uzaqlara qovub aparırdı. Ətrafımızda, böyür-başımızda, bizi ötə-ötə “gül” lopaları partlayıb, köpüklənirlər. Su basmış söyüdlü burun gözlərimiz önündə görünüb, arxada qalır. Ortasında yenicə doğranmış taxta-şalbandan daxma, indi lap balaca görünən araba və sahildə dayanıb əl-qolunu yellədə-yellədə nəşə qışqıran arvad olan tala çox-çox arxada gözdən itir.

Yevstiqney arvada baxa-baxa ümidsizliklə söylənir:

– İndi biz hara gedirik? Eh, fəlakətdir, vallah, fəlakət.

Vəziyyət doğrudan da çox gərgindir. Şüvül suya boy vermədən gedir, yəni çayın dibinə çatmır.

Tyulin Yevstiqneyin söylənməsinə məhəl qoymadan, ciddi baxışlarla çaya baxır. Təhlükə hamıdan çox onu təhdid edir, çünki sonra mütləq bərəni axının əks istiqamətində çayla üzüyuxarı qaldırmalıdır. O, görünür ki, indi özünü yığışdırıb, baxışları qətiləşib, mənə kəsb edir.

O, oğluna əmr edir:

– İvanko, bərəni suyun geniş axan yeri ilə sür!

Oğlan bu səfər əmri tez icra edir.

– Yevstiqney, otur, avar çək!

– Bir de görək, heç sənın avarların var burda?

– Danışırısan də!

Bu dəfə Tyulinin sözləri elə möhkəm və qəti səslənir ki, Yevstiqney taxta səkidən düşüb, dibdə ayaqaltıda qalmış avarları götürüb, işə salır.

– Yolçu qardaş, sən də gir... o boyunduruğa.

Mən də “o boyunduruğa” girirəm, yəni, Yevstiqney sol avarı işə saldığı kimi, mən də sağ avarıdan yapışırım. Gəməimizin heyəti, beləliklə, hazırdır. Sifətindən bir qədər səfehlik, qayğısızlıq ifadəsi tamamilə silinmiş İvanko atasına parıldayan, diqqətli gözlərilə baxır. Tyulin şüvülü suya soxub, oğlunu ürəkləndirir: “Saxla, İvanko, gözdən qoyma, bax ha”. Mənim oğlanı sükan önündə əvəz etməyim haqda təklifimə o, qətiyyətlə əhəmiyyət vermir. Onlar, çox güman ki, bir-birlərinə arxalanırlar.

Bərə, nəşə titrəməyə başlayır... Qəfil Tyulinin şüvülü suyun dibinə toxunur. Suyun dibindəki balaca bir tərəcik bərəmizi on-on beş sajen qırağa itələməyə imkan verir.

– Haydı aşırıma, İvanko, hay-dı aşırıma! – Tyulin, şüvülün yumru başından çiyini ilə basa-basa, boğuc səsle cəld əmr verir. İvanko, ayağını yerə dirəyib, sükanı özünə çəkir.

Bərə dövrə vurur, amma qəfil, sükan avarı göyə millənir və İvanko bərənin dibinə yığılır. Gəmi “axına düşdü”, amma bir an sonra İvanko qorxu ilə atasına baxa-baxa artıq yerində oturmuşdu.

– Bərkit! – Tyulin komanda verir.

İvanko sükanı civə ilə bağlayır, bərə birdəfəlik “aşırıma doğru yönəlir”, biz avarlara güc veririk. Tyulin qüvvətli təkən ilə bərəni axının qabağına verir və bir neçə an sonra biz, suyun həmləsinin necə zəiflədiyini hiss edirik. Bərə sürətlə üzüyuxarı gedir.

İvankonun heyrdəndən gözləri işıldayır. Yevstiqney gözgöresi bir ehtiramla Tyulinə baxır.

– Eh, oğlan, – başını yellədə-yellədə deyir: – sən bu vurmağın olmasaydı, qiymətin olmazdı. İçki səni yoldan çıxardır...

Amma Tyulinin gözləri yenə də sönmüş və o, büsbütün boşalıb.

– Avar çək, çək... Sən də yolçu, avar çək, özü də dərinəndən, yatma! – Tənbəl-tənbəl dillənir, özü isə ara verə-verə, həvəssiz-həvəssiz şüvülü suyun dibinə bundan əvvəlki məyus süstlüklə vurur. Bərənin gəlməyindən biz hiss edirik ki, onun şüvülü bizim avarlara az kömək edir. Tyulinin, özünün hamı tərəfindən təsdiq edilmiş bərəçilik istedadının zirvəsində olduğu gərgin vəziyyət keçib getmişdi və Tyulinin gözlərindəki od-alov təhlükə ilə birgə sönmüşdü.

Bütün bunlara baxmayaraq, hər halda biz təxminən iki saata yaxın bir müddət ərzində üzüyuxarı qalxdıq, bax əgər o axırncı “tərəcikdən” Tyulin istifadə etməsə idi su bərəmizi adaların düz arasıyla axan sahəyə gətirib çıxardacaqdı ki, ordan da bərəni öz yerinə heç iki günə də qaytarmaq mümkün olmayacaqdı. Bir halda ki, öz adı yerinə yan almaq mümkün deyildi, – körpünü çoxdan su basmışdı. – Tyulin ağsöyüdlərin arxasına, gil-palçıq sıldırım sahilə yan alır. Arabanı endirməyə başlayırlar. Biz bu işin böyür-başında Yevstiqneylə birgə əl-ayaq edirik. Tyulin bizim qayğılarımıza çox biganə baxır, bütün hiddətli sözlərini küləyə sərf eləmiş arvad isə, daşa dönmüş kimi, hərəkətsiz oturub və bizə sarı baxmamağa cəhd

edir, elə bil ki, biz onu lap xirtdəyə kimi təngə gətirmişik. O bu “əclaf kişilərə” qəzəb dolu nifrətindən donub sanki və heç özünə əziyyəət verib uşaqla birgə arabadan düşmür.

At ürükür, qulaqlarını şəkləyib, geriləyir.

– Hə, hə, çək ona, çər dəymişə, bir-ikisini, dalına-dalına, – bir balaca canlanmış tyulin məsləhət verir.

Qızmış at ayaqlarını yığib sahildən tullanır. Taqqıltı, cırıltı və hay-küy dəqiqəsi, elə bil ki, hər şey yerin tərkinə gömülür. Nəsə nəyəsə dəydi, nəsə inildədi, nəsə şaqquldadı, at az qala suya yıxılıb düşəcəkdənsiz çəpəri qırıb, amma axır ki, arabanı yellənib-titrəyən bərənin üstündə çəkib bərkitdilər.

Tyulin arabanı təlaşla, fikirli-fikirli gözdən keçirən Yevstiq-neydən soruşur:

– Hə, salamatdırmı?

O, sevinc dolu bir heyrətlə cavab verir:

– Salamatdır!

Arvad heykəl kimi oturub.

– Bə nədi? – Tyulin də heyrətlənir. – Mənsə düşünürdüm: hökmən qırılmalıdır.

– Həm də... görürsən də, necə sıldırımdı.

– Bəs nə! Elə dikdir ki, lap ələlbət sınımalıydı... E-eh, ipləri yenə də heç kim açmayıb! – Tyulin sözünü yenə də həməni məyus tənə ilə bitirir və ipləri açmaq üçün tənə-tənə sahilə düşür.– Hə, avar çək, yolçu qardaş, avar çək, yatma!

Avarlarla yarım saatlıq ağır işdən, “güc ver”, “aşırıma sarı çevir”, “bərkit” qışqırıqlarından sonra, nəhayət, komaya yan alırıq. Adət etmədiyim üçün tər məni götürüb aparıb...

Yevstiqney zarafatla deyir:

– Tyulindən xahiş elə yarım şüşə ağbaş qoysun.

Ancaq, deyəsən, Tyulinin zarafatlıq halı yoxdur. Çayın yalnız sahilində uzunmüddətli tək-tənə həyat tərzini, içdiyi günlərin səhəri bitib-tükənməyən baş ağrısı barədə uzun-uzadı qəmgin fikirlər – bütün bunlar, görünür ki, adamı hər şeyə ciddi baxmağa vadar edir. Odur ki, o, öz sönük baxışlarını mənə dikib durmuşdu, tədricən nəzərlərində, nəsə ciddi bir fikirin işartısı görünməyə başladı və nəhayət gülürüzlə dedi:

– Sahilə yan alarıq, gətirərəm... Özü də birini yox, eşidirsən, gətirərəm, – məxfi bir şey deyirmiş kimi, səsini yavaşdırıb, əlavə edir, özü də bu vaxt, sifətində açıq-aydın, məmnuniyyət də olmasa, hər halda, içkidən sonrakı əzabların bir anlıq unutulması hiss olunur.

Dağdansa, bu zaman, narahat yolla, artıq, iki yüklü araba enir.

– Gəlirlər...– Bərəçi kədərlə deyir.

– Bəlkə, hələ heç o taya keçəsi olmadılar, – mən təskinlik verirəm, – bəlkə onların işi heç o qədər də vacib deyil.

Mən ona sataşırım, ancaq Tyulin zarafatı başa düşmür, bəlkə də bu ona görə belədir ki, o özü elə başdan-ayağa qeyri iradi, xüsusi bir yumor kələfindən ibarətdir. O elə bil ki, özünün bu xüsusiyyəti bu qıvrımsaç, sadədil ağcaqayınlarla, əyri-üyrü ağsöyüdlərlə, daşib-köpüklənmiş çayla, tərənin belindəki taxta kilsəciklə, dirəyin üstündəki yazı ilə, mənə elə hey öz sevimli, sadədil və sanki, çoxdan tanış olan bir gülüş bağışlayan bütün bu sadələvh Vetluqa təbiəti ilə bölüşür...

Hər halda mənim zarafatla dediyim sözə Tyulin çox ciddi cavab verir:

– Əgər malları, yükləri yoxdursa, məlum məsələdir ki, gözləyərlər. Görəsən, yəni, aparmalı olacağam? Başım çatlayır...

VI

Paraxodsa hələ yoxdur. Deyilənlərə görə, gəlməmişdən bir saat qabaq o, hardasa, yuxarı körpülərdən birində “qışqıracaq”, amma hələ üç saat sonra, yaxşıca çay içib, kəndin içində xeyli veyllənəndən sonra, sahilə qayıdanda paraxoddan yenə də bir xəbər yox idi. Çay daşib-köpüklənməyində davam edirdi, özü də indi xeyli qabarmışdı, zarafatsız. Tyulin dizə kimi suyun içinə girib, yalın ayaqlarını suyun örtüyü yaşıl otlara basa-basa öz komasına sarı güc-bəla ilə gedir; əyni-başı tamam islanıb, enli şalvarı qıçlarına yapışmış, yeriməyə qoymur; bilici-bələdçinin dediyi kimi, suyun götürüb apardığı bayaqkı qayıq da iplə bağlayıb, arxasınca çəkir.

– Nədir, Tyulin, salamatsanmı?

– Niyə, şükür Allaha. Amma bir az ağrıyıram, deyən. Gəl o taya keçək.

– Niyə?

– Görmürsən, iş çıxıb. İvaxinin sallarını çay dağıtmaq istəyir.

– Sənə nə?.. Sən niyə əl-ayağa düşürsən?

– Sən bir fikir ver də, məsələ burasındadır ki, İvaxin dörd-beş şüşə araç qoyur. Əşi, dörd-beş şüşə araç nədir ki! Bu işdən lap yarım vedrə də araçdan keçər...

Kənd sarıdan sahilə tələsik addımlarla qırx beş yaşlı, əynində kənd tacirlərinə məxsus geyim olan, iti baxışlı, gözlərindən narahatlıq, əsəbilik yağan bir kişi yaxınlaşırdı. Uzun mahud kaftanının ətkələrini külək oynadır, əlindəki araç dolu qab işıqda parıldayır. Bizə yaxınlaşıb, bir baş Tyulinə müraciət etdi:

– Nədir, su basır?

Tyulin cavab verdi:

– Dəhşət! Özün yəqin görürsən də.

– Salsıqazlarımı da su alıb indi yəqin, hə?

– Alır bala-bala, amma hələ gücü çatmır. Bir az da güc versə dəbərdəcək. Mənim qayığımı hətta, götürüb aparmışdı az qala, andır, gedir aşağılardan güc-bəla ilə tutub gətirmişəm...

– Hı?

– Ta, nə hı? Görürsən, tamam suyun içindəyəm.

Tacir ümitsizcəsinə boş əlini dizinə çırpıb dilləndi:

– İşə bax də! Sallarımı, gözümü açıb-yummağa macal tapmamış su dağıdacaq. Gör nə qədər ziyana düşəcəyəm, ziyana düşəcəyəm də! Əşi, gör necə əclaf millət yaşayır də bizdə! – Bu sözləri o mənə müraciətlə dedi.

– Mənciyəz nahaqdan yerə pravoslavların qarasına söylənməzdim, – Tyulin özünükülərin namını vermədi. – Yəqin ki, sazişiniz var idi də...

– Vardı.

– Qumatan daşımağa?

– Lap elə qumatan.

– Qumatan da daşdıılar də, qumun üstündədir də, başqa yerdə ki döyül.

– Axı, ay əclaf, qumluğu su basacaq indi!

– Əlbəttə, basacaq, – niyə basmır ki? Səhərə heç izi də qal-mayacaq.

– Bax, görürsən! Bu əclaf varsa, boğazlarını yırtıb mahnı oxumaqdan savayı bir şey bilmirlər. Gör nə anqırırlar! Heç veclərinə də deyil ki, sahibin malı batır burda...

Hər ikisi susdular. O sahildəki taladan, təzə ev daxmacıqlardan pozğun nəğmələr eşidilirdi. Vasyuxinlilərin arteli xırda taxta-şalban tacirini ələ salırdı. Dünən onların haqq-hesab günü, hesablaşma günü idi, özü də İvaxin onları təxminən iyirmi manatlıq aldatmışdı. Bu gün Vetluqa öz övladlarına tərəfdar çıxmış, artelin sevincinə rəğmən, daşib-köpüklənmişdi. İndi, sahibkar onların əl-ayağına düşüb yalvarır, onlarsa razılaşmayıb, onu ələ salırdılar.

– Heç yüz manata da razı olmaq! İndi bilərsən, artellə necə dolanmaq lazımdır! Biz səni öyrədərək...

Çayın suyu artırdı. İvaxin qorxdu. Kəndə qaçıb, tezliklə o, dörd-beş şüşə araq tapıb gətirdi, artelin saqqalının altından keçdi. Özü də bu zaman o, heç bir şərt-filan qoyub-eləməirdi, salları barədə danışmırdı, təkcə yalvarıb-yaxarırdı ki, artelin üzvləri onun günahından keçsinlər, gətirdiyini “müftə” içsinlər.

– Ax səni... filan-şudə... kələkləmə, – deyirdi artel üzvləri. – Aldada bilməzsən.

– Heç yüz manata da çaya girmərik.

– Qoy o qadasını aldıgımız oynayıb kef eləsin özüyün sərbəst.

– Qoy balaca atıb-tutsun o ağac-uğacı. Sonra gedib yığarsan!

Amma bütün bunlara baxmayaraq araqları vurdular və yenə də oxumağa başladılar. O taydan qeyri-ahəngdar, pozğun, vəhşi, nəşəli səslər gəlirdi və onlara qızmış çayın şırıltısı, nəriltisi qarışırdı.

Tyulin vəcd və qibtə ilə dedi:

– Yaxşı oxuyurlar!

İvaxinə, deyəsən, mahnı o qədər də xoş gəlmirdi. O, narahatlıqla qulaq asır, kədərli gözlərini özünü itirmiş halda döyə-döyə baxırdı. Mahnı tufan, fırtına sədası verir və deyəsən yaxşı heç nə vəd etmirdi.

Tyulin sadəcə olaraq soruşdu:

– Dünən çoxmu kəsmişdin haqlarından?

İvaxin başını qaşıyıb pozğun səslərin gəldiyi yerdən baxışlarını ayırmadan, eləcə sadəliklə cavab verdi:

– İki qırmızı onluq üstündə sözümlər çəpləşdi.

– Bax ha, çoxdur də! Qulaq as, böyür-başını əzişdirməsələr yaxşıdır.

İvaxinin üzündən görünürdü ki, bu ehtimal ona o qədər də yer-siz görünür.

O, dərin bir kədər hissi ilə:

– Heç olmasa, sallarını sürüyüb çıxardaydılar, – dedi.

Tyulin onu sakitləşdirdi:

– Əşi, çıxartmamış, neyləyəcəklər.

– Onlarla bir özün danış, – tacir yaltaq-yaltaq dilləndi. – De ki, yəni, çayın suyu artmır daha, gecə lap yatıb-enəcək.

Tyulin cavab verməyə tələsmədi; gözlərini qayığa zilləyib durmuşdu və bir az da susub şirnikmiş kimi xəbər aldı:

– Yenə dörd-beş şüşə gətirərsənmi?

– Gətirərəm.

– Sonra yenə gətirərsən. Addadımın o taya, ya?..

– Addat!

Qayığı o tayda görəndə artıq o, çayın ortasında idi. Talanın sıx yanaşdığı qalın meşənin yaşıl divarına toxunub əks-səda verən mahnı daha bərkdən, daha pozğuncasına səsləndi. Bir neçə dəqiqə sonra isə amma mahnı tükəndi və taladan bayaqkı kimi pozğun danışmalar, hayküy gəlməkdə davam elədi. Tezliklə İvaxin ox kimi bizim sahilə uçdu və yeni şüşələrlə geri qayıtdı. Sifəti qəzəbli olsa da, gözlərində sevinc işartıları görünürdü.

Günəş qürub edənə kimi bütün artel İvaxinin sallarından ötrü özünü “öldürdü”. Qəmli “Dubinuşka”nın sədaları altında tirləri sahilə diyirləyib çıxardır və əllə qaldırıb üst-üstə yığırdılar. Tezliklə İvaxinin bütün taxta-şalbanı dikdirdə, nadinc çayın əl yetirə bilmədiyi bir yerdə qalanmışdı.

Sonra yenə mahnı gurladı. İslanmış, yorğun artel üzvləri sonuncu araş şüşələrini boşaldırdılar. Tər basmış, qəzəbli, ancaq daha artıq dərəcədə məmnun olan İvanixin sonuncu dəfə biz tərəfə keçib kəndə sarı cumdu; külək onun sibir kaftanının ətkələrini yellədir, hər iki əlində isə bu səfər boş olan şüşələr vardı.

Bayaqından daha artıq qəmgin olan Tyulin onu uzun-uzadı baxışlarla müşayiət etdi.

Mən ondan soruşdum:

– Hə, nədir, döydülərmi?

– Kimi?

– İvaxini deyirəm də.

– Yox əşi, onu niyə döyürlər...

Mən təəccüblə Tyulinə baxdım və beynimə qəfil gözlənilməz bir fikir gəldi: Tyulinin bütün bədəni şişmişdi, gözünün altında isə çox güman ki, mənşəyi etibarlı ilə lap təzə olan bir fənər vardı.

– Tyulin, dostum!

– Hə, nə var?

– Gözünün altı niyə göyərrib?

– Göyərrib... Əşi, hardan göyərrib?

– Səni, Tyulin, deyəsən, axı, döyüblər.

– Kim döyüb?

– Artelin adamları.

Tyulin fikirli-fikirli düz gözümün içinə baxıb dedi:

– Ola bilsin, bəlkə də buna görə... Hə, həm də, eşidirsən, çox da bərk döyməyiblər.

Fasilə, sonra mənə baxır, gözlərindən görünür ki, nəsə ağlına damdı:

– Ola bilsin, bəlkə bu Parfen ilişdirib mənə bir balaca?..

– Çox ola bilsin ki, elə Parfen ilişdirib, – həqiqətə yaxınlaşmağın yeni prosesinə mən yenə də kömək edirəm.

Məsələ lazım olan dərəcə həll olundu, aydınlaşdı. Düzdür, mən çox istəyərdim öyrənim ki, necə olub ki, artelin qəzəbi belə gözlənilmədən öz istiqamətini dəyişib və İvaxinin əvəzinə artelin qəzəbi Tyulini tutub, ancaq elə bu zaman o biri sahildən yenə də çağırış eşidildi:

– Tyu-u-u-lin!

Tyulin heç başını da döndərmədi, tənbel addımlarla komaya sarı yönəldi və gedə-gedə mənə dedi:

– Çağırırlar. Bəlkə sən qaçaydın, hə? Bir ayağın orda, biri burda.

Ancaq qəfil o, diqqətlə qulaq asıb geri döndü və sanki canlandı. Sahildə, toran olmasına baxmayaraq, qırmızı köynəkləri görmək olurdu. Bu, artel üzvləri idi. Tyulini çağırır və deyəsən, çox şirnik-dirici bir şəkildə əllərini yelləyirdilər.

– Deyəsən, çağırırlar axı? – Şən bir tərzdə deyib sualedici nəzərlərlə mənə baxdı.

– Məlum məsələdir ki, çağırırlar. Yenə də döyərlər ha, güman ki...

– Yox, nə danışırısan, Allah köməyin olsun. Ola bilməz! Qonaq eləmək istəyir məni artel, bax belədir məsələ! Barışmaq istəyirlər...

Və Tyulin heyretəməz bir çevikliklə sahilə cumdu. Nəyə görəse iki qayığı bir-birinin ardınca qoşub qabaqdakına oturdu və bu tayda bir qayıq belə qoymadan sahilə aralandı.

VII

Axşam toranında dağdan enən arabanın cırıltısını eşidəndə mən bu sadə hiyləni anladım. Araba tələsmədən çaya yaxınlaşdı. At bir neçə dəfə finxırıb qulaqlarını şəkələdiyi və tanınmaz dərəcədə dəyişmiş, adətən sakit təbiətli Vetluqaya heyretlə baxmağa başladı.

Kişi arabadan ayrılıb lap suyun yanına getdi, çaya baxıb başını qaşdı və mənə müraciət etdi:

– Bərəçi hardadı?

– Odur ha... – çayın ortasında suyun qaranlıq səthinə sancılmış işıq zolağını göstərdim.

O, göstərdiyim səmtə bir xeyli baxandan sonra başını yellədi, vasyuxinlilərin nəğmələrinə qulaq kəsildi və arabanı döndərməyə başladı.

– Buranın bərəçisi nə əclaf adamdı e, – bu sözləri amma o, demək olar ki, çox sakitcəsinə dedi. – Bax də, qayıqların da hamısını sürüb aparıb... İndi bütün gecəni onu ordan geri çağırmaq mümkün olmayacaq.

Atı geri hərələyəndə o, mənə yaxınlaşıb təzim etdi.

– Yoldan ötənsiniz yəqin ki?

– Yoldan ötənəm.

– Olmaya, göldənsiniz?

– Göldənəm.

– Belə. Bu vədə çox adam gedir. Sabah, əl-əlbət, hələ yenə gedəcəklər... Eh, çay andır, gör necə qızıb də, fəlakətdir! Bax, əgər biz indi sizinlə bərəyə minə bilsəydik... Yox əşi, bacarmırıq... Gecələməliyik görünür ki. Paroxodmu gözləyirsiniz?

– Paroxod gözləyirəm.

– Hə, danüzü ancaq gəlib çıxar, tez gəlməz. Görünür, siz də gecələməli olacaqsınız.

Arabanı komanın arxasına çəkib ayağı çidarlı atı sahil boyu yamaca buraxdı. Bir neçə dəqiqə sonra komanın ardından tüstü burumları ucalmağa başladı.

Tyulin çox güman ki, öz camaatını dözümlü olmağa öyrətmişdi.

Günəş çoxdan dağların və meşələrin arxasında gizlənmişdi, Vetluqanın üstünə göyümtül, ılıq, sakit alatoranlıq enmişdi. Ocağımız alışmışdı, tüstüsü düz göyə ucalırdı. Sahili basmaqda davam edən çayın tələsik və hay-küylü axarı ilə yanaşı hökm sürən havanın sakitliyi adama hətta bir qədər qərribə gəlirdi. O taydan mahnı səsləri gəlməkdə davam edirdi və mənə elə gəlirdi ki, qarmaqarışıq səslər içində Tyulinin zil səsini ayırd edə bilirəm. Çox da uzaq olmayan yamaclardan birində bir-birinin ardınca qonşu kəndin işıqları yamağa başladı. Kəndin boz daxmaları, tutqun damları ətraf mənzərənin ümumi ahəngiylə elə qarışmışdı ki, gündüz kəndi gözüm almamışdı... İndi yamacın qaramtil zirvəsində bir dəstə gözəl işıq peyda olmuşdu, bəzi yerlərdə isə göy səmanı yaran dördkünc taxta-puşlar gözə dəyirdi.

Bu, Solovixa kəndidir. Mənim təzə tanışım bekarçılıqdan mənə o kəndin sakinlərinin həyatından bəzi maraqlı şeylər danışdı. Solovixada zirək, məğrur camaat yaşayır; bu tərəflərdə onlar “oğrucuğazlar” kimi məşhurdurlar. İş elə gətirib ki, mənim təzə tanışım bir dəfə Blqoveşenie kəndində dyaçokun evində əylənməli olub. Əhvalat qış vaxtı, axşamüstü baş verib. Stolun ətrafında dövrələmə əyləşiblər. Qəfil kimsə aynanı tıq-tıq tıqqıldadı. Dyaçok başını aynadan çıxarıb baxıb ki, pəncərənin ağzında qonşusu qoca İvan Semyonov dayanıb durub, özü də yalvarır ki, gecələmək üçün yer versinlər. “Əşşi, nə danışrsan, bircə verst yolun var, varıb evinə getsənə?!” – “Bir verst olmağına bir verstdi, di gəl, Solovixanın yanından ötüb getməliyəm. Qorxuram, yenə tutub donmuş çaydakı deşiyin ağzına aparalar”.

Sən demə, bu qoca ilə solovixalılar arasında qərribə münasibətlər varmış. Qocanın əlinə pul düşən kimi kənddə bəs deyincə vurmuş, elə ki, kefləndi başlayırmış öyünməyə ki, bəs cibimdə nə qədər desən pul var. Sonra da evə qayıdanbaş solovixa lotuları onu çayda qamarlar və düz buzun üstündə açılmış deşiyin yanına çəkib gətirirmişlər.

– Deşiyə girməklə necəsən?

Hə, məlum məsəldir ki, istəmir. Heç onlar da məcbur etmirlər, – təkcə onu deyirlər ki, pulu bəri ver. Əlac nəyə qalır, o da verir. Bu səfər yenə qayıdırlar ki:

– Deşiyə girməklə necəsən?

– İstəmirəm, qardaşlar.

– Onda bax ha, heç kimə deməyəsən. Deməzsən ki?

– Demərəm!

– And iç!

– Durduğum yerdə yerə girim, deyir, əgər bircə adama desəm.

Sözünə də əməl edir, demir. O qədər onu beləcə tutublar ki, ta lap canı boğazına yığılıb, axşamlar yolunu Solovixanın yanından salmır daha, ələlxüsus içən vaxtlar, onnan belə heç kimə deməyib yenə. “Çayın üstündəki buz deşiyinin yanına aparmışdı məni solovixalılar”, – deyir, di gəl kimləri apardığımı demir, öldürsən də demir.

Bu söhbətdən sonra mən “oğrucuğazların” kəndinə sarı xüsusi bir maraqla baxdım. Fikirləşdim ki, Vetluqadan savayı siz harda belə səmimi və sadə rəftara, özgə sözünə bu cür nəcib inama rast gələ bilərsiniz, andın pozulacağı təqdirdə “durduğu yerdəcə yerə girməyin” mümkün olmasına belə sadədil etiqadı harda görə bilərsiniz?.. Özü vetluqalı olan təzə tanışım məni inanmağa çalışırdı ki, ikinci belə bir kəndi çayaşağı, çayyuxarı axtarsan da tapmaq olmaz. Marində bir üç il qabaq saxta pul-zadla “məşğul olurluşlar” – hə, bu başqa məsələ. Amma bax, qapısı açıq daxmada bir kisə pulu qoy, özün də bir sutkalıq çıx, hara istəyirsən get – əl dəyəən olmaz.

– Bəs yaxşı, onda solovixalılar necə?

– İcazə verin deyim ki, onların adəti belədir...

Yenə də düşündüm ki, özgə adətlərinə belə hörmətlə harda qarşılaşmaq olar?.. Və Solovixanın işıqları mənə mehribancasına, sadədilcəsinə göz vurdular: “Heç harda, heç harda...”

– Hə bax, Tyulinin də, – gülə-gülə dedim, – adəti, öz səriştəsi var.

– Düzdür! Əclafın biridir kişi, Allah ona lənət eləsin! Amma onu da demək lazımdır ki, öz işini biləndir. Bax elə ki, payız və yaxud yenə də yaz gəldimi: o özünü göstərəcək... Bir ayrısı çayın daşan çağlarında bərə ilə ömründə öhd eləyə bilməz. Elə-belə şeylərə görə onu burda saxlayırıq...

– Söhbətiniz şirin olsun!

–Buyurun!

Ocağımıza çiyinlərinə tozağacı qabığından hörülmüş səbətlər, əllərinə əsa olan iki yolçu yanaşdı. Onlardan biri yükünü yerə qoyub diqqətlə məni süzdü və dedi:

– Bu adamı biz görmüşük.

– Bu çox da çətin bir şey deyil, – dedim.

– Lyundada olmusunuz?

– Olmuşam.

– Elə orda görmüşük. Öz xoşunuza getmişdiniz, yoxsa Məryəm anaya nəzir demişdiniz?

– Öz xoşuma getmişdim. Bəs siz?

– Biz bayrama, deməli, öz həmfikirlərimizin yanına getmişdik.

– Nə olar, lap yaxşı, ocağa əyləşin.

– Bərəyə minə bilsəydik çox yaxşı olardı, evimiz lap yaxındadır, uzaq deyil. Sabah-sabah gedib çatardım.

– Hə, bərəyə!.. – Tanışım söhbətə qarışdı. Tyulin sonuncu qayığı da aparıb. Bərədə keçmək mümkündürmü bəyəm?..

– Hardan!.. Çay yaman daşıb.

– Əşi, heç uzun payalar da yoxdur.

Təzə gələnlərin o birisi yorğun addımlarla səhəyə yaxınlaşdı və o saat çayın başı üstünə güclü və sürətli bir sədə yayıldı:

– Tyu-u-li-in! Qayığı ver!

Güclü axına qoşulmuş kimi sədə çay boyu axıb getdi. Çayın oynaq suları, sanki onu qaranlıqda uyumuş səhillər arasında bu taydan o taya ata-ata özüylə aparırdı. Əks-sədalar harasa axşamın qərrib uzaqlığına qaçıb sakitcə, fikirli-fikirli, hətta demək olar ki, kədərlə qeyb olurdular, – bu kədərdə nə hikmət vardısı, qulaq kəsilən yolçu belə bu uzaq və qərrib axşam əks-sədasını ikinci dəfə narahat etmək, oyatmaq istəmirdi.

– Şabaş! Bir şey çıxan deyil, – deyib əlini yellədi və ocağımızın yanına qayıtdı.

– İşə bax də, oğlanın evinə əl uzatsan, çatar, – tanışlarımdan birincisi dilləndi, – cəmi-cümlətəni dördcə verstdir, özü də Pəsoç-nudan! Pəsoçnililər bərədə bir şey eşitmisiniz? – O bic bir təbəssümlə xəbər aldı.

– Xeyr, mən bu yerlərdə olmamışam.

– Onların, o pəsoçnililərin də öz xasiyyətləri var. Hansı şəhərə qədəm qoysan, camaatın dediyinə görə, bir xasiyyət, əlamətdi, hansı

kəndə getsən başqa bir adətdi. Solovixinlilər, – bayaq danışırdım, – özgə məlindən keçən deyillər, pesoçinlilər isə özlərini qorumaqda ustadırlar. Bir, beş il bundan qabaq yeddi nəfər pesoçinlilər Blaqovşeniyyə kəndinə dəmir-dümür təmir eləməyə gedər: gavağın, orağ, nə bilim cürbəcür kənd ləvazimatı. Hə, işlərini qurtarandan sonra əllərində içi dəmir hacatla dolu torba-filan çaya tərəf qayıdırlar. Çay da ki, elə lap indiki kimi yamanca qabarmışdı, daşıb-köpüklənirdi, külək də bir tərəfdən dalğa qovurdu. Qayıqsa, məlum məsələdir, bir yerdə dayanan deyil, kükrəyən su yırğalayır onu. Biri qayıtdı ki, “Nə deyirsiniz, mənim qardaşlarım, qayıq su altımızdan alıb aşırırsa, şər deməsən xeyir gölməz, dəmir-dümürümüz batar axı. Deyirəm, uşaqlar, gəlin bu dəmir doldurduğumuz həcəmətləri bağlayağ belimizə, işdi qayıq aşsa, batmasın”. – “Hə, vallah, ağıllı işdi!” Beləcə də elə dilər. Çaya gedəndə əllərində aparırdılar; qayığa oturma isə bellərinə bağladılar. Elə ki, çayın ortasına çatmışdılar, su qayığa dolmağa başladı, qayıq bu səfər aşmalı oldu. Hə, məlum məsələdir ki, dəmir-ləri bellərinə möhkəm bağlamışdılar, – itib-batmadı. İş burasındadır ki, dəmir-dümlə bir yerdə sahibləri də suyun dibinə gedəsi oldu, ellikcə, bütün yeddi nəfərin hamısı bir yerdə!.. Hə, nə deyirsən oğlan, bəlkə düz danışmıram, artırıb eləyirəm bir şeyi özümdən?

Pesoçinli etiraz eləməirdi və ocağın işığında mənim həmsöhbətlərimin üçünün də üzündə mənə Tyulini çox canlı surətdə xatırladan məxsusi vetluqa cizgiləri ilə xeyirxah, hiyləgər bir gülüş gəzirdi.

– Yaxşı, bəs siz hardansınız? – Məni Lyundada görə qocadan soruşdum.

– Mən isə, hörmətli cənab, özüm özümün ağasıyam. Əsilsiz-nəsilsiz, yurdsuz-yuvasız, evsiz-əşiksiz adamam, əsgər törəməsiyəm.

– Hər halda, əsliniz Vetluqadandı də?

– Ordanam, o qadasın aldığı yerdənəm. Cavan vaxtlarımda bu çayda o qədər salçılıq eləmişəm, ağac daşımışam ki. Hə, hökumət qulluğundan sonra da elə on beş ildir ki, buralarda günümü keçirirəm.

Bu qocada əsgər əlamət və nişanlarından az bir şey qalmışdı: bəlkə bir balaca səsinin və danışığı tərzinin arxayın töhründən, bir də ki, təvəresi haşiyəli, günlüyü qırıq köhnə əsgər olduğunu təyin etmək mümkündür. Günlüyünün altından baxan boz gözləri hərdən nurla, işıqla dolur, bığının həndəvərində isə güclə hiss oluna biləcək bir gülüş gizlənirdi. Qoca əsgərin çox ürəyətımlı, sinədən gələn,

“məxməri” səsi vardı, qocalıqdan, çayın nəmişliyindən, kim bilir, bəlkə də “vurmaqdan” tutulub boğucu olmuş bu səs nə zamansa əsgər sıralarında bülbül kimi ötən, qoçaq bir nəğməkardan xəbər verirdi. Hər necə olsa qoca əsgərin bu yumor ahəngli səsini dinləmək, vetluqalı təbəssümünə baxmaq çox xoş idi və mən indi xatırladım ki, biz onunla həqiqətən də göldə görüşmüşük. “Tatla, quldurla və bir də hamısından betər, kafirlərlə durub-oturma” – mövzusunda mübahisənin ən qızgın çağında – o vaxt ki, mübahisə edən hər iki tərəf əzbərçilik dialektikasının ən incə mətləb və mətlələrindən gətirdikləri sitatları bir-birlərinin üstünə yağdırırdılar – gözlərindən cin yağan, qırıq günlüklü həməni bu qoca qəfildən düz ortada peyda olub adi həyat hadisəsiylə bağlı gətirdiyi çox sadə misal ilə – heç bir mətnsiz-zadsız – bütün söhbəti korladı. Hekayət çoxlarına olduqca güclü, ayıldıcı təsir bağışladı; əzbərçilər ona açıq-aşkar məhəl qoymadılar. Hər nə isə, söhbət tamam korlandı və camaat dağılışdı, çox güman ki, dağılışanların hərəsi üzərində təzə baş qaldırmış neçə-neçə şübhə apardı...

– Bağışlayın, arvad söhbətidir, boş sözdür, – əzbərçilərdən biri mənə narazılıqla dedi. – Yəni bu dedikləri kitabdandı?

– Kimdi e, axı bu, olmuya Yefimdi? – Söhbətin sonuna gəlib çıxmış bir başqası xəbər aldı.

– Özüdür ki var.

– Vertluqalıdı, boş adamdı. Bizlərdə işləyirdi. Kitabdan xəbəri yoxdur. Təkcə Yevangelianı oxuyub... və bunu deyib əlini yellədi.

Vetluqalı Yefim nəyə aid olduğu məlum olmayan öz məxsusi gülüşüylə gülürdü təkcə: bilmək olmurdu ki, söhbətin növizusunamı, qulaq asanlarımı, ya da elə özümə, boş adama, yurdsuz-yuvasıza, əsgər törəməsini gülür... hər necə olur olsun mənə elə gəldi ki, vetluqalının söhbətində hələlik mən Svetloyarda ilk canlı söz eşitdim.

İndi biz söhbəti yenə də həməni mövzuya: Lyundaya, Svetloyar və Kitefə, urenevlilərin üstünə gətirib çıxartdıq. Svetloyara yığışan, ora öz kitablarını, mahnı və dinlərini, etiqadlarını gətirən saysız-hesabsız, müxtəlif məsləkli qruplar arasında həmişə yamacın ətəyində, eyni bir palıdın dibində öz improvizə edilmiş minbərlərini quran urenev əzbərçiləri xüsusi seçilirlər. Əgər əyni yarımantiyalı, uzun saçları qulaqlarını örtən Avstriya keşişinin dövrəsində güc-bəla ilə beş-on nəfər ibadət qılan yığışırdısa, – urenevlilərin palıdının hündüvəri sıx

dayanmış böyük bir kütlə ilə dolu olurdu. Məni onların sərt və təkəbbürlü sifətləri olduqca heyrətləndirdi. Burada əynində qara monastır donu olan arvadlar vardı, sifətinin qabarıq cizgiləri olan çox uzun bir hərif gözə dəyirdi, üzünü çiçək döymüş, dilənçi heybəli cavan bir uşaq, pırtlaşlıq saçlı binəva bir divanə gəzirdi aralıqda... Onlar yeknəsəq, tın-tın bir səslə, özü də bütün ətrafdakılara əsla məhəl qoymadan, növbə ilə kitab və mahnı oxuyurdular. Digər etiqadların tərəfdarları məmnuniyyətlə mübahisəyə qoşulduqları halda urenevçilər özlərini dartır, etinasızlıq edir, suallara qətiyyətlə cavab vermirdilər. Adama elə gəlirdi ki, artıq onlar üçün bu dünyada lap balaca da olsun fəvqünə enə biləcəkləri, diqqətlərini cəlb edəcək heç nə yoxdur və bütün müqəddəslik onların qırxıqbaş tərəfdarlarının sıx-sıx toplaşdığı bu adacığa, oxuduqları həzin nəğmələrin bürüdüyü bu məkana cəm olub.

– Özlərini çox yuxarı tuturlar, – deyirdi Yefim. – Camaat, söz yoxdur ki, ağıllı, ayıq camaatdır, amma bizim kimisinə onların arasında yer yoxdur, naqolay hiss edir adam özünü onlarla.

– Niyə belə?

– Darıxdırıcıdır. Bizim dinimiz, düzünü deyim ki, daha şən dindir, – Yefimin yerinə arabanın sahibi cavab verdi.

İndiyə kimi susub duran pesoçinli bu sözləri eşitcək, nəşə, sevincək gülümsündü və dedi:

– Axı mən də onların arasında olmuşam. Çox qəribədirlər, vallah, qardaşlar!

– Necə bəyəm?

– Belə də. Bir dəfə qışda onlardan birinin yanında işə durmuşdum: meşədən tir daşmalıydıq. Bir dəfə mənim cavan sahibimlə gecə vaxtı mənim atımda tərkəşib gəldik. Səhəri tezədən oyandım, hələ qaranlıq idi – söhbət qış söhbətidir. Baxdım ki: qarı şam yandırır, sonra dua oxumaq, ibadət etmək istəyir şəkillərin qabağında. İkonalar da ki yaxşı ikonalar idi, rəngli, yaraşılıydı. Nəşə, fikirləşdim ki, elə mənim də vaxtımdı: qoy elə mən də ibadət edim sonra da ki, gedib atı yolçün rahlayım. Yavaşcana taxtdan sürüşüb düşüb, kırımışcə qarının arxasına verdim özümü ki, ya allah, başladım xaç çevirməyə. Qəfil qarı geri qanrılmayamı. Məni görəni kimi əllərini yelləməyə başladı: “Sən, deyir, nə iş tutursan, ay bala?” – “Necə bəyəm, deyirəm, dua eləmək istəyirdim”. – “Gözlə, deyir”. – “Nə gözləbazlıqdır? Lap elə

vaxtıdır”. – “Gözlə, deyir, sonra”. Yaxşı də, sonra deyir, qoy sonra olsun, təzədən taxta dırmaşdım. İbadətini qurtarıb, şamları söndürüb yığışdırdı; bu səfər baxam ki, aradan bir az ötmüş ağsaqqal sobadan sürüşüb düşür bala-bala, öz ikonasını götürüb qoyur səcdəgaha, özünün də şamlarını yandırır. Yenə taxtdan dəbərdim. Fikirləşdim ki, yəqin bu səfər mənə də olar. Xaçlamaq üçün alınımı barmaqlarımla elə tezəcə nişan almışdım ki, qoca, qəfil əlimdən yapışmadımı! “Bura bax, neynədiyindi?” – “Ala də!.. Əşi, neynəyəcəyəm, dua eləmək istəyirəm dayna”. – “Gözlə, deyir, sənə yaramaz”. Əşi, belə də rəziyyə olar! Görünür, təzədən taxta təpilmək lazım gələcək. Nə ola-ola!.. Nəsə, bu səfər, gəlin düşəsi oldu, cavan əriynən bir küncdə şam yandırdı. Bunnarın ikonu-zadı yoxudu, – təkcə peyğəmbərin çarxına çəkilməmiş xaçınan savay. Cəld özümü onların yanına verib, yenə alınma manşırardım. Dedim, qoy heç olmasa xaça dua eləyim.

– Hə, nə oldu, imkan verdilərmə? – Söhbətə diqqətlə qulaq asanlardan biri, danışanın ara verdiyini görüb, xəbər aldı.

– Yox! Sən Allah, buna nə deyərsiniz? – Burda da imkan vermədilər! Özləri dua eləyib qurtarandan sonra çağırdılar: indi, deyirlər, gəl, dua elə özünçün, nə qədər istəyirsən. Özümü küncə verəm ki, divarlar çıl-çılpaqdı. Xaçı da götürüb aparıblar... Əh, sizin Allah cəzanızı versin! Fikirləşdim ki, burda özümü sizinlə niyə günaha batırım e. Lazım deyil! İş ki belə gətirdi, hamısından yaxşısı budur, yola çıxanda allahın günəşinə dua edəərəm.

– Bir evdə üç etiqaad var! – Əsgər dilləndi.

– Üçdü ki var. Nahar vaxtı yetişi. Hə, məni, bu qəşəng dostunuzu kefin istəyən yaxşı yerdən əyləşdirdilər. Yenə qocalar qızlarıynan bir oturub, bir qabdan yedilər, cavan ev sahibiyənən məni isə ayrıca otuzdurub, qarşımıza da, eşidin sən allah, ayrı-ayrı qab qoydular. Daha bu yerdə özümü saxlaya bilmədim. “Ay sizi belə-belə olasınız, deyirəm. Siz, deyirəm, nəinki, məni, öz kişinizi də yaramaz yerinə qoyursunuz”. – “Ona görə ki, – qarı deyir, – ona görə yaramaz yerinə qoyuruq ki, o bütün Rusiyanı gəzib-dolaşır, sizin taylarınızla, hər cür murdar millətlə bir qabdan xörək yeyir...” Bax də, indi hesabını götür, gör onlar bizim haqda nə düşünüb-daşınırlar!

– Hə-ə, – artıq əllərini başının altına qoyub uzanmış araba sahibi dilləndi. – Gör necə hikkə-qəzəbinən yaşayırlar... Özlərisə arsız-abırsızdırlar! Bizlərdə də indi, bu yaxınlarda iki qardaş var; biri,

deməli, əsgər getdi, o biri də eləmə tənbellik, onun arvadını, özü də ikicanlı, özünə arvad gətirdi. O biri əsgərlikdən qayıdan baş, sən deyən elə çox götür-qoy eləmədi, köhnə arvadının bacısını gətirdi evə. İndi, eşit gör də: iki qardaş iki bacıya evlidi, balaca gədəyə də ki, əsgər indi həm əmidir, həm də az qala dədə. İyrənib-çıyrənmirlər də. Oho-ho-ho-o... yatmaq vaxtı döyülmü?

Aralığa qısa sükut çökdü.

– Gülməli əhvalatlar baş verir Rusiyada, – bir dəqiqə sonra pesoçinlinin sadələvh səsi eşidildi.

– Bu çoxdandır ki, belədir, – əsgər yatmaq üçün yerini rahatlaya-rahatlaya dedi, – tək elə indininmi işidir.

– Niyə bu yaxınların işi olur ki? Bax elə indinin özündə malokanlar yenə də...

– Hə, bu başqa söhbət, başqa mövzudur. Yıxıl yat, boş-boş danışma!

Ancaq “Rusiyada baş verən” “gülməli əhvalatlar” barədə fikirə getmiş pesoçinli uzun müddət yata bilmədi. O oturub əlindəki çubuqla ocağın gözünü qurdalayır və görəndə ki, mən də yuxulamamışam, bic-bic Yefimə sarı him eləyib, dedi:

– Başqa söhbətdir, deyir... Niyə də başqa söhbət olmasın! Özü onlarla oturub-durur, bizim allahlara dua eləməyi unudubdu, cümə günləri süd içir. Öz gözümlə görmüşəm, yoxsa heç dilimə gətirmərəm...

Və o da qumun üstündə yerini rahatlamağa başladı.

VIII

Yerimdən dikəlib ətrafa boylandım.

Çay axşamın göyümtül qaranlığında görünməz olmuşdu. Ay hələ göyə qalxmamışdı, ulduzlar Vetluqanın başı üzərində sakitcə, fikirli-fikirli göz qırpırdılar. Qaranlıqda yaxşı seçilməyən sahillər sirli bir görkəmlə susub durmuşdular, sanki getdikcə qabaran çayın susmaq bilməyən şırıltısına qulaq kəsilmişdilər. Suyun səthi qaranlıq idi, hətta köpüklər də görünmürdü, tək-cə hərdən-bir qaçan su şırnaqlarında ulduzların titrək əksi göz qamaşdırır, dartılıb uzanır və tez-cənə də yox olurdu və ara-sıra da oynaq bir dalğa sahilə atılıb,

yanımıza qaçıb gəlirdi, qaranlıqda köpüyü parıldayan dalğa sanki, adamın yanında atılıb-düşən nadinc heyvancığaz idi...

O biri sahilə artel hələ də kefdə idi, ancaq nəğmələri, görünür, bizim artıq heç kimin şax-şəvəl atmadığı ocağımız kimi, get-gedə cönməkdə idi. Səslər də getdikcə azalırdı: çox güman ki, dumanlı başlardan artıq bir neçəsi talada, kolluqda-zadda yatıb qalmışdı. Hər-dən vəhşi səslərdən biri ayrılına nisbətən daha coşqun və hündürdən səslənsə də, ona digərlərini qızışdırmaq müyəssər olmurdu və mahnı zəifləyib sönürdü.

Mən də yatmış vetluqalılarla yanaşı uzandım, ulduzlu səmanı, yamacların ardından dikələn Ayın qızıl şəfəqlərinə tutaşmış göy üzünü seyr etdim. Dağdan isə sakitcə cırıldaya-cırıldaya yenə də gecikmiş bir araba enirdi, piyadalar yanaşırdı və sahilə dayanıb, ya da bir-iki ağız qayığa ümitsiz-ümitsiz səsləyib, bərəçi Tyulinin işlətdiyi hərbi fənd üzündən bu tayda ilişib qalmış bizim köçə qoşulurdular.

Yamacın belindəki kəndin işıqları bir-birinin ardınca çoxdan sönmüşdülər. Ocağın işığının rəngdən-rəngə saldığı üstü yazılı dirək gah görünür, gah da qaranlıqda gözdən itirdi.

Qarşı sahilə – çayın o tayında bülbül ötürdü.

– Bə-rə!

– Bərə, bərə, bə-rə-ə!

– E-hey, bə-rəçi, bərəni bəri ver, e-hey!

– Ho-ho-ho-ho-o-o!..

Danüzü səslənən şeypur kimi bərkdən, qəfil və cingilti ilə ucalan güclü çağırış və qışqırtı səsləri məni, eləcə də ocağın başında yıxılıb yatmış bütün dəstəmizi yuxudan elədi. Səslər, adama elə gəlirdi ki, bütün yeri-göyü başına alıb, Vetluqanın dinc yuxuya getmiş sahilin çuxur və körfəzlərində əks-səda verirdi. Gecə yolçuları yuxudan oyanır, gözlərini ovuşdururdular; dünən yatmış çayı zəif çağırmağın-dan pərt olmuş pesoçinli, indi qərribə bir qorxu ilə baxır və soruşurdu:

– Nə olub? Allah da, xaçın gücü də bizimlədir, nə olub?

Hava işıqlanır, çay dumanlanırdı, ocağımız zönmüşdü. Toranlıqda sahil boyu naməlum adamların qərribə dəstələri gözə çarpırdı. Bəziləri bizim ətrafımızda düzülüb durmuşdular, qalanları isə lap suyun qırağında dayanıb bərəçini səsləyirdilər. Bir qədər aralıda, yumru, kök bir at qoşulmuş araba dayanıb sakitcə bərəni gözləyirdi.

Urenevçiləri o saatca tanıdım... Burada srağagünkü qara monastır donlu arvadlar, tutqun sifətli uzundraz hərif, saç-saqqallı “divanə” və digər bu qəbildən olan şəxslər vardı.

İndi onlar bizim hərəsi bir tərəfdə yığılıb yatmış dəstəmizin ətrafında dövrə vurub durmuşdular, saymazyana maraq və açıq-aşkar təkəbbürlə bizə baxırdılar. Pərt olmuş yoldaşlarım bir-birlərinə qı-sılıb, öz növbələrində onlara ürəksiz, qorxaq nəzərlərlə göz qoyurdular. Nədənsə yadıma Kromvel vaxtlarının ingilis puritanları və independentləri düşdü. Yəqin ki, o müqəddəslər də öz vətənlərinin sadədil gühankar bəndələrinə beləcə yuxarıdan aşağı baxırmışlar, o məzlumlar da onları beləcə pərt və cavabsız baxışlarla süzürmüşlər.

– Ey siz, vetluqalı haramzadalar! Bərəçi hardadır?

– Bərə, bərə, bə-rə-ə!..

Belə düşünmək olardı ki, başısoyuq, səhlənkər bərəçinin torpağına bütöv bir ordu soxulmuşdu. İndi sanki çapqın və talandan qaçırılmış kimi sürət və pərtliklə axan, yenə də büsbütün sarımtıl-ağ köpüklərlə örtülmüş çayın üzərində urenevçilərin səsi gurlayıb əks-səda verirdi. Əks-səda bu qışqırıqları uzun müddət uzaqlara qovub aparırdı.

“Hə, indi görək, – düşünürdüm, – Tyulinin səbri, dözüümü yenə də duruş gətirə biləcəkmimi?”

Mənim çox böyük təəccübümə rəğmən, çaya sarı baxanda Tyulinin qayığını mən səhər toranında çayın ortasında gördüm. Görünür ki, filosof-bərəçi də zəhmli urenev bahadırlarının cazibəsindən yaxa qurtara bilmirdi və indi var gücü ilə avar çəkirdi. Sahilə yan alanda onun üzündə son dərəcədə böyük bir sıxıntı, əzab və içkinin səhərisi gününün iztirabları vardı; ancaq burası da vardı ki, bütün bunlar uzun ağacların ardınca dağa götürülməkdə ona mane olmadı.

Bizim köçümüz də hərəkətə gəldi. Gecələmiş arabaların sahibləri atların yalından tutub gətirib, arabaya qoşurdular tez-tələsik, güman ki, qorxurdular, urenevçilər gözləməsinlər və onlar yenə də Tyulin istibdadının qurbanı olsunlar.

Yarım saat sonra yüklü bərə sahildən aralandı.

Sönmüş ocağın yanında biz közlə çubuğu alışıdırmaq üçün barmaqları ilə külü qarışdıran Yefimlə tək qaldıq.

– Bəs siz niyə onlarla birlikdə keçmədiniz çayı?

– Əşi, qoy getsinlər, xoşlamıram mən onları, – çubuğunu alışıdıraraq alışıdırma cavab verdi. – Mən tələsmirəm, – səhər şəhəndən sonra

çıxıb gedərəm özümçün... Amma, sizsə, yəqin ki, artıq yığışmalısınız: eşidirsiniz, yuxarılardan paroxod gəlir.

Bir dəqiqə sonra mən də paroxod çarxlarının aydın eşidilən, gurultulu zərbələrinin səsini aldım, on beş dəqiqə sonra isə burun üzərində ağ bayraq göründü və sübhçağı solğun işıqları sayrışasayrışa, böyrünə bağlanmış böyük bir barjı darta-darta, “Nikolay” ehmalca körfəzə daxil oldu.

Əsgər lütfkarlıqla Tyulinin qayığında məni paroxoda gətirib çıxartdı və elə o saatca da – mən paroxoda minəndən sonra – özü qayıqda gəminin arxa tərəfinə göründü, indi o, yüklü bərənin urenevçilərin boşaltdığı sahilə yol almışdı.

Günəş artıq çoxdan Vetluqa boyu meşələrin üzərini qızıla tutmuşdu, mənəşə yuxusuz olmağıma baxmayaraq, yuxarı göyertədə oturub, gözəl çayın hər yeni bir döngə və burumdan sonra səxavətlə önümdə açdığı yeni-yeni guşələri seyr edirdim, onu da deyim ki, çay hələ də bəzi yerlərdə göyümtül toranlığa bürünmüşdü.

Mən düşünürdüm: görəsən orda, o göldə, camaatın kitabdan gəlmə söhbətlərinin içində, “ağıllı” kişilərin və əzbərçilərin arasında mən özümü niyə elə pis hiss edirdim və bu sakit çayda, bu qeyri-mütəşəkkil, başısoyuq, pozğun və daim içki azarından əzab çəkən bərəçi Tyulinlə özümü niyə belə yüngül, sərbəst və azad hiss edirəm? Bu bir tərəfdən ağırlıq və məyusluq duyğusu, digər tərəfdən yüngüllük hissi hardandır? Görəsən, niyə mənə, özü də kitab adamı olan bir adama onlardan belə uzaqlıq, soyuqluq hissələri, duyğuları gəlir, bu isə mənə belə doğma və yaxşı tanış kimi görünür, elə bil, elə doğrudan da:

Bütün bunlar olub, olub haçansa,
Di gəl ki, yadıma düşməyir haçan...

Sevimli Tyulin, sevimli, şən, nadinc, aşıb-daşmış Vetluqa! Bundan irəli harada, haçan görmüşəm mən sizi?

1891

A.İ.KUPRİN

(Rusiya)

AĞ PUDEL

Dağlar qoynundakı dar cığırılarla Krımın cənub sahilləri boyunca bir yaylaq qəsəbəsindən o birinə balaca bir gəzərgi truppa gedirdi. Adəti üzrə qabaqda çəhrayı dilini ağzından bir qarış yana sallamış balaca ağ pudel Arto qaçırdı, onun bədəninin qıvrım tüklərini qırxiş ancaq boynunda-boğazında və başında saxlamışdılar, odur ki, şirə oxşayırdı. Yol ayrıcılarında o, ayaq saxlayır və quyruğunu yellədə-yellədə sual dolu nəzərlərlə arxaya baxırdı. Hansısa, ancaq onun özünəməxsus olan əlamət və nişanlarla həmişə yolu doğru seçib tənir, tüklü qulaqlarını tərpedə-tərpedə baş alıb irəli qaçırdı. İtin ardınca on iki yaşlı Sergey addımlayırdı, onun sol qoltuğunda bükülmüş xalça vardı – bunun üstündə o, həmişə akrobat nömrələr göstərirdi – sağ qoltuğunda isə içərisində payızbülbulü olan dar və çirkli bir qəfəs aparırdı, quşu elə öyrətmişdilər ki, fala baxdırmaq istəyənlər üçün lazım gələndə qutudan içərisinə gələcək haqqında cürbəcür kəlamlar yazılmış rəngbərəng kağışlar çıxarırdı. Nəhayət, hamıdan arxada, bu balaca aktyor dəstəsinin ağsaqqalı, Martın baba Lodijkin ayaqlarını sürüyə-sürüyə gəlirdi ki, onun da əyilmiş belində şarmanka var idi.

Şarmanka çox qədim idi, möhkəmcə xırıldayıb, öskürməyi vardı çalınanda, ömrü boyu dəfələrlə təmirdən çıxmışdı. Cəmi ikicə şey çalardı: Lannerin həzin alman valsını, bir də “Çinə səyahət”dən cəld oynayan qədim rəqsi; onu da deyək ki, bunların hər ikisi otuz, qırx il bundan əvvəllərdə dəbdə olub, indisə artıq hamının əməlli-başlı unuduğu şeylərdir. Bütün bunlardan başqa şarmankanın, hələ bu azmış kimi iki dənə də adam biabır edən borusu vardı. Birinin – zil səs çıxardanın – səsi batmışdı; qətiyyən çalmırdı və buna görə

də ona növbə çatanda musiqi büsbütün korlanır, xırıldayır, pəltəkləyir, asqırıb ilişirdi. Bəm səslə o biri borunun isə klapanı hələ-hələm vaxtında bağlanmışdı; bir dəfə dilləndimi, o biri səs və xalları batıra-batıra eyni bir bas notu uzun-uzadı çəkib uzadırdı, sonra da kefi istəyən vaxt qəfil susurdu. Baba maşınının bu zəif, çatışmayan cəhətlərini özü də çox yaxşı bilirdi və hərdən zarafatla da olsa, gizli bir kədər hissiylə deyirdi:

– Neyləmək olar?.. Qədim orqandır.. Kallaşib... Çalmağa bəndəsən – o saat yaylaq camaatı inciyir. “Fu, deyirlər, nə ürəkbulandırıcıdır!” Axı, bu pyeslər çox yaxşıdır, vaxtilə dəbdə olublar, indiki cənablar isə bizim musiqini heç xoşlamırlar. İndi sən onlara “Qeys”i “İkibaşlı qartal altında”, “Quş satıcısı”ndan valsı çal. Yenə də bu borular... Orqanı ustaya da aparmışdım – təmirinə boyun olmadı. Yeni borular deyir, qoymaq lazımdır, hamısından yaxşısı, deyir, budur ki, sən bu pas atmış zırlıtını sat getsin muzeyə... köhnədən qalma bir yadigar kimi...” Eh, heç eybi yoxdur, belə də keçər! İndiyə kimi Sergey əlimizi bir tikə çörəyə yetirib indidən belə də yetirər.

Martın baba öz şarmankasını canlı, çox yaxın, hətta demək olar ki, doğma bir varlıq kimi sevirdi. Bu uzun avara sərgərdan gəzərgi ömrü boyunca ona üzü-gözü elə öyrəşmişdi ki, şarmankaya şüurlu, canlı bir varlıq kimi yanaşırdı. Hərdən gecələr yatıb qaldıqları kirli karvansarlarda babanın yatağının baş tərəfində döşəməyə qoyulmuş şarmanka qəfil kədərli, zəif, tənha və titrək bir səs çıxarırdı: bu səs eynilə ahıl bir adamın köks ötürməsinə oxşayardı. Belə vaxtlarda Lodijkin əlini yavaşca onun oyma naxış böyrünə çəkər və nəvazişlə deyirdi:

– Nədir, qardaş? Şikayətlənirsən?.. Döz, qardaş, döz...

Şarmankanı istədiyi qədər də, hətta, ola bilsin, bir qədər çox öz sərgərdən ömrünün əbədi yol yoldaşlarını: Pudel Arto ilə balaca Sergeyi sevirdi. Oğlanı beş il bundan qabaq, içki düşkününə olan dul bir çəkməçidən, ayda iki manat haqqına “kirayə” götürmüşdü. Ancaq tezliklə çəkməçi öldü və Sergey baba ilə həm qəlbən, həm də xırda ömür-gün qayğılarıyla ömürlük bağlı qaldı.

II

Cığır yüzillik zeytun ağaclarının kölgəsində burula-burula hündür sahil uçurumu boyunca uzanıb gedirdi. Hərdən dəniz ağacların gövdələri arasından gözə dəyirdi və onda adama elə gəlirdi ki, üfüqlərə qədər sərilmiş dəniz, həm də, nəhəng və sakit bir divar kimi yuxarıya da ucalır, özü də orda, gümüşü-yaşıl yarpaqların arasındakı naxış-naxış boşluqlarda onun rəngi daha göy, daha qatıdır. Otluqda zoğal və yabanı itburnu kolları arasında, üzümlüklərdə və ağaclarda – bir sözlə, hər yerdə cırcıramalar cırıldayırdı; onların cingiltili, yeknəsəq və susmaq bilməyən səs-küyündən sanki hava titrəyirdi. Çox bürkülü bir gündü, külək yox idi, qızmar torpaq adamın ayağının altını yandırırdı.

Adəti üzrə babadan qabaq addımlayan Sergey dayanıb qocanın yetişməsini gözlədi.

Qoca soruşdu:

– Nədi, Seryoja?

– İstidir, Lodıjkin baba... Heç dözə bilmirəm! Çimsəydik nə olardı!

Qoca ayaq saxlamadan, çiyininin adət etdiyi bir hərəkəti ilə belindəki şarmankanı düzəltdi və pencəyinin qoluyla tərləmiş üzünü sildi.

Dərindən köks ötürüb, aşağı, dənizi sərin maviliyinə baxa-baxa:

– Əlbəttə, yaxşı olardı! Di gəl çiməndən sonra lap üzülüb əldən düşəcəyik. Mənə bir tanış feldşer deyirdi: həməm bu duz ki var, insana təsir edir... deməli, zəiflədir yəni... Dəniz duzudur axı...

Sergey şübhə ilə soruşdu:

– Bəlkə yalan deyirmiş?

– Buna bax də, yalan deyirmiş! Niyə yalan deməlidir ki. Abırılı adamdır, içmir... Sevastopolda öz evi var. Bir də axı burda heç dənizə düşməyə yer də yoxdur. Bir az da gözlə, gedib ta Mixxora çataq, orda öz günahkar bədənciyəzlərimizi suya çəkərik. Nahar qabağı çimməyi xoşlayıram düzü... sonra da bir balaca yıxılıb yatmaq... və hər şey olur əla...

Arto arxada danışiq eşidib geri döndü, qaçıb adamların yanına gəldi. Onun xeyirxah, mavi gözləri istidən qıyılıb xoşqılıqla baxırdı, ağzından bir qarış çıxmış dili isə tez-tez nəfəs aldığı üçün titrəyirdi.

– Nədir, qardaşım itciyəz? İstidir? – Baba soruşdu.

İt dilini boru kimi qatlayıb ləzzət və gərginliklə əsnədi, bütün bədənini silkələyib yavaşcadan zingildədi.

– Hə, qardaş, neyləmək olar ki... Kitabda necə deyilib: üzünün tərəindən, görünür, – Lodjkin nəsihət verirmiş kimi sözüünə davam etdi: – Səninki, tutalım üz deyil, sifətdi yenə də, nə olsun ki... Hə, get, get qabağa, əl-ayağa dolaşma. Mən isə, Seryoja, boynuma alıram ki, bu isti havanı xoşlayıram. Təkcə bu orqan mane olur, yoxsa iş-güc olmasaydı, buralarda, göy otluqda, kölgə bir yerdə arxası üstə uzanardım özümçün, kef ilə. Bizim bu qoca sür-sümüyümüz üçün bu günəş ki var ha – hər şeydən başdır.

Cığır enli, daş kimi bərk, dümağ yolla qovuşub aşağı enirdi. Burda sıx yaşılıq içərisində gözəl yaylaq evləri, güllüklər, oranjeraya və fəvvarələr səpələnmiş qədim qraf parkı başlayırdı. Lodjkin bu yerləri yaxşı tanıyırdı, hər il üzüm mövsümündə, bütün Kırım bərbəzəkli, zəngin və şən yaylaq adamları ilə dolan vaxt o bu yerləri bir-birinin ardınca gəzirdi. Cənub təbiətinin parlaq zənginliyi qocanın halına təvafüt etmirdi, bu yerlərdə ilk dəfə olan Sergeyi isə hər şey heyrətləndirirdi. Üstünə lak çəkilməmiş kimi parıldayan, bərk yarpaqları və iri boşqab boyda çiçəkləri olan manqoliyalar, üstü ağır üzüm salxımlarıyla dolu olan tənəklərlə kölgələnmiş köşklər, işıqlı, mərmer qabıqlı, nəhəng qübbəli, çoxəsrlik, hündür çinarlar, bulaqlar, irmaq və şəlalələr, dörd bir yanda – ləklərdə, alçaq hasarlarda, yaylaq evlərinin divarlarında – parlaq, əla qoxulu qızılgüllər, – bütün bunlar öz canlı və cazibədar gözəlliyi, məlahətiylə uşağın sadələvh qəlbini heyran etməkdən bir an belə qalmırdı. O, öz heyrətini gizlətmir, dəqiqəbaşı qocanın pencəyinin qolunu dartışıdır bərkdən dillənirdi.

– Lodjkin baba, baba hey, fəvvarəli hovuzda bir bax, qızıl balıqlar üzür!.. Vallah, baba, qızıldılar, yalan deyirəmsə, yerimdəcə ölüm! – Oğlan üzünü ortasına iri hovuz olan bağı dövrələmiş hasara söykəyib qışqırdı. – Baba, bəs hələ şaftalılar! Gör bir nə qədərdir! Bir ağacın üstündə!

– Yeri-yeri, a səfeh, nə ağzını ayırmısan! – deyər baba onu arxadan zarafatyana itələyirdi. – Gözlə, qoy bir Novorossiysk şəhərinə çataq, sonra, deməli, yenə də özümüzü cənuba verək. Orda, həqiqətən də yerlər var ki, – baxmağa dəyər. İndi, təxminən desək, səninçün Soçi, Adler, Tuapse şəhərləri gələcək, qardaşım sənən, Suxum, Batum da

ki, dalısıycan... Baxanda gözlərin qamaşib çəpləşəcək... Turalım, deyək ki, palma. Təəccüblüdür! Onun gövdəsi keçə kimi tüklüdür, yarpaqlarıninsa hər biri elə iridir ki, altında ikimiz də gizlənə bilərik. Sergey təəccübləndi:

– Sən Allah?

– Dayan, özün görəsən. Əşi, orda maraqlı şeylər azmıdır bəyəm? Portixalı¹ götürək, ya da elə turalım o limonu... Dükanda görmüsən yəqin ki?

– Bə nə?!

– Sadəcə olaraq yetişir özüyün açıq havada. Heç nəsiz, birbaşa ağacda, lap bizdə deyim sənə alma, ya armud kimi... Camaat da orda, deyim sənə, lap qərībədir; türklər, farslar, çərkəzlər cürbəcür, hamısı da xalatda, belləri də xəncərli... Qoçaq, cəsur millətdilər! Orda, qardaşım, həbəşlərə də rast gəlmək olur. Mən onları Batumda çox görmüşəm.

Sergey inamla dedi:

– Həbəşlər? Tanıyıram. Bunlar başlarında buynuzu olanlardır.

– Buynuzları olmağına, turalım ki, yoxdu, bu boş sözdü, yalandı. Amma lap uzunboğaz çəkmələr kimi qapqaradırlar, hətta işıldayırlar da qaralıqdan. Dodaqları qırmızı, qalın olur, gözlərinin ağ dümağ, saçları qara qoyun tükü kimi qıvrıciq-qıvrıciq.

– Qorxuncdular yəqin... bu həbəşlər?

– Necə deyim sənə? Adət etməyəndə dəqiq elədir... bir az ehtiyat edirsən, sonra baxıb görürsən ki, başqaları qorxmur, sən də ürəkli olursan. Hə, çoxdur orda, qardaşım cürbəcür şeylər, çoxdur. Çatarıq – özün görəsən. Bir şey pisdir ki, qızdırma xəstəliyi çox yayılıb orda. Oranın camaatına təsir eləmir, gəlmələrin isə atasını yandırır. Nəsə, Sergey, çox zəvzədik sənnən. Doqqaza dırman görək. Bu bağda çox yaxşı cənablar yaşayır... Sən məndən soruş: mən hər şeyi bilirəm!

Ancaq bu gün onlar üçün bəd gəlmişdi. Bir yerdən onları uzaqdan görən kimi qovurdular, o birində, şarmankanın elə ilk xırıltılı, tın-tın səsinə eşitcək eyvandan qanıqaralıq və səbirsizliklə əllərini yelləyib rədd edir, üçüncüsündə isə nöker-naib ərz edirdi ki, “cənablar hələ buyurmuyublar”. Bağların ikisində, düzdü, onlara

¹ Portağal

tamaşaya görə əmək haqqı verdilər, amma çox az. Burası da vardı ki, baba nə qədər az olur-olsun, qaçan deyildi, götürürdü. Hasarı adlayıb yola çıxanda o, mis pulları məmnunluqla cingildədir və sadədilcəsinə deyirdi:

– İki üstə gəl beş, elədi yeddi qəpik... Nə olsun, Seryojacan, qardaş, bu da puldur. Yeddi dəfə yeddi – budu ha, on şahı da yığıldı, deməli, üçümüz də toxuq, yataq yerimiz də var, qoca Lodjkinə də, zəifliyinə görə bir qədər vurmaq olar, ağrı-acısı çoxdu deyə... Eh, başa düşmərlər bunu ağalar! Abbası verməyə ürəyi gəlmir, baş qəpiyəsə utanır... Odur ki, buyururlar ki, rədd olub gedin. Sənsə, a zalım, heç olmasa üç qəpik ver... Mən ki incimirəm, mən, eyb eləməz, dözüərəm... inciməyin nə mənası var?

Ümumiyyətlə, Lodjkin təvazökar adam idi və hətta onu qapıdan qovanda da şikayətlənmirdi. Ancaq bu gün onu adi, qayğısız, sakit halından bir kök, qəşəng, ilk baxışda xeyirxah görünən qadın çıxardı, o, dörd tərəfi gül-çiçəkli bağla əhatə olunmuş gözəl bir yaylaq evinin sahibəsi idi. Qadın əvvəlcə diqqətlə musiqiyə qulaq asdı, sonra daha artıq bir diqqətlə Sergeyin göstərdiyi akrobatik hərəkətlərə və Artonun zarafat “nömrələrinə” baxdı, bunun ardınca oğlanı uzun-uzadı və ətraflı bir sorğu-suala tutdu: neçə yaşı var, adı nədir, gimnastikanı harda öyrənib, qoca onun nəyidi, valideynləri nə ilə məşğul olub və s., sonra əmr etdi ki, gözləsinlər və özü iç otaqlara yollandı.

Qadın təxminən on dəqiqəyə, hətta on beş dəqiqəyə kimi gəlib çıxmadı və o, gecikdikcə artistlərin də qeyri-müəyyən cəlbedici ümidləri artırdı. Hətta baba ehtiyat üçün ovcunu qalxan kimi ağzına tutub uşağa pıçıldadı:

– Hə, Sergey, bəxtimiz gətirib, kefimizdi, qulaq as mənə: mən, qardaş, hər şeyi bilirəm. Bəlkə pal-paltardan, ya ayaqqabıdan-zaddan bir şey verdi. Lap, hal-əlbət belədir!..

Nəhayət, xanım eyvana çıxıb yuxarıdan Sergeyin tutduğu şlyapaya xırda bir ağ pul vızıldatdı və tezcənə də gözdən itdi. Bu hər iki tərəfi sürtülmüş, köhnə, üstəlik də deşik bir ikişahılıq idi. Qoca bir xeyli durub təəccüb və heyrətlə sikkənin ora-burasına baxdı. O, artıq yola çıxmışdı və evdən də xeyli uzaqlaşmışdı, buna baxmayaraq ikişahılığın çəkisini ölçürmüş kimi hələ də onu ovcunda tutmuşdu.

– Bel-ə-ə... Məharətə bax e! – Qəfil ayaq saxlayıb dilləndi: – Deyə bilərəm ki... Bizsə, üç səfeh burda can qoyurduq, əlləşirdik. Düymədən-zaddan versəydi bundan yaxşıydı, vallah. Onu heç olmazsa, bir yerə tikmək olardı. Yoxsa mən bu zibillə nə elə-yəcəm? Xanım yəqin düşünür ki, qoca bunu gecə bazarı imkan tapıb kiməsə sakitcə əridər. Yox, səhv edirsiniz, xanım. Qoca Lodjkin belə əclaf iş tutmaz. Bə-li! Bu da sizin matah ikişahlığımız! Buyurun!

Və o, hiddət, qəzəb və qürurla pulu yerə atdı, sikkə sakitcə cingildəyib yolun düməğ tozunda gözdən itdi.

Bu minvalla qocayla oğlan və it bütün yaylaq qəsəbəsini gəzib dolaşdılar və artıq dənizin sahilinə enməyə hazırlaşdılar. Sol tərəfdə tək birçə sonuncu ev qalmışdı. Ev o biri üzdən üstündən bozsarı millərə oxşar tozlu sərvlər sırası ucalan hündür ağ divarın arxasında olduğu üçün görünmürdü. Təkcə öz qərribə tökmə naxışlarıyla krujevaya oxşayan enli çuqun darvaza arasından parlaq, yaşıl ipəyə bənzər bir parça tər çəmənini, dairəvi gül-çiçək ləklərini və bir də uzaqda, arxa planda sıx tənəklərlə büsbütün üstörtülü uzun xiyanı görmək olurdu. Çəməninin ortasında uzun şlanqla qızılgülləri sulayan bağban dayanmışdı. O, barmağı ilə şlanqın boğazını sıxdığından yaranmış fəvvarədə, saysız-hesabsız su damcılarında günəş, qövs-i-quzehin bütün rəng və boyalarını yaratmışdı.

Baba evin yanından keçib-gedirdi, ancaq darvazadan içəri boylanıb təəccüblə ayaq saxladı.

– Bir az dayan, Sergey, – oğlanı çağırdı. – Deyəsən, içəridə adamlar var, hə? Sən bir işə bax də. Neçə ildir buralarda gəzirəm, – ömrümdə bu bağda gözümə adam dəyməyib. Getdik, qardaşım Sergey!

– “Dostluq bağı”, kənar adamlara giriş qadağandır, – Sergey darvazanı saxlayan dirəklərdən birinin üstünə ustalıqla vurulmuş yazını oxudu.

– Dostluq? – Savadsız qoca təkrar etdi. – Özüdür ki var! Dostluq – bu bütün sözlərin başı olan, həqiqi bir sözdür. Bütün günü bizi sehləmişdilər elə bil, bəxtimiz gətirmirdi, burda isə qaz vurub qazan dolduracağıq, yaxşı götürəcəyik. Mən bunu ov iti kimi burnumla hiss edirəm. Arto, tərən, it oğlu! Getdik, ürəkli ol, Seryoja. Sən həmişə məndən soruş: mən ki hər şeyi bilirəm!

III

Bağın yolları, ayaq altında xırçıldayan iri, hamar çinqilla örtülmüşdü, kənarlarına isə böyük, çəhrayı balıqqulaqları düzülmüşdü. Ləklərdə, rəngbərəng otların əlvan xalçası üzərində ətrafa şirin bir qoxu yayan qəribə güllər ucalırdı. Fəvvarələrdə dumduru su şırıldaıyır, ətrafa sıçrayırdı: ağacların arasında havadan asılmış gözəl güldanlardan salxım-salxım sarmaşıqlar aşıb-daşırdı, evin qabağında isə mərmər dirəklərin üstündə iki parlaq güzgü kürə vardı, bu kürələrdə gözərgi artist dəstəsi, baş-ayaq, çox gülməli, dartılıb-uzadılmış şəkildə əks olunmuşdu.

Eyvanın önündə yaxşıca tapdalanmış böyük bir meydança vardı. Sergey oraya öz xalçasını saldı, baba isə şarmankasını əl ağacına söykəyib dəstəyi fırlatmağa hazırlayırdı ki, qəfil gözlənilməz və qəribə bir tamaşa onların diqqətini cəlb etdi.

Meydançaya iç otaqlardan bomba kimi diyirlənib qulaqbatırıcı səslə qışqıra-qışqıra səkkiz-on yaşlı bir oğlan uşağı çıxdı. O, yüngül dənizçi kostyumunda idi, qol-qıçı çılpaqdı. Sarışın saçları iri hələlərlə qıvrılıb çiyinlərinə tökülürdü. Uşağın ardınca daha altı nəfər qaçıb eşiyə çıxdı: önlük taxmış iki qadın, əyni fraklı qoca lakey – onun saqqalı-bığı olmasa da, uzun, boz bakenbardları vardı; dama-dama gön don geyinmiş arıq, kürən, qırmızıburun bir qız; mavi krujevalı kapotlu cavan, xəstətəhər, amma çox gözəl bir xanım və nəhayət, qızıl eynək taxmış çesunçalı kök, daz bir cənab. Onların hamısı bərk həyəcanlı idilər, əllərini ölçür, bərkdən danışıq və hətta bir-birlərini itələyirdilər. O saat başa düşmək olardı ki, onların narahatçılığının səbəbi belə qəfil qaçıb meydançaya çıxmış dənizçi kostyumlu uşaqdır.

Bu ara bütün bu hərəmərcliyin günahkarı öz qışqırığına bir an da fasilə vermədən özünü qarnı üstə daş döşəmənin üstünə saldı, cəld arxası üstə çevrilib güclü bir qəzəb və azgınlıqla hər tərəfə əl-ayaq atmağa başladı. Yaşlılar onun böyür-başında əl-ayağa düşdülər. Frak geyinmiş qoca lakey hər iki əlini yalvarıcı bir ifadə ilə kraxmallı köynəyinin yaxasına sıxıb, öz uzun bakenbardlarını tərpedir və deyirdi:

– Atam, ağa!.. Nikolay Apollonoviç!.. Lütfən, ananızı məyus etməyin – qalxın. Rəhm edin – bir udum dadın. Dərman çox şirindir, şirədir bütün. Lütfən, qalxın...

Önlüklü qadınlar əllərini şappıldadır, qorxmuş və yaltaq bir səsə becid-becid civildəşirdilər. Qırmızıburun qız faciəvi jestlərlə nəşə çox heybətli, dəhşətli sözlər qışqırırdı, ancaq dediklərini qətiyyənlə başa düşmək olmurdu, yəqin əcnəbi dildə danışdı. Qızıl eynəkli cənab qalın səsə nəşə ağıllı, dərrakəli sözlər deyir, uşağı dilə tuturdu, özü də bu zaman başını növbə ilə gah bu, gah da o biri yana əyir, əllərini təmkinlə ölçürdü.

Gözəl xanımsa nazik, krujeva dəsmalını gözlərinə sıxıb yorğun-yorğun, nazla ah-vay edirdi:

– Ah, Trilli, ah, ya rəbb!.. Mələyim, yalvarıram sənə. Qulaq as bir, anan sənə yalvarır. Qəbul elə, sən Allah, qəbul elə dərmanı; görəcəksən, sənə o saat, o saat yaxşı olacaq: qarının da ağrısı gedəcək, başının da. Sən allah, elə, heç olmazsa, mənim xatirimə! Gözümün işığı. Yaxşı, Trilli, istəyirsən, anan sənə qarşında diz çöksün! Hə bax, qarşında diz çökmüşəm. İstəyirsən, sənə qızıl pul bağışlayım? İkisini verim? Lap beşini, Trilli? Dirə eşşək istəyirsən? Bəlkə canlı ət verim sənə? Həkim, bir söz deyən də buna axır!..

– Qulaq asın, Trilli, kişi olun, – eynəkli yoğun kişi boğuş səsə dilləndi.

– Ay-yay-yay-ya-a-a-a! – Uşaq eyvanda əl-ayağını ora-bura çırpır, qıvrıla-qıvrıla qışqırırdı.

Çox həyəcanlı olmasına baxmayaraq uşaq ayaqqabılarının da-baniyla böyründə-başında əlləşən adamların qarınlarına, ayaqlarına vurmaq istəyirdi, burasını da demək lazımdır ki, onlar da özlərini yaxşı qoyurudular.

Bu səhnəni uzun müddət maraqlı və həyəcanla seyr edən Sergey sakitcə qocanın böyrünü dümsüklədi.

– Lodijkin baba, axı ona nə olub? – Pıçılı ilə soruşdu. – Yəqin, çırpacaqlar onu, hə?

– Çırpacaqlar, söz danışdı də... Beləsi özü kimi istəsən döyər. Sadəcə olaraq dəlisov uşaqdır. Xəstədir, yəqin.

– Baş xarabdı? – Sergey anlayırmış kimi dilləndi.

– Mən nə bilim. Kiri!..

– Ay-ay-a-a! Yaramazlar! Axmaqlar!.. – Uşaq getdikcə daha bərkdən boğazını yırtırdı.

– Başla, Sergey. Mən bilirəm! – Lodijkin qəfil göstəriş verib qətiyyətlə şarmankanın dəstəyini fırlatmağa başladı.

Qədim çevik rəqsin zəhlətökən, boğuş və süni sədası bağa yayıldı. Eyvandakıların hamısı birdən səksəndi, hətta bir neçə saniyəlik susdu.

– Ah, aman Allah, onlar yazıq Trillinin kefini daha da pozaçaqlar! – Mavi kapotlu xanım ağlamsına-ağlamsına ucadan dedi. – Ah, rədd edin onları, tez olun qovun! Hələ yanlarındakı bu murdar itə bax. İtlərdə həmişə elə dəhşətli xəstəliklər olur ki. İvan, niyə heykəl kimi durmusunuz?

Xanım yorğun bir hərəkətlə və iyrənirmiş kimi dəsmalını artistlərə tərəf yellətdi, arıq, qırmızıburun qız gözlərini bərəldi, kimsə zəhmə donquldandı... Fraklı adam yumşaqca və cəld eyvandan diyirlənib düşdü, əllərini yana geniş açıb, dəhşət ifadə edən bir sifətlə şarmanka çalanın yanına qaçdı.

– Bu-u nə biabırçılıqdır! – Boğuş, qorxmuş bir səslə, eyni zamanda ağayana acıqla pıçıldadı. – Kim icazə verib? Kim buraxıb bura? Marş! Rədd olun!..

Şarmanka qəmgin-qəmgin ciyildəyib susdu.

– Cənab, hörmətli ağa, izn verin izah edim... baba nəzakətlə sözə başlamaq istədi.

– Nə izahbazlıqdır! Marş! – Əyninə frak geyinmiş adam elə qışqırdı ki, boğazından hətta fitə oxşar bir səs çıxdı.

Tosqun sifəti o saat qıpqırmızı qızardı, gözlərisə hədsiz dərəcədə geniş açıldı, bərəldi, sanki yerindən çıxdı, fir-fır fırlandı. Bu elə bir qorxunc mənzərə idi ki, baba özündən asılı olmayaraq ayağını iki addım geri qoydu.

Şarmankanı arxasına ala-ala tələsik dedi:

– Yığış Sergey. Gedirik!

Ancaq heç on addım atmamışdılar ki, eyvandan yeni qışqırtılar gəldi:

– Ay-yay-yay! Mənə! İstəyirəm! A-a-a-! Ve-e-r! Çağırın! Mənə!

– Axı, Trilli!.. Ah, ya rəbb! Ah, qaytarın, sən Allah, onları, – əsəbi xanım inildədi. – Fu, necə də fərəsətsizsiniz hamınız!.. İvan, sizə nə deyildiyini eşidirsinizmi? Bu saat o dilənçiləri geri çağırın!..

– Qulaq asın! Siz! Ey, adınız nədir? Şarmanka çalanlar! Geri qayıdın! – Eyvandan bir neçə səs birgə qışqırdı.

Bakenbardları hər iki tərəfə yellənən kök lakey, böyük rezin top kimi atıla-atıla, uzaqlaşan artistlərin arxasınca götürüldü.

– Pst!.. Musiqiçilər! Qulaq asın! Geri... Geri!.. – O, tənqəfəs hər iki əlini yellədə-yellədə qışqırırdı. – Möhtərəm ağsaqqal, – nəhayət ki, babanın paltarının qolundan yapışdı, – geri qayıdın! Cənablar sizin “pantomim”¹inizə baxacaq. Cəld olun!..

– İşə bax də! – Baba başını bulayıb köks ötürdü, ancaq eyvana yaxınlaşıb şarmankanı arxasından aldı, önündə əsasının üstündə bərkidib bayaqkı çevik rəqsi saxladıqları yerdəncə çalmağa başladı.

Eyvandakı vurnuxma toxtayıb sakitləşdi. Xanımla oğlan və qızıl eynəkli cənab eyvanın məhəccərinə yanaşdılar; qalanları isə ehtiramla arxa planda qaldılar. Bağın içindən önlüklü bağban gəlib çıxdı və babadan bir az aralı dayandı. Hardansa peyda olmuş dalandırsa bağbanın arxa tərəfində bərqərar oldu. Bu dar alnı, çöpür, qaşqabaqlı sifəti olan, saqqallı, nəhəng bir kişi idi. Əynində, üstündə çəpinə sıralarla iri, qara dairələr düzölmüş, təzə çəhrayı rəngli köynək vardı.

Çevik rəqsin boğuş, xırıltılı səsinin sədalari altında Sergey xalçanı yerə sərdi, pərusin şalvarını cəld ayaqlarından çəkib çıxartdı (şalvar köhnə kisədən tikilmişdi və arxa tərəfdə, ən gen yerində zavodun möhürüylə “bəzədilmişdi”), köhnə gödəkəsini əynindən atıb yapırıxmış sapdan toxunmuş trikoda qaldı; trikonun saysız-hesabsız yamaqları olmasına baxmayaraq, onun güclü və çevik bədəninə yaxşı yaraşdı. Böyükləri təqlid edə-edə onda yaxşı bir akrobat səriştəsi əmələ gəlmişdi. Qaçaraq xalçanın üstünə çıxıb əllərini dodaqlarına yapışdırdı, sonra geniş bir jest, teatrvari əda ilə qollarını yana açdı, yəni ki, tamaşaçılara iki quş qanadlı öpüş göndərirdi.

Şirmankadan cingildəyən, asqırıp-öskürən bir səda, motiv çıxara-çıxara baba ara vermədən bir əliylə dəstəyi fırladır, o biri əliylə uşağa cürbəcür əşyalar tullayırdı ki, bunları da o, havada məharətlə tuturdu. Sergeyin repertuari çox zəngin olmasa da, o, yaxşı, aktobatlar demişkən, “təmiz” həm də həvəslə işləyirdi. Boş pivə şüşəsini göyə tullayırdı, belə ki, bu havada bir neçə dəfə fırlanır, sonra qəfil onu havada boşqabla tuturdu, özü də elə tuturdu ki, şüşənin boğazı boşqabın kənarına düşürdü və beləcə şüşənin müvazinətini pozmadan onu bir neçə saniyə saxlayırdı; dörd sümük kürəni, iki şamı göydə oynadırdı, özü də göyə atılmış şamları hər

¹ Pantomim

dəfə şamdanlarda tuturdu; daha sonra üç müxtəlif əşya ilə birdən oynayırdı – yelpik, taxta siqar və yağış çətirini atıb-tuturdu. Bunlar hamısı yerə dəymədən havada uçuşurdu, sonra qəfil çətir başı üzərində, siqar damağında bərqərar olurdu, yelpiksə nazla üzünü yelləyirdi. Axırda isə Sergeyin özü xalçanın üstündə bir neçə dəfə mayallaq aşdı, “qurbağa” düzəltdi əlləri üstündə, “Amerika kələfi” göstərdi, əlləri üstə gəzdi. Bütün “türyük”lərini axıra kimi göstərüb, o yenə də tamaşaçılara iki öpüş yolladı və tənqənfəs babaya yanaşdı ki, onu şarmankanın yanında əvəz etsin.

İndi Artonun növbəsi idi. İt bunu çox əla bilirdi və artıq çoxdan boyun qayışından yanpörtü çıxan babanın üstünə həyəcanla atılır, ona kəsik-kəsik, əsəbi hürüşlə hürürdü. Kim bilir, bəlkə də ağıllı pudel bununla demək istəyirdi ki, onun fikrincə, Reomyur kölgədə iyirmi iki dərəcə göstərən bir vaxtda akrobatik təmrinlərlə məşğul olmaq ağılsızlıqdır? Ancaq Lodjkin baba hiyləgərcəsinə arxasından nazik bir zoğal çubuğu çıxartdı. “Mən elə belə də bilirdim!” – Arto sonuncu dəfə təəssüflə hürdü və tənbelcəsinə, gözünü qırpmadan sahibinə baxa-baxa itaətsiz, dal ayaqları üstünə qalxdı.

– İşlə, Arto! Belə, belə, belə... – Qoca çubuğu pudelin başı üstündə saxlaya-saxlaya deyirdi. – Mayallaq aş. Belə. Mayallaq aş... Yenə, yenə... Oyna, itciyəz. Oyna!.. Otur! Nə-ə? İstəmirsən? Əyləş deyirlər sənə. A-aha... belə ha! Bax! İndi möhtərəm tamaşaçılarla salamlaş! Hə! Arto! – Lodjkin qəzəblə səsinə qaldırdı.

“Hav!” – Pudel ikrahla hürdü. Sonra şikayətlə gözlərini döyə-döyə sahibinə baxıb iki dəfə də əlavə etdi: “Hav, hav!”

Bu narazı hürüşdə “Xeyir, mənim qocam məni başa düşmür!” – sədası eşidilir.

– Bax, bu məsələ. Nəzakət hər şeydən irəlidir. Hə, indi də bir balaca atılıb-düşək, – çubuğu torpaqdan azca hündürdə tutub qoca sözüne davam edirdi. – Alle! Qardaş, dilini çıxartmağın mənası yoxdur. Alle!.. Hop!.. Alle!.. Hop! Çox gözəl, itciyəz. Evə qayıdaraq, sənə kök verərəm. Hə, sən kök yemirsən, mənə lap unutmuşam. Onda mənim “çilindir”imi götür, ağalardan xahiş elə. Bəlkə, onlar lütf edib sənə dadlı bir şey verdilər.

Qoca iti dal ayaqları üstünə qaldırıb zarafatla “çilindir” adlandırdığı öz qədim, duz kəsmiş papağını onun ağızına soxdu. Papağı

dişində tutub bükülən ayaqlarını nazla qoya-qoya Arto artırmaya yanaşdı. Xəstəhal xanımın əlində sədəf pulqabı göründü. Ətrafdakıların hamısı xeyirxahcasına, şəfqətlə gülümsündülər.

– Nədir? Demədimmi sənə? – Sergeyə sarı əyilib baba kefi-köklüklə pıçıldadı. – Sən məndən xəbər al: kim, kim, mənciyəzsə hər şeyi bilirəm. Manatdan az verməyəcəklər.

Bu zaman artırmadan elə bir ümitsiz, güclü və demək olar ki, qeyri-insani bağırtı, qışqırıq gəldi ki, özünü itirən Arto papağı ağzından salıb tullana-tullana quyruğunu belinə qısıb, qorxmş halda geriyyə boylana-boylana özünü sahibinin ayaqlarına atdı.

– İstə-yi-rəm! – Ayağını yerə döyə-döyə qıvrımsaç oğlan ağlayır, özünü cırıb-dağırdı. – Mənə! İstəyirəm! İt-i-i! Trilli iti istə-yi-ir...

– Ah, ya rəbb! Ah! Nikolay Apolloniç!.. Atam, ağa!.. Sakit ol, Trilli, yalvarıram sənə! – Eyvandakı adamlar yenə əl-ayağa düşdülər.

– İti! İti verin! İstəyirəm! Yaramazlar, şeytanlar, axmaqlar! – Oğlan özündən çıxırdı.

– Di yaxşı, mənim mələyim, qanını qaraltma! – Mavi kapotlu xanım onun başı üstündə dil töküdü. – Sən iti sığallamaq istəyirsən? Di yaxşı, yaxşı, mənim sevincim, bu saat. Həkim, siz necə bilirsiniz. Trilli bu iti sığallaya bilərmi?

– Ümumiyyətlə desək, mən məsləhət bilməzdim, – o, əlini yellədi, – ancaq əgər etibarlı, yaxşı dezinfeksiya edilmiş olsa, məsələn, bor turşusu, yaxud karbolkanın zəif məhlulu ilə onda... ümumiyyətlə...

– İt-i-i!

– Bu saat, gözəlim, bu saat. Deməli, həkim tapşırıq onu bor turşusu ilə yusunlar və sonra... Di yaxşı, Trilli, belə həyəcanlanma axı! Qoca, itinizi, zəhmət olmasa, bura gətirin. Qorxmayın, haqqınız çatacaq. Qulaq adın, o xəstə-zad deyil ki? Soruşmaq istəyirəm görüm, qudurmayıb ki? Bəlkə exinokokları var?

– Sığallamaq istəmirəm, istəmirəm! – Trilli ağzı-burnu köpüklənə-köpüklənə bağırırdı. – Birdəfəlik istəyirəm! Axmaqlar, şeytanlar! Tamam verin mənə! Özüm oynamaq istəyirəm... Həmişəlik!

– Bura baxın, qoca, yanıma gəlin, – xanım onun səsini batırmaq üçün bərkdən qışqırırdı. – Ah, Trilli, sən ananı öz qışqırıqla

öldürəcəksən. Axı bu musiqiçiləri buraya niyə buraxıblar! Gəlin də, yaxın gəlin, lap yaxına, bir az da, bir az da deyirlər sizə!.. Bax belə... Ah, kefini pozma, Trilli, anan nə istəsən edəcək. Yalvarıram sənə. Miss, sakitləşdirin bu uşağı, axır də... Həkim rica edirəm sizdən... Nə qədər istəyirsən, qoca?

Baba papağını çıxartdı. Sifəti nəzakətli, yetim bir görkəm aldı.

– Nə qədər ürəyiniz istəyir, xanım zat-aliləri... Biz balaca adamlarıq, bizə hər cür sədəqə sədətdir. Yəqin ki, özünüz qocanın könlünə dəyməzsiz...

– Ah, siz necə də kütbeyinsiniz! Trilli, sənin boğazın ağrıyacaq. Başa düşün ki, it sizindir, mənim deyil. Hə, necə? On? On beş? İyirmi?

– A-a-a! İstəyir-əm! İti verin, iti verin, – lakeyin yumru qarından ayağı ilə itələyə-itələyə oğlan qışqırıb-bağırırdı.

– Yəni... bağışlayın, əlahəzrət, – Lodijskin duruxdu. – Mən qoca adamam, axmağam. Vaxtında anlamıram... üstəlik, bir az kartohərəm... yəni, buyurub, necə deyirsiniz... İtə görə?..

– Ah, mənim Allahım!.. Siz, deyəsən, qəsdən özünüzü axmaq yerinə qoyursunuz. – Xanım qızışdı. – Dayə, tez Trilliyə su verin! Mən sizdən rus dilində soruşuram, itinizi neçəyə satmaq istəyirsiniz? Başa düşürsünüz, itinizi, itinizi...

– İti! İt-i-i! – Oğlan bayaqından da bərk qışqırdı.

Lodijskin incidi və papağını başına qoydu.

– İt alveri eləmirəm, xanım, – soyuq-soyuq, ləyaqətlə dilləndi. – Bu it isə, xanım, demək olar ki, bizim ikimizi, baş barmağı ilə çiyininin üstündən Sergeyi göstərdi, bizim ikimizi dolandırır, yedizdirir, içizdirir, geyindirir. Odur ki, onu, misal üçün, heç cür satmaq olmaz.

Bu ara Trilli paravoz fiti kimi qulaqbatırıcı bir səslə qışqırmağından qalmırdı. Ona bir stəkan su gətirib verdilər, ancaq o, suyu qəzəblə mürəbbiyənin üzünə çırpdı.

– Siz bir qulaq asın, ağılsız qoca!.. Satılmayan şey yoxdur, – xanım gicgahlarını ovuclarıyla sıxaraq təkid edirdi. – Miss, tez özünüzü silin, mənim başağrısı dərmanımı verin. Bəlkə sizin itinizin qiyməti yüz manatdır? Bəlkə iki yüzdür? Üç yüz? A heykəl, dillənsənə! Həkim, Allah xatirinə buna bir söz deyini!

– Yığış, Sergey! – Lodijskin tutqun-tutqun donquldandı. – Hey-kəl... Arto, bura gəl!..

– E-e, dayan görüm, əzizim, – qızıl eynəkli kök kişi ağayana bir tərzdə səsini uzada-uzada dilləndi. – Yaxşısı budur, tərslik eləmə, mənəm əzizim, gör sənə nə deyirəm. Sənin itinin qızıl qiyməti on manatdır, üstəlik hələ lap sənənlə bir yerdə... Sən bir düşün, ay eşşək, gör sənə nə qədər veririlər!

– Çox minnətdaram, çox təşəkkür edirəm, ağa, ancaq... – Lodijskin hıqqıldaya-hıqqıldaya şarmankanı arxasına aldı. – Ancaq bu iş heç cürə baş tutası döyül, yəni ki, satmaq məsələsi. Yaxşısı budur siz bir başqa yerdə ayrı bir köpək axtarın... Salamat qalın. Sergey, düş qabağa!

– Bəs pasport necə, varındı? – Qəfil həkim, qəzəblə partladı. – Mən sizi tanıyıram, fırıldaqçılar!

– Dalandar! Semyon! Qovun onları! – Xanım qəzəbindən üzgözü dəyişmiş bir halda qışqırdı.

Çəhrayı köynəkli, qaşqabaqlı dalandar zəhmlə artistlərə yanaşdı. Artırmada dəhşətli, qarışıq bir hay-küy düşdü: Trilli söyüş söyüş-söyüşə anqırırdı, anası inildəyirdi, dayə ilə köməkçisi oxşaya-oxşaya doğrayıb-tökürdü, acıqlanmış eşşəkərisi kimi yoğun bir səslə həkim uğuldayırdı. Ancaq baba ilə Sergeyin bu işlərin nə ilə qurtarmasına dayanıb baxmağa vaxtları yox idi. Qabaqda əməlli-başlı qorxmış pudel, onlar demək olar ki, qaçaraq darvazaya sarı tələsdilər. Dallarınca, arxadan şarmankanı itələyə-itələyə dalandar gəlir və hədələyici bir səslə deyirdi:

– Veyllənisiniz burda, avara uşağı! Allahına şükür elə ki, qoca köpək, hələ kötəklənmədin. Bir də ayağını bura qoysan, budu deyirəm, ta sənə güzəşt eləyən deyiləm, boynunu qanırıb cənab vryadnikin yanına aparacağam. Dılqırlar!

Xeyli müddət qoca ilə oğlan kırımışca yol ölçdülər, sonra qəfil, əvvəlcədən danışblarmış kimi bir-birini üzünə baxıb gülüşdülər: əvvəlcə Sergey qəhqəhə çəkdi, ardınca ona baxıb bir qədər pərt də olsa, Lodijskin də güldü.

– Nədi, Lodijskin baba? Hər şeyi bilirsən? – Sergey bic-bic onu cıratdı.

– Hə-ə, qardaş. Aldandıq sənənlə, – qoca şarmanka çalan başını yellətdi. – Zəhərli uşaqdı amma... Bunu nə təhər belə böyüdüblər,

vurğu vurmuşu? Sən Allah, işə bax də: böyür-başında iyirmi beş adam oynayır, təlxəklik eləyir. Mənim öhdəmdə, ixtiyarımda olsaydı, mən bilərdim ona nə dərman yazardım. İti deyir ver? Bu minvalla axırı nə olsun? Bəlkə elə ayı da göydən istəyəcək, neyniyək, götürək verək? Bura gəl, Arto, gəl mənim itciyəzim. Bu nə gün idi açıldı bu gün.

Əcəb işdi!

– Bundan yaxşısı! – Sergey sancmağından qalmırdı. – Xanımın biri pal-paltar verdi, o biri manatlıq bağışadı. Hər şeyi sən, Lodijkin baba, qabaqcadan bilirsən.

– Sən sus, a yanmış, – qoca bir balaca kefi kökəlmiş halda, xeyrxahlıqla mırıldadı. – Dalandarın qabağına düşüb qaçan kim idi, yadımdadı? Dedim, heç çata bilmərəm sənə. Çox ciddi kişidi bu dalandar.

Parkdan çıxıb gözərgi truppa, ovulub-bükülən qum təpəsindən dik aşağı sallanan cığırla sahilə endi. Burda dağlar, bir az geri çəkilib, çox da geniş olmayan yastı bir sahəyə yer vermişdilər, o indi dibində dənizin sakit və xoşqılıq şırıltıyla çırpıldığı hamar daşlarla dolu idi, bu daşları dalğalar bu hala salmışdı. Sahildən iki yüz sajen aralı suda delfinlər oynayırdı, hərdən ani olaraq onların yağlı, yumru belləri görünürdü. Uzaq üfüqdə, dənizin mavi atlasının tünd-göy köbə ilə haşiyələndiyi yerdə dümdüz yelkənləri gün işığında azacıq cəhrayıya çalan balıqçı qayıqları durmuşdular.

– Elə buradaca çimərik, Lodijkin baba, – deyə Sergey qətiyyətlə dilləndi. Artıq o, elə yeriyə-yeriyə gah bu, gah o biri ayağı üzərində tullana-tullana şalvarını çıxartmışdı. – Ver, kömək eləyim, orqanı belindən yerə qoy.

O, cəld soyunub əllərini lüt, gündə qaralmaqdan şokolad rəngi almış bədəninə şappılatdı, tezcənə də ətrafında qaynayıb-qabaran su köpükləri qaldıra-qaldıra dənizə baş vurdu.

Baba tələsmədən soyundu. Əlini günəşdən qorunmaq üçün gözlərinə günlük tutub, gözünü qıya-qıya istək dolu bir təbəssümlə Sergeyə baxdı.

“Pis oğlan böyümür, – düşünürdü Lodijkin, – sür-sümük olanda nə olar, odur e, bütün qabırğaları sananır, möhkəm oğlan olacaq”.

– Ey, Seryoja! Sən çox da uzağa üzmə. Dəniz donuzu çəkib aparar.

– Mən də onun quyruğundan yapışaram. – Sergey uzaqdan qışqırdı.

Baba qoltuqlarının altını qurdalaya-qurdalaya uzun müddət günəşin altında dayanıb durdu. Suyu çox ehtiyatla girdi və baş vurmadan qabaq cidd-cəhdlə qırmızı, keçəl töpəsini, çala böyürlərini islatdı. Bədəni arıq, sarı və gücsüzdü, ayaqları – heyrətamiz dərəcədə nazik, sısqı idi, iti kürəkləri çıxmış beli isə uzun illər boyu şarmanka gəzdirməkdən öyilmişdi.

– Lodijkin baba, bir bax! – Sergey hayladı. O, suda ayaqlarını başından aşırıb mayallaq vurdu. Qurşağa kimi suya girib ləzzətlə hıçqıldayan baba həyəcanla qışqırdı:

– Ehey, nadinlik etmə ha, donuz balası. Bax ha! Bilirsən neynərəm sənə!

Arto qeyzlə hürür, sahil boyu qaçırdı. Oğlanın uzağa üzüb getməyi onu narahat edirdi. “İgidliyini göstərməyin nə mənası? – Pudəl həyəcanlanırdı. – Torpaq var, torpağın üstündə göz də. Daha rahat, daha arxayın”.

Elə özü də aradabir qarnına kimi suya girdi və iki-üç dəfə suyu dili ilə yaladı. Ancaq duzlu su xoşuna gəlmədi, sahil çınqıllarını xışıldadan yüngül dalğalarsa onu qorxutdu, sahilə sıçrayıb təzədən Sergeyə hürməyə başladı. “Bu axmaq fokusların nə mənası var? Sahildə qocanın yanında otur də özünçün. Eh, bu uşaqçıqazla elə narahat olursan ki?”

– Ey, Seryoja, çıx də, bəsin döyülmü? – Qoca çağırdı.

– Bu saat, Lodijkin baba, gəmi kimi üzürəm. U-u-u-ux!

O, nəhayət, üzüb sahilə gəldi, ancaq geyinməmişdən qabaq Artonu qucağına alıb dənizə qayıtdı və onu çox uzağa, suyun içinə qolazladı. İt o saat geriye üzdü, sudan təkçə qabağa uzanmış sifəti, şəklənmiş qulaqları görünür, bərkdən və incik finxırtısı eşidilirdi. Sudan quruya sıçrayıb bütün bədənini əsdirib silkələdi, minlərlə su sıçrantıları qocanın və Sergeyin üstünə səpələndi.

Lodijkin diqqətlə yuxarı, dağa baxa-baxa dedi:

– Dayan görüm, Seryoja, deyən bu yanımıza gəlir axı?

Cığırda üzüaşağı, bayaq on beş dəqiqə qabaq gözərgi truppmanı bağdan qovan həməən qaşqabaqlı əynində üstü qara halqalarla dolu, çəhrayı köynək olan dalandar az qala qaça-qaça düşürdü.

Qoca təəccüblə:

– Ona nə lazımdır? – Soruşdu.

IV

Dalandar yöndəmsiz bir qaçıyla üzüaşağı enə-enə qışqırmağında davam eləyirdi, özü də bu zaman köynəyinin qolları küləkdə yellənir, qoltuqlarının altı isə yelkən kimi dolurdu.

– O-ho-ho-hoy! Bir az gözləyin!

– Əh, səni görüm, islanıb heç qurumayasan, – Lodıjkin acıqla donquldadı. – Yenə yəqin Artoşkadan ötrü gəlib.

– Gəl, baba, bir yaxşı çırapaq onu! – Sergey qoçaqcasına təklif etdi.

– Əşi, sən də qoy görək, əl çək... Allah, keç günahımdan bunlar nə təhər adamlardır belə!..

– Siz, görün nə deyirəm, – nəfəsi tutulan dalandar hələ uzaqdan sözə başladı. – Əşi, satın də bu iti?! Balaca ağanı heç cürə yola gətirmək olmur. Dana kimi böyürür. “Ver iti, ver iti”. Xanım yolladı, al deyir, nə təhər olur-olsun.

– Çox axmaq işdir, bu sənin xanımın tərəfindən! – Burda sahilə özünü yad adamların bağında olduğundan daha arxayın hiss edən Lodıjkin qəfil hirsəndi. – Bir də ki, axı hardan mənimçün xanımdır e? Sənin üçün ola bilər ki, xanımdı, mənimçün isə xanımad deyil, tüpürüm ona. Bir də, bilirsən nə var, lütfən... Xahiş edirəm... əl çək yaxamızdan, çıx get, İsa xətrinə... özün də... gör nə deyirəm... çək qəmişini.

Dalandarsa əl çəkmirdi ki, çəkmirdi. O, qoca ilə yanaşı daşın üstünə çöküb barmaqlarını yöndəmsiz halda qarşısında oynada oynada deyirdi:

– Axı, bir başa düş, axmaq adam...

– Axmağın dilindən eşidirəm – baba sakitcə onun sözünü kəsdi.

– Əşi, bir aman ver... onunçün demirəm... Vallah, lap balqabaq kimi başiboşsan... Özün bir düşün: it nəyinə gərəkdə? Ayrı bir küçük tapıb dal pəncələri üstə durmağı öyrədersən, bu da səninchün yenidən olur it. Hə? Düz demirəm? Hı?

Baba diqqətlə qayığını şalvarının belinə bağladı. Dalandarın ısrarla verdiyi suallara süni etinasızlıqla cavab verdi:

– Gopla, gopla görək.. Sonra mən sənə birdən cavab verərəm.

– Burda isə, mənim qardaşım, o saat – böyük bir rəqəm var! – Dalandar getdikcə qızısqırdı. – İki yüz, hətta üç yüz manat birdən! Hə, aydın məsələdir ki, bir az da mənə zəhmət haqqı... Sən bir fikirləş: üç dənə yüzlük! Axı o pula o saat baqqal dükanı açmaq olar.

Beləcə danışa-danışa cibindən kolbasa qırığı çıxardıb pudelə atdı. Arto onu göydə tutub bir dəfəyə uddu və bir şey axtarırmış kimi quyruğunu tərpətdi.

Lodjkin qısaca:

– Qurtardın? – Soruşdu.

– Əşi, burda elə uzun danışmalı da bir şey yoxdur. İti ver, qurtaraq getsin.

– Be-lə! – Baba onu ələ salırmış kimi səsini uzatdı. – Deyirsən, satım də iti!

– Məlum məsələdir – sat getsin! Daha nə istəyirsiniz? Başlıca budur ki, bizim bu ağa uşağı dəlinin biridir. Ürəyinə bir şey düşsə bütün evi bir-birinə qarışdırır. Ver, vəssalam. İndi hələ atası yoxdur, atası olanda isə... ya rəbb!.. Hamı əlləri üstə gəzir. Bizim ağa mühəndisdir, bəlkə eşitmisiniz cənab Obolyaninov? Bütün Rusiyada dəmir yolları salır. Milyoner! Oğlansa bircə dənədir, təkdir. Odur ki, şuluqluq, nadinclik edir. Diri poni istəyirəm – buyur al. Qayıq istəyirəm – bu da səninçün həqiqi qayıq. Heç nəyə yox dedi yoxdur.

– Bəs ayı necə?

– Yəni nə mənada?

– Deyirəm, ayı o, bir dəfə olsun göydən istəməyib?

– Buna bax də... söz danışdın, ayı! – Dalandar pərt oldu. – Yaxşı, necə oldu, əzizim, danışdıq, ya yox?

Artıq tikiş yerləri göyərmiş qəhvəyi pencəyinin əyninə keçirmiş baba qürurla belini düzəltdi, düzünə qalsa, bunu da əlavə etmək lazımdır ki, onun ömrü uzunluğunu bükülü olan beli, sən deyən, o qədər də düzələn deyildi.

– Sənə bir şey deyim, oğlan, – səsində təntənə tonu vardı. – Hesab elə ki, sən bir qardaşın, ya da elə deyək ki, bir uşaqlıq dostun olaydı. Dayan görün, dost, sən itə kolbasanı havayı yerə vermə... yaxşısı budu özün ye... bununla onu, qardaş, satın alam-mazsan. Deyirəm, tutalım elə sən ta uşaqlıqdan çox sədaqətli bir dostun var... Sən onu təxminən neçəyə satardın?

– Sən də müqayisə tapdın də!..

– Müqayisə tapdım, bəli. Sən o dəmir yolu tikən ağana belə de, – baba səsini qaldırdı: – Belə də de: alınan hər şey satılır! Bəli! Sən yaxşısı budu, iti tumarlama, bunun mənası yoxdu. Arto, bura gəl, it oğlu, mən səni!.. Yığış Sergey.

– Sən lap qoca axmağın biri imişsən, – dalandar axır dözmədi.
– Axmağam, anadan gəlmə beləyəm, sənsə gəda, nökörsən, xainsən satqının biri satqın, – Lodıjkin söyüş söydü. – Öz general arvadını görsən, baş əy, elə belə də de: bizlərdən sizə, bəs, dərin ehtiram və salam, özü də məhəbbətlə. Bürmələ xalçanı, Sergey. Eh-h, kürəyim mənim, kürəkiyəzim! Getdik.

Dalandar mənalı-mənalı səsini uzatdı:

– Demək, belə!..

– Belə, beş də artıq! – Qoca qızğınlıqla cavab verdi.

Artistlər sahil boyu, yenə həməən yolla, üzüyuxarı addımladılar. Sergey təsadüfən geri boylanıb gördü ki, dalandar arxalarıyca gəlir. Görkəmi fikirli və qaşqabaqlı idi. Bütün pəncəsi ilə sidq-ürəkdən, qaşının üstünə sürüşüb düşmüş papağı altından peysərini qaşıyırdı.

V

Lodıjkin babanın Mixxorla Alupka arasına aşağı yolun altında gözaltı etdiyi bir guşə vardı, orda əla səhər yeməyi yemək olardı. Öz yoldaşlarını elə oraya da apardı. Burulğanlı və bulanıq dağ çayının üstündən atılmış körpünün yaxınlığında, yerin altından, əyri pəlidlərin və sıx qozluğun dibindən bumbuz sulu, şır-şır bulaq qaynayıb çıxırdı. Çıxdığı yerdə özünə dairəvi, dayaz bir hövzə yaratmışdı, burdan suyu otluqda canlı gümüş kimi işıldayan şırnaqla axıb gedirdi. Hər səhər və axşam bu bulağın başında su içən, dəstəməz alan mömin türklərə rast gəlmək olardı.

– Günahımız ağır, ehtiyatımızsa azdır, – baba qozluğun dibindəki kölgəlikdə yanını yerə qoyub söyləndi. – Hə, Seryoja, Allahın köməyi ilə!

Kətan kisədən çörək, ona kimi qırmızı pamiyor, bir parça “brınza” bessarab pendiri və bir şüşə provans yağı çıxartdı. Duzu, təmizliyi şübhə doğuran parça qırığına büküb düyünləmişdi. Yeməkdən qabaq qoca, xeyli xaç çəkdi, nəşə oicıldı. Sonra iri çörək parçasını üç qeyri-bərabər tikəyə böldü: böyüyünü Sergeyə uzatdı (balaca böyüyüdü – ona yemək lazım idi), o birisini, bir az balacasını pudel üçün saxladı, ən kiçiyini isə özü götürdü.

– Ata və oğul xatirinə. Görən gözlərimiz sənə ümid gətirir, təvəkkül Allah, – payları tələsik bölüb, üstlərinə şüşədən yağ süzə-süzə pıçıldayırdı. – Ye, Sergey!

Bütün həqiqi zətmət adamlarının yediyi kimi tələsmədən, təmkinlə və kirimişcə öz kasıb naharlarına başladılar. Təkcə, üç çənənin necə çeynəməsi eşidilirdi. Arto öz payını bir kənarı qarnı üstə uzanıb, hər iki qabaq pəncəsini çörəyin üstünə qoyaraq yeyirdi. Baba ilə Sergey növbə ilə yetişmiş pamidorları duza batırırdılar, pamidorlardan dodaqlarına və əllərinə qan kimi qırmızı şirə axırdı, üstündən də pendir-çörək yeyirdilər. Doyandan sonra ağ dəmir parçısı bulaqdan axan sırınağın altından doldurub su içdilər. Su dumduzu, gözəl tamlı və elə soyuqdu ki, hətta ondan parçın çöl tərəfi də tərləyirdi. Günün istisi və uzun yol bu gün o başdan yuxudan qalxmış artistləri yorub əldən salmışdı. Babanın gözləri yumulurdu. Sergey əsnəyib gərnəşirdi.

– Nədir, qardaş, bəlkə, uzanıb yataq bir dəqiqə? – Soruşdu qoca. – Qoy bir axırınıcı dəfə su içim. Uf, yaxşıdır! – Hıqqıldayıb içini artladı, ağzını parçadan ayırıb nəfəsini dərdi, bu zaman bığından və saqqalından parıldayan damlalar damcılayırdı. – Əgər mən çar olsaydım bu suyun hamısını içərdim... Səhərdən axşama kimi! Arto, canım, bura gəl! Hə, bax belə, yaradan yaradıb, heç kim görməyib, görən də əl dəyməyib... Of-f, ay canım!

Qoca ilə oğlan köhnə pencəklərini başlarının altına qoyub otun üstündə yanaşı uzandılar. Başları üzərində əyri-üyrü, qol-budaqlı palıdların tutqun rəngli yarpaqları xışıldayırdı. İrmaq daşdan atıla-atıla elə yeknəsəq və xəlvəti şırıldayırdı ki, elə bil kimisə öz yuxu gətirən, xəfif səsi ilə sehləyirdi. Baba bir ara yerində qurcuxur, hıqqıldayırdı və nəsə deyirdi, amma Sergeyə elə gəlirdi ki, onun səsi hansı bir yumşaq və yuxulu uzaqlıqdansa gəlir, sözlərisə nəğıldəki kimi anlaşılmaz idi.

– Ən əvvəl sənə kostyum alacağam: üstü qızıllı triko... ayaq-qabılar da çəhrayı olacaq, atlazdan... Kiyevdə, Xarkovda və yaxud, məsəlçün, deyək. Odessa şəhərində – orda, qardaşım, bilirsen necə sirkələr var!.. Fənərlərin sayı-hesabı yoxdur... hamısında elektrik yanır... Millətin sayı, bəlkə, beş min, bəlkə də lap çox... mən hardan bilirəm? Səninçün hökmən bir italyan familiyası quraşdırırıq. Yoxsa ki, bu Yestifiyev, yaxud Lodijskin nə familyadı? Cəfəngiyatdan

başqa bir şey deyil – təxəyyülsüz-filansız. Bircə səni afişada – Antonio və yaxud da, misalçün, belə də yaxşıdır: Enriko, ya da Alfonso...

Sonra oğlan heç nə eşitmədi. Zərif və şirin bir mürgü əl-ayağını bağlayıb ona hakim kəsildi, bədənini süstləşdirdi. Sergeyin sirkdəki parlaq gələcəyi ilə bağlı, nahardan sonrakı sevimli düşüncələrinin sapı qəfil qırılan baba da yuxuya getdi. Bir dəfə yuxuarası ona elə gəldi ki, Arto kiməsə mırıldayır. Bir anlıq onun dumanlı başından bir az bundan qabaqkı, çəhrayı köynəkli dalandarla bağlı yarışüurlu və həyəcanlı xatirə ötüb-keçdi, ancaq yuxunun, istinin və yorğunluğun əlindən heydən düşdüyündən qalxa bilmədi, təkcə bunu edə bildi ki, gözüyumulu, tənbəlcəsinə iti səslədi:

– Arto... hara? Mə-ən səni avara!

Ancaq fikirləri elə o andaca ağır və formasız qarabasmalar içərisində dolaşib dağıldı.

Babamı Sergeyin səsi oyatdı. Oğlan kiçik çayın o tayında o yan-bu yana qaçır, bərkdən fit çalır, qorxu və narahatlıq içində qışqırırdı:

– Arto, hardasan? Geriyə! Fyu, fyu, fyu! Arto, geriye!

– Sergey, niyə bağırırsan? – Lodişkin keyimmiş əlini güclə açıb narazı-narazı soruşdu.

– İti əldən vermişik, nə olacaq! – Oğlan, acıqlı bir səslə, kobudcasına cavab verdi. – İt yoxa çıxıb.

O, kəskin fit çalıb yenə də uzada-uzada çağırırdı:

– Arto-o-o!

– Nə səfehləyirsən!.. İndi qayıdıb gələrsən, – dedi baba. Ancaq o, özü də cəld ayağa qalxıb iti acıqlı, yuxulu və qocalara məxsus zil bir səslə çağırırdı:

– Arto, bura gəl, it oğlu!

O, tələsik, xırda, dolaşlıq addımlarla qaçıb körpünün üstündən keçdi və şose ilə yuxarıya qalxdı, ara vermədən iti çağırırdı. Önündə yarım verst qabaqadək gözə görünən dümdüz, dümağ, yol uzanmışdı – amma orda bir nəfər də olsun gözə dəyən, hem kölgə də yox idi.

Qoca yazıq-yazıq:

– Arto! Ar-to-şka-cığazım! – Qışqırırdı.

Qəfil ayaq saxlayıb yola sarı əyildi və çömbəltmə oturdu.

– Hə-ə, gör bir iş nə yerdədi! – Qoca ölüşkümüş bir səslə dilləndi. – Sergey! Seryoja, bir bura gəl.

– Hə, yenə nə olub orda? – Oğlan Lodijkinə yaxınlaşıb kobudcasına soruşdu. – Dünənki günü tapmısan?

– Seryojka... bu nədir belə? Bax bu, nədir belə? Başa düşürsən? – Qoca güclə eşidələcək bir səslə xəbər aldı.

O, oğlana yazıqlaşmış, özünü itirmiş gözlərilə baxırdı, torpağı göstərən əli isə hər tərəfə gedib-gəlirdi.

Yolda, tozun içində, yeyilməmiş yekə bir kolbasa parçası vardı, böyür-başında isə hər tərəfə üz tutub gedən it pəncələrinin izi görünürdü.

– Aparıb, axı, deyən, iti, əclaf! – Baba hələ də çömbəltmə oturmuş halda qorxmuş bir səslə dilləndi. – Ondan başqa heç kim deyil... məlum məsələdir. Yadımdadıımı, bayaq dəniz qırağında itə kolbasa yedizdirirdi?

– Aydın işdir, – Sergey acıqlı və pərt halda təkrar etdi

Babanın geniş açılmış gözləri qəfil iki göz yaşlarıyla dolub, tez-tez qırpınmağa başladı. O, gözlərini əlləriylə qapadı:

– İndi biz neyləyək, Seryojinka? Hə? Neyləyək indi? – Qoca irəli-geri yellənə-yellənə, köməksizcəsinə hıçqıraraq soruşdu.

– Neyləyək, neyləyək? – Sergey acıqla onun ağzını əyirdi. – Ayağa qalxdı. – Lodijkin baba, gedək!..

– Gedək, – qoca yerdən dikəlib müti və dilxor bir tərzdə təkrar etdi. – Nə deyirəm ki, gedək, Seryojinka!

Hövsələsi tükənmiş Sergey balaca uşağa təpinirmiş kimi qocanın üstünə çəmkirdi:

– Özünü axmaq yerinə qoydun, bəsdir, qoca. Bu həqiqətən də harda görünüb ki, özgənin itini aldadıb aparsınlar? Nə mənə gözünü döyürsən? Yalan deyirəm? Birbaşa gedərik və deyərik: “İti geri ver!” Verməsələr, düz hakimın yanına, vəssalam.

– Hakimın yanına... Hə... əlbəttə... Burası düzdür, hakimın yanına... – Lodijkin mənasız, acı təbəssümlə təkrar edirdi. Ancaq gözləri xəcalət və pərtliklə döyünürdü. – Hakimın yanına... Hə... Ancaq burası var ki, Seryojinka... bu məsələ baş tutmur... yəni hakimın yanına...

– Necə yəni baş tutmur? Qanun hamı üçün birdir. Onların ağzına baxan kimdir? – Oğlan hövsələsiz onun sözünü kəsdi.

– Sənsə, Seryoja, o məsələ... məndən incimə. İti biz səninlə çətin ki, qaytaraq. – Baba sirr deyirmiş kimi səsini azaltdı. – Başbilətə

görə narahatam. Eşitdin bayaq cənab nə deyirdi? Soruşur ki: “Bəs, başbiletin var?” Hə, məsələ belədir. Mənimsə, – qoca üz-gözünü qorxmuş kimi turşudub lap yavaşdan pıçıldadı, – mənimsə, Seryoja, başbiletim özgəninkidir.

– Necə yəni özgəninkidir?

– Elə. Məsələ də burasındadır ki, özgəninkidir. Özümünkünü mən Taqanroqda itirmişəm, olsun ki, bəlkə də oğurlayıblar. Sonra iki il birtəhər başımı girlədim: gizlənirdim, rüşvət verir, əfv ərizəsi yazdırırdım... Axır, gördüm ki, əlacım hər yerdən üzülüb, lap dovşan kimi yaşayıram – hər şeydən qorxuram. Lap rahatlığımı itirmişdim. Elə bu vaxt Odessada gecə kirəsinə yatdığımız yerdə bir yunan çıxdı ürcahıma. “Bu, deyir, boş şeydir. Çıxart, deyir, qoç stolun üstünə iyirmi beş manat qoy, mən səni ömürlük başbiletlə təmin edim”. Çox götür-qoy elədim. Eh, düşündüm, nə ola-ola. Ver, deyirəm. Elə o vaxtdan da, mənim əzizim, mən özgəsinin başbiletini ilə yaşayıram.

– Ah, baba, baba! – Sergeyin gözləri yaşardı, dərindən, sinə dolusu ah çəkdi. – İtə yaman hayıfım gəlir... İt, axır, çox yaxşı itdir...

– Seryojinka, canım-gözüm! – Qoca titrək əllərini ona doğru uzatdı. – Başbiletim həqiqi olsaydı, bəyəm mən onların general olmalarına məhəl qoyardım? Boğazlarından yapışardım!.. “Necə ola bilər? İcazə verin! Özgəsinin itini oğurlamağa hansı tam hüququnuz var? Bu hansı qanunda yazılıb? İndisə vəziyyət xarəbdir, Seryojka. Mən polisə gələn kimi – birinci növbədə: “Başbiletini ver! Samar meşşanı Martın Lodişkin sənə?” – “Mənəm, zat-aliləri”. Mənsə, qardaşım sənə, nə Lodişkinəm, nə də meşşanam, kəndliyəm, kəndli İvan Dudkin. Bu Lodişkinin kim olduğunu isə – bircə Allah bilir. Nə bilim, bəlkə oğru-zaddır, ya da sürgündən qaçmış katorqaçıdır? Bəlkə də lap qatildir! Yox, Seryoja, biz burda heç nə edə bilmərik... Heç nə, Seryoja...

Qocanın səsi qırılıb boğuldu. Göz yaşları yenə üzünün dərin, gündən qaralmış qırışlarıyla axdı. Zəifləmiş qocanı kirimişcə qaşını çatıb həyəcanından ağarmış bir şəkildə dinləyən Sergey qəfil onun qoltuğundan yapışıb qaldırmağa başladı.

– Gedək, baba, – amiranə və eyni zamanda nəvazişlə dedi. – Cəhənnəm olsun başbilet, gedək! Böyük yolda ha gecələməli deyilik.

– Mənim əzizim, doğmam, – qoca bütün bədəni titrəyə-titrəyə deyirdi. – İtciyəz, axı çox məzəli it idi. Artoşacığamızı deyirəm... Bir də heç vaxt belə itimiz olmayacaq...

Sergey:

– Yaxşı, yaxşı... Qalx, – göstəriş verdi. – Qoy üst-başının tozunu təmizləyim. Lap üzülüb əldən düşmüşən ki, baba.

Həmin günü artistlər daha işləmədilər. Çox cavan olmasına baxmayaraq Sergey bu qorxulu “başbilet” sözünün bütün məşum mənasını yaxşı başa düşürdü. Odur ki, o, nə Artonu axtarmağı davam etməyə, nə hakimın yanına getməyə, nə də başqa qəti tədbirlər görmək barədə israr etdi. Ancaq baba ilə gecələməyə getdiyi bütün yol boyu onun üzündən yeni, inadçıl və dalğın bir fikir getmək bilmədi, elə bil öz-özlüyündə nəsə fəvqəladə və böyük bir şey qət etmişdi.

Qabaqcadan razılığa gəlmədən, ancaq çox güman ki, eyni bir gizli istək və arzu ilə onlar qəsdən yollarını elə saldılar ki, “Dostluq”un yanından bir də keçsinlər. Darvazanın ağzında gizli bir ümidlə bir hovur ayaq saxladılar ki, bəlkə Artonu görürlər, ya da heç olmazsa uzaqdan hürməsini eşidərlər. Ancaq gözəl yaylaq evinin oyma-naxış darvazası bərk-bərk bağlı idi və kölgəli bağda şivərək, qəmli sərvlərin dibində təmkinli, pozulmaz və ətirli bir sakitlik hökm sürürdü.

Qoca hirsindən boğula-boğula:

– Cən-ab-lar-dır! – dedi. Bu sözdə onun ürəyini dolduran bütün ağrı-acının zəhəri vardı.

Oğlan ciddiyyətlə əmr etdi:

– Di yaxşı, gedək, – və öz yoldaşının pencəyinin qolundan tutub dartdı.

– Seryojinka, bəlkə hələ, Artoşka onlardan qaçıb gəldi? – Qoca qəfil yenə hiçqırdı. – Hə? Sən necə fikirləşirsən, əzizim?

Ancaq oğlan qocaya cavab vermədi. O, qabaqda qəti addımlarla gedirdi. Gözləri inadla aşağı, yola baxır, nazik qaşlarına burnunun üstündə çatılmışdı.

VI

Kirimişcə Alupkaya çatdılar. Baba yol boyu hıqqıldayıb köks ötürürdü, Sergeyin üzündə isə həmənkı qəzəblə, qəti ifadə idi. Gecələmək üçün parlaq “Ulduz” adı daşıyan, çirkli türk qəhvəxanasına düşdülər. Onlarla birgə daşyonan yunanlar, yerqazan türklər, günəmuzd əməklə dolanan bir neçə nəfər rus fəhləsi və beş-on da Rusiyanın həmişə cənubunda veyllənən şübhəli avara-sərgərdan gecələyirdi burda. Onların hamısı, müəyyən bir saatda qəhvəxana bağlanan kimi divar boyu skamyalarda uzandılar, özü də içərilərində ən təcrübəli olanları üstlərindəki şey və paltarların ən qiymətliələrini, ehtiyatı əldən verməyib başları altına qoydular.

Döşəmədə baba ilə yanaşı uzanmış Sergey ehtiyatla qalxıb sakitcə paltarını geyinəndə gecə yarından xeyli ötmüşdü. Geniş açılmış aynalardan otağa ayın solğun işığı axırdı, əyri, titrəyən çərçivə şəklində döşəməyə düşürdü, necə gəldi yıxılıb yatmış adamların sifətinə əzablı və ölgün ifadə verirdi.

Qəhvəxananın sahibi cavan türk İbrahim qapının ağzında Sergeyi yuxulu-yuxulu səslədi:

– Gecənin bu vədəsi nerə varırsan, ulan?

Sergey sərt və işgüzarcasına cavab verdi:

– Boşla. Lazımdır! Di dursana!

Əsnəyib qaşına-qaşına ağzını tənəylə marçıldadan İbrahim qapını açdı. Tatar bazarının dar küçələri qatı tünd-göy kölgəyə gömülmüşdü, bu kölgə diş-diş naxışla bütün daş yolu tutmuşdu və işıq düşən tərəfdəki ay işığında alçaq divarları dümağ ağaran evlərin dibinə gedib çatırdı. Qəsəbənin uzaq ətrafında itlər hürüşürdü. Hardansa, yuxarı sosedən yorğalayan atın cingiltili ayaq səsləri gəlirdi.

Kirimiş tutqun sərv kütləsinin əhatə etdiyi soğana oxşar, yaşıl günbəzli, ağ məscidin yanından ötüb oğlan darısqal, əyri dalanla böyük yola çıxdı. Sergeyin əynində tək bircə triko vardı, yüngül olsun deyə başqa üst paltarı götürməmişdi. Ay işığı arxadan düşdüyü üçün qarşısında kölgəsi qara, qəribə, gödəlməmiş bir siluet şəklində qaçırdı. Şose yolunun hər iki qırağı boyunca qara-qıvrım kollar qaralırdı. Hansı bir quşsa kolluqda zil və zərif səslə eyni fasilələrlə, yeknəsəq tərzdə qışqırırdı: “Ya-tırr!.. Ya-tırr!..” Qara kollar, uzaq meşələrin göy papaqları üzərindəsə Ay-Petri dağının haça zirvəsi göylərə

dirənmişdi – o, elə yüngül və aydın idi ki, sanki nəhəng bir gümüşü kartondan kəsmişdilər.

Bu nəhəng sükut içərisində addım səsləri aydın və cəsərlə seçilən Sergey özünü bir balaca naqolay, qorxantəhər hiss etsə də, eyni zamanda, ürəyindən köksünə yayılan başgicəlləndirici, hey-siyyatını qıdıqlayan bir hünər də duyurdu.

Döngələrdən birində qəfil önündə dəniz açıldı. Sakit və nəhəng dəniz sükut və təntənə ilə ləpələndirdi. Üfüqdən sahilə dar, titrək, gümüş bir cığır uzanıb gəlirdi; dənizin ortasında o gözdən itirdi – təkə bəzi yerlərdə təkəm-seyrək iştirakları görünürdü – sonra lap sahilə yaxın canlı, parlaq metal ərinti kimi genişcə yayılıb bütün sahili dövrələyirdi.

Parkın doqqazından Sergey sakitcə sürüşüb keçdi. Orda, sıx ağacların altında əməlli-başlı qaranlıq idi. Uzaqdan susmaq, yorulmaq bilməyən kiçik çayın şırıltısı eşidilir, onun soyuq və kəm nəfəsi duyulurdu. Körpünün taxta döşəməsi ayaqları altında açıq-aydın səs saldı. Körpünün altındakı su qara və qorxunc idi. Budur, axır ki, bu da büsbütün sarmaşığı gülü ilə tutulmuş, kryjeva kimi naxış-naxış, hündür çuğun darvaza. Sıx ağacların arasından süzülüb gələn ay işığı darvazanın naxışları üzərində fosforlu, zəif ləkələr kimi sürüşürdü. O tayda qaranlıq və həssas, qorxunc bir sakitlik hökm sürürdü.

Bir neçə an Sergey ürəyində az qala qorxuya bənzər tərəddüd hiss elədi. Ancaq o, içindəki bu üzücü duyğuları boğdu və öz-özünə pıçıldadı:

– Əşi, dırmaşacağam e! Nə olur-olsun!

Dırmaşmaq onun üçün çətin deyildi. Çuqun darvazanın naxışlarının zərif və gözəl burumları bərk yapışan, güclü əllər və balaca, özələli ayaqlar üçün əla dayaqlar idi. Darvazanın üstündə, çox hündürdən dayaqdan-dayağa aşırılmış enli daş taq vardı. Sergey əl havasına onun belinə dırmandı, sonra qarnı üstündə uzanıb, ayaqlarını o biri tərəfə aşağı salladı və ayaqlarıyla divarda dayaq yeri axtara-axtara bütün bədənini aşağı sürüşdürdü. Bu minvalla o, tağın kənarından təkə barmaqları ilə tutmuş halda asılıb qalsa da, ayaqları hələ dayaq tapmamışdı. Ağına gəlmirdi ki, içəri tərəfdən darvazanın üstündəki tağın darvaza ilə məsafəsi çoxdur, odur ki, əlləri keyləşib, gücsüz bədəni ağırlaşdıqca qorxu daha güclü həmlə ilə qəlbinə soxulurdu.

Axır ki, dözə bilmədi. İti ucdan yapışmış barmaqları açıldı və o, sürətlə aşağı uçdu.

Altında iri çınqılın necə xırçıldadığını eşitdi, dizlərində kəskin ağrı hiss elədi. Başı gicəlləndiyindən bir neçə saniyə yerdə əlayağı üstündə qaldı. Ona elə gəlirdi ki, bu saat yaylaq evinin bütün sakinləri yuxudan oyanacaq, çəhrayı köynəkli, qaşqabaqlı dalandar qaçıb gələcək, qışqırıq, hay-küy qopacaq... Ancaq bayaq olduğu kimi, bağda dərin, ciddi bir sükut vardı. Təkcə, alçaq, yeknəsəq və dızılıtlı bir səsbütün bağı bürümüşdü:

“Dzz... dzz... dzz...”

“Ah, bu ki mənim qulaqlarımdı, belə səslənir!” – Sergey axır ki, anladı. Ayağa qalxdı; bağda ətirli yuxulara bürünmüş kimi hər şey qorxunc, sirli və əsrarəngiz gözəl idi. Ləklərdə, sanki gizlicə baxıb pıçıladaşmış kimi, anlaşılmaz bir həyəcanla bir-birinə doğru əyilə-əyilə qaranlıqda güclə görünən çiçəklər sakitcə titrəşirdi. Şivərək, tutqun və ətirli sərvlər fikirli və tənəli bir ifadə ilə şiş təpələrini tərpedirdilər. Kiçik çayın o tayında isə, kolluğun içinə balaca-yorğun quşcuğaz yuxu ilə əlləşir və müti bir şikayətlə təkrar edirdi:

“Ya-tırr!.. Ya-tırr!.. Ya-tırr!..”

Gecə vaxtı, yol və cığırlarda dolaşan kölgələrin içində Sergey düzgün səmt seçə bilmədi. O, xırçıldayan çınqılın üstüylə, evi tapana kimi, çox gözdi.

Oğlan, ömründə heç vaxt bu günkü qədər özünü tənha, köməksiz və yetim hiss etməmişdi. Nəhəng ev, ona, balaca, zəif bir oğlanın hər bir hərəkətinə qaranlıq aynalardan, kinli, acı təbəssümlə göz qoyan, pusquda durmuş amansız düşmənlərlə dolu bir məkan təsiri bağışlayırdı. Düşmənlər sükut və səbirsizliklə hansısa bir işarəni, kiminsə zəhmli, qulaqbatırıcı, qəzəbli əmrini gözləyirdilər.

– Təkcə evdə yox... o, evdə ola bilməz! – Oğlan sanki yuxuda imiş kimi pıçıldı. – Evdə o ulayar, camaatı boğaza yığar...

Evin dörd dövrəsinə fırlandı. Arxa tərəfdəki geniş həyətdə, görünür ki, qulluqçular üçün ayrılmış bir neçə sadə tikili vardı. Burda da, böyük evdə olduğu kimi, aynalardan heç birində işıq yox idi; təkcə tutqun şüşələrdə ay işığı ölgün, qeyri-bərabər ziyalarla əks olunurdu. “Çətin ki, mən burdan can qurtaram, ömründə aradan çıxma bil-mərəm!” – Sergey kədərlə düşündü. Ani olaraq baba, köhnə şar-

manka, gecələdikləri qəhvəxanalar, sərin bulaq başlarındakı səhər yeməkləri yadına düşdü. “İndi belə, bir də bütün bunlar çətin ki, ola!” – Sergey qüssə ilə ürəyində təkrar etdi. Ancaq fikirləri düşüncələri ümitsizləşdikcə, ürəyində qorxu öz yerini hansısa küt və acıqlı – sakit bir fədakarlığa verirdi.

Nazik, inilti kimi bir zingilti dəydi qəfil qulağına. Oğlan, pəncələri üstünə qalxıb, tam əzaları gərilməmiş halda, nəfəsini dərmədən dayandı. Səs təkrar olundu. Deyəsən, səs Sergeyin yanında ayaq saxladığı, çölün havasıyla bir sıra kobud, şüşəsiz, dördkünc deşiklərlə qovuşan, daş zirzəmidən gəlirdi. Hansısa bir çiçək ləkiyləşə addımlayıb, oğlan divara yanaşdı, sifətini nəfəsliklərdən birinə dirəyib fit çaldı. Hardasa aşağıda, sakit, ehtiyatlı tərponiş, səs eşidildi və tez də toxdadı.

Sergey titrək pıçiltı ilə:

– Arto! Artoşka! – Çağırdı.

Coşqun, şiddətli bir it hürüşü bütün künc-bucaqlara səda sala-sala bağı başına götürdü. Bu hürüşdə sevinc dolu salamlar bərabər şikayət, qəzəb və can ağrısı qarışığı vardı. Eşidib ayırd etmək mümkündür ki, qaranlıq zitzəmidə it, nədənsə canını xilas edib, açılmaqdan ötrü var gücüylə dartınır.

Oğlan, ağlamsınan səslə təkrar edirdi:

– Arto, İtciyəzım!.. Artoşka!

– Kəs, məlun! – Aşağıdan, heyvani, yoğun səslə qışqırıq gəldi.
– Ux, alçaq!

Zirzəmidə nəşə bərk tappıldadı. İt, uzun-uzadı kəsik-kəsik uladı.

– Döymə! İti döymə, lənətə gəlmiş! – Daş divarı dırnaqlarıyla cırmaqlaya-cırmaqlaya Sergey hiddətlə qışqırdı.

Sonra hər nə baş verdisə Sergeyin yaxşı xatirində deyildi, elə bil şiddətli qızdırma içində görmüşdü olanları. Zirzəminin qapısı zərblə geniş açıldı, dalandar qaçaraq eşiyə çıxdı. Təkcə alt paltarda, ayaqyalın, saqqallı dalandar üzünə düşən gur ay işığında dümağ ağarmışdı, Sergeyə nağıllardakı qəzəbli, qorxunc və nəhəng əjdahanı xatırlatdı.

– Kimdi burda veyllənən? Güllələyərəm! – Səsi bağda ildırım kimi guruldadı. – Oğrular! Soyurlar!

Ancaq elə o dəqiqə də qapının qaranlıq ağzından atılıb-düşən ağappaq yumaq kimi Arto hürə-hürə çıxdı. Boynunda kəndir qırığı yellənirdi.

Amma oğlan bu saat itin hayında deyildi. Dalandarın qorxunc görkəmi onun balaca, zərif canına qeyri-təbii bir qorxu salmış, əl ayağını bağlamışdı. Xoşbəxtlikdən bu süstlük üzün sürmədi. Sergey, demək olar ki, qeyri-şüuri olaraq bərkdən, uzun və ümitsiz bir qışqırıqla bağırdı, ayağının altını görmədən, əl havasına, qorxudan özünü unutmuş halda qaçıb zirzəmidən uzaqlaşdı.

O, quş kimi uçur, bir cüt polad yay kimi qəfil bərkimiş ayaqlarını sürətlə və bərk-bərk yerə vura-vura qaçırdı. Arto sevincək hürə-hürə onun yanıyla atıla-atıla qaçırdı. Arxadan möhkəm söyə-söyə, qumun üstündə ağır qaçan dalandar gəlirdi.

Sergey qaçaraq darvazaya çıxdı, ancaq ani olaraq heç düşünmədən, sadəcə sövq-təbii hiss elədi ki, burdan yol yoxdu. Daş divarla divar boyu ucalan sərvlər arasında dar və qaranlıq bir deşik vardı. Çox düşünmədən, təkcə qorxu hissində tabe olan Sergey əyilib oraya soxuldu, sonra divar boyu qaçdı. Sərvlərin bərk acı qatran qoxuyan iti iynələri üz-gözünə çırpılırdı. Ağacların kökünə ilişib yıxılır, əl-ayağını sıyırdı, ancaq ağrını hiss etmədən o saatda dikəlib qalxırdı, sonra yenə də demək olar ki, ikiqat əyilib, öz qışqırığını eşitmədən irəli qaçırdı. Arto onun ardınca sıçrayırdı.

Beləcə o, bir tərəfdən hündür divarın, digər tərəfdən sıx sərv sırasının yaratdığı dar dəhlizlə qaçırdı, bitib-tükənməyən, açılmaq bilməyən tələyə düşmüş, ağılı itirmiş balaca heyvan kimi qaçırdı. Ağzı qurumuşdu, hər dəfə nəfəs alanda köksünə minlərlə iynə sancılırdı. Dalandarın ayaq səsləri gah sağdan, gah soldan gəlirdi və başını itirmiş oğlan gah irəli, gah geri atılırdı, bir neçə dəfə darvazanın yanından ötüb-keçdi və yenidən qaranlıq, dar keçidə soxuldu.

Sergey axırda yorulub əldən düşdü. Keçirtiyi dəhşətli qorxu içərisindən tədricən canına soyuq, süst kədər, hər sür təhlükəyə qarşı küt bir biganəlik yayılmağa başladı. Ağacın dibinə çökdü, yorğunluqdan heysizləşmiş bütün bədəniylə ağacın gövdəsinə qısıldı və gözlərini yumdu. Düşmənin ağır addımları altında xırçıldayan çınqıl səsi getdikcə yaxınlaşırdı. Arto üzünü Sergeyin dizləri arasına soxub sakitcə zingildəyirdi.

Oğlanın iki addımlığında əllə aralanan budaqlar səs saldılar, Sergey qeyri-şüuru nəzərlərini yuxarı qaldırdı və qəfil sevinc onu necə çulğadısa bir təkana yerindən sıçrayıb qalxdı. O ancaq indi görmüşdü ki, oturduğu yerlə üzbəüz divar çox alçaq idi, arşın yarımdan artıq olmazdı. Düzü, üstü əhəngə bulaşdırılmış şüşə qırıqları ilə dolu idi, ancaq Sergey buna əhəmiyyət vermədi. Cəld Artonun belindən yapışıb qabaq əlləri üstə divara qoydu. Ağıllı it onu əla başa düşürdü. O, cəld divara dırmaşıb, quyruğunu buladı və hürdü, sanki qabiliyyətinə sevinirdi.

Onun ardınca Sergey də divara dırmandı, özü də lap vaxtında, çünki artıq, sərvlərin aralanmış budaqları içindən dalandarın nəhəng, qara cüssəsi görünürdü. İtlə oğlan – iki çevik, cəld bədən tez və ehmalca aşağı yola hoppandı. Ardlarınca çirkab axını kimi pis-pis küçə söyüşləri səsləndi.

Dalandar cəldliklə hər iki dostdan geriydimi, ya bağın içində fırlanmaqdan yorulmuşdumu, ya da elə qaçqınları tutmağa daha ümid eləmədimi? – Nəsə, arxalarınca gəlmədi. Buna baxmayaraq onlar nəfəslərini dərmədən hələ çox qaçdılar – hər ikisi güclü və çevikdilər, canlarını qurtarmışdılar deyə az qalırdılar qanadlanıb uçsunlar. Pudelin əvvəlki yüngüllüyü yenə də özünə qayıtmışdı. Sergey hələ ürkək-ürkek aradabir geri boylanırdı, Arto isə boğazından asılan kəndiri və qulaqlarını şən-şən yellədə-yellədə onun üstünə atılır, qaçaraq dodaqlarından öpüb yalamaq istəyirdi.

Oğlan səhər-səhər başında baba ilə nahar etdikləri bulağın yanında ancaq özünə gəldi. İtsə insan dodaqlarını bulağın soyuq gözüne dirəyib uzun müddət sərin və dadlı sudan acgözlüklə içdilər: Onlar bir-biriylə itələşir, nəfəslərini dərmək üçün, bir anlıq başlarını yuxarı qaldırırdılar, bu vaxt dodaqlarından su damcılayırdı, sonra yenə də suya doğru öyilir, heç cür bulaqdan ayrılmmaq bilmirdilər. Və nəhayət, onlar bulaqdan ayrılıb, təzədən yola düzələndə, dolu qarınlarında su loqquldayırdı. Təhlükə sovuşmuşdu, gecənin bütün dəhşətləri izsiz-filansız geridə qalmışdı, yarpaqlarından səhər rahiyyəsi və şirin təmizlik qoxusu gələn qaranlıq kolların arasından keçən yolla, ay işığında ağaran cığırla hər ikisi şən-şən addımlayırdı.

“Ulduz” qəhvəxanasının qarşısında İbrahim oğlanı danlaq dolu pıçıltı ilə qarşıladı:

– Nə veyllənirsən, ulan? Niyə veyllənirsən? Vay-vay-vay, heç yaxşı eləmirsən...

Sergey babanı yuxudan eləmək istəmirdi, di gəl Arto kişini durğuzdu. O, bir anın içində qocanı döşəməyə döşənmiş neçə-neçə bədənin içində arayıb tapdı, kişi özünə gəlməmiş şən bir zingilti ilə onun yanaqlarını, gözlərini, ağız-burnunu yaladı. Baba oyanıb pudedelin boynundakı kəndir qırığını, yanında uzanmış, üst-başı toztorpaqlı oğlanı görüb məsələni başa düşdü. Hər şeyi yerli-yataqlı öyrənmək üçün Sergeyi sorğu-suala tutmaq istədi, ancaq heç nə əldə edə bilmədi. Oğlan əl-ayağını yanlara atıb ağzını geniş ayıraraq artıq yatmışdı.

1903

LEV KASSİL

(Rusiya)

KONDUİT VƏ ŞVAMBRANIYA

BİRİNCİ KİTAB

KONDUİT

VULKANİK MƏNŞƏLİ ÖLKƏ

KƏŞF

1492-ci il oktyabrın 11-də, Xristofor Kolumb üzdüyü müddətin 68-ci günü axşam uzaqda nəşə bir işığın hərəkət etdiyini görüb, ona tərəf yol aldı və Amerikanı kəşf elədi.

1914-cü il fevralın 8-i axşamı qardaşımla küncdə durub cəzamızın çəkirdik. 12-ci dəqiqədə qardaşım kiçik olduğu üçün günahını bağışladılar, amma o, məni tərək eləməkdən boyun qaçırdı və cəza başa çatmayınca küncdə qaldı. Biz bundan sonra bir neçə dəqiqə fikirli-fikirli burunlarımızın dərinliyində tədqiqat apardıq. 4-cü dəqiqədə, burunlarımızı boşaldıb qurtaranda, biz Şvambraniyanı kəşf elədik.

İTKİN KRALİÇA VƏ YA BALIQQULAĞI KÜYÜLÜNÜN SIRRI

Hər şey kraliçanın itməsilə başladı. Kraliça günün günorta çağı itdi və o günümüz batdı. Ən pisi bu idi ki, kraliça məlum olduğu kimi şahmat taxtasında böyük səlahiyyəti olan fiqurdur. İtkin kraliça atanın xüsusi sifarişiylə xarratın düzəltdiyi təzə fiqur dəstəsinə daxil idi. Ata təzə şahmatın üstündə əsirdi.

Şahmata toxunmağı bizə qəti qadağan etmişdilər, amma özümüzü saxlaya bilmədik.

Yonulmuş laklı fiqurlar onlardan ən rəngarəng və cəlbedici şirin oyunlarda istifadə eləməkçün saysız-hesabsız imkanlar yaradırdı. Məsələn, piyadalar əsgər və keqlyə vəzifələrinə əla yarırdılar. Fiqurların döşəməsilənlərtək hamar gedişi vardı: onların yumru althqlarına mahud yapışdırılmışdı.

Toplar qədəhləri, şah isə samovarı və ya generalı əvəz edə bilərdi. Zabıtlərin dəbilqələri elektrik lampalarına oxşayırdı. Qara və ağ atlar dəstini karton arabaya qoşub faytonçu birjası və ya karusel düzəltmək olardı. Sarışın və qarasaçlı kraliçalar ən çox kara gələnlərdi. Kraliçaların hər biri yolkanın, arabaçının, çin məbədinin dayaqlı gül dibçəyinin və yepiskopun yerində ola bilərdi... Yox, şahmata toxunmamaq qeyri-mümkün idi.

Həmin tarixi gün ağ kraliça-faytonçu qara atda qara yepiskop-kraliçanı qara kral-generalın yanına aparmalıdı. Onlar yola düşdülər. Qara kral-general kraliça-yepiskopu yaxşıca qonaq elədi. O stola ağ kral-samovarı qoydu, piyadalara dama-dama parketi silməyi əmr elədi və elektrik zabıtlərini yandırdı. Kral və kraliça iki dəfə topları doldurub içdilər. Kral-samovar soyuyanda və oyundan bezəndə, fiqurları yığdıq və onları yerinə qoymaq istəyirdik ki, birdən – dəhşətə bax! – qara kraliçanın itdiyini gördük...

Stolların, stulların, şkafların altında sürünməkdən az qala dizlərimiz sürtünüb cırlıcaqdı. Hər şey əbəs idi. Kraliça – o sürtük zibil izsiz-tozsuz itib-batmışdı. Anama deməli olduq. O, bütün evi ayağa qaldırdı. Di gəl ki, əlbir axtarışlar da bir nəticə vermədi. Bizim qırxıq başlarımızın üstünü qarşısızalmaz tufan almaqda idi. Nəhayət, atam gəldi.

Bəli, hava belə pozularmış ey! Tufan yalan oldu. Tufan, boran, siklon, səmum, tayfun, qasırga, hamısı birdən başımızın üstünü aldı. Ata coşub-daşırdı. O bizi mədəniyyətsiz, vəhşi adlandırdı. Dedi ki, hətta ayıya da əşyaları qiymətləndirməyi və onlarla ehtiyatlı rəftar eləməyi öyrətmək olar. Qışqırıb deyirdi ki, bizdə quldurcasına dağıtmaq instinkti var, o bu instinkt və vəhşiliklə barışmayacaq.

Ata sözünü bitirib çığırdı:

– Haydı “əczaxanaya” – küncə! Vəhşilər!!!

Biz bir-birimizə baxdıq və səs-səsə verib hönkürməyə başladıq.

Oska ucadan ağlaya-ağlaya deyirdi:

– Bilsəydim ki, belə atam olacaq, heç vaxt doğulmazdım.

Anam da tez-tez gözlərini döyürdü və ağlamağa hazır idi. Lakin bu da atamı yumşaltmadı. Biz ayaqlarımızı sürüyə-sürüyə “əczaxanaya” girməli olduq. Ayaqyolunun və mətbəxin yanındakı qaranlıq giriş otağını nədənsə bizdə “əczaxana” adlandırırdılar. Balaca pəncərədə tozlu şüşə qablar və butulkalar qoyulmuşdu. Yəqin ki, elə buna görə otağa “əczaxana” adı verilmişdi.

“Əczaxana”nın küncələrindən birində “müttəhimlər kürsüsü” adlanan kiçik skamyaya vardı. Məsələ bundaydı ki, həkim – ata uşaqların küncədə durmağını qeyri-gigiyenik hesab edir və bizi oturdurdu.

Biz rüsvayçı skamyada oturmuşduq. “Əczaxana”dakı həbsxana toranlığı göyə çalırdı. Oska dedi:

– O sirkimi söyürdü ki, orda ayı-mayı əşyalarla necə rəftar edir? Hə?

– Hə.

– Vəhşilərdəmi sirkdə olurlar?

– Vəhşilər quldurlardır, – mən tutqun halda izah elədim.

– Mən də elə düşünürdüm, – Oska sevindi, – onların əl-qolu qandallı olur.

Mətbəx qapısının arasından mətbəx xidmətçimiz Annuşkanın başı göründü.

– Bu nədi belə? – Annuşka narazı-narazı əllərini oynatdı. – Ağanın cəfəng oyununa görə uşaqları küncə basıblar. Eh, mənim günahkar balalarım. Bəlkə pişiyi gətirim oynayasınız?

– Cəhənnəm olsun sənin pişiyin! – deyə burnum altında deyindim və unutmaqda olduğum incikliyim təzədən baş qaldırdı.

Toran qovuşurdu. Bədbəxt gün sona çatmaqda idi. Yer kürəyini Günəşə çevirirdi və dünya da özünün ən təhqiramiz hissəsini bizə çevirmişdi. Öz rüsvayçı bucağımızdan ədalətsiz dünyaya baxırdıq. Coğrafiyanın öyrətdiyi kimi dünya çox böyük idi, amma orada uşaqlar üçün yer ayrılmamışdı. Dünyanın beş hissəsinin hamısı böyüklərə məxsus idi. Tarix onların əlində idi, at çapır, ova çıxır, gəmilərdə böyüklük edir, siqaret çəkir, əsl əşyalar düzəldir, döyüşür, sevir, xilas edir, oğurlayır, şahmat oynayırlar... Uşaqlar isə küncdə dururlar.

Böyüklər yəqin ki, balaca olanda dönə-dönə oxuduqları kitabları və öz uşaq oyunlarını unutmuşdular. Olsun ki, unutmuşdular! Yoxsa onlar küçədə hamıyla dostluq eləməyə, çardaqlara dırmaşmağa, gölməçələrdə oynamağa və şahmat kralının içində qaynar su olduğunu təsəvvür etməyə bizə icazə verərdilər...

İkimiz də küncdə oturub, belə düşünürdük.

– Gəl qaçaq! – Oska təklif elədi. – Elə götürülərlik ki, heç iz-tozumuz da görünməz!

– Buyur, qaç, səni saxlayan yoxdu!.. Ancaq hara? – Mən əsaslı etiraz elədim. – Onsuz da hər yerdə böyüklərdi, sənə balacasan.

Birdən beynimdə parlaq bir ideya oyandı. Bu ideya şimşək kimi “əczaxana”nın toranlığında çaxdı və mən bunun ardınca gələn gurultunu eşidəndə təəccübləndim (sonra aydın oldu ki, demə Annuşka mətbəxdə tavanı əlindən salıbmış).

Heç yana qaçmaq, həsrət çəkdiyini yeri axtarmaq lazım deyildi. O yer burda, yaxınımızda idi. Onu yalnız uydurmaq qalırdı. Mən artıq qaranlıqda onu görürdüm. Orda, ayaqyolunun qapısı olan yerdə – palmalar, gəmilər, saraylar, dağlar...

Nəfəsim kəsilə-kəsilə qışqırdım:

– Oska, torpaq! Torpaq! Ömürlük təzə bir oyun!

Oska hər şeydən əvvəl gələcəyini təmin elədi. Dedi:

– Çur, mən uğuldayıb... maşinist olacam. Nə oynayacağıq?

– Ölkə-ölkə oyunu... Biz indi hər gün evdən əlavə guya ki, başqa bir ölkədə də... Bizim dövlətimizdə yaşayacağıq. Sola tərəf qabağa! Giriş fiti verirəm.

– Oldu, sola tərəf qabağa! – Oska cavabında deyirdi. – Du-u-u-u!..

– Yavaş! – Mən əmr verdim. – Burun tərəfi boşalt! Buxarı burax!
– Ş-ş-ş... – Oskə buxarı buraxır, asta sürətə keçir, burun tərəfi boşaldaraq, fişıldayırdı.

Biz skamyadan düşüb yeni ölkənin sahilinə qədəm qoyduq.

– Bəs ölkənin adı nə olacaq?

O vaxtlar bizim sevimli kitabımız Şvabın “Yunan mifləri” idi. Ölkəmizi Şvabraniya adlandırmağı qərara aldığımız. Amma bu, döşəməyuyan lif-süpürgəni xatırladırdı. Onda biz daha ahəngdar səslənməkçün “m” hərfini əlavə elədik və ölkəmiz Şvambraniya, biz isə şvambranlar adlanmağa başladığımız. Bütün bunlar ciddi şəkildə gizli qalmalı idi.

Anam tezliklə bizi məhbəsdən azad elədi. Onun heç ağına da gəlmirdi ki, qarşısındakı böyük Şvambraniya ölkəsinin iki vətəndaşdır.

Bir həftə sonra kraliçə tapıldı. Pişik onu sandığın altındakı yarığa itələmişdi. Bu vaxta kimi xarrat atam üçün təzə vəzir yonub düzəltdi, ona görə də kraliçə bizim tam ixtiyarımıza keçdi. Biz onu Şvambraniya sirrinin qoruyucusu eləməyi qərara aldığımız.

Anamın yataq otağındakı stolun üstündə, güzgü arxasında hamının unuduğu, qəşəng, balıqqulaqlarından düzəldilmiş bir küyül vardı. Rahət mağaracığın ağız balaca şəkəli mis qapıyla bağlanırdı. Mağaracıq boş idi. Kraliçəni ora salmağı qərara aldığımız. Kağız parçasına üç hərf yazdıq: “Ş.B.S.” (Şvambraniyanın Böyük Sirri). Kraliçənin altlığında mahudu bir az qoparıb, kağızı ora dürtdük, kraliçəni küyülə qoyub, qapısını surğucladıq. Kraliçə əbədi məhkum olmalı idi. Onun gələcək taleyindən sonra danışacağıam.

GECİKMİŞ MÜQƏDDİMƏ

Şvambraniya vulkanik mənşəli torpaq idi. İçimizdə qızgın, yetişmiş bir güc coşub-daşırdı. Köhnə ailənin və cəmiyyətin bərkimiş, donuqlaşmış həyat tərzi o gücü boğurdu. Biz çox şeyi bilmək və bundan da çox şeyi bacarmaq istəyirdik. Amma rəhbərlik bizə yalnız gimnaziya dərslərlərində və uydurma əfsanələrdə yazılanları bilməyə icazə verirdi, bacarmağına gəldikdə isə biz heç nəyi bacarmırdıq. Bunu hələ bizə öyrətməmişdilər.

Biz böyüklərlə bərabər həyatda qaynayıb-qarışmaq istəyirdik – bizə əsgər oyunu oynamağı təklif edirdilər, yoxsa ya valideynlər, ya müəllim, ya da qorodovoy işə qarışmalı olurdu.

Qəsəbədə çox adam yaşayırdı, küçələrdə gəzişir, həyətdə tün-lük törədirdilər. Amma biz yalnız tərbiyəçilərimizin xoşu gələnlərlə münasibətdə ola bilərdik.

Qardaşımla bir neçə il dalbadal Şvambraniya oyunu oynadıq. Ona ikinci vətənimiz kimi öyrəşmişdik. Bu qüdrətli bir dövlət idi. Yalnız inqilab – bu sərt pedaqoq və ən yaxşı tövsiyəçi – köhnə adətlərimizi alt-üst edib hərəsini bir tərəfə dağıtdı və biz Şvambraniyanın yalançı küyülünü tərk etdik.

“Şvambraniya məktubları”nı, coğrafi xəritələri, Şvambraniyanın hərbi planlarını, onun gerbləri və bayraqları çəkilmiş şəkilləri qoruyub saxlamışdım. Povest bu materiallar və xəritələr əsasında yazılıb. Povestdə Şvambraniyanın tarixindən danışılır, şvambranların səyahəti, bizim bu ölkədəki macərələrimiz və çox-çox başqa şeylər təsvir olunur.

COĞRAFIYA

*Yerin dəyirmiliyinə əminsənsə –
otur və öz yançaqların üstə diyirlən.*

Mayakovski

Bütün başqa ölkələr kimi Şvambraniyanın da öz coğrafiyası, iqlimi, bitgi və heyvanlar aləmi, əhalisi olmalıydı. Şvambraniyanın birinci xəritəsini Oskə çəkdi. O, hansı bir diş müalicəsi reklamındansa üçköklü, iri bir dişin üzünü köçürdü. Diş zanbağa, Nibelunqların tacına və Şvambraniyanın baş hərfi “Ş”ya oxşayırdı. Bunda xüsusi bir mənə görmək maraqlı idi və biz o mənəni gördük. Bu, Şvambraniyanın ağıl dişini idi. Şvambraniyanı diş formasında təsvir elədik. Okeana çoxlu adalar və ləkələr səpələnmişdi. Ləkələrin yanında belə bir düz yazı vardı: “Bu, ada yox, təsadüfi ləkədir”. Dişin ətrafını “Akian” almışdı. Osya okeanın düz səthinə qabarıq xətlər çəkdi və bunun “dalğalar” olduğunu bildirdi... Sonra xəritədə “dəniz” təsvir olundu, orda oxun biri “axını” göstərirdi, o biri

ox isə “əksinə” bildirirdi. Bunlardan başqa xəritədə “çimərlik”, xətt kimi uzanan Xalma çayı, paytaxt şəhəri Şvambraena, Arqonsk və Drandzonsk şəhərləri, Xaric buxtası, “o sahil”, liman, dağlar və nəhayət, “dünyanın dəyirmiləşdiyi yer” vardı.

Bizim ayaqaltı planetimizin ayrılıyi Oskanı çox narahat edirdi. O özü planetin dəyirmiliyinə danışıqsız əmin olmağa çalışırdı. Yaxşı ki, biz o vaxt Mayakovskini oxumamışdıq, yoxsa Oskanın şalvarları sıradan çıxardı, aydındı ki, o yançaqlarıüstə oturub yerin girdəliyini yoxlayardı... Amma Osyə başqa dəlil-sübutlar tapdı. Şvambriyanın xəritəsini qurtarmazdan əvvəl, o ciddi bir görkəmlə məni həyətimizin darvazasının arxasına apardı. Anbarların yanında meydanda hansı yumru qum təpəsisə azacıq dikəlmişdi – ya çiçək ləki, ya da sovməə üçün torpaq özül idi. Bu donqarlığı zaman az qala yerlə bərabər eləmişdi. Osyə sevinə-sevinə məni yaxına gətirdi və barmağıyla vüqarla göstərdi.

– Budur, – Oskə dedi, – dünyanın dəyirmiləşdiyi yer budur! – Etiraz etməyə cəsərim çatmadı: ola bilsin yer məhz burda dəyirmiləşir. Amma kiçik qardaşımın qabağında təslim olmamaq üçün dedim:

– Bu nədir ki! Saratovda özüm görmüşəm, bir yer var – orda dünya bundanda dəyirmi görünür.

Bizim Şvambriyaya xəritədə qeyri-adi dərəcədə simmetrik alındı. Şvambrianın materikinə səlissə kontur xətlərinə hər hansı bir naxış həsəd apara bilərdi. Qərbdə – dağlar, şəhər və dəniz, şərqdə – dağlar, şəhər və dəniz. Solda – körfəz, sağda – körfəz. Bu simmetriyaya Şvambriyaya dövlətini doğuran və bizim oyunumuzun əsasını təşkil edən o yüksək ədalətin təcəssümü idi. Xeyrin şəri üzərində yalnız sonuncu fəsillərdə qələbə çaldığı kitablardan fərqli olaraq, Şvambriyada lap əvvəldən qəhrəmanlar mükafatlandırılmışdılar, əclaf isə məhv edilmişdilər. Şvambriyaya şirin əmin-amanlıq və təmtəraqlı kamillik ölkəsi idi. Onun coğrafiyasında yalnız rəvan xətlər vardı.

Simmetriya – xətlərin müvazinəti, xətti ədalət idi. Şvambriyaya böyük ədalət ölkəsi idi. Bütün nemətlər, hətta coğrafi nemətlər belə simmetrik bölünmüşdü. Solda – körfəz, sağda – körfəz. Qərbdə – Drandzonsk, şərqdə – Arqonsk. Səndə – manat, məndə – manatlıq ədalətlidi.

TARİX

İndi bütün əsl dövlətlər kimi Şvambraniyanın da tarixi olmalıydı. Yarımillik oyun Şvambran erasının bir neçə əsrini əhatə eləyirdi.

Dərsliklərdən və kitablardan məlum olduğu kimi bütün hörmətli dövlətlərin tarixi cürbəcür müharibələrlə zəngin idi. Şvambraniya da tələsik döyüşə girişdi. Amma düzü döyüşməyə düşmənin yox idi. Onda Böyük Dışın aşağısını iki yarım dairə ilə ayırmaq lazım gəldi. Aralıqlarda iki düşmənin dövlət yarandı: “koldun”¹ və “Kaledoniya” sözlərindən yaranmış “Kaldoniya”, “bolvan”² və “Boliviya” sözlərindən düzəlmiş “Balvoniya” adlı dövlətlər. Balvoniya və Kaldoniya arasında hamar yer var idi. Bu yer döyüş üçün ayrılmışdı. Xəritədə belə adlanırdı: “Müharibə”.

Bu qara və yağlı sözü çox keçmədən qəzetlərdə gördük...

Bizim təsəvvürümüzdə müharibə xüsusi, döyüclənib hamarlanmış və təmiz süpürülmüş, təlim və parad meydanına oxşar meydana baş verirdi. Yer burda dəyirmiləşmirdi. Torpaq düz və hamar idi.

– Bütün müharibəyə səki çəkilib, – qardaşımı inandırırıdım.

– Bəs müharibədə Volqa var? – Oskaya maraqlandı.

“Volqa” sözü onunçün, ümumiyyətlə, hər hansı bir çayı ifadə edirdi.

“Müharibə”nin böyürlərində “Əsirlər” yerləşirdi. Ora ələ keçirilmiş əsgərləri yığırdılar. Xəritədə “Əsir” sözü üç yerdə qeyd olunmuşdu.

Şvambraniyada müharibələr belə başlanırdı. Poçtalyon Şvambran imperatorunun yaşadığı sarayın giriş darvazasının zəngini çalırdı.

Poçtalyon deyirdi:

– Sifarişli məktubdur. Qol çəkin, imperator həzrətləri.

İmperator qələmi tüpürcəkləyib təəccüblənirdi:

– Bu hardan ola bilər?

Poçtalyon Oskaya, çar isə mən idim.

– Xətt tanış xəttə oxşayır, – poçtalyon deyirdi. – Deyəsən, Balvoniyadan, onların çarındandır.

– Kaldoniyadan məktub gəlməyibmi? – imperator soruşurdu.

¹ Koldun – cadugər

² Bolvan – axmaq

Poçtalyon bizim Pokrovsk poçt işçisi Neboqu dəqiq təqlid edə-rək inamla deyirdi:

– Yazırlar (ondan bizə məktub olub-olmadığını soruşanda hə-mişə deyirdi ki, “yazırlar”).

– Çariça, sancağı ver, – deyə sonra imperator qışqırırdı. Şvam-braniya imperatoru sancaqla zərfi açıb oxuyurdu.

“Hörmətli cənab Şvambraniya çarı!

Güzəranınız necədir? Allaha şükür birtəhər yaşayırıq, dünən bizdə güclü zəlzələ oldu və üç vulkan püskürdü. Sonra sarayda böyük yanğın və sel oldu. Keçən həftə isə Kaldoniya ilə müharibə baş verdi. Amma biz onları tamam darmadağın etdik və hamısını əsir tutduq. Çünki balvonlular hamısı cəsur və qəhrəmandırlar. Şvambranlılar isə axmaq, dələduz, vəhşidirlər və biz sizinlə döyüşmək istəyirik. Biz allahın köməkliliylə qə-zetdə sizə manifest elan edirik. Müharibədə döyüşməyə çıxın. Biz sizə qalib gəlib, sizi əsir tutacağıq. Əgər müharibəyə çıxmısanız, onda qız kimi qorxaqsınız və biz sizə nifrət edirik. Siz axmaqısınız. Çariça xanı-mınıza və cavan varisə bizim ehtiramımızı bildirin.

Mən həzrətlərin öz ayaqlarının dabanıyla möhürlənib.

Balvon çarı”.

İmperator məktubu oxuyaraq qəzəblədi. Divardan qılınıc alıb, qılınıc itiləyənləri çağırdı. Sonra o, onu təhqir edən balvonluya “Geri pulu ödənilmiş qasidlə teleqram” göndərirdi. Teleqramda belə yazılmışdı: “ÜSTÜNÜZƏ GƏLİRƏM!”

Rus tarixi dərsləyində ya Yaroslav, ya da Svyatoslav öz düşmənlərinə belə xəbərdarlıq göndərmişdi. “Üstünüzə gəlirəm!” – böyük knyaz ya peçeneqlərə, ya da poloveslərə teleqram vurur və “cıziqlarından çıxmış xəzərlərdən intiqam almağa” cumurdu.

Amma balvon çarı kimi bir həyasız adam “Siz”lə müraciət edilməsinə layiq deyildi, buna görə də şvambran imperatoru “üstünüzə gəlirəm”i pozub “üstünə gəlirəm” yazdı. Sonra çar əlahəzrət sarayının tibb təchizatçısı leyb-ober-doktoru çağırdı.

– Belə... – leyb-ober-doktor deyirdi: – Necə yaşayırıq? Mədə necədir? E-e... bu gün qarınız işləməyib ki?.. Neçə dəfə? Nəfəs alın!

Bundan sonra çar faytonçuya deyirdi:

– Hə. Allahın köməkliliylə tərən! Atları var gücünlə qov!

Beləcə, müharibəyə gedirdi. Hamı “ura” qışqırıb, onu salamlayırdı, çarıça isə pəncərədən ağ dəsmal yelləyirdi.

Aydındır ki, Şvambraniya bütün müharibələrdən qalib çıxırdı. Balvoniya işğal olunub Şvambraniyaya birləşdirilirdi. “Müharibə” meydanını süpürməyə və “nəfəs dərməyə” imkan tapmamış Kaldoniya Şvambraniyanın üstünə gəldi. Ancaq o da təslim oldu. Qalanın hasarında doqqaz açdılar və Şvambranlar bazar günündən başqa bütün günlər Kaldoniyaya biletsiz getməyə başladılar.

Xəritədə “o sahilə” xaric üçün yer ayrılmışdı. Orda həm piliqrimlərə, həm də məğrur pinqvinlərə oxşayan, buzlu ölkələr səyahətçiləri piliqvinlər yaşayırdılar. Şvambranlar piliqvinlərlə bir neçə dəfə müharibə meydanında görüşmüşdülər. Bununla belə biz piliqvinləri Şvambran imperiyasına birləşdirmədik ki, müharibə eləməyə bir kimsə qalsın. Piliqvinini “tarixin inkişafı” üçün saxlandı.

POKROVSKDAN DRANDZONSKA QƏDƏR

Şvambraniyada biz Drandzonsk şəhərinin baş küçəsində brilliant evin 1001-ci mərtəbəsində qalırdıq. Rusiyada Pokrovsk qəsəbəsində (sonralar Pokrovsk şəhəri), Volqa sahilində, Saratovla üzbəüz, Bazar meydanında, birinci mərtəbədə yaşayırdıq.

Açıq pəncərələrdən içəri alverçi qadınların hay-küyü dolurdu. Bazarın cındırı meydanda qalaqlanmışdı. Qoşqudan açılmış atların gövşəməsi başlarından asılmış torbaları əsdirirdi... Arabaların dişlələri əllərini göyə açmışdı. Meydan göyərti, əl işləri, pal-paltar, yeməli şeylər, köhnə şeylər, baqqaliyyə mallarıyla doluydu. Nazik-qabıq qarızlar “Sevastopolun müdafiəsi” filmindəki mərmilər kimi piramida formasında yığılmışdı.

Bu film döngə arxasındakı “Eldorado” adlı sinomatoqrafik elektrotatrdə gedirdi. Kinematoqrafın dövrəsində həmişə keçilər olurdu. Unla yapışdırılmış afişaların qabağında sürülər gəzirdi.

“Eldorado”dan bizim evəçən Breşka və ya Brexalovka adlanan küçə uzanırdı. Axşamlar Brexalovkada gəzintilər olurdu. Breşka iki məhəllədən ibarət idi. Gəzintiyə çıxanlar saatlarla ora-bura,

tindən-tinə gedib-gəlirdilər, lap vannada çalxanıb qıraqlara toxunan ləpəciklərə oxşayırdılar. Xutordan olan qızlar ortada yeri yirdilər. Onlar asta-asta, yellənə-yellənə süzürdülər. Bu, Volqa limanlarında qarpız qabıqlarının üzümünü xatırladırdı. İzdihamın başının üstündən tum çartılısı əskilmirdi. Breşka başdan-başa günəbaxan tumunun qabığından qarpqara idi. Tumu bizlərdə “Pokrov söhbəti” adlandırılırdılar.

Breşka boyu yan-yana, rezin uzunboğaz çəkməli cavanlar dayanırdılar. Cavanlar çeçələ barmaqlarıyla dodaqlarına yapışmış qabıqları götürüb atırdılar. Onlar nəzakətlə qızlara müraciət edirdilər:

– İcazənizlə sizə qoşulaq. Adınız necədir... Marusya ya Katya?

– Əl çək görüm, buna bax a! – Təkəbbürlü qız cavab verirdi.

Bütün axşamı tum çirtlayan xutorlulardan ibarət Brexalovka pəncərə önündən əskilmirdi.

Biz isə qaranlıq qonaq otağında pəncərəyə dirsəklənib, yarıqaranlıq küçəyə baxırıdık. Breşka yanımızdan üzürdü. Pəncərə önündə isə gözəgörünməz saraylar, xəyali qəsrlər ucalır, palma ağacları yarpaqlayır, eşidilməz top atəşi bizi uçundururdu. Xəyalımızın dağıdıcı mərmiləri gecənin bağrını dəlırdi. Biz oturduğumuz yerdən Breşkanı atəşə tuturduq. Pəncərə önündəki Şvambraniya idi.

Volqa paroxodlarının fiti bizə gəlib çatırdı. Onlar sap kimi, gecənin uzaq dərinliyindən uzanırdılar: bəziləri elektrik lampalarındakı tel kimi nazik, titrək, bəziləri isə royaların bas teli kimi tarım, qalın idilər və hər sapın axırında hardasa bir paroxod asılırdı. Biz paroxod danışığının əlifbasını əzbərdən bilirdik. Fitləri kitab kimi oxuyurduq. Budur “Rus” cəmiyyətinə məxsus paroxodun təntənəli, ucalan və azalan “yanaşma” fiti. Haradasa ağır barja qoyulmuş fisiltılı yedək gəmisini ləng tərənən qayığı söydü. Budur iki dəfə qısa nəzakətli fit səsi edişilir: “Samolyot” ilə “Qafqaz və Merkuri” görüşürlər. Biz, hətta “Samolyot”un yuxarı, Nijniyə, “Qafqaz və Merkuri”nin isə aşağı, Həştərxana getdiyini bilirdik, çünki “Merkuri” çay qayda-qanununa riayət edərək birinci salamladı.

DƏNİZÇİLƏRİN HƏMRAHI CEK

Ümumiyyətlə, dünya bizimçün paroxodla dolu buxtadan, həyat – büsbütün naviqasiyadan, hər günümüz isə reyslərdən ibarət idi. Hərənin həyatda öz paroxodu var. Şvambriyanın ən hörmətli vətəndaşı isə Dənizçilərin Həmrahi Cek sayılır.

Bu dövlət kişisi öz mənşəyinə görə “Dənizçilərin cib cığırdaşı və ən vacib danışiq lüğəti” kitabına minnətdar olmalıdır. Tamam yağa bulanmış bu kitabı beş qəpiyə bazardan almışdıq və kitabdakı bütün kəlamları Dənizçilərin Həmrahi Cekin adına çıxırdıq. Kitabda qısa losiya və navisiyadan başqa lüğət də olduğuna görə Cek əsl poliqlot¹ idi. O, alman, italyan, fransız və ingilis dillərində danışır.

Mən özümü Cek kimi təsəvvür eləyib sadəcə olaraq dalbadal danışiq sözlərini lüğətdən oxuyurdum. Əla alınır.

Dənizçilərin Həmrahi Cek deyirdi:

– Göy gurultusu, şimşək, qasırğa! Donner, blits, vasserxoze... Salam, cənab və ya xanım, qood morning, bonjur. Başqa dillərdə danışırırsınızmi? Bəli, mən almanca və fransızca danışırım. Sabahınız, axşamınız xeyir. Əlvida, guten morqen, abend, adye. Mən paroxodla, gəmiylə, piyada, atla gəldim, par mer, a pye, a şval... suya adam düşüb. Un uomo im maare. Adamın xilasını nə baha oturmuş? Vifil ist der berqelon?

Hərdən Cek utanmaz-utanmaz gopa basırdı. Onun əvəzinə mən qızarmalı olurdum.

– Losman məni dayazlığa çıxartdı, gəmini quma oturtdu. – Dənizçilərin Həmrahi Cek yüz üçüncü səhifədə açıqlanırdı, amma o saat yüz dördüncü səhifədə bütün dillərdə etiraf edirdi: – Yükn bir hissəsini xilas eləmək üçün bilərəkdən gəmini dayazlığa çıxartdı...

Biz öz Pokrov günümüzü hələ yataqlarımızda fitiylə başlayırıq. Bu, gecə Şvambriyasından qayıtmağımız deməkdir. Annuşka səbirlə bu səhər prosedurasında iştirak edir.

– Yavaş! – Oskə fit verəndən sonra əmr edir. – Zənciri at!

Biz adyalları üstümüzədən atırıq.

– Dayan! Trağı burax!

Ayaqlarımızı sallayırıq.

– Hazırdı! Gəlib çatdıq! Düş!

– Sabahınız xeyir!

¹ Poliqlot – çox dil bilən adam

SAKİT KÖRPÜDƏ

Bizim evimiz də böyük paroxoddur. Ev Pokrovsk qəsəbəsinin Sakit körpüsü yanında lövbər salıb. Atanın həkim kabinetini kapitan körpücüyüdür. İkinci dərəcəli sərnəşinlər, yəni bizimçün giriş qadağandır. Qonaq otağı birinci dərəcəli budkadır. Yemək otağı kayut-kompaniyadır. Səki açıq göyertədir. Annuşkanın otağı və mətbəx üçüncü dərəcəli kayut, anbar və maşın şöbəsidir. İkinci dərəcəli sərnəşinlərə bura da giriş qadağandır. Çox təəssüf... Orda əsl tüstü var.

Boru, xəyali yox, doğrucudu. Odluqda əsl od uğuldayır. Annuşka, ocaqçı və maşinist atəşkeşlə ocağı eşələyir. Budkadan tələbkarlıqla zəng çalınır. Samovar dəbərmə fiti verir. Samovarı saxlamaq olmur, amma Annuşka onu tutur və əsir kimi koyut-kompaniyaya aparır. Annuşka samovarı əllərini uzadıb havada tutaraq gedir. Adətən batırmaq istəyən körpələri belə tutub aparırlar.

Bizi “yuxarı”ya çağırırlar və evin maşın şöbəsini tərk edirik.

Könülsüz gedirik. Mətbəx paroxodumuzun baş illüminatorudur. Necə deyirlər, dünyaya açılan pəncərədir. Ora həmişə elə adamlar girib-çıxırlar ki, onlar barədə bizə birdəfəlik deyilib ki, bu namünasib tanışlıqdı. Namünasib tanışlıq bunlara aiddir: cındırıyğan, yonucular, şarmanka çalanlar, çərçilər, çilingər-çərkəzlər, şüşəsalanlar, poçtalyonlar, yanğınsöndürənlər; kasıblar, baca təmizləyənlər, dalandarlar, qonşu mətbəx qulluqçuları, faytonçular, falabaxan qaraçılar, kömürçülər, çəlləkçilər, odunyanarlar... Bütün bunlar üçüncü dərəcəli sərnəşinlərdir. Yəqin ki, onlar dünyada ən yaxşı, ən maraqlı adamlardır. Amma bizi inandırırırlar ki, onların ətrafı cürbəcür mikroblar və zərərli basillə doludur.

Oska həтта bir dəfə dilənçi, zibilxana ustası Levontiy Abramkindən soruşdu:

– Düzmü deyirlər ki, sizin üst-başınız vıç-vıç vıçıldıdır, yox e... yəni mikroblar qaynaşır?

– Hə, – Levontiy incidi, – nə mikrobazlıqdı?... Məndəkilər adi bitlərdi. – Elə adlı heyvan heç yerli-dibli yoxdur. Skarlapendrya var, bu ilana bənzər həşəratdı. Bağırsaqlarda olur.

Oska sevindi:

– Deməli, sizin bağırsaqlarınızda skarlapendra qaynaşır? Hə?

Abramkin tamam incidi, papağını gözünün üstünə basıb, qapını acıqla arxasınca örtüdü.

Bu mətbəx çox ibrətamiz yerdə. Bizdə – Şvambriyada çarın özü mətbəxdə oturur və hamıya da icazə verir. Pokrovskda milad qabağı, məsələn, uşaqlar bura mahnı oxumuğa gəlirlər. Onlar oxuyurlar:

Malanya gəlirdi,
Vasilkanı çağırırdı:
– Vasilka, atam mənim...

Yeni ili “təbrik eləməyə” qorodovoy özü gəlir. O dabanlarını taqqıldadı deyir.

– Hüzurunuzdayam...

Ona nələkidə bir qədər araq və gümüş manat gətirirlər. Qorodovoy pulu götürüb təşəkkür edir və bizim sağlığımıza içir. Biz onun ağzına baxırdıq. Qorodovoy qaqqıldayıb susur, daxili aləminə qapılır, elə bil arağın onun polis mədəsinə necə axdığına qulaq asır. Sonra o yenə dabanlarını taqqıldadır və əlini papağının günlüyünə aparır.

Oskə maraqlanıb pıçıltıyla soruşur.

– O niyə belə edir?

– O bizim şərəfimizə belə edir. – İzah eləyirəm. – Yadındadı, o girəndə dedi: “Hüzurunuzdayam”. İndi isə bizi salamlayır.

Oskə soruşur:

– Bir manata?

Qorodovoy pərt olur.

– Burda nə gəzirsiniz, qoçular? – deyən atamın gur səsi eşidilir.

– Ata! – Oskə qışqırır, – polis nəfəri bir manata bizi salamladı.

– Artıq vermisiz, artıq vermisiz, – deyən ata qəhqəhə çəkir. – Polis salamı beş qəpiyə də dəyməz... Hə, cəld, haydı mətbəxdən... Necə, necə deyirsiniz aranızda? Sola – arxaya, sağa – qabağa...

EV KAPİTANI

Atam hündürboy, gur, qıvrımsaçlı, sarışın bir adamdır. O, qeyri-adi işgüzar adamdır. Yorğunluq nə olduğunu bilmir. Amma möhkəm işləyəndən sonra bir samovar çayı içə bilər. O, cəld hərəkət edir və ucadan danışır. Hərdən atam acıqlanıb xutorlu küt xəstələrin üstünə qışqıranda biz həmişə qorxuruq ki, birdən xəstələr

qorxudan ölərlər. Onların yerində biz olsaydıq hökmən ölərdik. Amma atam həm də çox şən adamdır, hərdən olur ki, yanına xəstə gəlir, bir neçə dəqiqədən sonra “sinəsi alışıb-yanan” xəstə sinəsini unudub, gülməkdən ağrıyan qarnını tutur... Atam özü gurultu salmağa başlayanda pişik bufetin altına soxulur. Akvarium ləpələyir. Annuşkanın dəhşətə gəlməsinə baxmayaraq, o anamı nahara əlləri üstə gətirir. Anamı döşəməyə qoyub deyir: “Budur, xanım gəldi”.

Atam çoxlu məzəli söz bilir.

– Elə yeyin ki, sifətiniz bilinməsin. – O, nahar vaxtı bizə deyir: – Ey quldur qardaşlar, kaldonlular, balvonlular, burnunuzu silin. – Və burunlarımızı orta barmağı ilə şəhadət barmağı arasına alır.

Faytonçuya “var gücünlə qov” deməyi şvambra çarı meymun kimi ondan öyrənib.

Hərdən o, ictimai xəstəxana üçün yeni çarpayı tələb edərək nahiyyə toplanışlarında çıxış edir. Varlı xutorlulardan ibarət olan yığıncaq isə harınlıqla uğuldayır: “Tələb olunmur”... Sonra “Saratov xəbərləri” qəzetində hökmən yazılır ki, cənab starşına cənab doktoru qaydaya riayət eləməyə çağırırmış, cənab doktor isə cənab Qutnikin sözlərini protokola salmağı tələb edirmiş, cənab Qutkin isə əvəzində...

Atam bütün qəsəbəylə tanışdı. Bəzənib-düzənmiş toy dəstəsi demək olar ki, həmişə bizim pəncərələrin qabağında dayanmağı özlərinə borc bilirlər. Onda evimizi gül-çiçəkli adamların hay-küyü əhatə edir. Breşkaya konfetlər səpələnir: onları xizəklərdən ovuc-ovuc izdihamın üstünə atırlar. Qotaz lentə bürünmüş boyunduruqlarda yüzlərcə zıncırovlar cingildəyir. Qabaqdakı xizəklərdə xalçalar arasında orkestr çalır. Elə iri xizəkdəcə çığır-bağır salan elçilər yorulmadan oynayırlar.

Atam barədə belə bir şey də yaddan çıxmırdı:

Qəsəbədə əvvəllər çox dələduzluq edirdilər. Pokrovluların “fuliqa” adlandırdığı bu adamlar yaşlı, ailəli adamlar idi... Qəsəbədə bu dələduzların əlindən rahatlıq yox idi. Polis işə qarışmırdı.

Sakinlər özləri təsir göstərməyi qərara aldılar. Ən qatı quldurların siyahısı tutuldu. Bu ünvanlar siyahısı üzrə kütlə küçələri dolaşırdı. Kütlə gedir və öldürürdü...

Bu gecəyarı olmuşdu.

Dələduzlar dəstəsinin başçılarından biri atamın xəstəxanasında gizləndi. O, doğrudan da ciddi xəstə idi. Atama yalvarırdı ki, onu xilas etsin. Atamın ayaqlarına yığılmışdı.

– Günahınız var ki sizi döyürlər. Xoşbəxtliyiniz ondadı ki, siz vaxtında xəstələnmisiniz. Bu dəqiqə siz mənimçün xəstəsiniz və bundan başqa məni heç nə maraqlandırmır. Döşəmədən qalxın və çarpayıya uzanın.

Qızmış kütlə xəstəxananı mühasirəyə aldı. Kütlə “kükürəyir” və bağlı darvazaların önündə uğuldayırdı.

Atam hasarın o üzünə, kütlə önünə çıxdı:

– Nə lazımdı? Buraxmaram. Dışlələrinizi döndərin! Doğum evinə mikrob gətirməyiniz qalmışdı elə... Sonra da gəl dezinfeksiya elə...

– Doktor, sən Balbaşı bizə ver, başqa şey istəmirik... İltizamla biz onu... sağaldırıq.

– Xəstə Balbaşenkonun, – deyə atam ciddi və aramla cavab verdi, – hərarəti yüksəkdir. Mən onu çıxara bilmərəm. Artıq söhbət və hayküyə lazım deyil. Yoxsa xəstələr qorxarlar bu, onlara ziyandır.

Kütlə sakitcə daha da yaxınlaşdı. Amma bu vaxt qoca bir yük-vuran ortaya çıxıb dedi:

– Uşaqlar, doktor düz deyir. Onların sənəti buna yol vermir. Gedəyin, uşaqlar. Balbaşla sonra haqq-hesab çəkərik. Narahatçılığa görə bağışlayın.

Balbaşla üç aydan sonra “üzülüşdülər”.

HANON TORPAĞI

Atam özündən tez çıxdı. Ürəyi də bərkdı. Var gücüylə üstümüzə qışqırır, töhmət yağdırır... Onda səhnəyə anam çıxır. Atamın həddən artıq gurultulu danışdığı vaxt anam səsboğən rolunu oynayır. Atam yavaş səslənməyə başlayır.

Anam pianoçudur, musiqi müəlliməsidir. Bəzən bütün günü evimizdə “coşan qammalar” qaçışırlar, şagird qızın yorğun səsi yuxulu-yuxulu sayır:

– Bir-in, iki-in, üç-n... Bir-in. İki-in...

Anna ölməz “Hanon” motivində oxuyur.

– Birinci, beşinci, üçüncü barmaq, yenə birinci və dördüncü. Əli yavaş, yelləməyin. Beşinci, birinci...

Bizim bütün uşaqlığımız bu musiqidə idi. İndiyə kimi mənim bütün xatirələrim “Hanon” motivində oxunur. Yalnız qızdırma içində boğulduğumuz, difterit, skarlatina, qızılca xəstəliklərinə tutulduğumuz günlərin musiqisiz keçdiyi yadıma düşür. Anam özü bizə qulluq edirdi. Anam uzağı pis görürdü. O püpitrə az qala başını soxur və günün sonunda onun not adlanan qara vibrionlardan gözləri alacalanır. Atamın stolu üstündə kabinetdə bir kağıztutan var – nazik, uzun, bürünc qadın əli reseptləri, poçt qəzetlərini, hesabları sıxır. Bax, anamın da əlləri belədir. Zərif xanım olan vaxt cəsarətlə böyük şəhəri tərək edib atamla “Nahiyəyə” – kəndə, uzaq və əlçatmaz Vyatkaya getmişdi. Orada saysız-hesabsız yuxusuz gecələri şaxtanın naxışladığı qara pəncərənin qabağında oturmuşdu. Pəncərədən soyuq gəlirdi. Gecə lampası göz vururdu. Pəncərənin o üzü şaxtalı zülmət və boran idi. Hardasa bu buz kimi soyuq qaranlıqda atam uzaq, iyirmi kilometrədek aralı kəndə doğru kirşədə çapırdı. Böyürdən işıqlar parıldayırdı, amma bu evlər yox, canavarlar idi. Boranlı gecələrin mayakı olan uzaq zəng səsləri donurdu. Atam o yavaşıyan səsə tərəf gedirdi. Qar təpələrinin arasından qara kənd görünməyə başlayırdı. Bircə şüanın işığında boğunuq otaqda atam təxirəsalınmaz cərrahiyyə əməliyyatı aparırdı. Sonra əllərini yuyub geriə qayıdırdı.

FİT SƏSİ ŞVAMBRANİYANI OYATDI

Qışda Pokrovskda da çovğun olur. Çöl öz qarı və boranı ilə qəsəbəyə soxulur. Bu vaxtlar bütün gecəni pokrov kilsələrinin zəngi aramla çalınır. Zəng çöldə azanlara yol göstərir. O, yolçunun qulağından tutub düz yola çıxarır. Amma bizdə hamı evdədir. Evimiz istidir. Pəncərənin o üzündə çovğun burulub qarı sovrur və borunun içinə soxulub nərildəyir. Bu fit çalan, bizim borandan və başqa bələlərdən sakit limanda gizlənmiş ev – paroxodumuzdur.

Evimizdə həmişəki qonaqlarımız var: vergi inspektoru Terpenyan və balacaboy diş həkimi Pufler. Lap azacıq bundan əvvəl Oskə səh-vən və hamını karıxdıraraq onu “diş tozu” adlandırdı.

Atam vergi inspektoru ilə şahmat oynamağa oturdu, anam isə royaldə Palerevskidən çalmağa başlayır. Annuşka samovarı gətirir. Samovar Annuşkanın üstünə fısıldayır: “Fryya”... Fit çalır: “Fefela”...

Məzəli vergi inspektoru həmişə olduğu kimi Annuşkanı qorxudur. Az qala yüzüncü dəfə özünü belə aparır: o nəsə xüsusi, sirayətədedici bir səs çıxarır.

– Krklxxx...

Annuşka yüzüncü dəfə qorxur, vergi inspektoru isə qəhqəhə çəkir və soruşur:

– Badam görmüsən?

Ata saatına baxır deyir:

– Hə, qoçular, haydı yatmağa! Sizi tutub saxlayan yoxdur burda.

Biz ədəblə “gəcəniz xeyrə qalsın” deyib gecə Şvambraniyasına üzməyə gedirik.

İplər açılıb, yəni çəkmələr çıxarılıb. Uşaq otağında yola düşmə fiti ucalır. Komanda verilir:

– Sol, irəli! Ş-ş-ş-ş... U...u. Orta sürət! İrəli tam sürətə qədər... Tam sürət!

İndi biz yenə şvambranlılarıq. Sakit limanlar, məşqlər, xəstələrin zəngi və mətbəx bizi bezdirib. İkinci vətənimizə üzürük. Dünyanın dəyirmiləşdiyi yerin arxasından Böyük Dışın Sahilləri görünməyə başlayır. Balıqqulağı küyülündə sirr qoruyan kraliça həbsdədi. Drandzonskin sarayları bizi gözləyir.

Gəlib çıxdıq. Kapitan körpücüyündə durmuşam və fitin dəstə-yini basıram. Fit səsi ucalır.

Uzun-uzadı yanaşma fiti. Gözlərimi açıram. Pokrovsk. Uşaq otağı. Fit. Həyəcan dolu fit səsi pəncərəni döyür. Ağır, nəhəng fit bütün otağı doldurur. Fit ayaqqabılarını sürət-sürətə evi gəzir.

Uğuldayır.

Bu vaxt evdə zənglər çalınmağa başlayır. Giriş qapısının zəngini çalırlar. Kabinetdən mətbəxə zəng çalırlar. Telefon zəng çalır. Atamın səsi gəlir.

– Ah əclaflar! – deyən səs evi başına götürür. – Gör bir neylə-yirlər? Ağıllarına gəlmirdimi? Hə, yaxşı. Xərəklər varmı? Mən artıq hazıram. Minik göndərilibmi? İndicə gəlirəm. Xəstəxanada bilirlər.

Kiminsə böyük bir fəlakətidir. Hey fit çalınır.

Ana, uşaq otağına qaçıb gəlir və danışmağa başlayır.

Sümük zavodunda qəza, yəni bədbəxtlik baş verib: qurutma yerinin hündür divarı uçub. Ağa həddən çox sümüyü qurutmaq üçün

ora qoymağı əmr edib, ora isə köhnə imiş. Ağaya xəbərdarlıq edib-lərmiş. Divar davam gətirməyərək uçub. Altında əlli nəfər fəhlə qalıb. Ata başqa doktorlarla birgə yaralıları xilas etməyə getdi.

Bəli... belə...belə... Demə, gör necə şeylər baş verirmiş.

Yox bizim Şvambraniyamızda heç vaxt belə şey baş verə bil-məzdi. Heç vaxt!

DÜYANIN VƏ ŞƏXSİ TƏRCÜMEYİ-HALIN TƏNQIDI

Sümük zavodunun divarı ilə birlikdə bizim qüdrətli böyüklər tayfasının əmin-amanlığına olan inamımız da dağıldı. Onların dün-yasındaki bəzi iyrəncliklər aşkara çıxdı. Biz onların dünyasını amansız tənqid elədik. Biz müəyyənləşdirdik ki:

1. Həyatı idarə edənlər böyüklərin hamısı yox, yalnız formalı papaqlı, yaxşı xəz paltolu və ağ yaxalılı adamlardı.
2. Əlli nəfər namünasib tanışı öldürmüş və şikəst etmiş zavod sahibi cəzasız qaldı. Şvambbranlar beləsini heç vaxt qəbul etməzlər.
3. Biz Oskla ilə heç nə eləmirik (yalnız oxuyuruq), Annuşkanın qohumu Klavdyuşka isə qonşuların döşəməsini və qablarını yuyur, konfeti isə yalnız bazar günləri yeyir. O torpaqsızdır: onun Şvambranıyası yoxdur...

Dünyanın pis üzünün təsvirini onunla qurtarıyıq ki, böyükdən bö-yük bir mötərizə açırıq. Mötərizə uçan qağayıya oxşayır. Qağayının burun tərəfində qaynar və tələbkar bir söz yazılıb: **Ədalətsizlik.**

“XALQ İÇİNƏ” ÇIXMAQ

Sonralar ədalətsizlik siyahısına tərbiyəmizi də qeyd elədik. İndi anlayırıq ki, valideynlərimizi çox da pisləmək olmaz. Onlar öz dövrlərinin adamları idilər, özü də heç də pislərindən deyildilər. O əclaf həyat tərzini valideynlərimiz kimi bizi də eybəcərləşdirirdi. Amma məzə bundaydı ki, valideynlərimiz tərbiyə məsələlərində özlərini demokratizm tərəfdarı hesab edirdilər. Məsələn, akva-riumun yanında əmələ gələn gölməçəni biz özümüz silib qurutma-lydıq. Buna görə Annuşkanı çağırmaq qadağan olunmuşdu. Atam bunu fəxrlə tanışlarının yanında danışdı. Bizə demokratik hisslər

aşılmaq məqsədilə atam bəzən bizi arabaçısız gəzdirirdi. Atlı araba tutulurdu. Çıxırdıq. Arabanı əynində çesunça köynək olan atam özü sürürdü. Ata “tpr”, “ho”, “ey” kimi ifadələri zövqlə deyirdi. Amma dar yolda, qabaqda yaşlı bir qadın görünəndə çətinlik yaranırdı. Atam utana-utana bizdən xahiş edirdi:

– Hə, uşaqlar, bir şey oxuyun, amma bərkdən, qoy xanım qanrılıb baxsın. Mən ona axı qışqırammaram ki, ey özünü gözlə! Həm də ki, deyəsən, tanışdı da...

Biz oxuyurduq. Bu, kömək eləməyəndə, qadın yoldan çıxmayanda, atam məni göndərirdi. Arabadan düşüb qadına yaxınlaşır və nəzakətlə deyirdim:

– Xala, xanım...atam sizdən xahiş edir ki, bir az yana çəkiləsiniz. Keçib getmək mümkün deyil, biz bilmədən arabayla sizi özə bilərik.

Qadınlar adətən nədənsə inciyirdilər, amma bizə yol verirdilər. “Xalq üçün” gediş onunla qurtardı ki, atam bir gün arabanı aşırıb hamımızı arxın içinə saldı. O vaxtdan get-gəl qurtardı.

HEYVANLAR ALƏMİ

Bizdə sevgi oymaq və qəlblərimizi nəcibləşdirmək üçün evimizdə heyvanlar aləminin müxtəlif nümayəndələrini saxlayırdılar. İtlər və pişiklərdən başqa balıqlar da vardı. Balıqlar akvariumda olurdu. Bir gün gördülər ki, balaca qızılı balıqlar bir-birinin ardınca yox olmağa başlayır. Demə, Oskanı onları tutub kibrit qutusunda qoyur və quma basdırırmış. Matəm mərasimi onun çox xoşuna gəlirmiş. Həyətdən balıq qəbiristanlığı tapıldı. Sonra pişiklə xoşagəlməz hadisə oldu. Pişik Oskanın əllərini cırmaqladı. Məsələ bundaydı ki, Oskanı atanın diş fırçasıyla pişiyin dişlərini təmizləyirmiş...

Çəpişlə bağlı əhvalat lap kədərli idi. Bu canlı yenilik uğursuzluqla nəticələndi. Çəpişi atam bizimçün almışdı. Çəpiş balaca, qara, dikalın, qıvrımtük idi. O, atamın xəz paltosundan düşmüş yaxalığa oxşayırdı. Linoliumun üstündə çəpişin nazik ayaqlarının hərəsi bir tərəfə qaçırdı.

Atam dedi:

– Budur, bu sizinçündür. Ona yaxşı qulluq edin ha!

Çəpiş bunun cavabında “bəəə” elədi və o saat xalçanın üstünə “sidr qozları” səpələndi. Sonra o, kabinetdəki divar kağızlarını yedi və kreslonu islatdı. Atam xoşbəxtlikdən bu vaxt nahardan sonra yatırdı və heç nə görmədi. Biz məzəli çəpişlə oynayırdıq. Tezliklə ondan bezdik və qıvrımtüklü yoldaşımızı unutduq. Çəpiş harasa yox oldu. Bir saat sonra pianonun səsi boş qonaq otağını başına götürdü. Tapılmış çəpiş qaçaraq klavişlərin üstünə tullanmışdı. Atam bu səsə oyandı və xəstəxanaya axşam yoxlamasına tələsdi. O, işığı yandırmadan qaranlıqda şalvarını geyindi və əsnəyə-əsnəyə yemək otağına çıxdı. Anam əllərini şappılatdı. Atam aşağı baxdı və donub qaldı...

Şalvarın bir balağı dizəcən yox idi. Çeynənmiş, yaş parçalar ayağından sallanırdı... Çəpişin haraya yox olması aydın oldu. Elə o axşam onu aparıb geri, sahibinə qaytardılar.

BİZİM ƏTRAFIMIZDA

Ata-anamız səhərdən axşamadək işləyirdi, biz isə, sözüün düzü, əlimizi ağdan-qaraya vurmayaq böyüyürdük. Bizimçün “Qızıl kitabxana”dan oxunulmuş ideallarla klassik “qızıl uşaqlıq” qurulmuşdu. Bizim xüsusi gimnazist otağımız, oyuncaq qatarlarımız, maşın və paroxodlarımız vardı. Bizə dilləri, rəsmi, musiqini öyrətdirdilər. Biz Qrim qardaşlarının nağıllarını, yunan əsətlərini, rus bılinalarını əzbərdən bilirdik. Amma, deyəsən, adı “Bizim ətrafımızda” olan bir kitabı oxuyandan sonra bütün bunlar nəzərimdə sönükləşdi. Bu kitabda, sadəcə olaraq, çörək bişirilməsindən, sirkə düzəltməkdən, kərpic hazırlanmasından, polad əridilməsindən, dəri aşılamaqdan danışılırdı. Bu kitab məni mürəkkəb və maraqlı əşyalar dünyası və bu şeyləri istehsal edən adamlarla tanış elədi. Stolun üstündəki duz – xüsusi qurğudan, çuqun qazança isə domna peçindən keçdi. Ayaqqabılar, qablar, qayçılar, pəncərəaltılar, parovozlar, çay – demə, bütün bunlar insan əməyi ilə ixtira olunmuş, əldə edilmiş, düzəldilmişdi. Qoyun dərisi barədə hekayət heç də qızıl barədəki əsətdən az maraqlı deyildi. Mən çox istəyirdim ki, özüm də lazımlı əşyalar düzəldəm. Amma köhnə kitablar və taclı qəhrəmanlardan vəcdlə danışan müəllimlər əşyalar düzəldən adamlar barədə heç nə demirdilər. Bizi köməksiz, lazımsız və ya məğrur vasvası təbəqə – “zehni əmək adam”ları kimi böyü-

dürdülər. Düzdür, hərdən bizə körpic və kubiklər verir, maşınların bədii formasını düzəltməyi təklif edirdilər. Enerjimiz coşub-daşır. Biz divanların yaylarını çıxarır, əşyaların necə qurulduğunu öyrənirdik və möhkəm qulaqburması alırdıq.

Biz, hətta tənəkəçi şagirdi Fektistka adlı birisinə həsəd aparırdıq. Qısa şalvar geydiyimizə görə Fektistkanın bizdən zəhləsi gedirdi. Düzdü, o, savadsız idi, amma əsl vedrə, parç, ləyən düzəldirdi. Amma bir dəfə çiməndə Fektistka bədənindəki qançırları, göyrəmiş yerləri göstərdi – bu, ağanın sərt tövsiyələrinin izləri idi. Tənəkəçi Fektistkanı döyürdü. O, oğlanı bütün günü işləməyə məcbur edir, qabaqdan qalan artığı ona yedizdirir və Fektistkanın arıq kürəyini döyəcləyə-döyəcləyə, yumruqla ona dəmirçi sənətini öyrədirdi.

ZEHNI İŞ VƏ ƏL İŞİ

Daha Fektistkaya həsəd aparmırdıq. Beynimizi cürbəcür fərziyələr yorurdu.

Zehni əmək adamları əşyalara tabe olur və onların dilini bilmirlər. Ustaların isə əşyaları yox idi.

Mənzilimizdə ayaqyolunun ağzı tutulanda, bufetin kilidi açarı əzəndə və ya pianonu yerindən tərpətmək lazım gələndə, Annuşkanı aşağıya, dəmiryol deposunun fəhləsi yaşayan yarımzircəmiyə göndərirdilər ki, xahiş eləsin, “bir nəfər” gəlsin.

O “bir nəfər” gəlirdi və əşyalar ona tabe olurdular, piano lazım olan istiqamətə çəkilirdi, kanalizasiya boğazını arıtlayırdı və kilid açarı azadlığa buraxırdı. Anam deyirdi: “qızıl əllərdi” və bufetdəki gümüş qaşıqları sayırdı.

Aşağıdakı sakinlər kəndə məktub yazanda “yuxarı” xahiş gəlirdilər və saysız-hesabsız qohumlarına göndərdikləri ürək sözlərinin ilk sətirlərdə düzöldüyünü gördükcə heyrətlərini gizlədə bilmirdilər.

– Zehni iş budu ha! Bizim sənətkarlarımızdan nə fayda! Qaranlıq cəhalətdir!

Qəlblərində isə mərtəbələrin bir-birlərindən zəhləsi gedirdi.

– Bunun nəyi sənətdi... – incimiş atam deyirdi, – ayaqyolunda əlüzyuyanı düzlədir... Sən qulaq seyvanında cərrahiyyə əməliyyatı apar, deyim hə! Ya da beynin trepanasiyası...

Aşağıdakılar isə düşünürdülər: “İməkləyib parovozun altına gir görüm bir, yoxsa cızma-qara eləmək nə böyük şeymiş”.

Bizim və yarımzirzəmi mərtəbələrin arasındakı münasibət məşhur bir nağıldakı kor piyada ilə onun gözü sağlam, amma qıcsız dostuyla olan münasibətinə oxşayırdı. Qarşılıqlı asılılıq onların şübhəli dostluğunu möhkəmləndirdi. Kor yoldaşını belinə mindirib aparırdı, qıcsız isə dostunun boynunda oturub ətrafı seyr edir, istiqaməti müəyyənləşdirir və əmr verirdi. Dİ gəl ki, “namünasib tanışlar” qrupundan olan adamlar əşyaları özləri düzəltməyi bacarırdılar. Bəlkə də onlar bizi də öyrədərdilər... amma bizi “zehni iş adamları” kimi hazırlayırdılar və jurnallara pulsuz əlavələrdən əşyaların quru modelini, karton gəmiləri, kağız zavodları düzəltməklə kifayətlənir, Böyük Dİş Materikinin böyükdən-küçüyə kimi bütün sakinlərinin nağılları əzbərdən bilməklə bərabər, heç olmasa onları cildləmək bacarığıyla təsəlli tapırdıq...

OSKA VƏ ALLAH

Oska heyrətəməz dərəcədə özünü və başqalarını dolaşdıran adam idi. O, oxumağı vaxtından əvvəl öyrənmiş və dörd yaşından lövhələrdən tutmuş tibb ensiklopediyasına kimi hər şeyi yadda saxlayırdı. Oxuduğu şey yadından çıxmırdı, amma beynində dolaşılıq hökm sürürdü: az və təzə sözlər heyrətəməz dərəcədə bir-birinə qarışırdılar. Oska danışanda hamı gülməkdən uğunub gedirdi. O pəmidorla pəramidanı dəyişik salırdı. “Letopistsı”¹ əvəzinə “pistolettsı”² deyirdi. “Sivolapıy mujik” deyəndə velosiped sürən kimi başa düşülürdü və sivolapıy yox, “velosipıy mujik” deyirdi. Bir dəfə anamdan onunçün buterbrod yaxıb verməyi xahiş edərkən dedi:

– Ana, mənimçün bramaputer yax...

Anam dedi:

– Vallah, bu lap vunderkinddir!

O biri gün Oska dedi:

– Ana! İdarədə də vunderkind var, onunla çap edirlər.

¹ Letopistsı – salnaməçi

² Pistolettsı – tapança

O “vunderkind” və “vundervud”u dəyişik salmışdı.

Amma onun özünün düzgün anlayışları və baxışları vardı.

Bir dəfə anam ona nalı yerdən qaldırmağa tənbellik edən və sonra atasının bilərəkdən saldığı göyəmləri yoldan yığan gənc haqqında məşhur ibrətamiz hekayəni oxudu.

Anam soruşdu:

– Anladın məsələ nə yerdədi?

Oska dedi:

– Anladım. Bu, o deməkdi ki, meyvəni tozlu-tozlu yemək olmaz...

Oska hamını özünün köhnə dostu hesab edirdi, küçədə hamıyla söhbətə girir, söhbət elədiyi adamlara ağılagəlməz suallar yağdırırdı.

Bir dəfə Oskanı xalq bağında oynamağa tək buraxdılar. Oska bilmədən topu çiçək ləkinə atdı. O, topu götürmək istəyəndə gülləri əzdi və “Otu əzmə!” lövhəsini görüb qorxdı.

Onda o, başqasından kömək istəmək qərarına gəldi.

Xiyabanın dərinliyində arxası Oskaya tərəf hündür, qara bir qadın oturmuşdu. Həsir şlyapasının altından çiyinə uzun saçları tökülmüşdü.

Oska arxadan qadına yaxınlaşıb dedi:

– Topum “Güllərə toxunma!” olan yerə hoppanıb düşüb.

Qadın qanrıldı və Oska dəhşətlə gördü ki, onun sıx saqqalı var. Oska topu unutdu.

O soruşdu:

– Xala, niyə sizin saqqalınız var?

– Xala! Məgər mən xalayam? – Qadın mehriban-mehriban soruşdu. – “Da ya je svyaşennik”¹.

– Osveşennik?² – Oska inamsızlıqla soruşdu. – Bəs tuman niyə geymisiniz? – O küçələri işıqlandırmaq üçün fənərlərə belə uzun paltarda qalxmağın necə çətin olduğunu təsəvvür elədi.

– Bu tuman deyil, – keşiş cavab verdi, – buna əba deyirlər. Mənsəbə görə geyilir. Mən keşiş atayam, anladın?

– Dayan, – Oska nəyisə xatırlayaraq dedi. – Siz keşiş atasız, hələ bir keşiş ana da var. Qrammofonda belə bir mahnı oxuyurlar. Batyuşki-matuşki.

¹ Da ya je svyaşennik – mən ki, ruhaniyəm

² Osveşennik – işıqçəkən

Keşiş güldü:

– Xaç suyuna çəkilənə oxşamırsan heç. Atan kimdir? Atan?..
A-a, doktoru... Belə, belə. Aydını... Allah barədə bir şey bilirsənmi? Yaman məzəlisən ha!

Oska dedi:

– Bilirəm. Allah mətbəxdə, Annuşkanın yanında küncdə asılıb.
Familiyası Xristos Voskresdi...

– Allah hər yanda var, – ruhani ciddi və tövsiyəylə dedi, – evdə,
düzəndə, bağda – hər yandadı. Bax bizim indi danışdıqlarımızı
Allah eşidib... O, hər saat bizimlədi.

Oska ətrafa baxdı, amma Allahı görmədi. Oska fikirləşdi ki,
keşiş onunla nə isə təzə bir oyun oynayır.

O soruşdu:

– Allah doğrudanmı var, ya xəyalidi?

Keşiş dedi:

– Bir özün fikirləş. Bunları kim xəlq eləyib? – O, gülləri göstərdi.
Oska keşişin əzilmiş çiçəkləri gördüyünü düşünüb qorxdı.

– Düz sözümdü, mən eləməmişəm! Beləydi.

Ruhani davam elədi:

– Allah eləyib.

Oska isə düşündü: “Yaxşı, qoy düşünsün bu Allahın işidi,
mənimçün daha yaxşı”.

Keşiş dedi:

– Səni də Allah yaradıb.

– Yalandı! – Oska dedi. – Məni anam yaradıb.

– Bəs ananı?

– Onun anası – nənəm!

– Bəs lap birinci ananı?

Oska dedi:

– Özü yaranıb, yavaş-yavaş meymundan əmələ gəlib.

– Uf! – Tərləmiş keşiş dedi. – Yaramazlıq, qanunsuz tərbiyə,
körpələrin tərbiyəsini pozurlar!

O, əbasıyla toz qaldıra-qaldıra çıxıb getdi.

Oska keşişlə olan söhbətini qaydasıyla mənə danışdı.

– Yaman gülməli idi! – Oska xatırlayırdı. – Əynində tuman
vardı, həm də saqqallı idi!

Bizim ailəmiz dinə inanmırdı. Atam deyərdi ki, çətin ki Allah var, anamsa deyirdi ki, Allah təbiətədi, amma cəzalandıra bilər. Allah nə vaxtsa dayənin gecə nağıllarından yaranmışdı, sonra mətbəxin aralı qalmış qapısından mənzilimizə girdi. Bizim təsəvvürümüzdə Allah qəndildən, kilsə zəngindən və təzə kökəldəndən gələn iştahlı müqəddəs ruhdan ibarət idi. Hərdən o uzaq və qəzəbli qüvvəyə dönüb göydə guruldayır və anaya dilimizi göstərməyin günah olub-olmadığına nəzarət edirdi. “Mənim ilk müqəddəs tarixim” kitabında belə bir şəkil vardı: Allah tüstü üstə oturub birinci səhi-fədə dünyanı yaradırdı. Amma təbiətə dair oxuduğumuz ilk kitab bu tüstünü dağıtdı. Allahın üstündə oturacağı bir şey qalmadı.

SƏMA ŞVAMBRANİYASI

Qalan bircə hansısa göylər səltənəti idi. Dilənçilər gələndə və Annuşka onlara “bağışlayın” deyəndə, o, onlara və özünə təsəlli verirdi ki, bütün dilənçilər, yoxsullar və şübhəsiz ki, bizimlə tanışlığa yaramaz bütün adamlar dəfndən sonra göylər səltənətinə düşəcəklər və Cənnət bağında feyziyab olacaqlar.

Bir dəfə biz Oskə ilə qərara aldığımız ki, artıq göylər səltənətinə düşmüşük.

Qonşu evin qulluqçusu Marişa ərə gedirdi. O, Troitsk kilsəsində nikahlanırdı. Annuşka bizi də aparmışdı.

Kilsə də Şvambriya kimi gözəl idi. Hər yanda mələklər və müxtəlif qocaların şəklində çəkilmişdi. Onlar iri buludların arasındaydılar. Günorta olmasına baxmayaraq, çoxlu şam yandırılmışdı. Dilənçilər isə lap əsl göylər səltənətində olduğu kimiydilər. Hamı xaç çəkirdi.

Sonra baş keşiş çıxıb, özünü Allah kimi aparmağa başladı. Sonralar Oskə hamıya danışdı ki, onun əynində iri qızılı, düyməsiz köynək vardı, başına isə uzun döşlük taxmışdı, o da qızıldan idi. O, gecə stoluna oxşayan tumboçkanın qarşısında durdu. Tumboçkanın önünə ağ sərdilər. Şahzadə qız kimi başdan-ayağa gül içində olan Marişa öz adaxlısı ilə yan-yana durdu, onlar fal açmaq, sözləşmək üçün getdilər, iki dəstəli top oyununda dəstələrə ayrılmazdan əvvəl biz də belə edirdik. Onlar ağın üstə durdular. Biz onların ruhaniylə

nə danışdıqlarını eşitmirdik, amma Oska deyirdi ki, onlar fala baxdılar və ondan soruşdular: “Bir sandaq pul və ya qızıl sahil?” Sonra guya keşiş dedi: “Aqu”, Marişka isə dedi: “Bacarmıram”. Keşiş adaxlıya dedi: “Gül”, adaxlı cavabında: “İstəmirəm” dedi və Marişka azacıq göz yaşını axıtdı.

Oska dedi:

– Nə axmaqdı! Niyə ağlayır? Bu axı elə-belədi.

Bundan sonra onlar üzüktaxdı oynamağa başladılar, oyunu qurtaranda keşiş onlara əl-ələ tutmağı əmr etdi. Biz fikirləşirdik ki, onlar əllərini buraxıb oynayacaqlar, amma keşiş onları tumboçkanın başına dolandıрмаğa başladı. Xor anlaşılmaz tərzdə oxuyurdu, amma bizə elə gəlirdi ki, bunu oxuyur: “Kimi sevirənsə öp. Oy-li-luya, öp”.

Marişa öz adaxlısını seçdi və onlar öpüşdülər.

Kilsədə olandan sonra biz belə qərara gəldik ki, göylər səltənəti böyüklərin kasıblar üçün uydurduğu bir Şvambraniyadır.

Bizim Şvambraniyada təmtəraq üçün, ən çox da gülüş üçün mən ruhanilik yaratdım. (Oska əvvəlcə “duxovnoye sosloviye”¹ əvəzinə: duxovoy orkestr² deyirdi). Baş Şvambran keşişi patriarx Qematogen idi. Bu patriarx Qermogeni xatırladırdı. Bundan başqa pis iy verən və bizə içirdikləri məhlul da hematogen adlanırdı. Katolik ruhanilərə “vaşe perepodobiye”³ – deyə, müraciət edirdilər. Biz isə Qematogenə “vaşe nepravdopodobiye” – deyə müraciət edirdik.

POKROVSK ZOLUŞKASI

Nağillərin axırı yaxşı qurtarırdı. Qabyuyanlar kraliça olur, yatmış gözəllər ayılır ifritələr ölür, yetimlər valideynlərini tapırdılar... Sonuncu səhifədə toy olur, bığlar bala və pivəyə batırdı, ağıza bir şey düşmürdü.

Xəyali ölkə olan Şvambraniyada hər şeyi bəzəyən yaxşılarla qurtaran sonluq olurdu. Biz o nəticəyə gəldik ki, əgər adamlar bizim kimi nağıl oyunu oynasaydılar, daha şən və xoşbəxt yaşayardılar.

¹ Duxovnoye sosloviye – ruhani təbəqə

² Duxovoy orkestr – nəfəli orkestr

³ Vaşe prepodobiye – cənab keşiş (din xadimlərinə müraciət)

Amma məlum oldu ki, nağılların axırı yalnız kitablarda yaxşı qurtarır. Gerçəklikdə isə həтта nağılların da sonu xoşa gəlməz olur. Bizi əhatə edən adamların həyat nağılında bala batmış bığlar yox, qorodovoyun bığları vardı. Beləliklə, yazıq ev qulluqçusu, Zoluşka – Sandrilyon və onu istismar edən ögey ana bərədə nağılı kim bilmir? Bardaقدan qarabaşığı yeyən göyərçinlər, Zoluşkaya bala getməkçün kontrmarka tapan xeyirxah pəri və sarayda itən ayaq-qabı bərədə kim eşitməyib?

Amma Zoluşka haqqında nağılın Pokrovsk kişi gimnaziyasının köhnə cərimə conduit jurnalına yazıldığını çətin ki, bir kimsə bilsin.

Pokrovsk gimnaziyasının nəzarətçisi Sap-Sarapıç conduit jurnalının səhifələrində bu əhvalatın təzə variantını yazdı. Amma Sap-Sarapıç uzunçu deyildi və qəzəbli idi. Buna görə də Pokrovsk Sandrilyonu bərədə özüm danışmalı oluram. Onun adı Marfuşaydı, bizdə müvəqqəti ev qulluqçusu işləyirdi və poçt markaları yığırdı.

DAMĞALI QARTALLAR

Markalar uzaq şəhərlərdən və ölkələrdən gəlirdi. Zərflərin içində isə salam-dua, xəbərlər, xahişlər, minnətdarlıq, sərxoşluğa, qanazlığına və sair xəstəliklərə qarşı dərman adları yazılmış sə-tirlər olurdu. Xarici firmalar patentli dərmanların reklam prospektlərini atama göndərirdilər.

Amma zərflərin məzmunu Marfuşanı maraqlandırmırdı.

Açılmış və boşaldılmış zərfləri atmazdan əvvəl samovar üstə tutub, onların markalarını qopardırdı. Marfuşanın çarpayısı altındakı dəmir qurşaqlı sandıqda papiros qutuları içərisində ayrı-ayrı yığılmış yüzlərlə marka saxlanılırdı.

Zərfləri mətbəxə qardaşımla mən gətirirdik.

Filateliya özülündə bizim Marfuşayla dostluğumuz möhkəmlənirdi.

Biz onun bütün sirlərindən hali idik.

Atamın xəstəxanasının arabaçısı Marfuşanın xoşuna gəldiyini bildik, əczaxana mağazasının xidmətçisi isə çox axmaq adamdı, çünki Marfuşanı Metlamarfoza adlandırıb acıqlandırdı...

Biz həmdə öyrəndik ki, adam asqıranda o saat ona belə demək lazımdı: “Əpçxi, burnuna kibrit çöpü, bir cüt təkər, məhvərin sonu, burnun gicişməsin deyə; küləyə asqırmağa dəyər, bağırsağın köp-sün, damarların dartılsın, qarnın partlasın...” Vəssalam... Uf!

Axşamlar Marfuşa sandığı açardı və bizə onun varidatına baxmağa icazə verərdi.

Burda Böyük Pyotrların və başqa hökmdarların bütöv komplektləri vardı. Çar Aleksandırlar nömrə üzrə yığılmışdılar: I, II, III. İmperatorların burunlarında möhürlənmiş tarixlər vardı. Damğalı qartallar itiuclu, dördbucaq şəkilli qırmızı, yaşıl, göy lələklərini qabartmışdılar. Möhürlər qəfəsində görünməmiş şirlər oturmuşdular.

Biz heyranlıqla bu əlvan kolleksiyaya baxırdıq, Marfuşa isə ehtiramla çarları və qartalları götürüb-qoyur, ucadan arzulayırdı:

– İki min marka yığandan sonra satacağam. O pula özümə paltar tikəcəyəm. Qabağı haşiyəli, arxasında bant, dövrəsində qotazlı tor olacaq. Onda baxaram kim məni Metlamarfoza adlandıracaq... Baxaram...

QAZ HALINDA OLAN MÜDİRİYYƏT

Mitka Lamberqi Allahın qanunu barədə hörmətsiz rəy söylədiyinə görə 2-ci Saratov gimnaziyasından qovmuşdular. O, Pokrovsk gimnaziyasına daxil oldu və bizə köçdü. Mitya özünü “irticanın qurbanı” adlandırır və müdiriyyətdə hər cür pislilik eləməyi özünün müqəddəs borcu hesab edirdi.

O deyirdi:

– Mən müdiriyyətdən onun bütün maye, bərk və qaz halında olan formalarında intiqam alıram.

Maye, damcı halında müdiriyyət Mitya üçün valideynlər idi. Bərk müdiriyyət gimnazianın direktoru və müəllimlər, hər yana yayılan, qaz halında olan müdiriyyət isə hökumət, polis və zemstvo rəisi idi. Gimnazistlərin zemstvo rəisinə diş qıcırtmalarının öz səbəbləri vardı. Yuxarı sinif şagirdləri bu vaxt gimnazist qızlardan Zoya Şvıdçenkonun və Emma Ugerin adların çəkirdilər. Şəhər katokunda, kök zemstvo rəisinin qaz halında olan fiquru həmişə qızlardan biriylə yanaşı süzürdü. Gimnazistlər qaşqabaqlarını təküb

hasarın arxasından rəisi qartopuna tuturdular. Hasarda iri qara bir pişik şəkli çəkilməmiş və yazılmışdı:

“Kotok”.¹

MİLAD BAYRAMI GÜNLƏRİ

Milad günlərində bizim əmioğlumuz, gənc rəssam Vitya bizə qonaq gəldi. Vitya olduqca şən, fərasətli uzunburun idi...

– O qəşəngdi, – Marfuşa onun barəsində dedi, – amma burnu çox uzundu.

Milad günlərində ticarət yığıncağında seçmə cəmiyyət üçün böyük bal-maskarad düzəldilirdi. Tanış xanımlar paltarlarını hazırlayırdılar. Bizə də dəvətnamələr göndərmişdilər. Bu vaxt Mityanın ağına parlaq bir ideya gəldi: zemstvo rəisinə maskaradda sataşmaq. Atam bu ideyanı vəcdlə qarşıladı. Vitya bir rəssam kimi öz xidmətini təklif elədi. Paltar düzəltməyə başladılar.

Bütün günü hamı fikirli və dinməz gəzirdi. Hərdən Mitya üzügülər halda yemək otağına qaçır və qışqırırdı:

– Ağıma gülməli bir şey gəlib...

Hamı maraqlanırdı.

– Hə?

İntihar edənin paltarını geymək lazımdır... Cəsəddə, yəni paltarın üstə yazmaq lazımdı: “Mənim ölümümdə zemstvo rəisini günahlandırın”... Ha-ha...

– Bu vaxt işə musiqi Şopenin marşını çalır, – anam acı-acı əlavə edirdi. – Olduqca gülməli!

Atam qəmgin halda dedi:

– Hə, ömründə heç vaxt bu qədər gülməmişəm.

Pərt olmuş Mitya başüstə durub, ayaqlarını oynadaraq qışqırdı:

– Bax beləcə, acıqca, başıma ideyalar dolanacan... əlləri üstə yuxarı durucağam.

Gecə saat on ikidə atam fikirləşib tapdı. O, doğrudan da gözəl bir kostyum düşünüb tapmışdı.

¹ Buz meydançası

Bundan başqa atamın planı, ümumiyyətlə, olduqca yaxşı idi: Marfuşa maskarada getməli və ehtiraslı zemstvo rəisini karıxdırmalıydı.

Hamı mətbəxə yollandı.

Atam təntənəli surətdə dedi:

– Marfa-Posadnitsa, ticarət yığıncağının bal-maskaradına getmək istəyirsinizmi?

Marfuşa çaşdı:

– Ay Allah! Axı ora ancaq dəvətnamə ilə gedirlər. Mən necə gedə bilərəm?

– Biz sizi balın kraliçası edərik, Marfuşa. Amma bununçün sizin bütün markalarınız tələb olunur. Nə? Heyfiniz gəlir?..

Mitya səmimiyyətlə dedi:

– Marfuşa, fikirləşin! Zemstvo rəisinin taleyi sizin əlinizdədi. Sizin əlinizdədi taleyi... Siz balın kraliçası olacaqsınız!

Ağır düşüncələrdən sonra Marfuşa:

– Eh, yaxşı, razıyam, – dedi və sandığı açmaqçün çarpayının altına girdi.

GÜNLƏR YAPIŞQANLA YAPIŞDIRILIB

İki gün bütün evdəkilər kostyum üzərində işlədi. Karton və kağız qırıqları Marfuşanın “ağanın mətbəxi” adlandırdığı atamın kabinetində stol üstündə qalaqlanmışdı. Hamısı boyaya və yapışqana bulaşmışdı. Yapışqan tübiklərdən hörümçək sapları kimi uzanırdı. Vitya rəhbər kimi burnunu dik tutub gəzirdi və ondan tər və boya axırdı. Atam argentina markasını pencəyindən qopara bilmirdi, anam isə Marfuşaya özünü necə aparmağı və bir neçə ingilis sözü öyrədirdi. Biz isə Oska ilə bilmədən yapışqana bulaşmış lentə oturub siam əkizlərinə çevrilmişdik. Lent şalvarımıza yapışmışdı. Biz də bir-birimizə yapışmışdıq.

Axşam maskaradan əvvəl ətirlənmiş və saçları burulmuş Marfuşaya təzə hazır olmuş kostyumu geydirdilər. Bu göndərməyə hazır olan iri poçt zərfi idi. Künclərinə yarımarsınlıq markalar yapışdırılmışdı. Künclərin hər birinə yüzə qədər Marfuşanın markasından

getdi. Markaların şəklini və rəngini Vitya məharətlə seçdi. Markaların üstüylə qeyri-adi möhürlərin yağlı xətləri çəkildi. Ünvan qəşəng, xüsusi bir xətlə ayrıca yazıldı:

Sifarişli

Şimal qütbü

Kapitan Qatteras küçəsi, səkili ev, sağda

QÜTB ZEMSTVO İDARƏSİ

Şimal parıltısı həzrətləri

ZEMSTVO RƏİSİ C-B EMSKİYƏ

Geriyə ünvan: London, Siti. Döngədə soruşun.

Marfuşanı zərfə qoydular.

Başına başqa bir zərf keçirdilər – aydındı ki, bu çox-çox balacaydı.

Bunun da küncələrində əlvən markalar vardı.

Zərfin qapağında yazılmışdı:

İmzanı tanıyammasız,

Nə qədər cəhd etsəz də!

Heç kim sizə hörmət edib,

Heç nə danışmayacaq.

Maniya, Tonya, Zoya, Emmalar –

Bu gün hamı lal olacaq.

Marfuşanın ayaqqabılarına da markalar yapışdırılmışdı. Zərflər Marfuşaya çox yaraşdı.

Oskə ona dedi:

– Marfuşa, sən necə də gözəlsən! “Piksafonna başını yu” şəklindəki xala kimisən. Hətta ondan da gözəlsən.

Gümüşü saçaqlı ağ ipək maskə Marfuşanın sifətini örtürdü.

Vitya fəxri poçtalyon seçildi.

Şəhərdə onu heç kim tanımırdı, üstəlik o, üzünə qara bığlar yapışdırmış və anamın lələkli qara şlyapasını başına qoymuşdu.

Süni bığlar və təbii burun onu qorxunc və romantik göstərirdi... Həm ispan zadəganına, həm də rumın şarmankaçalanına oxşayırdı.

ANONİM MƏKTUB

Vitya öz qiymətli zərfiylə kluba gəlib yetişir. İşıqlı pəncərələrin o üzündə təbil gumbuldayır. Musiqi açıq nəfəsiylə ilişib qalmışdı. Vitya nəzakətlə Marfuşanı düşünür və onun xəz paltosunu tutur. O, təqlidolunmaz bir ehtiramla baş əyir.

– Truakar vuazem notr dam de Pari abrakadabra! – deyib, donmuş bığlarını burur.

Qarderobçular onlara hörmətlə baxırlar. Enli pillələrlə işıq, musiqi və şən bayram hay-küyü gəlir. Yuxarıda Marfuşanı o saat əhatə edib macal vermədən ünvanı oxuyurlar. Bir dəqiqəliyə qəhqəhə musiqinin səsinə batırır. Amma birdən gülüş kəsilir. Marfuşa maskasının dəyirmi yarığı önündə zemstvo rəisinin çaşqın sifətini görür.

Rəis deyir:

– Hm... əziz anonimçi xanım... icazə verin sizi valsa dəvət edirəm.

Anonimçi qadın deyir:

– Ol rayt. Spik inqlış?!¹

Rəis özünü itirir. O ingiliscə bilmir. Varlı Adolf Eduardoviç Ştark ona kömək eləmək istəyir. Onlar birtəhər ona başa salırlar ki, rəis onu valsa dəvət edir. Musiqi guruldayır. Musiqiçilər ovurdlarını köpürürlər. Adama elə gəlir ki, zalın divarları da təbilin zərbələrindən köpür. Musiqi adamın ürəyini sıxıb çıxardır. Rəis Marfuşanı dondurmaya qonaq edir. Ştark dondurmaya birlikdə əriyir. Rəis anonimçi qadının əlini öpür. Xanımlar qışqanırlar. Zalda fərziyələr və rəngli kağızlar gəzir. Konfetlər səpilir. Marfuşanın boşqabına mükafat üçün səslər – dəmir nişanlar atılır.

Zemstvo rəisi qışqırır:

– Musiqi dayansın!

Orkestr burğusu qurtarmış qrammofon kimi o saat susur.

Rəis qışqırır:

– Cənablar, nişanların ən çoxunu “məktub” maskası yıgıb. Ona birinci mükafat – qızıl saat verilir! Əhsən qəşəng anonimçi xanıma, ura!.. Məktubu açaq!

Zal səsdən guruldayır. Başların üstə konfetlər yağır. Kimsə Marfuşaya pıçıldayır:

¹ Çox yaxşı. İngiliscə bilirsinizmi?

– Əhsən Marfa-Posadnitsa, əhsən! Beləcə davam elə!

Mitya gimnazist yoldaşlarının arasında durub. Gimnazistlər gülüşürlər. Mitya rəisə yaxınlaşır. O deyir:

– Bilirsiniz, mən deyəsən bu anonimçi xanımı tanıyıram... Bu məşhur... Mən nə edirəm? Mən ki susmağa söz vermişdim!

Rəis pıçıldayır:

– Yalvarıram, cavan oğlan, tüpürün andınıza. Deyin! Dondurma istəyirsiniz?

Mitya acıqlı-acıqlı dondurmadan yeyir və deyir:

– Yox, xahiş eləməyin.

Rəis qışqırır:

– Məktubu açaq, cənablar!

Birdən zalda uzunburun, uzunboğaz, yad bir adam görünür.

– Karramba krakatoa melinsfund, peperment dominant sept akkord oleonaft! – Naməlum adam öz anlaşılmaz dilində danışır, Marfuşanın əlindən tutub pilləkənlərə tərəf aparır.

Rəis onların arxasınca cumur. Maskalar, dominolar, arlekinlər, qusarlar, gül səbətləri, kəpənəklər, ispan qadınları, boyalar, qara-toxmaq qadınlar – bütün əlvan maskarad dəstəsi pilləkənə tərəf yönəlir. Vityanın qorxunc burnu və bığları qonaqların marağına səbəb olmuşdu.

Gimnazistlər guya bilmədən adamları sıxışdırırdılar. Marfuşa xəz paltoya bürünür və xizək tərپənir.

Vitya xizək gedə-gedə atılıb minir, onlar yuxulu küçələrlə gerdirlər. Marfuşanın gözləri yumulur. Fənərlər meduzalar kimi qızılı saplarını tərپədirlər. Zoluşka mətbəxə qayıdır...

Gecə boş sandıqda təzə saat astadan çıqqıldayır.

Marfuşa yorğun və xoşbəxt halda yatır. Xəyali gecədən qalmış açıq zərf çarpayının yanındadır. Astanada dörd cüt çirkli kişi çək-məsi fəxri qarovulda durublar.

Səhər onları təmizləmək lazımdır.

ZOLUŞKA İFŞA OLUNUR

“Saratov xəbərləri” qəzetinin Pokrovsk xronikası bölməsində yazılmışdı:

“Cümə günü ticarət yığıncağının klubunda görünməmiş bal-maskarad olmuşdur. Çoxlu maraqlı kostyum var idi. Ən böyük müvəffəqiyyəti “Anonim məktub” maskası qazandı. Kostyum həqiqi markalı, möhürlü və məzəli ünvanlı poçt zərfi kimi əla hazırlanmışdı. Kostyuma birinci mükafat verilməsi yerinə düşdü, mükafat zemstvo rəisi C.Razudanovun təqdim etdiyi qızıl saatdan ibarət idi. Qonaqların təkidli xahişinə baxmayaraq, maska üzünü açmadı və onu naməlum bir şəxs maskaraddan götürüb apardı.

Güman olunur ki, bu gəlmə aktrisa imiş”.

İki gün sonra, şəhər hələ də gümanlar içindəyəkən, atamı zemstvo rəisinin parabaş xəstəliyinə tutulmuş arvadının yanına çağırıdılar. Müayinədən sonra atam rəislə çay içirdi. Razudanov atamı məzəmmətləyirdi:

– Neyçün maskarada bir baş çəkmədiniz? Vallah, çox şey itirirsiniz. Sizə məlumat verim ki, orda elə bir maska vardı... düzdü, mənə bir az doladılar, amma necə ayaqları vardı... Əlləri isə! Adamda soy belə olar ey! Yəqin ki, xarici idi... Başımdan çıxmır!

Atam sadələvhliklə dedi:

– Nə deyirsiniz? Qeyri-adi bir şey yoxdur, bu bizim ev qulluqçusu Marfuşa idi.

– Ne-cə? – Rəis qıpqırmızı olub geri çəkildi və sifəti uzandı, ətli dodaqları aşağı, gözləri yuxarı dartıldı.

Atam özünü saxlaya bilməyib elə bərkdən güldü ki, sağaltdığı rəis arvadının başağrısı təzədən qayıtdı.

SANDRİLYONANIN AYAQQABISI

Bununla da sonuncu Zoluşka barədə hekayət qurtarır.

Paj Marfuşaya mətbəxə ayaqqabını gətirmədi.

Amma məşhur Sandrilyonanın ayaqqabısının izi konduıt jurnalının səhifələrində tapıldı.

Marfuşa üçün bardaقدan qızıl dənələri çıxaran göy göyərçinlər cavab verməli oldular.

Bir neçə gün sonra zemstvo rəisinin giriş artırmasında çox iri rezin bir ayaqqabı tapıldı. O, artırmanın pillələrinə bərkidilmişdi.

Həmin səhər hasarlara kimin tərəfindənsə bu sayaq “əmlər” yapışdırılmışdı:

ƏMR

Pokrovsk şəhərinin bütün qadın əhlinə əmr edirəm ki, ticarət yığıncağı zalındakı maskarad vaxtı itirilən ayaqqabının sağ tayını yoxlamaqçün ən qısa vaxtda zemstvo rəisinin yanına gəlsinlər. Kimin ayağına dürüst olsa, o, zemstvo rəisi təyin olunacaq. İndiki zemstvo rəisi əbədi olaraq bu ayaqqabının dabanı altıda olmağı öhdəsinə götürər.

Zemstvo rəisi

R a z u d a n o v.

Danışıklar ki, səhər hələ polis artırmadan botiki çıxarmamış, bir xutorlu qadın əmr barədə eşitmiş və bəxtini yoxlamaq qərarına gəlmiş, amma ayağı botikə girmir.

– Balacadı, – qadın təəssüflə deyib və botikə tükürüb.

Mityaya və onun üç yoldaşına isə “ictimai yerdə özlərini düzgün aparmayıb, nalayiq hərəkətlərinə və təhsil müəssisəsinin adını batırıqlarına görə” töhmət elan olundu və əxlaq qiymətləri aşağı salındı. Pokrovsk Sandrilyonasının köhnə Zoluşka nağılından fərqləndirən əhvalatın epiloqu belədir.

GÖYƏRÇİN KİTABI

QƏBUL İMTAHANI

Qəbul imtahanını mən yazda verirdim. Ev müəllimim Dmitri Alekseyeviç səhər tezdən gəlib məni “sonu yat”la qurtaran sözləri təkrarlamağa məcbur etdi. Atam xəstəxanaya getməzdən əvvəl öz iri əlini başıma qoydu, başımı dala əyib soruşdu:

– Qaçanə necədi, bişirir?

Anamla gimnaziyaya getdik. Yolda anam qayğıkeşliklə və həyəcanla məni süzərək, hey deyirdi:

– Başlıcası, həyəcanlanma! Ucadan danış və tələsmə. Cavab verməzdən əvvəl yaxşıca fikirləş.

Dmitri Alekseyeviç mənimlə gedir və vurma cədvəlini başdan-ayağa soruşurdu. “Doqquz vur doqquz”a kimi soruşdu və gimnaziyaya eyni vaxtda gəlib çətdi.

Bütün günü qrammatikanı öyrəndim. Toplu bazarında nidalar, sifətlər, saylar yağırdı. Gimnaziyanın yaxınlığındakı cansız parovoz məni çaşdırmaq istəyirdi. O, canlı kimi səs çıxarır, hərəkət edirdi. Qapıya az qalmış Dmitri Alekseyeviç tamam ciddiləşdi, hərçənd pensne arxasından onun xeyirxah gözləri görünürdü.

– Hə, indi farağat! – deyib, qəfil soruşdu: – Hə, tez de görüm, gimnaziya hansı nitq hissəsidir?

Tez cavab verdim.

– İsimdir, cansızdır, ümumidir!

– Bəs gimnazist?

– Canlıdır...

Bu vaxt gimnaziyanın qapısından hündürboy, gimnazist formalı bir oğlan çıxırdı. O, qaşqabaq və həqarətlə mənim matros kostyumuma baxıb dedi:

– Səhv edirsən, cavan! Sayıqlayırsan. Gimnazist cansız cisimdi.

Mən onun səsindən və boyundan özümü itirib tamam çaşdım.

Həyəcanlı olduğumdan gimnaziyanın dəhlizində üşüyürdüm.

Sonra adları oxudular. Yaşıl mahudlu stol. İmla: “Bir qəpiyə çəşka al, onu çəvdara sal, sonu yaxşı olacaq!”

Ürəyimin döyüntüsü bütün sinifdə eşidilirdi. Qapıdan sinfə analar boylanırdılar. Onlar partaya əyilmiş sifətlərə narahatlıqla baxaraq, həyəcanlanırdılar: “roj” sözündə myaqki znak var, ya yox?

Mən yazdım. Amma həyəcanlı olduğumdan öz fəmiliamda bu işarəni yazmağı unuttum.

Sonra riyaziyyatdan yazılı və şifahi imtahanlar oldu.

Rus dilindən imtahan vaxtı cümlə təhlil edirdim: mübtəda, xəbər və sair. Ruhani yaxınlaşdı, kilsə-slavyan dilində bir kitabı mənə uzatdı. Qıvrımsaç, sarışın və saqqallı rus dili müəllimi inamsızlıqla dedi:

– Ruhani ata! Onlardan bu tələb olunmur axı, deyəsən?.. Ümumiyyətlə, özgə dinidi...

O nədənsə utanan kimi oldu, elə bil nəsə pis söz demişdi. Mən də qızardım.

– Ona görə də vacibdir, – ruhani ata ciddi səslə dedi. – Götür oxu. Oxu.

Mən oxuyub, hansı səhifənisə tərcümə elədim.

Bir neçə gündən sonra məlum oldu ki, məni gimnaziyaya götürüblər.

QIRXDILAR! YONTALADILAR!

Yayı Xvalınski qəzasının Podlesnoe kəndindəki bağda keçirdik, ora cökə və şam meşələrinə özümlə mənə qeyri-adi fəxri görünən gimnazist adını də aparmışdım. Bu adı qürurla Xlavınski tabaşır dağlarında, Teremşan dərəsində və ehtiyatla girdiyimiz moruq kol-luqlarında özümlə gəzdirirdim.

O vaxt Rusiya, Avropa, dünya müharibəyə başladılar.

Biz Xvalınskdən paroxodla qayırdıq. Paroxod səfərbərliyə alın-ları mindirirdilər. Körpülərdə qəzetçi-uşaqlar qışqırırdı:

– Son teleqramlar! Üç min əsir! Bizim qənimətlər!

Paroxodun taxta körpülərinin yanında ağlaşan cavan, yaşlı qadınlar vurnuxurdular: onlar səfərbərliyə alınmış atalarını, oğul-larını, qardaşlarını, ərlərini yola salırdılar. Yola düşmə fiti ağlaşma, dua, kəsik-kəsik “ura” sədalarını, orkestrin səslərini batırırdı. Paroxod suda iri köpüklü qövs cızıb, ayrılma fitləri verirdi. Uzun-uzadı. Qısa fasilə – yenə həyəcanlı, uzun fit...

Birinci dərəcəli kayutda maşının ritminə uyğun olaraq büllür çılırağın uzun lüləkləri cingildəyirdi. Piano guruldayırdı. Volqa-nın, balıq şorbasının və ətir iyi gəlirdi. Xanımlar gülürdülər.

Salonun pəncərəsindən ötüb-keçən sıldırım sahil görünürdü. Sahil boyu körpüdən üzüyuxarı ağır-ağır miskin kənd arabaları qalxırdı.

Ötürdülər...

Mənim təzə arxa çantama görə bizim kayutdan lap əsgər iyi gəlirdi. Bir sonra gimnaziyada dərslər başlanırdı. Evdə məni artıq formalı kostyum gözləyirdi. Gimnazist dövrü başlanırdı. Əlvida, hə-yət və küçə dostları! Mən özümü, demək olar ki, səfərbər olunmuş

kimi hiss edirdim. Evdə başımı təmiz qırxdılar, atam demişkən, “yontaladılar”.

Dərzi Virgel hazır formanı əynimə ölçərək deyirdi:

– Lap zoldatsan.

DÜYMƏLƏR

O günlər mənim böyüklüyümün və düzbalaq şalvarımın ümumi nüfuz qazandığı təntənəli günlər idi.

Oğlanlar küçədə mənə qışqırırdılar: “Göy göyərçin!” Gimnazistlərə göy göyərçin adı qoymuşdular. Mənə də bu adı qoyduqları üçün fəxr edirdim.

Günəş mənim dəri belbağımın bürünc nömrəsində əks olunaraq qarnımın üstündə parlayırdı. Nömrədə “P.G.” – “Pokrovsk Gimnaziyası” hərfləri yazılmışdı. Qabarıq parlaq düymələr xalı böcəklər kimi boz gimnastyorkaya yapışmışdılar. Birinci gün, təntənəli və qorxulu, ciddi avqust günündə ayağımda təzə çəkmələr (sol bir az sıxırdı) gimnaziyanın qarısına tərəf qalxdım.

Dəhlizin sərini uğultusu məni bürüdü. Avqust günün Podlesnoyesi, tabaşir dağları, yayı, azadlığı qarşı arxasında, arxada qalmışdı. Mundirin döşündə medalları olan balaca bir qoca mənimlə üz bəüz gəldi. O gün hamı kimi qoca da mənə ciddi və acıqlı görünürdü. Anamın dediklərini xatırlayaraq dabanlarımı taqqıldatdım və furajkamı çıxarıb baş əydim.

Qoca dedi:

– Salam, salam! – Furajkanı qoy ora. Birinciyəmi? Bax – soldan üçüncü.

Mən söylə və ehtiramla bir də baş əydim.

– Hə, get, bəsdə baş əydin! – Qoca güldü və küncdən şotkanı götürüb, dəhlizi süpürməyə getdi.

Sinifdə başları qırxıq, sağlam uşaqlar oturmuşdular. Mən az qala hamıdan balaca idim. Sinifdə bir neçə nəfər nəhəng uşaq əyinlərində köhnəlmiş gimnastyorka və ya rəngi solmuş mundir olan ikiilçilər gəzişirdilər. Onlardan biri barmağıyla məni özünə tərəf çağırırdı:

– Otur yanımda. Bu yer boşdur. Familin necədir?.. Mənimki isə Fyutinqeyiç-Tpruntikovski-Çimparçifareçesalov-Fomin-

Trepakovski-Po-kolono-Sine-more-Perexodyaşenskidir! Nəfəsini dərmədən təkrar elə!

Mən təkrar eləyə bilmədim.

– Eybi yox, – deyə ürək-dirək verdi, – alışarsan. Gecə tıxırsan? Yox? Papirosun var?.. Yox?.. Kəndlinin bazarda necə yumurta satdığını eşitmisənmi?

Bu əhvalat barədə heç nə eşitməmişdim. İkiilçi dedi ki, mən ümumiyyətlə arvadam. Bu vaxt partamıza qıvraq, palazqulaq və tüklü başqa bir ikiilçi yaxınlaşdı. O diqqətlə məni süzürdü. Partanın qapağı üstə oturub cəld soruşdu:

– Sən doktor oğlusanmı? Hə? Doktor oğlunu çiyninə alıb donux belinə minib! Bu kimin düyməsidir? – Mənim gimnastyorkamın köbəsindəki parıldayan düyməni qapdı.

– Kimin olacaq ki, mənimdir, – cavab verdim.

– Bir halda ki, sənindir, onda tut! – Düyməni qırıb əlimə verdi.
– Bəs bu kimindi? – O birdən yapışıb soruşdu.

Əvvəlki cavabımın acı təcrübəsinə görə dedim ki, bilmirəm.

Palazqulaq ikiilçi qışqırdı:

– Deməli, sən deyil? – Bilmirsən?

İkinci düyməni qoparıb döşəməyə atdı. Sınıf gülüşdən guruldadı. Beləcə, yəqin ki, müfəttiş gəlməseydi tamam düyməsiz qalacaqdım. Hamı birdən ayağa durdu. Bu çox xoşuma gəldi. Müfəttiş şən, hiyləgər gözlərini qıyırdı. Onun yumşaq, qaranquş quyruğu kimi ikiyə bölünüb, daranmış saqqalındakı dənələr mundirinin yaxasında xırda ulduz kimiydi. Müfəttiş şən halda və mehribanlıqla dedi:

– Hə! Təzələr! Yaramazlıq elədiz? Göyərçinləri qovduz? Nadinclər, boşboğazlar... Farağat!.. Qavrya Stepan, yığışdır qarnını! Qarnını! Gizlət! Yaramaz, ikinci ildir oturursan burda, amma durmağı bilmirsən! Konduit könlünə düşübdü? Saçını xutorda uzatmısan? Qırxdır!

Sonra müfəttiş siyahı çıxarıb, adları oxumağa başladı. Bu vaxt o, bilərəkdən ikiilçilərin fəmilialarını gülməli tərzdə deyirdi.

– Tufeld! – O Kufeld əvəzinə qışqırırdı. – Kuxovarenko əvəzinə Varekuxonko! – deyirdi.

Növbə mənə çatdı.

Qulaqbatırıcı bir səsle çığırdım.

– Burdayam!..

Müfəttiş təəccübləndi:

– Balacasan, amma bağırqansan! Nərilədin! Əsəb yerə adın Lev deyil ki! Neçə yaşın var?

İkiilçiləri qane etməkçün hazırcavablıqla dedim:

– Onun yarısıdı!

Müfəttiş sakitcə dedi:

– Mənsə səni Lev, heyvanlar şahı... yaramaz, onun yarısınadək naharsız qoyaram, onda bilərsən hazırcavablıq nə deməkdi. Dayan, dayan! – O elə qışqırdı ki, guya mən harasa getmək istəyirdim. – Dayan! Bu düymələr nəyə lazımdır? Formaya görə burda düymə olmaz, deməli, uydurmaq da lazım deyil.

O, yaxınlaşıb ətəyimdən yapışdı. Sonra cibindən qəribə bir maşa çıxarıb, bir andaca, artıq nizamnaməylə düz gəlməyən düymələri qopardı.

İndi mən başdan–ayağa nizamnaməyə uyğun idim.

NAPOLEON VƏ KONDUİT

Konduitə çox tez düşdüm.

Bəzi çatışmayan dərslikləri almaq lazım idi. Anam və qardaşım Saratova getdik.

Dərslər artıq başlanmışdı. Gimnazist gündəliyinin birinci səhifəsi doldurulurdu. Dərsliyin çoxlu mühüm və maraqlı şeylərdən bəhs edən ilk səhifələri vərəqləndi. Özümü lazımı səviyyədə savadlı hiss edirdim. Getdiyimiz “Kleopatra” paroxodu çoxdan bizə tanış olan Osokorya adasının yanından keçdi. Mən isə adanı yox, “hər tərəfdən suyla əhatə olunmuş qurunu” görürdüm.

Saratovda dərslikləri alıb, şəkil çəkdirməyə girdik. Fotoqraf gerbli furajkanı və təzə çəkmələri həmişəlik nəqş etdi. Sonra biz Alman sahililə gəzdik. Furajka başımdan ikonalaradakı müqəddəslərin çələngi kimi durmuşdu. Çəkmələrim isə cırıldıyıv və orqan kimi oxuyurdu.

Biz şirniyyat kafesi “Jan”a girdik. Anam napoleon pirojnası ilə qəhvə sifariş verdi. Kafe sərin və yarıqaranlıq idi. Furajkamın üstündəki gerb güzgüdə parıldıyırdı. Bizimlə üzbəüz heyrətamiz dərəcədə ciddi, başında formalı furajka olan bir cənab əyləşmişdi.

Cənab xanımla söhbət edir və bizim tərəfə baxırdı. Gözləri mətbəx stolundakı balıq gözləri kimi boğuc, sönük idi. Ona diqqətlə baxdım və... Napoleon Rusiya qarında batdığı kimi boğazımda ilişib qaldı. Bu bizim direktorumuz Yuvenal Boqdanoviç Stomolitski idi.

Mən həyəcanla və pirojna yapışmış dodaqlarımı silmədən yerimdən sıçradım. Baş əydim. Oturdum. Yenə qalxdım. Direktor başımı tərptədi və üzünü döndərdi.

Biz çıxdıq. Qarıya doğru yolda bir də baş əydim. Günüm korlanmışdı. Napoleon qarnımda narahatlıqla quruldayırdı...

O biri gün böyük tənəffüsdə sinfə bizim sinif nəzarətçimiz girdi. O mənim gündəliyimi tələb elədi və konduit səhifəsində yazdı: “Orta təhsil müəssisələrinin şagirdlərinə kafeyə, hətta valideynləriylə belə, girmək qadağandır”.

İkiilçi Kuzmenko yazıya baxıb dedi:

– Oho! Əla! Diribaşsan: artıq konduitə düşmüşsən. Əhsən qardaş, cəsarətinə görə tərifə layiqsən!

Etiraf edim ki, əvvəlcə qorxurdum. Amma indi özümə gəldim. Laqeydliklə çiyinlərimi çəkdim:

– İlişdim. Cəhənnəmə ki!

Şirniyyat kafelərini isə biz o vaxtdan “konduiterski” adlandırmağa başladıq.

P.G.

Pokrovsk kişi gimnaziyası bütün başqa kişi gimnaziyalarına oxşayrdı. Yaş yonqarla yuyulan soyuq kafel döşəmələr. Uzun dəhliz. Sınıflar. Dəhliz qısa tənəffüs axını və dərslər çəkilmələri.

Zəng. Onun cırıldayan zənginin iki cür ifadəsi vardı. Biri, dərslərin sonunda – şən, güləyən, qayğısız bir zəng idi: “Can!.. Həyat çərən-pərəndir!”

O biri, dərslərin əvvəlində, tənəffüs qurtaranda vurur. Bürüşük, acıqlı sifətlidir o zəng: “Sizi cırmaq lazımdı, yaramazlar!”

Dərslər. Dərslər. Dərslər. Sınıf jurnalları. Konduit. “Sınıfdən çıx”, “Divara durr!”

Dualar, ibadətlər. Çar günləri. Mundirlər. İbadətlərin baftalı süku. Farağat duruş. İki saatlıq hərəkətsiz dayanmadan və boğanaqdan baş verən ürəkgetmələr.

Göy şinellər. Göy qüسسə. Günlər gündəliyin vərəqləriylə vərəqlənirdi. Cədvəl. Nə verilib? Bal – qiymət. Sınıf rəhbərinin imzası ilə həftə qurtarırdı. Yalnız həftənin ən qısa günü – bazar gününün gündəlikdə bölməsi yox idi. Qalan hamısı “əvvəldən axıradək” qeyd olunmuşdu:

18. Orta təhsil müəssisələrinin şagirdlərinə noyabrın 1-dən martın 1-dək axşam saat yeddidən sonra evdən çıxmaq qadağan olunur.

20. Şagirdlərə hər dəfə c.müfəttişin xüsusi icazəsi olmadan teatrlara, kinematograflara və sair əyləncəli yerlərə getmək qadağan olunur. Sözsüz ki, şirniyyat kafelərinə, restoranlara, gəzinti yerlərinə və s. getmək də qadağandır.

Qeyd: Pokrovsk şəhərində xalq bağı, Bazar meydanı və dəmir-yol platformaları da belə yerlərdəndir.

Bizim gimnazist “vəsiqələrimizdə” belə yazılmışdı və nizamnamənin müqəddəsliyini pozan hər bir hərəkətin konduitə düşmək qorxusu vardı. Deyirlər ki, bütün yollar Romaya aparır. Gimnaziyada bütün yollar konduitə aparırdı. Hər bir göy göyərçinin (gimnazistin) həyatı konduit jurnalına yazılmışdı. Cərimələr, “naharsızlıq”, töhmətlər, gimnaziyadan qovulmalar... Bu dəhşətli bir kitab idi! Gizli kitab: “Göyərçin kitabı”.

Belə bir əfsanə var ki, “Göyərçin kitabı” çox əsrlər bundan əvvəl göydən düşüb və guya dünyanın bir çox sirləri orda yazılıb. Bu planet üçün nəzərdə tutulmuş konduit əvəzi əla bir kitabdı. Müdiriklərdən heç kim onu bütünlüklə oxuyub anlaya bilməyib. Onun gizli mənaları çox dərin imiş. Biz gimnazistlərə konduit belə bir “Göyərçin kitabı” kimi gəlirdi, çünki onun sirləri müdirlik tərəfindən müqəddəs bir şey kimi qorunurdu. Heç kim konduit yazılarını oxumağı ağına belə gətirməyə cəsarət eləmir.

GÖY GÖYƏRÇİNLƏR

Vəhşi göyərçinlərə göy göyərçinlər deyirlər. Geyinməli olduğumuz göy şinellərə görə bizə göy göyərçin adı qoymuşdular. “Göyərçin kitabı”na, konduitə “üç yüz vəhşi göyərçinin” həyatı yazılmışdı. Üç yüz göyərçin tələyə düşmüşdü.

Pokrovsk şəhəri əvvəlcə qəsəbə idi. Pokrovsk qəsəbəsi. Qəsəbə varlı idi. Bütün Rusiyaya çörək satırdı. Volqanın sahilində nəhəng, taxta, beşmərtəbəli, köşklü anbarlar vardı. Bu anbar şəhərciyində milyonlarla pud taxıl saxlanılırdı. Göyərçin buludları günəşin qabağını tuturdu. Taxılı barjlara yükləyirdilər. Balaca yedək paraxodları, bələdçi oğlan kuru çəkib aparən kimi nəhəng barjları buxtadan çəkib aparırdı.

Pokrovsk qəsəbəsində Ukrayna əkinçiləri, varlı xutorlular, kolonist-almanlar, qayıqçılar, yükvuranlar, taxta-şalban, sümük zavodunun fəhlələri və bir az rus kəndliləri yaşayırdılar. Yayda dəvə qova-qova çöl günəşi altı yanıb qaralırdılar. Subasara gedir, sahilə tutaşırdılar. Saratovlularla birlikdə qayıq sürürdülər. Qışda içirdilər. Breşma uzun rəqs oynayaraq toy edirdilər. Günəbxan tutumu çırtlayırdılar. Varlı xutorlular nahiyə idarəsində “yığıncağa” topalaşırdılar. Təzə məktəb tikilməsi, yolların döşənməsi və sair barədə sual qalxanda həmişəki “qətnaməni” bağırırdılar: “Tələb olunmur!”

Qəsəbə küçələri bataqlıq və palçıq içində batırdı. Saratovdan yeddi verst aralı Pokrovsk qəsəbəsində belə yaşayırdılar. İndi bu çöl sərbəstinin yaşı ötmüş oğulları, xutorlu kobudları, yekəpər cavanları Pokrovsk gimnaziyasının partaları arxasında oturdulmuş, qırılmış, konduite düşmüş, formalı köynəkdə sıxılmışdılar.

Pokrovsk gimnaziyasında baş verənləri təsvir eləmək çətindir, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Daima dalaşırdılar. Cüt-cüt, sinif-sinif dalaşırdılar. Şinellərin ətəklərini, tamam qoparıb atırdılar. Özgələrin almasıq sümüklərində barmaqlarını əzirdilər. Konkilərlə, çantalarla, qurğuşunlu aşıqlarla dalaşırdılar, başlar yarılırdı. Yuxarı sinif şagirdləri (of, bu hakim siniflər) bizimlə, birinci sinif şagirdlərilə dalaşırdılar. Olurdu ki, balacaların ayaqlarından yapışib qaldırır və bir-birlərini bizim başlarımızla döyəcəyirdilər. Amma elə birincilər də vardı ki, onlardan hətta ən yekəpər səkkizincilər yan qaçırdılar.

Məni nadir hallarda döyürdülər: öldürməkdən qorxurdular. Mən çox balaca idim. Bununla belə üç dəfə huşsuz halda düşüb qalmışdım.

Düzənliklərdə teleqraf dirəkləri və dayaqlarla xüsusi “futbol” oynayırdılar. Dirəyi ayaqla diyirləyib rəqib tərəfə atmaq lazım idi. Dirək tez-tez, yıxılmış oyunçuların üstə çıxır və onları əzib, şikəst edirdi.

Dərslərdə həyasızcasına köçürür, aldadır, yerdən deyirdilər. Ağlagəlməz vasitələr axtarıb tapırdılar. Mürəkkəb cihazlar ixtira

olunurdu. Partalar, döşəmələr, lövhələr, kafedralar mexanikləşdirilirdi. “Təcili poçt”, “teleqraf” təşkil olunmuşdu. Yazı vaxtı yuxarı siniflərdən imkan tapıb məsələnin həllini ala bilirdilər.

Bəziləri “müəllimlərin acığına” yalandan bellərini əyirdilər. Beləcə özlərini eybəcərləşdirərək onları “düzəltmək” üçün qoyduqları künclərdə dayanırdılar. Evdə isə onlar düz, qamətli cavanlar idilər.

Siniflərdə jmix çeynəyir, kart oynayır, bıçaqlarla qılınclaşır, qurğuşun aşığıları dəyişir, Nat-Pinkertonu oxuyurdular. Bəzi dərslərdə sinfin yarısı divar dibində durur, dördə bir hissəsi isə ayaqyolunda papiros çəkirdi və ya sinifdən qovulmuş olurdular. Yalnız orda-burda partalar arxasında başlar görünürdü.

Siniflərdə fosfor yandırır, xoşagəlməz qoxu yayırdılar. Otağın havasını dəyişmək lazım gəlirdi, dərs keçmək mümkün olmurdu.

Müəllim kafedrasının altına şax-şax bərkidilirdi. Dərs vaxtı ipi dartırdılar – o, səslənirdi. Müəllim sinifdə ora-bura qaçır – səs gəlir. Müəllim partaları axtarır – səs gəlmirdi.

– Qalxın və ayaq üstə dayanın!

Sınıf ayaq üstədir – səs davam edirdi.

Müfəttiş gəlir – səs kəsilir. Bütün sinif iki saat naharsız oturur. Səs gəlir, yenə də gəlirdi.

Gimnazistlər bazarda oğurluq edir, bütün küçələrdə oğlanlarla dalışırdılar. Qorodovoyları döyürdülər. Sevmədikləri müəllimlərin mürəkkəblərinə cürbəcür zibil tökürdülər. Dərslərdə partalara sancılmış və ucları ayrılmış qələmucularıyla astadan nəşə çalır-dılar. Qələmucularının səsi dözülməzdi, diş ağrısı kimi zingildəyir: “zin-zin”.

DİREKTOR

Direktor Yuvenal Boqdanoviç Stomolitski arıq, hündürboy, əyilməz və paltar söylə ütülənmiş bir adam idi. Gözləri quru, yumru, donuq idi. Buna görə də ona “Balıq Gözü” deyirdilər.

Balıq gözü öz əclafılığı ilə tanınmış xalq maarifi naziri Kassonun adamı idi. Balıq gözü dünyada hər şeydən çox qaba, sərt təlimi, sakitliyi və intizamı sevirdi. Hər gün dərslər qurtaranda o soyunma otağının girəcəyində dururdu. Geyinib direktorun yanından keç-

məli, dayanıb, furajkamızın günlüyündən tutub (hökmən günlüyündən) qaldırmalı və baş əyməli idik.

Bir dəfə evə tələsirdim və furajkamı günlüyündən yox, qırağından tutub qaldırdım.

Direktor dedi:

– Dayan! Qayıt və bir də dön. Necə lazımdı elə baş əy. O heç vaxt qışqırmazdı. Səsi konserv qutusu tənəkəsi kimi boş, sönük idi. Məzəmmətləyəndə deyirdi: “Yaramaz oğlan”. Bu onun ən qorxunc söyüşü idi. Bundan, əxlaqdan üç qiymət və sair xoşagəlməz halların iyi gəlirdi.

Onun göründüyü hər yerdə, sinifdə, müəllimlər otağında söhbət o saat kəsilirdi; hamı qalxıb həyəcanla susurdular. Boğanaq olurdu. Nəfəsliyi açıb, ucadan qışqırmaq istəyirdin.

Balıq gözü dərs vaxtı gözlənilmədən qapını açıb içəri girməyi xoşlayırdı. Sınıf partaların kəsik taqılıtsı ilə ayağa dururdu. Müəllim qızarıb, sözü ağzında qaldığından boğazını arıtlayır və papiros çəkmiş gimnazistə oxşayırdı.

Direktor kafedrada oturub çağrılan şagirdlərin əvvəl ona, sonra isə müəllimə baş əyməsinə fikir verirdi. Bir dəfə mahal qəyyumu gələndə və direktor bu ağsaç, iri ulduzlu qocayla sinfə girəndə çağrılanlara gözləriylə işarə elədi ki, əvvəl qəyyuma, sonra ona, direktora, daha sonra müəllimə baş əyməlidirlər.

Konduitdə direktorun üzündən belə yazılar vardı:

C. direktor Andrey Qluxini şinelini çiyinə salmış vəziyyətdə görüb. Dərstdən sonra dörd saat saxlanılsın. C. direktor Qavrya Sepanı küçədə naxışlı yaxalığı olan köynəkdə görüb. Dərstdən sonra altı saat. Nikolay Avdotenko icazəsiz 13 və 14 oktyabrda dərs buraxıb. On iki saat sinifdə saxlanılsın (iki bayram).

(Avdotenko Nikolayın 13 oktyabrda yanında yaşadığı xalası ölmüşdü).

Mahaldan gəlmiş qəyyum, direktordan razı qaldı.

– Razı qaldım, hörmətli cənab, – o, “şşıldayaraq” dedi. – Qayda-qanun şizdə nümunəvidir.

MÜƏLLİMLƏR OTAĞI

Dəhlizin sonunda, direktorun kabinetindən sağ tərəfdə müəllimlər otağı yerləşirdi. Boru şəklində burulmuş materiklər və okeanlar şkafin arxasında küncdə durmuşdular. Nəhəng yarımkürələr divarlardan baxırdılar. Şkafin şüşəsində “Allahın rəhmilə, biz” – göy lent, saqqal, arxaya daranmış saç, ordenlər – “Polşa çarı və sair və sair” əks edirdi (çarın portreti qarşidan asılmışdı). Konduit şkafta idi. Şkaf üstündəki əyilmiş dələ, tükü tökülmüş quyruğunu ilahənin burnuna tutmuşdu. İlahə gipsdən qayılmışdı və köhnə idi. Adı Venera idi. Şkafa açanda ilahə yüngülcə yırğalanır, elə bil asqırmaq istəyirdi. Şkafi, konduiti götürmək istəyəndə açırdılar. Şkafin açarı nəzarətçi Sezar Kapiçda idi. Biz onu Tsap-Tsarapıç adlandırır və hər cür ələ salırdıq. O, əyriç idi və bir gözü şüşəyəndi... Tsap-Tsarapıç bunu var gücüylə gizlədirdi. Amma süni gözünü bizə döndərən kimi biz üz-gözümüzü əyir, “burnumuzu”, barmağımızı göstərirdik... Tsap-Tsarapıçın bu gözünün görmədiyini bilməyən təzə şagirdlər dəcəllərin cəsarətinə pərəstiş edirdilər. Tsap-Tsarapıç konduit yazılarının yarısının müəllifi idi. Gimnaziya daxilində və kənarda şagirdləri izləmək ona həvalə olunmuşdu. O bizi, gimnazistlərə gəzmək qadağan olunmuş Breşkada tuturdu. Saat yeddidən sonra küçələrdə gimnazistləri axtarırdı. Dərsə gəlməyən şagirdin evinə gəlib onun doğrudan da xəstə olub-olmadığını yoxlayırdı. “Oyanma” kinematoqrafının yanında gimnazistləri güdüdü. O gecə-gündüz konduit üçün qida dalınca cumurdu. Bununla belə gimnazistlər həyasızcasına onu aldada bilirdilər. Bir dəfə məsələn, o, altncıların bütöv bir dəstəsini “Oyanma” kinematoqrafında tutdu. Gimnazistlər lojada gizlənilib, oranı bağladılar. Tsap-Tsarapıç qorodovoy çağırmağa getdi. Lojanın qapılarını sındırmağa başladılar. Zalda artıq seans gedirdi. Onda altncılar lojanın pərdələrini qoparıb, onları bir-birinə bağlayaraq zala endilər. Əvvəlcə ekranda kiminsə yellənən ayaqları göründü, sonra gimnazistlər düz tamaşaçıların başlarına hoppandılar. Tamaşaçılar vələyə düşdülər. Ara qarışan vaxt altncılar ehtiyat çıxışdan qaçdılar.

Müəllimlər otağında zərif papiros tüstüsü üzür, qlobusları və quş müqəvvalarını bürüyürdü. Konduit şkafi ilə yanaşı, içində bütün şagirdlərin çalışqanlığı və marağı, “bir”lər və “beş”lər olan sinif jurnallarının qoyulduğu stol dururdu. Tənəffüs vaxtı onlara adətən müfəttiş baxırdı.

MÜFƏTTİŞ

Müfəttiş Nikolay İliç Romaşovu gimnazistlər demək olar ki, sevirdilər. Bu dolu, qəşəng bir adam idi. Saçları biz-biz dururdu. Qara, qıyıq gözləri vardı. Amma kobud və dilli adamdı.

Onun öz şəxsi tərbiyə metodları vardı. Məsələn, əgər hər hansı bir kollektiv cinayət törətmişdisə və ya günahkarları ələ vermək istəmirdisə, onda Romaşov dərstdən sonra ora gəlirdi. O, yavaş-yavaş sinfə girir və dik durmuş gimnazistlərin qarşısında dayanırdı. Sonra başını dik tutub sinfi gözdən keçirirdi. Saqqalı elə bil başlarımızı nişanlayırdı.

Müfəttiş sakit və qorxunc bir səslə deyirdi:

– Növbətçi, hə, tez, növbətçi, qapını bağla. Be-lə.

Növbətçi qapını möhkəm bağlayırdı. Acımış və beş dərstdən sonra yorulmuş gimnazistlər cıncıqlarını da çıxarmadan dayanırdılar. Romaşov saqqalı arasından sinfi nəzərdən keçirməkdə davam edirdi. Sonra o, cibindən kitab çıxarıb, kafedrada oturub oxumağa başlayırdı. Sınıf ayaq üstə dururdu. On dəqiqə. Yarım saat...

Bir saat oturandan sonra müfəttiş birdən kitabı kənara qoyur və asta, amma cingiltili bir səslə bizi danlamağa başlayırdı.

– Hə, nədi, axmaqlar! Dirəyə dönmüsüz, xuliqanlar, qırğılar, yaramaz həriflər?! U-u, “xoxlandiya”!.. Səfillər! Yekəbaşlar, bütün gimnaziyada sizi rüsvay edərəm! Şarlatanlar! Tənbəllər! Ey, kimin peysəridi orda? A-a, Qavrya, səninkidi? Yeri gəlmişkən, sənə də aiddir dediklərim. Nə üz-gözünü əyirsən? Zırramanın böyüyəsən! Hə, nədir? Qulyabanılar, deyəsən, utanırsız? Əclaflar, səfillər! Sizə hələ göstərəcəyəm, alçaqlar. İndi bütün sınıf naharsız oturun. Evdəsə sizi nahar gözləyir. İsti şorba. Qızarmış dana ətə. İyi gəlir. – Müfəttiş dilini marçıldadır, burnunu hərlədir – Nə? Yemək istəyirsiniz? Belə ha. Evdə üstəlik dədəmiz yançağımızı qızdırar. Hökmən. Xüsusi yazılı kağız da göndərəcəyəm: oğlunuzun şalvarını aşağı dartın və onun dal konduitinə yapışdırın, necə lazımdırsa elə... Gülməli nə var, avaralar? Veyllər! Baş kə-sən-lər! Naharsızlar! Bədnamçılıqdır!

Bir saata yaxın beləcə danışmış, evə buraxırdı. Fasiləylə, bir-bir buraxırdı. Ayaqlarımız artıq sözüümüze baxmırdı.

QUZULAR VƏ KEÇİLƏR

Romaşov bütün gimnazistləri “keçilərə” və “quzulara” bölürdü. Təzə müəllimi siniflə belə tanış edirdi:

– Əyləşin, avaralar!.. Bax bu gördüyünüz – quzular, əzbərçilər, əlaçılardı. Buradakılarsa birlə, ikiylə oxuyanlar, ikiilçilər, naharsızlar, tənbellər, boğazı göynəyənlər, “kamçatka”lar, “saxalin”lər, “xoxlandiya”lardı... Aleferenko! Qarnını geri çək. Şişırtmə!

Müfəttiş özü bizim oturdurdu və elə edirdi ki, ən ümitsiz, tənbellə və pis şagirdlər qabaq partalara düşürdü. Divara, pəncərələrə nə qədər yaxındısa, gündəliklərdə və cədvəllərdə beşlərin sayı da çoxalırdı. Amma sinfin “əlaçı” arxa sol küncü ilə “qeyri-kafi” sağ qabağı arasında köçürtmə və yerdən demə zəminində ən dostcasına münasibətlər diaqonal üzrə mövcud idi.

AFON ƏSGƏRİ BARƏDƏ HEKAYƏT

Konduit jurnalının səhifələrində səkkiz anlaşılmaz qeyd var. Bir gündə yazılmış səkkiz eyni cür müəmmal qeyd. Konduitdə səkkiz dəfə belə yazılmışdı:

Filan... şagirdə... xuliqan hərəkətlərinə görə son dəfə xəbərdarlıq edilməklə ciddi töhmət elan olunur. Rüb ərzində əxlaq qiyməti 4 – (dörd minus). Bayramdan iyirmi saatlığa məhrumluq. Valideynləri xəbərdar olunub. Sinif rəhbəri filankəs (imza). Nəzarətçi (imza).

Bu səkkiz qeyd bir vaxt bütün şəhəri həyəcana gətirən cəncəl və faciəli əhvalatı özündə gizlədirdi. Bu əhvalatın nəticəsi, sonu və həqiqi iştirakçıları heç kimə məlum deyil. Konduitdə firon Kozodav, Afon Əsgəri və Xanım Kolenkorovnanın meyxana sarayı barədə bir söz belə yazılmayıb. Gimnaziyanın mərhum gözətçisi Mokeiç konduitin sirrini mənə açmışdı. Bu barədə danışmaq istəyirəm.

BİRİNCİ ZƏNG

On səkkiz il bundan əvvəl şəhərdə elektrik zəngləri yox idi. Artırmalardan ayaqyolunda olduğu tək məftil dəstəklər asılmışdı. Dəstəyi dartırdılar. Amma qəsəbəyə təzə bir doktor gəldi (Pokrovsk o vaxt hələ Pokrovks qəsəbəsi idi), onun barəsində deyirdilər ki, o, elmi və texnikanı çox sevir. Doğrudan da doktor “Sahə” jurnalına abunəçi oldu və evində elektrik batareyaları ilə işləyən zəng düzəltdi. Qapıla ad kartoçkası ilə yanaşı, zəngin ağ düyməsi vardı. Xəstələr zəngi basır və onda dəhlizdə cingiltili zəng səslənirdi. Bu hamının olduqca xoşuna gəlirdi. Doktor böyük təcrübə əldə etdi, qəsəbədə isə giriş artırmalarında elektrik zəngi qoydurmaq dəb düşdü. Beş ildən sonra artırmasında zəng düyməsi olmayan bir ev belə qalmadı. Zənglər müxtəlif cür səslənirdi. Bəziləri cırıldayır, bəziləri cəh-cəh vurur, üçüncülər fisıldayır, dördüncülər sadəcə səslənirdilər. Bəzi düymələrin yanında başa salan elanlar olurdu: “Xahiş olunur qapını döyücləməyib zəngin düyməsinə barmağınızı basasınız”.

Pokrovlular özlərinin mədəni zəngləriylə fəxr edirdilər. Zənglər barədə maraqla və incə danışdılar. Görüşəndə zəngin səhhətini xəbər alırdılar:

– Pyotr Stepanoviç! Mənim sizə... Hə, sizin təzə zəng necədi? Usta düzəltdimi?

– Sağ ol, düzəltdi. Yaman küylü zəngciyəzdi. Buyurub dinləyə bilərsiniz. Əsl sarıbülbüldü.

Elçilər gəlini tərifləyəndə deyirdilər:

– Onun fligelli evi var, giriş qapısında da elektrik zəngi.

Qəsəbə varlısı Mınar isə həftənin bütün günləri üçün yeddi müxtəlif zəng qoydurtdurdu. Zəngin ən şəni bazar günləri səslənirdi. Pəhriz günlərində ən boğuş səslə zəng çalınırdı.

Zənglərin biri xarab olanda o saat Afon Əsgərinin dalınca adam yollanırdı. Əsgər köhnə zəngləri müalicə edir, təzələrini qoyur və qəsəbədə ən yaxşı “zəng ustası” kimi tanınırdı. Onun şöhrəti böyük idi. Qəsəbə salnaməsində o indi də Pokrovskda ən yaxşı bataqlıq olan Sapsayevo gölü kimi, indi də sağ olan ən yaxşı faytonçu Lazar kimi, yangınların ən yaxşısı – anbar yangını kimi fəxri yer tutur.

MEYXANA

Afon Əsgəri bazarda qan iyi verən ət cərgələrinin yanında, meyxanada yaşayırdı. Oranın sakinləri bu çirkli, rahatlığı olmayan məskəni belə adlandırırdılar. Meyxananın yanında iri bir çökək vardı. Çökəkdə daima qoxulu gölməçə olurdu və itlər bağırsaqları, qızılı-yaşıl milçəklər qonmuş iç-içalatı sürüyüb aparırdılar. Bir az aralı dəmir səsi və cingiltisindən qulaq batan dəmir məmulatı dükənləri yerləşdirdi.

Afon Əsgəri meyxanada yaşayırdı. Hardan gəlmişdi, niyə adı beləydi, əsli-nəslə kimlərdəndi? – heç kim bilmirdi. Amma onu hamı tanıyırdı. O sağlam, qovrulmuş fındıq kimi qara, arıq, çevik, cıvə kimi oynaq idi. Sol qulağında iri yumru sırğa vardı. Donqar burnu altında uzun, qara bıqları görünürdü. Sol bığı yuxarı, sağ bığı aşağı əyilirdi və bıqlar əl-üz yuyanın kranına oxşayırdılar. Ağappaq dişləri həmişə gülümsəyirdi. Əlləri həmişə hansı bir işləmə məşğul idi. Əsgərin əlləri necə deyirlər, qızıl idi. Hər şeyi bacarırdı. Mexaniklik, dəlləklik, seyrbazlıq, saatsazlıq – nə istəyirsən edirdi.

O, meyxanada ən hörmətli adam idi. Hamı ona qulaq asır və onu sevirtilər. Heç kim onu acıqlı görməmişdi. Hətta meyxanada mübahisə düşəndə, bıçaqlar çıxanda, Afon Əsgərinin təbəssümü bu bıçaqlardan da parlaq olurdu. O, elə bil yer altından çıxardı, dalaşanların arasına girir və taxtaların üstünə atılıb qışqırdı:

– Möhtərəm camaat! Qara, ağ zolaqlı, əfsunlu bir gözbağlıca! Xanımlar, ağalar və centlmenlər! Atəndə troşki! Qlyax ix bin demanstre fokus-pokus! Amerika! Allyuraşkidla!

Cibindən qutular, şarlar uçurdu. Hamısı başının üstündə hərələ-nirdi. Şlyapa burnunun üstə tutduğu çəliyə qonurdu, papirosları ətə-yindən yandırır. Qarnı qadın səsi ilə oxuyurdu. Cırıq çəkməsi ağzını ayırır “mersi...” deyirdi. Meyxanada mübahisəni unudurdular.

Meyxananın sahibəsi gicbəsər Dunka Kolenkorovka idi. Onun sevimlisi səfeh Kostya Qonçar idi. Kostyanın bir xasiyyəti vardı ki, üstündən cürbəcür parlaq şeylər asırdı. Şəhərdə o, cır-cındırda gəzirdi və bu cır-cındırdan “Sahə”dən şəkəllər, çay yeşiklərinin qapaqları, “Kəpənək” və “Yu-Yu” papiroslarının reklam kağızı, monpası qutuları, muncuqlar, kağız güllər, kartlar, yəhər-qayış qırıqları, sınıq qaşlıqlar asılırdı. Şəhərdə onu müqəddəs bir adam kimi sevir və ona

cürbəcür parlaq, lazımsız şeylər bağışlayırdılar. Pokrovskda indiyə-dək əlvan, parlaq geyinən bir adam görəndə deyirlər:

“Buna bax bir! Lap Kostya Qonçar kimi bəzənib-düzənib”. Bazarda intizama baxan qorodovoy-firon Kozodav meyخانaya baş çəkməyi xoşlayırdı. Nümunəvi qorodovoya məxsus bütün şeylər Kozodavda vardı: ucu şiş bığlar, nişan, fit, “selyodka” – qılınc, xırıltılı səs, göyəmi burun, medal, bağları olan qırmızı poqonlar, – bu poqonlara Kostya yaman həsəd aparırdı. Firon meyخانaya Kolenkorovnadən bir qədəh almaqçün, kart vurmaqçün və müdrik ticarət agenti İosif Pukislə “həyatdan” danışmaqçın girirdi.

Orda həm də ayaqyolu təmizləyən Levonti Abramkin, şarman-ka çalan və “xoşbəxtlik” bileti çıxarmağı bacaran tutuquşusu olan alman Qerşta, vərəmli çinli Çi Sun-ça, iki dost, iki oğru – Şebarşa və Krivopatrya yaşayırdılar.

ŞEYTAN VƏ “KÖRPƏLƏR”

Axşamlar meyخانada gimnazistlər də görünürdülər. Burda cecə çeynəmək, yaxşı adamlar arasında dincəlmək, cədvələ bölünmüş gimnazist həyatını bir saatlığa unutmaq, Tsap-Tsarapıça rast gəlməkdən qorxmadan “oçko” oynamaq olardı. Rus dilindən rüblüyə hansı qiymət düşəcəyini, sabahkı dərslərə hazır olub-olmadığını burda heç kim soruşmurdu. Biz burda istəkli qonaqlar idik. Bizimlə birgə meyخانanın sakinləri də gimnaziya qayda-qanunlarından qəzəblənir və hətta çoxları ədalətsiz bir qiymət yazdığına görə latın dili müəllimini döyməyə hazır idi. Xüsusən də, adətən başısaşağı olan Çi Sunça özündən çıxırdı.

– Nə acıqlıdı bu latın dili müəllimi. – O, əlvan kağızlardan zəncirlər kəsə-kəsə deyirdi. – Biy halda ki, yaxşidi, onda niyə biy yazır?

Meyخانaya maraqlı kitablar, son xəbərləri, gimnazist səhər yeməyimizi, Kostya Qonçar üçün bəzək-düzək gətirirdik. Əvəzində kilid kəsmək, ayaqyolu təmizləmək, Odessa ciu-citsu üsulları barədə faydalı məlumatlar əldə edirdik.

Amma Afon Əsgəri oxunmuş kitab barədə mübahisə etməyi və bu mübahisəyə bizi də qoşmağı sevirdi. Əvvəlcə onu lağ edirdik: guya şeytan körpələrə ilişib, amma tezliklə meyخانanın bütün sa-

kinləri mübahisələrdə iştirak etməyə başladı. Bundan başqa “körpələr”dən biri Vaska Qorbıl Şebarşı elə döyüdü ki, gimnazistlərə hörmət eləməyə başladılar. Əvvəlcə yüngül kitablar oxuyurduq. Biz “80000 lyö su altında” üzduk, “Kapitan Qrantın uşaqları”nı tapdıq, “Başsız atlı” ilə birgə az qala özümüz də başımızı itirmişdik. Sonralar Atlantida ləqəbli Styopka Qavrya başqa kitablar da gətirdi. Meyxana nəfəsini qısıb Paris kommunarları barədə oxunanlara qulaq asırdı.

Bu gəl-get ciddi bir sirr kimi gimnazistlər tərəfindən qorunurdu.

Hətta sinifdə çoxları bilmirdi ki, Bindyuqun dəstəsi vaxtlarını harda keçirir. Kozodav gözlənilmədən meyxanaya girəndə kitablar o saat gizlədilirdi, firona isə dolu qədəh verilir. Kefi qalxmış firon gizlicə məlum verirdi:

– Eşidirsiz, gimnazistlər?! Yarım saatdan tez çıxmayın. Sizin Tsap–Tsarapç Breşkada veyllənir. Çıxmaq mümkün olanda, özüm xəbər verərəm.

BAĞDAMI, YA...

Sentyabrda Xalq bağında yarpaqlar seyrəkləşdi, qoturlaşdı. Bağ köhnə xəz paltonun sürtülmüş yaxalığına oxşayırdı.

Sentyabrda baş xiyabanda gimnazistlər başqa oğlanlarla dalaşdılar.

Beşincidə oxuyan Vanka Maxas gimnazist qızla gəzirdi. Berejnoy küçəsindən olan, skamyada əyləmiş uşaqlar hədlərini aşmağa başladılar.

– Ey, göy göyərçin! Bizim küçənin qızına toxunma.

Maxas qızı fəvvarəyə tərəf apardı. Dedi:

– Üzr istəyirəm. Bircə saniyə.

Sonra xiyabana qayıdıb, bayaqkı oğlana yaxınlaşdı və dinməzcə onu vurdu. Oğlan skamyadan xiyabanı dövrələyən məftilin üstünə uçdu. O saat bütün xiyaban ümumi bir savaşa qoşuldu. Dinməzcə dalaşırdılar, çünki qonşu xiyabanda müəllimlər oturmuşdular. Oğlanlar da bunu başa düşür və qışqıraraq rəqiblərini ələ verməyi düzgün hesab eləmirdilər.

Gözətçilər dalaşanları ayırdılar. Tsap-Tsarapıçın peyda olması ilə savaşın kəsilməsi bir oldu.

Onda şəhər duması direktordan gimnazistlər üçün qadağan olunmuş yerlər siyahısına Xalq bağıni da əlavə etməyi xahiş etdi. Direktor həvəslə buna razı oldu. Gimnazistlər son gəzinti yerindən də məhrum oldular. Onlar etiraz eləməyə cəhd göstərdilər, amma valideyn komitəsi də direktorun əmrini bəyəndi.

“ÜSTÜNÜZƏ GƏLİRİK”

Elə həmin gün meyxanada təcili və gizli müşavirə oldu. Gimnazistlərdən yalnız Bindyuq və Atlantida iştirak edirdi.

Atlantida qəzəbdən özünə gələ bilmirdi.

– Yox, – deyər həyəcanlanırdı, – bu lap mərdimazarçılıqdır! Onsuz da burnumuzu soxmağa yer yoxdur, burda da ki belə... Bundan sonra tüpürüm bütün Pokrovska.

İosif dedi:

– Bilirsiniz, sizə nə təklifim var? Qəyyuma geriye cavab pulu ödənilmiş teleqram göndərin. Susmaq olmaz axı. Bu gimnazistlər üçün oturaqlığın lap son həddidir. Burda olmaz, orda olmaz... Bəs harda olar? Mənmi bilirəm məgər harda?..

– Allyura-şkidla! Cəhənnəm olsun teleqram! – Əsgər onun sözünü kəsdi. – Yox, burda baş işlətmək lazımdı!

– Ağız-burunlarını əzişdirmək!.. Başqa heç nə lazım deyil!.. – Yuxarı taxtlardan Krivopatrya şəni bir səslə dedi. O, uzanıb barmaqlarından düzəltdiyi halqaya tüpürdü.

– Yox! – Atlantida qətiyyətlə dedi. – Bu nömrə keçməz, bütün şəhərə cəza veriləsidir... Onlar hamısı günahkardırlar. Duma da, komitet də. Lənətə gəlmiş donuzlar!.. Amma gərək özün ilişməyəsən. Yoxsa gimnaziya ilə üzülüşərsən. Gəl indi baş sındır görüm!

Bindyuq əlavə etdi:

– Uşaqlarımız əlbirdi – sürü kimi gəlirik üstlərinə, qoy duruş gətirsinlər görüm!

Sükut çökdi. Qəsdçilər fikrə getdilər: Damdan damırdı.

Birdən İosif yerindən sıçradı, alnını bərkdən şappıldatdı və qışqırdı:

– Evrika! Evrika, yəni yunan dilində “tapdım”! Bu başımda əla bir ideya oyanıb... Nə?

– Bəsdə görək, uzatma sən Allah! De görək də!

– Bu nə hay-küydü? Siz hardasınız, gimnaziyada, ya da mey-xanada?

– Deyəcəksən, ya yox? Lənət sənə kor şeytan, nə uzadırsan...

– S-s! Xahiş edirəm, sakitliyə riayət edin! Mənim ideyam fikus ideyadı! Bunun bizimçün ancaq yaxşı tərəfi var, bir dənə də pis tərəfi yoxdu. Qulaq asın... Mənim son sözüm nədi! Yəni əksinə! Mənim əla ideyam nədən ibarətdir! Götürüb belə edirsiniz...

İoska artıq barmaqlarıyla qayçı kimi havanı kəsməyə başladı. O bir neçə dəqiqə beləcə havanı qayçıladı, sonra sevinc dolu bir baxışla hamını süzüb, təntənəli pıçılıyla dedi:

– Zənglər...

MANİFEST

“Zəngkəsmə” əməliyyatı üçün Bindyuq bütün siniflərdən sək-kiz seçmə uşaq ayırdı. Bununçün belə manifestlər hazırladılar:

“Uşaqlar! Xalq bağında veyllənməyi bizə qadağan ediblər (gör sənə bir adam baxmır ki!) Bizə qarşı Balıq Gözü, Duma, Valideyn Komitəsi durub. Belə çıxır ki, bütün şəhər bizim əleyhimizədir. Bununçün də onlardan elə qisas almaq lazımdır ki, bir il yadlarından çıxmasın. Qoy bütün Pokrovskın yanında qalsın.

Bizim Pokrovskda yazılı torbaya aludə olan gicbəsər kimi hamı zəngə aludədir. Uşaqlar! Biz, Mübarizə və İntiqam Komitəsi, şəhərdəki bütün zəngləri kəsməyi qərara almışıq. Hər birimiz təyin olunmuş gündə bütün qapılardan zəngi kəsməlidir. Valideynlərimiz direktorun tərəfindədirlər.

Gimnazist olmayan evlərdə zəngləri məhəllə uşaqları kəsəcəklər, Mübarizə və İntiqam Komitəsi bunu onlara həvalə edəcək. Biz zənglərə qarşı “Varfolomey gecəsi” təşkil edəcəyik! Uşaqlar! Amansızcasına zəngləri qırın! Bizi bu dərəcəyə çatdırıblar. Bizi son əyləncədən də təbiətin qoynunda gəzib, istirahət etməkdən mərhum ediblər.

Mübarizə və İntiqam Komitəsi tərəfindən hər sinifdə sinifkom-
lar təyin olunur. Cənablar, onlara qulaq asın! Bayıra atılma təhlü-
kəsinə görə ləqəblər veririk:

- 1 sinif “Mərusya”
- 2 sinif “Yelbeyin”
- 3 sinif “Atlantida”
- 4 sinif “Donder-Şiş”
- 5 sinif “Sibulya”
- 6 sinif “Müstəbid”
(*Hamletin atasının kölgəsi*)
- 7 sinif “Miyança”
(*“Mən sakinəm”*)
- 8 sinif “Yəhudi çarı”
- Başçı “Bindyuq”

Kəsilməmiş zənglər sinifkoma verilir. O komitə vasitəsilə onları
əlilə verir, əlil isə əvəzində bizə barıt, güllə, oyuncaq tapança və
sair verir. “Varfoleyin gecəsi” günü barədə sinifkomlar üçün işarə
pəncərənin şüşəsinə yapışdırılmış ağ üçbucaq olacaq.

Müəllimlər otağındakı iri zəngi qırmaq lazım deyil, çünki kimin
işini olduğunu bilərlər. Kim bu barədə aləmə car çəksə, onun səsini
dö beləcə kəsəcəyik... Zəngləri kəsin!

Bir nəfər hamı üçün!

Hamı bir nəfər üçün!

Yaşasın Mübarizə və İntiqam!

İmza at, Lizarski və Baldadan başqa hamıya ötür, M. və İ. Kom.
1915”.

Pıçıltılarla birgə, tənəffüslərdə, ayaqyolunun tütün iyilə bir-
likdə gimnaziyada manifestlər gəzməyə başladı. Paltarasılandan iki
yüz altmış səkkiz şinel asılmışdı, manifestlər iki yüz altmış səkkiz
imza toplamışdılar. Polis pristavının oğlu Lizarskiyə və onun yol-
daşı Baldaya manifesti vermədilər.

Müharibə elan olunmuşdu.

“BATMIŞ SƏSLƏR”

Beş gün sonra başçılar axşam meyxanada toplaşdılar. Gec olmasına baxmayaraq, hamısı arxalarında ağır çanta gəlmişdi. Adətən, “Sadovnik” və rəqəmlərdən hamilə “Kiselyov” olan çantalarda kəsilmiş zənglər vardı. Ağ, qara, boz, parlaq, minalı, sarı, bərk və batıq düymələr (bunları basanda zəng ara vermir) dəmir və taxta dairələrdən, kvadratlardan, ovallardan, laklı, paslı, qoz və ya palıd ağacı rəngində rənglənmiş razetkalardan baxırdılar. Qırılmış məftillər vətərlər kimi üzə çıxmışdı.

Bütün şəhər Afon Əsgərinin yanına növbəyə yazıldı. İki həftə səhərdən axşamədək Əsgər təzə zənglər düzəldir, zarafatla dedi ki kimi, “batmış səsləri” yerinə qaytarırdı. Sonuncu zəng hazır olduqdan sonra Əsgər Bindyuqa dedi:

– Bir həftədən sonra!

Şənbə günü palçıq idi. Pokrovskın baş küçəsində neçə-neçə qaloş rezin botu palçığa batdı, gölməçəyə düşdü. Kilsədən evə qayıdarkən yolda güclərini, qaloşlarını itirən pokrovlular, uzun-uzadı əllərini qapılarda gəzdirir, qaranlıqda kibritlər yandırır, onları əlləriylə tuturdular ki, sönməsin – düymələr yox idi. Gecə bütün şəhər bilirdi ki, təzə zənglər kəsilib!..

– Bu nədir axı? – O biri gün kilsədə günorta ibadəti vaxtı, tirlərdə, evlərin dövrəsində, darvazaların ağzında camaat həyəcanla deyirdi: – Allah, sən saxla! Günün günortaçağı oğurluq. Yəqin ki, bütöv bir dəstədir?..

– Bəs necə!.. Xəmir qoyub, çıxdım ki, Balandixaya dəyim. Qrinka isə evdə qaldı, deyəsən, dərs oxuyurdu. Qayıdanda giriş qapısına baxıram! Zəng yoxdur... Ətrafda da heç kim yox idi...

Yazıq arvad hardan biləydi ki, zəngi beşincidə oxuyan findıq-burun Qrinka özü kəsib...

ZEMSTVO RƏİSİ VƏ OĞLU

Şəhərdə məyusluq hökm sürürdü. Təzə düymələr qoymurdular. Gimnazistlər sevinc içindəydilər. Bütün qapılarda mısır yerləri ilə ağ dairələrin içi boş idi.

Yalnız Zemstvo rəisi Afon Əsgərini yanına çağırırdı.

Rəis dedi:

– Təzəsini qoy! Qoy, əclaf! Davamlı elə! Tanıyıram sizi, afina şeytanları... Sizin bütün fırıldaqlarınızı bilirəm.

Rəis barmağıyla hədələdi. Əsgər özünü yığışdırdı.

– Özünü bicliyə vurma! Bilirəm. Pis düzəldirsən, güclə yerində durur. Xuliqanlar üçün asan olsun deyə. Siz qoçulara xeyirdi. Onlar qırır, sən qara isə qazanırsan. Amma bu dəfə baş tutmayacaq! Qorodovoy qoyacağam. Bütün günü növbə çəkəcək.

Əsgər təzə zəngi düzəldib, onu gözləyən gimnazistlərin yanına, meyxanaya qaçdı. Əsgər elan etdi:

– Zemstvo rəisi üçün təzə düymə yapışdırdım. Kəsmək olmaz. Firon qarovulunu çəkəcək.

– Tüpurüm fironların hamısına! – deyə Zemstvo rəisinin oğlu, Müstəbid ləqəbli gimnazist Venka Razudanov inadla qışqırdı. Enlikürəklikdə, tərsləkdə atasına çəkmişdi (buna görə də onun ikinci ləqəbi Hamletin atasının kölgəsi idi).

İosif Pukis dedi:

– Qulaq asın, davakar oğlan, bu necə danışıq tərzi? Zəngin əvəzinə, bax, bu gerbli furajkanı əldən verərsən. Nəyə lazım qorxulu işə girişmək? Ehtiyatlılıq hər şeydən əzəldir.

– Düzdür, Müstəbid, bax a... İlişsən, özünü məndən gözlə... – Bindyuq iri toppuzaoxşar yumruğunu Müstəbidin burnuna yaxınlaşdırdı.

Həmişə olduğu kimi yumruğu söylə və məhəbbətlə müzakirə etməyə başladılar. Hamı yumruğa toxunur və heyran olurdular.

– Yekə yumruqdu! Mənimkindən güclüdü.

– İndiki zamanada yaxşı yumruq ağılsız başdan sərfəlidi, – deyə İosif filosofluq elədi.

– Yaxsı yumruqdu, – Çin Sun-ça da heyran oldu, – belə yumruq paloxod bosmanında olur. O! Bir də göydün dişləy yox!

– Amma zəngi necə olur-olsun kəsəcəyəm! – Rəisin oğlu inadla donqulandı.

**OXUCUNUN YUXARIDA AYAQLAR, AŞAĞIDA BAŞLAR GÖRÜB
“ÇƏRCİVƏ” DEYƏ, MÜƏLLİFƏ QIŞQIRA BİLƏCƏYİ, DEMƏK
OLAR Kİ, KİNEMATOQRAFİK OLAN FƏSİL**

Qaranlıqdır.

Gözlərimiz qaranlığa alışandan sonra lövhə vurulmuş qapını gördük: “Zemstvo rəisi Gennadi Veniaminoviç Razudanov”. Buradaca zəngin təzə düyməsi. İkinci mərtəbənin meydançası. Pilləkənin bir parçası. Aşağıda, pilləkənin altında yağunburunlu, uzunbıqlı bir baş. Dəmir nişanlı furajka. Bu Kozodavdır. Ona soyuqdur. O, büzüşür. Yaxalığını qaldırır. Tez-tez gözlərini döyür. Göz qapaqları yumulur. Kozodav yatmaq istəyir.

Rəisin yemək otağındakı saat ikini göstərir. Stolun üstündə süd və buterbrod var. Kiminçünsə saxlanılıb...

Pilləkənlə ayaqlar qalxır. Rezin qaloşlar pəlçiqdi. Ayağın biri pilləyə ilişir.

– Tfu sənə, şeytan! Zəncinin qoltuğunun altı kimi qaranlıqdı.

Kibrit yandırılır. Qəşəng əlcəkli əl kibriti zəngə yaxınlaşdırır. Kibritlər bir-birlərinin ardınca uzun müddət alışır və sönürlər.

– Amma bu dəfə Əsgər möhkəm düzəldib!

Aşağıda Kazodavın başı. Yuxarıda rezin qaloşlu ayaqlar.

Bir dəqiqəliyə yuxuya getmiş Kozodav ayılıb, ağır-ağır yuxarı qaçır.

– Aha! Tutuldun! – O ovurdlarını köpürüb, bıqlarını porsudaraq fit çalır. O biri əlilə naməlum adamın boynundan tutub. Fit çalır. – Qarovul!.. Tutmuşam!

Naməlum adam sakitcə dönüb, amiranə polis nəfərinin əlini özündən kənar etdi. Bu zemstvo rəisinin oğlu Venka Razudanovdur. O, narazıdır:

– Axmağın biri axmaq, aqlını itirmisən? Hə?

– G...g... günahkaram! Qaranlıqda tanıyamadım. Allah xatirinə, bağışlayın. Fikirləşdim ki, zəngin dalınca gəlibdi kimsə...

Qapı açılır. Rəis, arvadının xalatında əlində qoşalülə meydançaya çıxır, onun kürəyi arxasından arvadının, baldızının və qulluqların qorxmış, yuxulu sifətləri görünür.

– Nə olub?

Kozodav əlini günlüyünə apararaq, dik durub. Venya izah edir:

– Bu axmaq yuxulu olduğundan məni yəqin ki, bandit bilib. Zəngi aparanda isə xəbəri olmayıb.

Hamı qapıya baxır. Lap indicə zəngin olduğu yerdə indi məftil qırıqları və mismanın yeri görünür. Kozodav qapıya yaxınlaşır, gözlərinə inanmır, o yeri əliylə yoxlayır. Sonra əllərini yana açır. Rəis onu boynundan tutub silkələyir:

– Yaramaz! Yatmısan, xəbərin olmayıb!

Venka özünü həyəcanlı və incimiş kimi göstərir.

– Ana, elə yorulmuşam ki. Bütün vaxtı məşğul olmuşam... Burdasa bu...

Ailə qayğıları öz yerini tutur. Öpüş... diafraqma, bir sözlə, fəsilin sonu.

Venkanın şinelinin cibindən kəsilmiş məftil qırıqları görünür, düymə inadla parıldayır.

FİRON İOSİFİ ÇAĞIRIR

Pristav Kozodava dedi:

– Bu zəngkəsənlər tapılmalıdı! Eşidirsən? Öz qalmaqalınla bütün şəhərə küy salmısan!.. Tutsan əlli manat mükafat alacaqsan. Tutammasan, özündən küs, nişanın nömrəsi iki dənə sıfır olacaq!

Firon səylə axtarışa girişdi.

O, bazarla gedirdi... Elə bil getmir, üzürdü. Poqonlarının qırmızı bağları onun pəhləvan kürəklərində bazarın adam axınında qayıq kürəkləri kimi qalxıb-enirdi. Kozodav bazarda Kostya Qonçarı, meyxananın müqəddəs, ala-bəzək Kostyasını gördü. Milad yolkası kimi bəzənmiş Kostya bazarı dolaşırdı. Onun üstündə iki yeni şey parlayırdı: “Üçbucaq” qaloşunun reklamı və zəngin düymə qarışıq iri qırmızı rozetkası. Zəngi görən Kozodav Kostyanın ardınca cumdu. O, Kostyaya söz verdi ki, əgər zəngi hardan aldığını desə, öz qırmızı poqonlarını, qızılı qotazlarını ona bağışlayacaq. Kostya gülümsəyə-gülümsəyə hər şeyi ona danışdı... Zəngi Əsgərin taxtı altından necə oğurladığını nəql elədi.

– Əsgəri yuxu tutdu, mənşə əlimi soxub yoxladım və götürdüm... Orda o qədər idi ki!.. Bundan iyirmi dəfə çox olardı...

Kozodav ona min cür parlaq şeylər söz verdi. Kostya “Mübarizə və İntiqam Komitəsinin Manifesti”nin qırıqlarını gətirdi. Başçılar ələ keçmişdilər. Başqalarını da tutmaqçün firon İosifi dilə tutmağı qərara aldı. O, meyxanaya gəldi və onun taxtına oturub diplomatik tərzdə boğazını arıtlamağa başladı.

– A-a, cənab leyb-qorodovoy, – Pukis onu salamladı, – mənim yanına gəlmisiz? Nə köməyim dəyə bilər sizə?

Firon yaxın oturdu, ətrafa boylandı, əlini İosifin böyrünə vurdu.

– Ox, İosif, yaman hiyləgər imişsən! Hə, danış görək Əsgərlə zəngləri necə kəsirdin. Heç kimə demərəm. Bilmək maraqlıdı. Hə, burax yalmanmağı.

– Sizi bir damcı belə anlamıram. – İosifin sifətində sakitlik və heyrət ifadəsi vardı. – Hərçənd mən İosifəm, sizsə firon, amma bunun hardan yuxunuza girdiyini bilmirəm...

Kozodav pul kisəsini çıxarıb, əlvən pulları xışıldatdı. İosif sakitcə davam elədi:

– Cənab leyd-qorodovoy, qoy acığımıza gəlməsin, siz oberəc-lafsınız!

Kozodav yumruğuyla hədələyib, qapını çırpıb getdi. Yolda dayandı. Manifesti çıxartdı. Əvvəli və sonu cırılmışdı, amma sinifkomların siyahısı toxunulmaz qalmışdı. Bir az düşüncə, Kozodav manifestdən zemstvo rəisinin oğlu Müstəbidin adını cırdı. “Rəis bu kağıza görə bir beşlik verər, yoxsa onun oğlunu da basarlar”. Firon burajkasını düzəldib sahəsinə, ordan da gimnaziya, direktorun yanına getdi...

DƏHLİZDƏ ADDIM SƏSLƏRİ

Darıxdırıcı külək nəlbəkədəki çay kimi gölməçələri üfürüb soyudurdu. Telefon xətləri səslənirdi. Saat onda telefonçu qız küləkdə səslənən xətlərlə polis məntəqəsini müəllimlər otağının arxasındakı yaşıl kabinetlə birləşdirdi. Kabinetin divar kağızları kimi yaşıl və imla kimi yavaş-qəmgin olan direktor telefonun dəstəyini fırladı, özünü kresloya yayıb, dəstəyi götürdü və qulağına apardı.

– Bəli, – o dedi, – eşidirəm.

Gimnaziyada dərslər gedirdi. Yarım saat sonra hamı dəhlizdə iki nəfərin addımladığını eşidirdi. Bu iki nəfərin ağır, naməlum və acıqlı addımları vardı. Ağır və möhkəm addımlı birinin uzunboğazları cırıldayırdı. O biri hər addımda nəyləsə cıncılıdırdı, səslənirdi. Sınıflərdə qulaq verirdilər. Başlarını dəftərlərdən, şparqalkalardan, partaların yarıqlarından, qadağan olunmuş kitablardan və kozır valetlərn üzərindən qaldırırdılar. Ehtiyatlı baxışlar qapılara ilişib qalırdı.

XİTAM

Üçüncü sinif riyaziyyatdan yazı yazırdı. Dəhlizə yenə sakitlik çökdü. Qələmucular cırıldayırdı. Bindyuq tapşırıqda nəsə sarsaqlamışdı. Cavabı düz çıxmırdı. Dəhlizdəki addım səsləri lap adamı çaşdırırdı. Ürəyi düşən Styopka–Atlantida dostunun çətin vəziyyətdə düşdüyünü görüb, ona yazılı kağız göndərdi: “Donuz ələ verməzsə, direktor yeməz”.

Amma donuz ələ verdi... Sınıf qapısı açıldı. Sınıf partaları guruldadı. Əclafcasına fərəhli, brelok–açarı oynadan Tsap–Tsarapıç içəri girdi. Açar konduit olan şkaflın idi. Tsap–Tsarapıç dedi:

– Qavrya! Direktorun yanına!

Atlantida özünü itirmiş halda partanın üstə dikəldi. Tsap–Tsarapıç onu tələsdirdi:

– Hə, tez ol! Tərpən. Kitablarını özünlə götür...

Sınıf həyəcanla uğuldadı. Kitablarla birgə!.. Deməli, birdəfəlik, qayıtmayacaq...

Bindyuq elə bil zərbə altında başını əyib gözləyirdi, amma Tsap–Tsarapıç susurdu. Kozodav Bindyuqun yumruqlarından qorxub onun da adını siyahıdan cırmışdı. Atlantida əsən əlləriylə kitablarını yığdı, çantasını götürdü və qapıya tərəf getdi. Yolda sezilmədən Bindyuqa boru şəklinə bükülmüş kağızı ötürdü. Atlantida qapıya çatanda dayandı və nəsə demək istədi, amma Tsap–Tsarapıç onu qapıdan itələyib çıxartdı. Sinfə üzücü bir sükut hakim kəsildi. Riyaziyyat müəllimi əsəbiliklə eynəyinin tərləmiş şüşəsini silirdi...

Bindyuq Atlantidanın ona verdiyi kağızı açdı. Kağızda Bindyuqun bacarmadığı məsələnin tam həlli vardı. Styopka son anda da dostunu unutmamış, kömək etmişdi. Bindyuq bir dəqiqəliyə tərpənməz otu-

rub, gözlərini bir nöqtədən çəkmədi. Sonra durub, parta üstündə yı-ğalandı, öz geniş sinəsinə havanı doldurub qabartdı və qətiyyətlə dedi:

– Çıxmaq olarmı?

Müəllim dedi:

– Dərsin axırına on dəqiqə qalır.

– Çıxmaq olar? – Bindyuq inadla fışıldadı və qapıya yönəldi.

– Belə çox istəyirsinizsə, gedin.

Donmuş sinif gördü ki, Bindyuq kitablarını yığdı, tələsik onları çantasına dürtüdü və ağır-ağır qapıya tərəf düzəldi. Üçüncü sinfə görünməmiş bir sükut çökdü.

Bindyuq arxaya baxmadan dəhlizə çıxdı. Boş dəhlizdə Bindyuq özünü balaca və məhkum hiss elədi. O, qapı arxasındakı onun tərək etdiyi sinfin donuqluğuna partaların, mürəkkəbqabuların, kafedranın üstündə ucalan gülüşün bağırçıya çevrilməsini eşitdi. Bu, birinci partada oturan, dözməyib isterikaya düşən balaca Petka Yaçmenniy idi...

Bindyuq çiyinlərini dikəldib, direktorun kabinetinə tərəf addımladı.

SƏKKİZ

Kozodav fışıldayırdı. O fışıldayıf və barmağıyla qarşısında duran gimnazistləri göstərirdi.

– Elədir ki var! Bax bu Yelbeyindir. Bu isə Atlantidadır. Ləqəbi belədi.

O birisə məhmızlarını döyəcəylərək, özünü stula yayıb yırgalanır və qara bığlarını bururdu:

– Belə, belə... Konspirasiyaya bax!.. Belə, cavanlar.

Stolun önündə yeddi nəfər durmuşdu. Yeddi nəfərdilər, çünki rəisin oğlu yox idi. Sifətlərə kədər və ümitsizlik hissi çökmüşdü.

– Belə. Əla, – direktor kəskin və quru bir səslə dedi, elə bil odun çartıladı, – minnətdarlığımı bildirirəm sizə... Yaramaz uşaqlar! Nə deyə bilərsiniz? Rüşvayçılıq! Bədnamçılıq! Biabırçılıq! Sizinlə daha kimlər vardı? Deməyəcəksiniz? Yaramaz, murdar uşaqlar! Talançılar! Hamınız qovulacaqsınız. Siz gerbi biabır edirsiniz. Danışığ mənasızdı. Valideynlərinizi göndərin. Onlara çox yazığım gəlir. Belə uşağı olmaq valideyn ürəyi üçün böyük dərdidir. Zibillər!

Yeddi nəfər gözlərini qaldırıb, dərindən köks ötürdülər. Valideynlər. Bəli.. İndi evdə ananın göz yaşları bir-birinə qarışacaq. Söyüş. Atanın acıqla kənara çəkdiyi stul. Bəlkə də şapalaq. Boyatlaşmış nahar... “Sudaşıyan olacaqsan, donuz!..” İrəlində boş günlər.

Yəhudi Çarı kobudluqla dedi:

– Valideynlərə toxunmayaq, Yuvenal Boqdanıç! Onsuzda üreyimiz bulanır.

– Sus! Könlünüzə qurd biletimi düşüb, yaramaz oğlan!

Bu vaxt Bindyuq içəri girdi. O, stolun qırağına söykəndi. Stol cırıldı. Bindyuq çənəsini ağır-ağır tərpedərək dedi: – Mən də, Yuvenal Boqdanıç... Mən... onların başçısıyam.

– Nə olar ki. Özünü azad hiss edə bilərsən. Sən də qovulursan. Soyunub-geyinmə otağında səkkiz şinel azaldı.

Səkkiz nəfər palçığa bata-bata meydana keçir, çantanın və qəzanın ağırlığı altda əyilirdilər. Onlar sonuncu dəfə gimnaziyaya dönüb baxdılar və onlardan biri – bu, Bindyuq idi, sinifdən, pəncərədən görürdülər – acıqla yumruğunu yellədi. Onları görənlərin hamısı siniflərdə qışqırmaq, yumruğunu partaya çırpmaq, kafedranı aşırmaq və gedənlərə çatmaq istəyirdi... Amma siniflərdə oturanlar gimnazistlər idilər. Gimnazistlərə isə küy salmaq və azadlığı ölçən tənəffüs zəngi onlara icazə verməyincə bir-birləriylə yoldaş olmaq qadağan idi.

Qələmucular cırıldayır və ləkə salırdılar.

PUKİS – BENEFİS SAHİBİ

Birinci dərsin ortasında sakit dəhlizə ciddi İosif Pukis daxil oldu. Gözətçi Mokeiç kəpəklə döşəməni silirdi. İosif nəzakətlə salamlaşdı və qılıqlı tərzdə dedi:

– Cənab ober-qapıçı! Mən cənab direktoru görməliyəm. Həyat və ölüm məsələsi həll olunur.

Direktor İosifi müəllimlər otağında qəbul etdi. Direktor tələsirdi:

– Hə? Nəylə kömək edə bilərəm?.. E-e... Tələsirəm.

– Cənab ali direktor, – İosif başladı, – mən qoca sərgərdan yəhudiyəm və sizin sifətinizdə ailə səadətini görürəm. Başımı girov qoyuram ki, sizin uşaqlar ayaqyalın və həyasız olmayacaqlar...

– Qısa elə! – Direktor quru tərzdə onun sözünü kəsdi. – Mənim uşaqlarım yoxdu. Bundan əlavə, vaxtım da yoxdur...

– Bircə saniyə, yoldaş direktor. Bu gün siz səkkiz uşaq qovmusunuz. Soruşuram: nə səbəbə onları qovmusunuz? Bunu soruşmağa hüququm varmı? Yox! İyirmi dəfə yox. Amma mənim ürəyim yumşaqdı. Ürək yumşaq olanda, susmaq olmur. Uşaqlara çox yazığım gəlir. Amma bu uşaqlara qulluq edib, onları böyüdən valideynlərə daha çox yazığım gəlir. Cənab direktor, sizin uşaqlarınız yoxdur. Qoy Allah sizə övlad versin. Bircə biləydiz, oy-oy-oy, adama necə təsir edir, uşaq gəlib deyəndə ki...

– Kifayətdir! – Direktor ayağa qalxdı. – Mənasız söhbətdir. Küçə qapısı, baxın, odur.

– Bircə dəqiqə! – İosif direktorun ətəyindən tutub qışqırdı. – Siz bilmirsiniz ki, bu lənətə gəlmiş zənglərin hamısını sizə oğlan kəsiblər? Sizcə cəmi nə qədər uşaq var?

– İki yüz yetmiş iki nəfər oxuyurdu bu günə qədər, – direktor mexaniki olaraq cavab verdi.

– Ən azı iki yüz altmışı bu işdə iştirak edib. Buna nə deyirsiniz? Əgər mən sizə xəbər versəm ki, sizin ən yaxşı şagirdiniz, ali zemstvo rəisinin oğlu, Allah ona can sağlığı versin, çoxlarından da yaxşı kəsirdi o zəngləri, onda necə? Polis sizə siyahının bir parçasını göstərib.

İosif bütün manifesti çıxarıb, direktora göstərdi. Direktorun rəngi ağardı. Bütün səkkiz sinfin imzaları manifestdə idi. Direktor çimçəşə-çimçəşə əlini Pukisə uzatdı:

– Buyurun... əyləşin...

Onda İosif öz planını danışdı. Uşaqları təzədən gimnaziyaya qəbul etdilər. Polis meyhanada axtarış aparıb zəngləri tapır. Afon Əsgəri hələlik gizlənilir. Onunla artıq danışılıb. Hamı düşünəcək ki, zəngləri meyhanadan olan avaralar kəsiblərmiş, gimnazistlər bəraət qazanacaqlar. Qalmaqla son qoyulacaq. Əgər direktor uşaqları geri qəbul eləməsə, onda günü səhərdən şəhər, bütün quberniya, bütün təhsil qəzası Pokrovsk gimnaziyasındakı intizamdan, zemstvo rəisinin oğullarının özlərini necə aparmalarından xəbər tutacaq...

– Yaxşı, – direktor zorla dedi, – onları qəbul edərik. Biz bunu yalnız konduite yazarıq.

– Buna görə sizə nə qədər verməliyəm, – direktor soruşdu, – buna görə... həm də susmağınıza görə?

İosif yerindən sıçradı. İosif stoldan atılıb bu yana keçdi.

O dedi:

– Cənab direktor! Cənab direktor, siz mənə pul verməyəcəksiniz... Amma anamın canına and içirəm ki, qoy onun yeri cənnətlik olsun, vaxt olacaq mən, biz, qovulmuş itlər kimi gedən o səkkiz nəfər, sizin yaxşı faizlə haqqınızı ödəyəcəyik!

Afon Əsgəri haqqında hekayət belə qurtarır.

“DURNALAR” VƏ “QU QUŞLARI”

Zəng əhvalatından sonra gimnaziya elə bil müvəqqəti bir az sakitləşdi. Qanlı üz-göz əzişdirilməsi, oğurluq və şuluqluqlar azaldı. Amma gimnaziyada rejim daha da ciddi oldu.

Tsap-Tsarapıç yenə də konduit saxlanan şkaflı açaraq antik incəsənətinin gips əsası olan yaşlı Veneranı narahat edirdi.

Platformalarda və Xalq bağında gəzmək qəti qadağan idi. Boz, usandırıcı bir beziklik gündən-günə, dərs gündəliyinin bir səhifəsindən digərinə süzülürdü. Konduit qəddarlıq edirdi. Dərslərdə cəzalanıqlar divar boyu cərgəyə düzülürdülər. Jurnallarda payız durnaları kimi, burunlu birlər düzülürdülər. İkilər qu quşları kimi üzürdülər.

ÜÇ “YE” VƏ “TARAKAN BIĞI”

Dik, uzun bıqlarına görə “Tarakan Bığı” və ya “latınca” “Tarakanius” adlandırılan latın dili müəllimi Veniamin Vitalyeviç Pustinin xüsusi bir ciddi-cəhdlə “durnaları” və “qu quşlarını” çoxaldırdı.

Onun sinifdə başqa, daha məşhur bir ləqəbi də vardı: “Dlinnoşeyeye”.¹

Tarakanius arıq, uzunburun idi və bir rəqəminə oxşayırdı. Boynu çox uzun idi və dəvə boynu kimi, kraxmallı yaxalığının arasında ora-bura yellənirdi. Bir dəfə dərsdə sinfi güldürmək üçün Qavrya Tarakaniusdan soruşdu:

– Veniamin Vitalyeviç! Bizdə indi rus dili dərsi olmasa da, xahiş edirəm, izah edin: axırı üç “ye” hərflə qurtaran söz varmı?

¹ Dlinnoşeyeye – uzunboğaz

Heç nədən şübhələnməyən Tarakanius cavab verdi:

– Var, var! Məsələn, bu: “dlinnoşyeye”.

Sınıf uğuldadı. Qavrya qalibanə görməkdə yerinə oturdu. O gündən Tarakaniusu sinifdə və hər yerdə üç nəhəng “ye” hərfi qarşılayırdı. Onlar sınıf lövhələrindən, kafedralardan, onun stulunun oturacağından, xəz paltosunun arxasından, mənzilinin qapısından baxırdılar. Onları pozurdular. Səhər onlar yenə peyda olurdu.

Tarakanius ağarır, arıqlayır və dəfələrlə gündəliklərdə “bir”ləri yazırdı. Bizim latın sözlərini yazdığımız balaca dəftərlərdən onun çox xoşu gəlirdi. Dərsdə şagirdi çağıranda hökmən tələb edirdi ki, əlimizdə bu dəftər olsun.

– Belə, – deyirdi, – dərsi görürəm qavramısan. Hə! Dəftərini ver görüm. Görək orda nə var... Nə?! Evdə unutmusan? Onsuz mənə cavab verməyə cəsərət eləmişən? Əyləş. Bir!

Heç bir xahiş, yalvarış kömək eləməirdi. Bir!

Sinifimizdə iki şagird vardı: Alekseyenko və Aleferenko. Bir dəfə Alekseyenko o başabəla dəftəri unutmuşdu. Tarakanius sinifə daxil oldu, kafedrada oturub, pensnesini geydi və astadan çağırırdı:

– Ale... ferenko!

Alekseyenkonun arxasında oturan Aleferenko kafedraya yaxınlaşdı. Qorxudan Alekseyenkoya elə gəldi ki, onu çağırırdılar, sıçrayıb məyus-məyus dedi:

– Veniamin Vitalyeviç, sözlər olan dəftəri unutmuşam... Və qorxudan donub qaldı: kafedraya Aleferenko yaxınlaşırdı.

“Çaşdı!.. Oy, axmaq!..”

Tarakanius təmkinlə qələmucunu mürəkkəbə batırdı.

– Mən əslində səni yox, Aleferenkonu çağırırdım. Amma bir halda ki özün boynuna alırsan, onda layiqincə qiymətini al.

Və bir yazdı.

TARİXİ QVARDİYA

Zəng çalındı. Tənəffüs qurtarır. Siniflərdə hay-küy yatır.

Gəlir.

Hamı bir nəfər kimi parta arxasından qalxır.

Tarix müəllimi gəlir. Sarışın yumşaq saçları ayrılıb. Arıq, avazımız gənc bir sifət. İri, mavi gözlər. Başı nazla azacıq yana əyilib.

Yaxalığı göz qamaşdırır. Kiril Mixayloviç Uxov yel kimi sinfə soxulur, jurnalı kafedraya atır.

Sınıf ayaq üstədir.

Kiril Mixayloviç sinfi nəzərdən keçirir, yandan keçir, sallağı oturur. Birdən göy gözləri parıldayır. Gür səs bağırtya keçir:

– Kimdi!.. Orda!.. Oturmağa!.. Cəsarət edən?! Mən hələ “oturun” deməmişəm... Qalxın və dayanın!.. Siz də!.. Siz də!.. Yaramazlar! Qalanları otursunlar. Əllər partaya. Hər iki əlləriniz! Həni əl? Qalxın və dayanın! Sız sə divara!.. Düz! Hə... Sakitlik! Kimdi orda cırıldadan? Şalferov? Qalxın ayaq üstə durun! Susun!

On dörd nəfər bütün dərsi dayanıb durur. Tarixçi qədim çarlardan və məşhur atlardan danışır. Dəqiqəbaşı qalstukunu, manjetini, saçlarını düzəldir. Sol əlin manjetinin altından qızıl qolbaq – hansı əfsanəvi mülkədar qadınınsa hədiyyəsi görünür.

On dörd nəfər ayaq üstədir. Dərs üzücü dərəcədə uzun çəkir. Ayaqlar sustalıb. Nəhayət, müəllim saata baxır. Qızıl qapaq şaqqıldayır.

Ayaq üstə duranlar qətiyyətsizliklə boğazlarını artılayırlar.

– Soyuqladıız? – Tarix müəllimi qayğıkeşliklə soruşur. – Növbətçi, bütün nəfəsləkləri bağlayın: onlara soyuqdur.

Növbətçi nəfəsləkləri bağlayır. Dərs davam edir. Cəzalanmışlar ayaqlarını götürüb qoya-qoya dururlar. Tarixçi iki dəfə də saata baxıb birdən deyir:

– Hə, qvardiya, əyləşin...

Düz bir dəqiqə sonra adətən zəng çalınır.

SƏRGƏRDAN PARTALAR ARASINDA

Fransız dili müəlliməmizin adı Martyona Martinovna Vadeykina idi. Amma o tələb edirdi ki, onu Matrona – Matrona Martinovna çağıra. Biz mübahisə eləmirdik.

Üçüncü sinifədək o, bizə “körpələr”, üçüncüdən altıncıyadək “göyərçinlər”, sonra isə “cənablar” deyirdi.

Körpələrdən hardasa qorxurdu. Bəzi körpələrin bəzilərinin həyat dalındakı kolluq kimi bığları uzanır, səsləri isə elə amansız olurdu ki, küçədə həтта dövələr də qorxurdular. Bundan başqa körpələr kafed-

ranın yanında durub dərsə cavab verəndə onlardan elə maxorka iyi vururdu ki, yazıq Matronanın az qala ürəyi ağzına gəlirdi.

O qışqırdı:

– Yaxına gəlməyin! Sizdən, pardon, iy gəlir.

– İçi quşüzümlü piroq yemişəm, – körpə nəzakətlə izah edirdi, – ona görə də gəyirəndə iy gəlir.

– Ah, mon dyö! Quşüzümünün nə dəxli var! Sizdən tütün iyi gəlir...

– Nə deyirsiniz, Matryo... tfu! Matrona Martinovna! Mən ki çəkən deyiləm. Sonra... Xahiş edirəm... pı-ıjkete la klass?¹

Sonuncu sözlərdən Matryona əriyirdi. Fransızca, sinifdən çıxmağa icazə istəyəndə Matryona sevinirdi. Ümumiyyətlə, bizim o vaxt düşündüyümüz kimi, olduqca tez inciyən idi. Fransızca lövhəyə pis bir şey yazanda, ölü siçanı kafedraya sancanda və ya zarafatca başqa bir şey edəndə bizdən inciyirdi. Jurnalı yazır, inciyir, əlləriylə üzünü örtüb kafedrada otururdu. Susurdu. Biz də susurduq. Sonra Bindyuqun komandası ilə partalar yarım dövrə şəklində kafedraya yaxınlaşırdı. Dizlərimizi partaların yeşiyinə, ayaqlarımızı döşəməyə dirəyib, mahirliklə partalarda gəzirdik. Bütün sinif kafedranın yanına yığışanda, biz xorla astadan deyirdik:

– Je-vu-zem... je-vu-zem...

Matryona Matinovna gözlərini açır və özünü hər tərəfdən yaxınlaşmış partaların əhatəsində görürdü. Binyuq isə durub, təsirli bir səsle, ədəblə deyirdi:

– Sizin bizə, pardon, Matrona Martinovna! Öz körpələrinizə acığınız tutmasın...hı...Jurnalı pozun, yoxsa buraxmırıq...

Matryona yumşalır, pozurdu.

Sinif partaları qalibanə titrək səsle çalınırdı. “Kamçatka” çəkilmə marşını çalırdı. Partalar geri çəkilirdilər.

Tezliklə hər dəfə bizim “Franzeliyə” sevgimizi bildirməkdən bezdik və “je-vu-zem” əvəzinə “Novouzensk” deməyə başladıq. Je-vu-zem və Novouzensk çox oxşarırlar. Xorla deyəndə, fərqləndirmək olmur. Yazıq Matryona elə bilirdi ki, biz xorla onu sevirik, biz isə yaxınlıqda yerləşən şəhərin adını təkrar edirdik.

¹ Təhrif olunmuş “pyui je kite lya klass?” (*fransızcadan tərcüməsi: “sinfi tərək edə bilərəmmi?”*)

Amma bu, acınacaqlı qurtardı. Partaların arxasında turizm xəstəliyi başqa əşyalara da keçdi. Bir dəfə dəhlizlə iri ş kaf, müəllimlər otağından Tsap-Tsarapıçın qaloşları getdi. Dərs qabağı Bindyuqla dostu oturan kafedra şahə qalxıb çapanda, stol hərlənməsi işinə direktorun ruhu qarışmalı oldu və qəhrəmanlar konduite düşdülər. Bütün sinif isə iki saat naharsız oturdu.

ÇAR GÜNÜ

Səhərdən pəncərədən yellənən, ağ, göy, qırmızı rəngə boyanmış bayraq görünür.

Təqvimdə qırmızı həftələrlə yazılıb: “Əlahəzrətin ad qoyulma günü...”

Pyotr və Pavel kilsəsində çat-çat olmuş zəng çalır:

“An-dron!.. An-dron!.. An-dron!..
Yavaş-yavaş cingildəyək...
Yavaş-yavaş cingildəyək...”

On birdə gimnaziyada olmalıyıq. İbadətdi.

Dəhlizdə siniflər cüt-cüt düzülüblər. Mundirlərin qaba, gümüşü yaxalıqları boyunlarımızı dəlidir. Sükut. Buxur. Bürkü. İlahiyyat dərində Yevangelin üz qabığını gimnazistlərin başına döyəcləyib: “Dur dirək kimi, axmaq”, – deyən həmin o keşiş əynində cübbə təntənəli şəkildə dua oxuyur. Xor oxuyur. Balaca, tüklü xor rəhbəri ora-bura qaçır.

İki saat farağat durursan. Uşaqlar tərپənmirlər. Burunlar gicişir. Qaşmaq olmaz. Əllər yana. Sükut. Bürkü. Boğanaq...

– Uzun ömür! Uzun ömür!..

– Nikolay İliç... Bojenovun qusmağı gəlir...

– S-s-s... Sakit! Qusmağı göstərrəm ona!..

– Uzun ömür...

– Nikolay İliç... vallah dözə bilmir... O, artıq qusur...

– S-s-s!

Sükut. Bürkü. Burun gicişir. İntizam. Əllər yanda. İkinci saat qurtarmaq üzrədir.

– Al-lah, çarı hifz elə.

Direktor irəli çıxır və elə bil uşaq pistoletində qısa bir atəş açır:

– Ura!

– Urrra-a-a-a-a-a!!!

Dəhliz titrəyir. Direktor bir də deyir:

– Ura!

– Urrraaaaaa!!!

Bir də... Eh, bir də, bir də!..

– Ura-a!

– A-a-a-a... ıak...

Nikolay İliç. Bojenov artıq döşəməni bulayır...

– ...Allah, çarı hifz elə...

Bojenovu aparırlar. Ürəyi gedib. İbadət qurtarıb. Burnu qaşımaq, yaxalığın bir düyməsini açmaq olar.

“ELM ÇOXLU QİTİK BACARIR”

Annuşka çoxdan bizə xəbər vermişdi ki, “elm çoxlu qitik bacarır”. Kart fokuslarından birinin gizli formulu beləydi. Kartlar cüt-cüt eyni hərflər üzrə düzülür və fikirdə tutulan cüt asanlıqla tapılırdı. Burdan belə məlum olurdu ki, elm doğrudan da hər şeyə qadirdir və çoxlu... bunu... qitiki bacarır... “Qitik” nə deməkdi, bunu heç kim bilmirdi. Biz bunun izahını ensiklopedik lüğətdə axtarmağa başladıq, amma orda muzdlu türk atlı dəstəsi – “qitas” sözündən sonra “Qito” – Amerika prezidenti Qarfildin qatilinin adı gəlirdi. Onların arasında qitik sözü yox idi.

Sonra elmin əhəmiyyəti barədə gimnaziyada eşitdim. Amma elmin qüdrəti burda Annuşkanın foksunda olduğu kimi, əyani surətdə sübut olunmurdu. Kafedradan quru, həzm olunması çətin olan bir elm püskürür, kəpək kimi başlarımıza səpələnirdi. Qitik barədə müəllimlərdən heç biri müəyyən bir şey deyə bilmirdi. İkiilçilər məsləhət görürdülər ki, latın dili müəlliminə izah üçün müraciət edim.

– Bu sözü kimdən eşitmisən? – Xudbin, çətinliyə düşmüş latın dili müəllimi soruşdu.

İkiilçilər də intizarla susdular.

Mən sinfin hay-küyü içində dedim:

– Mətbəx qulluqçumuzdan...

– Get küncə və zəngə qədər dur orda, – özündən çıxan latın dili müəllimi sözümlü kəsdi. – Gimnaziya proqramında, şükür Allaha ki, aşızən və dəmkeşləri öyrənmək nəzərdə tutulmayıb... Axmaq! Bağla fəvvarəni!

Mən fəvvarəni bağladım. Mən başa düşdüm ki, gimnazist elmi, bizim o vaxt dediyimiz kimi, mənəvi tələbatımızı ödəməkçün nəzərdə tutulmayıb.

Həqiqət axtarışında mən yenə Şvambriyanın azad düzəngahlarına seyrə çıxdım. Məsəl kitabçasını sadəcə, “Biri” adlanan məşhur qəhrəmanı arşını 3 manatdan 25^{3/4} arşın mahud alıb 5 manatdan satır və Şvambriyaya görə böyük zərəmə düşürdü. A və B məntəqələrindən çıxan səyahətçilər bir-birləriylə qarşılaşa bilmirdilər, çünki Şvambriyani dolaşırdılar. Amma Şvambriyanın əhalisi Oskanın simasında mənim qayıtmağımı alqışladı.

QLOBUSDA YER

Böyük Diş materikinə qayıtdıqdan sonra islahatlara girişdim. Hər şeydən əvvəl Şvambriyanı Yer kürəsinin müəyyən bir yerində yerləşdirmək lazım idi. Onunçün boş okeanda, Cənub yarımkürəsində yer tapdıq. Bizdə qış olanda, Şvambriyada yay idi, indi olmayan şeyi oynamaq isə həmişə maraqlıdı.

İndi Şvambriyanın qlobusdakı yeri möhkəm idi. Okeaniya adalarının bir hissəsini udan Böyük Diş materiki Avstraliyadan şərqə tərəf, Sakit okeanda yerləşirdi. Şvambriyanın şimal sərhədləri ekvatora çatdığından tropik bitkilərlə örtülü idi, cənub sərhədləri isə Antraktida qonşuluqda olduğundan donurdu.

Sonra mən oxuduğum bütün kitabların məzmununu Şvambriyanın torpağına səpdim. Oskadan geri qalmaq istəməyərək özüyçün yeni olan sözləri öyrənir və onları rəhmsizcəsinə dəyişik salırdı. Hər gün mən gimnaziyadan gələn kimi Oskadan məni kənara çəkib pıçıldayırdı:

– Mühüm yeniliklər! Cek Kurataya şokoladları ovlamağa gedib, amma yüz vəhşi balkan onun üstünə atılıb öldürmək istəyiblər! Bu vaxt Terrakot püskürüb, tüstü, alov bir-birinə qarışib. Yaxşı ki, onun sadıq dostu Sara-Bernar xilas edib – elə hürürmüş ki...

Bunu belə başa düşməliydim ki, Oskanın beynində kuraqa, Nikaraqa, Balkan və Haniballar, şokolad və kaşalot dəyişik düşüb; aktrisa Sara Bernarı isə o, senbernar cinsindən olan itlərlə dəyişik salıb... Vulkanı isə ona görə qəddar adlandırır ki, o püskürür.

ƏCLAFLARIN MƏNŞƏYİ

Biz böyüyürdük. Mənim xəttimdə hərflər artıq əl-ələ tutmuşdular. Sətirlər əsgərlər kimi sağa düzülürdülər. Böyüyüb anlayırdıq ki, dünyada simmetriya azdır və lap düz xətt, lap yumru dairə, lap hamar hamarlıq yoxdur. Demə, təbiətə ziddiyyətlər, əyrilik, naha-marlıq xasdır. Dünyanın biçimsizliyi təbiətdə gedən əbədi mübarizəyə görə imiş. Materiklərin mürəkkəb çevrələri də bu mübarizəni izləyirdi. Dəniz torpağı gəmirirdi. Quru, barmaqlarını dənizin mavi saçlarına ilişdirmişdi.

Şvambriyanın sərhədlərini təzədən müəyyənləşdirmək vacib idi. Yeni xəritə beləcə yarandı.

Amma bu vaxt biz gördük ki, mübarizə təkcə coğrafiyanın özünü təşkil etmir. Hansısa mübarizə bütün həyata hakim idi, tarixin anbarında uğuldayır və onu hərəkətə gətirirdi. Onsuz hətta bizim Şvambriya da darıxdırıcı və cansız idi. Oyun bataqlıq suyu kimi durğunlaşmışdı onda. O vaxt biz tarixi tərpədən hansı mübarizənin olduğunu bilmirdik. Bizim rahat mənzilimizdə yaşamaq uğrunda olan böyük, qadir mübarizəylə tanış ola bilməzdik. Onda biz qərara aldığımız ki, bütün bunlar – müharibələr, çevrilişlər və sair – sadəcə olaraq yaxşıyla pisin mübarizəsidir. Qurtardı getdi. Şvambriyanın oyunu inkişaf etsin deyərək, Şvambriyaya bir neçə əclaf köçürmək lazım gəlirdi.

Şvambriyanın baş əclafı qaniçən qraf Urodonal Şatelen idi.

O vaxt jurnalların hamısında ciyər və böyrək daşına qarşı dəbdə olan dərman sayılan “Urodonal Şatenel”i reklam edirdilər. Urodonal elanlarında adətən dəhşətli ağrılardan əziyyət çəkən adam şəklində təsvir olunurdu. Ağrı bədbəxtin bədənini sıxmarlayan qısqaclar şəklində verilirdi. Ya da əlində paltar şotkası olan adam təsvir olunurdu. Bu şotkayla o iri insan böyrəyini təmizləyirdi. Biz belə fikirləşirdik ki, bunu qaniçən qrafın cinayətləri hesab etməliyik.

DÜNYANIN YUXARI MƏRTƏBƏSİ

Evlərin damları gerçək dünyaya mənsub olsa da, darıxdırıcı torpaqdan çox hündürdə idi və onun qanunlarına tabe olmurdu. Damları şvambərlər işğal eləmişdilər. Onların dirəkləri, karnizləri, çardaqları ilə başgicəlləndirici uzaq səyahətlərə çıxırdım. Damdan-dama keçərək, torpağa ayaq basmadan bütün məhəlləni dolaşmaq olardı. Sonra isə sığırçın şüvülü ilə borunun soyumaqda olan dəmiri arasında oturub axşam səmasına baxmaq ləzzət verirdi. Yaxın səma başım üstə üzürdü və dam bulud axınının tərsinə hərəkət edirdi. Dor ağacında növbətçi sığırçın fit çalırdı. Gün iri gəmi kimi axşama yaxınlaşırdı. Gün qürubun qırmızı kürəklərini qaldıraraq lövbər kimi dişli, iri kölgələrini həyətdə atırdı.

Amma damlarla gəzmək ciddi qadağan idi. Dalandar Filippic yuxarını süpürgəsiylə qoruyurdu. O sayıq və rəhmsiz idi.

Özgə həyətlərin sahibləri məni damlarla qaçan görə, qışqırırdılar: “Bəsdir vicdansız doktor uşaqları damlarda şuluqluq elədilər!” – hərçənd, mən anlamırdım ki, niyə məhz doktor uşaqları yalnız yerdə sürünməyə yarınlılar! Amma bu lənətə gəlmiş “doktor uşaqları” sözləri həmişə bizi təqib edir və tərbiyəli olmağa məcbur edirdi.

Bir dəfə Filippic məni güddü. O, dəmirə gurultu sala-sala arxamca qaçırdı. Tullanmaq istədiyim qonşu həyətdə qorxunc barbosu zəncirdən buraxdılar. O biri həyətdə əynində qırmızı dizlik və jilet olan sahib dayanmışdı. O da öz tərəfindən “qulaqburmasına” söz verirdi... Amma bu vaxt mən qonşu yanğın divarının pilləkənini görə Filippicə dilimi göstərdim və üçüncü həyətdə xilas oldum.

YASƏMƏN ARASINDA LAPTA¹ OYUNU

Mən düşdüyüm həyətdə başdan-başa ağaclıq idi. Ağaclar yasəmənə qərqli olmuşdular. Bağı sıx və qalın çiçəklənmişdi.

Arxadan yüngül ayaq səsləri eşitdim. Bağıcadan əlində ip olan, uzun qızılı hörüklü məzəli bir qız qaçıb çıxdı. O məni diqqətlə nəzərdən keçirməyə başladı. Mən dalı-dalı alçaqarıya tərəf getməyə başladım.

¹ Lapta – dəstəli top oyunu

Qız soruşdu:

– Ay oğlan, niyə belə tələsirsiniz?

– Dalandardan qaçıram, – dedim.

Qızın bizim lapta oyununda oynadağımız tökmə topa bənzər qara, iti, oynaq gözləri vardı. Duydum ki, canımı qurtara bilməyə-cəyəm. Amma qaçmaq olmazdı. Elə həmin oyun öyrədirdi ki, təkbətək qalma.

– Dalandarlardan qorxursunuz? – Qız soruşdu.

– Baş qoşmağa həvəsim yoxdu, – mən ucadan dedim, – beləyə qalsa sol burnumla sağ çiynim üstündən tüpürüm onlara.

– Necə yəni çiynim üstündən? – Qız soruşdu.

Mən göstərdim. Bir az dinməz durduq. Sonra qız soruşdu:

– Neçənci sinifdə oxuyursunuz?

– Birincidə, – dedim.

Qız sevindi:

– Mən də birincidə oxuyuram. Sizin sinif cənabınız tələbkardımı?

– Bizdə cənab yox, tövsiyəçidi.

– Bizdə isə xanımdı, – qız dedi. – Acıqlıdı, dəhşətdi!

Yenə bir az susduq.

– Bizdə şagird qızlardan biri qulaqlarını tərpedə bilir. Hamı ona həsəd aparır.

– Bu nədi ki! – dedim. – Bizim sinifdə biri var: tavanadək tüpürür... Yekəpərin biridi! Sol əliylə hamının öhdəsindən gəlir. Yumruğuyla partanı sındıra bilər... Amma ona icazə vermirlər. Yoxsa, düz sözümdü, sındırardı.

Yenə susduq. Qonşu həyətdə şarmanka çalındı. Söhbətə mövzu tapmaqçün həyəti nəzərdən keçirməyə başladım. Ev səmada üzürdü. Məni qovan “İri ilan” damın üstündə çaşıb durmuşdu. O təşəxxüslə özünü düzəltdi və ucadan söyləndi.

– Mənim toqqam heç vaxt saralmır, – mən gözlənilmədən dedim, – çünki nikellidi. Buyurub, toxuna bilərsiniz...

Toqqamı açdım. Qız nəzakət dolu bir maraqla toqqaya toxundu. Mən ürəkləndim, furajkamı çıxarıb, onun itməsin deyərək, ad-familiamın karandaşla yazılmış olduğu günlüyün iç tərəfini göstərdim. Qız oxudu.

– Mənim sə, adım Tayadır, əslində, Taisiya Opilovadır, – o dedi: – Sizin ki isə Lyonyadır, eləmi?

– Lyolya, – cavab verdim. – İcazə verin... tanış olmağıma çox məmnunam.

Taya istehzayla:

– Lyolya? Bu qadın adıdır! – deyib, əlini uzatdı.

Mən inamla dedim:

– Qadın cinsi olsaydı, onda myaqqı znak qoyulardı.

Beləcə tanış olduq.

İLK ŞVAMBRANLI QIZ

İndi mən, Şvambraniyanın azad oğlu, hər gün damdan yasəmən vadisinə sürüşüb düşürdüm. Taya Opilovaya isə Şvambran Həvvası olmaq qismət imiş. Oskə etiraz edirdi. O, qışqırırdı ki, qızları oyuna qəbul etməyə heç cür razı deyil. Doğrudan da, Şvambraniyada indiyədək qızlar olmamışdı. Mənsə Oskəyə sübut edirdim ki, bütün kitablarda gözəlləri oğurlayır və xilas edirlər və Şvambraniyada da indi oğurlayıb, xilas etməyə başlayacaqlar. Bundan başqa, mən ilk şvambranlı qız üçün gözəl bir ad hazırlamışdım: Hersoq Kaskar Barbenin qızı hersoqinya Kaskara Saqrada. Hətta bu adı üz vərəqindən götürdüyüm “Sahə” jurnalında da yadımdadı, yazılmışdı ki, bu ad “asan və zərif” səslənir. Oskə razılaşmağa məcbur oldu və mən yavaş-yavaş Kaskaranı, yəni Tayanı Şvambraniyanın işlərindən aqah eləməyə başladım. O əvvəlcə heç nə başa düşmürdü, amma sonra Böyük Diş materikinin tarixindən və coğrafiyasından baş çıxarmağa başladı. Sirri gizli saxlamağa söz verdi.

Kağız epoletləri taxıb, Piliqviniya ilə müharibəyə getdiyimi və onunçün qənimət gətirəcəyimi deyəndə Tayanın lap xoşuna gəldim.

O biri gün piliqvan müharibəsindən qayıtdım. Əlimdə qənimətlər damlarla qaçırdım. Qənimətlər iki qaymaqlı pirojnaldan ibarət idi. Onunçün və özümçün. Mənim pirojnamın bir qırağını Oskə yemişdi.

Divardan tullananda, donub qaldım. Taya ilə yanaşı əynində kadet hərbi korpusu şagirdinin forması olan naməlum bir oğlan gəzirdi. O, məndən çox-çox yaşlı və hündür idi. Onun əsl poqonları, əsl süngüsü vardı və ümumiyyətlə, özünü dartırdı.

– Ay! – O məni görüb dedi. – Sizin şvambroman budurmu?

Başa düşdüm ki, Taya hər şeyi ona danışıb...

– Qulaq asın, – kadet saymazlıqla danışmağa davam elədi, – siz mülki cavansız... Utanmırsınızmı ki, xanımı elə nalayiq adlarla çağırırsınız!.. Bilirsinizmi ki, Kaskara Saqrada nə deməkdi?.. Bağışlayın, bu qəbizlik üçün dərmandı. Eh sizi, bədbəxt sivil!.. O saat görünür ki, doktor oğlusan...

Bunun xatırlanması məni partlatdı.

– Kadet, rədd ol, burdan get! – Qışqırdım və dama dırmaşdım.

Pirojnanın yarısını Kadetin üstünə tulladım. Birini və o biri yarını özüm yedim.

Sonra damda uzanıb, peşmançılıq çəkməyə başladım. Başımın üstündə növbətçi sığırçın fit çalırdı. Mən tək və qürurla Şvambraniyanı dolaşırdım, günsə gəmi kimi axşama üzüb yaxınlaşırdı. Qürub qırmızı kürəklərini qaldırdı və həyəətə lövbər kimi caynaqlı kölgələr düşdü.

– Cəhənnəm olsun! – dedim.

Amma bu Şvambraniyaya aid deyildi.

ZAMANIN RUHU

HƏRBİ HADİSƏLƏR TEATRI

Evdə döyüş gedir. Qardaş qardaşın üstünə gəlir. Düşmən tərəflər belə mövqe tutublar: Şvambraniya atanın kabinetində, Piliqviniya isə yemək otağında. Qonaq otağı “müharibə” üçün ayrılıb. Qaranlıq dəhlizdə “əsirlik” yerləşir.

Böyük olduğumçün şvambranlıq hüququ mənə verilib. Kreslonun və fikus, rododendron bitkilərinin arxasında qoruna-qoruna hücum keçirəm. Qardaşım Oska yemək otağının piliqvin astanasında səngər tutub. O qışqırır:

– Bum! Pu!.. Pu!.. Lyolya!.. Mən axı səni görürəm, iki dəfə öldürdüm... Sənsə hey sürünürsən. Gəl kov eləməyək!

– Kov eləməmək yox, bərişiq eləyək! – Acıqla onun səhvini düzəltdim. – Sonrası sən məni öldürmədin, yalnız kontuziya elədin.

Dəhlizdə, yəni “əsirlikdə” qonşu həyətdən olan Klavdyuşka dustaqdır. O, əsir roluna xüsusi olaraq dəvət olunub və növbəylə gah şvambbran, gah da pliqvin şəfqət bacısı olur.

Yarıqaranlıqda işsiz oturmaqdan bezmiş Klavdyuşka astadan soruşur:

– Məni əsirlikdən tezmi azad edəcəklər?

Mən rəhmsizcəsinə cavab verirəm.

– Bir az da dözərsən! Çoxsaylı rəqibin təzyiqi altında bizim rəşadətli qonşularımız əmin-amanlıqla qabaqcadan hazırlanmış mövqelərinə çəkildilər.

Bu ifadəni qəzetlərdən götürmüşdüm. Müxtəlif hərbi uğursuzluqları, itkiləri, məğlubiyyətləri, ordunun qaçmasını gündəlik cəbhə məlumatlarında beləcə və dumanlı sözlərlə ifadə edirdilər, özü də bütün bunların cingiltili və bayramsayağı adı vardı: “Hərbi hadisələr teatri”.

“Sahə”nin nümayiş şəkillərində bəzək-düzəkli qoşunlar təntənəylə müharibəyə yola düşürdülər. Generalın çiyinlərində qızıllı rəngli epoletlər yellənir, mundirlərdə təltif ulduzları bərq vururdu. Təqvimlərdə, papiros qutularında, açıq məktublarda cəsur Kuzma Kryuçkov hey öz igidliyini təkrar edirdi. Çəpəki qoyulmuş furajkasının altından kəkilini buraxıb kəşfiyyat dəstəsini, eskadronu, almanların bütöv bir ordusunu darmadağın edir... Gimnazist ibadətələrində Allahpərəst döyüşçülərə uzun ömür arzulayırdılar. Biz gimnazistlər üçrəngli şərflərlə özümüzü sarayıb, küçələrdə müttəfiqlərin bayraqlarını satırıq. “Ağ çobanyastığından” qalan parçalarda hədiyyə verilən mis pullar cingildəyir. Biz təşəxxüslə özümüzü qamətli zabit kimi göstərirdik.

Dünya müharibəylə doludur. “Ah, musiqi, qələbə naminə gurla! Biz qalib gəldik, düşmən qaçır, qaçır, qaçır...” Çağırışlar, manifestlər... “İmperator həzrətlərinin öz əliylə yazılıb: “Nikolay”... Böyük, gözəl, təntənəli müharibə bizim fikirlərimizə, söhbətlərimizə, yuxularımıza və oyunlarımıza hakimdir”.

Biz yalnız müharibə oyunu oynayırıq.

...Müvəqqəti barışıq qurtarıb. Mənim qoşunlarım dəhlizin girəcəyində döyüşürlər. Döyüş meydanında gözlənilmədən neytral Annuşka peyda olur və Klavdiyanın təcili əsirlikdən azad olmasını tələb edir: onu anası mətbəxdə gözləyir.

Oyun yenə kov olmur, yəni barışıq elan olunur. Biz mətbəxə qaçıraq. Qonşu mətbəx qulluqçusu Klavdiyanın anası stol arxasında oturub. Qarşısında boz zərflə qoyulub. O bizimlə salamlaşır və ehtiyatla məktubu götürür.

– Klavduşka, – çaşqınlıqla zərflə silkələyərək deyir, – Petrun-kadan gəlib. Bu cavandan xahiş elə, qoy ucadan oxusun. Görək o sağdımı... İlahi...

Zərfdə “Döyüşən ordudan” müqəddəs möhürü görürəm. Ehtiramla məktubu əlimə alıram. Barmaqlarımın uclarında hörmət və heyranlıq cəmlənib. Məktub ordan gəlib! Mühəribədən məktub!.. “İrəli, dostlar, yürüşə, qara qusarlar!”, “Əlahəzrətin öz əliylə...”

Sevinc dolu bir səslə ucadan oxuyuram:

– “...bir də əziz anam Yevdokiya Konstantinovna, sizə xəbər verim ki, bu məktuba öz əlimlə imza atmıram, çünki döyüşdə ağır yaralandığıma görə xəstəxanada əlimi dirsəyimədən kəsiblər...”

Sarsılıb, dayanıram... Klavdiyanın anası qışqırır dağınmış saçlı başını stola əyir. Birtəhər onu və həm də özümü sakitləşdirmək və mühəribənin adının yaxın adamın qanına bulandığını duyduğum üçün qətiyyətsizliklə deyirəm:

– O, yəqin ki, orden... gümüşdən... Georgi ordenli olacaq...

Deyəsən, mən tamam axmaq bir şey demişdim?!

PƏNCƏRƏDƏN MÜHƏRİBƏYƏ BİR GÖRÜNÜŞ

Sınıfdə darıxdırıcı cəbr dərsi idi. Riyaziyyat müəllimi Karlıç xəstədir. Onu müvəqqəti olaraq aksiz məmur, səfərbərlikdən gizlənən, bizim Qneda Alekseyov adlandırdığımız Samlikov Gennadi Alekseyeviç əvəz edirdi.

Gimnaziya qarşısındakı meydana təlim – 214-cü polkun sıra məşğələləri keçir. Sınıfın açıq nəfəsliyindən cəbr düsturlarını bəy-nimizdə qarışdıran ömrlər və mahnılar eşidilir:

– “Ah, sumba, sumba, sumba, Madrid və Lissabon!..”

– Düzlən! Birinci, ikinci... hesabla!

– “Qıvrımsaçlı – qıvrım-qıvrım... qıvrımsaçlım mənim!”

– Bir-iki! Bir-iki!.. Sol!.. Addımı düzəlt...

– ”Hamılıqla, uşaqlar, yürüşə hazırlaşın!..”
– Bu necə duruşdu, şeytan? Düzlən! Cəld təpən!..
– Salam, zati-aliləri!..
– Qabağı süngülə, arxanı süngülə, qabağı qundaqla vur! Bir də qaç! Marş!..

– İra-a-a-a-a-a-a-a-a!!!

Geniş açılmış ağızlardan, zərbə salınmış boğazlardan xırıltılı, gərgin “ura” çıxır. Süngülər müqəvvalara sancılır. Saman qaytanlar bağırsaqlar kimi yırtılmış torba qarından çıxırlar.

– Kimdi orda gözü pəncərədə qalan? Martınenko, təkrar edin indi dediklərimi.

Bindyuq ləqəbli yekəpər Martınenko gözlərini aynadan ayırıb ayağa sıçrayır.

– Hə, mən indi nəyi izah edirdim? – Qnedoy Aleksyov əl çəkmir. – Eşitmədin... gözün pəncərədə qalmışdı... Hə, iki katetin cəminin kvadratı nəyə bərabərdir?

– O... bu... – Martınenko mızıldanır, birdən göz vurur: – O sağa düzlənir... Birinci, ikinci, hesabla... Üstəgəl ikiləşmiş cərgələr...

Uşaqlar qəhqəhə çəkir.

– Sizə bir yazıram, tənbel, haydı divarın dibinə!

– Oldu! – Martınenko raport verir və hərbi qaydada divar yanında donub qalır.

Sınıf şənlənib. Qələmucular oxuyur.

Müəllim əmr edir:

– Çıx sinifdən!

Martınenko öz-özünə əmr verir:

– Təntənəli marş... kafedraya tərəf düzlən... Dəhlizə... marş!

Müəllim ayağa sıçrayır.

– Bu nə avaraçılıqdır. Sizi jurnala yazacağam! Dərsdən sonra oturacaqsınız!

– Xallı-kəkillilər, – nəfəslərdən eşidilir. – Bu nə duruşdu? Üç saat tüfəng altında... Xallı-kəkillilər...

BİRİNCİ TOP, ÇXI

Baç!!! Lövhə arxasında soba atəş açdı... Trrrax! Ta-ta... Samlıkovun atəş səsinə nifrət etdiyini bilən kimsə divar sobasına patron qoyub. Müəllim bənizi ağarmış halda yerindən sıçrayır. Sinfə qoxulu tüstü yayılır. Müəllim lövhə arxasına qaçır. Yolda kağız bükülüsünü tapdayır. Sınıf nəfəsini qısır. Bop!!! Bükülü partlayır. Müəllim göyə tullanır. Onun o biri dabanı döşəməyə toxunan kimi təzə partlayış olur. Lal gülüşdən boğulan sınıf skamyalardan partaların altına sürüşür. Qeyzlənmiş müəllim sinfə tərəf dönür, amma partalar arxasında bir nəfər də yoxdu. Sınıf adamsızdı. Biz skamyaların altında gülməkdən uğunub gedirik.

Müəllim ümitsizliklə qışqırır:

– Zibillər! Hamınızı yazacağam!

O, ehtiyatla barmaqlarının ucunda kafedraya qalxır. Dabanlarından tüstü çıxır. Kafedradan burunotu qabını çıxarır, ağır dəqiqələrdə bu adamı sakitləşdirir, amma onun dərstdən əvvəl bir dəqiqəliyə dəhlizdə pəncərə önündə qoyduğu burunotu qabına çoxdan barıt və istiot səpmişik.

Qnedoy Aleksyov həyəcanlı burun pərələri ilə bu dəhşətli qarışığı iyləyir. Sonra o ağzi açılı və gözləri kəlləsinə çıxmış halda donub qalır. Dəhşətli bir “apçxi” onu sarsıdır.

Sınıf yenə adamlıdır. Partalar gülməkdən uğunurlar.

Martınenko əlini qaldırır, komanda verir:

– İkinci top, atəş!

– Haha-aap-çxi!!! – bədbəxt Samlıkov bağırır.

– Üçüncü top...

– Çjşxi!.. Ox!

Sınıfın qapısı gözlənilmədən açılır. Biz qalxırıq. Direktor daxil olur. Sınıfdəki partlayış, gülüş və dalbadal asqırtı onun diqqətini cəlb etmişdi.

– Burda nə baş verir? – O, qıpqırmızı qızarmış müəllimə və dik durmuş gimnazistlərin riyakar sifətlərinə baxa-baxa soyuqluqla soruşur.

– Onlar... Ox! Ao! – Qnedoy Aleksyov özünü yırtır. – Çji-xi! Ox!.. Çxişxi!..

Onda növbətçi direktora izah etməyə çalışır...

– Yuvenal Boqdanıç, onlar hey hıçqırır və asqırılar...
Direktor yavaş-yavaş işin nə yerdə olduğunu anlamağa başlayır.
– Səndən soruşmurlar! – deyir. – Yaramaz uşaqlar!.. Gennadi Alekseyeviç, zəhmət olmasa mənim kabinetimə gəlin!
Aleksyov direktorun çiyininə asqıra-asqıra Stomolitskinin arxasınca düşür.
O bir daha sinfə qayıtmır.
Qnedoy Aleksyovdan canımız qurtardı.

SİNİF KOMANDİRİ VƏ ROTA RƏHBƏRİ

– Zaman barıt iyi verir! – deyə böyükklər danışır və başlarını yırğalayır.

Gimnaziyadan da barıt iyi gəlir. Sınıflər alışqandı. Hər bir parta barıt anbarı, cəbbəxana və sursatxanadır. Konduit gündəlik qeydə alır:

Dördüncü sinif şagirdi Vitali Talyanov “müharibəyə” qaçarkən c. nəzarətçi tərəfindən körpüdə tutulmuş və ondan Smit və Vesson sistemli, patronlarla birgə revolver və utilçiyə məxsus, onun tanıdığı oğurlanmış çaydan tapılmışdır. Valideynləri çağırılıb.

İkinci sinif şagirdi Nikolay Şerbaninin partasından bunlar tapılıb: zabit poqonu, qılincin qotazlı qaytanı, barıt, naməlum məqsədli boş metal boru. Çantadan tapılanlar: süngü qırığı, “oyuncaq” revolver, mahmızlar, əsgər tənbəki kisəsi, dəmir nişan, rezinli sapand və əl qumbarası (boşaldılmış). Dərslərdən sonra iki dəfə üç saat saxlanılıb.

Beşinci sinif şagirdi Terentiy Marşutin guya təsadüfən sinifdə əldəqayıрма topdan atəş açaraq şüşəni və havanı korlamışdı. Bir həftə dərəcə gəlmək hüququndan məhrum olunub.

Gimazistlər gurultuyla yeriyirlər: cibləri boş tüfəng gilizləriylə doludur. Biz onları qəbiristanlığın dalındakı atş meydanından yığıırıq. Külək qəbiristanlıqda “sıfır və xaç” oynayır. Təpəliyin arxasından yel dəyirmanlarının dovşan sifətləri görünür. Kiçik yamacda hərbi şəhərcik darıxır. Onun taxta baraklarda 214-cü piyada polk yer-

ləşib. Külək şorba, maxorka, uzunboğazların və cəbhə arxasının başqa ağlagəlməz iylərini çəkib gətirir.

Pokrovsk kişi gimnaziyasının şagirdləri ilə 214-cü polkun sırası əsgərləri arasında işgüzar dostluq hökm sürür. Hərbi şəhərciyin məftil hasarları arasından onlara buterbrod, xiyar, alma və mülki nemətlər ötürür, əvəzində boş patron daraqları, kəmərlər, dəmir nişanlar, cırıq poqonlar alırdıq. Zabit poqonları xüsusilə qiymətli idi. Qatrana batmış bu çirkli praporşik poqonuna görə kaptenarmus Sidor Dolbanov məndən iki vətənalı buterbrod, bir parça “Qala Peter” şokoladı və atamın “Zəfər” papirosundan beş dənəsini aldı.

Sidor Dolbanov dedi:

– Yənə də ucuz verdim, yalnız tanışlığa görə. Hə, gimnazyorlar, mənim fikrimcə, siz də mənim kimi xidmət edəne oxşayırsınız... formanız, təliminiz. Düzümü deyirəm?

Sidor Dolbanov maarifdən danışmağı xoşlayır.

– Amma, qardaş, hərbi elm, – bizim kolbasanı aşıra-aşıra filo-sofluq edir, – hərbi elm diqqət tələb edir sizin təliminiz ona tay ola bilməz. Bəli. Sizdəki nədi ey, riyaziyyat, cəbr və sair ədəbiyyat... Əgər savadlısansa de görüm: polk komandirinə necə müraciət etmək lazımdır – cənab həzrətləri, ya zati-aliləri?

Utana-utana özümə bəraət qazandırırım:

– Biz bunu keçməmişik.

– Odur a... Sınıf komandiriniz acıqlıdır, hə, uşaqlar?

– Ciddidir, – cavab verirəm. – Bir şey olan kimi o saat divar dibi, konduit və naharsızlıq.

Sidor Dolbanovun bizə yazdığı gəldi.

– Görürsən, daşürəkdi! Belə çıxır ki, bizim rotanın ki kimidi, şeytan...

– Sizdə də deməli rota rəhbəri var? – deyə soruşuram.

– Rəhbər yox, komandir, görüm onu xərçənglər yesin! – Dolbanov səhvimi düzəldir. – Rota komandiri, əlahəzrət, lənətə gəlmiş iblis poruçik Samlikov Gennadi Alekseycdi.

– Qnedoy Alekseyov! – deyə bağırıram.

ƏSGƏR QARDAŞLAR

Yaşlı gimnazistlər Breşkada zabitlərlə gəzişirdilər. Hərçəndə bu qaydanın pozulması idi, amma rəşadətli zabitlərdən buna yol verilmirdi. Sıravilər hərbi qaydada salam verib keçirdilər. Gimnazist qızlar nazla tiftikləri didirdilər. Biz onlara həsəd aparırıdıq.

Bir dəfə dərs vaxtı sinfə müfəttiş daxil oldu. Saqqalı ona zərif və nurani görkəm verirdi.

Müfəttiş dedi:

– Şəhərə döyüşən ordudan ilk yaralılar gətiriblər. Onları qarşılamağa gedəcəyik... Ey, “kamçatka” kiminləyəm? Tyutin! Axmağın biri axmaq, bir saat sinifdə qalacaqsan, avara!.. Belə, dediyim odu ki, bütün gimnaziya bizim şanlı, çar və din yolunda əziyyət çəkmiş döyüşçülərimizi qarşılacaq... Bir sözlə, cüt-cüt düzülün! Amma küçədə özünü necə lazımdı elə aparmalısınız. Eşidirsiniz? Yoxsa sizi... Başıpozuqlar, yelbeyinlər! Qoçular! Şuluqlar dəstəsi! Gözləyin özünüzü məndən!

Küçələr adamlarla dolu idi. Üçrəngli bayraqlar asılmışdı. Yaralıları şəhər varlılarının bəzəkli faytonlarında bir-bir daşıyırdılar. Hər bir əsgəri əynində şəfqət bacısı paltarları geymiş, xeyriyyə cəmiyyətindən olan qadınlar tuturdu. Bütün bunlar toy mərasiminə oxşayırdı. Qorodovoylar nizami salam verirdilər.

Yaralıları keçmiş kilsə məktəbinin yerində olan təzə xəstəxanada yerləşdirdilər. Orda tövşüyən qadınlar ora-bura qaçırdılar. Burdaca böyük palatada tənənəli konsert təşkil olundu, yuyunmuş, üzləri təmiz tərəş edilmiş, ətirlənmiş cəbhəçilər balıqların, qəşəng konfent qutularının əhatəsində sızıla-sızıla “şəhər atalarının” gur çıxışlarına qulaq asırdılar. Bəziləri bantlarla bəzədilmiş qoltuqağacı tutmuşdular.

Bizim dördüncü sinif şagirdi Şvetsov “Belçikalı uşaqlar” şeirini oxudu. Onun arxasınca altı nəfər ikinci sinif şagirdi düzüldü, onlar oxumaları gimnastika hərəkətləri ilə müşayiət edirdilər. Zemstvo rəisinin qızı, gimnazist Razudanova royalda Qlinkanın “Torağay”ını çaldı. Yaralılar utana-utana büzüşür və narahatlıqla yanlarını götürüb-qoyurdular. Sonuncu çıxış edən xüsusi əcxaxananın şairi və tenor əczaçı oldu. Bundan sonra çarpayından hündür, sarışın əsgər qalxıb ehtiyatla boğazını arıtladı.

Hamı əl çalaraq qışqırdı:

– Buyurun! Buyurun!

Hamı sakitləşəndən sonra yaralı dedi:

– Danışmağa icazə verin... Cənab doktor və hörmətli xanımlar, bacılar və başqaları... Biz, deməli, sizin bütün iltifatınıza görə sizə minnətdarıq. Amma bizi bağışlayın, bir az, deməli, yatmaq istəyirik, üç gündü yolda yatmırıq...

ZAMANIN RUHU

Baraklarda əsgərləri döyürdülər. Zabit yığıncaqlarından birində hansı praporşikse o birini ermənisifət adlandırıb. Təhqir olunan onu bir güllədə vurub öldürüb. Yaralıları cəbhədən necə gəldi gətirir və hara oldu yerləşdirirdilər...

Sonra Peremışlı aldılar. Xırda dükançılar, Krasnyavkadan olan tiplər və məmurlardan bəziləri əllərində çarın portretini ikona kimi tutaraq küçələrdən keçdilər. Havaya bağırtdılar, üçrəngli bayrağın çırpıntısı və spirt iyi yayılırdı. Sanki təntənəni qızışdıran spirt idi.

Müfəttiş yenə sinifləri gəzirdi. O, təntənəli, ikiyə ayrılmış, qalibanə saqqalını nümayişkarənə ələm kimi gəzdirirdi.

Biz nümayişçiləri salamlamaqçün gimnaziyanın artırmasına çıxırdıq. Direktorun işarəsiylə “ura” qışqırırdıq. Bu bağırın izdihamda nəşə bir mürdarlıq vardı. Sanki indicə pəncərələri sındırmağa, adam öldürməyə gedəcəkdilər... Hansı bir küt, boğuş, qarşısıalınmaz bir qüvvəşə üstümüzə gəlir və şüurumuzu boğurdu. Bu qalağın lap dibinə düşmək kimi bir şeydi, bu vaxt adama elə gəlir ki, köməksiz olan səni ümitsiz bir havasızlıq əzir və hətta qışqıra da bilmirsən...

Amma hər şey keçib qurtardı. Yalnız axşam atamı – doktoru spirtdən zəhərlənmiş “vətənpərvəri” xilas etməyə çağırtdılar.

Nümayiş Oskaya güclü təsir göstərdi. Oskaya böyük təqlidçi və fantast idi. Hər bir əşya üçün tamam təzə təşxis tapırdı. Əşyaların ikinci qəlbini görürdü. O günlər o, unitazın qırıq oturaçağından necə ki, indi deyirlər, istifadə edirdi. Əvvəlcə oturaçağın yarığına samovar borusu dürtdü və süpərli “maksimka” pulemyotu alındı. Sonra oturaçağı xamıt kimi taxta atın başına geydirdi. Bütün bunlar ədəbsizlik olsa da, hələ dözmək olardı. Amma nümayişin o biri günü

Oska həyətdə tamam biədəb bir şvambra mərəsimi düzəltdi. Klavyuşka döşəmə şotkasının başında kiminsə üzəngili şalvarını aparırdı. Onlar ələm düzəltdimşdilər. Oska isə bədnam oturacağı aparırdı. Yarıqda, çərçivədə olduğu kimi ümumrusiya çarı İkinci Nikolayın “Sahə”dən kəsilmiş portreti görünürdü.

Hiddətlənmiş dalandar nümayişçiləri atamın yanına gətirdi. O, polisə şikayət etməklə qorxudurdu. Amma atamın kiçicik ianəsini cibinə atıb, tez də sakitləşdi.

Böyüklər mənalı-mənalı deyirdilər:

– Bilirsiz, uşaqlar zamanın ruhunu çox tez duyurlar.

Zamanın ruhu, bu ağır ruh ətrafımızdakı hər şeyə hopurdu...

BİZƏ MÜHARİBƏNİ ÖYRƏDİRLƏR

Qışda qadın gimnaziyası ilə birlikdə bizi nümunəvi döyüşə baxmaqçün hərbi şəhəriyə aparırdılar. Ətraf ağappaq və soyuq idi.

Polkovnik xeyriyyə cəmiyyətindən olan qadınlara döyüşü izah edirdi. Qadınlar əllərini muftanın içində qızdıraraq, öz heyranlıqlarını bildirirdilər, atəş vaxtı isə qulaqlarını tıxayırdılar. Döyüş heç də gözəl deyildi və “Sahə”də təsvir olunan döyüşlərə oxşamırdı.

Qara fiqurlar yerlə sürünür, tüstü dalğaları qaçaraq pərdə əmələ gətirir, hansı işıqlarsa yanırdı. Bizə izah etdilər – siqnal işıqlarıdır. Uzaqdan gələn atışma səsi küləyin çırıpındırdığı uzun bayrağın səsinə xatırladırdı. Səngərlərdən dözülməz qoxu gəlirdi.

Polkovnik dedi:

– Hücüm.

Fiqurlar işgüzarlıqla “ura” qışqıraraq, qaçdılar.

Polkovnik dedi:

– Qurtardı.

Heç nə başa düşməyən adamlar soruşdular:

– Kim qalib gəldi?

Polkovnik fikirləşib dedi:

– Onlar qalib gəldilər.

Sonra polkovnik yuxarı baxa-baxa xəbərdarlıq elədi:

– İndi isə bombaatan zərbə vuracaq.

Bombaatan doğurdan da atəş açdı, özü də çox güclüsündən.

Xanımlar qorxdular arabaçıların atları pərən-pərən oldular. Arabaçılar göyə baxıb söydülər.

Döyüş qurtardı.

Nümunəvi döyüşdə iştirak edən rota qonaqların qarşısından keçdi. Rotanı hiyləgər podporuçik aparırdı. Bizimlə bərabərləşəndə əs-gərlər xorla, ucadan fit çala-çala, boğazlarını yırtı-yırtı ədəbsiz bir mahnı oxumağa başladılar.

Gimnazist qızlar bir-birlərinə baxdılar. Gimnazistlər gülməkdən uğundular. Müəllimlərdən bəziləri öskürdü.

Rəis qadın narahat oldu.

– Podporuçik! – Polkovnik qışqırdı. – Bu nə oyunbazlıqdı? Kəsin!

Hamıdan dalda iri uzunboğazları toqqaşa-toqqaşa, şineli ayağına dolaşa-dolaşa balaca, zəif bir əsgər gedirdi. O, ayağını ritmlə düzləndirmək istəyir, atılıb-düşür və geri qalırdı. Gimnazistlər onun bizim kasıb gimnazistlərdən birinin atası olduğunu gördülər.

Gimnazistlər qışqırdılar:

– Döyüşçüyə bax. Bizdə üçüncü sinifdə onun oğlu oxuyur. Odur durub.

Hamı gülürdü. Əsgər, şinelinin ətəyini əlləriylə yığdı, boynu titrəyə-titrəyə, hoppana-hoppana öz rotasının arxasınca götürüldü.

Onun üçüncüdə oxuyan oğlu başını aşağı dikib durmuşdu. Sifə-tində qırmızı ləkələr əmələ gəlmişdi.

Evdə məni səbirsizliklə Oska gözləyirdi. Döyüşün təsvirini eşitmək arzusuyla alışıb-yanırdı.

Oska soruşdu:

– Çox atırdılar?

– Bilirsən, – dedim, – müharibə, sən demə, bir damcı da yaxşı deyilmiş.

ALA-BULA BOZ AT

1916-cı il qurtardı: tətil idi. 31 dekabr gəlib çatdı. Gecə vali-deynlərimiz tanışlarıgilə getdilər. Getməzdən əvvəl anam uzun-uzadı bizə izah etdi ki, Təzə il qəti uşaq bayramı deyil və həmişə olduğu kimi saat onda yatmaq lazımdır...

Oska ayrılma fiti verib, gecə Şvambraniyasına yollandı.

Mənim yanıma isə sinif yoldaşım Qrişka Fyodorov qonaq gəldi. Onunla uzun müddət findıq şaqqıldatdıq, loto oynadıq, sonra bekarçılıqdan atamın akvariumunda balıq tutduq. Nəhayət, bütün bunlar bizi bezdirdi. Otaqda işıq söndürüb, pəncərənin önündə oturdun və nəfəsimizlə donmuş pəncərədə yumru gözlüklər əridib, küçəyə baxmağa başladıq.

Ay işıq saçdı, qar üstündə tərənəmz göyəçalan kölgələr vardı. Havada çınqılvari parlaqlıq vardı və küçəmiz bizə qeyri-adi dərəcədə gözəl göründü.

Qrişka təklif etdi:

– Gedək gəzək.

Amma məlum olduğu kimi, dekabrda saat yeddidən sonra gimnazistlərə çölə çıxmaq qəti qadağandır. Bizim nəzarətçimiz Sezar Karpoviç, bu kobud və öcəşkən, bizim Tsap-Tsarapıç adlandırdığımız alman axşamlar xüsusi olaraq ova çıxırdı, küçələrdə vurnuxur və ehtiyatı verən gimnazistləri tuturdu.

Mən o saat onun üstündə ikibaşlı qartallar olan qızılı düymələri parıldaya-parıldaya tindən çıxdığını və qışqırmasını təsəvvür elədim.

“Sakit! Familiya? Düz dur!.. Qanmaz!”

Belə görüşdən xeyir gözləmək olmazdı. Əxlaqdan dörd, boş sinifdə dörd saat naharsız durmaq. Bəlkə də nə isə bir yeni il hədiyyəsi. Tsap-Tsarapıç bu sarıdan səxavətli idi.

Qrişka Fyodorov dedi:

– Heç nə olmaz, yəqin ki, hardasa özü də Yeni ili qarşılayır. Oturub yəqin ki, aşırır.

Məni çox dilə tutmaq lazım gəlmədi. Şinellərimizi geyib küçəyə atıldıq.

Evimizdən bir az aralı, Brexalovkada gəlmələr üçün nömrələr və “Vezuvi” restoranı yerləşirdi. Bu axşam “Vezuvi” elə bil od püskürürdü. Pəncərələrindən işıq axını yağır, yer zəlzələdə olduğu kimi rəqslərdən titrəyirdi.

Nömrələrin qabağında at bağlanan yerdə hündür, dəmir fiqurlu kəsik-kəsik oxunda tülkü dərisi olan və məxmər örtüklü oturaqçılı xizək dayanmışdı. Laklı, əyri uclarına metal başlıqlar keçirilmiş dişlərə iri, ala-bula aygır qoşulmuşdu. Bu məşhur yorğa, ən yaxşı löhrəm at olan Qambit idi. Biz o saat arabanı tanıdıq. O, varlı Karl Svansiqə məxsus idi.

ALMANCA “TPRU”?..

Bu vaxt ağılıma qorxulu fikir gəldi:

– Qrişka, – özüm öz qaba hərəkətimdən qorxa-qorxa dedim, – Qrişka, gəl gözək onda. Svansi gec çıxacaq. Bizsə yalnız bax oracanın gedərik, kilsəni hərlənib, yenə bura qayıdarıq. Mən sürməyi bacarıram.

Qrişkanı çox dilə tutmaq lazım gəlmədi. Bir dəqiqə sonra Qambiti artıq açmışdıq, xizəyin hündür məxmər oturacağına qalxdıq və yumşaq dəriyə quylandıq.

Möhkəm, ağır yüyənləri əlimə aldım, faytonçu kimi dodaqlarımı marçıldatdım və öskürüb ucadan dedim:

– Ho! Tərpən!.. Getdik!..

Qambit dönüb iri gözüylə çəp-çəp mənə baxdı və saymazıyana başını döndərdi. Hətta mənə belə gəldi ki, o, çiyinlərini də çəkdi – əgər bunu ümumiyyətlə atlar bacarırdılarsa.

– O yəqin ki, yalnız almanca bilir, – deyib, Qrişka ucadan qışqırdı: – Ey, fortnaus!

Qambitə bu da təsir eləmədi. Onda mən qolaylanıb qalın cilovları onun kürəyinə çırpıdım. Elə o saniyə arxaya atıldım və şinelimin kəməmindən yapışan Qrişka olmasaydı xizəkdən aşıb düşmüşdüm. Qambit irəli dartınıb tərpəndi. O, birdən-birə götürülmədi, özünün adi, geniş, həm də fasiləsiz yorğa yerışıylə çapdı. Mən cilovları bərk tutmuşdum. Və biz boş küçə ilə çapdıq. Eh, təəssüf ki, bizimkilərdən heç biri bizi görmür!

– Bilirsən, Qrişka, – deyə təklif elədim, – gəl Styopka Qavriyanın dalınca gedək, o burda, tinin arxasında yaşayır, çatdırırıq.

Mən sağ cilovu dartdım. Qambit itaətlə tini döndü. Bu da Styopka yaşayan ev.

– Dayan, çatdıq. Tpru!

Amma Qambit dayanmadı. Cilovları nə qədər dartdımsa da, yorğa at bizi irəli aparırdı və bir dəqiqə sonra Styopka Qavriyanın evi çox-çox arxada qaldı.

– Bilirsən nə var, Qrişka? – dedim, – yaxşısı budur Styopkaya dəyməyək, o yalnız sataşacaq bizə... yaxşısı budur Labandanı götürək, bax o evdə yaşayır.

Mən artıq qabaqcadan cilovları əlimə doladım və var gücümle ayaqlarımı xizəyin şahnişininə dirədim.

Amma Qambit Labandanın da yanında dayanmadı. Doğrudan-doğruya həyəcanlanmağa başladım.

– Qrişka, ümumiyyətlə, axı necə dayandırmaq lazımdır?

Bu vaxt Qrişka, deyəsən, işin nə yerdə olduğunu anladı.

– Tpru, dayan! – deyə var gücü ilə qışqırdı və biz dördəlli cilovları dartmağa başladıq.

Amma qüdrətli yorğa at bizim qışqırıqlarımıza və cilovların dartılmasına fikir vermir, get-gedə sürəti artırıb, bizi boş küçələrlə sürüb aparırdı.

Qrişka dəhşətlə dedi:

– Yəqin bizim dili başa düşmür! – Kim bilir “tpru” almanca necədir! Biz bunu keçməmişik. Lyolka, o, səninlə məni indi dayanmadan gəzdirəcək.

Qrişka ilə mən qışqırdıq:

– Daha getmək lazım deyil! Tpru! Dayan, bəsdir!

Amma Qambit inadla gecə küçəsiylə yorturdu.

AT SÖZÜ

Mən atlara edilən bütün məşhur müraciətləri, kitablardan oxuduğum bütün ata aid sözləri xatırlamağa başladım.

– Tpru, tpru! Dayan, ə-zi-zim!.. Şiltaqlıq eləmə, quzum!

Amma tərslikdən beynimə balina xarakterli sözlər gəlirdi: “Eh, səni qurd yesin, saman çuvalı”, ya da atı qovmaqçün olan ifadələri işlədirdim: “Ey, tərpen görüm... Dayanma... Hə, ölüvayın biri!.. Eh, getdik a!..”

Mənə məlum olan bütün at sözlərini işlədib, dəvə dilinə keçdim.

Dəvə çarvadarları kimi qışqırırdım:

– Tratr, tratr... çok, çok!

Amma Qambit dəvə dilini başa düşmədi.

– Çob-çobe, çob-çobe! – Çumarkların öz öküzlərini necə hayladığını xatırlayıb, xırıltılı səslə qışqırırdım.

“Çob-çobe” də kömək eləmədi.

Troitski kilsəsində zəng çalındı. Bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə... Zəng on iki dəfə vurdu.

Deməli, biz artıq Təzə ilə girmişdik. Biz neyləyək, beləcə heç vaxt dayanmadan gedəcəyikmi? Bu yorulmaz yorğa nə vaxt dayanacaq?

Ay əsrarəngiz bir işıq saçdı. Lap indicə bir ilin o birini əvəz etdiyi kimsəsiz küçələrin sakitliyi mənə qorxunc görünürdü... Doğrudanmı biz beləcə ömürlük çapmağa məhkum olunmuşuq?..

Halım lap xarablaşdı.

Birdən, tindən ay işığında iki cərgə mis düymə parıldadı və biz Tsap-Tsarapıçı gördük. Qambit düz onun üstünə çapırdı.

Qorxudan cilovlar əlimdən düşdü.

Tsap-Tsarapıç ciyiltiyə qışqırdı:

– Sakit! Bu nə qışqırıqdır? Fəməliyan necədi? Düz dur, qanmaz! Məcəzə baş verdi.

Qambit yerə mıxlanmış kimi dayandı.

YENİ SƏADƏT MÜNASİBƏTİLƏ!

Bir anda xizəkdən sıçrayıb düşdük, yorğa atın yanından ötüb keçərək nəzarətçiyə yaxınlaşdıq, nəzakətlə furajkalarımızın laklı günlüyündən tutub qaldıraraq, qızğın başlarımızı açdıq və Tsap-Tsarapıça baş əydik.

İkimiz də birdən:

– Axşamınız xeyir, Tsap... Sesar Karpıç! – dedik. – Yeni iliniz mübarək, Sezar Karpıç, yeni səadətiniz mübarək!

Tsap-Tsarapıç cibindən çıxardığı futlyardan tələsmədən pensnesini götürdü və burnuna taxdı.

– A-a-a! – deyə o sevindi. – İki dost. Tanıyıram! Əla. Çox gözəl! Bax, ikisini də yazarıq. – Tsap-Tsarapıç öz xəz paltosunun iç cibindən məşhur qeyd kitabçasını çıxartdı. – İkisini də, onu da, bunu da yazarıq. Hər ikisi tətildən sonra dərslərin axırında sinifdə dörd saat naharsız oturlar: biri dörd saat, o biri də o qədər. Yeni iliniz, yeni səadətiniz mübarək, uşaqlar!

Bu vaxt Tsap-Tsarapıçın gözləri bizim miniyimizə sataşdı.

– İcazə verin, uşaqlar, – nəzarətçi səsini uzatdı, – siz cənab Svansiqdən onun xizəyini sürmək üçün icazə almısınızmi? Hə?

Biz ikimiz də macal vermədən nəzarətçini inandırmağa başladığı ki, Svansiq özü bizdən gəzməyi xahiş etdi ki, Qambit bir az qızıssın.

– Çox gözəl, – Tsap-Tsarapıç dedi: – İndi yollanırıq ora yerindəcə hər şeyi aydınlaşdırırıq. Hə...

Yenə də bu xizəyə minmək imkanının özü bizi qorxudurdu və biz Tsap-Tsarapıça təklif etdik ki, tək minsin, bizsə yanınca piyada gələcəyik.

Həç nədən şübhələnməyən Tsap-Tsarapıç hündür oturacağı qalxdı. Xəz dəriyə quylandı, cilovları əlinə alıb, darddı, dodaqlarını marçıldatdı, bu kömək eləməyəndə, Qambitin kürəyini yüngülcə qamçılardı. Elə o dəqiqə hərəmiş bir tərəfə süpürüldük, qar lopaları üzümüzə çırpıldı. Özümüzə gələndə və gözlərimizi siləndə, yarımçevrilmiş şəkildə gedən xizəyin tını burulduğunu gördük. Nəsə bağırın və birtəhər özünü xizəkdə saxlayan bizim bədbəxt nəzarətçimiz bizdən uzaqlaşdı.

O biri tindən isə yaxası açıq xəz paltoda, qalstuku yana əyilmiş Karl Svansiq – Qambitin sahibi dəhşətlə qışqıra-qışqıra yüyürdü.

– Qarovul!.. At oğruları... Tutun!..

Hardasa artıq polis fiti eşidilirdi.

Onların arasında sonra nə baş verdiyini öyrənməyə cəhd eləmədik... Amma elə nəzarətçinin özü də tətildən sonra gecə hadisəsi barədə bir kəlmə belə demədi.

Təzə il – 1917-ci il bizimçün belə başladı.

FEVRAL KONDUİTİ

DƏYİRMİ YER KÜRƏSİ, MÜHÜM XƏBƏRLƏR VƏ KİÇİK DƏNİZ BARƏDƏ

Atam və anam qonaq getdilər. Giriş qapısı içini çəkdi və yel çəkdiyindən evdəki bütün qapılar estafeti bir-birlərinə ötürüldülər. Annuşka qonaq otağında işığı söndürür – elektrik açarının səsi gəldi – mətbəxə gedir. Səksəkəli bir boşluq evə soxulur. Yemək otağında saat çaqqıldayır. Pəncərələrin şüşəsinə külək hücum çəkir.

Stol arxasına oturub, özümü elə göstərirəm ki, guya dərslərimi hazırlayıram. Qardaşım Osyə paroxod şəkli çəkir. Paroxodlar çoxdu, hamısının da borusundan tüstü çıxır. Qırmızı-göy karandaşı ondan alıb dərsləkdə latın əvəzləklərini rəngləməyə başlayıram. Saitləri qırmızıya, samitləri göy rəngə boyayıram. Qəşəng alınır.

Birdən Osyə soruşur:

– Lyolya! Yerin girdə olduğunu hardan bilirlər?

Bunu, bilirəm. Bu barədə coğrafiya dərsliyinin birinci səhifəsində yazılıb və mən uzun-uzadı, dənizdə çox-çox uzaqlara üzən gəmi barədə Oskaya danışırım. Sonra gəmi üfəqdə yox olur. O görünür. Deməli, Yer girdədir.

Amma bu Osyəni qane etmir. Deyir:

– Bəlkə o gəmi batıb? Hə, Lyolya? Hə?

– Əl çək, xahiş edirəm! Görürsən dərslərimlə məşğulam.

Əvəzləklərin rənglənməsi davam edir.

Sükut.

Osyə yenə deyir:

– Yerin girdə olduğunu necə öyrəndiklərinin səbəbini bilirəm.

– Bil də!

– Bilirəm! Çünki qlobus girdədir... Nə-ə? Bax!

– Özün axmaqsan, bax a...

Oskanın dodaqları köpür. Dava qorxusu var. Amma... atamın kabinetində telefon ucadan zəng çalır. Ötüşə-ötüşə kabinetə qaçıraq. Ora boş, qaranlıq və qorxuludur. Elektrik açarını bururam və otaq o saat aydınlaşdırılmış fotoqrafiya neqativi kimi dəyişir. İşıqlı pəncərələr qaranlıq olur. Qaranlıq çərçivələr işıqlanır. Başlıcası, adam qorxmur. Dəstəyi götürüb, atamın ciddi səsiylə deyirəm:

– Sizə qulaq asıram! Nə?

Demə, Saratovdan zəng edirlər, zəng edən bizim sevimli Lyoşa dayıdır. Çoxdandır ki, bizə gəlmiş. Anam bizə deyirdi ki, o, çarın və müharibənin əleyhinə olduğuna görə həbsxanaya salınıb. Deməli, indi onu buraxıblar. Nə yaxşı oldu! İkimiz də dəstəyə qışqırıraq:

– Dayı! Gəl!

– Yaxşı, yaxşı, – dayım telefonda gülür. – Sənsə, Lyolya, atan, anan gələndə mənim zəng elədiyimi və Rusiyada inqilab olduğunu deməyi unutma... Müvəqqəti hökumət qurulub... Çar taxt-tacdan əl çəkib... Təkrar elə! – Dayımın səsi nəşə çox şəndir.

– Dayıcan! – Qışqırıram. – Bu necə oldu?
– Sən hələ balacasan, anlamazsan.
– Yox, anlayaram, – incidim, – anlayaram! Mən artıq üçüncü sinifdəyəm.

Volqa arxasından, Saratovdan zəng edən dayım tələsə-tələsə telefonda müharibədən, inqilabdan, bərabərlik və qardaşlıqdan danışır...

– Qurtardız? – deyən özgə səsi dəstəyə soxulur. – Vaxt qurtardı.

Krrrax! Bizi ayırdılar. Mənsə dayanıb dururam, elə bil o saat üç il böyüdüm. Dayanmışam və dayımdan eşitdiklərimdən sevincimdən partlamaq istəyirəm.

Amma bu vaxt nəzərlərim Oskaya sataşır. O karıxıb qalıb.

– Eh, səni! – Hirsələnirəm. – Hələ bir Yerin girdə olduğunu bilir də! Utanmırsan!

– Sənin danışib qurtarmağını gözləyərək dözdüm, dözdüm... və hiss eləmədim.

Mətbəxə qaçıram.

Mətbəxdə Annuşkanın qonağı – tanış yaralı əsgər var, o, qara və qaşqabaqlıdır, döşündə gümüş Georgi xaçı var. Həyəcanla qışqırıram:

– Annuşka!.. Əvvəla, inqilabdır... azadlıqdı və çarsızlıqdı!.. İkincisi... Oskanın şalvarını dəyişmək lazımdı...

Nəfəsim kəsilə-kəsilə dayımdan eşitdiklərimi ona danışırım. Birdən Annuşkanın əsgəri qalxır. Onun sol əli sarğılıdır. Sağ əliylə məni qucaqlayır. Özümü itirirəm. Əsgər məni bərk-bərk özünə sıxır.

– Eh, əzizim! Hörmət elədin! Sağ ol! Doğrudanmı bu həqiqətdir? – O iri yumruğuyla kimisə dörd pəncərədən hədələyir: – Dayanın bir! Növbəniz çatdı!..

Pəncərədən baxıram. Amma orda heç kim yoxdur.

Əsgər üzr istəyir:

– Siz məni bağışlayın, cavan oğlan... Yaman sevindirdiz məni. Bəs necə... İlahi... Sağ olun! Bayramdı lap!

Onun burnu qərribə tərzdə qırışır.

BİRBAŞA DANIŞIQ

Yemək otağında stula çıxıb, nəfəsliyi döyəcəliyirəm. Bu bizim üçün telefonu əvəz edir. Yuxarıda Nyura və Vera Jivilskilər yaşayırlar. Onların da nəfəsliləri var. Bizdə döyəcəliyəndə, orda eşidilir. Nəfəslikdən Nyuranın səsi gəlir:

– Qulaq asıram!

– Salam! (Ümumiyyətlə, bir-birimizə “sən”lə, müraciət edirik, amma “telefonda” “siz” demək lazımdı). Salam, Nyura. Mühüm xəbərlər! İnqilabdı və bizdə əsgər oturub.

Nyura deyir:

– Əgər bilsəydiz məndə nə var! Tapın!

– Hardasa yenə inqilab olub?

– Yox! Xaç anam bizə servis başlayıb, hətta südqabısı da var.

Daha danışmaq istəmirəm... nəfəsliyi örtürəm. Məgər onlar belə şeyi anlamağa qabildilər? Geyinib, qonşuya – yoldaşımın yanına qaçırım ki, onu sevindirirəm. Latin dili isə eləcə öyrənilməmiş qaldı.

TSAP-TSARAPIÇ AYI QOVUR VƏ YA KONDUİT BU BARƏDƏ NƏ DEDİ

Küçələrdən mülayim havaların nəfəsi duyulur. Səma müfəttiş mundirinin yaxa nişanı kimi ulduzludur. Boş küçələrlə götürülürəm, böyürdən isə ay qaçır, it kimi növbəylə hər bir teleqraf dirəyinin yanında dayanır. Evlərin qapı-pəncərələri kip bağlıdı. İndi necə yatmaq olar? İnqilabdır axı! Bağırmaq istəyirəm.

Tindən iki cərgə parıldayan düymə mənimlə üzbəüz çıxır... Tsap-Tsarapıç! Biz sadıq ay ilə geri qaçırıq. Ay dirəklərin və hasarların arxasında gizlənir. Mən də onların kölgəsində gizlənə-gizlənə qaçırım. Amma Tsap-Tsarapıç artıq məni görüb.

O qışqırır:

– Dayan! Dayan, yaramaz! Qorodovoy!

Ancaq familiyamı qışqırmır. Deməli, tanımadı və qaçmaqda davam edirəm. Ay və Tsap-Tsarapıç arxamca gəlirlər. Tsap-Tsarapıç düşmənimdir. Ay isə köməkçim.

Budur, ay məni ələ verməkçün damın dalına girdi...

Amma mən yanılırdım. Tsap–Tsarapıç məni tanımışdı. O biri gün konduitə mənim səhifəmdə belə bir yazı peyda oldu:

“Martin 4-də saat 7-dən sonra küçədə nəzarətçi onu görüb. Dayanmaq əmrinə baxmadan, qaçıb aradan çıxıb”.

Ay konduitə düşmədi.

ƏSGƏR DEYİR: “AZAD!”

Qonaq otağında Annuşkanı və onun əsgərini yola salırıq. Atamın çəliyinə Annuşkanın qırmızı yaylığını bağlayaraq xalça üstündə gəzirik.

Oskanın balaca tufəngini əsgərə verirlər. Əsgər müharibəni göstərir. Biz hamımız oxuyuruq:

Qafqaz dağlarında
Gimnazist gəzirdi.
“Rədd olsun çar!” – qışqırırdı,
Qızıl bayraq yellənirdi.

Qonaq otağından yağlı uzunboğazların xoşagələn iyi gəlir. Biz əsgərlə çox dostlaşmışdıq və o, növbəylə bizə icazə verir ki, onun eşdiyi papirosu dilimizlə isladıb buraq.

Oska isə onun dizinin üstündə atılıb–düşərək soruşur:

– Tapın görüm... əgər birdən kit filə girişsə, kim qalib gələr?
Tapın!

Əsgər deyir:

– Bilmirəm. Hə, sən de görüm, kim?

Oska deyir:

– Mən də bilmirəm. Atam da, dayım da bilmir. Heç kim bilmir.

Fil və kit barədə uzun-uzadı mübahisə edirik. Biz əsgərlə filin, Annuşka isə bizim acığımızı kitin tərəfindədi. Əsgər piano arxasına keçir. O, barmağını klavişlərdən birinə tuşlayır və “Marselyoza”-nı oxumaq istəyir.

Annuşka birdən ayılır ki, artıq gecdir və biz yatmalıyıq.

– Azad! – deyər əsgər ömr edir.

Biz yatmağa gedirik.

OSKANIN ÖZÜNÜTƏYİNİ

Uşaq otağının döşəməsində aylı “siniflər” çəkilib. Lap bir ayaq üstə onlara hoppanmaq olardı! Öz çarpayılarımızda uzanıb, inqilab barədə danışırdıq. Osyaya dayımdan eşitdiklərimi və müharibə, fəhlələr, çar, talanlar barədə qəzətlərdən oxuduqlarımı danışıram...

Birdən Osya soruşur:

– Lyolya, ay Lyolya! Yəhudi nə deməkdi?

– Xalqdır da... Müxtəlif xalqlar olur: ruslar, məsələn, amerikalılar, çinlilər. Almanlar, hələ fransızlar. Yəhudilər də var.

– Biz məgər yəhudiyik? – deyər Oskə təəccüblə soruşur. – Doğrudanmı, ya elə-belə? De vicdan haqqı ki, biz yəhudiyik.

– Vicdan haqqı biz yəhudiyik.

Oskə bu kəşfdən sarsılıb. O, uzun müddət eşələnir və yuxulu-yuxulu məni oyatmaqçün pıçıltıyla soruşduğunu eşidirəm:

– Lyolya!

– Hə?

– Anam da yəhudidi?

– Bəli. Yat.

Mürgüləyərək, sabah latın dili müəlliminə necə: “Kifayətdi köhnə rejim və bucağa qoyma. Sizin buna hüququnuz yoxdu!” – sözlərini deyəcəyimi təsəvvür edirəm.

Yatırıq.

Gecə atamla-anam qonaqlıqdan qayıdırlar. Mən oyanıram. Qonaqlıqdan, teatrdan gələn bütün adamlar kimi onlar da yorğun və əsəbi idilər.

Atam deyir:

– Gözəl piroq idi. Bizdə beləsini eləyə bilmirlər. Pullar hara gedir axı?!

Anamın pianonun üstündəki şamdandan eşmə papiros kötüyü taparaq, necə təəccübləndiyi eşidilir. Atam boğazını yaxalamağa getdi. Qrafinin şüşə probkası cingildədi. Bir atam belə gec olmasına baxmayaraq, ucadan anamı çağırırdı. Anam nəşə soruşurdu. Atam sən və ucadan danışırdı. Onlar mənim mühüm xəbərlə yazılı kağızımı tapmışdılar. Yatmadan əvvəl bu kağızı yazmış və qrafinin probkasına soxmışdum.

Atamla anam barmaqlarının ucunda otağa daxil olurlar. Atam yatağa oturub, məni qucaqlayır və deyir:

– İnkilab sözü “i” ilə yazılır, “e” ilə yox. Ay sə-ni! – Burnumu sızır.

Bu vaxt Oska oyanır. O, görünür, bütün vaxtı, hətta yuxuda da elədiyi kəşf barədə düşünürmüş.

Osyə:

– Ana, – deyə başlayır.

– Niyə ayıldın? Yat.

– Ana. – Osya artıq yataqda oturub, soruşur: – ana, bəs bizim pişik necə, odamı yəhudidi?

“Allah, çarı...” ötür qabağa”.

Səhər Annuşka məni oyadır və Oskanı da elə belə ayıldır – o oxuyur: “Qalx, yüksəl, fəhlə xalq... gimnastiyaya getmək vaxtı!”

Fəhlə xalq (mən və Oska) yerimizdən sıçrayırıq. Səhər yeməyi vaxtı öyrənilməmiş latın əvəzliliklərini xatırlayıram: hik, hek, hok...

Oskayla birlikdə çıxırıq. Soyuq deyil. Hava mülayimdir. Araba atları torbaları yellədirtilər. Oska həmişə olduğu kimi düşünür ki, atlar onu salamlayırlar. Osya nəzakətli uşaqdır. O hər atın yanında durub başını yelləyərək deyir:

– Salam, at!

Atlar susurlar. Oskanı artıq tanıyan arabaçılar atların əvəzinə onunla salamlışırlar. Atlardan biri vedrədən su içir. Oska arabaçıdan soruşur:

– Sizin atınız da kakao içir? Hə?

Gimnastiyaya götürülürəm. Onlar axı hələ bilmirlər. Mən birinciyəm. Soyunub sinifə soxuluram və çantamı qayıq qarışıq yelləyərək bağırıram:

– Uşaqlar! Çarı devirdilər!!!

– !!!

Mənim görmədiyim Tsap-Tsarapıç öskürə-öskürə və qızararaq qışqırır:

– Nə olub sənə? Dəli olmusan! Səninləyəm! Hə, tez! Duaya! Cütlənin!

Amma məni əhatəyə alır, itələşir, sorğu-suala tuturlar.

Dəhliz uğultuyla və ritmik olaraq ayaqlarını yerə döyür. Siniflər duaya düzülürlər.

Ütülənmiş, üzündə quru bir ifadə, həmişə təntənəli olan direktor dəhlizi ütülü ayaqlarıyla ölçürdü. Bürünc nişanlar cingildədilər. Sakitləşdilər.

Təmiz yazıdakı mürəkkəb ləkəsi kimi qara keşiş yepitraxili geyindi. Dua başlandı.

Biz durub pıçılşaırıq. Qaraya çalan sıralarda narahatlıqdı, hamı pıçılşaır:

– Piterdə inqilabdı.

– Bu yuxarıda, xəritədə Baltik dənizi çəkilən yerdədimi?

– Hə, iri dairədir: kontur xəritəsində də o saat tapmaq olar.

– Tarix müəllimi danışır ki, orda Böyük Pyotr at üstündə durub və kilsədən də böyük evlər var.

– Maraqlıdı, görən inqilab necədi?

– Bu beşinci ildəki kimidi. Onda yaponlarla müharibə idi. Xalq və tələbələr küçələrdə qırmızı bayraqlarla gedirdilər, kazaklar isə onları qılınclayır, güllələyirdilər.

– İtlərə, əclafılara bax!

– Eh! Bu gün yazıdı... Yenə bir iki yapışdıracaq. Tüpurüm ona!

– ... O göylərdədi!

– Bu da sənə çar... Basdılar. Belə də lazımdı! Niyə müharibə törətdi?

– Sakit olun!.. Azmı dərş verəcəklər?

– ... Əsrlər boyu. Amin.

– Vəliəhd neçənci sinifdə oxuyur. Yəqin hamısından əla alır. Onda nə var ki! Müəllimlər öcəşmirlər.

– İndi onunçün başqa cür olacaq. İkiləri yığanda, bilər!

– Dayan! Genitiv plyural necə olacaq?.. Eybi yox. Keçinərik.

Cərgələrdə yazılan kağız dolaşmağa başladı. Bunu Styopka Atlantida yazmışdı. (Sonra bu yazılı kağız Atlantida ilə birlikdə konduitə düşdü). Orda yazılmışdı: “Allah, çarı...” oxuma! Ötür qabağa”.

– Müqəddəs Lukanın oxuduğu Yevangeliya...

İtaətkar, çil-çil üçüncü sinif şagirdi dolaşa-dolaşa pritçanı oxudu. Müfəttiş kitaba baxa-baxa onun arxasından deyib kömək edirdi.

Sonuncu dua: “... Valideynlərə təskinlik, kilsəyə və dövlətə fayda”.

İndi, indi! Biz sayıq idik. “Hakim siniflər” boğazlarını arıtladılar. Be-lə!

Troitski kilsəsinin balaca, uzunsaç naibi boru kimi içini arıtladı və təntənəylə fınxırdı. Naibin bürüşük boynunda yağış qurduna oxşar göy-qırmızı damar göründü. Bizə həmişə elə gəlirdi ki, bu

damar indicə partlayacaq. Naib sol əliylə bəzəkli yaylığını arxadan pərıldayan sürtükünün ətəyinin yarığına dürtür. Kamertonlu əli havaya qalxır. İncə, metal “zum” səsi dəhlizin boğanağında əriyir. Naib kraxmallı yaxalığını düzəldir, nazik, sanki didilmiş boynunu ordan çıxarıb, qaşlarını çataraq, süzgün, asta bir tonla oxuyur:

– Lya-aaa... Lya...a...a...

Biz gözləyirik. Naib barmaqları üstə qalxır. Əlləri havaya qalxmağa hazırdı. Şüşəyə toxunan barmaqdan əmələ gələn cingiltiyə oxşar bir səslə oxuyur: “Allah, çarı hifz elə...”

Gimnazistlər susurlar. Bir-iki nəfər inamsız zil səslə uşaq ona səs vermək istədilər. Arxadan Bindyuq sakitcə, yaddaşına yazırmış kimi dedi:

– Be-lə...

Zilsəslilər susdular.

Naib isə susan xor qarşısında coşqunluqla əllərini yelləyir. Onun qatranlaşmış səsi kobza kimi cırıldaıyır.

– ...Güclü... əzəmətli, çarlıq elə...

Bu yerdə daha özümüzü saxlaya bilmirik. Artan gülüşü boğmaq olmur. Müəllimlər gülməkdən uğunurlar.

Bir saniyə sonra bütün dəhlizə gülüş hakim kəsilir. Dəhliz guruldayır.

Müfəttişin dodağı qaçır. Tsap-Tsarapıçın qarnı yırğalanır. Birincilər gülməkdən uğunurlar. Yaşlılar hırıldaıyrlar. Gözətçi Pyotr biğ-altı gülmür.

– Ha-ha... hı-hı... Oh... ho... hi-hi... hehe-he... Ah-ha-ha-ha...

Yalnız direktor həmişə olduğu kimi ciddi və düz durub. Amma bənizi daha da ağarıb.

Direktor ayaqlarını yerə döyüb deyir:

– Sakit! – Onun silinmiş mahmızları altda elə bil hər şey sükut içində batır.

Onda Mitka Lamberq, yuxarı sinif şagirdlərinin başçısı, – səkkizdə oxuyan, Mitka Lamberq də qışqırır:

– Sakit olun! Mənim səsim zəifdir.

Və “Marselyoza”-nı oxumağa başlayır.

“BARRİKADALARDA”

Partanın üstünə çıxıb natiqlik edirdim. Sobanın arxasından, “saxalin”dən iki nəfər qalxdı: əllafçı Baldin və pristavın oğlu Lizarski. Onlar həmişə cüt olurdular və paroxodla barjı xatırladırdılar. Qabaqda iri, gedə-gedə əlləriylə avar çəkən alçaqboy Lizarski, arxasınca yedəkdə olduğu kimi, uzun, qara Baldin gəlirdi. Lizarski partaya yaxınlaşıb, yaxamdan yapışdı.

– Nə hay-küy salmısan? – deyib üstümə qolaylandı.

Atlantida ləqəbli Styopka Qavrya Lizarskiyə yaxınlaşdı və çiy-nilə onu itələdi:

– Sən nə soxulursan? Monarxıst...

– Sənə nə var? Balda, çək ona!

Baldin qarışmadan tum çirtlayırdı. Kimsə arxada vəcdlə oxudu:

Paroxod barjı dartır,
Ata!
Barjsa tum çirtlayır,
Ana!

Baldin çiy-nilə Styopkanın sinəsinə toxunur. Astadan adi bir damışıq olur:

– Həddini aşma!

– Mən həddimi aşmıram.

– Ağzının sözünü bil.

– Dayan bir!..

Yəqin ki, dalaşma Baldinin gözlərindən çıxan qığılıcımdan alışdı. Sınıfde “monarxistlər” az deyilmiş və bir an sonra hamı dalaşırdı. Yalnız növbətçinin: “Frenzel gəlir!” – qışqırığı rəqibləri öz partalarına dağılışmağa məcbur etdi. Böyük tənəffüsə qədər müvəqqəti barışıq elan olundu.

BÖYÜK TƏNƏFFÜS

Heyrətamiz bir gün idi. Hava mülayimdir. Qurumaqda olan səkilərdə oğlanlar artıq aşıq-aşıq oynayırdılar. Gimnaziya ilə üzbəüz günün altında iri, ala-bəzək bir donuz hasara sürtünüb qaşınırdı. Ağ basma kağızındakı mürəkkəb ləkələri kimi onun da bədəni qara

ləkələrlə örtülmüşdü. Biz həyətə səpələndik. Günəş batırdı. Qorodovoyların biri də görünmürdü.

Styopka Qavrya qışqırdı:

– Kim çarın əleyhinədir – bura! Ey, monarxistlar! Sizlərin qurudulmuşunun funtu neçəyədir?

– Kim çar tərəfdarıdır, bizim tərəfə keçsin! Lütləri döyün!

Bunu Lizarski bağırdı. O saat qartopular işə düşdü.

Əsl döyüş başladı. Tezliklə gözümə elə bir bərk qartopu dəydi ki, başım gicəlləndi və gözlərimdə yaşıl, bənövşəyi şimşəklər çaxdı... Amma biz artıq qalib gəlirdik. “Monarxist”ləri darvazaya tərəf sıxışdırmışdıq.

Biz qışqırırdıq:

– Təslim olun!

Amma fürsət tapıb həyətdən küçəyə çıxma bildilər. Başımız qarışıb, biz də küçəyə atıldıq və tələyə düşdük.

Məsələ bundadı ki, gimnaziyadan bir az aralı VNU¹ yerləşirdi. “Vnuçok”larla çoxdan döyüşürdük. Onlar bizi rişxəndlə “göy göyərçin” adlandırır və imkan düşən kimi bizi döyürdülər. (Demək lazımdı ki, biz də borclu qalmırdıq.) Budur, bizim “monarxistlər”, dönüklər “Vnuçok”ların tərəfinə keçdilər, onlarsa davanın səbəbini bilmirdilər və birlikdə üstümüzə atıldılar.

– Göy göyərçinləri döyün, qovun! – Bu dəstə fit çaldı və bizi döyməyə başladılar.

Birdən Styopka Atlantida qışqırdı:

– Dayanın! Dayanın!

Hamı dayandı. Styopka qar qalağının üstə çıxdı, sürüşüb yığıldı, yenə ora dırmaşdı və furajkasını çıxartdı.

O dedi:

– Uşaqlar, bəsdir dalaşdıq. Süpürləşdik, kifayətdir. Axı indi... necədir o, Lyonka... eynilik?... Yox... Bərabərlikdi! Hamı birdi, uşaqlar. Mühəribə də olmayacaq. Yaxşısı! Biz indi birik...

Nə deyəcəyini bilmədiyindən bir az susdu. Sonra qar qalağından tullanıb, qətiyyətlə “vnuçok”ların birinə yaxınlaşdı.

– Vur gəlsin, beş üstəgəl beş! – deyib məktəblinin əlini bərk-bərk sıxdı.

¹ VNU – (*Vişşeye naçalnoye uçilişşe*) – Ali ibtidai məktəb

– Ura! – deyə özüm də gözləmədən qışqırdım və qorxdum.
Amma hamı “ura” qışqırdı və gülüşdülər. Biz məktəblilərlə qarışdıq.

Bu vaxt acıqlı-acıqlı zəng çalındı.

İNQİLABIN LATIN ŞƏKİLÇİSİ

Növbətçi “Tarakanius üzür!” – deyə qırqırıb, parta arxasına cumdu. Qapı açıldı. Sınıf uğultuyla ayağa durdu. Dəhlizin boşluğundan onun sükutunu özüylə gətirən latın dili müəllimi içəri girdi. Quru və acıdil olan bu adam kafedraya qalxdı və öz tarakan bıçqlarını yuxarı burdu.

Qızılı pensne burnunun üstünü mahmızlayaraq, sinifdə dördayaq çapdı. Nəzərləri mənim şişmiş sifətimə sataşdı.

– Bu nə bəzəkdir?

Nazik barmaq mənə tuşlandı. Ayağa qalxdım. Ümitsiz, məyus bir səslə cavab verdim:

– Əzilmişəm, Veniamin Vitalyeviç. Yıxılmışam.

– Yıxılmışan? Be-lə... Yazıq. Hə, cənab inqilabçı, marş bura. Be-lə! Gözəldir! Tamaşa edin, cənablar!.. Hə, bu günə nə tapşırılıb?

Kafedranın qabağında dimdik dayanmışdım. Susurdum. Tarakanius barmaqlarıyla püpitri döyəcəldi. Mən ümitsiz və pərt halda susurdum.

– Be-lə, – Tarakanius dedi. – Bilmirsən. Vaxtın olmayıb. İnqilab eləyirdin. Əyləş. Bir. Gündəliyini ver.

Sınıf qəzəblə pıçılşağı. Qələm çərnili dimdikləyib, şahin kimi kafedranın üstə dövrə vurdu. Yuxarıdan jurnalda mənim familiyamı gördü və...

Qəfəsə arıquşutək,
Bu ilin son rübündə
Müəllim qoydu yenə
Bir böyük “1”i.

Sobanın arxasında, “Saxalin”də onlar, “monarxistlər”, bədxahlıqla pıçıldadılar.

Bu, artıq dözülməz idi. Mən ucadan fısıldadım. Sınıf nümayişanə ayaqlarını tərptədi. Barmaqların sümükləri kafedranın qapağına dəydi!

– Sakit olun! Bu nədir belə? Yenədəmi könlünüzə konduit düşüb? Özünüzdən çıxmırsız!

Sinfə sakitlik çökdü. Onda mən inadla və göz yaşları içində dedim:

– Hər halda çarı deviriblər...

“ROMANOV NİKOLAY, SİNİFDƏN RƏDD OL!”

Həmin gün sonuncu dərs təbiətşünaslıq idi. Bu dərsi bizim sevimli müəllimimiz, məzəli, uzunbiğ Nikita Pavloviç Kamışov aparırdı. Onun dərsləri maraqlı və şən keçirdi. Nikita Pavloviç qıvrıqlıqla sinfə daxil oldu, əlini yellədi ki, biz oturaq və gülümsəyib dedi:

– Mənim göyərçinlərim, işə bir baxın. Hə? İnkilab! Əladır!

Biz sevindik və haray-həşir saldıq.

– Bizə bu barədə... çardan danışın!

Nikita Pavloviç barmağını qaldırdı:

– Sıs, göyərçinlər! Sıs! İnkilab olmasına baxmayaraq, hər şeydən əvvəl sakitlik lazımdır. Bəli. Sonra isə, hərçənd biz indi sizinlə təkdırnaqlıları öyrənirik, amma çar barədə danışmaq hələ tezdir.

Styopka Atlantida əlini qaldırdı. Hamı dəcəllik gözlədiyindən dondu.

Müəllim soruşdu:

– Nə istəyirsən, Qavrya?

– Sınıfdə papiros çəkirlər, Nikita Pavloviç.

– Nə vaxtdan xəbərçi olmusan? – Nikita Pavloviç təəccübləndi.

– Kimdi sınıfdə papiros çəkməyə cəsarət edən?

Styopka sakit və həyəsızcasına cavab verdi:

– Çar.

– Kim, kim?

– Çardı çəkən. İkinci Nikolay.

Doğrudan da!.. Sınıfdə çarın portreti asılmışdı. Kimsə, yəqin ki, Styopka, çarın damağında dəşik açmış və ora yandırılmış papiros qoymuşdu.

Çar papiros çəkirdi. Biz hamımız qəhqəhə çəkdik. Nikita Pavloviç də bizimlə birgə güldü. Birdən o, qeyri-adi halda ciddiləşdi və əlini qaldırdı. Biz susduq.

– Romanov Nikolay, – müəllim təntənəli surətdə dedi, – sinifdən rədd olun!

Çarı sinifdən qovdular.

TƏŞVİQATÇI STYOPKA

Qadın gimnaziyasının həyəti bizim həyətdən hündür hasarla ayrılırdı. Hasarda dəliklər var idi. Bu dəliklərdən tənəffüs vaxtlarında gimnazist qızlara yazılı kağızlar ötürürdülər. Müəllimlər ciddi nəzarət edirdilər ki, heç kim hasara yaxın gəlməsin. Amma bunun az köməyi olurdu. İllər boyu həyətlər bir-biri ilə təmasda idilər. Bir dəfə dəcəlliyi həddini aşan yuxarı sinif şagirdləri məni tənəffüsdə tutub yellədilər və hasardan qadın həyətinə tulladılar. Qızlar utandıqlarından az qala ağlamağa hazır idilər, məni dövrəyə alıb vurnuxmağa başladılar. Üç dəqiqə sonra gimnaziyanın rəis qadını tənənəli surətdə əlimdən tutub bizim müəllimlər otağına gətirdi. Mənim də görünüşüm şəhər gicbəsəri, üstünə cürbəcür şeyləri taxmağı xoşlayan Kostya Konçarınkı kimi şairanə idi. Cibimdən çiçəklər görünürdü. Dodaqlarım şokolada batmışdı. Kəmərciyimə “Qala-Peter” şokoladının parlaq kağızı keçirilmişdi. Papağın gerbinə göyərçin lələyi sancılmışdı. Yaxamdan kağız şeytan sallanırdı. Şalvarımın bir balağına aşağıdan qırmızı bant bağlanmışdı. Bütün gimnaziya, hətta müəllimlər də gülməkdən uğundular.

O vaxtdan hasara yaxın getməkdən qorxdum. Buna görə də, uşaqlar məni qadın həyətinə nümayəndə seçəndə, “Qala-Peter”i və qırmızı bantı xatırlayıb imtina elədim.

Styopka Atlantida dedi:

– Nahaq! Nahaq! Sən aramızda qızlarçün ən münasibisən, nəzakətliyə. Eybi yoxdu. Özüm gedərəm. Mənə nə var. Onlara hər şeyi qırıltdmaq lazımdı axı.

Styopka hasarı aşdı.

Biz dəliklərdən baxmağa başladıq.

Gimnazist qızlar həyətdə qaçışır, qaçdı-tutdu oynayır, çağırır və ucadan gülüşürdülər. Styopka hasardan tullandı, “Ay!” – Qızlar çıxırışdılar, bir an dayandılar, sonra qırt toyuğun qığılıtısına yığışan cücələr kimi hasara tərəf qaçdılar və Styopkanı dövrəyə aldılar. Styopka onları salamlayıb, özünü təqdim etdi.

– Atlantida Stepan, – o burnunu silmək üçün bir dəqiqəliyə əlini günlüyündən ayıraraq dedi: – Qavrya da olar. Yaxşısı budur ki, elə Styopka çağırın.

Lisiçka ləqəbli balaca gimnazist qız dodaqlarını büzüb dedi:

– Hasardan aşır. Fuliqan!

– Fuliqan yox, nümayəndəyəm, – Styopka incidi. – Nədi? Yəqin hələ bir çarın tərəfdarisiz da? Eh sizi, nadanlar!

Stepan dərindən nəfəs alıb ehtiyatla nəzakətli sözləri seçə-seçə çıxış elədi:

– Qızlar! Dünən inqilab olub, çarın dalından dəyiblər, deviriblər. Biz dünən, hətta dua vaxtı “Allah, çarı hifz elə...” deyə oxumadıq və hamımız inqilab, yəni azadlıq tərəfdarıyıq. Biz direktoru da devirmək istəyirik... Siz necə, azadlıq tərəfdarisiz, ya yox?

Lisiçka soruşdu:

– Necə azadlıq? O nədir?

– Bu çarsızlıq, direktorsuzluqdu, küncə qoymayacaqlar, öz nümayəndələrini seçib, onlara qulaq asacaqlar. Bir sözlə, yaxşıdı, yəni, demək istəyirəm əladı! Breşkada da avaralanmaq, yəni, gəzmək olar.

– Deyəsən, mən azadlıq tərəfdarıyam... – Lisiçka fikirli-fikirli dedi. – Bəs siz, qızlar?

Gimnazist qızlar indi hamısı “azadlıq tərəfdarı” idilər.

SUI-QƏSD

Axşam gizli girişdən bizə Styopka Atlantida gəldi və məni müəmmalı-müəmmalı mətbəxə çağırırdı. Annuşka yaş, zingildəyən stəkanları silirdi. Styopka ehtiyatla ona qıyqacı baxdı və xəbər verdi:

– Bilirsən, müəllimlər Balıq Gözünü aradan götürmək istəyirlər, vallah, özüm eşitdim. Tarix müəllimi Tarakaniusla indicə danışırdılar, mənə arxadan gəlirdim. Deyirlər ki, ondan komitəyə

şikayət yazarıq. Düz sözümdü. Sənsə qulaq as, sabah, nədi o... nümaxışdı nədi... çıxarıq, əlimi yelləyən kimi hamımız qışqırırıq: “Rədd olunsu, direktor!” Bax a! Oldu? Hə, rezervuar!¹ – Artıq qarıya çatanda hədələyici bir səslə geri döndü: – Əgər Lizarski yenə səsini çıxarsa, onu dörd yerə şaqqalayaram. Mən mən deyiləm, əgər şaqqalamasam...

BREŞKADA

O biri gün dərslər yox idi. Hər iki gimnaziya – qadın və kişi gimnaziyaları şəhər nümayişinə çıxmışdılar. Direktor zəng elədi ki, gələ bilmir: xəstədir, soyuqlayıb... Kxe-kxe!

Nümayişdə hər şey tamam qeyri-adi, təzə və maraqlı idi. Müəllimlər yuxarı sinif şagirdləri ilə əl tutub görüşür, zarafatlaşır, dostcasına söhbət edirdilər. Xidmətçilər klubunun orkestri guruldayırdı. Əyri cərgələrlə, ayaqlarını düzləndirməyə çalışa-çalışa şəhərin “qaymağı”: aksiz məmurları, vergi müfəttişi, dəmiryolçular, nazıqıç teleqrafçılar, bank və poçt işçiləri gedirdilər. Furajkalar, dəmir nişanlar, kantlar, yaxa nişanları, düymələr...

Hamının əlində hardansa peyda olmuş, “Marselyoza” çap edilmiş vərəqlər vardı. Məmurlar eynəklərini taxıb işgüzarlıqla, elə bil sərəncama baxan kimi kağızlara baxır və həvəssizcəsinə oxuyurdular:

Xalqın intiqamlı səsi ucal...
İrəli, irəli... İrəli, irəli, irəli!

Damında qüllə olan nahiyə idarəsinin artırımına artıq qovulmuş şəhər qlavası çıxdı. O, ağ-qırmızı naxışlı xovlu keçə çəkmə və rezin qaloşlar geyinmişdi. Qlava qulaqlı papağını çıxarıb təntənəylə və xırıltılı bir səslə dedi:

– Cənablar! Petroqradda və bütün Rusiyada inqilabdır. İmperator həzrətləri... o qanıçən hökmdar... taxtdan əl çəkib. Bütün hakimiyyət müvəqqəti hökumətin əlindədi. Yaşasın! Ura qışqırın!

İzdiham qışqırdı:

¹ Təhrif olunmuş “Orevuar” – “Xudahafız” (*fransızca*)

– Ura!

Atlantida isə o saat əlavə etdi:

– Direktor rədd olsun!

Amma heç nə çıxmadı. Direktor gəlmədi və Styopkanın planı batdı.

Breşkanın tipində bir dəstə müəllim başda müfəttiş olmaqla nə bərədəsə qızğın mübahisə edirdilər. Styopka qulaq verdi. Müfəttişin inamlı səsi eşidildi:

– Duma komitəsi bizim ərizəmizə bu gün axşam baxacaq. Belə düşünürəm ki, bizi təmin edəcək mənada həll olunacaq. Onda cənab Stomolitskiyə qapını göstərərək. Quru rəsmiyyətçilik dövrü qurtardı. Bəli.

Styopka yoldaşlarının yanına qaçdı. O saat kefi açıldı, müfəttiş ona elə yaxşı və mehriban göründü ki, elə bil heç vaxt Styopkanı konduite yazmayıbmış.

Xalq isə gəlir, gəlirdi. Taxta-şalban məntəqəsinin bayramsayağı geyinmiş fəhlələri, mətbəə, sümük zavodu işçiləri, deponun çilingərləri, yorğun çörəkbişirənlər, enlikürək yükdaşıyanlar, qayıqçılar, saqqallı əkinçilər sel kimi axıb gəlirdilər.

Anbarlarda təbillərin səsi əks-səda verirdi. “Ura” səsi küçələrdə döngədəki xizək səsi kimi yayılırdı. Gimnazist qızlar mehribanlıqla gülümsəyirdilər. İsti külək teleqraf xətlərində “Marselyoza” akkordlarını çalırdı.

Bütün qaydaların acığına yaxası açıq şində nəfəs almaq yüngül, xoş və yaxşı idi!..

DİREKTORUN QALOŞLARI

Vestibüldə çoxdan doqquzu vurmuşdu, amma dərslər başlanmırdı. Siniflər uğuldayır, coşub-daşırdı. Ayrı-ayrı səslər ümumi küydə loq-quldayır və qabarcıq kimi partlayırdı. Tsap-Tsarapıç dəhlizi gəzir və gimnazistləri siniflərə qovurdu. Müəllimlər otağında divardan çıxarılmış portretin yeri ağarırdı. Papiros tüstüsüylə dolu sükut içərisində müəllimlər əsəbi halda gəzinirdilər.

Nəhayət, hər yerə baş soxan Atlantida işin nə yerdə olduğunu öyrənmək qərarına gəldi və müəllimlər otağına yollandı, guya xə-

ritə dalınca gedirdi. İki dəqiqə keçməmişdi ki, o özünü itirmiş halda sinfə soxuldu, iki dəfə mayallaq aşdı və kafedraya sıçrayıb, baş üstə durdu, ayaqlarını havada oynada oynada təsvirəgəlməz bir sevinc dolu səsle qulaqlarımızı batırdı:

– Uşaqlar!!! Komitə direktoru qovubbb!!!

Partaların azğın səsi. Vəhşi qışqırtılar. Təsəvvürəgəlməz hay-küy. Şadlıq!

Bindyuq sevincindən özündən çıxıb qonşusunu “Həndəsə”ylə başından amansızcasına vura-vura deyirdi:

– Dalından dəydidilər! Basdılar! Basdılar! Eşidirsən? Dalından vurdular!

Bu vaxt siniflərdən süzülən şən hay-küyün axdığı dəhlizin sonunda ağır qapılar açıldı və düz ayaqlardakı təmiz çəkmələr ehməlcə müəllimlər otağına yönəldi. Müəllimlər direktoru həmişəki qaydada salamlayıb qarşılamadılar.

Stomolitski duyuq düşdü.

– E-e, nə olub, cənablar?

– Bilirsiniz, Yuvenal Boqdanıç, məsələ bundadı ki, – müfəttişin saqqalı yüngülcə əsdi, – siz... əşi özünüz zəhmət çəkib oxuyun.

O, imza edilməyə verirmiş kimi səliqəylə kağızı direktora uzatdı. Direktorun gözüne sərt bir söz sataşdı: “Kənar edilsin”.

Amma direktor təslim olmaq istəmirdi.

– E-e – ... mənə bura nahiyyə təyin edib, – o, soyuq bir tərzdə dedi, – mən yalnız ona tabeyəm... Bəli... Mən şübhəsiz bu rüsvayçılıq barədə ona xəbər verəcəyəm. İndi isə, – o qızıl saatın qapağını şaqqılatdı, – yubanmadan dərslərə başlamağı təklif edirəm.

– Necə yəni? – Qalstukunu qeyzlə dartışdıran tarix müəllimi Kirill Mxayloviç Uxov coşdu. – Siz... kənar olunmusunuz! Biz bunu təkid etmişik və başqa danışıq ola bilməz burda... Cənablar! Niyə susursunuz? Bu, Allah bilir nə deməkdir!

Hər şeylə maraqlanan gimnazistlər qapıya sakitcə gəlib yığılmışdı. Arxadakılar sıxır, itələyirdilər. Qabaqdakılar qapıya sürtüşür, müəllimlər otağına girir, utana-utana gödəkələrini düzəldir, kəmərlərini hamarlayırdılar. Styopka Qavrya dirsəklərini işə salıb irəli soxuldu, ehtiraslı baxışlarını tarix müəlliminə dikib, özünü saxlayammadı:

– Düzdür, Kirill Mixayloviç! – deyərək qabağa əyilmiş halda Stomolitski tərəfə qışqırdı: – Rədd olsun direktor!!!

Dilsiz bir sükut əmələ gəldi. Birdən elə bil müəllimlər otağına uçqun, sel gəldi, hamını basıb, boğdu:

– Rədd olsun! İtilsin! Rə-d-d olsun!!! Ura!

Dəhliz səsdən partlayırdı. Pəncərələr cingildəyirdi. Gimnaziya yerindən oynayır, küydən, gurultudan, bağırıqdan və sarsıdıcı ayaq səmindən titrəyirdi.

Direktor ömründə birinci dəfə büzüşdü, beli əyildi. Hətta ütülü şalvarında belə qırıqlar əmələ gəldi.

Müfəttiş yalandan əl-ayağa düşdü və nəzakətlə, gözləriylə qapını göstərdi:

– Yaxşısı budu siz çıxıb gedəsiniz, Yuvenal Boqdanıç. Biz sizə arxa durmağa söz vermirik.

– Hələ baxarıq, cənablar! – Direktor dişlərini qıcırtdı və qaçanda sürtükunun yan qapının qulpuna ilişdi.

O, kabinetə cumdu, dəmir nişanlı furajkasını başına keçirdi, gedə-gedə, bir qolunu geyinmədən xəz paltosunu çiyinə atdı və küçəyə çıxdı. Artırmada gözətçi Mokeiç xırda addımlarla onun dalınca düşdü.

– Qaloşlar, Yuvenal Boqdanıç! Qaloşları unutmusunuz!

Direktor arxaya baxmadan, parıldayan məhmızlarıyla qara bata-bata, uzun qıçları ilə bulanıq gölməçələri atlanırdı. Mokeiç əlində qaloşlar artırmada dayanmış və mənalı-mənalı deyirdi:

– Nits, nits, nits! A-a! İlahi! İnqilab buymuş! Direktor gimnaziyadan qaloşsuz qaçır! – Birdən güldü: – Gör necə qaçır! Lap zürafədi! Hə, hə! Allah günahımdan keçsin. Qaç, qaç! He, he! Dəvəquşu!

Gimnazistlər hay-küy və gülüşlə artırmaya çıxdılar.

– Eh, gör necə özünü itirib! Qovun onu! Ura! Karyerist! Balıq gözü!

Sulu bir qartopu Stomolitskinin kürəyindən dəydi.

– Fyu-u! İşlədin onu! Qaba təlimçi! Qraf Kasso! Balıq!

Adamın nəfəsi kəsilirdi. Direktor, dünəncən qabağında sim kimi tarım durduğumuz, əsdiyimiz, furajkamızı günlüyündən tutub qaldırdığımız (ancaq günlüyündən), kabinetinin yanından barmaqlarımız ucunda keçdiyimiz direktor özü biabırçı halda, köməksiz, qaloşsuz qaçır.

Özlərindən razı müəllimlər pəncərədən baxırdılar. Mokeiç nəsihət verirdi:

– Yaramazlıqdı! Yaxşı deyil! Hələ bir savadlısız da!

Atlantida arxadan ona yaxınlaşdı, əlindən direktorun qaloşlarını qapdı və ümumi qəhqəhə altında Stomolitskinin arxasınca tulladı. Sonra iki barmağını ağzına soxub kobudcasına, qulaqbatırıcı bir fit çaldı. Yalnız quşbazlar belə fit çala bilirlər. Styopka isə öz mayal-laqaşan göyərçinləri ilə bütün Pokrovskda məşhur idi.

Biz hay-küylə, qızğın halda siniflərə qayıdanda müəllimlər həvəssiz-həvəssiz bizi məzəmmətlədilər:

– Yaxşı deyil, cənablar. Xuliqanlıqdı bu. Belə olmaz.

Amma hiss olunurdu ki, bunu elə-belə, vəzifələri xatirinə deyirlər.

ŞALBANLAR ÜSTÜNDƏ VEÇE

Həyətdəki qurumuş şalbanlar üstə fəvqəladə yığıncaq düzlətdik. Gimnazist vəçesinə bütün səkkizinci siniflərin şagirdləri topladı. Pedaqoji şura ilə valideyn komitəsinin ümumi yığıncağına nümayəndələr seçmək lazım idi. Bu yığıncaqda gimnaziya direktorunun “vəzifədən kənar olunması” məsələsi həll olunurdu.

Həyətdə yuxarı sinif şagirdlərinin başçısı – səkkizdə oxuyan, Saratov gimnaziyasından qovulmuş Mitka Lamberq sədrlik edirdi. Mitka ciddiyyətlə şalban üstə oturub elan edirdi:

– Hə, cənablar, indi nümayəndələrinizi çıxarın.

– Həyətdənmi çıxaraq onları? Edə bilərik!

– Ha-ha-ha! Bir göz qırpımında!

– Cənablar! Namizədlərinizi seçin!

– Martınenko! Seç onunçün! Ha-ha!

Lamberq hirsələndi:

– Cənablar! Sakit olun! Gimnazistsiniz axı, amma özünüzü “ali müdiriyyət” kimi aparırsınız. Özü də belə bir anda... Sa-kit olun!

– Buraxın, uşaqlar! Balaca deyilsiniz ki?

Gimnazistlər sakitləşdilər. Seçkilər başlandı. Mitka Lamberqi, Styopka Atlantidamı və dördüncü sinif şagirdi Şurka Qvazdilonu seçdilər.

– Suallar varmı?

– Var! – Atlantida şalbanların üstünə çıxdı. – İgidlər! Bəri baxın. Məsələ ciddi. Bu sizinçün aşıq-aşıq oynayıb, jmix çeynəmək

deyil. Bəli!.. İşə girişmək lazımdı. Balıq Gözünə hər şeyi axıradək açıq-aşkar demək lazımdı... Bax belə. Qoy bizdən də, onlardan da nümayəndələr olsun. Söhbətsiz!..

– Düzdür, Styopka! Nümayəndələri tələb elə!.. Nümayəndələri atıb-tutmaq!..

Styopkanın ciblərindən oyuncaq tapança üçün probkalar, jmix qırıntıları, patronlar, mismarlar, ölü siçan və “Nat Pinkerton” kitabı yerə töküldü. Lamberq onunçün sədr zəngini əvəz edən köhnə qazançanı döyəcəliyirdi, o indi təbili əvəz edirdi. Nümayəndələri darvazalara tərəf əldə apardılar.

– Urrra-a-a!

Gün ərzində göyə dik qalxmaqdan yorulmuş günəş nəfəsini dərməkçün gimnaziyanın damına sindi. Dam, əriyən qardan yaş, parlaq və sürüşkən idi. Günəş sürüşdü, öndəki pəncərəni yandırdı, iri gölməçəyə düşdü və ordan sevinclə şən gimnazistlərə göz vurdu.

“VALIDEYNLƏRƏ TƏSKİNLİK”

Təhqir olunmuş direktor sonuncu vasitəyə əl atdı: valideyn komitəsindən kömək istəməyə getdi.

Valideynlərdən kömək istəməyə getmək onunçün asan deyildi. Valideynləri o dövlət düşmənləri hesab edirdi və müəllimlərə onlarla yaxından tanış olmağa icazə vermiridi. Onunçün şagirdlərin valideynləri yalnız oxuma haqqı və ya oğlunun pis hərəkəti bərdə xatırladan yazılı kağızların göndərildiyi ünvanlar idi. Onların gimnaziya işlərinə qarışması direktora gimnaziyanın müqəddəsliyinin təhqir olunması kimi gəlirdi. Yəqin ki, əlacı olsaydı, gündəlik gimnaziya duasından: “Valideynlərə təskinlik” sətirini çıxarıb atardı.

Amma indi hesablaşmaq lazım gəlirdi. Direktor valideyn komitəsinin sədrinin yanına yollandı. Komitənin sədri baytar həkimi Şalferov idi. Şəhərdə onu mal həkimi çağırırdılar.

Direktor Şalferovun yanına qəbul vaxtı düşdü. Mal həkimi direktoru görüb, elə təəccübləndi ki, oturmağa dəvət eləməyi də unuttu. O, tələsik əlini yaşılıthər, ürəkbulandıran ləkəli xalatına silib, direktora uzatdı. Direktor frant və təmizkar idi, doktorun əllərindən isə təzə süd iyi, tövlə iyi və daha nəsə başgicəlləndirən bir iy gəlirdi. Direktorun ürəyi bulandı, amma ona uzadılmış əli tam hazırlıqla sıxdı.

Onlar beləcə bidonlar, şüşə qablar, solmuş fikuslar və ətirşah çiçəklərinin dibçəkləri qoyulmuş soyuq dəhlizdə dayanaraq söhbət edirdilər. Küncdə, qum dolu yeşildə pişik çökək qazırdı. Böyük tarixi hadisələrin və direktorun bərk alçalmasının tam şahidi olduğunu qanmayan pişik quyruğunu qaldırıb çubuq kimi dimdik tutdu.

Mal həkimi bənizi ağarmış direktoru dinlədi və kömək eləməyə söz verdi. Direktor alçalmış halda minnətdarlıq elədi. Doktor tələsirdi. Həyətdə inək var gücüylə böyürürdü. İnəyə imalə qoymaq lazım idi. Şalferov direktora məsləhət gördü ki, komitənin katibinə də bir baş çəksin.

DİREKTOR VƏ OSKA

Komitənin katibi mənim atam idi. Direktor ona xahişlə müraciət eləməkdən utanırdı. Bundan bir az əvvəl atam boş gimnazist həkimi yerinə keçməkçün ərizə vermişdi. Direktor onda ərizənin üstünü belə yazmışdı: “Qeyri-yəhudi dini olan həkim istəyirik”.

Atam xəstəxanadan cərrahiyyə əməliyyatından sonra təzəcə gəlmişdi. O, yuyunur, boğazını yaxalayırdı. Su boğazında pıqqıldayır və loqquldayırdı. Adama elə gəlirdi ki, atam qaynayır.

Direktor qonaq otağında gözləyirdi.

Akvariumda parlaq uzun quyruqlarını dibə vura-vura qızıl bahlıqlar üzürdü. Üzü təyyarəçi şləminə oxşayan (gözləri o qədər böyük idi ki) bir balıq üzü şüşəyə yaxınlaşdı. Həyasız balıq gözləri düz direktora baxırdı. Direktor öz təhqiramiz gimnaziya ləqəbini xatırlayıb, təəssüflə üzünü döndərdi.

Bu vaxt qonaq otağının qapısı açıldı və Osa otağa girdi. O, iri və miskin, cavanlığını və quyruğunu çoxdan itirmiş taxta atın cilovundan yapışib gətirirdi. At qapıda ilişib qaldı və az qala tamam sınıb töküləcəkdə.

Bu vaxt Osa direktoru gördü. Fikirli-fikirli durdu, yaxın gəldi və soruşdu:

- Siz qəbula gəlmisiz? Hə?
- Yox! – deyə direktor ciddi və qaşqabaqlı tərzdə cavab verdi.
- Mən iş üçün gəlmişəm.

Osa dedi:

– A-a-a! Mən bilirəm siz kimsiz. Siz at doktorusuz. Sizdən elə iy gəlir. Hə? Siz inəkləri müalicə edirsiniz, pişikləri, itləri və dayçaları da – hamısını. Mən bilirəm. Mənim atımı sağalda bilərsinizmi? Onun qarnında parovoz var! Ora girib, amma ordan heç cürə çıxıb bilmir...

– Bu səhvdir, oğlan, – Stomolitski incikliklə onun sözünü kəsdi.
– Mən baytar həkimi deyiləm. Mən direktoram. Gimnaziyanın direktoru.

– Oy... – deyərək Osya hörmətlə içini çəkdi və diqqətlə direktora baxdı. – Direktor siz imişsiz? Mən, hətta qorxdum. Lyolya deyirdi ki, siz çox ciddisiniz... Sizdən hamı, hətta müəllimlər də qorxurlar. Adınız necədir? Balıq... yox, Rıbin... yadıma düşdü!.. Çapaq Göz!

– Mənim adım Yuvenal Boqdanıçdır, – direktor quru tərzdə dedi. – Sənin adın necədi, oğlan?

– Mənim adım Osyadır. Bəs sizi niyə Çapaq Göz çağırırlar?

– Axmaq suallar vermə, Osya... Yaxşısı budu cavab ver... m...hm... oxumağı bilirsən?.. Hə... onda de görüm... m...hm... Volqa hara tökülür? Bilirsən?

Osya inamla dedi:

– Bilirəm, Volqa Saratova tökülür. Siz tapın görüm: əgər fil kitle dalaşsa, kim qalib gələr?

– Bilmirəm, – deyərək direktor boynuna aldı.

Osya ona təskinlik verdi:

– Heç kim bilmir. Nə atam, nə əsgər, heç kim... Bəs Çapaq Göz atanızın adıdır? Ya siz balaca olanda, belə ad qoyublar?

– Bəsdır!.. Qurtardı! Osya, yaxşısı budu de görüm atının adı nədi?

– At... Başqa nə cür olmalıdı ki? Atların familiyası olmur!

– Düzgün deyil! – direktor ciddi tərzdə izah etdi. – Məsələn, Aleksandr Makedonskinin atının adı Busefal idi.

– Sizin adınız Balıq Gözüdür? Hə? Çapaq yox... Mən dəyişik saldım. Düzdümü?

Atam otağa girdi.

Direktor əyilərək, mələk təbəssümüylə dedi:

– Oğlunuz necə də inkişaf etmiş və çoxbilmişdi.

ATALAR, PAPALAR, DƏDƏLƏR

U-u-drrrdj-uudjj-rrdjrrj...

Müəllimlər otağının pəncərəsində ventilyator iri bir milçək kimi vızıldayırdı. Qızdırılmış müəllimlər otağında çox isti idi. Boş, qaranlıq sınıflərdə hərdən partalar cırıldayırdı. Vestibüldə saat çıqqıldayırdı.

– Valideynlər komitəsi ilə pedaqoji şüranın ümumi yığıncağını açıq elan etməyə icazə verin. Buyurun...

Böyük stol arxasında valideyn komitəsi oturmuşdu. Müəllimlər sıxlaşıb oturmuşdular. Kənarında, stolun küncündə Mitka Lamberq və Şurka Qvozdilo qısılmışdılar. Balaca Şurka tamam özünü itirmiş kimi görünürdü. Təmkinli Lamberq özünü şax tutmuşdu.

Müfəttiş Styopka Atlantidanı yığıncağa buraxmamışdı.

Müfəttiş demişdi:

– Bu qoçudan nə desən gözləmək olar. – Elə sarsaqalayır ki...

– Mən dinc olacağam, Nikolay İliç.

– Mokeiç, çıxart onu burdan!

– Hə, sürüş görüm, əzizim, – Mokeiç qızıışmış Styopkanı itələyirdi. Nümayəndəyə... bax. Bağırqan!

Styopka çox incidi.

– Necə istəyirsiniz, – o, gedəndə dedi, – amma əgər bir şeyiniz düz gəlməsə, alınmasa, sonra məni axtarmayın. Rezervuar. Adye.

İclasın əvvəlində işıq söndü: stansiyada həmişəki kimi nəşə xarab oldu. Müəllimlər otağı zülmətə qərq oldu. Lamberq kibrit çıxarmaq istədi, amma yadına düşdü ki, papiros çəkməyən gimnazistdə kibrit ola bilməz. Gözətçi Mokeiç yaşıl abajurlu, paraşütə oxşayan lampanı gətirdi. Lampanı stolun üstündən asdılar. Lampa yellənirdi. Kölgələr yırğalanırdılar və oturanların burunları gah uzanır, gah da qısalırdı.

Əvvəlcə müfəttiş danışıdı. O axıcı danışır, bolluca sancırdı və onun haçalanmış saqqalı stolun üstündə hiyləgərliklə vurnuxurdu. Saqqal ilan dilinə oxşayırdı.

Fısıldayan xutorlu – atalar Romaşova qulaq asırdılar, uzunsaç ruhani qulaqlarının ardındakı saçlarını tumarlayıb, diqqət kəsilmişdi. Aksiz məmuru eynəyini ciddiliklə sildi, elə bil onlarda müfəttişin hər bir sözünü görmək istəyirdi. Dükənçi mənəli–mənəli, müfəttişin sözlərinə uyğun olaraq, yoğun barmaqlarını qatlayırdı.

Dumadan olan kök dəyirmançı Qutnik direktoru müdafiə eləməyə başladı:

– Görün bir nə deyirsiniz, cənab müəllimlər, belə özbaşınalığımı olar? Nəsə, işlər qaydasında deyil. Belə olmaz. Nahiyədən cavab almaq lazımdır... Yuvenal Boqdanıç isə qanuna lazımınca riayət edirdi... Biz deyirik ki, onun vaxtında qayda-qanun sərbəst idi. Axı indi də elə-belə qalır. Mənə qalsa belə də olmalıdı. Çünki zəmanə ağırıdı, qızğındı, odlu-alovludu. Cavanlar nadincliyə başlayacaqlar! Düzmü deyirəm?

Valideynlər təsdiq əlaməti olaraq başlarını yellədilər. Atalar oğullarına azadlıq verilməsindən qorxurdular. Cilovlarını buraxarsan, sonra bu quşbazlar, başkəsənlər, ikiylə oxuyanlar və müftə-xorlar dəstəsiylə bacar görüm, necə bacarırsan.

DİREKTORUN KONDUİTİ

Həyəcanlanmış coğrafiya və təbiət müəllimi Nikita Pavloviç Kamışov yerindən sıçradı. Lamberq və Şurka sevimli müəllimlərinin avazınısıfətinə ümidlə baxdılar. Nikita Pavloviç qızğınlıqla danışırıdı və onun hər bir kəlməsi Balıq Gözünün özünün konduitinin yazılmamış səhifəsi idi.

– Cənablar! Bu nədir belə? Çarı devirdik, direktoru isə devirə bilmirik?.. Siz valideynlərsiniz! Sizin uşaqlar, oğullarınız bu zəhlətökən divarlar arasına təhsil, tərbiyə almağa gəlirlər. Onlar burda nə ala bilərdilər? Nə, sizdən soruşuram, nə ala bilərdilər o uşaqlar, əgər biz böyüklər, müəllimlər burda boğulurduqsa. Nəfəs çəkmək mümkün deyildi burda. Rüsveyçılıq! Kazarma! Səkkiz saat naharsız... Furajkanı günlüyündən tutub çıxarmayıb – töhmət. Pərvərdigara... İndi, Rusiyada hava təmizlənən vaxt biz burda... Havanı dəyişməyə, nəfəsləyi açmağa qorxuruq!..

O, uzun sallaq bığlarını dardı və nəfəsi kəsilə-kəsilə müəllimlər otağından qaçaraq çıxdı.

Otağa sükut çökdü.

Sezilmədən küncdə oturmuş direktor, sakitliyi öz bayağı səsiylə mişarladı. Direktor abajurdan düşən işıqdan və acığından yamyaşıl idi.

O, özünə bəraət qazandırırıldı:

– Şəxsi haqq-hesablar, – deyirdi. – Qanun... nizam-intizam... xidmət... nahiyyə...

Onun sözünü nəhəng və qara, sürdüüyü yük qatarları kimi uzun olan maşinist Robilko kəsdi. Maşinist yumruğunu stola çırpdı:

– Danışığ nəyə lazım! İnqilab inqilabdır! Yerdəyişməsiz yıx getsin. Cənab direktordan isə pislıkdən başqa heç şey görməmişik. Uşaqları da dindirmək lazımdır. Qoy onların nümayəndələri öz fikirlərini desinlər. Onları bəs niyə seçiblər?

Mitka Lamberq əzbər öyrəndiyi çıxışını söylədi.

– Bəs siz nə deyə bilərsiniz? – Sədr Şurka Qvozdiloya müraciət elədi.

Ona, böyüklərə olduğu kimi “siz”lə müraciət etmələri olduqca xoş gəldi. O, sıçrayıb, əlləri yanında dimdik durdu, elə bil kafedra qabağındaydı.

Direktorun balıq gözləri mürdarcasına onu nəzərdən keçirirdi.

Şurka ehtiyatla Stomolitskiyə çəpəki baxdı: şeytan işidi, birdən qalar yerində, sonra ilişməyə başlayacaq. Şurka loqquduyla uduqundu. Ürəyi qopdu. Amma Lamberq dabanlayırla stolun altında onun ayaqlarını elə bərk basdı ki, ürəyi yenə yerinə gəldi.

Şurka başını yellədi, yenə boğazını arıtladı və birdən vəcdlə qışqırdı:

– Biz hamımız direktorun rədd olmasının tərəfdarıyıq! – Birnəfəsə dedi.

Qarışıqlıqda kiminsə toxunduğu lampa yırğalandı. Kölgələr yenə öz yerlərini dəyişdilər. Kölgələr narazılıqla başlarını yelləyirdilər. Burunlar uzanır və qısalırdı. Hamısından uzun direktorun üzgün burnu idi.

SOYUQQANLILIQ

İclas uzun, gecə yarıyadək çəkdi. Nəhayət, qərar çıxardılar:

“...Yuvenal Boqdamıç Stomolitski gimnaziyanın direktoru vəzifəsindən kənar edilsin. Nahiyyə təsdiq edənədək, müvəqqəti olaraq direktor vəzifəsi gimnaziyanın müfəttişi Nikolay İliç Romaşova tapşırılsın”.

Sabiq direktor yığınaçağı tərək etdi. O, dinməzəcə getdi və heç kimlə xudahafizləşmədi. Romaşov qalibənə halda saqqalını didib

yumşaldırdı. Təzə direktorun razı qalmış saqqalı artıq ilan dilinə oxşamırdı. O, ortası iştahla yeyilmiş iri, yumşaq kömbəyə oxşayırdı.

Cəsarətlənmiş Şurka nümayəndələr təşkilatı barədə söz açdı. Lampanın alovu ümumi gülüşdən titrədi. Hətta Şurkanın çiyini də döyəclədilər:

– Eh, cavanlıq, cavanlıq!

– Ağzının suyu axan birincilərdən nümayəndələr... Ha-ha-ha!
Öldürdün bizi gülməkdən!

Şurka pərt halda burnunu çəkdi və kəmərinin dəmirini sildi.

Yığıncaq hansısa başqa bir məsələyə keçdi. Valideynlər əlləriylə ağızlarını tuta-tuta əsnəyirdilər. Şurkanın gözləri yumulurdu. Lampanın yaşıl abajuru stolun üstündə alçaqdan süzürdü. Alov astadan çırtıldaıyır və balaca, iti şölələr saçır. Şüşənin üstündə dalğalı buxar burulurdu. Yaman yuxusu gəlirdi Şurkanın. Üstəlik bu ventilyator da adamı yatırırdı: uudj-urrdj-uu...

Direktoru qovdular və Şurka öz vəzifəsini yerinə yetirmiş hesab etdi. Amma burda müəllimlər, valideynlər, nəhayət, təzə direktor oturmuşdu və sadəcə çıxıb getmək ona qeyri-mümkün gəlirdi. Şurka uzun və böyüklərə xas bir şey fikirləşdi: guya onun olmasına daha ehtiyac yoxdu və o, yığıncağı tərk etməyi mümkün hesab edir. Şurka qalxdı. Ağzını açıb, qabaqcadan hazırladığını demək istəyirdi ki, birdən ən birinci sözü untdu. Onu axtarmağa başlayanda o biriləri də yaddan çıxdı. Sözlər sanki sevinibləmiş kimi Şurkanın yuxulu başından çıxıb, yumulan gözləri önündə qaçırdılar. Ən çətin və uzun söz olan “iştirakım” qızılı düyməli mundir geyinib, həyasızcasına lampanın şüşəsinə oturdu. Alov Şurkaya dilini göstərirdi. Şurkanın üstünə atılmağa başlayırdı.

Sədr dedi:

– Nəsə demək istəyirsiniz?

Hamı Şurkaya tərəf döndü.

Şurka əlacsızlıqdan gödəkcəsini dartdı və qətiyyətlə dedi:

– İcazə verin, çıxım.

TSAP-TSARAPIÇ NÖQTƏ QOYUR

Şurka küçəyə çıxdı. Səma sinif lövhəsi kimi qara idi. Bulud parçaları göydən bütün ulduz xəritələrini silmişdi. Qara, bataqlıq kimi bir sükut şəhəri udmuşdu. Şurka müəllimlər otağından çıxandan sonra bir neçə dəqiqə mürəkkəb ləkəsindəki milçək kimi bu zülmət qaranlıqda çapaladı. Sonra qarşısında qara bir fiquru seçdi.

– Şurka, sənsən? Mənsə səni gözləyirəm... Cücə kimi donmuşam.

Şurka onu tanıdı:

– A-a, Atlantida!

– Hə, necədi, danış.

Şurka sözləri ifadəli tərzdə uzada-uzada xəbər verdi:

– Nə danışım! Biz, əlbəttə, dediyimizə nail olduq. Balığı qovduq, onun yerinə isə hələlik müfəttişi qoyduq.

– Dayan! Bəs nümayəndələr məsələsi necə oldu?

– "Nümayəndələr, nümayəndələr!.." Al sənə bu da nümayəndələr, dişlə! Sənin nümayəndələrinin üstündə məni məsxərəyə qoydular.

– Ehe! Əladı! Bəs nəyə nail olduz? Məgər bu inqilabdır?! Direktor qovduz, onun yerinə müfəttişi qoyduz. Eh!..

Styopka qaranlıqda yox oldu. Qvozdilo çiyinlərini çəkib, evə getdi. Qarovul şax-şaxının – qəza gecələrinin taxta ququ quşunun səsi gəldi. Tezliklə müəllimlər və valideynlər qaranlıq meydana səpələndilər.

Gimnaziyadan axırncı gedən Tsap-Tsarapıç oldu. O hər ehtimala qarşı Lamberqi və Qvozdilonu konduit jurnalına yazmaq üçün ləngidi. Bu əlamətdar gün konduidlə, Tsap-Tsarapıçın quyuqlu imzası ilə qurtardı.

BİRİN İSLAHATI

Müəllimlər otağında yeni portret asdılar: dağınıq saçlar, dik yaxalığın mələk qanadları kimi qatlanmış ucları... Aleksandr Fyodoroviç Kerenski.

Xüsusi ibadət vaxtı müəllimlər Müvəqqəti Hökumətə and içdilər. Bütün siniflərin ümumi duasını ləğv etdilər. Səhərlər, dərşqabağı

sinifdəcə qısa bir dua oxumağa başladılar. Sonra liberal təzə direktor cəsarətli bir addım atdı: o qiymətləri ləğv elədi.

Romaşov valideyn komitəsinin qarşısında deyirdi:

– Bütün bu birlər, ikilər, minuslu beşlər pedaqoji deyil.

O gündən bəri müəllimlər bizim gündəliklərimizə birləri və beşləri yazmırdılar. Bir əvəzinə “pis”, iki əvəzinə “qeyri-kafi” yazılırdı. Üçü “kafi” əvəz elədi. “Yaxşı” – dörd, “əla” isə beş demək idi. Sonra əvvəlki “müsbət” və “mənfilər” itirməyə “çox yaxşı”, “çox da kafi yox”, “demək olar ki əla” və sair kimi ifadələr işlətməyə başladılar. Latın dili müəllimi Tarakanus islahatdan olduqca narazı idi və bir dəfə yazıya görə Bindyuqa tamam izaholunmaz bir qiymət qoydu: “Çox pis, iki dənə mənfiyə”. Rüblüyə də belə yazdı.

– ”Pis”i bir kimi qəbul eləsək, – Bindyuq hesablayırdı, – onda latın dilindən mənim rüblük qiymətim elədi ki, onu adi gözlə görə bilməzsən! Allah bilir bu nəyə bərabərdir. Sıfır olsa yenə yaxşıdır. Birdən sıfırdan da az olar a?..

QADIN KOMİTƏSİNİN HAVADARLIĞI

Bizim yaşadığımız evin həyəti taxıl bankına məxsus idi. Talvarın altındakı dəmsövürən maşından havaya yağ iyi yayılırdı. Kətan üzərində qızıl buğda təpələri ucalır və enlikürək qapılar sezilmədən kürəyini qaşınmaq istəyən adam kimi çiyinlərini çəkirdilər. Bütün günü arvadlar həyətdə uzun iynələrlə torbaları yamayırdılar. Arvadlar ayrılıq və məhəbbət barədə kədərli mahnılar oxuyurdular.

Torbaçı qadınlardan biri bank xidmətçisinin evində mətbəx xidmətçisi düzəlmişdi. Onun Arkaşa adlı bir oğlu vardı. Arkaşa ibtidai məktəbdə oxuyurdu. Arkaşa çil-çil və balacaboy idi. Sifəti üstünə buğda səpilmiş kətana oxşayırdı. O, çox qabiliyyətli uşaq idi və oxumağa böyük həvəsi vardı.

Şəhərdə qadınların xeyriyyə komitəsi mövcud idi. Arkaşanın anasının sahibəsi də bu komitənin üzvü idi. Onun təkidi ilə komitə qabiliyyətli oğlanın taleyinə qarışdı və Arkaşa Portyanko uğurla imtahan verib, bizim sinfə pulsuz şagird kimi qəbul olundu.

Ciddi və məhrəban Arkaşa ilə yaman dost idim. O, fağır deyildi, amma dəcəlliyi, şən zarafatları həmsiniflərinin kobud nadincliyindən

kəskin fərqlənirdi. Əla oxuyurdu və ilin hər rübündə beşlə dolu cədvəli mətbəxə, anasının yanına gətirirdi. Hər qəfəscikdə qabaqdakı dilim kimi bir-birinə oxşayan beşlər dururdu. Hətta buraxılmış dərs-lərin də sayı beşə bərabər idi. Aşağıda yazılırdı: “Valideynlərin imzası”. Mətbəx xidmətçisi böyük bir sevinclə, qiymət cədvəlini yağlı əlləriylə ləkələyərək qol çəkirdi. “Peraskoviya Portyank” sözlərini yazır və əli titrəyə-titrəyə ikona qabağına şam qoyurmuş kimi, nöqtə qoyurdu.

PLYUS MİNUS LYUSYA

Bütün sinif bilirdi ki, Arkaşa Portyanko vurulub. Sinif lövhəsində onun sevgisinin qəti düsturunu yazırdılar: “Arkaşa+Lyusya=!!” Lyusya qadın komitəsinin şəfqətli varlı sədrinin qızı idi. Arkaşanın anası bu barədə eşidib, başını yellədi:

– Özünə gör bir kimi tapıb!.. Kavalər... cəzandı!

Amma Arkaşa Lyusyanın çox xoşuna gəlirdi. O, köşkə gəlir və onlar birlikdə maraqlı kitablar oxuyurdular. Günəş yarpaqların arasından süzülüb, onların sifətlərinə hərərətli, bəzəkli dairələr səpirdi. Bir dəfə Arkaşa Lyusya üçün bir dəstə inciçiçəyi gətirdi.

Milad bayramında Lyusyagildə yolka vardı. Lyusya anasından icazə almamış Arkaşanı dəvət elədi. Arkaşa mundirini təmizlədi ütülədi və yolkaya yollandı. O, gur işıqlı küçə qarısından girdi və artıq axşamın sevincini duyurdu ki, birdən ucaboy qadın – Lyusyanın anası ipək paltarını xışıldada-xışıldada onun qarşısında peyda oldu. Evindəki bala, mətbəx xidmətçisinin oğlunun gəldiyini görüb çox həyəcanlandı.

O, şirin dillə dedi:

– Başqa bir vaxt gələrsən, oğlan, özü də həyətdən gələrsən. Lyusyanın indi vaxtı yoxdur. Onun qonaqları var. Bu da sənə və anana pay.

O axşamdan sonra bir də Lyusya ilə görüşmədi. Çox darıxırdı. Arıqladı və pis oxumağa başladı.

Sonra fevralda, Troitski meydanında əynində yaxşı xəz palto olan bir cənab ora yığılan camaata qızğincasına deyirdi ki, daha indi ağalar və qullar yoxdur, hamı bərabərdir. Arkaşa düşündü ki, əgər

cənab özü deyirsə ki, ağalar yoxdur, deməli, düzdü və ona inandı. Arkaşa Lyusyaya məktub yazmağı qərara aldı. Budur o məktub. Mən onu bir neçə ildən sonra inciçiçəyi saplağı ilə birgə konduidən tapdım.

MƏKTUB

“Hörmətli, əziz, mehriban Lyusya!

Çar rejiminin çevrilişindən sonra indi hamı bərabərdir və azadlıqdır. Daha ağalar və qullar yoxdur və heç kimin birinci gün olduğu kimi yolkada məni təhqir eləməyə hüququ yoxdur. Mən sizdən ötrü çox darıxıram, Lyusenka, qızılı mənim, arıqlamışam, hətta anam da bunu deyir. Katoka da getmirəm, çünki istəmirəm, ona görə yox ki, Lizarski belə deyir: mənim Lyuskayla bir yerdə sürüşməyimə həsəd aparırsan. Göbələk yedinmi, deyir? Badam gördünmü? Qoy desin... (pozulub) yalan deyir. Bir damcı da həsəd aparmıram. Monarxist kimi (deməli, çar tərəfdarı kimi) onu döyüblər, o da acıqlıdır. İndi isə əziz Lyusenka, biz sizinlə qardaş və bacı kimiyik, əgər, əlbəttə, siz bunu istəyirsinizsə. Ona görə ki, inqilabdır və biz bərabər hüquqluyuq. Hərçənd siz yüzqat yaxşısız. Bilsəydiniz sizsiz mənə necə ağırdır, Allah göstərməsin... Əgər inanmırsınızsa vicdanıma and içirəm. Oturub dərsləri əzbərləyirəm, amma hey sizin barənizdə fikirləşirəm, hətta yuxuda belə sizi görürəm. Elə aydın görürəm ki, elə bil gerçəklikdi. İmlada da bir dəfə “stremlyusya”¹ sözünü sətirdən-sətir keçirəndə “L” hərfini o biri sətirdən böyük yazdım... Strem – Lyusya. Sizsə həmişə məndən köçürən Lizarski ilə gəzirsiniz, o da sonra öyünür. Sizinlə əl-ələ tutub gedir. Hərçənd mən həsəd aparmıram. Amma mənə qərribə gəlir ki, siz Lyusya, ağıllı, qəşəng, inkişaf etmiş qızınsınız, amma monarxistlə əl-ələ tutub gəzirsiniz. Axı indi azadlıq, bərabərlik və qardaşlıqdı və mənimlə gəzdiyinizə görə sizi heç kim danlamayacaq. Petkaya görə isə sizə acığım tutmayacaq. Çünki onda çar və üç yüzillik mütləqiyyət vardı.

Mən anamla həyatda çevrilişdən və sizdən başqa yaxşı heç nə görməmişəm... Birinci gün olduğu kimi heç vaxt ağlamamışdım.

¹ Stremlyusya – can atmaq

Dözməyib yazdım, hərçənd bu qürurumun əksinədir. Əgər məni unutmamırsınızsa və təzadən hər şeyi başlamaq istəyirsinizsə, onda kağız yazın. Sevincimdən göyə uçaram.

Sizə inciçiçəyi göndərirəm, bu o gül dəstəsindəndir...

Sizin Portyanko Arkadi, üçüncü sinif şagirdi.

Cızma-qaraya görə baxışlayın. Xahiş edirəm, bu məktubu cırın”.

MƏZƏLİ MONOXORDOV

Cəbr müəlliminin qəribə familiyası vardı. Onun təsvirəgəlməz sarışın saçları və iri begemot yanaqları vardı. Onu “Kürən barqomot” çağırırdıq.

Monoxordov anlaşılmaz, qorxunc və məhvedilməz bir şənliyilə fərqlənirdi. O, həmişə pıqqıldayırdı.

– Hi-hi-hi, – o, zərif gülüslə gülürdü, – hi-hi-hi... Siz heç nə bilmirsiniz. Burda hi-hi-hi... müsbət olur, mənfi yox... hi-hi-hi. Budur, sizə, hi-hi-hi... bir yazdım.

Cəbr dərində Arkaşa məktubu parta altında gəzləyib bir də onu təkrar oxuyurdu. Başı qarışdığından Monoxordovun gizlicə yaxınlaşıb, əlini partanın altına soxmasından xəbəri olmadı. Arkaşa dartındı, amma artıq gec idi: sarı tüklü yoğun barmaqlar məktubu qamarlamışdı.

Kürən müəllim sevinirdi:

– Ha-ha-ha! Məktub! Hi-hi... açılmamış... Maraqlıdır, maraqlıdır... Hi-hi, tanış olaq... görək mənim dərində nəylə məşğul olursunuz.

Arkaşa bütün bədəni əsə-əsə qışqırdı:

– Xahiş edirəm mənim məktubu verin!

– Yox... Hi-hi... Bağışlayın, bu mənim... qənimətimdir...

Boğuq bir gülüş sinfi tutmuşdu. Monoxordov kafedraya çıxıb, oxumağa başladı. Lövhənin qabağında barmaqları tabaşirdən ağappaq olmuş, unudulmuş şagird dayanıb durmuşdu. Müəllim oxuyurdu.

– Hi-hi... maraqlıdır... – oxumağı qurtararaq gülürdü. – Maraqlıdır... Məktub... Hi-hi... qəlbindəki qıza. İbrət olsun deyə, ucadan oxuya bilərəm... Hi-hi-hi.

Sınıf ağarmış Arkaşanın xahiş dolu səsini batıraraq, sevinclə bağırırdı:

– Oxuyun, oxuyun!

Gülmək üçün ara verə-verə Monoxordov Lyusyaya olan məktubu ucadan, əvvəldən axıradək oxudu. Sınıf qaqqıldayırdı. Arkaşa ölü kimi ağarmışdı. Haqsız olaraq biabır edilmişdi.

KONDUİTDƏ İNCİÇİÇƏYİ

Müəllim gülə-gülə deyirdi:

– Portyanko tez başlayırsınız, – hi-hi-hi... tezdi...

Arkaşa bilirdi ki, təhqir olunmuş məktubu göndərmək olmaz. Məsxərəyə qoyulmuş bütün böyük kəlamlar onun özünə indi axmaqlıq kimi gəlirdi. Amma qarşısıalınmaz bir inciklik ona hakim idi.

O, astadan, sərt bir səslə dedi:

– Xahiş edirəm, məktubu verin mənə Kiryak Qalaktionoviç.

Sınıf birdən gülüşü kəsib sakitləşdi.

Monoxordov istehzayla dedi:

– Yox, – bunu jurnala... hi-hi...

Onda Arkaşa özündən çıxdı:

– Sizin nə həddiniz var, – ayaqlarını yerə döyərək, qışqırdı, – nə həddiniz var! Özgə məktubunu oğurlayıb oxumağa...

Monoxordov allanmış yanaqları əsə-əsə qışqırdı:

– Bu dəqiqə sinifdən rədd olun! Unutma ki, pulsuz oxuyursan... hava şarı kimi uçarsan... Hi-hi-hi.

Qurumuş inciçiçəyi yüngülcə və yavaşdan örtülmüş jurnalın arxasında xırçıldadı. Direktor Romaşov Arkaşanı uzun-uzadı danladı.

O, mülayimliklə deyirdi:

– Yaramaz, böyükklərlə belə danışmağa necə cəsarət etmişən? Sənin kimi veyili qovaram. Əclaf, katorqaya gedərsən. Həyasız, nə fikirləşirdin! Hə?

Arkaşaya xatırlatdılar ki, pulsuz oxuyur və rəhimdil adamların sayəsində buna nail olub, inqilabın buna dəxli yoxdur. Hər şeydən əvvəl qayda-qanun olmalıdır və əgər bu qayda-qanun pozulsa, Arkaşa birinci qovulacaq. Arkaşanı konduitə yazdılar. Dərstdən sonra iki saat naharsız oturdu. Bütün bunlardan Arkaşa yalnız bircə şeyi başa düşdü: dünya əvvəlki kimi pullulara və pulsuzlara bölünür.

İKİNCİ KİTAB

ŞVAMBRANİYA

ŞVAMBRAN İNQİLABI

“BRENABOR”UN YÜRÜŞÜ

Şvambraniyanın düzgün sərhədlərini təyin etmək və onu ümumi şəkildə təsvir etmək üçün Şvambran donanmasının materikin ətrafına böyük yürüşü təşkil olundu. 1916-cı ilin ortalarında başlayıb, 1917-ci ilin noyabrına kimi davam elədi. Bu yürüşün Şvambran tarixi üçün əhəmiyyəti çox böyükdür. Bu günə kimi qalan yazılı abidələr buna sübutdur. Mənim Şvambran arxivimdə Şvambraniyanın dəqiq xəritəsi və “Brenabor” flaqman gəmisinin jurnalı qorunub saxlanılır. Yürüşü müfəssəl təsvir eləməyin mənası yoxdu. Bu təsvir böyük və darıxdırıcıdır. Bu günün oxucuları ordakı xoş şeyləri başa düşməyəcəklər. Buna görə də, yürüşün təsviri ixtisar olunmuş və işlənmiş şəkildə verilir, mötərizələrdə anlaşılmaz şeylər izah olunur. Mən imkan daxilində Şvambran üslubunu saxlamağa çalışmışam. İndi aşağıdakıları danışmaq vacibdi.

O vaxtlar Şvambraniyanın imperatoru Dördüncü Brenabor Keys idi. Bu adı olduğu kimi o vaxt məşhur olan avtomobil firmasından götürmüşdük. Buna görə də, Şvambraniyanın gerbində Şvambraniyanın Ağıl Dışinə, Dənizçilərin Həmrəhi Cekin paroxoduna və sirr saxlayan Qara kraliçaya avtomobillər də əlavə olundu.

4 nömrəli Brenabor Çarı üzüyola balaca bir adam idi, amma necə olsa da hökmdardı və bizlərdən heç birimiz onun təcəssümü olmaq istəmirdik. Adi şvambranlılıq da bizi təmin eləmirdi. Onda Brenabor bizi oğulluğa götürdü.

Belə hesab edirdik ki, balaca olanda o, bizi dənizdən tapıbmiş. Qəddar əclaf Urodonal Şatelena körpə olarkən bizi duzlu kələm çəlləyinə qoyub dənizə buraxmışdı. Çar Brenabor qayıqda gəzər-kən səsimizi eşidib, bizi xilas eləmişdi.

O, vaxtların demək olar ki, bütün uşaq kitablarında yetimlər vardı. Oğulluğa götürmək təsirli və dəbdə idi. Kələm ruhu isə bizi

nüfuzdan salmırdı: anaların çoxu inandırıldılar ki, bütün uşaqlar, hətta doğmaları da kələm içindən tapırlar...

Eskadra flaqman gəmisi “Brenabor” və “Bef-Stroqanov”, “Jül Vern”, “Metalloplastika”, “Prins-Kurant”, “Kaskara Saqrada”, “Qratis”, “Tufanlar fatehi”, “Qambit”, “Donner-Vetter” gəmilərindən ibarət idi. Eskadraya cavanlığına baxmayaraq admiral və kapitan Ardelyar Keys, yəni mən komandirlik edirdim. Oskar vitse-admiral və baş matros idi. Onun adı Satanatam idi. Satanatam adının mənşəyi opera ilə bağlı idi. Bizdə bir nəfər əczaçı oxumağa gəlirdi. O, Mefistofelin ariyasını oxuyurdu: “Satana tam pravıt bal” – bu sözləri ucadan hecalayırdı, “Satanatam” sözü belə yaranmışdı. Oskar sonra maraqlandı ki, bu Satanatam kimdi, dirijordumu?

Dənizçilərin Həmrəhi Cek gəmi müəllimi kimi daima bizimlə üzürdü.

YOLA DÜŞMƏ

“Səhər dan yeri qızardı və günəş üfüqdən boylandı, – Admiral Ardelyar Keysin gündəliyi belə başlanır. – Dənizin mənzərəsi olduqca gözəl idi. Yüz min əsgər və bir milyon adam bizi ötürürdü. Nəfəsli orkestr guruldayırdı – nümayiş oldu. Nyu-Şlyamburq başdan-başa illüstrasiya olunmuşdu (səhv: admiral “illyuminovan”¹ yazmaq istəyirmiş). Əynimdə ağ genbalaq şalvar məhmızlı ayaqqabılar, kraxmallı yaxalıq, mavi kəpənək qalstuk, qızılı vəznəli və epoetli bənövşəyi çərkəzi çuxa, pələng dərilə tünd-qırmızı çiyinlik və lələkli kapitan furajkası vardı. Ucaboy və qamətli olan mən hamıdan qabaqda gedirdim...”

Körpülərə paroxodlar yan alıb durmuşdular. Artıq ikinci zəng vurulmuşdu. Yükdaşıyanlar pirojna, içində şirin ruşul olan minlərlə tükük daşıyıb gətirirdilər.

Hərbi-sərnişin zirehli gəmisi “Brenabor” o qədər böyük idi ki, onun göyörtəsində tramvaylar və arabalar gedirdi. Gəminin bu başından o başına onlar abbasılar alırdılar, hərçənd Şvambraniyada yulaf ucuz idi. “Brenbor”un altı böyük borusu yanğında olduğu

¹ İllyuminovan – çıraqban edilmək

kimi tüstüləyirdi. Onun fiti on min dəvə gücündəydi, dor ağacları isə o qədər hündür idi ki, yuxarı reylerdə həmişə qar olurdu.

Mən komanda verdim.

– Maşındakılar hazır olsunlar!

Dənizçilərin Həmrəhi Cek dedi:

– Pronta lya maşına, ştye fyertiq bey der maşinə!

Bizi çarın özü yola salırdı. O, çəlləyin üstündə nitq söylədi:

– Ey heyvətəmiz şvambran bahadırları! Allahın köməkliliyə şvambran imperatoru, kaldon və balvon çarı olan biz sizə irəli və geri yaxşı yol arzulayıyıq. Əgər yolda müharibəyə rast gəlsəniz, var gücünüzlə vuruşun... Düşmənləri var gücünüzlə qovun. Dənizçilər! İndiyədək olan və bundan sonra gələcək əsrlər sizə bu dor ağaclarının zirvələrindən baxırlar! Haydı irəli, dostlar, yürüşə!.. Eh, musiqi, ucadan qələbə şərəfinə çalın! Tufan, qasırğa başımızın üstünü alanda aşağı düşün, yoxsa soyuqlayarsınız. İrəli, qartallar, bahadırlar! Cənub-qərb küləyi istiqamətində açıq dənizə üzün! Allah bizimlədir, Allahın köməyiylə tərpnin!..

Bu vaxt hamı vitse-admiralın yaydığı, birinci hecası vurğulu şvambran himnini oxumuğu başladı.

U-ra, u-ra! – qışqırdılar

Şvambranların hamısı. –

U-ra, u-ra! – və yıxıldılar...

Tuba-riba-se!

Amma heç kim ölmədi,

Onlar xilas oldular.

Hamiya qalib gəlib,

Göylərə ucaldılar.

“Brenbor” on min dəvə gücündə olan üçüncü fiti verdi. Atlılar atdan düşdülər, atlar pərənləndilər. Kimi ayaqüstə durmuşdu – oturdu. Kimi oturmuşdu, o, uzandı. Uzanan isə eləcə də qaldı. Paroxodlar aralandılar. Yürüş başlandı.

– Yazın! – Çar dedi.

Eskadra tam sürətlə gedirdi. Bayraqlar təmtəraqla yellənirdilər. Hamıdan qabaqda hündür və qəşəng “Brenabor” gedirdi. Saatda yüz mil üzürdü. Külək bərkiyirdi. Dalğalar böyüyürdü. Gün qüruba endi.

ŞARADA ƏTRAFINDA DÖYÜŞ

Gəmi sağ-salamat üzürdü. Səhərlər gün çıxır, axşamlar batırdı. Admiral jurnalına inansaq, külək gündən-günə bərkiyirdi. Eskadra Fel limanına girmədən, Gialmar burnunu ötərək Kanifoliyanı hərləndi və Keqli burnundan Drandzonska döndü. Bizi qarşılamağa kiçik biryanlı bir gəmi göndərdilər. (Yenə səhv: biryanlı pencəklər olur, gəmilər yox). Drandzonskun sakinləri bizi “Zəfər” papirosları ilə qarşıladılar. Biz çəkəndən sonra yolumuza davam etdik. İki gün sonra Matçişa limanında lövbər atdıq.

Matçişanın arxasında keçilməz “mujestvennie” meşələr uzanırdı. (Əlbəttə, belə meşələr yoxdu. Meşə barədə hərdən deyirlər ki, “oni devstvenni”. Amma admiral qadınpərəst deyildi). Bu meşələrdə biz kon-yakları ovlayırdıq. Bu heyvanların adı Şustovun məşhur şərab ticarətinə məxsus olan reklamdan götürülmüşdü. Kon-yaklar ancaq Şvambraniyada olurdu. Başları öküz başı, bədənləri isə at bədəni idi. Onlar buynuzlaşır və şllaq atırdılar. Onlar hiddətli idilər.

Sonra biz Satanatamla Kor-i-dor səhrasını öyrənməyə başladıq. Səhra tamam boş idi. O vaxt kimi Həmrah Cekin başçılığı altında olan eskadra Yulu burnunu ötüb Balvonska gəldi. Biz yenə gəmiyə minib irəli üzdüük. Şarada burnunun yanında üfüqdə Piliqviniya donanması görüdü. Ona əclaf xain qraf Urodonal Şatelena başçılıq edirdi.

– A, qrot-bom-bram-rey!! – deyə Dənizçilərin Həmrahı Cek söydü, – Forbom – bramfordunu və bakştaqi! Unter lissel sol, o da sağ... Plombiren zi di şifsreume! Bütün ambarları plomblayın!

Onun gözləri işıldayırdı. Urodonal Şatelena isə ruporla bizə müharibə elan etdi. Dəniz döyüşü başlandı, gəmilər bir-birlərinin üstünə cumdular və abordaj eləmək istədilər. Amma bizimçün Susima ilə qurtaran əsl Xodinka döyüşü başlandı. “Metalloplastika”, “Donter Vetter” və “Bef Stroqanov” gəmiləri dənizin dibinə batdılar, qalanlarını isə piliqvinlər yedəyə aldılar. Onları yəhərli okeanda yerləşən ayaq-dəyməz Qrilyandiya adasına əsir apardılar. Yalnız bizim məğrur “Brenabor” düşməne təslim olmadı və od halqasını yarıb çıxıa bildi. Gəmi bütün yelkənlərini qaldırıb okeanın göy dalğaları üzərində tək-tənha üzürdü. Okeanda bir ada vardı. Ada kimsəsiz və tutqun rəngli qranitdən idi. O, cəza adası adlanırdı və Pilyuy arxipelaqına daxil idi. Künc burnu da orda idi. O burunda

balıqqulağı küylüyündə Qara kraliça yaşayırdı. Biz adaya yan aldıq. Kraliça pis görünmürdü. Yalnız azacıq kiflənmişdi.

Sonra biz xatalı Xinu, Biomalts, Mikstura, Kakao və Rıbyejirsk adalarını ötüb keçdik. Konyok burnuna çatanda Kudikin dağlarının zirvələrini və əlçatmaz Rebus zirvəsini gördük. Amma biz qərbə döndük və Yeddi Məktəbli boğazına girdik.

Lukomorye adasına yaxınlaşdıq.

QƏHRƏMANLAR QORUĞU

Şahzadə və Dilənçi, Maks və Moris, Bobus və Bubus, Tom Soyər və Qek Fin, Oliver Tvist, Balaca Qadınlar və Balaca kişilər, sonra onlar artıq yaşlı vaxtlarında, kapitan Qrantın uşaqları, balaca lord Fauntleroy, on iki yeger, üç yun öyirən, yeddi müdrik məktəbli, otuz üç bahadır, Çernomor dayının qardaşı oğulları, Pompeyin son günü və Min bir gecə bizi qarşıladılar.

Onlar bağırdılar:

– Sahildə, ey gözqamaşdıran həzrətlər!

Sahildə yaşıl palıd var idi. Palıddan qızıl zəncir asılmışdı. Zəncirli çəkməli pişik çoxbilmiş kimi palıdın başına fırlanırdı. Sağa gedəndə ucadan kitab oxuyur, sola gedəndə qrammofonu işə salırdı. Lap Durovun sirkində olduğu kimiydi. Qayada isə Sfinks oturmuşdu. O tapmaca və rebuslar düzəldirdi.

Adada tanış obrazlar yaşayırdılar. Lukomorye adası bizim oxuduğumuz kitab qəhrəmanlarının qoruğu idi. Onlar burda vaxtdan və süjetdən ayrı yaşayırdılar.

Qarşidan yığma eskadron çaparaq gəlirdi. İrəlində dəbilqəsini endirmiş naməlum cəngavər, arxasınca Başsız Atlı gəlirdi. Onların arxasınca Lamançlı Don Kixot öz yabısını qovurdu. Onun sadıq silahdaşını Sanço Pansa eşşək belində qorxa-qorxa oturmuşdu. Sanço Pansa Don Kixotun kəsib götürdüyü yel dəyirmanı qanadlarını gətirirdi. Qəmli cəngavərin arxasınca Qozbel at belində gic İvan çapır və hamıya dilini göstərirdi. Sonra iri atlarda üç bahadır: İlya Muromets, Alyoşa Popoviç və Dobrinya Nikitiç gəldilər. Onları özlərinin və atalarının adlarıyla belə çağırırdılar, fəmilialarını isə bilmirdik. Atlar çar-topa qoşulmuşdular. Onların ardınca

pusa-pusa məşhur xəfiyyə Nat Pinkerton gəlirdi. O, Naməlum Cəngavəri izləyirdi. Nat Pinkertonu isə hər yerdə şöhrət qazanmış xəfiyyə Şerlok Holms izləyirdi.

Kolluqdan əynində heyvan dərisindən paltar, saqqallı bir adam çıxdı. Onun çiyində danışan tutuquşu oturmuşdu və dimdiyiylə sahibinin cibindən “xoşbəxt” biletlər çıxarırdı.

Tutuquşu pəltək-pəltək qışqırdı:

– Qobin-Kquzo!

Biz böyük zahidi tanıdıq. Robinzonun arxasınca vəhşi adam gəlir və cürbəcür şeylər gətirirdi. O tamam çılpaq idi. Əynində şalvar-zad yox idi, yalnız qabağında təqvim vərəqi asılmış və orda yazılmışdı: “Cümə”. Robinzon qonaqları görüb üzr istədi və Don Kixotdan xahiş elədi ki, mis üzqırخان aləti ona versin. Cəngavər aləti ona verdi. Robinzon üzünü qırxağa getdi, Cümə isə Sanço Pansa ilə qeybətləşib, belə bir lövhə asılmış evə geyinməyə qaçdı:

SİFARİŞLƏRİN QƏBULU

*Kişi və qadın paltarları
Hiyləgər dərzi qadın,
Birdəfəyə yeddi nəfəri tikir.*

Yeddi müdrik məktəbli dedi:

– Bu bizim barəmizdə yazılıb.

Axşam bizim gəlişimiz şərəfinə Əsrarəngiz bağda atəşfəşanlı böyük bir gəzinti oldu. Mavi Bağlar gəzir və Göy Quşlar uçurdular. Qızıl Xoruzlar oxuyur, Çil Toyuqlar qaçırdılar. Dələlər isə səs-səsə vermişdilər: “Bağdamı, ya bostandamı”.

Biz də orda idik və bal yeyirdik. Bığlarımız olmadığından bal bığlarımıza yapışmayıb ağzımıza gəlirdi.

QÜRUB TƏXİRƏ SALINDI.

Məclis günləri Rusiyada inqilabın ilk günləri ilə eyni vaxta düşdü. Qəribə gerçəklik hər şeyi alt-üst elədi.

Şvambraniyadan teteqram gəldi:

“Şvambraniyada xalq həyəcana gəlib. Şarade ətrafındakı döyüş onları qəzəbləndirib. Brenabor dönük çıxır. Müvəqqəti hakim Urodonal Şatelena”.

Yarım saat sonra “Brenabor” anbarları plomblayıb və qırmızı bayraq qaldırıb tam sürətlə Qoriyasını dənizinə çıxdı. Biz Liliputiyanı, Şelaputiyanı, Port-Noyu və Prişpandoriyanı keçdik. Gəmi-mizimizin adını dəyişib “Karşandar və Yupiter” qoyduq. Gəmi respublikanın tərəfinə keçmişdi. Biz xain çardan üz döndərdik. Çünki 4 nömrəli Brenabor hakimiyyəti əldən buraxmamaqçün onu müvəqqəti olaraq əclaf Urodonala vermişdi. Urodonal Şatelenin dəstələri Niki, Plotski və Sok-Panoko dərələrinə enib, Kozna yaylasını qoruyurdular. Biz Kandelyablara tərəf getməli olduq. Onların şimal qollarında Portu-u-Peyin kənarlarında respublikaçı sui-qəsdçilər gəzinirdilər. Onları gəmiyə götürdük, Naxlobuqiyyə girmədən, Klyok burnunu ötüb, azad Karşandara sahillərinə qədər üzüdük və Port-Yankiyə gəlib çıxdıq. Karşandarlılar bizi sevinclə qarşıladılar. Karşandarı inqilabi üsyan bürümüşdü. Yalnız Kondoru Urodonalın desantı tutmuşdu. Biz Kondoru Bənövşəyi dəniz tərəfdən mühasirəyə aldıq. Kondor təslim oldu. Əlimizə zəngin sərvət keçdi. Riçraç və Bilboka burunlarını keçib Port-Siqara baş vurduq və nəhayət, Karşandarda lövbər atdıq. Mən familiyamı dəyişib Ardelyar Karşandarski adlanmağa başladım.

Bütün materikdə çevriliş hazırlamaq üçün gizlicə bir paroxodun plomblu anbarında Nyu-Şlyamburqa gəldim. Özümü hindli kimi göstərərək paytaxtda yaşayırdım. Amma demək olar ki, üsyan ərəfəsində Brenabor məni çapılmış sol qaşımın tanıdı. Urodonal məni həbs elədi və hərbi məhkəməyə verdi.

Admiral Ardelyar Kadşandarskinin məhkəmə prosesi bütün günü (bazar günü) davam elədi. Admiralin gündəliyində bu məhkəmə belə təsvir olunurdu:

“Zal ağzınacan məni maraqla süzən adamla dolu idi. Qəşəng və qamətli olan mən müttəhimlər skamyasında oturmışdım. Dörd nəfər gözətçi, qaçmayım deyər, tufənglərini mənə tuşlamışdılar. Bütün hakimlərin baş sədrisi, mənə bərk acığı tutmuş sabiq Brenbor idi. Qara qıvrımsaç və əclaf qraf Urodonal Şatelena şəxsən özü prokurorluq edirdi. Musiqi-zad yox idi. Vəkil isə onların qazamata

salmağa cürət eləmədikləri Satanatam idi. Prokuror bütün camaatın qarşısında yalandan deyirdi ki, mən fırldaqçıyam, vəkil isə əksinə, dedi ki, Urodonal özü fırldaqçıdı! Brenabor durub mənə deyir: Cənab müttəhim! Sizə beş dəqiqə vaxt verirəm: son sözlərinizi deyə bilərsiniz... Ucaboy və qamətli olan mən ayağa durdum, zaldakılar nəfəslərini qısdılar. “Cənab hakimlər! – Mən qışqırdım. – Azad Böyük Dış Materiki adından siz həbs olunursunuz!”

Bir göz qırpımında Dənizçilərin Həmrahi Cek inqilabçılarla zala doluşdular və müstəbidləri devirdilər. Adamlar “ura” qışqırdılar, alqış sədaları ara vermirdi”.

Həmin gün qürub barədə admiral heç nə yazmır. Güman ki, Şvambriyada çevriliş olduğundan yalnız arasıkəsilmədən şəfəq olurdu.

KONDUİTİN SONU

İCLAS ELƏMƏK İSTƏYİRƏM

Hər yerdə yığınaqlar, iclaslar, mitinqlər keçirdi. Böyüklərin hamısı siyasətlə məşğul idilər. Hətta anam da qadın dərniyi tərəfdən deputatlar Sovetinə seçilmişdi. Atam isə yeni dumanın sədrinin yoldaşı idi. Duma Sovetlə düz gəlmirdi və buna görə də atamla anam da düz gəlmirdilər.

Mən siyasi fəaliyyət ehtirasıyla alışıb-yanırdım. Mən də iclas eləmək, çıxış etmək, seçmək istəyirdim. Bu vaxt mən Saratovdan dostum Vitya Ekspromtovdan məktub aldım. Vitya maraqlı tərzdə üzvü olduğu boyskaut¹ dəstəsini təsvir edirdi. Mən də gimnazistlərdən boyskaut dəstəsi düzəltməyi qərara aldım.

Mən “skautinq” sistemi barədə çoxlu kitab əldə edib oxudum və bir dəfə dərslərdən sonra sinif çantalarını bağlayarkən kafedraya çıxıb böyük bir çıxışla yoldaşlarıma müraciət elədim.

– Cənablar, – mən natiqlik edirdim, – daha bəsdir tənəffüslərdə vuruşmağımız, bel minməyimiz, aramızda birliyin olmaması. Biz bir olmalıyıq, yəni birləşməliyik. Gəlin belə bir dəstə, dost yığınağı,

¹ B o y s k a u t – hərbi siyasi xarakter daşıyan burjua uşaq təşkilatı

dərnək düzəldək... Bir-birimizi söyməyə, aldatmayaq, papiros çəkməyə... Nizamla yeriməyi öyrənəcəyik, klub düzəldəcəyik, yığıncaq edəcəyik, rəis seçəcəyik, gənc kəşfiyyatçı, boyskaut olacağıq. Sizcə necədi?.. Kim boyskaut olmaq istəyir?

Az qala bütün sinif skautluğa yazılmaq istədi. Dözülməz bir hay-küy qalxdı. Nikolay İliç gəldi. Məsələnin nə yerdə olduğunu biləndən sonra dedi ki, hay-küy kəsilməsə skautluğa yazılmazdan əvvəl hamının adı konduitə düşəcək...

ÜÇ BARMAQDAN İBARƏT KOMBİNASIYA

Yaxın bazar günlərindən birində qonşu məktəbdə boyskautların ilk toplanışı oldu. Məni təəccübləndirən bu oldu ki, başqa siniflərdən də çoxlu gimnazist, hətta bir neçə yuxarı sinif şagirdi də gəlmişdi.

Biz lap böyüklər kimi iclas edirdik. Çıxışlar edir, protokol yazırdıq.

İki dəstə təşkil edildi.

Baş qərargahın rəisi məni seçdilər. Baytar həkimi Şalferovun oğlunu xəzinədar seçdilər: o, aramızda ən namuslu adam kimi tanınırdı.

Nizamnamə qəbul olundu: içməmək, papiros çəkməmək, yalan deməmək, dalaşmamaq, nəzakətli olmaq, xeyirxah işlər görmək, həmişə gülümsəmək, küçədə rəisi üç barmağı furajkaya aparmaqla salamlamaq. Üç barmaq skautun üç əsas tələblərini ifadə edirdi: skaut Allaha, öz sözünə və xalqına sadıqdır. Əslində kitabçada yazılmışdı: “çara”. Amma biz onu “xalq” sözü ilə əvəz etdik. Allahla əlaqədar bəzi xoşagəlməz hallar da baş verdi. Styopka Atlantida birdən dedi ki, o... Allaha inanmır. Onu dilə tutub, inandırmaq lazım gəldi ki, Allah vicdan deməkdir və ümumiyyətlə, zahiri rəsmiyyət üçündür. Yoxsa barmaqların birini çıxsaq çox pis alınar. İki qaşlı xaça oxşayar. Dilə tuta bildik onu. Styopka Qavrya təntənəli surətdə üç barmağını qaldırıb and içdi və papirosu bir həftə ərzində tərgitəcəyinə söz verdi.

Qərar çıxardıq ki, qızları qəbul eləməyə. Bunu bir səsle qərara aldıq.

Valideynlərin çoxunu namizəd kimi yazdıq. Onlar pul köçürürdülər. Bu pullara biz üçrəngli bayraq və sınıq balonu olan köhnə

avtomobil fiti aldıq. Bu iri boruya var gücünlə üfürməliydin. Boru olduqca xoşagəlməz bir səs çıxarırdı. Bunu yalnız Bindyuq bacarırdı. Onu şeypurçu seçdik. Ruhlanmış Bindyuq əlindən gələni edirdi. O elə coşğunluqla üfürürdü ki, yük maşınları kənara çəkilir, paroxodlar isə ona həsəd aparırdılar.

Uşaq kitabxanasında bizə bir otaq verdilər. Bütün bu vaxt ərzində o qədər gimnazist yazılmışdı ki, biz daha iki dəstə də yaratdıq. Məni indi drujina rəisi adlandırırdılar. Uşaqlar küçədə məni rəsmi salamlayırdılar. Mən fəxr edirdim...

SER ROBERT, MÜQƏDDƏS GEORGI VƏ XEYİRXAH İŞLƏR

Budur bütün işlər görülmüş: otaq bəzədilib, bayraq asılıb, and içilib, rəislər seçilib, nizamnamə əzbərlənib, hamı da ser Robert Baden-Paulin kim olduğunu və müqəddəs yenilməz Georginin bizə nə kimi dəxli olduğunu bilir.

Bütün bunlardan sonra nə iş görməyi heç kim bilmirdi. Bir dəfə anbar şəhərciyində dəstələr arasında müharibə təşkil elədik, amma gözətçilər buna görə az qala bizi kötləyəcəkdilər.

Xeyirxah işlər görməyə girişdik. Uşaqlar şəhərdə patrulluq eləməli, skamyaları düzəltməli, çəpərləri qaydaya salmalı, qarılara bazardan zənbilləri gətirməyə kömək eləməliyidilər. Amma gimnazistlərin adı şəhərdə pisə çıxmışdı. Atlantidanın kömək eləmək istədiyi ilk qarı elə-bir hay-küy saldı ki, adamlar tökülüşdü və az qala Styopkanı döyəcəkdilər...

Sonra aydın oldu ki, mənim skautlarım “xeyirxah işləri” bu cür görülmüş: onlar gecələr bağçalara girib dağıdır, səhərlər isə xeyirxah adamlar kimi təmkinlə bağçanı qaydaya salırdılar. Buna görə də onlar xeyirxah işlər müsabiqəsində on xal alırdılar.

Drujina artıq darıxdırıcı olmuşdu.

Bizim səma rəisi yenilməz Georgidən kömək gözləməyin mənası yox idi. Ser Robert portretdən öz bur şlyapasının geniş yanları altından gülümsəyir və heç bir məsləhət verə bilmirdi.

Uşaqlardan get-gedə yenə tütün iyi gəlməyə başladı.

ORDENLİ ŞİKƏST ADAMLAR BARJI

On yeddinci ilin payızı gəlidi. Bu ilk çarsız payız idi.

Bu payız keçən payızlardan fərqlənmirdi, yenə yemişlər vardı, su dayaz idi, təkrar imtahanlar gedirdi.

Payızda Saratova Georgi ordenli adamların barjı üzüb gəlidi. Barjda “qənimətlər muzeyi” yerləşirdi.

Bütün gimnaziyanı bu üzən vətənpərvərliyə baxmağa aparırdılar.

Barajın böyründə qırmızı hərflərlə yazılmışdı: “Müharibəni qələbəyədək davam etdirməli”. Bu yazının altından pozulmuş “Çar naminə...” sözləri xaincəsinə bilinirdi. Barjda xidmət edənlərin hamısı suçəkəndən matroslara qədər Georgi ordeniylə təltif olunmuşlardı. Demək olar ki, hamısının ya əli, ya qıçı, bəzən də bunların heç biri yoxdu. Göyörtədə protezlər cırıldayır, qoltuq ağaclarının səsi gəlirdi. Di gəl ki, hamının döşündə Georgi xaçı asılmışdı.

Biz barjı üç saat gəzdik. Başımızı çoxdüyməli Avstriya qaubit-salarının ağzına soxur, türk bayraqlarının ipəyinə əlimizlə toxunurduq. Nəhəng alman “çamadan-mərmisini” də gördük. Bu “çamadan”a bir rota ölünü yerləşdirmək olardı. Nəhayət, iltifatlı rəhbərimiz muzeyin diqqətə layiq yerlərini bizə göstərdi. Bu ölü zabitin başından götürülmüş alman dəbilqəsi idi. Ən maraqlısı bu idi ki, onda ölünün saçları yapışıb qalmışdı və bu laxtalanıb quruyan qan əsl alman qanı idi... Rəhbərimiz bunu məmnunluqla qeyd elədi.

Rəhbərimizin zabıt poqonları, iki ayağı vardı və o hər iki sağ, qəşəng əllərini oynada-oynada danışdı.

YENİLMƏZ GEORGINİN MƏĞLUBİYYƏTİ

Qayıdanbaş Styopka bir kəlmə də danışmadı. Amma o günün axşamı boyskautların qərargahına gəlib bizimlə danışdı:

– Ey, cavanlar, gördünüz ordan nə iy gəlirdi?.. Elə bil qanlı sallaqxana idi. Nəfəs çəkmək olmurdu. Bütün bunlar nəyə lazımdı axı? Adamdırlar axı onlar...

Bizlərdən kimsə dedi:

– Qələbəyədək döyüşmək lazımdı.

– Nə axmaq adamsan sən... – Styopka onun üstünə çəmkirdi. – Küyə düşmüşsən... Bu qələbə nəyimizə lazımdır?.. Cəhənnəm olun

hamınız öz müqəddəs Yeqoriyinizlə... Gedin əsgər oyunu oynayın Georgi ordenlilər... Boyskautlar... Əgər müharibə naminə deyirsinizsə, niyə təslim oldunuz... Anladız mı? Cəhənnəm ol, poz məni. Əyləndik, bəsdə.

Styopka qadağan olunmuş papirosları çıxarıb, həyasızcasına birini yandırdı. Hamı karıxıb susurdu. Sonra Bindyuq qaqqıldadı, tərəddüdlə papiros çıxardı və Atlantidaya yaxınlaşdı.

– Qoy yandırım, Styopka, – dedi, – bəsdə daha. Haydı.

Ser Robert Baden-Pauel divardan gülümsəyirdi. Burda gülməli bir şey yox idi. Amma nizamnaməyə görə skaut həmişə gülümsəməliydi. Ser Robert, Monoxorodov kimi, dəfn mərasimində gülən səfeh adam kimi dişlərini ağardır.

ATLANTİDA

Bir dəfə birinci sinifdə coğrafiya dərsi gedirdi. İkinci ilə qalmış Qavrya “Kamçatkadan” durub əlini qaldırdı və soruşdu:

– Kitablarda yazılan doğrudurmu ki, Atlantida həqiqətən mövcuddur!

Uzunbığ coğrafiya müəllimi Kamışov gülümsədi:

– Ola bilər. Necə bəyəm?

– Nikita Palıç, mən onu, o Atlantidamı tapacağam. Vallah! Okeanın dibini axtararam, tapacağam. Mən lap dərinə baş vura bilirəm.

Həmin gündən onu Styopka Atlantida çağırmağa başladılar.

Bu fədakar “göy göyərçin” doğrudan da Atlantidamı axtarıb tapmağı arzulayırdı. Ot tayasına çıxıb tozdan asqıra-asqıra yoldaşlarının qabağında planlar cızırdı:

– Ordan suyu çəkib boşaldaram, qapıları düzəldərəm, elə bir həyat yaradaram ki! Kef olar! Direktorlar nədi, latın dili nədi!..

Gimnaziyanın daş yatağı onu sıxırdı. İyul bağındakı qovun kimi onun da beyni qızgın idi. O, elmin öhdəsindən çətinliklə gəlirdi. Onun ayrı-ayrı həyətlərdən ibarət balaca doğma xutorunun dörd bir yanı ucu-bucağı görünməyən çöl idi. O, dəvələrin üstünə qışqırmağa öyrəşmişdi və onun gur səsi uzun müddət gimnaziyanın təmkinli sükutunu pozurdu.

– Qavrya! – Müəllim onu çağırırdı.

– Ha?! – Styopkanın səsi sinfi başına götürürdü və ona töhmət verirdilər. Nadinc Styopka “müharibəyə” qaçmış, amma birinci stansiyadanca geri qaytarılmışdı. Yenə qaçmış və yenə tutulmuşdu. Bu barədə danışmağı sevmirdi.

BAŞ-AYAQ

Onun həyat barədə anlayışları məzəli və qeyri-adi idi. Bir şeyi düzgün anlamazdan qabaq həmişə bunu əvvəlcə “baş-ayaq” görürdü. Danışdırlar ki, o, hətta kitabları da əvvəlcə “baş-ayaq” oxuyurmuş. Bu belə olmuşdu. Onun böyük qardaşı Sergeyin yanına müəllimə gəlirdi. Sergey oxumağı öyrənirdi. Styopka o vaxt elm üçün hələ çox balaca idi, ona əlifba vermirdilər. Müəllimə əlifbanı qarşısına qoyub Sergeylə məşğul olurdu, Styopka isə stolun o biri tərəfində dirsəklənib diqqətlə onların dərslərinə qulaq asırdı. Styopka hərfəri təsinə görürdü. Beləcə də oxumağı öyrənmişdi. Kitabı oxuyanda tərsinə tutub sağdan sola oxuyurdu. Düzgün oxumağı ona güclə öyrətdilər.

Georgi ordenli əlillərin bərjindən sonra Styopka yaman ciddi-ləşmişdi. Hey hardasa itib-batır, hansı kitablarısa tapıb gətirirdi. Tez-tez bizim mətbəxə gəlib Annuşkanın əsgəri ilə söhbət edirdi... Bura əsir avstriyalı çex Kardaç da gəlib-gedirdi. Onlar qızğın mübahisə edirdilər. Bir dəfə Styopka azacıq karıxmış halda mənə dedi:

– Qəziyyəyə bir bax! Belə çıxır ki, yenə bu işi baş-ayaq palanlaşdırıbmişəm. Fu səni, ay səni! Atlantidaya qalanda isə mən lap küt imişəm. Elə burda da istədiyin həyatı qurmaq olar. Anlayırsan, bax, dörd əməlli tapşırıq belə olar.

ƏRƏFƏ

Bazarda ac qadınlar çörək növbəsində şəhər qlavasını döydülər. Gecə itlər həyacanla ulaşırdılar. Gözətçi şax-şaxları özləri öz keşiklərini çəkənlərin bacarıqsız əllərində zəif-zəif şaqquldayırdı.

Şəhər duması səhər tezdən iclas edirdi. Volqa soyuq və narahat bir küləklə nəfəs alırdı. Külək dalğaları yonqarlayıb sahilə atırdı.

Küçələrdə tozlu valsda “Vətəndaşlar!.. Müəssislər yığıncağı...” çağırışının qırıqları fırlanırdı.

Saat dördə, Volqa arxasında, Saratovda elə bil nəşə ağır bir şeyi yerə saldılar. Külək də səksəndi. Pəncərələr titrəməyə başladı: “...Bamm...”

Yenə də daha güclü bir titrəyiş oldu: “Ba-bim... bamm...!”

Elə bil nəhəng bir oxlovla görünməmiş böyük bir xalçanı döyəcəydilər. Pokrovskda adamlar dayanıb başlarını qaldırır, göyə baxırdılar. Göydə dolaşalar vurnuxurdu. Damlarda maraqlanan adamlar dəstəsi qaralırdı, adətən uzaqda yanğın baş verərkən belə olurdu... Aşağıdan qışqırırdılar:

– Ey, ordakılar... Necədi? Görünür?

– Görünür, – damdakılar ciddi səslə deyirdilər, – elə bil filmə baxırıq. Gör necə dəydi.

– Kim kimi?

– Baş açmaq çətindi. Deyəsən, yunkerlərdi.

Gimnaziyanın damından Saratovun üstündə ağ, balaca tüstü topalarının necə əmələ gəldiyi görünürdü. Sonra onlar o saat parça-parça qara buludlara dönürdülər. Yarım dəqiqə sonra küt bir uğultuyla dama ağır zərbə enirdi. Gecə Saratovun üstündə üfüq alışıb-yanırdı. Bu gecə Pokrovskda işıqları yandırmadılar. Gecə bənövşəyi rəngdə və hovlu idi.

TARİX DƏRSİ

Səhər saat doqquzda həmişə olduğu kimi, uzunətəkli, göy şinelli fiqurlar meydanda qaçışmağa başladılar. Aşırma çantalarda qələmdanlar diyirlənərək loqquldayırdılar.

Sınıflərə donuq bir səhər hakim idi. Kafedra yuxusuz tarixçinin altında cırıldıyırdı. Növbətçi tələsik xaç vurub dua oxudu. Növbətçi tələb olunduğu kimi jurnalı verəndə dedi:

– Qavrya Stepan sinifdə yoxdu...

Tarixçi pis yatmışdı. O, əsnəyir və çənəsini ovucları içinə alırdı.

– İmperator Böyük Yustinian və... иех-хе-хе... Fyodor... (Əsnəmək onu danışmağa qoymurdu) Fe-1aa-xa-xa-dor...

Yaxınlıqda, Volqa arxasında canlı adamlar tarix yaradan vaxt, qədim, ölüb-getmiş imperatorlar barədə dərse qulaq asmaq olduqca darıxdırıcı idi. Sınıfdə hay-küy vardı. Aleferenko qətiyyətlə ayağa durdu:

– Kirill Mixayloviç, rica edirik, indi Rusiyada baş verən hadisələrdən bizə danışın.

Müəllim özündən çıxdı:

– Cənablar, əvvəla, mən sizinçün qəzet deyiləm – bu bir. Sonrası da ki, siyasətdən baş çıxarmaq üçün siz çox cavansınız. Bəli. Deməli, Yusti...

– Sən özün çox köhnəsən! – deyər arxadan söz atdılar. Heç dəyişməmişən!

– Nə-ə? Qalxın və ayaq üstə durun.

– Kolka, durma! – Sınıf həyəcana gəldi. – Yox bir, Böyük Yustinian!

– Sınıfə tərkin edin!

Bu vaxt küçədən içəri təzə, hər şeyi boğan bir səs doldu. Onu külək qanadlarında gətirirdi. Bu sümük zavodunun fiti idi. O saat deponun şaqraq fiti də ona qoşuldu. Şura dağındakı taxta-şalban zavodu nazik zil səslə oxumağa başladı. Dəyirman da səsləndi. Konserv zavodu gözəgörünməz eşşəkərisi kimi uğuldayırdı. Volqada işə var gücüylə, dəlisovcasına balaca bir paroxod çıxırırdı.

Səhər nəğməliydi.

Müfəttiş qaçaraq sinfə girdi. Onun dolaşlıq saqqalında elə bil milçək kimi bir təşviş düşüb qalmışdı. Sınıfdən heç kim ayağa durmadı.

KONDUİTƏ YAZILMAMIŞ GÜN

Sahildə Annuşkanın əsgəri nitq söyləyirdi. O, körpücükdə durub salamat qalmış əlini oynadırdı. Adam elə gəlirdi ki, fitlərə diri-jorluq edir. Biz izdihamın arasından soxulub keçdik.

Sahilə sürətlə bir paroxod yaxınlaşırdı. Paroxodun adı “Tamara” idi. Burnunun ucunda köpüyün yumşaq bığları böyüyürdü. Qırmızı bayraq az qala dor ağacından qopurdu. Paroxod yaxınlaşırdı. Onun göyörtəsində adamlar və pulemyotlar var idi. Adamların sifətləri

yorğun idi, amma göyertədə elə möhkəm durmuşdular ki, elə bil onları ora lehimləmişdilər.

Pokrovska inqilab yan alırdı. Körpücükdə qoluna qırmızı bağlamış kapitan gəzinirdi. Onun yanında çiyində tüfəng, furajkasını peysərinə itələmiş Atlantida dayanmışdı. Mən onun yanında duran taxta-şalban zavodunun fəhlələrini tanıdım.

Gimnazistlər qışqırırdılar:

– Pah atonnan, Styopka! Atlantida, sən gör bir hardaymışsan!

İntizamlı Petya Yaçmenniy qayğıkeşliklə başını yellədi:

– Dərslərini tamam yaddan çıxarmısan?.. Payını verəcəklər...

– Payımı verəcəklər? – Styopka məhəccərdən aşıb, yan alan paroxoddan körpüyə tullanaraq gülə-gülə dedi: – Yoxsa zarafat edirsən! Konduitin yeri indi qəbirdi. Qurtardı daha!.. Yetər!..

Paroxod zəncirlərini atıb, fısıldayır və körpünün yanında yırgalanırdı.

– Bizimkilərdir, – deyər Atlantida qürurla onları göstərdi.

– Bolşeviklər, – izdihama pıçıldı düşdü.

– Hazırdı! – Kapitan dedi.

KONDUİTİN SONU

Yazda, sonuncu rübün axırında biz dərs gündəliklərimizi yandırırırdıq. Bu qədim gimnazist adəti idi. Amma bu adət xüsusi mənə kəsb edirdi və biz hamımız bunu duyurduq.

Həyətdə iri bir tonqal alovlanırdı. Yanan birlərin, alışan töhmətlərin, közərən dərs günlərinin dövrəsində biz vəhşi hindli rəqsi ilə atılıb-düşürdük.

– Ura! – Biz üç yüz adam birdən xorla qışqırırdıq. U-rrra! Biz yandırırıq köhnə rejimin sonuncu gündəliklərini! Onlar bir daha olmayacaq! Gündəliklərin sonu çatdı. “Naharsızlıq” sona yetdi, konduitlərə ölüm! Tarixdə sonuncu gimnaziya gündəlikləri yanır! Əzbərçilik və rüsvayçılıq səhifələrini alov yandırır. Köhnə rejim gündəlikləri yanır!

Bindyuq və Styopka boş müəllimlər otağına soxulurlar.

Konduit olan şkaflı bağlı idi. Dələ quyruğuyla tozlu Veneranın burnunu qıdıqlayırdı. Bindyuq ayağıyla qapını sındırırdı.

Konduit çıxarıldı.

– Konduiti oda! – Atlantida əlində qalın conduit artırmaya çıxıb bağırdı: – Uşaqlar, qızardaq Tsap-Tsarapıçın bu yalan-palanını!

Amma hamı bu “Göyərçin kitabı”na toxunmaq, özü haqda oxumaq, kitabın sirrini öyrənmək istəyirdi. Ötən illərin bütün conduit jurnallarını tonqala atdıq. Sonuncu conduit tonqal başında ucadan oxundu və biz uzun müddət onun acı səhifələrini lağa qoyduq. Onu “tarix üçün” qorumağı qərara aldıq. Konduitin mühafizi Styopka seçildi. Konduit yazılarının dördə bir hissəsinin cəncəlli şərəfinə Atlantidanı axtaran adam nail olmuşdu.

Köhnə konduidlər yanırdı. Onların davamlı cildləri od içində qıvrılırdılar. Şəhər deputatlar Sovetinin üzvü, yuxarı sinif şagirdi Forsunov artırmaya çıxıb dedi:

– Yoldaşlar – deyə gimnazistlərə müraciət elədi, – bir dəqiqəliyə sakit olun. Deputatlar Soveti qərar çıxarıb ki, köhnə rejim tərəfdarları Romaşov, Tarakanıus, Uxov və Monoxorodov gimnaziyadan qovulsunlar. Bizə təzə müəllimlər verəcəklər. Biz öz uşaqlarımızı pedaqoji şuraya seçəcəyik. Biz başqa cür oxumağa başlayacağıq. Konduit qurtardı.

Qalibiyyət sədaları ilə, ifşa olunmuş və köməksiz “Göyərçin kitabı”nı qabağında tutaraq, bağıra-bağıra üç yüz oğlan közərməkdə olan tonqalın başına nizamla hərlənirdik. Biz conduit üçün görünməmiş bir dəfn mərasimi keçirirdik.

Qaralmış səhifələr kül içində tərپəşirdilər.

SƏRGƏRDAN ADALAR

GİCİTKƏN VƏ ZƏHƏRLİ GÖBƏLƏK

1918-ci ilin yayını biz Şvambraniyanın şimalındakı Karşandarski düzənliyində və Pokrovskdan on iki kilometr cənub tərəfdə yerləşən Kvasnikovo kəndində keçirirdik.

Bütün yay vuruşlarda keçdi. Biz amansızcasına gicitkənləri əziz və bütöv zəhərli göbələk əkinlərini tapdalayırdıq. Bu vaxt, əlbəttə, xeyli günahsız zol-zol göbələk və zəncirotular da tələf oldular. Yay

yağışlı idi və yaşıl otlar dizəcən qalxmışdı. Nəhayət, biz Zəhərli-Göbələk Paşanın özünü əsir tuta bildik. Bu nəhəng bir göbələk idi. Ayağı çəlik boyda idi. Ağ qabarcıqlarla örtülü al-qırmızı papağı isə yoğun kolbasadan kəsilmiş səxavətli tikəni xatırladırdı. Şübhəsiz bu göbələklərin başçısı idi.

Biz təmtəraqla Zəhərli-Göbələk Paşanı evə gətirirdik. Göbələyi çətir kimi başımız üstə tutub gedirdik. Birdən qarşıdakı yarığandan qarşımıza iki kişi çıxdı.

Onlar üzbəüz gəlirdilər.

Biri dedi:

– Çətirə bax a! Lənət şeytana!

O, palazqulaq idi və danışanda qulaqları tərپənirdi. Əynində cındır yaşıl frenç və dolağı vardı. Qırxılmamış çənəsindəki tükləri biz-biz durmuşdu. O bizə baxanda içindən nəsə bir titrəmə keçdi.

Sonra Oska da etiraf elədi:

– İçim qaşındı.

Bu vaxt çürük dişlərini ağardaraq o biri də yaxınlaşdı.

Başında göbələyə oxşar papaq, əynində parusin yanyaxa köynək olan solğunsifətli, üzgün bir adam idi. O, çürük göbələyi xatırladırdı.

– O gözəl şeydən dadmağa bir az verərsinizmi bizə, cavanlar? – deyə göbələk-adam dilləndi.

– Xəsislik eləmə, qardaş, – gicitkən-adam dedi, – biz yemək istəyirik. İndi hər şey ümumidi, hətta yeri gəlmişkən göbələklər də. Doğrudurmu, qardaşlar?

Oska təəccüblə soruşdu:

– Hardan bilirsiniz ki, biz qardaşıq?

– Mən hər şeyi yetiyinəcən bilirəm, – gicitkən-adam cavab verdi.

– İndi hamı qardaşdı. – Göbələk adam əlavə elədi və təntənəylə davam etdi: – Cavanlar! Sizin arzularınızdan görürəm ki, şanlı cəngavərsiniz. Ey quldur qardaşlar, bu ağır vaxtda öz iztirab çəkən qardaşlarınıza dayaq olun! Yoxsa mən aclıq iztirabına tab gətirməyib sizin zəhərlilər ailəsindən olan göbələyinizi yeyib, gözləriniz qarşısında dəhşətlə can verəcəyəm.

Gicitkən-adam dedi:

– Lap yaxşı! Mən şəxsən utanmadan bunu edərəm. Ölüm bizim öz əlimizdədi.

Biz dəhşətlə onun zəhərli göbələkdən bir tikə dişləyib, o saat da can verməyinə baxırdıq... Göbələk–adam saçlarını yolmaq istədi, amma bir şey çıxmadı, çünki onun başı daz idi. Biz dilxor olmuşduq. Amma ortaya çökmüş sükut içində ölünün daxilində nəyinsə tez–tez ucadan döyündüyünü eşitdik.

Oska cəsarətsiz dedi:

– Onun ürəyi hələ işləyir.

Ölü acı–acı dedi:

– Bu mənim ruhumdu, girib–çıxır, qardaşlar. İnqilabın ucbatından acından ölürəm, yazıq oğlan... Nəyə görə qanıma axıtmışam?.. Qardaşlar, ananızı çağırın... Qoy mən yetimi xilas eləsin. Deyin ki, biri məhv olur və saatını donuz piyinə dəyişir.

Gicitkən–adam cibindən saatlar, kiçik, zəngli saatlar, xronometrler, saniyəölçənlər çıxarmağa başladı... Biz heyran–heyran bu varidata baxırdıq. Kvensnikovanın ətrafını çaqqıltı səsi doldurmuşdu.

KOMİSSAR VAXTI YOXLADI

Yarım saat sonra bizim çağırdığımız bağ adamları və kvasnikovalı qadınlar dostları dövrəyə aldılar. Gicitkən–adam çantasından divar və ququ quşu saatları çıxarıb qurur, göbələk–adam isə sehrbaz cəldliylə qarından ipək parçanı dartıb çıxarırdı. Bu vaxt o göz qabağında arıqlayırdı. Sonra əşya çantasından iki mürəkkəbqabı, gecə ayaqqabıları, balaca akvarium (düzdü, balıqsız), ikona, saçburan maşa, bir neçə qrammofon valı, it xaltası, kraxmal döşlük, minalanmış ləyən və siçan tələsi çıxarmağa başladı. Papağı isə, demə, lampanın parça abajuru imiş.

Qadınlardan biri soruşdu:

– Tikiş maşını varmı?

Göbələk–adam cavab verdi:

– Var idi. Tambov yaxınlığında dəyişdim.

Sürətlə mal mübadiləsi gedirdi. Bu vaxt ərzində gicitkən–adam mitinqdə olduğu kimi nitq söyləyirdi:

– Budur, əziz xanımlar, hörmətli qadınlar və başqaları, – deyər gicitkən–adam dil–boğaza qoymurdu, – görün bu yoldaş bolşeviklər

bizi nə hala salıblar... Biz isə onlar üçün fəhlə qanımızı son damlasınadək vermişik, əziz xanımlar, hörmətli qadınlar... Biz ikimiz də Piter şəhərindədik.

Bir oğlan qışqırdı:

– Komissar gəlir!

Zirək dostlar o saat hər şeyi çuvalda gizlətdilər.

– Sənədləri göstər, – deyərək şəhərdən gəlmiş komissar Çubarkov arabadan düşə-düşə tələb etdi. – Hə, yetər təşviqat apardığınız!

– Özümüzküsən, amma ağzına gələni deyirsən, – deyərək gicikən-adam yavaşca dilləndi.

– Mən sənə “özümüzkünü” göstərəm! – Çubarkov hədəylə dedi və əlini cibinə saldı. – Sənədlərini göstər, alverçinin biri! Torbaçı...

– Göbələk-adam əsə-əsə bir kağız çıxartdı. Orda yazılmışdı: “Bunun sahibi mühasib köməkçisi... və elmi işçi...”

Gicikən-adamın isə heç sənədi də yox idi və o özü də buna təəssüfləndi.

Yoldaş Çubarkov dedi:

– Haydı, zibillərinizi yığışdırıb, dala baxmadan sürüşün burdan, nə qədər ki, sizi həbs eləməmişəm... və nöqtə. Zəhərli göbələk kimi yaman çoxalmısınız!

Göbələk-adam dedi:

– Bizim heç nəyimiz yoxdu! Biz dinc yolçularıq. Şəxsi əmlakımız da yoxdu. Axtara bilərsiniz.

Komissar dedi:

– Mənim sizə baş qoşmağa vaxtım yoxdu! Sağ ol deyən ki, artıq saat üçdü, mənə Anisovkaya getməliyəm, yoxsa...

“Qu-qu... Qu-qu... Qu-qu...” – gicikən-adamın çantasındakı ququ quşu oxudu.

BREŞKANIN FƏTHİ

Biz olmayan vaxt ərzində Pokrovsk çox dəyişmişdi. Bazar yox idi. Tanış burjuylar meydanı süpürürdülər. Onların arasında sümük zavodunun keçmiş sahibi də vardı. Biz ədalətsizlik siyahısındakı ikinci bəndi də pozduq. Dünyanın dəyirmiləşdiyi yerdə tribuna qurmuşdular, Breşkadakı əvvəllər gəzintiyyə çıxanların üstünə iri

foksteryerin hürdüyü böyük evin pəncərəsindən indi pəncələrini aralayıb duran pulemyot baxırdı. Pəncərədən üstündə “Ç” və “K” hərfləri yazılmış qırmızı bayraq asılmışdı.

Şəhərdə gicitkən-adamla bir daha rastlaşdıq. O talana başçılıq edirdi.

Talanı fərarilər başladılar. Varlı Pustodumovun əlindən alınmış ərzaq-şərab mağazasını dağıtdılar. İzdiham sübhədən mağazanı dövrəyə alıb şərab tələb edirdi. Güzgü kimi vitrinlər, dinməzəcə, cirlənmiş izdihamı əks etdirirdi. Onda gicitkən-adam dəmir çubuqla şüşəyə zərbə endirdi: Şüşə açıq-aşkar “ziqzaq” deyə, bir səs çıxardı.

Bir saat sonra Breşka sərxoş idi. Arvadlar çiyin ağaclarından asılan vedrələrdə portveyn aparırdılar. Breşkada şərab gölməçələri əmələ gəlmişdi. Şərab novlarla axıb gedirdi. Adamlar yerə uzanıb arxdanca içirdilər. Gimnazistlər əsgərləri qucaqlayırdılar. Uşaq evi üçün nəzərdə tutulmuş portağallar Breşkaya səpələnmişdi. Donuzlar portağalları gəmirirdilər. İri, sallaq bir donuz şərab bataqlığında çimirdi. Tində ala-bəzək bir donuz əziyyət çəkirdi. O, şampan qusurdu.

Çubarkov sürətlə gedən arabadan yerə atıldı.

Komissar dedi:

– İnkilab qanunu adından xahiş edirəm...

– Bəs əvvəllər? – Gimnazistlər ona cavab verdilər.

Komissar Çubarkov dilə tutur, xahiş, tələb və xəbərdarlıq edirdi.

Sərxoşlar dəstəsi başda gicitkən-adam olmaqla qışqırırdı.

– Hər şey ümumdür! Yaralarımızdan irin-qan axıtmışıq...

Onda böyük evin pəncərəsindən pulemyot dilləndi... O, Breşkaya yönəlmişdi, sərxoş başların üstündən bir cərgə patron buraxdı və qorxaq Breşka pərən-pərən düşdü.

Biz Oskla ilə pəncərə önündə Şvambriya oynayanda xəyalən Breşkanı necə gülləyə tutmağımızı xatırladıq. Amma onda Breşka əyilməz idi.

Yarım saat sonra qırmızı qvardiyaçılar mağazanın zirzəmisindən boğulmuş bir adam çıxardılar. Adam yəqin ki, zirzəmiyə yıxılıb şərab içində boğulmuşdu.

Çubarkov cəsədə yaxınlaşdı. Baxıb tanıdı və başını yellədi.

Komissar dedi:

– Qu-qu.

ŞVAMBRANIYANIN YEGANƏ SİRRİ

Styopka Atlantida hələ biz Kvasnikovoda olarkən bizə məktub göndərmişdi. Kağızda yazılmışdı. “Salam, Lyoxa! Birində gimnaziya da Edin. T.Ş. açılacaq, gəl! Gör bir nə olacaq! S.Qavrya”.

Mən uzun müddət bu “Edin. T.Ş.” hərfələrinin nə olduğunu anlamağa çalışdım və birdən ağıma gəldi. Edin. T.Ş.! Aydındı: bu belə deməkdi: Edinstvennaa Tayna Şvambraniya¹. Kimsə balıqqulağı küyülünün sirrini bilmiş, kraliçanı buraxmış və yazılı kağızı tapmışdı... İndi Styopka Şvambraniya barədə bilir və bu sirri hamıya açmağa hazırlaşır. Biz Oskla ilə heyrətə gəlmişdik. Kəbud gerçəklik bizim rahat dünyamıza soxulurdu.

Amma evdə küyülün möhürünə əl dəyilmədiyini gördük. İçəridə qaranlıqda və hörümçək torları arasında sirt qoruyan kraliça cəzasını çəkirdi. Styopka Şvambraniya barədə hardan bilib? Onunla açıq danışmağı qərara aldım. Styopka özü xəyalpərəst idi və Atlantida barədə arzularına görə də özünə ləqəb qazanmışdı. Düşünürdüm ki, Şvambraniya və Atlantida müttəfiq dövlətlər ola bilərlər.

Styopka məni coşğunluqla qarşıladı. Yay ərzində böyümüş və ciddi olmuşdu.

Styopka soruşdu:

– Salamatsan?

– Salamatam, – deyə cavab verdim.

Styopka yenə soruşdu:

– Mövcudsan?

– Mövcudam, – cavab verdim və qətiyyətsizliklə soruşdum: – E.T.Ş. barədə hardan bildin?

– Böyük şeymiş, hardan! – Styopka dodağını büzdü. – Uşaqların hamısı artıq bilir...

Qüssəylə dedim:

– Hamıya car çəkmisən! Eh, adını dost qoymusan... Şvambraniya mənimçün həyatdan da əzizdir. – Özümə bəraət qazandıra qazandıra vulkanik mənşəli ölkə barədə hər şeyi Styopkaya danışdım. Mən atlantları şvambranların müttəfiqi olmağa çağırdım.

Styopka maraqla qulaq asırdı. Sonra köksünü ötürdü və gözlərindəki maraq söndü.

¹ Şvambraniyanın yeganə sirri

– Mən daha Atlantida barədə düşünürəm, – Styopka qətiyyətlə dedi. – İndi Atlantida mənim nəyimə lazımdı! İndi onsuz da mənim vaxtım azdı! İnqilab! Cürbəcür sirlər qaldı çar rejimi vaxtında... İndi elə məxfisiz işlər boğazacandı. Qaldı Şvambriya – bunu siz pis fikirləşmişiz, – Styopka etiraf elədi. – Amma E.T.Ş. – tamam başqa quberniyandı. Gimnaziya əvəzinə E.T.Ş. olacaq, bu Edinaə Trudovaya şkola¹ deməkdi.

NÖQTƏ VƏ VƏSSALAM!

Ayın birində gimnaziya üzərində qırmızı bayraq dalğalanırdı. Biz həyətdə toplaşmışdıq. Işıqlı və şaqraq bir avqust günü idi. Müdir Nikita Pavloviç Kamışov artırmaya çıxdı.

Nikita Pavloviç dedi:

– Salam, göyərçinlər! Yenilik münasibətilə sizi təbrik edirəm. Siz indi göy gimnazistlər yox, Sovet vahid əmək məktəbinin şagirdlərisiniz. Təbrik edirəm.

– Sağ olun! – Cavab verdik. – Sizinlə belə!

– Amma ki, – Nikita Pavloviç dedi, – məni Sovet, xalq səhiyyə komissarı təyin etdiyinə görə sizinlə müvəqqəti müdir, həm də hərbi komissar olan yoldaş Çubarkov danışıacaq. Buyurub danışa bilərsiniz.

Çubarkovu alqışsız qarşıladılar. Çubarkov dedi:

– Yoldaşlar! Siz savadlısınız. Mən isə bisavad yükdaşıyan idim. Sizi kitab, məni isə ağır həyat öyrədib. Mən sizə məktəb, vahidlik və əməyin nə olduğunu izah etmək istəyirəm. Birinci məsələ – yoldaşlar, niyə məktəb deyirik? Çünki bu məktəbdən qeyri bir şey deyildir. Ümumxalq təhsili məktəbi. Nöqtə. Niyə əmək məktəbidi? Çünki o bütün zəhmətkeşlər üçündü və müxtəlif fiziki və zehni əməyi öyrədir. Nöqtə. Vahiddir ona görə ki, daha cürbəcür qızlar gimnaziyaları və institutları olmayacaq. Bütün uşaqlar indi bərabərdir və elmi də eyni cür öyrənəcəklər. Bundan inqilaba bir fayda olmaqçün inqilab qanunu adından xahiş edirəm, nizamlı olun, dərs buraxmayın, onda hər şey yaxşı olacaq, necə deyərlər: nöqtə, və vəssalam!

– Bəs əvvəllər? – Bindyuq və iki-üç yuxarı sinif şagirdi qışqırdılar. – Rədd olsun komissar! Nikita Pavloviç istəyirik!

¹ Vahid əmək məktəbi

Çubarkov dedi:

– İnqilab qanunu adından xahiş edirəm, şüurlu olun. Nikita Pavloviç Sovet tərəfindən başqa vəzifəyə təyin olunub. Nöqtə. Bu əvvəllər idi – yalnız ağalara sağlamlıq arzulayırdılar, indi bütün xalqın sağlamlığı olacaq. Ciddi vəzifədir. Həm də ki, yatalaq indi bizim üçün böyük bəlaya çevrilib. Vəssalam!

Məktəb şurasına yoldaş Çubarkovu, müəllim Aleksandr Karlıç Bertelevi, şəhər Sovetinin üzvü Forsunovu, Styopka Atlantidanı və daha iki nəfər yuxarı sinif şagirdini seçdilər. Gimnazistlərdən bəziləri astadan fit çalırdı. Sonra Çubarkov elan etdi ki, qadın elementi tam bərabər hüquqlu olduğuna görə biz indi qızlarla birlikdə oxuyacağıq. Nöqtə, və vəssalam!

NƏZAKƏTLİ HEYƏT

Kişi və qadın gimnaziyaları birləşdiyindən siniflər elə böyümüşdülər ki, əvvəlki otaqlara yerləşməzdilər. Sinifləri bölüb əsas və paralel “A” və “B”yə ayırmaq lazım gəldi. Sinfimizə qız seçmək üçün xüsusi komissiya düzəlddik. Məni sədr, köməkçi isə Styopkanı seçdilər. Geyinmə otağında yarım saat güzgü qabağında özümüzü səliqəyə saldıq. Gimnastyorkanın bütün qırıqları dala yığılıb kəməre salınmışdı. Belbağlarımızı sinfimizdə ən güclü olan Bindyuq dartıb tarım çəkdi. Sinəimiz təkər kimi qabarmışdı. Nəfəs almaq olduqca çətin idi. Dözürdük. Sonra Styopka xahiş elədi ki, bir nəfər tərəsinə tüpürsün. Tüpürmək istəyən çox idi. Amma Styopka tüpürməyə yalnız mənə icazə verdi.

O, dedi:

– Yağlı tüpür, amma bəlgəm gətirmə.

Mən insafla tüpürdüm. Styopka kəkilini sıgalladı.

– Görünüşünüzdən qoçaqlıq yağır! – deyə Bindyuq qayğıkeşliklə bizi süzdü. – Fason şik-mare!.. Onlar sizə ömürlük vurulacaqlar. Sizsə ən gözəllərini seçin.

Özümüzlə beş nəfər müşayiətçi fəxri qarovul da götürüb qadın gimnaziyasına yollandıq. Qızlar dərstdə idilər. Dəhlizlər sakit və boş idi. Siniflərin qapılarından asta səslə çaylar və göllər, hallar və dəyişmələr, erkəkçik və dişiciklər sözləri eşidilirdi. Küncdə üst-

üstə köhnə partalar yığılmışdı, yanlarında isə hansı burjuydansa müsadirə olunmuş təzə piano durmuşdu.

Styopka təklif etdi:

– Musiqini özümüzlə götürək.

Əvvəlcədən öyrəndiyimiz kimi dördüncü sinifdə rus dili müəliməsi gəlmədiyindən dərs “boş” idi. Vaxtı keçirməkçün sinif rəhbəri qızlara ucadan oxutdurur, özü isə kafedrada oturub dəsmal toxuyurdu. Kök gimnazist qız ifadəylə oxuyurdu:

Soyuq qaranlıqda kimdir çapıb gələn?..

Dəhlizdən səs eşidildi:

– Bu bizim.

Sinfin qapıları taybatay açıldı və qalibanə bir gurultuyla içəri görünməmiş bir mərasim dəstəsi girdi. Bu bütün Şvambran uydurmalarını da üstələmişdi.

İrəlidə tank kimi iki parta sürünürdü. Mürəkkəbqabı yerlərinə bayraqlar sancılmışdı. Styopka ilə mən parta üstündə gəldik, arxamızca təmtəraqla piano içəri girdi.

Beş nəfər arxadan onu itələyirdilər. Pianonun təkercikləri çosqa kimi səs çıxardırdı. Püpitərdə bizim “A” sinfinin siyahısı dururdu. Şamdanlardan furajlarımız asılmışdı, sol pedala isə həyətdən tapdığımız çarığ geydirilmişdi.

Styopka dedi:

– Budur gəldik! Sizin, gərək ki, dərsləriniz boşdu?

Qızlar karıxıb susurdular.

Sinif rəhbəri acıqla çığırdı:

– Bu nə deməkdir?

O, elə bərk qışqırdı ki, səsi pianoya düşdü və simlərdən biri uzun müddət sakitləşmədi.

– Bu dinc nümayəndə heyətidir, – mən dedim və ayaqüstəcə pianoda “Mancuriya təpələrinə” valsını çaldım.

Sinif rəhbəri qapını çırpıb getdi. Qızlar bir az özlərinə gəldilər.

Mən başladım:

– Hörmətli eyni hüquqlu qızlar! – Eyni hüquqlu qızlar! – təkrar elədim, sonra daha hərərlə dedim: – Mən sizə demək istəyirəm ki...

Qızların çöhrələri açıldı. Cəsarətlənib cəld qızlara izah elədim ki, biz indi birlikdə, rəfiqə və yoldaş, qardaş və bacı, Minin və Pojarski, “Qafqaz və Merkuri”, Şapoşnikov və Valtsev, Qlezer və Petsold, Rimski və Korsakov kimi oxuyacağıq...

– Bəs necə oturacağıq? – deyə hündür və ciddi bir qız soruşdu.
– Oğlanlar ayrı, ya qızlarla bir partada oturacaqlar? Əgər bir partadasa, onda mən razı deyiləm.

– Oğlanlar hörüyümüzü dartacaq, ya da öpmək istəyəcəklər, – kök gimnazist qız yağun səslə dedi.

Bizim heyət coşqunluqla etiraz elədi. Mən narazı halda “Volqada tufan” çaldım. Styopka isə həтта түpürdü və dedi:

– Tfu! Öpüşmək... Qurbağanı öpmək bundan yaxşıdı!

Başlarında iri bantlar olan ən kiçik şagird qızlar xorla soruşdular.

– “Gözəbaxma” oynamaq olar?

– “Gözəbaxma”? – Mən fikrə getdim. – Styopka, sən necə bilirsən?

Styopka güzəştə dedi:

– Məncə “gözəbaxma” oyunu olar.

Bir sıra əhəmiyyətli detallar aydınlaşdırılıb, mərasim qurtarılandıqdan sonra biz saymazlıqla sinfimizçün qız yığmağa başladıq.

Qızlar tələsik özlərini qaydaya salırdılar.

Birinci yağun, qızılı hörüyü olan Taya Osipovanı yazdım.

Taya Osipova burnunda dedi:

– Bu gün pis dörünürəm, bən dözkəm (zökəm) olmuşam.

Qızları yazarkən burdaca öz siyahımızda işarələr qoyurduq. Ciddi qızın yanında Bambuk, iki balacanın yanında Şpinqaletlər, kök qızın yanında isə madam Xalup qeyd elədik. Sonra gələnlər bunlar idi: Sonya-Personya, Frya, Oqloblya, Buksa, Lyulya-Pilyulya, Nimurmura, Şlipsa və Klyaksa.

Seçmədiyimiz qızlar isə bizi axmaq adlandırırdılar.

Çıxanda Styopka dedi:

– Hə, indi sinifdə onlar öyrəşənəcən söyüşsüz keçinməliyik.

Həyətdə bizim “B” sinfinin nümayəndə heyətilə qarşılaşdıq. Onları qabaqladığımızı görə cavab verməli olduq. Onlar zahiri görünüşümüzü və əhvalımızı azacıq korladılar.

“İT POLKASI”

Anbar şəhərciyində göyərçinlər məhv oldular. Külək qorxunc “bərbadlıq” sözüylə anbarlarda xışıldayır.

Məktəbdə baş verən hadisələri acı-acı müşahidə edən bizim gözətçi Mokeiç deyir:

– Bərbadlıq qulaqlarımızın dibində fit çalır.

Məktəbdə isə elə bir gurultu var ki, atlar küçədə qorxa-qorxa bizə baxır, ya da küçənin o biri tərəfinə çəkilirlər. Bütün günü məktəbdə “it polkası”na ara verilmir, bir barmaqla – do! re!.. do! re!.. si! do! re! – çalınır. Pianonu dəhlizlə sürüyürlər. Boş dərslərdə onu bir sinifdən o birinə aparırlar.

Sınıf rəqs məclisinə dönür. Şagirdlər açıq-aşkar dərsləri buraxırlar. “Yazıq Karapetik, niyə belə solğunsan?” “Solğunam, çünki kasıbam...”

Müəllim zəngdən sonra şagirdləri dəhlizdə tutub yalvarır ki, onlar dərslə getsinlər.

– Siz ki, yaxşı oxuyurdunuz, – xeyirxah riyaziyyat müəllimi Aleksandr Karlıç ətəyimdən tutub deyir: – Gedək, mən sizə bucağın maraqlı bir triqonometrik funksiyasını izah edərəm. Elə maraqlıdı ki, heyrətə gələcəksiniz. Əsl belletristikadır.

Etika xarakterinə gedirəm. Boş sinfə daxil olurmuş. Do, re, re!.. Do, re, re! – qonşu sinifdən səslər gəlir. Aleksandr Karlıç kafedra arxasına keçir. Mən qabaqdakı partada otururam. Şagirdlərdən başqa hər şey yerindədir. Sınıf tək məndən ibarətdir.

Riyaziyyatçı məni çağırır.

– Lövhəyə buyurun.

Lövhəylə yanaşı, sabahkı dərslərin cədvəlini görürəm. Oho! Sabah ağır gündür! Beş dərs. Birinci nəğmə, ikinci rəsmxət, üçüncü çay, dördüncü əl əməyi, beşinci sərbəst hərəkətlər.

– Hə, başlayaq – Aleksandr Karlıç boş sinfə müraciət edir. – Alfa bucağı...

Do! re! re!.. Do! re! re!.. Si! re! re!..

BİÇİMSİZ “VNUÇOKLAR”

Biz hasardan boylanan ağaclar kimi böyüyürdük. Gimnazist şinel-
lərimizdən düymələr lap qırağa dartılırdılar. Kəmərcik bellərimizi
tərk edib kürəklərimizi sıxırdı. Amma biz köhnə formaya dözürdük.
Solğun furajkalarımızda, atılmış gerbin kəpənək kimi yeri göyərirdi.

Bir dəfə yoldaş Çubarkov sinfə yeddi nəfər təzə uşaq gətirdi.
Onlar formasız idilər, ala-bəzək geyinmişdilər və Çubarkovun çiyni
arxasında gizlənmişdilər. Toqqalarında “V.N.U.” hərfləri yazılmışdı.

Komissar dedi:

– Xahiş edirəm sakit olun. Sonra salam. Nöqtə. O biri məsələ.
Məktəb vahid olduğuna görə hamı birlikdə oxumalıdır. Tanış olun.
Bunlar ali ibtidai məktəbdəndirlər. Dostlaşın.

– Vnuçoklar rədd olsun! – Arxadan qışqırdılar. – Onlarla
birlikdə oxumayacağıq! Biz orta, onlarsa ibtidai təhsillidirlər.

Çubarkov qapıdan döndü:

– Kim hamıyla birlikdə oxumaq istəmir, – dedi, – buyurub yaş
kağızını sərbəst ala bilər! Vəssalam! – Komissar bunu deyib çıxdı.

“Vnuçoklar” kafedranın yanında cəsarətsiz dayanıb durmuşdular.

– Salam burjuaziya, – qarabəniz “vnuçok”, küçə ləqəbi Juk
olan, bizə köhnə küçə dalaşmalarından tanış Kostya Rudenko dedi.
– Salam, qızlar və oğlanlar, – Kostya Juk nəzakətlə əlavə etdi.

Bindyuq ciddiliklə soruşdu:

– A po po ne po?

– A po portreti ne poluçiş?¹ – arxadan bizimkilər tərcümə
elədilər.

Kostya Juk sakitcə dedi:

– A ra-to vı me bi?

(A ranşe-to vı menya bili?² – “vnuçoklar” bunu belə başa
düşdülər).

Sınıfə artıq saatları qollarından açmağa başladılar ki, sava-
şanda xətər dəyməsin. Qızlar saatları saxlamaqçün alırdılar.

– Eh səni, biçimsiz vnuçok! – Bindyuq qəzəblə Kostya Ruden-
koya yaxınlaşaraq dedi. – Sən də ora... İbtidaidən gimnaziyaya

¹ Ağız-burunun əzişdirilməsindən qorxmursan?

² Guya əvvələr məni döyürdüz?

soxulmusan! Əşi sizin heç düymələriniz də gümüş deyil ki, formanız da yoxdu... Amma yenə özünüzü soxursunuz...

Kostya Juk hiyləgərliklə dedi:

– Siz orta təhsil məktəbi, biz isə ibtidai olsaq da ali təhsil məktəbiyik. – Biz sizdən çox oxumuşuq. De görüm yarımçəmi harda olur?

Bindyuq yaşıdan “kökün yarımçəmini” görməmişdi.

– Tüpürüm sənin kökünün yarımçəminə! – O, özündən çıxdı, – indi sənəin vəsiqənə bir möhür qoyaram, onda bilərsən...

Amma o karıxmışdı. Mən gördüm ki, bizim uşaqların çoxusu tələsik dərslərlərini eşələyirlər. “Yarımçəmin harda olduğunu” bildirdim və sinfin şərəfini qormağcün əlimi qaldırdım.

Styopka Atlantida ovcuma bir zərbə endirib, əlimi saldı.

– Sənsiz də keçinərlər, – Styopka asta səslə dedi: – Bindyuqa elə belə də lazımdı! Əhsən bu vnuçoka. Bizimkiləri yedi... Uşaqlar əyləşin boş yerlərdə, – o ucadan “vnuçoklar”a dedi.

“Vnuçoklar” cəsərsizliklə əyləşdilər. Sınıf onları sükutla qarşıladı. Kostya Juk Şpinqaletkaların yanında oturdu (iki ayrılmaz şagird qızları belə adlandırırıdıq).

Hər iki Şpinqaletka xorla dedi:

– Münasib tamışlıqdı!

Onlar bantlarını silkələyib, təşəxxüslə kənara çəkildilər.

“GÖZƏBAXMA” YARIŞI

Qızlar sinfə çoxlu yeniliklər gətirdilər. Onlardan başlıcası “gözəbaxma” oyunu idi. Bu maraqlı oyunu bütün sınıf oynayırdı. Oyun ondan ibarət idi ki, hər hansı bir cütlük diqqətlə bir-birinin gözlərinin içinə baxırdı. Əgər oyunçunun gərginlikdən gözləri yaşarmağa başlayıb, onları ayıranda, bu, məğlubiyyət hesab olunurdu. Bizim irigöz çempion oğlan və qızlarımız vardı. Hətta “gözəbaxma” çempionatı da təşkil olundu. Dərslər şən və sezilmədən keçirdi.

Sinfin qalibini müəyyənləşdirmək üçün keçirilən yarış dalbadal iki dər və böyük tənəffüsün bir hissəsində davam elədi. Liza-Skandaliza və Volodka Labanda yarışdılar. Onlar iki saat yarım gözlərini bir-birlərindən ayırmadılar. O gün hətta fizika dərşində

də müəllim sinifdəki qeyri-adi sükutdan heyrətə gəlmişdi. Nə baş verdiyini anlamayan fizik tarazlıq qurğusunu izah edirdi. Sonra barmaqlarının ucunda çıxıb getdi.

Böyük tənəffüsün axırına yaxın Volodka Labanda əliylə qızarmış gözlərini örtüdü. O, təslim oldu. Liza hey tərpənmədən acıqlı-acıqlı baxırdı. Qızlar təntənəylə hamısı birdən qışqırırdılar. Biz dilxor-dilxor qulaqlarımızı tutduq.

Amma Liza-Skandaliza başını qəribə tərzdə əyib acıqla bir nöqtəyə baxmaqda davam edirdi. Şpinqaletkaların hər ikisi onun sifətinə nəzər salıb, qorxa-qorxa kənara çəkildilər. Biz gördük ki, Lizanın gözləri kəlləsinə çıxıb. Lizanın çoxdan ürəyi gedibmiş.

OXUMAĞA VAXT YOX İDİ

Sınıf, qızların yanında özünü ədəbli aparmağa çalışırdı. Partalardan və divarlardan ifadəli sözlər qaşınmışdı. Uşaqlar burunlarını əllə silməkçün ədəblə lövhənin arxasına keçirdilər. Dərslərdə sinifdə səliqəylə yazılmış kağızlar, zərflər dolaşırdı: “Salam, Valya. İcazə verin mühüm bir sirri açmaqçün sizi tininizə qədər ötürüm. Əgər bu kağızı Seryojkaya göstərsəniz onu döyəcəyəm. Sizin tərəfinizdən isə bu donuzluq olardı. Kolya. Cızma-qaraya görə üza istəyirəm”.

Hər axşam “səhərə qədər rəqslər” təşkil olunurdu. Bu gecələrdə biz ciddi göz qoyurduq ki, “B” sinfindən olan uşaqlar bizim qızlarla rəqs eləməsinlər. Qaydanı pozanları boş və qaranlıq siniflərə çəkirdik. Qısa və insafsız istintaqdan sonra günahkari döyürdük. Əziyyət çəkənin dostları aydındı ki, intiqam alırdılar və boş siniflərdəki bu gecə dalaşmaları tezliklə o qədər böyüdü ki, yuxarı sinif şagirdləri qapılarda tüfəngli növbətçilər qoymağa başladılar. Hərdən növbətçilər əminlikçün qaranlıq boşluğa atəş açırdılar. Rəqs edənlər atəş səslərinə tez öyrəşdilər.

Mağaza talanında iştirak etmiş Bindyuq sinif sobasında balaca bir şərab anbarı düzəltdi. O, qonaq eləyəndə Madam Xalupa da boyun qaçırırmırdı. Bu kök, yaşı ötmüş bir “xala” idi. Tək qızlar yox, oğlanlarda ondan qorxurdular. İncidiyi oğlanlardan birini hamının gözü qabağında onun əl kəməriylə kafedradaca döydü. Mənim isə

başımı bir dəfə Madam Xalupa kafel döşəməyə elə çırpdı ki, yalnız beş dəqiqə sonra özümə gəldim, yarımcan vəziyyətdə idim.

Styopka Atlantida qaşqabaqlı gəzirdi. Şagirdlərin valideynləri onunla qarşılaşanda onu danlayırdılar.

– Hə, necədi? – deyirdilər. İstəyinizə çatdız? Oxumaq kefdimi? Şəhərdə rüsvay olmuşuz. Bunu məktəbdən savayı hər nə desən adlandırmaq olar!

Styopka özlərindən çıxmış xutorlu uşaqları dilə tutmağa cəhd etdi. “Vnuçoklar” və dostlarından bir neçəsi onun tərəfini saxlayırdılar.

Bizə qulaq asan yox idi.

Biz kədərlə soruşurduq:

– Nə vaxt oxuyacağıq?

Bindyuq cavab verdi:

– İndi buna vaxt yoxdu, köhnə rejim deyil ha. Bəsdir!

Kostya Juk dedi:

– Axmaq! İndi bizim həqiqətən oxuyan vaxtımızdı.

– Sizin, vnuçok-bolşeviklərin savadı çatışmır, köhnə gimnazist qardaşınız keçinər... Oxumuşu öyrətmə.

Həmin gün Şvambraniyada qraf Urodonal Şatelena və Dənizçilərin Həmrahi Cek arasında elmi mübahisə oldu. Müharibə başlandı.

BAMBILI

Böyük tənəffüsdə bizə qənd paylayırdılar. İsti çay verirdilər. Köhnə gimnaziyada belə firavanlıq yox idi.

İndi hərəməz bir parç kök şirəsi və iki parça qənd alırdıq. Pokrovskda demək olar ki, qənd yox idi. Mən məktəb çayını qəndsiz içir və qiymətli qəndi evə gətirirdim. Evdə məni sadıq Oska gözləyirdi. O, məni həmişə eyni sözlərlə qarşılayırdı.

– Mühüm yeniliklər! – deyirdi və o saat gün ərzində Şvambraniyada baş verənləri xəbər verirdi.

Ona qənd verirdim. Biz dənəvər və deşikli kubiklərə baxmaqdan doymurduq. Onları qutuya qoyurduq. Bu qutu Şvambraniyanın qənd fondu idi. Fond toxunulmaz idi. O qarşıdan gələn hansı bir məclislər

üçün idi. Yalnız bazar günləri Şvambra respublikası prezidentinin verdiyi naharda bir parça qənd yeyirdik. Fond artırdı. Biz gələcək qənd qalağının qalınlığı, iri şirin paralelepipedlər, qənd qalaları barədə arzularla yaşayırdıq. Bu xəyəllərin ətirli ölçüləri ağzımızın suyunu axıdırdı.

Amma bir dəfə qənd qan axıdılmasına səbəb oldu.

Mən sinifdə qənd paylamağa məsul bir adam kimi seçilmişdim. Bu şirinlikdən çox, hamının hörmət elədiyi bir vəzifə idi. Mənim düzlüyümə şübhə eləmədilər.

– Buna bir bax, – mənə deyirdilər, – ərzaq komissarı... Gör özünü necə boğur, bambılı.

Həyasız və işbaz Bindyuq isə bir dəfə mənə hiyləgər bir sövdə təklif elədi. Məsələ dərəcə gəlməyən şagirdlərə verilən payda idi. Bindyuq bu artıq qəndi dəftərxanaya qaytarmayıb özümdə saxlamağı və onunla bölməyi təklif edirdi. Bu cəlbədicə kombinasiya, əlbəttə, şvambra qəndinin qeyri-adi məhsulu demək idi. Köhnə gimnaziya olsaydı mən nəinki tərəddüd edər, hətta rəhbərliyi aldatmağı özümə borc bilərdim. Amma indi şurada öz uşaqlarımız oturmuşdular. Onlar mənə inanıb qəndi etibar eləmişdilər və mən onları aldada bilməzdim.

Mən qürurla, namus içində boğula-boğula boyun qaçırdım. Elə həmin gün Bindyuq əvəzini çıxıdı. Qənd paylanan vaxt bir neçə parça döşəməyə düşdü. Partanın altına əyildim ki, onları götürüm. Bu vaxt Bindyuq sərt bir hərəkətlə boynumdan tutub aşağı basdı. Mən oturacağın küncünə dəydim. Alnımda qorxunc bir şiş əmələ gəldi və qan açıldı. Qəndin iki qırığı qızardı. Qızlar canıyananlıqla alnıma baxıb islatmağı məsləhət gördülər. Mən qəndi bulamamağa çalışaraq paylamağa davam edirdim. Özümə iki qızarmış qənd götürdüm. Taya Opilova öz dəsmalını mənə verdi. Ruhlanmış və qan içində, müəllimlər otağının yanındakı otağa getdim. Qarıya qırmızı parça vurulmuşdu. Otaqda tüstü, küy və tufənglər vardı.

– Yoldaşlar, – mən tüstü və küy içində dedim, – budur, mən ictimai qənd yolunda əziyyət çəkmişəm... ümumiyyətlə, uşaqlar, mənim artıq çoxdan siyasi platformam var. Xahiş edirəm, məni rəğbət bəsləyənlər siyahısına yazın.

Səs-küy yatdı. Tüstü isə qatılaşdı. Mənə dedilər:

– Rəğbətə görə atan səni küncə qoyar... üstəlik bir imalə də yazar ki, rəğbət bəsləməyəsen... sənin atan doktordur.

Tüstü mənim təəssüfümü gizlətdi.

Bununla belə bütün həftəni alnımda şiş gözdüm. Mən şişi orden kimi gözdirirdim.

NƏFƏS – 34

...Ona görə uşaqlar məktəbdə ağlayırdılar.

“Şəhrizad”, 35-ci gecə.

Bu səhər mən məktəbə həmişəkindən tez getdim. Xalq maarifi şöbəsində qənd almalıydım. Breşkada “istehlak” yanında, divarda təzə qəzetlər yapışdırılan yerdə, iri, sakit bir kütlə durmuşdu. Kütlə qəzetin ortasını tutmuşdu və mən yalnız bürüşük kağızı, solğun şrifti, “İzvestiya” başlığını və “Sovet” sözünü görürdüm.

“Bütün cəbhələrdə döyüşlər davam edir” – mən yuxarıdan oxudum. Adamların başı üstündən adi teleqramların hissələrini görürdüm.

...Uralda hücumları davam etdiririk və bir sıra məntəqələri tutmuşuq. Kamada qoşunlarımız Yelabuka körpüsünə tərəf çəkilmişlər. Amerika əsgərləri Arxangelskə çıxıblar. Arxangelskdə fəhlələr sazişçi hökumətin tərəfini saxlamaqdan imtina edirlər... Ukraynada üsyançıların mübarizəsi davam edir.

Lap aşağıda kiminsə dirsəyi altından dünənki qəzetin kiçik şriftini gördüm:

Moskva Fəhlə və Qızıl əsgər deputatları Sovetinin Ərzaq şöbəsi Moskva şəhərinin sakinlərinin nəzərinə çatdırır ki, sabah, 30-u avqustda çörək əsas kartoçka ilə verilməyəcək... Əlavə çörək kartoçkasına və 2 yaşından 12 yaşınadək uşaqlar üçün olan 12 nömrəli talona görə funtun dördüdə biri qədər çörək veriləcək...

Kütlə qəzetin qabağında qeyri-adi bir sükut içərisində durmuşdu və mən nə baş verdiyini başa düşmürdüm. Birdən adamları itələyərək əsir avstriyalı – çex Kardaç və onunla iki qırmızı qvardiyaçı qabağa soxuldular. Kardaçın rəngi avazımışdı. Bir ayağındakı sarğı açılmış və yerlə sürünürdü.

O, dedi:

– Oxu!

Kimsə “o”nu uzada-uzada oxumağa başladı:

1918-ci il, 30 avqust, axşam 10:40.

HAMIYA, HAMIYA, HAMIYA.

Bir neçə saat bundan əvvəl yoldaş Leninə xaincəsinə qəsd olunmuşdur...

Sakitlik və intizam. Hamı öz yerində mətin durmalıdır. Cərgələri sıxlaşdırın!

ÜMİK sədri Y.Sverdlov

Kardaç heyrətlə inamsız gözlərlə oxuyanın ağzına baxırdı.

Sonra o, yumruğunu sifətinə çırpdı və zarıdı:

– M-m-m...

“Güllənin biri sol kürəyindən girərək...” – kimsə ara verə-verə oxuyurdu.

– Belə, – Bindyuq sakitcə dedi və qəzetin bir qırağını qoparıb papiros bükməyə başladı.

Kardaç onun üstünə atıldı. Bindyuqun çiyinlərindən tutub silkələməyə başladı.

Kardaç qışqırırdı:

– Mən sənin özündən, “it ayağı” eşəcəyəm!

Qırmızı qvardiyaçılar da Bindyuqa tərəf gəlməyə başladılar. O, dala baxmadan qaçıb getdi.

Mən məktəbə götürüldüm.

Lenin yaralıdır!.. Lenin! Dünyanın bütün ədalətsizliklər siyahısını məhv etmək istəyən ən böyük adam yaralıdır!!!

...Məktəb uğuldayırdı. Sınıfdə döşəmədə “vnuçoklar” və bir neçə nəfər bizim uşaqlardan dirsəklənib uzanmışdılar.

Döşəməyə müəllimlər otağından götürülmüş anatomik xəritə sərilməmişdi. Qələmi xəritə boyu gəzdirə-gəzdirə baş sındırırdıq: təhlükəlidirmi, ya yox?..

Kostya Juk əlini yanağına dayayıb partada oturmuşdu. O biri əlində cib bıçağı vardı.

Kostya qəmli-qəmli soruşurdu:

– Birdən... əgər öldü?

Partada bıçaqla “LENİN” yazdı.

Məktəb ləvazimatına göz olan gözətçi Mokeiç gəldi.

O, sərt-sərt Kostyaya baxdı, ağızını açıb xalq əmlakını korladığına görə ona töhmət elan etmək istəyirdi ki, sonra ah çəkdi, bir az susub, getdi.

Pilləkəndən ağır addım səsləri gəlirdi. Qapıların yanında qolu qırmızılı yuxarı sinif şagirdləri tüfəngləri qalaqlayırdılar.

Böyük tənəffüsdə şura üzvləri Forsunov və Styopka Atlantida sinfə gəldilər.

Styopka Saratovdan yenicə qayıtmışdı və özüylə son məlumatları gətirmişdi.

– ”Yoldaş Leninin səhhəti haqqında... – Forsunov oxudu, – axşam məlumatlarına görə səhhəti yaxşıdır. Hərərəti – 37,6. Nəbzi – 88. Nəfəsi – 34”.

Atlantida mənə dedi:

– Lyolka, Lyolka, səndən bir xahişim var. Atan həkimdi. Zəng elə soruş gör yoldaş Leninin səhhəti barədə nə deyir...

Bir neçə dəqiqə sonra əvvəlki danışıqın hərərəti çəkilməyən dəstəyi qulağıma sıxmışdım. Kütlə ehtiramla məni dövrəyə almışdı.

– Xəstəxana? – deyə soruşdum. – Lütfən, doktoru... Ata? Mənəm. Ata, bizim uşaqlar və şura məndən xahiş edir ki, səndən yoldaş Lenin barədə soruşum. Onun nəfəsi otuz dördür. Necə bilirsən? Təhlükəlidir?

Atam adı bir həkim səsiylə dedi:

– İndi dəqiq heç nə demək olmaz, – atam cavab verdi. – Ciddi hadisədir. Amma hələlik ölümdən qorxmağa əsas yoxdur.

Styopka pıçıldadı:

– Bizdən ona sağ ol de.

Həmin gün biz dərsdə təzə bir mahnı öyrənirdik: onun adı çətin və gözəl idi: “Beynəlmiləl”.

Evdə Oska həmişəki kimi dedi:

– Mühüm yeniliklər...

Onun sözünü kəsməyə tələsdim:

– Sənsiz də bilirəm, artıq hamı bilir. Ata dedi ki, sağala bilər.

Bu Şvambriyada oynusuz keçən ilk axşam idi.

TƏZƏ ŞAĞIRDİN HÜQUQ VƏ VƏZİFƏLƏRİ

*Mən oxumağı lövhələrdən öyrəndim,
dəmir səhifələri və təbəqələri çevirə-çevirə...*

Mayakovski.

Oskanı məktəbə götürdülər. Oskaya sənədlər verdilər. Birinci pillənin müvəqqəti müdiri rəngsaz Koçerigin onlarda belə bir rəy yazdı: “Hərçənd yaşı çatışmır, amma zehni qabiliyyətinə görə götürmək olar. Artıq xırda hərfləri oxuya bilir”.

Anam məktəbdən gəlib xüsusi bir ifadəylə Oskanı çağırdı.

– Qəbul elədilər! – Anam fəxrlə dedi. – Təəssüf ki, indi formanı ləğv ediblər.

Oska xəyalpərvərliklə dedi:

– İndi bizim o qədər qəndimiz olacaq ki! Mənə də verəcəklər.

Mən artıq Oskaya “Təzə şagirdin hüquq vəzifələri, döyülməyin yolları” mövzusunda qısa bir leksiya oxumuşdum.

Oska mənim köhnə furajkamı başına qoyub məktəbə getdi. Furajka başına çox böyük idi.

– Niyə belə papaq qoymusan? – deyə müvəqqəti müdir furajkanın altına baxa-baxa Oskadan soruşdu.

Oska cavab verdi:

– Forma üçün.

Müvəqqəti müdir başını yellədi:

– Lap taxtabiti boydasan. Belə balacasan, oxumaq nəyinə lazım?

– Siz özünüz guya Böyük Fyodorsunuz... – Oska incidiyindən mənim məsləhətlərimin ünvanını səhv saldı və vaxtında susdu.

Koçerigin dedi:

– Belə danışmaq olmaz, hələ doktor oğlusan! Nəcib tərbiyə budurmu?

Oska üzr istədi:

– Oy bağışlayın, mən təsadüfən səhv etdim! – Mən balacamalaca demək istəyirdim.

Müdir ehtiramla soruşdu.

– Doğrudanmı ürəyindən xırda hərfləri oxuya bilirsən?

Oska dedi:

– Bacarıram, böyük hərfləri isə hətta bütün küçə boyu ucadan oxuyur, lövhələrdə yazılanları isə əzbər bilirəm...

– Lövhələrdə! – Keçmiş rəssam mütəəssir oldu... – Ay səni, balaca! Əzbər bilirsən? De görüm Xoralski və Breşkanın tinində hansı lövhələr var?

Oska bir dəqiqəlik fikrə getdi: sonra birnəfəsə dedi:

– ”Ararat” mağazası, meyvələr, şərab, qəlib işlər ustası P.Batrayev və boru təmizlənməsi, buranı ayaqyolu eləmək qadağandır”.

Müvəqqəti müdir dedi:

– Mənim işimdir. Mən yazmışam.

– Anlaşılan xətdir, – nəzakətli Oska dedi.

Müvəqqəti rəis soruşdu:

– İndi birjada necə yazılıb?

Oska kəkələmədən dedi:

– “Birja” sözü pozulub sayılmır. “Azadlıq evi”.

Müvəqqəti rəis dedi:

– Düzdür. Get balaca, oxuya bilərsən.

Oskanı görən bütün sinif qışqırdı:

– Təzə şagird! Təzə şagird!

Oska mənim nəsihətimi xatırlayıb tələsik dedi:

– Çur, köhnəyəm.

Sinif təəccübləndi.

Oskanı döymədilər.

MASKALI MÜƏLLİM

Məktəbdə gimnastika müəllimi keçmiş yükdaşıyan, pəhləvan Riçard Sinyagin – Dəmir Maska idi. O vaxt Saratov sirkində fransız güləşi üzrə beynəlxalq yarış gedirdi. Riçard Sinyagin Saratova güləşməyə getmişdi və hakim Benedetto onu adam arasında “gizli güləşçi – Dəmir Maska” adlandırmışdı. Tezliklə afişalar hamıya çatdırdı ki, Dəmir Maska və Ölüm Maskası arasında “qəti, müddətsiz, istirahətsiz və tənəffüссüz, son nəticəyə qədər” çarpışma təyin olunub. Əlbəttə, bütün bunlar fırlıdaq idi. Güləşçilər ayrılmış qırx dəqiqə ərzində namusla güləşdilər, sonra Dəmir Maska öz kürəyini

yerə qoydu. Tamaşaçıların ovucları köpüb, sirk sakitləşəndən sonra hakim ehtiyatla əllərini qaldıraraq elan etdi:

– Heyfl!.. Ölüm Maskası qırx beş dəqiqə ərzində qalib gəldi, düzdür. Dəmir Maska adıyla dünya və Pokrovsk şəhərinin çempionu Riçard Sinyagin güləşirdi.

O biri gün məktəbdə Sinyagin bütün dərsi özünə bəraət qazandıra–qazandıra deyirdi ki, onu düzgün olmayan üsulla yıxdılar. Sınıf isə onu məzəmmətlədi. Onda öz gücünü göstərməkçün Sinyagin icazə verdi ki, istəyənlər onun üstünə çıxsınlar. Səkkiz nəfər Sinyagin üstünə dırmaşdı. Onlar meymun baobab ağacında gözən kimi onun bədənindən asılmışdılar. Sonra Sinyagin Madam Xalupa və onun iki rəfiqəsi oturmuş partanı onlarla birlikdə qaldırıb qonşu partanın üstünə qoydu.

Dedi:

– Budur, – sizsə deyirsiniz ki...

Dərs qurtardı.

“DÜNYA YARIŞDIR”

Məktəb həmişə güclülərə hörmət edib. İndi də onlara pərəstiş edirdi. “Gözəbaxma” oyunu unudulmuşdu, fransız güləşi məktəbə tam hakim olmuşdu. Bu güləş bizi “qəti və müddətsiz” yarışlarda yumruqlayır, basıb sıxır, “suples” və “tur–de–qanşa” fəndləri ilə siniflər və dəhlizlərdə qaldırır çırpırdı. Bu güləş kürəklərimizi kafel döşəməyə sürtürdü. Yalnız Martinenko–Bindyuqun kürəkləri bir dəfə də döşəməyə dəyməmişdi. Bindyuq sinif çempionlarının çempionu, bütün məktəbin və onun ətraflarının məğlubedilməz çempionu idi.

Bütün bunlar,əlbəttə, Şvambraniyanın dövlət qanunlarında öz əksini tapmaya bilməzdi. Dünya beynimizdə həmişə iki yerə bölünürdü. Əvvəlcə bu “münasib və qeyri–münasib tanışlıq” idi. Sonra gəmiçilər və qurudakılar, yaxşı və pislər idi. Styopka Atlantida ilə olan unudulmaz söhbətdən sonra aydın oldu ki, “yaxşı” və “pis” ölçüləri də köhnəlib. İndi biz adamların təbəqələşməsini başqa cür görürdük. Bu bizim növbəti yeni səhvimiz idi. Dünya və şvambranlar güclülərə, zəiflərə bölünmüşdü. Bundan belə şvambranların həyatı arasıkəsilməz çempionatlardan, matçlardan və turnirlərdən ibarət idi.

Şvambra çempion öz qəhrəmanlığı ilə Dənizçilərin Həmrəhi Ceki də ötü keçən, qraf Urodonal Şatelenanın iki kürəyini yerə qoymuş Pafnutiy Sinekdoxa idi.

Oskanın fransız güləşinə tamam aludə olmuşdu. Öz siniflərində o, boyca hamıdan kiçik idi. Hamı onu bircə “sol əllə” yıxırdı. Amma evdə öz qürurunun heyfini çıxırdı. O, stullarla, balıncılarla vuruşurdu. Stolun üstündə öz əlləri arasında yarış düzəldirdi. Əllər uzun müddət bir-birlərini əzişdirir və sıxırdılar. Sağ əl solun bütün sümüklərini qırırdı. Oskanın ən ciddi və daimi rəqibi böyük divanın mütəkkəsi idi. Uşaq otağında tez-tez belə səhnələr görmək olardı.

Oskanın əllərini yana açıb mütəkkənin altından döşəməyə uzanırdı, guya onu mütəkkə basıb yıxmışdı.

Oskanın mütəkkənin altından qışqırırdı:

– Düzgün deyil! O mənə ikiqat nelson fəndi edib, badalaq vurdu...

Heyf alanda mütəkkə məğlubedilməz qalırdı və həyətdə onun çubuqla tozunu çırpmaqla cəzalandırırdılar.

Sonra Oskanın birinci dərəcəli çempion Kolka Anfisovu Qrişka Fyodorovla tanış elədi. Qrişka Fyodorov bizim sinifdə gücdə ikinci adam idi. Görüş bazar günü bizim həyətdə baş verdi. Hazırlıq bir gün əvvəl başlanmışdı. Tabaşirlə “xalça” çəkildi. Dairəni süpürüb, qum tökdük. Bazar günü tamaşaçılar toplaşanda, həyətdə darlıq elədi. Oskanın fitini çıxartdı. Mən elan etdim:

– İndi iki pəhləvan arasında güləş olacaq: Anfisov (birinci dərəcə) və Fyodorov (ikinci dərəcə). Mübarizə müddətsiz, istirahətsiz, qəti, düzgün və son nəticəyə qədərdir. Maestro, tuş! Oskanın, bir də fit çaldı. Qadağan olunmuş fəndlər məlumdur. Münsiflər heyəti, yəni hakimlər, çəlləyin yanında yerlərinizi tutun.

Oskanın, Bindyuq və dalandar Filippic çəlləyin yanındakı skamyada oturdular. Mən yarışa açıq elan etdim.

Çempionlar bir-birlərinin əllərini sıxıb, kənara atıldılar. Anfisov hündür və sümüklü idi. Balaca, kürən Fyodorov isə qırgız atına oxşayırdı. Onlar bir neçə saniyə pusa-pusa bir-birlərinin dövrəsinə hərləndilər.

Sonra qəfildən Anfisov Fyodorovun əllərini tutaraq onu bərk sıxdı.

Tamaşaçılar dondu; hətta külək də yatdı.

Filippıç qışqırdı:

– Əllərini burax!

– Əllər! – İkinci dərəcəlilər qışqırdılar.

Birinci dərəcəlilər dedilər:

– Düzgündür!

Mən fit çaldım. Oska da fit verdi. Münsiflər heyətinə mübahisə düşdü. Anfısov hay-küy altında Fyodorovun kürəklərini yerə vurdu.

– Ura! – Birinci dərəcəlilər qışqırdılar. – Düzgündür!

– Hələ əl keçir! – Bizimkilər dedilər: – Düzgün deyil!

Amma mən nə qədər çalışdımsa ovcumu bizim çempionun kürəkləri altına sala bilmədim. Rüsveyçılıq bizi yandırdı. Fyodorov silkinə-silkinə karıxmış vəziyyətdə qalxdı.

Bindyuq rişxəndlə dedi:

– Bir də uzan, istirahət elə!

Getdikcə bizi lap ələ salırdılar.

Balacalar sevinc içindəydilər. Onda Bindyuq onların üstünə yeridi. Bindyuq onların çempionunu yerə yıxıb, sonra körpələri döyməyə başladı. Onları heyətin küncünə qovub üst-üstə qaladı.

SON, QƏTİ NƏTİCƏYƏCƏN

Bu vaxt küçədən alaqaşıya Styopka Atlantida girdi.

Styopka dedi:

– Üzr istəyirəm, xəbərdar olmaqçün bir sual, bu nə dalaşdı belə?

Mən nə baş verdiyini Styopkaya danışdım. Bindyuq balacalar qalağından yırgalanan bir piramida düzəldib, bizə yaxınlaşdı.

Styopka dedi:

– Gör nə boydasız, oyunbazlıq edirsiniz. İndiki belə bir vaxda özünüzə iş tapmısınız!

Bindyuq etiraz elədi:

– Styopka, inkişaf üçün böyük xeyri var. Bax, əzələlərimi yoxla... Yaxşısı? Belə ha! Kim güclüdü, hamıya tüpürür. Bax siz Lyolka ilə vnuçoklara niyə yaltaqlanırsınız? Çünki qorxaqsız. Gücünüz yoxdu

deyə dəstəyə arxalanırsız... Bircə fiqurunuz var! Mənim isə sizin dəstəyə ehtiyacım yoxdur. Özüm keçinərəm. Bu yumruğumla!

Styopka dedi:

– Yumruğun var, başın yoxdu, hə, de görüm, tək nəyə nail olmaq istəyirsən? Biz isə sənə dəstəylə və ya elmi dillə desək, cəmiyyətlə birlikdə qərar verib öhdəndən gələrik. Budur bizim gücümüz!

Bindyuq dedi:

– Əlbəttə, hamı birinin üstünə düşsə... Ancaq bu düzgün deyil.

Styopka soruşdu:

– Bəs hamı bir nəfərçün işləyəndə bu düzgün idimi?

– Xutorda sənə yekəqarın atanın yanında neçə nəfər işləyirdi?

– Sən özün xutorlu deyilmisən? – deyib Bindyuq qabardı və qəfil hirsdən qaraldı.

Styopka sakitcə cavab verdi:

– Bizi, xahiş edirəm özünü təy tutma. Bizim xutorumuz damla boydadı, sizinsə bağ-bağcanız, çayınız, sahilləriniz – bütöv bir mülkünüz vardı.

– Əşi sizin lənətə gəlmiş yoldaşlar bizi qovub, orda kommuna düzəldiblər...

– Qovublar... Narahat olma, bilirəm. Çörəyi zirzəmidə gizlətməmişdik. Mən isə atamı məcbur elədim ki, bütün payı versin. Eh, anam mənə bir toy tutdu ki! Kostya Jukgildə gecələdim... Sonra isə o... Biz hamımız bir-birimizin arxasında dururuq. Sənə kimilərin əleyhinə...

Bindyuq sakitcə soruşdu:

– Deməli, köhnə dostunun üzünə durursan?

Styopka da astadan dedi:

– Dost idin bir vaxt.

Həyətdən kölgə kimi bir sükut keçdi. Sonra Bindyuq ucadan köksünü ötürüb, alaqaçıya tərəf getdi. O, belini əyərək gedirdi və onun toxunulmaz çempion kürəkləri elə görünürdü ki, sanki onları yerə vurmuşdular.

E-MYUE VƏ TROQLODİTLƏR¹

O biri gün sinif cəbr dərslərini Bindyuqla Atlantidanın arasında olan mübarizənin təhlilinə həsr etməyi qərara aldı. Bindyuq qaşqabaqla boyun qaçırdı. Amma gözlədiyimiz riyaziyyat müəllimi Aleksandr Karlıçın əvəzinə sinifə əynində təzə kitel olan tanımadığımız bir qoca girdi. O arıq, uzağı görməyən və daz bir adam idi. Dazının ətrafında dimdik qonur saçlar vardı, onun dazı mərcan adasındakı gölcüyə oxşayırdı.

Bindyuq məyus-məyus soruşdu:

– Bu necə dazlıqdı?

Sinif qaqqıldadı.

– E-myue... Bumu? – deyərək qoca barmağıyla əydiyi başındakı dazı göstərərək soruşdu. – Bu mənimdi. Necə bəyəm?

Bunu gözləməyən Bindyuq dedi:

– Heç... elə-belə...

Qoca əl çəkmədi:

– Bəlkə indi dazlıq... e-myue... qadağandı?

Sinif ona hörmətlə baxırdı.

Yaxasını necə qurtarmağı bilməyən Bindyuq dedi:

Yox, buyurun, sağlığınıza qismət olsun.

– Sağ ol, – qoca fisıldadı. – Gəlin tanış olaq. E-myue... Mən sizin tarix müəlliminizəm, Semyon İqnatyeviç Kirikov E-myue... Gün aydın, troqloditlər!

Bu naməlum və təzə söz idi, biz qocanın bizi təhqirmə, tərifi etdiyini bilmədiyimizdən özümüzü itirdik. Onda Styopka Atlantida ayağa durdu. Styopka Kirikovdan soruşdu:

– Suallar var: siz hansı qarderobdan sıçrayıb çıxmısınız? – bu bir. Bizi nə cür adlandırdınız? – bu iki. Troqloditlər barədə soruşuram.

Troqloditlər ayaqlarını döyüb, tələbkarlıqla partaları çırpıdılar.

Kirikov dedi:

– Siz, fiqur, əyləşin! Troqloditlər – bu e-e-em...e. Mağarada yaşayan ibtidai adamlar, bizim e-myue, ulu-ulu-ulu valideynlərimiz, əcdadlarımızdı... e-myue... Siz isə gənc troqloditlərsiniz.

– Belə çıxır ki, mən troqlodit qadınam? – deyərək Madam Xalupa hədəylə soruşdu.

¹ Troqlodit – mağarada yaşayan ibtidai insan

– Nə deyirsiniz! – Kirikov nəzakətlə səsinə alçaltdı... – Siz əsl mamont və ya brontozavr qadınısınız.

Sınıf sevinclə içini çəkdi:

– Özümüzünküdü!

Qoca demə hiyləgər, qəlbəgirən imiş. Birinci dərslin sonuna yaxın sinif artıq ələ alınmışdı. Hətta tələbkər Styopka da etiraf elədi ki, “qoca münasib adamdır”. Təzə tarixçiyə ləqəb də tez tapıldı. Onun adını “E-myue” qoydular, fransızca bu kar “ye” səsinə ifadə edirdi. Kirikov danışmır, sözləri çeynəyirdi, özü də mızıldayıb hər sözün arxasına sonsuz “e-e-e-myue” əlavə edirdi... E-myue troqloditlərdən incimirdi. O, xeyirxah və şən adam idi. Qızlar ona yazılı kağızlar yağdırırdılar.

E-myue bizi ayrılıqda fiqur adlandırır.

– Fiqur Aleferenko! – Çağıranda deyirdi. – Yüksəlin!

Aleferenko partanın arxasından yüksəlirdi.

– Hə, fiqur, – E-myue deyirdi, – xatırla görək, E-myue, mağara sakini... Keçən dəfə nədən danışırıdınız?

– Biz külünlər və daş əsri barədə danışırıdınız, – deyə troqlodit Aleferenko cavab verirdi. – Tarixdən əvvəlki və çox darıxdırıcıdır. Mühəribə-zad yoxdu.

– Əyləş, fiqur, – E-myue deyirdi. – Bu gün daha da darıxdırıcı olacaq.

O, zəhlətökən bir itiliklə tarixdən əvvəlki məlumatların növbəti hissəsini danışdı. Deyib qurtaran kimi şənlənir, qapıda gözətçi qoyub, dərslin qalan yarısını bizə ucadan 1912-ci ilin “Satirikon” jurnalını oxuyur, ya da ovculuq sərgüzeştlərindən danışdı. Diq-qətli sükut Kirikova olan hörmət əlamətlərindən biri idi. Onun dazını tədrisən şöhrət və əfsanə haləsi örtürdü. Pis görməsinə baxmayaraq, sinfin partiyalara bölünməsi E-myuenin gözündən yayınmadı, o özü bizi troqloditlərə (gimnazistlərə) və adamaoxşarlara (“vnuçok”lara) böldü. Bununla da köhnə gimnazistlərin qəlbinə tam hakim oldu.

Amma hərdən mənə elə gəlirdi ki, bu xeyirxah qocada nəşə gizli, tanış və acıqlı bir şey var. Bu onun zarafatlarının sonunda peyda olurdu, duyulan, amma e-myue kimi, fransız orfoqrafiyasındakı kar “ye” kimi çətin tələffüz olunan bir şey idi.

MAMONTLAR ŞVAMBRANİYADA

E-myue özünün təxminən dördüncü dərində böyük bir çıxış elədi. Həmin gün həmişəkinə nisbətən o, az fısıldayır və mızıldayırdı. Amma ondan spirt iyi gəlirdi.

– Troqloditlər və adamaoxşarlar! – dedi. – Mən sizin mağaralarınızda həqiqətin müqəddəs odunu yandırmaq istəyirəm. Mənə, imperatorlardan danışmağı qadağan edib, troqloditlər barədə deməyə məcbur olmaları üçün səbəbini sizə açmaq istəyirəm... Məni dinləyin, ibtidai qardaşlar, mamontlar və brontozavrlar... Tarix sona çatıb...

– Yox-yox! Qurtarmayıb... hələ zəng olmayıb! – deyərək küncdən etiraz elədilər.

– Kim idi o amyöblərin ən sadəsi belə deyən? – Kirikov soruşdu. – Mən axı tarix dərəsi yox, e-myue... bəşər tarixi barədə danışaram... o gözəl, təmtəraqlı, cəngavər tarix barədə... tarixin çevrəsi birləşir. Bolşeviklər Rusiyanı dala... e-myue... ibtidai sadələşməyə, ilkin zülmətə aparırlar... Xaos... bərbadlıq... Neft yoxdu... Biz odu itirəcəyik... Lütələşəcəyik... manufakturalar yoxdu... hörmətli troqloditlər... vəhşi bir sadələşmə dövrü gəlir... Qatarların dəmir cığırını ot basacaq! E-e-myue... sonuncu kibrit yanıb sönəcək və ibtidai gecə çökəcək...

– Gecə nədi, hər yanda elektrik işığı çəkəcəklər! – Styopka Atlantida yerindən sıçradı.

Bindyuq dedi:

– Dayan! Düzdür! Bizim xutorda kommuna hər şeyi dağıtdı.

– Rədd olsun ibtidailik! Cəngavərlər barədə danış! – deyərək küncdən qışqırdılar.

Sınıf ayaqlarını yerə döydü. Troqloditlər partaların üstüylə qaçırdılar.

– Gəlin dördüncü otaq, mənim troqloditlərim. – E-myue şənəldi, – üstümüzdə çökəcək əbədi gecənin şərəfinə ulayaq. U1! U-u-u-1-1!!!

– U1-u1! – sınıf təzə əyləncəyə sevindi.

Bəziləri rola girib dördüncü kimi partaların arasıyla qaçırdı. Qalanları gülməkdən uğunurlar. Kimsə oxudu:

Qaranlıq gecə...

Yaman qorxuram.

Troqlodit qadın
Mənim Marusyam!
Eh, Marusya,
Troqlodit qadın!
Danışığı burax,
Ötür sən məni...

Kirikov kafedrada şamanlıq edirdi. Onun əyilmiş sirsifətində yenə nə isə tanış bir ifadə vardı. Amma mən bu sürüşkən “nəyisə” anlaya bilmirdim. Sinfin məşum şənliyi məni təsiri altına almışdı. İməkləmək, ulamaq istəyirdim. Quyuğun olmaması korlayırdı, amma təəssüratı pozmurdu. Mən artıq Şvambraniya torpağının mamontların ayaqları altda necə batdığını hiss edirdim.

– Uşaqlar! Uşaqlar! Bəsdirin! – Özünə gələn Kostya Juk qışqırdı. – Styopka, onlara de ki, o, onların gözünü tutub. Styopka, hardasan axı!..

Styopka isə yox olmuşdu: “Doğrudanmı qaçıb?” – Mən qorxdum. Mamontlar xortumlarını sual işarəsi kimi qaldırıb tərəddüdlə Şvambraniyanın sərhədində durmuşdular.

Məktəb şurasının sədri Forsunov qaça-qaça sinfə girdi. Onun arxasınca gecikmiş kölgə kimi Styopka gəldi. Troqloditlər bir anda özlərini iyirminci əsrdə hiss elədilər. Mamontlar Böyük Diş Materikindən qaçırdılar. Kirikovun dazı daha parıldamırdı.

Forsunov asta səslə dedi:

– Belə təşviqata görə Çekaya düşmək olar.

– Daz burjuj, – Styopka Forsunovun çiyini arxasından boylandı.

– Sabotajçı!

Kirikov dedi:

– E-myue, – mən sadəcə qısaca anarxizm, e-myue, ideyalarını izah edirdim. Çılpaq torpaqda çılpaq insan, şəxsi mülkiyyətsiz.

Mən özümdə gözləmədən sevinclə qışqırdım:

– Zəhərli göbələk! Zəhərləyi göbələk! – deyə inamla təkrar edirdim.

Bu an gicitkən-adam, Kvasnikova, saatlar, Zəhərli Göbələk – Paşa və daz torbaçının şəxsi mülkiyyəti yadıma düşdü. “E-myue”dəki kar “ye” dönüb açıq “ye” oldu.

İfşa baş tutdu. Kirikovu aradan götürdülər. Adamaoxşarlar onun sovlumasını alqışlayırdılar. Amma troqloditlər, Bindyuq başda

olmaqla təslim olmaq istəmirdilər. Onlar “vnuçok”larla haqq-hesab çəkməyə hazırlaşmağa başladılar. Troqloditlər gizlicə sabaha ümumdünyə vayı təyin etdilər.

– Sabah səhər bizdə varfolomey gecəsi olacaq, – gecə pıçıltıyla Oskaya dedim.

Ayıq vaxtında sözləri dəyişik salan Oska yuxulu-yuxulu dedi:

– Qottentotları öldürəcəksiz? Hə?

– Qottentotları yox, quqenotları, – cavab verdim, – özü də quqenotlar yox, vnuçokları, öldürməyib, döyəcəklər.

– Lyolya, – birdən yuxulu Oska soruşur, – Romada, sirkdə troqloditorlarını çıxış edirlər?

– Triqloditorlar yox, qladiatorlar, – deyirəm. – Troqloditlər – bu...

Bir neçə azmış mamont hələ də Şvambraniyanı dolaşır. Oskaya danışırım ki, onlar tarixdən əvvəlki iri qıjıların arasında gzlənirlər.

Oska yuxuda təkrar edir:

– Papontlar mamorotniklərdə otlayırlar.

ÜMUMDÜNYA VAYI

Ümumdünyə vayını çoxdan icad eləmişdilər. Bu gimnaziya qiyamlarının adı və qorxunc bir foması idi. Ümumdünyə vayı adətən, son anlarda müdirliklə mübarizə metodları heç bir nəticə verməyəndə elan olunurdu. Mənim vaxtımda gimnaziyada belə şey bir dəfə də olsun keçirilməmişdi. Sonuncu ümumdünyə vayı yalnız bir əfsanə kimi gimnazistlər arasında ağızda gəzirdi. Bu, 1912-ci ildə, direktorun qapıçısına tutulan divanın üç təşəbbüskarının gimnaziyadan qovulan vaxtı baş vermişdi. Qapıçı uşaqları çuğullayırdı; onu lax yumurtaya tutmuşdular.

Beləliklə, troqloditlər Böyük ümumdünyə vayı elan etməyi qərara aldılar. Buna Bindyuq rəhbərlik edirdi. O, sinfə bir az fikirli, amma sakit gəldi. Məktəb bu səhər bədxah bir ehtiram içində donmuşdu. Heç kim pianoda “it polkası” çalmır, güləşmir, “gözəbaxma” oyunu oynamırdı. Zəngdən sonra həmişə küylü olan dəhliz o saat boşaldı. Onun qeyri-adi adamsız məcrasıyla gedən müəllimlər çəş qalmışdılar.

Sınıfda də onları sükut qarşılıdı.

Birinci dərsimiz rus dili idi. Qıvrımsaç, sarısaqqal müəllim Melkovski qorxa-qorxa sinfə boylandı. O, qapıda görünən kimi troqloditlər köhnə duruşu nümayiş etdirərək tütün qabı yayının dəmirləri kimi qalxıb partaların arxasından dondular. Adamaoxşarlar və Styopka isə gec tərpendilər. Ümumi sıçrayış məni də yerdən qaldırdı. Hamı durub ciddiyyətlə özünü dartmışdı.

– Sizə nə olub? Əyləşin, əyləşin, – belə qəbuldan yadırgamış müəllim əlini yellədi.

Sınıf yavaş-yavaş çökürdü. Müəllim ayağıyla kafedranı yoxladı: partlamır ki, – inamla ora qalxdı.

– Növbətçi, dua! – Bindyuq komanda verdi.

– Ağlımı itirmisən?! – Styopka soruşdu.

Sinfə üzücü sükut çökdü.

– Allah, sən özün bizə müqəddəs ruhunla kömək ol... – növbətçi Volodka Labanda tez-tez deməyə başladı.

Bəziləri adət üzrə xaç vurmağa başladılar.

– Bəlkə yaxşısı budu mən gedim? – Özünü tamam itirmiş müəllim dodaqaltı dedi.

Amma növbətçi əlində sinif jurnalı onun qabağını kəsdi və karıxmış müəllim köhnə gimnaziya vaxtlarında olduğu kimi növbətçini dinləməli oldu.

– Sinifdə olmayanlar... – Labanda oxuyurdu, – Qavrya Stepan, Rudenko Konstantin, Maxukin Nikolay... – O bütün “vnuçok”ların familiyalarını oxudu.

– Dayan! Sənə nə olub?! – “Olmayanlar” yerlərindən sıçradılar. – Biz ki burdayıq!

Bindyuq həyasızlıqla dedi:

– İndi olmayacaqsınız. Troqloditlər, vayı açıq elan edirəm! – Bindyuq iki barmağını ağzına soxub elə fit çaldı ki, qulaqlarımız batdı.

Divarın o üzündə bizim “B” sinfinin fiti cavab verdi. Sonra dəhlizdə daha səkkiz dəfə fit eşidildi və məktəbə gurultu düşdü. Dərslər pozuldu. “Vnuçok”ları ayaqlarından tutub sürüyür, qarıya atır, pəncərədən tullayırdılar. İri kəpənlərə oxşayan dərslilər səhifələri xışıldaya-xışıldaya uçurdular. Qızlar ağız-ağıza verib qışqırırdılar. Sınıfə mürəkkəb su kimi axırdı. Dəhlizlə ikona kimi lövhə aparırdılar. Lövhədə yazılmışdı: “Hamıya, hamıya, hamıya!

Rədd olsun adama oxşar vnuçoklar! Yaşasın S.İ.Kirikov! Onun qayıtmasını tələb edirik!”

Beş dəqiqə sonra məktəbdə bir dənə olsun adama oxşar qalmamışdı. Troqloditlərin növbətçiləri çıxışları qoruyurdular. Partalar böyrü üstə çevrilmişdi.

Böyük Ümumdünya vayı başlandı.

“BÜTÜN CƏBHƏLƏRDƏ DÖYÜŞLƏR DAVAM EDİR”

Komissar atını vestibülün qapı dəstəyinə bağladı. Sonra uzun-boğazlarını dartıb dəhlizə dabanlarıyla tappıltı saldı. Dəhliz boş idi. Hamı fəvqəladə yığıncaqda idi. Yığıncaq tamaşa zalına döndərilmiş böyük bir sinifdə gedirdi. Səhnədə stol arxasında qalibanə və sədr kimi Bindyuq oturub baxırdı. Böyürlərində Forsunov və yuxarı sinif şagirdi, varlı kolbasatanın oğlu Rotmeller oturmuşdular. Rotmeller təzəcə danışıb qurtarmışdı, Forsunov başını stola əymişdi.

Zala girişi troqloditlərin növbətçiləri qoruyurdular. Döyülmüş, üst-başdan çıxmış və daha demək olar ki, adama oxşamayan “vnuçok”lar qapının ağzına yığılmışdılar. Troqloditlər komissarın qarşısında aralandılar. Onun enli kürəyi arxasında Styopka Atlantida da sürüşüb girdi. Amma troqloditlər onu geri, dəhlizə çıxartdılar.

Bindyuq elan etdi:

- Sözü komissar Çubarkova verirəm!
- Nöqtə və vəssalam! – Zal xorla qışqırdı.

Komissar soruşdu:

- Bu nə vaydı?
- Hamı birdən cavab verdi.
- Ümumdünya vayıdır!

Komissar dedi:

- Dayanın, uşaqlar!
- Biz dayca deyilik! – Zal qışqırdı.

Komissar dedi:

- Yoldaşlar!
- Biz sənə yoldaş deyilik! – Zal onu ələ saldı.
- Bəs sizə necə müraciət edək? – Komissar acıqlandı.

Zal xorla cavab verdi:

– Tro-qlə-ditlər!

– Necə? Krokodillər? – Komissar dedi: – Hə, vəssalam! Belə hesab edirəm ki, qurtarmaq vaxtıdır... Nöqtə.

– Bəs əvvəllər?! – Zal acıdıllıq və həyasızlıqla dilləndi.

– Nə əvvəllər?! – Birdən Çubarkov qışqırdı və səsi dəmir kimi cingildədi. – Nə əvvəllər?! Bu nə axmaq sözdü. Əvvəllər direktorun önündə cıncırınızı belə çıxara bilmirdiniz. Nöqtə. Ay sizə dərs verərdi ha! Ya konduite salar, ya da dörd bir yana yollayardı...

– Nöqtə! – Ən qatı troqloditlər oturan yerdən qışqırdılar. – Bəsdir! Semyon İqnatyeviçi verin!

Troqloditlər coşub-daşırdılar. Amma mitinqlərdə danışmağa öyrəmiş yükdaşıyan Çubarkovun zil, gur səsinə batırmaq mümkün deyildi.

Komissar yavaş-yavaş və qəti səslə deyirdi:

– Sizə heyrət edirəm! – Zal isə tədricən susurdu. – Doğrudanmı ağılınıza vurmursunuz? Axı sizə yeni cür dərs keçirlər. Yalnız çarlar barədə oxumağın nəyi maraqlıdır? Vahid əmək məktəbində isə bütün xalqı öyrədəcəklər... Hardan çıxıb, nədən əmələ gəlib və onun inkişafı... Alverçi və torbaçı Kirikov isə sizə boş-boş şeylər öyrədirdi. Oxumaq, işıq olan yerdə qaranlıq nədi? Bu işığı köhnə rejim vaxtı gizlədirdilər ki, fəhlə və kəndlilərin gözləri açılmasın. Təsəvvür edirsinizmi indi nə qədər adam oxuyacaq? Bax, mən, deyək ki, – Çubarkov bir az utanan kimi oldu, – bir az öhdənizdən gələndən sonra Piterə oxumağa gedəcəyik. Yoldaşlar, axı niyə siz... krokodillər, cürbəcür ziyankar, əclaf adamlara icazə verirsiniz ki, sizin cavan gözlərinizi həqiqətdən yayındırınsınlar və qoymursunuz ki, başqa cavanlar həmin bu ibtidai qaranlıqdan işığa çıxsınlar? Onların nəyi sizdən əksikdi? Onların atalarının qarnı sizin atalarınızın qarnından geridirmi?

KALİQULANIN ATI

Bu an sonralar uzun müddət dildən düşməyən bir şey baş verdi... Dəhlizdən qulaqbatırıcı tappıldı, küy və gözətçi Mokeiçin qışqırığı eşidildi: “Dayan, hara?..”

Qapıda troqloditlərin növbətçiləri ətrafa səpələndilər və Styopka Atlantida komissarın atının belində çaparaq sinfə girdi. Onun

arxasınca növbətçilərin qalıqlarını kənara süpürləyən “vnuçok”lar zala doluşdular.

Hiyləgər Styopka dedi:

– Tprrr! Yoldaş komissar, atın başı açılmışdı, güclə tutmuşam.

At yavaşdan kişnəyirdi.

– Üzr istəyirəm, – komissar ata müraciət edərək dedi, – indicə qurtarıram və nöqtə. Mən belə düşünürəm, uşaqlar, küy saldınız bəsdə. Formal olaraq səsə qoyaq.

Bindyuq narahatlıqla Rotmellərlə pıçıldışırdı. Styopka komissarın atından düşməyərək maraqla troqloditlərin sifətlərinə baxırdı. At nəzakətlə ayaqlarını götürüb-qoyur, elə bil kiminsə döyənəyini basmaqdan qorxurdu. Səhnədə stol arxasında Bindyuq ayağa qalxdı. Onda daha əvvəlki özünəinam yox idi. Styopka yenə günün qəhrəmanı oldu.

Bindyuq dedi:

– Uşaq kimi yanınızdan dayca ilə ötdülər.

Zal buna cavab vermədi. Səhnədəki stola həmişəki kimi ciddi olan riyaziyyat müəllimi Aleksandr Karloviç Bertelov yaxınlaşdı.

Həyəcandan pensnesini salan Aleksandr Karloviç dedi: – Dostlar! – Bir neçə dəqiqə sonra o, kor-koranə acıqla ovcunu stola çırpdı, elə bil lap cırcırama tuturdu. Nəhayət, Aleksandr Karloviç pensnesini tapdı və dünya yenə gözlərində dəqiqləşdi. O, davam elədi: – Dostlar, mənim siyasətlə işim yoxdu və sizin mitinqlərə də öyrəşməmişəm... Əgər indi söz almışamsa, bu da elmi baxımdandı. Məsələ bundadı ki, Semyon İqnatyeviç, xətrinə dəyməsin, bizim ehtiyatsızlığımız üzündən sizə yolverilməz cəfəngiyat, yalan şeylər deyirdi!.. Bu, sadəcə olaraq, boşboğazlıq və elmi baxımdan cəhəllətdi. İnkilab tərəqqiyə aparır, geniş, təzə insan təbəqələrini elmə cəlb edir. Siz isə buna mane olmaq istəyirsiniz. Buna hüququnuz yoxdu! Belə şey olar?! Bu elmi baxımdan cinayətdi! Bir çox yoldaşların... sizin vnuçok adlandırdığınız adamların, məsələn, riyaziyyata qabiliyyətləri var. Rudenkonu götürək. Əla mənimseyir! Siz isə, dostlar, köhnə gimnaziyanın dərin kök salmış ruhu ilə zəhərlənmişiniz və oxumağı qəbahətli bir iş hesab eləməyə öyrəşmişiniz. Ayıbdır! Sözü axırında tarixi bir lətifə danışım. Bir dəfə Roma sezarı Kalikula senatın iclasına öz atını gətirir və bütün

senatorlara ömr edir ki, ata baş əysinlər. Dostlar, mən heç vəchlə bu ata baş əyməzdim. Amma əgər bu gün bizim yığıncağımızda yoldaş Çubarkovun atı məktəbdə qayda-qanunun və dostluğun bərpasına kömək edirsə, onda bu gün elm adından həvəslə bu dörd ayaqlı qonağımız qarşısında baş əyirəm.

Aleksandr Karloviç ata baş əydi. Zalı bürüyən alqış səslərindən at qorxaraq gerilədi. Səsquyma Bindyuqa və onun troqloditlərinə tam məğlubiyyət gətirdi. Hamı and içdi ki, günü sabahdan oxumağa necə lazımdısa elə də girişəcəklər. Sonra Styopka at üstündə kiçik bir çıxış elədi. Çıxış qovulmuş tarix müəlliminin ləqəbinə həsr olunmuşdu.

Styopka dedi:

– E-myue, – bu fransızca bizim “tyyordı znak” deməkdi. Yazılır, amma oxunmur... Belə yapışdırırlar ha dayçaya quyruğu! – Styopka bunu deyəndə yəhərdə arxaya əyildi və əyanilik üçün komissarın atının quyruğunu burdu. – Bu işarə isə indi ləğv olunur. Belə. Təklifim var. Sizə də asan olar, onlara da xeyri olar. Bizim adımızdan Fransaya onların fəhlələrinə və ya uşaqlarına məktub yazaq ki, e-myueni atınırlar.

Fransız uşaqlarına e-myueni ləğv etmək barədə məktub göndərmək təklifi vəcdlə qarşılandı. Dağılışmaq istəyəndə qapıdan içəri bir dəstə hərbiçi daxil oldu.

Bindyuq qışqırdı:

– Aha!.. Görürsünüzmü, bizi hərbi qüvvə ilə tabe etmək istəyirlər! Zal dondu.

Gələnlərdən biri dedi:

– Sakit, sakit! Bir az şüurlu olun! Yoldaşlar! Cəbhənin yaxınlığı şəhəri hərbi vəziyyətə keçməyə məcbur edir. Məktəb binası dördüncü ordunun qərargahı üçün lazımdır. Yoldaş Çubarkov! Sabah məktəbi boşaltmağa sərəncam verin.

Araya tam sükut çökdü. Birdən komissarın atı fisiltıyla havanı burnuna çəkib, astadan kişnədi.

Giriş qapısının ağzında 4-cü ordunun atları onun kişnərtisinə kişnərtiyə cavab verdilər.

MƏKTƏB YERİNİ DƏYİŞİR

Şəhər böyük düşərgəyə dönmüşdü. Məhəllələrə saysız-hesabsız arabalar sürüyüb gətirirdilər. Onlar keçidlərdə ilişib qalırdılar. Saqqalı, şinelli adamlar onları açırdılar. Onlar şəhəri ələ almışdılar. Çaparlar səkilərdəcə çaparaq, idarələrin pəncərələrindən zərflər alıb-verirdilər. Qoşulu dəvələr başlarını qaldıraraq böyürürdülər. Onların ağız suyu Breşkaya tökülürdü. Çarvadarlar xırıltılı səslə deyirdilər: “Tratr, Tratr!.. Çok!.. Çok!..” Volqa üzərində partlayışdan sonra su bir anda sərv ağacı kimi qalxırdı. Sonra su gücsüz halda aşağı enirdi. Bunun ardınca şəhərə ehmal bir zərbə enirdi. Volqada əl bombası atmağı məşq edirdilər.

Filə oxşar zirehli maşın xortuma bənzər lüləsini qaldıraraq meydana dururdu. Canlı dəvələrin arxasınca dəmir dəvə quşuları atıla-atıla qaçırdılar. Bunlar quyruğukəsik hündür borulu, ikitəkərli səyyar mətbəxlər idi. Oskla ilə mənə elə gəlirdi ki, meydana bizim sevimli “Kamerunda cıdır” loto oyununu oynayırlar: orda kartlar üstündə fillər, dəvələr və dəvəquşular qaçırdılar... Üstəlik təchizat anbarlarının yanında adamlar altında qara rəqəmlər yazılmış çəlləkləri diyirlədirlər. Kök bir adam nömrələri qışqırır, o biri kağıza baxıb, böyük bir daşa oxşar möhür qoyurdu. Hərdən köpük içində bir atlı yaxınlaşırdı.

– Hamısını doldurmuşam! – Cavab verirdi.

Uduzanlar yatmaq üçün yük maşınlarının altına girirdilər.

Məktəbdən artıq qəribə yazılı bir lövhə asılmışdı: “Travtoçok”. Rus dilinə tərcümədə deyilənə görə bu yazı belə məna verirdi: “Transport avtoçasti osoboy kolonni”.¹ Bununla belə sirli “Travtoçok” sözünün dəqiq mənasını heç kim bilmirdi. Travtoçokun həmişə bir-iki maşını olurdu. Əvəzində keçmiş məktəbin həyətinə dəvə əlindən tərənəm olmurdu. Pokrovskililər yubanmadan Travtoçoku dəyişib Tratrçok elədilər. Məlum olduğu kimi dəvə dilindən at dilinə tərcümədə “Tratrçok” “tpruu” və “no” kimi səslənirdi.

Məktəb yerini dəyişirdi. Əvvəl bizi yeparxiya məktəbinin binasına köçürdülər. Bir gün sonra isə qülləli bir evə köçdük. Qüllə adama cəlbedici gəlirdi. Qüllə elə bil özü xahiş edirdi ki, ondan hər hansı bir “zarafat” üçün istifadə edək, məsələn, ordan kiminsə başına tükür-

¹ Travtoçok – xüsusi kalonun nəqliyyat avtohissələri

mək və ya yanğın həyəcanı qaldırmaq olardı. Amma bizim zarafatlıq halımız yox idi. Başqa, qeyri-adi bir həyəcan dar sinifləri almışdı və bu barədə arxa partalarda pıçıldışırdılar. Ümumdünya vayıdan sonrakı gün Volodka Labanda küçədə Aleksandr Karloviçi saxlamışdı:

Labanda at kimi ayağıyla torpağı eşə-eşə dedi:

– Aleksandr Karloviç, Aleksandr Karloviç, bax, siz qabiliyyətdən danışdıız... Koskanın, Rudenkonun qabiliyyətindən... Mən də əvvəllər məsəl-misalı tez həll edirdim. Yadınızdadırmı, Aleksandr Karloviç? Siz deyirdiniz ki, mənim də qabiliyyətim...

Müəllim dedi:

– Yadımdadı, Labanda, çox yaxşı yadımdadı. Sizde sözsüz riyazi qabiliyyət var. Ancaq siz tənbəlsiniz.

Labanda incidi:

– Tənbel niyə? Dedilər ki, azadlıqdı indi, biz də oyunbazlıq həvəsinə düşdük. Bunu da deyim ki, siz tərəfdən ədalətsizlikdi yalnız vnuçokları tərifi etmək. Onlar indi quduracaqlar...

– Aha, toxunub sizə! – Razi qalmış Aleksandr Karloviç dedi. – Onda siz də çalışın, onları ötüb keçin. Amma xəbərdarlıq edirəm, sizinçün çətin olacaq: onlar artıq kvadrat tənliyi öyrənirlər.

Labanda inadla dedi:

– Çatarıq! Əgər onlara çatmasam yerimdəcə məhv olum.

QÜLLƏDƏ CƏBR DƏRSİ

Elə həmin gün sinifdə qərara alındı ki, vnuçoklar qudurublar, daha buna dözmək olmaz və onlara çatmaq lazımdır. Qızlar geri qalmamağa söz verdilər. Biz unudulmuş dərsləklərə əl atdıq, valideynlərimiz bizi kitab-dəftər oxuyan görüb heyretlənirdilər. Demə çox geri qalıbmışıq. Məktəbdən, dərstdən sonra və evdə gecə yarı-yadək oxuyurduq. Özünün azacıq müəllim payından arıqlamış Aleksandır Karloviç acqarına fədakarlıqla bizimlə artıq saatları otururdu. Biz onunçün təchizat anbarından çörək oğurlayıb, kafedraya qoyurduq. Aleksandır Karloviç qürurla imtina edirdi, amma hər hansı bir misala başı qarışanda çörəyin yumşaq içini qoparır və beləcə özü də duymadan hamısını yeyirdi.

Bindyuq bizi ələ salıb deyirdi:

– Bu da azadlıqdı, söz yox! Dəmir kimi uşaqlar idilər! İndi əziyyət çəkən əzbərçidilər. Siz hələ qiymətə görə də xahiş edə-cəksiniz! Tfu!

O, Styopkanı lap təngə gətirmişdi. Amma Styopka ona qəti fikir vermir və yorulmadan məşğul olurdu, çünki demişdi ki, inqilabçılar elmə də barrikadaya olduğu kimi hücum çəkməlidirlər.

İki həftə yarım cəbrlə elə məşğul oldu ki, Aleksandr Karloviç-dən birimizi lövhəyə çıxarmağı xahiş etdik və o, Labandanı çağırdı. Vnuçoklar təəccübləndilər. Sınıf heç vaxt belə həyəcan içində donmamışdı. Lövhədə ağ yağlı rəqəmlər yazan tabaşirin taqqıltı-sından başqa heç nə eşidilmirdi. Labanda ikiborulu hovuz barədə məsələni həll edirdi. Hər şey qaydasında gedirdi. Su bir borudan girib, o birindən axırdı. Aydınlaşdırıldı ki, onların birgə hərəkət vaxtı hovuz altı saata dolardı. Amma birdən tıxanma əmələ gəldi. Hovuz hamının gözü qabağında boşalmağa başladı. Labanda dayazlıqda qaldı. O, dırnağını gəmirməyə başladı.

Aleksandr Karloviç dedi:

– Baş işlədin.

– Baş işlədirəm, – Labanda məyus-məyus cavab verdi. – Əgər dörd vedrədən iki boru çıxsaq...

Aleksandr Karloviç dedi:

– Əvvəlcə ucadan fikirləşin!

Biz səhvi görürdük. Labanda lap əvvəldə hesablamaların birində plus əvəzinə minus qoymuşdu. İndi bu minus üzə çıxıb borunun ağzını tıxamışdı. Biz səhvi görür və Labandaya yerdən deməkdən özümüzü güclə saxlayırıq. Onun gücsüzlüyünü “vnuçok”ların yanında göstərmək istəmirdik. Amma bu vaxt eşitdik ki, kimsə axır ki, pıçılıyla Labandaya yerdən deməyə başladı. Boylanıb, kostya Rudenko-Juk olduğunu gördük... Bu vaxt bir vaxtlar yerdən deməkdə ad çıxarmış, qeyri-qanuni yardımdan boyun qaçırmağı cına-yət hesab edən sinif, yerdən gələn səsi batırmaqçün ayaqlarını döydü və qışqırdı:

– Dəymə, Rudenko! Yerdən demə! Qoy özü eləsin.

Labanda özündə qüvvə tapa bildi. Bir az da özünü sıxandan sonra səhvini gördü və məsələnin tıxacını tapdı. Bunu Pokrovska yaymaqçün biz qüllədə bayraq qaldırdıq. Bayrağın üstünə çəkilmişdi: “X=18 vedrəyə”.

“B” SİNFİNİN UĞURLARI

Sevincimiz uzun çəkmədi.

İki gün sonra Labanda sinfə soxulub, elan etdi ki, başqa evdə yerləşdiyindən unuduğumuz bizim “B” sinfində indi uşaqlara yüksək dərəcəli tənliklər keçirlər. Bu inanılası deyildi.

– Yalandır! – Sınıf qışqırdı.

– Al! – deyib, Styopa qatlanmış barmağını Labandaya uzatdı. – Bunu görərsən!

Labanda xaç çəkərək dedi:

– Yerimdəcə ölüm yalan deyirəmsə!

Biz vurulmuş kimiydik.

Bu vaxt Juk dedi ki, o, artıq bu tənlikləri keçib və “B” sinfinə gedib hər hansı bir misalı həll eləməyə hazırıdır. Amma Styopa bu barədə eşitmək belə istəmirdi. Dedi ki, bu üzüm funtu ha deyil, əgər biri həll edə bilirsə, demək yenə birinci şagird olacaq, elə eləmək lazımdı ki, bütün sinif bunu bacarsın. Yenə dərslərin üstünə cumduq. Axşamlar məktəbə toplaşırıdıq. Kostya Juk bizə kömək edirdi. Bindyuq bu məşğələlərə gəlmirdi. O, bizi inandırır ki, ac qarına başa heç nə girmir, indi oxumaq vaxtı deyil və bizsiz də hansı misalı desən həll edər. Naməlum tənliklər “ifşa” olunandan sonra biz paralel “B” sinfinə cəbrdən gücümüzü sınağa təklif etdik. “B”-dən olan uşaqlar çağırışımıza qoşuldular. Cəbrdən ümumi yazı keçirməyi qərara aldılar. “A” sinfinin komandasının tərkibinə başqaları ilə birlikdə bunlar da daxil idi: Atlantida ləqəbli Styopka Qavrya, Volodka Labanda, Kostya Juk, Zoya Bambuka və mən. Axırıncı gün Bindyuq da komandamıza yazıldı. Onu həvəssiz qəbul elədik. O, and içirdi ki, aldatmayacaq.

YAZIDAN ƏVVƏLKİ GECƏ

Yarış ərəfəsində “A” komandası sonuncu məşq üçün məktəbə toplaşdı. Yorğun Aleksandr Karloviç gəldi və bir saatdan yuxarı bizə nəzəriyyəni öyrətdi. Sonra bir neçə dolaşmış məsələ verdi. Biz onların üstə çox tərlədik və nəhayət, həll elədik. Aleksandr Karloviç bizdən “təmiz elmi baxımdan” razı qaldı. Sonra saatına baxıb başını

tutdu: saat artıq on iki idi, hərbi vəziyyət elan olunmuş şəhərdə isə yalnız on birəcən gəzməyə icazə vardı.

– Hə, yoldaşlar, – Kostya Juk dedi, – deməli, it yeşiyində gecələyirik. Faktdı.

– Keçərik, – Labanda bizi sakitləşdirirdi, – saxlasalar, de ki, əczaxanaya gedirsən, vəssalam.

Mən Styopka ilə gedirdim. Projektör ağır, alçaq buludları yalayır. Hardasa “Qaranlıq gecədən qorxuram” mahnısını oxuyurdular. Tində növbətçilər bizi saxladılar.

Styopka dedi:

– Əczaxanaya gedirik, bu, doktor oğludu. Buraxın.

– Hə? Əczaxanaya? – Qırmızıqvardiyaçı sevindi. – Gənəgərçək yağı dalıncamı?

Styopka cavab verdi:

– Hə, gənəgərçək yağı dalınca.

– Bilirsiniz, iş belədi ki...

Qırmızıqvardiyaçı dedi:

– İndi səni qeyd edərlər, Lapanin! Götür bunları və ötür.

Bizi qərargaha apardılar. Gecəyənən gənəgərçək yağı axtaran o biri yoldaşlarımız da burdaydılar.

Tezliklə Aleksandr Karloviç də gəldi. O, hər baxımdan narazı idi.

– Aleksandr Karloviç, – ruhdan düşməyən Styopka onu salamladı. – Axşamınız xeyir!

– İndi artıq gecəniz xeyrə qalsın. – Müəllim acıqla dedi: – Yoldaşlığa görə sağ olun.

Sonra hansı bir qaşqabaqlı torbaçınisa gətirdilər.

Torbaçı işgüzarlıqla soruşdu:

– Kimdir burda axırıncı?

Aleksandr Karloviç cavab verdi:

– Mən, necə bəyəm?

– Sabah sizin arxanızcayam! Yadda saxlayın, – torbaçı ciddi bir səslə deyib, döşəməyə uzandı və o saat da xoruladı.

Maxorka tüstüsü qalxıb, lampanın altında burulurdu. Gözətçi diqqətlə uzunboğazlarının kənarlarını nəzərdən keçirir və astaca çəkmələrini qundaqla vururdu. Mənasız bir hadisə idi, yuxusuz, yazı ərəfəsindəki gecə ötürdü...

İki saat sonra Çubarkov telefonla zəng edib bizi azad elədi. Qapıya çatarkən Aleksandr Karloviç nəyisə xatırlayıb, geri döndü.

O, çətinliklə torbaçını oyadı.

– Bağışlayın, – Aleksandr Karloviç dedi, – mən getməliyəm... siz yəqin ki, başqasının arxasınca olmalısınız.

Breşkada yenə patrulla qarşılaşdıq. “B” sinfinin komandasını qərargaha aparırdılar. Onlar da yazıya hazırlaşmışlar.

– Nə? – Styopka onlardan xəbər aldı. – Gənəgərçək dalıncamı gedirsiniz?

– Yox, – deyə onlar cavab verdilər, – yod dalınca.

KÖHNƏ REJİM DEYİL HA!

Baş hakim Forsunov təntənəylə deyir:

– İştirakçılar, yerlərinə!

Yuxusuz cəbrçilər partalara oturlar. Müttəfiqlər bir-birlərinə kömək eləməsinlər deyə, hərəməz bir rəqiblə otuzdururlar.

Bizim Aleksandr Karloviç də “B” sinfinin riyaziyyat müəllimi həyəcanlıdılar. Onlar öz boksçularını ilk dəfə rinqə buraxan menacer-sekundanta oxşayırlar. Aleksandr Karloviç bir-bir hamıya yaxınlaşıb, pıçiltıyla deyir:

– Başlıcası, zehninizi işə salın... tələsməyin... İşarələri dəyişik salmayın. Əgər nisbətli məsələ düşsə, onlar bacarammayacaqlar. Bu onların zəif yeridi, bilirəm... Amma başlıcası düşünməkdə.

Forsunov müəllimlərə yerlərini tutmağı təklif edir. Aleksandr Karloviç və “B” sinfinin müəllimi böyük stolun arxasına keçirirlər. Orda artıq gözətçi Mokeiç oturub və komissarın boş stulu durur.

Bizim cəbr üzrə çempionumuz Zoya Bambuka həmişəkindən də ciddi görünür. İştirak eləməyən qızlar fikirli-fikirli partalara göz qoyurlar. Onlar mürəkkəb tökür, qələmuclarını yoxlayır, qələm yonur və bizə uğur arzulayırdılar. Sonra onlar qapıda tamaşaçılar duran dəhlizə çıxırlar və “sakit duracaqlarına” söz verirlər.

Mokeiç iri, üstündə “R.-U. j. d.” hərfləri olan konduktor saatını çıxarır. Forsunov saati qarşısına qoyur. Bu saatla hər şagirdin məsələnin həllinə sərf etdiyi vaxtı qeyd edəcəklər. Əgər hər iki komanda məsələləri həll edərsə, onda kim az vaxt sərf edibsə, o qalib hesab olunacaq. Qalib komanda mükafat olaraq ikiqat qənd payı alacaq. Bundan başqa məsələni birinci həll edən şagird ən yaxşı riyaziyyatçı adına layiq görülməkdə.

Forsunov deyir:

– Uşaqlar! Sizin düzlüyünüzə arxayınam. Direktorun vaxtında birinci özüm hiylə işlədərdim, indi xəbərdarlıq edirəm: mənim yanımda heç kim aldada bilməz. Aydındımı?

Styopka inciyir:

– Bu da təzə çıxdı! Özümüzünküləri aldadacağıq?

Biz ən təmiz hisslərimizi təhqir olunmuş hesab edirdik. Doğrudan da çar rejimi deyil ha, köçürək!

Forsunov deyir:

– Hazırlaşın! Diqqət.

SƏYYAHLARA AİD MƏSƏLƏ

“İki şəhərdən bir istiqamətdə iki səyyah çıxır, birinci ikincidən arxadadı. Hər gün keçdikləri verstlərin sayına bərabər günlərdən sonra onlar qarşılaşırlar və məlum olur ki, ikinci 525 verst yol gedib. Şəhərlər arası məsafə yüz yetmiş beş verstdir. Hərəsi gündə neçə verst gedir?”

Vaxt qeyd olundu. Səyyahlar yola çıxdılar və hamı məsələyə girişdi. Sükut peysərlərə enib bizi partalara yapışdırdı. Yazı işi gedir.

Amma əllərinlə, dişlərinlə tez və ümitsiz ötüb keçən vaxtı saxlamaq istədiyin köhnə gimnaziya imtahanlarından tanış olan, rəqəmləri və fikri qarışdıran boğucu qorxu indi yoxdur. Qarşıda isə göz önündə eyni vaxtda sonluq və rüsvayçılıq dirəyi dururdu.

Yox! Yazı işi gedir. Qorxulu-zad deyil. Aleksandr Karloviç ruhlandırıcı tərzdə stolun arxasından göz vurur. Yadımızdadı, yadımızdadı! Biz düşünürük. Hər şey çox sadədi. İki səyyah: A və B. A və B boru üstündə oturmuşdular... (bu yox, bu yox) A B-ni haqlayır. “B” sinfi haqlamaq lazımdı.

Mahmızlarını cingildəyərk Çubarkov sinfə girir. Aleksandr Karloviç gözlərini bərəldib əvvəl onun ayaqlarını, sonra isə bizi göstərir. Komissar mahmızlarını boşaldıb, ehtiyatla, barmaqlarının ucunda öz yerinə keçir.

Pıçılıqla Forsunovdan soruşur:

– Kim kimi?

Forsunov daha yavaşdan deyir:

– Təzə başlayıblar!

Komissar bizə ehtiramla baxır. On beş dəqiqə sükut içində keçir. Mənim işlərim qaydasındadı, heç bir yol qəzası baş verməyib. Bambuka iki səhifə yazı doldurub. Styopkanın kağızı ağappaqdı. Kostya Juk azacıq yerindən qalxıb, sonuncu kərə artıq hazır olan həlli yoxlayır. O, birincidi!

Amma birdən Bindyuq partaların arası ilə qaçır. O iri bədənini hakimlər stoluna yıxır və hazır işi qalibanə başı üzərində tutur. Forsunov inamsızlıqla vərəqi götürür. Nəticə düzdür.

Komissar soruşur:

– Nöqtə?

– Vəssalam! – Bindyuq deyir və dəhliz vəcdlə onu alqışlayır.

Bindyuq yenə qalibdir.

Zəngdən sonra hakim işləri korlayır və yarışın nəticəsini elan edir. “A” komandasından səkkiz nəfər tapşırığı düzgün həll eləmişdi. “B” komandasından isə yeddi nəfər. Biz qalib gəldik. Biz nəinki haqladıq, hətta ötdük də. Bizim Bindyuq isə cəbr üzrə çempiondur. Ağır olmağına baxmayaraq, onu atıb-tuturlar. Bindyuq ayaqlarını oynadaraq tavana uçar. Bu vaxt cibindən nəsə düşür.

Bambuka əyilib götürür və çığır:

– Bəs bu nədir?

– Axmaq qız, – Bindyuq deyir və nəyisə onun əlindən qoparmaq istəyir. – Ver bura, axmaq qız! Mən ki, sizinçün çalışmışam. İstəmirsiniz, cəhənnəmə ki, uduzun.

Bambukanın əlindəki balaca bir kitabdır. Üstündə yazılıb: “Şapoşnikov və Valsevin məsələ kitabındakı məsələlərin açarı və geniş həlləri. İkinci hissə”.

– Özününküləri?! – Labanda qışqırır və Bindyuqun sifətinə vurur.

Cavab zərbəsi Labandanı partanın o üzünə atır.

Sınıf kənara çəkilir.

Çubarkov və Mokeiç Bindyuqu güclə saxlayırlar. Forsunov elan edir ki, “A” sinfi “B”ni ötməyib, yalnız haqlayıb. Şöhrət və qənd yarı bölündü.

QIRMIZI NAHARSIZLAR

Məktəb şəhəri gəzməkdə davam edir. Biz evdən–evə köçürük. Məktəb sərgərdandı.

Küçələrlə partaları, şkafları, qlobusları, sinif lövhələrini sürüyürük. Qabağımıza xərəkli, cənazə apararı arabalı sanitarlar çıxırlar. Cənazə arabalarına 4–cü ordunun nəqliyyat hissəsinin, Tratrçokun bir hürgüclü dəvələri qovulub. Küçələri karbol turşusu iyi bürüyüb. Yataladı.

Komissar Çubarkov əldən–ayaqdan düşüb. Tüklü ovurdları elə batıb ki, elə bil indi onları dişləyəcək. O, hospitalları dolaşır, idarələrə deyir, bizimlə məktəb ləvazimatını daşıyır. Onu küçələrin hamısında: Piskunovda, Kobzarda, Breşkada eyni vaxtda görmək olar...

– Vəssalam! – Piskunovda, Kobzarda, Breşkada eşidilir. Möhkəm dur və nöqtə! Bir az fırlanaq! Az keçməz, cavanlar, meşə də, dağlar da dilə gələr. Necə ki, deyirlər: pis şəkildə – keçə Martını dartır. İndi isə əksinədir: Martın keçini dartır. Faktdır!

Bir dəfə müvəqqəti bir yerdə qərar tutmuş məktəbə dərsin axırında səsi batmış, gözləri qızarmış halda, ağappaq dodaqlarında maxorka sarısı gəldi. Ondan karbon turşusunun iyi vururdu.

– Yoldaşlar! – Komissar güclə, xırıltılı səslə deyir: – Xahiş edirəm kiçik bir fayda gətirəsiniz... Qərargah mənim qarşımda bu sualı qoyanda, o saat dedim ki, mənim cavanlarımın əlində bu heç nədi, onlar cəbri tum kimi çırtlayırlar. Bütün naməlum şeyləri məlum şeylərdə təyin edirlər, nöqtə. Deməli, belə, uşaqlar... Kim inqilaba fayda gətirmək istəyir?

– Yaman deyirsən ha! – Məktəblilər qışqırırlar.

– Baxır nə fayda, – ehtiyatlı Bindyuq bunu deyib saatına nəzər salır.

Komissar izah edir ki, tələsik kazarmada və Breşkada səpmə yatalağı barədə iri plakatlar asmaq lazımdır. Saratovdan hələ göndərməyiblər, qərargahda da yoxdur. Özümüz çəkməliyik. İri hərflərlə yazmaq və iri bit şəkli çəkmək lazımdır.

Komissar qalın bir sarğı kağızı bükülüsü və quru boya gətirdi.

Sınıf olduqca soyuqdu. Məktəb qızdırılmır. Saat beşdi. Çoxdan evə dağılımaq vaxtıdır.

– Mən özüm çəkərdim, – Çubarkov deyir, – gəl ki, istedadım yoxdu, vəssalam. İstedadsız isə bit də çəkə bilməzsən. Bax Zoya,

Stepan, Lyolka bacarırlar. Onların bir dəfə lövhədə mənim karikatürümü necə çəkdiyini görmüşəm. Lap oxşayırdı. – Nöqtəbənöqtə düz gəlirdi.

Çəkməyə natura lazımdı! – Styopka dinc durmur. – Kimin yadından çıxıbsa, Bindyuq özünkülərin verər. Onunkular toxdu.

– Qavrya, bunlar şit zarafatlardı, – vasvası Aleksandr Karloviç onu saxlayır. – Yaxşısı budur işə girişin. Bu faydalıdı.

Styopka qışqırır:

– Uşaqlar, fövqəladə, xüsusi məqsədli rəsm dərsi elan edirəm!

– Artıq gecdir, – arxadan səslər eşidilir, – soyuqdu bura.

– Evə getmək istəyir! – Küncdə (Bindyuq oturan yerdə) kimse narazılıq edir, – lap gimnaziyadakı “naharsızlar” kimi oturmuşuq.

Mən sıçrayıb partanın üstünə çıxdım.

– Ah belə? Uşaqlar, – deyə qışqırıram, – kim qırmızı könüllü naharsızlara bu gün yazılmaq istəyirsə, yatalaqla mübarizə üçün şəkil çəkməyə qalsın! Kim ki, özünü gimnaziyada hiss edir və düşünür ki, onu müdirlər burada saxlayır, qoy çıxıb getsin! Hə?!

Yaman soyuqdur. Yaman da acmışıq. Saat altıdır. Bindyuq kitabını götürüb gedir. Onun arxasınca gözlərini aşağı dikib bizə baxmağa çalışaraq, o biriləri qapıya doğru yönəlirlər. Amma belələri çox azdı. Labanda, Kostya Juk, Zoya Bambuka qaldılar. Onlarla birgə ən yaxşı uşaqlar və qızlar da qaldılar.

Biz ağaz yağıyla işləyən çırağı yandırırıq. Komissar dəmir “burjuyka” sobanı qızdırır və konserv qabında boyanı əridir. Döşəməyə kağız sərilir. Sənətkarlıq başlanır. Fırça yoxdu. Burma kağızlarla çəkirik. Detalları barmağımızla işləyirik. Hərflərimiz ayaq üstə güclə dururlar. “Yatalaq” sözündə məsələn, “ya”nın həmişə dizi bükülür. Həşaratlar daha uğurlu alınır. Amma Styopka ayaqların və bığların sayı barədə Kostya Jukla mübahisəyə girişir.

– Eh səni, Juk, – Styopka Kostyanı qınayır. – Familıyan həşarat familıyasıdı, amma onun neçə ayağı olduğunu bilmirsən.

Səs çoxluğu ilə ayaqları çox göstərməyi qərara alırıq. Ayaq nə qədər çox olsa, bir o qədər qorxunc və inandırıcıdır. Budur, plakatlarımızla qırxayaqlar, yüzayaqlar sürünür; soyuq döşəməyə uzanmışıq, gün ərzində əldən düşmüş komissar bizə kömək edir. O, boyanı qarışdırır, kağızı kəsir, şüarlar deyir. Başı dözülməz dərəcədə ağrıyır. Onun dəqiqələrlə boğuş səslə inildədiyini eşidirik.

– Yoldaş komissar, bəlkə evə gedəsiniz, – uşaqlar ona məsləhət görürlər, – gör bir necə yorğunsunuz. Biz sizsiz də hər şeyi edərək.

Onu qova bilmirik, komissar nə təslim olur, nə də yatmağa gedir. Gah bizi ruhlandırır, gah bizim plakatlardan vəcdə gəlirdi.

Küncdə parta arxasında isə Styopka ilə mən şeirli plakat yazırıq. Uzun müddət rabitəsiz sözlərin üstündə baş sındırırıq. Sonra gözlənilmədən hər şey öz yerini alır və plakat hazır olur. Bizim çox xoşumuza gəlir. Komissarın da xoşuna gəlməli idi. Öz əsərimizlə fəxr edə-ədə onu Çubarkovun yanına gətiririk. Plakatda belə yazılmışdı:

Yaxşı təmizlikdə
Bit-zad olmur balam.
Yatalağı bit yayır
Nöqtə və vəssalam!

Amma komissar ifadəsiz baxışlarla plakatdan gözünü çəkmir. O, partada oturub qərribə tərzdə yellənir və nəşə dodaqaltı deyir.

– Onlar niyə qarşılaşmırlar? – Komissar narahatlıqla pıçıldayır.
– Qoy görsünlər... Nöqtə...

– Kimlər görüşümlər, yoldaş Çubarkov? – Soruşuram.

– Əşi onlar, A və B... səy...yahlar...

Aleksandr Karloviç təşvişlə ona tərəf əyilir. Komissar ölümcül yatalaq qızdırmasıyla alışıb-yanır.

İŞLƏR PİSDİR

Komissar ölüm yatağındadır. Sınıfdə yalnız bu barədə söhbət gedir.

Evdə isə mən məktəbdən qayıdandan sonra, Oskə dəhlizdə deyir:

– Bilirsən, Lyolka... Komissarı indi samovarla müalicə edirlər. Ata hərbi komissarlığa zəng edəndə özüm eşitdim, deyirdi ki, üç gündü onu dəmkeşlə saxlayıram.

– Əşi qoy görək, Oskə! – Mən inanmıram. – Yenə də nəyisə tərsinə başa düşmüşən. Gülməli deyil...

Amma Oskə dediyini deyir:

– Düzdür axı, Lyolya! Mən də yalançı boğaz boğması olanda nəfəsimə isti buxar verdikləri kimi ona da yəqin ki, belə edirlər.

Bu vaxt atam xəstəxanadan qayıdır. Onun gözlərində elə bir ciddi ifadə var ki, hətta adətən ağaca dırmaşmış kimi onun üstünə dırmaşan Oska bu gün kənarında durur. Atam paltosunu soyunur. Dəhlizdən o saat xəstəxana iyi gəlməyə başlayır.

Sonra atam yuyunmağa gedir. Biz də onun arxasınca. Həmişə olduğu kimi uzun-uzadı sabunla öz iri, qəşəng doktor əllərini səylə yuyur, fırçası ilə qısa tutulmuş dırnaqlarını təmizləyir. Sonra atam ağzını yaxalayır, bu vaxt o başını dala atır, boğazı samovar kimi quruldayır.

Biz onun yanında durub bizə yaxşı tanış olan bu mənzərəyə baxırıq. Susub durmuşuq. Nəhayət, mən cəsarətə gəlirəm:

– Ata, Oska deyən nə sözdü ki, guya komissarı samovarla müalicə edirlər.

– Hansı samovarla? Boş-boş danışırısan...

– Ata, sən axı özün telefonla deyirdin, – Oska təslim olmur, – üçüncü gündür ki, komissarı dəmkəşlə saxlayırısan.

Atanın dodaqları qaçır:

– Ay səni! Biz onu kamforada saxlayırıq. Aydını? İnyeksiya eləyir, hər altı saatdan bir iynə vururuq. Ürəyi zəifdir, – atam artıq mənə tərəf dönərək və əllərini xırda damalı dəsmalla silərək deyir: – Hərərəti daima qırxdan yuxarıdır. Orqanizmi tamam zəifləyib. İş onu tamam əldən salıb. Səhər saat beşdən axşam onacan ac qalanda belə olar də.

– Deməli, pisdirdi? – Soruşuram.

– Nəyi yaxşıdır ki! – Atam acıqla deyir və dəsmalı çarpayının başına atır. – Bircə ümid var: bədəni pəhləvan bədənidir, saxlayacaq onu.

– Ata, nə vaxtadək çəkəcək bu?

– Yatalağ, səpmə. Demək çətindi. Böhranı gözləyirik.

İndi hər dəfə sinfə girən kimi uşaqlar və qapının ağzına yığışmış yuxarı sinif şagirdləri məni dövrəyə alırlar.

– Hə, böhran tezmi olacaq? Atan nə deyir?

Böhran isə gəlib çatmır ki, çatmır. Komissarın hərərəti isə gündəndən artır, gücü hər saat azalır.

Doğrudanmı komissar deyən kimi “nöqtə və vəssalam” məqamıdı...

Styopka Atlantida və Kostya Juk məktəbdən sonra özləri xəstəxanaya qaçırlar ki, komissarın səhhətini öyrənsinlər. Amma orda onlar nə deyəsidiylər ki? Hərərəti 41-ə yaxındı, huşu özündə deyil, sayıqlayır...

İşlər pisdir.

HƏ-YOX...

Gecə yuxulu-yuxulu telefon zəngini eşidirəm. Demək olar ki, eyni vaxtda giriş qapısının aramsız döyülməsi məni oyadır. Sonra Styopka Qavryanın tanış səsini eşidirəm:

– Doktor, vallah, düz sözümdü... Mən özüm orda idim. Amma məni qovdular... Onun ürəyi az qalıb ağzından çıxa. Tibb bacısı dedi ki, böhran başlayıb.

Atamın astadan dediyini eşidirəm:

– Sakit ol! Bütün evi başına almısan! Mənə artıq zəng ediblər. İndi gəlirəm. Xahiş edirəm, hay-küysüz. Böhran. Hərərəti qəfil düşüb... Lyolya bu nədi?

Adyalı çiynimə atıb durmuşam, bədənimə əsdirən üşütmədən dişlərim taqıldayır.

– Ata, mən də sənənlə gedirəm.

– Aqlını itirmisən, nədi?

– Bəs Styopka?

– Sənə Styopkan başını soxsa, əmr edərəm onu üç boyun... Sizi deyəsən konsiliuma çağırmaıblar.

Atam tələsik geyinir və giriş qapısını çırpıb gedir. Karıxmış Styopka bizimlə qalır.

Soyuq, uzun gecə saatları qurtarmaq bilmir. Oskaya oyanır. Mənim çarpayımda Styopkanın oturduğunu görüb, Oskaya da yatağında dikəlib oturur. Vaxtında göstərilən iki yumruq – Styopkanın və mənimki Oskanı təzədən adyalın altına girməyə məcbur edir. Amma oradan Oskanın maraqla baxan gözlərinin ışıltısını görürəm.

Styopka pıçıldayır:

– Necə bilirsən, qüvvəsi çatır, ya çatmaz?

Biz onunla uzun-uzadı komissar barədə danışırıq. O yaxşı adamdır! Məktəbdə demək olar ki, uşaqların hamısı onun tərə-

findədi. Çünki o özü ədalətlidi və ədalət tərəfində də durur. O vaxt bizim troqloditlərin qabağını yaman aldı və əbəs deyil ki, Karlıç ona hörmət edir.

– Bilirəm, o, cəbhəyə getməyi arzulayır, – Styopka pıçılıyla mənə danışır. – Artıq xahiş edib, ərizə yazıb ki, onu buraxsınlar. Ərizəsini qaytarıblar – saxlayın! Deyirlər ki, Sovet hakimiyyəti yerlərdə də lazımdı!

– Əgər getsə, yenə hər şey korlanacaq!

– Aydındı, özümüzünkü olsa da intizam barədə ciddidir. Əgər getsə, onda qorun!

Birdən aqlımıza gələn dəhşətli fikirdən ikimiz də susuruq: “gedib, getməyin” yeridimi?! Axı indi bax bu dəqiqələrdə, orda, xəstəxanada... komissar ölümə çarpışır. Qədim divar saati yemək otağında bərkədən, qorxunc bir səslə taqqıldayır: “Hə – yox... qüvvəsi çatar, ya çatmaz”. Elə bil saniyəni saniyə dalınca çobanyastığı ləçəyi kimi qıraraq fala baxırdılar.

– Hə... – yox... qüvvəsi çatar, ya çatmaz...

Bu vaxt giriş qapısının ingilis kilidinə salınan açar səsi gəlir. Atamın ayaqqabılarını soyunduğunu eşidirəm. Styopka ilə dəhlizə qaçırıq.

Soruşmağa qorxuruq. Dəhlizdə qaranlıqdı – heç nə, atamın üzü də görünmür.

– Bu nədir belə, hələ yatmamısınız, lap gecəquşusunuz! – Qaranlıqda atamın səsi guruldayır, amma bu səs acıqlı yox, təntənəlidir. – Hə, yaxşı, yaxşı. Başa düşürəm. Ümumiyyətlə, mənə, sağalacaq! İndi komissarınız təzə doğulmuş kimi yatır. Bunu sizə də arzulayıram. Haydı, yatmağa! İki saatdan sonra yoxlamağa gedəcəyəm.

Bax onda doğrudan da “şvambanların hamısı u-ra, u-ra! – deyə qışqırırdılar...

SAĞALMA VAXTI GÖZƏBAXMA

Komissar sağalır! Amma hələ çox zəifdi. Dünən onu, nəhayət, keçmiş tacir Starovoytovun evinə köçürdülər və Styopka Qavrya ona dəyməyə getmişdi. Sınıfdə hamı Styopkanı dövrəyə alıb qulaq asırlar.

Styopka məlumat verir:

– Deyir ki, hərarət olanda, həmişə gözümün qabağına o iki səyyah – A və B gəlirmiş... Məsələdəki səyyahlar. Yadinızdadırmı, uşaqlar? Deyir, xəstəxanada hamını bezdiribmiş; niyə axı bu səyyahlar heç cürə görüşə bilmirlər. Hey gedir, gedirlər... Görüşən kimi, deyir, sağalmağa başladım...

– Yəqin ki, bizi düşünürmüş, hərarəti olduğu üçün bu vəziyyətdə imiş. – Zoya Bambuka ciddiyyətlə deyir.

Styopka razılaşır:

– Aydındı. Məni onun yanına on dəqiqəliyə buraxmışdılar. Onun yanında xəstəxanadan bir nəfər şefqət bacısı növbə çəkir. Elə hey soruşurdu: məktəbdə vəziyyət necədi? Oyunbazlıq eləmirik ki? Karlıq öhdənizdən gəlirmi? Bindyuqun cəbrlə işləri nə yerdədi?

Hamı Bindyuqa baxır. O qızarır, yoğun çiyinlərini çəkib nəşə açıq-aşkar sarsaq bir söz demək istəyir, amma Styopkanın gözlərini görüb, üzünü döndərir.

– Hə, – Styopka davam edir, – uşaqlar, gəlin gicliyi bir tərəfə qoyaq. Ona indi həyəcanlanmaq olmaz. Lyolkadan soruşa bilərsiz, doktor belə dedi. Düzdürmü? Gəlin hələlik şüursuz hərəkətlərə yol verməyək. Yoxsa bəd ayaqda qapaz da alarsız, xəbərdarlıq edirəm... Düzdürmü, Juk?

Kostya Juk deyir:

– Biz nəciyik, adamıq, ya yox? Ən alçaq adam olasan ki, belə vaxtı onun səhhətini korlayasan... Bindyuq, bunu sən də nəzərə al.

Bindyuq inciyir:

– Sən öz dərdini çək! Şüurlulara bir bax!

Yanında durmuş Lobandanı çiynilə itələyib çıxır. Styopka isə mənə deyir:

– Oxumaqçün kitab xahiş eləmişdim. Mən sizə artıq dəymişəm; amma qardaşın sənsiz vermir. Verərsən? Apararam...

– Özüm apararam, – deyərəm. – Komissarçün nəyi seçim?

Evdə kitabların arasında eşlənərkən Oska mənə məlumat verir:

– Styopka xahiş elədi ki, bunu... necədi o... unutmuşam. Kristomantiyanı.

– Müntəxəbatı? – Mən təəccüblənirəm.

– Yox, – Oska alnını, dodaqlarını qırıq-dıraraq deyir. – Dayan, indi yadıma düşər. Xatırladım! Əlbəttə, o Kristomanto yox, “Sakramento” deyirdi. Bax, indi bilərəm!

Amma “Sakramento” adlı kitab yoxdu axı. Sərraf kolonistlər hərdən şəhərə gələndə belə söyüş söyürlər. “Donnervetter, sakramento!” Bu nəse “lənətə gəlmiş” bənzər bir şeydi. Styopka komissarçün hansı kitabı istəyirmiş?

– Styopka dedi ki, o qrafdı və onun tufəngi var, – deyə Oska mənə kömək etməyə çalışır.

Anladım! Hər şey aydıdı: Kristomonto, “Sokramento” yox, Monte-Kristo! “Qraf Monte-Kristo”... Amma məndə bu kitab yoxdu... Mən Şvambra zövqünə sadıq qalaraq qədim yunan əsə-tirlərində və “Robinzon Kruzo”da əl saxlayıram.

Kitabları köhnə qəzetə səliqəylə büküb komissarçün aparıram.

Komissar çox kasıb yaşayır. Stola qəzet sərilib. Stolun üstündə, sıriqlinin altından çaydanın burnu görünür. Sönmüş “burjuyka” sobasında mis əsgər qabı soyumaqdadır. Bambuk etajerkada kitab qalağı var. Yuxarıda yazılıb: “Siyasi savad”. Komissarın yalnız çarpayısı əladı. Elə genişdi ki, lap eninə uzan. Başlığı və qabağı fiqurlu, xalçalı, naxışlıdı. Çarpayı yox, lap qoşaatlı xizəkdi. Yəqin tacir Stravoytovdan qalmadı. Köhnəlmiş divar kağızına basma-düymə ilə Karl Marksın və Leninin portretləri vurulub. Çarpayının böyründəki divarı iri, zövqlə çap olunmuş plakat örtür. Plakatda beşulduz, şişpapaqlı qızıl əsgər təsvir olunmuşdu. Hara dönsəm, hara baxsam da diqqətli nəzərlərini gözlərimdən çəkmir və elə bil şəhadət barmayıqla mənə göstərərək, tələbkarlıqla soruşur: “Sən köüllüyə yazılmısanmı?” Durmadan üstümə yeriyan bu plakatda belə yazılmışdı.

Mən isə onsuz da özümə qətiyyətsiz hiss edirəm. Məni qapıda heç kim qarşılamaı. Tibb bacısı görünür artıq getmişdi və mən komissarın yad bir səslə dediği: “Gəlin” sözlərini eşidincə bir neçə dəfə qapını döyməli oldum.

Komissarın saçı ayrı cür vurulub. O elə arıqlayıb ki, həddən artıq geniş olan bez köynəyinin yaxalığı sümükləri çıxmış çiyin-lərindən düşürdü. Komissar zəif, nəse günahkar bir təbəssümlə üzümə gülümsəyir:

– Sağlamam! Budur... əvvəl doktorlar, indi isə doktor uşaqlar gəlib-gedirlər. Deməli, vəssalam. Azarladım, nöqtə. Siz necəsiz, timsahlar?

Məndən məktəb barədə soruşmağa başlayır. Sonra mən ona qiraətlə Heraklin qəhrəmanlıqlarını oxumağa başlayıram. İfadəylə

oxumağa çalışıram və Herakl doqquz başlı Lerney əjdahasının başlarını bir-bir üzüb atanda duymadan özümdən çıxıram. Heraklin ikinci qəhrəmanlığını qəsdən seçmişdim, çünki mitinqlərdə dəfələrlə çoxbaşlı əjdaha – əksinqilab barədə eşitmişdim. Budur, qəhrəmanın qaraqan axıdan bu qəzəbli əjdahaya necə qalib gəldiyini oxuyuram.

Komissar yatır. Onu yəqin ki, çoxdan yuxu tutub. Onun arıq, amma geniş sinəsi aramla qalxıb–enir. Mənsə oturub nə edəcəyimi bilmirəm. Gedimmi? Utanıram. Beləcə oturummu? Pis çıxır. Bir də ki, məlum deyil, bu nə qədər davam edəcək.

Otaqda sakitlikdir. Yalnız komissarın gedib–gələn nəfəsi eşidilir. Bir də hərdən, stolun üstündə soyuyan çaydanın tənəkəsində nəsə çaqqıldayır. Barmağını mənə uzadan divardakı qızıl əsgər də gözlərini hələ də çəkmədən baxır. Mən də gözlərimi ondan ayıra bilmirəm. Lap bizim sinifdə oynadığımız “gözəbaxma” oyunu alınır. Təkbətək – kim–kimə çox baxacaq? Amma plakatdakı qızıl əsgər elə acıqla, amansız bir nəzərlə baxır ki, mən gözlərimi qırpmaqdan və uduzmaqdan özümü güclə saxlayıram.

– Su, – komissar qaralmış, çuxura düşmüş gözlərinin qapaqlarını aralamadan astadan deyir.

Çaydan parça tökürəm. Çay hələ tamam soyumayıb. Komissar gözlərini azacıq açıb mənim əllərimdən içir və minnətdarlıqla mənə baxır.

– Sən özün də çay içsənə. Amma çayım kökdəndi. Qənd də ki... şəkər olmaz, deyirlər ki, yatalaقدan sonra böyrəklərə təsir edir.

Komissar inciməsin deyə, bulanıq, yanıq iyi verən, şəkərsiz həlim, dadsız çaydan töküüb içirəm. Buradaca ağıma bir plan yetişir. Sabah onu həyata keçirəcəyəm.

Başımı kök çayı içdiyim parçadan qaldırıb ehtiyatla divara baxıram. Qızıl əsgər yenə də diqqətlə mənə baxır, amma bu baxış indi məni karıxdırmır. Mən nə edəcəyimi bilirəm.

QƏNDLƏ ÇAY

O biri gün yenə komissara dəyməyə gəlirəm. Cibimdə dörd parça qənd var. Bu mənim bugünkü və sabahkı məktəb payımdı.

Komissar əvvəlkindən azacıq yaxşı görünür. Gözləri gülür. O, gülümsəyəndə gözlərində bizə yaxşı tanış olan iti parıltı oyanır.

Amma bu parılı o saat dumana bürünüb sönür. Komissar yəqin ki, hələ çox zəifdi.

– Keçən dəfə sən oxuyanda xoruldamağa başladığıma görə mənə acığın tutmasın, – o üzr istəyir. – Hələ zəifəm. Beynim du-manlıdı. Sonrası da ki, yaman fantastik şeylərə uymusan. Mənim-çün qoyduğun o kitaba, Robinzon barədə olana da baxdım. Pis deyil. Bu daha maraqlıdı. Amma indi onu oxumağa halım yoxdu. Təklilər dözə bilmirəm. Adamları ürəyim istəyir... İndi elə vaxtdı ki, hər kəs hesabdadı, mən isə sənin Robinzonun kimi, adada bikiq qalmışam... Tfu, belə də iş olar! Yaxşı, vəssalam! Nöqtə. Qalxmaq vaxtıdı. Dünən ayaqlarımı sallamışdım. Hə, doktor balası, kömək elə mənə... Bir sınaım.

– Sizinçün hələ tezdi. Atam dedi ki, hələ yatmalısınız.

– Atanın dediyi bir kənara! Onların, doktorların bütün təbabəti nərmenazik sinif üçündü. Bizim isə kökümüz başqadı! Canı bərkik! Gəl, çox danışma.

O, arıq ayaqlarını sallayıb, hərəsini əlləriylə qaldırıb, ehtiyatla çarpayının yanındakı keçə çəkmələrə dürtür.

– Hə, kömək elə, kömək elə, bu tərəfdən, mənə bu əlimlə çarpayından tutum... Hə... Bir, iki... Gəl yükdaşıyanlar kimi! İndi düzələr... İndicə... Hə, bir də!

Güclə ayağa qalxır, kürəyimi onun qoltuğunun altına verirəm. Komissar bir addım atıb, ağırlığını üstümə salır. Onu tutmağa imkan tapıb, çətinliklə çarpayıdakı çatdırıram. O, ağır-ağır nəfəs alaraq uzanır. Görkəmindən acizlik, bədbəxtlik yağır.

– Yeriyyə bilmirəm... Nöqtə... Get. Nə baxırsan? Get deyirəm! Nə baxırsan, doktor balası? Komissar pis gündədi. Qurtardı?! Yalan deyirsən, doktor balası! Mən sənə yeriməyi göstərərəm.

Onun tükli, saralmış sifəti boyu iri damla yavaş-yavaş axıb uzanır. Mən qorxuram. Komissar, şən, yoğun səslə, lazım gələndə hər hansı bir izdihamın küyünü səsiylə batıran komissar Çubarkov indi kırıncə öz yatağında hıçqırır.

Qızıl əsgər isə rəhmsizcəsinə barmağını divardan mənə uzadıb və gözlərini çəkmir. Mənim günahım nədi axı?

Cəld stola tərəf atılıb, sırıqlıyla örtülmüş çaydandan sarıtəhər məhlulu parça tökür, öz iki günlük qənd payını ona atıram. Komissar əli əsə-əsə parçanı məndən alır. O bir az özünə gəlir, yavaş-yavaş qurtum vurur, sonra dodaqlarını yalayır.

– Eh, gör necə şirindi! Bal kimidi. Bu nədəndi belə?

Şübhəylə mənə baxır. Sonra mənim qəndimin hələ əriyib qurtarmadığı parça baxır.

– Sən məni əzizləyirsən! Bir həftəlik payını mənə sərf eləmişən? Nahaq yerə, özünə bir parça saxlayaydın gerek. Yoxsa yenə şirnisiz çay içəcəksən.

Mən çaydandan özümə bir parçə süzürəm, qurtum vururam. Heç nə anlaya bilmirəm. Qatı, şipşirin şirə dodaqlarıma yapışır. Sonra, deyəsən, anlamağa başlayıram.

– Yoldaş komissar, məndən əvvəl yanınıza gələn olubmu?

– Deyirsən də! – Komissarın dodaqları qaçır. Əşi burda bütün sinif olub: Kostya Juk, Labanda, Zoya, Styopa, hamı. Onlar sobanı qalayıb, çay qoyublar. Özləri içmədilər. Sən niyə içmirsən?! Görürsən, sənə deyirəm qəndsiz ləzzəti olmayacaq. Hə, iç bilmirsənsə, onda haydı, oxumağına get. Yapış məndən. Mən indi sənə çayından sonra bir az qüvvətə gəlmişəm. Yapış deyirəm! Hə?!

Komissar məndən tutub yenə də yeriməyi öyrənir.

ŞVAMBRANLARIN SƏRGƏRDANLIĞI VƏ YA SİRLİ ƏSGƏR

Məktəb köçəri həyat sürürdü və onunla birlikdə Şvambraniya da gəzirdi. Pokrovskin və məktəbimizin həyatındakı böyük hadisələr aydı ki, Böyük Dış Materikinin daxili və coğrafi vəziyyətində öz təsirini göstərirdi. Şvambraniyada iğtişaların arası kəsilmirdi, çünki ölkə öz dövlət qanun-qaydalarını dəyişirdi.

Pokrovskda bit gizli fəaliyyətdən çıxıb rəsmiləşdi. Səpmə yatalağı hər şeyə qırmızı xaç qoyurdu. Oskə təkid edirdi ki, Şvambraniyada ölüm halları qeyd olunsun. Mən etiraz eləy bilmədim. Gerçəklik statistikasını ölüm tələb edirdi. Şvambraniyada qəbiristanlıq yaradıldı. Sonra biz şvambranların: çarların, qəhrəmanların, çempionların, yaramazların və dənizçilərin siyahısını götürdük. Kimi basdıracağımızı uzun müddət götür-qoy elədik. Mən xırda şvambranlarla, məsələn: keçmiş Saray Sudaşyanı və ya Xarici İşlər Ustası ilə yaxamı qurtarmaq istəyirdim. Amma qan hərisi Oskə dediyində dururdu. O, gerçəklik naminə iri qurbanlar tələb edirdi.

– Bu necə oyundur ki, heç kim ölmür? – Oska sübut edirdi. – Sonsuz yaşayırlar! Kimə rəhmimiz gəlir, qoy ölsün.

Uzun çəkən ağır şübhələrdən sonra Şvambraniyada Dənizçilərin Həmrahi Cek öldü. Qəddar qraf Urodonal Şatelena onun böyrəklərini daşla doldurdu. Dənizçilərin Həmrahi Cek ölərkən danışdığı sözləri lüğətinin son səhifəsi üstündə qışqırdı:

– J vez a... Mən gedirəm onların!.. Ferma lya maşına! Stop di maşına!..

Bundan sonra o, hamıya uzun ömür sürməyi əmr eləmək istədi, amma bu lüğətdə yox idi. Onu musiqi ilə basdırdılar. Çələnglər əvəzinə xilasedici halqalar aparırdılar və qəbrin üstünə vizit vərəqəsi ilə birlikdə qızıl lövbər qoydular.

Ağır itkiyə, iqlimindəki və siyasətindəki aramsız dəyişikliklərə baxmayaraq Böyük Diş Materiki heç vaxt bizi rahat qoymurdu. Balıqqulağı küyününün miss qapıları arxasında tənhalıq içində sirri qoruyan kraliça get-gedə sınıxırdı.

Bir dəfə Oska tamam karıxmış halda məktəbdən qaçıb getdi. Günün günorta çağы küçədə bir nəfər əsgər Oskaya yaxınlaşıb, Şvambraniyaya necə getmək lazım gəldiyini soruşmuş... Oska özünü itirib qaçmışdı. Biz o saat ikilikdə sirlə əsgəri axtarmağa getdik. Amma onun izi-tozu da yox idi. Oska qətiyyətsizliklə dedi ki, bəlkə həqiqi azmış şvambranmış. Mən Oskanı lağa qoydum. Yadına saldım ki, Şvambraniyanı və onun sakinlərini biz özümüz uydurmuşuq. Bununla belə Oskanın, deyəsən, Şvambraniyanın həqiqətən mövcud olmasına inandığını sezməyə başladım.

BİRİNCİ DƏRƏCƏLİ ŞVAMBRANIYA

Tezliklə bu, Oskanın məktəbinə yayıldı. Onsuz da elə birinci gündən öz siniflərində Oskanın adı çıxmışdı. Balaca şagird qızlardan biri dərstdə qəndin nədən və necə alındığını soruşmuşdu.

– Mən bilirəm, – Oska dedi. – Qənd məktəbdə alınır.

Məktəbin müvəqqəti müdiri Koçerigin gəlməyən botanika müəllimini əvəz edirdi.

– Mahiyyətə danışmırsan! – O, dedi.

Oska əlavə elədi:

– Qəndi yerdən püskürən neftdən tapırlar.

Müvəqqəti müdir özünü itirdi. O biri gün sinfə gəlib xəbər verdi ki, onun əldə etdiyi məlumatlara görə saxarini yerdən çıxarırlar... Amma neftdən yox, kömürdən. Koçerığın Oskaya böyük hörmətlə yanaşmağa başladı.

Oska bundan istifadə edib iri sinif xəritəsində Şvambraniyanın konturunu çəkdi. Təbiət və coğrafiya müəllimi də olmadığına görə bu vaxt Koçerığın “boş dərsi” aparırdı. Müvəqqəti müdirin barmağı təzə materikin dağlarında azdı.

– Burda hansı ölkə yerləşir? – Müvəqqəti müdir barmağıyla naməlum ölkəni göstərərək soruşdu: – Hə? Kim bilir?

Sınıf bilmirdi.

– Bu, Şvambraniyadır, – Oska dəcəlliklə dedi.

Müvəqqəti müdir bir də soruşdu:

– Necə dedin?

– Şvambraniya! – Oska ciddi tərzdə təkrar etdi.

– Beləsi varmı? – Müvəqqəti müdir qətiyyətsizlik soruşdu.

– Var, – Oska dedi. – Srağagün axşam bir əsgər hətta ora qaçıb getdi.

Sinfə həşir düşdü:

– Bəs onda niyə kitabda bu ölkə yoxdu?

Oska dedi:

– Təzə ölkə olduğuna görə hələ qlobusa düşməyib.

– Hə, onun barəsində danış görək, – deyər müvəqqəti müdir tələb etdi.

Oska xəritənin qarşısına çıxdı. Dərsin axırına kimi Şvambraniyadan danışdı. O, Böyük Diş Materikinin bitki və heyvanat aləmindən müfəssəl danışdı və sinif nəfəsini qısıb Şimal Kadelyabrın dərələrində yaşayan konyaklar barədə hekayətə qulaq asırdı. Oska Piliqviniya ilə müharibədən, Brenoborun devrilməsindən, mərhum Dənizçilərin Həmrəhi Cekin səyahətindən, Urodonal Şatelenanın şər əməllərindən də danışdı. Müvəqqəti müdir şvambrian coğrafiyası dərindən razı qaldı.

– Əla bilirsən, – dedi. – Çardağın yaman yaddaşlıdı, lap təəcübüldü! Nə vaxt bunları əzbərləmişən? Əyləş. Uşaqlar, – o sinfə müraciət elədi, – gələn dəfəyə bunların hamısını əzbər bilməlisiniz.

Oska məktəbdən qeyri-adi bir fərəhlə qayıtdı.

– Şvambraniyanı artıq məktəbdə keçirlər, – qürurla dedi.

Az qala döşəməyə oturacaqdım.

Amma bir gün təzə müdir karıxmış Oskanı özü evə gətirdi. O, mehribanlıqla onun əlindən tutub gətirir və dilə tuturdu ki, şvambran inamından üz döndərsin. Arxadan isə Oskanın sinif yoldaşları gəlir və qışqırırdılar: “Şvabra! Şvabra!”¹ Təzə müdir anama və atama Oskanın qəribə coğrafi biliyindən danışdı. O xahiş elədi ki, inadkar şvambrana təsir göstərsinlər. Oskanı sızıldayır və elə hey Şvambraniyanın yolunu axtaran sirli əsgərə isnad edirdi.

Elə həmin həftə biz Oskayla meydanda gəzəndə, sarğılı və çiyinlərində sandıqlar olan iki cavan kəndli bizə yaxınlaşdı.

– Cavanlar, doğmalar, hörmətli adamlar, hardadır burda o... – onlardan iri tez-tez deməyə başladı və biz qorxu içində donduq. – Ştabarmiyani² necə tapmaq olar? Orduya könüllü yazılmaq istəyirik...

Deməli, sirli əsgər oranın yolunu axtarırmış!

GİRİŞ KÜÇƏDƏNDİR

Səpmə yatalaq sanitarların və qəbirqazanların aramlı yerişinə uyğunlaşmış küçələri dolaşırdı. Yatalaq qızdırmalı sayıqlamalarda səsinə qaldırır, matəm mərasimlərində susurdu. Tratrçokun dəvələri ölü arabalarını dartırdı. Məktəb yerini dəyişirdi.

Şvambraniya sabit həqiqət axtarışıyla hakimləri, iqlimi və en dairələrini dəyişirdi. Yalnız bizim evimiz öz körpüsündə köhnə en, əvvəlki uzunluq dairəsində dururdu. O, pas atmışdı – elə bil artıq paroxod yox, ağır, adaya dönmüş barj idi. Tufan onun içinə dola bilirdi. Çünki adam külək çəkməsindən qorxaraq nəfəlikləri bağlayırdı.

Amma aydındı ki, bəzi dəyişikliklər baş verdi. Atam pencək yox, frənç geyinirdi. Cibinin üstündəki qırmızı xaç atamın hərbi həkim olduğunu bildirirdi. Atam köçürülmə məntəqəsində işləyirdi. “Qeyri-münasib tanışlar” indi ehtiyat qapıdan yox, elə bil sözü bir yerə qoyublarmış kimi giriş qapısından gəlirdilər. Hətta mətbəxdən yolu daha rahat olan sudaşıyan da tələbkarlıqla giriş qapısının zəngini

¹ Lif süpürgə

² Ştabarmiya – ordu qərargahı

basırdı. O, su damcılada-damcılada, iz qoya-qoya bütün mənzildən keçib gedirdi. Onun vedrələrində bir ləyaqət vardı.

Biz Oskla ilə giriş qapısından olan gəlişləri alqışlayırdıq. İndi onlarla mətbəx arasında ehtiramsızlıq yeli əmələ gəlmişdi. Bizim dünya ədalətsizlikləri siyahısındakı birinci bənd də (“qeyri-münasib tanışlar” barədə) pozuldu.

İnqilabdan sonra giriş qapısının zəğinin ilk çalanlar dülgər və çilingər oldular. Annuşka qapını açdı, onlardan gözləməyi xahiş edib, gəlib atama “kimlərin sə doktoru çağırıldığını” dedi.

Anam soruşdu:

– Kimlərdir?

Annuşka cavab verdi:

– Kişilərdi, – bütün xəstələri o ağalara, kişilərə və kəndlilərə bölürdü.

Atam dəhlizə çıxdı.

– Sizin yanınıza gəlmişik, – gələnlər atama onun ad və familiyası ilə müraciət etdilər: – xahiş edirik, bizi dinləyin.

– Şikayətiniz nədəndi? – Atam onları xəstə bilib soruşdu.

– Şüursuzluqdan, – dülgər və çilingər cavab verdilər. – Kerenski vaxtında xutorlular xəstəxananı bağladılar, indi isə zəhmətkeşlərin səhhəti əldən gedir. Biz təyin olunmuş komissarlarıq...

Atam heç vaxt Kerenskiyə bağışlaya bilmirdi ki, onun qısa hökmranlığı vaxtı varlı “şəhəratları” ictimai xəstəxananı bağladılar. “Tələb yoxdur!” dedilər.

Bolşevik komissarları isə gəlib bildirdilər ki, deputatlar Soveti xəstəxananı tez açmağa və atamı müdir qoymağa qərar çıxarıb.

ÜÇXALALIQ

Atam komissarları çaya qonaq elədi. Onlar gedən sonra o, şən halda mənzili gəzir və oxuyurdu: “Mariusya zəhərlənib – xəstəxanaya aparacaqlar”.

– Bu, nə deyirsiz deyən, əsl hakimiyyətdi! – Atam deyirdi. – Mədəni təmayüllər var. Sizin Müəssislər məclisi nəydi? Bizim nahiyyə toplanışından onun nə fərqi. Bu, Ümumrusiya miqyasında “tələb yoxdur” demək idi.

“Sizin müəssislər” – bu xüsusi olaraq xalaların acığına deyilirdi. Məsələ bundadır ki, üstümüzə Rusiyanın hər tərəfindən aclıq çəkən xalalar tökülüb gəlmişdi. İri Vitebskdən, o biri Samaradan qaçmışdı. Samaralı və Vitebskli xalalar bacı idilər, hər ikisi qara bağlı pensne taxırdı və bir-birlərinə çox oxşayırdılar, amma biri “l” əvəzinə “r”, o biri isə əksinə, “r” əvəzinə “l” deyirdi. Atam zarafatla onları “uçledirka”, biz isə Sera xala və Nesa xala adlandırırırdıq.

Onlar çox savadlı idilər və elə hey ədəbiyyat və siyasət barədə danışırkıdılar, əgər bəzi məlumatları ensiklopediya lüğətini təkzib edirdisə, onlar deyirdilər ki, orda mətbəə səhvi gedib:

Sonra Piterdən üçüncü xala gəldi. Piterli xala bildirdi ki, o, az qala bolşevik olub.

– Bəs nə vaxt tamam bolşevik olacaqsan? – Oska tez başını qaldırıb divar saatına baxaraq soruşdu.

Amma saatlar, həftələr, aylar keçir, xala isə bolşevik olmurdu. İndi o, artıq az qala demirdi. İnandırırkıdı ki, “bir çox cəhətdən o, demək olar ki, kommunistdir”.

Piterli xala Tratrçokda, Sera xala ilə Nesa xala isə Uprodkomda¹ işləməyə başladılar. Boş vaxtlarında onlar “başlarına gələnlərdən” danışır, mübahisə edir və bizə tərbiyə verirdilər. Xalalar təkid edirdilər ki, bizi məktəbdən götürsünlər, onların fikrincə sovet məktəbi ziyalıları və onların həssas şəxsiyyətlərini şikəst edir (deyəsən, onlar belə ifadə edirdilər).

Onlar bizi öyrətməyi öz öhdələrinə götürdülər. Xalalar özlərini uşaq psixologiyasının bilicisi hesab edirdilər. Onların tövsiyələri bizi yordu. Bizim işlərimizə və oyunlarımıza baş soxurdular. Şvambraniya haqqında eşidən kimi xalalar vəcdə gəldilər. Onlar bilirdilər ki, bu ən qeyri-adi, maraqlı və heyrətamiz oyundur. Dünyanın sirrini onlara açmağı xahiş edib, bizə kömək eləyəcəklərinə söz verdilər. Şvambraniyanın başının üstünü xala zülmünün alması qorxusu vardı.

Onda Şvambran strateqləri hiylə işlətdilər. Onlar xalaları Şvambran ərazisinin içərilərinə gətirdilər, orda isə qayda üzrə onları rəngləyib, çarpayıların tozlu altı ilə sürünməyə məcbur etdilər, vəhşi heyvanlarla bir mağaraya, yəni, siçovul olan anbarcığa salıb on dəfə himn oxumağı əmr etdilər.

¹ Uprodkom – ərzaq idarəsi

– U-ra, u-ra! – Bu vaxt şvambbranların hamısı qışqırdılar. – Yorğun və rənglənmiş xalalar qaranlıqda səylə oxuyurdular. – Ura... Oy, nə sə paltarımın altına girir! U-ra, u-ra! – yıxıldılar... Tubarib-se!

Biz onlara fransız gülüşünün qayda və fəndlərini öyrədib, xalça üzərində müddətsiz, istirahətsiz, tənəffüzsüz, son nəticəyə qədər mübarizə aparmağı əmr edəndə, yazıq xalalar qeyzləndilər. Onlar Şvambraniyanı kodub oyun, axmaq ölkə, tərbiyəli uşaqlara layiq olmayan bir şey adlandırdılar. Əvəzində məşhur şvambbran şairi (Lermontovsayağı) Nesa xalanın albomunda bu şeiri yazdı:

Mənzilimizdə üç xala yaşayır,
Nə yaxşı ki, üçdülər, dörd yox...

DÜNYA VƏ ŞƏXSİYYƏT

Styopka Atlantida dedi:

– Atan ziyalı olsa da, olduqca şüurludur. Ümumiyyətlə, bizim hərəkətin tərəfindədi. Sənin özünün də rəğbət bəslədiyən açıq görünür. Bu xalanın da bir az başı çıxır. Amma o biri ikisi çox geri qalıblar.

Atlantida ləqəbi Styopka Qavrya şəxsiyyət və cəmiyyət barədə iki saatlıq diskussiyadan sonra bizim mənzili tərək edərəkən belə dedi: “Uçledirka” elə savadlı danışır ki, piterli xala tez-tez qaçıb ensiklopediya lüğətində anlaşılmaz “izm”lərə və “substansiya”lara baxır... Ümumiyyətlə, xalama görə belə çıxır ki – ortada ağıllı, azad şəxsiyyət, qalanları isə onun ətrafında olmalıydılar. Bu şəxsiyyətə necə gəlir, necə fikirləşirsə, deməli, onunçün elə belə də olmalıydı. Qalanları onun vecinə deyil!.. Styopka isə əksinə, deyirdi ki, yeddi nəfər bir nəfəri gözləmir, başlıcası dəstə olmaqdı, yəni, adamların birliyidir. Əgər özünü çox dartırsa, şəxsiyyətin yaxasından yapışmaq da olar. Xalalar bunun üstündə Styopka ilə bizi kobud realistlər adlandırdılar.

Mən dedim:

– Bax, düz deyil. Biz gimnazist idik, realist yox.

Burda xalalar istehzayla dedilər ki, realistlər hökmən realni məktəbin şagirdləri olmalı deyillər. Realistlər dünyanın yalnız onların

görüdkləri və duyduqları şeylərdən ibarət olduğunu düşünənlərdir. Onlara hələ materialist də deyirlər və onlar belə hesab edirlər ki, dünya ideyalar və şəxsiyyətlər sayəsində mövcuddur. Xalalar bunun düzgün olmadığını dedilər. Onlar qışkırdılar ki, dünyanın sərbəst ideyalar və şəxsiyyətlərə ömr verməyə hüququ yoxdur, çünki bəlkə də, ideyasız dünya da olmazdı... Bəli, sözsüz, yalnız düşinən şəxsiyyət mövcuddur, qalanlarını isə o, yuxu kimi təsəvvür edir.

Oska soruşdu:

– Biz şəxsiyyətlər?

Sera xala cavab verdi:

– Özünçün sözsüz şəxsiyyətsən.

Bu ideya çox xoşumuza gəldi. Qərara aldığımız ki, bütün bunlar Şvambriyanı üçün lazım olar.

Doğrudan da birdən biz həqiqətən də şvambriyanlıq, Pokrovskı, məktəbi, evi, inqilabı isə yuxuda görürük? Bu fərziyyədən hətta tənqifə olduq.

Xalalar divana oturdular. Nesa xala rus tarixini ucadan oxumağa başladı.

– ”Valyaqlar, Lyulik, Tluyol və Sineus, – Nesa xala oxuyurdu, Lusa hakimlik etməyə gəldilə!”.

Biz Oskayla şvambriya tarixinə girişdik. Oxuyur, stulları döşəməyə atır, var gücümüzlə bağırırdıq. Xalalar sakit olmağı xahiş etdilər. Dedilər ki, bu şəxsiyyət hörmətsizlikdi.

– Siz heç bizim şəxsiyyətin yuxusuna da girmirsiniz, – Oska dedi.

– Bəlkə siz yalnız bizim xəyalımıza gəlmisiniz, – mən əlavə etdim.

Xalalar anama şikayət etdilər. Anam gəldi. Amma biz anamın mövcudluğuna tənqidi yanaşdıq. Anam ağladı və atama şikayət elədi.

– Bu nə burnu fırtıqlı solipsizimdir?¹ – Atam zəhmlə dedi. – Mən də indi təsəvvür edəcəyəm ki, siz qoca yaşınızda ikinizdə küncü oturmusunuz.

Bizə nahar vermədilər. Atam izah etdi ki, şorba yoxdu və əgər biz Oska ilə belə azad düşüncəli şəxsiyyətləriksə, onda özümüzü tox təsəvvür eləmək bizimçün çətin olmaz, həm də atam guya ki,

¹ Solipsizim – fəlsəfi cərəyan

yuxuda bizim nahar elədiyimizi və hətta “sağ ol” deməyimiz görüb. Biz sözlə, biz razılaşdıq ki, şorba ideya yox, gerçəklikdi və bizim şəxsiyyətimizdən başqa milyonlarla başqa şəxsiyyətlər də mövcuddu ki, onlarsız keçinmək mümkün deyil.

GÜNƏŞİN ƏTRAFINDA

Şəxsiyyət bizimçün dünyanın ortasından atıldı. Məktəbdə və küçədə böyük hadisələrlə qarşılaşırıq. Amma mərkəzə qaçan qüvvələr bizim evə heç nə edə bilmirdilər. O, həyatımızın etibarlı məhvəri kimi əyilməz qalırdı. Bizə elə gəlirdi ki, qalan hər şey onun ətrafında iri, təhlükəli bir karusel kimi hərlənirdi. Enlikürək bir adamın qəbul zamanı dəhlizə girdiyi günə qədər hər şey olduğu kimi qalırdı. Ayağında xovlu qara keçə çəkmə vardı. Portfelli və qoburlu idi. Annuşka o saat onun komissar olduğunu təyin etdi.

– Vətəndaşlar, yersiz olduğuna görə üzr istəyirəm, – komissar xəstələrə dedi, – məni növbəsiz buraxın. Mən iş dalınca gəlmişəm.

– Burda gözləyənlərin hamısı iş dalıncadı! – Dəhliz uğuldadı. – Portfelini soxma qabağa!

Küncdən kök xutorlu qadın dedi:

– Özünü alicənab göstərir.

Onun dizləri üstəki çuval tərpnəirdi – içində qurban veriləsi ördək qaqqıldaırdı.

Kabinetdə əlüzyuyan şırıldadı. Sonra qapı açıldı. Xəstə köynəyinin yaxasının düymələyə-düymələyə çıxdı. Komissar növbəsiz kabinetə girdi.

– Ehtiramımı qəbul edin, – dedi. – Növbəsiz girdiyimə görə üzr istəyirəm. İnqilabi borcuma görə, yoldaş doktor... Üzr istəyirəm, şəhərin komendantı kimi gəlmişəm.

– Əyləşin, yoldaş Usişko, – atam komendantı yaxşı tanıdı. Əvvəllər bizim ailəmizçün çəkmətikən və ondan tez-tez oxumağa kitab götürməyə gələn çəkməçi olduğunu görüb dedi: – Yaxşı nə var, yoldaş Usişko?

– Yoldaş doktor, mənzilinizdən köçməli olacaqsınız, – komendant dedi. – Tratrçok genişlənir. Yer çatışmır. Narahatlığa görə üzə istəyirəm, iki gün vaxtınız var.

Atam fikirləşdi: “Budur... başlanır... çatdılar”. Atam cibinin üstəki qırmızı xacı düzəldib dedi:

– Yoldaş Usişko, mən etiraz edəcəyəm... Mən yol vermərəm ki, mənə hər hansı bir burjuv kimi iki gün ərzində kobudluqla çölə atasınız. Məncə, əməkçi ziyalılardan tam əlaqədə olduğu hakimiyyətə özləndən özünə qarşı daha həssas olmağı tələb etməyə hüququ var...

– Oldu, bir gün də artırırım. – Komendant dedi. – Amma bundan o yanısı olmaz. Əlaqə barədə mübahisə eləmirəm. Öz tərəfdən sizin üçün əsaslı bir mənzil tapmışam... Kobzarevdə... – keçmiş Andrey Yevqrafeviçin evidi, Pustodomovun. Pis mənzil deyil... şeyləri daşımaq da bizim boynumuza.

Atam dedi:

– Razılaşın ki, mən əvvəlcə mənzilə baxmalıyam.

– Buyurub baxın! – Komendant cavab verdi. – Baxmaq pulnan deyil ki... Altısında, deməli, arabaları göndərirəm. Belə, hələlik!..

Komendant getməyə hazırlaşdı. Bu vaxt gözləri atamın çəkmələrinə sataşdı.

– Necədi? – Komendant soruşdu. – Geyirsiz?

Atam acıqla cavab verdi:

– Geyirəm!

– Sol sıxmır ki? – Komendant qayğıyla soruşdu. – Yox? Görürsüz, mən o vaxt deyirdim ki, əvvəl sıxacaq sonra açılışacaq.

– Yoldaş Usişko, sizə açığını deməliyəm ki, bunu siz daha uğurla edirsiniz, nəinki necə deyərlər... – atam acı-acı danışdı.

– Yoldaş doktor, baxır hansı tərəfdən! – Komendant güldü. – Çəkmələri siz sifariş vermişdiniz, indi isə bəzi şeylər, üzr istəyirəm, başqa cürdü. Olsun ki, hardasa sıxır.

Köçməyimiz barədə xəbər Oskaya ilə bizi heyratə gətirib sarsıtdı. Biz dünyanın mərkəzinin yerini dəyişdiyini gördük. Tarixi bizim mənzildə sifariş vermirdilər.

Güman ki, Kopernikin müasirləri də bizim vəziyyətə düşüblərmiş. Onlar insanı Bəşəriyyətin canı, Yer kürəsini isə dünyanın göbəyi hesab etməyə öyrənmişdilər, amma məlum oldu ki, Yer minlərlə özünə oxşar kürələrdən biridi və kosmik qüvvələrə tabe olub Günəşin ətrafına fırlanır.

TƏZƏ COĞRAFIYAYA

Breška ilə görünməmiş bir karvan gedirdi. Tratrçokun on dövəsi bizim müxəllafatı aparırdı.

Pərdələr yürüş bayraqları kimi bükülmüşdü. Yığılmış çarpayılar getman toppuzları kimi cingildəyirdi. Samovarlar parıldayırdı. İri güzgü kələ oxşayırdı. Breška baş-ayaq orda əks olunmuşdu. Çarpayı döşəklərinin yayları titrəyirdi. O biri arabada dayçalara oxşayan vena stulları atılıb-düşürdü. Ağ örtükdə piano gedirdi. Böyükdən xələtli cərrahı xatırladırdı, həm də çullu löhrəm ata oxşayırdı. Arabacı bir əli yüyəndə, o biri əlini örtüyün yarığına soxdu. O, klavişlərə toxunub, gedə-gedə “Çijik” mahınısını çalmaq istəyirdi.

Əyşələr ədəbsiz görünürdü. Hətta həmişə perpendikulyar olan əlüzyuyanlar və bufet üzəşağı, qapıları yuxarı yığılmışdı. Adamlar dördgöz olmuşdular. Bizim məhrəm evimiz üzə çıxmışdı, utan-dığımızdan üzümüzü döndərmək istəyirdik. Atam yad adam kimi səkiylə gedirdi. Anamsa qəhrəmanlıqla karvanın başında gedirdi. O, qabaqdakı arabanın arxasınca yorğun, kədərlə gedirdi, elə bil tabut arxasına düşən dul qadın idi. Əlində əşyaların siyahısını tutmuşdu.

Oska hamıdan qabaqda əlində pişiyi tutub gedirdi. Qabaqdakı arabada hündükdə, fil üstündəki rac kimi Annuşka oturmuşdu. Onu palma yarpağı yelpicləyirdi. Annuşka əlində yapalaq müqəvvası tutmuşdu. Sonra mən gəlirdim. Mənim əlimdə qiymətli, içində dustaq şahmat kraliçası olan küyül vardı, Şvambrianiya təzə coğrafiyaya köçürdü.

Mərasimin arxasında xalalar dəstəsi gəlirdi.

Təzə mənzil bizi soyuq qarşılıdı. İstehzalı əks-səda bizim səslərimizi təqlid edirdi.

Arabaçılar ağır kitab şkaflarını sürüyürdülər. Atam şüşə qaba bir az spirt töküüb, arabaçıları qonaq etdi. Arabaçılar öz aralarında danışdırlar:

– Spirt belədi ha! O saat götürür adamı.

– Hə, bax bu dərməndi! Beynin gənəgərçək yağı! O saat beyni təmizləyir.

– Kapiton, o biri böyükdən yapış! Kitaba bax ey! Kitabı!.. Nə qədər olarmış?

– Bəs necə bilirdin, adamın içalatında qurdalanmaq burun qurdalamaq deyil ha! Qardaş, gərək minlərlə kitab oxuyasan ki, bağırsaqları dəyişik salmayasan!..

Xalalar arabaçıların dalınca gəzirdilər ki, onlar bir şey götürməsinlər, çünki xalaların deməyinə görə indiki adamlar özgə malı ilə çox sərbəst rəftar edirlər. Otaqların birində şüşə muncuqlu zərif çilçıraq asılmışdı. Çilçıraq Pustodumovdan qalma idi. Xalalar ondan gözlərini çəkmirdilər.

– Nədi? Özünüzküdü? – Gəlib çıxan komendant soruşdu. – Yaraşlıq çilçıraqdı! Yəqin Petroqrada düzəldilib?

Xalalar tutuldular.

Ağzımı açıb demək istəyirdim ki, çilçıraq kimindi, Nesa xala qabağımı kəsdi.

– Bəli, bəli, yoldaş, – xalam tələsik dedi. – Petloqladda düzəldilib bu çilçıraq.

Komendant gedəndə sonra azacıq karıxmış xalalar məni inandırmağa başladılar ki, onlar düzgün hərəkət ediblər. Çilçırağı Pustodumova onsuz da qaytarmayacaqdılar, dövlət isə çilçıraqsız da keçinər.

ƏŞYALARIN HÖKMRANLIĞI

Otağın rezonansı yatırdı. Əşyaları əks-sədanı boğdular. Biz içində kraliça olan küyül üçün balaca bir yer tapdıq. Bundan başqa bu küncü sirkə, vağzala və həbsxanaya da döndərmək olardı.

Şvambraniya özünü təsdiq edirdi. Atam əl nərdivanına çıxıb çəkiclə doktor Piroqovun şəklini və akademik Pasternakın “Lev Tolstoy” rəsmi divara vururdu. Atam nitq söyləyirdi. Əl nərdivanı ona tribuna kimi gəlirdi.

– Bu gün mən bir daha əmin oldum ki, – atam deyirdi, – biz əşyaların aciz quluyuq. Bütün bu pəzəvəng şeylər bizi öz əlində saxlayır. Onlar əl-qolumuzu bağlayır. Mən məmnuniyyətlə bunların yarısını köhnə mənzil qoyub gələrdim! Uşaqlar! (Lyolya, bu saat ağzından mismarı çıxart! Adı gigiyena qaydalarını bilmirsən!) Uşaqlar, eşidin, əşyalara nifrət eləməyi öyrənin!..

Sonra biz Oska ilə yemək otağına gedib rəngli boşqab barelyefi divara vurmağa başladılar. Boşqabda qəsr və cəngavərlər təsvir olunmuşdu. Birdən mizmar divardan çıxdı. Boşqab döşəməyə dəydi. Cəngavərlər həlak oldular, qəsrin yalnız xarabalığı qaldı:

Atam çaparaq gəldi. Üstümüzə qışqırdı. Bizi vəhşi və barbar adlandırdı. Dedi ki, hətta ayını da əşyalarla ehməllə rəftar etməyə öyrətmək olar... Bizim məhv elədiyimiz əşyaların hüznü siyahısı oxundu: kraliça, həmişəyazan qələmücu, əl ağacı və s. və ilaxır.

Biz ah çəkirdik. Sonra atamın yadına saldıq ki, bir neçə dəqiqə əvvəl bizə əşyalara nifrət etməyi öyrədirdi. Atam tamam qəzəbləndi. O dedi ki, əvvəl şeyləri qorumağı, sonra onları qazanmağı, daha sonra isə onlara nifrət etməyi öyrənmək lazımdır.

Axşam anam heysiz halda otağı gəzirdi. Xırda şeyləri itirməmək və onların axtarışına vaxt sərf etməməyə, bayaq anam xüsusi vərəqdə nəyin harda olduğunu qeyd edirdi. İndi isə artıq iki saat idi ki, bu vərəqi axtarırdı...

İTƏN SƏNƏDLƏR BUNLARDI

Çalxalanmış akvariumda yavaş-yavaş qum dibə yatırdı. Balıqlar rəngbərəng milçəkquşuları kimi yaşıl-şəffaf yosunlar arasında süzürdülər. Balıqlar malaxit şüşənin qabağında qıvrılır və özlərini evdə hiss edirdilər.

Təzə mənzilin divarları buz kimi yadlığını itirmişdilər. Otaqlar abadlaşdırdılar. Təzə ünvanda əvvəlki rahatlıq bərpa olundu. Atam şam vaxtı çilçirəyə baxaraq dedi:

– İnkilab... (Osya! Kökü axıradək ye: onda vitamin çoxdu). Məncə, inkilab amansız ədalətlə doludu... Doğrudan da... Bu mənzilin sahibi olmağa kimin haqqı var? Tacirin ya həkimin? Ümumiyyətlə, belə hesab edirəm ki, proletariat və ziyalı sinfi qarşılıqlı bir üsul tapa bilərlər.

– Allah! Bizlərdən hansımız qəlbən kommunist deyilik! – Xalalar deyirdilər.

Bir gün sonra pianomuzu aldılar.

Tratçok hansı bir təntənəyə hazırlaşdı. Əsgər xoru sanitar kantatasını məşq edirdi. Xora bir həftəliyə piano lazım idi. Bizimkini səfərbərliyə aldılar.

Anam evdə yox idi və musiqi müəlliməsi olduğu üçün Xalq maarifinin verdiyi pianonun qorunma vəsiqəsini öz çantasında aparmışdı. Atam pianonu qaçıranların önündə ziyalılar və proletarlar barədə kiçik bir nitq söylədi, qarşılıqlı əlaqəni qeyd eləməyi də unutmadı. Amma bunun köməyi olmadı. Onda atam dedi ki, pianoya təəssüflənmir, amma məsələ prinsipdədi və bu işi belə qoymayacaq, lazım gəlsə Leninin də yanına gedəcək. Atam oturub mərkəzi “İzvestiya” redaksiyasına məktub yazmağa başladı.

Pianonu mərhum kimi aparırdılar. Annuşka ağı dedi və xalalar da ağlaşdılar.

Anam gəlib bunu eşidəndə bənizi ağardı. Oturub gözlərini döydü. Tez soruşdu:

– Çıxarmağa imkan tapdız?

Bu vaxt atam zərblə stula oturdu, xalalar dondular. Demə anam içəridən pianonun yuxarı qapağına gizli bağlama sarıyılmış. Orda dörd parça xarici sabun və bir dəstə çoxdan gərəksizləşmiş “Nikolay” pulları, kağızlar vardı... Bu vaxt Oska ilə biz də donub qaldıq. Məsələ bundaydı ki, biz bir həftə əvvəl anamın o bağlamayı necə hazırladığını pusub görmüşdük. Biz onda başa düşmüşdük ki, onu etibarlı bir yerdə gizlədəcəklər. Bizim də kənar gözdən gizlətdiyimiz bəzi əşyalarımız vardı və biz sezilmədən bağlamaya bəzi şvambra sənədlərini də soxmışduq. Burda xəritələr, yürüşlərin gizli planları, Brenaborun manifestləri, gerblər, qəhrəmanların məktubları, Sinekdoxun afişaları və Şvambra dəftəxanasının başqa gizli manuskriptləri vardı. İndi bütün bunlar Tratrçoka gedib çıxmışdı. Şvambraniya təhlükədə idi. Kökləyici sirmimizi açə bilərdi.

Anam qətiyyətlə ayağa durdu, gözlərini sildi və Tratrçoka yollandı. Mən onu müşayiət eləmək istədiyimi bildirdim.

Bu, anamı təsirləndirdi. Anam hardan biləydi ki, biz onunla şvambra sənədlərini xilas eləməyə gedirik.

TRATRÇOKDA KONSERT

Tratrçokda anam dedi ki, pianodan içində şəxsi məktublar olan bağlamamı çıxarmalıdır. Uzunbiğ komandir anlamış kimi göz vurdu. “Məktublər!” – dedi və icazə verdi.

Piano böyük zalda küncü qısılib durmuşdu. Ətrafında skamyalarda qızıl əsgərlər tum çırtlayırdılar. İki nəfər yeşik üstə oturub

dördəlli “it polka”-sını çalmaq istəyirdilər. Bizi görüb dayandılar. Anam pianoya yaxınlaşıb, astaca klavişlərə toxundu. Alət sahibi tanımış at kimi kişnədi. Qızıl əsgərlər maraqla bizə baxırdılar. Komandir özü bağlamayı çıxartdı və yenə göz vurdu: “Məktublar”...

– ”Ura! Ura! – Bu vaxt şvambbranlar hamısı qışqırdı”. – Tratrçokdan çıxanda öz-özümə astadan dedim.

Meydanın ortasına çatmışdıq ki, arxadan qışqırıq eşitdik:

– Da-yan! Xanım! Geriyə qayıdın!

Təngnəfəs olmuş komandir qaçıb gəldi. Anam bağlamayı sinəsinə sıxıb titrədi. Şvambraniyada da zəlzələ baş verdi.

– Qayıdın, vətəndaş! – Komandir dedi. – Uşaqlar yaxamdan yapışıblar. Deyirlər ki, bizə qalmasın deyə, xanım qəsdən pianonu xarab edib... Əsas hissəsini çıxartdı. O saat da piano daha çalmadı.

– Bu nə axmaqlıqdı, yoldaş! – Anam dedi. – Güman ki, siz sadəcə çalmağı bilmirsiniz.

– Necə yəni, sizə qədər çalırdı. Necə ki, nəşə ordan çıxardınız, daha heç nə çalmır, – komandir dedi. – Yox, lütfən qayıdın və hər şeyi yenidən öz yerinə qoyun.

Biz Tratrçoka qayıtdıq.

Qızıl əsgərlər anamı acıqlı bir hay-küylə qarşıladılar. Onlar pianonun ətrafına toplaşmışdılar. Onlar təkid edirdilər. Qışqırırdılar ki, anam qəsdən xalq əmlakını xarab elədi, bu sabotajdı və bunun-çün sizə hədəfə almaq lazımdı.

Komandir onları sakitləşdirdi.

– Uşaqlar, şüurlu olun, şüurlu olun, – deyirdi, amma özü də görünür ki, çox həyəcanlanmışdı.

Anam inamla pianoya yaxınlaşdı. Amma pianonun səsi əvvəlki tək çıxmırdı. Səs boğuc idi, güclə eşidilirdi. Səs yayılıb, uşaq bir göy gurultusu kimi kəsildi.

Anam heysiz və özünü itirmiş halda mənə baxdı. O var gücüylə pianonun dillərinə toxundu, amma piano yenə pıçılıyla cavab verdi. Qızıl əsgərlər isə küy qaldırdılar.

– Xarab elədi! – Onlar qışqırırdılar. – Belə işə görə onu Çekaya basmaq lazımdı... Xüsusi şöbəyə!.. Bu nə deməkdir axı?

– Ana, – birdən mən anlayıb dedim, – moderator!

Komandir pianodan bağlamayı çıxaranda bilməyib moderatoru – səsboğmanı dartmış və o simləri sıxmışdı. Anam moderatoru çəkdi və

piano o saat elə bərkdən guruldadı ki, hamıya elə gəldi ki, sanki bütün bu vaxtı qulaqlarında pambıq varmış, indi isə pambığı çıxarmışdılar.

Qızıl əsgərlərin üzləri güldü. Yoxlamaqçün xahiş elədilər ki, bağlamanı yerinə qoyaq. Qoyduq. Amma pianonun bundan səsi artmadı. Onda bizə icazə verdilər ki, bağlamanı götürək. Sonra utanan gənclər anamdan xahiş elədilər ki, bir şey çalsın...

– Yoldaşlar, mən polka çalmıram, – anam ciddi tərzdə dedi, – bunu oğlumdan xahiş edin.

Qızıl əsgərlər xahiş elədilər və mən yeşiyin üstünə çıxdım. Ağdışlı təbəssümlər məni dövrələmişdi. Hündür yeşikdən ayağım pedala çatmadığından pedalı basmağı qızıl əsgərlərdən biri boynuna götürdü.

O, söylə pedalı basdı və axıradək ayağımı götürmədi. Mən isə bütün bacarığımı işə salıb dalbadal bildiyim marşları, rəqsləri və çastuşkaları çalırdım. Bəziləri artıq dabanlarını döyürdülər və birdən bir nəfər gənc qızıl əsgər yerindən qopdu. Elə bil nəsə qucaqlaymış kimi əllərini geniş açdı və ehtiyatla ayağını elə qoydu ki, guya döşəməni yoxlayırdı. Sonra əlini belinə qoydu və qəfil genişlənən dövrə boyu başını dala atıb ayaqlarını döyə-döyə hərhlənməyə başladı, ucadan oxudu:

Bu nə ar, rüsvayçılıqdır,
Bu nə biabırçılıqdır?
İndi bizə yaltaqlanır,
Cürbəcür burjuaziya.

Komandir onu qəfil saxladı. O, nəzakətlə və xahişanə tərzdə anama dedi:

– Xanım, yəni indi vətəndaş! Döyüşçülərin və şəxsən öz adımdan xahiş edirəm ki, fərdi olaraq şüurlu bir şey, deyək ki, operadan bir üvertura çalalımız...

Anam yeşiyin üstə oturdu. O, klavişləri dəsmalla sildi. Mənim pedal üzrə mütəxəssisim yenə kömək eləməyə hazır idi. Amma anam dedi ki, özü birtəhər keçinər.

Anam “Knyaz İqor” operasından bir üvertura çaldı. Anam ciddi və yaxşı çalırdı.

Sakit qızıl əsgərlər pianonu dövrəyə almışdılar. Bir-birlərinə söykənərək diqqətlə anamın barmaqlarına baxırdılar. Sonra anam

yavaş-yavaş, ehtiyatla əllərini klavişlərdən çəkdi... Onun qalxan əlləri arxasında yavaşlayan final akkordu hörümçək toru kimi uzandı.

Anamın əlləriylə birgə hamı kənara çəkildi, amma bir neçə saniyə susdular, elə bil notların necə sönməsinə qulaq asırdılar... Yalnız bundan sonra var gücləriylə əl çalmağa başladılar.

Onların əllərini uzadıb, anamın sifətinə yaxınlaşdıraraq əl vururdular. Anamın onların alqışlarını təkcə eşitməyib, həm də görməsini istəyirdilər.

– Parlaq, anadangəlmə istedaddır, – komandir köksünü ötürərək anama dedi. – Buna heç bir tənqid batmaz.

Biz artıq meydanın ortasında idik, Tratrçokun artırmasından isə hələ də alqış səsləri gəlirdi. Anam təvazökarlıqla qulaq verirdi.

– Təəccüblüdür, sənət adamları necə də nəcibləşdirir! – Sonra anam xalalara deyirdi.

– Belə adamları nəcibləşdirə bilməzsən, – Sera xala deyirdi. – Əgər nəcibləşdirirsə, royalı qaytarardılar.

Bir aydan sonra, piano çoxdan artıq öz yerinə qayıdıb duranda (onu yataqdan qalxan Çubarkovun səyi nəticəsində qaytarmışdılar) “İzvestiya”da “Oxucuya cavablar” şöbəsində belə yazılmışdı:

Pokrovsklu həkimə.

Bir istehsal aləti kimi şəxsdən pianonun müsadirə olunması qeyri-qanunidir.

Atam şadlıq içindəydi. O, qəzeti bütün tanışlarına göstərdi. Qəzetin bu yerini kəşib pul kisəsinə qoydu, Styopka Atlantida isə bu barədə belə dedi:

– ”İzvestiya”da sizin piano barədə yazıblar... Hə, hə, hə. Bütün Resefesərə car çəkmişiz! Eh, sizi, şəxsi mülkiyyət!

KOMİSSAR VƏ DAMALAR

Gizli bağlama anamın yazı stolunun balaca yeşiyinə qoyuldu, stol isə kirayənişinlərin birinin otağına düşdü. Bizi sıxışdırmışdılar. Bir-birinin ardınca üç otağımızı səfərbərliyə almışdılar. Birinciyə sağalmaqda olan Çubarkovu köçürmüşdülər. Mən ona çox sevindim. Komissar da sevindi.

– Bax, indi biz səninlə yerli olacağıq, – komissar qoburlu kəmərini soyunub stola qoya-qoya dedi. – Oxumağa kitab verərsən?

– Bə nə! – Mən naqana baxa-baxa dedim. – Doludur?

– Bə nə! – Komissar cavab verdi. – Dəymə.

Xalalar qapıdan boylandılar. Onlar komissarın geniş çiyinlərinə, dartılmış burnuna tənqidi bir nəzər salıb, “həyasızlaşıb, tərbiyəsiz” – deyərək, pıçıldayaraq getdilər.

Komissar xalalar gedən tərəfi göstərərək, bizə göz vurdu:

– Yəqin xoşları gəlmədi.

– Onlar həmişə əksinə çıxırlar, – mən onu sakitləşdirdim.

Oskaya dedi:

– Əvəzində biz sizin tərəfinizdəyik.

– Nöqtə! Bir halda ki, belələri mənim tərəfimi saxlayır, batmamam, – komissarın mehribanlıqla dodaqları qaçdı.

O, Oskanı bir əliylə tutub, göy mahud şalvarlı dizində oturdu.

Gözlənilmədən soruşdu:

– Dama oyununu kim bilir?

– Eh, dama oyunu nədi ki! – Cavab verdim. – Şahmat olsaydı başqa məsələ... Şahmat oynaya bilirsiniz?

– Yox, hələ öyrənməmişəm.

Oskaya söz verdi:

– Lyolya sizi tez öyrədir. O, qaraların və ağların dala-qabağa bütün gedişlərini bilir. Mənsə yalnız atın necə getdiyini bilirəm.

Oskaya sürüşüb onun dizindən düşdü, bir ayağı üstə döşəmənin kvadratlı linoleumu üstə atlanmağa başladı. Sonra birdən dayandı, bir ayağı üstə donub qaldı və mərhəmətlə komissara dedi:

– Bizdə bir kraliça həbsxanaya salınıb. Biz onu çoxdan it yeyinə salmışıq, onda hələ müharibə yox idi, amma çar vardı – bax o vaxt!

Mən qəzəblə Oskaya baxdım.

O, susdu.

Mən işə təhlükəli və lazımsız söhbəti kəsmək üçün komissara dama oyunu oynamağı təklif etdim.

Komissar əşya çuvalından bükülü karton lövhəni çıxartdı, sonra xüsusi balaca kisədən damaları yerə tökdü. Onları lövhəyə düzdü. Biz alın-alına karton üzərinə əyildik.

Komissar dedi:

– Sən başla.

Bir dəqiqə keçməmişdi ki, mən təcrübəli oyunçu ilə oynadığımı əmin oldum. Komissar orta barmağının yüngül bir hərəkətiylə öz damalarını ən gözlənilməz kvadratlara qoyurdu. O, məni dolaşq vəziyyətlərə salır, mənim iki-üç damamı birdən götürür və onları sezilmədən ovcunda gizlədərək deyirdi:

– Şahmatdan başımız çıxmasa da, dama oyununu bir az bilirik... Hara getdin? Bu nədir? Vurmaq lazımdı. Fuk götürərəm və vəssalam. Bax bu başqa məsələ. Böyürdən dördü. Sizinkilər yoxdu. Biz sizə damaya çıxırıq. Nöqtə.

Beş dəqiqə sonra mənim bircə daşım da qalmamışdı. Əslində bircəiyi qalmışdı. Amma o elə bir rüsvayçı vəziyyətdə idi ki, adətən bu vaxt udan udzanın burnunu lağla sızır...

Mən o saat daşları yenə düzdüm və komissara oynamağı bir də təklif etdim. On dəqiqə sonra lövhə üzərində mənim sonuncu iki salamağ damam küncə qısılmışdı, komissar isə bu vaxt ərzində papiros büküb, lövhənin biabırçı küncünü sıx maxorka tüstüsünə bürümüşdü...

“ƏL VURMA” OYUNU

Mənim biabır olmağım Oskanı sarsıtdı. Oska basılmaz komissarla özü gücünü sınağa qərara aldı.

Oska soruşdu:

– “Əl vurma” oyununu bilirsinizmi?

– Necə?

– Bax belə, – Oska Çubarkovun dizində yerini rahatlayaraq dedi: – Bax, siz əlinizi bura qoyursunuz, mənə sizi vuracağam. Sizsə əlinizi elə çəkirsiniz ki, mən dəyə bilməyim. Dəyməsəm onda siz vuracaqsız. Bizim sinifdə hamı belə oynayır.

– Hə, başla görək, – komissar maraqlandı və öz geniş yükçü əlini üstü mahudlu stola qoydu.

Oska nişan aldı. Sol əlini hərlədi, amma hiyləgərcəsinə sağ əllə zərbə endirdi. Tap! Komissar əlini çəkməyə imkan tapmadı.

– Sən bir buna bax, – komissar heyrətləndi: – tutdu, tutdu. Hə, bir də! Anladım sizi. Ala, vur.

Oska yenə həmin manevri işlətdi. Amma onun ovcu şappılıyla stola dəydi. Komissar bu dəfə son anda əlini cəld çəkdi.

– Belə ha! – Çubarkov özündən çox razı halda dedi. – Hə, indi isə öz əlini qoy.

ATAM ÜMİD VERİR

Bir müddət sonra otağın qapısı döyüldü. Atam içəri girdi.

Biz komissarın ağır zərbələrindən qaz pəncəsi kimi şişib qızarmış, möhkəm gicişən əllərimizi tez stoldan çəkib arxamızda gizlətdik. Amma atam görünür qapı arxasında nə baş verdiyini eşidirmiş.

– Lyolya, Osya, – atam dedi, – əllərinizə nə olub?

Oska qışqırdı:

– Oy, ata, qoşul bizə, biz komissarla “əl vurma” oyunu oynayırıq. Bizim sinifdəki Vitka Ponomarenkodan da yaxşı oynayır.

– Yaman hiyləgər balacadı, – azacıq karıxmış komissar Oskanı təriflədi – onunla gərək sayıq olasan... hiylə işlədir, qayda üzrə vurmur, havada kəsir.

– Yox, mən hiylə işlətmirəm, bir damcı da! – Oska qışqırdı: – Siz özünüz hiyləgərsiniz!

Atam özündən çıxdı:

– Bu nə kobudluqdu. Siz bir biləklərinizə baxın, gör nə haldadı. Bu qeyri-gigiyenikdi. Yoldaş komissar, məni bağışlayın, mənim uşaqlarım daha mədəni əyləncələrə öyrəşiblər. Bu necə vaxt keçirmədir bir-birinizin əlinizi döyəcəyirsiniz?!

– Bərkiyirlər, – Çubarkov bizim dadımıza çatmaq istədi.

– Bilirsən bu necə faydalıdı! – Mən komissara tərəf çıxdım. Burda gərək gözün ola, dəqiq hesablayasan.

– Boş şeydir! – Atam hirsələnirdi. – Sənətə bax! Burda nə müdriklik var ki! Vur getsindi.

Komissar hiyləgərliklə atama baxdı.

– Demək asandı, yoldaş doktor. Baxanda sadə görünür. Burda düşüncə lazımdır. Bir özünüz yoxlayın.

– Yox, məni kənar edin, – atam bildirdi.

– Siz bir sınayın, – komissar təkid etdi.

– Bir sına, ata! – Mən də ona qoşuldum.

Oska qışqırırdı:

– Qorxur, qorxur. Atam qorxur!

Atam çiyinlərini çəkdi:

– Burda qorxmalı heç bir şey yoxdu... Elə bir böyük hiylə də yoxdu burda. Əgər siz belə çox istəyirsinizsə, buyurun.

– Nöqtə, – komissar dedi və işgüzarlıqla öz ağır əlini stola qoydu. – Siz başlayırsız. Təşəbbüs sizindi, yoldaş doktor.

Atam öz ağ, həmişə təmiz yuyulan doktor əlini qaldırdı. O yenə həqarətlə çiyinlərini çəkdi və... əli komissarın zərbə anında itən əli əvəzinə stolun boş yerinə dəydi.

Biz vəcdə gəlmişdik.

Komissar dedi:

– Hə, necədi, yoldaş doktor? Hiyləsizdimi?

– Bircə dəqiqə, – incimiş atam dedi. – Bu sayılmır. Bircə dəqiqə icazə verin... Belə, belə, deyəsən anlamağa başlayıram. Aha, deməli, əlinizi belə qoyursuz, mənə burdan vururam, əla. Hə, buyurun.

Komissar diqqətlə atamı izləyərək, hər an kənara atılmağa hazır olan əlini stola qoydu. Atam bir neçə dəfə yalandan qolaylandı və komissar hər dəfə əlini azacıq saymazıyana çəkirdi. Birdən atam gözlənilmədən qüvvətlə və bərkdən ovcuyla komissarın əlinə “möhür” qoydu.

– Ehe, – komissar azacıq köpmüş əlini silərək dedi. – Yoldaş doktor, əliniz doğrudan da cərrah əlidi. Sizdən bir şey çıxar. Hə, daha tutammazsınız. Vəssalam. Bəsdir!

– Qoyun, qoyun əlinizi, mənim hələ vurmaq hüququ qalır! – Atam qızıxdı. – Bir dəqiqə! – Atam pencəyini soyunub stolun arxasında oturdu. – Baxarıq, kim kimə hiyləbazlığı öyrədəcək...

Bir neçə dəqiqə sonra otağa boylanan xalalar dəhşətli səhnədən qapı ağzında dondular. Stolun arxasında qurşağadək soyunmuş komissar və pencəksiz atam oturmuşdu. Hər ikisi amansızcasına birbirlərinin əlinə vurur, boşa çıxır, ovuclarıyla stolu şappıldadırdılar.

– Tyap! – Komissar deyirdi.

– Lyap! – Ata gur səs çıxarırdı.

Biz Oska ilə sevincimizdən atılıb-düşür, qızıxmış oyunçuları daha da qızıqdırırdıq. Stol cırıldayır və zərbələrdən yırğalanırdı.

Xalaların qoyduğu müqəddəs özüllər də cırıldayır və yırğalanırdılar.

TANIŞLIQ, FƏRARİLİK, YELÇƏKƏN

O biri otağa nərmənazik, ayağında dizədək bağlanan sarı çəkmələr olan bir hərbiçi köçmüşdü. O, çamadanını gətirdi, otağa nəzər saldı, dırnağını təmizləyib, stolu döyüclədi və dedi:

– Belə...ə

– O saat görünür ki, ziyalı adamdır, – ona göz qoyan xalalar düşündülər və onu salamlamaq üçün içəri daxil oldular.

Kirayənişin sıçradı. Hər üçünün əlini öpdü və üçünə də öz qızılı haşiyəli vizit vərəqini verdi. Vərəqədə yazılmışdı: “Edmond Feleqontoviç La-Bazri-de-Bazan” Aşağıda kiçik hərflərlə: “marksist”.

Təmtəraqlı adına baxmayaraq Edmond Feleqontoviç La-Bazri-de-Bazan bir şəxsiyyət kimi şvambraanlığa yaramırdı. O, həqiqətən mövcud idi və Pokrovskda tanınırdı. La-Bazri-de-Bazan inqilabdan az sonra peyda oldu. O vaxt o, Pokrovskın “Volqa fırtına quşu” qəzetinə redaktorluq edir və qəzetin milad bayramı nömrəsində birinci səhifədə iri hərflərlə “bütün hörmətli” oxucuları sosialist İ.Xristosun 1917-ci ad günü münasibətilə təbrik etməsi ilə ad çıxarmışdı. O biri gün qəzeti təzə redaktor qoyulması münasibətilə təbrik etdilər. La-Bazri-de-Bazan indi Tratrçokda işləyirdi. Onun vəzifəsi mühüm tapşırıqlar üzrə adyutant idi, amma ən başlıca vəzifəsi cürbəcür leksiyalar, konsertlər, gecələr təşkil etmək olduğuna görə ona “mühüm əyləncələr adyutanti” adı verilmişdir. Qızıl əsgərlər onu “Labaz-da-Bazar” çağırırdılar.

Dəhlizboyu üçüncü otaqda “fərariliklə mübarizə komissiyası” yerləşmişdi. Bütün günü ora pəşman olmuş fərarilər gəlib-gedirdilər. Onlar günahkarcasına komissiyaya gəlir, amma mən-zildə azıb bizim stolların, ya pəncərənin qabağında boyunlarını bu-rub dururdular. Onlar otaqları dolaşır və mətbəxdə mitinq düzəl-dirdilər. Səhərlər qarını döymədən bizim xalalarla aramıza şkaf qoyub ayırdığımız və yatdığımız zala girirdilər. Xalalar onları vic-danlı olmağa çağırırdılar. Amma fərarilər inandırirdilər ki, öz adam-larımızdı, incitməzlər və astanaya uzanıb mürgüləyirdilər. Anamın yanına şagird qız gələndə, fərarilər pianonu dövrəyə alır və hey-rətlə dillər üzrə qaçan barmaqları izləyirdilər.

– Baxırsan! – Fərarilər təəccüblənirdilər. – Boyuna bax, çal-mağına bax!

Kənar adamlar bütün qapılardan girib-çıxırdılar və onlar adama tanış, tanışlıqçün münasib kimi gəlirdi. Anam yelçəkənə öyrəşmişdi. Yelçəkən qırmızı bayraqları otağa çəkirdi. Evdə yel əsirdi. Mənzilin dəhlizi elə bil küçənin qolu idi. Alaqaçıları sayan yox idi. Küçədən həyətə keçmək üçün adamlar mənzildən keçib-gedir-dilər. Başımızın üstə, ikinci mərtəbədə ara vermədən reminqtonlar işləyirdi. Orda hərbi şöbə yerləşirdi. Bir dəfə gecə makinalar lap ucadan və tez-tez işləməyə başladılar. Səhər bizə izah etdilər ki, bu yoxlanan təzə pulemyot imiş. Həyətdə at bağlanan yerdə vedrələr dınqıldayırdı. Artırmada acıqlı, həbs olunmuş fərarilər otumuşdular. Gözətçilər aramla gəzişirdilər. Onların arxasında onlarla ayaqlarını bir atmağa çalışaraq, Oskə əlində oyuncaq tüfəng atılıb-düşürdü. O, həyəti dolaşır və Labaz-da-Bazarın pəncərəsinə baxırdı. Orda – otaqda bizim manuskriptlər ağzıbağlı dururdu. Oskə Şvambriyada qaravulda durmuşdu.

MARKİZ VƏ TƏRBİYƏSİZ ADAM

Komissar gecə ensiklopediya lüğətinin üçüncü cildini oxuyurdu. Birinci iki cildi artıq oxumuşdu. O, lüğəti dalbadal oxuyurdu. Xalalar ona həqarətlə baxır və “tərbiyəsiz”lə münasibət saxlamağı mənə məsləhət görmürdülər. Amma biz Oskə ilə ondan aralanmırıdıq. Biz onunla birlikdə tövləyə ordu atlarını təmizləməyə gedir və birlikdə paroxodlar barədə xəyala dalırdıq.

Labaz-da-Bazarın otağından ətir iyi gəlirdi. Pəncərənin önü sancaq-düymələr, flakonlar, yeşiklər, qədəhlər, müştüklər, dırnaq-təmizləyənlərlə doluydu. Divardan kino aktrisası Vera Xolodnayanın şəkli asılmışdı. Labaz nəzakətli idi, dar dəhlizdə hamıya yol verirdi və sarı dabanlarını tez-tez taqqıldadırdı. Piterli xala deyirdi ki, o marksistdən çox markizdi. Hər axşam markizin qonaqları – hərbi xanımlar, mülki kişilər, əvvəlki “şəhər ataları” və “şəfəqət bacıları” gəlirdilər. Labaz-da-Bazarın otağı küylü olardı. Gecə yarıyadək gitara inləyirdi. Labaz-da-Bazar xırıltılı bir səslə fransız kralının parket üstə təlxəklə şahmat oynaması barədə mahnı oxuyurdu. Nesa xala oyanıb köksünü ötürürdü.

– O çox mehriban və nəcib, tərbiyəli adamdı, – xalam deyirdi, – əlbəttə, səsi olmadığına görə onda günah yoxdu. amma, niyə oxuyur, anlayammıram...

Bir dəfə La-Bazri-de-Bazan komissarı içirdi.

Çubarkov uzun müddət boyun qaçırdı, amma markiz dilə tuta bildi onu.

– İç, – deyirdi, – iç. Proletariat öz zəncirlərindən başqa heç nə itirmir.

Komissar yanımıza uzunboğaz çəkməsiz, şalvarının üzəngisi sallana-sallana gəldi.

– Doktor, – dedi, – lüğətin üçüncü cildini qurtarıram, di gəl ki, – ...mənim burlak həyatım... nöqtə.

Bu vaxt komissar yığıldı. Ona qalxmaqün kömək eləmək istədik.

Amma o, sıçradı və otaqdan həyətə qaçdı. Beş dəqiqə sonra komissar küçədən içəri girdi.

O, qurşağını bərk dartmış, düymələrinin hamısını düymələmiş və rəsmiləşmişdi. Mahmızları qısa-qısa, amma bərkdən cingildəyirdi.

Sifətində iztirablı bir fikirlilik vardı.

– Burda hərbi şöbədən kimsə biabırçılıq törədib, – komissar kəsik-kəsik dedi, – sərxoş olub yıxılıb... bizim qırmızı hakimiyyətimizi rüsvay edib. Hanı o? Bu saat həbsə almaq lazımdır! Nöqtə.

Komissar otağı axtardı. Atam cəld güzgünün qabağını kəsdi. Komissar özünü tapamırdı. Gedəndə qapıda dayandı və barmağını burnunun önündə oynatdı.

– Bunu bir daha təkrar eləməyim! – Komissar xəyalən kimisə məzəmmətləyərək dedi. – Nöqtə! Vəssalam!

SABUNDAN NƏ İYİ GƏLİRDİ

Bədbəxtlik axşam məlum oldu. La-Bazri-de-Bazan harasa çıxıb getdi. Onun yoxluğundan istifadə edən anam gizli bağlamanın salamat olub-olmadığını yoxlamağa getdi. Stol boş idi. Bağlama, sabun, köhnə pullar, bizim manuskriptlər hamısı itmişdi...

Atamla anam yemək otağına qayıtdılar. Hamı stol arxasına keçdi. Ailə şurasının plenumu başlandı.

Atam dedi:

– Bu da sizin markiziniz!

– Ola bilməz! – Xalalar birağızdan dedilər. – Davranışından görünür ki, yaxşı ailədənindir. Yəqin ki, komissar ora açar tapıb və özləri deyən kimi – “müsadirə edib”.

– Məni həyasızlıq qəzəbləndirir! – Anam coşurdu, – sabunları da... Pullara qəti heyfim gəlmir... Onsuz da lazım olmayacaqlar... Çoxdan atılası boş kağızlardı!

– Bəs onda niyə onları gizlətmışdin? – Soruşdum.

Anam dedi:

– Elə-belə. Hər şey ola bilər...

Sonra hamı uzun müddət susaraq oturdu. Hamı klyonkaya baxırdı. Bədbəxtlik elə bil uzun durna balığı kimi stola sərilmişdi.

Atam durub dedi ki, Çekaya və xüsusi şöbəyə xəbər eləyəcək.

Xalalar ona əllərini yellədilər.

– Ağlını itirmisən! – Sera xala qışqırdı, – Qurduradan qurdurara şikayət edirsən! Sizin özünü həbs edib kürrəyəorrər.

Amma atam yumruğunu stola çırpdı. “Uçledirka” susdu. Telefonun dəstəyi səsləndi.

– Xahiş edirəm, xüsusi şöbəni, – atam xüsusi bir ifadəylə dedi. – Xətt tutuludur? Onda məni Çekayla calaşdırın.

– Yavaş! – Nesa xala qorxdı. O, bu sözü müdhiş bir pıçılıyla deməyə öyrəşmişdi.

Tezliklə iki nəfər gəldi. İkisi də hündürboy, qaraşın, qarabığ idi, əyinlərində sürücülər kimi dəri pencək vardı. Atam Çubarkovu xəbərdar elədi.

Komissarla birgə hamı Labaz-da-Bazarın otağına girdi. Markiz artıq evdə idi. O, bir anlığa özünü itirdi, sonra həmişəki açıqlıqla gözlənilməz qonaqları salamladı.

– Buyurun, – dedi, – necə deyərlər, prene vo plyas. Buyurun, qonaq edə bilərəm sizi.

Axtarış oldu.

Çevrilmiş çamadandan sabun parçaları töküldü.

Atam dedi:

– Bizimkilərdi.

– Bağışlayın, mənimdi, – markiz cavab verdi.

Nikolay yüzlükləri, hansı kağızlara və çertiyojlarasa qarışmışdı. Oskə mənə, mən də ona baxdım.

– ”Çara məktub”, – bıgılı adam kağızları araşdıraraq oxuyurdu. – “Döyüş xəritəsi”, “P. şəhərinin planı”, “Gizli əmr”, “Qəsdçilərin siyahısı”... Bu nədir? – Markizdən soruşdu.

İşin sabundan da pis iy verdiyini gören markiz dümağ ağarıb:

– Bilmirəm. – dedi.

– Bunlar sizə necə düşüb?

– Bilmirəm... Düz sözümdü, yoldaş. Bütün bunlar mənim deyil... sabun da... Mən heç nə bilmirəm.

Çubarkov markizə lap yaxın durdu. Komissar sifətə tüpürülən tüpürçək kimi dişləri arasından bir söyüş söydü.

Birdən Oska irəli çıxdı. Mən ona işarə edir, ipdən asılan kağız şeytancıq kimi gözlərimi oynadırdım. O, görmürdü.

– Bu bizimdi! – Oska dedi. – Götürübsə, qoy geri qaytarsın.

Çekistlər çertiyojları gözdən keçirirdilər. Onlar mənalı-mənalı baxışdılar.

– M-m?.. – Onlardan biri sualedici bir tərzdə dedi.

– Hm! – O biri təsdiq elədi.

– Yoldaşlar! – dedim. – Biz sadəcə olaraq oynayırdıq və bunları sabunların arasında gizlətdik. Özgə heç nə yoxdu.

– Orda aydınlaşdırırıq. – dedilər. Sonra onlardan birinin telefonla necə danışdığını eşitdik.

– Eşidirsən? Danışan Şorgedir. Bunu tutmuşam. Hə, tapılıb, boynuna aldı. Amma burdan bəzi maraqlı şeylər də çıxdı. Bəli, bəli. Uşaqlar deyirlər ki, onlarındır. Bəli. Şübhəlidir. Nə? İkisini də? Oldu! – O, dəstəyi daban kimi taqqıldatdı.

Sonra nə barədəsə Çubarkovla məsləhətləşdi.

Çubarkov çaş-baş bizə baxırdı.

– Lyolya! Vosya! – Komissar dedi. – Haydı, maşına gəzək bir az. Avtomobildə. Rəis çox istəyir. Deyir, qoy Lyolya və Vosya o kağızlar barədə özləri mənə hər şeyi danışsınlar. Nöqtə. Mən də sizinlə birgə gəzərəm. Belə iş varmı? Nöqtə.

Xalalar növbəylə bir-birlərinin ardınca özlərindən getdilər. Mənim də halım bir az pisləşdi.

Böyük bir avtomobil bizi Çekaya apardı. Gecə üzümüzə gəlirdi. Özümüzü şvambbranlar kimi duyurduq. Biz macərə yerinə tələsirdik.

ŞVAMBRANLAR ÇEKAYA GƏLİR

Kabinetdə sakitlikdi. İki adam başlarını kağızlara əymişdilər. Stolüstü lampa eynəkli gonbulun təmiz qırılmış təpəsində əks olunmuşdu. O biri latış idi. Ağappaq kirpikləri sayrışırdı.

– Hə, uşaqlar, – eynəkli dedi, – əyləşin. Nə olub?

Oskanı stola oturtdu, stolun üstündə brauning vardı.

– Doludurmu? – Oska işgüzarlıqla soruşdu və adət elədiyi danışığ tərzinə keçdi. – Bəs siz kimsiz? Baş çekist? Hə? Onda deyın ki, kağızları versin. Zəhmət çekib çekmişik...

– İndicə hər şeyə əməl olunar, – eynəkli dedi, – əvvəlcə hər şeyi olduğu kimi danışın! Oldu?

Latış kirpiklərini oynadaraq Şvambran məktublarını oxuyurdu. Özümü pis vəziyyətdə hiss edirdim.

– Boşboğazlıqdı! – Latış acıqla dedi və kağızları eynəkliliyə verdi.

O diqqətlə onları nəzərdən keçirdi.

– Bu nə P. şəhəridir? – Gonbul soruşdu:

– Bu Port-u-Peydir, – izah etdim. – Pey şəhəri yanında liman.

Rəis heyrtləndi:

– Bu hardadı ki?

– Şvambraniyada, – Oska əvəzimə dedi. – Bu, xəyali bir ölkədi. Onu Lyolya kəşf edib. Biz çoxdandı ki, bu oyunu oynayıyıq.

– Baxırsan, sənin Lyolyan lap Kolumb imiş! – Rəis dedi. – Yaxşı, əgər bu oyundursa, sənədləri gizlətmək nəyə lazım idi?

– Məxfilikçün, – Oska dedi, – ona görə ki, sirr olsun. Sirr olanda maraqlıdı.

Maraqlanmış rəis bizdən Şvambraniya barədə danışmağımızı xahiş etdi. Biz həvəssiz danışmağa başladıq. Amma köhnə oyun bizə yenə hakim oldu. Biz bir-birimizə macal vermədən Böyük Dış Materikindəki həyatı təsvir eləməyə başladıq. Gerbi və xəritəni izah etdik, Brenaborlar sülaləsinin bütün üzvlərini saydıq, müharibələri, səyahətləri, inqilabları və çempionatları təsvir etdik. Oska hətta sonuncu şvambran xarici işlər nazirinin familiyasını da xatırladı. Qalxıb şvambran himnini oxuduq. Hətta sonuncu qəbiristanlıq islahatları üstə savaşaçaqdıq da, amma...

Rəis qəhqəhə çekirdi. Gülməkdən uğunurdu, qəşş edib gülməkdən boğulur və yaşaran gözlərini silirdi. O, qırxıq təpəsinə vurur, başını yelləyir, ondan əl-çəkməyən gülüşü qovmaq istəyirdi.

Acıqlı latış da gülürdü. O, yastı ağzını açmadan yırğalanırdı; kirpikləri nazılmışdı. At dalağı kimi boğazında nəşə lökküldüyüdü.

Biz Oskayla incikliklə onlara baxırdıq. Sonra gülümsəməyə başladıq. Tezliklə onlara qoşulduq.

– Oh! Siz lap teatrsız! – Əldən düşmüş rəis dedi. – Dedim ölərəm... Oh, necəydi o, deyin Brenabor? Oy, gör bir necə düşünlər... Gör necə sistemli! Adam canını qoyar! Necədi? – Birdən o ciddi tərzdə soruşdu, – dövləti idarə etmək çətindimi?

– Pis deyil, sağ olun, – cavab verdik, – bir az öhdəsindən gəlirik. Hərçənd olur ki, baş çıxara bilmirsən.

– Axı bütün bunlar nəyinizə lazım idi? – Rəis soruşdu.

Bu, ciddi sual idi. Köksümü doldurdum.

– Arzulayırdıq ki, – dedim, – hər şey gözəl olsun. Bizdə, Şvambraniyada əladı! Hər yanda döşənmiş küçələr, hamı əzələli! Uşaqlar valideynlərdən asılı deyillər. Nə qədər desən qənd var. Dəfn nadir hallarda, kino isə hər gün olur. Hava həmişə günəşli və mehli olur. Bütün kasıblar varlıdır. Hamı razıdır, bitlər də yoxdur.

– Heyrətamiz uşaqlarsız! – Rəis ciddi və mehribanlıqla dedi. – Bunu arzulamaq yox, eləmək lazımdır. Biz də də səkilər, əzələlər, hər gün kino olacaq. Dəfnləri təxirə salacaq, bitləri ləğv edəcəyik. Gözləyin bir! Nağıl demək asandır, iş görmək çətin. Arzulamaq yox, eləmək lazımdı... Əşi, indi mənim tərbiyə eləməyə vaxtım yoxdu. Gecədir, gecdir, gör balaca şvambran necə əsnəyir, bir də gördün bütün materiki uddu. Ananız da yəqin çox narahatdır. İndi ona telefonda deyərəm.

Rəis özü bizi evə apardı. Ayrılanda Oskaya icazə verdi ki, avtomobilin fitini bassın. Rəis gülə-gülə dedi ki, şvambran tayfasının nümayəndələri ilə tanış olmağına şaddır. O, tez bir müddətdə Şvambraniyada Sovet hakimiyyəti qurmağı sonra xəyalpərəstliyi atıb, həmin səkiləri salmağa kömək etməyi bizə tövsiyə etdi.

Mən tamam cəsərlənib soruşdum:

– Bəs Labaz-da-Bazarla neylədiniz?

– Göndəririk yaşasın orda... Nədi o... Pi-li-qviniyada, – rəis dedi. – O da özünü uydururdu axı. Amma əclafcasına uydururdu və özünü pula satırdı... Hə, gecəniz xeyrə qalsın, uşaqlar! Sizə şvambran yuxuları və onların çin olmasını arzulayıram!

SƏRGƏRDANLIQ ÜÇÜN YENİ MƏKAN

Bizi yenə köçürdülər. Uzaq Atkarski küçəsində bir mənzil verdilər. Mərkəzəqaçan qüvvələr təsirini göstərirdi. Biz mərkəzdən uzaqlaşırıdık.

Səzilmədən köçürük. Cürbəcür yerdəyişməyə artıq öyrəşmişdik. Evin Böyükliyi (böyük həflə) çoxdan gözdən düşmüşdü. Əşyalar utana-utana təzə evin dar küçələrində yerləşdilər. Yer olmadığından şkaflar və bir stol yolda tanışlara üz tutdu.

Köçmə Şvambriyadakı yeni sarsıntılarla eyni vaxta düşdü. Vahid ümumi həqiqət axtarışında olan bu sərgərdan adanın həyatında əhəmiyyətli irəliləyişlər baş verdi. Çəkada olandan sonra biz artıq dünyada sərgərdanlığımızın məqsədinə yaxın idik.

Amma Şvambriyada təzə bir əyləncə peyda oldu. Üç gündən sonra biz buna həqiqətin kəşfi kimi baxırıdık.

Bu teatr idi.

Pokrovskda Lunaçarski adına Şəhər teatri açıldı. O əvvəlki “Oyanış” kinosunun binasında yerləşdi. Truppa piterli və moskvalı aktyorlardan ibarət idi. Onlar şübhəli paytaxt şöhrətini zəruri əyalət ərzaq payına dəyişmişdilər.

Aktyorların familiyaları əsl şvambriyanın incəliyi ilə bizi valeh elədi: Enriton, Poloniç, Vokar... Düzdü, sonra aydın oldu ki, bəzi familiyalar axırdan əvvələ oxunmalıdı. Pasportda Vokar Rakov idi.

Aktyorların arasında istedadlı Xolmski seçilirdi. Bu universal bir adam idi (bir neçə il sonra onunla Moskvada qarşılaşdım, məşhur Satira teatrının direktoru idi) Xolmskinin ixtisası əclaflar və Napaleonlar idi. Bundan başqa o, dramaturq və rəssam idi. Tamaşa zalının divarlarında kentavrlar (adam-atlar), trubadurlar, kahinlər, ilham pəriləri və sair əcinnələr çəkilmişdi. Xolmski aludəçi idi. O, ifratçılığı sevirdi. Bəzilərinə ayaqdan başadək dəmir zireh geyindirir, başqalarını isə çıpaq çəkirdi. Bədənlərə bənövşəyi rəng verirdi ki, bu da teatra hakim olan Arktika soyuğuyla uyğun gəlirdi. Giriş qapısında Xolmski Venera Miloskayanın şəklini çəkmişdi. Şəhər sovetinin göstərişinə görə o, ilahəni əllərlə təchiz elədi. Pyedestalda yazılmışdı: “Ağıllı, xeyirxah, əbədi işlər yayın! Yayın! Fəhlə xalq sizə ürəkdən sağ ol deyər!”

Pokrovlular teatrın divar yazılarından narazı qaldılar.

– Partiyaçdırlar, amma çıpaqların şəklini çəkirlər. – Adamlar deyirdi. – Elə bil teatr yox, hamamdı!

Piterli xala, demə, həris teatr həvəskarı imiş. Onunla bir premyeranı belə buraxmırdıq. Tezliklə biz üzdən və arxadan hər aktyoru tanıyırdıq. Teatr bizə hakim olmuşdu. Ordakı hər şey: fasilə, zəng, kassaya növbə xoşumuza gəlirdi...

Teatr o vaxt vəğzala oxşayırdı. Tamaşalar qatar kimi keçirdilər. Döşəmədə siqaret kötükləri qıvrılır, tumlar ayaq altıda çartıldıyırdılar. Tamaşaçıların əynində yaxalığı qaldırılmış xəz paltolar olurdu. Ətəklərin mane olmasına baxmayaraq alqışlar coşqun idi. Tamaşa vaxtı maili tamaşa zalı həmişə zəif bir uğultudan titrəyirdi. Buna səbəb tamaşaçıların soyuqdan ayaqlarını döyəcləməsi idi.

– O, necə bürküdür, mənə istidir! – Kraliça yelpik yelləyə-yelləyə səhnədən deyirdi, ağzından isə samovar kimi buğ çıxırdı. Kiseyi paltarının altından sıyrıqlı görünürdü.

Budkadan isə suflyorun pıçılısı buğlanırdı.

Tamaşaçılardan naftolizol iyi gəlirdi. Teatra getməzdən əvvəl üstümüzə bu dezinfeksiyaedici pis qoxulu məhlul çiləyirdilər, qayıdanda isə ön dəhlizdə əllərində şam bizi nəzərdən keçirirdilər.

BÖYÜKLƏR ÜÇÜN ŞVAMBRANIYA

“Uçledirka” da hərdən bizim teatra gəlir və sonra bütün həftə boyu tənqid edirdi. Sera xalamı bir dəfə az qala döymüşdülər. Pərdəni təzə açmışdılar ki, pərdə arxasından yel çəkdi və birinci cərgədə oturan xalamın səsi gəldi.

– Bağlayın! Soyuq gəlir! – Xala dedi, guya ki, bu dünyanı ikiyə ayıran bu sehrli pərdə nəfəslik imiş.

Tamaşaçıların hamısı incidi.

Biz pərdə arxasına çox can atırdıq. Teatr bərbərinin oğlu, xeyirxah və nüfuzlu bir adam olan Qrişka Fyodorov bizi möcüzələr mətbəxinə gətirdi. Oyuncaq meyvələr, kətan üfüqlər və saxta əşyaların kobud qeyri-gerçəkliyi bizi sarsıtdı. Amma hər gün özgə həyatlarını oynayan böyüklərdən göz çəkəmmirdik. Bu, Şvambraniyadan daha aydın idi.

Zalda səhnə tağının üstə yazılmışdı:

DÜNYA TEATRDI, ADAMLAR – AKTYORLAR

(Şekspir)

Bu kəlam Şvambbran gerbində təzə deviz oldu.

Şvambbranlar səhnəyə çıxdılar. Dünya indi aktyorlar və tamaşaçılara ayrılmışdı. Pokrovskın bir günü bizə uzanmış fasilə kimi gəlirdi.

– İncəsənət adamları boz, adi günlərdən ayırır, – xalalar deyirdilər. – İncəsənət bizi gözəl obrazlar dünyasına aparır.

Sonra onlar dünənki tamaşının müxtəlif qəhrəmanlarının hərəkətlərini qızgın müzakirə edirdilər. Onlar bu uydurulmuş adamları ittihamlandırır, müdafiə edir, sevir və nifrət edirdilər, bu bizim Oska ilə şvambraniya oyunumuzdakı kimi idi. Biz belə nəticəyə gəldik ki, incəsənət – böyüklər üçün Şvambraniyadır. Onlar bunu ciddi oynayırdılar.

Bir dəfə “Axşam şəfqə” tamaşası vaxtı elektrik işığı söndü. Tamaşa neft lampası işığında davam elədi. Rənglə çəkilmiş göyü lampaların hissi basdı. Pyesin son səhnəsi gedirdi. Ata qızını öldürməyi qərara almışdı. Ata revolveri götürdü.

Bu vaxt ön səhnədə olan lampalardan birinin güclü hiss buraxdığını gördüm. Alov nazik fəvvarə kimi şüşədən qalxmışdı. Ata qızına yaxınlaşırdı. Alov artıq kətan pavilyonun kənarlarına çatırdı. Ata revolver tutan əlini qaldırdı. Dekorasiya hər dəqiqə alışa bilərdi. Qız əllərini oynadırdı. Əminəm ki, lampanın yanğın törədcəyini tamaşaçıların çoxu görürdü. Amma qız diz çökdü və tamaşaçılar susdular. Onlar qətlə korlamaq istəmirdilər. Şvambraniya zala hökmran idi. Ata tətiyi basdı.

Dekorasiyadan tüstü çıxmağa başladı.

Ata qışqırdı:

– Öl, bədbəxt qadın!

– Lampa his eləyir! – Mən özümə gəlib qışqırdım.

Mahir aktyor özünü itirmədi. Bir əliylə piltəni burdu, o biriylə pyesi başa vurdu.

Teatr xilas olundu. Amma pərdə enən kimi yanımda oturanlar üstümə düşdülər. Onlar qışqırırdılar: uşaqları teatra buraxmaq olmaz. Onlar hey deyirdilər ki, gərək öz axmaq qışqırığımı sonraya saxlayaydım, indi isə qətl əvəzinə pul verilməsinə dəyməyən komediya çıxdı. Qəlbən etiraf eləməliyəm ki, birinci dəfəydi Şvambraniyaya xəyanət edirdim.

QİTİKİN MƏNASI

İki şey məni çoxdan məşğul edib, rahat qoymurdu. Bir neçə il idi ki, onların əsl mənasını öyrənməyə çalışırdım. Biri Skuçnaya küçəsində torpağa yatmış köhnə lokomotiv, o biri isə məşhur kart gözbağlıcısında adı çəkilən sirli “qitik” sözü idi.

Budur, nəhayət, “qitik” sözünün mənasını bildim. Adi bir lövhə bu mənanı izah edirdi. Lövhə gimnaziya müəllimindən və ensiklopediya lüğətindən də səriştəli imiş. Keçmiş Breşka, indiki Komunar meydanında evlərdən birində uzaqdan “QİTİK” sözünü oxuyanda gözlərimə inanmadım. Qaçıb yaxına gəldim. “Qorodskoy İstitut Teatra i Kino” – oxudum.

Pokrovskda hamı teatra uymuşdu. Hamı oynayırdı. Tratrçokun Xalq maarifinin, Ərzaq komitəsinin, Volqa boşaltma-doldurma idarəsinin öz həvəskar truppaları vardı. Teatr studiyaları çoxalırdı. Sonra bu studiyalar vahid QİTİK lövhəsi altında birləşdilər. QİTİK-in nəzdində uşaq studiyası açıldı. Məktəb fəaliyyət göstərmədiyindən biz Oska ilə ora yazıldıq. Sonra Styopka Atlantida ilə Taya Opilova da bizə qoşuldular.

Biz “Şahzadə Forke-de-Forkos” pyesini tamaşaya hazırlayırdıq. Şahzadə şahzadə xanıma vurulmuşdu, qızın anası kraliça isə təkəbbürlü, ümumiyyətlə, pis bir qadın idi. Şahzadəyə rədd cavabı verdilər. Şahzadə bir göbələyi əfslənədi, ordan bir pəri çıxıb şahzadəyə bir şaftalı verdi. Kraliça bu şaftalını yeyəndən sonra onda uzun bir burun əmələ gəldi, Forke-de-Forkosun yaşadığı Rodos adasında isə... Bir sözlə, orda çox sətirlərin sonu “os”la qurtarırdı.

Şahzadə xanımı Taya Opilova oynayırdı. Biz Styopka ilə az qala şahzadə rolu üstə savaşıcaqdıq, çünki şahzadə pyesə görə şahzadə xanıma sevgisini açmalıydı, şahzadə xanım isə bizim düşündüyümüzə görə, bunun pyes üzrə olmadığını fikirləşməliydi...

Rejissor Kramskoy rolu Styopkaya verdi. O dedi ki, Styopka yaşca, boyca məndən böyükdü və səsi də kişi səsidir. Guya istəsəm mən gur səs çıxara bilməzdim!

Forsunovu dilə tutduq ki, nəhəng sehrbaz rolunu boynuna götürsün. Qrim işiylə əsl teatrın əsl bərbərinin doğma oğlu Qrişka Fyodorov məşğul idi.

Tamaş günü axşam QİTİK-ə getdik. Mən təlxək, Oskə isə sözü olmayan cırdan rolunu oynayırdı. İkimizdə həyəcanlı idik. Qrişka Fyodorov bizi qrimlədi. Təhlükəli, naməlum, lağlağıcı zal pərdənin o üzündə səbirsizliklə uğuldayırdı. Başlamaq vaxtı idi, Styopka və Fyodorov yoxdular. Rejissor pərdə arxasında gəzinərək əsəbiləşirdi.

– Vaxtıdı! – Zal qışqırıb, ayağını döyürdü.

Nəhayət, gəlib çıxdılar. İkisi də sərt və tələsən kimi görünürdülər.

– Lyolka, xudahafız! – Styopka dedi. – Kommunistlərin səfərbərliyidi. Cəbhəyə gedirik... Mənsə könüllüyəm. Güclə dilə tutdum. “Cavansan” deyirlər. Axır ki, götürdülər. Eşelon indi gedir. Salamət qalın!

Bir-birimizin əlini sıxdıq. Styopka bir az susdu, sonra boğazını arıtladı.

– Taykanı yəqin ki, indi sən tək ötürəcəksən, – astadan dedi. – Eybi yox, heyfim gəlmir. Amma başqalarını bax, yaxın qoyma...

Zal az qala dağılırdı. Forsunov çiyində arxa çantası pərdə önünə çıxdı. Zal sakitləşdi. Forsunov çiyindəki çantanı düzəltdi.

Forsunov dedi:

– Tamaşa təxirə salınır.

– Nə vaxta? – Zal qışqırdı.

– Ağları döyənədək! – Forsunov cavab verdi.

EVİN KİŞİSİ

O biri gün atam Ural cəbhəsinə yollandı. Atam yenə qarşısı alınmaz yatalaq üstünə gedirdi. Səpmə yatalaq biti cəbhəni əldən salmışdı. Anam xalalarım ilə onunçün üç dolu çamadan hazırladılar. Atam birini götürdü. Atam qaşqabaqla zarafət elədi ki, ona heç bir müxələfat lazım deyil. Onun başüstə kurqan onsuz da düzəltməyəcəklər, axirət dünyasına isə o inanmır. Sonra adət üzrə hamı oturdu.

Atam qalxaraq dedi:

– Hə, bəsdir.

O, bizi öpdü.

– Bax a, – mənə dedi, – indi evin kişisi sən sən.

Qapıda bir xəstəylə toqquşdu. Xəstə inləyir, baş əyirdi.

– Qəbul təxirə salınır, – atam dedi, – görürsünüz, gedirəm.

– Doktor, rəhminiz gəlsin, – xəstə yalvardı, – baxmaq uzun ha çəkmiş! Yoxsa daha tabım qalmayıb... səni gözləməksə... Bəlkə sən orda öləcəksən...

Atam bir divar saatına, sonra xəstəyə, sonra bizə baxdı. Çamadanı döşəməyə qoydu.

– Soyunun. – Xəstəni kabinetə buraxaraq, acıqla dedi.

On dəqiqə sonra atam gedirdi.

– Unutmayın, – xizəyə otura-otura o, xəstəyə deyirdi: – yeməkdən sonra yeddi damcı.

Atamı aparən xizək tərپənəndə xalalar pəncərədən aralanıb xorla zarıdılar.

– Bəsdir, bəsdir, arvadlıq elədik! – Kobudluqla dedim. – Bəsdir. Silin gözlərinizi.

Xalalar qorxaraq susdular. Amma boşalmış mənzilə qəfil çökən sükut adamı daha çox əzirdi. Yumruqlarımı düyünlədim. Evin kişisi yeriyşilə otaqdan çıxdım.

BƏRK TORPAQ ÜSTƏ

BİZİMÇÜN VƏ BAŞQALARIYÇÜN DƏRSLƏR

Bilmirəm nə qədər vaxt keçdi. Ola bilsin bir il, bəlkə də bir ay... Təqvimlər yox idi. Vaxtı o vaxt ölçmək çətin idi. Onun axını mün-təzəmliyini itirmişdi. Köhnə gimnazist paltarlarını donuz yağına dəyişəndə günlər bir dəfəyə udulurdu. Başqa quru günlər isə acqarına həftə kimi uzanırdı. Günün qaydaları da dəyişmişdi. Əvvəl-lər günün mərkəzi bəndi ailəni bir yerə yığan nahar saatı idi, bu təmtəqarlı, sehrli yemək mərasimi idi. Gün “nahardan əvvələ” və “nahardan sonraya” bölünürdü. İndi belə naharlar nadir halda olurdu. Yeməyə bir şey olanda yeyirdik. “Gəlin ağzımıza bir şey ataq”, – anam bu vaxt deyirdi.

Yeməyi vağzalda olduğu kimi ayaq üstəcə yeyirdik, çünki buz kimi stula oturmaq mümkün deyildi. Otaq soyuq idi və hamı öz istisini cansız əşyaya verməkdə xəsislik edirdi.

Soyuq əşyalardan uzaq gəzirdik. Əşyalar bizim hərərətimizi alırdılar. Ocaqçıların növbətçiliyini düzlətdik. Səhər növbəti dişləri taqqıldaya-taqqıldaya yorğan qalağı altından çıxırdı. Reomür döndün üstündə donurdu. Növbətçi gecə çəkmələrini geyinib “burjuyka” sobasını qalayırdı. Soba qısa müddətə alışdı. Reomürlə birgə mənzilimizin bütün sakinləri qalxırdı. Bufet səmimi-qəlbədən açılıb durmuşdu. O çılpaq və boş idi. İstəyirsən lap şar oynat. Biz balqabaq yarması yeyir və saxarınlə qarız çayı içirdik.

Anam indi musiqi məktəbində işləyirdi. Amma bina olmadığından məşğələlər bizdə keçirilirdi. Şagird qızlar gecə çəkmələri ilə pedalı basırdılar. Qaxaca dönmüş barmaqları ilə pianonun donmuş içini dilləndirirdilər. Anam əynində xəz paltó, əlcəkdə mahirliklə onların barmaqlarından düşən klavişləri qaldırırdı.

Mənim də yanıma şagird gəlirdi. Ayda bir girvənkə ətə yaşa ötmüş, şişman Anyuta Kolomiyçevaya hesabı və oxumağı öyrətdirdim. Bir girvənkə ət mənə baha başa gəlirdi. Girvənkənin niyə belə başa-bəla olduğunu bildim. Şagirdim hərflərə etibar eləməirdi. O, öz fərziyələrinə daha çox inanırdı. Məsələn, o, “Nyura” sözünü oxumalıydı.

– Nı və yu-nyu, – oxuyurdu, – rı və a-ya... Anyutka alınır. – O, sevinclə deyirdi.

– Gələndəfə “sapoqi”¹ sözünü öyrənirdik.

– Sı və a-aa, – Anyuta hecalayırdı. – pı və o-p-o, deməli, – sapo... indi qı və i-qi...

– Hə, birlikdə nə alınır? – soruşdum.

– Valenki², – Anyuta dedi.

ORA DOĞRU YOLDA

*Orda, qəm dağları arxasında
Günəşlə bol yerlər...*

Mayakovski.

Dərsdən sonra Oska ilə divar peçini qalamaqçün küləş yığmağa gedirdik. Onun tez keçən istisindən istifadə edib, çörək üçün xəmir qoyurduq. Növbəylə, şişib-göyərmiş əllərimizlə xəmir yoğururduq.

¹ Sapoqi – uzunboğazlar

² Valenki – keçə çəkmələr

Bunun üçün döyəcləmək lazım idi və biz yumruqlarımızla inqilabi bəşəriyyətin düşmənlərini – Urodonal Şatelenadan tutmuş admiral Kolçaka qədər hamısının qarnını əzdiyimizi təsəvvür edirdik.

Axşam hamı stol başına toplaşdı. Elektrik işığı yox idi. Gecə lampasını yalnız bazar günləri yandırırırdıq və bu doğrudan da işıqlı bayram idi. Adi günlər çıraqla işıqlanırdı. Pambıqdan burulmuş piltə pəhriz, ya da ağac yağı olan fincana salınırdı. Piltənin ucunda balaca bir işıq şöləsi titrəyirdi, otaq qara kölgələrlə dolurdu.

Xalalar lampanı özlərinə tərəf çəkirdilər. Xalalar bir cərgədə otururdular, ciddi idilər və azacıq o dünyanın adamlarını xatırladırdılar. Lampa onların sifətini bir az işıqlandırır. “Uçledirka” pensneli Məryəmi xatırladırdı. Xalalar ucadan oxuyurdular. Sonra onlar gözəl keçmişdən və dağılmış həyatlarından danışırdılar.

– Pərvərdigara! Necə də gözəl həyat idi! – Xalalar ah çəkirdilər. – Sobinovun konsertləri, “İtburnu” almanaxları, şəkərin girvənkəsi on beş qəpiyə... İndi isə?!

– Xalalar! – Evin kişisi səsiylə Şvambraniya oynadığımız qaralıq küncdən deyirdim. – Qulaq asın, xalalar! Sizdən birdəfəlik xahiş etmişdim ki, əksinqilabi ucadan yox, öz-özünü təbliğ edin. Mənim, əlbəttə, vecimə deyil... Amma kiçiklərə qeyri-şüurluluğu təlqin etmək olmaz...

Stola yaxınlaşıb gözlərimlə Oskanı göstərirdim. Son vaxtlar özümü sürətlə böyümüş hiss edirdim. Evin məsuliyyəti məni əzmək əvəzinə, mənə daha da güc vermişdi. Duyurdum ki, dəqiq fikirləşirəm, lazımı sözləri seçmək asanlaşıb, çox şeyi dərindən bilməyə başlayıram, indi gerçəklilyə qorxusuz və məzəmmətsiz baxırdım. Küləş gətirmək, don vurmuş barmaqlarım və balqabaq yarması məni ruhdan salmırdı. Təqvimin olmaması, ayaqüstü yemək, xəz paltolu günlər – bütün bunlar hamısı həyatımıza vağzal xarakteri, müvəqqətilik gətirirdi. Amma bu şvambranların növbəti sərgərdanlığı deyildi. Həyat aydın bir istiqamət tutub gedirdi. Yalnız yol çox çətin idi.

– Ana, kədərlənmə, – mərcimək, neft və atamdan məktub olmayan günlərdə anama deyirdim. – Bədbinləşmə, ana, xəyalında tut ki, guya biz hər gün uzun-uzadı cürbəcür səhralardan və müxtəlif dağlardan keçərək yol gedirik... Təzə... qeyri-adi bir ölkəyə...

– Hara gedirik? – Anam ümitsizcəsinə deyirdi. – Yənə sizin Şvambraniyaya?

– Ana, məsələ Şvambriyada deyil, bu faktı, – inandırırđım anamı. – Çıraqla gecikməyimizin, küləş daşımağımızın, əllərimizi don vurmaşının eybi yoxdur... Elədir, ana... Yadındadırmı, bizim namünasib tanışlarımız: Klavdyuşka, Fektistka? Onlar bizdən yüz qat artıq pis yaşayırdılar. Əgər bizi təmtəraqla ora çatdırsaydılar, bu düzgün olmazdı, ana. Onsuz da biz elə sənişin kimiyik... Xalalar isə lap biletsiz gedənlərdi, lap düşürdüləsidirlər. Bax, atam başqa məsələ. Onunçün çox darıxsam da, onun cəbhədə olmasını düzgün hesab edirəm.

– Eşidirsinizmi? – Xalalar dəhşətə gəlirdilər. – İlahi! Onları tərbiyə ediblər, dayələr tutublar, nəticəsinə bax! Lap çəkist kimi böyüyürlər.

Ürəyimdə arzum vardı. Styopka qayıdar. Ayağımda yamaqlı keçə çəkmələr, əlimdə küləş onu qarşılırdım.

“Salam, Styopka, – deyəcəkdim. – Ver beşini... (Əlimi sıxma, şişib...) Görürsən, Styopka, mən indi evin kişisiyəm və xalalar tərəfdən əksinqilabı qadağan eləmişəm. Bir az aclıq çəkmişəm, amma eybi yox. Balqabaq sıyığını qələbəyədək yeyəcəyəm”.

“Əhsən, oğlan, – Styopka mənə deyəcək, – şüurluluğuna görə tərifləyiqsən. Möhkəm dur. Sıyıq da çörəkdir”.

“Amma sənişin kimi getməyi özümə sığışdıra bilmirəm, – deyəcəyəm, matros kimi getmək istəyirəm?”

“Ol! – Styopka deyəcək: – İnqilabın matrosu ol”.

Bu yerdə arzular kino lenti kimi qırılırdı. Necə inqilab matrosu olum, bilmirdim. Anam da icazə verməzdi...

MƏDƏ MƏNŞƏLİ QƏHRƏMAN

Buna baxmayaraq Şvambriya davam edirdi. Məkanca azalmışdı, amma vaxtca oyun qısalmışdı. Sonra şvambriyalara ağır bir zərbə dəydi. Biz olmayanda anam vəğzalin yanında balıqqulağı küyülünü onun içində dustaq olan Ş.B.S.-ni qoruyan Qara kraliçayla birgə bir çərək neftə dəyişdi. O beləcə bir şərəfsizlikə bizimçün məhv oldu. Biz yarım saatlıq bir sarsıntı keçirdik. Şvambriya günəşinin batmaq qorxusu vardı. Amma əvəzində axşam lampasını yandırırđılar.

Şvambriya oyunu o vaxt başlıca olaraq xəyali acgözlükdən ibarət idi. Şvambriya yeyirdi: Nahar yeməyi və axşam yeməyi. Şvambri-

niya qonaqlıq edirdi. Biz Moloxovisin aşpazlıq kitabından götürdüyümüz uzun menyudakı yeməklərdən dadırdıq. Bu şvambra qonaqlıqlarında gözümüzün qurdunu bir az öldürürdük. Amma Şvambriyanın qənd fonduna yalnız bayramlarda əl dəyilirdi. Şvambriyanın baş aşpazı Jorj Borman idi. Biz onu köhnə kakao və şokolad reklamından götürmüşdük. Bu təmin mədə mənşəli pəhrəman idi. O, daha heç bir təzə səhvə yol verə bilməzdi.

Ümumiyyətlə, Şvambriyada tənəzzül dövrü idi. Amma təsadüfi səbəblər Böyük Dış dövlətinin təzədən çiçəklənməsinə təkan verdi. Bu səbəblər bizim küçədəki böyük, kimsəsiz evdə mövcud idi.

UQORUN SARAYI

Ev nə vaxtsa, ağıldan bir az kəm olan Uqer familiarlı varlı alman tərəfindən tikilmişdi. Küçə onu “Uqor”¹ çağırırdı. Varlı bu ləqəbi qəbul eləmişdi. Uqorun evi Pokrovskın baxmalı yerlərindən biri idi. Gəlmələri ora aparırdılar. Gəlmələr təəccüblənirdilər. Bu doğrudan da qeyri-adi bir tikiliş idi.

Onun sahibinə şöhrətpərəstlik və heyrətamiz abadlıq həvəsi hakim idi. O qeyri-adi binanı Pokrovskın yaraşığı eləmək istəyirdi. Şöhrətə can atırdı. Uqor mühəndislərə etibar eləməzdi. Şəxsən özü evinin proyektini vermişdi. Tikinti onun tam nəzarəti altında gedirdi. Ev üçotaqlı idi və yarımzirzəmi də vardı. Birmərtəbəli pokrovlular başlarını qaldırıb mərtəbələri barmaqla sayırdılar.

Uqorun evi qədim boyar köşkünə, yarmarka tamaşasına və Semi-ramidanın asılan bağlarına oxşayırdı. Mərtəbələrdəki pəncərələrin heç biri bir-birinə oxşamırdı. Pəncərələr uzun, yumru, kvadrat və dar idilər... Böyürdən rəngli şüşələr qalereyası gəlirdi. Bu böyürdən ev qurama yorğana oxşayırdı. Evin üçbucaqlı damı rəssamlar tərəfindən bəzədilmişdi. Aşağıda su pəriləri oynayırdılar. İkinci mərtəbədə gəmilər üzürdü. Üçüncü mərtəbədə cürbəcür generalların şəkli çəkilmişdi. Damın altında isə lələkli alp qapaqları qoymuş ovçular pələnglərə və şirlərə güllə atırdılar.

Azacıq meh əsən kimi ev səslənməyə, cingildəməyə başlayırdı: qüllələrdə iyirmi iki yelqovan yellənir, on beş tənəkə fırlanır

¹ Uqor – angil

hərlənir və pəncərələrdə gurultuyla səkkiz iri ventilyator işləyirdi. Bu əlvan ev hətta göyərçinləri də karıxdırırdı. Hətta göyərçinlər də bu evdən qaçırdılar. Kirayənişinlərdən isə heç danışmağa dəyməz.

Əvvəlcə bu evdə Ali ibtidai məktəb yerləşirdi. Amma yelqovan və ventilyatorların səsi “vnuçok”ları dərs keçməyə qoymurdu. Bəzi ələcsiz adamlar evi kirə etməyə çalışıblarmış, amma Semiramidanın asılı bağları külək əsəndə yellənir, döşəmə əyilir, çərçivələr cırıldayırdı. Saray karton ev kimi dağılmağa başladı. Uqor dərddən öldü. Ölümqabağı vəsiyyətinə xahiş etdi ki, onun qəbri üstə yelqovan və ventilyator qoysunlar. Ev isə sakitcə çürüməkdə idi. Yan taxtaları, sürəhilər, – hərdən bütöv qalereyalar çürüyürdü. Çürüyürdü və dağılırdı. Rəngli şüşələr indi qonşu evlərin pəncərələrini bəzəyirdi. Bütün küçəni Uqorun evini tərək etmiş yelqovanların səsi başına götürmüşdü.

Çovğun dağılmanı sürətləndirəndə, qonşular ehtiyatla yaxılaşdılar. Onlar arxalarınca kirşələr sürüyürdülər. Evi dövrəyə alıb gözləyirdilər.

Onlar can verən şirin dövrəsindəki kaftarlar kimi oturdular. Evin tökülən hissələrini öz həyətlərinə aparırdılar. Amma evə açıq hücum eləyib, bu lazımsız tikilini dağıtmağa heç kim cəsarət eləməirdi. Qonşular tərənəmzə mülkiyyətə hörmət edirdilər.

ÖLÜ EVDƏ MACƏRƏ

Biz o vaxt bu iri ölü evin oyunçun təzə, rahat və sirli bir yer olduğunu başa düşdük. Şvambraniya salamat qalmış mərtəbələri tutdu. Oyuna təzə maraq yarandı və içərinin batırılmış olmağı da bizi çaşdırmadı. Şvambranlar xarabalığı dirçəltidilər, ölü ev isə Şvambraniyanın süqutunu uzun müddətə təxirə saldı.

Xışıltı, cırıltı və uğultular evin qalıqlarını doldurmuşdu və bizim fantaziyamızı qanadlandırır. Çürümüş pilləkənlərlə külək qalxırdı. Dəhlizlərin nəmliyində və qaranlığında qorxular gizlənirdi, gecələr isə divarlarda vahimə gəzirdi...

Şvambran macəraları üçün bundan əlverişli yer yox idi. Evi tez tədqiq elədik. Otaqlara şvambran şəhərlərinin əla adlarını verdik. Şvambraniya dirçəlirdi. Yalnız bircə qaranlıq, şübhəli qırıntılarla

dolu yarımzirzəmiyə aparən giriş yolu tədqiq edilməmiş qalmışdı. Biz naməlum torpağa ekspedisiya təşkil elədik. Özümüzlə uzun çubuqlar və fənər əvəzinə asma qəndil gətirdük. Sonra kitablarda yazıldığı kimi belimizə ip bağladığımız və kəmərlərimizi birləşdirdik. İndi biz mağara tədqiqatçılarına oxşayırdıq.

Yerin altına enirdik. Pilləkənin sürəhisi çoxdan düşmüşdü. Biz maili lövhələrlə sürüşür, kərpiclərin arasında eşələnirdik. Mən irəlilə sürünürdüm. İrəli uzadılmış çubuğun ucundan asılan qəndil yellənirdi. Axırını Oska gəlirdi. Oska cəsur və dözümlü idi. Bunu sübut eləmək üçün o, hər dəqiqəbaşı deyirdi ki, qəti qorxmur, əksinə özünü rahat hiss edir. Altıncı dəfə özünü rahat hiss eləyəndə, yıxıldı. Ayağı altdakı çürük lövhə sındı və Oska zirzəmiyə düşdü. Bir-birimizə kəndirlə bağlı olduğumuz üçün o məni yarığın qırağına düşməyə qorxdu və taxtaya çıxdı. Kəndir tarım çəkilmişdi, o məni əzir, sıxır, belimi kəsirdi.

– Oska, yıxıldın? – Qorxmuş halda qara deşiyə qışqırdım.

– Hələ yox, – gözəgörməyən Oska dedi, – hələ də uçur, uçuram və dibə düşəmmirəm...

Qəza vaxtı sönmüş qəndili yandırdım və bu dubsiz uçuruma salıdım. Oskanı gördüm. O, belinə bağlanmış kəndirdən yer ilə göy arasında asılı qalmışdı. Oska asta-asta fırlanırdı... Əl-qol atır, qıvrılır, döşəmədən tutmaq istəyirdi.

– Lyolya! Məni çıxart burdan, – Oska xahiş elədi, – bura çox narahatdı... kəndirdə ki, sıxır...

Bütün gücümü toplayıb, qardaşımı çəkib çıxarmağa başladım. Amma birdən nəsə cırıldadı. Üstündə uzandığım lövhələr sındı.

Qaranlığa uçub, Oskanın üstünə yıxıldım.

– İndi yığıldım, – Oska razı halda dedi. – Dibdir, həm də kəndir sıxmır.

Qəndil sındı. Mağarada zülmət burum-burum qalxırdı. Zirzəminin dibində qatı bir qaranlıq vardı. Yalnız yuxarıdan bizim yarıqdan boz işıq şüaları gəlirdi. Diqqət verib, zülmət içində batan anlaşılmaz əşyalar gördük. Ayaqlı dəmir yeşik, şüşə və dəmir qablar. Qəribə tərzdə əyilmiş və ya ilan kimi burulmuş borular. Sonra biz nəyləse dolu iri çuvallara rast gəldik.

– Xəzinə, – Oska dedi.

– Sirlər, – pıçıldadım.

– Mühüm xəbərlər, – Oska dedi.

– Bəs necə! – Pıçıldadım. – Şvambraniya üçün əsl xəzinədir. Biz burada...

Aramızdakı döşəməyə qəfil işıq düşdü. Biz müxtəlif tərəflərə atıldığımız. Amma nəsə arxadan bizi tutdu. Biz yıxıldığımız. Lənətə gəlmiş kəndir bizi belimizdən tutub döşəməyə çırpmışdı. Kiminsə əli kəndiri fənərə tərəf çəkdi. Fənərin işığında qorxunc bir sifət gördük: işıldayan üst dodaq, parlaq burun pəreləri və işıqlı gözlər. Sirlə sifətin qalın cizgiləri qaranlıqda görünmürdü.

Kobud bir səs eşitdik.

– Hansı şeytanın burda nə işi var? Hə! – Üst dodaq işıldayaaraq, qıvrıqla nəriləyirdi. – Siz bura nə cür gəlib çıxmısınız? Öldürərəm, zibillər! Küçük kimi öldürərəm qaçmaq istəsəz...

Ədəbsiz bir söyüş bu müqəddiməni bəzəyirdi.

– Boş-boşuna nə hürürsünüz? – Dişlərimi saxlamağa çalışaraq dedim.

– Balacaların yanında bu cür söyüş söyməzlər. – Oska əlavə elədi, – yoxsa mən də başlamam... Başlasam, heç xoşunuza gəlməyəcək.

Kəndir kəskin surətdə dartıldı və bizi bir tərəfdən fənərlə işıqlanan iri yumruğa yaxınlaşdırdı.

Təhqir olunmuş bu yumruq ifadəli tərzdə dondu və qorxunc ay kimi özünün bütün mərhələlərini bizə göstərdi.

– Bu saat buraxın kəndiri! – Qışqırdım. – Niyə onu tutmusunuz? İstibdadçıya bax... hüququnuz yoxdu!

– O elə bilirdi ki, köhnə rejimdi, – Oska dedi. – Biz sizdən Çekanın baş rəisinə şikayət edəcəyik... O, bizi yaxşı tanıyır. İstəsək, sizi o saat tutar...

– Çekayla qorxudursan?..

İri yumruq Oskanın başüstə qalxdı.

– Dayan! Yığışdır yumruğunu, ağılsız! – Arxadan mənə kimisə xatırladan bir səs eşidildi, – Əsirlərin cidarlarını aç, – o həmin təşəxxüslü səslə dedi: – Əyləşin, cavan gəlmələr. Köhnə alim zahiddən sizə salam! Sizi mənim mağarama gətirən nədi, ay troqloditlər?

Yumruq qaranlıqda yox oldu. Fənərin işığında göl kimi bir dazlıq işıldadı – bu E-myunun, göbələk adam, Kirikovun tanış dazı idi.

“ŞVAMBRANIYA” ELİKSİRİ

– Əyləş! – Kirikov mənə dedi. – Səni tanıdım. Sən vəhşilərdən birisən. İkiniz də böyük və şöhrətli Şvabriya ölkəsinin oğullarısınız...

– Şvambraniya, – Oska səhvi düzəltdi, – siz haradan bilirsiniz?

– Mən hər şeyi bilirəm, – Kirikov cavab verdi. – Mən sizin ölkənizin gizli dərinliklərində yaşayıram, amma elmi axtarışlarımdan əlavə boş vaxtlarımda üzə çıxıram... Dünən, srağagün, keçən həftə, ey şvambranlar, mən sizi eşidirdim, siz burda, bu kədərli xarabalıqda oynayırdınız. Yəni demək istəyirdim ki, gözəl Şvambraniyanın sakinlərinə çevrilirdiniz...

– Şvambraniyanın, – Oska ciddi səslə dedi. – Siz burda neyirsiniz?

– Bu şeylər niyə bura yığılıb? – soruşdum.

Sükut çökdü.

– Şvambranlar, – Kirikov qorxunc bir səslə dedi, – siz ehtiyatsızlıqla mənim çürük həyatımın sirtinə, qəlbimin yarasına toxunmusunuz... Mənim qəlbim təmizdi, aqlım aydın, – Kirikov dedi, – amma adamlar və hakimiyyət məndən qaçmaqda ədalətsizlik edirlər. Mən özümü alçalmış və təhqir olunmuş hiss edirəm. Amma insanlıq naminə əzab çəkirəm. And için ki, siz mənim sirrimi açmayacaqsınız və mən də sizin, sizin Şvamburqiyanın sirtini qoruyacağam...

– Şvambraniyanın, – deyə Oska yenə düzəliş verdi.

Sonra biz and içdik. Kirikov fələri üzümüzə yaxınlaşdırdı və biz təntənəli surətdə ölənədək bütün bunlar barədə susmağa söz verdik.

– Qulaq asın, qardaş şvambranlar! – Kirikov dedi. – Mən əlkim-yagərlərin yer üzündə sonuncusuyam. Mən elmin Don Kixotuyam, bu işə məni silahdaşımıdır. Mən dünya sevincinin eleksirini kəşf eləmişəm. O bütün xəstələri sağlam, bütün kədərləri şən edir. O düşmənləri dost, yadları tanış edir.

Oska soruşdu:

– Siz bu cür oynayırsınız?

Kirikov açıqlayıb cavab verdi ki, onun eleksiri oyun yox, ciddi elmi kəşfdir. Mağarada demə eleksir laboratoriyası yerləşirmiş. Əlkimyagər dedi ki, bir il sonra son təcrübələrini qurtarandan sonra öz kəşfini dərc etdirəcək. Onda evi əla təmir elədirib, elektrik işığı çəkdirəcək və ən yuxarı mərtəbəni bütünlüklə Şvambraniya üçün verəcək. Amma biz hələlik susmalı, susmalı və susmalıydıq.

– Eleksirimi, – əlkimyagər Kirikov sözünü qurtardı, – Dünya sevinci eleksirimi gənc dostlarımla şərafinə “Şvambardiya” adlandıracağam.

– Şvambardiya yox, Şvambraniya! – Nəhayət, Oskaya hirslandı. – Düz deyə bilmirsiniz. Özünüsə əlfizik hesab edirsiniz.

– Əlfizik yox, əlkimyagər! – Kirikov da acıqla dedi.

Biz daha bir neçə dəfə əlkimyagərin qonağı olduq. Əlkimyagər Kirikov və onun köməkçisi Filenin işıqlıqda çox qonaqpərvər adamlar idilər. Onlar bizə öz müvəffəqiyyətlərindən danışır və həvəslə bizim şvambran yeniliklərimizə qulaq asırdılar. Əlkimyagər, hətta Böyük Dış ölkəsini idarə etməkdə bizə kömək edirdi. Şvambraniya çiçəklənirdi.

Onlar gecələr işləyirdilər. Onların gizli tüstüsü həyəətə yayılırdı. Boru məharətlə örtülmüşdü. Hərdən biz, hətta onlara kömək edir və odun doğrayırdıq. Amma eleksiri bizə göstərmirdilər, deyirdilər ki, o hələ tamam alınmayıb. Bir dəfə onları çox kefikök gördük. Onları pəsdən mahnı oxuyur və ehtiyatla əllərini şappıldadırdılar. Buradaca hansısa bir qadın küllə şalda və bəzəkli keçə çəkmələrdə ayaqlarını döyürdü.

– Görürsən, necə xoşbəxtdir? – Əlkimyagər dedi. – O, dünya sevinci eleksirinin ilk damcılarını dadıb... Bu Aqrafena... Aqrippinadır, şvambran çarıçasıdır. Biz ona tac qoyur, taxta çıxarıq... Ura!

– Bizdə çarıçalar yoxdu, – Oskaya qaşqabaqla dedi.

– Düzdür, – izah etdim, – vallah, məmnuniyyətlə, amma Şvambraniya respublikadır axı... Bax, prezidentin arvadı ola bilər.

– Yaxşı, – əlkimyagər dedi, – qoy prezident arvadı olsun. Aqrafe... E-myus... Aqrippina, Şvambran prezidentinin arvadı olmaq istəyirsənmi?

– Oldu! – Aqrippina dedi.

DONNA DİNA VƏ CIRCIRAMALAR

Moskvadan yanımıza qalmağa cavan xalaxızı gəldi. Adı Donna Dina və ya Dindona idi. Əsl adı Dinaydı. Piano qapağı kimi parlaq qara saçlarına və gözlərinə, klavişlər kimi düz və ağ olan dişlərinə görə ona Donna adı vermişdilər.

Xalalar bizi xəbərdar etdilər ki, onu kuzina adlandırmalıyıq, fransızca bu, xalaxızı deməkdi. Bu işə Dina üçün fransızca kuzen idik.

Amma Dina bir dost kimi yaxşı qız imiş: “Salam, kuzina” sözlərini eşidib qəhqəhə çəkdi, gözləri, dişləri və saçları da birdən güldü.

– Hə, salam, circıramalar! – Qışqırdı. – Nəylə məşğulsunuz?

– Şvambraniya ilə, – Oska Dinaya qeyri-adi bir etibar hiss edib, cavab verdi. – Sonra küləş daşırıq, gəzməyə çıxırıq. Bizimlə gəzməyə çıxacaqsanmı?

– Əlbəttə, – Dina dedi, – yoxsa sizensiz Pokrovskda azaram. Onsuz da güclə tapmışam... Burjuy qadın Şatrova yəqin çox varlı bir qadın imiş... Onun o qədər evi var ki...

– O hansı Şatrovadır? – Anam təəccübləndi.

Dina danışdı ki, küçədə doktorun mənzilini soruşub. Ona deyiblər: “Şatrovı”¹ ev budur (məsələ bundadır ki, əyalətdə iki enişli damı olan evləri “Fligel”, dörd enişli, damlı evləri isə “şatrovı” adlandırırlar) Dina qarşısına çıxanlardan vətəndaş Şatrovanın yaşadığı evi göstərmələrini xahiş edirmiş. Ona səkkiz ev göstəriblər. Üçüncüsündə bizi tapıb.

Hətta Oska da onu gözəl hesab edirdi. O, tanış Kronştadt dənizçisinin bağlıladığı əsl matros köynəyi geyirdi və bu bizim xoşumuza gəlirdi. Biz onu Pokrovskda gəzdirirdik. Xarabalıqlarımızı ona göstərirdik. Amma eleksir və əlkimyagər barədə heç nə demədik. Dina Şvambraniya barədə diqqətlə sorğu-suala tutdu. O, yalnız belə maraqlı bir dövrdə bizim fəvqəltəbii şeylərə uymağımıza azacıq təəccüb edirdi. Dedi ki, bu sadəcə olaraq biabırçılıqdı və işləmək vaxtı çatıb. Gəzə-gəzə beləcə dostlaşırıq.

Cavanlar Donna Dinayla qarşılaşanda ehtiramla ona yol verirdilər. Onlar bir-birlərinin böyürünü dümsükləyir və uzun müddət onun arxasınca baxırdılar. “Of, ox kimidi!” – arxadan eşidirdik. Biz Oska ilə Dinaya görə fəxr edirdik.

Dina gəlişinin üçüncü günü xalaların quyruğunu, yəni ətəklərini basdı. Onları danladı ki, bizi köhnə rejimlə tərbiyə edirdilər. Deyirdi ki, bizim içimizdə qaynayıb-coşan ictimai hissləri boğmaq cinayətdi.

– Doğrudur, – Oska razılaşdı, – hərdən içimizdə elə bərk coşur ki, hisslər.

Mübahisə davam edirdi. Xalalar deyirdilər ki, bizdən çoxdan əl çəkiblər, biz küçənin və bolşevizmin təsiri altdayıq. Bu isə onların

¹ Şatrovıy – çadır ev

fıkrincə eyni şeydir. Bu yerdə xalalar elə alçaq şeylər danışmağa başladılar ki, Dina sıçrayıb ovcunu şappıltıyla stola çırpdı. Qız qıpqırımızı olmuşdu.

– Deyəsən, unutmuşam deməyi, – Dina dedi, – mənə partiyaya qəbul ediblər. Mən kommunistəm.

– Az qala? – Oska istehzayla soruşdu.

– Yox, ilinə artıq bir həftə qalır, – Dina karıxan kimi oldu, amma şən halda cavab verdi.

Xalalar susub, ağızları açıla qaldılar. Sonra ağızlar ehtiyatla yumuldu.

FƏKTİSTKANIN FAMILİYASI VAR

– Əziz cırcıramalar, – Dina dedi, – sizin enerji və fantaziyanız üçün geniş üfüqlər açılıb. Əziz cırcıramalar, amma ictimaiyyətçi olun. Vaxtıdı!

O, Çubarkovun köməkçisi və uşaq qiraət-kitabxanasının müdiri təyin olundu. Xalalar uşaq kitabxanası belə müəyyənləşdirdilər: bu köhnə paltar alverçisinin paltarları kimi köhnəlmiş kitablarda bol-bol olan xəstəliktörədən mikrobların qanunlaşdırılmış ocağıdır.

Dinanın isə kitabxana barədə arzuları beləydi:

– Cırcıramalar, bu sadəcə olaraq piştaxta, kitab paylayan mən-təqə deyil. Uşaq kitabxanası məktəbdən kənarında uşaqların tərbiyəsi və biliyi ilə məşğul olan baş qərargahdır. Uşaqların sevimli klubudur. Hamı sahibdir. Kitabın qədrini bilməyi öyrədərik... Oh, cırcıramalar, elə bir gözəllik yaradacağıq ki, sizin Şvambrianiya ona çatmayacaq! Bütün uşaqlar bizə yazılacaqlar... Görərsiniz.

Amma gözəllik yaratmaqçün hər şeydən əvvəl kitabxana binasını genişləndirmək lazım gəldi. Qonşu otaqların tutulması tələb olunurdu. Orda hansı burjuylarsa yaşayırdılar. Hərçənd xalq maarifi onları köçürməyə çoxdan əmr vermişdi. Dina köçürülməyə qətiyyətlə girişdi. Cəsarətçün mənə də özüylə götürdü.

Eyni zamanda, mən kitabxanada işə başlaya bilərdim.

Dinanın yanına gələndə kataloqları və kitab formalarını yoxlayırdım. Dövrəsində cır-cındırlı uşaqlar oturmuşdular. Çoxlu küçə rəqiblərimi, arıq vağzal uşaqlarını, Sazankadan olan balıqçılar yaşayan Berejnoj küçəsinin enlikürək oğlan və qızlarını, konserv və

sümük zavodunun oğlanlarını tanıdım. Bəziləri kartoçkaları doldurmağa kömək edir, başqaları cırılmış kitabları yığışdırır, o biriləri əl nərdivanların çıxıb kitabları rəflərə düzdülər. Hamı şən və tələsik işləyirdi. Bu, Dinanın təşkil etdiyi ilk uşaq dünyası idi. Uşaqlar, görünür ki, artıq Dinanı sevirdilər. Onlar onu cürbəcür sorğu-suala tutmuşdular.

– Donna Dina, Donna Dina! – Çiyininə bağlanmış iri şalı olan nazikburun qız soruşdu. – Donna Dina... Tom dayının koması kimdir?

– Donna Dinovna, – kimsə əl nərdivanın üstündən qışqırırdı, – Lermontov şəhərdi, ya kitab adıdı?

– Uşaqlar, bir köməkçini də qəbul edin, – Dina məni göstərərək dedi. – Uxorskov, onu da yaz.

Bu mənə bir az toxundu. Mən burda ikinci dərəcəli köməkçi olmağa hazırlaşmırdım. Düşünürdüm ki, məni başçı roluna dəvət ediblər. Amma hələlik susmağı qərara aldım.

– Biz səni tanıyıyıq, – uşaqlar dedilər, – sən həkim oğlusan... Bizimlə olduğunçün səni danlamazlar ki?

– Niyə danlasınlar ki? – deyə incidim. – İndi hamı birdir.

Hündürboy, enlisifət, Uxorskov fəmilialı drujinaçı mənə yaxınlaşdı.

– Böyüyəndə nəçi olmaq istəyirsən? – Uxorskov soruşdu. – Səndəmi doktor olacaqsan?

– Mən inqilabın matrosu olmaq istəyirəm, – dedim.

– Yaxşı işdir, – Uxorskov dedi. – Mənsə təyyarəçi olmağı arzulayıram.

Komissar Çubarkov gəldi. Onunla çoxdan görüşmürdük və ikimiz də sevindik.

– Oho! Nəsil böyüyür. – Komissar mehribanlıqla məni süzərək dedi. – Atan cəbhədən nə yazır?

Biz köçürtməyə getdik. Məni qorxudan və pərt edən bu oldu ki, köçürülən burjuylar Taya Opilovanın yaxın qohumları idilər və Taya indi burdaca, sandıq üstə oturmuşdu. Özümü bir dəqiqəliyə itirən kimi oldum. Taya mənə nifrət, məzəmmət və narazılıqla baxırdı... Onun gözlərindən nələr oxunmurdu! Hər şeyə tüpürüb aradan çıxmaq istəyirdim.

Taya dedm:

– A-a, doktor oğlu da burdadır!

Bu məni xilas elədi:

– Doktor oğlu olmaq, burjuv qızı olmaqdan yaxşıdır, – mən acıqlandım.

– Nöqtə. – Komissar qışqırdı. – Ağzından vurdun, vəssalam.

Uxorskov yenə mənə yaxınlaşdı. Pıçıltyla dedi:

– Axşam qəzet dərnəyinə gəl. Səni sədr seçərik. Döyüşkən olmusan.

– Sən əvvəllər məni tanıyırdın? – Təəccübləndim.

– Aydındı ki, tanıyırdım, – Uxorskov dedi. – Sənsə məni tanımadın. Mən yadımdadır, sizinçün ləyən qalaylayır, vedrə düzəldirdim. Mən Fektistkayam. İndi uşaq evində yaşayıram. Ağamdan alət müsadirə eləmişəm. Alışqanlar düzəldirəm. İstəyirsən səninçün tapançalısından düzəldim? Çik, edirsən, alov çıxır.

– Çəkən deyiləm.

– Əşi, banditləri qorxudarsan.

Ucaboy, özünə güvənən Uxorskova baxır və onda müti tənəkəçi şagirdini tanıya bilmirdim. Doğrudanmı bu o həmin Fektistkadır ki, onun arıq çiyinlərində biz nə vaxtsa əşyaları düzəldənlərlə onların sahibləri arasındakı fərqi ilk dəfə görmüşdük? Onun indi familiyası vardı.

Kitabxananın çıxışında, küçədə məni komissar gözləyirdi.

Əlimdən tutdu.

– Qulaq as, – Çubarkov laqeydliklə dedi, – yoldaş Dina... sənin nəyindi? Bacındırmı?

– Hə, bacımdır, – sərt səslə dedim. Amma bunun düzgün olmadığını duyub, üzümü küləyə tutaraq komissar eşitməsin deyə, əlavə elədim: – xalam qızıdı...

– Savadlı olduğu görünür, – komissar gözlənilməz kədərlə dedi:

– Çox savadlıdır! – Mən qürurlandım. – Az qala ali məktəb qurtaracaqmış.

Komissar köksünü ötürdü.

YENİ ÖLKƏNİN TƏBƏƏLƏRİ

Yox! Məni qəzet dərnəyinin sədri seçmədilər. Dina uşaqlara dedi ki, mən hələ tam şüurlu deyiləm, cürbəcür cəfəngiyat barədə xəyallara dalıram. Bunu mən ondan heç cür gözləməirdim!.. Sədr Klavdyuşkanı seçdilər. Bəli, bəli! O Klavdyuşkanı ki, Şvambran müharibəsində yalnız əsir roluna seçilirdi.

Hiyləgər Klavdiya dedi:

– Uşaqlar, yoldaş Dinanın Lyolya barədə nə demək istədiyini bilirəm. O hələ də bir ölkəni uydurur... Şvambraniyadır, deyəsən. Oynayırlar. Oynayırlar. Onlar məni də əsir tutmuşdular. Amma indi bu maraqlı deyil.

Uşaqlar qımışaraq, amma dostcasına məni süzürdülər.

Öz Şvambraniyama görə hələ heç vaxt belə utanmamışdım.

Dinka gülüməydi.

– Klvadyuşka, – dedi, – rollar görünür, dəyişib. Sən indi kəmandirsən və əsirlikdən çoxdan çıxmısan. Lyolya isə hələ də Şvambran əsirliyindədir... Eh səni, qardaşım, cırcıramam mənim!..

Əlbəttə, qürurla durub bu məsxərəçi yığıncağı tərک etmək lazım idi. Amma Şvambraniya mənə bu dəqiqə indiyədək duymadığım qədər şübhəli göründü. Hiss etdim ki, oyuna bəraət qazandırmaq üçün bir kəlmə belə tapa bilməyəcəyəm. O, açıq-aşkar, lazımsız, xəcalətli bir şeyə çevrilirdi, elə bil tərgitmək istədiyini adət idi. Sədr Klavdiya mənə yaxınlaşdı.

– Sən acıqlanma, – dedi, – lazım deyil. Yaxşısı budu oyundan ələk! Əsirlikdən çıx!

Ariq, coşqun Klavdiya mənimlə yanaşı durmuşdu. Onun heç bir Şvambraniyaya ehtiyacı yox idi. Bu aydın idi. Bizim dünya ədalətsizliyi siyahısında “torpaqsız uşaqlar” barədə üçüncü, axırıncı bəndi də pozdum. Mən Klavdiya ilə bir təbəəli olmaq istəyirdim. Mən qaldım.

Kitabxananın hay-küylü və işgüzar həyatı məni qoynuna aldı. Məktəbdən sonra bütün günü orda işləyirdim. Mürəkkəbə, yapışqana, boyalara batmış halda gəzirdim. Qovluqlar və qayğılarla yüklənmişdim. Oskada məndən ələk çəkmirdi. Tezliklə hamının sevimlisi oldu. Onun şahmat stolunun müdiri təyin etdilər. “Həm də stulunun”, – seçiləndə Oskada əlavə elədi.

Uxorskov, Klavdiya və mən ədəbi dərnək təşkil elədik. Bir aydan sonra bizim “Cəsarətli fikir” jurnalının birinci nömrəsi çıxdı. Redaktor kimi mən imza atdım. Əlkimyagərin yanına demək olar ki, getmirdik. Bütün günü kitabxanayla məşğul idik. Axşamlar oxu zalında qəzet yeniliklərini müzakirə edirdik. Bunlar “mühüm xəbərlər”, amma şvambran yox, əsl cəbhə xəbərələri idi. Bu xəbərlərdə Styopka Atlantida və bəlkə də atam da iştirak edirdi.

Biz məruzələr edir, kitablar barədə geniş mübahisələr, ədəbi səhərlər və axşamlar təşkil edirdik. Aktyorlar və tamaşaçılar eyni cür ehtiraslı idilər. Kitabxanamızın şöhrəti Pokrovskda get-gedə daha geniş yayıldı. Onlarla təzə uşaqlar hər gün bütün ətrafların – Krasnyavkadan, Tyan-Dzinyandan, Osokoryevdən bura axışdılar...

Kitabxanamızçün kerosin və odun dalınca təşkilatlara ayaq döyməkdən dabanlarımız qabar olmuşdu. Dina və onun sakit, xeyirxah köməkçisi Zorka hər odun parçasının üstə icraiyyə komitəsində qalmaqla saldı. Bir dəfə ayın axırınadək odunu çatdırma-yanda, hərəmiz bacardığımız qədər odun gətirdik. Balaca, donmuş uşaqlardan kimi lövhə, kimi şkaflar xonçası, kimi də qucaq dolusu yonqar gətirdi. Öz evlərində yandıрмаğa odun olmasa da bura gətirirdilər. Sobalar yenə çırıldamağa başladılar. Axşamlar balaca oxucular kitablardan ayrılıb, sobada onların odunlarının necə alışdığına, qığılcım saldığına baxırdılar. Hamı otağa, şkaflara, stollara, qonşulara baxır, hamı özünü sahib kimi hiss edirdi. Divar peçlərinin şən çartıltısı boş mədələrin qurultusunu boğurdu.

Çubarkov az qala hər gün bir kitab dəyişirdi. Birnəfəsə oxuyur və bizim bütün tamaşalara, disputlara, gecələrə gəlirdi. Onun gur, metal kimi cingiltili alqışları bizi ruhlandırır. Özünü isə hər şeydən çox Dinanın olması ruhlandırır. Öz deməyinə görə Dina ona böyük mədəni təsir göstərirdi. Cürbəcür qeyri-şüurlü adamlar deyirdilər ki, komissar vurulub. Amma bunun bizə dəxli yox idi.

ADİ TORPAQ

İşin qızğın çağında böyük bir gecə təşkil elədik. Uşaqların valideynlərini dəvət etdik. Kitabxanada böyük təmizlik işi apardıq, hörümçək torlarını təmizlədik, təzə plakatlar aldıq. Nədənsə ancaq analar gəlmişdi. Saçlarındakı daraqları düzəldir və əllərini qarınlarında yaylıqlar altında gizlədirdilər. Onları ən yaxşı yerlərdə oturdular. Dina və Zorka onları qəndisiz, amma povidlalı çaya qonaq edirdilər.

Amma tamam təzə ümumi təsərrüfatçılıq və hansısa xüsusi, böyük qonaqpərvərlik hissi məni və Oskanı qəhrəmanlığa sövq elədi.

Evvə qaçmaq üçün geyindim.

– Şvambra qəndi? – Oskanı məni anlayıb soruşdu:

– Sözsüz! – dedim.

Bu Dinaya ürəkdən təsir elədi. Bütün bunları Styopka Atlantidanın görməsinin təsəvvür etdim.

“Bax, Styopka, – deyərdim, – bütün şirin şəxsi mülkiyyəti ümumi işçün verirəm”.

“Əhsən, oğlan! – Styopka deyərdi. – İnqilabın matrosu belə hərəkət etməlidir”.

Fərəhdən ürəyimiz böyüyə-böyüyə anaların Şvambran qəndindən necə dişləyib çay içmələrinə baxırdıq.

Bu axşam Qoqolun “Evlənmə”sinin ikinci pərdəsini tamaşaya qoymuşduq.

– Petrovna, bax, bax, – analar zalda vəcdə gəlirdilər, – mənimki ayaqlarını gör necə oynadır! Xalis kavalərdir!

– Vay dədə! Vallah, bu Nyurkadı... Gör necə bəzənib... Tanımaq olmur.

– Sən bizim Ninaya bax!.. Bu lovgalıq görəsən hardandı belə?

– Bu nərmənazik kimdi?.. Doktor balasıdı!.. Ona görə də səlis danışır.

– Mənim Serkunkam öz rolunu gör necə öyrənib... Ay şeytan, hamını qabaqlayır... Budkada oturan yəqin ona xəlvəti deməkdən lap tərləyib.

Stepanida, Stepanida, səninki hanı?

– Mənimki görünür: o, pərdəni tutub.

Müvəffəqiyyət sarsıdıcı idi. artistlər tamaşaçı anaların qucaqlarında az qala boğulmuşdular. Tamaşadan sonra Oska “Soroçinski yarmarkasından” Ukrayna gecəsinin təsvirini oxudu.

Zal oturub sakitləşdi.

– Siz Ukrayna gecəsinə görmüsünüzmü? – Oska həzinliklə başladı.

– Yox, yox! – Zal qışqırdı. – Görməmişik! İstəyirik! İstəyirik.

– Yox, siz Ukrayna gecəsinə görməmişiniz! – Azacıq özünü itirən Oska davam elədi.

– Aydın ki, görmüşük, bilmirik, – analar razılaşdılar. – Hardan bilək? Tərbiyəmiz necəydi ki, bilək də?

Sonra uşaqlar anaları gəzdirib, öz plakatlarını, rəsmlərini, jurnallarını, qəzet parçaları yapışdırılmış lövhələri göstərdilər.

– Sən bir bax, bura bütöv bir dövlətdir! – Analər deyirdilər.

Oyunlar və rəqslər başlandı. Analar əvvəlcə divarlara qısılmışdılar, utanırdılar, amma Dinka və Zorka onları otağın ortasına dartdılar. Oskanın da əllərini nəzərə almaqla dördəlli “Barıya” rəqsini çaldım və otaq iri fırlanğıc kimi fırlanmağa başladı. Bizim evdə yolka şənliyi və ad günləri keçirilirdi, amma heç vaxt belə şən və yaxşı olmamışdı.

– Sağ olun, Donna Dinovna, – analar hey gülümsəyərək deyirdilər, – siz də Zorinka, siz də uşaqlar, sağ olun. Bizim cavanlığımız çürüyüb getdi... Heç olmasa öz uşaqlarımızın xoşbəxtliyini görmək bizə qişmət oldu. Sağ olun.

– Özünü təşəkkür edin, – Dina deyirdi, – hər şey sizin öz əlinizdədir.

Dəcəl Klavduşka məni “sürpriz otağına” dartdı. Otağın bir küncünə qəşəng pərdə çəkilmişdi. Yuxarıdan belə bir lövhə asılmışdı: “Panorama. Aylı qış gecəsinin görünüşü”.

– Baxmaq istəyirsən? – Klavdiya soruşdu. – Fantik ver.

Mən bir fant – konfet kağızı verdim. Klavdiya otaqdakı lampaların işığını azaltdı.

– Bax! – O, pərdəni çəkərək dedi.

Mən qızılı bir çərçivə gördüm. Əla hazırlanmış bir qış gecəsi mənzərəsi çərçivəyə alınmışdı. Mavi süd rəngli ay panoramı işıqlandırırdı. Pokrov anbarlarının şəkli də əla çəkilmişdi. Suçəkən qurğu baş meydanın otrasında idi. Balaca evlərdə qırmızı işıqlar yanır.

Klavdiya soruşdu:

– Oxşayır?

– Çox! – dedim. – Amma həqiqətdə olduğundan gözəldir. Bunu kim edib?

– Dina edib bunu, – Klavdiya güldü, – hökmən sənə göstərməyi tapşırılmışdı. Bax, bax!

Birdən gördüm ki, panoramın içindən balaca bir araba keçir. Elə o dəqiqə oyuncaq gecə geri atıldı. Görünüş dərinləşdi. Anbarlar öz normal ölçülərini aldılar və mən başa düşdüm ki, heç bir panoramazad yoxdu. İri pəncərə çərçivəyə alınmışdı. Pəncərə meydana açılırdı. Mən əsl Pokrovskdakı adi bir gecəyə baxırdım. Heç vaxt düşünməzdim ki, bu gözəl gecə, bugünkü hadisələr adi torpaqda baş verə bilər. Darıxdırıcı, qeyri-həqiqilik dumanı Şvambriyanın üstünü

aldı. Şvambran torpağı ayağım altdan qaçırdı. Amma bu vaxt xoşagəlməz bir gülüş eşitdim. Qanrıldım. Dina arxamda, uşaqların arasında dayanmışdı.

– Nədi? – Dina dedi. – Deməli, belə çıxır ki, sənə qızıl çərçivə lazımdı? Onda Pokrovsk da çevrilib Şvambraniya olur?

Uşaqlar gülürdülər. Oska mənə yaxınlaşdı. Əlimdən tutdu. Biz onunla gülüşən uşaqların əhatəsində durmuşduq. Feoktist Uxorskov gülürdü. Klavdiya gülürdü. Biz Oska ilə Böyük Dış ölkəsinin lağa qoyulmasında iştirak etmək istəyirdik, amma şvambranların qızgın qanı başımıza vurdu. Doğrudan, onlar bizi araya qoymağa necə cəsarət edirlər?

Dina soruşdu:

– Hə, anladız sehr nədədir?

Biz susurduq.

– Mən sizə izah edəyəm, uşaqlar, – Donna Dina dedi. – Hər şeyin günahı köhnə bir atalar sözündədi: – biz olmayan yer yaxşıdı. Amma məşhur bir kommunist yazıçı belə yazır: proletariat buludlarda özünə dünya qurmamalıdı, çünki o öz səadətinə yerdə qura bilər və qurur. Proletar inqilabı onunçündür ki, biz olan yer yaxşı olsun...

Alqış sədaları altda gözdən düşmüş Şvambraniyanın məhvinin əks-sədasını eşitdim.

Oska ilə əl-ələ tutub uğuldayan otaqdan qürurla çıxdıq.

– Hara? – Uşaqlar qışqırdılar, – şvambranlar, incidiniz?

– Eybi yox, eybi yox, onlar qayıdacaqlar, – Dina inamla dedi. – Ey, cırcıramalar, qulaq asın!.. Eybi yox, onlar qayıdacaqlar! Onlar oynamağa yox, işləməyə qayıdacaqlar.

İOHQONÇULARIN BASQINI

Urodonal Şatelena, xalalar və admiral Kolçakdan başqa inqilabi bəşəriyyətin deyilənə görə daha bir təhlükəli rəqibi vardı. Bu iohoqonçular bandası idi. İohoqonçular Atkar, Petrovski və Saratovski küçələrində gəzirdilər. Atamanları kürən Vaska Kondraş (Kondraşov), ideya rəhbərləri isə bizim yaşı ötmüş Bindyuq – Martinenko idi.

“İo-ho-qo! İo-ho-qo! Heç kimdən qorxmuruq!..” Öz küçə torpaqlarını iohoqonçular bu döyüş nidasıyla gəzirdilər.

Bizim kitabxana da onların basqınına məruz qaldı. Onlar bizim getdiyimiz axşama bir həftə qalmış, bazar günü gəldilər. On beş nəfər idilər. Onlar sıxlaşıb, ehtiyatla gəlirdilər. Vaska Kondraş irəli çıxıb, Donna Dinanın stoluna yaxınlaşdı.

Kondraş dedi:

– Hə, mənə bir kitabça verin görüm, amma maraqlısından. Məsələn, Lui Businar. Yox? Pinkerton var? O da yoxdu? Daha sözüm yoxdu, bu da sovet kitabxanası!

– Bizdə belə axmaq və mənasız kitablar yoxdu, – Dina dedi, – bizdə daha maraqlı şeylər var. Görürəm döyüşkən uşaqlarsız. Bizdə hər oxucu kitabxananın sahibidi. “Döyüşkən intizam drujinası” olmaq istəyirsinizmi? Oxu zalında qoyulan qayda-qanuna nəzarət edib, kitab sərgisi önündə növbə çəkəcəksiz. Yoxsa cürbəcür xuliqanlar kitabları cırıb, çirkləndirirlər. Mənsə sizə arxalanıram.

Bu olduqca gözlənilməz idi. İohoqonçular özlərini itirdilər. Bandadakılar bir-birinə baxırdılar.

– Yəqin onların atamanları sənsən? – Dina, Kondraşdan soruşdu.

O, qürurla dedi:

– Mənəm. Sən... siz hardan bildiniz?

– Bunu kim bilmir ki? – Dina dedi. – Hə, necə olsun? Qayda-qanunu sənə etibar eləmək olarmı?

İohoqonçular yenə çəkinən kimi oldular.

– Olar. – Kondraş təvazökarlıqla dedi. – Bu nədi, içəri qar gətirmisiz? – Birdən özünkünlən üstünə düşdü. – Şikəst deyilsiz ki, çəkmələrinizi təmizləyə bilmirdiz? Gör nə qədər gətirmisiz!

İohoqonçular toplaşıb qapı ağzına çıxdılar. Səylə uzun-uzadı orda ayaqlarını sildilər. Sonra öz papaqlarını asılıqandan asdılar.

Amma Bindyuq bu xəyanəti öz iohoqonçularına bağışlamadı. Bir dəfə mən kitabxananın yanından keçəndə məni qəzəblə tutdu. Bindyuq məni iohoqonçuları yoldan çıxaranların başçısı hesab edirdi. Şinelimin yaxalığını qamarladı. Söhbət qısa oldu.

– Sən?

– Mən!

– Al-l!

Güclə gözlərimi açanda, artıq davam gedirdi. Uxorskov və iohoqonçular Bindyuqu yıxmışdılar. Sıçrayıb davanın girdabına cumdum. Məni özlərinki kimi qəbul etdilər.

– Hamı birinin üstünə?! – Bindyuq qışqırdı.

– Yox, hamı birinin tərəfində, – ona cavab verib, döyüdülər. Bindyuq yəqin ki, heç vaxt belə döyülməmişdi. Mən Bindyuqu nə üçün döydüklərini qəti bilirdim. Bu əsl düşmən idi. Bəlkə də o “dəmir-oğlan” idi. Amma onunla məhz belə lazım idi. Dünyanı iki düşərgəyə bölən xətt mənimçün aydın oldu. Bindyuq orda idi. Mənsə burda, Şvambraniyadan yanlarına qayıtdığım uşaqlarla birlikdə idim. Məni savaşa qəbul etdilər və mən böyük məmnuniyyətlə Bindyuqu döyüdüüm.

Onu öz əvəzimə və Styopkanın da əvəzinə döyəcləyirdim. Mən onu qaçqın Şvambran kimi çırpır, inqilab matrosu kimi əzişdirirdim. Biz onu döyüb əldən saldıq.

MÜHÜM YENİLİKLƏR

Döyüş meydanından üzgülər qayıtdım. Qələbədən və Bindyuqun amansız şapalağından başım hərlənirdi. Oska məni dəhlizdə qarşıladı.

– ”U-ra, u-ra! – Şvambranların hamısı qışqırırdılar”, – oxuyurdum.

– Mühüm yeniliklər, – Oska küt bir səslə dedi.

Hamı stol arxasında oturmuşdu. Bədbəxtlik uzun durna balığı kimi stolun üstündə idi.

– Ata yatalağa tutulub... – anam xəstəxana pıçılısıyla dedi. – Uralskdan xəbər yoxdu. Telegram doqquz günə gəlib... Bəlkə də artıq o...

“Ura, u-ra... – və yıxıldılar...”

Mənə su verdilər və döşəmədən özüm qalxdım.

Sonra iki həftə atamdan bir xəbər bilmədik. İki həftə bilmədik ki, onun barəsində sağ adam kimi, ya mərhum kimi danışaçaq.

İki həftə onun barəsində danışmağa qorxurduq, çünki bilmirdik ki, atayla əlaqədə felləri keçmişmi, ya indiki zamandamı işlədək.

Bu ağır günlərdə bizə dedilər ki, Styopka öldürülüb. Atlantida axtaran Qavrya Stepan qəhrəman kimi ölmüşdü və bu barədə hərə bir cür danışırdı. Labanda, Volodka Labanda danışırdı ki, bir döyüşçü ona deyibmiş ki, guya Styopkanı ağlar tutub deyiblər: “Divara!”

Guya Styopka deyib: “Məni öyrətməyin... Sinifdə hər gün divar dibinə qoyurdular”.

Bəlkə də Labanda bunu özü uydurmuşdu, bilmirəm, fakt buydu ki, öldürüblər. Atlantida ləqəbli Qavrya Stepan həlak olub. O, məni inqilabın matrosu kimi görməyəcək. Mən yamaqlı keçə çəkmələrdə, şişmiş əllərimdə çürümüş küləş onu qarşılamayacağam və onun barədə daha yazılısı bir şey yoxdur.

QAYITMA

Şəhər, qulağına pambıq tıxanmış kimi, qar içində karlaşmışdı. Qar komaları küçələrlə diyirlənirdi. Həyətlər un anbarları kimi hasarların başınadək doluydu. Tutqun göy borulardan yapışa-yapışa axıb gedirdi. Göy, borulara su otları payalara ilişən kimi ilişir və təzək tüstüsü kimi burulurdu. Soyuqdur. Şəhəri qar qalaqları əhatəyə alıb. Hardasa çöldə sanitar qatarları donur. Bəlkə də atam...

Dünən qatarlardan biri qar qalağından çıxıb. Onu qarşılamağa qaçdım. Qatar yaxınlaşdı. Vaqonlardan heç kim düşmürdü... Bu ölümlərin qatarı idi. Xəstələr yolda donmuşdular, cəsədləri perrona yığırdılar.

Atam onların arasında yox idi.

Soyuqdur. Kədərliyəm. Kitabxanaya gedib uşaqlarla işləmək, kitabları seçmək, bugünkü qəzətdən danışmaq istəyirəm. Amma Şvambrianiya darmadağın ediləndən sonra ora getməyə utanıram. Şvambrianiya nədi ki? Cır-cındır doldurulmuş şir müqəvvası! Sürprizsiz şax-şax. Hətta oyun artıq Oska üçün də maraqsızdı.

Darıxdığımızdan əlkimiyagərə dəyməyə gedirik. Qara bata-bata yer altına giririk. Murdar bir səhnə. Onlar yəqin ki, eleksiri artıqlaması ilə qəbul ediblər. Filenkin döşəməyə uzanıb. Şvambrianiya prezidentinin arvadı Aqrippina küncdə qusur. Yalnız əlkimiyagər hələ ki, taburetkada oturub.

– Elik sir... istəyirsən? – O, çalxalanan stəkanı mənə uzadır, – mənim kimi şən olacaqsan...

Stəkanı onun əsən barmaqlarından alıram. Arağın iyərənc iyi burnuma dəyir. – Bu ki... nə pis araq idi!.. Bu samoqondur.

– He-he! Əlbəttə, samoqondur, – əlkimyagər deyir, – özüm çəkmişəm... – e-myue... təmiz... e-e mənim “Şvambraniya” elik-sirimidir... Sizin Şvambraniya da... e-myue... bir cür samoqondur. Öz əməlimiz, boş arzular fantaziyasıdır.

Ona qulaq asmadan qaçıb çıxırıq. Hər tərəfdən üstümüzə bəd-bəxtlik yağır! Doğrudanmı biz samoqonçunun köməkçiləri olmuşuq?.. Kustar fantaziyası!.. Tamam dilxor halda yatmağa uzanırıq. Arzusuz-zadsız. Narahat bir yuxu qar qalağı kimi bizi qoynuna alır.

Gecəyarı kəskin bir səs bizi ayıldır, Oska yatmağında davam edir. Mən sıçrayıram. Atamın zəif səsini eşidirəm.

Sağdır!!! Onu pilləkənlə gətirirlər. Addımları qətiyyətsizdir. Atam sapsarı və qorxuncdur. İri saqqalı döşlük kimi sinəsi düşüb. Papağını çıxarır. Anam onu tərəf atılır. Amma o, qışqırır:

– Yaxına gəlməyin! Bitlər... mən bitliyəm... Əvvəlcə yuyunmalıyam... Yeməliyəm... Kartof olaydı...

Başı kimi səsi də əsir. “Burjuyka”-nı yandırırıq, kartof qızardıb, qəhvə qızdırırıq. Bayram lampasını stolun üstünə qoyuruq. Əməlli-başlı qonaqlıqdı.

Yuyunmaqçün su qızdı. Biz o biri otağa keçirik. Sabunun atamın sümüklərində necə taqqıldadığını eşidirik. On beş dəqiqə sonra bizi geri çağırırlar. Atam əynində təmiz köynək, özü də pis görünür, cəbhədən danışır. Özü haqqında sakit danışır. Adama elə gəlir ki, qeyri-adi saqqalı onun danışığını ağırlaşdırır. Amma birdən həyəcandan boğulmağa başlayır. Ağlayır:

– Ölməkdə olan... xəstələrim dəhlizlərdə üç verşok donmuş sidikdə uzanıb qalırıldırlar... mən axı həkiməm... dözə bilmirəm...

Anam onu sakitləşdirir. Atam özünə gəlir. Qəhvə içib rahatlıqdan ləzzət alır. Mənə baxır.

– Yaman uzanmısan, – deyir və tanış bir ədayla burnumu sıxır.

– Əldən-dildən düşüb, – xalalar şikayət eləməyə tələsirlər. – Kitabların hamısını proletarlar üçün daşıyıblar...

– Öz ölçülərinizi bir tərəfə qoyun, – atam həyəcanlanaraq deyir. – Mənə qəribə gəlir belə bir vaxtda sizin xırda şeylərə baş qoşmağınız! Əgər onları qovanda bizimkilərin sifətlərini görsəydiniz... əgər siz...

Bir saatdan sonra yatmağa dağılışırdıq. Beləliklə, evin kişisi növbətçiliyini təhvil verdi. Bu vaxt hiss edirəm ki, bütün bu vaxt ərzində məni sıxan kəmərlər elə bil boşalır. Qəflətən nəfəsimin kəsildiyini duyuram. Başımı balınca qoyub şirin-şirin ağlayıram. Həm atamın səpmə yatalağı, həm də öz həyəcanlarım, həm Ural qızıl əsgərləri, həm Styopka, həm samoqon təhqirinə, həm də bir çox başqa şeylərə görə ağlayıram... Bu göz yaşlarından bir damcı belə Şvambriya torpağına düşmüşdür. Bir damcı belə.

Səhər kitabxanaya gedəcəyəm.

OD VƏ KÜL

Şəhərə zirehli qatar gəldi. Vağzaldan onu daxili şəhər xəttinə keçirdilər. Bu xətdə bütün köhnə anbarlar düzülmüşdü və ona Anbarı deyirdilər.

Zirehli qatar cingildəyərək Anbarı xəttinə gəldi. Nəzakətsizlik və ibrətamizliklə öz lülələrini Breşkaya və Labazova tutdu. Zirehli qatarın ala-bula böyürləri döyüslərdə əzilmişdi. Xüsusilə parovoz çox əzilmişdi. Onun qabağı dağılmışdı. Öz bulanıq-yaşıl rəngli zirehiylə o, iri, qısaqları qoparılmış xərcəngə oxşayırdı. Öz zirehli dəstəsini xəttə çıxarıb, dal-dalı gedərək, stansiyada təmir olunmağa yollandı. Bu vaxt biz komissarın tapşırığı ilə kitabxanada yenə plakatlar çəkirdik:

YATALAQLA MÜBARİZƏYƏ!

Yenə gücümüzü və boyanı qızırqanmadan həşəratlarçün çoxlu ayaq, bığ çəkirdik. Yenə çoxayaqlılar, qırxayaqlılar, yüzayaqlılar bizim qorxunc plakatlarımızda gəzirdilər, bunların altında öz yazdığımız şeirlərdən misralar düzülürdü:

Yaxşı təmizlikdə.

Bitlər olmur.

Bir neçə gündən sonra hər şey hazır idi. işi təhvil verməyə hazırlaşırırdıq. Mənə dedilər ki, komissar zirehli qatarda iclasdadır. Hazır plakatları ora apardım. Tutqun və özünə qapılmış zirehli qatar dalanda donub qalmış.

Növbətçi soruşdu:

– Hara gedirsən?

– Yoldaş Çubarkovun yanına, şəxsi plakatlarımla, – mən səlis cavab verdim.

– Göstər, – növbətçi dedi və uzun-uzadı mənim açdığım plakatlara baxdı. – Əladı! Olduğu kimidi, – nəhayət, dedi: – Hə, keç. Sakitcə vaqona daxil oldum. Məni sezmədilər.

İçəri papiros tüstüsüylə dolmuşdu. Çekanın sədri və bir çox başqa adamlar vardı orda. Qazamatda olduğu kimi yarıqaranlıq və sakitlik idi. Vaqondakılar həyəcanlı idilər. Vaqona geydirilmiş dəmir zireh onları sıxıb sakitləşdirirdi. Əynində qısa kürk və dəri şalvar olan çox arıq bir adam danışdı.

– Mən zirehli qatarın komandiri kimi, – deyirdi, – döyüşçülərin, topların və döyüş sursatının tam hazır vəziyyətdə olduğunu bildirirəm. Parovozun təmiri gecikdirilir. Bütün iş qalıb dəmiryolçuların boynuna.

– Olsun, – Çekanın sədri dedi, – belə olan halda deməyə sözüüm yoxdu. Gözləyək, görək dəmiryolçular nə deyəcək. İndi Robilko gəlib çıxar və danışar... Yaman yatmaq istəyirəm. Dörd gecədi ki, qayış-kəmərimi açmıram.

– Əgər olmasa? Nöqtə! – Komissar dedi və acıqla papirosunu tüstülətdi, külü stola çırpdı.

– Qulaq as, dost, – zirehli qatarın komandiri ona müraciət elədi, – döyüş gigiyenasına riayət elə, çirkləmə buraları. Burda təmizlik və qayda-qanundu. Külqabını görürsən, xüsusi olaraq düzəldilib. Uşaqlar hardansa nəyəsə dəyişib gətiriblər, görünməmiş şeydi. Ora çırp külü.

O, yarımqaranlıqda güclə görünən, külqabıya oxşar qəribə şeyi komissara tərəf itələdi. Komissar acıqla papiros kötüyünü onun qırağına basdı.

Komissar dedi:

– Onların zərbəsi sabaha təyin olunub, əgər zirehli qatar onların qarşısını kəsməsə, bizimkilərin arasına keçəcəklər. Məsələn parovozdadır. Əgər olmasa? – Təkrar elədi.

– Əgər olmasa, – Çekanın sədri dedi, – özüm ora gedərəm. Özüm çənə döyərəm, fəhlə qardaşlarımdan qorxmuram. Onlar dar ayaqda qoymazlar. Özümüzkülərdi. Amma ustalar, texniklər... Əgər sabotaj olsa, danışmaq qısa çəkəcək.

O qalxdı, ağır-ağır vaqon boyu gəzindi, amansız, qətiyyətli idi. heç Çekada olarkən Şvambran əhvalatlarına gülən adam oxşamırdı. Komissar da burda tamam yeni, başqa bir adam idi. O sadəcə, demək olar ki, “nöqtə və vəssalamsız”, yaxşı, səlis danışırdı. Özününkülərinin arasında idi. Öz işinin içində idi. Böyük bir qayğı onun ürəyini və çənəsini sıxırdı. Birinci dəfəydi ki, inqilaba Şvambran zirvələrindən və evin qapısı altından yox, üzbəüz durub baxırdım. Başqa cür gördüyüm bu adamların işi mənə çətin, təhlükəli, amma əsl, yeganə iş kimi görünürdü.

Robilko vaqona soxuldu. Mən maşinist Robilkonu tanıyırdım. On yeddinci ilin fevral günlərində bizə, gimnazistlərə direktoru yıxmağa kömək edirdi. Robilko vaqona soxuldu.

Hamı ayağa sıçradı.

– Hə? – Hamı qışqırdı.

Robilko dedi:

– Fəhlə dəmiryolçular sizin çağırışınızı özünüzə qaytarmağı tapşırıdılar. Deyirlər ki, bu onlara lazım deyil. Deyirlər ki, inqilabın onlarçün nə olduğunu əzbərdən bilirlər... Parovozu təmir etmək kimi proletar vəzifələrini, yatmasalar da, səhərə kimi yerinə yetirəcəklər...

* * *

Zirehli qatar gündüz yola düşürdü. Dəmiryolçuların orkestri çalırdı. Komissar çıxış elədi. Parovoz nərildədi. Sonra dartındı.

Bu vaxt orta vaqonun döyüş mazğalından kiminsə əli uzandı. Əl dənənki əcaib külqabını tutub çırpırdı. Zirehli qatar uzaqlaşır. Mazğal mənimlə bərabərləşdi. Yalnız bu vaxt külqabının bizim balıqqulağı küyülü, Qara kraliçanın, bizim sirmimizin saxlandığı küyül olduğunu gördüm... Ondan kül və kötöklər səpələnirdi, kül və kötöklər.

TORPAQ! TORPAQ!

Kitabxanada bütün oxucuların fəvqəladə yığınağı keçirilirdi. Bu ay biz odunsuz qalmışdıq. Şöbə imtina eləmişdi. Kitabxanayı bağlamaq lazım gəlirdi. Komissar qaşqabaqla zalda gəzişirdi. Uşaqlar az qalmışdı ağlayalar.

Birdən ağılıma elə bir parlaq fikir gəldi ki, hətta gözlərimi qıydım. Hamı heç nə anlamadan mənə baxırdı.

– Yoldaşlar, – qışkırdım, – təklif edirəm ki, Şvambraniyanı söküb odun edək.

– Şvambran odunları yalnız xəyali sarayları qızdırmaqçün kara gələr, – Dina dedi. – Unut Şvambraniyanı.

– Yox, – dedim, – başqa şeyi nəzərdə tuturam. Uqorun evini tanıyırsızımı? İçəridə nə qədər desəz lövhə, şalban, taxta var. Bu bizim sirmimiz idi. Biz Oska ilə orda oynayanda görmüşük. Gəlin iməcilik edib odun tədarükü görək. Cəhənnəm olsun Şvambraniya... özümüzkülərə qurbandı.

Əvvəlcə hamı susdu – bu bəyanat çox gözlənilməz idi. Sonra kimsə əl çaldı. Bir dəqiqə sonra hamı qışqırır, atılıb–düşür, əl çalırdı. Komissar məni qaldırdı. Tavan üç dəfə üstümə endi. Ürəyim düşürdü. Bizi atıb–tuturdular.

– Amma ordan iki nəfər əlfizikləri qovmaq lazımdır, – Oska onu yerə qoyanda birdən dedi.

– Hansı əlfizikləri? – Dina soruşdu.

– Əlkimyagərlər, – deyə izah etdim.

– Hə, əlkimyagərləri, – Oska dedi, – onlar orda samoqonla sərxoşluq edirlər.

Komissar heç nə demədi. Bloknotunda nəsə qeyd edib çıxdı.

* * *

Şvambraniya dağılırdı. İməcilik sona çatırdı. Yüklü xizəklər aralanırdı. Mən sırada durub, sağdan aldığım taxtaları sola ötürürdüm. Taxtalar əlimdə yeni şəkildə düşürdü. Sağdan onları Şvambraniyanın parçaları kimi alırdım. Sola isə kitabxana üçün odun kimi verirdim. İş aramla və dəqiq gedirdi. Sıyrılmış qollarımız yorulmuşdu. Şaxta ətəklərimizin dəliyindən dərimizi dalayırdı. Amma soldakı yoldaşının səninlə, sənəin sağdakı yoldaşınla, sağdakının o biriylə eyni cür bağlı olduğunu düşünmək xoş idi.

Mən canlı pilləkənin bir pilləsi idim və bu pilləkənlə xəyali Şvambraniya faydalı yandırılmaya gedirdi...

Uşaqların bir dəstəsi komissarla, Zorka, Dinka Uxorskovla birlikdə hündür eyvanı yırgalanan divarını uçururdular. Birdən kimsə zil qışqırığı eşidildi:

– Dayanın! Gözləyin!

Hamı çaxnaşmaya düşdü. Yırğalanan eyvanın başında kiçik bir fiqur göründü. Bu Oska idi.

– Burdan elə gözəl görünür ki! – Oska yuxarıdan məlumat verdi. – Uzaqdakı çox şeylər görünür...

– Vəssalam! Bu saat düş aşağı! – Komissar qışqırdı. – Yox! Dayan... Özüm səni düşürdərəm.

Komissar pişik kimi mərtəbələr arası dəlikdən yuxarı dırmaşdı. Eyvan vahiməylə cırıldıydı. Komissar evin yuxarı pəncərəsində göründü.

– Ehtiyatlı olun, yoldaş Çubarkov! – Aşağıdan qışqırdılar.

Amma komissar cəsərlə karnizə çıxdı. Bir əliylə uçulan pəncərə çıxıntısının kənarından bərk-bərk yapışmışdı, o biri əlini divarda gəzdirərək dayaq axtarırdı. Beləcə divarın pərvazıyla ehtiyatla hərəkət edərək, demək olar ki, Oskaya çatdı.

– Sakit, tələsmə, vəssalam! Dəcəllik eləmə, – komissar hökm verirdi.

– Düzdümü, burdan gözəl görünür? – Onu sakitcə gözləyən Oska dedi.

– Tullan bura, vəssalam! – Komissar əlini uzadıb bağırırdı.

Oskanı tutub pəncərəyə dartdı. Bir saniyə sonra eyvan dağıldı. Uçqun kimi gurultuyla çökdü və qarı hava sovurdu.

– Kefimizi büsbütün pozacaqdın, – komissar Oskanı yerə qoyaraq dedi.

Şvambraniyanın qırıqları ətrafa səpələnmişdi.

– Şvambranlar qoqlu-moqlu kimi həlak oldular, – Oska gözlənilmədən dedi.

– Qoqlu-moqlu kimi yox, Qoq və Moq kimi demək istəyirsən, – Donna Dina güldü.

Mən xəyalı cəsədlərin, doğulmamış vətəndaşların qalıqları arasında durmuşdum. Mühəribə meydanındakı sərkərdə kimi durmuşdum.

– Yoldaşlar, – dedim, – qulaq asın: mən Şvambran şeirləri yazmışam.

Mühəribə meydanında durmuşam. –
Şvambraniya darmadağındı.
Onunla birgə həlak olublar:
Cek, Pafnutiy, Brenabor,

Ardelyar, Urodonal,
Admiral Satanatam,
Muxomor-Poqan-Paşa,
Nöqtə və vəssalam!
Adlar yığına bir bax!
Əlvida, əlvida, Şvambriya!
Bizim işləmək vaxtımızdır!
Dörd tərəfə əsnəmək yox!
Nağıl küldür, nağıl-toz!
Nağıldan gerçək yaxşıdır!
Həyat həqiqətən yaxşıdır... –
Bu, bir həqiqətdir, balam!

Hamı birdən dedi:
– Nöqtə və vəssalam!

QLOBUSLU FƏSİL

EPİLOQU ƏVƏZ EDİR

Budur povest! Kitab qurtarmaq üzrədir.

Bircə dəqiqə! Qoy qlobusu götürüm. Qlobus düz və girdə şeydir. Onunla tutuşdurulmaq zəruridir.

Rəngli kürə dayaq üstə fırlanır, sanki onu bu qara mildən üfürüb köpürüblər. Amma sabun köpüklərinə xas olan səbatsızlıq, partlamağa hazırlıq onda yoxdur. Qlobus möhkəm, davamlı, ağırdır.

Onu, dayağından yapışıb, çıraç kimi və ya kubok kimi qaldırırlar.

Oska ilə mən kitab uşaqları idik. Bizim qlobusa böyük hörmətimiz vardı. Biz onun dayağından tutmurduq. Biz kürəni ehtiyatla əlimizə alırdıq. O, ovuclarımızda nə vaxtsa böyüklərdən qayğılar, kiçikdəki böyük barədə eşitdiklərimizin haləsində dayanıb dururdu... Həyasız, çoxmənalı və Danimarka şahzadəsinin barmaqları arasındakı Yorkun kəlləsi kimi azacıq qorxunc görünürdü.

– Yerin dəyirmi olduğunun hardan bilindiğini anlayıram, – Oska Yerin dəyirmiləşdiyi nöqtə barədə fərziyyələrin qeyri-elmiliyinə

əmin olaraq deyirdi. – Bilirəm niyə, – deyirdi, – Çünki qlobus kürəşəkillidir. Eləmi, Lyolya?

Yəqin ki, beləcə böyüyəcəkdik, qlobus vasitəsilə yerin dəyir-miliyini dərk edən, balığı akvariumda tutan, həyatı pəncərədə şüşə-ləri arxasından süzən, aclığı yalnız həkim onlara pəhriz təyin edəndə duyan adamlar dəstəsinə qoşulacaqdıq.

Dövrən sağ olsun! Oturaq qabarıları çoxalmış məişət parçalanıb. Bizə yaman ilişdirmişdilər... Müvafiq bir yerimizlə yerin dəyirmi olduğuna inanmaq lazım gəldi.

O ki qaldı qlobus, onun əsl mahiyyətini və xeyrini çoxdan anlamışdıq. Bu kəşf yox, sadəcə əyani dərs vəsaitidir. Kürə fırlanır. Okeanlar, materiklər göz önündən keçib gedir. Şvambraniya yoxdur. Pokrovsk da yoxdur. Onun adını dəyişib Engels qoyublar.

Bu yaxınlarda Engelsdə oldum. Ata olmuş Oskanı təbrik eləməyə getmişdik. Onun qızı olub. Moskvada bu xəbəri alanda, boynuma alıram ki, mən də Şvambran məğrurluğu oyandı. Təmtəraqlı beşiküstü sözlər, çıxış hazırladıq (Ey Mövcud Olmayan Ölkədən qaçan qadın! Ey şvambran qızı!..) Bir sıra dəbdəbəli adlar hazırladım: Şvambræet, Brenabora, Delyara... Amma, budur Oskadan məktub gəldi:

“Kifayətdir! Kifayətdir, səninlə mövcud olmayan yaramazların sayını çoxaltmağımız. Qız həqiqidir, heç bir şvambranlı və kaldon-lunu tanımaq istəmirəm. Bağışla məni, adını Natuska qoymuşam. Yəni, Natalya. Qardaş salamıyla Osysa.

Yeri gəlmişkən, imkan olsa qundaq üçün Moskvadan polu-madama al”.

Buradaca Oskanın arvadının qeydi vardı.

“Pərvərdigara! Məsul işçidi, diamatçıdı. Berkli və Yumu araş-dırır, heç vaxt bir tezisi belə qarışdırmır, di gəl ki, madapolama¹ əvəzinə polumadam yazır”.

Yenə Pokrovskdakı evdəyəm.

¹ Madapolama – ağ parça

On iki bundan əvvəl evin kişisi yeriyiylə çıxdığım həmin o otaqda oturmuşuq. Şahmat stolunun üstündə bizim məşhur kraliçanın əvəzçisi durmuşdu. Pianonun qapağında Tratrçokda cızılan yeri axtarıb tapdım... Altı aylıq Natka iri, artıq ifadəli gözlərini bərəldirdi. Ona uzun ayaqlı, balaca şax-şax qlobus bağışladım.

Ağsaç atam sanitariya yürüşü qərargahından qayıtdı. Anam savadsızlığını ləğv etməyə gələnlərlə məşğul olub qurtardı. Hərərətli ailə axşamı... Gecəyə az qalmış Oskaya Saratovdan qayıtdı. O, qıvrımsaç, səsi xırıltılı və comərd idi.

– Salam, Lyoxa! – Oskaya qışqırdı. – Güclə aradan çıxdım, səhər tərsənədə idim, gündüz texnikumda oxuyurdum. Sonra raykom, suçların aktivi... İspan inqilabı barədə məruzə edirdim. Hə, Natka necədi?

Mən beşik başında səmimi bir çıxış edib, söz dedim:

– Ey səni, – deyirdim, – sən, hansı ki... – Deyirdim.

– Bəsdir daha, – Oskaya siqaret çəkərək dedi, – bəsdir, bu qamadrilləri oxudun.

– Oskaya, – qışqırdım, – artıq bilmək vaxtıdır: qamadril yox, matriqal!

– Tfu, – Oskaya tüpürdü. – Bu axmaq dolaşılıq uşaqlıqdan qalır... Söz düşmüşkən, Lyolyaya, başa sal görüm bir dəfəlik mənə: draqoman və mandraqor – bunlardan hansı tərcüməçidi, hansı meyvə?

Sonra bizimkilərə “Şvambriya”-nı oxumağa başladım. Bu adı qiraət deyildi. Povestini qəhrəmanları şərhə müdaxilə edirdilər. Onlar ucadan inci yir, şadlıq edir, əlavə edir, təkzib edir, müəlliflə mübahisəyə girir və onu bağışlayırdılar.

Natka isə qlobusunu ağzına soxurdu. Şvambriyanın balaca nəslə öz toppuzunu döyəcəliyirdi.

– Mən rəsmi olacağam, yoldaşlar, – Oskaya dedi. – Kitab bizim yarasız və böyük axmaq olduğumuza dəlalət edir. Bu cür xəyalların əsassızlığını müəllif ifşa edə bilib. Amma təəssüf ki, o ayrı-ayrı xarakteristikalarda xırda burjua yayğınlığından qaçmamayıb. Niyə görə Şvambriyanın xəyallarının mənasızlığını və əsassızlığını ifşa edərkən ifratçılığa yol verirsən: sən müasirliyi arzu hüququndan məhrum etmək istəyirsən? Bu düzgün deyil! Bunu təshih etmək lazımdır. Mən indi...

Oska portfelinin içindəkiləri stola tökdü. Tordan çıxan balıq kimi kitablar və dəftərlər çırpınaraq stolun üstünə səpələndilər. Onların arasında “Kommunistin həmkarı” adlı balaca qeyd kitabçasını görüb, mərhum Dənizçilərin Həmrəhi Ceki xatırladım.

– Budur, – Oska bloknötünü açaraq dedi. – Görün burda nə yazmışam: “Desələr ki, bütün bunlar nəyimizə lazımdır, bizim ruh yüksəkliyi üçün heç bir illüziyaya, aldatmaya ehtiyacımız yoxdur... Bu bizim böyük səadətimizdir. Amma bu o deməkdir ki... bizim heç bir arzuya ehtiyacımız yoxdur? Əslində gücü olan, həqiqətən dünyanı əmək yolu ilə dəyişdirən sinif həmişə realizmə, amma həm də romantikaya meyillidir”. Burada, bilirsən, romantikani, Lenin arzunu başa düşən kimi başa düşmək lazımdır. Bu çatılmaz fantastik ulduz, təskinlikverici xülya deyil. Bu bizim planın, beşilliyin, qalan beşilliklərin özü deməkdir. Burada bizim bütün maneələri dəf edib, irəli keçmək səyimiz üzə çıxır. Bu həmin o “praktik idealizm”dir ki, bununla Engels “məhdudluq və ifrat ayıqlıq” deyən məhdud materialistlərin məzəmmətlərinə cavab verdi. Bax bu barədə danışmaq lazım idi, – alim Oska sözünü qurtardı.

– Oska, – mən itaətkarlıqla dedim, – kitabda çoxlu səhv var. Bunu özüm də hiss edirəm, amma hələlik onları düzəldə bilmərəm. Məni tələsdirmə. Bütün bunları içimdə təzədən yaşamalıyam. Kommunistlərin həmrəhi Cek olmaq mənim özümə acı gəlir. Mən həmrəhi olmaq istəmirəm, Oska! Mən matros olmaq istəyirəm, olacağam da, sənə bir qardaş kimi, kommunist kimi, necə ki, Styopka Atlantida deyərdi, söz verirəm.

Sonra biz Oska ilə uzun müddət danışdıq. Ev yatırdı. Biz xatirələr kimi boğazımızı göynədən pıçıltıyla danışdıq. Povestin qəhrəmanlarını sonuncu nümayişdən keçirdik. Elə bil bizim “A” sinfinin yoxlamasını təşkil etdik.

- Alipçenko Vyacheslav? – Çağırırdım.
- Yatalaqdan ölüb, – Osa cavab verdi.
- Aleferenko Sergey? – Soruşdum.
- Körpünün partiya təşkilatı katibidir, – Oska deyirdi.
- Atlantida ləqəbli Stepan Qavrya?
- Ural cəbhəsində öldürülüb.
- Juk ləqəbli Rudenko Konstantin!

- Analitik mexanika kafedrasının assistenti.
- Labanda Vladimir?
- Gəmiqayırma mühəndisi.
- Bindyuq ləqəbli Martinenko?
- Qolçomaq kimi sürgün olunub.
- Novik İvan!
- MTS direktorudur.
- Kuzma Muraşkin!
- ”Qromoboy” paroxodunda baş köməkçi.
- Portyonka Arkadiy!
- Botanik-alim.
- Fyodorov Qriqoriy!
- Qızıl ordu komandiri.
- Şalfyorov Nikolay!
- Çörək tədarükündə öldürülüb.

* * *

Səhər atam təzə xəstəxananı göstərib, öyünmək üçün məni ora apardı. Şəhər tanınmaz olmuşdu. Yer in dəyirmiləşdiyi sahədə indi gözəl mədəniyyət və istirahət parkı salınmışdı. Uqurun Şvamban sarayı dağılandıqdan sonra əmələ gələn düzəndə ot kombinatının evləri tikilmişdi. Yanımızdan avtobus ötdü. Üç ali məktəbin tələbələri leksiyalara tələsirdilər. Keçmiş Breşkada iri evlər tikilmişdi. Göydə aeroplanlar nərildəyirdi, amma bir adamın göyə baxdığını görmürdüm. Təzə teatr, klinika, kitabxana tikilirdi. Təpə üstündə əla stadion salınmışdı. Şvambanların Çekada eşitdikləri yadıma düşdü – “Bizdə də əzələlər, səkilər və hər gün kino olacaq...”

Nağıl danışılan vaxt işlər görülmüşdü. Xəstəxana öz təmiz pəncərələri, döşəmələri, alətləri ilə adamın gözünü qamaşdırırdı.

– Hə, necədi, – atam mənim sevincimdən ləzzət alaraq dedi, – sizin Şvambanriyada belə şeylər vardı mı?

– Yox, – etiraf edirdim, – belə şeylər yox idi.

Atam şadlıq içindəydi.

Moskvaya yola düşməzdən əvvəl anam anbarçadakı ailə arxivindən, Şvambanriyanın gerbi olan lövhəni çıxardı. Kraliça, Gəmi,

Avtomobillər və Diş... Şvambraniyanın gerbi olan lövhə indi mənim otağımı bəzəyir. Rişxəndlə və şən-şən divardan asılıb bizim səhifələrimizi və Şvambrian əsirliyimizi yada salır. Rəvayətə görə knyaz Oleq öz qalxanını Çarqradın darvazalarına belə sancıbmiş: yəni, yunanlar, yadda saxlayın.

Budur qlobus tam fırlandı. Şvambraniya qlobusda yox idi. bununla birlikdə heç də kəşf yox, sadəcə əyani vasitə olan povestin də çevrəsi tamamlanır.

1928-1931, 1955

İQOR ŞKLYAREVSKI

(Rusiya)

QUŞ KÖLGƏSİ

Bütün bunlar güclü proyektor işığına düşmüş quş kimi bir anlıq görünüb, yox oldu.

Yarpaqlarında şəfəqlər sayrışan çinarlar, qurd-quşun xəlbirə döndərdiyi yarpaqlar...

Müsəlman qəbiristanlığının xarabalıqları...

Uzunqanadlar dərədə şığıyır, gümüşü kəpənəkləri havadaca qapırdılar. Quşların zərblə uçuşu, çığırtısı, bu dərələrdə yaşayan daha həssas cücüləri keyləşdirirdi. Reaktiv təyyarələrin uğultusu bizim qulağımızı batıran kimi.

Ancaq uzunqanadlar səhv salmışdılar. Onların havada qapdıqları kəpənək deyildi, qoyun yununa sarınmış qarmaq idi: uşaqlar qayadan sallanaraq bir ucuna bu “yem”lər taxılmış tilovları tər-pədir, quşların diqqətini cəlb etməyə çalışırdılar. Uzunqanadlar yemləri havada qapırdılar... Odur, uşaqlardan birinin qarmağına quş düşdü, oğlan tilovu dartdı, quş havada çırpınıb çığırdı. Tilovun bir ucunda balaca bir varlıq ağrı, əzab çəkib çapaladı, o biri ucunda isə bir dəli sevinc vəhşi bir səslə bağırırdı. Uşaq ayaqlarını aralı qoyub, çırpınıb çapalayan quşu özünə doğru dartdı.

Budur, indi də bir başqa uşağın tilovuna quş düşdü.

Uşaqlar lap elə bil dəli olmuşdular, tutduqları quşların nəfəsini kəsir, qarmaqları qanlı boğazlarından dartıb çıxarır, hər kəs öz ovunu sayır və öyünürdü. Tez tonqal qaladılar. Onlar beləcə, özlərinin də xəbəri olmadan, yarıçılpaq, yarıac əcdadlarının hərəkətlərini təkrar edirdilər: varlıqlarına hakim kəsilən bu mənasız qəddarlıq müəllimlərinin öyüd-nəsihətindən daha güclü bir qüvvəyə çevrilmişdi.

Yay tətili günləriydi. Yaşıl təpədə sinifləri boşalmış məktəb binası görünürdü. Uşaqların qaladığı tonqala yaxınlaşdım və onlar çox böyük səxavətlə məni ən yaxşı qızardılmış quşa qonaq etdilər. Onlar rusca pis danışirdilər. Ümumiyyətlə, biz bir-birimizi çox pis başa düşürdük, bəlkə elə buna görə də onlar məndən heç utanıb eləməirdilər. Uşaqlar öz paylarını yeyib qurtardılar və əfəl yoldaşlarını ələ salmağa başladılar. Bayaq quş tutarkən, qarmağa keçmiş quşlardan biri havada dartınanda həmin uşaq tilovu əlindən buraxıb, qəsəbəyə doğru götürülmüşdü. İndi o, dostlarını inandırmağa çalışırdı ki, bu, təsadüfi bir işdi, tilovu əlindən qəsdən buraxmayıb və bu quşlara da qətiyyətlə yazığı gəlmir, tilov özü onun əlindən sürüşüb çıxmışdı və o da... o da qəsəbəyə bir başqa tilov gətirmək üçün qaçmışdı... Dostları inansın deyə o, hətta həmin tilovu çıxarıb göstərdi. Onun hələ bir ayrı, lap təzə bir tilovu da var. Hə, hə, dostları istəsələr o, bağışlaya bilər. Uşağın adı Aşır idi. Dostları tilovu aldılar. Aşır dostlarının yanında bəraət qazanmağa çalışırdı, çünki o, yoldaşlarının hamısından ürəyiyumşaq və xeyirxahdı, onlardan hər cəhətdən üstün idi və buna görə də özünü çox günahkar hiss edirdi... Nə isə, kaş bunu bir möhkəm şillələyəsən, yaxud da lap dalına-dalina gicitkənlə çəkəsən: “Ay axmaq, niyə sən özünü elə göstərməyə çalışırsan ki, sən də pissən!” Əgər mənim onu döyməyə ixtiyarım çatsaydı da acınacaqlı bir duyğu istər-istəməz əl-qolumu bağlayardı: axı mən özüm də azmı beləcə, bax, bu uşaq kimi olmuşam... Mənimlə bir sinifdə oxuyan yaşlılarım qadınla ilk dəfə necə yaxın olduqlarından danışib qürrelənərdilər. Gop eləyərdilər. Mən isə ömrümdə əlim bir qız əlinə dəyməsə də, onlara sevgi məsələlərinin elə təfərrüatlarını danışardım ki, dostlarım nəfəs almadan heyrətlə qulaq asırdılar.

Görəsən, mən niyə belə dəfələrlə özümü olduğumdan qat-qat pis göstərməyə çalışmışam?

...Ötən il, Soja – mənim yanıma, Vitebskdən qonaqlar gəlmişdi. Yeyib-içib, çimərlikdə özlərini günə verirdilər. O ili çayda tez-tez ölü balıqlara rast gəlmək olurdu. Belə anlarda mən qəmgin olurdu, qonaqlarsa, sözlərimi zarafata salırdılar və mən bu zaman özümü nədəsə günahkar kimi hiss edirdim, Niyə?.. Biz çimərlikdə uzanıb, özümüzü gündə yandırırıdık, dostları arıqlığıma görə mənə sataşır və soruşurdular ki, nə vaxt, nəhayət, bir abırlı kitab çap

elətdirəcəyəm. Niyə onda mən öz arıqlığımdan elə utanırdım, halbuki heç onlar öz piy basmış qarınlarından, fil ayaqlarına bənzər yoğun ayaqlarından utanıb xəcalət çəkmirdilər...

Səhərlər qum üstündə quşların yüngül ayaq izləri qalırdı. Uzunqanad ağaca qonmur – ona görə də tilov çətin ki, bir yerə ilişib qırılaydı. Tilov quşun ardınca sürünür və o biri quşlar bu anlaşılmaz quşdan uzaq gəzirlər... Sən nə etdin, Aşır? Tilovu əlindən niyə buraxdın? İndi yəqin ki, o biri quşlar bu yazıqçıgəzi dimdikləyib öldürəcəklər. O, öz quş yoldaşlarının xoşbəxtliyinə mane olur, qışqırır, anlaşılmaz və qorxunc görkəmiylə onları qorxudur... Onun ardınca uzun və şəffaf bir sap sürünür. Uzunqanadın canı ağrıyır, yoldaşları isə başa düşür ki, ona kömək etmək lazımdır...

İnsan olmaq nə yaxşıdır!

Amma hər halda, dünya daha ağıllı, dərrakəli qurulub. Hətta insan özgəsinə yetirdiyi xəsarətin ağrısını duymur. Ən yaxın adamlarının belə ağrısını cismən hiss etmir. Ağrı isə insanı daxilən, mənən təmizləyir, sadələşdirir. Bağçada əyləşdiyən adicə bir kətilin hərərəti, səhərin təmiz havası – bütün bunlar adama elə bil, yenidən bağışlanır. Yaşadığını, nəfəs aldığını hər an duyursan. Əvvəllər, lap o cavan vaxtlarında olduğu kimi yata da bilmirsən – pəncərəni taybatay açıqdır, qatran iyi, yonca, yağış qoxusu gəlir. Quş cikkildədi, hardasa bir qadın güldü!.. Sən qara yarığın lap qırağındaydın. Fikrindəki bir az qabaqkı hərc-mərclik özünə gülməli görünür. Sən qocaman və nəhəng bir ağacın sərin kölgəsində dayanıb, insanların bu dünyada xoşagəlməz halları özlərinə dərd etdiklərini görürsən, hərc-mərcliyi fəlakət adlandırdıqlarının şahidi olursan. Bir-biri ilə didişib-çəkişir, ora-bura vurnuxur, qəlb qırır, ürək sındırırlar, elə bil ki, onlara bağışlanmış bu cavanlıq və gözəlliyi unudublar, yaddan çıxarıblar ki, ömür əbədi deyil və dünyanı da tutub qalmayacaqlar, vaxt gələcək, qara torpağa qismət olacaqlar... İnsan ağrıdan keyləşir, onun damarını çəkib qırırlar, dərmanla yatızdırıb venasını açırlar, oraya borulu iynələr qoyurlar və nəhayət, bu kiçik borucuqlardan qana şəfəverici plazma axır... Daha yer ayaqların altından qaçmır. Öz ayaqların üstündə durub, heç yerdən, heç nədən yapışmamaq ən böyük səadətdir. Hə, belə adam dünyada hər şeyi başa düşür, hər şeyin qədrini bilir. İndi o, ürəyində yaşadığı hər ana təşəkkür edəcək, bu həyat üçün canından keçmiş və hardasa meşə yolunun

qırağında dəfn edilib, üstü tez-tələsik torpaqla örtülmüş namələm əsgərə daim minnətdar olacaqdır...

Moskvaətrafi payız meşəsi... Qırmızıyanaq, yaşlı bir qadın, ayağı altındakı səngərə boylanıb ərindən soruşur:

– Doğrudanmı müharibə Moskvanın lap belə yaxınlığında olub?

– Bəs, müharibə vaxtı siz hardaydınız?

– Moskvada...

O hər şeyi necə də tez unudub...

Şən və sağlam olmaq asan bir işdir – bununçün qarın otarmağa və şənlənməyə mane olan bütün şeyləri unutmaq kifayətdir...

Moskva tüstüdən boğulurdu, Şatura ətrafındakı meşələri alov bürümüşdü. Sən demə ocağı söndürməyi unudublar. Əsgə-üsgülərini, boş qutu və butulkaları götürməyi yaddan çıxarmayıblar. Yeməklərinin artıq-urtuğunu da çantalarına yığıb, evə aparıblar. Di gəl ki, tonqala su töküb söndürməyi unudublar.

Bir dəfə sevimli bir qadın mənə dedi: “Sizin Lermontov bədxah adam olub. Doğrudur, o, böyük şairdir, amma burası da var ki, o, hamını acılayıb, hamıya gülürmüş”.

Xəstəxanada olarkən anladım ki, ən xeyirxah şair Lermontov olub. O, hətta Puşkinin özündən belə xeyirxah olub.

“Qocaman Qafqazın yaşıl dağları, salamlar sizə!”

Mən çönüb ətrafıma baxdım.

Hər tərəfimdə dağ idi və mən onları dərk eləməirdim. Dərədə, qayaların sıxıb qabartdığı çay damar kimi göyərirdi. İkicə addımlığımda uçurum sanki ağzını ayırıb, əsnəyirdi. Barmaqlarım hər ehtimala qarşı daşdan-qayadan yapışır, fikrimsə təzədən keçmiş əl atır, tanış xatirələrə qayırdı. Xəstəxana həyəti, xəstə arvadın ayağında şişib göyərmiş damarlar... Tökmə sexinin duşu, balıq kimi oynaq və sürüşkən əzələlər, ağır əllərdəki göy düyümlər... Şahə qalxmış qayalar, daşın donmuş süku, saralmış günəş işığında parıldayan buz... Doğranmış göyümtül qənd... Aşağıda – balaca “qazik” və qənddanda üç kiçik qarışqa – dostum, Vadim və Əmanət. Mən bu qarışıqlığın ümumi bir mənasını heç cür dərk edə bilmirdim. Özümü hər şey olduğu kimi qəbul etməyə məcbur etməyi bacarmırdım. Bizi gözləyən fərəhli hadisələrin ağışına yuvarlanarkən xırda cəhətlərə əl

atırdım, iş nə torpaqda, nə təbiətdədir. Torpaq və təbiət hər yerdə bir ayrı cürdür. Yəqin mən özümçün yeni olan bu təzə dünyanı da adiləşdirməyə çalışırdım, öyrəşmədiyim bu mühitdə şərti bir dayaq nöqtəsi tapmağa can atırdım, təbiətin təbii əzəmətini, üzüm-gözüm öyrəşib adət etdiyim təbiət standartı ilə həm eyniləşdirmək istəyirdim, həm də yox. Dağlar yığın-yığın gəlib gözümdən keçirdi və bu gərginlikdən, həyəcədən başım hərələnirdi. Mən başa düşmək, dərk etmək istəyirdim – ancaq nəyi – heç özüm də bilmirdim?!

Dünən stansiyadan təzəcə aralanmışdıq ki, məni qəfil tər basdı. Spinning hardadı? Hə, tapdım!

Bir siqaret çıxarıb yandırdım, tərimi sildim... Çantanı axtardım, avadanlığı yoxladım. Mənə elə gəlirdi ki, nəyisə unutmuşam. Sənədlərim yerində idi... Yun corablar, papağım, dərman qabı, sellofan torba, qarmaq qutusu... hər şey öz yerindədir, amma yenə nəsə çatmır. Sonra qəfil ağıma gəldi ki, axı mən sadəcə olaraq yad mühitə düşmüşəm, daha doğrusu, üzüm-gözüm öyrəşdiyi doğma yerlərdə deyiləm, mən indi dağlardayam.

Əl-ayaqlarımla daş-qayadan tuta-tuta cıgırla üzüaşağı düşürdüm. Budur, barmaqlarım heyvanın başını xatırladan bir daşa toxundu. Dişlər, göz oyuqları, qulaqlar... Mən heç bir əfsanəyə inanmıram. Yəni demək istəyirəm ki, öləndən sonra təzədən kəpənək, quş... və ilaxır olub bu dünyaya qayıtmağımız boş sözdür. Amma, hər halda, biz vəhşi heyvan sifətində bu dünyaya yenidən gələsi olsaydıq yəqin ki, mən – canavar, dostum – qaban, Vadimsə vəşaq olardı. Yox, əgər balığa dönmüş olsaydıq dostum yəqin ki, xanı balığı olardı. Çünki o, dinməz-söyləməz, sakit adamdır. Xanı balığı suyun dərin, durğun yerlərini xoşlayır, iri gözləri var, ağır, ətli balıqdır. Pulları da sıx və möhkəm olur. Asanlıqla qaşımaq olmur. Mən isə xəşəməm – beləsi üzdə, suyun iti axın yerində olur, sümüklü, itiüzən balıqdır, amma tez yorulur. Vadimsə durna balığı olardı.

Təyyarəylə buraya uçub gələndən sonra Vadimlə dostum evlərinə teleqram vurdular: “Hər şey qaydasındadır, sağ-salamat çatmışıq...” Daha sonra onlar Vadimin dostuyla danışmaq üçün şəhərlərarası telefon stansiyasında sifariş verdilər – dostu arxamızca maşın yollamalı idi. Vadimin vurduğu teleqrama gözucu baxdım: “Moskva... Qolubsova Svetoçkaya”. Svetlana da yox, Svetoçka. Elə o saat da mənim bu Vadimdən zəhləm getdi.

Düzdür, nəsr əsəri yazanlar belə eləmlər, yəni əvvəlcə insanın bir cəhətini, sonra o biri tərəfini – əməllərini göstərirlər, münasibətlərindən danışirlər. Mən isə onu elə o saatca xoşlamadım və elə belə də yazdım. Nəyə görə? Süniliyinə görə – teleqram sahibinə çatanacan əldən-ələ düşür. Ona görə də elə hisslər, elə sözlər var ki, onları bu kağız parçasına etibar etmək olmaz. Yolda Vadim bizə Zabolotskidən, Blokdan, Baratınskidən oxudu. O, sözü duyan adamdı, hiss edirdi ki, şeirləri oxuyanda xaric xallar vurur... Yaxşı, əgər biz quş doğulsaydıq? Dostum hacileylək olardı, ailəcanlı adamdı. Mən ququ quşu olardım – azad-asudə adamam. Vadimsə çox güman ki, çalağan olardı. Əmanəti isə mən hələ yaxşı tanımıram. Ötən il yazda dostumla Dneprə getmişdik. Bir yerdə maşınımız xarab oldu. Traktor gətirməyə getdik. Çöldə bir ocağın yanında çobanla rastlaşdıq. Bu zaman çalağandan canını qurtarmaq istəyən bir torağay uçub, çobanın pencəyinin qoluna soxuldu. Çoban, pencəyinin qolunu sıxıb, mırıq dişləri görünə-görünə gü-lərək qoltuğunun altına girmiş quşu ehmalca tutdu. Sonra onu ehtiyatla qoltuğundan çıxartdı. Elə bil ürəyini çıxarıb göstərirdi. Qorxmuş, isti quşcuğaz çobanın ovcunda çırpınırdı...

Qoca çobanın o vaxt nə düşündüyünü bilirəm. Elə özüm də soyuq səmaya baxa-baxa bu haqda az düşünməmişəm. Özü də bu zaman hər şeyə və hamıya yazığım gəlib... Qaş qaralırdı. Əmanət rulun arxasına keçdi.

İşıq axşam toranını doğrayıb-tökdü. Yoxuş başlayanda isə göyə tuşlanmış faraların işığı gecənin nəhəng səmasında əriyib itdi. Axı, bir də o zəif işıq zolağı bu hüdudsuz qaranlıqla nə edə bilərdi?

Dünən biz bura uçanda təyyarə göydə bərk silkələndi. Dostum dedi:

– Dağa-qayaya çırpılıb parçalananda da ya Kazbekə, ya da Elbrusa çırpılasan.

O, təyyarədə həmişə yatır, mən isə bu buludlardan yuxarı dünyada kürsüdə əyləşmişdim, özümün də qorxudan ayaqlarım buz bağlamışdı, ömrü boyu təyyarədə uçuram və həmişə də qorxuram.

Sonra da ki, bu zəhlətökən uzun yol – bütün günü uçurumun iki addımlığında gəlirik. Əmanət zarafatla soruşdu:

– Bəlkə elə kəsə yolla gedək?

Vadim də bu şeytan yoluyla getməyə tərəfdar çıxdı. Dostum da onunla razılaşdı. Əmanət bunlara baxıb barmağını gicgahının yanına fırladı, yəni, o söz... Onlar Əmanəti razı salmaq üçün can-dildən dilə tutdular, onu igid, kişi adam, qartal, nə bilim nə adlandırırıdılar.

– Axı o yolla gedən az olur!

– Lap yaxşı! Ancaq o yolla, hə? Əjdahasan!

Əmanət axır ki, razılaşmalı oldu...

Vadim Əmanətə hələ keçən il boyun olduğu gödəkcəni bağışladı. O da süni dəridən olan bu qara, xışıldayan gödəkcəni əyninə keçirdi.

– Bax, yol burdan gedir, – deyib Əmanət ayağını bir addım kənara qoydu: – Bura isə uçurumdu. Yol boyu belədi. Üç yüz kilometr...

Vadimin ötən səfəri, elə birinci gündə qırx qızılxallı balıq tutmağı yadına düşdü... Sonra bütün həftəni yağış yağmışdı. O da elə bu qırx balıqla qayıtmalı olmuşdu...

– Getdik! – deyə dostum ayağını yerə vurdu. Sonra da eynəyini taxdı. Baxışları o saatca soyuq və kəskin oldu. Dağlara yağış yağmışdı, torpaq təkər altında horraya dönmüşdü.

– Təkərlərim keçəldi...

– Əşi, elə biz də keçəlik, ala bax!..ı

“Qaz”ıq sürüşkən yolla qayıq kimi yellənir, o yan-bu yana sürürsürdü, tormozlar dişini qıcırdir, səsi bormasının səsi kimi adamın beyninə işləyirdi. Mən hələ lap uşaqlıqdan yüksəklikdən qorxuram. Eyvandan aşağı baxa bilmirəm, gözüm axır. Siqaret kötüyünü tulladım və o, uçuruma uçdu. Siqaretin külünü çırpanda sağ əlim lap uçurumun üstündə idi, bütün donmuşdu! İndi yolla dik qalxırıq – biz yoxuşun başındayıq, ardınca uçurum, boşluq gəlir, ancaq Əmanət sükanı sürətlə sağa döndərir və biz dolana-dolana aşağı gedirik. Yenə uçurum qaşında kəskin bir döngə və yenə də dik yoxuş. Yoxuşun başına qalxırıq, ətalət maşını qabağa – uçuruma çəkir, Əmanət heç ağzını da yummağa macal tapmır, rulu sağa fırlayır və biz yenə də üzüaşağı şütüyüb gedirik. Yol nahamardı, maşını atıb-tutur. Növbəti döngəyə çox rahat dönürük, qulaqlarım tutulur! Qayanın yanından fırlanıb dönürük – yenə də qarşıda uçurum, boşluq... Dostum bir qullab vurub gözünü qıya-qıya gülümsünür, eynəyini çıxarır. İndi biz hiss edirik ki, nə desən çox süni səslənər. Susuruq. Yenə də yelli bir eniş və döngə.

– Bu yolu ya eşşəklə, ya da at belində gedəsən...

Əmanətin sözləri havadan asılı qalır. Təkərlərin altından su sıçrada-sıçrada iri bir qayanı dönüb gedirik. Bu döngəni də yaxşı döndük. Yuxarı uçuruq, aşağı şütüyürük, düz yola çıxırıq – bir neçə anlıq xoşbəxtlik! Elə bil yelləncəkdəyik! Adam heyrətindən donur, kefi kökəlir, xoşallanır. Çoxdandır həyatı belə sevməmişdim. Döngədə, təkərin altından çıxan bir çınqıl uçuruma uçur.

– Neçə saatdır gedirik?

Vadim saatına baxır.

– On beş dəqiqə.

Adama elə gəlir ki, bir saatdır yoldayıq. Sərt yoxuş. Zirvəyə on beş, on addım qalıb... Ovcumda isti çörək var, yolda qarşımıza çıxan çoban veribdir... Maşının altına nəşə bərk dəyir, şaqqıltı, heyərlə açılmış ağızlar, heç nə ifadə etməyən gözlər, tormozun ulartısı. Əmanət qızmar dəmirdən yapışan kimi sükandan yapışır, sükan əlindən çıxır, maşın yoldan kənara şütüyür və biz hansı bir möcüzəylə təzədən yola qayıdırıq. O, ayağını əyləcə dirəyib oturub, elə bil “qaz”iki əliylə əyləmək istəyir. Sükandan bərk-bərk yapışıb. “Qaz”ik yerindəcə fırlanır, qabaqdakı sol təkər uçurum qaşında, havada fırlanır... Maşın dayanıb... Maşından çıxırıq. Əgər resor enişdə qırılsaydı sürət bizi uçuruma atardı.

Əmanətin düşməyə yeri yoxdu qapını açsaydı uçuruma yuvarlanardı. Vadimin köynəyinin arxası tamam sudur.

– Hə, Əmanət, nişanlının bəxti gətirdi, ha-ha-ha...

Günahkar adamın aciz gülüşü...

Dostum gözünü qıyıb baxır. İndi onun gözləri xırda, baxışı sərtidir, qaşının tükləri pırpızlaşıb, burnunun üstü eynəkdən qıpqırmızı qızarıb. Ətli dodaqları əyri-əyri gülümsünür... Enli alını, dazlaşmış başı var. Dostuma biganə bir nəzər salıb deyirəm:

– Yox, tabutda heç də dünya gözəli kimi görünməyəcəksən. Odur ki çalış, bu işıqlı dünyada çox yaşa.

Bu sözləri deyirəm və hiss edirəm ki, gülümsünürəm. Və bu an o məni, mən yaramazı qamarlayıb qucaqladı, əzib-sıxışdırıb kin-küdurətimin hamısını canımdan çıxartdı...

Əmanətlə Vadim qəsəbəyə resor dalınca getdilər.

Qaranlıqda asta-asta gedirdik. Belə daha rahatdı – heç nə görmürsən. Hiss edirəm ki, biz dağlarda çox uca yerdəyik. Qulaq-

larım suda tutulan kimi tutulmuşdu. Dostum yatırdı. Pis yuxu görürdü, yəqin hava azlığındandı.

...Dənizin ortasından qaya ucalırdı. Birdən o, qızmağa, qızarmağa başladı. Dalğalar qayaya çırpılıb cızıldayır, qayanı buxar бүürüyürdü. Qapqara suda isə iki dalğic üzürdü. Onlar baş vurub suyun üzünə çıxdılar, özləriylə suda boğulmuş bir adam çıxartmışdılar. Dalğiclar ayaqlarına taxdıqları üzgəcləri suya cırpa-cırpa tez-tez üzdülər və... əllərində boğulmuş adam, havada asılı qaldılar. Qayanın yanından uçub onu əllərindən buraxdılar. Boğulmuş adam qəhqəhə çəkə-çəkə təzədən suya düşdü... – dostum oyanıb yuxusunu bizə danışdı. Görünür, insan beyni yuxuda boşalaraq hər cür cəfəngiyatdan azad olur. Azad olur ki, səhər yenidən dəqiq və adi qaydasında işləsin – su duruldan anbarları, süzgəcləri olan zavod kimi. Əgər zavodu böyüdüb genişləndirən köhnə süzgəclər olduğu kimi qalırsa, çaylarda ölü balıqlar üzməyə başlayır. Tullantı sular özləriylə çaylara qələvi, mazut gətirir. Və alimlər, hətta Antarktidada belə, pinqvinlərin toxumalarında “DDT”yə rast gəlirlər.

Toydan sonra arvadımla, uşaqlığım keçən yerlərə, oradan axan çaya qonaq getmişdim. Bir neçə gün qalib qayıtdıq. Balığı tutmağa bəndəsən – pulları bütün çıxıb, əlində qalır. Kareliyada balıq güclüdür, sağlamdır; Barkalabovodasa, Dneprdəsə zəifdi, onu sudan yosun kimi, kağız kimi çəkib çıxarırsan. Diri balıq dalınca min verst uzağa getmək, beş addımlıqdakı yarımcən balıqdan qat-qat yaxşıdır...

Od kimi qızmış avtobusun havası çox ağırdı. Barkalabovodan boş çantayla qayıdırdım. Balaca bir şəhərdən çıxmağımız bir saatdan çox çəkdi. Şəhərin yeganə küçəsiylə ölü aparırdılar. Mərasimin ardınca gedən maşınlar arasında böyrü qırmızı xaçlı “Volqa” da vardı. Sən demə bir motosiklet sürən sərxoş cavan böyürdən çıxaraq maşınlardan biriylə toqquşur. Camaat mərhumu dəfnə aparır, bir yandan da bu qəza. Sürücülər signal verməyə çəkinirdilər, buna hətta “Təcili yardım” belə cürət etmirdi. İndi, qabaqda kimsə ölümə əlləşir və həkim gözləyirdi. Mən özüm də xəstəxanadan təzə çıxmışdım, odur ki, avtobusun ağır havasından az qala boğulurdum... Ölülər dirilərin yolunu kəsməməlidir... Əli çamadanlı həkim “Təcili yardım” maşınından çıxıb, qabağa qaçdı...

...Əmanət siqnal verdi və mən oyandım.

Qarşımıza dan yerinin iştiratıyla bərabər boz-çəhrayı qoyun sürüsü axırdı. Biz sürünün lap ortasında idik.

Vadim dedi:

– Sürünün qabağınca gedən çoban döngəni dönüb, arxada gələnsə hələ görükmür!

Düzü, onun niyə belə dediyini başa düşmədim... Birdən Vadim maşının qapısını açdı, quzunun birini tutub içəri atdı. Sonra çoban görüldü. Vadim sağ əliylə onu salamladı, sol əliylə ləpsə quzunu bərk-bərk sıxıb saxladı. Əmanət siqnal verdi. Çoban gülümsünüb başını tərپətdi. Əmanət bizə tərəf dönüb Vadimə işarəylə dedi:

– Bu bir ildə xasiyyətini dəyişməyib.

Vadim quzunu sığallayırdı. Əmanət qaş-qabağını sallayıb dedi ki, qabaqda yol çox pisdır, – guya indiyə kimi yaxşı idi. Dostum Vadimə maraqla baxırdı...

..Əmanət tormoz verir və mənim də sağ ayağım gözəgörünməz tormozu basır. Gözümə dəyir ki, Vadimin də sağ ayağı “tormoz verir”. Biz hamımız əmanətin hərəkətlərini təkrar edirik. Yəni də sərt döngə, solda – uçurum. İlanvarı eniş, yoxuş, sağda – uçurum. Yol su tutmuş çala-çuxurla doludur. Ətrafda dağlardır. Mən daha dağlar haqda düşünürəm: Əmanət dalbadal siqnal verir, çünki hər an döngədən yük maşını çıxı bilər. Biz artıq, bir-birimizdən ayrı, müxtəlif adamlar deyilik. Quzunu unutmuşuq. Yolumuz da, bizi gözləyən təhlükə də eynidir. Hərəkətlərimiz və sözlərimiz də eynidir: çala, döngə, tormoz, sağdan götür, ehtiyatlı ol...

Nə böyük həmfikirlik, nə böyük qardaşlıq! Biz maşını Əmanətlə birgə sürürük, bizim iradəmiz bir, beynimiz birdir – “qaz”-ik bizim gözəgörünməz siqnallarımızla doludur. Bu cür, Əmanətə doğrudan da asandır.

Müharibədən sonra bizim binanın camaatı həyətə yığılmışdı, bayançalana qulaq asır, bir-birini közdə bişmiş kartofa, jıxa, nişastalı yaxmaca qonaq edirdilər... Birdən mən, bütün aydınlığı ilə, müharibədən sonrakı illərin kədərli tanqosunu eşitdim, elə bil hansı möcüzəyə keçmişdən, uşaqlıq illərinin tanış sədalarını çəkib gətirdi, məktəb dostlarımla üzlərini, uçub-dağılmış evlərin arı pətəyinə bənzəyən qapqara bət-bənizini, kürən saçlı Yelenanı, Tolya

İoffenin işıqlı-soyuq gözlərini, atılmış qayıqları, şaxtaya düşmüş birgünlük kəpənləri, dumanları, oynadığımız dərələri, düzləri... ani olaraq gördüm...

Qayanın qaşındakı balaca bir meydançada nəfəsimizi dərmək üçün dayandıq. Aşağıda – dərənin dibində nə vaxtsa qəzaya uğramış bir avtobusun qalıqları ağarırdı, başımız üstündə nəhəng qartallar havadan asılıb qalmışdılar. Onlar qətiyyəən qanad çalmırdılar, qanadlarının ucunu hərdən yüngülcə tərpedir, yuxarı süzür, bir anlıq havadan asılır, sonra yenidən enirdilər. O qədər alçaqdan uçurdular ki, az qala nəfəslərini eşidirdim. Onlar əsl qartallar idi, qanadlarının uzunluğu üç metrədən çox olardı! Ətrafda isə yasəmənli dağların şiş zirvələri günəşdə bərq vururdu, eh bu yerlər bütün bu həyat hərc-mərcliyinə birdəfəlik tüpürmək üçün ən əlverişli yerlər idi, di gəl ki, mən uçurumun qaşına yaxınlaşmaqdan qorxurdum, uzaqdan-uzağa tüpürmək isə kiməsə əba altından boğma vermək kimi bir şeydir... Maşının yanına qayıtdıq. Əmanət yatmışdı. Onun bizim ardımızca gəlməyi düz bir sutka çəkmişdi. Gecəni stansiyada keçirmiş, indi də bir gün idi ki, bizimlə yol gedirdi. Zarafat deyil, üç gündü ki, sükan dalında idi. Vadim onu əvəz elədi, digər yol yaman əyri-üyrü idi, adamın qulaqları tutulur, ovuclarının içi tərləyirdi. Əmanət yenidən sükan arxasına keçməli oldu. Və yenə də biz təhlükənin yarım addımlığında getməyə başladıq. Dostuma lap acığımı tutmuşdu – o, yenə yatırdı!..

Mən bunu tez-tez yazıram: mənim dostum... Bu olmuş əhvalatda onun əsl adını çəkmək istəmirəm... Bu onun şəxsi həyatıdır və elə buna görə də ona qondarma ad qoymaq təbii olmazdı. Vadimsə, misal üçün, uydurma addır, çünki bu adamla bizi bu yoldan başqa ayrı heç nə birləşdirmir. Öz dostumu isə Viktor və ya Boris... adlandıra bilmərəm. Heç ondan Viktor olar?

Əmanət söyüş söyüb, dərəyə tüpürdü. “Qaz”-in qabaq aparıcı körpüsü qanımızın arasına girdi – maşın döngədə yoldan çıxdı, az qalmışdı dərəyə düşək, sonra yanı-yanı enişə başlamışdı.

– Kaluqa yaxınlığında taksi maşını gedib dirəyə çırpılmışdı, içindəki adamları çəkib çıxartdılar, hamısı qan içində idi, inildəyir, zarıldaıydılar, maşının yük yerindəki donuzsa sappasağ qalmışdı, xortuldayır, kef eləyirdi. Bir kişi arabada yoldan keçirdi, o da Əmanət kimi tüpürüb dedi: “Murdarların canı bərk olur...”

Yenə qulaqlarımız tutulmuşdu. Biz iki min metr hündürlükdən enirdik.

Bizi buraya, bax, bu Vadim üç kəlmə sözlə – “qızıl xallı balıq” sözü ilə cəlb eləmişdi. Bu balığın başqa adı da var. O, bu adam kimi boğazda cingildəmir, ancaq onda, o adda da başqa aləm var – alabalıq. O, həmişə çayın axarına qarşı üzür. Onun su şırnağında necə titrədiyini indi də gözümlün qabağındadır.

Əmanətin sifəti qəfil gözəlləşdi – biz vadiyə enirdik, yaşıl və əydəmli bir düzlə gedirdik. Qəfil, gözümlər önündə lalə alovuna bürünmüş bir çöl açıldı və bu elə gözlənilmədən baş verdi ki, biz az qala hamımız birdən qışqırdıq, elə bil lalələr gözümlərimizi qarsımaşdı. Əmanət maşını əylədi. Piyalə lalələrin lil rəngli dibində kiçicik qara xaçlar gizləmişdi.

Uşaqlıq çağım, üç müşketyor, kardinalın moruq rəngli mantiyası, qırmızı və qara, Dneprin sıldırım sahilləri, isti qum... Doğrudanmı bütün bunlar olub? Lalələr bizi hər tərəfdən əhatə etmişdi və biz qurşağa kimi alova bürünə-bürünə gedirdik. İndi mən özümdən belə soruşuram: “Dostum, doğrudanmı biz qurşağacan Zəngəzur lalələri bitən vadidə olmuşuq? Doğrudanmı sən səslə-küylü şərq bazarında, içini don vurmuş qıpqırmızı pomidorlar dadmışam? Qaraçı qızlarının ipək donunun al ətəkləri yanağımızı qarsıdığı olubmu? Maşınınızın qabaq təkəri uçurum qaşında, havada hərlənəndə kabinədə sakitcə oturub yediyin giləsin çəyirdəyini dərəyə tütürdüyün olubmu? Hətta əgər o çəyirdəklər artıq çoxdan ağaclara dönübsə, bu o deməkdir ki, bütün bunlar olub? Zərif, sıx bitmiş otlar örtülmüş alp çəmənləri, çay kimi axan bomboz qoyun-quzu sürüləri, məscidlərin köhnəlikdən gömgöy göyərmiş günbəz və minarələri... Dostum, sən nəyə gülürsən? Bəlkə, bir nəfər Pyatiqorska gedərkən sizi müşayiət edən ekskursovod qadını xatırladın: “Baxın, seyr edin, qabaqdakı dağ Yəhər dağıdır... Gənc Mişel hələ uşaq vaxtlarından Qafqazın mavi zirvələrini sevib... İndi biz, duel yerinə yaxınlaşırıq...” Kərpicsifət kurort istirahətçisi isə işgüzarcasına soruşdu: “Güllə harasından dəyib?”

Mən bu yol barədə niyə yazıram. Nəyin xatirinə biz bu səfərə çıxdıq? Artıq bu həndəvərdə yerləşən göldən tutacağımız beş-üç balıqdan ötrümü? Üç yüz il bundan əvvəl Oka çayında balığı eləcə əllə tuturdular, balı isə birbaşa meşədən yığırdılar. Həç nə insana torpağın keçmiş bərəkətini xatırlamaq qədər təbiəti qorumağa

vadar edə bilməz. Əgər o, bir vaxtlar nələrin mövcud olduğunu, bu gün nələrin varlığını bilirsə, gələcəyə nə qalacağı barədə düşünməyə başlayır. Və əgər düşünməyə başlayıbsa, deməli, hökmən bir çıxış yolu tapacaq. Bunu onun böyük və dözümlü düşüncəsi deyib: “Sən özün mənə elə bir qüvvə ver ki, altından çıxma biləcəyim əziyyətdə dözə bilim”.

Əmanət:

– Bir saat yatacam, – dedi.

Çinar kölgəsində yerə adyal saldıq. Vadim çantadan bir şüşə ağ çaxır, qızardılmış qızılbalıq, pendir, göyərti və bir neçə kökə bükülmüş bağlamamı çıxartdı. Biz süfrədə nə vardı, hamısını vurduq bədənə. Vadim təklif etdi ki, gəlin “altmış altı” oynayaq, o əvvəlcə məni, sonra da dostumu uddu. Mən pulları təəssüfsüz-filansız verdim – belə yolda qəpik-quruş udmaq düzgün deyil. Əmanət yuxuda sayıqlayırdı. Onun doğma dilində dediyi sözlər qarğış kimi səslənirdi, amma Vadim bu dili bilirdi və Əmanətin yuxuda dediyi sözləri bizə tərcümə edirdi: “Ehtiyat hissələri, məzuniyyət, üç aylıq maaş...” Əmanət şirin yatsa da, biz onu oyatdıq. Qarşıda yolun ən çətini qalmışdı və biz onu şər qarışana kimi keçməliydik.

Mən keçib maşında oturdum, hər bir hərəkətimi götür-qoy etdim... Qapı qulpuna zərbə! Sol ayağımla güclü təkan və mən artıq yerdəyəm... Başımı çiynimə qısmalıyam. Oturacağın arxasına söykənib yayxandım... Qapı qulpuna zərbə! Təkan! Yerə yığılıram. On dəfə sol, on dəfə sağ qapıdan, özü də ən əlverişsiz vəziyyətlərdə tullandım. Ehtiyat ığidin yaraşığıdır. Vadimlə dostum, əvvəlcə mənə gülürdülər, sonra maşına yaxınlaşıb, mənə məsləhət vermək bəhanəsiylə özləri də məşq etdilər, maşının sağ, sol qapılarından tullandılar... Biz bir-birimizə baxdıq və güldük... Hansı bir qəsəbədənsə keçəndə Əmanət bazardan bizə qızılgül aldı. Üç dəstə – Vadimə, dostuma və mənə. Əmanət bir insan kimi həyatın bütün şərtləklərindən yüksəyə qalxdı. Kişi kişiyyə qızılgül bağışladı. Bu bizim çox xoşumuza gəldi, ancaq bir sürücü kimi artıq mən ona o qədər də etibar etmirdim. O, şair ürəkliydi, maşın gedə-gedə, başı dərələrə, qayalara, şələlələrə qarışa bilirdi...

Dostum:

– Əmanət, – dedi, – sən Horatsi kimi nəhəngsən.

– O kimdir?

– Bu dünyada ilk şairdir ki, döyüşdə qorxduğunu, qılnc-qalxanını atıb qaçdığını boynuna alıb, yazmaqdan çəkinməyib. Bunu yazmaqda, görünür o, çox cürətli insan, qoçaq döyüşçü olub.

“Qaz”ik indi palçıqın içiylə üzür və atdığımız siqaret kötükləri havada fırlana-fırlana dərənin lap dibinə düşürdü. Mən şahə qalxmış qayalara, daşlara baxırdım və qəfil hələ dərədən başlayan və burda, bu dağların başında qeyri-kamilliyin, uyersizliğin son hüdduna çatan hərc-mərcliyi, onun ardıcıl uzanan əyri-üyrü xəttini bütün yeknəsəqliyi ilə gördüm. Dağların görkəmi tutqunlaşdıqca, ətrafdakı əcaib daş-qayalar eybəcərləşdikcə, mənə bu təbiət daha uyarlı, daha həmahəng görünürdü. Nəhayət, mən bu mühitə alışdım, ya da ki, bunun belə olduğuna özümü sidq-ürəkdən inandırdım. Çılpaq, qarlı zirvələrə baxır və o vaxt avtobusda mənimlə gedən kolxozçunun sözlərini xatırlayırdım. O, deyirdi:

– Quru, çılpaq həqiqətlə heç nə başa gəlmir...

Vadimin isti köynək geydiyini görəndə mən də soyuğu hiss etdim. Günəş hələ batmamışdı, ancaq artıq, dərələrdən soyuq axın gəlirdi və mən üşüyürdüm. İndi hər daş, hər qaya kölgə salmışdı və buna görə də yol daha çox təhlükəli olmuşdu.

Axır ki, yuxuladım. Şeytan da baş açmaz yuxuma nə girmişdi... Biz meşəyə girdik. Kimsə qışqırdı: “Ehtiyatlı olun, bütün ağaclar yarıyacan mişarlanıbdı”. Bu çox qorxunc bir meşə idi. Nəhəng şam ağacları isti küləkdən yırgalanırdı. Külək getdikcə güclənirdi və qara qarğalar, qarılğaşa-qarılğaşa, tirtap aşan ağacları tərkd edirdilər. Aşağıdasa meşəbəyiləri, podratçılar, təchizatçılar dəli kimi o yan-bu yana qaçırdılar. Yıxılan şam ağacları onları altına alıb əzir, yolqırağı dirəkdəki radiodan Nekrasovun səsi eşidilirdi: “Meşə qırıldıqca ağlayırdı Saşa... ah, orda nə qədər qıvrımsaç ağcaqayın vardı”. Külək tozu burub sütun kimi qaldırır, qum dənələri adamın üzünü cızırdı. Ürəyim su istəyirdi, di gəl heç yerdə gözümə bulaq dəymirdi, çayda isə həm qarqara mazut qaralırdı, həm də burulğana düşüb gəbərmiş çömçə balıqları üzürdü. Aşağı enib, ölü cüyürə rast gəldim. Qəribədir... Onu çevirdim. Axı güllə bunun harasından dəyib?.. Dərisi zədələnməmişdi. Nə güllə yeri, nə də qurumuş qan izi vardı. Sağ yanımda, kol dibində nəşə ağarırdı, ağzı cırılmış kisədən yerə ağ toz tökülmüşdü. Həndəvərdəki otlar qonur rəngdə idi. Pıtraqların yarpaqları isə deşik-deşik idi, elə bil onları siqaretlə yandırmışdılar.

Dostum mənə dümsükləyib oyatdı, arasına pendir qoyulmuş bir kökəni ağzıma dürtüdü. Uçurumun lap qırağıyla gedirdik. Lənət şeytana, mən ki, qorxaq deyiləm, bəs canımdakı bu üşütmə hardandı? Hə, deyəsən, hər şeyi anladım, anladım... Bu mənə qorxum deyil, mən özümdən ötrü qorxmuram. Qəfil yadıma Kareliya, Enqo gölü düşdü... Biz baydarkada üzürdük. Qayıqların birində bir oğlan uşağı vardı. Enqo gölü Ağ dənizin iyirmi kilometrliyindədir. Ensiz torpaq zolağı dənizdən əsən küləyin qarşısını ala bilmir, külək bu zolağı qaçış atları məşq maneələrini atılıb keçdiyi kimi keçir. Fırtına bizi gölün tən ortasında yaxaladı. Dalğanın atıb-tutduğu baydarkalarımız, buz kimi suya quylanırdı. Belə suda heç kim beş dəqiqədən artıq davam gətirə bilməzdi. Xilasedici kəmərlərimiz də yox idi. Yaxındakı adaya tərəf döndük, amma indi külək üzümüzə vururdu. Baydarkalara su dolurdu. Avarımız qayığı yarım metrə kimi irəli itələsə də, mən hər dəfə onu sudan qaldıranda külək avarın ağzına dirənir və baydarka yenə yarım metr geri gedirdi. Elə yerimizdəcə avar çəkirdik. O vaxt: “Doğrudanmı müharibə Moskvanın lap belə yaxınlığında olub?..” – deyən qadın indi uşaqla bir qayıqda idi. Mən suyu avarla paralayıb yarar və az qala hirsimdən boğulurdum. Gündə neçə dəfə bunlara demişdim: “Bu uşaq üçün, heç olmasa, voleybol topunun kamerasını üfürüb doldurmaq lazımdır”. Onlar cavabında gülümsünürdülər, çünki onda hava günəşliydi, gölün mavi suları lal və hərəkətsizdi. Qırımızıyanaq qadın: “Siz, yəqin, üzə bilmirsiniz”, – dedi. Qadın dolğun, ətli-əndamlydı, yaxşı iştahası vardı, yanağından yağ damırdı, bu yağ onu hər cür soyuqdan, küləkdən, zərbədən... qoruyurdu. O, təhlükəni hiss etmirdi. Ayağını yerə vuranda yer titrəyirdi. Üz-gözündən qayğısızlıq yağırı. Kameranı üfürüb doldurmaq nəyə lazımdır? Hər şey sakit, hər şey gözəldir...

Bu hadisə başlayanda, onların ərzaq və başqa şeylər yığılmış çantalarla dolu qayığı suya daha çox oturdu. Qadın qorxudan gömgöy göyərmişdi. Deyəsən ilk dəfə başına belə bir hadisə gəlirdi. Ancaq bu barədə mən sonralar düşündüm. Biz bir təhər adaya çatdıq, baydarkanın nazik altını daşa toxundurub çıxdıq, hirsimdən az qala partlayırdım. Bəlkə heç bu ada yaxınlıqda olmaydı? Ağzı üstə çevrilmiş baydarkanın altında hava vardı ki, buraya da ancaq bir adam yerləşə bilərdi. Adam orda bir müddət nəfəs ala bilərdi. Hər halda mənə o yerə təmənnam yox idi. Mən üzgüçüyəm və imkan

daxilində əlimdən gələni edəcəkdim. Güclü məhv olur, gücsüz sağ qalır – bax bu misalə elə həmin hadisə üçün deyiblər. O qadın sağ qalacaqdı, buna heç şübhə yox idi.

“Qara camaatın arsız gülüşü mənə toxunmurdu, ehtiyatsızlığı onlar ona görə qoçaq sayırlar ki, ov qanunlarından xəbərdar deyillər”.¹ Bu on altıncı əsrdən gələn səsdir. Qızmış öküzün qabağından qaçan qəhrəmana qara camaat gülüb, ələ salır...

Uçurumun qaşındakı qorxu... Məsələ bu təhlükəli yolda deyil. Meşə, çay, baydarkadakı oğlan uşağı, məhəbbət, ailə, gələcək... Bütün bunlar heç də möhkəm, əbədi anlayışlar deyil, bütün canlılar əbədi deyil. Həmişə həndəvərində bir uçurum var. Bütün bunlarla bərabər, yenə də qorxur və büllur vazanı stol qırağına qoyan adamlara etibar etmərim. Onlar başa düşür ki, həmin vaza düşüb sına bilər...

Dostum yatırdı. Bəlkə də yuxusunda bizim Lvov payızını, katolik kilsələrinin soyuq daşlarını, şəhər idarəsindəki qədim saatin zəngini, şənbə ibadətini, orqanın sinə dolusu səsinə, kölgədəki xəlvəti öpüşləri, başlarını əymiş kilsə bayraqlarını, uçuşan yarpaqların xışiltısını, stearindən hazırlanmış mum qoxuyan hava cərəyanını, şən və sakit gecədə daş döşəməyə düşən ayaq səslərini, Mitskeviçin heykəli önündə qoyulmuş üç qərənfil... görürdü. Biz eyni şeylər barədə o qədər düşünmüşdük ki. Ömrün hər dəqiqəsini belə coşqunluqla yaşamağa, qarşılayıb, yola salmağa nə vaxtsa imkan tapmayacağımızı dərk edərək, yuxumuzdan nə qədər gecələr oğurlamışıq. Nə qədər qüvvəmizi boş-boşuna sərf etmişik, nə qədər fikir və ideyalarımızı yazıb saxlamamışıq, küləyə vermişik, elə bil bu dünyanı həyatı bizə əbədi vermişdilər. Dostum, o illər, təhlükənin bir addımlığında heç sənənin gözünə yuxu gedərdi? Bütün mərasimlər arxadadır! Heç bir yalançı qorxu, titrəmə-zad yoxdur. Quzu da çoxdandır maşının yük yerindədir. Yolumuz da bizi nə Okaya, nə də Soja aparır...

– Bir baxın!

Əmanət maşını saxladı və biz qaranlıqda yumru daşın çökəyindən yuxarıya doğru qalxan buxar sütununu gördük. Hündürlüyü iki, eni üç metrə yaxın olardı. Yarıqlardan fişqıran su daş çuxura – təbii vannaya axıb dolurdu.

¹ Nikolay Qusovski. Dağ keçisi haqqında nəğmə, 1523.

Üşüyüb, donmuş Əmanət:

– Narzandır, – dedi.

Biz əynimizdə nəyimiz vardı, soyunub tökdük, soyuq adamı kəsirdi, sonra da – şap-şap-şap!.. Adamı qıdıqlayan ilıq suya baş vurduq, bədənimizə hava qovuqları yapışırdı. Hə, Yer üzündə hər şey var – cənnət də, cəhənnəm də! Mən bütün varlığım ilə bu suya, bu anlaşılmaz, ibtidai qüvvəyə inanırdım. Birdən su kəsildi, hovuz dayazlaşdı. Biz öz hovuzumuzdan sıçrayıb çıxdıq, yaxınlıqdakı qayadan axıb tökülən narzan şələləsini gördük. Kürəyimizi şələlənin altına verdik, güclü su axını məni yorub əldən saldı, biz gülməkdən və sudan boğula-boğula bir-birimizin üstünə yıxıldıq. Mən özümü bir anlıq şələlənin əksinə üzən qızılxallı balıq sandım, – əzələlərim narzanın altında kəndir kimi gərildi, əllərim öz-özünə dostumun və Vadimin əlini tapdı, əllərimiz özümüzdən asılı olmayaraq birləşdi ki, bu güclü şələlənin altında dayana bilək, yoldakı incikliyi unutduq – indi başqa qanunlar qüvvəyə minmişdi. Bir-birimizin kürəyini dəsmalla quruladıq, paltarlarımızı geyindik və elə birinci döngədən sonra uca dağ başındakı qəsəbənin işıqlarını gördük, – orda bizi Vadimin dostları gözləyirdi.

Qəsəbəyə gedən yolda bir oğlan uşağına rast gəldik. O, çiynində apardığı hələ də suyu süzülən, üstü qurğuşun kürəcikli balıqçı torunun ağırlığı altında ikiqat olmuşdu.

Vadim:

– Bu, Əhmədin oğlu Əzizdir, – dedi.

Əziz utana-utana əlimizi sıxdı. Əli möhkəm idi. Onda başdan-ayağa gənclik gücü, çay tərəvəti vardı. Maşını təzə xiyar qoxusu basmışdı. Təzəcə tutulmuş qızılxallı balıqlar həmişə belə qoxuyurlar. Əhməd bizi qapıda qarşıladı. Öpüşdük. Süfrə artıq hazırdı. Əhmədin qonşuları gəlib çıxdı.

Əhməd... Yaxası açıq köynəyin altında qara sinəsi enib-qalxır, dırnaqları qaya kimi parıldayır, donqar burnunun üstü elə bil dağ silsiləsinin davamıdır, qaşları qartal qanadı kimi gərilib – sanki onu arvad yox, torpağın özü doğub!

Mən qurşağa kimi yuyunub Əhməddən bir ləyən istədim ki, ayaqlarımı da yuyam. Əhməd bir ləyən su gətirdi, çöməldi və heç utanıb-eləmədən ayağımı yumaqda mənə kömək etdi. Hə, bir adəti biz həmişəlik itirmişik – o mənim ayağımı yuyur, mən isə özümü

alçaldılmış kimi hiss edirdim... O, bunu elə insani bir ləyaqətlə etdi ki, mən özümü itirdim. Axı, bir də bunun nəyi pisdir ki? O çətin yoldan gəlmiş yolçuya kömək etdi. Biz ki, hamama gedəndə bir-birimizin başını, kürəyini sabunlayırıq. Ayaqla kürəyin nə fərqi var ki? Əhmədin bu hərəkətində nəşə böyük, əbədi və uşaqqasına bir şey vardı.

İçəriyə, başı tavana dəyən, qıvrımsaçlı nəhəng bir oğlan daxil oldu.

– Alyoşadır, müəllimdi...

Əhmədin uşaqları, xüsusən böyük oğlu bizdən utanırdı. O, nə vaxtsa uşaq iflici keçirmişdi, bu xəstəlik onun zehninə təsir etmişdi. Uşaq, xəstəliyin eybəcər hala saldığı əlini arxasında gizlədirdi, gözləri coşqun bir parıltıyla alışıb-yanır, bizə ümidlə baxırdı, sanki ona bir köməyimiz dəyə bilərdi, elə bil bizə nəşə demək istəyir, ancaq özünü güclə saxlayır. Biz çaxır dolu stəkanları qaldırdıq. Əhməd, Alyoşa müəllim, çoban, briqadır – bunların adını unutmuşam, – Əmanət... deyəsən, kimsə yenə vardı, yadımda deyil... Onlar bizə baxıb gülümsünürdülər. Biz də gülümsünürdük. Hamı səbirlə oturub, çaxırın öz işini görməyini gözləyirdi. Qızardılmış qızılbalıq adamın dişinin altında xırçıldayırdı. Dostum quzunun içalatını ləzzətlə ötürürdü. Onun yeməyinə tamaşa etməyi xoşlayıram, onu duza qoyulmuş sarı göbələklə, alabalıqla qonaq etməkdən ləzzət alıram. Bax, o heç vaxt soruşmaz: “Bu hansı balıqdı?” O, bu balıqlara xas olan piy üzgəcini, təkraredilməz nişan olan yuxarı lələyi o saatca görər. Sevincək, “Alabalıq!” – deyər. Əhməd Vadimə: “Xoş gəlmisən”, – dedi və biz onun sağlığına içdik. Mən onun nə vaxt kostyum, nişastalanmış köynək geyib, qalstuk taxdığını heç görmədim də! Vadim danışarkən sözü uzadır, elə bil vaxt qazanmaq, nəyisə götür-qoy etmək istəyir.

– Əzizim Əhməd! Mən bununla üçüncü dəfədir ki, sənə qonağam...

Dostum qulağıma:

– Nahaq yerə bu belə uzaq yolu üçüncü dəfə gəlməz, – dedi.

Vadim Əhmədin doğma dilində danışmağa başladı, indi hamı dostuma baxırdı. Bu saat onun sağlığına içəcəyik. Aha, deyəsən, sağlığa əlavə etməliyəm. Ayağa durub deyirəm ki, dostum at mənəndə də igid kimi atlanır, atıcılığı da yaxşıdır, balıq tutmağı da, ət qızartmağı da bacarır, dalaşmaq da əlindən gəlir, dostluqda

mehribandır, məhəbbətdə də səbirlidir, ata kimi də yaxşıdır. Əla da bir oğul böyüdür.

Ürəyimdə xatırladım ki, bir dəfə bir çox sərt döngədə qapı açıldı və mən artıq kəlləsi üstə asfalta dəyəcəkdim, ikimiz bir oturacaqda oturmuşduq, balaca fərqlənmiş maşında gedirdik, dostum məni göydə tutdu, yıxılmağa qoymadı...

Bəs o mənsiz nə edərdi, Barkalabo meşələrində kimlə haylaşar, payız bataqlıqlarında kimlə donar, Sojun sahilində qısa iyun gecələrini tonqal qırağında kimlə keçirərdi. Küknarın şax-şəvəlli pəncələri kürəklərimiz altında yaylanır və soyuq yaz torpağının üstündə hər ikimiz titrəyirdik...

– Sən haralısan? – deyərək Əhməd birdən soruşdu.

– Belarusiyadan.

Əhməd nigarançılıqla xəbər aldı:

– Hansı şəhərdən?

– Magilyovdan.

– O, “Magilyov” dedi... Eşidirsiniz?... Magilyov... Mən Magilyovu azad eləmişəm... Belarusiya cəbhəsi. – Əhməd tez-tez, kəsik-kəsik danışdı, elə bil qorxurdu ki, biz ona inanmırıq. – Orda böyümüsən?

– Orda...

Əhməd məni qucaqlayıb öpdü, elə bil onun çox əziz bir şeyini özünə qaytarmışdım.

– Çox sağ ol!

– Sən sağ ol, Əhməd.

O birdən oxudu:

– Sahilə çıxmışdı Katyuşa...

– Çox uca, çox sərt bir sahilə, – deyərək biz mahnını göydə aldığımız.

– Eh, yollar, toz, bir də ki, duman, – indi Əhməd başqa bir mahnı oxuyurdu.

– Qaranlıq gecə, tək-cə güllədir çöldə ötüb, oxuyan, – Əhmədin səsi indi lap cingildəyirdi.

– Soyuqdur, – deyərək Əhməd üstündə orden lentləri olan pəncəyini dolabdan çıxartdı.

Əhməd rusca pis danışsa da, o gecə oxuduğu nəğmələrdən birində də dili dolaşmadı.

Biz Magilyovun şərafinə bədə qaldırdığımız və Əhməd Marusya haqda, göy yaylıq, səhra poçtu haqda bir mahnı oxudu.

– Bəs sən haradansan?

– Kaluqadan.

– Ux, gözünə dönüm, Kaluqa! – deyə Əhməd hayqırır, otağı dolandı. – Bunu, bax, sənə peşkəş verirəm. Sənəsə bax bunu.

O, öz tüfəngini, nərdini, gümüş bəzəkli kəl buynuzunu gətirib qabağımıza tökdü.

Otağa naümid göz gəzdirir, bizə bağışlamağa başqa bir şey tapa bilmirdi. Nərdi və buynuzu götürdük, mən öz elektrik üzqırxanımı Əhmədə bağışladım. Vadim, bilmədim nəsə bir bağlama çıxartdı, içi quru çayla dolu, iri şüşə bankalar gətirdi. Magilyov... Bu söz ağzından çıxmağa bənd idi, xeyirxahlıq o saat bu sözdən yapışdı. Xeyirxahlıq üzə çıxmaq üçün bəhanə gəzirdi və tapdı da.

Əhməd mənə:

– Həmyerlim! – dedi.

– Biz hamımız həmyerliyik. – Vadim əlavə etdi: – torpaq hər yerdə eynidir. Başqa cürəsi yoxdur və ola da bilməz.

– Biz hamımız həmyerliyik, – deyə Alyoşa müəllim təkrar etdi, çoban bu sözə başını tərپətdi və... qəfil nəsə öz dilində bərkdən qışqırır: – bəlkə “qardaşınısınız”, bəlkə də “yerlimsiniz” deyirdi – oynamağa başladı.

Pəncərəyə yaxınlaşdım. Göz-gözü görmürdü! Tək-tük ulduzlar, soyuq dağlar. Axı niyə bu torpaqda – soyuğun və ulduzların zəif nurunun əhatəsində yaşaya-yaşaya heç cürə başa düşə bilmirik ki, hamımız həmyerliyik, – bu haqda düşünür və özümü uşaq kimi günahkar hiss edirdim. Bu gün Əhmədin qonağıyıq, sabah Aşırın, birigün Seyfəddinin. Ancaq unuduruq ki, hüdudsuz bir məkanda yaşayırıq. Düzdür, bu hüdudsuzluğu hər an hiss etmək də qeyri-mümkündür, ancaq bunu unutmaq da olmaz.

Stolu kənara çəkdilər. Hamı oynayır, qışqırır, öpüşürdü. Mənsə yorulmuşdum. Mən yeməyi tez yeyirəm, qədərimi də bir saatin içində, içib sonra yemək-icməkdən, çaxırdan sağlıqlar və yersiz ürəkboşaltmalardan keyləşib usanıram. Bütün bunlardan səhər adamın ağzında turş bir tam qalır. Həyətə çıxdım, qaranlıqda nə-həng bir ağ it üstümə mırıldandı. Rus gözətçi itlərini sevirəm. Bu köpəklər buz kimi daşın, qayanın üstündə yatır, kartofu, çörəyi, sür-sümüyü təknədə yeyirlər. İstədim itin yanında uzanam, onun tükü istidir, adamı o saat isidər. Və nəinki sənin yanına, hətta yuxuna

belə pis bir şeyi yaxın qoymaz. Mən itin yanında çöküb, boynunu qucaqladım. Yun, peyin, at sidiyinin iyi gəlirdi. Sağ böyrüm isindi, ayaqlarımsa donmuşdu. Gözlərimi yumdum... Qumlu sıldırım sahil sallanıb suda itir. Əllərimizi yana açıb döşdə, Dnepr qumu üstündə az qala dikinə uzanmışıq – elə bil uçmağa hazırlaşan quşuq. Uşaqlığının sevimli sahili – Debryan çimərliyi! Qarnımız, sinəmiz, əllərimiz qumda, ayaqlarımız isə suyun içərisindədir. Bədənimiz astaca sürüşüb suya düşür. Soyuq topuğundan başlayıb dizinə doğru sürünür. Su barmaqların arasından axıb gedir, ayağının altını qıdıqlayır. Bədənin yarısı suda, yarısı qurudadır. Kürəyini gün yalayır. Beyin qızır. Qəfil-dən, suyun qırağıyla kimsə qaçıb gedir, üstünə su sıçradır, bədəninin bütün damar və əsəbləri gərilir. Bir dəfə mən atamdan pul istədim. Atam dedi: “Sən cavansan, sapsağlamsan, həm də yaz gəlib. Sənə elə bu kifayətdir. Əgər bəsin deyilsə, özünə başqa sevinclər də axtar, onları pulsuz da tapmaq olar”. Və indi gözlənilmədən atamın sözləri həmin çimərlik haqdakı xatirələrimlə birləşdi... Ayaqlarım soyuqdan donmuşdu... Qalxıb evə getdim, – hər halda insan isti və təmiz yataqda yatmalıdır. Evdəkilər hələ də yeyib-içir, oxumağa cəhd edirdilər...

Mən gözüyumulu uzanmışdım... Ziyafət zalı qonaqlarla dolu idi, pəncərənin içində hədiyyələr yığılmışdı. Səslər yarasa kimi uçurdu: “Acıdır, öpüşün!..” Sonra musiqi səsləndi və onun enib-qalxan sədaları altında əynində gödək tuman olan, artıq qocalmış, qırmızıyanaq qadın oynamağa başladı. Bu, səngərə boylanıb: “Doğrudanmı müharibə Moskvanın lap belə yaxınlığında olub?” – Soruşan qadın idi. Stolun ortasında, yanağından qan daman oğlan uşağıyla yanaşı, bu qadının qızı – mənim arvadım öyləşmişdi.

“Acıdır, öpüşün!” – deyə qonaqlar qışqırırdı və oğlan Mariyanı öpdü.

Əhməd, – o, nədənsə qonaqların arasında idi – musiqiçilərə təpindi... Onlar ovurdlarını doldurdular, gözləri qurbağa gözü kimi kəllələrinə dırmaşdı, nağaraçı dişlərini ağartdı və... başladı... Sanki hava da səksəndi, əyinlərinə qiymətli paltar geyinmiş qoca qarılar da dingildədilər. Qısa tumanlı arvad oturmağa macal tapmırdı, onu yarı-yoldan qaytarıb yenidən oynadırdılar. O, ara vermədən oynayır, hərlənib-fırlanır, dik-dik dingildəyirdi. Ona nəfəs almağa, bir udum su içməyə loğma kəsməyə imkan vermirdilər. Axır ki, qonaqlar kefləndilər, yorulub əldən düşdülər və çıxıb getdilər. Ancaq onlar

elə təzəcə getmişdilər ki, bu dəfə başqa qonaqlar gəldi, onlar da çoxlu hədiyyələr gətirmişdilər və Mariyanın da yanında qədd-qamətli və alyanaq bir oğlan uşağı dayanmışdı. “Acıdır, öpüşün!” – qonaqlar qışqırdı. “Öpüşün!”, “Əjdahasın!”, “Yaxşıdı!” Musiqi təntiyə-təntiyə doğrayıb tökdü, ağbirçək, qısatuman qadın düymə gözləri parıldaya-parıldaya təzədən ortalığa düşdü. Keçib yerində oturan kimi, onu yenidən oynamağa çağırdılar. Qayınatani, dostları və qohumları əvəz edirdi. O, yorulduğundan oynadığı adamın çiy-nindən sallaşır, ağzını açıb nəfəs alırdı. Çalğıçıların müştüyündən tüpürcək süzülür, təbilçi ara vermədən öz təbil və mis barmaqlarını dınqıldadırdı. Nəhayət, bu qonaqlar da çıxıb getdilər, ancaq o biri qapıdan yenə başqa qonaqlar gəldi, bunlar isə tüklü adyal, gümüş bilərzik, büllur və qədim çini dəstlərindən hədiyyələr gətirmişdilər. Bu səfər Mariyanın yanında qəşəng, sarışın bir oğlan var idi. Qonaqlar badələrini qaldırdılar: “Öpüşün!” Yenə musiqiçilərin müştüyündən tüpürcək süzüldü, hava təbil səmindən titrəyib, silkələndi. Qadın büzüşüb oturmuşdu, amma kimsə yenə onu rəqsə dəvət etmək üçün əyildi, zalımın hövsələsizlikdən budları əsirdi. Yenə də o, atılıb-düşdü, hərlənib-fırlandı, dingildədi. Tez-tez və dərindən nəfəs aldığından əynindəki koftanın kürəyi partlamışdı, dili ağzından sallanırdı, saçları havada dağılaraq qonaqların boşqablarına düşürdü. Rəng-ruyu qaçmış Mariya ayaq üstə güclə dururdu. Axır ki, of!.. Qonaqlar dağılışdılar. Və elə o saatca da hırıldaşa-hırıldaşa təzələri – gümrəh və qıvraqları gəldi. Hamının əynində bahalı kürklər vardı, əllərində isə şəxsi “Jiquli”lərinin açarlarını atıb-tuturdular. Bunlar lap bahalı hədiyyələr gətirmişdilər, mavigözlü oğlansa bundan əvvəlkilərin hamısından qəşəng idi. Mən restorandan çıxıb ətrafıma göz gəzdirdim. Dörd yanımda dağ idi. Daşlardan biri cana gəldi və Dante qarşımda peyda oldu.

Şair:

– Cəhənnəm, ərəf və cənnətin nə olduğunu bilirsən, – dedi, – ancaq qəbiristanlığı hələ görməmişən.

– Bəyəm o dünyada qəbiristanlıq var? Sən nəyisə dolaşıq salırsan...

– Bu saat görərsən.

Biz hündür bir divara yaxınlaşdıq.

Mən divara dırmaşıb, əlimi Danteyə uzatdım. O çox ağır idi, çətinliklə dartıb çixartdım.

Soyuq külək əsir, Dantenin uzun daş saçlarını havada oynadırdı.

– Bax...

Divarın üstündə uzanıb, ürəkdarıxdırıcı toranlığa bürünmüş bir düzəngahı gördük. Bu bomboz torpaq barsız-bəhərsiz idi, tək-cə külək təkəm-seyrək bitmiş quru otları tər-pədirdi.

Divarın yanından bir boyda təpəciklər və adsız başdaşları uzanıb gedirdi.

Üstlərində, hətta tarixi də yox idi. Bir az o yanda isə heç təpəciklər də yox idi – içərisinə ölülərin külü doldurulmuş sellofan kisələr səliqə ilə düzölmüşdü.

– Burda kimlər yatır?

– Heç kim.

– Necə yanı heç kim?

– Onlar heç bir xeyir iş, bəd əməl törətmədən müxtəlif əsrlərdə yaşayıblar. İstifadə etdiklərindən artıq bir şey yaratmırdılar. Kiri-mişcə yaşayırdılar, heç nəyə qarışmırdılar, uşaqlarına da bunu öyrədirdilər. Onlar həm yaşayıb, həm də yox.

– Başa düşürəm. Bu ağır da olsa ədalətlidir.

– Yoxdan Allah da bezardır.

Hardasa at kişnədi. Getdikcə su canlanır, eşşək anqırır, çörək iyi gəlirdi.

Dante:

– Səni həyata, yaşamağa çağırırlar, – dedi.

Bu yuxu deyildi. Mən artıq çoxdan oyaqdım...

Gözlərimi açdım, elə bil Vadimi ilk dəfə idi ki, göürdüm. Açıq rəngli gözləri şən və diqqətli. Uşaq burnu kimi balaca, dik burnu var. Qulaqları arvad qulaqları kimi zərif, çənəsi kişi çənəsi kimi möhkəmdir. O, Əhmədlə onun dilində danışır, gülümsəyə-gülüm-səyə mənə baxırdı.

– Biz səni yatmağa qoymadıq.

Bu poliqlot, təcübəli və işgüzar adam ayaqlarını aralı qoyub dayanmışdı, üzünü təmiz qırxıb, başını səliqə ilə daramış bu güclü, caynaqlı adamdan ətir qoxusu gəlirdi. Onsuz əlimizdən nə gələrdi ki? O, əlində tutduğu siyahıya işarələr qoyur və hərdən təkrar edirdi: “Əjdahasan!” Ətrafi yeşik, kisə və bidonlarla dolu idi. Vadim səhər tezdən oyanıb, lazım olan adamları da oyatmışdı. Onlar da onun istədiyi hər bir şeyi gətirmişdilər. Mən onu xoşlamasam da bir qıraqda

dayanıb ona göz qoyurdum. Əhmədlə dostları bizi həyətdə gözləyirdilər.

Biz tezliklə çörək, düyü, duz, qənd, çay, pendir doldurulmuş yeşikləri atlara yüklədik. Bir şələ dağ palıdı şaxını, ağ neft bidonlarını, çadırı, açılıb-yığılan çarpayıları, adyalı, döşək, çanta və tüfəngləri eşşəklərin belinə aşırıdık. Göydə açılan şallaqların saqqıltısı sübhün çəhrayı dağlarını başına götürdü. Karvan yola düşdü. Biz “qaz”ikə öyləşdik. Aşırıma kimi yol yal-yamacdan keçib gedirdi. Bizdən qabaq güclü yağışlar yağdığından “qaz”ik qayıq kimi palçıqda üzür, sürüşür, yaş otun üstündə yerindəcə fırlanırdı. Biz kiçik yoxuşları çətinliklə qalxırıdık – sükan Əmanətin əlindən fırlanıb çıxırdı. O yolu böyük ziqzaqlarla gedirdi. Bir kilometr yol bizi cəmi iki yüz metr qabağa salırdı. Təkərlərin altından sapsarı su fəvvarələri qalxırdı. Təxminən on dəqiqəyəcən gölməçənin içiyə, yol qurtardıqdan sonra isə göy yaddaş çiçəyiylə örtülmüş çəmənə getdik, yamaclar bizi atıb-tutur, çiçəklərin ətri məst edirdi. Buludlar və qoyun sürüləri axın-axın üstümüzə gəlirdi. Axır ki, aşırıma gəlib çatdıq. “Qaz”ik sərt yoxuşu bir həmləyə götürdü, dartınıb dayandı, hıqqanıb zilə qalxdı, əsib-titrədi və gücsüz-taqətsiz dalı-dalı dərəyə doğru getdi. Əmanət mənalı-mənalı üzümüzə baxdı. Əhmədsə üzümüzə elə baxdı ki, elə bil günahı-zadı vardı. Onlarla sağollaşıb, dağlara doğru yol aldıq.

Hava çox tez soyudu. Açıqlığa qalxdıqca külək əvvəlcə üzümüzü, sonra sinəmizi, dizimizi – bütün bədənimizi tuturdu. Qəfil dolu yağdı, arxamı dolu vuran səmtə çevirdim və bu zaman aşağıda, yaşıl dağların ətəyində, bizi ötürənlərin hələ də durub baxdıqlarını gördüm.

Daşlar, ayağımız altında canlı bir şey kimi tərpənirdilər. Vadim arxaya qanırılmadan hamıdan qabaqda gedirdi. İndi onun başında yun papaq vardı – hər şeyi qabaqcadan nəzərə almışdı. Soyuqdan qulaqlarım ağrıdı. Ürəyim quyuya düşmüş badya kimi guppuldayırdı. Əllərimin damarları şişmişdi. Əynimdəki gödəkcəni başıma çəkdim, ancaq bu dəfə də soyuq kürəyimi tutdu və mən gödəkcəmi aşağı çəkməli oldum. İndi hava boz və mehli idi: külək qulağımda burulğan kimi burulurdu, ayaqlarım güclə tərpənirdi, mən birdən güldüm, özümə yad olan yavaş bir səs eşitdim. Atama məktub yazmalıyam. Ona yun corab, kofe yollamaq lazımdır, qolsuz dəri gödəkcə olsaydı, lap yerinə düşərdi... Anama isə – yun köynək və

plaş... Yerimək və nəfəs almaq getdikcə çətinləşirdi və mən qocalığın nə demək olduğunu indi başa düşürdüm... İsti paltarları çiyin çantasına qoymuşdum. Başım getdikcə daha bərk ağrıyırdı. Amma mən də elə belə itib-batanlardan deyiləm. Yun corablarımı çıxarıb başıma doladım, üstə sellofan paket keçirdim və başım isindi.

İbtidai insana məxsus bir fərəh duydum. Dostumla Vadim qabağa getmişdilər. Əvvəl bir az incidim, sonra düşündüm ki, bu mənə hörmətdir, onlar mənə, mənim gücümə inanıblar. Və yenidən özümdə özümə inam duydum, çox da ki ağır qışdan çıxmışdım, tez-tez yatağa düşmüşdüm. Aşırımın qaşında, üzük qaş kimi, buzla əhatə olunmuş daşlar parılداşırdı, havadan qar qoxusu gəlirdi. Haylı-küylü dərələrdə burulan buxarın qorxunc görkəmi vardı. Aşağıda üstünü cil basmış göl gördüm, meh vurub ləpələndirən qonur suda yüzlərlə yaşılbaş vardı. Mən nədənsə, o saatca anladım ki, bu nəşə, ayrı göldür, bizim göllərdən deyil. Dostumla Vadim lap aşağıdaydılar. Şehli otların üstündə ayağım sürüşürdü. Yağanlarda dumduru qar suyu axırdı. Daşın üstündə uzanıb əlimi irmağın daş dibinə dirədim – soyuqdan sümüyüm göynədi. Ərimiş qar suyundan doyunca içdim və soyuqdan dişlərim kilidləndi. Qayanı dolanıb, aşağıda bizim gölü gördüm, dişlərim hələ də göynəyirdi və mən göldəki suyun nə dərəcədə soyuq olduğunu apaydın hiss etdim! Göl, ətrafı ensiz alp çəmənliyi ilə əhatə olunmuş nəhəng daş piyalədə uyumuşdu. Gömgöy göl suyu, çəməninin yaşıl köbəsi və uzaqlarda, zirvələrdəsə əbədi buzlağın gümüş işığı!.. Nə bir ağac, nə bir kol var. Dağlardan birbaşa gölə yaddaş çiçəyinin gömgöy ırmaqları axıb tökülürdü. Qar addabudda ərimişdi, ırmaqların yatağı gül-çiçəklə göyərmişdi. Havada ətirli və zərif bal qoxusu vardı. Dostum yaylım atəşiylə gölü salamladı. Vadim, yəqin ki, “əjdahasən!” – qışqırdı, onlar qucaqlaşdı və mənə əl etdilər. Sıldırım qaya səmtində qar tozu havadan asılıb qalmışdı. Bizi dağlar və əbədiyyət dövrələmişdi.

Karvanımız axşam gəlib çıxdı. Əhmədin dostları cəld çadır qurdu, qoyunu kəsib soydular, ocaq qaladılar. Və elə bu an Setrakla Andronik peyda oldular. Əgər, doğrudan da insanlar öləndən sonra gül-çiçəyə, quşa, heyvana dönürlərsə, onda elə heyvanlar da öldükdən sonra insana çevrilə bilərlər. Yəqin ki, bəbirlə tülkü nə vaxtsa bu dağlarda gəzəribdi. Yüz illər keçdikdən sonra su, isti, işıq

və çürüntü birləşib, gözümüz önündə Andronik və Setrak qiyafəsində – bizim sonradan anladığımız kimi, tülkü ilə bəbirin həmrəyliyi şəklində – zühr ediblər. Arıq, çevik Androniklə, ehmal addımlarla yeriyən, ucaboylu Setrak bizim ocağa yanaşıb, nəzakətlə salam verdilər. Ocağın alovu Andronikin sivri sifətini, Setrakın qara, sərt üzünü işıqlandırır. Setrak kırımışcə oturub, gözlərini yummuşdu, indi o, sərvaxt yatan tox bəbirə daha çox oxşayırdı.

Andronik öskürərək Vadimə nəşə dedi. Bələdçilərimiz qulaqlarını şəklemişdilər. Vadim qulaq kəsilmişdi. Andronik xoşqılıqla gülümsünüb soruşdu:

– Qayıq gətirmisən?

Vadim Androniklə Setraki qucaqladı, hərəsinə bir stəkan çaxır süzdü. Onlar könülsüz içdilər. Vadim çiyin çantasını açıb, içindən bir köhnə, havayla doldurulan rezin qayıq, bir neçə qutu çay və dörd-beş paket çıxartdı. Setrak rezin qayığı bürmələyib altına qoydu. Vadimlə Andronik nə haqdasa mübahisə edirdilər.

Alyoşa müəllim:

– Onlar qoruqçudular, – dedi, – gündə üç dənədən çox qızılxallı balıq tutmağa icazə vermirlər.

– Bəyəm bu göl qoruqdu?

– Yox.

– Bizim icazə kağızımız var...

– Eh, onların nə vecinə, özləri tuturlar, başqalarınınsa yaxına da buraxmırlar.

– Bəs Vadim nə deyir?

– Onlara uzunboğaz çəkmə, spinning tilov, güllə boyun olur, deyir, siz burdan qayıdanda verəcək.

– Bəs Setrak nə deyir?

– Hərəməzə beş balıq tutmağa icazə verir.

– Axı spinninglə tutmağa icazə var...

– Onlara çətin sübut eləyərsən.

Biz bu səfərə hazırlaşanda Setrak, Andronik barədə Vadim bizə bir söz deməmişdi. Qorxurmuş ki, gəlmərik. Vadim Setraka nəşə pıçıldadı. Setrak bəbir kimi ağız-burnunu qırışdırıb Andronikə təpindi. Andronikin ona verdiyi cavab boğuş tülkü ulartısına oxşayırdı. Yekdillik pozulurdu. Andronik dilxor-dilxor yan yörəsinə boylanıb rezin qayıqdakı yamaqları gördü. Barmağıyla onları gös-

tərib Setraka baxdı. Sonra qayığı təpiylə vurub çöndərdi, – qayığın dibi bütün yamaq-yamaqdı.

Andronik öskürəkdən boğula-boğula:

– Batarsan, – dedi.

Setrak nifrətlə Vadimə baxdı:

– Tfu!

Və öz atına yanaşdı.

– Ey! – Alyoşa yerindən götürüldü, bələdçilərimiz Setrakla Androniki dövrələdilər. Hamı birdən qışqırıb-danışır, mübahisə edirdi... və qəfildən də kiridilər.

Alyoşa:

– Onlar Əhmədin qonaqlarıdır, – dedi, – Setrak, heç sən qonaqların xətrinə dəyərsən?

– Qayıq tamam dəşik-dəşikdir.

– Qayıq nəyinə gərəkdir, ə? Kişilər Əhmədin qonağıdır. Əhməd sizə lap bir qoç verər. Birini də mən verərəm.

– Di yaxşı ver, – deyə Andronik razılaşdı.

– Oldu, istəyirsən günü sabah gəl apar.

Onların söhbətini Vadim mənə tərcümə edirdi.

– Bir qoyun da mən verərəm. – Qızıldı, qıvrımsaç oğlan gülümsəyə-gülümsəyə Setraka baxdı.

Setrak:

– Hə, mənə ver, – dedi.

– Mən də qoyun verərəm.

Andronik cəld:

– Mənə ver, – qışqırdı.

– Mənnən də götür!

– Mənnən də!

Setrakla Andronik lap başlarını itirmişdilər. Qəfil hamı şaqqanaq çəkib güldü. Setrak da, bələdçilər də, Alyoşa da, Andronik də. Setrak əlini yellədi, yəni, siz deyən olsun. Andronik köks ötürərək qayıdıb qayığı götürdü. Bələdçilərimiz atlandılar. Ayrılanda kimsə göyə bir güllə buraxdı, atlılar gölü hərlənib, aşırımda itdilər. Bir necə dəqiqə qutuların üstündə kırımışca oturub, dağların əhatə etdiyi bu mavi gölə tamaşa etdik. Suyun səthində əyri-üyrü ağ cığırlar görünürdü – dağların qarı axşam işığına ayna tutmuşdu. Çadırımız qayanın qaşında, narahat bir yerdəydi, bir iş vardı ki, qurd-quş yolundan uzaqdı, yanına

da bircə yol – gölü dövrələyən cıdır – uzanırdı. Havadan bal və qar qoxusu gəlirdi. Və elə bu an qızılxallı balıqlar “partlamağa” – sudan atılıb çıxmağa başladılar, – bax, bu biri, bu ikisi, sonra da bir neçəsi birdən... Onlar sudan sakitcə atılıb çıxmırdılar, bellərində ancaq qızılbalıqlara məxsus, balaca, çəhrayı üzgəc olan bu iri, xallı balıqlar sudan sıçrayıb qalxanda şappıltı səşindən qulaq batırdı. Biz tez-tələsik tilovları sazladıq. Vadim qəti və ötkəm səslə dedi:

– Üçümüz də ayrı-ayrı yerlərdə tutacağıq. Bir-birimizə yaxınlaşdı yoxdu. Tutduğunuzu gizlədin. Ən əsas budur ki, spinning tilovunun balıqçığını yavaş-yavaş çəkəsən. Su bumbuzdur. Balıqlar bu saat keyimmiş kimidir. Elə ki Setrakı ya Androniki gördünüz, diyircəyi tez-tez hərləyin – onda balıq yaxın gəlməz. Çalışın qarmağı lap uzağa, altmış-yetmiş metrə atasınız – onda balıq yaxşı götürür. Mən görmüşəm, sən istəsən, tuşladığın daşa da qarmaqla gözüyümlü düşərsən, usta adamsan. Əjdahasan! – Sonra dostuma sarı döndü: – Sən də əjdahasan! Ona görə də, yarışa-zada girişib eləməyin. Uşaq deyilik ki. Bu saat hamımızın məqsədi birdir! Hə? Duz mənim çarpayımın altındakı qutudadır. Sellofan torbalarsa çamadanımdadır. Balığın içini çalaya töküb, üstünü şax-şəvəllə örtün ki, milçək yığışmasın, bilinər. Sizə oğul onda deyərəm ki, bu balığı sudan çəkib çıxaranda havada saxlaya biləsiniz! Bu çox güclü balıqdır, tilovu qırır. Əjdahadır! Tilovu qoruyun! Vəssalam. Getdik...

Balıq sahilin bir neçə addımlığında pırtlayıb çıxdı sudan. Elə bil adamı çağırır, gəl-gəl deyirdi. Vadim hər şeyi düz hesablamışdı. İndi bizi heç bir qüvvə saxlaya bilməzdi, – gölü dolanan cıdırqla getmir, qaçırdıq. Allah bilir, dostumla mən bu qızılxallı balıq ovunu haçandan arzulayırdıq. Axır ki, deyəsən, arzumuz çatmışdıq. Çalışırdım ki, balıq barədə heç nə düşünməyim, təsəvvürümə heç nə gətirməyim, qorxurdum ki, belə olsa ovun şirinliyi azalar, özümdən nəşə oğurlamış olaram. Qanrılıb geri baxdım – dostumun dodağında uşaq gülüşü vardı, eynəyinin şüşələri indi qızıla çalırdı, o, elə bil, heç nəyi görmür, sevincindən qanadlanıb uçurdu. Azca axsadığından bir qədər geri qalmışdı. Bir az əvvəl Vadim, kedləri – idman çəkmələri ayağını sürtüb apardığı üçün, mənimkiləri istəmişdi. Mən onunkuları alıb geydim – sağ tayı sıxırdı... Balıqlar pırtlayıb sudan çıxır, gölün üzündə geniş dairələr əmələ gəlirdi. Çəkmələrimiz taykeş düşdü,

tez-tələsik geyinəndə bağlarını qırdıq. İndi kimin ayaqqabısı kimdə idi, baş açmaq olmazdı. “Bu mənimdir”, “Yox, o mənimdir, səninkisə bax, budur”, “Axı, bunu elə indicə geyinmişdim”, “Onda bax, bunu götür”, “Onda sən mənə özününkünü ver, yox, sol tayı yox, sağ, sənə öz sağ tayını ver ona...”

Balıq quyruğunu suya bərk çırpdı, bir başqası otuz addım o yanda fişəng kimi partladı.

Vadim:

– Vaxt itiririk, – dedi.

Dostumu bu ayaqqabı əhvalatı çoxdan yormuşdu, ona görə də gülümsünüb aralandı. İndi o, axsayırdı. Vadim, ayaq saxlamadan ona məsləhət gördü ki, ya yun corablarını soyunsun, ya da çəkmənin içini çıxartsın. Vadim sürüşkən daşların üstüylə quş kimi tullana-tullana gedirdi. Addımlarımı yavaşıtıdım. Cığırndan bir irmaq keçirdi, suyu dağlardan axıb gələn qar suyu idi. Soyuq, yastı qaya parçasının üstünə uzanıb suyu ovucladım – barmaqlarım buzladı. Bir qurtum alıb, ağzımda isitdim, sonra uddum. Burda xəstələnmək olmaz, gərək ehtiyatlı olasan. Mən demək olar ki, xoşbəxt idim, ancaq onu da bilirdim ki, bədbəxtliyə xoşbəxtlər daha tez düşər olurlar. Suyun qırağındakı palçıqda ayı ləpiri gördüm. Cibimdən kiçik çaplı naqanı çıxarıb qoruyucusunu yoxladım. Setrak danışırdı ki, bu yaxınlarda bir çobana bir kaftar bəbir soxulub, çoban da onu çomaqla vurub öldürüb. Əlimdəki bu milçəkqovan taraqqadan kar aşmasa da yenə bir qorxudar. Dostum artıq tilov atırdı. Dostumla Vadim sağa getmişdilər. Orda sahil boyunca su dərin idi, mənə sol tərəfin əlverişsiz olduğunu bilə-bilə sola burulmuşdum. Gölü görəndə kimi onların yerini nişanlamışdım. Vadimin tilovunun balıqcıqları da artıq çoxdan yoxlanıb. Amma mən özüm balıqcıqları yoxlayıram, özüm münasib yer axtarıram. Qızılxallı balıq – ehtiyatlı, sərvaxt balıqdır. Özümü tərifləmirəm, amma mən o balıqları elə ustalılıqla tutub çıxarıram ki, elə bil Van Klibern öz pianosunun səs dənizindən qammaları tutub götürür. Bütün bunlara baxmayaraq, uğura o qədər də ümidim yox idi. Mən yüngül futlyarı açıb, oradan büllur çilçirəq şüşəsini çıxartdım – o, nazik, altıguşəli uzunsov romb şəklində idi. Deşiyinə bir dəmir həlqə keçirdib iri, qapqara üçağz qarmağa taxdım. Polad tikan yay kimi gərildi, tələsdiyimdən barmağımı deşib qanatdım. Qarmağı tezliklə balıqların atılıb-oynaşdığı, suyun üzünü

çəhrayı üzgüclə yardığı yerə atmaq istəyirdim, amma spinningi daşın üstünə qoydum, içində yod şüşəsi olan çantanı açdım, yarama yod sürtdüm. Bədbəxt hadisə bəxtəvərləri xoşlayır, ehtiyatlı olmaq lazımdır. Xoşbəxtlər həmişə kor olur.

...Balıq tilovu elə dartdı ki, bədənim uçundu, elə bil yaş əllə elektrik məftilindən yapışmışdım.

Üzüm od tutub yanırdı, hətta saçlarım da sanki tərپənirdi. Dalbadal bircə söz deyirdim: “Gəl, gəl, gəl, gəl...” Hər şeyi unutmuşdum! Heç nəyi düşünmürdüm! Şüurumda tək bircə həyəcan işarəsi yanıb sönürdü: özüdür! Mənim gözəlim... Az qala birinci dəfəyə... Gör nə güclüdür! Tilovun fiberqlas qarğısı yay kimi gərilir, cırıldayır. “Gəl, gəl, gəl!”. Mən onu çınqıllı sahilə çəkib çıxartdım, qəlsəmələrini sıxdım, bu an onun soyuq əzalı canındakı gücü hiss etdim, sıçrayıb əlimdən çıxdı, yenə başından yapışdım, basıb çınqıla sıxdım, pırtlayıb əlimdən çıxdı, tilovun lövbəri ovcumu paraladı... Mən onu tilovun ucunda çəkib sudan araladım. Büsbütün bənövşeyi, narıncı xallı idi. Quyruğunu elə çırpdı ki, çınqıl sıçradı. O qədər güclü və sürüşkən idi ki, qəlsəmələrini sıxa bilmirdim. Əllərim əsirdi. Ovcumun dərin yarasına cəld yod sürtüb oturdum. Siqaret yandırdım. Hərdən adamın başına nəşə axmaq bir şey düşür, ondan heç cür yaxa qurtara bilmirsən. “Şəklinizi qaytararkən mən sizdən heç bir məhəbbət ummuram...” Yaxud, bax bu: “Yadımdamı, anacığım, özgə qızını...” Uşaqlıq illərinin tutqun xatirəsi. Dneprin uca sahilində, Qorki parkında qrammofon valı oxudurdular. Onda biz balığı şəhərin ayağında, körpünün üstündən – asma yolun altından, hətta zavodun yanından tuturduq.

Mən balığı çantadan çıxarıb doyunca baxdım. Sonra onu kətan torbaya saldım. İndi bilirdim ki, kefim istəyən qədər tutacağam və tələsmirdim.

...Mariya Dneprin o tayında durub yaş saçlarını sıyırdı. Aramızdan axan çayda ölü balıq üzürdü...

Uşaqlıq illərində çayların sıldırım sahilləri necə də qorxuluydu, çəmənlər günorta küləyindən necə də titrəyirdi!..

Qayalıqdan soyuq hava gəlirdi, boğazlı yun köynəyimi geyindim. Günəş bir hovur gözdən itən kimi kürəyim dondu.

...Dneprin bomboz səhəri. Bir günlük ağ kəpənək ölüsü qalaq-qalaqdı. Milyonlarla kəpənək ölüsü uzunboğaz çəkmə və təkərlərin

altında toz kimi olmuşdu, daş döşənmiş küçə elə bil əhənglə suvanıb. Torflu torpağın nəm, şirin qoxusu gəlir. Mən kalonkanın yanında yerdən qurd qazıb çıxardır və çəpərin uçuq yerindən ayağını ləyəndə yuyan qızı görürdüm. Qızın əsmər bədəninin qeyri-kamil xətləri, hətta xoşuma gəlmişdi, bəlkə də o gün mənim həyatı necə var elə – bütün əyər-əskiyyə, gözəl günah və çatışmazlığı ilə qəbul edib anladığım ilk gün idi. Bütün bunlar uşaqlıqda olub, o vaxtlar ki, suyu əyilib birbaşa çaydan içmək olurdu...

Bizim bu spinninglər nədir ki? Bu balığı heç torla da yığıb-yığıdırmaq olmaz. Hər payız bu balıq on minlərlə kürü tökür və əgər su təmizdirsə kürünün yeddi faizi dirilib-dirçəlir. Qızılxallı balıq soyuğu və təmizliyi xoşlayır. “Onu da deyim ki, – bunun şahidi olmuşam – hərəgah ovçu ov ovlamasa balıq tutmasa ov ormandan, balıq dəryadan yoxalır”¹ Bu, on altıncı əsrdən gələn səsdir.

...Mən qurd qazıb çıxarırdım, qız isə ləyəndə ayağını yuyurdu, tumanının ətəyini qaldırıb kəmərinə sancmışdı. Ağzımı ayırıb ona baxırdım. Bir az sonra çay qırağındakı hörgünün üstündə idim. Hörgünün suyun içinə girən ucunda su burulub axır, ayrıca şırnaq əmələ gətirirdi. Bir az aşağıda həməən bu şırnaqda xəşəm görünürdü. Mən qarmağı atdım və sanki xəşəm acıqla qırmağı göydə qapdı. Tilov tarım çəkildi, bu o qədər gözlənilməz oldu ki, hətta qışqırdım da, düzü, qarmağa balıq düşəcəyini heç gözləməirdim. İndi mən tək idim və başa düşürdüm ki, özüm fikirləşib bir çarə tapmalıyam. Balıq sıçrayıb sudan aralandı, mən tilovu bir az boşladım. Çalışırdım ki, balığın başını sudan kənarında saxlayım – hava udduqca zəifləyəcəkdi. Qarmaqdan canını qurtarmaq üçün bərk çırpınırdı. Sonra yenə imkan verirdim ki, dərinliyə baş vursun, özü də bu zaman tilovu bir an da olsun boşaltmırdım. O, nəhəng və gözəl idi, ömrüm boyu yadımdan çıxmaz üstündə nə qan ləkəsi, nə də yara-xorası vardı, pulları tökülmürdü, neft, adikalon qoxusu-zad da vermirdi, ondan çay qoxusu – əbədiyyət ətri gəlirdi! Çəkib qumun üstünə çıxartdım, spinningi bir qırağa tulladım, üstünə atılıb, barmaqlarımı cəld qəlsəmələri arasına soxdum. Bax, onun əlimin altında çırpınıb-çapaladığı vaxt, mənim çılpaq titrək canımla yenidən onun üstünə atıldığım zaman qəfil

¹ Nikolay Qusovski. Dağ keçisi haqqında nəğmə.

sahili bir duman aldı, gözümlün qabağına yaşıl hasar, ləyənin içindəki əsmər ayaqlar gəldi... Və mən məhəbbətin nə demək olduğunu dumanlı olsa da başa düşdüm... Ürəyim güclə döyünürdü, qumun üstündə heysiz oturmuşdum... Qumu çox xoşlayıram, doğrudur, onda söyüddən başqa heç nə bitmir, özünü də heç torpaq da adlandırmaq olmaz – axı o, həmişə hərəkət edir, axır. Qumluqda həmişə kədər-lənirəm, kiməsə yazığım gəlir...

Qızılxallı balıq hələ də çantamda çapalayır, içində canlı varlıq olan bu çanta əməlli-başlı ağırdı. Qayaların yanında fırlanıb bir tilov da atdım. Balıq tilovu möhkəmcə dartdı və o bir an ağzında qarmaq sudan sıçradı. Elə o sürətlə də beynimdən belə bir fikir keçdi: sevinc nə qədər güclü olsa, ümitsizlik də bir o qədər acınacaqlı olur... Özünə, anana, atana, qardaşına, dostuna yazığın gəlmədən, heç bir fağırılıq əyər-əskiklik hiss etmədən özünü xoşbəxt saydığın vaxtlar çoxdan keçib... İki balıq da tutdum, biri lap böyük idi, canımı boğazıma yığmışdı. Elə bu vaxt Setrakla Andronik gəlib “üstümə” çıxdılar, balığı, necə deyərlər, müsadirə etdilər. Qərara aldım ki, bu səfər hələlik səsini çıxartmayım.

Andronik ağzını marçıldadı:

– Dişidir, – dedi.

Cavab vermədim. Mən onu nə görür nə də eşidirdim. Belə yaxşıdır. İti uclu daşların üstüylə tullana-tullana gölü fırlandım. Gö-lün uzunluğu iki kilometr yarım, enisə iki kilometr olardı, di gəl balıq o qədər ki, necə deyərlər, qarmaq düşməyə yer yox idi. Dostum sevincindən qışqıra-qışqıra nəhəng bir balığı çəkib sudan çıxartdı, spinningi bir qırağa tullayıb, tullana-tullana Vadimin yanına qaçdı, onu bağrına basıb öpdü, sonra təqətsiz halda bir daşın üstünə çökdü... Dostum öz-özünə: “Sən bir iş bax, gör sən Allah, heyf, heç kim sonra inanmayacaq”, – deyirdi.

Mərmi kimi ağır və tökmə qızılxallı balıqlar qayanın dibindəki qarın üstündə qalaqlanmışdı.

Balıqları kisəyə yığdıq, dostum kisəni dalına atdı.

– Heç inanmağım gəlmir, vallah, heç gəlmir... – deyər öz-özünə təkrar edib, ətrafına baxdı, sonra qəfil kırıyib qaşqabağını salladı.

Arxın qırağında ayaq saxladıq. Vadim balıqlardan birinin qar-nını yarıb, içalatını təmizlədi. Əti açıq narıncı rəngdə idi, o qədər

yağlı idi ki, şəffaf kimi görünürdü. Duzlayıb elə burada adama bir tikə ötürdük. Adamın ağzında əriyirdi. Üstündən bumbuz su içib qucaqlaşdıq. Vadimi öpüb dedim:

– Bu gölə görə çox sağ ol.

Hələ də gözlərimizə inanmırdıq, balıqları kisədən çıxarıb baxırdıq, onlarsa əlimizdən sürüşüb şappıltı ilə otun üstünə düşürdü.

Dostum qışqıra-qışqıra:

– Sən hələ bunun yaraşığına, formasının kamilliyinə bax, rənginə bax, bəh-bəh, əcəb balıqdır, gör nə dirəşir. Mənim iki qarmağımı qırıbdır. Hələ havanı demirəm! Baldı e, bal! Burdan heç hara gedəsi deyiləm! – dedi.

Bu sözləri sidq-ürəkdən deyirdi, bu saat, o, qəlbində yaranmış bir anlıq hissə özü də inanan və gözləriylə “sevirəm” qışqıran qadın kimi səmimi idi. Beləsi səhər tezdən durub sakitcə çıxıb gedir, ya da elə o cür səmimiyyətlə də “sevmirəm” deyir. Vadim dostumun kisəsini götürdü, səndirləyə-səndirləyə beş-altı addım atdı, kisənin ağırlığından, boynunun damarları qizarıb şişmişdi.

– Dayan görüm!

Balıqlardan bir neçəsini götürüb çantama qoydum ki, kisə yüngülləşsin. Dostum çantanı dartıb əlimdən aldı. Yavaşca: “Mədənin yarasını dəbərtmə...” – dedi. Ayağımızı güclə atırdıq. Nə qədər olmasa, dəniz səviyyəsindən üç min metr yüksəkdə idik.

Ay işığında dağların qarı parıldayır, suyun üzünə ağ kölgələr düşürdü. Havanın necə soyuduğundan xəbərimiz olmadı. Ürəyim göynəyirdi. Hətta özümüzlə götürdüyümüz xüsusi səfər yorğan-döşəyində – kisədə belə titrəyirdi adam. Kisələri açılıb-yığılan çarpayılardan üstünə sərmışdik. Dağlar artıq soyumuşdu və bizim dərədə zirzəmidə olduğu kimi soyuqdu. Havanın gündüz otuz dərəcə olduğuna indi inanmaq olmurdu. Dostum o saat yuxuya getdi. Biz Vadimlə yavaşca söhbət edirdik.

– Gəzdiyin qadınlar çox olub?

Bu sualdan kefim kökəldi və mən yalandan dedim:

– Hə!

– Düzünü de görüm? Onlarla özünü necə aparırsan? Kişilərlə rəftarında olduğu kimi quru, sərt ya başqa cürə, yazıq-yazıq, hə? Hansı qarmaqla ələ keçirirsən canıyanmışları?

Və mən indi elə bil, dilotu yemişdim. Yalandan doğrayıb-tökür, əyləci işləməyən maşın kimi baş alıb gedirdim. Dağ çayının alıb apardığı qayıq kimi idim. Aşır yadıma düşdü, əlindən uzunqanadın qəfil çıxdığını dostuna anlatmaq istəyən o uşaq... Yalan nə qədər ağ olsa, o qədər yaxşıdı! Niyə, nəyə görə?! Heç özüm də bilmirdim.

Vadim həyəcanla:

– Yəqin sən qadınları yaxşı başa düşürsən, hə? – Soruşdu.

– Hə.

– Sən Allah, bir maraqlı əhvalat danış, mən də çayı qızdırım.

Yataq kisəsindən çıxıb keroqazı yandırdı.

– Danış!

Soyuqdan titrəyirdi.

Mən də başladım danışmağa:

– Ümumi vaqonla Moskvadan Orşaya gedirdim. Xarici turistlər restorana keçib gedirdilər. Bir polşalı qadın məni görəni kimi bənd oldu.

– Elə bir baxmaqla?

– Lap görəni kimi!

– Sənə vurulmağın nədən bildin?

– Hiss elədim ki, havada nəsə kədər kimi bir şey vardı, yol qırağı yamaclarda qar əriyirdi...

– Pah atonnan, əjdahasan! Danış, danış!

– Yox, əşi, bu uzun əhvalatdı, yaxşısı budu sənə bir ayrısını, qisasını danışım.

...İnanma, Aşır, inanma.

– Bir dəfə dostumgilə getmişdim. O qaçıb dükandan çaxır, konfet alıb gətirdi. Dedi: “İndi bu saat yanıma bir qız gələsidi, sən otur onnan söhbət elə, çaxır-zad da var, darıxmazsınız. Mən bədii şuranın iclasına gedirəm. Tez qayıdacağam”. Sonra o çıxıb getdi, bir azdan qız gəldi.

– Nə təhər şeydi?

– Utancaq idi, bir az yöndəmsizdi, mavitəhər, işıldayan gözləri vardı.

– Əjdahasan.

– Biz çaxırı içib qızgilə getdik. Dostum isə gecə qıza zəng edib telefonda qışqırdı: “Mən bilirəm sən tək deyilsən, oğlan yanındadır”.

Bəs qız nə deyirdi?

– Qız da deyirdi ki, “oy, nə qəribədir”.

– Başa düşürəm. Hər halda biz kişilər qadınlara nisbətən çox nəcib xilqətik, elə deyil?

– Əşi bəs nə! Nəciblik mücəssəməsiyik.

Dostum oyanıb siqaret yandırdı.

Vadim ona:

– Bu deyir ki, biz qadınlardan nəcibik, – dedi.

– Yox, bunu sən özün dedin.

– Nə olsun eyni şeydir, biz deyirik. Amma onlar təbiətə daha yaxındırlar, eləmi?

– Vəhşi təbiəti onlar heç vaxt başa düşmürlər. Buna heç şübhən olmasın. Meşədə kefləri kökəlir, amma tayqada, misal üçün, başlayırlar darıxmağa...

– Hə, burdasa lap əzab çəkirlər. Nə dəniz var, nə qum, nə də konfet dükanları. Bir dəfə Svetanı bura gətirmişdim, elə ertəsi günü gördüm ki, mısmırığını sallayıb. Nə isə, bir ayrı əhvalat da danış.

– Bunin tez-tez yazırdı ki, qadınları başa düşmür. Elə-bil onlar heç adam da deyil, nəşə başqa bir varlıqdılar. Bəs Tolstoy? Tolstoydan soruşublar: qadınlar haqda fikriniz necədir? Nə desə yaxşıdır: “Ölüm ayağında onlar barədə nə sözüüm var hamısını deyib, tabutun qapağını cəld örtəcəyəm”.

Vadim nəyəşə ümid edirmiş kimi;

– Bəs Çexov? – Soruşdu.

– Çexov da elə. Klassiklərin hamısı!..

Vadim nəyəşə ümid edirmiş kimi düşünür, dodaqucu gülümsəyirdi. Onu doladığımızı başa düşürdü və mən yüz faiz əmindim ki, onun nə fikirləşdiyini bilirəm: “Yaxşı, qoy lap zarafat, oyun olsun, görün kim tez yorulacaq?” İstəyirdi ki, qadınlar barədə “qabımda nə var” öyrənsin. Mən də ona “kömək etmək” qərarına gəldim!

– “Toyuq quş deyil...”, “Arvadın hülqumu olmaz...” Bax, amma kişilər haqqında belə atalar sözü yoxdur.

– Doğrudan yoxdu?

– Lap doğrudan. Özüm qəsdən bütün kitablara baxmışam, birində də yoxdur!

Vadim hiyləgərcəsinə:

– Poeziyanı da başa düşmərlər, – dedi.

Mən də ona züü tutdum:

– Düzdür. Yadındadır, Puşkin bu barədə necə deyib? Olduğu kimi xatırlaya bilmirəm. Təxminən belə deyib: deyirlər guya, bizim qadınlar poeziyanı sevmirlər. Özü də bunu onunla izah edirlər ki, guya onlar doğma dili pis bilirlər. Amma hansı qadın Jukovskinin ya Vyazemskinin şeirlərini anlamaz? Təbiət onlara iti ağıl verməklə yanaşı, zəriflik duyğusundan az qala məhrum edib. Onların romans oxumaqlarına fikir verin, görün ritmi necə itirir, qafiyəni nə kökə salırlar, yaxşılıarı tək-təkdir...

– Biabırçılıqdır, – deyə dostum donqulandı.

Vadim pıçılıt ilə:

– Səkkiz mart bayramını da ləğv etmək lazımdır, – dedi.

– Ur-ra!..

– Ayın doqquzunda dükana girib görürsən ki, kişilər növbəyə düzülüb, arvadlarısa bir kənardan onlara göz qoyurlar. Biri o birinə deyir: “Keçən bayramın mübarək...” “Sənnən belə”...

Süd məmullatlarının da hamısı köhnə dünənki tarixlədir.

– Arvadların günahıdır!

– Hə, bəs necə, axı bayram edirlər. “Məni təbyik elə” – “Sən məni təbyik elə”. – “Təbyik ediyəm”. “Təbyik ediyəm”. – “O, sənə nə alıb?” – “Bəs səninki nə alıb!” “Lap böyüyündən? Neçiyə? Yaxşı, hələlik, ötən bayramın mübarək...” Hə, getdi düşsün özününkünün canına ki, niyə sən də onnan almamısan... – Bu sözləri Vadim ağzını əyə-əyə ləzzətlə deyirdi.

Dostum qayıtdı ki:

– Bəs nə edəsən? Yaxşısı budu, yeddisi axşamı yaxşıca yuxu dərmanı içib, bir də üç gündən sonra ayılasan.

Gülmək məni boğurdu. Dodağımı qanı çıxanacan dişlədim – kömək eləmədi. Özümü çimdikləyir, sol şəhadət barmağımı bururdum. Sağ barmağım tilov atmaq üçün gərəkdir. Dostum ağzını ayırıb uğunurdu.

Bir şeyi dəqiq bilirəm ki, bu Vadim nə vaxtsa bir dəfə qadın məsələsində möhkəm yanıb və birdəfəlik özünə nəticə çıxarıb: “Burda nəşə elə deyil, heç müftə də istəmirəm...”

– Bir filosof...

– Hə...

– Çay tök.

– Filosof nə deyib?

– Zəhmət olmasa çay tök. Çox tünd eləmə, sağ ol. Bir filosof qadınlar haqqında çox dəqiq deyib. Ömrümdə belə ağıllı söz eşitməmişəm.

– Yaxşı, nə deyib?

Vadim barmağını dişləyib, uğunub gedirdi. O, hər şeyi anlasa da sözləri göydə qapırdı.

– Bir-iki qənd də sal. Sağ ol, hə, o deyib ki...

– Hansı filosof?

– Yaxşı yadımda deyil, deyəsən, Montendir, sonra yadıma salaram. Hə, deyib ki, təhkimçiliyin ləğvinə qədər – o, fransız zadəgan qadınlarını nəzərdə tuturdu, – onlara elmlə, ədəbiyyatla, rəngkarlıqla məşğul olmağa heç kim mane olmayıb. Özləri istəməyiblər. Hə də, təcrübə aparaydılar, yazaydılar, çəkəydilər – kim qoymurdu?

– Əjdahadı! Kəlləli adamdı. Bunu kim deyib? Bir yadına sal gör?

– Yemək hazırlamağı da bacarmırlar. Aşpazlaq sənəti öz yerində sayır. Əllərinə fərli ət düşdümü – korlayacaqlar. Tap-tup – necə gəldi elə edirlər. Fantaziyaları çatdır.

Dostum qarnını tutub dəlicəsinə gülür, başını yelləyir, inildəyir, hıqqıldayırdı. Oturub çənəsini əllədi – gülməkdən keyimişdi. Sonra çay içdi. Siqaret yandırdı. Bir anlıq susduq. Hava işıqlanırdı.

Vadim dostuma işarə edib istehzayla dedi:

– Bu, bizimlə razı deyil.

– Əbədi bir mövzunu çeynəyirsiniz, çaqqallar.

Dostum mənə göz elədi: yəni, qoyma odu sönsün, döşə gəlsin, ancaq bütün bunlar qəfildən zəhləmi tökdü. İndi göy əyilib çadırın içinə baxırdı. Ocaqda qızdırıb döşəyin altına düzdüyüm daşlar artıq soyumuşdu. Kürəyimi üşüdüdü.

Vadim dil-boğaza qoymurdu:

– Bir şey də danış...

– Yatsaq yaxşısı, sonra balıq tuta bilmərik.

– Səhərlər onsuz da bir şey düşmür, balıq keyiyib qalır, gözləyir ki, suyun üzü bir az qızсын.

Başım çatlayırdı. Görünür, qar suyunu içəndə ağ eləmişəm, dişimi də ağartmışam. Onsuz da gözümə yuxu getməyəcəkdi...

– Bir dəfə cavanlıqda bir marşal qızıyla tanış olmuşdum. Məni evlərinə apardı. Demə, marşal da balıq həvəskarımış, nəşə, ovdan söhbət elədik. Vurduq. Sonra gördüm, qulağıma pıçıldayır: “Sən gəl, bu qızı al, lap zəhləmi töküb”. Yazağzı çay daşqınlarını, bir-günlük kəpənəkləri xatırladıq, may böcəyi ilə, cırcıramayla... balıq tutmağı yada saldıq, nəşə, çox şeydən danışdıq... Bir də gördüm yavaşıdan deyir: “Alma bunu, bir ayrı axmaq tapılar”. Ona özüm barədə söhbət elədim. “Evlənmə, sənin yolun dağadır, bu müqəvva ilə həlak olarsan”.

– Gör nə kişidir, hə? Əjdahadır!

– Amma qayınana, heç vaxt belə deməz.

– Heç vaxt! Yox, düzdür, biz onlardan necə olmasa yaxşıyıq.

– Bəs nə!

– Yaxşı, bəs qızı? Qızı nə təhər idi?

– Çox xoşagəlimli, biçimli, diribaş idi. Baxırsan ki, yalan deyir, amma gözləri bulaq kimi dıpdırdur!

– Eləsini görmüşəm!

Dişimin ağrısı yenə başıma vurmuşdu, damağım şişmişdi...

Sənin o uzunqanadın hardadı, Aşır? Yəqin öz yuvasına girib. Yuvası qayada, ya da sıldırımında-zadda olsa eybi yoxdur. Çardaqda ya da bir köhnə daxmada olsa, necə, onda ipi kola-zada dolaşar, gecə küləyi ipi dartıb tərpedər, qarmaq da yaranı təzədən göynəder...

– Analğinin var?

Vadim çamadandan dərman çıxartdı.

Günahımdan keç, Aşır. Polşalı qadın da, marşal qızı məsələsi də o söz... Çay soyuyub. Soyuqdur. Yuxuya gedə-gedə düşündüm ki, balıq xarab olmaz.

– Axı, onlar heç dostluq eləməyi də bacarmırlar. – Vadim pıçıldadı. – Bir-birinin ətini yeməyə hazırdılar. Adam içindəşə öpüşürlər, mırt vururlar. Bax sən, bir dostunun arvadıyla... O söz... bacarardın?

– Yox. Elə belə, sevgisiz – yox.

– Mən də yox.

– Onlar üçünsə bu, su içmək kimi asan bir işdir. Rəfiqəsinin ətini ələ keçirtmək arvad arasında şərəfli bir işdir.

– Əjdahasan! Onlara etibar yoxdur, necə bilirsən?..

Bürküdən oyandım. Çadırın içi möhkəm qızmışdı. Dışarı çıxdım, heç nə anlamadan yan-yörəmə baxdım – dağlar... qar.. bal ətri... bir qalaq balıq... Dostumla Vadim balıqların qarnını yarıb, narıncı böyürlərini duzla sürtür, sonra da iri bir sellofan torbaya yığirdılar.

– Kömək elə!

Mən səliqə ilə çimi kəsib, çala qazdım, balıqların içəlatlarını bellə çalaya doldurdum, torpaqlayıb üstünü çimlə örttdüm. Balıqdan yeyib çay içdik. Bürküdən və yüksəkliyə öyrəşmədiyimizdən susuzluq hiss edirdik. İstidən boğulurdum, yun köynəyimi, isti alt paltarımı soyundum. Gün buludun arxasında gizləndi – bir dəqiqə sonra artıq soyuq idi. Gödəkcəmi geyindim. Gün yenidən çıxdı və mən gödəkcəmi çıxartdım. Qəfil hər şey hərlənib uğuldadı, bir də gördüm ki, rinqdəki kimi diz üstə çökmüşəm...

Vadim:

– Papağımı geyin! – deyə qışqırdı. Çadıra girdim, elə bil hamamdı. Məni gün vurmuşdu. Havada üzürmüş kimi yeriyyir, səfeh-səfeh gülürdüm. Vadim durbinini çıxartdı.

– Göldə heç kim yoxdur!

Biz kirimişcə spinninqləri götürdük. Balıqları saxladığımız sellofan torbanı qayanın yarığında gizlədik. İşə bax də, Setrakla Andronik gözətçi brakonyer ola-ola torla tuturlar, biz isə həvəskar balıqçı, spinninqçiyik, di gəl onlardan gizlənirdik. Rəislərinə gedib çatana kimi, əl yetirənə kimi – şəhər uzaqdır, – balıq tutmağa vaxt qalmaz.

– Biz tuturuq, sən yuxarıda gözətçilik edirsən. Yala bax, bir saatdan sonra yerimizi dəyişərik.

Mən gödəkcəmi, naqanı, qarmaq və dərman qabı olan çantanı, balıq qoymaq üçün torbanı götürdüm. Onlar artıq daşların üstüylə tullana-tullana gedirdilər. Arxın yanında ayaq saxlayıb, başımı islatdım, doyunca da içdim – damağım göynədi. Cücələrin qabağına iki qab su qoyurlar – biri qar suyu, biri adi kran suyu. Kran suyunu içmirlər, o birinin üstündə dava salırlar. Quşların vətəni yoxdur, baharda onları bahar suları səsləyir. Yenə dişim zoqquldadı... Hər-dasa, dimdiyinə qarmaq keçmiş uzunqanad uçur indi. Sidr ağacının altında göyümtül qar ayaq altında xırıldayırdı. Çox da böyük olmayan bir daşın kölgəsində oturdum, ayaqlarım donmuşdu, başımisa gün yandırırdı.

– Budur ha! – Dostumun boğuc, sevincək səsi gəldi.

Bu səs məni dürtmələyib yerimdən qaldırdı. Ürəyimdən qarmaq atmaq, tilovu dartan balığın müqavimətini duymaq keçirdi. Dostum bir kiloluq qızılxallı balığı qarmaqdan çıxarıb öpərək suya buraxdı. Yəqin ürəyində nəsə tutmuşdu. Biri Vadimin qarmağından sahilə az qalmış sıvrilib çıxdı, o, balığı tuta bilmədi və dalınca: “Get, yaşa!” – qışqırdı. Biz gülüşdük. Vadim özü hamıdan qabaq güldü. Əhsən, özünü yaxşı tanıyır! O biri balığı özü qəsdən nümayişkaranə əlindən buraxdı.

– Tələsin, indi Andronik gələcək!

Qarmaqlar, balıqcıqlar vıyıltı ilə suya düşdü. Dostum qarmağı yüyürərək bütün qüvvəsilə suya atırdı. Gümüşü dördbucaq balıqcıq göl üzündən çox ucada pırıldayıb sahilədən təxminən altmış metr uzaqda suya düşürdü.

– Tutmuşam!

– Mən də!

Vadimlə dostum qızılxallı balıqları sudan eyni vaxtda çəkirlər.

Balıqlar sudan sıyrilib çıxır, tullanıb dik qalxır, çapalayırlar. Altı, yeddi, səkkiz, doqquz... dəfə dik göyə atılırlar. Aşağı qaçıb dostumun çantasından fotoaparati çıxarıram.

– Bir az da qarmaqda saxla!

Fotoaparati tuşlayıb, balığı göydə çəkirəm! Dostum ehməlcə onu sahil çınqılıının üstünə atdı, balıq quyruğunu daşa çırpıb dik atıldı, şappıltıyla düşüb sərildi, titrəyib əsdi. Gözlərinin işığı sönmüşdü. Dostum donub qaldı, arxası üstə uzanıb, balığı çevirdi və biz onun mərmər kimi qarnının altını gördük.

Mən sizin nə haqda düşündüyünüzü bilirəm, xanım. “Doğrudanmı sizin ona yazığınızı görmür?”

Bəyəm siz balıq yemirsiniz? Qızıl balıq! Bəs ot! Olmaya vegetarian xərəklərinə belə kökəlmisiniz? Dünən naharda qızardılmış donuz eti yemişdiniz. Axı o yediyiniz donuzu da kim isə kəşib. Dana eti də göydəndüşmə deyil. Düzdür, bunu kimsə bir başqası edir, sizlik burda bir iş yoxdur. Sizin ürəyiniz gəlməzdi, bacarmazdınız... Eh, xanım mən sizi bir müddət göyərti və südə tutardım, çox yox, bircə həftədən sonra, acığınızdan əlinizə ağac alıb düşərdiniz adamın canına. Toyuq-cücənin başını vurmağı isə ikicə günün içində öyrənərdiniz. Kəpənək ot yeyir, quş kəpənəyi,

insan quşu ya da balığı, torpaqsa – insanı. Ancaq bunlar həyatın qanunudur. Allaha çox şükür ki, həyat hələ davam edir. Siz guya ki, təmiz adamsınız, əlinizi yuyursunuz, mən isə balığı qarmaqdan çıxarıldandan sonra əlimin seliyini yuyub yaxalayıram. Qurutmaq üçün əlimi havada yelləyirəm... Çəkilin, xanım!

Vadim balığı əli əlcəkli tutur, tez-tez əlini əsgü ilə silir ki, yarasına mikrob düşməsin – tilovun ipi adamın barmağını kəsib qanadır... Vadim qara-göyümtül iri bir erkək balıq tutub çıxartdı. O, balığı sudan kirmişcə, cəld və səssiz-küysüz çəkirdi. Dartıb çıxarandan sonra vurub keyitdi, kölgəlikdə bir daşın altında gizlətdi, təzədən suya qarmaq atıb: “Əjdahasan!” – dedi. Orda, suyun içində, tilov ipinin o biri ucunda artıq balıq vardı. Dostum da nəhəng bir qızılxallını sudan dartırdı. Tilovun qarqarasını əlində saxlaya bilmədi, balığın zərbindən qarqara sürətlə geri fırlandı və dostumun barmaqları sıyrilib qanadı. Tilov ipi qırıldı... Balıq, ağızında qarmaqlı balıqcıq, üzüb getdi.

– Heyf, – dedi Vadim.

– Balığa heyfim gəlir, – dedi dostum. İndi, doğrudan da, adamın balığa yazığı gəlirdi. Qarmaqdan can qurtara bilməyəcəkdi. Onu, hətta su samuru belə yeməyəcəkdi, çünki göldə su samuru yoxdur. Dostum yarasının qanını sorub tüpürdü və barmaqlarını heç sarımadı da. Ona burda heç nə olmaz. Axı o, elə lap Asiyada da özünü evindəki kimi hiss edir. Nəsə onu tez-tez şərqə çəkir. Bu, damarındakı qanın səsidir, nədir?.. Böyük bayramlardan, hər cür gümüş və büllür qab-qacağın cingildəyib, bərq vurduğu rəsmi ziyafətlərdən sonra yatıb dincəlib, səhər tezdən hökmən özünü bazara, səsküylü xəngəlخانaya verir, orda yağlı boşqablardan, əli ilə yeyib, yapışqanlı sürüşkən stəkanlarla vurmaq mümkün olan yerdə özünü çox rahat hiss edir. Çöl-bayırın təbii palçığını xoşlayır, künc-bucaqda necə gəldi tökülüb qalmış hər cür lazımsız qutu və əşyaların arasında dümələnməkdən, açıq gözümdən küləyin çürümüş tərəvəz iyini vurub gətirdiyi pəncərə yanında qurdalanmaqdan ləzzət alır. Axşamlarsa baxıb görürsən ki, yenə səliqə-sahmanlıdır. Üzünü tərtemiz qırxişib, əynində kefin istəyən xarici kostyum, altdan xışıldayan kətan köynək geyib, ipək qalstuk bağlayıb. Gödərək, dolğun, ayaqları azca əyri, belə balaca bükük kimi olan və həqiqətən də qabana oxşayan bu qalın qaşlı adam indi sahilin parıldayan çınqılı üstündə möhkəmcə dayanıb, tilovun dolaşığı düşmüş ipini səbirlə

açır. O məndən dözümlü, səbirli, necə deyərlər, tədbirli adamdır. Ağzına su almağa, gənclik xülyaları ilə vidalaşmağa, kirimişcə dayanıb dodağını gəmirməyə öyrənmiş adamdır. O, ehtiraslı və sirr saxlayandır. Mən vaqondan, maşından ya da totalım kino zalından həmişə tələsib birinci çıxaram, o isə hamıdan axırncı çıxar və özü də bu zaman onun gözlərinə baxsan gözlərindən: “Mənim qismətim elə özümə də çatacaq, mənim malım heç vaxt əlimdən çıxmaz...” – oxuyarsan. Mən nisbətən çox qazanmağıma baxmayaraq həmişə ondan borc alıram.

Həm də məni daha çox Şimal özünə cəlb edir. Orda yenə dönüb cavan oluram, bədənim soyuqdan bərkiyir, iradəm də elə bil möhkəmlənir... Hətta mədəmin yarası da şimalda demək olar ki, əziyyət vermir. Sərini-soyuğu, boynubükük gül ləçəyini, çaylaq ətrini, palıd meşəsindəki soyuq qayaları hələ uşaqlıqdan sevmirəm. Vadim, yəqin ki, cənubda da, şimalda da öz evindəki kimidir. Kişi universaldır.

Dostum suya sarı əyilib sanki donmuşdu. Qarmaqlı balıqcıq balığın ağzından sıyrılıb daşlara çırpınaraq səs saldı. Qızılxallı balıq suyu şappıldadıb dostumun üzünə çırparaq lap sahildəcə qarmaqdan qopub getdi.

– Eh!

Vadim qışqırdı:

– Hə, xoşbəxtsənmi?

– Nə?

– Deyirəm, bura gəlməyindən razısanmı?

– Eşitmirəm.

– Mənnən gəlməyinizə heyf silənmirsiniz ki?

– Yox!

Mən durbinlə yamaclara və gölə enən yola baxdım. Nə Setrak, nə də Andronik gözə dəymədi. Sakitlikdi. Vadim elə bil ürəyimdən keçəni duymuşdu.

– Onlar, yenə nəşə bir şey fikirləşiblər.

Mən durbini Vadimə tərəf çevirdim. O, nazik əlcəklərini çıxartdı, əllərini yudu, no-şpa¹ qutusunu açıb bir həb uddu. Dəsmalını isladib sıxdı, ağ papağının içinə qoydu. Ağzını yaxaladı. Köynəyini soyundu, sinəsini və kürəyini sürtdü, həyəcanlandı, qarnının üstündəki qırmızı

¹ No-şpa – Macarıstanda hazırlanmış dərman.

ləkəyə baxdı. Gülümsündü – yəqin yadına düşdü ki, spinningin dəstəyi bu yeri sürtüb qızardıb.

Sonra durbini dostuma sarı döndərdim. Dilini çıxardıb, ləzzətlə gərnəşərək günə baxırdı. Oturdu. Ayağı ilə gödəkcəsini özünə sarı çəkdi. Üstünə uzandı. Bir neçə dəqiqə sakitcə uzandı, təkcə dolğun qarnı aramla enib-qalxırdı. Balıq, quyuğunu bərkdən suya çırpdı, – dostum qalxıb oturdu, dizin-dizin gölə sarı süründü, başını suya salıb çıxartdı, qarmaq atdı. Tilovun ucu havada bir anlıq parıldayıb suya düşdü.

– Aha, tutmuşam!

Özgələrinin balıq ovuna baxmaq işgəncədir... Axır ki, dostum gəlib məni əvəz etdi. Titrək barmaqlarıyla durbini nizamladı.

– Bu, bir də təkrar olunmayacaq...

– Bilirəm.

Vadim qayalığa sarı getdi. Mən tilovun büllur balıqçığını tapıb çıxartdım. Qolaylandım, “sapandım” özünü göstərdi – qarmaqlı balıqçıq sahilədən yetmiş metr aralı suya düşdü. Tilovun ipini yavaş-yavaş yığırım, indi bu saat qarmağa balıq düşəcək və əlimdəki bu fiberqlas qarğı qəfil diriləcək, gərilib damar kimi göynəyəcək, qarmağın poladı yay kimi titrəyəcəkdir. Və iki bərişməz qüvvə arasında canlı əlaqə yaranacaqdır.

Ovun sirri nədədir? Niyə ov, adamları dünyanın o başına – dağa, dərəyə, Allah bilir, daha haraya çəkib aparır? Nəyə görə o, yol göstərən ulduz kimi, bizi hər cür narahatlığı, qarı-soyuğu, hər gün eyni cür xörəyi unutmağa vadar edir? Şəffaf silondan düzəldilmiş tilov ipi. Əlinin cəld hərəkətilə sən onu suya, ləpələrin dairələnib qırçın-qırçın qaçıdığı yerə atırsan və orda, o naməlum dərinlikdə, qarmaq ucunda artıq nəşə çapalayır, çırpınıb üsyan edir. Məgər bu keçib getməkdə olan və bizim hələ də əməlli-başlı dərk etmədiyimiz dünya ilə canlı əlaqə deyilmə? Bəlkə elə, sirr də burasındadır? Bəlkə bu unudulmaz sevincdə – suların qoynunda qaynayan bu həyatdadır sirr? Yoxsa, keçmişin sədəsi, özəli mübarizə, özünü qoruyub yaşamaq həvəsi, gurlayan hayqırtıdı bu: “Yorulma! Qələbə çal! Haydı, tərpen! Həyat estafetini apar irəli!”

Setrakla Andronik bizim çadırda oturmuşdular. Biz yaxınlaşanda Setrak tapançadan atəş açıb çadırın tavanını deşdi. Andronik

çadırdan bayıra atılıb içi balıq dolu kisəni qapdı. Vadim onu itələdi. Andronik Vadimə tüfəng qaldırdı. Dostum da tüfəngini Andronikə sarı hərlədi... Birdən anladıq ki, kiminsə əsəbi dözməyə bilər. Tüfəngləri endirdik. Andronik tülkü kimi boğuş bir səslə uladı:

– Nə var hamısını götürürəm, ta qoymaram tutasınız.

Vadim çox sakitcə:

– Sən torla tuta bilmirsən, biz mane oluruq, ona görə belə özündən çıxırsan, – dedi.

– Gözünlə görmürsən?

– Sən balığı satırsan. Sən qoruqçu deyilsən, oğrusan.

– Sübut elə. Məndə balıq yoxdu, balıq səndədi. Oğru da sənsən.

– Mən spinninglə tuturam, bu, ovçuluq idmanı alətidir. Özümün də lisenziyam – icazə kağızım var.

– Bəs niyə mənim yanımda bir saata birini tutursan, addımıyı o yana qoyan kimi o bir dənə dönüb on olur, hı?

Vadim heysiz gülümsündü. Deyən, artıq anlayırdı ki, balıq əldən gedir. Balığı aparıb, satacaqlar. Biz nə vaxtdı, bu iki keçmiş cinayətkar üçün hantballıq edirmişik. İş tapmışıq özümüzə. Dostum dodağını gəmirə-gəmirə nəsə fikirləşirdi.

– Setrak! Siz torla tutursunuz – biz spinninglə. Bir-birimizə mane olmuruq.

– Yox. Sənin fotoaparata var...

– Sənin də “TT” varındı. Hələ bir de görüm, silah gəzdirməyə icazən var? Yaxşısı budu, gəl balığı bölək!

– Niyə?

– Bəs silaha icazə kağızı... hanı, göstər görüm?

– Bəs onun var?

– Var. Lap olmasaydı nə olardı ki? O istəsə silahı lap tullaya da bilər, heç “uf” da deməz. Sənin sə heyfən gələr, ata bilməzsən. Bərk ayaqda Andronik də təsdiq edər ki, səndə silah var.

Setrak:

– Bölürük! – dedi.

Andronik:

– Yox.

Setrak Andronikin üzünə pis-pis baxdı.

– Bölürük!

Qoca tülkü irişdi.

– Biz ədalətlə, – ha, ha! – balığı bölüşdürdük və onlar çıxıb getdilər.

Vadim:

– Amma onlara nə elədin! Əjdahasan!.. Nahar etmək lazımdır, – dedi.

Mən öt gətirmək üçün yamacla üzüyuxarı getdim, qar ayağımın altında xırtıldayırdı. Qəribədir, indicə otluğun, gülün-çiçəyin üstü ilə gedirdim, indisə – bənövşəyi qar... bədənim uyuşdu. Burnuma nəyinsə iyi dəydi. Qoyun cəmdəyinin yarısı açıqda qalmışdı, qar ərimişdi – iylənirdi. Gərək dərin basdıraydıq. Az qala, tüklerimin ucuyla, nəşə bir təhlükə hiss etdim. Ətrafa göz gözdirdim. Bir az yuxarıda, bir daş dalında ayı gördüm. Qapqaraydı, döşü ağ idi, mən boyda olardı. Sakitcə çönüb çadıra sarı getdim.

– Orda ayı var...

Vadim tüfəngi qarıb, gülləni lüləyə verdi.

– Lazım deyil...

– Eləcə qorxudacağam...

Polad lülədən çıxan qurğuşun güllənin sədası dərədən çıxmağa yer tapa bilmir və divar qayaların qaval sinəsini hələ də döyüb səs salırdı. Mən daşın üstünə çöküb, papiros yandırdım. Bayaq doğrudan da qorxmamışdım, görünür, ayının dincliyi mənə, mənimsə sakitliyim ayıya sirayət etmişdi. Yalnız indi yadıma düşdü ki, ayını görəndə öz-özümə ona deyirdim: “Qorxma, mən sənə dəymərəm, sən də mənə toxunmazsan...”

Görünür, nəşə bir əlaqə, rabitə var... Hər halda mən ayı sarıdan heç bir təhlükə hiss etmədim, hər şey yuxuda olduğu kimi baş verdi. Vadim acıqlı-acıqlı balıqların içini təmizləyirdi. Susurdu. Ayını əldən çıxartmışdı.

Qızılxallı balığın dərisi bərk olur. Bıçaqlar korşaldığından yaxşı kəsmir, pulların üstü ilə sürüşürdü. Mən əlimi bərk kəsdim, barmağımın sarığı sıyrılib açıldı, qanım balığın qanına qarışdı, duz yaramı göynədirdi, əlimin kiçik çarıqları gizildəyirdi, bir tərəfdən də gün tərəmə döyürdü, danışmağa təqətim qalmamışdı... Ürəyim döyünürdü. Yaralarımıza duz dolur, dişimizi qıcayıb susurduq. Aradakı gərginlik artırdı. Pozuluşub, mübahisə etmək üçün bircə söz kifayət idi.

Yamacda atlı göründü. O, özüyə üç atı qovub gətirdi, atları çidarlayıb gözdən itdi. Onun Əhmədgilin qəsəbəsindən olduğunu

sonradan bildik. Atlar bizim bir kilometrliyimizdə otlayırdılar. Elə bil indi dağlar da dönüb doğmalaşmış, əhilləşmişdilər.

Dağ palıdı uzun müddət alışmaq bilmirdi. Üstünə ağ neft tökdük. Göyümtül tüstü-dumanın içindən alov çıxdı, günəş də parladı. Gün yandırdığından ocaq hədsiz isti görünürdü.

– Qoyun əti iylenib, ayı əti də əlimizdən çıxdı... – Vadim bulaşlıq qazanı ayağı ilə vurub qırağa tulladı. Qazan daşlara dəyib dınqıldadı. – Qab-qacağı yu.

Onun köynəyi qarnının üstündə islanıb bədəninə yapışmışdı. Mən indicə təkcə bu ləkəni gördüm. Di gəl ona zərbə endirməyə hüququm çatmırdı. Qazanı ayağımla ona sarı fırlatdım.

Vadim:

– Ayını elə vuracaqdım ki, heç ruhu da inciməyəcəkdi, – dedi.

Gün gözümü yandırır. Biz bürküdən və acığımızdan boğulurduq, gün təpəməzə döyür, duz əllərimizi yandırır, barmaqlarımız göynəyirdi...

– Bura gəlin, tez olun! – Dostum çadırdan çıxıb çağırırdı.

O, açıq vermişel qutusunu əlində tutmuşdu. Qutudan xəfifcə cüyültü gəlirdi. Baxıb, siçan balalarını gördük. Siçan qutuda özünə yuva qurmuşdu... Gör nə ağıllıdır! Artıq başa düşmüşdük ki, dava hər şeyi korlaya bilər... Siçan kefirmizi açmış, aranı düzəltmişdi! Qutunu qayalığa apardıq. Yarım vedrə düyü bişirib bir vedrə çay qaynatdıq. Sellofana bükülü pendir iylenmişdi, biz bunu, pendiri artıq yeyib qurtaranda anlamışdıq. Çörəyi bıçaq kəsmirdi.

Elə adamlar var ki, onların hərəkət və əməlləri havanın dəyişməsindən, isti-soyuqluğundan qətiyyəən asılı deyil. Ancaq adamların əksəriyyəti özləri də bilmədən ayın-günəşin cürbəcür fazalarından, isti-soyuğun dəyişməsindən asılı yaşayırlar. Göy gurultusundan, şimşək çaxandan qabaq balıq tilova gəlmir, heysiz-hərəkətsiz suyun dibində durub qalır, özünü suyun təkindən, qaynamalardan qalxan soyuq şırnaqlara tutur.

Vadim çay içdiyi parça qənd salır. Doqquzunu birdən. Qəndsə qurtarmaq üzrədir – guya danışıbmışdıq ki, qənaətlə işlədək. Hərəyə gündə üçcə parça qənd! Lap cəngəllikdə olduğu kimi ciddi bir qanun! Lənət şeytana, özümü görməməzliyə qoyuram. Onu da deyim ki, bunu xeyirxah olduğuma görə eləmirəm – sadəcə olaraq mən çayı qəndsiz içməyi xoşlayıram.

Axşamüstü Setrak gəlib çıxdı, tonqalın başında oturub atlara baxırdı. Gecə tufan qopdu. Dağlar sanki yeriyib üstümüzə gəlirdi. Şimşəklər havanı qarsır, yamaclardan toz-torpaq sürüşüb gəlir, göylər od tutub yanır, şimşəklərin parıltısından gözlərimiz qamaşırdı. Oksigen çatışmazlığından boğulurduq. Uşaq vaxtı, bir dəfə meşədə tufana düşmüşdüm. Tufan ağacları qırıb yıxırdı. Meşəbəyi kartof dolu qazanı içəri aparmaq üçün bayıra çıxdı, qayıdan kimi yay sobasına ildırım düşdü, kişi yıxıldı və dili tutuldu. Sonra durub dizin-dizin komaya sarı süründü, başını yelləyib, öküz kimi böyürdü... Ancaq bu tufan daha dəhşətli idi.

Göylər yırtılıb dağılmışdı! İldırımın səsindən qulağımız batırdı, elə bil ki, nəhəng bir kilsə zənginin altında oturmuşduq və kimsə bu zəngi iyirmimərtəbəli bir ev böyüklükdə güzrlə döyəcləyirdi. Bizim bu balaca vadinin havası elektrikle yüklənmişdi və o, bu qatı qaranlığı çırthaçırtla yandırır. Şimşəklər çadırları işıqlandırır. Dağların cin-şeytanları ulaşa-ulaşa başımız üzərindən uçuşur, külək dəlik-deşik daş-qayada əcaib səslər çıxardır.

Vadim:

– Sənin nə vaxtsa qadını özündən artıq istədiyini olubmu? – Soruşdu.

Ona düzünü demək istəyirdim, ancaq tufan artıq səngiyirdi və mən daha göylərin, həmin meşəbəyini vurduğu kimi məni od-alova tutacağından qorxmurdum.

– Yox!.. Mən həmişə qadına olan məhəbbətimi qadının özündən çox sevmişəm.

Axıb tökülən su səsi yaxınlaşıb bizi qucaqladı, sonra getdikcə yavaşdı. Tufan güclə nəfəs alırdı. Biz bu qənaətə gəldik ki, kişinin xəyanət etməyə ixtiyarı var, qadınınsa – yox! Uzaqda göy guruldadı. Biz qət etdik ki, qadın ciddi tənhalığa dözmür. Və yenə də göy nərildədi... Qərara gəldik ki, qadınlar bizim onlardan nə qədər ağıllı və nəcib olduğumuzu dərk etməirlər, çünki buna onların sadəcə olaraq ağılları çatmır. “Əjdahasan!” – deyə Vadim köks ötürdü və şimşək göyün yaxasını cırıb dağıtdı. Və nəhayət dedik ki, qadın ancaq bu günlə yaşasa da biz kişilər min illərdir ki, onu ilahiləşdiririk, qadına bu eybini əməlli-başlı gizləməyi bacarır. Vadimin kefi göylə gedirdi! Üstəlik, belə fikrə gəldik ki, hər bir qadının özünəməxsus sadə sirri var.

– Məsələn, necə?

Mən hələ ki, bir şey düşünüb uydurmamışdım, ona görə də susurdum. Nəhayət, kor-koranə, əlhavasına uzaqdan başladım:

– Bir dəfə bir məclisə düşmüşdüm – buraya kino işçiləri, aktyorlar toplaşmışdı... Və o da orada idi, hamı onu bişirməyə çalışırdı. Hə, hə, əjdaha qadın idi! Hərə bir hoqqa çıxardır, şeir oxuyur, gitara çalır, bir sözlə, dəridən-qabıqdan çıxır, bir-birini kölgədə qoymaq istəyirdi. Geyim-geçimləri də... cürbəcür zamşa, dəri paltarlar, qara eynəklər. Onu çəkilişə dəvət edirdilər. Dostumsa qulağıma pıçıldayırdı: “Ondan xoşun gəlir? – Hə. – Onda iç və kirimişcə otur. Sus, hərdənbir də ona bax”. Üzüm-gözüm tüklü idi, əynimdə yaşılıtəhər yun köynək vardı. Bir neçə gün qabaq evimə oğru girib nəyim varsa aparmışdı. Bütün gecəni oturub çaxır içir və susurdum. Və bir də gördüm ki, o, stolun altında əlimdən yapışib. Biz ayağa qalxırıq və o deyir: “Biz gedirik”. Çıxıb getdik. Məclisdəkilər dəli olmuşdu. Tezcə də susub kiridilər. Sən demə, o qadın belə düşünürmüş ki, əsl kişi gərək sussun, zəvzək olmasın. Kim ki susur, deməli, düşünür, kim ki sakitdir, deməli özündən deyən deyil, kişi adamdır.

– Əjdahasan! Tanış elə də, nolar! Mən də susaram.

– Telefon nömrəsini itirmişəm.

– Heç sənin üstündə arvadlar dava salıblarmı?

– Lap elə həqiqi mənada?

– Hə, lap əməlli-başlı... Yumruqla, təpiklə, çantalarıyla...

– Dava salıblar!

Dodağımı dişləmişdim ki, şaqqanaq çəkməyim.

– Niyə əsirsən?

– Üşüyürəm.

– Bəs qan damarlarını necə, kəsiblər?

– Kəsiblər!

– Gop eləmirsən ki?

– Sənin üçün ki fərqi yoxdur.

– Əjdahasan!.. Yenə də, axı kimdi e, onlar? Bərabərliyi sevirlər, hə! Hörməti də. Onlarla gərək ciddi məsləhətləşəsən, hər zir-zibili götür-qoy edəsən, özünü təmkinlə aparasan, çox danışmayasan, bunu düz deyirsən. Gərək şən olasan, bir şey maraqlı görünəndə, özünü elə göstərəsən ki, sənə də maraqlıdır. Heç vaxt da sirr verməyəsən. Onlar əbədiyyəti, hüdudsuzluğa başa düşməzlər, fəza və

sonsuzluq onları maraqlandırmır, ona görə də cəbr və kimyanı belə tez qavrayırlar. Niyə məhz H₂O, niyə a-b hökmən s-yə bərabərdir? Ona görə ki, H₂O-dur, ona görə ki, s-yə bərabərdir. Onlar məhz bir yerdən məhz başqa bir yerə kimi düşünürlər. Aydın və konkret kateqoriyalarla.

– Vadim, sən çox balıq tutursan, yorulmusan. Çox danışırsan.

– Qoy sözümlə deyim qurtarım. Biz onların quluyuq! Bizə elə gəlir ki, onları aldadırıq, ancaq elə aldatmaq istədiyimiz üçün də onlar tərəfindən aldanmış oluruq. Onlarda özünü qoruma hissi çox nəhəngdir. Sən başına nə gələcəyini heç vaxt bilib bilməzsən, qadınlarsa bilirlər. Dəriləri, dodaqları, dabanları ilə hiss edib duyurlar. Və səndən qaçırlar. Çalış bir özünə onların gözüylə – ayıq nəzərlə bax. Bacarmazsan, çünki istəməzsən...

Dağlarda sakitlik idi. Dostum oyandı, ağızına bir qurtum çay alıb tüpürdü, başını buladı:

– Daha kiriyin, yoxsa ildırım lap çadıra düşər.

– Əşsi, çoxdan keçib gedib.

Vadim irişdi:

– Balığı yoxlamaq lazımdır. Bəs sən qadınlar haqda nə düşünürsən?

– Nə fikirləşirəm? Mən hərif şeyəm, peşəkar sizsiniz, daha doğrusu – sən.

– Bəs o? – deyər Vadim məni göstərdi.

Dostum qeyri-müəyyən şəkildə gülümsündü...

– O, nəhəng nəzəriyyəçidir.

– Başa düşürəm, – Vadim yavaşca söylənib, öz-özünə gülümsündü, məndən xahiş etdi: – Onlar barədə yaxşı bir şey danış.

Gülüştük.

Vadim uzunboğaz rezin çəkmələrini geyib, cib fənərini götürdü. Qayıdanda arxayın qayıtdı:

– Bu gün balıq əla götürəcək, gölün suyu oksigenlə doyub.

– Mənə bir cüt balıqçıq ver.

Vadim:

– Özüm axırıncısı ilə tuturam, – dedi.

– Onsuz da balığı bölüşəcəyik.

Dostum:

– O balığı sonra neyləyəcək? – Soruşdu.

- Nə bilim, qonaqlar, dostlar...
- Balıqla işlərini də yola qoyacaq, – dostum dedi.
- Vadim inciyib, qaşqabağını salladı:
- Onda ayı əti də pis olmazdı, – dedim.

Vadim:

- Siz ikisiniz, mən tək... – dedi.
- Yatmaq lazımdır. – Yataq kisəsindən çıxdım – soyuq qol-qıçımı tutmuşdu. Yağışdan sonra göydə həmişə ulduz daha çox olur. At kişnədi, qamçı şaqqıldadı, at dırnaqlarının səsi gecə sükutuna tökülüb dağıldı.

Səhər atlar göl qırağında yoxudu. Qaçırtmışdılar!..

Qəndlə çörək su çəkib islanmışdı. Yeşiyin üstünə ağ neft töküüb yandırdıq, çay qaynatdıq, dostum bir neçə balığın qarnını yardı, ciyərini tavaya töküüb qarışdırdı. Ağzımın suyu axdı. Qaşığılarımızı alıb buğlanan xörəyə girişdik. Çaydan bir qurtum içib ağzımı yandırdım. Gözləməyə vaxt yoxdur – gölün suyundan doyunca içirəm... Dayan! Bu nə səfeh tələsiklikdir? Özümü, oturub çayın soyumağımı gözləməyə məcbur etdim. Bir tikə çörəklə tavanı sivirdim, dostum tikəni qarıb əlimdən aldı. Mühəribədən sonrakı uşaq evi yadıma düşdü... Biz artıq gedir, gölün ətrafında qaçıyırdıq.

– Bizim uşaq evində axşam yeməyindən sonra su içməyə qoymurdular.

– Niyə?

– Mələfələr quru qalsın deyə bu böyük mürəbbimizin kəşfi idi.

– Ağlı işləyirmiş zibilin!..

– Mən də uşaq evində böyümüşəm, – dedi Vadim. – Mən ilan kimi şumal və çevikdim. – O, əzələli sinəsinə döydü. – Böyük uşaqlar anbarın altını oymuşdular. Mən keçdim... Məcbur etdilər. On dörd cüt keç çəkməni, on altı kisə parça kəsiklərini yoldan ötən bir sürücüyə sırıdıq. Sonra işin üstü açıldı, onlar hər şeyi mənim boynuma atdılar. İslah-əmək koloniyasına düşmək təhlükəsi vardı, özüm də əlaçı idim. Di gəl onlardan qorxurdum. Xəbərdarlıq etmişdilər: “Satsan, öldürürük...” Mən də susurdum.

– Bəs canını necə qurtardın?

– Nəsə bir şey fikirləşdim. Sonra danışaram.

– Bilirdim ki, danışmayacaq... Qolaylanıram. Balıqçıq havada qızılı bir qövs cızır. Zərbə. Tilov gərilir. Sudan çıxır. Fişəng kimi havaya atılır. Tilovun qarğısı cırıldayır. İpi çətinliklə yığıram. Qızıl-

xallı balıq ağzını ayırır suda qıvrılır. Qarmağın şəffaf balıqçığı onun ağzında alışıb-yanır. Balıq əlimdən sürüşüb daşların arasına düşür. Enli, yastı daşı yerindən tərpedirəm, altında yaxşıca bir çala var – geniş və sərin. Balığı ora qoyub üstünü həmin daşla örtürəm, öz gizli anbarıma nişan qoyuram. Balıqçığı dəyişirəm. Qolaylanıram.

Vadim:

– Bu gölə gəlməyinə razısanmı? – deyə soruşur.

İkinci dəfədir ki, soruşur.

“Hə, qızcıgaz, di razısanmı, xoşbəxtsənmi?” – Kimin səsi bu? Lap aydınca eşidirəm o səsi: “...Bunu sənə almışığ”. Bizimlə bir mərtəbədə yetim bir qızcıgaz yaşayırdı: Qazanxanada işləyirdi. Böyük bacısıyla əri ona otuz beş manata işıldayan düymələri olan havayı bir paltó almışdı. Pribaltikada belə paltoları çox yaxşı tikirlər. Sonra da bütün axşamı paltónu necə almalarından danışib yorulmaq bilmirdilər. Tez-tez də soruşurdular: “Razı qaldın?” Yazıq qız acıqlı-acıqlı öz nişanlısına baxırdı: yəni, gözünə su ver, gör onlar necə yaxşıdırlar, daha sənənin tayın deyillər. Yarım il sonra evləndilər. Böyük bacı tələb etdi ki, paltónun pulunu qaytarsınlar. Kiçiyin əri mənimlə balıq ovuna getmişdi, orda danışdı.

Birdən təsəvvürümə gətirdim ki, mən də kiçik qardaşımdan aldığı m şəlvər ya çəkmə üçün otuz manat tələb edirəm və tez də bu axmaq qarabasmanı özümdən rədd etdim. Buna baxmayaraq, özümü belə bir şey haqda düşünməyə vadar etdim və hər şeyi bütün qaydasıyla fikrimə gətirdim – mənə otuz manat borclu olduğumu ona deyirəm, sonra pulları alıram, üzündən öpür, zarafat edirəm.

Özüm-özümü “Köpək!” – deyə söydüm və tez də sevindim ki, bu mən deyiləm.

Başqa bir ailəni xatırladım. Sərçələrin civildəşdiyi bir səhərdir. Cık-cık, cık-cık. Onlar da kasıb-zad deyildilər, öz məşinlərində gəldirdilər. Ev gülüş səsləri, yağlı öpüş, nəvazişli nidalarla, onların kinli və axmaq qancıqlarının zingiltisi ilə dolardı. Onların evindən eşitdiyim – “Heç nəyi vecinə alma” məsələhətindən, başqalarının işinə burun soxmalarından: “Bu N...lə nə məsələdir belə səs salıb? İndi onu yenə çap edəcəklər? – Bəs nə, artıq çap ediblər – Elə şey ola bilməz!...” – səslərindən burnuna it qoxusu dəyən canavar kimi titrəyirdim. Başqaları haqda belə canfəşanlıqla danışanlar doğma analarına etinasız və soyuqluqla yanaşırdılar: “Anacan, bu da sənənin iki karp balığın, götür. – “Çox sağ ol, oğlum, neçə verəcəyəm! – Əşi, heç

nə, iki qırx...” Bunu deyib anasından iki manatı xırdasıyla götürərdi. Sonra çıxıb gedərdilər... Soruşardım: “Yaxşı, bu necə işdir, onlar sizdən balığın pulunu qəpiyinəcən aldılar, sizsə hələ onları xeyirxah adlandırırırsınız” – “Onlar xeyirxahdırlar, amma təsərrüfatçı, evcanlıdırlar” – deyə anaları cavab verərdi. Söz tapdı də. Beləcə, onlara haqq qazandırardı. O qadının evində düz bir il kirayə qalmışam.

– Niyə tutmursan?

Setrakın ağır əli çiyinimə endi.

Soruşuram:

– Çantanda nə var?

Setrak çantasını açır – çörək, pendir, böyük bir ət parçası, bir şüşə çaxır, göyərti...

– Könlümüzə ət düşüb.

Özümü həyasızcasına onun gözlərinə baxmağa məcbur edirəm, ətin hamısını götürüb, pul kisəmi açıram, bir üçlük çıxarıram.

– Lazım deyil.

Setrak üzünü yana çevirir. Mənim yerimə utanır.

– Onda çaxır da götürürəm.

– Götür!

– Bəs pendir?

– Qurbandı!

– Pulunu verərəm.

– Tfu!

– Sən onlardan yaxşısan.

– Kimdən?

– Sən onları tanımırsan.

Setrak çiyinlərini qısır.

– Andronik əclafın biridir!

Andronik yadına düşdü. Setrak daşın üstündə hərəkətsiz oturub, gözlərini bir nöqtəyə zilləyib. Vadimlə dostum yanaşdılar. İlk dəfədir ki, sakitcə söhbət edirik. Setrak səmimi-qəlbədən zarafat edir... Əşi, bizim əleyhimizə-zadımıza deyil. Burda spinninglə balıq tutmaq olar. Andronik də bunu bilir. Di gəl bunu qulaqardına vurmaq ona sərfəlidir. Bura elə qabaqlar da spinninglə tutmağa gələrdilər, ancaq beşindən artıq heç kim tuta bilməyib. Bacarmırlar... Setrak Vadimi, dostumu, məni tərifləyir.

– Qayıdıb gedəndə spinningləri Setraka bağışlayırıq, yaxşımı?

– Oldu.

Dostum dedi ki, gödəkcəsini də ona bağışlayır. Setrak Andronikin qarasına “kaftar, tülkü!” – deyib tüpürdü.

– Atları kim aparıb? – Gözlənilmədən soruşdum. – Sənin işindir...

Setrak cəld:

– Yox, – dedi. – Andronikin dostlarının işidir. O, oğrudur, tülküdür, çaqqaldır. Tfu! – dedi.

Axşam balığı duzlayıb qayalığa apardıq. Balıq cəmdəkləri çox böyük idi – yalan olmasın kisənin ağzı endə olardı. Bir neçə qızılxallı balıq başından bir vedrə şorba bişirdik, o qədər yağlı çıxmışdı ki, donandan sonra içində qaşığı dik qalırdı.

– Heç fikir vermisen, – deyə dostum dilləndi, – Vadim “əzizim” sözünü həmişə bir tərzdə, şərqililər kimi deyir, hətta sənə, mənə müraciət edəndə də! – Bir də sən ona bu uydurmaları niyə danışırısan?

– Məgər onda sən yatmırısan?

– Bəzən yatıram, hərdən də sakitcə uzanıb sənə qulaq asıram. Onsuz da, o sənə inanmır.

– Bilirəm. Di gəl çox həvəslə dinləyir. Mən ona onun öz fikirlərini danışırım. Özü fikirləşdiyini heç vaxt dilinə gətirməz.

– Niyə?

– Bunu izah etmək çox çətindir. Biz yaşadıq, hamımız müharibənin xarabalıqlarında böyümüşük, güzəranımız pis olub. O bu çətinliklərdən yaxşı çıxıb, dirçəlib, qələbə çalıb hər şeyi bacarır. Hər şeyi də var – mənzili, maşını, di gəl sir-sifətindən narazılıq tökülür. Axı onun inanmadığı yalnız qadınlar deyil. O, insanlara inanmır. Nəyisə çatışmır. Bəlkə də bir az... zəifliyi çatışmır... Nəhəng insan zəifliyi... İstəyir ki, onu gücünə görə sevsinlər. Buna görə onu sevib, sonra isə öz güclərini göstəriblər. Axı o: “Adamlara ürək açmaq, öz zəifliyini göstərmək olmaz. Elə o saat zəif yerindən də vururlar” – deyəndə zarafat etmir.

Dostumun gözləri soruşdu: “Yaxşı, bəs niyə olduğundan pis görünməyə çalışırısan?”

– Axı biz, təkcə qadınlar haqda danışmırıq. Ümumi bir tip, obraz barədə fikir yürüdürük. Əllərindən hər şey gələni, bacarıqlı, nə istədiyini bilən. Belələrini onun görməyə gözü yoxdur və mən də onunla razıyam. Di gəl bir işi var ki, bu da Karabanov gölündəki

o qoca kimi hər şeyi ümumiləşdirir, bir gözdə görür: “Ət dadlıdır, balıqdan lehmə iyisi gəlir”. O qoca orda durna balığı tutmağa öyrənib, çaya getmir ki, uzaqdır. Göl tənha göldür, lil basıb. Girinə nə keçdi, onu da tutursan. Biz çox vaxt fikrən nəsə bəd bir iş tuturuq ki, həyatda bunu etməyə. Səfəh bir işi təsəvvürünə gətirib sonra sinədolusu nəfəs alırsan ki, mən belə deyiləm, mən belə etməyəm. Keçmişdə bunu şeytani candan çıxarıb qovmaq adlandıırıblar.

Dostum:

– Bəlkə elə o da “şeytani qovmaqla” məşğuldur? – Soruşdu.

– Şeytan elə onun özüdür. Nəsə, cəhənnəm olsun. Bu isti lap nəfəsimi kəsir.

– Hə, sən istidən həmişə qorxmusan.

– Mənim mədə yaram soyuğu xoşlayır. İyulda Kareliyaya gedək?

– Gedə bilmərəm.

Dostuma baxır və fikirləşirdim: “Razılışsaydın nə olardı? Sonra əgər şərait imkan verməsə, səbəbini izah etmək çətindi?..”

Vadim sakitcə yanaşdı. Soruşdu:

– Çay istidi?

Gözlərisə ayrı şey soruşurdu: “Burda mənim barəmdə nə danışırıdınız?”

– Duzumuz qurtarır.

Vadim öz çarpayısı altından iki parça daş duz çıxartdı, duzlarda göyümtül əhəng qatları görünürdü.

– Əzmək lazımdır. Yollar bataqlıqdır. Qəsəbədən çətin ki, gələlər.

– Əzərik.

– Nahara kimi siz əzin, nahardan sonrasa – mən...

Ağlı sürətlə işləyirdi. Nahara kimi biz duzu döyər, üstəlik xörək də hazırlarıq, bu qədər işdən sonra balıq tutmağa heç həvəsimiz də qalmaz. Eybi yoxdu, qoy o tutsun... Mən daha istəmirəm. “Yetər, əyləncə artıq dəliliyə keçir. Hər sağlam sevincin bir hüdudu var...” Gündə cəmi bir-iki qızılxallı balıq tutacam. Vəssalam.

Artıq başımız üstündə ulduzlar sayrışırdı. Hava soyudu, temperatur qəfil dəyişdiyi üçün ürəyim sancdı. Uzunboğaz köynək, yun corab geyinib çay içdim.

Üşütməm keçdi. Yataq kisəsində uzanıb ocağa baxırdım. Heç nə düşünmədən, təsəvvürə zor etmədən ocağa saatlarla baxmaq olar – alov hər cür təsəvvüрдən, fantaziyadan güclüdür, hər an dəyişir, səni cəlb edir, gözünü çəkməyə imkan vermir və sən artıq bu canlı həyəcana müqavimət göstərmirsən. Tarla yolunun qırağında bir adam oturub – yanından etinasız keçə bilərsən. Gecə vaxtı çay kənarında kimsə dayanıb – ona da fikir vermədən keçib gedə bilərsən. Bax, amma birini ocaq başında görsən hökmən dayanacaqsan. Ocaq alışan kimi yer üzündəki ilk insanların ibtidai qanunları yenidən canlanır. Əgər gün ərzində yorulub əldən düşmüşənsə, ocaq başında oturanda sənə elə gəlir ki, bu dünyada lap çoxdan, yaranışın ilk günündən yaşayırsan. Və sənin bütün qayğıların, dərdlərin alovun müqabilində arxa plana keçir, unudulub gedir. Varlığına nəşə daha yüksək bir hiss, daha ali bir duyğu hakim kəsilir, bu sənin ətrafındakı hadisə və əşyalara verdiyi qiymət və mənalardan nəşə daha uca bir şeydir. Artıq fəzadakı üz-gözünə öyrəşmiş səmtləşmə səni təmin etmir. Əslində, bu alova baxanda ayrı heç bir şey görmürsən. Düzdür, alova baxıb hər şeyi uydurmaq olar – meşə yangısı, nə bilim, müharibə-filan, alışan barrikadalarda çarpışan şair Rembo. Ancaq şübhəsiz ki, bütün bunlar acınacaqlı və əsassız ehtimal, uydurmalarıdır...

– Bəs sənin fədakar, necə deyim e... sədaqətli bir məhəbbətin olubmu? – deyər Vadim soruşdu. – Belə ki, lap tərəpəndən tüstü çıxsın, amma heç nəyə heyfin gəlməsin?

Dostum çox nümayişkaranə xoruldamağa başladı.

– Qadınlar da qızılxallı balıq kimi bir şeydir, həmişə əlindən çıxartdığını xatırlayırsan.

– Hə, danış...

– Su gətir, çay qoyaq...

Vadim vedrəni götürüb gölə sarı getdi. Gecə daşlar sürüşkən olur, vedrə möhkəm danqıldadı. O, bərkdən söydü, görünür qıçına dəymişdi, su gətirib gözümün içinə baxdı. Mən güldüm, o, məzəmmətlə köks ötürdü:

– Çay vağzalında gözümə dəydi... Yerişi, addımı xırda, titrək deyildi, yüngül, rəvan və qəti idi. Elə bil uçurdu! Gözləri burulğan kimi idi. Adamı çəkirdi, başa düşdün? Külək vurub paltarının ətəyini balaca qaldırdı, əsmər ayaqları göründü.

– Əjdahasan!

– Nəsə özümü narahat hiss etdim. O da çönüb üzümə baxdı. Dalınca getdim... İnsan dalğası məni bir talaşa kimi kənara atdı. Özümü cəmləşdirib kütləni bıçaq kimi yardım. Yenə məni harasa, bir köşəyə sarı itələdilər. Sonra onu bir anlığa yenidən gördüm, adam burulğanının arasından dönüb elə baxdı ki, elə bil suda batırdı. Burulğana düşüb fırlanırdıq... O, ələcsiz gülümsündü. Hardasa kassaların yanında insan dənizindən çıxdım. Kütləyə qalib gəlmək olmaz. Nəsə qışqırıb demək lazım idi. Utandım, bu şərtliliklər qoyur ki, yaşayaq... Beş il bundan qabaq olub–indiyə kimi unuda bilmirəm. Xəyal kimi bir an görünüb yox oldu... İndi mənə elə gəlir ki, o, taleyin qisməti idi, mən isə onu əldən verdim.

Vadim ocağın gözünü qurdaladı. Qılgıncılar üstümüzə səpələndi. Hər ocağın öz qoxusu, səsi–ahəngi var. Bizim ocaq lap çılğıncından hərisindən idi.

– Yaxşı, bəs əgər görüşsəydiniz? Bəlkə də o sənənin ən yaxşı illərini zəhərləyəcəkdi. Bəlkə də səni əsəb xəstəliyinə salacaqdı. Bəlkə də səni satacaq, xəstə qoyub, nəyin var yığıb–yığıdırıb çıxıb gedəcəkdi. Amma, bax bircə an görünüb deyə unuda bilmirsən. Başa düşürəm. Əjdahasan! Bunları uşaq evindən götürəsən, nədir? Axı heç nəyin qədir–qiymətini bilmirlər. Biz xərəbələr övladlarıyıq, şalğımı yerdən dartıb çıxardıb, şalvarına silirsən, torpağını üfürüb ötürürsən gedir. İndi yaşayış, güzəran yaxşılaşıb, adamlarsa pisləşiblər. Biz indi olanı vaxtı ilə olanlarla müqayisə edirik, ta qadınlar kimi – özlərində olanla rəfiqədə, qonşuda olanı yox. Bu təzə nəsil dir?!

– Dayan, dayan görüm, ax səni, sən mələfənin üstündə yatarsan? Dost, oyan, sən bir buna bax, gör onun nə qəşəng ağıları var! Nişastalı–zadlı! Məgər belə danışırdıq biz? Deməmişdik ki, ancaq ən zəruri şeyləri götürək? Mən də deyirəm çantalar gələndə niyə elə ağırdı... – sakitləşmək bilmirdi.

– Mənimçün isə yataq ağı ən zəruri şeydir. – Vadim çarpayıda oturub üzünə nəsə sürtürdü. Xoşagəlməz iyi məni əsəbiləşdirirdi.

– Bəs no–şpanı niyə atırsan?

Vadim həbi uddu.

– Mədəmdə sancı olmasın deyə. Burda necə olmasa işimiz ağırdır, bütün günü tilov atır, daş qaldırırıq. Al sən də at.

Məlhəm yağının iyisi çadırı tərək etmişdi.

- Vadim, mənim sənnən aram yoxdur.
- Bilirəm.
- Ancaq hərdən xoşuma gəlirsən.

Biz sakitcə uzanmışdıq. Mən onun haqda düşünürdüm. Teleqram: “Sevtoçka Qolubovaya...” Dostumun idman çəkmələrini də alıb geymişdi... üzünə sürtdüyü yağ, əlcəklər, mələfələr... Burası da var ki, ən ağır kisələri də o daşıyır, Androniklə də dil tapır. Gölü də o kəşf edib. Spinninglə qolaylananda qarmağı yetmiş metrədən də o yana gedir. Atı da lap dağlı kimi minir. Mən onu özümdən kənarında saxlaya bilmərəm, soxulub, yerə çırpır, təpiklə kəsər nəfəsimi. Hardasa yaxşı bir məktəb keçib. Balığı da çox etibarlı duzlayır, israfə yol vermir. Balıqçıqları da hamınınkindən yaxşıdır, balığı da hamıdan da çox tutur. Dağları, şəffaf çayları, təhlükəli yolları, ovu sevir. Tyütçevin, Blokun vurğunudur! Di gəl teleqramda: “Svetoçka Qolubovaya” – yazmışdı. Yəni bunun sünilik olduğunu doğrudan da başa düşür? Çox güman ki, başa düşür... Amma uçurum qaşında, dağ çayında bir şey baş versə heç vaxt özünü itirməz, haraya yetər. Adamı lap göydə tutar. Qolları qüvvətlidir. Kəndiri, kəməndi də dəqiq atır. Bir ayrısı kömək eləmək istəsə də əlindən bir iş gəlməz, özünü itirər, qorxar. Sonra da bütün ömrü boyu xatırlayıb özünə bəraət qazandırmağa çalışır. Dərddən içkiyə qurşanar, özünü məhv edər... Vadimsə vəziyyəti bircə anın içində qiymətləndirməyi bacarır. Hər şeyi götür-qoy edir. Təhlükə çox böyük olsa risqə yol verməz. Bax, bir iş ki, o, qol qoymadı, deməli orda heç kəs bir iş görə bilməz, özünü məhv etməkdən savayı bir şey çıxmaz.

Soyuqdur. Əzalarım ağrıyır, ürəyim sancır. Dostumun başı üstə sarımtıl tüstü buludu var – elə bil canlıdır, nəfəs alır. Ürəyim qarabırğaların çərçivəsindən çıxmaq istəyir, hiss olunur ki, damarlarım bu təzə şəraitə hələ də alışa bilməyibdir. Yataq kisəsindən çıxıb, çay qoymaq lazımdır. Hər nə deyirsən de, biz təbiətdən çox asılıyıq.

Elə bil xırda şüşə parçaları tökülüb cingildəyir... Vadim gülür.

- Bura bax, nə olub sənə?
- Əşi, heç nə, uşaqlıqdı.
- Yaxşı, de görək səni güldürən nədir?

– Heç nə uşaq xəyalı. İndi yadıma düşür. Yəqin soyuqdandır. Deyirəm... – Vadim soyuqdan və gülməkdən titrəyir, – deyirəm, adam o vaxtkı Kulikov çölü döyüşündə iki yaxşı zağlı pulemyotla

böyürdən çıxaydı, lap elə birçə dənə “Maksim”lə də bütün dünyanın ağası olmaq olardı.

Sarsaq bir gülüş məni də tutub.

– ”Maksim”dən bir şey çıxmaz, amma tankla başqa məsələ.

– Səfəhlər, belə axmaq fikirlər heç o fəth etdiyiniz qadınların da ağılına gəlməz, – deyir dostum.

– Bax, yaxşı, əgər biz üçlükdə bütün dünyanın ağası olsaydıq, onda necə? Özünə hərəmxana açardın?

– Guya sən açmazdın, hə? – deyə soruşdum. – Bəs “Maksim”i nə üçün fikirləşmişdin, nəyinə görə idi?

– Soyuqdu. Təsəvvür etdim ki, keçmişdə necə döyüşüblər. Qışda dəmir paltarda olublar. Başın, kürəyin, qarnın – hamısı soyuq dəmirin içindədir, brrr!

– Boş sözdür, onlar altdan dəri paltar geyinərmişlər. Dəmir zireh ağır olar, altdan geyinməmiş onu necə gəzdirərsən. Əyirlərindəki o dəmir zirehlər döyüşlərdə buğ verib buğlanardı!

– Vadim, sənə başına nəşə, təhlükəli fikirlər gəlir. Sən çox balıq tutursan, yorulmusan yəqin.

– Eybi yoxdur, dözərəm.

Səhər Vadim gedəndən sonra biz bir parça köhnə, amma təmiz döşəkağını yerə sərdik, – onu özümlə süfrə əvəzi götürmüşdüm. Duz parçalarını göldə yuyandan sonra əzib xırdaladıq. Bıçaqla əhəngini qaşdıq. İki enli, yastı daş, bir cüt də balaca, altı yastı, üstü kələ-kötür daş tapdıq ki, əlimizə yaxşı yatsın. Və işə başladığımız... Sol əlinlə duzu yastı daşın üstünə yığırsan, sağ əlinləsə o biri daşı aramsız hər-ləyirsən – sağ əl üyüdür, sol əl daş altına duzu yığır... Daşlar xırçıldayır, gün köynəkdən də keçib kürəyini odlayır, duz tozu yaralarını yandırır, ağızına dolur. Gözlərin yaşarır. Əllərin od tutub yanır. Dostum üz-gözünü turşudur. Kilidlənmiş dişləri arasından havanı ciyərinə çəkir, tüpürür, göz yaşını üz-gözünə yayır, donqudanıb deyindir. Əllərin yenə yanır, yara və çarıqların qaşınıb göynəyir. Sağ əlimin barmaqları keyiyir. Budur, artıq yorulub əldən düşmüşəm, kinli, qaş-qabaqlı və tutqunam... “Fərasətli” oğul balıq tutur, bizsə qul kimi burda kirkirə hər-ləyirik.

– Duzu tökməyə bir şey yoxdur, onun döşəkağını götürəcəyəm.

– Lazım deyil, gəlib hürəcək.

– Sən elə indidən hürürsən. Götürürəm.

- Lazım deyil.
- Əh, buna bax, zadəgan, mədəniyyət timsalı olub mənimçün...
- Di yaxşı, yastıq üzünü götür.

Yerimdən qalxanda sanki əzələlərim dartınıb qırılır – ayaqlarım ilişib keyiyibdir... Havanın isti olmasına baxmayaraq dizlərim donub – torpaq buz kimidir. Onun balışüzünü elə ləzzətlə çıxarıram ki, düymələri də qopub sıçrayır. Ani olaraq düşünürəm ki, pis hisslər mənə üstün gəlir. Yeşiyi çıxardıb qənd və vermişel qutularını bir küncə yığır, üstünü plaşımpla örtürəm. Və yenə də sağ əl daşı fırlayır, sol əl duzu yığır. Ağrı, göynərti, tər, isti bizi əldən salır. Cəhənnəm olsunlar, tənəffüs etmək lazımdır!..

Bir-birimizin barmağını sarıdıq, sonra papiros yandırdıq. Xeyri yoxdur, duz sarğıdan da keçib yaranı yandırır... Daşlar xırçıldayır, qaramtıl-çirkli duz qalağı artıb böyüyür. Günəş odlu oxlarını peysərimizə saplayır, canavarları vertolyotdan bu cür vururlar. İstəyirsən sürün, istəyirsən qaçıb gizlən – canını qurtara bilməzsən.

- Onun döşəkağını götür talvar düzəldək.

Çadıra girmək mümkün deyildi – od kimi qızmışdı. Talvar qurduq, ölüvay, sarımtıl kölgə salsa da yenə də kölgəlik idi. Torpağın üstündə uzanmaq olmaz, yuxu tutar – nəm çəkərsən, oyanandan sonra ömürlük şikəst qalarsan. Altın – soyuducu, üstün sanki təndirdi. Kirimişcə işləyirdik, artıq yarım yeşik duz əzmişdik... Dostum fotoaparətini çıxardıb şəklimizi çəkir. Şəkillər yaxşı çıxacaq, çünki heç aparata fikir vermirəm. Bürküdür... Əllərim yanır. Göldə təzə parçaları yuyur, nəhəng qəlpə və kristalları döyüb xırdalayır, əzilmişini bir yerə yığır. Günün üzünü bənövşəyi bulud aldı, ətrafdakı qar qalaqları bənövşəyi rəngə büründü. Baxıb, ləzzət almağa vaxt hanı! Cəld çadırlardan çarpayılını çıxardırdıq. Bu dəqiqələr bizə istirahət üçün lazımdır. Uzanır, papiros çəkirik. Tam ləzzət almaq üçün əlimizin çapıqlarını yumaq lazımdır. Şiş daşların üstü ilə cəld gölə sarı qaçır və ayağımı əzirəm. Əlimin yaralarını suda yaxalayıb üz-gözümə su vururam, axsaya-axsaya çarpayığa doğru qayıdırəm, yenə də daşın üstündən sürüşüb topuğumu əzirəm, ürəyim istədiyi kimi kef görmək heç vaxt mümkün deyil! Uzanırıq, papiros çəkirik... Bir vaxt olacaq ki, zaman bu dağları öz kirkirəsində çəkib əzəcək. Milyon illərdən sonra burda nə olacaq? Bəlkə heç torpaq da qalmayacaq...

Göy elə bil qəfildən partladı – reaktiv təyyarə, səsin sürət həddini keçdi. Hər halda bu vəhşi təbiət öz işini görüb – təyyarə məni bir anlıq silkələdi... Gözümə möcüzə kimi göründü. Bəli, vaxt, bir yeni ulduza, çox uzaq və canlı bir ulduza körpü atır. Biz artıq çoxdan kosmosa baş vurmuş olsaq da bu həqiqətə tam inana bilmirik.

– Vadim bu gün çox tutacaq.

– Ələxüsus indi.

– Mənsə daha tutmaq istəmirəm.

– Bax, bu nəhəng parçanı da əzsək yeşik dolacaq.

– Gün göründü.

– Yer üzündə adamlar getdikcə çoxalır, balıq və heyvanlarsa azalırlar. Vaxt gələcək texnika təbiətin xeyrinə işləyəcəkdir.

– Əgər təbiət o günə kimi salamat qalsa...

– Setrakla Andronik at belində yanımıza gəlirlər.

Setrak gülümsünür...

Çantasından pendir, yağ, göyərti çıxardır.

– Al...

– Mənə verirsen?

– Hə!

– Axı niyə mənə?

Andronik Vadimi tərkinə alıb.

– Setrak sənnən dostlaşıb... Andronik də sabah qoyun öti gətirəcək. Eləmi, Andronik?

– Hə.

– Get nə qədər istəyirsən tut, – bu sözü mənə Andronik deyir.

Vadim qulağıma:

– Özünü elə göstər ki, guya elə belə də lazımdır, – pıçıldayır.

Dostum dodağını dişləyir.

Spinningi götürüb Vadimə baxıram.

– Balıq üçün çantanın böyüyünü götür.

– Götür...

Bu, Setrakın səsidir. Görən Vadim ona nə deyib. Setrak atın belində mənə çatır.

– Gəl otur. Qorxma, dinc atdır.

Setrak spinningimi götürür, atın cilovundan tutub gedir.

Pıçıltıyla:

– Yenə gəl, – deyir.

- Tək gəl, kefin nə qədər istəsə balıq tutarsan. Ayı da vurarıq.
- Mən heyvana güllə atmıram.
- Mən ataram, ətini, dərisini evə apararsan.

Görəsən Vadim ona deyib? Dünən Setrakın yanında mənən xüsusi nəzakətlə danışır, qulluq göstərirdi. Ovdan qayıdanda da yükümü götürmüşdü. Mədəmin yarası ağrıyırdı. Əliboş getdiyimi görüb Setrak qət etmişdi ki, mənim nəsə, xüsusi imtiyazlarım var. Sonra da Vadimdən mənim kimliyimi nəçiliyimi soruşmuşdu... Vadim də ona nəsə demişdi. Nəsə, lənət şeytana. Tilov atıram.

Setrak üzümə baxmadan:

- Tələsmə, qarqaranı yavaş hərlə, – deyir.

Mən əl saxladım və biz güldük. Balıqcıq lap sahilin yaxınlığında nəyəsə ilişmişdi. Özü də möhkəm. Setrak cəld soyunub bumbuz suya girir. Bədəninin daş kimi qara əzələləri tərənir. Arxa sağrılarında döymə şəkillər var: soldan siçan, sağda – pişik. Kürəyində çibinlər, göyümtül əjdaha rəsmləri, bıçaq, lüt qadın şəkilləri döyülüb. Balıqcığı çıxardır. Setrak tullanıb-düşür, qulağına dolmuş suyu çıxartmaq istəyir. Setrakdan əlli addım aralanıram. Qolaylanıram. Təkan... Balıqcığı udub tez də ağzından çıxartdı. Zərbə! İkinci dəfə götürdü. Güclə çəkib tərpedirəm. Bir neçə güclü təkan, – nəhəng bir qızılxallı balıq sudan sıçrayıb çıxır, havada mayallaq vurub suya elə şappıltı ilə düşür ki, səsi yəqin o biri sahilə də eşidilir.

Mən onun xallarını, qara belini gördüm. Bir də geniş açılmış ağzını! Görülmüş üzgəclərini, havada vurduğu mayallağı! Sarımtıl-mərmər qarnını! Sədəf qəlsəmələrini! Və son sıçrayışını... Nəsə ayağımı alışırdı. Ağrıdan qışqırdım... Ayağım od tutub yanırdı... Qarmaqlı balıqcıq balığın ağzından kapatuldan atılan kimi çıxmışdı və üçdiş qarmaq sağ buduma keçmişdi. Spinningi tullayıb bıçağı qapdım, dərinə yarım, boş-boşuna söyə-söyə, qarmağı çıxartdım. Həmişə üstümdə yod gəzdirirəm. Bu məni zəhərləmədən xilas elədi. Lövbər şah damarıma toxunmuşdu. Qatı qan axırdı. Qana qan!.. Mənə haqq olub! Setrak kömək etmək istəyirdi. Qoy rədd olsun! Qanıma zəhərləyər, heç xəbəri də olmaz. Əvvəlcə yaramın üstünü örtüdü, sonra sarğıni ona verdim. Budumu möhkəm sıxıb bağladı. Ayağım keyidi. Oturdum. Başım hərlənirdi. Sarğı qan çəkib qızardı. Ayağımı yuxarı qaldırıb uzandım, qanaxmanı dayandırdım... Setrak gölü yumruqla hədələyir, balığı söyürdü. Yenə qarmaq atıram, iki,

üç... Aha, var! Qarğını gərrib əyir, şimşək kimi sahilə doğru şığıyır, ipi güc-bəla ilə yığıb çatdırıram. Düz üstümə cumur, səmtini itirib, elə bil ağı azıb. Onun ağrısını qıçımla hiss edirəm. Özü sahilə atıldı. Ancaq bu o deyil – adi, ortabab balıqdır. Setrak vurub onu keyidir, elə bil mənim hayıfımı alır.

– Al payını.

O yəqin başa düşür ki, oyun çıxartdığını anlayıram, amma özünü o yerə qoymur.

Ətrafa boylanıram. Qarlı dağların zirvələri soyuq-soyuq parıldayır, dərələrdən tutqun buxar qalxır. Göl üstündən uçub keçən yaşılbaşlar xırıltılı və kədərli bir səsle qaqqıldadırlar. Moskvada sürdüyüm həyat, gördüyüm işlər tamam yadımdan çıxıb. Biz burda eyni zamanda müxtəlif əsrlərdə yaşayırdıq, spinninqlər, sellofan kisələr, həftə ilə gecikən köhnə qəzetlər – iyirminci əsrdə, ağ neft çırağı, şamlar – on doqquzuncu əsrdə, balığın, quşun bolluğu isə on səkkizinci əsrdə yaşamağımız deməkdir. Aqlı Setrak dünya ilə yeganə əlaqə vasitəmizdir, hətta yeddinci, altıncı əsrdə də yaşayırdıq – duzu daşla döyürük, tonqalı çətinliklə qalayırıq, dağ paldı dəmir kimi möhkəmdir, alışmaq istəmir, ağ neftsə qurtarmaq üzrədir. Lap daş, mağara əsrində də yaşayırdıq – çiy balıq yeyirik, ocaq başında sevindiyimizdən oynayır, soyuqdan, lap elə istidən, həvəsdən, bu gözəllikləri bütün dünya ilə, heç olmasa, bizə inanacaq insanlarla bölüşmək arzusundan titrəyir, vəcdə gəlirik. Böyük sevinclər məni ümitsizliyə gətirib çıxarır, nə qədər bəxtəvər olsam, bir o qədər də öz xoşbəxtliyimin, həyatımın və ümumiyyətlə, Günəşdən bu qədər uğurlu bir məsafədə uçub dolanan Yer kürəsinin vəziyyətinin qeyri-sabitliyini kəskin duyuram. Kürəmizin doğrudan da bəxti gətirib. Bir-iki milyon kilometr Günəşə indikindən yaxın və ya uzaq olsa idi – heç nə, nə bir canlı, nə də bir varlıq olardı...

Gecə o taydan külək qalxdı və özüylə tufan gətirdi. Çadırı bağladım. Keroqazdan göyümtül-acı his qalxırdı, biz qaralıb-boğulur, kor olurduq. Dostum təpiyi ilə vurub onu çadırdan atdı. Çörəyimizi yavan yedik. Vadim pul “düzəldirdi” – kağızı doğrayır və üstünə yazırdı “1 manat”, “3 manat”, “5 manat”, “10 manat”... Dostum kartı qarışdırdı... Oyuna göy gurultusu, yağış şırıltısı sədaları altında başladıq. “Üç!” – “Bir də üç!” – “Üç və üstündə də on!” – “Bir də on üstündən və bağlayıram!” – “İki cüt” – “Mən stritəm –

qurtardım” – “Mən də” – “Mən yuxarıyam...” Bankın hamısı dostumundur. “Üç, iyirmi də üstündən” – “Mən pass”¹ – “Mən də...” Bank mənimdir. “Səndə nə var idi?” – “Heç nə” – “Əjdahasan”. Külək çadırın qapılığını qoparır, kağız pulları hava axını süpürüb qaranlığa aparır. Çırağ sönür. Çadırın ağzını örtür, fənər asırıq. Vadim təzə pullar “düzəldir”.

– Biletinizi mən alacağam, – deyir.

Demə, oyunu lap ciddi oynayırıq, bank çoxalır.

Vadim:

– Kare!² – deyir.

Borca oynayırıq. Çadır soyuqdur. Qulağımız tutulub, səsımız qəfəsdəki kimi çıxır. Soyuqdur. Mexaniki olaraq əlimdəki qara na-xışlı kartı atıram – qırmızı, necə olmasa isti rəngdir. “Fləş-royal!”³.

Deyirəm:

– Pass!

Vadim:

– Otuz üstündən, – deyir.

Dostum:

– Səndə nə qədərdir? – deyər məndən soruşur.

– Fləş-royal.

Bank mənimdir. Göylər sanki qopub üstümüzə uçar. Nəfəsimiz çatmır, qulağımız batır. Ayağımızın altı sudur. Çadıra su dolur...

Vadim:

– Aradan çıxmaq lazımdır, – deyir, – yağış mövsümü başlayır.

Gedim balığa baş çəkim...

O, çadırdan tufana atılır. Keyidici, məstedici soyuq çadırı doldurur, başım hərlənir, ürəyim ağrıyır. Ürəkbulanması başlayır. Mədə yaram, deyəsən, “oyanıb”. Səma şırım-şırım sökülür.

– Çadır gölə sarı sürüşür...

– Ola bilməz!

– Yeşik yerindən tərənib, qabaq bax burda idi. Qab-qacaq da danqıldayır. Ona bax, yerindən oynayıb.

– Yamacın torpağı ilə bir sürüşürük!

– Hə, həm də su dolur çadıra.

¹ Burada; oynadım

² Aparım (*tərc.*)

³ Ən yuxarı xal

– Balıq qaydasındadır.
– Çox da sevinmə, bu, seldi, deyəsən...
– Zarafat eləmə.
– Biz elə doğrudan da sürüşürük, bir bax, yeşik gör necə yerini dəyişir.

– Hə, silkələnir... Bircə, səhər tez açılıydı...
– Hər ehtimala qarşı – iki nəfər yatar, biri növbə çəkər.

Nəm çəkmiş yataq kisəsinə girdim, başım ağrıyır, əl-ayağım titrəyirdi. Kürəyimlə çarpayının necə sürüşdüyünü duydum. Setrakın bizimçün qoyduğu şüşədən bir qurtum aldım – boğazımı yandırdı. Titrətməm keçib getdi. Külək aramsız əsir, dayanmağına ümid azdır.

Çadırın havasında nəm torpaq qoxusu var. Fənər yellənə-yellənə azacıq işıq salır.

– Arvadı niyə boşadın? – Vadim pıçılı ilə soruşur.

Mən kirimişcə bizim şimal yayını xatırlayıram.

Ancaq bu xatırladığım Vadim üçün uydurduğum əhvalatlardan deyildi, bu həqiqətən də olmuş iş idi... Biz baydarkalarda əvvəlcə Enqo gölü ilə gedirdik, sonra kiçik göllərdən keçə-keçə işıqlı, soyuq Vonqaya çatdıq. İyirmi üç astana keçdik. Bataqlıqda batıb qalırdıq. Qayıqları çiyimizə alıb aparırdıq, yol boyu arxamızca ayaqlayıb suyunu çıxartdığımız quşüzümündən qırmızı cığırlar uzanırdı. Mığmığa nəfəs almağa imkan vermirdi. Ancaq çay daşlarının arxasında suyun iti yerlərində semqa¹ vardı. Şəlalələrin altında kumjalar² oynayır və mən onların çəhrayı-mavi qarınlarını görürdüm. Bəyaz gecələr bizi sehləmişdi və mən durğun gölün üstündəki havanın necə ağladığını eşidirdim. Ağ dənizdən küləklər əsib gəlirdi...

Vadim:

– ...Sən yatmırsan ki? – Soruşdu.

– Yox.

– Bəs, yaxşı, niyə boşadın?

Mən sakitcə yağışın bizim adanı necə yuduğunu xatırladım. Bitib-tükənməyən yağış onu ümitsizlik dərəcəsinə gətirib çıxarır, bizi yoldan qoyurdu. Mariya Bolqariya səfərinə gecikməsindən qor-

¹ Qızıl balıq fəsiləsindən çəhrayı ətli balıq (*tərc.*)

² Qızıl balıq növü

xurdu. Biz avarçəkmə yarışlarında olduğu kimi qayıqları qovurduq. Qürub və qızıl dan bizim avarlardan axan sularla əks edib süzülürdü... İndi də bax, çadırdan uzanıb islanırıq. Yenə yağış tutub bizi. Yataq kisəsinin başı üstündə ağımtıl nəfəs buludu var. Hər şey islanıb, soyuyub, bir-birinə yapışıb. Mığmığalar vızıldaşır. Meşə uğuldayır. Buludlar aşağıdan üzüb keçirlər. Külək çadırdan əl çəkmir, sıxır, soyudur, Mariyaya deyirəm:

– Gəl “Düşmənlərə təslim olmaz bizim cəsur Varyaq” mahnısını oxuyaq.

– Sözlərini bilmirəm.

– Bəs “Varyaq” haqqında sən nə bilirsən?

– Bilirəm ki, bu nəşə bir gəmidir.

– Nə gəmisini?

– Şey də... qəhrəmanlar olub orda.

– Hansı qəhrəmanlar?

– İnkilabi əhvali-ruhiyyəli dənizçilər.

– Bəs sonra?

– Onları düşmənlər mühasirəyə alıblar.

– Hansı düşmənlər?

– Ağqvardiyaçılar, yunkerlər.

– Bəs sonra?

– “Varyaq”da qırmızı bayraq qaldırıblar. Hamısı döyüşə-döyüşə həlak olublar. Sonrasa mahnı doğulub.

Uzanmışıq, kirimişcə küləyə qulaq asırıq.

Küləyin coşdurduğu bomboz gölün ortasında balaca bir daş ada...

– Sən “Potyomkin” haqqında oxumusan?

– “Potyomkin!” Aha, hə, mən onu səhv salmışam e, “Varyaq”la.

– Hə, sən deyən “Potyomkin”dir. Bəs leytenant Şmidt haqda bir şey bilirsən?

– O, “Potyomkin”in komandiri olub, eləmi?

– Yox, “Oçaxov”un. Yaxşı, bəs o, nəyə görə dillərdə dastan olub?

– Yeganə mədəni leytenantdır ki, üsyan edib.

– Neçənci ildə?

– Deyəsən, on altıda, eləmi?

– Bir az əvvəl.

– Ax, bağışla, sən Allah, hər şeyi unutmuşam. Nəsə, o inqilab lehinə çıxış edib. Yaxşı, hirslənmə. Gəl yanıma, mənim sevincim. De görüm məni sevirsən?

Çadırdan çıxıram, yarmaça qalağının altına alışan kağız qoyub, üfürürəm... hamısı nəm çəkib, yaş, sürüşkəndir – yanmır... Alovun alışdırı biləcəyi quru bir şey yoxdur. “Mən onu səhv salmışam e, “Potyomkin”lə...” “Doğrudanmı Moskvanın belə yaxınlığında?..”, “Bizə bəs edər...”, “Eyninə alma...”, “Bizdən sonra nə olur olsun...”

Dizlərim islanıb, üşüyür. Üfürür, üfürürəm, alışmır...

Səhər boz, sakit və sirli idi... Biz yeşikləri qırıb, üstünə ağ neft çilədik. Uca, adam boyu alov qalxdı. Paltarımızı qurutduq, çay qaynatdıq. Çörək nəm çəkmişdi. Çiy balıq yeyib, qəndsiz çay içdik. Paltarlar, çanta, ləvazimatlar yaş və soyuq idi. Kefsiz-həvəssiz ov yerinə getdik. Çantadan sonuncu balıqçığı çıxartdım. Tilov atdım. Tilovun ipiylə sanki cərəyan keçib qolumdan vurdu. Qızılxallı balıq sudan qılnc kimi sıyrılıb çıxdı. Qəfil ip boşaldı. Cəld yığıb balıqçığı nəzərdən keçirdim. Polad üçdiş davam gətirməmiş, qarmaqlardan biri qopub düşmüşdü. Təzə üçdiş taxdım, sağa baxdım – Vadim qızılxallını çəkib çıxarırdı, rəngi avazımış, özü diqqətli idi; sola baxdım – dostum dolaşmaq düşmüş ipi bıçaqla hirsli-hirsli kəsirdi. Tilovu tullayıb, qarqaradan yeni ipi aç-aça qaçdı, ayağı ilişdi, eynəyini salıb havada tutdu və sevindi: ona baxdığımı görüb qışqırdı: “Hələ axşama çox var!” Bu səfər qarmağı uğurlu atdım, balıq o saat düşdü – astaca və əməlli-başlı. Yadımda deyil onu necə çəkib çıxardım. Mən ömrüm boyu yüzlərlə nəhəng durna balığı, qızılxallı və s. tutmuşam. Demək olar ki, hamısını da xatırlayıram – nə vaxt, harada, hansı çayda. Dostum qışqırdı: “Budur ha!” Bu zaman gün çıxdı, tilovun silon ipi gün işığından parıldadı, balıq sıçrayaraq yenidən şappıltı ilə suya düşdü, dostum dal-dalı gələrək onu sahilə çəkib çıxartdı. Vadim qaçaraq balıqçığı sahildən çox uzağa atdı... Vadimin arxasında içi qızılxallı balıqla dolu kisə tərپəşirdi. Qayalara doğru gedib sınaq üçün qarmaq atdım. Sahilin on addımlığında qarmağa göyümtül-qara rəngli qızılxallı balıq düşdü. Qarmağı çox da uzağa atmaq vacib deyil, əsas budur ki, balıq mənə görməsin. Bura suyun dərin yeridir, balıqların rəngi də tutqundur. Bunlar,

deyəsən, erkək balıqlardır. Göyümtül xalların çoxluğundan gözlərim qamaşdı, mənə elə gəlirdi ki, hava da bu xallarla doludur. Qızılxallı balıqlardan təzə xiyar qoxusu gəlirdi. Qəfil mən Dneprin doğma sahillərini gördüm, bostanlar, xiyar ləkləri, hasarlar, gicitkən kolları gözümün qabağına gəldi... Kövrəldim, elə bil boğazıma nəsə tıxandı. Nəmişlik, rütubət qoxusu, tökülmüş xəzəl ətri bu dünyadan köçüb gedən doğma adamların qərib salamı kimi mənə həmişə həyəcanlandırır, kövrəldir. Nəsə, başımı buladım. Gözüm önündəki xəyal yox oldu, ancaq indi, bu dağ səmasında, kiçik qardaşımın arıq sifəti göründü. Gözləri gün işığında qamaşdığından gözünü qıyır və gülümsünürdü. Kürən saqqalında su damlları parıldaşdı. Alnına buludun kölgəsi düşürdü. Qardaşım yaxası açıq ağ köynək geymişdi, ancaq mən bilirdim ki, bu, dağların zirvəsində bəyaz qardır. Şəppilti səsi eşitdim. Balıq kisədən sürüşüb çıxaraq, sahil çınqılı üstündə atıla-atıla özünü suya yetirmişdi. Başı hələ sahildə olsa da quyruğu, artıq suyu yarmağa hazırdı... Əlimi uzatdım. Balıq doğma mühiti çoxdan hiss etmişdi, quyruğunu suya çırpdı. Bir anda yox oldu. Qardaşımın sifəti güllürdü. Balığı o buraxmışdı. Demək, belə də lazım idi.

Birdən anladım ki, bir daha buraya gəlməyəcəyəm. Yolum başqa göllərə, çaylara, şəlalələrə düşəcəkdi.

Son dəfə olaraq bir neçə yol da qarmaq atdım. Qızılxallı balıq qarmaqlı balıqçıyı qəfil tutub saxladı. Sudan sıyrılib üzgəclərini titrədə-titrədə havada dondu. Yaddaşımda elə beləcə də – havadan asılı vəziyyətdə qaldı. Onun qara belindən al günəş süzülüb axırdı. Sonra o, suda oyan-bu yana döyükbü çırpınsa da işıqlı şüa – tilov ipi onu dayanmadan sahilə dartıb gətirirdi. Onu ehtiyatla sahil çınqılına sıxaraq, qarmağı çıxartdım, soyuq dodaqlarından öpərək yenidən gölə buraxdım. Güclü və buz kimi bədəni əllərimdən sürüşüb çıxdı. Qəlbim nəsə narahat idi. Özü də bu vəziyyətdə təkçə mən deyildim. Vadim məndən bir papiros istədi. O, çəkən deyil. Ovumun azlığına-çoxluğuna gözucu baxdı. Onun qızılxallı balıqları çox olsa da gözlərində sevinc görünmürdü.

Soyuq daşların üstündə bir qədər oturduq. Dostum bizə yanaşdı. Üz-gözümü tük basmış, üst-başımız istahatdan çıxmış, özümüz də elə bil qocalmışdıq. Bəlkə də bu mənə belə görünürdü, çünki günəş

artıq batmışdı. Çobanlar qoyun sürüsünü qəsəbəyə qovurdular. Biz onlardan Əhmədə kağız yolladıq ki, dalımızca at göndərsin. Sonra tez çadıra sarı getdik. Qayalıqdan balığı çıxartdıq. Kefi köklüklə bölüşdürməyə başladıq. Biz ovun əvvəlindən duzladığımız qızıl-xallı balıqların ən irilərini bir-birimizin əlindən qapırdıq.

– Mənim payıma hamınızdan çox düşməlidir, – deyə Vadim qəfil çox ciddi dedi. – Axı çamadanım da sizinkindən böyükdür.

– Bir-birimizin üzünə baxdıq.

Vadim incik-incik gülümsünürdü. Hiss etmişdi ki, ayrılıq və buna görə qət etmişdi ki, mümkün qədər çox götürsün və... əlvida... eləmi? Balığı aparıb kimə lazımdır bağışlayar, öz işlərini qaydaya salar... Yox, bu, xəsislik, acgözlük deyil. O, elə bil bu artıq payla hansı bir boşluğun yerinə doldurmaq istəyir...

Dostum bir şüşə çaxırla çadırdan çıxdı. Özünü elə aparırdı ki, elə bil Vadimin sözünü eşitməyib.

– Gedişimizin şərəfinə!

Məskəni göylər olan göy, əlvida. Əlvida tənhaçığım! Doğrudan da sən tək-tənhasan: burda nə bir yol-iz, nə bir adam var... Setrakla Andronik hesabdan deyil.

Dostum stəkanları yenidən doldurub məndən soruşdu:

– İndi hansı sağlığa içək?

– Qadınların sağlığına! Onlar bizdən dözümlüdürlər. Biz onlara daha yaxşı görünmək istədikdə, hətta yalan danışmağa da imkan verirlər. Qadın sirli varlıqdır, bir də gördün durduğu yerdə, səbəbsiz-zadsız hönkürüb ağladı, bir həftə sonrasa o evə kiminsə qara kağızı gəldi. Onlar əbədi qorxu içində yaşayırlar – oğul, ər dərdi çəkirlər. Oğul bikefləyib, xəstədir, oğul yürüşdədir, bu yandan da gecə yağış yağdı. Oğul əsgərlikdədir, oğulun toyudur, uşaq pis yatır...

– Qadınların sağlığına!

– Əjdahasan!

İçdik. Bir anlıq gözlərimin önündən keçdi: zirzəmidən arıq, tükü tökülmüş bir pişik sürünüb çıxdı. Pəncərədən ona bir parça kolbasa tulladım. Pişik onu o saat uddu. Elə bu an həmin zirzəmidən iki poppuş pişik balası tullanıb çıxdı və gözlərini analarının gözünə zillədi. Biri yazıq-yazıq miyoldadı. Ana pişik udduğu kolbasa tikəsini gəyirib qaytardı... Burada xoşagəlməz heç bir şey yox idi. Bu, çox gözəl idi! Dostum çaxırın qalanını da süzdü.

- İndi hansı sağlığa?
- Kişilərin sağlığına, – dedi Vadim. – Onlar böyük şair və döyüşçü, alim və əkinçidirlər.
- Qırx altıda bizim kəndin arvadları cütə özləri qoşulmuşdular.
- Sən mənim sözümlə kəsirsən.
- Yamacda atəş açıldı, atlar göründü.
- Çərənləməyin vaxtı deyil, işdən yapışmaq lazımdır.
- Çaxırımızı axıra kimi içdik.
- Deməli, balığın çoxunu sənə verək?
- Hə, əgər mən olmasaydım...
- Yaxşı, onda bircə sualına cavab ver görüm necə oldu ki, Setrak məni qəfil belə çox istədi?
- Necə olacaq, əzizim, mən ona dedim ki, sən milis kapitanısan.
- Vadim şaqqanaq çəkib güldü. O, narıncı rəngli diş balıqları çevikliklə seçir, – diş balıqlar yağlı olur, – içinə sellofan salınmış çamadana düzürdü. Dostum qəsdən balığın göyümtülünü götürdü. O, çadırın yanına gedir, papiros çəkir, tələsmədən balığı səliqə ilə düzürdü. Başımızın üstünü bulud almışdı. Kirimişcə çamadanları qayıyla sarıdıq, çiyin çantalarımızı dinməz qabladıq, çadırı sökdük. Və bizim “monolit” birliyimiz pozulub dağıldı!.. İdman çəkmələrim də sökülüb dağılmışdı. Bu daş-qayada onları bir həftədə dağıtdım. Qəsəbəyə kimi otuz kilometr yolu necə getdiyimi xatırlaya bilmirəm. Aşırımda atlar sürüşüb büdrəyir, ayaqları altındakı daşlar öz yataqlarından sıçrayıb çıxır, torpaq lehmələnir, külək gödəkcəmin ötkələrini çırpıb “atəş” açırdı. Başım uğuldayırdı, ağızım qurumuşdu, dişlərim zoqquldayırdı. Üzüm alışıb-yanırdı. Yamacların otu qırovlı olduğundan sürüşkən idi. Mən yıxılısam da ağrı hiss etmədim. Ürəyim su istəyirdi. Sürtünmüş daşların çökəklərində pıyalə-pıyalə ərimiş qar suyu göyərirdi. Onlardan acgözlüklə içir, sonra könülsüz baş alıb gedirdim. Ayaqqabılarımın altı qopub daşlara ilişirdi, ayağımı soyunmadan altlarını qoparıb atdım. Torpaq soyuq, bərk və möhkəm idi. Ayağım qançır olmuşdu, ancaq soyuq hər an ağrını keyidirdi. Əhməd bizi gözləyirdi. Yadımdadır, kətildə oturub ayaqlarımı içində qıpqırmızı su olan qaba salmışdım. Vadim çaxır dolu stəkanı qaldırdı:
- Əzizim Əhməd...

“Qaz” ikimiz dağ yollarıyla dolana-dolana gedirdi. Biz tez-tez dayanırıdıq. Hər yerdə bizi Vadimin dostları qarşılayırdı. Onun hər

addımda dost-tanışı vardı. Mən mexaniki olaraq gülür, kimlərinə əlini sıxır, çaxır içir, bozartma və dolma yeyir, qatıq içirdim. Yenidən uçurum qaşındakı yelləncək yollar! Sürət yaxamızdan yapışb bizi sərt uçurumun qoynuna çəkir, son anda sürücü maşını məharətlə döndərir, mənə, fikrən əvvəlki yolla üzəsağrı, dərəyə sürüşürəm... Heç olmasa yol qırağında balaca ağ dirəklərdən basdırılmış olaydı. Sonra, hardasa yenə də maşından düşürük. Yeyib-içir, danışb-gülür, öpüşüb-qucaqlaşır, vidalaşırıq. Yumru daşların təkər altından sıçrayaraq dərəyə uçmağına baxırıq. Sonra Əmanət peyda oldu. O bizi aparan, ancaq adını untduğumuz sürücünü əvəz etdi. Qatara gecikdik. Vadim dedi:

– Əmanət, qatara çatmaq lazımdır! Yaxşısı budur ki, minəcə-yimiz stansiyadan sonrakına sür!

– Oldu, nə deyirəm, özünüz bilin, mənim külfətim yoxdur, oğul-uşaqlı sizsiniz...

Kabinə soyumuşdu. Əmanət sürəti artırdı. Maşının qabaq işıqlarını yandırdı. Güclü işıq quşları hürküdür, qaranlığı yarıb çıxan qayalara dirənir, sərt sıldırımlar üstündə qızıl körpü kimi asılıb qalırdı. Nəsə, iri bir quş işığa düşdü, işıq onu elə dəyişdirmişdi ki, hansı quş olduğunu indi də doğru-dürüst bilmirəm.

Döngələrdə bir-birimizin üstünə yıxılırdıq. Əmanət dişlərini qıcırdadırdı. Əyləclər tükürpədicə səs çıxarırdı. Vadim bərkədən çirtıq çalır, dostumla mənə qucaqlayaraq hərbi mahnılar oxuyurdu. Əmanət incimiş kimi susurdu. Birdən Vadim Əmanətin doğma bir mahnısı oxudu – nəğmə yeknəsəq və sərt idi. Əmanət artıq dişini qıcırdatmır, nəğmənin ahənginə uyğun şəkildə başını tərpedirdi, dodaqlarında təbəssüm görünürdü. O, indi bərkədən Vadimin səsinə səs verirdi Qulyabanı...

– Hə, qaz ver, Əmanət! – Vadim qəfil qışqırdı.

Bəxtimiz onda gətirdi ki, təzə yola döndük. Bu yol daha geniş və hamar idi, Vadim saatına baxdı:

– Gecikirik.

Əmanət sürəti artırdı. Biz qatı qaranlığı yarıb keçdik. Qatara yetirmək, çatmaq lazımdır!.. Elə bil ki, indi bu, həyatımızın ən vacib işi idi. Birdən ayılıb özümə gəldim: mən hara tələsirəm? Məni kim gözləyir? Öz qocalarımın yanına, qardaşım-gilə mən bir gün gec də gedə bilərəm. Qarşıdakı döngədən qəfil bir maşın şığı-

yıb işığı düz gözümü zə saldı. Əmanət bərkdən söyüş söydü. Şükür, yaxşı ötüşdük...

– Hə, gözünə dönüm, qaz ver, Əmanət!

– Əmanət, ona qulaq asma. Artıq çatmışıq.

– Tez ol, tez ol! – deyər Vadim qışqırdı. Elə bil zalım oğlunun əyin-başı od tutub yanırıdı və o da bu görünməz odu söndürməyə tələsirdi.

Aşağıda stansiyanın işıqları görünürdü. Artıq tərpnəməkdə olan qatara çamadanları, çanta və başqa ləvazimatı birtəhər yerləşdirdik. Atılıb, vaqonların pilləkənlərindən asıldıq. Əmanətlə əməlli-başlı görüşüb-ayrılmağa da vaxt tapa bilmədik. Dostum ona əl edib qışqırırdı: “Əmanət, Əmanət...” Ancaq qatar, artıq yerindən tərpnəmişdi, sürətini artırıb fit verərək baş alıb uzaqlaşırıdı. Kupemizə dəli kimi təpildik. Elə bil hər birimizə nəsə əzab verirdi. Qovhaqov, yürüş davam edirdi...

Kupemizdə boz kostyumlu, qarayanız bir kişi əyləşmişdi. Saçı qısa və səliqəli qırxılıb. Gümüşü, cod saçları var. Gözləri nurludur. Sakit əsmər əlləri var. Köynəyinin qollarına bahalı zaponkalar taxıb. Oturub gülümsünür. Güclü, səliqəli, xoşhal adama oxşayır.

Vadim çamadanını qaldıranda səndirlədi... Qonşumuz çamadanı göydə qapıb asanlıqla saxladı, ehmalca yuxarı gözə qoydu. Mənim çamadanımı da elə... Dərindən nəfəs alıb, havanı qoxladı:

– Balıqdı?

Əziz oxucum, mən heç nəyi özümdən uydurmuram. Heç gör, ağlabatan işdir – o, gəlib bizim qatara, bizim vaqona, birbaşa bizim kupeyə düşmüşdü! Bu, təxminən ona oxşayır ki, qaranlıq gecədə göyə atəş açıb quş vurasan. Kupe qonşumuz cibindən qırmızı və-siqə çıxardı. Orada yazılmışdı ki, o bizim qızılxallı balıq tutduğumuz rayonun təbiəti mühafizə müvəkkilliyinin rəisidir...

Vadim özünü yığışdırdı.

– Bu ağlabatan iş deyil, – deyər dostum qışqırdı və vəsiqəyə bir də baxdı. – Ola bilməz! Dostum sevincək təkrar etdi.

Səsində qorxu yox idi. Mən yanılmamışdım – onun səsində sevinc vardı. Adamin üstündə Allah var! Dostum da özünə cavab-dehdi. Bunun üçün də sakit idi. Ona görə yox ki, o, təxminən icazə verildiyi qədər tutmuşdu. Qoy lap bir az da çox olsun. Təbiət, qadınlar... Onları kim anlayıb başa düşər? Qadın dildə yox, olmaz desə də,

ürəyindən keçir ki, onu öpəsən. Özü də nə qədər çox öpsən bir o qədər də şirin və əziz olarsan. Böyük işdir, beş-on balıq artıqdır... Məsələ bunda deyil. Belə günahların üstündə cəhənnəmə düşmərlər. Əgər həqiqətən də cəhənnəm mövcud olsaydı, onda yəqin ki, mənim uşaqlıq diyarımın çaylarına kraxmal zavodunun tullantıları axıdılmazdı, bu artıq əməlli-başlı zorakılıqdır. Məsələ bax, bundadır. “Əşi, bizdən sonra nə olur-olsun, bizə ki bəs edər...” Brakonyerlik isə tamam başqa məsələdir. Çayı zəhərləyirlər... Yaxşı, olmazmı, mən elə birbaşa torla tutum. Sonra da lap dinamit də atıb partlatmaq olar. Elə bax belə ha, bu, hamısından yaxşıdı balam. Həm özünə, həm də camaata sərfəlidir. Yoxsa ki, iş tapıblar... nə özləri əl vururlar, nə də səni-məni yaxın qoyurlar... Cəhənnəm olsun spinning! Uşaq oyunu oynamağa vaxt hardaydı. Top, dinamit yaxşıdır! Spinning, spinning – qılınc kimi bir şeydir, donkixotluqdur. Hə, özün də o spinningi əlinə alıb həməni kraxmal zavoduyla qabaq-qənsər dayanırsan – yel dəyirmanıyla üzbəüz duran Don Kixot kimi! Vadim brakonyer-zad deyil. Yox, yox, yox... Təkərlərin səsi başıma düşüb. Yorulmuşam. Bəlkə mənim xoşlamadığım bu Vadim o çayı zəhərləyərdi? Yox. O, direktor olsa zəhərləməz. O, tipin biridir, ancaq o qədər də yox. Vadim olsaydı, o vaxt, uşaq evində olduğu kimi, fikirləşib nəsə bir çıxış tapardı...

Dostum müvəkkilə əl verdi.

– Ramiz, – təzə qonşu özünü təqdim etdi.

Tanış olduq.

– Ramiz, əlin çox güclüdür.

Dostum dirsəyini stola qoyub Ramizi güclərini sınağa dəvət etdi. Ramiz pəncəyini soyundu. İki əsmər və güclü pəncə barmaqlarını bir-birinə daraqlayıb güc verdi. Sifətləri qıpqırmızı qızardı. Dostum sərt-sərt gülümsəyib Ramizin qolunu qatladı.

– Bir də!

– Gəl.

Dostum əvvəlcə qəsdən Ramizin onun əlini yıxmağına imkan verdi, sonra yenidən, o gözəgörünməz qüvvə Ramizin əlini qaytarıb stola yapışdırdı.

– Əjdahasan!

– Əhsən! – dedi Ramiz. – Göldə çoxmu qaldınız?

– Bir həftə.

Əl-qolunuz güclüdür, ona görə özünüzlə icazə verildiyindən artıq balıq aparmağınızı hiss etməmişiniz.

– Hə, görünür, başımız qızıışb, – deyə dostum razılaşdı.

– Başa düşürəm, özüm də balıqçıyam. Siz brakonyer deyilsiniz, baxan kimi görünür.

Vadim bizə:

– Çıxaq papiros çəkək, – dedi.

Dəhlizə çıxdıq.

– Dayanın burda.

Vaqonun pəncərə şüşəsindən əksimizi göürdüm – işıqlar, ağaclar, qaramtil dağlar sanki mənəm, Vadimin, dostumun içəri-sindən keçərək uçub gedirlər. Birdən mən yad və tanış olmayan bir adam haqda düşünürmüş kimi özüm barədə düşündüm. Bu dünyada məni incidənlər, mənim incitdiklərim olsa da təbiət önündə vicdanım təmizdir. Bunu, hətta Ramiz də başa düşür: biz brakonyer deyilik. Məgər spinninglə balığı tutub qurtarmaq olar! Çay qırağındakı qəsəbə sakinlərinin hərəsində bir tor olsa da balıq qurtarmazdı. Biz çox tutmuşduq, ancaq bir pis iş görmüş olsaydıq, vicdanımın səsi hökmən məni tutub saxlayar, mən də onları dayandırardım... Yox, bu acgözlük deyil. Bu unudulmuş həyatın xiffətidir – vəhşi təbiət, ağır zəhmət və bütün bunların mükafatı kimi – uğurlu ov. Balığısa aparıb ona-buna bağışlayacağıq. O, yaxşı adamların – xəstələrin, işin-gücün, yuxusuzluğun yorub əldən saldığı qocaların qisməti olacaq. Hətta onları Vadim öz müxtəlif işlərini sahmana salmaq üçün də bağışlasa, yenə bu məşhur balıqlar yaxşı adamlara qismət olacaq. Bəlkə xeyirxahlığın özü də hər vaxt xeyirxahlıqdan doğub-törəmir? Bəlkə o, qərəzdən-tamahdan, təşəxxüsdən, xudpəsəndlik ya qısqanlıqdan doğur? Onu bilirəm ki, Vadimin sevindirəcəyi adamlar ona sidq-ürəkdən minnətdar olacaqlar. Əgər birinə yaxşılıq etmiş olsan (ən ağıllı adam belə sadələvhdür), o da öz növbəsində – belə bir qanun var – kiməsə yaxşılıq edəcəkdir. Özü də heç bir təmənnə-filan olmadan. Ömrüm boyu mənə nə qədər alışqanlar, cürbəcür bıçaqlar bağışlayıblar, bəs hanı, indi onlar hardadır? Mən də onları kiməsə bağışlayırdım. Yaxşılıq – zəncirvari reaksiya kimi bir şeydir. İnsanlarsa – mənəvi süzgəclərdir. Yaxşılıq, xeyirxahlıq birindən o birinə keçə-keçə süzülüb təmizlənilir, saflaşır...

Vadim kupeyə qayıdıb bir neçə dəqiqədən sonra bizi çağırdı.
Ramiz maraqla dostuma, mənə baxırdı.

Dostuma:

– Əziz qonağımsan.

Mənə:

– Gözüm üstə yerin var, – dedi.

Vadim sakitcə gülümsünürdü. Yenə Ramizə nəsə demişdi.
Setrakın gözündə mən kapitandım. Bəs Ramizin?

Səhər vağzalda Ramiz bizi tutmuşdu ki, onlara dönüb səhər yeməyi yeyək. Dedim ki, tələsirik.

– Onca dəqiqə gözləyin.

Ramiz gözdən itib, tezcə də bir səbət sarı gilaslə geri qayıtdı.
Vadimin dostları bizi gözləyirdi, maşına mindik. Ramiz bizə əl etdi.
Aeroportda dostum Vadimdən soruşdu:

– Ramizə nə demişdin?

– Həqiqəti demişdim.

– Yəni nə?

– Mən dedim ki, siz ilhamlı–qanadlı adamlarsınız, bəzən çiyinizə həddindən artıq yük düşür. O isə, deyəsən, məni düz başa düşmədi. Elə bildi ki, siz kosmonavtsınız.

– Sən də ki, deməli, bizim müşayiətçimizsən, eləmi?

– Elədir ki var! Hə, necədir? Əjdahayam?

– Vadim!

– Hə.

– Al!

Vadim yığıldı. Və o saat da qalxıb heç bir hazırlıqsız–filansız dostuma güclü zərbə vurdu, dostum yığıldı. Cəld aralarına girdim – artıq camaat bizə baxırdı.

Dostum:

– Mənasızdır, – deyib əl çəkdi.

Vadim də həvəsdən düşdü. Onun bu şəhərdə görəcəyi işlər vardı, çıxıb getdi. Biz səmimi–qəlbdən görüşüb ayrıldıq, özü də bu zaman hər birimiz dərk edirdik ki, hər kəs elə öz–özlüyündə də qalacaq, heç nə dəyişməyəcək.

– Nəyim var, mənim uşaqlığım bəxtiyar olub, nədir? Mən Vadimin sözlərini xatırlayırdım.

Mənə daha başqa, çox vacib bir söz də demişdi... İkinci kursda oxuyanda özünə bir şlyapa alıbmış... Yataqxanadan çıxanda onu paltosunun ətəyi altında gizlədib, yüz metr aralanandan sonra başına qoyurmuş... Qəfil ürəyimdən Vadimi qucaqlamaq həvəsi keçdi, bundan o çox kövrələrdi...

Dostum...

– Buna baxmayaraq, o, bizi sevdi, – dedi.

– Özü bacardığı kimi.

Dostumu qucaqlayıb bağrıma basdım.

Təyyarələrin turbinləri uğuldayırdı. Beton döşəmələri yalaya-yalaya alov dilli yel dolaşırdı. Vaxtın nəfəsi sifətimizi qarsıdı. Təyyarələr qalxıb-düşür, uçuş xətti boyunca otlar qırçınlanıb qaçırdı. Dostum! Doğrudanmı biz qızılxallı balıqların buzlu sulardan pırtlayıb çıxdığı və onların göyümtül xallarıyla, hətta havanın belə sayrışdığı o yerdə olmuşuq? Məgər biz orda olmuşuq? O yerlərdə Puşkin, Lermontov olub. Kim varsa, o olub, kim yoxdursa o olmayıb! Bir dəfə uşaqkən göydəki balıqdanın qum üstündə bir anlıq hərəkətsiz kölgəsini gördüm və cəld onun şəklini cızdım. Quş uçub getdi, mənse soyumuş qumun üstündə oturub bir daha geri dönməz zamandan oğurlayıb qapdığım anın keşiyini çəkirdim. Mənim cızıb-çəkdiyim bu quş məni nə iləsə həyəcanlandırır. Suyun üstüylə artıq duman sürünürdü. Qurbağalar quruldamağa başlamışdı. Xarabalıqlarda günəş sönürdü. Şəhər bəndindəki bağda kədərli bir musiqi çalınırdı. Artıq soyuq və qaranlıq idi. Həm acmışdım, həm də üşüyürdüm, evə götürüldüm. Qərara almışdım ki, səhər hamıdan tez oyanıb öz quşcuğazımın yanına gəlim, inəklərə, ya da çimməyə gələn adamlara onu tapdalamağa imkan verməyim. Yuxudan gec oyandım, gün gözümə düşmüşdü. Öz quşcuğazımı xatırladım – ancaq çox qərībədir ki, bu səfər ona yazığım gəlmirdi. Uşaqlıqda, bizim böyüklərdən müdrək olduğumuz anlar, dəqiqələr olur. Mən başa düşmüşdüm ki, məsələ mənim bu təsadüfdən çəkdiyim balıqudanda deyil. O vaxtdan qəlbimdə bu hüduzsuz aləmdə, kainatda uçduğumuz nəhəng yaşıl quşun dərdi-qayğısı qaldı.

EPILOQ

İki il sonra dostum öz maşınında həmin gölə getmişdi. Düz bir həftəni o sükan arxasında oturmuş, Volqaboyu çöllərin istisində bişmiş, toz-palçığa batmış, gününü quru-yavan yeməklə keçirmişdi. İyunun əvvəlləri idi – didtili canını boğazına yığmışdı. Üz-gözü tüklü, sir-sifəti şişmiş, əl-ayağı didtili dişləmindən qançır, axır ki, gəlib aşırıma çatmışdı. Əhmədin köməyiylə özünü gölə yetirmişdi. Həmin axşamı gölə ilk qarmağı atmışdı. Balıqçıq suya toxunan kimi ürəyi sevinclə döyünmüşdü ki, bax, elə indicə qarmağa düşəcək...

Elə bircə bu hissədən öteri vallah, beş min kilometr yol keçməyə, yağışda-palçıqda batmağa, istidə bişməyə dəyər. Çox istəmişdi ki, qızılxallı balığı elə ilk cəhddən tutsun.

“Bir şey çıxmadı” – fikirləşib ətrafına baxdı. Unutmaməni çiçəyinin göy irmaqları dağların qar örtüyünü yara-yara yamac boyu birbaşa gölə axışırdı. Bumbuz, mavi su... Onun yorğun baxışları suyun səthini yarıb keçir, gölün səriniyi canına yayılırdı... Bal və qar ətri... Dostum gülümsündü – o, başa düşmüşdü ki, niyə bu yerləri elə bil birinci dəfədir görür. İlk uğursuz cəhdin hayıfını almışdı!.. Bir neçə dəfə də qarmaq atdı. Bax, indicə, bu saat... Sonra birdən sevindi ki, göldə balıq bir az azalıb. Nə olar ki, bəlkə də belə olmağı daha yaxşıdır, axı indi ov – əsl ov olacaqdı, indi zəhmət çəkmək, balığı axtarmaq, kəllə sındırmaq lazım idi. Mavi soyuğun nəfəsi dizlərinə yeni qüvvə gətirmişdi. Hərəkətləri getdikcə daha arxayın və inamlı olur, balıqçı qarmağı getdikcə daha uzağa atırdı. İki il qabaq hər belə bir cəhd hökmən tutulmuş balıqla nəticələnəməli idi. Axır ki, gözüne sudan tullanan balıq dəydi və dostum o yerə qarmaq atdı. Qızılxallı balıq əvvəlcə balıqçıyı götürdü, sonrasa, görünür canını qurtardı... O saat dostumun kefi kökəldi. Adəti üzrə ətrafa boylandı – ins-cins yox idi! Göl boyu qayalığa sarı yollandı və gedə-gedə də qarmaq atdı.

“Görünür, balıqlar harasa çəkilib, gizlənilər” – fikirləşdi, qarmaq ata-ata gölü ələk-vələk elədi. Qayalığın yanında axşam qaranlığı onu haqladı.

Gecə o, ocaq başında, yumşaq dərili yataq kisəsində uzanmışdı və yəqin ki, mənim bərəmdə, inşilki səfərimiz haqqında düşünürdü. Vadimi xatırlayırdı. Səhər, tez-tələsik bir-iki tikə yeyib, qızınmaq üçün gölün başına, demək olar ki, qaça-qaça bir neçə dəfə fırlandı.

Nəsə onu narahat edirdi, qanrılıb ətrafına baxdı. Hava aydın idi, tufan-filan olmayacaqdı. Setrakla Andronik də yox idi. Deyəsən, hər şey öz qaydasında idi. O, qaça-qaça balıqçığı sahilin yetmiş metrliyinə atdı, bu saat qızılxallı qarmağa düşəcək və ağzında işıq saçan rombşəkilli qarmaq sudan sıçrayıb dik qalxacaq, tilovun qarğısını dartıb əyəcəkdə. Yenə də nəsə dostumu narahat etdi. Sahildən bir az aralı sudan balıq sıçradı. Dostum ora qarmaq atdı və o saat da düşən balığın zərbəsini, dartinmasını duydu. Qızılxallı balıq havada uçur, başını bərk silkələyir, pullarında günəşi əks edir, suya baş vururdu, sahilə çıxandan sonra isə quyruğunu çınqıla çırpıb dağıdırdı. Nəhəng balıq idi. İki ildə çox böyümüşdü. Dostum onu çətinliklə yerə sıxıb qarmaqdan azad elədi. Balıq buz kimi idi. Dostum, qəfil öz ürəyində də bir soyuqluq hiss elədi, bu duyğu ona elə bil balıqdan keçmişdi. Papiros yandırdı.

“Bura gör necə sakitlikdir” – fikirləşdi. Birdən canına qorxu düşdü. Bu Androniklə Setrak görən hardadı? Dostum günortaya kimi gölə qarmaq atandan sonra başa düşdü ki, artıq burda Setrakla Andronik gərək deyillər. Heysiz-hərəkətsiz soyuq bir daşın üstünə çöküb boş-bekar gölə baxırdı. Gün günortaya qalxmışdı. Bürkü, yorğunluq və çantadakı tənha balıq artıq öz işini görmüşdü. Ağzı qurumuşdu. Əyilib su içmək istəyərkən yorğun sifəti özünə yad göründü. Suyun gətirdiyi təravət uzun sürmədi. Göl bomboş idi...

Bir çoban gölün qırağında qoyun otarırdı. O, dostuma danışırdı ki, Setrakla Andronik artıq çoxdandır ki, burda qoruqçu işləmirlər. Gölün bütün balığını torla tutublar. Sonra Setrakla Andronik gölə qayıq salıb tol, dinamit partladırmiş. İndi göldə qızılxallı balıq lap azca qalıb, onların da gözü qorxduğundan dərinlikdə gizlənirlər. Cavan, körpə balıqlarınsa hamısı məhv olub... Bu həndəverdə qartal-quzğun bir vaxt çox idi, indi onlar da uçub gediblər... Dostum göldə beş gün qalıb. Bir-iki balıq tutub. Çox heç lazımı da deyildi.

“Əgər mən bura gəlib bilsəydim ki, balıq ovunu qadağan ediblər və geriyyə tamamilə boş dönməli olsaydım, özümü daha xoşbəxt sanardım” – fikirləşərək biixtiyar gülümsündü. Ətrafda dağlar soyuq-soyuq susurdu.

Səmada reaktiv təyyarənin izi görünürdü. Təyyarə, raket, eh, raket nədir, lap adicə fotokamera... Orda, o vəhşi dağlarda, hətta fotoaparatin özü belə dostuma böyük bir kəşf kimi görünmüşdü, bu

əslində də elə belədir, sadəcə olaraq üz-gözümüz öyrəşib... Dostum insan, onun qadir ağı barədə fəxrlə düşünürdü. İnsanlar haqda – fəxrlə, adamlar barədə fəxr və dəhşətlə. Partlayıcı maddələr, məhv olmuş körpə balıqlar, yırtıcı quşlar... Dostum artıq gərəksiz fotoaparətini çantaya soxdu. Balıq tutarkən şəkil çəkdirməyimizi xatırladı, yadına saldı ki, balıq o qədər tez-tez düşürdü ki, daha şəkil çəkdirmək üçün qarmağa, artıq tutulmuş, yorğun-ölvəy balıq keçirmək lazım deyildi... “Aha, düşübdür, tez ol, çək şeklini!” Hər şey də təbii, olduğu kimi alınır – qarğı gərilib, qızılxallı balıq sıçrayıb sudan atılır... Biz duz döyəndə də, öz ilk ovumuzu bir yerə yığanda da bir-birimizin şeklini çəkirdik. Rəngli həm də adi lentlərə. Dostum Moskvada mənə zəng vurub dedi ki, həmin lent hansı səbəbdənsə işığa düşüb, korlanıb. Eh, kaş ki, ovumuzun yarısını, lap hamısını itirəydik, təki belə olmayaydı.

Mən heç özümə xas olmayan bir mütiliklə “Deməli, belə də olmalıymış” – düşünürdüm. Adama yaman ağır gəlirdi. Yaxşı, qoy lentin yarısı, lap biri xarab olsun – andırın ikisi də işığa düşmüşdü, büsbütün tələf olmuşdu. Nə isə, lentlər korlandı, balıqlar da ki tutulub qurtardı. Hətta bir-birimizi qurşağa kimi lələ dənizinə batdıığımız yerdə çəkdiyimiz şəkillər, kadrlar da əldən getmişdi. Eh, bütün bunlar hamısı olubmu görənlər? Lap əgər olubsa da bundan ürəkmi toxdayar? Bircə ümid, bir işıq da var ki, hələ olacaq, hökmən olacaq! Gölə çoxlu kürü, körpə balıq tökəcəklər və onlar da nəhəng, gözəl qızılxallılara çevriləcək. Və gölü bu səfər spinningçilərdən deyil, əsl brakonyerlərdən, iki yüz metrlik toru, partlayıcı maddəsi olan “balıqçı” əclafından qoruyacaqlar... Üst-başından balıq qoxusu gəlməyən ayrı “brakonyerlərdən” də qoruyub saxlayacaqlar gölü. Amma heyif ki, fotolentlərimiz işığa düşüb xarab oldu.

ANATOLİ KUDRAVETS

(Belarus)

MİKOLA QAYITDI

Kəndə söz yayılmışdı, amma bu sözün kimin ağzından çıxdığını heç kəs deyə bilməzdi. Şayiə yağışdan sonrakı göbələk kimi tez şişib böyüdü, qapı-qapı bütün obanı dolandı, hər ağızdan bir təzə avaz gəldi. Eşidib-bilənlərdən inananı da oldu, inanmayıanı da. Əvvəl-axır hamı bir gün gözünü açıb gördü ki, lap qızıl kimi düz imiş bu xəbər.

Dul Marfanın oğlu Mikolanın türmədən buraxıldığını Qlıboç-kada kimin yaydığını doğru-dürüst yəqin etmək müşkül məsələ idi. Hətta, deyirdilər ki, o bu gün-sabah evə qayıdasıdı. İş burasıdaydı ki, bu xəbərə inanan az idi. Zarafat deyil, kişinin oğluna yeddi il veriblər gedib, indi bəs necə oldu, heç beşcə il də ötməmiş qayıdıb?! Vəssalam-şüttamam? Bəlkə orada azar-bezara düçar olub bu zalım oğlu, ona görə buraxıblar? Bu da ağıla batan deyildi, çünki öküz kimi sağlamdı. Özü də şoferdi.

Mikola atalığını öldürdüynə görə yeddi il iş almışdı. Əhvalatı gözüynən gören olmayıb. Təkcə bunu deyirdilər ki, atalığıynan evdə bir süfrədə əvvəlcə yaxşıca vurublar, sonra kişi nəyisə elə deməyib, belə deyib. Onlar elə qabaqlarda da yola getmirdilər. Mikola atalığını çoxdan xoşlamırdı, anasını həmişə kişiyə qısqanırdı, özü də qabağından yeyən deyildi bu Mikola. Nə isə götürüb butulkanı çıxarıb kişinin kəlləsinə. Butulka da boş şampan butulkası, daş kimi ağır. Hələ üç ay qabaq Mikolaya toy eləmişdilər, elə o vaxtdan qalan butulka idi. Sözün gödəyi, yazıq qoca canını butulkaya tapşırmışdı.

Basdılar getdi Mikolanı... Kəndin bir yarısı yeddi ili çox sayırdı, bir yarısı deyirdi ki, az veriblər köpək oğluna, zarafat deyil, o boyda kişini vurub öldürüb. Bu da sözdü, indi də deyirlər ki, Mikola bu gün-sabah qayıdasıdı? Əşi, boş söhbətdi, heç kimin yox, elə anasının, Marfanın işidir, özü yayıb bu xəbəri. Çünki bu kənddə ondan başqa Mikolaya yanan bir adam çətin tapılar...

Bir də ki, qayıdır qayıtsın da. Adamlar hər yerdən qayıdırlar, əsgərlikdən, Allah göstərməsin davadan, lap dünyanın o başından. Bir ölümə çarə yoxdu, getdinmi, ta bəri üz tutmazsan. O dünyanın ağasının xasiyyəti yaman pisdi – girinə keçəni gözündən iraq qoymur.

El-oba bu xəbəri çox çözlədi, çeynədi, yoruldu. Tezliklə də unuttu. Hər kəs yenə başladı öz işiynən məşğul olmağa. Marfaynan gəlini Lusyadan savayı. Binəvalar oğlanı günbəgün, saatbasaat gözləyirdilər. Gözləyənlərdən biri də Mikolanın balaca qızıydı – onu Lusya əri tutulandan az sonra doğmuşdu. Hərçənd, bu kiçik qızıcığazın da ağı hələ bir şey kəsmirdi. Evin arvadları adam içində Mikolanı xatırlamaqdan çəkinərdilər, sanırdılar ki, o boyda qətlin bəsinə açıq-aşkar hayıfılanmaq günahdı. İşdir, Mikoladan söz salan olsaydı, kənddə çoxunun yadına qoca Larionun tələf olduğu uzaq qış axşamı düşərdi, xatırlayardılar ki, o gün heç kim bu müdhiş xəbərə inanmadı, inanmadılar ki, axı, adamı oturduğu yerdə necə öldürmək olar. O axşam Mikola dəli kimiydi, uzun nərdivanla dırmanıb çardağa çıxmışdı, ordan heç cür düşmək istəmirdi, yaxın durub onu dilə tutmaq istəyənlərin başına daş-kəsək yağdırırdı. Milisioner də gəldi, mümkün olmadı, axırda o, nələc qalıb Mikolanı tapança ilə hədələdi...

...Açıb-ağarda bilmədiyin dərd zülüm işdi... Evin arvadları ancaq öz komalarında ikilikdə qalanda Mikoladan söz salardılar. Oxşayıb, kədərlə düşünərdilər; görən Mikola qürbətdə tək-tənha necə dolanır, əyin-başı necə, nazik deyil ki, soyuqdan-zaddan qoruyurmu özünü?

Məhkəmədən bir il keçdi. Qızıcığaz da yavaş-yavaş böyüyürdü. İndi arvadlar elə bil bir az ürəklənmişdilər, yetimin atasından el içində ara-sıra söz salırdılar. Hətta, Marfa bir dəfə qonşu qarılara dedi ki, oğlu məktub göndərib, yazıb ki, orda o guya çox ağır və təhlükəli bir yerdə işləyir, özünü də pis aparmır, bəlkə buna görə rəislərin ürəyinə rəhm gəldi, işini azaltılar. Binəva Larionu – atalığını öldürmək də heç ağına gəlmirmiş, axmaqlıq edib, xatadı əlindən çıxıb.

Əlqərəz, indi kənddə zuy tutmuşdular ki, Mikola geri qayıdır.

Kənddə Mikolanın qayıtmasını hamıdan qabaq bilən total Kostik oldu. O, Mikolanı bağda dəryazla ot çalan gördü. Səhər tezdəndi, gün hələ qalxmamışdı, dan yeri təzəcə qızarırdı, Mikola isə artıq dəryazı bülövləyirdi. Evdə olmadığı bu neçə müddətdə həyəti çayır basmışdı, gicitkən ağzına götürmüşdü, gavalı–gilasların cavan pöhrələri meşə kimiydi. Mikola da dəryazı daş–kəsəyə çırp–mamaq üçün iti tərəfi ilə pöhrələri ehmalca çərtib götürürdü.

“Balam, bu nə vaxt qayıdıb? Ötən axşam Marfa televizora baxmağa gəlmişdi, bir söz demədi, heç dilini də tərpətmədi. Olmaya qəfil gəlib gecəynən?” Kostik köhnə çəpərin sınıq–salxaq cağların arasından qonşusuna göz qoyur, fikirləşirdi ki, Mikolaya yanaşsın, ya gözləsin. Mikola özü onu görüb səsləsin? Yox, yaxşısı budur gözləsin. Hələ bilmək olmaz Mikola ona necə baxacaq. Bəlkə ürəyi acıqlıdı, hayıf almaq istəyir, axı o vaxt, o məsələdən sonra Kostik sorğu–sualda, elə məhkəmədə də bir neçə dəfə danışmalı olmuşdu ki, o axşam hamamı qızdırıb Larionu çağırmaqçın Marfagilə qaçanda səsinə hay verən olmamışdı. O yaxınlaşıb pəncərədən boylanmışdı və içəridə Larionu döşəmədə tir–tap uzanan görmüşdü. Görmüşdü ki, Mikola qan–tər içində, təntiyə–təntiyə, dizin–dizin sürünüb döşəmədən qan ləkəsini silir. Allah heç kafir bəndəyə göstərməsin Kostikin gördüklərini!.. Hamısını məhkəmə danışmalı olmuşdu.

İndi Mikolaya göz qoyduqca Kostiki od götürürdü: “Zalım oğlu, heç gör bir dəyişib? Qədd–qaməti, qol budağı yerində, dəryazı da səndən, məndən yaxşı hərləyir. Elə bil yatıb gələn o deyil, mənəm.” Kostik arıq qollarına, çöp kimi nazik qılçalarına baxdı, qanı qaraldı.

Qonşunun qapısı açıldı, Marfa çölə çıxdı, yaxınlaşıb çəpər cağlarının ucuna keçirilmiş saxsı cürdəklərin birini götürdü.

Oğluna bərkdən: “Belə erkən niyə dururdun, ay oğul, qaçhaqaç ha döyül?” – dedi. Arvad sevincək olmuşdu, tez də evə qayıtdı. Sonra qapının açıq tayından Lusya şütüyüb çıxdı. Əlində vedrə vardı. Mikola arvadının quyudan ip ilə su çəkməyinə göz qoydu – quyunun çarxı hələ keçən qış sınımışdı, dəstəyi də elə buradaca otun üstünə düşüb qalmışdı – yaxınlaşıb arvadının əlindən ipi aldı, sallayıb ikinci vedrəni çəkib çıxardı, vedrəni quyunun başına qoyub arvadının yambızına zarafatla yüngülcə bir şapalaq vurdu. Lusya nazla ərinə qolaylandı.

– İndi payını alarsan, ha!

Amma Mikolanın heç tükü də tərپənmədi, durub arsız-arsız arvadının gözlərinə baxdı, baxışlarıyla onu oxşadı, elə bil nəyəsə him edirdi... Qadın başını arxaya ataraq, şaqqanaq çəkib güldü, ərini ərklə yüngülcə itələdi. “Get işini gör”, – dedi və pişik kimi çevik addımlarla çıxıb getdi.

Mikola yenə dəryazı əlinə aldı, ayaqlarını gen qoyub cidd-cəhdlə dəryazı bülövlədi, sir-sifətindən də sakitlik, arxayınçılıq yağırdı. Bu, Kostikin heç xoşuna gəlmədi. Kostik möhkəm əmin idi ki, türmədən çıxan elə dustağa da oxşamalıdır. Yoxsa bu zalım oğlu elə bil əsgərlikdən, ya da uzaq yerdən istirahətdən-zaddan gəlib.

“Çik-çirik, çik-çirik!” – Mikola bülövu dəryazın tiyəsinə çəkdi, sonra bülövü idman şalvarının arxa cibinə qoymazdan əvvəl bir an nəyəsə xatırlayırmış kimi donuxdu. Çağların arasından süzülən günəşin ilkin şəfəqləri onun üz-gözünə qondu, Mikola gülümsədi və bu gülüşə Kostik lap məəttəl qaldı. Bir az qabaq azca qalmışdı ki, gedib Mikola ilə görüşsün: neynəyəsən, ömürdür, qəzadır, adamın əlindən hər cürə xata çıxır, həm də kişi öz cəzasını çəkib qurtarıb. Larion da o dünyadan qayıdan deyil, qonşusu isə hələ yaşamalı, qızını böyütməlidir. Yaxşı, bəs bu gülüş nədi? O boyda zırıltıdan sonra hansı arsız beləcə qayğısız gülər? Hər şeyi unudar? Turalım indi o vaxtdan lap beş il keçib, axı o elə iş idi ki, yada düşəndə adamın ətə ürپəşir. Bu arsız isə lap mələk kimi gülər, elə bil beş aylıq uşaqdır. Hələ üstəlik arvadınan da mazaqlaşır... Kostik bir hovur dayanıb Mikolanın yenidən biçinə başlamasını gözlədi, sonra dönüb evə getdi. Kostik həyətə nə üçün çıxdığını da unutdu. Guya quyudan su çəkməyə çıxmışdı.

– Yenə nə olub, bir yerdə qərar tutmursan? Kürkünə birə düşüb-nədi? – Arvadı Qelka onun üstünə çımxırdı. – Sənə demədim su gətir, hay?

– Su? Hə, bu saat gətirəm, – deyib Kostik həyətə qayıtdı, vedrəni ağzınacan doldurub sobanın böyrünə qoydu. Boğuq səslə: – Mikola qayıdıb... – dedi. Qelka küncdə, qazanların yanında dümələnirdi, elə bil heç eşitmədi də. Kostik arvadına sarı döndü. – Deyirəm, Marfanın oğlu Mikola qayıdıb, bağda ot çalır. – Kostik gözlərini qırpa-qırpa sobadan alışan yarmaçalara baxırdı, gözləri qamaşırdı.

– Lap əcəb eləyib gəlib. – Qelka qəddini düzəldib dikəldi. – Marfa onu hələ keçən ay gözləyirdi. Gəlib arvad-uşağa yiyə durar. Yazıq üç ay deyildi evlənmişdi.

– Gör nə doğrayıb tökür! – Kostik arvadının sözünü yarımcıq kəsdi. – Ağzımda deyirəm, gəlib, özü də bağda ot çalır.

– Bax, elə mən də onu deyirəm də. Sən fərsiz neçə vaxtdı vələmiri ha deyirsən biçəcəm, biçmirsən, yoncanı da yağış döyüb yatırdıb, iş adamı ayırıdır, gəlidiyi bir gün deyil, odur ey, gözüne su ver, öyrən...

– Gözüne su ver! Danışdı də. Öyrən... Butulkanı ilişdirib kişinin kəlləsinə... Sən də deyirsən, öyrən!

– Yaxşı, yaxşı, bəsdir sən Allah! Elə bilirsən kişini tək o öldürüb? Araq öldürüb ey, araq! Həm də bu binəva çəkdiyini çəkib, gəlib... Bax, Kostik, budu sənə deyirəm, vələmiri çürütsən...

– İşə düşmədik! Dedim ki, biçəcəyəm, arvad, qorxma! Biçməyəndə gedib Mikolaya yalvarmayacağam ki?

– Elə deyirsən ha! Boğaz yırtmaq özümə qalır, sən çaldığını çalırsan, səndən iş görən olmaz.

– Boğaz yırtmaq niyə, arvad? Dedim ki, biçəcəyəm!

– Biçəcəyəm, biçəcəyəm! Düz bir aydır deyirsən ki, biçəcəyəm.

Kostik qapını hirsəli çırpıb çıxdı. Talvarın altından kərəntini alıb, üstünə balaca zindan bərkidilmiş kötüyü həyəətə dığırлатdı, köhnə kətlin üstündə oturub, kərəntinin korşalmış ağzını döyməyə başladı. Çəkicin səsi həyəti başına aldı. Hərdən kərəntinin tiyəsinə qaldırıb gözləri bərabərində tutur, barmaqlarıyla ağzını yoxlayırdı ki, görsün düzmü döyür, qulaqlarını isə qonşu həyəətə şəkləmişdi – ordan dəryazın səsi eşidilirdi. Bu səs Kostiki lap cin atna mindirmişdi və o, yenidən çəkici alıb bu dəfə lap canı-dildən kərəntinin tiyəsinə döyəclədi.

Qonşu həyətdən dəryazın səsi kəsildikdən sonra Kostik biçinə başladı. – Mikolanı nahara səsləmişdilər.

Əvvəl-əvvəl Kostik hündür televiziya antenasının həndəvərini gözdi (elədi)!. Kərəntini yerə atıb antenanı silkələdi. Antenaya axır vaxtlarda nə isə olmuşdu, ikinci proqramı pis tuturdu: cizgilər qatışır, ekrana ağ nöqtələr doluşurdu, elə bil ekrana xəlbirdən darı ələnirdi.

Kərənti ötüb getdikcə biçilmiş yumşaq vələmir antenanın həndəvərində vər-vər yatıb qalırdı.

Mikola qəfil yanaşdı, Kostik qonşusunun salamından, hətta, bir az səksənən kimi də oldu.

Hə, qardaş, yamanca qorxaq olmusan. – Mikola onun səksəndiyini duyub özündən razı halda gülümsündü. – Qorxma, lələşin xırda-xırda

adamlara əl qaldırmır, böyüklərdənsə çəkinir, – deyib öz əlini uzatdı. Kostik naəlac qalıb əl verdi və əli Mikolanın ovcunda itdi.

– Əşi, dedim, bir az biçərəm, bu zəhrimar da yatıb yapırıb. Arvad da səhərdən lap canımı boğazıma yıgıb, – deyər Kostik əliylə vələmiri göstərdi. Və elə bil o bu sözləri bəraət qazanmaq üçün deyirdi, özü də gözünü qaldırıb Mikolanın üzünə baxmaqdan çəkinirdi. Ona elə gəlirdi ki, bütün olub-keçən işlərdən sonra onun üzünə baxmaq mümkün deyil. Di gəl, necə baxmasın, axı, söhbət edirdilər. Axır ki, Kostik ürəklənib gözünü qaldırdı və onların baxışları rastlaşanda yazıq lap məəttəl qaldı: Mikola durub arın-arxayınca baxırdı, hətta, deyəsən güllümsünürdü də. Çox dəyişməmişdi, alınına bir-iki qırıq düşmüşdü, ağzının kənarından çənəsinə doğru iki dərin qırıq uzanırdı, amma qalan hər şey elə əvvəlki kimi idi. Kostik isə, axmaq, elə düşünürdü ki, kişi uzaq yerdə dərd çəkib baş ağrıdıb.

– Hə, bu sənşən? – Kostik indi Mikolanın gözünə lap cəsərlə baxdı. “Yo-ox, qardaş, hər halda türmə istirahət evi deyil. Başın daşdan-daşa dəyib. Rəngin-rufun dəyişib xarab olub”.

– Görürsən də, qayıtmışam... Burda da iş xirtəkdəndi. Sən öl-sən, arvadlar ev-əşiyi lap başlı-başına buraxıblar. Əşi, axı arvaddan nə umasan, arvad elə arvaddır. Darvaza yerindən oynayıb tayları laxlayıb, quyunun çarxı sınıb, yaxşı ki, hələ içinə düşməyib. Görək axtaram, təzəsini tapam. Bu tərəfdən də gicitkən həyəti basıb gavalıların pöhrəsi çəpərə boy verir. Səninki yenə bir az babatdı, amma elə sən deyən də deyil ha, aşna! – Mikola Kostikə baxıb bic-bic güldürdü, elə bil onu ələ salırdı. Əvvəllər də, məhkəmədən qabaq da xasiyyəti belə idi...

– Birdəfəlik gəlmisən? – Kostik soruşdu.

– Söz danışdı də! Birdəfəlik gəlməyəndə bəs nə bilmişdin? Bəyəm ordan adamı tətillə-zada buraxırlar? Əlbəttə, birdəfəlik. Düzdür, hələ məhkumluğu üstümdən götürməyiblər.

– Deyirəm, axı, ordan adamı elə-belə buraxmazlar. Heç kim də öz xoşuna gedib ora düşməz, hə?

– Elədir! – Mikola papiros qutusu çıxartdı. – Çəkirsən?

– Yo-ox, tərgitmişəm. Öskürək qoymur... – Kostik sinəsini ovuşdurdu. – Yaxşı, de görüm orda belələri çoxdur?

– Necə yəni “belələri”?

– Belələri də, yəni sənin kimiləri... Yəni adam öldürənlər, o da Allah göstərməsin, baş kəsənlər... Belələri...

– Hər cürəsi var... Xuliqanlıq üstə yatanı da var, bıçaq üstə düşəni də. Qəribə adamlar dünyada o qədər ki...

– Söz tapdı də qəribə adamlar! Sən bir buna bax. Vəhşidilər, canavardılar onlar. Dava-zad vaxtı ha döyül. Adamlar bir-birini müharibədə qırar. Müharibə elə ona görə müharibədir də. Yaxşı, bəs indi nə olub, şükür allaha, dünyanın düz vaxtıdır. Soruşan gərək, nə azardı dolub qarnına? Yaşa, işlə, uşaq doğ-tök, baş adama çörək ver! Yox, başlarına yer qəhətdi bunların. Gərək gedib girələr dörd divarın arasına!

– Bəs nə bilmişdin? Axı, bir də sən bu Qlıboçkadan savayı nə görmüsən? Amma mən gördüyümü görmüşəm, qardaş. Sən burda göbələk kötüyə yapışan kimi bitib qalmağına baxma. İndi cavanlar hər şeyi öz gözüylə görüb yadda saxlamağı, yoxlayıb öyrənməyi xoşlayırlar.

– Evin tikilsin, baxsınlar da qadağan eləyən var bəyəm? Yox canım, onlar bıçağı əllərinə alıb camaatın qabırğasını soymağı xoşlayırlar. Onda da yapışib boyunlarının dalından basırlar qoduqluğa. – Kostik qoşa barmaqlarını çalın-çarpaz qoyub gözünü tutdu. – Bax, bura barmaqlığın dalına: mən səni görürəm, sən isə məni yox. Bax, belə!

– Dünyada çox şey olur. – Mikola köksünü ötürdü.

– Ta bundan artıq nə olacaq? Elə bunnan da məsələ bitir... Yaxşı, bura bax, Mikola, de görüm türmədə qorxub eləmiridin?

– Nədən qorxacaqdım, uşaq-zadam bəyəm?

– Uşaq olmağına uşaq deyilsən... Amma yenə də... Deyirəm bəlkə... Eşitmişəm, deyilənə görə ölənlər tez-tez öldürənin yuxusuna girir. Larion yuxuda girmirdi ki?

Mikola susdu. Papirosun kötüyünü çeynədi.

– Yox... Bir də, orda buna vaxt hardandı?

– Necə yəni vaxt hardandı? Bəs yeddi il vaxt deyildi?

– Yeddi məhkəmə verəndi, mən beş oturmuşam.

– Doğrudan e, yeddi nədi dedim? – Kostik tez səhvini düzəltdi, Mikolanı başdan-ayağa süzdü, hiss etdi ki, ona hələ indi çatır ki, qarşısında dayanan Marfanın Mikolasıdır, beş il türmədə yatan həmə

Mikola. Və Kostik indi onunla əməlli-başlı maraqlandı. Özünü o yerə qoydu ki, guya Mikolanın zəhləsini tökdüyünü bilmir.

– Sən bir de görüm, heç əsil dağ görmüsən? Daşlı, qayalı dağ! Əsil dağ! Ta bizim bu yal-yamac kimisini yox... Görmüsən? Heç qırx metr hündürlükdən yerə baxmısan? Yox! – Mikola papirosun kötüyünü yerə tüpürdü. – Görməsisən ki? Ömründə o cür qəlbilikdə işləməmişən də! O qüllənin təpəsindən yerdə adam qarışqa boyda görünür!

– Bəyəm sizi oralara dırmanmağa məcbur edirdilər?

– Heç kim heç kəsi məcbur eləmir. Özün könüllü gedirsən. Lap oynaya-oynaya. Ev-eşiyini, balalarını tez görmək istəyirsənsə, özün gedirsən. Yoxsa elə bilirdin ki, Mikolanı elə-beləcə vaxtından qabaq buraxıblar, hə? Yox, bala, indi axmaq adam az tapılar. – Mikola yerdən bir qılçıq alıb dişlərini arasına qoydu, dişləyib tüpürdü. Sifəti quru və kinliydi, səsi elə bil lap uzaqdan gəlirdi.

– Orda, qardaş, həyatın nə demək olduğunu yaxşı anlamağa başlayırsan. Fikirləşəndə ki, artıq iyirmi beş yaşın var, bu işıqlı dünyada hələ heç nə görməmişən, şirin bir şey dadmamısan, sevib-sevilməmişən – dayaq nədir, lap düz divara da dırmaşırsan.

– Elədir, kim yaşamaq istəmir ki?

– Əşi, sən nə qanırsan belə işləri! Kaş yerimdə olaydın, onda bilərdin!

– Orası da düzdür. Xiffətdən, xəcalətdən ölərdim. Zarafat deyil, o boyda adamı öldürəsən...

– Mən onu demirəm, – Mikola dişi ağrıyırımı kimi üz-gözünü turşutdu. – Mən türmədən, dustaq həyatından danışırım... Nə isə, yada saldıq, xatırladıq, kifayətdir. İndi ayrı şeylər düşünmək vaxtıdır. Yığışdırdım, səni gördüm. Dedim, qoy bir kişiyyə dəyim, hal-əhval tutum. Nə təhər olsa, çoxdandı görüşmürük.

– Elədir. Allah önlərə rəhmət eləsin. Öz dərdimizdən danışmaq. Mənim televizoruma da nə isə olub; ikincini fərli tutmur... Emalat-xanaya da getməyin xeyri yoxdu, getsən də bir şey tapmayacaqsan o xarabada. İndi orda adam əlindən tərpənmək olmur. Hamı ordadır – Rıqor da, mexanik də, Ales də... Özün bilirsən, biçin vaxtını, ara qarışb, it yiyəsini tanımır, kolxozun işi də ki xirtdəkdəndi – bu gün bir şey sınır, sabah başqası, bir tərəfdən də bu camaat özünü əli yabalı, dırmıqlı təpir ora, yazıq ustalar heç baş qaşımağa macal tapmırlar. Dünən kərəntini düzəltməyə getmişdim, yaxın duran olmadı.

– Mən bir baş çəkim, bəlkə bir şey çıxdı.

– Get, nə deyirəm, yolunna qalma. Elə mənim də işim çoxdu, biçiləsi, maşallah, gör nə qədər yerim var. Gün andır da lap qalxıb göyün üzünə. – Kostik günəşə baxıb tələsik dəryazı bülövləməyə girişdi.

Mikola dönüb öz həyətinə getdi, ordan da küçəyə çıxdı. Emalat-xanada çox ləngimədi, yarım saat sonra artıq evdə idi. Kostik ürəyində: “Hə, bəs mən demədim ki, dəmirçilərin işi başından aşır? Sənə vaxt hardaydı” – fikirləşdi, sonra diqqət edib gördü ki, Mikola əliboş qayıtmayıb, qarmağa keçirib çiyinə atdığı cəftələrdə təzə yivlər cingildəyirdi, baltanın itilənmiş ağzı gün işığında gümüş kimi parıldaıyordu. Dəmirçi Rıqor, adətən, bıçaq və iskenədən savayı ayrı bir şey itiləməzdi. “Gəl indi bu Rıqor köpəyoğlundan baş aç. – Kostik başını qaşıya-qaşıya düşündü. – Dünən məni qovdu, amma bu avaraya yiv də seçib, hələ üstəlik baltasını da çarxa çəkib...”

“Avara” dilxor kimi idi, həyəətə girən təkə də işə başladı.

“Mənim kərəntimi əyər-əksiyini düzəltməyə vaxt tapmır, deyir, canın çıxsın, özün əlləş, tap, düzəlt. Amma buna gör nə canı-yananlıq eləyib”. Kostik fikirləşdikə Rıqora hiddəti lap çoxalardı. O, kərəntini həvəssiz hərləyir, vələmiri biçirdi.

Bağı biçib qurtardı, tövlənin arxasına keçdi, yoncalığa çıxdı. Burda işi lap çətinə düşdü: yonca sıx və hündür idi, di gəl onu yağış, dolu döyüb, əməlli-başlıca yatırtmışdı. Bilmədi ha tərəfdən girişsin... Axır ki, günortaya yaxın Kostik bir az biçə bilmişdi.

Təzə biçilmiş sərin yoncanın üstünə uzanıb bir hovur toxdadı, günün əyilməsini gözlədi. Yenə durub kərəntini götürdü. Bu səfər əvvəlkindən yavaş işləyirdi, yorulmuşdu, tez-tez əl saxlayıb nəfəsini dəririrdi. Andır kərənti yenə korşalmışdı, bülövləmək lazım gəlirdi.

Mikola öz həyətinə dümələnirdi. Axşama yaxın şər qarışanda o, Kostik tərəfə keçdi.

– Yaxşı, boşla işi, bizə gedək.

– İşim çoxdu. – Kostik könülsüz boyun qaçırarsa da, getmək istəyirdi. İş zəhləsini tökmüşdü, bir tərəfdən də arvadından çəkinirdi.

– Əşi, yaxşı, sən Allah, ağciyər olma, Qelka evdə yoxdu, bizim arvadla xırmana gediblər. Bir azdan onlar da gələr, adama bir stəkan vururlar. Gedək, gedək, bizdə hər şey hazırda.

– Yaxşı da, əgər arvadlar da gələcəklərsə, sən deyən olsun.

Kostik Mikolanın ardınca düşdü.

Kostik biçən müddətə Mikola darvazanı dikəldib, yerində oturtmuşdu, cəftələri dəyişib təzəsini salmışdı, maşın yağıyla yağlamışdı. “Allahsızda fərasətə bax, gör nə boyda iş görüb”.

Kostik Mikolanın səhərdən bəri gördüyü işləri gözaltı götür-qoy elədi, paxıllığı tutdu. Bir belə işi görmək üçün Kostikə heç üç gün də bəs eləməzdi.

Samanlığın qapısına da təzə cəftə salınmışdı. Kostik ürəyində fikirləşdi: “Bax, bu, nahaq yerə, köhnə qarıya nə təzə cəftəbazlıqdır?” Dəmir qarı döyülüb əzilmişdi. Bu hələ o gecədən, Mikolanın çardaqda gizlənilib, camaatın başına daş-kəsək yağdırdığı gündən qalmışdı. Və Kostik həmin gecəni – Mikolanı dilə tutub, milisioneri, haya yığılmış adamları xatırlayıb yenidən üşəndi.

O vaxtdan beş il keçir və o gündən bu günə Kostik bu evə vurtut iki dəfə girmişdi, indi də ayağını astanadan içəri qoyan kimi gözləri döşəməyə zilləndi. Bir vaxt Larion orda tir-tap uzanmışdı. İndi həmin yerdə, köhnə palazın üstündə iri bir odun parçası düşüb qalmışdı, bu odun elə o vaxt da burdaydı, böyründə də qan gölməcəsi vardı. Kostik bu gün də o odun parçasını gördü və ona elə gəldi ki, bu elə həmin oduundur, böyründə də yenə nəşə qaralır.

O, pəncərənin yanında durmuşdu – Mikola ilə Marfa Kostikin hara baxdığını duydular. Mikola üz-gözünü turşutdu, Marfa isə tez əl-ayağa düşdü.

– Yaxın gəlin, buyurun bura, stolun başına keçin. İş qaçmır ki, rəhmətliyin uşağı. Bəlkə əlini yumaq istəyirsən, Kostik, qaçım su gətirim!

– Pis olmazdı, – deyib Kostik razılaşdı, qayıdıb həyəətə çıxdı. Əllərini yudu, Marfanın çiyindən əsdiyi məhrabayla əlini silib evə keçdi.

Görünür, onları çoxdan gözləyirmişlər. Süfrədə nə desən vardı. Boşqablardan və araq şüşəsindən savayı, burada bir şampan butulkası da qaralırdı.

Kostiki elə bil qəfil ilan sanırdı. “Yəni bu həmin butulkadı? İşə bax e, bunu niyə indiyə kimi tullamayblar?”

– Qorxma, ay Kostik, onun içindəki araq deyil. – Marfa Kostikin baxışını ayrı cür yozdu. – Alma şirəsidir, deyirəm, bəlkə içən oldu. Bu payız Lüsyə ilə çəkmişik. On litrə qədər olardı, elə eylə də qalib.

Kostik əlini yellədi, yəni şirə deyirsən, şirə olsun, gözaltı araq dolu balaca stəkanı maşırıladı, fikirləşdi ki, əlac nəyə qalır, gor qonşusu yuq, it-pişik kimi dolanmayacağıq ki...

– Götür, Kostik, götür, mən də sizlə bir qaldıracağam. Bundan böyük bayramımız olmayacaq bu evdə. Allah köməyiniz olsun. – Marfanın gözləri doldu, burnunu çəkib tez ətəyi ilə gözünün yaşını sildi, elə o saat da sevincək gülümsündü. – Götürün, ay kişi qırıqları! – deyib özü hamıdan qabaq stəkanı boşaltdı.

– Əşi, nə ola-ola... – Kostik də stəkanı qaldırdı.

Marfa bir az onlarla oturub iş-güc dalınca çıxdı. Kişilər tək qaldılar. İçki yaxşı getmirdi, nə Kostikin, nə də Mikolanın sən deyən vurmaq həvəsi vardı, yəqin bunun bir təqsiri də istidə idi. Mikola bir-iki dəfə stəkanları ağızbaağız doldurdu, özü axıracan vurdu, Kostik isə yarımçıq içirdi. Kostiki həvəsləndirməsinə baxmayaraq Mikola özü dilxor və kefsiz idi. Kostik tez-tez burnunu çəkir, komanın qaranlıq küncələrinə göz gəzdirdi, ara-sıra özü də bilmədən baxışları hərlənib şampan butulkasına, bir də odun parçası düşmüş həmin yerə dikilirdi.

– Bilmirəm bu andır televizora nə olub! – İndi elə bil Kostiki darıxdıran televizordan savayı ayrı bir şey deyildi. – Birincini yaxşı tutur, ikincidə korlayır. Keçirdən kimi ekranı duman alır. Əvvəl elə bildim antenadandı, çox əlləşdim, bir şey alınmadı. Bir də görürsən yaxşı kino verirlər, konsertdən-zaddan gedir, səsi gəlir, di gəl göstərmir.

– Televizordan başım çıxmır, qardaş. Yənə işığı desən, deyərəm hə. Televizor mən girən kol deyil.

– Rayona aparmağa da ərinirəm, hövsələm çatmır. Bəlkə elə böyük bir şey də deyil, Allah bilir, lampadan-zaddan bir şeyini dəyişmək lazımdır. İnsafsızlar, adamdan birə-beş artıq çəkirlər. Bacarsaydım, özüm düzəldərdim. Amma qorxuram, lənət şeytana, bir də gördün cərəyan vurdu adamı. Sonra di gəl də – cavan arvadı burda dul qoy, özün də kölləmayallaq vasil ol cəhənnəmə! Baş girməyən yerə bədəni soxmasan yaxşıdı...

– Bunu düz deyirsən, bir şey qanmırsansa burnunu soxma. Yaxşısı budur bacaran adam çağır. Həm ucuz, həm də tez... Nə isə, getdik. Qaldır görək, Kostik... Sən demişkən: nə ola-ola! Zarafat deyil, gör neçə ildən sonra üz-üzə gəldik. Hərçənd məhkəmədə üzləşdirdilər bizi.

– Elədir, üzləşdirdilər.

– Halbuki, səni heç kəs məcbur eləmir...
Kostikin stəkan qaldıran əli havada dondu. O, diqqət və həm də

bir az ehtiyatla Mikolaya baxdı.

– Düz deyirsən, məcbur edən yoxudu, heç kim də qolumdan yapışıb, zornan məhkəməyə dartmayıb.

Mikola üz-gözünü turşutdu.

– Yaxşı, yaxşı, nə burnunu sallamısan? Mən ürəyimdə kin saxlamıram... Vur...

– Vur deyirsən, vuraq də! – Kostik stəkanı qaldırıb, içdi. O indi tamam ayıqdı, kefi də, deyəsən, bir az kökəlmişdi. Mikolaya da içki təsir etməmişdi, eləcə bir babat hallandırmışdı. İçib, üstündən bir-iki loğma yedilər. Mikola ətdən bir dişdəm alıb çəngəli stolun üstünə qoydu, yumruqlarını stola sıxıb, Kostikə xeyli baxdı.

– Bilirsən, adama ağır gəlir... Tanış-tunuş...

– Nə ağır gəlir?

– Heç zad! Səni demirəm... – Mikola ara verdi. – Dəmirçixanaya getmişdim. Özün gördün də, cəftə seçmək lazımdı, balta da ki belə... Elə bil dəmir doğrayıblar onnan... Dəmirçixananın yanında Lenkanı gördüm, Zubatını deyirəm, Vitka da ordaydı, yanlarında da tanımadığım bir başqası, qara, törə adamdı, qıyıqgöz...

– Hə, təzə mühəndisdi, bu yaxınlarda gəlib.

– Deyirəm axı, təhər-töhründən bilinir ki, böyük adamdı, uşaqlar ona “siz” deyirdilər. Lenka ilə Vitka görünür, birbaşa sahədən gəlmişdilər, üst-başları toz-torpaq idi. Kombaynları xarab olub, zəncirini dəyişməyə gəlmişdilər. İşləməkdən çox mırt vururdular, hırıldaşırdılar... – Mikola əti çeynəyib uddu, Kostikə sarı əyildi. – Yaxınlaşdım... Məni görcək elə bil üstlərinə su səpdilər. Susdular. Mənə gözlərini bərəldilər, elə bil göydən-zaddan düşmüşəm. Yaxşı, turalım, o injener gəlmədi, məni tanımır, bəs bu Lenkaya, Vitkaya nə olub, biz ki, yaşadığımız demək olar bir yerdə boya-başa çatmışıq, işləmişik. Hələ heç Rıqoru demirəm, o qədər onunla bərkə-boşa düşüb çıxmış ki. Öz tay-tuşun ola-ola səni saymayalar... Əl vermək də istəmədilər. Bu da, bu injener, gah mənə baxırdı, gah onlara: yəni nə məsələdi? Axır ki, Vitka dilləndi: “Rıqor, yəqin sənin yanına gəlib...” Hı! “Yəqin sənin yanına gəlib...” Sözə bax! Guya özümün dilim quruyub. Rıqor heç tükünü də tərptəmədi: “Eybi yoxdur, gözləsin,

əvvəl sizin işi qurtaraq. Vitka da elə bil rəisdir. Mənim üçün, qayıtdı ki, “sən get ona kömək elə, biz özümüz bir əncam taparıq”, deyir, özü də o törəyə, injenerə baxır, görsün, o, narazı deyil ki... O da başıyla işarə verir ki, eybi yoxdur, olar...

– Hörmət eləyiblər də, – Kostik irişdi. – Görürsən, macal tapıblar, iş başlarından aşa-aşa. Amma mən dünən kərəntini aparanda, dedilər ki, bala, get özünə peşə tap, vaxtımız hardadı. Rıqordu, nədi, o özü dedi... Vaxtım yoxdu, – dedi. Sənə, amma vaxt tapıblar, hörmət ediblər.

– “Hörmət ediblər”... Hm... Başlarından elədilər ki, əl-ayağa dolaşmayım. – Mikola özü üçün araq süzdü, Kostiki gözləmədən qaldırıb birnəfəsə içdi. Gördü ki, Kostik stəkana əl vurmadı. – Bəs sən niyə içmirsən, hə? Qaldır, vur görək, utanma. Mən səndən inciməmişim, olan olub, keçən keçib.

– Hə, bax, buna varam. – Kostik gülümsündü, tez də özünü yığışdırıb, Mikolaya tərəf əyildi. – Bura bax, Mikola, düzü, mən o vaxt məhkəmədə, elə məhkəmədən qabaq da heç cür baş açmadım ki, sizin aranızda nə olmuşdu. Sənin o məhkəmədəki sözlərini də – nə bilim, kefli olmuşam, özümdən xəbərim olmayıb, – bir qram da inanmıram. Yalan sözdü! Düşmənçilik olub arada, ancaq düşməni belə eləmək olar?.. Kəlləmayallaq.

– Düşmənçilik deyirsən?.. Görməyə gözüüm yoxdu gorbagöru... Zəhləm gedirdi ondan... Ta qabaqlardan. Anam onu evə saldığı gündən...

– Zəhlən qaçırdı, amma çörəyini tıxırdın! Yazıq qayğını çəkirdi sənin, oxudurdu, əyninə paltar alırdı, qarnını ac qoymurdu. Həm də, necə olsa, sənə ata əvəziydi, atalıq olanda nə olar? Axı, ananla bir yastığa baş qoyurdu.

– Atalıq... Atalıq... Elə dərd burasında idi ki, atalıq idi. Atalıq – ata deyil. Elə hey mırttanırdı, deyingən idi, bir qəpiklik ağı yoxdu, ona-buna dərs verirdi, nə bilim, elə deyil, belədi, onu eləmə, bunu elə. Zəhləmi tökmüşdü... dərsini verəcəkdim. Hardan biləydim ki, bunun canı burnundadır, əl vuran kimi öləcək. Bir tərəfdən də bu zəhrimar araq. Dilxor vaxtımda nəyə dedi... Heç yadımda da deyil... Nə isə... Mən də ilişdirdim butulkanı kəlləsinə, – Mikola bayaqdan əl vurmadiqları, içi alma şirəsi ilə dolu butulkanı göstərdi. – Sonrası yadımdan çıxıb. Yadıma düşən odur ki, siz məni çardağa qovub

salmışdınız. Vəssalam... Hə, bir də, yaxşı yadıma düşdü, xatırımdadır ki, hələ komada ikən kiminsə sifəti nəi...ərə arxasından ötüb keçdi... Onda səni tanıya bilmədim, sonradan, məhkəmədə bildim ki, sənmişsən... Təfavütü nədir, sən görməsəydin də, bir başqa şahid tapılacaqdı. Cidanı çuvalda gizlətmək olmaz! İntəhası, adamın pisinə gəlirdi, xüsusən orda, məhkəmədə. Doğrusu, sənə baxıb fikirləşirdim: “Yaxşı, heç eybi yoxdur. Kostik, qismət olar, qayıdaram, sənin o topal ayağını qıraram ki, köpək oğlu, özgənin pəncərəsini pusmayasan... heç eybi yoxdur, borc olsun...” – Bunu deyib, Mikola çox uzaq, yaxşı bir şeyi xatırlayırmış kimi sakitcə güldü, Kostikin sirsifətinin dəyişməsinə, çənəsinin əsməsini görmədi.

– Deyirsən, mənə acığın tutmuşdu? Ürəyində kin qalmışdı?.. – Kostikin dodaqları gömgöy göyərmişdi.

– Düzü, hə! Kim qışqırıq salıb, kəndi yığmışdı? Sən Kostik, sən! Kim sənə yalvarmışdı ki, pəncərəni pusasan, hə?

– Mən, axı... gəlmişdim ki, hamama çağırım kişini... elə səni...

– Əşi, boşla görün. “Hamama çağırmağa gəlmişdi!”

– Yaxşı, elə tutalım, kəlləsi dağılıb, qanına bulaşan kişi olmayaydı, sən olaydın... Onda necə? Onda da hay salmayaydım?

– Söz danışdın da! Larion hara, mən hara? Larion Lariondu, mən-mənəm...

– İndi deməyin nədir, sənin sözümdən belə çıxır ki, taqsırkar mənəm?

– Baxır də... Məhkəməyə qalsa – yox, amma qonşuluqda...

– Yaxşı, bəs indi necə?... Bəlkə indi mənim günahımdan keçəsən, hə, Mikola? – Kostikin səsi titrədi, bu sözləri o az qala qışqıra-qışqıra dedi.

– Yaxşı, yaxşı, nə çığır-bağır salmısan! Ağzımda deyirəm ki, ta mənim sənnən işim-zadım yoxdu. Olan olub, keçən keçib. Keçənə güzəşt deyiblər. Yaxşısı budu, götür içək. – Mikola yenə stəkanı doldurdu. – Günahından keçirəm. Necə olsa, qonşuyuq. Bax, amma, budu deyirəm, yadında qalsın, bir də belə qələt eləməyəsən... Yoxsa... kəlləni dağıdaram...

– Necə?.. Kəlləmi? – Kostikə birdən elə gəldi ki, içində bir şey qırıldı, ürəyi qalxıb boğazına tıxandı, başında qəribə bir ağrı duydu, gözüne duman çökdü. Sağ əli öz-özünə süfrənin üstünü gəzdirdi, nəşə yumru və ağır bir şeyə ilişdi, barmaqları bu şeyin nazik boğazında

kilidləndi... Nə etdiyini tamam-dürüst kəsdirmədən, Kostik qolaylandı və bu yumru, ağır şeyi Mikolanın azacıq stola doğru əyilmiş başına ilişdirdi. Mikola başını qaldırdı, heyrət dolu, geniş açılmış dana gözlərilə Kostikə baxdı, bir şey anlamaq istədi, amma görünür, buna vaxt tapmadı, çünki gözləri süzüldü və o, kətildən tirtap yerə yıxıldı. Kostik ilan vurmuş kimi, yerindən sıçradı. Mikolanın böyründə dizi üstə düşdü, qulağını onun sinəsinə söykədi, xeyli qulaq asdı. Mikolanın ürəyi zəif və həm də elə bil ki, çox uzaqda döyünürdü.

Bu an qapı açıldı, Marfa astanada göründü. Mikolanı, Kostiki görüb özünü oğlunun üstünə atdı.

– Nə olub, ay Allah, nə olub?!

– Əşi, heç nə. Bir az söhbətləşdik, içə-içə... Sonra balaca ilişdirdim ona. Dedim, sına kimidi, sağlamdı, heç nə olmaz. Mən hardan bilim, bu belə zəifmiş. Lap ölüvayın biriymiş...

– Öldürdün! Öldürdün balamı, topal köpəkoğlu. Allah evini yıxsın, yıxdın evimi! Vay, balam, vay! – Marfanın səsi evi başına götürdü.

– Ölməyib, canı var, ulama! Yaxşısı budur, yapış ayaqlarından, çarpayuya uzadaq. Qoy özünə gəlsin... Özün də qaç, bir qab su gətir.

Onlar Mikolanı çarpayuya uzatdılar. Kostik onun köynəyinin yaxasını açıb, Marfanın gətirdiyi suyu Mikolanın sinəsinə, üzünə səpdi, oğlanın göz qapaqları tərpendi, sonra ağır-ağır açıldı, uzun-uzadı tavana baxdı. Bir azdan gözləri lap dirildi. Əvvəlcə Marfaya, sonra Kostikə baxdı, dodaqları azacıq qaçdı, elə bil gülümsünmək istədi, sonra yenidən gözünü yumdu.

– Öldürdü, bircə balamı əlimdən aldı! – Marfa yenidən ağladı. – Balam əlimdən gedir. Aman Allah, tez olun adam çağırıb hökumətə deyin!

– Yaxşı, özünü ələ al, hay-küy salma. – Mikolanın boğuc səsi eşidildi. – Qoy bir az rahat uzanım.

– Uzan, gözümün işığı, boyuna qurban, uzan... Allah göstərməsin, elə bildim öldürüb səni, üzü tökülmüş tamam öldürüb, birdəfəlik...

– Öldürməyib... Ağzı nədi, hələ öldürməyib. – Mikola zorla gülümsəyib Kostikə baxdı. – Amma yaman ilişdirdin köpəkoğlunu. Lap əcəb elədin... Hələ mənə bu da azdı.

– Ay Allah, bu nə işdi mənim başıma gəldi?.. İndi necə dolanacağıq qonşuluqda, nə təhər? – Marfa ara vermirdi.

– Camaat necə, biz də elə, – deyib Kostik evdən çıxdı.

Səhərişi lap sübhdən Kostik samanlığın arxasında yoncanı biçib başa çatdırdı. Hərdən kərəntinin ağzı korşalanda bülövu alıb itiləyir, üz-gözünü qırışdırırdı – dünənki əhvalat yada düşürdü. Sonra qaşqabağını tüküb yenidən biçirdi.

Nahardan qabaq Mikola həyəətə çıxdı, arxa tərəfdən yaxınlaşb salam verdi. Cavabında Kostik nəşə dodaqaltı donquldadı.

– Yatsam yuxuma da girməzdi ki, sənin bu balaca canında bir belə od var. Bir söz deməmiş özündən çıxırsan. – Mikola durub gözlərini qıya-qıya Kostikə diqqətlə baxırdı, sanki gülümsünmək istəyirdi, amma təbəssümü gülüşdən çox aqlamsınmağa oxşayırdı. Kostik başını qaldırmır, heç elə bil onu görmürdü, ara vermədən içirdi. – Eybi yoxdur, Kostik, çox da ürəyinə salma, – deyib Mikola udqundu. – Mən kin saxlayan deyiləm... Çox da ki, mənə əl qaldırdın. – Mikola danışırdı, amma dodağından elə bil daş asılmışdı, sözüne baxmırdı.

– Əl çək yaxamdan, özün də qabağımda dayanma! – Kostik qaşqabağını sallamışdı, Mikolanın lap ayağının dibini biçirdi. – Dayanma, deyirəm, ayağını ha biçməyəcəm.

Mikolanın üzündən gülüş silinib getdi, əndamı əyildi. Dönüb həyətinə getdi. Başını aşağı salmışdı, beli bükülmüşdü.

Və indi ilk dəfə Kostikin ona yazığı gəldi. “Hə-ə, qardaş, anası ölmüş həyat belə şeydi, gidi dünya kimi o da düzlüyü xoşlamır”.

AYVEN SAUTOLL

(Avstraliya)

METT VƏ CO

Burda oğlan və qız haqda söhbət açılıb. Onların ilk sevgiləri barədə. Vəssalam-şüttamam.

Kiminçün maraqsızdırsa, kitabı hələlik bir kənarə qoysun, onu başqa bir vaxt götürməyə səy etsin.

1

Gün yaman dəlisov gəlmişdi. Olan işdi.

Mettuyu Skott Barrel yerindən kefikök qalxmışdı və düşün altında sağsağansayaq¹ oxuyurdu, ona görə ki, gün təzəcə başlamışdı və hər şeydən göründüyü kimi necə lazımdısa elə başlamışdı, səhər yeməyi zamanı da stolun üstündən içində ananas şirəsi olan qabı və yaxud bir ayrı zadı vurub yerə salmamışdı və bir halda ki, həyatda hər şey yağ kimi gedirdi, demək onun da şəxsi dan ulduzu hardasa şərqdə doğmaqda idi. Bir ayrı izahat tapmaq, kəşf eləmək çətin idi.

Belə gündə təqvimin səhifəsini çevirib təcəübə ayın tarixinə baxırsan. Elə bil səni elektrik cərəyanı vurub. Bugünkü gün ilk dəfədir ki, olur, hələ heç vaxt olmayıb – heç vaxt olmayacaq.

Öz-özlüyündə bütün bunlar bugünkü günü böyük dəyişikliklərin başlanğıcı ola biləcəkdir qeyri-adi bir gün eləmir, ancaq hər halda havada nəşə hiss olunur. Gizlənilib, tapılıb açılmasını gözləyir.

¹ Avstraliya sağsağanları oxuyan quşlardır.

Qızıl bir qat və yaxud da, deyək ki, başqa ölçülərdə yerləşən yeni bir dünya. Naməlum bir səbəb üzündən ürəyin dəqiqədə doxsan səkkiz zərbə ilə vurmağa başlayır. Baxsan deyərsən ki, infarkt-qabağı vəziyyətdir ki, var. Özü də cəmi on beş yaşında.

Ananın səsi:

– Bu gün məktəbdən sonra idman zalında ləngimə, yaxşımı, Mett? Unutma ki, bu gün ayın üçüncü çərşənbəsidir, axşam mən gedirəm.

Darvazaya gedən yolun yarısında onun cavabında qışqırırsan:

– Yaxşı, ana! Narahat olma, ana! Əmin ola bilərsən, ana! On altı otuz bir elektrik qatırı ilə gələyəm!

Və üz tutub dayanacağı sarı yollanırsan. Çantanda hər şey öz qaydasındadır, ev tapşırığı yerinə yetirilib, yazılıb, qutunun içində səhər qəlyanaltısıdır. İçində qərribə bir yüngüllük var. Riyaziyyatdan məsələlər həll olunub, cavabı da düz çıxıb. Fransız fellərini isə lap tutuquşu kimi əzbərləmişən. Elə addımlayırsan ki, elə bil boyun ayaqyalın duranda beş fut on düymə deyil, əksinə, on fut beş düymədir. Özünü dartıb göyün üzünə qoymusan. Gözünə heç nə görünür.

Yay günəşi şəfəq saçır. Göy üzü aydın, gömgöydür.

Təzə çəkmələrin ayağını sıxmır.

Dörd yandan da quşlar elə ötürlər ki, elə bil havalanıblar.

Şose yoluyla iş dalınca tələsən maşınlar şütüyürlər, hiss edirsən ki, onların hər bir boltunu, hər bir yayını sürətli hərəkətdən doğan həyat sevinci dilləndirir.

İşıqbəndlər küçənin bu tayından o tayına bir-birinə göz vururlar.

Poçtalyon öz düdəyində elə fit çalır ki, elə bil əli fleytalı birisi yanğınsöndürən nərdivanı ilə üzüyuxarı dırmanır: “İ-i-i-i-i-ip!”

Az qalmışdı ovqatını korlasın.

Bağlı yolbəndin üstündə qırmızı işıq o yan-bu yana yellənir, böyründən uzaqlara tələsən qatar ötüşür, pəncərələrində üzlər, üzlər, üzlər görünür və təkərlər strelkaların yanında ritmik bir səslə taqqıldayırlar.

Bu səsləri musiqiyə düzsən nə olardı!

Dalan və döngələrdən çıxıb bir-birinin ardınca uşaqlar elə hey gəlirlər, hamısı yuyunublar, tərtemizdirlər, əyinlərində boz flaneldən pencəkləri var və yol gedə-gedə də bir-birlərini yaşıl palıd qozası ilə atəşə tuturlar.

Və əgər o, indi hər şeyi olduğundan gözəl görmək azarına tutulubsa onun da səbəbi bugünkü gündür. İstər-istəməz tutularsan belə azara. Dördüncü sinifdə ingilis dilindən dərs deyən müəllim qoca Mak-Nelli indi burda olsaydı özünü kürsüyə yıxıb, üzünü yelləyə-yelləyə deyərdi:

– Barrel, sənin, yəqin ki, qızdırman var.

Bəli də özünü lap əla hiss edir.

– Salam, Piytrest. Salam, Cok. Salam, Stiven. Eşq olsun, Keyt. Fərsiz, salam.

Hər şey adi, başqa günlərdə olduğu kimidir. İlk baxışda belədir. Hamısı köhnə uşaqlardır. Sözlər də elə həmənki sözlərdir.

– Ey, sən Piytrest, ehtiyatlı olsana, bax də, gör öz sarsaq qarmağını hara dürtürsən! Nədi, yoxsa, ağız-burnun əzilmək istəyir?

İlk baxışda hər şey adi qaydasındadır. Amma, əslində, sən demə elə deyil. Havada, nəşə, elektrik cərəyanına oxşar bir şey hiss olunur. Bunu izah etmək çətindir, elə bil ki, cərəyan altındasan. Sanki belə bir günü əl-ayağını uzadıb boş-bıkar keçirirsən, bu, yepiskopun kilsədə: “Allah yoxdur!” deməyi kimi bir şey olar. (Obraza bax də! Lap qoca Mak-Nellinin ruhundadır!)

Belə bir günü, ötüb sovuşmamış, gərək havada tutub saxlayan. Perronda, turalım, belini dikəldib, hamıya, hamıya car çəkəsən:

“Bu gün mən sizin deyiləm! Bugünkü gün məndən öteridir! Heç sizin bu andıra qalmış elektrik qatarınıza da əyləşmirəm. Ömrümdə bir dəfə kefim nə istəyir onu da edəcəyəm!”

Məsəlçün, nə?

Məsəlçün, deyək ki, elə bu elektrik qatarında sonuncu dayanacaq kimi getmək olar. Hə, bilərlər onda. Nəyi pisdirdi? Düşməyə-sən, lap sona kimi gedəsən.

Hə, bu da özü, dartınıb əyləclərini qıcırda-qıcırda perronun yanında dayanır, bu həmən elektrik qatarıdır ki, Mett ibtidai məktəbi bitirdiyi o Nuh əyyamından bu günə kimi Allahın hər günü onunla gedib-gəlir. Yenə də perrona yan alır, öndə maşinist aynadan boylanır, həmişəki kimi qaşqabaqlıdır, qorxusundan halı özündə deyil, dəcəl uşaqların perrondan yıxılıb təkərlərin altına düşməyindən ehtiyat edir.

Tez-gec bu olmalıdı. Bu dəcəllərdən hansı birisə əvvəl-axır öz nadincliyinin altını çəkməli idi. Di gəl, oğulsansa get onlara ağıl ver.

Heç kimə qulaq asmırlar, yamanca dəlisov uşaqlardır. Onlara fit çalırısan, durub üzünə gülürlər. Allah eləməmiş, birini basıb-eləsən sonra bəs necə yaşayarsan? Ömrünün qalan günləri baş çatladacaqsan ki, necə eləyib zamanı geri döndərəsən və bu günü yenidən başlayasan. Əyləclər qatarı dayandıra bilsin. Təkərlər relsdən düşə bilsin. Bir də axı balaca bir tifilin uzandığı relsdən qatarı hara düşürüb döndərmək olar? Qatar getdiyi yerə getməyə bilməz. Dönməzlik – bu belə adlanır. Və sən bu işdən xəbərdar olanlar üçün ömrün boyu uşaq basmış maşinist olaraq qalacaqsan. Baxmayaraq ki, balaca səfeh sadəcə olaraq özü təkərlərin altına dürtülmüşdü.

Ancaq bugünkü gün – bundan ötəri deyil. Aynanın önündə donub qalmış maşinistin günü deyil. Bu gün başqa şeydir. Mettin yanından maşinistin başı üstən iki söz görünüb yox oldu: “Genişlik Qovşağı”.

Dördüncü ildir ki, bu iki kəlmə söz hər səhər səkkiz on beşdə sürətini yavaşadıb Mettin başı üzərindən üzüb keçir və o da başını qaldırıb onları oxuyur: bəyəm azmı iş ola bilər, bəlkə heç qatarlar cədvəl üzrə getmirlər və bu mindiyi də heç onun elektrik qatarı deyil. Yaxud, bir də gördün ki, Dəmir Yollar Departamentindən hansısa bir sarsaq zarafat üçün götürüb onun qatarının istiqamətini Elis-Springşə, ya da, misalçün, Keyl-Yorka dəyişib.

Genişlik Qovşağı!

Necə də gözəl addır!

Bütün ömrün boyu şəhərdə yaşayırsan, evinin arxasından səhərdən axşama kimi hər beş dəqiqədən bir qatarlar ötüb keçir, dəmir yolun üstündə, demək olar ki, yeriməyi öyrənmisən, di gəl, bir dəfə də olsun başını qaldırmamısan, bir əməlli-başlı fikir verməmişən ki, bu nə dayanacaqdı, məktəb elektrik qatarı ilə, üçüncü dayanacaqda əgər düşməsən, Şərqi Teddinqotunu deyirəm, ötüb keçsən, axıracan getsən gedib çatacağın dayanacaq hansıdır.

Ay-yay-yay!

Və qəfil o, düz sənin başının üstündə peyda olur və sən oxuyursan: “Genişlik Qovşağı!”

Elə bil kimsə sənə teleqram vurub, ya qulağının dibində qışqırıb, ya da bir yerinə sancaq batırıb.

Fövqəladə addır!

Genişlik Qovşağı!

Bu, yəqin ki, haradasa olduqca geniş, ucsuz-bucaqsız bir düzəngahdadır. Lap mahnıdakı kimi, torpağın saralıb, ot-ələfin günəşdə yandığı, toz-torpağın göylərə bülənd olduğu yerdə.

Hardasa orda iki yol qovuşur. Onlardan biri şimala, o biri qərbə gedir. Və onlar kəsişirlər. Ətrafda, hara baxsan, qoyun sürüləri otlayır. Minlərlə qara nöqtə. Orda, düzəngahda, iki yolun kəsişdiyi və Böyük Mett Barrelin at belində ox kimi süzdüyü yerdə lap cəhənnəm istisi var.

– Uşaqlar, qapıları örtün. Nədi, başa düşmürsünüz? Belə asılsan bir göz qırpımında kəsib atar.

– Kəsər? Pah atonnan...

– Yaxşı, mister, əlbəttə.

Qapı taqıltı ilə örtülür, ancaq uşaqlar ikinci qapıdan vəqona doluşmaqda davam edirlər. Tonlarla uşaq cəmdəyi.

Budu ha. Lap adi günlərdə olduğu kimi. Basabasa düşdü.

Elə bil ekspress deyil, içinə balıq təpilmiş konservdir.

Atsız orda keçinmək olmaz. Yalançını ildırım vursun, axı, lap axırncı səfehədən başqa kim velosipedə minib Genişlik Qovşağı adlanan belə bir yerdə özünü ləhləder? Bir yerdə ki minlərlə qoyun-quzu var. Hər yerdən dəri toz-torpaq qoxusu gəlir. Qoyunların dırnağı altından qalxan toz qürub günəşi altında bərq vura-vura, – lap o qəşəng, bəzəkli şəkillərdə olduğu kimi – geniş düzəngah boyunca üzür.

Yənəmi qəşəng düzüb-qoşur? Nə olsun ki. Bu gün belə gətirib.

Hə, atsız orda doğrudan da keçinmək olmaz. Ağ at adlanan nəhəng boz kəhərsiz. O Mett deyilən budur ha, baxın. Böyük Mett atın belində gəlir, cilovu da bir əlində sərbəstcə tutub.

Bir də ki, orada həməən bu qızçığaz.

Adi qızlar da, əlbəttə ki, pis deyillər. Başları üçün. O ki qaldı Böyük Mettə – burda eləsi olmalıdır ki, lap ürəyin getsin. Yoxsa o, heç baxmaz da. Saçları qızıl şlalə kimi axıb gərdəninə tökülsün. İpək kimi yumşaq, çiçək qoxuyur, sifətinə balaca toxundumu – ürəyin gup-gup eləyir. Özü çıxıb gedəndə də ətri qalır, elə bil ki, ətrafa gül-çiçək səpələnib. Qızılgül və yaxud bu qəbildən olan bir başqa gül. Qoxulayırsan və zövq alırsan.

Öpüşəndə də elə öpüşür ki, deyirsən indicə bu saat dünyanın axırı yetişəcək və bu qızın da öhdəsində sonuncu beş dəqiqə qalıb.

Hə, qardaşlar, canım sizə söyləsin.

Çılpaq divarla düz üzüyuxarı uçub tavanın altından asılırsan heç nədən özünçün, yumruqlarıyla tavanı döyəcləyirsən. Hələ çox sağ olsun ki, tavan varmış, yoxsa birbaşa göylərə, Allahın mələklərinin yanına uçub gedərdin, həmdü-səna!

O qız, bax, orda, qonşu şöbədədir, Mettə baxdı.

Bir dayan. Kim?

Bunun heç saçları da qızılı deyil, gərdəninə-zadına da tökülür. Qəhvəyidir, olsun ki, parıltılıdı, özü də fasonla vurulub. Çox xoşagələndir. Kimdi bu qızcığaz? Haçan belə böyüdü, qəşəngləşdi? Bu gün ki, doğulmayıb?

Yaxşı, bəs o, qabaqlar, bütün ömrü boyu harda itib-batmışdı?

Qonşu şöbədə, buterbrod içindəki kolbasa kimi hər tərəfdən sıxılıb durub. Hə, qardaşlar, bu qanun kimi bir şeydir. Əgər yaxşı şeydirsə, deməli, əlçatmazdır. Eh, kaş bu buterbrodda çörək özüm olaydım.

Salam, balaca qız.

Qaranlıq parkda, ay işığında Böyük Mettlə gəzməklə aran necədir?

Bu ara nəyə iti, ucu yonulmuş çubuq kimi bir şey Mettin kor bağırsağına dirənir. Qonşu şöbədəki gözəlliyə, burdasa bu mıxçaya bax.

Ey, balaca, dirsəyini götür görüm. Dirsəyini mənə... adı nədir... diafraqmamın altından götür. Vallah, lap elə bil bihuşdarsız-filansız cərrah bıçağıdır ki var. Ya da, sanki, üçtiyəli qatil bıçağı, stilettdir. Yazıq mıxça, görünür, lap tıxac kimi kardır. Vitamin çatışmamazlığı var, burası məlumdur. Anası yeməyinə yaxşı baxmır, onun nə təqsiri, bir tərəfdən də ki, bu vaqon beləcə doludur ağzınacan.

Dərd sənəin dərdindi ki, Mett, əgər kefin kökdürsə, demək, bundan başqa heç nə etmək olmaz. Gərək özünün özündən lap zəhlən qaça ki, incəvara bu elə-belə deyil, səhərin gözü açılmamış yeməyini pis yeyən uşaqların üstünə qışqırasan.

Əşi, onun özünün bəlkə də evdə on nəfər balaca qardaşcığazı gözünün qorasını tökür. Onca dənə ip-iti mıxça. Atası işsizdir və işsizlərə yardım pulunu da çaxıra verib içir, ya da cıdırda qumara

qoyur. Anası avtomobil zavodu və ya yığma sexi kimi hay-küylü bir xarabada döşəmə yumaqla məşğuldur. Yazıq qarı. Üz-gözü qırış-qırışdır büsbütün, gözlərinin altı torbalanıb, ayaqlarını sürüyür, belinin qozu çıxıb, ağzında dişinin dördü çatmır, saçları da ki, pırpız. Hər cümə atası evə gecəyarı dəm qayıdıb ananın dişlərindən birini də vurub salır. Yazıq qarı səhərin gözü açıldandan ta gecəyədək dizindizin sürünə-sürünə yağa, benzinə bulanmış sement döşəmələri yuyub silir, balalarına zibil qutularından artıq-urtuq daşıyıb gətirir. Ya da ki, bəlkə də, fəhlə yeməxanasında əlləşir, iy verən bulaşmış boşqabları yuyur və minlərlə acgöz qarınqulunun hər birisinə beş adamın xörəyini daşıyır, böyür-başı qızardılmış kartofla verilən tonlarla balıqla, üstü kremli bulka ilə, yanı souslu ət piroqlarıyla doludu və onun bunların heç birisinə dəyib-toxunmağa ixtiyarı yoxdur. Bədbəxt qarı acından ölür, boz, çat-çat paralanmış dili ağzından bir qarış çıxıb sallanır, üzünə baxmaq olmur, elə dəhşətli sir-sifət alıb ki, hətta vurulub salınmış dişlərini belə görmürsən. Təkcə bu dəhşətli ağızdan bir qarış sallanan dili və yuvadakı quş balaları kimi ağızlarını ayırıb ağlayan on uşaqçıgazi görürsən və onların da hamısının dirsəyi yaxşıca yonulmuş çubuq kimidir.

– Ey, dost, Allahdan qorx! Nədi, yoxsa böyrümü deşib məni öldürmək istəyirsən? Nə qədər ki, sənə nazik boğazını üzüməmişəm, andıra qalmış dirsəyini qabırğalarımın arasından çıxart, eşidirsən?

Təsir elədi.

Hər cür dözümlü bir axırı var. Canlı insan daş deyil. Mett zəhmli fiquradır. Onun güclü, çox yorğun səsi var. Həmişə də səsi elə bərkədən çıxır ki, hətta Mett özü də qorxur. Başqaları da elə. Vaqonun yarısı başını qaldırır ona baxır və yazıq mıxça qorxusundan tamam büzüşür, elə vəziyyətdə düşür ki, deyərsən ki, lap öz başmaqlarının içindəcə gizlənməyə hazırdır.

Hə, bax elə bu vaxt Mett dodaqucu gülümsünür, balacaya gizlicə göz vurur, yəni ki: “Hə, di yaxşı, ta niyə əsirsən? Mən gördüyüm qədər də qorxunc deyiləm. Özün bilirsən”. Di gəl, yazıq mıxça bunu hardan bilsin, onun ki əlində bu haqda heç bir məlumat yoxdur. Böyük Mett Barrelin görkəmisə elədir ki, əgər sən mıxçasansa onda əsəblərin dözməyə bilər.

Hə-ə, sənə nə var ki, sənə işlərin yaxşıdır, Böyük Mett Barrel, sən gör bir necə hündür, boy-buxunlu, yağun səslisən. Fikirləşirsən

ki, heç nə vecinə deyil, hə? Özündən ona görə çıxıb özünü şişirdirsən ki, səndəki molekulaların sayı bir qədər çoxdur, hə? Ona görə ki, bütün məktəbdə sənə tutarlı bir şillə ilişdirəcək fərli bir igid tapılmır. Yerqazan, kütbeyin! Hətta adımları da düz-əməlli bilmirsən. Nə olsun, indi bundan ötrü mən ta adam deyil, divara qonmuş milçəyəm? Hyum böcəyiyəm? Ləqəbə bax də. Aman Allah! Ancaq, hər halda, mən də hardasa bir yerdə durmalıyam. Sənsə bir gör necə zırpısan, Heç kimə yer saxlamamısan. Heç mənim kəməyə əlim çatar, gör o neçə yüksək-dədir. Kenquru kimi tullanası ha deyiləm. Səndən yapışıb dursam nə olar? Bəs yıxılısam necə? O saatca məni tapdalayıb qanlı horraya döndərirlər. Mett Barrel, bir dayan, böyüyüm altı futu çatım, Allahın hər günü səni çaydan qabaq yağlı şillələrə qonaq edəcəyəm. Kefim istəyəndə də qabırğana-qabırğana təpikdən döşəyəcəyəm. O vaxt ləqəbimi dəyişib məni Qəssab Hyum, Toxmaq Hyum, ya da Hyum Dəmir Yumruq adlandıracaqlar. Hələ bir üstəlik Nobel mükafatı da alaçağam, di get. Şənbə günləri isə ən yaxşı futbol hücumçusu olacağam.

Bayaqkı o qəşəng qızsa şüşə arakəsmənin ardından yenə də Mettə baxır. Dalğınımı? Xəyalpərəstcəsinəmi? Heç nəyi görməyən baxışlarılamı? Demək çətindir.

Nə qəşəng qızıdır.

Mett dərinədən, lap dərinədən köks ötürdü.

Salam, balaca qız, gözləri ulduz.

Yaxşı, ay işığında gəzmək söhbətinin axırı nə oldu? Bəlkə Böyük Mettə bir öpüş bağışlayasan? Böyük Mettin yanında sən özünü arxayın hiss edə bilərsən.

Yəqin ki, bu kötöklərdən biri yanını oturacaqdan qaldırıb ona yer verə bilərdi. Bax, elə bu Uilyams, misalçün. Tərbiyəsiz korazehnin biridir. Bir də ki, axı onlar orda əyləşməyə haçan vaxt tapdılar? Ancaq onlara işarə etmək əhəmiyyətsizdir. Lap kral Kanutun dənizə geri dönməsini əmr etməsi kimi bir şeydir. Yadımdadır, bu haqda bu yaxınlarda “Ən yeni, olduqca aktiv “Ləpədəyən” yuyucu maddəsindən televiziya reklamında söhbət açmışdılar. Qoca Mak-Nelli elə beləcə də dedi: “Olduqca ziyanlı ticarət naqqallığıdır, Barrel. Hər bir təşbeh zəhərliidir. Hər bir kəlmə alver üçün nəzərdə tutulub”.

Bu qoca Mak-Nelli qəribə adamdır.

Odur ha qız şüşənin ardında necə var eləcə durubdur. Bax ha. qayıxdan yapışıb durduğu yerdəcə yellənir. Elə bil çərçivəyə

salınmış üstü şüşəli şəkildir ki var.

Bu dəmir yolu işçiləri də şüşələri bir az da təmiz silə bilərdilər. Şah tənbəlidirlər.

Gör bu uzun illər ərzində şüşənin kənarlarına necə yağlı barmaq ləkələri salınıb, lap çox papiros çəkən adamların dırnaqları altındakı sarı ləkələrə oxşayır. (Bu yerdə yenə də qoca Mak-Nelli və ona bənzər əsəbi camaat yadıma düşdü).

İşə bax da, çərçivə əvəzinə yağlı ləkələrin əhatəsinə qızların sifətini salıblar. Özü də yaxşı qızların. Əntiqə qızların. Əyin-başları geyim-kecimli, səliqəli qızların. Görəsən bu qızlar niyə sürtülüb rəngi getmiş, dizləri yamaqlı cins şalvar geyinirlər? Eh, Mett, sən demə, çox geridə qalmış, köhnə fikirli adamsan.

Bu qızın adı necə olmalıdır?

Co?

Yaraşır. Bu qızda Coya oxşayan nəşə var.

Əgər bir əməlli-başlı yadıma salıb, illərin daş divarı ardından xəyalına gətirsə xatırlayar ki, o qız onunla birlikdə ibtidai məktəbdə oxuyub.

Bəli, bəli, elədir ki var. Və bütün bu illər boyu hardasa bir qədər arxada olub. Yəqin ki, bir-iki sinif balaca olar? Ömründə bir kəlmə də kəsməyib onunla. Fikir verməyib ona. İtkiyə bax də! İndisə onu xatırlamaq – yarısı itib-batmış tapmacanı düzüb-qoşmaq kimi bir şeydir. Deyəsən, o qız qabaqlar da elə həmişə onunla bir elektrik qatarında gedərdi, amma təkcə qabaq-qənşər düşməzdilər. Bürkülü axşamlarda stadionda da gözə dəyərdi, amma başqa qızların əhatəsində və onların yolları heç vaxt kəşiməzdi. Deyəsən, Gəncələr günündə nümayişçilərin sırasında gedirdi, hansısa kilsənin bayrağını aparırdı. Yoxsa bu tamam başqa bir qızıdır? Yox, o elə gənbəldi ki, üzü, əlləri də həmişə yapışqan kimi olardı – eynən nəşə şirin bir şey sorardı, elə bil bunsuz canını tapşırıraqdı. Yada salanda adamın indi də ürəyi bulanır.

Genişlik Qovşağı.

Hə, stansiya üçün bundan yaxşı ad ola bilməz.

Orda bütün yollar qovuşurlar.

Uzun-uzadı dəmiryolu relsləri və onların üstündə manevr edən paravozlar. Cürbəcür fit və səslər, üstü taxıl qalaqlı hündür platformalar. Hər tərəfdən qatarlar yanaşırlar. Mal-qara və heyvan üçün

vaqonlar, kömür yüklənmiş açıq platformalar, gümüşü sistemlər. Qulaqbatırıcı fit səsi. Böyük Mett sürət qatarını Hind-Sakit okean magistralı ilə gurultuyla sürür. Ağır yük qatarları və şəhəratrafi elektrik qatarları qonşu yollara keçirlər ki, ona yol versinlər.

Ümumi heyranlıq. Qızların gözləri kəllələrinə çıxdı. Həsədlə ardınca boylanırlar, o isə buxar buluduna və səsdən də sürətli hərəkətin tozuna bürünüb qərbdə gözdən itir.

Bəs bu nə deyən şeydir – səsdən də sürətli hərəkət tozu?

Və yenə də həmən o ilahi gözəl, kəmər yerinə tökülən qızıl saçlar. Adamın başına hava gələ bilər! Hansı dayanacağına çatdın, qız o saat özünü yetirir, şəxsi raket təyyarəsində uçub gəlir.

O:

– Mettyu Skott Barrel, – deyir və səsi titrəyib qırılır, – bəs sən mənim bütün həyatım boyu harada idin?

Özü də bu tək bu gün belə deyil. İki ilə yaxındır ki, onunla belə işlər baş verir. Ani maddiləşmə, Futbol yarışı zamanı və fransız dili dərslərində, ya da elə idman zalında, paralel tirlər üzərində dik əlləri üstündə duran vaxt. Aydın səmada göy gurultusu kimi. Qorxulu, təhlükəlidir hətta. Dövrənin yarısında havada asılıb qalmısan, dirsəklərin bükülüb, əzələlərin gərilib nəğmə oxuyur, pəncələrin titrəyib əsir ağcaqayın yarpağı kimi, az qala tavanın çatma tirlərinin altındasan. Elə bu an – ala ha! Özüdür ki, var. Həmənkə gözəl qız. Hansısa qüdrətli bir hiss onun sinəsinə dolub, öz güclü qanadlarında onu göylərə qaldırırdı. Görəsən necə oldu ki, o yıxılıb sür-sümüyünü xurd-xəşil eləmədi?

O qızın adı, deyəsən, Yelena kimi bir şeydir. Yaxud da Rufdu. Ancaq əsasən – Yelenadır, çox az-az elə günlər olur ki, Yelena adı əl vermir. Hələ bu qızıl saçlar azmış kimi, üstəlik elə də gözəl sifəti var ki, baxanda adamın dizləri bükülür və Mett həmişə hər an onu axtarıb gəzir, o zalımsa hərdən adamların içində gözə dəyir, ya da küçənin o tayında görünüb yox olur. Hər dəfə də o, tez-tələsik onun dalınca düşür, özünü tələsdirir, axı belə olmaz və hər dəfə də, nəhayət, məlum olur ki, bu o qız deyil. Həmişə, mütəmadi. Hərdən dönüb baxır, qorxmuş, ürkmüş olur bu zaman gözləri. Bəzən baxırsan ki, lap kifirin biridir, di gəl saçları qızılı ipəkdir. O, elə yerindəcə ölərdi əgər beləsi qanrılıb geri baxsaydı və məlum olsaydı ki, bu odur. Durduğu yerdəcə yıxılardı – vəssalam.

Yəqin ki, bu yeni forma qəbuletmə, yeni şəklə düşmə sözsöhbətlərində nəşə var. Axı, başqa cür necə başa düşmək olar? Çox ola bilsin ki, onlar bir-birlərini bir ayrı minillikdə, ötüb-keçən minillikdə sevir. Misalçün, səlil yürüşləri zamanında. O qız da başına çarşab atıb çadırda oturarmış, ya da hərəmxana əsri imiş, buna görə də onun qıza əl yetirməyə heç bir imkanı olmazmış. Qəti – istəyirsən ağla, istəyirsən yıxıl öl. Onları həmişə nəşə ayırır bir-birlərindən. Məsafəmi, vaxtım, cəmiyyətdə tutduqları mövqəmi, ya da həlli mümkün olmayan bir ayrı məsələmi? O qız həmişə əlçatmaz olaraq qalır. Heç olmasa, bir gözünün ucu ilə ona baxmaq olardı, barmaqlarının ucuyla da olsa toxuna biləydi!

Yox, əlçatmazdır. Nə qədər çox ona doğru can atsan, bir o qədər də geriləyir, uzaqlaşır. Elə o zamandan da o, həmən qızı bu həyatda, o birisində, digərində axtarıb arayır... Ancaq hər dəfə də onlar ya dünyanın tamam başqa-başqa guşələrində, səmtlərində doğulurlar, ya da bir-biri ilə heç bir əlaqəsi olmayan uzlaşmayan əsrlərdə göz açırlar işıqlı dünyaya...

Genişlik Qovşağı qəfil çönüb olur səpilib dağılmış təzə ot yığnağı. Bəs nə? Öz işindir.

Qalın tükli, qəşəng, yaşılca xalı. Çəmən. Qaymaççiçəkləri. Tüklicə, zərif mamırlar. Qız yalın ayaqlarıyla topuğunacan ota bata-bata yaşıl xalının üstü ilə addımlayır, yuxarıdan isə günəş şəfəqləri süzülür və onun qızıl saçlarını alışıdır. Onun əynində nəşə dümağ, yüngülcə bir don havada yellənir və elə bil ki, kiminsə əli sənin ürəyini ovcunun içinə alıb silkələyir, heyrət və heyranlıqdan az qalır ürəyin getsin. Elə bil bunu ondan öteri edirlər ki, kişiləşsən, öz-gözünün zərif uşaqlıq tükü tökülsün.

Yaxşı, bəs bu hardan ağlına gəldi? Pis deyil, vallah. “Uşaqlıq tükü tökülsün...” Bu sənin üçün telereklam deyil. Qoca Mak-Nelli eşit-səydi nə olardı! Əşsi o, sadəcə olaraq ölər heyrətindən və uşaqlar da astaca marş sədaları altında onun tabutunun ardınca mərkəzi qəbristanlığa gedərlər. Təbillərini gurultu ilə döyəcəyə-döyəcəyə.

Burada bütün Şərqi Teddinqtonda ingilis dilini hamıdan gözəl və incəliklərinə bən Herbert Mak-Nelli yatır. Heyrətdən ölüb. Mettin sayeyi-mərhəmətilə.

Bu balaca Co isə yenə də sənə baxır.

Guya ki, anadangəlmə hazır, abırlı vəziyyətdə doğula bilmirlər. Yoxsa, hələ gözlə ki, bunlar böyüyələr. Şeytan da baş çıxarmaz bu işdən. Burunlarının suyu axır, üst-başları həmişə nədənsə şirə, dodaqları şokolada bulaşır. Adamı ömürlük qadın cinsindən iyrendirə bilirlər.

Bu cırdan Conun yuxarıdan iki dişi qabağa çıxıb. Yəqin ona görə ki, çox yeyib. Balaca vaxtı tez-tez iri, şirin almalar dişləyib və dişləyə bilməyib. İndi onun, çox güman ki, on üç-on dörd yaşı var. Yaxşı, hardan ağına gəldi ki, o qız qəşəngdi? Gözün korlanıb, nədi? Lap haracan desən adi, gözə çarpmayan bir qızıdır.

Yox, Mett, burda hər halda sən lap ağ elədin. Məgər demək olmaz ki, hətta onun o qabağa çıxan dişləri də çox sevimlidir? İndi qatar dönür, qız lap yaxşı görünür. Kefin istəyən qədd-qamətli, yapışıqlı qızıdır. Nisbətən, şübhəsiz ki. Bu yaşında ta lap ilahə kimi təndürüst ola bilməz ki. Yuxarıdakı tutacaqdan asılmış qayışın ilgəyini bərk-bərk sıxır, əli çətin çatır, deyəsən, amma asılıb yellənir özü üçün dalğın-dalğın, şüşədəki əkslərə baxırmış kimi.

Bəlkə də, lap elə öz əksinə baxır.

Ona görə də görkəmi elədir ki, elə bil fikri özündə deyil və gözləri də sanki bir nöqtəyə zillənib qalıb. Sənə yox, özünə baxır!

Təhqiramiz fikirdir.

Şüşənin arxasında dayanıb duran Mettyu Skott Barrell kimi gözəl bir oğlanı qoyub, özünə tamaşa edəndə sən çox şey itirmiş olursan, quzum. Əgər sənə təkə öz xüsusi əksin xoş gəlicə, deməli, pis baxmısan.

Odur ha, çənəsində sızığı var, hələlbət bir neçə həftədir ki, yetişməkdədir. Burnu da yastıtəhərdir. Gözləri də bir-birindən çox aralıdır, başa düşmək olmur hətta, bu təhər gözləriylə o bir istiqamətdə necə baxa bilir. Alnı da əyridir, buna heç söz ola bilməz. Bu qız nədi, ibtidai insan, neandertaldır yoxsa? Fransanın təbaşir mağaralarından mı qaçıb? Çox ola bilsin ki, belədir. Bu saat onun dəftərinə baxsan mamontun şəklini görərsən. Mərc gələkmə?

Elə görkəmindən də lap kefin istəyən ibtidaidir.

Elə bil doğulmağa bir həftə gecikib. Bu saat onun yeri ağacabənzər daş kömür ayıdöşəyinin budağıdır ki asılıb özü üçün qoz sındıra dizləri ilə.

Amma elə bu vaxt qəfil qızın baxışları istiqamətini dəyişdi. Və düz ona zilləndi!

Elə bil hardasa dərinlikdə gur işıq parladı.

Pah atonnan! Mettin boyun-boğazı, sifəti alışıb-yandı. Farengeyt ilə sıfırdan yüz dərəcə yuxarı. Hələ bu möcüzədir ki, o, əsl alovla alışıb-yanmadı.

Və qızın da əsl həqiqi alovla alışıb-yanmaması möcüzə idi.

Gördünmü, Mett?

Canlı, həqiqi qız, lap haracan desən əsl həqiqi ət və qandan əmələ-gəlmə qız, ağılı-başı yerində, boy-buxunu, qaməti, sir-sifəti də ki, ta heç demə – yıxıl öl, hə, bax belə bir qız ona baxırdı. Cinayət başında tutulmuşdu. Öz gözü ilə görürdü. Ona baxır! Mettə! Özü də qıpqırmızı oldu, sanki hiss eləmişdi ki, baxdığını görüblər.

Pah atonnan, işə bax e!

Hələ bütün ömrü boyu bir dənə də qız – ona belə baxmamışdı. Hər halda o, bunu görməmişdi.

Sən demə, titrəyirmiş. Başından tutmuş, barmaqlarının ucuna, dabanlarına kimi. Nəfəs almaq üçün ciyərlərinə kifayət qədər hava yığa bilsəydi, – uf, bu çox müşkül işdir.

3

O, qıza baxdı və həqiqi sözümdü, o saatca da qıpqırmızı qızardı! Beləcə, al rəngli, heyrətəməz, utancaq bir qızartı ilə. Sənə deyim ki, qırmızı qüruba oxşadı. Meşə yangınları mövsümündəki qürublara, al-qırmızı səmanın tüstü burumları içində olduğu vaxtın qürublarına. Yerlə göy arasında isə Böyük Mett tüstülənə-tüstülənə alışıb-yanır.

Bütün kilsə zənglərini çalıb dilləndirin və camaatı buraya yığın. Bu cürə gözəl bir oğlancığaz. Beləcə bədbəxt bir səfər.

Ya rəbb, o necə də qızın xoşuna gəlir!

Görəsən, buna neçə il sərf olundu?

Axır ki, qıza baxdı və budur, yenə də baxdı, elə bil ki, doğrudan da qızın təhər-töhürünə bir əməlli-başlı göz qoymaq istəyir. Sanki imkan tapmayıb ilk baxışda, düz-əməlli baxa bilməyib. Elə bil bir dəfə baxıb birtəhər olmuşdu, ikinci səfər baxıb özünə gəldi. Və Abiqeyle dördgöz olub baxır. Sarsılıb baxır. Lap kitabçalarda olduğu kimi.

Çal, musiqi, oynayın adamlar, rəqs edin küçələrdə!

Ona görə ki, o, budur bax, dayanıb durur, büsbütün, qıpqırmızı. Qaynar, od vurub yandıran qızartıya bürünüb tamam. İsayırsənsə, götür ondan lap qayğanaq bişir. Ya da bifşteks. Təsəvvürünə bir balaca güc versən donuz piyinin tavada necə çatırtı saldığını eşidə bilərsən.

Biz səninlə, böyük Mett, belə fəlakətli vəziyyətdə yanaşı, qoşayıq.

Telepatiya. İnsan beyninin maqnetik enerjisi. Təmiz ruhi, mənəvi qüvvənin fəvqəladə qələbəsi. Neçə illər boyu mən sənə diqqətini cəlb etməyə çalışmışam, bacarmamışam. Əl-ayağına ilişməyə çalışmışam. Nə gizlədim, bacardığım kimi gözüne təpilməyə can atmışam. Sənə darvazan önündə fırlanmışam. Sən idmanla məşğul olanda zala gəlmişəm, – əhsən. Böyük Mett, paralel qollarda necə də tullanırsan, az qala başın tavana dəyir! Sən futbol oynayanda da boğazım cırılana kimi bağırırdım.

Ey, qulaq as, deyirdim, and verirdim, ovsunlayırdım, bəri bax, qəşəng oğlan, səndən ötrü başını itirmiş bu qızcıqaza bir nəzər sal. Axı bunu necə görməmək olar? Mən illər boyu mənə necə görməmək olar? Qəfil, sanki hansı bir möcüzə iləsə hər şey dəyişdi. Elə bil ki, möcüzə baş verdi, qığılıcımlar parladı. Və: ba-bax! – Çatırdayıb səpildi.

Amma bir iş də var ki, axı qığılıcımlar “ba-bax!” eləmir...

Böyük Mett, bir bura bax, gör sənə qarmağına necə balıq keçib? On dörd il və iki ay bundan qabaq mənə həyat nəhrinə buraxılıblar. On dörd gecəlik ayın bahar bədirlənməsi vaxtında dünyaya göz açmış, gözəl bahar günündə doğulmuş bahar qızı. Başını çıxanlar, öz gözləri ilə görənlər belə deyirdilər, deməli, elə belə də var, inanmaq çətin olsa da. Bax, elə o, mən idim. Almalığın altından düz sənə qarşına çıxdım. Elə o vaxtdan da sənə gözləyirəm. Vallah, həqiqi sözümdür. Qoy lap o gündən olmasın, üç yaşından, sənə ilk dəfə gördüyüm gündən olsun. Bəlkə mənə ondan doqquz yaşım vardı? Ancaq onu bilirdim ki, öz yaşına görə həddindən çox inkişaf etmişdim. Emosional cəhətdən deyirəm. Buna görə də çox əziyyət çəkirdim, həddindən çox. Sənə üç yaşın, doqquz, ya da on dörd yaşın olanda bir kəsi sev gördüm necə sevirənsən, özü də elə sev ki,

özünü o yerə qoyma, qürurlusan axı. Anamsa, aşkarcasına deyir: “Abbi, əzizim, sən anadan olanda gözəl bir bahar günü idi”. Və o, bunu uğur əlaməti hesab edir: “Bu yaxşı əlamətdi, Abiqeyl”. Həyatda mövcud olan bütün yaxşı, xas, nəcib və düzgün şeylərin əlamətidir. “Sən belə düşünürsən, ana? Mən də həmişə inanacağam ki, bütün bunların hamısı mənim haqqımdadır”.

Həmən gün onlar qıza ad düşünüb tapdılar (Abbi, Abbi! Cavab ver!) və belə də yazdırdılar: Abiqeyl Elen. Tərsinə çevirsəydilər lap əla olar, belə səslənərdi: Elen Abiqeyl. Ancaq bizim şəhərdə valideynlər, sən deyən, elə ixtiraçılıq qabiliyyətinə malik deyillər. Doğub ki, dünyaya boşladılar – bununla da fantaziyaları tükənir. Hələ çox sağ ol de ki, sən Beşinci Nömrə ola-ola sənə ad da veriblər. Çox sağ ol de ki, səni dünyaya gətiriblər. Bəli, bəli. Qəribədir ki, səni çuvala soxub göy dənizə tullamayıblar. Tsuq ailəsində son-beşik, Beşinci Nömrə doğulmaq elə bilirsən asandır.

Yaxşı, əgər onun doğulduğu gün belə gözəl hava olubsa, niyə onda Allah taala bu işi axıra kimi davam eləməsin? O günlərin biri axı keçir indi, bax elə bu saat, bir azdan olmayacaq, Abbi isə qalır. Doğrudanmı Allah bütün gözəlliyi günə verib, Abiqeylə isə heç nə saxlamayıb? Belə olur ki, adam dönüb allahsız olur da, vallah.

Amma hər halda o fəvqəladə oğlançıq onu görüb elə qızardı. Ayırı, daha kimə görə qızaraçaqdı ki. Uyğun gələ biləcək yaşda qadın cinsindən bir ayırı adam yoxdur. Şübhəsiz ki, əgər, bax o yaşı, yəqin, otuzdan az olmayan qadın onun xoşuna gəlməyibsə. Yoxsa o, qadının dizinin üstündə oturan balaca qıza heyran olub? Yox, ola bilməz, dördyaşlı uşaq onu maraqlandıra bilməz.

Yox, qətiyyətlə deyə bilərəm ki, burada məndən başqa heç kim yoxdur.

Min ildir onun böyür-başında fırlanırsan, o isə bu günə kimi birçə dəfə də olsun sən tərəfə baxmayıb. Yəqin, hər hansı bir Debora Xemmerton və ya Alisa Munro kimi qədd-qamətli gözəldən ötrüsə gizlicə ah çəkib ölmüş. Nədir, çox ola bilər. Heç evə də dəvət edilməsi mümkün olmayan belələrinin ardınca oğlanlar quyruq kimi sürünürlər. Sırtıq dəstədən olanları deyirəm. Tsuq ailəsinin sonbeşiyi isə onlardan ötrü ən sonuncu pis qızıdır. Yaxşıcadır, nəcibdir, doğrudur, amma bütün bunlar heç elə bil onlardan ötrü deyil.

Tsuq?

Onlar boyunlarının dalını qaşayıb özlərini o yerə qoymurlar, guya belə bir familyanı birinci dəfədir ki, eşidirlər.

“Tsuq? Axı bu nədir? “Tsusik” kimi bir şeydir? Yaxud spinniqlə balıq tutarkən alınan “tsuk-tsuk” səsidir?”

Lap boğaza yığılmışam onların əlindən, məlum təlxəklər.

“Oy, necə də gülməlidir! Ha-ha-ha! qarnımız deşildi”.

Bəs əgər o da belədirsə, onda necə?

“Abiqeyl Elen Tsuq? – Beləcə təkrar edəcək. – Ah, bildim, bildim. Söyləyin Tsuqa tez çalsın bir fuqa!”

Ata, atacan, familiyamızı dəyişib Smit edək də, nə olar! Smit familyasına çətin ki, şəbədə qoşa biləsən. Gülməli və kobud zarafat üçün onu çək-çevir eləyib fırlamaq çətindir. Ya da Abbot edək, əlifbada hamıdan qabaq birinci olmaq üçün. Sən heç elə bir siyahıya rast gəlmisənmi ki, ata, orda Tsuqlar birinci seçmək imkanına, hüququna malik olsunlar ki, hətta Tsuqlar belə öz püsklərini, naxışlarını dəyişə bilsinlər?

O isə qayıqdan yapışıb durduğu yerdəcə yırğalanır və yenə də ona baxır. Ona sarı əyilib, şüşədən baxır və özünü elə aparır ki, guya harasa başqa bir yerə də baxır. Qırmızı nohurda əks olunmuş sifət. Yaxşı, bu qırmızı nohur nə deyən şeydir?

Yaxud da güzgünün dərinliyindəki kölgə bəlkə də, hətta, əslində, buna bənzər heç nə yoxdur. Həqiqətin düz gözünün içinə baxmaq lazımdır, Abbi. Faktları heç bir şey dəyişə bilməz. Sən qətiyyənlə onun zövqünə uyğun gəlmirsən. Bu kirli, səfeh şüşə çoxmilli keçilməz fəza kimi, dəf edilməsi mümkün olmayan vaxt fərqi kimi sizi bir-birinizdən ayırır.

Bəlkə o, doğrudan da bir başqa yerə də baxır? Heç sənə baxmır. Qızarmağı da vacib deyil ki, utandığından olsun. Bəlkə soyuqlayıb, qızdırması var bəlkə. Yüz iki dərəcə. Bəlkə də, misalçün, çəçəyib, boğazında bir şey-zad qalıb.

Şüşə aradan götürülsə siz lap üzbəüz qalarsınız. Bəs onda nə olsun?

Təsəvvür et, sən bir təsəvvür et, Böyük Mett!

Üzbəüz, göz-gözə və arada da məsafə elə azdır ki, əlini uzatsan toxunmaq olar.

Bu şüşə nəinki bizi bir-birimizdən ayırır, həm də müdafiə edir. Nə qədər ki o var, üstündə baş sındırmalı bir şey yoxdur. Və utanmaq da lazım deyil. Qonuşmaq üçün də dünyada ən çətin sözləri özündən uydurmaq, düşünüb tapmaq üçün lüzum yoxdur. Nə qədər ki, qoruyucu şüşə var, heç nədən narahat olmağa dəyməz. Böyük Mett, qayıqdan asılıb hətta çiyinlərin üstündən qanrılıb baxa da bilərsən. Və mən də özümü elə tuta bilərəm ki, guya başqa bir yerə də baxıram.

Amma bəlkə, doğrudan da şüşəni aradan götürüb üzbəüz qalaq? Ya da eləcə qəfil yanaşıb böyür-böyürə dayanaq? Nağılda-zadda olduğu kimi ay işığında, günəşin zərrin şəfəqləri altında yox. Əsl həqiqətdə olduğu kimi.

“Salam”, – deyəcək o. Bəlkə də.

“Salam”, – o da cavab verəcək.

“Mən Mettəm, – ola bilsin ki, o, əlavə edəcək: – Doğrudanmı sən mənim necə gimnast olmağımı eşitməmişən? Ay-yay-yay. Paralel tirlərdə mən lap sirk artistiyəm”.

“Mən isə Elenəm”.

“Mən elə bilirdim sən Abbi Tsuqsan”.

“Xeyr, əgər mümkünsə, məni, zəhmət olmasa Elen çağırın. Bu mənim ikinci adımdır. Mən əgər istəsəm, belə adlanmağa ixtiyarım var”.

“Məlum məsələdir, sən əgər xətrİN çəkirsə belə adlana bilərsən, balaca. Amma hər halda sən üçüncü sinifdən olan Abbi Tsutsuqsan, dişləri dimdik qızcığaz”.

Tez olun şüşələri yerinə salın. Allah xatirinə, tez olun, qoy elə təkə baxmaq mümkün olsun, ayrı heç nə lazım deyil.

Bəlkə başqa cür sınaqdan keçirək, hə? Necə bəyəm? Qaranlıqda yoxlayaq. Deyək ki, o sənİnlə döngədə qarşılaşır. Qaç-a-qaça gəlir və bax, əynində sinəsinə Avstraliyanın xəritəsi çəkilmiş yaşıl məşq kostyumu var, iki millik məsafəni qaçır, rekord vurmaq istəyir, sən isə kilsədən evə qayıdırсан.

Bəli. Bazar gününün axşamı, belə deyək, toqquşdular.

“Məni bağışla! – O, pərt halda dillənir. – Başım öz rekorduna möhkəm qarışmışdı”.

Və səni yerdən qaldırır. Ayağını tamam yerdən üzür, heç elə bil ki, sənİN çəkin-zadın yoxdur.

Ancaq o saatca yox, əvvəlcə yöndəm axtarır, çalışır ki, yapışmaq üçün rahat olsun. Bu cür etibarlı, möhkəm əllər bərk-bərk sənə sarılır... Və səni qolları üstünə alıb yaxınlıqdakı fənərin yanına qaçır. Özü isə ağır-ağır nəfəs alır, möhkəmcə qızıqıb bədəni də dəhşətli dərəcədə islanıb tərdən.

“De, – yalvarır o, – de ki sağ-salamatsan və sənə heç nə olmayıb”.

“Of, bağışla məni, Böyük Mett. Lütfən bağışla, Böyük Mett! Qələbə artıq sən öz əlində ola-ola, mənə görə sən rekord göstərə bilmədi”.

“Əşşi, bu rekord-zad söhbəti axmaq işdir, təki sən sağ-salamat olasan”.

Saçları gözünün üstünə tökülür, isti nəfəsi sənün üzünü qarşır. Ürəyin az qalır sinəndən atılıb çıxsın. İnanılması mümkün olmayan işdir! Ətrafda üç milyon adam yaşayır, bütün bunların içərisində ancaq sən bazar günü kilsədən qayıdanda məhz onunla qarşılaşırsan. Gecələr yuxuna girən həmə o bircəcə nəfərlə. Daha o, bəzən səkkizinin birdən öhdəsindən gələn başqa qızlar kimi yox.

O, səni işığın altına çıxardır. Lap fənərin altına. Qaranlığın əhatəsindəki işıq adasına.

“Fu, lənət şeytana, deyir o. – Bu ki Abbi Tsuqdur!”

Şarap!

Və sən kanalın içində oturmusan, onun qaçıb uzaqlaşan ayaq səslərini eşidirsən. Yoxsa bu Şərqi Teddinqton stansiyasına yaxınlaşan elektrik qatarının təkərlərinin taqqıltısıdır?

4

Şərqi Teddinqton dəmiryol stansiyası. Səhər saat 8.21. İstənilən hər hansı bir səhərin, xüsusilə bu səhərin.

Hə, bax burda uşaqlar saysız-hesabsızdır. Bəndi aşmış nəhr kimi, qızmış öküz sürüsü kimi vaqonlardan perrona tökülüb dağılışıdılar.

Texnikumdan, üçüncü dərəcəli məktəbin, monastır məktəbinin uşaqları dırnaqlarını yerə döyür, buynuzlarını yellədir (belə təsəvvür edirsən) itələşirlər, finxırır, kişnəyib qaqqıldaıyır, burun pərələrindən buxar buraxırlar, ağızlarından, əgər belə desək, parça-parça köpük sallanırlar.

Mettyu Skott Barrel, topdan atılmış kimi, perrona şığıyır.

Qaçıb canınızı qurtarın, bədbəxt milçəklər, yoxsa xurd-xəşil olub əziləcəksiniz.

Böyük Mett budur gəlir.

Birinci və ikinci dərəcə məktəbliləri hay-küylə vaqonlardan tökülüşürlər, pedaqoji məktəbdən olan yuxarı yaşlı ledi və centlmenlər isə dodaqlarını bir-birinə sıxıb kənara çəkilir, qaçan sürüyə yol verirlər.

Bu qədər uşaq kütləsinin altında perron necə olur ki, çökmür?

Və Co da, görəsən, haradasa bu kütlənin içərisindədir?

Ey, Co, bax ha, itib-batma.

Mett, dirsəklərini işə salıb özünü lap ortaya təpir, vurnuxur, gərək burda canını xilas etməyi bacarasan, yoxsa elə sıxarlar ki, lap nəfəsin qaralar, bir də gördün ki, oksigen də çatmadı. Demoqrafik partlayışdır, eşitmisinizmi? Qulaqlarınızı doldurublar ki, iki mininci il üçün biz adamlar çiyin-çiyinə dayanıb qonşumuzun buraxdığı nəfəsi ciyərlərimizə çəkəcəyik. Milyardlarla adam boğula-boğula atmosferdən hava udmaq istəyir, ağızlarını ayırıb nəfəs alırlar, orda isə oksigen artıq tamam tükənib. İşə bax da. Ancaq iki mininci ili gözləmək vacib deyil. Səhər 8.21-də Şərqi Teddinqton stansiyasına gəlin və özünüz elə indi hər şeyi yoxlayıb əmin olun. Nəzarətçi girişdə sənin mövsüm biletini görsün deyə onu lap gözünün qabağında yellətsən də xeyri olmur. O, bilet hayında deyil, birtəhər ayaq üstə durmağa çalışır, tək sürünün dırnaqları altında qalıb məhv olmasın.

Ey, Co!..

Harda itib-batmısan? Bu boyda basabasın içində bircə dənə balaca qızcığaz. Doğrudanmı səni artıq vurub-yıxıblar və dabanları ilə tapdalayıblar?

Hələ bir gör nə qədər qışqırtı var. Özü də demək olmaz ki, kimsə məxsusi olaraq bərkdən qışqırır. Amma qışqırıq leysandan sonrakı qanovda su kimi axıb gedir. Bütün damlaların qovuşub bir axınla axdığı kimi. Sadəcə olaraq bir yerə cəm olduqları üçün qopartdıqları hay-küy.

Bax, iki mininci il, əsasən, bununla qorxuludur. Səs-küylə. Axının gücü ilə.

Maraqlıdır, görəsən, yer kürəsində nə qədər adam var?

Hə, məhz nə qədər?

Bunu dərk etmək, anlamaq adama dəhşətli, öldürücü təsir edir. İnsan qanovun dibində, axıb gedən insan axınının dibində itib-batır. Mett Barrelin dünyaya göz açmasından heç kimin xəbəri olmur. Xəbər tutmurlar ki, o, bu dünyada bir sənət sahibi olmalı idi. Bu hay-küyün içində onu heç kim eşitmir. Bu qulaqbatırıcı insan hay-küyünün içində. Yuxarıda həddindən çox adam var. O isə dibdə itib-batır. Bu yenə də Mak-Nellidən, əynində hüznü sviter olan Mak-Nellidən gətirilmiş sitat kimi səslənir.

Sən, Barrel, lazım olduğundan yüz il sonra anadan doğulmusan.

Hərdən Mett barmaqları ucuna qalxır və adamların başları üstündən arxaya, elektrik qatarına baxır. Kim bilir niyə. Sadəcə olaraq dartınıb uzanmaq istəyir, bax elə indinin özündə olduğu kimi, axı bu gün xüsusi gündür – hər halda, yavaş-yavaş gün solmağa başlamazdan qabaq bu belə idi.

Bəs, elektrik qatarı haradadır?

Daha nə elektrik qatarı, Mett?

Şərqi Teddinqtonun səkisi yanında heç bir elektrik qatarı yoxdur, dost. İndi o irəli şütüyür və yəqin ki, növbəti dayanacağa – Yuxarı Teddinqtona, ya da Nohurlara, yaxud da ardınca hansı gəliрсə oraya yaxınlaşır.

Doğrudanmı, insan hay-küyü uzaqlaşan qatarın fit və taqqıl-tısından güclü oldu?

Şosse yolun altındakı su borusu ilə axan suyun damlası kimi Metti axın götürüb aparır. Yeraltı keçid, axı, sizin təhlükəsizliyiniz üçündür. Adamlar yerin üstündə toplaşib yığılmasınlar deyər. Onları torpağın altına basdırmalı. Lap dərin qatlarda gizlətməli. Belə ki, torpaqda, köklərin altındakı qarışqalar kimi. Nəm qaranlıqdakı termitlər kimi.

Ancaq mən, Mett, başımı dik tutub, çiyinlərimi düzəldərək irəli addımlayıram.

Siz məni görürsünüzmü, insanlar? Bu mənəm, bir az bundan qabaq yuxarıda olan, indi isə, deyəsən, harasa aşağıya diyirlənib düşən Mettəm. Ey camaat, bir mənə baxsanız!

Onların sənə nə işi var? Sənin varlığından kimsənin xəbəri belə yoxdur. Və onlar sənə də, sənin istəklərinə də tüpürürlər. Bəs sən özün heç olmasa inanmırsan ki, sən – sən özünsən? Mettyu Skott Barrel deyil, tamam başqa bir adamsan? And içə bilərdinmi?

Hərdən, belə də olur ki, həyatda, yuxuda olduğu kimi, əlhava-sına baş alıb gedirsən. Şorba kimi qatı dumanın içi ilə. Oyan, insan! Gözlərini aç və özünü gör.

Bu kiminsə dediyi sözlərdir.

Bu ara biri gəlmişdi məktəbə. Şagirdlərin qarşısında çıxış elədi. Ötən il. Yadımdadır. Həmən gün möhkəm isti idi. Hamı elə tər tö-kürdü ki – dəhşət. Hamı özünü zala tərpmişdi. Hamı baxmaq istəyirdi.

Odur, o! Gör necə ariqdır! Bəs necə bilmişdin!

Sifəti yaddan çıxarılması mümkün olmayan adam Yuli Sezar simalı adam – baxan kimi tanıyırsan, baxmayaraq ki, qabaqlar heç vaxt onu görməmişən. Dəmir ürəyi və qanadlı pəncələri olan adam.

Orta-Məsafələr-Kontinentinin-Mister Çempionu. Qaranlıqda-Alovlı İz-Qoyan Mister.

Budur, o, qalxıb estradada dayandı və dünya onun ayaqları altında fırlanmağa başladı. Nə əldə edibsə o, özü əldə edib. Və bunu heç kim dana bilməz. Mən uşaq heyərlə iki min göz ilə ona baxır və o da tə-bəssümlə düz bu iki min gözə baxır və hər bir məktəbli inanır ki, sonra növbə onundur. Elə bil ki, o, sənin ürəyinin içinə baxır və deyir:

“Hə-ə, Mett Barrel, indi də sənin növbəndir.”

Özün estradaya qalxıb aşağıya, zala baxmayanadək bu adama belə gəlir. Oradan hər şey başqa cür görünür. Məsələn, bu musiqili tamaşa göstərilərkən məktəb xorunda oxuduğun kimi. Bas partiya-sını oxuyursan, sanki qatı dumana düşmüş gəminin göyertəsindən fit səsi gəlir. Oxuyursan, özün isə onun haqqında, mister Bir-Mili-Dörd-Saniyə ərzində barəsində düşünürsən. Lap aşağıda donub susmuş zala o necə də baxırdı. Orda toranlıqdır. İşıqlandırılmayıb. Və heç nə, heçcənə görünür. Adamlar minlərlədir, bəs hardadırlar? Adama elə gəlir ki, öz ifan səni dağın başından alıb az qala ayın yanına aparır. Çox ola bilsin ki, heç kim səni dinləmir və heç sən tərəfə baxmır da. Bəlkə də hamı sənə arxa çevirib, ya da barmaqları ucunda zaldan çıxıb evlərinə dağılışıblar. Bəlkə elə çempiona da elə gəlib ki, öz-özüylə danışır? Yox, dost, mən ki səni dinləyirdim. Düz sözümdür, qulaq asırdım. Mənim çox xoşuma gəldi.

Co...

Bu necə oldu ki, sən qəfil yoxa çıxdın?

Elektrik qatarından düşdün və əridin! Nədir, torpaq aralanıb səni uddu?

Co, bəlkə elə sən doğrudan da yıxılmısan? Yıxılmısan və adamların ayaqları altına düşüb uzanlı qalmısan. Heç kimin vecinə deyil, çünki dünyada həddindən çox adam var. O qədər qız var ki, qoy lap biri az olsun, nə fərqi varmı? Qızlardan birini ayaq altına salıb əziblər – kimin nə vecinə? Anası ilə atasının? Əgər varıdırsa, balaca qardaşının? Mənim?

Ancaq mən əvvəlki kimi irəli gedirəm. Mən geriyyə dönmədim. Hətta onun xatirinə belə mən hamı ilə birlikdə irəli getməyimdən qalmıram.

Yeraltı keçid də qurtardı. Ancaq sən demə bu gözəl gün də tükəndi. Artıq? Belə tez? Güman ki, elə də böyük bayram deyilmiş.

Benzin qoxusu. Gurultu. Bu küçədəki maşınların səsidir, heç onların tələsməyi-filanı, içalatlarını gücə salmaqları gözə dəymir, yox, könlüsüz, iyrənə-iyrənə sürünürlər özləri üçün. Hər yerdə uşaqlar vurnuxurlar, nəşə, hamısı qəfil bomboz bozarıblar. Böyüklər özlərini dükanlara, idarələrə verirlər, təhər-töhürləri elədir ki, elə bil hamısı səkkiz saatlıq iş günündən sonra tezcənə özlərini evə çatdırmaq istəyirlər. Hamını, hətta ağsaqqal qocaları belə harasa tələsdirir, götürüb aparır. Burda heç olmazsa bircə nəfər azad adam haradadır?

Sizin işləriniz yaxşıdır, mister Bir-Mili-Dörd-Dəqiqə ərzində. Görünür, sizinki möhkəm gətirib. Yəqin sizin varlı atanız varmı. Mən belə düşünürəm. Siz məhz kefiniz istəyən vaxt istədiyiniz kimi hərəkət edə bilərdiniz. Heç kim əl-ayağımıza ilişmir, ayağınızdan daş asmırdı. Mettyu Barrel isə başqa işdir. Yaxud da kütənin tapdalayıb keçdiyi qızcıqaz Co.

Misalçün, elə mənim atam.

Bütün öz şüurlu həyatı boyu o, dükanın piştaxtasına bağlıdır. Otuz altı il bundan qabaq on dörd yaşlı oğlan ikən başlayıb. Nəyə ümid edə bilərdi? İndi o qarqara əvəzinə kiminsə xalçalarını satır, amma bütün ömrü boyu tək bircə şeyi arzulayır – Cənubi Kvinslenddə bir parça sahil torpağında banan əkib-becərsin, başının üstündə heç olmazsa bircə dənə palma yellənsin və gözləri önündə ucsuz-bucaqsız Sakit okean açılsın.

Niyə mənim atamın öz yaşıl palması ola bilməsin? Doğrudanmı o, otuz altı illik əmək fəaliyyəti ərzində, həftənin altı gününü işləməklə bu hüququ əldə eləməyib? Hə, əşşi, bizim kimi adamlar harda yurd salıblarsa elə orda da yaşayırlar, dəmiryolların lap qırağında və həyatları boyu nə yoğurublarsa elə onu da tapırlar. Bəlkə də atam

pensiyaya çıxandan sonra bir həftəlik oraya getdi. O, bu haqda söhbət açanda həmişə göz vurur, neyləsin, o da belə adamdır. Amma sən ki bilirsən, əslində o, ağlamaq istəyir.

Bu haqda düşünmək belə adamın arına gəlir, dərhal həndəvərinə baxmağa başlayırsan: qəfil birdən sənin fikirlərin çap hərfləri şəklində üzə çıxdı və başqaları da bunları gördü? Atam heç də ağlamaq fikrində deyil. Sadəcə olaraq çiyinlərini atır, vəssalam. Nə olsun, deyir. Xəyala qapılmaq heç kimə qadağan edilməyib. Hətta ümid bəsləməli bir şey olmasa belə.

Nədən mərcələşək, tənəffüsə kimi göyün üzünü bulud alacaq! Nahara azca qalmış isə yağış yağacaq. Və bütün müəllimlər bu gün qışqır-bağır salacaq, yersiz irad tutacaqlar.

O! Yazı ləvazimatı maqazini.

Hələlik, Piytrest! Mən kağız almalıyam. Bəlkə də sonra gəlib sənə çatdım.

Piytrest beysbol toxmağını qoltuğuna vurub, yolun qalanını sənsiz addımlamalı olur. Piytrest və hər səhər məktəbə birgə getdiyi bütün qalan uşaqlar. Guya tanışdırlar, di gəl sən onları yaxşımı tanıyırsan? Belə götürəndə bəlkə də yoldaşdırlar, amma bəlkə də yox. İbtidai məktəbdə birgə böyüdüyün uşaqların yerini verə bilməzlər. Hələ bir əməlli-başlı danışa belə bilmədiyən vaxtlar sənin həyatına daxil olmuş ilk dərslər yoldaşların. Siz dumandan işığa hamınız birgə çıxmısınız. Bala-bala dəqiq konturlar alan qeyri-müəyyən kölgələr.

İndi isə sənin yoldaşların Piytrest, Cok, Stivendir.

O qabaqkılar harasa çıxıb getdilər. Hərəsi bir tərəfə dağıldı. Dünyanın dörd tərəfinə yayıldılar. Təkcə bunlar qaldılar: Piytrest, Cok, Stiven.

Onlarla günü bu gün əbədilik ayrılma belə “uf” da deməz. Və mənə elə gəlir ki, heç onlar da sənənlə ayrılmağa heyfəsilənməzlər.

Dəhşətdir. Amma həqiqətdir.

Onlarla ya bir dəqiqə, ya bir saat fərqi yoxdur söhbət edərsən, amma nə dediklərini demək olar ki, eşitmirsən. Təkcə öz içində qaynayan daxili səsine qulaq kəsilirsən.

Onlarla bir komandada oynayırısan və çalışırısan ki, geri qalmayasan, bu çox vacibdir. Bir soyunma otağında paltarını dəyişirsən. Duşun altında çılın-çırpacaq yanaşı yuyunursan, bunun müəyyən bir mənası ola bilərdi. Bələrdi, amma yoxdur. Lap atam və onun bananları kimi bir şeydir: hə, nə olsun?

Bəlkə onlar həddən artıq çoxdurlar? Həddindən çox dərs yoldaşları var. Bir məktəbdə min nəfər. Ya da iki min. Bunu kim dəqiq bilir? Bəyəm onları sayıb eləyiblər? Axı bir də ki nə təfavütü var, mindi, ya iki min? Üst-üstə gələcəyik yenə də kütlə alınacaq.

5

Yazı ləvazimatı maqazini.

Hər birində beş deşik açılmış əlli vərəq kağız.

Ötən aydakına nisbətən paketi dörd sent artığına. Bəli, buyur da, özünçün səhər yeməyinə yamanca portağal aldın.

– Yox, yox, ledi, nə danışırsınız. Mən başa düşürəm ki, bu sizin günahınız deyil. Qulaq asın. Mənim indicə dediyimi unudun, yaxşımı? Axı, bir də ki, heç mən bu portağalı yeyərdimmi? Nə danışırsınız! Mən onu birbaşa zibil yeşiyinə tolazladım. – Köksünü ötürüb: – Mən qətiyyənlə sırtıq deyiləm, ledi, mənim bu gümrah tonum elə ana-dangəlmədir.

Pəncərənin önündə kimsə ayaq saxladı. Kimsə küçədən maqazinin içinə baxdı. Ürəyi köksündə kəlləmayallaq aşdı. Bu o qədər gözlənilməz oldu ki, gözləri qaranlıq gətirdi.

Ey, Co! Orada dayanmaqda xeyir olsun? Məndən ötəri ki, ayaq saxlamamısan? Orda nəyə baxırsan, hə? İşə bax da, vitrinin qarşısında məhz mən burda olan vaxt dayanmısan. Belə işlər min ildə bir dəfə, o da ancaq kitablarda baş verir. Gör bir küçədən nə qədər adam keçir, vitrinə sarı heç baxmırlar da, onların heç veclərinə deyil ki, orda hansı yazı ləvazimatları qoyulub. Tək bircə sən. Yazı ləvazimatları, çox sağ olun.

İri qonur gözlər. Sən bunları hardan almısan, Co?

Məncə, biz düz bir-birimizə baxırıq. Məncə, mən düz onun gözünün içində baxıram.

Mən boğuluram, Co.

Şüşəni götürsək necə olardı? Əgər sən öz şüşə qutundan, mən isə özümünkündən çıxsam necə olar?

Hardansa bir səs gəlir və hər şey məhv olur. Elə bil ki, ağır gürzlə vurdular.

– Sən bu kağız dəstini götürürsən, yoxsa götürmürsən?

Heç belə də iş görərlər?

– Öz kağızını götür və piştaxtadan uzaqlaş, bir halda ki, burda sənə bir ayrı şey gərək deyil. Qaydanı ki bilirsən: alacağımı aldınmı çıx get, ləngimə.

– Niyə ləngiməyim ki, ledi?

– Ona görə ki, qayda belədir!

Conun indicə dayandığı yerdə şəffaf şüşə boşluğu açılıb. Günəş – saçlı qızı satıcı çıpaq, boş aynaya döndərdi. Bu qadınlar niyə belədir? Bunların damarlarında qan deyil, turşu axır. Doğrudanmı Co da böyüyüb belə bir qadın olacaq?

Heç bir vaxt!

Bu məktəblilərin hamısı əliyəridir.

Bax elə ona görə də bu halal dükançılar dolana bilmirlər.

Belə bir məktəbliciyə özünü həyasızca sənin dükanına verir, iki-üç sentlik mal alır, çıxanda isə bütün cibləri dolu olur. Oğulsansa ona barmağını toxundur, azyaşlıya əl qaldırdığın üçün sənin özünü silistə çəkərlər. Direktora zəng vurmağa cəhd edərsən, o səni kırımışcə dinləyər. “Konkret nişanları?” – Soruşar. “Sübutunuz?” – Xəbər alar. Bu camaat isə fokusçu Qudini kimi bir şeydir. Sübutu özləri ilə götürüb aparırlar. Bu uşaqları oxutmaq – ictimai vəsaitləri havayı səpmək deməkdir. Mənim ödədiyim vergiləri boş-boşuna xərcləməkdir. Savadlı oğrular kimə gərəkdir? Yer qazsaydılar bunlardan yaxşı idi. Halalca qanovlar qazıyıb, halal da döyənəklər qazanardılar. Keçmiş nəsillər ki, beləcə nərmənazik ömür sürməyiblər. Bunlar isə gör bir necə cənnətdə yaşayırlar. Mən yazıq, on dörd yaşlı qızciğaz çağımndan fabrikdə çamadanlara tutacaq, dəstək bərkidirdim. Həftədə on iki dollar, altı sentə, özü də bundan cəmi üç sent əgər mənə qalsaydı sevinirdim. Şirniyyat, ya da dondurma üçün üç sent – bundan ötrü bir həftəni işləyirsən. Bu avaralar isə iyirmi yaşlarında olanda da bütün ölkə boyu veyllənirlər. Böyüklərin əleyhinə nümayişlər təşkil edirlər. Bunlara hüquq ver, bundan ötrü hüquq, ondan ötrü hüquq, özlərinin isə əllərindən bir iş gəlmir. Dünyada nə var özləri üçün tələb edirlər, haqqını isə qoy bir başqası ödəsin... Çek vurmaliyammı? Vurmaliyam. Aldığını bükmək üçün paket də götürməliyəm. Yaxşı da, beləsinə bir şey çırpışdırmaq üçün çoxmu vaxt lazımdır?

Mett avtobus dayanacağıının yanındaki oturacaqda əyləşib, maşınların tüstüsü ilə nəfəs alır. Bütün bu üfunət düz onun üzünə gəlir. Çənəsini ovucularına söykəyib, burnu düz, maşınların arxasındakı işlənmiş qazların çıxması üçün olan boruların səviyyəsinədir. İşlənmiş qazlar da düz onun üzünə vurur.

Heç bir avtobus-zad gözləyib-eləmir. Sadəcə olaraq oturacaq boş idi, ta niyə boş qalsın. Oturacaq ondan ötrüdür ki, üstündə əyləşsənlər. Yandan ötürdüm. Gördüm ki, skamya durub. Nəse mənə dedi ki, əyləş. Mən də oturdum. Bəlkə belə bir qanun mövcuddur ki, məktəblilərə ictimai yerlərdə əyləşməyi qadağan eləsin? Məktəblilərin ictimai yerlərdə nəfəs almalarını necə, qadağan edən qanun yoxdur ki, təsadüfən? Yəqin, ümumiyyətlə, uşaqların və yeniyetmələrin əleyhinə olan qanun var. Mən buna təəccüblənməzdim.

Tüpürüm bu lənətə gəlmiş dörd sentə. Tutalım, lap portağal alardım, onsuz da o hökmən çürük çıxacaqdı.

Mağazadan çıxıb, ora baxıram, bura baxıram – elə bil yer ayrılıb Co yerə girib.

Nədir, o yoxsa diyircək-zad üstündə idi?

Canlı adam beləcə bir anın içindəcə itə bilməz. O isə ikinci dəfədir ki, yox olur. Birinci dəfə qatardan düşdü və – ala ha, göz-dən itdi. İndi isə mağazadan çıxırsan – ondan nə əsər var, nə də əlamət. Küçədə əlbəttə ki, camaat var. Minlərlə adam. Necə ola bilər ki, onların içində bir dəfə baxmaqla sənin qanını qaynamaq dərəcəsinə çatdıran qızcığazı görməyəsən?

Bəlkə, heç bütün bunlar olmayıb? Yəni, həqiqətdə olmayıb.

Bəlkə, sarsıntıdan ağına xəsarət toxunub. Və səni qara basır. Hər şey gözünə görünür. Pah atonan! Bax, buna deyərəm qarabasma. Xəstə beyində doğulmuş xəyal. İki xəyal: Bu Co adlı qızcığaz və o ikinci, saçları qurşağına tökülən qız.

Yelena...

Yaxşı, buna normal adam nə qədər dözə bilər? Bir hədd olmalıdır, ya yox. Bir dost əli köməyə uzanmayanda adamlar ağılı itirir axı. Mənim artıq on beş yaşım var! Əgər bilmək istəsəniz, bəzi ölkələrdə mənim kimi uşaqları yekə kişi hesab edirlər və onlara icazə verirlər ki, öz həyatlarını bir-iki cüt belə arvadla bəzəsinlər.

Mənim sə bütün bəzəyim tək cə üzumdəki çibinlərdən, bir də yaşıl məşq kostyumumdan ibarətdir. Bir də ki, jurnaldan kəsib götürdüyüm o gözəlçənin şəklini, onu da bir yerə yapışdırma bilmirəm, qorxuram ki, anam görər.

Bunu hardan götürmüşən, Mett? Bu şey səndə hardandır?

Hansı şey, ana?

Çarpayının üstündən tavana mixlədiğinin şəkil?

Ay Allah, ana can, boş şeydir. Sadəcə olaraq şəkildir, mən onu dörd yüz otuz iki Argentina markasına, bir banka velosiped rənginə, ötən ilki futbol butslarıma, bir də qırx doqquz sentə dəyişmişəm.

Bu saat çıxart! Utanım sənin yerinə!

Axı burda utanmalı nə var ki, ana? Adicə qızıdır. Dünyada onlar bilirsən nə qədərdir.

Elədir, ancaq sənin isə hələ ki, cəmi on beş yaşın var.

Elədir.

Mən bunu bilirəm.

– Hər şeyin öz vaxtı var, uşaqlar. Vaxtından qabaq can atmayın. Yoxsa, nə qədər ki, böyüməmişiniz, itirdiyiniz şeylərin böyüklüyünü heç özünüz də bilməzsiniz.

Qoca Mak-Nelli belə dedi. Cekson fəlakətə düşər olanda az qala ağlaya-ağlaya dedi. Kimin ağlına gələrdi ki, Cekson kimi ağır bir oğlan Natali kimi bir qızla fəlakətə düşər olar. Qoca Mak-Nelli məyus-məyus dayanıb durmuşdu, dodaqlarını bir-birinə qısıb çək-məsinin burnu ilə döşəməni qurdalayır. Amma başqaları boyun qaçırdılar. Tək cə Mak-Nelli qorxmadı. Və Ceksonu da o gündən bu günə görüb-eləyən olmadı. Natalini də.

Əşşi, mən özüm başa düşürəm. Mən ki Cekson kimi deyiləm. Arxayınam ki, elə deyiləm. Amma axı hər dəfə bu məsələnin üstündən keçmək olmur və hər dəfə də buna “yox” demək olmur, bu o deyil ki, durub stadionda əlavə bir dövrə də vurasan və bu tərlər birlikdə sənin canından çıxar. Siz ki, bunu özünüz bilirsiniz, ser. Buna görə də elə məyus görkəmlə durmuşdunuz, eləmi? Bax, sizin özünüz, elə misalçün, siz də nə vaxtsa balaca olmusunuz, böyümüşünüz, eləmi, mister Mak-Nelli. Sizə də ağır idi, eləmi? Və mən də o vaxt siz istəmədiyiniz kimi balaca qalmaq istəmirəm. Bizim işimiz-peşəmiz tez böyüyüb həyata qədəm qoymaqdır. Yox, doğrudan da ola bilməz ki, sizin uşaqlığınızda hər şey bizimkindən

fərqli olsun. Özünüz haqqınızda bizə etdiyiniz söhbətləri bir xatırlayın. Kənddə necə yaşamağınızı, o vaxt hər şeyin necə olduğunu xatırlamaq sizin özünüzlə ləzzət verirdi. Fermalar bir-birindən uzaqdadırlar. Uşaqlar bütün günü baxımsızdılar. Siz durub indi məni inandırmayacaqsınız ki, dünyanın adamla dolu olduğunu bu indiki vaxtdan fərqli olaraq sizin o həyatınızda oğlanlar oğlan, qızlar isə qız olmayıblar və yaxud israr etməyəcəksiniz ki, bütün bunların heç biri əhəmiyyəti yox idi? Hərdən siz xəyalda gedəndə, qəfil susanda, ya da gülümsəyəndə mən bilirəm ki, bu ondan irəli gəlir ki, siz hansısa bir qızcığazı xatırlayırsınız. Bizimçün isə hər şey belə deyil, ser, zəhmət çəkin, özünüz baxın. Ən yaxın döngənin arxasında küçə fənərlərindən, gözətçi polis maşınlarından və bir də öz kölgəli köşklərində pivə sümürən beş yüz əlli ailədən savayı bizi heç nə gözləmir. Hasarın o üzündə də eləcə – ad günü üçün bişirilmiş piroqlar kimi büsbütün işığa bürünmüş elektrik qatarlarıdır təkçə, hər dəqiqə yarımından bir ulaya-ulaya ötüb keçirlər. Şənbə günləri tezdən – yüngül atletika, axşamlar – kriket, bazar günləri isə – üzgüçülük. Hər gün sıraya düzül. Və hər gün məşqçi ötən günə nisbətən bir az da artıq qovur ora-bura. Axşamlar dərs hazırlamağa iki saat ayrılır, bundan əvvəl və sonra anaya kömək etməlisən. Tətil günlərində isə ərzaq dükanında azdan-çoxdan qazanmaqla məşğul olursan. Düz sözümdü, ser, elə bil ki, sui-qəsdədir bu, bir dəqiqə də olsun boş vaxtınız qalmır. Bizim bütün həyatımız – gündüzləri də, gecələri də dəqiqəbədəqiqə bölünüb-dür. Qərībədir ki, hələ bizi hesablama ilə yatmağa vadar etməirlər: Bir deyəndə nəfəs al, ikidə – boşla, iki yüzdə – o biri böyrü üstə çevril. Mən hətta təsəvvür edə bilmirəm ki, ser, Cekson boş vaxtı hardan alıb.

İşlənmiş qazlar düz üzünə vurur.

Küçənin o tayında isə səki boyu düzülmüş skamyalardan birində Co əyləşib. Oturub və öz dırnaqlarına baxır!

Bax, buna nə demişəm!

Günəş telli Co.

Sənin orda papaqsız oturmağın yaxşı deyil. Lap gündöyündə öyləşmişən. Günəsbaxan kimi. Günəş teleqraf dirəkləri arasından şəfəqlərini axıdır və sənin saçlarında mənim üçün işıq zolaqları salıb yandırır.

Sənin saçlarında günəş var, Co, mən onu həтта burdan da görürəm. Avtomobillər ötüb keçdikcə görürəm. Zəhərli tüstü püskürən maşınların ardında görürəm. Ahlar nəhrinin ardında – hərərəti çəkilən torpaq. Yoxsa, bu qoca Mak-Nelli ruhunda yersiz işlənmiş obrazdır? Sənin necə tellərin var, Co! Parıldasınlar deyər, sən onları yəqin ki, şotka ilə bir ucdan elə hey tumarlayırsan, tumarlayırsan, tumarlayırsan, eləmi?

Ay, Böyük Mett, özünü niyə kölgəyə vermişən? Bu taya keç və biz qoşa gedək, istəmirsən? Doğrudanmı, utanırsan? Ola bilməz. Yoxsa qorxursan ki, uşaqlar cırnadalar? Böyük Mett və qorxu? Ancaq biz kütləyə qarışarıq və bizi heç kim görməz. Qarışib itərik, kim bilir ki, kimik. Sən mənim əlimdən yapışmaya bilərsən. İstəsən heç yanımla da getmə. Utanmamaq üçün çox yaxınlığımda addımlama, ancaq hər halda uzaq da olma, elə olsun ki, mən bilim: sən mənimləsən. Gecikmə, Mett, zəngə cəmi səkkiz dəqiqə qalıb. Bir də belə imkan bəlkə heç ələ düşmədi. Dəmiri isti-isti döyərlər. Di tez ol, cəld bura gəl görüm.

Qızıltelli Co, sən niyə o taya keçmişən? Niyə məndən bir küçə o yandasən? İndi mən neyləməliyəm? Axı qızlar haqqında deyirlər ki, onlar bizim kimi deyillər, cəlb edirlər, tamahsılandırır bəvəsə gətirirlər, təhrik edirlər, sonra da ələ salırlar. Sən də beləsən? Və əgər mən indi ayağa qalxıb küçəni keçsəm, sən yəqin ki, yenə də gözdən itəcəksən, bayaq iki dəfə itdiyin kimi? Yoxsa, mənimlə qaçdı-tutdu oynamaq istəyirsən? Sənin dalınca yəqin ki, çoxları düşüb qaçırlar. Ancaq əslində sən məni heç görmürsən də, bilirəm. Çox elə mənə baxmaq qıza lazımmış. Bəlkə, əli ilə ağızını tutub gülmək üçün baxa.

Ay Böyük Mett! Di nə oldu, bura gəl. Qorxursan ki, maşınlar üstünə sürər? Sən ki qızlarla danışmağı bacarırsan! Əlbəttə! Mən necə edim ki, səni gözlədiyimi açıq-aydın göstərə bilim? Sənin kimi

oğlanın tanış qızları yəqin ki, saysız-hesabsızdır. Mənə nə olub, kimdən pisəm? Kifirəm, axmağam, ya ağlım çatmır? Yoxsa məndən iy-zad gəlir? Mən bilən yox. Belə baxanda bütün qızlar kimi mən də bir qızam. Hər şey qaydasındadır. Lap kefin istəyən qədər qəşəngəm, bu haqda mən danışmalı olmasam da. Daha mən özümü necə aparmalıyam? Oğlanı necə məcbur edəsən ki, sənə yaxınlaşsın? Xulaxup oynayım, ya striptiz göstərim? Yoxsa, boynuma üstünə “Bu qız sənın dərdindən ölür” sözləri yazılmış lövhə asım? Bu qiymətli dəqiqələrin əriyib getdiyi bir vaxtda mən solmaqda olan qızılgül kimi burda niyə oturub qalmışam? Özün fikirləş.

O! Günəşli Co.

Bütün mənim yuxu və xulyalarım sənə bağlı olub. Ancaq mən özüm bunu bilmirdim. Mən, yəqin ki, min dəfə səni xəyalıma gətirmişəm. Bəlkə də elə sənın səkkiz yaşın olanda və sən üz-gözü irisə bulaşq gəzəndə mən ona görə o cür həsrət çəkmişəm. Yəqin başa düşürmüşəm ki, bu, sənsən. Ürəyimin dərinliyində başa düşür və hirsələnmişəm ki, sən niyə belə hissə batırılmış oyuq kimi gəzirsən. Co, doğrudanmı sən orda mənim ilk addım atmağımı gözləyirsən? Hardan bilim ki, xoşuma gələn bütün başqa qızlar haqqında olduğu kimi, bunu da mən özümdən uydurmamışam. Əgər mən o taya keçib sənınlə danışsam və sən: “Qəmişini çək!” desən, mən utandığımdan, xəcalətimdən ölərəm, sevimli Co. Vallah! Sənın tellərində günəş var. Heç olmazsa bir mənə baxaydın. Dırnaqlarınla nə yaman maraqlanırsan?

Böyük Mett! Sənə nə olub, başa düşürsən? Bu lənətə gəlmiş zəng üç dəqiqədən sonra dillənəcək. Əgər biz indi dik atılıb, götürülməsək hesab elə ki, gecikdik. Ancaq sən necə var elə oturub qalmısan, lap skamyaya yapışdırıblarmış kimi, elə mən də o cür. Di yaxşı, lütfən Mett, kişi ol. Bircə dəqiqə də gözləyəcəyəm, sonrasını özün bil, axı mənim də qürurum var. Mən az qala sənın lap boğazından asılıram, qız özünü lazım olan dərəcədə ağır aparmayanda, deyəsən, belə deyirlər, hə? Heç kimə görə olmayan, pulsuz hədiyyə kimi düşüb qalmışam burda. Eh sən, maymaq, keyin biri key, səfeh! Məgər sən başa düşürsən: bir halda ki, qız burda, oğlan isə – orda oturub, saatdasa əqrəblər doqquza yeddi dəqiqə qalmışı göstərir, deməli, oğlanla qız görüşməlidirlər və bu gündən etibarən qoşa gəzməlidirlər? Mənə, misalçün, bu aydındır. Sənə nə olub,

beynin-zadın yoxdur, yoxsa başında təkcə elə əzələlərdir? Ya sən eşitməmişən ki, oğlanla qızlar “qoşa gedir” və bunu hər bir adam bilsin deyə İncildə də belə yazıblar. Lap elə birinci səhifədə! Hə, neynim, yoxsa dəsmalımı yerə salım? Yaxud, bayraqlarla işarə verim? Ya da Salomeya kimi yeddi örtüklə rəqs edim. O ki öz istəyinə nail olmuşdu. Di sən Allah, Böyük Mett, saata bir bax! Bir-iki saniyə də keçəcək və zəng çalınacaq, onda demək mən qəti surətdə gecikdim dərsə. Məni isə elektrik qatarında görüblər. Abbiyə görəsən nə olub? – Soruşacaqlar. Harda itib-batıb? Bəlkə ayaq-yolunda ürəyi bulanır? Bəlkə yıxılıb çalaya-zada düşüb? Doqquza beş dəqiqə var, mənse məktəbə heç vaxt gecikməmişəm. Bütün bu üç il ərzində bir dəfə də olsun. Və bir gün də olsun dərs buraxmamışam. Hippokrat dövründən bu vaxta kimi ən sağlam məktəbli qızam. Hətta zökəm belə heç vaxt olmamışam.

Qulaq as, Co, mən elə uşaqlar tanıyıram ki, səni alıcı quş kimi alıb-apararlar. Başının üstünü kəsdirərlər və sən düz onların arasına yıxılırsan. Onların buna təpərləri çatır. Bununçün onlar üsul tapar. Mən belə bilirəm ki, bu onların qanındadır. Mənimse – təkcə qulaqlarım cingildəyir, sanki təbil döyəcləyir və qatarlar gedir gurultu ilə. Məclisdəki qızlarla tək-tənha qız – bunlar tamam başqa-başqa şeylərdir. Mən də, əlbəttə, sənin getməyinə imkan verəcəyəm. Buna inanmaq çətindir, ancaq, deyəsən, mənim ondan əl çəkməkdən başqa çarəm qalmır.

Səfeh oğlancığaz. Artıq, demək olar ki, saat doqquzdur və lənətə gəlmiş zəng də hesab elə ki, çalınıb. Bəs mən hardayam? Dənizin sahilə atdığı gəmi kimi hərəkətsiz çökmüşəm. Özbaşına dərs buraxmışam. Abiqeyl, qauptvaxta, marş! Yoxsa bu qız izsiz-soraqsız yox olub? Məktəbə gedərkən yolda tutublar? Günahsız, yazıq, körpə bala, Abiqeyl. Bütün qəzetlərdə dərc edəcəklər. Canlı mal alveri edənlərin qurbanı. Əyninə şəffaf, yüngül ev paltarı geyindirilib, ağ zərfə qpyulub və poçt ilə Ərəbistan şeyxinə göndərilib. Onun haqqında hamı belə danışacaq. Mən isə əslində burda oturmuşam və ən sonuncu axmaq kimi bu səfehə gözləyirəm. Kordur, nədir? Zəncirə bağlanmış kimi nə oturub qalıb orda? Yoxsa elə həmişə belədir? Böyük Mett, əgər indi mən sənə paltarının ətəyini odlasaydım alovu tapdalayıb söndürmək sənə ağına gəlməzdi. Bəs indi məktəbə gələndə mən nə deyəcəyəm? Yol

azmışdım? Çəkməmin dabanını qırılmışdım? Durub deməyəcəyəm ki, sənin skamyadan qopub gəlməyini gözləyirdim. Axı, boynuma alıb, deyə bilmərəm ki, səni üç yaşım tamam olandan gözləyirəm. Yoxsa, on iki yaşım vardı onda? Di sən Allah, Böyük Mett, düşün görək, indi biz nə edək? İcəzə verilməyən yerdə dayanma müddətini keçdiyimiz üçün bizi cərimə edənəcənmi oturaq burda? Yaxud, yiyəsiz itləri öldürənlər bizi öz furqonlarına alıb atana kimi gözləyək? Ya da bəlkə heykələ çevrilək, başımıza göyərçinlər qonsunlar, ildə bir dəfə isə, bugünkü günün ildönümündə, əlləri vedrəli, şotkalı xidmətçilər üst-başımızdan quşların peyinini təmizləsin. Düzü, heç gülməli deyil. Mən indi qaçmalıyam, yoxsa o qədər gecikərəm ki, sonra ömrüm boyu bəraət qazana bilmərəm.

Abiqeyl tsuq sən harda idin? Onu üzündə elə ifadə var ki, onu ancaq qızlar başa düşə bilərlər. Neyləyim, sinfə ayağımı güclə sürüyə-sürüyə, divardan yapışa-yapışa girim? Yoxsa başımı fənərə vurub partladım – elə bilsinlər ki, elektrik qatarından yıxılmışam? Nə təhər olur-olsun, ancaq mən gedirəm. Lap bax bu saat. Qətiyyət və dönməzləklə səni sonuncu, axırıncı dəfə çağırıram. Bu mənim son təklifimdi və mən onu təkrar etməyəcəyəm. Düz “üç” sayında ayağa durub, çıxıb gedəcəyəm. Bir də heç vaxt qayıtmayacağam. Bir. İki. İki yarım. İki və dördə üç. İki və səkkizdə yeddi. Di nə oldu, Böyük Mett, heyfin gəlir, ya nədir?..

Şəfqətli Co.

Qızmar işıq. Ahlar nəhri ardında həsrəti çəkilən torpaq.

8

Şərqi Teddinqton. Baş küçə. Təxminən səhər saat doqquz. Bu an nə isə çox vacib bir məsələ həll olunur. Amma bu elə həmişə elə deyilmi? Hər şey bu dəqiqələrin içində baş verməlidir. Amma, bəlkə də ola bilsin ki, Mett üçün yox. Ancaq baş verməyinə bu saat baş verməlidir, buna söz ola bilməz.

Ağ tozluqlu, tünd eynəkli və qalın bıqlı – yapışdırmaya oxşayır – cantlmenlər ruletka ilə küçənin maşın gedən hissəsinin enini, maşınların dayanması qadağan olunmuş səki boyu sahələrin uzunluğunu ölçür, ötüb keçən nəqliyyat vasitələrinin sayını qeyd

edirlər. Universitet tələbələri kurs işləri üçün materialı toplayırlar? Yoxsa əgər isti hava qalsa, gələn həftənin üçüncü günü səhər saat doqquzdan sonra baş verəcək qarətin planını cızır qarətçilər? Kefin hansını istəyirsə onu da seç.

Diş həkimi cərrah C.K.Banyan pərdələri çəkilmiş pəncərənin önündə oturub və şprislərin iynələrinin ucunu qırmaqla məşğuldur, bunu ondan ötrü edir ki, iynə vuranda daha bərk ağrıtsın. İblis kimi gülür, boğulur sanki. Nəyə istəsəniz inanmaya bilərsiniz, amma buna isə əmin ola bilərsiniz: Banyanın uşaqları görməyə gözü yoxdur. Çənəsini vurub çıxartdığı istənilən bir adamdan xəbər ala bilərsiniz bunu.

Çörəkçinin furqonu. Buterbrod üçün doğranıb kağıza bükülmüş çörək dilimləri, təkərlərin arasında, işlənmiş qazın çıxması üçün borunun altında isə göyərçinlər yığışırlar: qırıntı dənləmək üçün onların məşqi təyin olunub. Gör necə də həyasızlaşblar. Ölümlə oynayırlar.

Bəs, bax o ağır yük maşını necə, onu yoxuşda qəsdəndir nədi, belə bərk sürürlər? İstəyirlər ki, yağandan uçub dərəyə düşsün? Lap düz eləyirlər, onun yolu elə orayadır.

Bu küçə ilə bir az da getsən – ingilis dili dərside, dərsi Herbert Mak-Nelli aparır, otuz birinci kabinetdə. Bu saat gözə görünür, amma həqiqətdə var.

Bəs barrel hardadır?

Qorxuram ki, ser, siz ordan eşidə bilməyəsınız. Yerin səthindəki yerləşdiyiniz nöqtədə. O nöqtə xəritədə xaçla qeyd olunub, o xaçla ki, ser, siz onu hər gün kürəyinizdə gəzdirirsiniz. Sahilə atılmış gəmi kimi Barrel sizdən dördə bir mil aralıda çöküb oturub, onun savadı ona bəs eləmədi. Onun təşəbbüskarlığı, zirəkliyi çatmır. Görünür, gələn dəfə siz öz tanış qızlarınızı xatırlayıb danışanda (xəyalpərəstliklə) bu məsələni bir qədər ətraflı işıqlandırılmalı olacaqsınız. Yoxsa ki, maraqlı olmağına maraqlıdır, amma lazım olan qədər nəsihətamiz deyil. Mənə presedent, misal gərəkdir, ser, məhz buna görə mən sizin taktiki susmağınızı qətiyyənlə alqışlamıram. Sizin də heç şübhəsiz ki, bir zaman keçirmiş olduğunuz on beş yaşınızda o əzəli, baş uçu-rumu necə dəf edə bilərsiniz? Sadəcə olaraq küçəni keçdiniz və dediniz: “Salam, qəşəng qız. Mən Herbertəm. Məni öz həyatının bir hissəsi hesab elə”. Yoxsa, siz də Mett kimi əyləşmişdiniz?

Ağzınızı belə açma bilmirdiniz. Şübhə doğurmayan bir hərəkətsizliklə (bax, buna deyərəm söz birləşməsi! Çətin ifadələr elə bir ucdan lüğət dəlmə-deşiklərinə təpirlirlər). Siz də kök atmışdınız, ser? Torpaqdan yapışmış duran ağactəhər.

Ey, Co, mənim budaqlarımın altında əyləşmək üçün gəl görək. Belə müraciət etmək olar?

Mənim nəhəng budaqlarımın altında. Qollu-budaqlı budaqlar. Şala cırcıramalarının səsi – tuk, tuk, tuk! – Dünyanı başına götürən yer. Mən nəhəng şabalıd ağacıyam.

Həqiqi sözümdü, ser, bu barədə xüsusi dərs olmalıdır. Necə olub ki, bu əvvəllər heç kimin ağına gəlməyib? Uşaqsünaslıq. Oğlan və qızları, yəni bizi bir-birimizlə düzgün rəftar etməyə, birimizin düşündüyünü o birimiz düzgün başa düşməyə öyrətmək üçün. Onda bizim həyatımızdan əzablar çıxıb gedərdi. Təkcə sevinclər qalardı – buyur, seç özünçün. Yoxsa, əzabsız sevinc də olmur. Soruşmaq mənasızdır. Sanki gözümlə görürəm necə təkrar edirsiniz: “Elə məsələ də burasındadır ki, qardaş, əzabla sevinc bir şeydir.” Bunu biz sizdən artıq eşitmişik. Böyüklərin hər sadə şeydən dəhşətli dərəcədə nəhəng mətləb və həqiqətlər düzəltmək kimi səfeh bir adətdir. Siz müəllim kətilinin lap kənarında əyləşməyi, ayağınızı yelləməyi, burnunuzun üstünə düşmüş eynəyinizin üstündən baxmağı, öz uzun xətkəşiniz ilə tük basmış peysərinizi qaşmağınızı xoşlayırsınız – qıraqdan baxanda Bertran Rassel¹ oxşayırsınız, üst-başınız da büsbütün təbaşir tozu olur. Ancaq biz isə axı hər şeyi görürük, mister Herbert Mak-Nelli. Bizi belə asanlıqla aldatmaq çətinidir. Biz bilirik ki, siz təhsilinizi evdə almısınız. Bilirik ki, orta məktəbin səkkizinci sinfini siz hələ dinozavrların bu ətrafdə dolaşan vaxtlarında tərk etmişiniz. Öz diplomunuzu hər şeyi evdə şam işığında əzbərləyə-əzbərləyə almısınız. (Bə mənim atam hələlik... nə ilə məşğul idi?)

Təzə dərsin kitabını da şübhəsiz ki, siz yazmalıınız, ser. Ayrı heç kim yazma bilməz. “Uşaqsünaslıq”, birinci hissə, müəllifi – Herbert Mak-Nelli, incəsənət bakalavri, pedaqogika magistri. “Alına atasından güllə almaq riskinə getmədən sevimli Şeyla ilə dilxoşluq etmək dərslisi”.

Ancaq məni düşündürən bu deyil. Çox səfeh alındı. Belə şeylər həmişə səfeh alınır. Səfeh və kobud. Bu isə o qədər zərif bir işdir

¹ Rassel Bertran (1872-1970) – məşhur ingilis filosofu, alimi və ictimai xadimi

ki, hətta uyğun gələ biləcək fikirlər tapıb o haqda düşünmək belə çətinidir.

Belə görünə bilər ki, ser, həməm bu mexanikanın əsasları üzrə mənim lazım olan hazırlığım var. Bütün bunların yazıldığı o qədər kitab var ki. Məgər mənə əzab verən Ceksonu incidənlə eyni şeydirmi? Məncə, mən ətriyyat şahzadəsi sifətində qorilla deyiləm. Mənimçün vacib olan budur ki, bu uçurumun üstündən necə körpü atım, öz içimdəki tufanı necə sakitləşdirim, amma di gəl, bütün bunlar haqqında harda bir şey oxuya bilərsən?

Necə edəsən ki, qızla təkbətək qalasan və öz həyatını məhv etməyəsən? Yoxsa, sənənin içində olan tufan ağılı tamamilə alır əlindən? Necə edəsən ki, yaxşı olasan? “Co” sözünü hansı avazla deyəsən ki, ona özünün bütün fikirlərini çatdırma biləsən və həm də bu zaman onu ürkməyəsən, qorxuzub yarı canını almayasan?

Axı qızlar bizim kimi deyillər, ser. Yaxşı qızlar belə deyillər. Bizə əzab verən şeylər barədə onlar heç zaman düşünə bilməzlər. Bu onların heç ağıllarına da gəlmir. Məgər Co bu haqda düşünə bilər? Əgər mən onu heç kimlə dəyişik salmıramsa, mənə elə gəlir ki, o, hətta kilsəyə də gedir. Onun sifətində nəyə, ali bir təmizlik var, ser, elə bil onu xüsusi bir materiyadan düzəldiblər. Yer adamı deyil, yəni deyirəm.

Pis qızlardan – dünyada hər şeydən xəbəri olan qızlardan söhbət getmir burda. Onlar elə bil ki, nəyə başqa cinsdəndirlər, hardansa peyda olublar. Onlar məni cəlb eləmişlər, əksinə. Elə bil sənənin yaxandan yapışmış arxa sürəti işə salırlar.

Mənim tufanı tamamilə başqa şeydir; yaxşı qızlar olanda qopur. Sizi bu təşvişə salmır ki, ser? Məni dənəşətli surətdə narahat edir. Onlar nə qədər təmiz olsalar bir o qədər mənə anlaşılmazlıq baş qaldırır.

Ancaq hər halda maraqlıdır, əgər o, mənim yaxınlaşmağımı gözləmirsə niyə orda oturub qalır? Dərslər artıq yarım saat olar ki, başlayıb. Doğrudanmı bu cür qız oturub gözləyər ki, mən onunla söhbətə başlayım? Axı dərslər buraxmaq zarafat iş deyil. Bunun xoşagəlməz nəticələrindən yaxa qurtarmaq sonra çətin olacaq. Dəli olmuşuq nədir? Oturduğun yerdə dərslər buraxasan! Ömrümdə belə iş tutmamışam. Axı mən onlara nə deyəcəyəm? Düzünü ki, deyən deyiləm. Onlar o saat başa düşərlər ki, burda nəyə elə deyil. Sınıfdə

boş yer. Yazı ləvazimatı mağazasına necə girdiyimi gördülər. Nədir, deyəcəklər, Mett mağazaya girdi və çıxmadı? Bəlkə adamyeyən Suini Todd sənətini yazı ləvazimatı alverinə dəyişib? Arxa qapıdan isə öz piroqlarını satır? Böyük Metti tomat sousunda hazırlanmış isti piroqda bişirib?

Şərqi Teddinqton. Baş küçə. Saat doqquz, iyirmi altı. Miss Abiqeyl Tsuq açıq dəftəri dizləri üstünə qoyub oturub, gün işığında parıldayan dümağ dəftərdən gözlərində ağrı var. Bir az da keçsə əsəbləri daha dözməyəcək. Nə isə olduqca mühüm bir şey həll olunur bu saat.

Axı bu elə həmişə belədir.

9

Mett skamyadan qalxıb, tələsmədən gə-ə-ə-ərnəşir, (görür-sənmi, Abbi?) elə bil ki, beli yorulmuşdu deyə, dincini almağa oturmuşdu, dalğın-dalğın saat olan qolunu gözlərinə yaxınlaşdırır, sanki, elə bunu gözləyirmiş ki, saat düz doqquz, iyirmi yeddi olsun və gümrah yerişlə baş küçəylə məktəbə sarı getməyə başlayır.

Bütün bunlar kənardan belə görünür. O ki qaldı öz gözlərinlə gördüyünə, onları görürsən də, daha burda mübahisə üçün əsas ola bilməz.

Abbi ürəyində demək olar ki, fəryad qopartdı: “Heyvanlığa bax, başqa heç cürə adlandırmaq olmaz! Bu yöndəmsizi gör neçə il gözləmişəm! Neçə il gözləmişəm, indi buyur bax, aradan çıxır! Böyük Mett qayıt! “

Abbi də iti qaçan ceyran kimi Baş küçəboyunca götürülür, gedə-gedə kitablarını itirməsin deyə portfelini bağlamağa çalışır, başı-alovlu o taya qaçır, əyləclərini qıcırdan maşınların arasından keçir, üç dəfə az qalır ki, təkərlərin altına düşüb tələf olsun, hər tərəfdən fit səsləri eşidilir, sağdan və soldan maşınların təkərləri ulayır. Hətta inanmaq belə çətindir. Elə hay-küy vardı, elə söyüş söyürdülər ki! Hələ, qəzəbli sifətlər! Aləm bir-birinə qarışmışdı!

Və bunlara səbəb günahsız, balaca Abbi idi?

O, gözlərilə Böyük Metti gəzir. Onunsa heç izi də qalmayıb. Qaçıb gedib nədir? Gör nə əclafdır!

Axı o ki, heç bir dəqiqə də olsun yubanmadı. Bircə saniyə də. Dünyada bircə nəfər də olsun qız tapa bilməzdin ki, bu küçəni ondan tez keçə bilsin, lap onu top ilə atsalar belə.

Ah, Mett. Bəs indi mən nə edim? Mənim nəyimə gərək idi belə işə düşüm? Sən axı nəyə görə bu boyda vaxtı orda oturmuşdun, məni dolayırdın? Mən səfeh də inandım. Ələ salıb aradan çıxdı. İndi mən məktəbdə necə görünəcəyəm? Necə içəri girib, harda olmağımı necə izah edəcəyəm? Bəs evdə anama nə deyəcəyəm? O, beş qız böyüdü. Özündən nə uydursan hamısını əzbər bilir. Tsuq ailəsinin sonbeşiyinə bircə dənə də inandırıcı bəhanə qalmayıb. Sən axı məni belə pis vəziyyətdə qoya bilməzsən, Mett. Buna görə sənə bir funt ətinə kəsmək mənə borc olsun, özü də lap yumşaq yerindən. Hətta cəhənnəmdə belə, rədd edilmiş qadından bəzər davakar əcinnə tapa bilməzsən.¹ Özü də bunu lap elə mənim haqda deyiblər, qardaşım, görərsən.

Ya rəbb, axı o taya o, haçan, necə keçib?

Böyük Mett küçənin o tayında, qızın indicə oturduğu yerdə durub! Səkinin qırağında durub. Və elə də səfeh görkəmi var ki. Küçənin o tayına baxır. Elə bil indicə kəlləsinə nə iləsə ilişdiriblər.

O yana və ordan bura siqnallar qaçırdı.

Əlaqə bərpa olundu.

Telepatiya əlaqəsi.

Sən orda nə edirsən, Böyük Mett?

Bu necə oldu ki, Co, sən o taydasan, mənə bu tayda?

Sən oramı qaçıb keçdin?

Mənə həmə vaxt bu yana qaçıb keçmişəm?

Bəs neçə olub ki, ortada toqquşmamışıq?

Tarrax!

Və lütfən birinci kvadratdan başlayın. Güman ki, belə də olcaqdı.

Belə çıxır ki, bizə görüş qadağandır? Allah öz müdrikliyinə rəğmən bizi bir-birimizə yaxın qoymur?

Mən isə səni səlīb yürüşləri dövründən axtarıram, hələ bəlkə bir az da ondan qabaq. Bu mənim həyatımın bütün tarixçəsidir. Həmişə bizi nəyə ayırıb. Əgər sən bilsəydin o çadır hərəmxanada sən necə gözəldin. Ələlxüsus nəzərə alsan ki, sən içəridə idin, mənə ora girmək qadağandı.

¹ Şekspirin “Venetsiyalı tacir”indən tam olmayan sitat

Amma nə gülməli işdir, Mett.

Bilirsən nə var, Co, mən, deyəsən, daha dözə bilmirəm. Sən əlçatmazsan. Bu aradan ötən bütün yüzilliklərdən sonra mənim nəfəsim kəsilib. Güman ki, qabağıma çıxan birinci babat qıza evlənəcəyəm. Axı kimə lazımdır bu Mett? Əlimdən gələn tək-cə budur ki, qaçış yolu ilə üstünə qoyum, saniyələr udum. Yox, doğrudan da, küçəni keçmək sənəin nəyinə gərəkdi. Özü də bir dəfə yox, düz iki dəfə. Hələ bütün o qabaqkı fokuslarını da üstünə gəl.

Yox, Mett, daha mən səni durub çağırın deyiləm ki. Mən, deyəsən, nə mümkündürsə hamısını eləyirəm.

Mən evə getdim, Co. Deyirəm ki, özümü pis hiss edirəm. Bu, ümumiyyətlə, həqiqətdən çox da uzaq deyildir. Əslində isə mən özümü pis yox, lap belə, iyrenc vəziyyətdə hiss edirəm. Görünür, mənim alınma tək-tənha yaşamaq yazılıb. Mən sadə oğlanam, Co. Mənə görə bu oyun həddindən artıq əsəb tələb edir. Qadınları tərkdir və şirniquşların yanına qayıdıram.

Bəs o, indi nə edir? Çıxıb gedir, vallah! Yoxsa, yeraltı yolla küçəni bir dəfə də keçmək istəyir? Yox, əzizim Abbi, aldanma. O, sadəcə olaraq aradan çıxır. Pəzəvəng kütbeyin!

Mett iyirmi ya da otuz addım atıb, geriyyə baxır. Küçə ilə bir istiqamətdə üstü püskürə-püskürə benzın daşıyan maşınlar gedir, əks istiqamətdə isə dalbadal gedən yük maşınları dəmir hasar çəkiblər, Co gözə dəymir.

– Co!

Mett eşidir ki, onun adını bərkdən tələffüz etdi. Bu taydan o taya küçənin hay-küyünə hayqırdı. Bu pambıq sıxı ilə kərpic divara atəş açmaq kimi bir şeydir.

– Co!

Orada heç nə yoxdur. Tək-cə maşınlardır. Dəli olmaq olar. Hər tərəf maşındır. Yük maşınları, furqonlar, minik avtomobilləri, pikaplar, matəm mərasimləri. Yerın altından şütüyüb çıxıb gedirlər.

İşə bax da, matəm mərasimi! Özü də səhər saat onun yarısında. Kim istəyər ki, onu nahardan qabaq dəfn eləsinlər. Yol ötən kişilər papaqlarını çıxarırlar. Uşaq arabası ilə gedən qadınlar özlərini maqazınlərə verirlər. Mettin ruhu nazik bir şırnaq şəklində dabanına axıb gedir, ordan isə – yolqırağı qanova. Bağışla məni, dost, bağışla, günahımdan keç ki, sən ölmüsən və elə ümumiyyətlə, ancaq, sənə çoxmu gərəkdi ki, elə hesablayaydın ki, sənə görə mən heç nə görə

bilməyəydim. Məgər səni dənizdə və yaxud bir başqa yerdə dəfn edə bilmirlər?

Əlbəttə ki, Co artıq orada yoxdur.

Kim deyib ki, “İnsan öz taleyinin sahibidir”? Bunu hansı axmaq uydurub? Hətta mərhumun özü belə canlı adamı məhv edə bilər, hərgah bu teoremin əksi düz olmaya da bilər. Elə ki, kəlləmayallaq tabuta dığırlandı, dostum, özünü təhlükəsizlikdə hiss edə bilərsən. Qoy küləklər əssin, tufanlar qopsun. Hətta orduya belə səni çağıra bilməzlər. Qapağın altında özünçün uzan və onlara dilini göstər. Elədir ki var. Sən elə hələlik Mettə dilini göstərmiş kimi varsan. Mən isə buna razı deyiləm.

– Co!

Bəs heç sənin ağına gəlməyibmi ki, Mettyu Skott Barrel, onun adı ola bilsin ki, Doroteya yaxud da Ermintrudadır? Və sən açıq-aşkar çox səfəhqulu bir vəziyyətdə qalmısan? Bütün bunlar ona görədir ki, elə hey həndəvərdə vurnuxurdun. İç cürətinin çatmamazlığı üzündən – bu ifadəni Herbert Mak-Nelli hansısa bir şərəfli, hazırda mərhum Vinni adlı centlmenin ayağına çıxır. Məlum məsələdir ki, ayı balası Vinni-Puxa yox, döyüşkən at – Vinniyə. Sən təsəvvür edə bilərsənmi ki, dost, Çerçill qızı beləcə əldən verə bilsin? Əşsi o, birçə dəfə hayqırdı: “Arvad! Bura gəl görüm!” O da lap iməkləyə-iməkləyə gələrdi onun yanına. Daş yoldakı maşınlar isə bir-birinin belinə minib mavi alovla od tutub yanardılar. Yaxşı, bəs Mett? Götürüb yavaşca aradan çıxır, sanki it cinsinin ən yazıq nümayəndələrindən biridir. Özü də quyruğunu elə bərk qısıb ki, – əgər bu onda olsaydı, az qala ayağına dolaşıb, yıxsın onu. Barrel, sən öz nəslini biabır edirsən. Sənə insanlıqdan üz döndərüb qağayılığa, ya da at olmağa getmək lazımdır. Ancaq döyüş atı səndən onsuz da çıxmaz. Yaxud da əsl, qızmar, təmiz qanlı cins qaçış atı. Ya da iş ki belə gətirdi, şotland ponisi – bu şeytancığazlar yamanca mərd, qoçaq olurlar.

Dəniz atı Barrel.

Boyu yerdən bir qarış qızdan qorxdun. Dişləri ağızından qabağa çıxan bir qızdan. Pəhləvan Mett. Əcəb gülməli işdir. Başımın bəlasısan, Barrel. Nə olsun ki, hər halda heç olmasa mən bir kənara çəkilib, özüm özümü ayıqcasına qiymətləndirə bilirəm. Bunu, mister Mak-Nelli, siz mənə öyrətməyi bacardınız. Bunu və bir də ölümlərə hörmətlə münasibət bəsləməyi (budur, mən hüznə dayanmışam, sanki mənim özümü basdırırlar). Ancaq siz mənə məhəbbətə necə

yanaşmaq haqda məlumatlar verməmisiniz. Bu isə pisdir. Sizin tərəfinizdən çox böyük səhvdir və əgər bir az da dərinləndən düşünsək, görərik ki, bunun çox acınacaqlı nəticələri ola bilər. Bir özünü düşünün, əgər hər bir adam özünü mənim kimi aparmaq fikrinə düşsə insan tayfası nə günə qalar? İnsan tayfasının kökü kəsilər.

Yol ötən kişilər yenidən papaqlarını başlarına qoydular.

Şükür sənə, ya rəbb!

Matəm mərasimləri çox ağır təsir bağışlayır. Adamın ağına cürbəcür səfeh fikirlər gəlir. Matəm mərasimi keçib gedir. Ən xoşagəlməz olanı bu idi ki, keçib gedənlərdən dördü gülümsünürdü. Ağızlarını elə bil balta ilə yarmışdın, gülüşləri bu qulaqdan o qulağa uzanıb gedirdi. Bu isə nalayiq işdir. Deməli, mərhum sənə nəyəndir ki, sən onun dəfnində gülməyi özünə ar bilmirsən? Siz mənim belə sualıma cavab verə bilərsinizmi, mister Mak-Nelli?

Bəlkə onlar varislərdir, mərhumdan onlara şəhər kənarında mülk, malikanə qalıb? Yaxud da, hər birisi sevinir ki, tabutun içində matəm mərasiminin qabağında gedən özü deyil? Yoxsa ki, onlar ölümlərin halına ağlamayan, baş vermiş faciədən dəhşətə gəlməyən, şil olmuş uşaqların vəziyyətini görüb dəli olmayan, sülh, barışıq danışıqlarına girişən və özü də bu zaman şit-şit zarafat edən general kimidirlər? Neynəməli, bu da belə işdir, əvəzində, heç olmasa sürətlə artan insan artımının qabağı bir az alınar. Faktdır. Burada hər kəs əlindən gələni əsirgəmir. Biri Baş küçə ilə əbədi uyuyacaq yerinə təşrif aparır, digərləri isə öz günahkar varlıqlarını davam etdirmək məcburiyyəti ilə iş-gücünün dalınca yollanırlar. Hərəkətini görməlidir. Məsələn, anasının yanına gedib xəstəliyindən şikayətlənməlidir.

Mətt, sən hara, xəstəlik hara?

Hə, ana, elə xəstələnmişəm ki, vallah, heç bundan pisi olmur. Ürək qızdırması tutmuşam. Bu oğlan uşaqlarının dünyada ən ağır xəstəliyidir. Bu xəstəlikdən sağalmırlar ana, hər halda mən elə bir adam tanımıram, ana. Mən də bilməyim, bəs kim bilsin, mən ki, gör haçandır xəstəyəm.

Ürək qızdırması, oğul? Bu nə hoqqadır?

Bu xəstəlik zamanı, ana, ayaqdan-başa adamın hər yeri ağrıyır. Dodaqlarının kənarları isə öz-özünə aşağı sallanırlar, nə qədər güc eləsən də gülə bilmirsən. Ürəyin elə sıxılır ki, heç düşünə də bil-

mirsen. İçində hər şey görülmüş olur; sanki indicə qırılacaqdır, damarların məftil çəpər kimi uğuldayır. Bir az da keçsə titrətmə-qızdırma tutacaq səni. Hər nə edirsənsə – çoxusu ondan ötrü edirsən ki, bu ağrını gizlədəsən. Oğlan uşağının ürək qızdırması belə bir şeydir, ana. Öldürücü bələdir. Mənim vəziyyətim gün-gündən ağırlaşır. Özü də bu lap çoxdandır ki, belədir. Mənə elə gəlir ki, təxminən on iki yaşından. Onunla qurtaracaq ki, axırda mən duruş gətirə bilməyəcəyəm, bomba kimi partlayacağam.

Di gəl adam da heç öz anasına belə sözmü deyə bilər?

O, heç bircə kəlmə də başa düşmüz. Hardan anlasın. Özü üçün yaşayır, bəla nədir, bilmir. O, köhnə vaxtda böyüyüb, o, anadır. Necə deyirlər, müqəddəs simadır. Elə şeylər var ki, onları analara demirlər. Demirlər, vəssalam. Anaları qorumaq lazımdır. Əgər buna qalsa, elə ataları da.

Onlara qulaq asanda belə çıxır ki, guya onların vaxtında dünya hələ heç yuxudan oyanmamışdı. Elə bil pəncərəsiz evlərdə yaşayırmışlar. Həndəvərdəbaş verən hadisələrdən təcrid olunmuş, qorunmuş bir şəkildə. Axı, bir də ki, ata-ananın balaca olduğu vaxtlar nə baş verə bilərdi? Küçələrdə atların dalınca arabalar, bəzək-düzəkli karetlər sürünüb gedirdilər. Bir təsəvvür et! Hər küncdə bir dəmirçixana olub. kinoteatrların işıq reklamları sayrışırdı, sadəcə olaraq daş əsri imiş, içəridə isə qoca xanımlar pianonun dillərinə döşənib döyəcləyirmişlər. Kinolent ara vermədən elə hey kəsilməmiş. Rüsveyçılıq! Salona o saatca zülmət çökürmüş. Qadınlar qorxularından qışqırışırlar. Dondurmanın porsiyası bir penniyə. Bu da onlarda gözəl həyat hesab edilirmiş. Bəlkə də, əlbəttə, əslində hər şey tamam başqa cür olub, ancaq özləri belə danışırlar. Minlərlə adam küçələrdə velosipedlə gətirmiş və işdi əgər biri maşın altına düşürmüşsə, bu sensasiya sayılırmış! Adi günlərdə axşamlar küçələrdə qəzet satırsan. Və özü də məktəbdən çıxan saat, belə ki, gecəyə kimi evə qayıtdı yoxdur. Səkkizinci sinfə kimi oxuyurlarmış, sonra isə, xudahafiz, biz getdik, siz salamat qalın. Ta nə sinfdə məşğələ var, nə də evdə dərslər. Lütfən zəhmət çəkib birbaş bütöv iş günlə işə gəlin. Hər hansı bir kilsə axşamı – bu onlarda kefcil həyatın zirvəsi hesab olunurmuş. Artıq əməlli-başlı böyük adamlar olan vaxt Fant, “üçüncü artıqdır” oyunları oynayırlarmış. Həyatla hardan tanış olacaqdılar? Bakirəlik əsri imiş, bir sözlə. Hələ bir deyirlər də

ki, çətinlik çəkə-çəkə yaşayıblar, bəxtləri gətirməyib. Təmiz hava nə qədər istəsən, buyur bir okean! Radioaktiv çöküntü-zad nə gəzir. Yaxşı bəxti gətirməməzlikdir. Uşaq baxçası.

Mett stansiyada əyləşib elektrik qatarının qayıtmasını gözləyir. Dərin, dərin bir düşkünlük ətrafda hər şeyi köhnə daş kömür quyularının rənginə bürüyür.

Qarşı platformadakı göstəricidə xidmətçi lövhəni dəyişir:

“Genişlik Qovşağı. Bütün dayanacaqlarda əylənəcək.”

Çox qədim zamanlarda nəsə bununla əlaqədar idi. O vaxt hələ Co yox idi. Onda hələ gün öz adı yolundan, relsindən çıxıb, hər şeyi qabağına qatıb, qırıb dağıtmırdı.

Hə, yadıma düşdü. Genişlik Qovşağı. Bütün yolların qovuşduğu yer, enli sarı düzəngahın məskəni, Mett Barrel də orada kəhərin belində səkir.

Mett qətiyyətlə ayağa qalxır, çənəsini dik tutub, sol əlini böyrünə vurub və xidmətçiyə bu taydan o taya qışqırır:

– Ey, mister! Qovşağa gedəcək qatarın vaxtına nə qədər qalıb?

– Dörd dəqiqə! Ancaq o platformadan Qovşağa çətin ki, gedəsən.

Şəhərə gedən qatarların dayandığı platforma boyunca Mett var gücüylə qaçır, ayaqqabısının altlığının səsi dəmiryol yatağında əks-səda verir. Mett üstündə “Çıxış” yazılmış qəfəsə təpilir və elə bu vaxt stansiyaya daxil olan Abbi Tsuqla toqquşur!

Hər halda oğlanla qız qarşılaşır. Bundan boyun qaçırmaq artıq mümkün deyildir.

10

Abbi əməlli-başlıca yerə dəydi. Az qalmışdı yanbızını əzə. Çox bərk ağrıtdı. Lap çuval kimi guppuldadı. Hardansa, Allah bilir hardan, bir səs gəldi, səsin yiyəsi yox idi: “Salamatsanmı, qız? Pəzəvəng yöndəmsizə bax da, gözü ayağının altını görmür, uçar”. Səs çallaşmış, qoca səsdir. Özü də sanki uzaqdan gəlir.

Abbi hələ də ağrıdan üz-gözünü qırıqdıra-qırıqdıra və çətinliklə nəfəs ala-ala bu romantik mənzərəni təsəvvürünə gətirir. Yeri gəlmişkən, özüdür günahkar. Böyük Mettlə toqquşmasını neçə dəfə təsəvvürünə gətirmişdi. Xəyal plovu yemək elə dadlı, elə şirindi ki!

Bazar günü, axşamçağı kilsə ibadətindən sonra, əynində yaşıl məşq kostyumu olan Böyük Mett kişiyana xəsisliklə köks ötürüb ona yazığı gəldiyi üçün qucağına alır və artıq soyumaqda olan cəsədini yaxınlıqdakı fənərə tərəf aparır; qucağında, bərk-bərk özünə sıxıb aparır. Xəyallarının düz yarısını bu mənzərə təşkil edirdi. Ancaq, təəssüf ki, ikinci yarısı həyati mənzərə ilə daha çox uyğun gəldi: Mett onu elektrik cərəyanı vurmuş kimi, bir kənara sıçrayır və elə beləcə də quruyub qalır, sanki ona toxunmaqdan qorxur.

Sahibi görünməyən yaşlı adam səsi isə sanki lap uzaqdan gəlir: “Qıza kömək eləsənə, qalxсын”.

Mett özünü itirdi və beləcə də, çaşıb qalmış vəziyyətdə azı beş saniyədir ki, quruyub durub. Sözsüz beş saniyə olar. Beş saniyədir durub və bu müddət ərzində imkan tapıb azı yüz dəfə ürəyində qışqırır: “Co! Co! Co!” Lap orkestrdəki kresşendo kimi. Sanki, həyatdakı bütün fəvqəladə arzular qəfil baş tutmuş kimi, yüzlərlə müxtəlif səs hər dəfə daha bərkdən, daha hündürdən “Co!” – deyə təkrar etdi.

Qızın rəngi qaçıb, yəqin qorxudandır, burun pərələri yüngülcə titrəyir, bu isə ağrıdandır. Dodaqlarını bir-birinə sıxıb. Ayaqları isə gör necə də uzundur. Bəlkə də heç qız, onun təsəvvür etdiyi kimi, çox da elə cırdan deyil? Co, sənə nə oldu, bərkmi əzildin?

Ünvansız bir səs:

“Bura bax, dostum, əgər bu saat qızın qolundan tutub qaldırmasan, düşüb sənə bəs deyincən çəkəcəyəm”.

Demirdimmi, o çox sevimlidir? Quruyub qalıb, sifətindəsə elə bir sarsıntı, hələ ondan da çox nəsə daha yumşaq bir şey yazılıb.

Hə, Böyük Mett, di nə oldu sənə?

O, çox istərdi ki, onun əlindən yapışıb ayağa qaldırsın; qucağına alıb ayaq üstə qoysun. Ancaq başa düşürsən, Co. Bu axı bir az birtəhər olacaq e. Məni min volt gücündə elektrik cərəyanı vurur. Tək elə bir külüm, bir də tüstüm qalar.

Və Abbi özü ayağa qalxdı, üst-başının duman kimi qozunu çırpır (qız bunları qızılıgül ləçəkləri kimi sevənlərin ayağı altına səpərdi), Mettin isə heç üzünə də baxmır, təkə boynunu o tərəf-bu tərəfə qanırır – görəsən, sərpməyib ki? – Elə bil ki, bu saat sənin vurulub yerə sərilməyin və az qala ayaq altında tapdanmağın – ən adi, üzün-gözün öyrəşən bir işdir, eyib eləməz, xoşdur hətta.

Sən demə qız onun təsəvvür etdiyindən xeyli hündür imiş. İçi kitabla dolu çanta gör hara uçub düşüb. Mett onu yerdən qaldırır və təəccüblə öz səsini eşidir:

– Co, indicə qatar gələcək. O birisi platformaya. Qovşağa kimi.

Kimdir bu Co? Sən kimlə danışırsan, Mett? Bu Co hardan çıxdı? Co – bəs familiyası? Mən ki, Abbi Tsuqam, dişləri qabağa çıxan həməm qız. Bax, əgər sən Qovşağa kimi getsən mən onda Ruf olacağam. Görürsən, mən başımı tərpedirəm, Mett. Adətən mənim başım belə əsmir. Mən səninlə Cənub qütbünə, lap Aya getməyə hazırım. Ürəyin hara istəsə gedərəm.

Kassanın aynasındakı qoca səslə adam kədərlə yanağını qaşır. Onun on beşdən bir az artıq yaşı və bir balaca özündən yaşda kiçik qızı olduğu vaxtdan çox-çox illər keçib. Burda nə baş verdiyi indi ona hamıdan yaxşı məlumdur.

– Ehtiyatlı ol, dost, – deyir. – Bu birinci dəfə sonra bir də təkrar olunmayacaq.

O, Mettin arxasınca düşüb, az qala, atıla-atıla getdi, elə hey yarım addım geri qalırdı, çünki Böyük Mett çox tez-tez addımlayırdı. Canı ağrıyırdı, axı bərk əzilmişdi. Ancaq ağrımağı yaxşı idi. Axı, ədəb qaydalarının ağrısız-acısız pozulması düzgün olmazdı.

Axı, ədəbli, ləyaqətli qız oğlandan öndə getməlidir.

Bütün yaxşı qızların riayət etdiyi qızıl qaydaya nifrət edən Abbiqeyl Elen Tsuq. Gənc pıxod üzvləri cəmiyyətinin təməl daşı. Abbi, hələ ki, geri dönmək dabanına tüpürmək gec deyil. Ancaq o, mənim çantamı qamarlayıb götürdü və mən ona “hə” dedim. Hə də, demək olar ki, belə dedim, hər halda başa saldım ki, razıyam. Nə tökmüsən aşına, o da çıxıb qaşığına. Kürəyi divar enindədir zalım oğlunun. Boynunu elə bil bütöv daşdan yonmusan. Kürəyinə baxanda deyərsən ki, beləsi yazıq qızcığazı bir göz qırpımında oğurlayar, heç “uf” da deməz. Görəsən, arxadan baxanda adama niyə belə gəlir? Vallah, o istəsə küçədəki fənər dirəklərini biləyinə dolayar. Svetoforları kökündən dartıb çıxardar. Qranit lövhələri döşləyib dağıdar. Belə pəzəvənglərə, hamısından yaxşı, hasar dalından, ya da onlar paralel tirlərdə fırlanan vaxt baxmaq yaxşıdır, o vaxt ki, onlar ölüm təhlükəsi altında əllərini açmağa qorxurlar. Necə bilirsən, onlar neçə tərtemiz, tərbiyəli qızı yoldan çıxarıdılar? Abbi Tsuq kimi günahsız körpəcikləri. Beləmi başlayır hər

şey? İpə salıblarmış kimi dalınca düşüb gedirsən. Evdarlıq dərində piroq bişirmək əvəzinə, dərindən qaçırsan. Elə beləcə onun dalına düşüb gedirsən, nəfəsin tıncıxa-tıncıxa qaçırsan və bütün bunların da hamısı, görürsünüzmü, ondan ötrüdür ki, qatar axır çathaçatdadır. Mən heç də bu səfeh qatara minmək istəmirəm, statistik məlumatda bir rəqəm olmaq istəmirəm, qanovda atılıb qalmış ölü cəsəd olmaq arzulamıram. O geriyyə baxır. Tez ol, Co! Yaxşı, bəs ona belə baxmaq Mettin nəyinə gərəkdi? Oy Mett, sənün gözəl bənizin var! Mən sənün ardınca lap cənub qütbünə nahar etməkçün qaçardım. Yaxmaclar çəkərdim, şorba asardım. İşim bitdi. Qapılar bağlandı. O, mənə itələyib bura saldı və mən indi əbədi onun quluyam. Bax, o küncdəki əlində kitabxana kitabı tutan xalacığaz, bir bura qulaq asın, belə bir vaxtda boş kupe axtarıb tapmaq ona necə müyəssər oldu. Siz, allah xətrinə, heç hara getməyin, xala, elə oturduğunuz yerdə də oturun. Ya rəbb, Genişlik Qovşağı! Axı belə uzağa getmək onun nəyinə gərəkdir? Bəlkə o, orada cəsədləri basdırıb gizlədir? Ocaqda yandırır? Görəsən indiyə kimi neçə qadın cəsədi yandırır? Oy, Mett, əgər heç olmasa sən belə gözəl olmasaydın?! Anam mənə öldürəcək. Qışqıracaq ki, Abiqeyl, sənə nə olub, dəli olmusan? İndiki vaxtda heç bir əməlli-başlı tanımadığın oğlanla qatara əyləşirsən! Sən ki, elə bu ötən həftə mənə özün dedin ki, hələ indiyə qədər heç kimlə öpüşməmişən! Ana, axı bu Böyük Mettdir. Mənim qəhrəmanımdır, ana. Bu dünyanın ən gözəl pəzəvəngidir. Əşi, mən lap elə bu birinci gələn dayanacaqda skamyadan sıçrayıb qatardan düşəcəyəm. Bax, görəsən. İşdi, dalımca gələsi olsa, elə götürüləcəyəm ki. Lap göyə uçacağam. Ey quşlar, yoldan çəkilin. Siz də boynqlər, yolunuzu yandan salın. Sən də mənə belə baxıb-eləmə, Böyük Mett. Bu upuzun kirpiklər altındaki öz gözlərinlə. Siz ona deyin, xanımlar. Qoy öz caynaqlarını çəksin. Özünü nə yerinə qoyubdur? Əvvəlcə zornan götürüb aparır, sonra da belə baxır.

Mən də ki, bax, oturmuşam.

İşlərim şuluqdur.

Yuxarı Teddinqtondur, Abbi, sən düşməlisən.

Elə mən də düşməyə çalışıram, məgər görmürsünüzmü? Var gücümümlə can atıram. Mənim ki, günahım yoxdur, ayaqlarım tutulub. Buna qızlarda ürək qızdırması deyirlər, ana. Dəhşətli xəstəlikdir.

Sənin özündə də yəqin ki, haçansa olub. Yoxsa bu Abbi Tsuq hardan çıxıb? Sənə deyim də kimdi o? Zırpı bir kobud bədheybətdir! Səhər yuxudan durub aynada belə bir sir-sifətə baxanda necə olur görəsən? Özü də bilsən ki, bu sənsən. Gərək lap gönüqalın olasan ki, belə zərbəyə davam gətirəsən. Bu tiplə bu qızçıqaz bir-birinə yaraşmırlar. Bu körpə bala Abiqeyl Elen Tsuq belə zərif bir varlıqdır ki. Xeyirxahdır, doğrudur, sevimlidir. Evdə həmişə anasına kömək edir. Bacıları ilə demək olar ki, mübahisə etmir. Ömründə hələ oğlanlarla gəzməyib. Arzuları da qış qırovu kimi tərtemizdir. Siz bir təsəvvür edin, ledilər, piroq bişirməli olduğum bir vaxtda məgər mən oğlanla bir qatara əyləşə bilərdimmi? İndi yəqin ki, məktəbdən çıxardacaqlar. Ya da hamının gözü qabağında divara dirəyib üstümə çürük pomidorlar yağdıracaqlar. Tarap! Şapp! Pinti-filinti. İndi məni belə ələ salacaqlar. Bəli də, Genişlik Qovşağı buna gərək olub. Özü kimi xaraba ter yoxdur. Ot-ələf ağzına alıb oranı. Hətta ağaclar da bitib orda. Əkib-eləyən də yoxdur onları, özləri bitirlər. Əgər birdən o, güc işlətsə, kimi orda mənim dadıma yetən? Gör necə əzələləri var, elə bil qorilladı. Abiqeyl Tsuq məhv oldu. Buna nə olub e? Dili tutulub nədir? Yoxsa bu ona görə belədir ki, bu saat o öz-özü ilə əlləşir, heç cür qərara gələ bilmir: məni boğsun ya əvvəlcə öluncən çırpın? Doğrudanmı mən bir batıqsinə arığın birinə vurula bilmirdim? Böyük Mett, sən elə gözəlsən ki, mən, deyəsən, indicə dərdindən öləcəyəm. Bəs siz necə bilirsiniz, ledi? Düzmü deyirəm ki, onun dərdindən dəli olmaq olar? Siz təkcə mənim yerimdə olmaq üçün öz qocalıq kəsmətinizdən keçərdinizmi? Mən axı görürəm siz ona hərdən necə baxırsınız, ledi.

Aşağı gölməçələr.

Orda qara ilə ağın üstündə beləcə də yazılıb.

Aradan çıxmaq üçün əla vaxtdır.

Partlamaq olar, Co. O qədər sənə sözlər demək istəyirəm ki, di gəl bu kafтарın yanında necə deyim. Bu bizimlə hansı stansiyaya kimi getmək fikrindədir? O, axı mənim hər kəlməmi eşidə bilər. Sonra da başını bulayacaq: ay-yay-yay. Onların lap sifətlərində yazılıb ki, onlar sənin cavan, özlərinin isə qoca olduqlarına görə səni görməyə gözləri yoxdur. Görürsənmi sən Allah, kitab oxuyur. Kimə kələk gəlir. Səhərdən bir səhifə də çevirməyib. Lənət şeytana... Heç bilsəydin, Co, səndən çəkinmək, özündən qorxmaq necə böyük

əzabdır. Bilsəydin, mənimlə getməyə razı olanda məni necə heyrətləndirdin. Mənim dalımca elə gəlirdin ki, elə bil bütün ömrün boyu oğlanların dalınca qaçmışdın! Ona görə də: bəlkə sən elə doğrudan da beləsən? – soruşsam, incimə. Doğrudanmı mən səni beləcə sakitcəsinə çağırıdım? Elə bil, Allahın verən günü qız dəvət edirəm. Sən çox asanca razı oldun, Co, niyə? Məgər yaxşı qızlar belə asanlıqla gedir oğlanlarla? Sənə deyim ki, sən elə yaxınlıqda vurnuxurdun. Elə orda da qapının ağzında fırlanırdın, yoxsa səninlə toqquşmazdım. Tfu, şeytan...

Bu uşaqlar heç kimi aldada biməzlər. Günün bu vaxtında evə ki, getmirlər onlar. Vaqona elə soxuldular ki, elə bil bu Praqadan gələn sonuncu qatardır və bunların da dalınca gestapodan gələn var. Qəşəng, qırmızıyanaq, bir vaxtlar bizim olduğumuz kimi sağlamca uşaqlardır. Amma sizin irəlidə hələ milyon iliniz var. Həyatın, göz yaşların astanasına qədəm qoymuş gözəl uşaqlar. Öz vaxtınızdan bərk yapışın, mənim əzizlərim. Vaxt keçəndən sonra qaytarmaq olmur geriyə. Ta qədimdən həmişə belədir: məhəbbətə mane olan bir şey hökmən meydana çıxmalıdır, istər kupədə qarı olsun, istər sərhəd, dəniz, ya da qorxu. Nəsə hökmən bir şey araya soxulub, mane olmalıdır.

Altı düyməlik bir məsafə Mett, sənin dizini mənimkindən ayırır. Sən məni lap küncə soxmusan, görürsən? Mən pəncərənin altında oturmuşam və tərپənmək imkanım yoxdur.

Mən inəkləri sayıram, Co. Beş inək, iki at və bir də yüksək gərginlikli elektrik xəttinin dirəkləri. Bəs evlər hardadır? Fikir verirənmə evlər itiblər? Ağacların başı üstündən iyirmi min volt axıb gedir. Necə də gözəldir o xətt o hündürlükdə. Gözəl bir polad xətt. Belə çıxır ki, Genişlik Qovşağı – şəhər deyil? Məktəbin belə yaxınlığında bərəkətli, qoca torpaq, çöllər, çəmənlər varmış? Necə olub ki, mən bunu bilməmişəm? Gözümü açdığım ki, dünən deyil. Görəsən, artıq neçə dayanacaq keçmişik? Qatar saat neçədə tərپəndi? Aradan nə qədər vaxt ötüb? Qırx beş dəqiqə! Bu dəqiqələr haçan keçib-getdi? Əlavə yeddi inək də Co, traktor sürən adam, kotanla yer şumlayan kişi. Lap min il bundan qabaqlarda olduğu kimi yer şumlayır. Dükanların piştaxtaları arxasındakı dondurulmuş ərzaq malları. Adam heç təsəvvür edə bilmir ki, onlar da torpaqdan əmələ gəlib, eləmi? Traktor belindəki adamların şəhərə belə yaxın olmağı adamın heç ağına gəlmir. Çox-çox bundan qabaqlarda, hələ Mak-Nellinin də

balaca olduğu vaxtlardakı kimi yer sürən adamlar, ağaclar, inəklər. Özü də belə yaxın, əgər bilsəydim, piyada da gəlmək olar istəyəndə. Mənim valideynlərim, nədir təmiz havadan qorxurlar?

Məni bu qatara sən səslədin, Mett. Mən öz qulağımla eşitdim. Lütfən buyurub İncilin birinci səhifəsini açə bilərsən. Mən bunu bir dəfə demişəm. Orda hər şey yazılıb. Adəm və onun rəfiqəsi. Yuxarıdan razılıq veriblər. Orda, göylərdə hər şeyi daha yaxşı bilirlər. Özü də bu, artıq min ildir ki, belədir, Mett, oğlanlar qızlarla. Bəs onda məni niyə çağırmışdın? Yoxsa bu sizin işinizdir, ledi? Ovqatını təlx elədiniz. Kefini, lütfən yenidən qaldır. Mən risk eləməyə hazırım. Deyəsən, burda təhlükə kilsədə ibadət vaxtı olduğundan çox deyil.

Genişlik Qovşağı, Co. Çatmışıq.

Eşidirik? Çatmışıq.

Və burda həqiqətən də çöllər, çəmənliklər var. Bir də stansiyanın arxasında balaca bir şəhərcik. Özü də burda çoxlu yollar qovuşub ayrılır. Universal mağaza da var – lövhəsi odur ha, görünür. Bəyəm, əla deyilmi? Lap Mak-Nellinin balaca olduğu vaxtlardakı kimi. Bütün bunların da hamısı – bizim evin arxasından keçən mənim dəmiryolumun üstündədir. Cəmi bir saatlıq yoldur bura. Başqa səmtə, hökmən dənizə sarı getməyin nə əhəmiyyəti vardı, bir halda ki, bu yaxınlıqda Genişlik Qovşağı var?

11

O, platforma ilə addımlayır və onunla çiyin-çiyinə Co gedir. Qızla gedəndə gülməlidir. Çıxış qapısının ağzında bileti soruşurlar. Co çox təvazökarcasına addımlayır, kənara baxır. Yoxsa, kənara baxan elə Mettin özüdür? Eh, gör necə də hər şey əladır: günəş işıq saçır, hava tərtəmiz, evkalipt qoxusu, təmizlik, təbiilik ətri gəlir. Qatar boyu bütün vaqonların qapısı açılır-bağlanır, adamlar çıxıbdüşürlər, elə bil ki, nəhəng bir oyun avtomatının dəliyinə dığırlandı düşən dəmir pullardır.

Co, deyəsən, ani olaraq ona baxdı. O, elə bil bir az həyəcanlıdır. Rəngi qaçıb. Havanın isti olmasına, əsl yaya baxmayaraq onun dərisi qış vaxtı uşaqlarda olduğu kimi ağappaqdır.

– Mənim adım heç də Co deyil, – qız bunu elə qəti dedi ki, elə bil möhür vurdu.

Düzünə qalsa, o, bunun belə olduğunu bilirdi, ancaq yenə buna baxmayaraq bu sözdən sonra ona elə gəldi ki, göyün üzünə pərdə çəkdi. Hesab elə ki, bu günə kimi öz ürəyinin bircəsi ilə gəlib çıxmışdı və indisə qəfil baxıb görürdü ki, bu ürəyindəki tamam başqa və qətiyyətlə tanış olmayan bir adamdır. O, az qalmışdı ki, bu sözlərin hamısını ona desin, hətta bunun üçün ağzını da açmışdı, amma bu zaman hardansa yuxarıdan bir əl endi. Yuxarıdan aşağı.

– Bu bilet yaramaz.

Mettin gərəksiz yol bileti boş-boşuna zəncirdən asılıb yellənirdi. Önündə nəzarətçi əlini uzadıb durmuşdu. Bir yanında isə elə bil ki, cinayət başında yaxalanmış kimi, günahkar görkəmli əlbir-dilbiri Co (yaxud da, kim bilir adı necə olan qız) dayanıb durmuşdu. İndi nə etsin? Bu vəziyyətdə nə etmək olardı? Ey, bəlkə burda adamı gözəgörməz edən papağı olan bir adam var? Təxminən bir iyirmi beş mil yol keçib gəlmişdilər, bundan az olmazdı. Şəhərətrafi qatarın biletsiz sərnəşinləri.

İşə bax da.

Mettin dodaqları öz-özünə bükülür. Onun bütün gözəl arzuları – təmiz hava, Mak-Nelli-lend və əyni ağ bulud donlu, yaş mamır üstündə ayaqyalın rəqs edən əlçatmaz Co, – bütün bunlar qəfil birbirinə qarışıb gözləri önündə burulğan kimi buruldu. Hər şeyi öz qara və hətta bir az da yağlı kimi bətninə çəkib udan dəhşətli bir burulğan kimi.

Nəzarətçi:

– Hı? – deyib, hikkə ilə qəddini düzəltdi.

Mett az qala inilti ilə deyir:

– Mənim cəmi ikicə sent pulum var. Biz Şərqi Teddinqtonda qatara minmişik. Necə olubsa huşumuzdan çıxıb, dost.

– Bu qız da?

Yazıq Co xəcalətindən az qala əriyib, yanaqları od tutub yanır.

Qız, düz onun gözünün qabağında get-gedə sıxılır, balacalaşır. Heç qızla da belə işmi tutmaq olar?

– Belə çıxır ki, o da, – Mett razılaşır. Və adlarının qara kitaba necə salınmasını gözləri qabağına gətirir. Oraya ünvanlarını da yazırlar. Dəmiryolu blanklarında iki kağızın məktəblərinə necə yola salınmadığını təsəvvür etdi. Sifarişli məktublar ana və atalara gəlib yetişir. “Xahiş edirik izah edəsiniz”. Ya rəbb! Dünyanın axırıldı.

Nəzarətçi (cavanca oğlandır), ucaboy və zəhmli kişi, öz ixtiyar sahibi əlini kənara çəkir. Baxmayaraq ki, hələ heç saat on bir də yoxdur, xeyir qələbə çalır.

– Biletsiz sərnəşinlər, kənara çəkilin, abırlı, layiqli sərnəşinlərə yol verin! Özü də aradan çıxmağı ağılnıza belə gətirməyin, yoxsa, sonra polisə cavab verməli olarsınız.

(Polis! Qanun gözetçiləri öz dəmir-beton çənələrini dik tutub, çiyin-çiyinə, sıra-sıra gəlib keçirlər. Zindanın dəmir qapıları cingilti ilə bağlanır. Dumanlı sübhçağı ölümə məhkum edirsiniz).

Co fısıltı ilə Mettə deyir – lap elə bil ki, qəzəbli pişikdir:

– Sənin, nədir, heç qəti pulun yoxdur?

Təki bu vaxt siz onun üzünü görəydiniz. Bütün əyilib-büzüşüb – dəhşətli anlaşılmazlıqdır. Elə bil ki, sümükləri qəfil içəridə davam gətirmədi. Gör necə dəyişdi e. Hətta lap adicə qıza oxşayır demək olar ki.

Mett, cavabında kədərlə pıçıldayır:

– Mən ki dedim. Cəmi iki sent. Budu, burdadı, astarın içində. Artıq neçə aydır ki, qalıbdır. Amma onlara mənim saatımı da girov qoymaq olar, necə bilirsən? Mən onlar üçün lap qatarı da yuya bilərəm, nə iş desələr görə bilərəm, restoranlarda olduğu kimi. Məsəlçün, platformanı süpürmək, şübhəsiz ki, əgər süpürgə versələr. Cəmi-cümlətəni iki qara sent. İstəyirsən, lap öldür məni, Co. Sənin qarşında günahkaram.

– Mənim adım heç də Co deyil. Adım Elendir.

Dərin bir heyrət. Ürəyi sinəsində atlandı.

– Elen?

– Elədir ki var!

– Yəni Yelena? Həqiqətən Yelena? Bəlkə Ruf?

Cavabında elə bir baxışla baxdı ki, qorxudan adamın bağı yarıla bilər, vallah.

– Sən normal adam deyilsən. – Gözlərindən od çıxır. Qəzəbindən az qalır partlasın. Damarlarında indi yəqin qan əvəzinə yüksək təzyiqli buxar axır.– Başxarabsan elə bil. Vintlərin çatmır axı, deyəsən? Mən də elə bilirdim ki, Böyük Mett Barrel hər şeydə birincidir. Sənsə... bivec yaramaz!

– Borcunuz otuz iki sentdir, bunu nəzarətçi deyir.

– Ola bilməz ki, sənin adın Elen olsun!

– Niyə ola bilmir ki? – Mızıldadı.

– Ona görə. Ola bilməz, vəssalam. Mən bacarmıram. Heç nə bacarmıram, nə də istəmirəm və sizin də bu ruh-muh söhbətlərinizə inanmaq istəmirəm.

Co qəddini dikəldib boğazını uzadır. Yenə də rəngi qaçdı. Yox e, Elen olmağına Elendir, heç şübhəsiz. Nazik boğazını uzadıb, boynunu, yumru diyircək üstündə imiş kimi, ora-bura döndərir. Fəqərə sütununun necə saqqıldadığı eşidilir. Hər halda nəşə saqqıldadı.

Nəzarətçi:

– Otuz iki sent, – deyir.

– Heç saçların da qızılı deyil, nədir, düz demirəm? Belinə də çatıb-eləmir.

– Pık, – Co (yəni ki, Elen) nəşə buna oxşayan bir söz tələffüz edir. Başa düşmək olmur.

Nəzarətçi:

– Otuz iki sent, – tələb edir. – Ödəyirsiniz, ya yox?

– Otuz iki sent? – Mətt hiddətlənir.

– Hərənizdən.

– Siz nə danışırsınız? Bütün qatarı mənə satırsınız, nədir?

– Onda, bəlkə stansiyanın rəisi ilə söhbət edək, hə? Bununla aranız necədir?

– Altmış dörd sent! – Bu sadəcə olaraq arxadan kürəyə saplanmış bıçaqdır. – Yenə də on desəydiniz, hətta o da, mənə, çox olardı. Şüşələr çirklidir. Oturacaqların altı zir-zibildi. Üzlüklər cırıq-cırıqdı. Özü də hər dayanacaqda dayanır, hələ bir adını ekspress qoyub. Gör bir nə qədər gecikmişik. Görünür, siz zarafat edirsiniz, dost.

– Nə ekspressbazlıqdır? Bu qatar ekspressdir? Hara? Yox, sən zarafat edirsən, dost.

– O gecikib!

– Hara gecikib?

– O gecikib, düz demirəmmi, Co? Ekspress olmalı idi, düzdümü, Co? Bizimçün də ayrıca kupe. Ordasa bir küncdə bir arvad oturub hər şeyi korladı. Sizə dedim ki, bizi aldadıb dolaşmaq salmışınız. Günü bu gün axşam sizin müvəkkilə hər şeyi xəbər verəcəyəm, böyük qalmaqla düşəcək. O, nə qədər əmək sərf eləmişdi, hər şeyi yoluna qoymuşdu. Maarif şöbəsi üçün. De ona, Co. Özün de ona. Hə, o bizi niyə əyləyir? Onsuz da biz gör nə qədər gecikmişik. Vallah, dost kimsə bütün bu işlərə görə cavab verməli olacaq.

Conun üzündə dərin bir heyrət var. Yox e, Elenin. Axı buna necə Elen demək olar? Belə adi bir qızı bu cür gözəl bir adla necə adlandırmaq olar? Co – bu ad ona yaraşır.

Əla qızıdır, qatar gedə-gedə elə atılıb mindi ki, elə bil əvvəlcədən məşq eləmişdi. Oy, düzü, mister, siz bizim çempionun qəlbinə dəyməyin. Bizim bu Mett çox dəhşətli qəzəbi olan adamdır. Bir də gördünüz, ayağınızdan yapışıb başınızı divara çırpdı, onun belə bir fəndi var. O, çox dəhşətli dərəcədə təhlükəli bir oğlandır. Çıxaq, gedək burdan, Mett, əlindən bir xata-zad çıxar, sonra peşman olarsan. Di yaxşı, sən Allah, Böyük Mett. Sən ki, bilirsən hakim nə dedi: bir də birini bu kökə salsan, ömrünün axırına kimi barmaqlığın dalına düşəcəksən. Gedək burdan, Mett, nə qədər ki, gec deyil. Amanın bir günüdür, Böyük Mett, qəzəblənmə. Allah xatirinə, özündən çıxma, Böyük Mett! Oy, mister, əgər onu özündən çıxartsanız, hökmən kimsə xurd-xəşil olacaq...

– Bircə burdan sürüşün görüm! Bir də siz göyərçinciklər burda mənim gözümə dəyməyəsiniz!

Onlar yanbayan aşağı qaçıb, ağaclararası yolla götürülürlər. İlahi! İşə bax da! Bu da Mak-Nelli-lend. Bu da onun yanı ilə rəqs edə-edə yumşaq mamırın üstü ilə qaçan Co. Budur, Mett öz rəfiqəsi ilə addımlayır.

Ona görə ki, hər nə olursa-olsun o, mənim rəfiqəmdir. Gör necə gülür. İri qonur gözləri necə qığılcım saçır. Hələ bir gülüşünə bax. Görəsən, ta qədimdən bu təbəssümdən, bu gülüşdən gözəl bir şey olub?

12

Nəhayət, bütün dünyada tək ikisi qaldı. Bir də ki, axı elə dərin-dən fikir versən, dünya ta yaranan gündən tək iki nəfərin güzəran yeri olub. Ya da, lap dəqiqini desək, üçünün, ancaq üçüncü həmişə gözəgörünməz olub. Üçüncü şey yazır, şəkil çəkir, heykəl yonur və musiqi qoşur ki, ürək təmizliyini hifz eləyib saxlasın. Qorxuram ki, bu iş qarışmaq lazımdır.

Belə fikir eşitmişəm ki, sevəni dünya da sevir, (yoxsa, mən səhv edirəm?) ancaq bu bizim dünyamızın ölçülərindən asılı deyilmi?

Qatardan iki uşaq düşdü. Dəmiryolçular küçəsilə addımlayırlar, sağlarından, sollarından isə hasarlar, divarlar ucalır, ziyanvericilərin hələ tələf etmədiyini alça budaqları sallanır. Bunu meşə yolu, dağ çıxır, ya da came kilsəsindəki orta keçid hesab etmək olar, heç bir təfəvütü yoxdur. Məndə belə bir hiss yaranmışdı. Əvvəlcə onlar qaçır, əvvəlcə gülüşürlər onlar və nəhayət indi onlar ağır-ağır addımlayırlar, çiyinləri bir-birinə toxunur. Bu iki nəfərin mənim təsəvvürümdə – səninlə mənim olmağında qəribəlik varmı? Sən ki bunun əleyhinə deyilsən?

Onlar bütün sevgililər kimi bir-birinə qısılib, ehməlcə addımlayırlar. Onlar daha qaçmır, gülmürlər. Onlar qəfil gəlib bir oldular, möhkəm, qırılmaz surətdə bir-birlərinə bağlandılar. Bir-birlərini bədənlərinin bütün hüceyrələri ilə hiss edirdilər. Sanki elektrik enerjisi bir anlıq şəhərimizin simasını dəyişmişdi. Bomboz rəngləri qızılı rənglərlə əvəz etmişdir.

Omların dünyasında hər şey doyub susmuşdu. Mənim dünyamda da – eləcə. Bilmirəm, bu çoxmu belə çəkəcəkdi? Vaxtın qiyməti – ya da ki, bu məfhum adıyla qəbul edilən hər nədirsə, – keçirtməyin həyəcanın dərəcəsiindən asılıdır. Məgər belə deyilmi? Beş dəqiqə bitib-tükənməyən yüzilliyə çönə bilər. Vaxtın bəzi parçaları hökmən qısa olmalıdır, yoxsa adamın ürəyi üzülər.

Budur, onlar Dəmiryolçular küçəsində torpaq qalağı ilə çörəkxananın divarı arasında süzülən günəş işığındadırlar, küçənin lap qurtaracağında (biz səninlə bu işığı, şüamı görmüşük). Onların kim olduqlarını, hardan olduqlarını bilmirəm. Ancaq qatardan düşüblər. On beş yaşında məktəblidirlər. Günün bu vaxtında onlar burda olmalı deyildilər, bunu mən dəqiq bilirəm. Yəqin, sonralar, üstündən xeyli vaxt ötəndən sonra iblis onlardan buna görə haqq istəmişdi. Həyatda hər bir sevincə görə haqq ödəməlisən.

Ətrafda hər şey işıq saçır – işıq partlayışıdır. Başqa cür demək olmaz. Çox-çox bundan qabaqlar mənə öyrədilən bir həqiqət gəlir ağıma: sevgi Allahdır və sevgi bütün dünyadır sən bilirsənmi?

Onlar tək-cə bir-birlərinə toxunurdular, paltar paltara deyir, çiyin-çiyinə, bədənlərindən əsməcə keçirdi bu vaxt. Bu təmasda bizim bütün həyatımızın mənası var. Təmas bizim tariximizdir.

Görünür, hansısa qeryi-adi, yerli cins cırdan ecazkar çubuğunu işə salmışdı. Ona görə ki, o saat qəribə dəyişikliklər baş verdi. Elə bir tufan qopdu ki!.. Qasırğa başladı!..

Qəfil hər şey baş-ayaq oldu.

Baş düşürsən, Co, əvvəllər qəfəs vardı. Hara getsəydim qəfəs mənimlə idi, ta nəzarətçi bizi boşlayana kimi. Bu vaxt nəyə baş verdi. Bəlkə, elə o, həməən cırdandır? Belə cavan olasan, üzü-gözü bütün çibin – özün də cırdan olasan? Mən belə güman eləyirəm ki, əgər biz bu saat ehmalca, barmaqlarımızın ucunda geri qayıtsaq, onun yerində başında qoz qabığından papaq olan, çiyində qızıl çuvalı, balacaboy bir insancıqaz görərik.

– Mən hökmən səni Co adlandırmalıyam. Olar?

– Kefin necə istəyir.

– Çox sağ ol ki, mənimlə getdin.

İri qonur gözlər. İşıqlı, günəşli tellər. Bəs, hələ gör gülüşü necədir, ilahi! Özü də lap böyründə durub, lap toxunmaq da olar. Əgər cürəti çatsaydı toxuna bilərdi.

– Sən mənim rəfiqəmsən, eləmi Co?

– Aha.

– İlahi!

– Mən bu saat, qoy bircə mil qaçım, indi qayıdıram, – Mett üçün bu adi haldır.

– Buyur.

– Nədir, sən də mənimlə qaçacaqsan?

– Aha.

Vaxtın üzü dəyişkəndir. Günü tənha bir oğlan kimi başlayırsan. Hələ heç ikinci səhər yeməyinin vaxtı çatmamış sən artıq müəyyən ictimai vəziyyətə malik yekə kişisən. İndi belə deyəcəklər: “Mett Barrel öz rəfiqəsi ilə birlikdə”. Əla səslənir!

Misalçün, siz, mister Dörd-Dəqiqədə-Bir-Mil, mister Çempion, siz həməən bir mili öz rekord dörd dəqiqənizə rəfiqənizlə birgə qaça bilərdinizmi? Əşşi, mənə sizin nə rekordlarınız, nə də şöhrətiniz lazımdır, buyurub özünüze götürə bilərsiniz. Mənə elə bu da kifayətdir ki, o, yanımcə qaçır.

Bax, bu həqiqi canlı qız mənim rəfiqəmdir. Hələ bu harasıdır ki. O, sənin bütün ruhundan, canından köpük-köpük qalxıb səni tamam bürüyən sevinc kimidir. Oxuduğun, göylərə hayqırdığın nəğmə kimidir. O, elə odur və həm də eyni zamanda sənin bir hissəndir, ən qəribəsi budur. Görəsən, başqa səmtə baxsan, o, necə olar, yox olar?

Heç vaxt yox olma, yaxşı, Co?

Dünyaya gəlib min il məktəbdə veyllənmək, bütün bu şeylərdən keçmək lazım idi ki, axırda sənə qovuşum. Dabanlarımız asfalta toxunub bərkdən səs çıxardır, odur, saçının bir salxımı yanağına toxunur – de görüm dünyada bu küçə ilə var gücülə qaçmaqdan gözəl bir şey var? Ömrüm boyu unutmayacağam. Bu saat mən əsl özüməm, özümü necə tanıyıramsa elə, ancaq bu vaxta kimi heç vaxt elə olmamışam. Qanım elə qaynayır ki, heç elə bil bundan əvvəl damarımda axan qan olmayıb. Bütün o cürbəcür şairlər, mən elə bilirəm ki, nə yazdıqlarını yaxşı başa düşürlər.

– Sən mənim rəfiqəmsən?

Co gülümsünür. Yanınca qaçır.

– Mənim? – Bir daha, özü də bu səfər daha hündürdən xəbər alır ki, heç bir şübhəsi qalmasın.

Co böyrüncə qaça-qaça qaça-qaça gülümsünür. Elə gülümsünür ki, elə bil dünyadakı bütün sirlərin cavabını bilir. Belə çıxır ki, hər nə deyirsən de, qızlar bir qədər daha ağıllıdır, hə? Anadan olandan nəşə başa düşürlər? Belə çıxır.

– Bəs niyə sən mənim rəfiqəmsən? (Söz al ondan Mett, söz al).

Hara qaçırdıq? Məgər, fərqi var? Sanki onların önündə hansısa bir pərdə elə hey açılır. Və apaydın, hündürdən şeypurlar səslənir. Xanımlar və cənablar, buyurub baxa bilərsiniz, biz sizə məşhur bir cütü: Mett və Conu, dünya çempionlarını təqdim edirik!

Boy, bu hara getdi?

Co tamam əldən düşmüş kimi, qəfil dayandı. Əlləri ilə böyürlərini tutub, az qala yerə kimi bükülüb durub, saçları gözünə tökülüb. Allah bilir, nəyə oxşayır, beləcə nə qaçıb sevincindən var gücünlə qucaqlayasan.

– Co, gedək yolun qırağında oturaq.

Ağaclardan kölgə düşüb. Kölgə bir də ki günəş şəfəqləri, elə bil ki, şəkildir. Burda ot çox sıx və hündür bitir, bilir ki, buralarda onu açaqladıb yerlə yeksan etmək qəddi yoxdur. Aralıdır, yoldan uzaqda,

uca hazar arxasında ev görünür. Orda mister və missis Mettyu Skott Barrellər yaşayır (eşitdiyimə görə). Burda necə gözəl bağımız var, Co! Ağacların arasında tor yelləncəklər qurulub. İçi qızıl balıqlı çarhovuz, kroket meydançası var. Ancaq belə bağın da öz çətinlikləri var. Bütün günü iş xirdəkdəndir. Məzə üçün laqırtı vurmağa da vaxt yoxdur. Dəhşətdir, eləmi?

– Eşidirsən, Co, gəl burda oturaq. Yaxşımı?

Adam ona elə yaxından qısılmaq istəyir ki. Sonra da böyür-böyürə saatlarla, ya da bütün günü axşama kimi oturasan. Axı, hər halda, Mak-Nelli–lend, ilahələr, pərilər və çobanlar burda ağacların arasında dəf, tütək çalırlar. Geriyə, təbiətin qoynuna! Oğlanlar bellərinə əsgə parçası dolasırlar, qızlar yarımşəffaf don geysinlər. Ancaq, şübhəsiz ki, ədəb qaydalarına riayət olunmalıdır. Bu, Genişlik Qovşağıdır, cənnətin yer üzündəki alaqaşması, ön mövqeyi deyil. Bura da şəhərdir. Öz məktəbləri də var. Orda da şübhəsiz ki, nə qədər desən uşaq, səs-küy, basabas var. Odur, köhnə, taxta evdə yerləşən Mexanika institutu.”1864-cü ildə əsası qoyulub”. Bax ha, asqırma – yıxarsan. Giriş qapısında iri hərflərlə yazılmış elan gözə dəyir: “Şənbə günü axşam bayramdır, bal olacaq. Əladan əla oğlan olan Krippin və onun dəstəsi. Camaatın sevimlisi – yerli caz qrupu”. Bax, görürsənmi! Teddinqton–Roudda necə var elədir, fərq tək cə saydadır. Əlli maşın əvəzinə burda beş maşın var. Minlərlə adam yerinə vaxtın bu anında cəmi üç cə adam, üç cə nəfər görünür gözə. Ancaq sən öz rəfiqənlə olanda üç nəfər də kütlədir. Burası lap dəqiq belədir. İstər üç cüt göz olsun, istərsə də min cüt eyni şeydir. Bəlkə hələ ondan da pisdir.

– Di otur da, Co, – səsində yalvarış var, özü də nazik çıxır.

Co hələ də belini tutub durub, sifətində elə ifadə var ki, bilmək olmur, gülür ya ağlayır. Qızları heç vaxt başa düşmək olmur. Hamı belə deyir. Ümumiyyətlə, onlarınki bizə nişə bən çətin gətirir. Mett də gülür, nədir? Yoxsa özünə? Ya heç gülüb-eləmir? Ey yerin-göyün allahı, onu xəlv elədiyinə görə sənə minnətdaram. Bu bütün yaratdıqlarının içində ən gözəlidir. Co isə qəfil yenə götürüldü, məni iki çanta ilə qoydu, mənimki bir də özünükü.

Yenə dabanlarımız asfaltı döyəcəliyir. Gör beldən necə nazikdir. Heç elə bil beli yerli-dibli yoxdur. Gözəgörünməz qız. Kəmərinə çox bərk çəkmisən, Co. Adam sənə baxmağa qorxur, qan gicgah-

larıma vurur. O darlıqda kəmərin içinə sən necə yerləşirsən? Yəni mənim sənini belini qucaqlayan vaxtım olacaq? Mənim əlim qız belində?

Saçlarında günəş var.

– Co! Dayan!

Çətin ki, dayana.

Belə arıq qızda bu güc hardandır?

14

Bu tərəfdən o tərəfinə iki yüz yard məsafə olan nəhəng çala hamının gözündən irəqdədir. Gizli sığınacaq. Yox, doğrudan da, üstünə çıxmıyınca uçurumun başına çatmayınca heç vaxt ağına gəlməz. Yəqin karxanadan-zaddan bir şey olub haçansa. (Bir zəncirlə bağlı katorqaçılar dəstəsi külüng çapıb qaya yarırlar; havada fit çalıb şallaqlar vıyıldadır. Hətta düşünmək belə adama əzab verir).

Mett təngnəfəs ağzını ayırıb hava udur, tər onu götürüb aparır, hər şey gözlərində ikiləşir, elə bil ki, indicə çiyinə yüz kiloqramlıq daşdan ibarət yük alıb sıldırım dağ yamacı ilə üzüyuxarı qaçıb. Əslində, elə təxminən belə idi də. Bu balaca Co, görəsən, axı necə oldu? Təsadüfən çalaya-zada düşməyib ki?

Vallah, Mett, axı bu heç sənə yaraşan işdirmi? Öz çibinlərinlə, əynində də yaşıl məşq kostyumun oturub qalmışdın də. Odur, dilsiz-ağızsız heyvanlara zülmədən danışırırlar. Amma əvəzində elə bir qanun çıxartmaq lazımdır ki, kişilərə qadınlardan ötrü başlarını itirməyi qadağan etsin.

Yaxşı, bəs bu necə oldu? Burada bu dərin, zir-zibilli çaladan başqa bir şey yoxdur. Bəs o tərəfdəki nədir elə? Kiminsə çəkib qurtarmadığı rəsmə oxşayır. Damların üstündə cürbəcür borular. Bilmək olmur yarı dağınıqdırlar, ya hələ tikilib qurtarmayıblar. Bəlkə onlar əhəng sobalarıdır? Bət-bənizləri ağappaq, üst-başları dümağ toz qatı bədbəxt əzabkeşlər öskürə-öskürə əhəng, sement yandırırıldı, ya da üstünə xaşxaş çəkilməmiş ağappaq bulkalar bişirirdilər, sahibləri isə palıddan yonulma stolların arxasında əyləşib bala-bala viski vururdular. Yoxsa bənnə köməkçiləri şənbə günləri bura kefə yığışırdılar? Bu da ola bilər. Əlləri malalı uşaqlar sevincində hay-küy sala-sala

daşlardan anlaşılmaz, etibarsız qüllələr höürdülər, indi bax orda, o tayda ucalanlar həməən qüllələrdir. Bəs ordakı o uçurum necə sərtidir, pah atonnan! Elə bil özünün də özündən xoşu gəlir. Belə uçurumdan uçdunmu, işin xarabdır!

Aşağı isə sudur, plastmas stol üstləri kimi parlaq və hərəkətsiz xeyli gölməçə var. Gölməçələrin başı üstündən tutuquşuların harayı asılıb. Doyunca, yaxşı-yaxşı bax, Mett. Tutuquşular ora-bura uçub-qaçır, var gücləriylə söyüşüb-dalaşırlar. Çimərlikdə oynayan uşaqlar kimi asudə və azaddırlar. Ey siz, sıxlaşın görüm, bu saat mən də qanadlanıb başüstə dombalaq aşacağam! Və hər yanda yaşıl ot zolaqlarıdır, elə ağlasıgmaz dərəcədə parlaqdırlar ki, elə bil fırça ilə bu yaşıl rəngləri indicə yaxmısan. Bax, buna varam!.. Sonralar bir xeyli yadına düşəcək, yuxuna girəcək. Qamçı altında titrəyən katorqaçılar isə cəza müddətlərini başa vuracaqlar, yaraları sağalacaq. Lap sıldırımın qaşında kol-kos bitib. Yastı yamaclar boyu cığırklar uzanıb gedir, cığırklar boyu – çiçəklər dikəlib, bu, məktəbdən sonra oynamağa gələn uşaqlardır, ayaq basdığı hər yerdə qaymaqçıçəyi boylanıb ucalır. Aşağıda, uçurumun düz altında, içəridən qızılı işıqla işıqlanan akasiya talası gözə dəyir. Mak-Nelli-lend, özünü çimdiklə, inan ki, yatmırsan. Önündə ağışu ancaq səməyə açılmış, nəhəng, çirkli bir çala var, ətrafda nə bir adam, nə bir casus, nə də pərdəsinin ucu gizlicə qaldırılan pəncərə var – tək birçə Codan başqa, yamacla enir, elə uzağa qaçıb ki, tez-tez gözdən itirirsən.

Mettyu Skott B., bu qız nə oyun çıxarır? O ki, əslində, dünənki yağışla yerə göydən düşməyiblər. Ya srağagünkü ilə. İstər-istəməz belə təəssürat yaranır ki, bu oyunda sadə, adi bir oğlanın qələbəyə heç bir şansı yoxdur. Onun anadangəlmə zəifliyi bundan ibarətdir ki, o, it kimi etibarlıdır və qadın zəifliyinə çox gülünc bir şəkildə inanıb. Baxmayaraq ki, real həqiqət bunu büsbütün təkzib edir.

Mett Conun ardınca cığırkla enir. Deyəsən o, burdan keçib. Ancaq dəqiq demək çətindir. Yamac başdan-ayağa labirintdir elə bil: hara baxsan cığırdır, eniş-yoxuşdur. Yəqin, neçə mil uzaqlıqda bu ətrafın uşaqları uzun illər ərzində burda hərəsi öz yolunu salıb, kimisi qaça-qaça, kimisi yanı üstə sürüşə-sürüşə. Mettdən tər sel kimi gedir. Bu Co kimi qızlara nə var, göy pambıq don geyinirlər, saçlarına sarı lent bağlayırlar və hesab elə ki, bununla da hər şey qurtarır. Belə paltarda mən iki-üç mili birnəfəsə qaçardım. İşlər

xarabdır! Bu yunanlar səfeh deyillər, tuman geyinməkdə ağıllı iş görürlər. Uf-fl! Külək tərpendi, adama ləzzət verir. Co, elə bil qütb buzlarından keçməyə hazırlaşmış kimi geyinən bu boğazı qalstuklu, əyni boz flaneldən tikilmə kostyumlu oğlana bir dəqiqə rəhmin gəlsin. Mən sadəcə olaraq bişdim. Özü də sənin bu çantadakı maraqlıdır, görəsən nədir belə, qurğusun külçələr deyil ki?

– Co!..

Bir çağırışda eyni zamanda: “Gözlə!”, “Dayan, eşitmirsən, kiminləyəm?”, “Sən məni lap əldən saldın, di sən allah, dayan görüm!” – səslənir. Bu qısa çağırış, bircə heca böyük çalanın qazıq-qazıq yanlarında əks-səda verib geri qayıdır, sonra yenə də uzaqlaşır – sanki mayeyə çevrilib o tərəf-bu tərəfə axır. Bu çağırışda sapdan asılmış təyyarə maketində olduğu kimi nəsə uğuldayır. Ancaq bu pis qızdan heç səs də çıxmır. Təkcə çalanın yanları əks-səda verib uğuldayır və ətrafda qırx beş min tutuquşu uçuşub dəli kimi qışqırışır. İki yüz tutuquşu olar, buna söhbət ola bilməz. Pis qızın isə heç izi-tozu da görünmür, mən elə belə də bilirdim!

O, elə bil heyrətindən donmuş kimi ayağı daşa-kəsəyə ilişə-ilişə enişlə üzüaşağı düşüb gedir, bütün tər içindədir, iki tondan az olmayan dərslər kitabları ilə dolu çantaları ardınca sürüyür, teli gözüne təpilir, ürəyi sanki ağzında döyünür. Ağılı heç nə kəsmir. Bir qəpiklik işləmir. Beynində bircə dənə də fikir yoxdur. Hansısa bir lüzumun təsiri ilə baş alıb gedir. Çay boyu üzüyuxarı qalxan qızılbalıqlar kimi başı boşdur. İndi özünə gələcək və görəcək ki, ölübdür. Çox ola bilər. Və cəhənnəmə vasil olub. Yəqin ki, o, artıq bir neçə saatdır ölüdür. Yuxuda ölüb. Ya da düşün altında ayağı sürüşüb və hələ iki həftə bundan qabaq boynunu qırıb. Bu elə qəfil olub ki, heç özünün də xəbəri olmayıb. Hamıya məlumdur ki, Barrelgildə hər səhər bir şey olur. Bu isə o deməkdir ki, bu gün baş küçə ilə qəbristanlığa heç kimi yox, şəxsən Böyük Mettin özünü aparıblar. Onda aydındır ki, bu tiplər gülürdülər. “Yaxşı-yaxşı baxın səkinin qırağındakı o səfəhtəhər oğlana, – çox güman ki, onlar bir-birlərinə belə deyirdilər. – O orda neyləyir? Məgər bilmirmi ki, onun yeri dəstənin başında, tabutun içindədir?” Metti cəhənnəmdə tavanın içində bütün orta əsr qaydaları üzrə ədəblə qızadırlar, özü də sobaya odunu şeytanların özü atır, onların iri, qonur gözləri var və yuxarıdan iki qabaq dişləri köz kimi qızarıb çıxır.

Əlbəttə.

Yox, uşaqlar, əgər sizə iki sevən ürəyin görüşü haqqında hekayət lazımdırsa onu özünüə götürə bilərsiniz. Mənsə, yüngül atletikaya üstünlük verirəm, sakit, arxayın işdir. Özü də məsələ onda deyil ki, mister Çempion, siz rəfiqənilə birgə məsafəni dörd dəqiqəyə qaça bilməzsiniz. Mən indi sizin fikrinizi anladım sadəcə olaraq siz başa düşdünüz ki, bir mili dörd dəqiqəyə qaçmaq – əgər müqayisə etsək, sadəcə olaraq sanatoriya kimi bir şeydir. Sizin qulluğunuzda yaxşıca qaçış yolu, münasib geyim var və hamı ürək verə-verə qışqırır, guya sizi lap doğma qardaşları kimi istəyirlər, qəzet səhifələrində isə adınızı belə bir başlıq altında dərc edirlər: “Bu günün qəhrəmanları”.

Budur, mənim əynim qızıl donlu rəfiqəm.

Və onun üstünə qızıl yağış yağır.

Allah yarpağı qızıla çevirməklə məşğuldur ki, onun üçün münasib çərçivə yaratsın.

Dəmiryolu vaqonlarında pəncərələrə köhnə, tutqun şüşələr salırlar, burda isə hər yan canlı qızıl və gümüşlənən sudur.

15

Biz təkik. Lap poemalardakı boş adalarda olduğu kimi. Ancaq sən və mən. Lap o köhnə əyyamlarda olduğu kimi, yer üzündə adamların azacıq olduğu vaxtlar tək. Hələ Mak-Nellinin balaca olduğu vaxtlardan da qabaq. Başlanğıcın lap başlanğıcında. Dənizdən ayrılmış kiçik göl, palma, mərcanlı çimərlik. Bir başda oğlan, bir başdasa – qız. Hər bir oğlan Adəmdir, hər qızsa – Həvva. Gör onda nə görüşlər olub də!

Haçansa qızları gəmilərə otuzdurub dünya ətrafı səyahətə yollayırmışlar ki, onlar heç vaxt üzlərini belə görmədikləri, adlarını belə eşitmədikləri oğlanlarla görüşsünlər. Mal kimi qovub göyörtəyə doldurmuşlar. Şəhər küçələrində tuturmuşlar, fabriklərdən, kəndlərdən ayırırmışlar (onlarsa gözlərinin qorasını tökürlərmiş, istəmirilərmiş) və Yeni Dünyaya aparırmışlar. Bəlkə onlar qoçaq qızlarmış və elə-belə də deyirmişlər ki, səadət-lərini sınamaq istəyirlər? Yelkən altında on üç min mildən o yana üzək, deyirmişlər, biz mənzil başına çatanda – əgər çatsaq, sevgimizi tapaq deyər, yüz səksən gün dalbadal canımızı və ölməz

ruhumuzu sınağa çəkməyə, risk eləməyə hazırıq. Onlar okeanları göz yaşlarıyla necə sulayırdılar və okeanlar da bu göz yaşlarına necə biganə idilər! İngiltərəli, irlandiyalı, şotlandiyalı, uelsli qızlar və müstəmləkə ölkələrdən olan oğlanlar qəfil üz-üzə gəlirdilər və bu vaxt ürəkləri coşub-daşırdı, ya da həvəsdən düşürdü. Bu gün bizdə necədir? Hər bir oğlan Adəmdir, hər bir qız – Həvva və təpənin ardındakı torpağın hər akırı isə hələ öz kəşfini və tədqiqini gözləyən Adəmdir, behiştirdir.

Yaxşı, bəs axı, əgər bütün yer üzündə cəmi-cümlətanı ikicə nəfər qalıbsa, onlar özlərini necə aparmalıdırlar? İdrak kölgəsində işığa addımlamaladırlar? Ürək və istək azadlığına? Bizim həyat xətlərimiz bir-birinə qovuşdu. Biz özümüz bunu istəyirdik və belə də oldu. Bu günü özümüz yaradıb, özümüzü də orda yerləşdirmişdik. Bəlkə biz aslanı qəfəsdən buraxıb qapısını da açıq qoymuşduq? Doğrudanmı bir böyük yoxdur ki, bizə qışqırsın: “Ora yox, belə yox, geri qayıdın!” Qeybətimizi eləyəcək və sonralar hələ bizə sataşacaq uşaqlardan da heç kəs yoxdur? Doğrudanmı ağılasız arzularda qəfil bu dəqiqə baş verən həqiqətə çevrildilər?

Axıra kimi keçilmiş yol. Nə sola dönə bilərsən, nə də sağa. Burdan o yana da hərəkət edə bilməzsən.

Başının üstündə – ucsuz-bucaqsız səma. İçində nəhəng bir soyuqluq gizlənmiş işıq səhrası. Bu hər şeyi əhatə edən bir boşluqdur. Əlini uzatsan ona çatar. Əlini uzadarsan və görərsən ki, heç nə yoxdur. Nə yaxında var, nə də istəyirsən əlini lap milyon mil o yana uzat, heç nə yoxdur. Təkcə sən özünsən.

Biz burda təklik, heç kim yoxdur, çox erkən gəlmişik.

16

Bu saat Böyük Mett daha çox Balaca Mettə oxşamırmı? Axı nə vaxtsa dünyada belə bir yaxşı oğlan olub. Qırmızısıfət, boydan da sən deyən o qədər də uzun yox. Çalada dayanıb. Elə bil saçından yapışıb hasardan keçiriblər. Adam baxmağa da utanır. Əgər düzünü boynuna alsan, lap utanır. Düzünü desən, sadəcə olaraq, ayıbdır. Özünə görə, öz həyəcanlarına görə, onunla birgə olduğuna görə ayıbdır. İlahi, Abbi, gör necə illər boyu sən onun dərdindən aqlını itirmisən?

Əzəmətli Mett necə oldu? Məgər görkəminə belə baxanda, deyərsənmi ki, bu Mett çempiondur? Ya səsinə görə? Odur, para-voz kimi nəfəs alır. Hələ bu dərd yarıdır. Dik aşağı düşəndə elə düşür ki, elə bil qılçası sınıqdır, hökmən gipsə qoymalısən. Böyük Mett, qoçaq oğlan. O, mənim qəhrəmanım idi, ana. Onu o qədər yuxuda görmüşəm ki.

Bəlkə kimsə onunla zarafat edib?

Budur, o, çantaları yerə qoydu, barmaqlarını elə yumub-açır ki, elə bil əlini döyənək döyüb. Beş-altı kitabı aparmaqdanmı olub bu? Çantaların içindəki iki səhər yeməyinin ağırlığındanmı? O-o, güclülər necə məğlub olurlar! İndisə oğlan ona gizlicə gözaltı baxır, guya gözü yerdədir. Elə qeyri-adi diqqətlə gözdən keçirir ki, torpağı, elə bil bilmək istəyir ki, görsün iki yüz fut dərinlikdə hansı qiymətli qazıntılar gizləniib. Amma, əslində, gözləri ona zilləniib. Burası dəqiq belədir. Bicliyə bax, ha. Kirpiklərinin altından baxır. Upuzun kirpikləri altından.

Oğlan, nədənsə nəfəsi tutula-tutula dedi:

– Burda arılar var.

– Daha heç sözüüm yoxdur!

– Yəqin beçədir.

– Yaxşı, o, arılara baxırmış, nədir? Heç də ona yox?

Təəccübünü gizlətmədən, bərkdən bir də soruşdu:

– Arılar?

– Aha.

– Nə olub, arıların fikrini çəkirsən?

O, köks ötürdü. Çox dərin bir köksötürmə idi bu. Dünyanın dərdi.

– Mən narahat olmuram.

Çiyinləri yenə də yuxarı-aşağı qalxıb endi: köks ötürdü. Dizləri də, odur ha, əsir.

Ağlabatan şey deyil! Böyük Mett dizdən zəifdir! Bu saat yıxılıb özündən gedəcək, Abbi. Huşunu itirib, tirtap yerə düşəcək. Sən də yelpikləyib onu özünə gətirəcəksən. Şəfqət bacısı Abiqeyl Naytinqeyl! Bəlkə onu gün vurub? Ya qəfil qızdırma tutub? Yəni bu həqiqətən də o özüdür? Yəqin Böyük Mettin ikinci tayı var, ola bilsin, əkiz qardaşı, ancaq onlar birlikdə heç vaxt adam içinə çıxmırlar. Hər idman yarışının ortasında onlar bir-birlərini əvəz edirlər. Biri start götürür, fənişə isə o biri gəlib çatır. Bu yolla ikisindən Çempion

alınır, ancaq hər biri ayrı-ayrılıqda tamam zaydır, məyusluqdan başqa heç nə deyil. Gör oğlan ümidimizi necə puça çıxartdı, e!

– Sən tutuquşuları sevirsen?

Tutuquşuları? Özü də tanımaq mümkün olmayan titrək bir səsle. Qız səsinə daha çox oxşayır. Tutuquşularsa elə sevimlidirlər ki, o tərəf-bu tərəfə uçuşurlar, sanki havada əlvan oxcuqlar uçuşur. Təkcə bu kəm idi elə!

– Kim ki tutuquşuları yeyir, o, çox əxlaqsız adamdır! – Bu sözləri qız çox hündürdən deyir.

– Tutuquşuları kim yeyir?

– Sən yeyirsən, kim yeyəcək!

Sifətində əzab çəkən adamların ifadəsi var. Yenə də dərinə köks ötürür, çiyinləri qalxıb-enir.

– Mən o barədə, yemək barədə demirəm ki...

Və başını sallayıb kənara addımladı.

Lap yaxşı, qoy getsin, axı, ümumiyyətlə, kimə lazımdır e, o? Bununla salamlamağın xatirinə kim idi küçənin o tayına keçən? Onun şəklini divara kim mıxlayacaqdı?

– Co, – o, az qala ağlaya-ağlaya dilləndi. – Sən daha mənim rəfiqəm deyilsən?

Qızın kürəyinə elə bil buz kimi iynə soxdular. Özünü çox naqolay hiss etdi. Buna nə cavab verəsən? Yaman yerdə ilişmişdi! Onunla birgə qatara əyləşdi, az qala bir saat vaqonda böyür-böyürə oturdu – ağızlarına su almışdılar. Qızsa, ağlına allah bilir, nələr gətirmişdi, guya bu – dünyanın ən böyük məhəbbəti imiş. Şirnik-dirirdi. Cəlb edirdi. Günah elə özündədir. Məgər o, əsl kişilər kimi, dönməz, inadkar, özündən arxayın idimi? Məgər özünü əsl oğlan kimi aparırdı? Onu bura qız özü gətirmişdi. Qız bura hələ ötən il, geologiya dərsi keçəndə gəlmişdi. Elə gözəl ekskursiya, elə gözəl gün idi ki! Onları avtobusda həmən bu çalanın yanına gətirdilər. Burda qızlarla hər yerə dırmaşmışdılar, daşlaşmış şeylər axtarırdılar. Hər yanda elə gözəllik vardı ki, günəş şəfəq saçırdı, adam özünü yüngül və sadə hiss edirdi. O vaxt bu haqda düşünməsə də, sonralar xatırlamaqçün çox şey vardı. İndi budur, özünün belə gözəl xatirəsini korlayıb qoydu ora.

Oy, Mett, nə sə dəhşətli bir şey olub. Məgər xəyal, arzu, həqiqətdən bu qədər fərqli ola bilərmə? Axı sən çempionsan, elə bir oğlansan ki, hamını arxada qoyursan. Necə oldu ki, sən indi beləcə adi oldun?

Ancaq Abbi ətrafına boylananda hava günəşlə dolu idi, bu günəş arı qanadlarında əks olunurdu. Hava başdan-başa parıltı idi.

Həyəcan baş qaldırdı. Axı o, çox uzağa gedə bilməzdi? Abbi bircə dəqiqəlik üzünü yana tutmuşdu. Odur, çantalar da yanbayan durur. Görünür, bir-birlərilə yola gedirlər. Yaxşı cütlərdir. Mübahisə etmirlər. Və münasibətlərində heç bir mürəkkəbliyə yoxdur. Bu səfeh fikirdən gözləri yaşardı. Göy çamadancıqaz və qəhvəyi çanta. Abbi və Mett birlikdə. Ancaq, bəs, əsl Mett hardadır?

Əşi, cəhənnəmə ki. Onun nə borcuna qalıb?

Arı buludu. Maraqlıdır, görəsən beçədə nə qədər arı var? On min, iyirmi min, ya çox? Elə hey uçurlar, uçurlar ətrafda qorxunc vızıltı salırlar. İlahi, axı onlara nə lazımdır? Niyə uçub getmirlər? Birdən saçlarına doluşsalar necə?

– Mett...

Yəqin arılar akasiyaya uçub gəlirlər. Yoxsa onlar burda yaşayırlar? Bal ətrindən ağırlaşmış hava öz hissəciklərini lap torpağın üstü ilə sürüyür. Tutuquşuları ora-bura elə uçuşurlar ki, elə bil onları oxdan atıblar. Qurbağalar da. Şala cırcıramaları da. Uçan iynəçələr də. Qaratoyuqlar və qəçələlər, kəpənəklər və böcəklər.

– Mett, sən burda bir yerdə varsan?

Ancaq bunu qətiyyətsiz deyir, alçaqdan, belə ki, onu bütün bu vızıltı, şırıltı, viyiltı, civilti və qanad səsləri içində, bu dünyanın qaynayan canlı həyatı ardından eşitmək olmur. Onun bəlkə heç daha onu çağırmağa ixtiyarı yoxdur? Burda ağına daha nələr qaldı gəlməsin, yəqin elə bununla da onu özündən itələdin? Onun fikirləri acıqlı cinlər kimi oğlanı götürüb burdan harasa apardı, qalan ancaq xatirələr oldu...

Sən bilməliydin ki, Mett, qızlar çox vaxt ağızlarına gətirdiklərini ağıllarına gətirmirlər. Demək olar ki, həmişə. Qızların başına cürbəcür əhvalatlar gəlir, onlarsa buna ancaq təəccüb edirlər. Özünü adətən hamıdan pis başa düşürsən. Adam özünü tanıya bilmir, Mett. Özünə qulaq asırsan və mat-məəttəl qalırsan. Elə bil kimsə kənar bir adam müdaxilə edib və hər işi ürəyi istədiyi kimi tutub. Lap düşmənin işğalında olduğu kimi. Oğlanlarda da belə olur?

Abbi öz göy portfelindən blok-fleytasını çıxartdı, o, bu fleytada məktəb orkestrində çalır. Kədər musiqiyə köçmək istəyir, mahnı diliylə ifadə olunmaq istəyirdi. Vəziyyətə uyğun gələn bir melodiya

səsləndi, ancaq adam ağlamaq istəyəndə çalmaq çətin olur. Bu duyğu özüylə daha artıq kədər gətirirdi.

Abbi daşın üstündə oturub və öz mahnısını çalır.

Uğultu, vızılı, cırıltı, civilti.

Və bu təhər kədər...

17

Və Mett akasiyanın gövdəsi arxasından çıxdı (o, orda gizlənməmişdi), bürkü onu əldən salmışdı, qıpqırmızı idi bütün və elə bil bir az da özündə deyildi, köynəyin yaxası həmişəkindən üç düymə aşağı açılıb, pencəyi ilə qalstukçu çiyinə aldığı ağacın ucunda yellənir, elə bil ki, onları üçüncü əlində tutub. Bir az da keçsəydi o, güman ki, bu paltarda boğulacaqdı istidən. Bəlkə o, elə indi burdaca havadan əmələ gəlib? Qız onun bədənini parça-parça doğradı, hər tikəsini dünyanın bir tərəfinə atdı, onlarsa qaçıb bir yerə yığışdılar və birleşdilər! Abbi bunu təsəvvürünə gətirdi və hətta qorxdı.

Lap cadu kimi. Əgər belə demək mümkünsə, sevginin sehrkar gücü.

Yoxsa, onun burda çaldığı bu nəğmə qorxunc cinləri qovdu və özü də əldən düşdü bütün, tükəndi? Qəfil taktın ortasında səs kəsildi, yadında bircə dənə də olsun not qalmadı, əlində fleyta yerinə – ölü ağac parçası idi. Çoxmu çalmışdı? Aradan nə qədər vaxt ötmüşdü? Bu vaxt – xüsusi vaxtdır, onu saatla ölçə bilməzsən.

– Mən bilmirəm, – Mett şikayətlə dilləndi, – bilmirəm, eşidirsən? Bilmirəm mənimlə nə oyun oynayırısan, ancaq onu bilirəm ki, mən daha bacarmıram.

– Mən də bacarmıram, Mett. – Bunu necə sadəcə dedi. Və qorxulu da heç nə baş vermədi.

– Onda qurtar. – Onun doğrudan da divanə görkəmi var, o, şübhəsiz ki, heç nə başa düşməyib, nə əvvəl, nə də indi. – Sən, nədir, istəyirsən ki, mən əməlli-başlı dəli olum? Doğrudanmı qızların hamısı özlərini belə dartırlar?

– Yəqin ki. Məgər səninki o biri rəfiqələrin özlərini dartmırlar?

– Sən elə bilirsən ki, mən onlardan kolleksiya-zad yığıram? Marka kimi? Mənim ayrı rəfiqələrim yoxdur. qulaq as, xoşuna

gəlirəm sənin, ya yox? Bəlkə zəhlən qaçır məndən? Mən artıq bacarmıram.

– Bunu sən artıq demisən.

– Yenə deyə bilərəm, Elensən-nəsən, heç adını da bilmirəm.

– Düzünə qalsa, Abbi.

– Necə, Toabi?

– Abbi. Mənim adım belədir.

– Bax da, yenə də... Yox, mən bacarmıram... Həm də heç istəmirəm, məsələ belədir! Evə, anamın yanına getmək istəyirəm, başa düşdün?

Bu saat yekə bir parça şüşə olsaydı, nə olardı, ikiayaqlı düz onun üstünə tullanardı! Oğlan öz çantasını qapdı. Saçları az qala biz-biz durmuşdu.

– Mett, getmə! – Bu çox yalvarıcı və zildən səsləndi.

Cavabında çiyini üstən qışqırdı:

– Bəlkə deyəsən: nəyə görə?

Qız oturduğu yerdən sıçradı, hətta tullandı, saçı gözünün üstünə düşdü, göz yaşları gözünü tutdu, ürəyi düz qulaqlarının içində döyünürdü, blok-fleytası düşüb yerdə dığırlandı – tez onu qucaqlamaq lazımdır, sifətini öpüşə qərqləmək lazımdır. Qız az qalmışdı ki, elə götürülsün də arxasınca, ancaq qəfil qalxan soyuq külək kimi, ağı başına gəldi ya qorxdu? – Və o, məyus-məyus durduğu yerdəcə qaldı.

– Bağışla məni, Mett, – nazik səslə xahiş elədi. – Səni cinlətmək istəmirəm. Qəsdən eləmədim.

– Mənsə, təsəvvür elə ki, az qalmışdım elə biləm qəsdən eləyirsən!

– Düzdür, düzdür, Mett, mən istəmirəm.

– Sənə inanmıram, bax belə! Mən siz qızların bu işlərindən baş açma bilmirəm. Dedim ki, evə gedirəm, deməli, gedirəm. İşə salmısan məni. İndi mən anama nə deyəcəyəm?

– Bəs mən nə deyəcəyəm anama?

– Mən indi məktəbdə olmalıyam.

– Bəyəm, təkcə sən? Mən də.

– Bəs niyə onda məktəbdə deyilsən? Kimin günahı üzündən? Şirnikdirdin məni. Tovlayırdın. Bütün Baş küçə üçün məni gülüş hədəfinə döndərdin. İndi sən, adın da lap nə olur-olsun, mənə deyə bilməzsən ki, bütün bunları qəsdən eləməmişən. Görürsən, nə iş

tutmusan? Mənsə səni yaxşı qız bilirdim. Mən elə vicdansızcasına səni uzun müddət yaxşı qız bilmişəm ki. Lap sən o lənətə gəlmiş şirniqşları sormağa ara verəndən bəri.

– Nə şirniqş, hansı şirniqşları?

– Sən balaca olanda. Özün kimi şirin şey xoşlayan yoxdu. Yapışqan kimi idin. Möcüzədir ki, sən dişsiz qalmamısan.

– Mən başa düşürəm sən nə danışırsan!

– Amma indi gör necə dəyişmişən! Tanımaq olmur. Öz əsl sifə-tini göstərdin, sən, adını da bilmirəm.

– Mənə belə deməyə haqqın yoxdur!

– Necə istəyirəm elə də deyirəm. İstəsəm adını Meri çağıraram. Əgər belə xoşum gəlsə Tom. Gör məni nə vəziyyətə salmısan! Mən indi məktəbdə olmalıyam! Mak-Nelli qoca məni öldürəcək, hökmən öldürəcək! Bəs anama nə deyəcəyəm?

– Sən, nədir, öz anandan belə qorxursan? Sən boyda oğlan? Bu zırpılıqda oğlan öz anasından qorxur? Yaxşı, dayan bir, mən uşaqlara danışıram!

– Danışmazsan!

– Danışaram!

– Danışacaqsan ki, mənimlə getmişdin?

– Qoy bircə qayıdım, mən hər şeyi, hər şeyi danışacağam! Eh, sən, əfəl! Kim inanardı? Qırx beş dəqiqə qızla birlikdə vaqonda getdi və ağzını açıb bircə kəlmə də kəsmədi! Sənin kimi bacarıqsız əfəlləri heç dünyada görənlər olmayıb. Səni sirkdə göstərmək lazımdır. Böyük Mett Barrel, adı belədir. Çempion deyirlər adına. Üzr istəyirəm, amma gülmək məni boğur .

– Ey sən, adını da bilmirəm, özünü yığışdır!

– Nədir, vurub-ələməyəcəksən ki məni?

– Boğaza yığarsan, baxarsan.

– Siz bir buna qulaq asın! Qoçaq oğlandır. Zorlu igiddir. Qızı döyməklə hədələyir. Bax, beləsi igid olmağına igiddir. Böyük Mett Barrel, adı belədir. Böyük qorxaq, belə daha düz olar. Dayan bir, qızlara danışıram!

– Danışmazsan!

– Sən bir gözlə. Onlarsa oğlanlara danışarlar. Təklidə sən onları, bəlkə də, döyə bilərdin, ancaq onlar sənin üstünə on-on gələcəklər. Və səni keçirdəcəklər, o biri oğlanı – Ceksonu keçirt-

dikləri kimi. Uşaqlar səni elə çırpacaqlar ki, sonra səni hissə-hissə yığmalı olacaqlar...

Mett uzaqlaşdı. Çıxıb gedirdi. Addımlarını qətiyyətlə atırdı. Və ancaq iyirmi addımdan sonra dönüb geri baxdı, odur ki, onun gözlərinin yenidən yaşarmasını ordan görə bilmədi. Ona təkcə günəşin qızın başı üstündə necə parlaması (ləzzətdənmi?) görünürdü, ətrafda isə akasiya yarpaqları qızıla tutulmuşdu, ala-bəzək tutuquşuları ora-bura uçurdu, arıların qanadları almaz kimi parıldıyırdı və bütün bu gözəlliklərin əhatəsində Co elə ağlasığmaz dərəcədə yaxşı idi ki, az qalırdı adamın ürəyi getsin. Əsl gözəl idi. Dayanıb durub – eləcə zərif, zəif görünür ki. Dayanıb durub – elə gözqamaşdırıcıdır ki, deyirsən indi planetlər öz orbitlərindən çıxacaqlar.

Bir saat müddət ərzində, Mett, sənin rəfiqən vardı. Qısalığına görə lap çempion müddətidir. Vur-tut, cəmi bir saat. Əsl, həqiqi qız-rəfiqə, damarında canlı qanı axan, canlı ciyərləri ilə nəfəs alan bir qız. Sən isə heç öpməyi də bacarmadın onu. Hətta əlindən tutmağı da bacarmadın. Və buyur, sənə yenə də adamı çağıran baxışları olan qızıl telli Yelenan qaldı. Cansız-ruhsuz, xəyali Yelena. Minillik keçmişdən olan Yelena. Xəyallar ölkəsindən. Ancaq sənin məgər bunda günahın var?

Eh, qoca Mak-Nelli! Bu onun tərəfindən necə böyük axmaqlıqdır, ən başlıca şeyin üstündən keçmək. Məsələn, elə bunu götürək: necə yaşamalı? Mett durub öz atasından, ya da dostlarından xəbər alan ki, deyil. Olmaz, axı sən Çempionsan, Böyük Mettsən. İnsan yuxarıda olanda tənha qalır, hamı səndən gözləyir, elə bilir ki, sənə hər şey məlumdur.

Ah Co, bu nə əla olardı – bilməm ki, sən mənə baxırsan, biləsən ki, camaatın içində elə bir adam var ki, ona sənin çempion ya da hamıdan arxada sürünməyinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Ah, Mett, axı nə baş verdi? Mən yolverilməz iş tutdum? Odur, uçurumla üzüyuxarı dırmanırsan və görünür bu hər şeyin sonudur. Amma mən səni on yaşından gözləmişəm. Yoxsa mənim onda cəmi üç yaşım vardı? Qayıt, Mett, axı sənə mənim kimi bir adam lazımdır ki, sənə göz qoysun. Mən səhərlər elektrik qatarının vaqonunda sənə yanaşı kəmərdən tutub dursam elə fəxr edərdim ki. Axşamlar sənə yanaşı stansiyadan qayıdanbaş elə qürrələnərdim ki. Hovuzda sənə birgə üzəndə elə fəxr edərdim ki. Elə qürrələnərdim

ki, deyə bilirəm: Mett, mən səni sevirəm. İlahi, sənə yalvarıram, axı sən ki, bilirsən, mən axı, ümumiyyətlə, pis qız deyiləm! Mən adətən, lazım olmayan işləri tutmuram. Di nə olar, yalvarıram, düzəlt bu işi! Axı sənin əlində buna nə var ki? Onu odlu oxunla ürəyindən vur. Ya da qıçını qır ki, mən ona qulluq eləyim. Yaxud qulağına qışqır: axmaq, axmaqсан sən səfeh, Mett Baller, axı Abbi sənin dostundur. Ya da Elen. Yaxud Co. Ya da heç bilmirəm necədir adım...

Ancaq Mett uçurumla yuxarı dırmandı, sürüşmədi, bir dəfə də olsun büdrəmədi və nə də ildirim çaxdı, allahın mələikələri də gözə görünmədi, nə zəlzələlər, nə də kosmik partlayışlar baş verdi – yuxarı çıxdı, getdi və gözdən itdi.

Yaxşı, burda daha nə etmək olardı ki?

Adamın az qalır ürəyi partlasın!

Abbi danış üstündə oturub, ağlayırdı.

18

Mak-Nelli-lend! Elə bir torpaq ki, orda hər şey hökmən yaxşı olmalıdır, ona görə ki, başqa heç cür olmur. Elə bir torpaq ki, orda hər şey sadədir və hələ təbiətin mühafizəsini kəşf etmək gərək deyil. Elə bir yer ki, orda sevənlər əl-ələ tutub qaçırdılar. Lalələrin içində!

Həmən torpaq burdadır!

Gör burda nə qədər ağaclar, otlar, güllər var, sən ömründə belə şey görməmişən. Lap kinoda olduğu kimi, qəfil lenti buraxırlar, sənə baxırsan və inanmırsan ki, həqiqətən belə şeylər olur. Yarpaqların arasında quşlar ötüşür, elə bil onların səsini lentə yazmamışdan səslərinə qulaq asırlar. Və o qədər hava var ki, külək də əsir, elə bir pərlərini fırlatmaq üçün yel dəyirmanı gəzib axtarır. Və təsirindən hər dəfə daha dərinə nəfəs aldığı bu qəribə ətirilər. Və ətrafda isə bir nəfər də olsun yoxdur – nə böyük, nə kiçik, tək bircə sənin gözünə görünən yalınayaq yumşaq mamırın üstündə oynayandan başqa. Yan-yörəndə sanki canlı qanadıcığazları varmış kimi, günəşli işıq zolaqları uçuşur. Arılar vızıldaşır və quş da ki, xirtdəyəcən. Hər nə isə, hara tüpürsən, xoş əlamətdir. Elə bir şey yoxdur ki, bu günü korlasın. Heç nə yoxdur, amma gün korlanıb. Özü də necə.

Mən sadəcə olaraq dahiyəm, başqa cür deyil. Adi bir oğlan hər şeyi bu təhər korlaya bilməzdi. Özümə rəfiqə tapdım, həqiqi, əticanı yerində əntiqə bir qız, – bu da nəticəsi. Heç başımı qaşımağa macal tapmadım, gözümü qırpmamış, gördüm ki, lələ köçüb, yurdu qalıb, arada heç nə yoxdur, təkcə az qala partlamaq istəyən bu sarsaq kölləmdən savay. Mənim də burda bir günahım olmalıdır axı, hərçənd ki, heç nədə təqsirim olmadığını bilirəm. Dünyada bu qədər sevimli, xeyirxah qızlar ola-ola mən bu yeri barmaqlıq dalı olan əcaibi hardan tapdım. Zooparkda. Üstündə də belə bir yazı:

“Ehtiyatlı olun! Qomo Feminus¹
Ətyeyəndir, yırtıcıdır.
Oğlanlarla qidalanır.”

Mett bütün öz müxəlləfatını yerə tullayır. Boğazında nəsə paq-qıldayır, bu sanki boğulduğundandır.

Mak-Nelli-lend. Yer adicə yerdir, başqalarından heç nə ilə fərqlənmir. Vallah, problemlər heç harda oğlandan əl çəkmirlər, it kimi dabanından yapışırlar. Günlərin bir günü, görərsiniz, götürüb uçacağam. Paralel qollarda yellənib, təkər kimi fırlanacağam və əllərimi boşlayacağam! Tavanın yanına uçacağam, taxtapuşu deşəcəyəm və yuxarı, lap qüllənin ucuna qonacağam. Qoy vertolyot çağırınsınlar və məni ordan düşürsünlər.

Mett kol-kosun arasıyla uçuruma doğru gedir və aşağıya sarı qışqırır:

– Məktəbdə bir adama deyərsən, onda görərsən mən sənə ney-nərəm!

Co orda – aşağıda daşın üstündə oturub. Ovucun içindəki kimi görünür: odur, akasiyaların qızılına bürünüb oturub, çiyinləri dikəlib, əllərini üzünə qapayıb.

Co, sənə nə olub, ağlayırsan?

Ola bilməz ki, sən ağlayasan!

Bu qədim bir üsuldur, mən bilirəm. Bütün kitablarda yazılıb. Oxumaqçün əlinə nə alırsansa, hamısında qızlar bu səhifədən o səhifəyə hönkürüb ağlayırlar. Ürəklərinə bir şey yatmadımı, bir şey istə-

¹ Qadın (*lat.*)

dikləri kimi olmadımı, o saat gözlərinin qorasını tökməyə başlayırlar, ancaq ömründə elə bir oğlan tapa bilməzsən ki, bu qarmağa keçə.

Mett daha da bərkdən qışqırır:

– Məni eşitdinmi?

Buna bax ey, heç başını da qaldırmır, ax, səni görüm!..

– Bax ha, peşman olarsan.

Mett kənara çəkilir, yerdən pencəyini, qalstukunu, çantasını götürür və uçurumun qaşına qayıdır, qayıdır ki, öz hədəsini sonuncu dəfə təkrar etsin.

Qız başını qaldırıb oturmuşdu. Odur aşağıda oturub, üzünü ona tərəf tutub, elə bil vaxtdan yonulmuş bir dəqiqəlik heykəldir. Uzaqdır və eyni zamanda belə yaxındır. Sanki ürək albomundan ani çəkilmiş şəkildir. Göz qapaqları qıpqırmızıdır, üzü göz yaşlarından ıslanıb. Ancaq sonrakı an o, yenə də üzünü ovuclarında gizlədi, elə bil, heç vaxt qaldırıb-eləməmişdi. Başını itirmə, Mett. Bu boyda məsafədən sən heç nə görə bilməzdin. Sən özünü nədə inandırmaq istəyirsən? Bəşər yaddaşında bundan pis gün olmayıb, hansını istəyirsən götür, istəyirsən lap sən anadan olduğun gündən bu günə kimi ən bədbəxt gün olsun. Onlar hamısı uşaq oyuncağıdır, Mett. Bu isə uşaq söhbəti deyil. Məktəb xasiyyətnamən korlandı. Parlaq gələcəyin məhv oldu. Adamlar küçənin o tayına keçirlər. Səni məktəbdən çıxarırlar. Utan. Biabırçılıq. Mett bütün dünyada biabır olub. Qadınlar, dostum, xəstəlikdən də pisdirlər, onlar bizi məhv edirlər. Cekson hadisəsi təkrar olur. Nöqtəbənöqtə. Qoca Mak-Nelli, üzünün kədərli ifadəsi ilə. Çəkməsinin burnu döşəməyə çırpılır. Suallar, axı onlara nə cavab verəsən? Bəlkə də hətta polis də bu işə qarışsın. İlişdin, dostum, xəbərdar ol. O sənənin haqqında hər nə desə hamısına inanacaqlar. O təhər sifəti olan, o cür iri, qonur gözlərin yiyəsinə – heç sənə qulaq asan olmayacaq. Bəlkə, elə Cekson da böhtanın qurbanı oldu? Əgər bu haqq-hesabdan salamat qurtarsan, dost, bilici işinə dura bilərsən – cıdırlarda qalibləri qabaqcadan söyləyəcəksən. Bəxti belə gətirən adam heç vaxt səhv edə bilməz.

Yaxşı nə oldu?

Co orda aşağıda ağlayır. Co, mənim əzizim.

Yerdə akasiyaların dibinə tökülmüş lələkvari yarpaqlar qalaqlanıb tez bozarırlar.

Qız onun enməyinə göz qoyurdu.

Mett heç özünü o yerə qoymadan gəlirdi, onun tamamilə mehriban görkəmi vardı. Onun elə heyranedicı görkəmi vardı ki, istəyirsən lap bu saat bankanın içinə qoy və ağzını bağlayıb konservləşdir.

Sənə min şükür ki, ilahi onu öz gözəgörünməz yollarınla bura qaytardın. Qıçını qırmaq lazım gəlmədi. Kəlləsini dağıtmaq gerek olmadı. Odur ki, mən yenə də öz şəxsi ləyaqətimin qayğısına qalmalıyam. Belə də azar olar! Yaxşı, bəs əgər mən onun dərdindən yıxılıb özümdən getsəm günah kimdə olacaq? Hə? Mənim sağlamlığımın tab gətirməyib xəsarət almağına kim cavabdeh olacaq? Belə güman etmək lazımdır ki, elə mən özüm, çünki, ta qədimdən qayda belədir. Çox əclafcasına alınır, bir tərəfdən fikir versən. Satılmış maldan istehlakçı tərəfindən şikayət qəbul edilmir və dəyişdirmək də yoxdur. Mett aşağı, mənim yanıma düşür. Özü də qətiyyənlə ondan ötrü yox ki, mənə nağıl danışsın. Görkəmi elə deyil. Və ona görə də yox ki, mənim söylədiyim bütün səfeh sözlərə görə üstümə nərildəsin. Nərildəyib, doydu artıq. Ondan ötrü də yox ki, məni əzişdirsin – ona görə ki, o, belə deyil. Bunu mən dəqiq bilirəm. O əmindir ki, mən heç kimə demərəm, söyləməyəm, ağzımdan bircə kəlmə də qaçırmaram, bilir ki, mən sadəcə olaraq sataşmışdım ona, cıradırdım. Buna artıq şübhəsi yoxdur.

Mett çalışır ki, özünü heç nə olmamış kimi tutsun, mehriban olsun. Müxəlləfatını bozarmış lələkvari yarpaq qalağının üstünə atır. Burda elə yaxşı koma alındı ki. Köklərin qızıl qırıntıları səpilib. Rahatdır. İstidir. Aşağı budaqları kəsiblər. Kimsə, nə vaxtsa onları burdan yığıb ki, əl-ayağa dolaşmasın. Kimin? Mett və Conun? Hər şey ola bilər. Yarpaq çadırın arasından günəş şəfəqləri süzülür.

Abbi bayaqkı tək daşın üstündə oturub.

– Yemək istəmirsən? – Mett xəbər alır. Sözlər nəşə, öyiş-üyüş alınır. – Məktəbdə bu saat elə səhər yeməyi vaxtıdır.

– Səhər yeməyi?

– Hə də. Birə iyirmi dəqiqə işləyib. İkinci səhər yeməyinin vaxtıdır. – Mett öz qutusunu açır, əlləri yüngülcə əsir, nəfəsi kəsilir. Axır

o, nəhayət, haçan qaydasınca danışa biləcək? – Mən şəxsən, otururam yeyəm.

O, burdan görünəni – yaxmac, çuğundur və bir dəstə göy kahı çıxardır.

– Mən şəxsən otururam yeyəm... bax burda, kölgədə...

Abbi bayaqkı kimi daşın üstündə oturub və onun soyuqdan yox – dişləri bir-birinə dəyir.

Mett, getdikcə daha çox boğulur, sözləri ağzında hərlədə bilmir.

– Deyilənə görə, günün altında çox oturmaq yaxşı deyil. Yalan-doğru, deyirlər, gündə yanmaq əslində ziyandır. Sən bilirsən?

Günün altındakı öz daşının üstündə oturub əsən Abbi. Gündə yanan ancaq bir onun təpəsi və dizləridir.

– Aha, – cavab verir. – Gündə həddindən çox qızınmaq ziyandır, eşitmişəm. – Abbi ayağa qalxır, o yan-bu yana baxır, sanki havada öz başının üstündə mistik işarələr axtarır. Əlinin dalını alınına çəkir. – Bərk yandırır. Yemək vaxtıdır, deyirsən?

– Birə iyirmi dəqiqə işləyib.

Abbi öz şey-şüyünü diqqətlə, aramla yığır. Qəribə zəiflik hiss edir, xüsusən dizlərində.

– Deyirsən, sən yemək üçün orda... kölgədə otursan?

Mett bağı ilə təsdiq elədi.

Qız:

– Yaxşısı budur, günün altından gedim, – qərara gəldi.

Mett yenə də başı ilə təsdiqlədi.

Abbi yanpörtü, baxmadan yaxınlaşır. Dişləri taqqıldayır, ürəyi guppuldayır. Oğlandan üç addım aralı oturub süfrəsini açır. Üstü pendirli, kərəvizli çörəkdi deyəsən, bir də soyutma yumurta! Əla. Fikrini bunun üzərində cəmləşdirib tələsmədən götür-qoy eləmək olar.

Mett barmaqlarından çuğundur ləkəsini yalayır. İlahi, əzaba bax da!

Gəldi və oturdu, elə bil elə-belə də lazımdır. Elə bil heç bunun əllərini qanırmaq lazım deyildi. Yalvarmaq, and vermək gərək deyildi. Siz buna necə nail oldunuz, mister? Yenə hər şey dəyişdi – ümitsiz vəziyyət idi, düzəlməyə başladı! Sədd dəf olunub, adlanıb, hərçənd hansı üsulla, hansı anda, anlamaq çətindir. Uğuruna şükür elə, dost, özün də bərk dur, boşalma.

O isə oturub əlindəki yumurtanı qurdalayır. Yox, bu o qatardakı məsələyə oxşamır. Onun dalınca qaçmağa da bənzəmir. Və ümumiyyətlə,

yətlə, hər şey tamamilə başqa cürdür. Onu elə bil ki, nur əhatə edib, deyirsən bəs, lap işıq sönsə də o, işıqlanmadığında davam edəcəkdir. Elektrik dalğaları. Mettin içində sanki, bütün hissələr öz yerindən oynamışdı. İşə bax də, gör haçandır yumurtanın qabığını soya bilmir.

O:

– Sən, yumurta istəmirsən, nədir? – Boğuş səsə soruşdu.

Onun dərindən köks ötürməsindən Mett anladı ki, məsələ məhz elə onun ümid bağladığı kimidir, ancaq, Mett nə qədər diqqətlə qulaq assa da, onun sözləri olduqca anlaşılmaq səsəndi.

Mett gözlərini yumur, tərədən-dırnağa kimi onu əvvəlki xırda titrətmə əsdirir.

– Mən də qətiyyənlə ac deyiləm. İştaham yoxdur.

Doğrudanmı bu onun səsidir?

Və oturub gözləyirsən ki, yer-göy dağılacaq. Kürreyi-ərz fırlanmadığından dayanacaq. Xəzəllər xışıldayacaq (yerə düşmüş bu ləkələr) ona görə ki, Co ayılıb özünə gəldi və indi başqa yerə keçir. Ancaq Co elə oturduğu yerdə də oturub və Mett onun üzünə baxanda qızın ağzının qıraqları əsəbiliklə tərpeşdi.

Hansısa bir an ərzində qız da onun üzünə baxdı. Biz hara gəlib çıxmışıq? Haradayıq?

Qızın arxasında taqqıltı ilə bir-bir qapılar bağlanır.

Bir-birinin ardınca taqqıltı ilə bağlanan qapılar sırası.

Mak-Nelli-lendi gözləməyə dəyər.

20

Demək olar ki, əl tutmaqda, əl sıxmaqda dünyanın bütün sözləri ifadə olunub. Doğrudanmı bu əl ancaq elə cisimdən ibarətdir?

Bu qəribə əldir.

Onun beləcə bərk-bərk yapışan barmaqları da, onun həniri, nəvazişi də, dediyi sözlər də.

Bu hardandır, hardan gəlib, Co?

Bu hardandır, hardan gəlib, Mett?

Milyon mil o yandan, milyon ilin arxasından, milyon ulduz arxasından.

Ancaq bunu biz sözlə ifadə edə bilmərik.

Yaxşısı budur, biz bir-birimizə heç nə deməyək.

Sənin əlindən yapışanda ürəyim coşub-daşır. Məgər bunu sözlə demək olar? dünyanın sirlərinin tilsimi qəfil qırılır, mənası açılır; di gəl, mən onları yaddaşıma yazmaq istəyəndə onlar yaddan çıxırlar.

Bu yandan o yana və o yandan bu yana Co, əlli min volt keçir. Sənin gözlərindəki işıq, Mett, məni az qalır kor edib öldürsün.

Bizdə minlərlə keçmiş nəsillər birləşib. Gözə görünmədən. Bir-başə sümüklərdə. Minlərlə keçmiş sevgililər bizim içimizdə ölüm-süzdürlər. Bizdən soruşmadan onlar öz ehtiraslarını bizim içimizdə yaşadırlar; dəli kimi öz yelli-havalı rəqslərini oynayırlar, ayaqlarında işə şüşə başmaqları var və şüşə qırıntıları bizi diri-diri kəsib-doğrayır. Ancaq düşünməyə belə ürək eləmədiyin fikirləri bərkədən necə deyəsən?

Bərkədən deyəcəksən – məlum olacaq ki, mənasız bir şeydir.

Mən sənin əlini əlimin içində saxlamışam və bu saat anlaya biləcəyim yeganə şeydir. Nə qədər ki, mənim içimdəki bu dəli-sovlar bir az toxtamayıb. Elə sevinclər var ki, bir balaca tələsib eləsən hiss eləmirsən. Onlarsa bir daha geri qayıtmayacaqlar. Bunu bizə kim deyib?

Boş yerlər qoymaqda Mak-Nelli nə müdrik iş görüb. Qoca köpək, o öz işini yaxşı bilir. Nə qədər ki, əyninə gəlmir, yekə kişi kostyumunu əyninə keçirtmə, hətta yekə kişinin belə bu məsələ ilə bağlı başağrısı çox olur. Elə şeylər var ki, Co, oğlan gəzdirdi qızdan özü öyrənməlidir. Və əksinə də yəqin ki, elə. Yumşaqlıq. Xeyir-xahlıq. Nəvaziş daşqınları – maraqlı obrazdır, elə deyilmi?

Qoy mən bunu deməyə cürət etməsəm də, Mett, mən səni sevirəm. Sənə demək istədiyim şeyləri mən sonraya qoruyub saxlamalıyam. Tələsməmək olar. Sabah vaxt olar. Bir həftə sonra vaxt olar. Bu ki, bizdə bir dəqiqəlik deyil, düzdürmü, Mett? Hər axşam yatmamışdan qabaq mən sənə şeirlər qoşacağam, sonra sənə şərf toxuyacağam və sənin boynuna dolayıb qışın soyuğundan qoruyacağam. Mənim barəmdə işə sən heç kimə danışmayacağınsa, axı sən, başqa uşaqların önündə özünü öyən, sərgüzəştlərini danışib ələ salanlardan deyilsən. Hərçənd, mən ümid edirəm ki, sən mənimlə fəxr edəcəksən.

Geriyə baxıb, ser, onu deyə bilərəm ki, bu tərləmiş şüşələrdən baxmaq kimi bir şeydir, dumanlı dərələrdən günəşin qəfil çıxması

kimidir. Fikrimi başqa cür ifadə etmək olmaz, ser. Geriyə baxanda mən məcburam ki, fikrimi ədəbi dillə ifadə edim. Yoxsa, hər şey nəşə xırdalaşır.

Təhər-töhüründən Bertran Rasselə oxşayan qoca Mak-Nelli kətilin qırağında öyləşib.

Geriyə baxanda, ser, onu deyər bilərəm ki, ümumiyyətlə bütün belə hallar üçün mənim sözümlə var və bu sözləri kefin istəyən işlədə bilirəm, ancaq o vaxt onunla olanda mənim nəinki sözümdilim, hətta fikirlərim də dolaşmışdı. Yox, doğrudan da, ser, sizə elə gəlmirmi ki, sevdiyini tapdığı gün – ömrünün ən xoşbəxt günüdür? Biz onda elektrik qatarı ilə qayıtdıq, ser, bu o qədər də mürəkkəb bir iş olmadı, tanış nəzarətçi bir elə onu bildi ki, bizə göz vurdu və mən onu bizə gətirdim, biz vaxtında yetirdik, axı axşam mənim anam getməli idi. Bu Abbidir, dedim anama, ancaq sən istəsən onu Co, ya Elen çağıra bilərsən. Düzdürmü, o, gözəldir?

Qoca Mak-Nelli ayağını kəfki kimi yelləyir. Ötənləri yadına salır. İlləri bir-bir geri sayır. O, qızı öz anası ilə tanış eləyib. Müasir uşaqların bu müdrikliyinə nə deyəsən! On beş yaşında belə qərar qəbul edəsən!

Mən sizə həqiqəti söylədim, ser. Düz sözümdü.

Bəli, deyir Mak-Nelli, mən bunu bilirəm.

Və mən bütün olan o şeylərin bir dəqiqəsindən də keçməzdim.

Bəli, deyir Mak-Nelli, mən bunu anlaya bilirəm.

Siz elə düzüb-çoşa bilərsinizmi ki, ser, onu çox danlamasınlar? Lütfən, ser. Axı bunun üstündə onu heç tənbeh etmək olar?

İşə belə yanaşanda heç sən də tənbeh ediləsi deyilsən, deyir Mak-Nelli.

Yox, ser. Mən – başqa məsələ, ona görə ki, bütün bu işlərdə ancaq mən günahkaram.

Təkcə sən, Mettyu Barrel? Təkcə bax bu nöqtəsində sənəin söhbətin məndə şübhə doğurur, canlara dəyən oğlan olan Mak-Nelli belə deyir və gülümsünür.

BƏS SABAH NECƏ?

Elizabetə həsr olunur

BİR

Hər şeyin başlanğıcını – əgər bu başlanğıc deyilən şey ümumiyyətlə olubsa, – 1931-ci ilin avqust ayının 11-i hesab etmək olar: həmən gün Sem tramvayla toqquşdu.

Saat yəqin ki, beşin yarısı olardı, xırda yağış çisələyirdi. Semin islanmış telindən yağış damlları süzülüb kipriyinin ucunda gilələnir, boynunun dalına, köynəyinin yaxalığından içəri tökülürdü – belə şeylərin yadda qalmağı çox qəribədir. Hava boz və soyuq idi. Barı, fənərləri yandıraydılar ki, hava bir az isinsin. Səmsə özüyçün velosipedlə gedir və fitlə nəsə bir hava çalırdı, özü də, düzünə qalsa, çox səfeh bir hava çalırdı. Mahnını elə getdiyi yerdə özü qoşub-düzürdü, adətən, bilirsiniz də bu necə olur: nəfəs al, başla! Onun musiqi qabiliyyəti-zadı yox idi. Qulağını, necə deyərlər, fil tapdalaşmışdı, – ona görə də çox zəhlətökən bir musiqi alınırdı. Özü isə, ümumiyyətlə, şən oğlandı, bəlkə də, sadəcə olaraq bir “vinti” çatmırdı. Çünki, belə havada Riversdeyl – Roudla üzəşağı fit çala-çala velosipedi belə bərk sürmək – guya ki, dünya, Allah bilir, necə gözəldir, – olsa-olsa adamın başı xarab olmasından nişan verir, ən azı bir balaca Semin də işləri, vəziyyəti belə idi. Burası hal-əlbət belə idi.

Amma dünyanın əslində onun gözüne necə göründüyünü demək müşkül işdir. Çox güman ki, bu saat dünya onun gözündə qatı dumanı bürünmüşdü və bu dumanın içində, hansısa çətin seçilən fiqurlar, anlaşılmaz əşyalar görünürdü – axı, məsələ burasındadır ki, cavan olan, təzə-təzə pərvəriş tapan hər nə varsa həmişə dumanı bürünmüş olur və bu dumandan can qurtarmağa çalışır, çünki nə özü bir şey görür, nə də onu görən olur bu qatı dumanın üzündən. Semin çoxbilmiş dostları bu məsələ barəsində, çox güman ki, belə, ya da təxminən belə fikir yürüdə bilərdilər (o isə yol boyu artıq özünə iki-üç dost tapa bilməmişdi). Onun özü isə, hər şeydən qabaq, yəqin ki,

belə deyərdi: “Mən dünyanı necə təsəvvür edirəm? Suala bax da! Məndən niyə xəbər alırsınız? Mən nəyəm bəyəm – Eynşteyn, yaxud Nyuton-zadam?”

Atasının sözüne qalsa, Semin həyatı elə anadangəlmə dumanlı idi. Bu ifadəyə böyük adamların gözü ilə baxsan, çox dəqiq ifadədir. Bəli, məhz dumanlı. Atası özü də elə bu vaxtlar çox dumanlı yaşayırdı.

Hadisələr ki, Semin ətrafında baş verirdi. Özü də necə hadisələr! Evlər uçulurdu, körpülər dağılırdı, kimisə ildırım vururdu, qaz kəmərləri partlayırdı, amma nədənsə, Sem heç zaman bu hadisələr baş verən yerdə olmurdu. Ya elə indicə burdaydı və evə varıb getmişdi, ya hələ gəlib yetirməmişdi, ya da fikrini dəyişib, özünü tamam başqa bir yerə vermişdi. Bəli, onun vaxtı gəlib yetişənə kimi, həmişə belə idi.

Evdə onun haqqında belə danışırıdılar: bir şeyi yaxşı yadında saxlamaq üçün Semə iki dəfə demək lazımdır: eşitməsi üçün iki dəfə haylamalısın; bir şeyi yerinə yetirməsi üçün səhər yatağından qalxsan deyə, misalçün, ya saçını daraması üçün, ya da gecə yatağa girsən deyə, gərək lap boğazını cırasan, de ki de, kimə deyirsən, eşitmir zalımın oğlu. Əgər bilsəydiniz, bu adamı necə yorur, əldən salırdı. Sem evdə olmayanda isə başqa məsələ, hə, buyur, dincəl onun əlindən, kef elə. Bəs necə? Amma ta bir o qədər də yox.

Sem elə bil ki, ətrafında heç nə görmürdü, eyni zamanda bəlkə də həddindən çox qaçırdı ora-bura, gözünü açmağa, böyür-başına baxmağa macal tapmırdı. Bütün bunlar 1931-ci il avqustun 11-nə kimi belə idi. Demək olmazdı ki, atası ondan nəşə başqa bir şey gözləyirdi, yəqin atası öz istəklərində həddindən artıq təvazökar idi, ancaq nə etməli, o da belə adam idi. Həyat onu bərkə-boşa salmışdı və o, inanmırdı ki, ailəsində dayıları, xalaları, əmiqizi və dayıqızıları da bura daxil etmək şərtilə – heç kim inqilaba başçılıq edə bilməz. Ata, uşaq böyüyür, deyirdi, o ki qaldı vaxtının yarısını yuxuda keçirməyinə, burda pis heç nə yoxdur, yaxşı isə kefin istəyən qəddərdir. Niyə özünü öldürürsən ki, boynunu da buralar, bir halda ki, əyilib zərbədən yayınmaq imkanın var? Hə əşi, o, artıq çoxdandır belə danışmır: məlum məsələdir ki, ölümlər danışmırlar.

Rahat yat, ata. Uyu özünçün. Yaxud da, harda ki varsan orda da oyan və əmin ol ki, hər şey necə lazımdırsa elə də gedir.

Sem – onun on dörd yaşı var, dörd ay səkkiz günü də üstünə gəl. Bütöv rəqəmdi, deyim sizə ki, lap elə yerindədir, tramvay ilə toqquşmaq üçün bundan artıq lazım deyil.

Doqquzuncu sinifdə oxuyur və artıq beş fut, səkkiz düymə boyu var (bəziləri, sözarası, buna şübhə etsələr də, hələ bir beş düymə də uzanmaq imkanı var) naziksümük oğlandır və ümumən quş kimi də yüngüldür. Və burası da var ki, artıq onun hesabında məktəb həyə-tində, zibil qutularının arxasında baş vermiş dəhşətli bir yumruq davasında qələbə var. Dəhşətli demək azdır, elə dava idi ki, qan su yerinə axırdı, vallah. Bu hadisədən sonra hamı Semə hörmətlə ya-naşmağa başladı – bunu heç kim gözləməirdi ondan. Amma bax, qızlarla isə ömründə heç vaxt öpüşməyib. Düzü, iki dəfə lap azca qalmışdı, ancaq qızcığaz möhkəmcə qorxdı və aradan çıxdı, öz ye-rindəcə quruyub qalan Sem isə ondan bərk qorxmışdu. Hər iki dəfə də qız eyni idi. Adı da ki Roz.

Sem ailədə ikinci uşaq idi. Onlar Uikem–strit küçəsində 14 nö-m-rəli evdə yaşayırdılar. Sem arxa verandada yatırdı. Külək oraya yağış damllarını qovub gətirirdi, köhnə pərdələrin ətəkləri yellənib səs salırdı, ağcaqanadlar da ki, adama macal vermir, bayram edirdi. Bürkülü isti gecələrdə yatanda adam üstünü açır və Sem də səhərə yaxın didili dişləmlərindən elə şişirdi ki, yerindən qalxanda deyirdin bəs gədəni bütöv sızmaq basıb.

Belə vaxtlarda xalası hökmən deyirdi:

“Bu uşaq şirin şeyi həddindən çox yeyir”.

Gülməlidir. Ona cibxərcliyi vermirdilər, bütün qazandıqlarını isə evə gətirirdi, özünə bir-iki pens saxlayırdı cəmi. Elə həməən pula da, qəzetlə hər axşamkı səfərlər zamanı biri yarım pennidən kartof piroqları alınır.

“Bu uşağın böyrəkləri qaydasında deyil. Gözlərinin altı torba-lanıb. Sidiyini analizə vermək lazımdır”.

Bu xala ilə yola getmək dəhşətli dərəcədə müşkül iş idi. Bazar günləri kilsə xorunda oxuyurdu. Baxan deyərdi ki, bundan müqəd-dəs adam yoxdur, necə də nəcib missionerdir. Fidci adalarından lap indicə gəlib, bu isə həqiqətdə çox da uzaq deyildi. Adi günlərdə isə beləcə kobud və sərt idi.

“Bu uşağın xəstə görkəmi var”.

Son dərəcədə şişirdilmiş sözdür, ancaq xalacığaz həmişə hər şeyi şişirdərdi. Yazıda bu xasiyyət idi. Atası demişkən, həyat ona bəzi şeyləri şişirtmək hüququndan başqa bir şey verməmişdi.

...Riversdeyl – Roudla üzəşığı Semin velosipedi diyirlənib gedirdi, ramanın üstünə aşırığı kətan torba “Herald” qəzetinin 64-cü nömrəsi ilə dolu idi və elə tramvay da qəfil bu vaxt dayandı. Demək olmaz ki, Sem bunu o saat görmədi. Görməyinə gördü, di gəl, əhəmiyyət vermədi.

Əylətsiz velosipeddə getmək o qədər də çətin bir iş deyil, sadəcə olaraq, gərək unutmayasın ki, əylətsiz velosipeddə gedirsən, – bu həmişə məlum, bayağı bir hikmətdir, ancaq düz sözə nə deyəsən. Döngələrdə sürəti azaldırsan, enişdə isə ayağını yerlə sürüyürsən, ya da yolun qırağına çıxıb, çınqılın üstü ilə bir az çəpinə sürürsən, şübhəsiz ki, əgər orda yolun qırağı varsa – və beləliklə, sürəti azaldırsan. Belə də olur ki, yelli gələndə özünü saxlaya bilmirsən, gedib döngəyə-zada girməli olursan. Ya da ki, işlər əgər tamam xarabırsa, sürətlə getdiyini yerdə qəfil döndərsən və haydı, qanovun üstündən uçursan, lap cıdırda maneələrlə qaçışda olduğu kimi: bəlkə bəxtin gətirdi, keçdin; yox, əgər keçə bilmədirsən, canını istəyirsənsə, gərək tullanasan, yoxsa ağzı üstə ya lap qurbağa kimi, ya da kəlləsi üstə yerə gələcəksən. Yol keçənlərə ümid azdır – kimisi ağzını ayırır baxacaq, kimisi qışqıracaq, kimisi də gəlib qolundan yapışacaq. Çox qərībədir ki, insan belə dəhşətli zərb ilə yıxılıb tappılda bilər, di gəl nə sürməyini qırar, nə də ki velosipedi tamam əzib heç edər.

Bu velosipeddə hələ rəhmətlik atası da uşaqkən gəzmişdi.

Velosiped emalatxanasındakı qoca Veyl dedi ki, onu daha təmir etmək mümkün iş deyil. Otuz ildə o, bu velosipedi başının tükü sayında düzəltdi və hər dəfə də bir şilling zəhməthaqqı almışdı. Yəni demək istəyirəm ki, bu müddət ərzində adət edib başa düşməli idi ki, bu velosipeddən ömürlük can qurtarası deyil. Bunun əvəzində nə desə yaxşıdır?

– Bu vtulkanı dəyişmək lazım deyil, – deyir, – ümumiyyətlə, bu velosipeddə heç nəyi dəyişmək lazım deyil. Atana neçə dəfə demişdim ki, Sem, səni bir də bura yollamasın. Bu maşın getdiyini gedib, öz ömrünü sürüb qurtarıb. Rəhmətlik baban onu məndən hələ 1899-cu ildə alıb, gəl razılaşaq ki, bu dünənki gün deyil. Bunu məndən yaxşı kim biləcək. Bu dünyada hər şeyin bir təzə vaxtı olur və nəhayət, bir gün də hər şeyin axırı gəlib çatır.

– Belə də şey olarmı, mister Veyl? – Sem heyrətlənirdi: – Siz nə danışırsınız, dediyiniz budur ki, mən velosipedsiz qalım?

– Mən sənə heç nə təklif eləmirəm, heç nə də demirəm! – Qoca Semin bütün ömrü boyu ona bağladığı etibarını qıraraq dedi. – Mən tək-cə özüm haqda danışıram: mən sənənin velosipedini bir də təmir edən deyiləm.

Semin səsi nazıkcə və şikayətlə çıxırdı – burda təəccüblü nə var ki:

– Mister Veyl, bəs mənim qəzetlərim necə olsun? Bəs məktəb? Axı, orda düz iki mil yol var. Bir də ki mən azmı yerdə olmalıyam, azmı iş görməliyəm?! Axı mənə yaşamaq lazımdır, mister Veyl!

– Sən bir ayağınla da təcrübədən keçirt, Sem. Əlvanlıq üçün bir az da piyada gəz.

– Siz heç bilirsiniz nə deyirsiniz?

– Bilirəm, Sem. Bir ayağın qoyursan, sonra o birini gətirirsən və gedirsən! Möcüzədir! Sehrdir! Amma alınır. Mən özüm, budur bax, düz yetmiş ildir beləcə edirəm. Bu velosipedi bir də sürmə, oğlan. Mən, misalçün, öz uşaqlarıma bu velosipeddə gəzməyə icazə verməzdim. Qətiyyənlə icazə verməzdim, Sem.

Fikirləşməkdən nə çıxsın? Yazıq Semin orda durub düşünməyinin nə əhəmiyyəti vardı? Səhər saat on birdə elə bil ki, yeri-göyü qapqara gecə bürümüşdü.

– Mister Veyl, zəhmət olmasa. Lütfən. Siz onu təmir etməlisiniz. Velosipedsiz mən heç nəyəm

O, and içə bilərdi ki, tramvay hələ gedir, ancaq yox, tramvay hələ gedir, ancaq yox, tramvay hərəkətsiz dayanmışdı və ondan sənişinlər düşürdülər. Adamlar bir-birinin ardınca səkiyə sarı gedirdilər. Sem var gücüylə əyləci basdı, di gəl əyləc yox idi.

Lənətə gəlmiş qoca!

Yoldan çıxın!

Amma heç kim tükünü də tərpətmədi. Sem dəlicəsinə qışqırır, var gücüylə zəng çalır, bir ayağın yerlə sürüyüb velosipedi əyləməyə çalışır və müvazinətini çətinliklə saxlayır. Qəzetlər onu aşağı dartır, parıldayan yaş daşlar düzülmüş yolun üstündə velosipedin təkərləri sürüşüb yerindəcə fırlanır və artıq onun nə fəzada, nə də vaxtda bir imkanı yoxdur, yeganə yol var ki, o da tramvayın üstünə aparır.

Sanki buxar vərdənəsi daş yolda sürüşürmüş kimi cırıltı, sürtünmə səsi eşidildi. Velosiped Semin altından çıxdı, sanki onu kimsə dartıb

almışdı və darmadağın dağılaraq, yola nəhəng qəzet konfettiləri səpə-səpə harasa bir kənara uçdu. Sem dəhşət içində qışqırdı.

Həyat adamın atasını belə ağladır, dost. Qəfil bir də görürsən ki, sən də vaxtın çatıb.

Sem tramvayın altına düşdü. Düz qoruyucu şəbəkənin altına düşdü, təkərə sarıldı, elə bil onu yastılayıb, ütü çəkildilər və qəsdən ora soxuldular.

İKİ

Adamlar bədbəxt hadisəni müzakirə edirdilər. Sem də elə buradaca, yanlarında idi.

– Görən sağdırmı?

– Nə təhər gedib düşüb ora?

– Bu deyən, o stansiya həndəvərində “Herald” satan qəzetçi oğlandır.

– Görən sağdırmı?

– Bilmək istəyirəm görək onu ordan necə çıxartmaq olar?

– Axmağa bax da. Hamını ölüncə qorxuzdu.

– Deyirsiniz, yəni sağdır?

– Hə, oğlan, tərpen görək, çıx ordan.

– Bəlkə, tramvayı qaldıraq, necə bilirsiniz?

– Siz hələ bunun velosipedinə baxın. Baxın sən Allah! Gördünüzümü! Büsbütün məftillə bağlıdır hər yeri. Belə şeyləri qanunla qadağan eləmək lazımdır.

– Bəlkə ayaq yerini bir sınaqdan keçirdək? Hə, başlayaq camaat, gecikmək olmaz. Bəlkə sındıraq onu?

– Siz mənim tramvayımınla bir az yavaş rəftar edin.

– Onda, bəlkə tramvayı demokratla qaldıraq? Tramvayı qaldırmaq üçün bir avadanlığınız var?

– Bu nəyə lazımdır ki? Tramvayı qaldırmaq üçün dəstgahı özümlə niyə gəzdirməliyəm?

– Axı orda uşaq var!

– Orda uşaq olduğunu bilirəm. Ancaq mənim tramvayımın altına hər gün uşaq düşür ki. Durub özümün ləvazimat gəzdirəcəyəm ki, təkər altından uşaq çıxardım. Lağlağı eləyirsən, dost.

– Ey, siz! Niyə onun qəzetlərini tapdalayırınsınız? Adamda vicdan yaxşı şeydir. Uşaq onların pulunu ödəməlidir axı. Götürüb yığmaq əvəzinə, kirli pəncələriylə tapdalayırlar. Ey oğlan! Eşidirsən məni? Əlini ver, di tərپən, çıxardım səni.

– Belini qırmaıbsa yaxşıdır. Sağ qalıbsa böyük işdir. Dəli kimi sürürlər.

Onu qat-qat çəkib çıxardırdılar, tramvay təkərindən soğan qabığı kimi soyub götürürdülər. Hər halda bu ona belə gəlirdi. Eh, Sem, Sem, baş soğan adam.

– Yavaş, yavaş, ehtiyatlı olun. O saat çəkib düzəltməyin onu. Əvvəlcə yoxlamaq lazımdır, beli salamatdırımı.

– Bəli-bəli. Necə var, elə də uzadın. Azmı yeri qırıla bilər bəyəm?

Belə səfehqulu, rütubətli gün üçün o qədər də pis fikir deyil. Onlar, nədir, bu haqda danışıanda gərək elə hökmən boğazlarını yırtalar? Burunlarının altında danışa bilmirlər? Ya susmağı bacarmırlar?

Polad çarxdan kənarında onlar onu, necə vardı eləcə, açıq səmanın altında uzatdılar və o, yenidən yağışa düşməli oldu. Yenə də yağışın altı. Çöldəki toxum kimi, islan ki, islanan. Gör nə qədər yağış yağdı e, o gün.

Yuxarıda sifətlərdir, aşağıda – uzunboğaz çəkmələr. Elə bil ki, təzədən iki yaşın var və sən kənarı məhəccərli uşaq meydançasının içindəsən. Gör adamın ağına nə gəlir də. Heç belə şeylər də adamın yadında qalarımı? Bəlkə o vaxt iki yox, üç yaşım vardı? Heç iki yaşında da o meydançada oynayırlarmı?

Şəbəkə. Və başqa heç nə. Başqa heç nə xatırlamırdı. Təkcə şəbəkə və bir də ona yapışmış öz sifəti.

Hə, necəsən, hər şey qaydasındadırımı? Ondan xəbər alırdılar, amma o, hardan bilsin? Onlar ki, ona baxırlar. Özləri nədir, görmürlər?

Kiminsə əlləri onu yoxlamağa başladı. Düyün-düyün kor-kobud fəhlə əlləri onun ayaqlarına, çiyinlərinə, əllərinə, topuq və biləklərinə toxundu. Sem hərəkətsiz uzanmışdı, təkcə itaət edirdi. Çoxdandı ona heç kim belə toxunmurdu. Anası indi hərdən yoxlayırdı ki, görsün ayaqları donmayıb. Əlləyən əllər idi, cod və xeyirxah idi, ancaq nə fərqi var, bəlkə bu əllər onun bədənindən tikə-tikə qopardıb bir tərəfdə üst-üstə yığırdılar. Ya rəbb, bu nə fikirdir – onun böyründə səliqə ilə qalanmış bir koma. Gör nə dəhşətli bir şey olar, əgər bu parçanı tikələr, sonra dəyişik düşsə və hansının hardan

qoparıldığını ayırd etmək olmasa. O hiss etdi ki, paltarının düymələrini açıb, bədənini yoxlamağa başladılar. İri, güclü əllər onun qabırğalarından elə yapışdılar ki, sanki istəsələr onun bədənini sıxıb bircə qoma döndərə bilərlər və Sem qorxu içində altına baxdı: bəlkə ordan parça-parça çiy ət çıxır?

– Heç haran ağrımır ki, balaca? Səndə belə bir hiss yoxdur ki, sanki içində nəşə çatlayıb? Bəs oturmaq necə, bacararsanmı? Necə bilirsən? Bəlkə səni evə ötürək?

– Tez olun, paltarının yaxasını düymələyin, yoxsa ona soyuq dəyə bilər.

– Hə, qaydasındasanmı, balaca?

– Ona soyuq olacaq. O ki tamam islanıb.

– Ona, deyəsən, nəşə olub, necə bilirsiniz? Bayaقدan bəri bir kəlmə danışmayıb.

Güclü əllər götürüb onu yoldan uzaqlaşdırdı. Yaxınlıqda kilsəyə bənzər bir tikili vardı, pillələri səkiyə enirdi. Onu pilləkanda əyləşdirdilər. Əsməsin deyə çənəsini əllərinə dirədi, qarnının içində külək əsirmiş kimi, qarnı əsib titrəməyə başladı.

– Hər şey qaydasındadır, balaca. Bəxtin gətirdi. Ancaq ehtiyatlı ol. Şok keçənə kimi burda əyləş. Amma çalış, donma.

Adamlar artıq yenidən tramvaya minirdilər, pilləsinə ayaq qoyub geri baxır, sonra vəqonda gözdən itirdilər. Sürücü ilə konduktor əyilmiş qoruyucu şəbəkəni ayaqları ilə düzəltmək üçün onun üstünə çıxıb atılıb-düşürdülər, – adama elə gəlirdi ki, onlar ya itirdikləri vaxtın əvəzini çıxmaq istəyirdilər, ya da eləcə, aradan çıxmağa tələsirdilər. Əyinlərində qara, pərıldayan plaş olan iki balaca oğlan beş addımlıqda ayaq saxlayıb Semi gözdən keçirirdilər, elə baxırdılar ki,, elə bil ömürlərində buna bənzər heç nə görməyiblər, di gəl, yaxınlaşmağa qorxurlar: sonra allah eləməmiş bir də gördün şir kimi nərilədi ya da ilan kimi fısıldadı. Əlində, içindən bir baş kəlmə, “Herald”ın islanmış bir nüsxəsi görünən, çöl sumkası olan qadın qətiyyətlə addımlayıb uzaqlaşdı. Qalanlar da tezliklə dağılıdılar, elə tələsirdilər ki, elə bil döngənin arxasında onları üç növ xörəkdən ibarət pulsuz nahar gözləyirdi. Əliqabarıq xeyirxah adam ayağını tramvayın pilləsinə qoyub, bir anlıq ayaq saxladı.

– Ehtiyatlı ol, oğlan, – dedi. Kədərli adam idi, di gəl, gülümsünürdü. Sem onun getməyini istəmirdi, amma o, vəqona daxil oldu, zəng səsləndi və tramvay yerindən tərpəndi.

Balaca oğlanlardan biri soruşdu:

– Sən niyə tramvayla toqquşmusan?

O birisi oğlan cavab verdi:

– Ona görə ki, axmaqdır. Eşitmədin, anam deyirdi.

Əlində içərisi “Herald”lı və bir baş kələmli bazar sumkası olan qadın səsləndi:

– Gedək, gedək! Yağışın altında niyə durmusunuz?

Semin saçlarından yenə su damdı, axıb boynuna töküldü, qarnı isə elə ağrımağa başladı ki, elə bil orda iri, ağır bir top diyirləyirdilər. Baldırındakı çarıq yerləri qanamağa başladı, qan tər kimi damcı-damcı çıxır və yağış suyu ilə qatışib duru maye kimi zolaq-zolaq axıb gedirdi. Budu göynəyirdi. Sem əlini şalvarının içinə soxub barmaqlarını ehtiyatla buduna toxundurdu. Hər yeri cızılıb çapılmışdı və əlini çıxaranda əlində qan izi vardı. O, qana bulaşmış əlinə baxdı, baxdı, baxdı və bir an sanki huşunu itirmiş kimi oldu...

Onun velosipedi bu yaxınlıqda, təxminən bir yardlıq məsafədə düşüb qalmışdı. Kimsə onu ora atmışdı.

Ona baxmağa dəyməzdi. Onun nəyinin xarab olduğu barədə də düşünməyin yeri yox idi. Velosipedin birdəfəlik axırı çatmışdı. Buna inanmaq çətin idi, velosipedi olmayacaq o bomboş dünyaya atılmaq onunçün çətin idi. Və həm də bu, nə vaxtsa gördüyü pis bir yuxu deyildi, bu indicə baş vermiş həqiqət idi.

Bəs qəzetləri necə daşıyacaqdı?

Məktəbə necə gedəcəkdə?

Bəs Rozla qarağat dalınca necə?

Bəs yayda əmi, xala uşaqları ilə çimişdikləri Sendrinqemə necə gedəcəkdə?

Bütün onun həyatı, ətrafdakı hər şey qəfil dəyişdi.

İndi sən hec nəsən, Sem.

Velosipedlə yanaşı bir qom islanmış qəzet və iki kətan sumka düşüb qalmışdı. Qəzetlərin qalanı isə, lap stadionda oyundan sonra olduğu kimi, ora-bura səpilmişdi. Yelkən kimi qabarıb, külək küləkdə uçuşur, sonra islanıb ağırlaşaraq yerə düşürdülər. Üstlərindən tramvay keçmişdi, dağılışan camaat tapdalayırdı, yeməli bir şey axtaran itlər imsinə-imsinə murdar pəncələri ilə onları əzişdirirdi. Bax, elə indi Semin gözünün qabağından üstü boz örtüklü fatton keçdi onların üstündən, enli rezin təkərli yük maşını və “Morris-kouli” basıb adladı.

Dörd yüz altmış dənə “Herald” idi.

Altmış dörd qəzet, o, qabaqlar bunun nə qədər çox olduğunu heç ömründə belə ağına gətirməmişdi.

Əgər bir nüsxə itmiş olsaydı və ya pulunu ödəyəndə hesab düz gəlməsəydi, qəzet kioskunun sahibi onun qazancından çıxırdı.

Ramanın üstünə altmış dörd qəzet atıb getmək çətin iş idi, o bilirdi ki, yükü ağırdır, ancaq indi bu altmış dörd qəzetin yola sərildiyini görmək də çox ağır idi.

Onlara görə indi ondan səkkiz şilling çıxmalıydılar. Səkkiz şilling olmasın, olsun yüz funt, nə təfavütü var, bir halda ki, gündəlik qazancın vur-tut yeddi pensdən ibarətdir.

Bəs sabah necə olsun?

Yandığından, qorxu və ağrıdan Sem ağladı. Ağlamaqdan başqa daha nə edə bilirdi ki?

ÜÇ

Sem ağlayan deyildi. Qətiyyə. Ağlamaq kişi işi deyil, bunu hamı deyirdi. Kişi olmaq isə çox vacib iş idi, bunu da hamı deyirdi. Anası. Atası. Xalası. (Zır-zır! Zır-zır!) Küçədə uşaqlar deyirdi, məktəbdə – müəllimlər kilsədə – keşişlər. Kişilik ürək təmizliyi kimi bir şeydir, ürək təmizliyi olan yerdə isə möminlik var. Bu iki məziyyət isə eyni dərəcədə qiymətləndirilirdi. Hərənin öz payı var. Göz yaşı qızların işidir. Bununçün onlara – buyursunlar – icazə verilir. Kefin istəyən qədər ağla. İstəyirsən göz yaşını lap dənizə döndər – heç kim bir söz deməz. Görünür, belə çıxır ki, hərdən qız olmaq da pis deyil. İllah ki, oğlan olmaq adamı boğaza yığanda. Dodaqlarını sallama, oğlan deyirlər sənə, dişlərini bir-birinə sıx və döz. Öləndə şərəflə öl, zıqqıldama. Onda Allah sənə iltifat edəcək və qızlar da səni sevəcək və sən Qələbə xaçı alacaqsan – ölümündən sonra. Bir sözlə, bax belə.

Yaxşı, bəs bu göz yaşları onda hardan çıxdı? Biabırılıqdır! Ayıb olsun. İndiyə kimi qabağını, elə bil bəndlə kəsmişdilər, indi isə aşib-daşdılar və sərbəstcə axırdılar. Bu göz yaşları əvəllər onu qətiyyə narahat etməyən şeylərdən ötrü idi. Ana gözündəki kərdərdən ötrü idi. Ana gözlərinin boz dəryaları, onlarda elə bir dərinlik vardı ki, adama elə gəlirdi, baş vursan o saat batıb boğularsan. İndi o, bu gözlərdən ötrü qorxurdu.

Bunlar çox mühüm dəyişikliklərdir, Sem. Sənin günün gəlib çatıb, həməən gözlər bax bunu deyirdi.

Yəqin kimsə haqq-hesab çəkir. Ola bilsin ki, bəlkə də elə sən özün heç özün də bilmədən, nə qədər ki, ömür tufanı səni çuğlayıb həyatla üz bəsürət qoymayıb. Sən gözlərini yumurdun buna, hər şey sənə, çoxdan burdadır, Sem. Və heç hara tər pənə bilməzsən. Bunu başa düşmək üçün əlverişli andır. Sənin dünyan məhz param-parça olduğu anda.

“Bəlkə səni evə ötürək?” – O adam soruşdu və sonra vəqona daxil oldu, elə bil heç ciddi soruşmurdu. O, sadəcə olaraq çərənləyirdi görün, yoxsa gecikməkdən çəkinirdi? Düzdü, hər hansı bir oğlandan ötrü – hətta bu oğlan, yağışın altında səkidə oturmuş Semin özüdürsə belə, işini itirməyəcəkdi ki. O, güman ki, bütün gecəni təkbaşına gecə növbəsində işləyir, zavod darvazalarını oğrulardan qoruyur və büzü-süb gecə saat üçdə soyuqdan titrəyir, səhərin gəlməyini və çıxıb evə getməyin mümkün olacaq anını gözləməyə təhəri qalmır.

Yəqin o, elə doğrudan da işə tələsirdi, yoxsa tramvaya getməzdi. Kimin ki işi yoxdur və heç yana tələsmir, əvvəlcə ayağının birini yerə qoyur, sonra da o birisini gətirir, lap qoca Veylin dediyi kimi. Anası bir şey almaq üçün piyada gedir – Kembervellə üç mil yoldu, orda nisbətən ucuzdu, sonra yenə həməən üç mili piyada evə qayıdır.

Semi evə ötürən olsaydı, çox sevinərdi, ancaq ətrafda heç kim yoxdu. Riversdeyl – Roud kimi qələbəlik bir yerdə, özü də vaxt da sən deyən elə gecə deyildi, bir Allah bəndəsi yox idi ki, yaxınlaşıb desin: “Ey, balaca! Danış görüm, başına nə iş gəlib!” Yəqin ki, hər şeyin səbəbkarı bu yağış idi, kəsmək bilməyən bu uzun-uzadı yağış. O adamlar ki, burdan keçib getməliyidilər indi evdə oturmuşdular, ya da daldalanmaq üçün başqa bir yolla gəldirdilər.

Öz evinin harada olduğunu xatırlamaq onun üçün çətin idi. Qəti və yaxşı bildiyi şeylər indi öz müəyyənliyini itirmişdilər. Velosipsiz hər şey başqa cür olmuşdu. Uikem-strit indi burdan min il uzaqlıqda olardı. Qəribə idi ki, ətrafda heç kim yoxdu. Elə bil lap yuxu idi: ətrafda ins-cins yoxdu, tək cə yağış vardı, bir də o tayın vitrinlərinin günlüyü altındakı çətin sezilən kölgələr – bilmək olmurdu, orda adam var, yoxdu, elə bil onlar özləri də görünən və gözəgörünməz dünyanın sərhədində durub, heç özləri olub-olmadıqlarını düz-əməlli bilmirdilər.

Qışda həmişə belədir: yağış, yağış, yağış... Bəs küçədə adamların olmaması, təkcə o tayda qaranlıq kölgələrin gözə dəyməsi necə, bu da həmişə belədir? Yəqin o uşaqlar ki, indi qəzet daşımağa məcbur deyillər, öz isti və rahat evlərində oturub, krujevalı pərdələrin və şüşənin üstü ilə qaçısan yağış damlarının ardından küçəyə baxırlar. Seminsə həyatı bambaşqa idi. Artıq üç ildir ki, Sem öz velosipedində, adamın sümüyünə işləyən küləkdə küçələri ölçür. O, “Herald!” “Herald!” – qışqırır və səliqə ilə bükülmüş qəzetləri adamların poçt qutularına salır. Soyuq getdikcə iliyinə işləyir, burnu axır, paltarı islanır və barmaqları elə donur ki, pulun qalığını güclə hesablayır. Bax, elə səhvlər də belə vaxtlarda baş verir, axırda hesablayanda pulun başından çatmır və o, çatmayanı cibindən qoymalı olur. Özü də bu üçillik zəhmətdən sonra! Kənardan baxan da elə bilər ki, bütün axşamı o, küləyin, yağışın qabağında dörd pensin xətrinə durub! Bu hətta üç zibil qəzetin dəyərindən də azdır! Belə günlərdə anası ancaq bunu deyirdi: “Ah, Sem!” Ancaq hələ heç vaxt belə pis olmamışdı: altmış dörd qəzeti birdən itirmək! Heç vaxt onunla belə iş baş verməmişdi. “Ah, Sem. – O, elə bil ki, anasının səsini eşidirdi. – Məndə belə pullar hardandı, oğul. Sən işləyirsən ki, evə pul gətirəsən, daha evdən aparmayasan. Mən səkkiz şillingi hardan alım? Biz indi bu adamın borcunu heç cür ödəyə bilməyəcəyik”.

Sem onun yanına gedib deyər:

“Qulaq asın, mister Linç! Qəzetlərinizin hamısı yolda qaldı. Mənim velosipedim də. Daha mənim velosipedim yoxdur. Özümü də çınqılın üstü ilə elə sürüdü ki, bütün böyrüm qançırdı. Baxa bilərsiniz, budur – qanın içindədi bütün. Hələ nə qədəri də yolda qaldı”.

Linç qarmaq burnunun üstündə qəribə bir quş kimi oturmuş, sağanaqsız eynəyinin ardından gözlərini ona bərdəcəkdə.

“Səkkiz şilling mənim şevrolemi benzinsizə doldurmaq üçün kifayət edərdi, – deyəcəkdə. – Bu pulla mən öz ailəmi kinoya apara bilərdim, hələ onların hamısına dondurma da ala bilərdim.”

Bəs nə? O, yüz faiz deyə bilərdi. Onlar hər cümə axşamı bütün ailəlikcə təzə kinoya baxmağa gedirdilər, – lap elə sənin kral ailən kimi!

“Hə, oğlan, zəhmət çəkib əvəzində işlətməlisən, – bax, beləcə deyəcək. – Mənim yanımda nə qədər qazanırsan? Həftədə üç şilling və altı pens. İki həftə, iki gün müftə işləyəcəksən. Ancaq bir şeyi bilmək istəyərdim, sən velosipedsiz necə işləyəcəksən?”

“Ayaqlar dünyaya velosipeddən qabaq gəliblər”, mister Linç. Ağillı adamlar belə deyirlər: ayağının birini qoyursan, sonra da o birisini gətirirsən. Bax, görürsünüz”.

“Bax, bu çətin ki, baş tuta. Sənə kimi də uşaqlar bu sahədə piyada işləmək istəmişdilər. Az qala gecəyarısı qayıdıb gəlirdilər. Bu velosiped sahəsidir, sən də elə ona görə işə götürülmüştün ki, sənın velosipedin vardı. Sənə görə adamlar gecəyarısına kimi küçədə dayanıb öz qəzetlərini gözləməyəcəklər ki”.

...İndi bu saat evdə onu anasının sobası gözləyir. Bax, elə indicə onun bütün gözəl istisi ətrafa yayılır. Sobanın ağızı açıqdır. Anası ora odun doldurur. Təzə qamqalaq od alıb alxır, tüstü borusunda şən xorultu eşidilir: yağış damlları boru boyunca axıb gəlib, qızmaq sobanın üstünə düşür, sıçraşır diyirlənir, səs-küy salırlar. Buxar, tüstü, və qurumaqda olan paltar qoxusu gəlir. Anası isti su ilə dolu tənəkə taz gətirir və Semın ayaqqabılarını, corablarını çıxartmaq üçün diz çökür. “Ayaqlarını buxara ver, Sem, deyir. – Yaxşı-yaxşı buxara ver”.

Rütubətli, soyuq günlərdə o, oğlunu həmişə belə istərdi. Evə qayıdış onu gün boyu çəkdiyi bütün əzab-əziyyətlərin əvəzində mükafatlandırardı. Belə qayıdışın sevinci ilə heç nə müqayisə oluna bilməzdi. Ana qayğısını, onun doğma əllərinin təmasını hiss etmək heç vaxt bundan o yana getməzdi. Başqa bir vaxt anası oğluna öz məhəbbətini hiss elətdirmək istəyəndə sadəcə olaraq gülümsünərdi.

Bir dəfə anası onun ayaqlarını buxara verəndə Sem onun saçlarını öpdü.

– Ana, sən yaxşısan.

– Sən beləmi düşünürsən, oğul?

– Aha.

O, çoxdandı ki, lap kiçik yaşlarından bəri anasının saçlarını öpmürdü. Anası isə onun boynunu qucaqlayıb özünə sıxdı. Bütün bu illər ərzində birinci dəfə. O, belə fərz edirdi ki, nəvazişlə kişi tərbiyə edib, yetişdirmək olmaz. O vaxt onda qəribə hiss əmələ gəlirdi: ana qucağında həm nəvaziş, həm də güc duyulurdu. Elə bil ki, qabaqlar anasını heç düz-əməlli tanımayıb. Bu isə keçən il olmuşdu. Görür-sənmi üstündən nə qədər keçib. Və o vaxtdan bəri bir dəfə də təkrar olunmayıb. Bəlkə də belə olmağı yaxşıdır. Yəqin ki, gözəllikdən sui-istifadə etmək olmaz, yoxsa o məhv olar.

İndi anası deyəcək:

“Ah, Sem! Səkkiz şilling. Sən bizi heç vaxt belə fəlakətə salmamışdın”.

Əgər o vaxt Rozla olan hadisəni nəzərə almasaq.

Ancaq anası hökmən nəsə bir şey fikirləşəcək. Hələ belə olmayıb ki, anası çıxış yolu tapmasın, çətinliyin öhdəsindən gəlməsin.

“Sənin qazandığın pullar, Sem, sənin və Pitin yeməyinə gedir. Bu pulları bizim əlimizdən al, görüm, başımıza nə gəlir? Həyat mürəkkəbdir, oğul. Öz işini qoru. Sən axı, bizim evdə yeganə işləyən adamsan. Sən bizim yeganə işləyən kişimizsən”, – nəsə, buna oxşayan sözü o tez-tez deyirdi.

“Pul kisəsi boş olanda, lap qara qəpik də nemətdir. Mənim vəziyyətimdə xırda-paranın özü də sərvətdir”. – Anası ona elə baxacaqdı ki, heç elə bil onu görmürlər. (Qəribə burası idi ki, o, bütün bunları özündə necə canlı surətdə təsəvvür edirdi. Sanki, bütün bunlar həqiqətdə baş verirdi. Elə bil ki, o, keçmişi yad edir, gələcəyi təsəvvürünə gətirməyə çalışırdı. Ancaq bütün bunlar, keçmişdə eşitdiyi cümlə, ifadə parçalarından yaranırdı).

“Sən hesablamağa cəhd eləməlisən ki, səkkiz şillingə nə almaq olar?” – Anası soruşacaqdı.

“Altmış dörd “Herald”, ana. Adamın bütün ömrünə bəs edər”, – eh, adamın imkanı ola, beləcə qayğısız və düzünəqulu bir cavab verər.

“Əgər bu pullar bizə gərək olmasaydı, heç mən sənin işlədiyinə razı olardımı, oğul? Əgər bir başqa çarəmiş olsaydı? Məgər mən sənin oxumağına mane olardımı? Sən necə bilirsən, niyə mən sənin oxumağını təkid edirəm? Bizim ailəmədə heç olmazsa bir nəfər adam içinə çıxmalıdı. Bu adam sənə, Sem. Sənin sağlam canın, çiyinlərin üstündə yaxşı kəllən var. Sən attestat almalsan. Attestat ilə banka, ya da hökumət işinə girə bilərsən. Və onda sənin canın qurtarar. Heç olmazsa bizlərdən biri xilas olar. Sən təhsil almalsan, Sem, yoxsa öz atan kimi, bu ailədə bütün başqaları kimi qurtarar sənin axırın: bir yerdə bir balaca ixtisar oldumu – sən işsizsən. Axırda canın boğazına yığılacaq və sən həyatın girdabına yuvarlanacaqsan”.

Bu cırılmış qəzetlər görərsən hələ yenə də yoldadırlar? Əşşi, onları indi yığmağın nə faydası? Yaş kağızdırlar. Səpiliblər, palçığın içindədirlər, əziliblər, cırılıblar. Kimdir onları ayıran? Alan kimdir? Nəyə gərəkdirlər? Bir qəssabdan, göyörtisatandan-zaddan tapılaydı, heç olmazsa şey-şüy bükmək üçün funtunu yarım pennidən alaydı.

Yoxsa ki, indi bu yaş yola və səkiyə səpilmiş altmış dörd qəzet başqa heç nəyə yaramaz.

Yaxşı, bəs mən evə necə gedəcəyəm? Anamın işləri onsuz da ağırdır. Xalamızı da yanımıza götürməli olduq, elə bunun özü... Zalım qızının yelindən beş mil həndəvərdə bütün milçəklər qırılırlar. Axı, bu lənətə gəlmiş qoca mənim velosipedimi niyə bir də təmir etməyə razı olmadı? Gör neçə dəfə düzəldib, neçə şillinqlər alıb ondan. Yəqin ki, lap Rotsild kimi dövlətlənib. İndisə hər şey bitti.

Yəqin belə olur ki, adamlar bu dünyadan əl çəkməyə razı olurlar. Lap dəqiqi budur! Yəqin ki, belədir. Hər şey onların boynuna düşür, bir ayrı çıxış yolları olmur. Bax, onda təslim olursan: əllərin boşalıb yanına düşür. Və diyirlənib xəndəyə düşürsən. Bəs, orda nə var? Ordan hara düşürsən! Zil qaranlığa? Və o qaranlıqdasa bağırır və iniltilər var? Sən də ordakılardan biri olursan? Yox, yaxşısı budur ki, heç bilməyəsən, bəlkə heç orda heç nə yoxdur?

Qulaq as, axı cəməsi səkkiz şillinqdir. Doğrudanmı səkkiz şillinqdən ötrü dünyanın axırı çatıb? Yaxşı, bəs onları mənə verən kimdi, versələr də mən sonra necə qaytaracam? Xırım-xırda qazancımdan? Sən Allah, deyin görək, mənim daha nəyim var? Xırım-xırda qazancım heç həftədə üç pens də eləmir. Bununçün görək bütöv bir il işləyəm. Və mən bu borcu kimə qaytarmalıyam? Mənə səkkiz sikkəni verəcək o milyonçu hardadır? Bəs kartof piroqu olmadan o soyuq axşamları necə keçirəcəksən? Dükanların qənsərindən, cibində yarım penni olduğunu bilərəkdən keçəsən, onların necə qızardığını eşidəsən, qorxusundan məst olasan, uzaqdan ciyərlərinə çəkəsən... və ötüb keçəsən.

...Mən öz qazancımı anama verməyə hazırım, tək kartof piroqu almağa xırda-xuruş qazancım bəs eləsin. Mən bütün bu yolu qəzetlə dolu arabanı itələyə-itələyə keçməyə hazırım. Məktəbə də piyada getməyə hazırım. Gündə on, on iki mil piyada. Ancaq bu boyda piyada gəzməyə davam gətirə biləcək uzunboğaz çəkmələri hardan alasan? Ayaqyalın gəzəcəyəm, aydındırmı? Ayaqyalın! Ancaq hər şeyin hüdudu var. Mənim də qürurum var. Mən o vaxt düz demişdim: velosipedi olmayan oğlan heç nədir. Siz bir baxın görün o nə hala düşüb. Bu saat onu heç ecazkar Merlinin özü belə yığa bilməz. Bir qalaq dəmir-dümürdür, vəssalam. Babası güman ki, onu o vaxt çox ucuz almışdı, üstündə hələ bir cüt ehtiyat şinləri də vermişdilər müftəcə.

Yaxşı, indi mən bu andıra qalmış qəzet köşkünə gəlib nə deyəcəyəm?

– Mister Linç, mən sizin qəzetləri itirmişəm.

Bunu necə deyəcəyimi təsəvvür edə bilərsinizmi? Bəs mənə inanacağımı necə?

– Sən də Corc Xoqan kimi məni ələ salmaq istəyirsən?

– Mən onları itirmişəm, Mister Linç.

– Və təbiidir ki, heç birini də satmamısan?

– Bəli. Bəli. Məhz belədir.

– Və pul kisəsini, yarım kron xırda pulu da alıb itirmisən?

– Pul kisəm, xırda pullar salamatdır. Özüm də sizi ələ salıb-ələmirəm. Düzünü deyirəm. Bu lənətə gəlmiş qəzetlərdən ötrü hansı səfeh öz işini itirmək istəyər. Qəzetlər orda, Riversdeyl-Rodda bütün yola səpilib. Mən tramvayla toqquşmuşam, sizsə qəzet hayındasınız. Hələ bəxtim gətirdi ki, sağ-salamat qurtardım. Əgər inanmırsınızsa, gedin baxın.

– Məgər mən köşkü başlı-başına buraxıb, o uzaqlıqda yolu gedə bilərəm? Özün bilirsən ki, bacarmaram. Buna görə də istifadə edirsən.

Belə bir tipə nə sübut edə bilərsiniz?

O, ələ fikirləşəcək ki, mən onları kənarında satmışam. Bu zibil qəzetlər biz uşaqlardan ona vacibdir. Baxın ha, mənim qəzetlərimlə yaxşı rəftar edin! Qoruyun onları! İslatmayın! Cırmayın! Kirlətməyin! İtirməyin! Sizin işiniz ondan ibarətdir ki, qəzetləri mənə təptəzə gətirəsiniz. Cürətiniz çatırsa, onları hasardan atın, bağçaya vızıldadın, ya da poçt qutusuna salanda əzin – o saat işsiz qalarsınız. Heç gözlünüzü qırmağa da macal tapmazsınız.

Qovacaq məni o. Rədd ol! Özü də ləzzətlə qovacaq.

– Növbədə iş istəyən otuz oğlan uşağı var.

Həmişə bu oğlanlarla qorxuzur. Ya da ki, bir də gördün o səfər Corcdan istədiyi kimi, tələb edəcək ki, on dəqiqədən sonra pullar hazır olsun.

– Otuz fərasətli uşaq məndən iş gözləyir və onların hər biri günü sabah işə başlamağa hazırdır. Sənin kimilərlə əlləşməyə vaxtım yoxdur.

Corc deyəndə ki, pulları itirib, o ələcə dayanıb başını yellədir. Bu qərara gəlmişdi ki, bu qurğudur. Vur-tut beş şilling, altı pensdən

ötrü Corcun başına gətirdiklərini xatırlayanda adamın tükləri biz-biz olur. Burda isə bütöv səkkizdir! Döyüb-öldürəcək məni, vallah! Uf, necə hirsələnəcək! Bəlkə də hirsindən partladı. Corcu o saat işdən qovdu və hər yerə də zəng vurub dedi: “Corc Xoqan gəlib sizdən iş istəsə, götürməyin onu. O, oğru və yalançıdır”. Corc üçün isə bu hər şeyin sonu demək idi. Məktub-zad qoyub eləmədi. Onun da on dörd yaşı vardı. Avara olub küçələrə düşdü. Körpünün altında, yəqin ki, yatırdı. Ayaqyalın gəzirdi. Bəlkə də köhnə çuvallardan qurulma çadırdə yaşayır, Ballarat ətrafında qızıl gəzirdi. Onun haqqında heç kim o vaxtdan bəri heç nə eşitməyib. Deyilənlərə görə, orda yaman soyuqdur. Adamlar da cürbəcürdür. Amma, di gəl, yəqin onu tapmaq olardı. Lakin heç kim bundan ötrü əməlli-başlı çalışmayıb. Bəlkə də, o qərbə yox, şimala gedib. Murrey boyunca üzüyuxarı, harasa bir yerə. Deyilənlərə görə, orda bütün qışı hava günəşli olur. Ancaq ora necə gedib çıxmaq olar? Bu, sənin velosipedin olmayan vaxt, min mil yol getmək kimi bir şeydir. Danışırılar ki, Murrey zəhərli ilanlar doludur. Beləsi səni çaldımı, işin bitti. Mənciyəz buna heç dözə bilməzdim: daima ilanların qorxusundan tir-tir əsəsən.

– Atam işsizdir, mister Linç.

– Ah, atam işsizdir! Bu saat işsiz olmayan kimdir? Bu təhər ki, siz mənim malımı dağıdırırsınız, mən də çox asanlıqla işsiz qala bilərəm.

– Atam işsizdir, evimizdə hamı işsizdir. Bizə pul lazımdır, mister Linç. Sizə hava lazım olduğu kimi, mister Linç.

Corca bir ayrı dəfə bəxtini sınağağa imkan vermədi. Onların da evlərində hamı işsiz idi. Corca heç bir şeyi keçmədi. Sem üçün də keçməyəcək.

Evə gedə bilmərəm. Bu onları məhv edər. Dünyanın işləri gör necədir də, velosipeddə gedirsən, düşünürsən özünçün və qəfil hər şey dəyişir. Tanış heç nə yoxdur. Elə bil öz adını unutmusan, ya da yatıb yad ölkədə oyanmışan... Təkcə işsizliyə görə verilən yardımla dolanmaq olmur... Anası bunu azı yüz dəfə demişdi, onsuz da güclə çatdırırdılar. Axı, indi bir yeyən ağız da artmışdı – xalacığazı, Pit də evdə idi, ona isə xüsusi qida lazımdır. “Sən gətirən pullardan əlimiz çıxsa, – deyirdi anası, – hər şey məhv olar”. Əgər mən evə işsiz dönsəm Pitin işi bitdi. Bu ağır bir daş kimi onun boynundan asılmışdı. Təkbaşına o, heç bir həftə də dolana bilməz. Anası həmişə təkrar

edirdi. Hətta sağlam uşaqları belə evdən qovmaq zalım və insanlıqdan uzaq bir işdir. Hə, belə qanunlardır. Orta əsrlərdəki qanunlardan heç də yaxşı deyil. Hətta sağlam uşaqlara belə evin köməyi olmadan dolanmaq çətindi, gəl gör şəkər xəstəliyi olan uşaq olsun, o necə dözə bilər? Açıq səma altında yatıb soyuqda donasan, yağışda islanasan, hər nə düşdü yeyəsən. Anası deyirdi ki, Pit nə gəldi yesə, ölür.

Mən onlara nə deyəcəyəm.

Anasını şəppə vurmasa yaxşıdı. Atası isə öz küncünə çəkilib, kirmiş oturacaq, heç kimə baxıb-eləməyəcək. Xalası isə məlum məsələdir, elə ki, donquldamağa başladı, ta bir il ara verməyəcək. Ona tək imkan ver, adama zülm etsin. Pit isə belə deyəcək: “Narahat olma, ana. Sən ki bilirsən, mən çoxdan evdən getməliydim. Əgər onlar xəbər tutsalar ki, mənim on iki yox, on səkkiz yaşım var, başımıza müsibət gələr. Mənə verilən yardım qurtaracaq. Sən gəl, mənə icazə ver, mən gedim, yaxşımı?”

Ya rəbb!

Məgər Pitt kimilərindən ötrü qaydanı pozmaq olmazmı, belə ki, onlar evdə qalsınlar və yardım alsınlar? Anası deyirdi: “Bilmirəm, Sem, onlar o yuxarıda nə barədə düşünürlər. Deyilənlərə görə, bizdə hökumət xalq üçündür, amma biz nədənsə bunu hiss etmirik”.

...O hələ də ağlayırdı. Onu ruhlandırma biləcək heç nə baş verməmişdi, ancaq onu əhatə edən əşyalar isə öz müəyyənliliyini itirmişdi. Qeyri-müəyyən indi ancaq onun gedəcəyi istiqamət idi. Ona görə ki, o getdiyi yer heç hara idi. Qəsdən heç haraya gedirdi. Bu saat qarşısına dünyanın qurtaracağına aparan yol çıxsaydı o, hökmən həməən yolu seçərdi. Və əgər bu yolun sonunda qabağına bir qapı çıxsaydı, açıb astanaya qədəm basardı.

Bir əlində velosiped zəngi, digər əlində isə pul kisəsindən çıxartdığı iki şilling və bir də xırda pulla altı pens vardı. Kisəni qanova atdı və elə o saat da onun içinə su doldu. Kisə mister Linçin idi. Lap yaxşı, əgər istəyirsə qoy gəlib götürsün.

Ancaq Semin seçdiyi yol, həqiqətən də, dünyanın o başına aparırdı. Bu əgər sən yolundursa, sən onu həmişə taparsan. Semin, sən deyən, elə bir seçmək imkanı da yox idi.

DÖRD

Aradan bir az keçəndən sonra – kim bilir, saat neçə olardı – Semin sol çiyindənən ağrı tutdu. Sanki yük daşmışdı. Elə bil çiyin oynaqı yerindən oynamışdı. Ətrafa, artıq, zil qaranlıq çökmüşdü, çiyinəsə getdikcə daha da bərk ağrıyırdı. Sanki oranı kimsə dişiyələ gəmirirdi. Bu onda tez-tez olurdu, bərk yoruldumu, dondumu, ya da bir ağır paltarından-zaddan geyindimi, hökmən belə olurdu. Sem möhkəm bədəniylə qürrələyə bilməzdi və ağır günün sonunda hökmən bir yeri ağrıyırdı. Belə vaxtlarda, hətta, yüngül geyim də çiyinlərinə ağırlıq edirdi. Bəlkə həqiqətən orda hansısa bir sümük yerindən oynayıb, bəlkə də bu yel idi. Sem özü bir şey bilmirdi bu haqda və ondan başqa bir adam da bilmirdi, çünki o, bu haqda heç kimə heç nə demirdi. Niyə? Axı, pulsuz ona hansı həkim kömək edəcəkdi.

Semin həkimin yanında ömründə bircə dəfə, qulaqları ağrıyanda olmuşdu. Anasının necə dediyini eşitmişdi: “Buna göz yummaq olmaz. Onu həkimə aparmalı olacağıq. Beyninə çox yaxındı ağrıyan yeri”.

Semin ailəsində həkimə ancaq uşaq doğmağa və ölümə hazırlaşanda müraciət edirdilər. Ağrı dəhşətli idi, indisə lap bərkimişdi. Zarafatdırmı – eşidəsən ki, sənənin beyinə çox yaxın bir yerin ağrıyır? Bir halda ki, söhbət həkimdən düşdü, deməli, xəstəlik Pitin şəkəri kimi çarəsiz bir məzəddir. Bir halda ki, belədi, həkimə qaçmağın nə mənası var, o ki falabaxan deyil, pulunu bir az artıq verərsən, hökmünü yumşaq eləyə. O, ancaq elə onu biləcək ki, baxışlarını gizlədib aynaya baxacaq və burnunun altında: möhkəm olmaq lazımdır, ya da buna oxşayan bir şey donquldanaacaq. “Səndən gizlətməyəcəyəm, oğlan: yarım ildən sonra sən ölə bilərsən”.

Ancaq bu eləcə kükürd tıxacı idi – bütöv bir yard uzunluğunda. “Mən dəhşətli dərəcədə pərt olmuşdum – atası söyləyirdi, – bu uşaq, nədir, ömründə qulaqlarını yumur?” Elə Sem də pərt olmuşdu. Həkimin yanına gedib salamat qalmaq, pulu havayı çölə tullamaq kimi bir şey idi. Yox, bax əgər orda o, tarappılı ilə yıxılıb ölsəydi, onda hamı günahından keçərdi və həvəslə həkimin haqqını ödəyərdi. Hətta, gül mağazində əklilin haqqını belə.

Uşağın ağlına daha nə qalır ki, gəlməsin. Və burası da düzdür ki, bu dünyada hər şey bir-biriylə bağlıdır... Yenə də ona ağrı əzab verir, yenə də özünü itirib, çaşılıb qalıb.

Sem, qulaq as, axı sən burda neyləyirsən? Axı başa düşmək lazımdır. Həyətdə artıq gecədir, sənsə evə getmək əvəzinə baş alıb harasa gedirsən. Elə bil yaddaşını itirmisən. Ancaq sən ki, özün yaxşı bilirsən, istədiyin hər şeyi çox asanlıqla və bütün təfsilatıyla xatırlaya bilərsən. Niyətin nədir, Sem? Arxanda təkcə küçə fənərləridir, solğun və aydın olmayan işıqlarında heç nəyi görmək olmur, təkcə bunu bilirsən ki, onlar var, yağış pərdəsi ardından əlçatmaz və naməlum bir limanın işıqları kimi parıldaşırlar. Qabaqda çəmənlikdən o yana isə, yenə də əlçatmaz uzaqlıqda kimlərinsə pəncərələrinin sarımtıl dördbucaqları görünürdü. Orada zil-qara gecələrlə evlərinə tələsən yolçuları gözləyirlər. Ancaq Semi yox. O, tamam məxsusi bir yolçudur. Onu təkcə qaranlıq gözləyir. Bütöv bir qaranlıq gecəsi.

Doğrudanmı anası heç nə edə bilməzdi? Bəlkə bir şey götürüb evdən satardı. Birtəhər Linçin borcunu ödəyib, Semə bir köhnə velosiped alsınlar ki, o, yenidən işləyə bilsin. Kaş indi evdə qızmar ocağın yanına söykənə biləydi. “Ana, mənə kömək et! Bircə dəfə də qolumdan tut. De ki, nə eləyim. Bir dəfə də”. Ancaq elə bir vaxt gəlir ki, oğlan, elə bir vaxt gəlir ki, sən hər şeyi özün həll etməli olursan.

Hərəkət edən hər bir şey, Sem, adətən müəyyən bir məqsədə doğru hərəkət edir. Tutaım, lap relsə düşüb gedən tramvay kimi. Üstündə hamı görsün deyər yazı var. “Siti”, “Spenser-siti”, və ya “Uolt-park” yaxud başqa bir şey. Tramvay işgüzarcasına yola düşür və özünün son dayanacağına kimi gedir. Allahın köməyi ilə də oraya gəlib çatır, şübhəsiz ki, yolda əgər onunla səfeh uşaqlar həddindən çox toqquşmursa. Bəs sən, Sem? Sənsə elə hey gedirsən və ümid edirsən ki, hardasa o qaranlıqda səni başqa bir gün gözləyir. Elə bir gün ki, işıq və məna ilə dolu olacaqdır. Ancaq ona görə hələ nə qədər yol qalıb! Uzaqdır, Sem. Sən hələ çox getməlisən. Çərşənbə axşamı işığı təzəcə öləziyib, çərşənbə isə hələ doğulmayıb. Bütün uzun gecəni zülmətə bürünüb, gizlənib yatacaq o, özünə güc toplayacaqdır ki, yenidən doğulsun. Bəs, sizin yollarınız ayrılısa necə?

Bəs, əgər çərşənbə hardasa lap kənar bir yerdədirsə və sən də eləcə dövrə vurursan – adam azanda belə olur – heç cürə onunla qovuşa bilmirsən, onda necə? Onda necə olacaq, qaranlıq elə hey uzanacaq, uzanacaq, uzanacaq? Axı, dünyada o qədər anlaşılmaz şeylər var ki, dünya heç də sadə deyil. Hərdən qərribə işlər baş verir, belə ki, heç ağılına da gəlməz.

“Harda qaldı ey, bu Sem? – Yəqin anası indi belə deyir. – Nə iş tutmusan, Sem, – deyir. – Yarəb, sən niyə indiyə kimi yoxsan? Artıq gör necə gecdir”

Kimsə qapını döyəcək. Bəlkə də bu, Linç olacaq. Anaya elə baxacaqdı ki, elə bil hər şeydə o günahkardır. Ana dəhşətindən büzüşüb yumaq boyda olacaq.

– Bilmirəm o özünü nə eləyib, missis Klemens, – deyəcək Linç. – Onun sağlamlığı məni maraqlandırmır. Bu sizin işinizdir. Mənim işimsə qəzetlərdir. Qəzetlər abunəçilərə çatdırılmayıb. Onlara görə mənə səkkiz şilling çatmalıdır. Və üstə gəl iki şilling altı pens xırda pulla. Bu uşaq sadəcə oğru imiş. Lap Xoqan kimi. Beləliklə, missis Klemens, biz nə edəcəyik?”

ELAN

“Herald” qəzetinin altmış dörd
nüsxəsinin məhvi ilə
əlaqədar və 2 şilling, 6 pensin
biabırcasına oğurlanması ilə bağlı

SEMYUEL SPENSER KLEMENS
adlı adam

AXTARILIR

14 yaşı var, boyu 5 fut, 8 düymə, çəkisi 112 funt,
gözləri boz, ağbəniz, sol yanağında çapıq.

YERİNDƏCƏ GÜLLƏLƏMƏLİ

Başının dərisini soyub polis məntəqəsinə gətirən
adamı 2 şilling mükafat gözləyir.

Ancaq bu saat evdə baş verə hadisələrdən ötrü qan qaraltmağın nə mənası var? Ötən ilin kükürd tıxaclarından ötrü dilxor olmaq kimi bir işdir. Ya da ki, çiyin ağrısından ötrü. Yaxud da hər nə üstündə olur-olsun. Bəs indi o, dəmiryol stansiyasına gedib qatara əyləşmədi?

Aynaları bağlı, qapıları kip örtülü, isti nəfəsdən şüşələri tərləmiş vaqona. Gözəgörünməz millər bir-birinin ardınca uçardı, heç harası da ağrımazdı, özünçün irəli şığıyırsan və vəssalam. Əlbəttə ki, qatara əyləşib çıxıb getmədi. Gör necə axmaqdır. İki şilling və altı penslə hara desən getmək olar. Ballarta, Bendiqoya, yaxud Berisdeylə kimi, istəyirsən lap yüz, iki yüz mil o yana – əgər sən öz 14 illik ömrünü Uikem–strit küçəsində 14 nömrəli evdə yaşamırsansa və yarım günə piyada, yaxud velosipedlə getmək mümkün olan yerdən başqa bir yer görməmişənsə, bu fantastik bir məsafədir. Daha fərasətli olan bir başqa oğlansa lap ucuz gedə bilərdi, bəlkə də lap müftə, skamyanın altında gizlənib ya da bayırdan asılıb, di gəl bilet puluna qənaət etmək heç də həmişə ən ağıllı iş deyil. Gərək ən axırıncı axmaq olasan ki, yağışın altında, bu təhər qaranlıqda, acqarına səyahət etmək eşqinə düşsənsən, guya dünya hələ heç bina olmayıb və allah da bu sözləri deməyib: “Qoy işıq olsun!”

Bax, belə qaranlıq idi. Göz gözü görmürdü. Elə bil ki, əlhavasına uçurumun qırağına doğru sürünürsən və sanki ya hələ ora çox qalıb, ya da artıq gəlib çatmışsan, indicə əllərin üzüləcək və sən yıxılacaqsan; ancaq belə də ola bilər ki, mümkünü qeyri–mümkündən ayıran heç bir hədd, sərhəd yoxdur.

Qarşıda nəşə göründü. Deyəsən, kilsə idi. Belə vaxtlarda hisslər adamı aldatmır. Öz qarşısında nəşə böyük və başının üstünü kəsmiş bir şey hiss edirsən. Bir də ki, axı, bu 1931–ci ildə orada belə tək-tənha dayanıb durmağa kilsədən başqa, nə cürət edə bilərdi. Əlbəttə, kilsə. Yolunu əvvəlcə, hansısa çox iti iynəli koldan ibarət canlı bir divar, sonra da balaca qapılı məftil hasar kəsdi, Sem qapını əlhavasına açdı. Doqqazdan uzanan yol onu üç tərəfə qapı açılan artırıma gətirib çıxartdı. Taxta qapılar nəhəng və ağır idi. Yağışdan qətiyyəq qorumurdu adamı onlar, Semin onlara gah bu təhər, gah o təhər qısılmağı tamən əbəs idi. Üç tərəfin üçündən də yağış vururdu, dördüncü tərəf isə yox idi. Dördüncü tərəf içəridəydi, orda gizlənə bilərdi. Pəncərənin hündür yarımdairəsindən çölə güclə görünən qırmızımtıl işıq sızırırdı.

Sem, içəri gir və qoy onda yağış yağsın, küləksə istəyir lap bütün gecəni əssin. İçəri gir, Sem və hələ min il vaxt qalmış çərşənbə barədə unut. Əgər isti, quru və təhlükəsiz yerdə yatsan, min il bir göz qırpımında gəlib keçər, heç gözünü də açmağa macal tapmaz-

san. Bu da düzdür! Bəs sən hardan bilirsən? Yatsan, vaxtın o tayında oyanmağın barədə hardan bilirsən! Əlac elə-belə inanmağa qalır. Gözlərini yum, hər şeyi unut və ümid et ki, sabah həqiqi sabah olacaq, hələ min il də bundan sonra olacaq 12 avqust yox.

Yaxşı, bəs Allah niyə öz qapısını bağlayıb?

Belə ağır, nəhəng qapıdı və belə də bərk-bərk bağlanıb.

Məgər sən, ya rəbb, mənim çiyinimi hiss etmirsən? Hiss eləmirsən ki, var gücümlə qapını itələyirəm? Bu mənəm, Seməm. Lipkotstritdəki metodist kilsə prixodundanam. Orda 60 il bundan qabaq bina olmuş köhnə daş kilsədənəm. Mən bütün duaları oxuyuram və heç vaxt bazar günləri kilsədən qalmıram: özün ki bilirsən, xalacığazım bu işlərə göz qoyur. Elə göz qoyur ki, elə bil şəxsən zalımın əlində üstü möhürlü müqəddəs fərman var. Bəlkə burda yaşayan katolik Allahıdır? Bəyəm, bilmək olur ki? Adamlar cürbəcür söz danışirlər. Bəlkə onun işləri tamam başqa cürdür?

Qapılar möhkəm ağacdan çəkilmə taxtalardan düzəldilib, üstündən də eninə taxtalarla boltlar vasitəsilə bərkidilmişdi. Uzun-uzadı yağışlardan şişmiş bu yoğun və möhkəm taxtalar Semin cəhdlərini heç veclərinə almırdılar.

“Ya rəbb, sən mənə öz qapını aç. Lütfən aç. Bir gecəlik. Səhər mən qatara minib çıxıb gedərəm və bir də səni narahat etmərəm”.

Bütün altı cəftənin altısı da – iki qabaq və dörd yan – Semin üzünə kilidlə qıfıllanmışdı. Keçmişlərdə deyilənlərə görə belə olmayıb. Kilsələr o vaxt sığınacaq yeri olub. Və onlarda hətta qatillər, oğrular, qaçqınlar da sığınacaq tapa bilərmişlər.

Arxa divarın dibində, döşəmənin səviyyəsindən aşağı, nəşə deşiyə oxşar bir şey vardı. Onu necə oldu tapa bildi və o, niyə oradadır, tam anlaşılmaz idi. Bəlkə onu pişiklər, ya da itlər qazıblar, ya da Allah özü Sem üçün təcili hazır etmişdi. Əvvəlcə Sem əlini sürtdü, sonra başını soxdu və güc bəla ilə pərçimlənmiş içəri keçdi. İçəridə, kilsə döşəməsinin altında tamam qaranlıqdı, amma quru və genişlikdi, Sem ayaqlarını qarnına yığıb uzandı. Sol çiyinini yerə sıxdı və ağır tədricən toxtayıb kiridi.

O axşam onlarda prixod üzvlərinin yığınağı idi. Bu kilsədə hər çərşənbə, budur, otuz ildi ki, prixod üzvlərinin axşam yığınaqları keçirilirdi və sonra bir otuz il də keçirildi, ta 1967-ci ildə bu nəhəng modern yör-yöndəmsiz tikilənəcən, köhnə kilsəni isə bünövrədən

söküb ağ qarışqalarla birlikdə satmışdılar. Zirzibilin içini axtaran oğlan uşağı keçmiş cübbələrin saxlandığı yerdə köhnə pulla 18 pens və artıq zəng çalmayan, paslı bir velosiped zəngi tapmışdı. 18 pensə o, özünə koka-kola və qozlu şokolad almışdı, zəngi isə evlərinə gedən yolda boş bir sahəyə atmışdı.

45 dəqiqə çəkən yığıncağı Sem eşitmədi. Keşiş cübbələri saxlanılan yerdə adətləri üzrə peçenye ilə çay iç-çə onun yarısına kimi qeybət qıranda da gedən söhbəti o, eşitmədi. Əgər eşitsəydi, çox ola bilsin ki, onun sonrakı həyatı tamam başqa cür olardı.

BEŞ

Yuxunun içində Sem iki isti təmas hiss etdi: sinəsində və kürəyinin altında Və könülsüz kiminsə burda olduğunu duydu, elə bil uzaqdan gələn yad, yabançı bir nəfəs aldı. Sanki harasa onunçün çox vacib olan bir yerə gedən yolda onu qəfil saxlamışdılar və axıra kimi getməyə qoymurdular. Sem müqavimət göstərirdi və bu isti təmaslar gah aşkarlaşır, gah da hiss olunurdular, axırda yuxunun bir hissəsinə çevrildilər, bu yuxuda isə, xalası onun canından xəstəliyi qovmaq üçün bədəninə qızmar təpməcələr düzürdü. Yox, o artıq buna dözə bilmirdi, lap belə dərin yuxu olmur, nə olursun, odur ki, bağırıb ayıldı: “Bu saat əl çəkin, eşidirsiniz? Mənə toxunmayın! Öz iyrənc təpməcələrinizi özünüzə qoya bilərsiniz!”

Heç bir xala-zad yoxdu, təpməcə isə iki ürkmüş pişikmiş demə, onlar da fısıldayıb kənara sıçradılar, dik atılıb bağırmağından qorxmışdular, o özü də onlardan az qorxmamışdı və nə baş verdiyini düz-əməlli başa düşmürdü.

O, bütün canını bürümüş ümitsizliyin, son dərəcə dərin bir boşluğun içindən gələn bir köks ötürdü... Bəlkə bura doğrudan da dünyanın sonu olan yerdir və buradan o yana uçurumdur? Barmaqları titrəyə-titrəyə hər nədən gəldi yapışırdılar – palçıq olsun, toz-torpaq, kəsək olsun, təki bir istinad yeri olsun, harada olduğunu bir əməlli-başlı dərk eləməsə də.

Səhərlər soni əhatə edən şeylərə bənzər heç nə yox idi. Zəif boz işıqda, bilmək olmurdu, torpaq mı ya zibilmə topaları güclə sezilirdi, bir də bu nəhəng, qara həngaməni öz çiyinlərində saxlayan və

göbələk ayaqlarına oxşayan sütunlar görünürdü. Bütün qalan şeylərsə qeyri-təbii bir bucaq altında torpağa gedirdi. Qorxunc mənzərə idi. Nə çarpayı, nə titrək pərdələr, nə də üstündə dünya xəritəsi çəkilmiş asma təqvim vardı. Əymə ağac stulun üstündə Semin əlinə gəlib düşənə kimi daha 19 uşağın sətirbəsətir oxuduğu yaprılmış komiks də yoxdu. Və heç kim onu mətbəxdən səsləmirdi:

– Tez ol gəl, Sem. Di gəl də, Sem, yoxsa, məktəbə gecikirsən.

– Ana, səhər yeməyinə nə verirsən?

– Kartof ilə sosiska, əzizim, ancaq tez çıx, yoxsa, çörək yeməyə vaxtın qalmaz.

Buna bənzər heç nə yox idi. Bu, güman ki, bir də heç vaxt olmayacaq. Milyonlarla başqa uşaqlar kimi o da evdən qaçmışdı. Və çərşənbə də gəlib yetişmişdi. Bəli, haqlamışdı. O, Stiks¹ çayını – adı da heç bilmirəm nə təhərdi – keçmişdi və yenə də təzə gün doğmuşdu. Nə etməli, bundan pis də ola bilərdi.

Bu gün o qatara oturmaldır. Bu gün o getməlidir. Bu səfər haqqındakı fikir artıq o qədər də qorxulu deyildi.

Getmək? Hara? Əşi, istəyir lap yüz verst burdan o yana. Bu fikirdə, adamı hətta bir az yaxşı mənada həyəcanlandıran nəşə vardı.

Və bu gün məktəb olmayacaq – sabah da eləcə – nə fransız dili, nə də zəhlətökən triqonometriya olacaq, nə də evə verilən tapşırıqlar, xala da olmayacaq – çox şükür – nə Linç, nə də onun iyrənc qəzetləri olacaq. Velosiped də olmayacaq. Anası ilə atası necə olsun bəs? Bəs Pit?

Yaxşı, indi neyləsin – udub-uduzduqlarını hesablasın, ya təşviş düşsün?

Pişiklərin onu qızdırdıqları yerdə indi soyuq hiss edirdi. Elə rahatca ona qısılmışdılar ki. Doğrudan da çox rahat. Heç gör onları qorxuzmağın yeriydi? Onları böyründəcə hiss etmək çox xoş idi. Canlı varlıqla yanaşı olmaq. Bəs, əgər bu doğur-doğruçu canlı qız olsa necə? Gör nə əla olar də onda!

Sem:

– Piş-piş, – çağırırdı. – Piş-piş, bura gəl. Məni bir az da isit.

Ona, ümumiyyətlə, belə isti olmağı, canının quruluğu qəribə gəlirdi. Görəsən nə qədər yatıb? Yəqin çox yatıb, bir halda ki,

¹ Stiks – antik mifologiyada yeraltı dünyada yay

əynindəki paltar qurumağa macal tapıb. Yəqin evlərindəki arvadlar deyərtilər ki, ah, bu sənin yelinə necə də xeyirdir. Amma heç harası ağrımır, təkcə mədəsində dəhşətli bir boşluq vardı. Piroqdan-zaddan ala bilsəydi indi, nə olardı! Dünənki səhər yeməyindən indiyədək, demək olar ki, ağzına heç nə almamışdı. Bəli, bəli. Bu saat yaxşı bir ətli piroq olaydı, şirəli-sulu, tomat sousu ilə! Pis olmazdı. Maraqlıdır, görsən, səhərlər piroq bişirirlər? Bir də ki, bu gün axı hansı gündür – paltarı ki quruyub! Bəlkə o, bu canları isti pişiklərlə, bütöv bir həftə burda qucaqlayıb yatıb?

Əgər pişikləri cinlətsən onlar adamın lap gözlərini də cırmaqlayıb tökə bilərlər. Pişiklər qaranlıqdan baxırlar. Əlbəttə ki, pişiklərdir. Burda daha kim ola bilər?

– Piş-piş, – Sem pişiyi elə çağırırdı ki, sanki indi ona bir nəlbəki təzə, qatı süd və üstəlik də əbədi məhəbbət verəcəkdə. O, çox ümid edirdi ki, gördükləri həqiqətdən də pişik idi, pələng yox, – Gəlin də bura, mən ki sizi yeməyəcəyəm.

Pişik ətindən piroq?

Tomat sousu ilə?

Brrr...

“Myau-myau, – sol tərəfdən səs gəldi. – Myau-myau”, arxadan eşidildi və pişik balasından azacıq böyük olan iki arıq, cavan pişik, biri sarımtıl, biri isə deyəsən qara, qaranlıqdan ayrılıb özlərini Semə sürtdülər. Miyoldaşan isti, qıvraq pişiklər onun ehtiyatlı əllərinin nəvazişini qəbul etməyə hazır idi.

– Əgər siz cırmaqlaşmayacağınıza söz verərsinizsə, – Sem köks ötürdü, – mən də söz verirəm ki, sizi yeməyəcəyəm.

Bundan da pis ola bilərdi. Təsəvvür edin ki, yuxudan oyanıb görürsünüz ki, boynunuza zəhərli ilan dolanıb. İlanı qoynuna alıb yatmışan, hə, bu hər şeyin sonu demək olardı.

Bəli... həyətdə sağsağanlar uçuşurdu – onların səs-küyünü, pişiklərin miyoldaması kimi, eşitmək çox asandı və bu onun gününə bir az şənlik ovqatı gətirirdi. Uzaqda qaratoyuq ötürdü, deyəsən, qaratoyuq idi – Sem quş səsləri üzrə o qədər də böyük mütəxəssis deyildi. Əgər banlayırsa, deməli, xoruzdur. Əgər “Polli, Polli” deyir və qoz sındırırsa, deməli, tutuquşudur, burda səhv ola bilməz. Əgər zil zəngülələr vurursa, bu, belə düşünmək olar ki, qəcələdir. Yox, əgər xüsusilə gözəl və zərif bir səslə oxuyursa, demək, bu ya qaratoyuqdur, ya da

Uikem–strit küçəsindən olan Erni Skarletdir, o bütün quşları yamsılaşdırmağı bacarır. Ancaq indi bu Erni ola bilməzdi, yox əgər bu gün onun səsi xüsusilə yaxşı açılıbsa, başqa məsələ axı, Erni burdan çox uzaqda yaşayır. Hardansa uzaqlarda itlər hürüşürdü, lap bu həndəvərdə isə, güman ki, kilsənin damında, özündən razı göyərçin gəzişib quruldayırdı. Yəqin indi öz göyərçin gözəlinin qabağında sinəsini qabardıb, forslanır. Göyərçinlər adamlardan üstün dilxoşluq eləməyin ustasıdır. Əşi, indi dünyada kim dilxoşluq eləmir ki, – camaat gör nə qədər artıb. Sən də oturub elə hey gözləyirsən ki, sən də həyatında nəsə başlayacaq. Elə bil ki, heç cür gəlib çıxmaq bilməyən bir qatırı gözləyirsən. Yol boyu baxırsan, oradasa heç nə gözə dəymir.

Bəli, hər şey ona oxşayırdı ki, həyat eşikdə öz qaydası ilə gəzirdi, hərəgah, gün işığının Semi kor etməsini, yaxud da, insan fəaliyyətinin yaratdığı hay–küyün onu kor etməyini təsdiq etmək olmazdı. Bəlkə də, orada tamam başqa bir cinsdən olan varlıqlar yaşayırlar və onda qorxub çəkinmədən eşiyə çıxmaq olar, şübhəsiz, bu şərtlə ki, itlər, mister Linçlə yedəklərində, izaxtaranlar olmasın. Linçvillin itləri! Bəs nə? Kim ki, uşaqlardan Linçə işləyir, yaxşı bilir: o, hələ bundan da artıq şeylərə qabildir.

Pişikciyəzlər, bəs siz necə düşünürsünüz?

Sem əlini gəzdirib bir küncdə öz paltosunu tapdı. Gecədən necə yaş qalmışdısa, eləcə də vardı – və paltıyla bircə deşiyə sarı süründü. Ancaq indi deşik ona həddindən artıq balaca göründü. Yox, burda nəsə düz deyil, bəlkə bu həməndə deşik deyil, beləsindən ancaq can boğaza yığılanda keçmək olar. Bəlkə də elə o, ona görə keçə bilib ki, deşiyin necə balaca olduğunu görməyib. Fərli–başlı görə bilmədiyən şeydən çox da qorxmursan. İndi burdan necə çıxsın?

Sem əvvəlcə paltosunu deşikdən bayıra çıxartdı. Sonra boz günün işığına başını çıxartdı. Yolunu beton cığırın kənarı kəsdi. Bu hardan çıxdı? Elə bərk, elə möhkəmdi ki, burda onun olmağı heç yerinə düşmədi.

Sem:

– Ey! – çağırdı.

Sonra kənar çəkilib bir də cəhd elədi. Başını qorumaq üçün əvvəlcə bir əlini, sonra da digərini qabağa uzadıb deşikdən keçirdi. Nəsə, əmələ gəlmədi. Görəsən, məsələ nədədir? Adamın başına hava gələr.

– Qulaq as, Sem, səfehləmə, – öz-özünə deyirdi. – Bir halda ki, girmisən, deməli, çıxmağı da bacarmalısan. Bu ki riyaziyyatın əsas qanunudur.

Əyilib qıvrıla-qıvrıla bir az da pərçim oldu. Lənətə gələsən şeytan də! Nə qədər çox keçsən bir o qədər də pis olur. Bu vəziyyətdə dünya ona qərribə bir rakursda görünürdü: cığırın kənarı Böyük Çin səddi kimi ucalırdı, kilsənin arxa tərəfi onun üzərində təhdidedici şəkildə öyilmişdi, küləkdə yellənən şamlar isə göy üzündən də uzağa qalxıb, qorxunc şəkildə aşağı öyilirdilər. Qərribə bir aləmə düşmüşdü. Bəlkə başqa cür çıxmağa cəhd etməli idi, məsələn, sinəsi üstə yox, qarnı üstə? Belə daha əlverişli olardı. Çiyinlərini çəkib geri çıxartmağa, ya da tamam eşiyə çıxmağa imkan verərdi, hər halda beləcə ilişib qalmaqdansa elə yaxşı olardı. Necə olubsa, bu çalaya enmə bucağı ordan qalxma bucağına bərabər alınmayıb. Semin ürəyi getdikcə daha bərk döyünürdü, var gücüylə çalışırdı ki, qorxmasın, çalışırdı heç nə haqda düşünməsin, hələ bütün bu olanlar az imiş kimi, tramvayın altına düşərkən aldığı yaraların yenidən qan verməsinə fikir verməsin, əlləşirdi ki, onun indiki vəziyyəti ilə müqayisədə kanalizasiya borusunun sifonundan keçmək bir tüpürümlük iş olması barədə düşünməsin.

Sem, burdan çıxıb bilməsən, səni kim və haçan tapacaq? Bazar günü xidmətindən qabaq kilsəni yığıdırmaq üçün şənbə günü kilsəyə gələn qadınlardan başqa heç kim. Onlar, Sem, gülləri güldana qoymaq əvəzinə sənin üstünə düzəcəklər. Başının ətrafına və ayaqlarına sərəcəklər. Sən elə ölənə kimi burda küllənəcəksən? 14 yaş 4 ay həddinə çatıb deyə Semyuel Spenser Klemens vaxtsız vəfat etmişdir. İndi onun 13 yaşı olsaydı bu lənətə gəlmiş deşikdən əlüstü keçərdi. Elə bütün faciə burasındadır: insan öz şəxsi ölçülərinə heç cür öyrəşib adət edə bilmir. Nağıldakı bob şivi kimi bir gecədə o qədər uzanıb ki, heç özünün də xəbəri olmayıb və adamlar da deməyiblər, – onların nə vecinə.

Bəlkə qışqırsan yaxşıdır, Sem? Lap elə turalım qışqırdın, sonra nə olsun? Bel götürüb gəlib, qazıb səni çıxardacaqlar. Yaxud mişarla divarla doğrayarlar, lomla betona dağıdarlar, ya da ki, bir də gördün, yangınsöndürənlər dəstəsi bütün öz bərbəzəyi ilə gəlib səni suya tutarlar – br-br! – ta buranın torpağını büsbütün yuyana. O qədər də avara-uvara yığılacaq ki, lap itinə tök. Bütün bunlar səni eşidəcəkləri təqdirdə baş verəcək.

Burda evlər hardadır, Sem? Bütün bu camaat hardadır? İşə tələsən kişilər, məktəbə qaçan uşaqlar, – qışqırsan səni eşidə biləcək adamlar hardadır? Görünür, sən oğlan, tamam başqa bir səmtə getmişən və Melburn şəhərindən kənara çıxmısan. Lap elə totalım ki, səni bir eşidən oldu, bəs sonra? Bir də gördün ki, Linç gəlib çıxdı. Anan gələcək. Hər şey bir-birinə qarışıb lap betər olacaq. Yadında saxla, Sem, sən getmişən. Tək. Öz-özünə. Öz balaca təyyarəsində gedən Xinkler kimi. İndi də sənin yola çıxmaq vaxtın yetişib. Və sən artıq yoldasan, yolunun hara olduğunu bilməsən də.

Çəkmələrinin burnunu yerə dirədi, əlləriylə divara təkan verib irəli təpilməyə başladı. Ancaq çiyinləri keçmədi. Daha çox əyilməli idi, ancaq bununçün o qədər də çevik deyildi. Divar boyu üzüyuxarı qanrıla bilmirdi. O, yumurtanın içində yeni darlaşmış və qabığı deşmək ağına gəlməyən cücə kimi deşiyin beton kənarına daha da möhkəm pərçimləndi. Bəli, işlər şuluqdur. Tamam-kamal xarabdır. Gör necə tərs gətirdi də!

...Sem gücənməyinə ara verdi – xeyri nədi? Bir neçə dəqiqə o, heydən düşmüş vəziyyətdə uzanlı qaldı, çətinliklə nəfəs alır və tədricən dərk edirdi ki, burada o, qapağı mıxlanmış tabutda olduğu kimi diri-diri basdırılı qalıb. Özü də bu boş və adi bir fantaziya deyildi, apaydın, dəqiq bir fikirdi və onu çulğayıb öz rəhmsiz, məntiqi sonluğuna doğru apardı. Gözünün önündən isə bu zaman ayaqlarını yumşaqca-yumşaqca götürüb qoya-qoya bir pişik keçdi. Pişik onun gözünə çox nəhəng, təxminən beş fut boyda göründü. Kürəyi üstə uzanıb şəllənə-şəllənə ağnayırdı özüyçün, elə bil ki, betonun üstündə yox, yumşaqca otlu çəmənlikdə idi, öz evində idi. Görəsən, bu onunla aşağıda yatan pişikdirmi? O da beləcə arıq və kürən idi. Bəlkə də o, aşağıda kilsənin altında qalıb, çıxmağa dəlik axtarır, bu isə başqasıdır? Yox əşsi, çətin. İndi orda heç kim, heç nə qalıb eləməyib, nə kürən, nə də qara pişik-zad yoxdur.

Sadəcə olaraq, bu həmənlə dəlik deyil. Həmənlə dəliyə dürtülməyib. Belə səhvin, axmaq işin yeri idi heç? Dünyada ikinci belə bir axmaq tapmaq çətin işdir.

Sakit, dostum. Bu saat hər şeyi aydınlaşdırırıq. Xalacığaz demişkən, uşağın başı var, di gəl, işləmir.

– Kömək edin! Mənə kömək edin!

İns-cins yoxdur.

– Lütfən mənə kömək edin! Başa düşürəm ki, bu çox səfeh işdir, amma ilişmişəm. Düz sözümdü, ilişmişəm. Özüm də çıxa bilmirəm.

Ancaq bu necə ola bilər? Sadəcə olaraq, baş açmaq mümkün deyildi. Qəfil çıxılmaz vəziyyətə düşürsən və bilmirsən ki, nə edəsən. Əgər təzədən başlamaq mümkün olsaydı...

Görünür, onun ulduzu batıb, ya da nə təhər deyirlər... Qaraçuxası yatıbdı. Yaxşı, bəs onu hifz edən, qoruyan mələkciyəz harda itib-batıb? Bəs, o buludlardan yuxarıda taxt-tacına öyləşən allah necə?

– Ey, yəni məni bir eşidən yoxdur? Burda bir insan övladı var, ya yox? Mən kilsənin altındayam, bax, burda. Məni burdan bir çıxaran lazımdır.

Amma indi yaxınlıqda adamlar olsaydı da, indi onlar çox güman ki, öz evlərində hay-küylə səhər yeməyi yeyir və ya da qrammofonları işə salırlar, o isə burda az qala yerin altında idi, nə qədər bacarırsan bağır, səsin zəif çıxır. Bir yandan da sağsağanlar, qaratomyuqlar, şamlarda səs salan külək və bir sıra digər səslər.

Görəsən, dünyada nə əhvalat baş verib? Görəsən niyə hər şey kəlləmayallaq olub, səliqə-sahman, qayda-qanun pozulub? Sanki ölüm Semi öz caynaqlarına keçirməyi qəti qərara almışdı və heç cür əl çəkmək istəmirdi. Sanki vaxtı yetmişdi onun. Elə bil o, hələ dünən tramvayın altında həlak olmalıydı və səhvən salamat qalmışdı. Heç olmasa, məni bir eşidən olaydı!

Mənim cəmi-cümlətəni on dörd yaşım var.

Bu ki hələ azacıqdır. Mənimçün ölmək hələ tezdir. Mən hələ o qədər iş görmək istəyirəm ki, Rozu öpmək... Misirdə fironların ehramını yoxlamaq... Növbəti qaçış yarışlarında qalib gəlmək... Yerə enmədən hər iki qütb arasındakı məsafəni təyyarə ilə başa vurmaq...

Burda uzanıb, sanki öz sonunu gözləyirsən, elə bil əlindən heç nə gəlmir, buna sənin gücün çatmır.

Elə bil ki, dünyanın nəhəng bir vaxtında öz çarpayında uzanmısan, üreyinsə sıxılır, tək-tənha uzanmısan, ətrafında isə illər qovuşur, qatı qaralıqdır və sənə gecənin sakit dərinliyi içərisində bambalacasan, özün də Atlantikanın boz-mavi səthi üzərində okean dalğalarına toxuna-toxuna ötüb keçən, buludlar arasında şığıyan alman “Fokke-Bulf-190”ları barədə düşünürsən; sənin on dörd yaşın olan vaxt, kilsənin altında uzandığın zaman da yağış buludları şamların təpələrinə toxuna-toxuna beləcə ötüb keçirdilər. Bu elə çoxdan olub ki.

O vaxt sən uşaq idin və kişi işi görməli idin. Ona görə ki, böyümək – uşaq üçün həmişə kişi işi. Ölmək isə – bu isə yenə kişi işi, sənin indiki işi. Və alman “Fokk-Bulf-190”ları da – ölüm deməkdir (hətta sən alman olsan belə). Daha onları nədən ötrü düzəldilər ki, hansı məqsəddən ötrü? Bu boyda həngaməni bütün bu topları. İçində isə eləcə, təkə atıcıyan təyyarəçi üçün yer var. Onları adamları qırmaqdan ötrü düzəldilər, daha ayrı bir şeydən ötrü yox. Səni öldürməkdən ötrü, oğlan, ona görə ki, sən ayrı bir dildə danışsən və sənin vətəninin himni də başqa motiv üzərində oxunur. “Fokke-Bulf-190”ların başqa nəyə görə ola biləcəklərini mənə deyin, sizə mükafat verim. Sən də beləcə bütün gecəni tək-tənha uzanıb qalırsan, çox da ki, Conni də burdadır, odur ha, aviasiya baş leytenantı Conni Speyt, 22 yaşı var, qarşı çarpayıda yığılıb yatıb, burdan on iki mil uzaqda olan Sidneyli Conni. Conni dəmdir, huşu özündə deyil (bu onun üçün çıxış yoludur, ona uçuş zamanı əlləri görə deyil, sənə isə içmək olmaz. Sem, – sənənin əlində on bir adamın həyatı və bir də uçan qayıq var); bu saat hətta qorxu nədir bilməyən Conni, orta yaşlı gombul adamlar kimi arxası qatda yatıb xoruldayan zərif Conni (əgər pıvədən əl çəkməsə o, elə belə də olacaq, nəfəs aldıqca yatıb-qalxan, yumşaq, iri qarınlı; bir iyirmi ildən sonra qarını lap böyüyəcək, – məlum məsələ ki, əgər sabah, ya bu gün ölməsə). Conni özüyün uzanıb və dəhşətli surətdə xoruldayır, səni göydə gəzən topları unudub bilmərrə, təyyarə qanadlarındakı top lülələrini, üstlərinə bizim adlarımız yazılmış mərmiləri də yaddan çıxardı: bu mərmilər – Con Speyt üçündür, şturmanı deyirəm, bu isə atıcı Robert Sidney Layons üçündür, bu – mexanik Brayen Hovard Feyrberndən ötrüdür, bax bu isə – ikinci təyyarəçi Malkolm Mak-Qeşemin payıdır, bu axırıncı isə, şübhəsiz, Semyuel Spenser Klemensdən, komandirdən ötrüdür. Hər mərminin üstündə isə ad var. Düzdür, tək bircə təskinlik verə bilərəm sizə, hər mərmilər hədəfə dəymir.

Hər gecə beləcədir (görəsən, indi nədir – iyundur, yoxsa maydı? 1941-ci ildə, ya 1942-ci?). Hansı alman anasının oğlu qara düyməni basacaq və atəşlə sənəni kəlləni üzəcək? Hamburqlu hansı oğlan – saçları çətənə rəngli, gözləri mavi səni birtəhər edəcək, Sem? Güllə kəlləndən tutsa, qarpız kimi partlayacaqsan.

Bəlkə də, Sem, sən onun kəlləsini dağıdacaqsan? Onu öz arxanə düşməyə cəlb edirsən, belə ki, başı səni qovmağa qatışır, sonra dik

ağzıaşağı salladığın yerdə təyyarəni suyun səthinə lap azca qalmış qəfil geri döndəirsən, o isə sənin manevrini təkrar eləməyə macal tapa bilmir və nişangahın çərçivəsindən gözünü çəkmədən guppultu ilə suya düşür, su fəvvarəsi, alov göy üzünə bülənd olur, ondan isə nişan təkə suyun səthində qalan gözəl bir pərdə olur, oynaq ləpələri qısa müddət ram edən bu ləkə, günəş növbəti səfər üfüqdən boy-lananda qövsü-qüzehin bütün çalarları ilə od tutub alışıcaqdır. Doğ-rudan da, axı, niyə gərək elə mənim qoca anam təkə pis xəbərlər almalıdır? Bir halda ki, bizim günlərin qaydası belədir, bəlkə də elə indi bir yad anasının pis xəbər almaq növbəsidir? Atamla Pit azmış kimi indi də Semin növbəsi çatıb? Yazıq anam da ömrünün axırını xalamla tək-tənha başa vurmaldır? Burası düzdür ki, doğrudan da bundan pis xəbər ola bilməz! Ancaq nə edəsən ki, dünya əzəl gündən belə qurulub – həmişə pislərin bəxti gətirir.

Sən indi burda uzanıb artıq bu dünyada olmayanları, hərbi tap-sırıqdan geri dönməyən təyyarə-tabutları hesablayırsan. Nə tabutlar? Uzun oğlanlar üçün uzun təyyarələr, bizə başqa tabutlar vermirlər. Bizi bütün əsgəri şərəf qaydalarına riayət edərək dəfn edirlər, təkə orkestr olmur. Biz o dünyalıq olandan sonra cəsəd sarıdan ələ gələn nəyimiz varsa, kefin istəyən tonqalda yandırırılar, özü də deyim ki, bu tonqalların gur yanması üçün heç nəyi əsirgəmirilər. Ta onu demirəm ki, bəxtin gətirməyə və sən təyyarədə yanıb qur-tarmamış kəlləmayallaq okeana-zada düşəsən. Onda sən, deməli, akulaların, yaxud da bir ayrı yırtıcının malı olursan. Suyun yaşıl qatının tərkinə, lap dərinə gömürsən. Əbədi gecənin hökm sürdüyü yerə. Və orda, cəhənnəmin astanasında yaşıl bir yosun kimi tir-tir titrəyirsən, ta o vaxtaca ki, sənin sür-sümüyün kiminsə iştahıyca olur. Bəli, həyat bağında bu boyda illər ərzində boy atıb yetişmiş cavanın dadlı, ləzzətli sümükləri.

Sevgilim!

Adamın hər yeri ağrıyıb zoqquldayan gecələr boyu – canın da yorulub, ruhun da əldən düşüb, – çarpayıya tirtap düşüb onun həsrətini çəkəsən, sevgilin haqda düşünəsən. Başqalarının heç nə vecinə deyil. Axı belələri var. Bəlkə elə xoşbəxtlər də onlardı. Bu gün sevir, sabah unudur – bir də ta evə qayıdana kimi. Sən isə belə deyil. O yanında olmayanda içində boşluq yaranır. Təklək onu elə sıxır ki. Bəxtə bax də, evdən 12 mil uzaqlıqda gədənin gözünə o qızdan başqa bir ayrısı

görünmür. Dünyanın gözəl qızlarla dolu olan vaxtı, özü də onların hamısı səndən ötrü əldən gedən bir vədədə – ona görə ki, indi müharibədir – Səmə, indi özü burda olmayan tək o qızdan başqa heç kim gərək deyil.

Uzanıb ta o vaxta kimi gözləyəsən ki, qapı açıla, işığın düyməsi tıqqıldaya və növbətçi zabitin səsi gələ: “səhər saat ikidir, Sem. Təzə günü başlamağın vaxtı yetişib”.

Guya ki, indi kimsə bunun marağındadır, guya allaha dua eləyib yalvarmışan ki, bu gün aşılsın. Bəlkə də belə düzdür? Lazım olan nə varsa əməl edib, birdəfəlik canını qurtarasan. Ancaq sən hökmən sağ qalmalısan. Evə qayıtmaq üçün. O qızın yanına qayıtmaq üçün.

– Yarım saatdan sonra səhər yeməyidir, – bunu növbətçi zabit deyir. – Məlumat 03.00–dir. Hava da deyəsən pis deyil.

İradənin gücü ilə şüurunu bu çağırışı eşitməyə məcbur edirsən, oyanmaq istəməyən, ölmək istəməyən canını yenidən həyata qayıtmağa məcbur edirsən. Özünü adət etdiyin hərəkətləri yerinə yetirməyə vadar edirsən. Bir daha qəhrəman rplunu oynamaq üçün lazım olan hər şeyi. Sonuncu dəfəmi? Kim bilir.

Uçan qayığın komandiri. Özünə inan, cavan təyyarəçi. Düz qəmət. Sakit təbəssüm.

Bir daha qəhrəman rolunu ifa etməli. Birinci dəfə. İkinci dəfə. Otuzuncu dəfə. İndisə sən artıq qırx yeddinci dəfə öz həyatını girov qoyursan, sonra hələ bu yenə də təkrar olacaq. Sonra yenə. Bu gün sən sağsan. Salamat qayıdırsan. Bəs sabah nə olacaq? Qırx yeddi dəfə.

Cəmisi isə altmış beş ya da yetmiş uçuş etmək lazımdır. Bundan az olmur. Bir belə uçuş səkkiz yüz saat döyüş növbəsi edir, sən bu qədər uçmalısən. Bu sənənin sahil aviasiyası tərkibində iştirak etdiyin müharibəyə verdiyin paydır.

Sahil aviasiyası... səni isə hərdən sahildən min il ayırır.

Bəli, altmış beş uçuşdan az olmaz. Yox, əgər sən bir küncə qısılib titrəyə–titrəyə səhərdən axşama kimi dırnaqlarını gəmirib, yaşla dolu gözlərini adamların gözündən gizləsən, onda başqaməsələ.

– Sənə nə olub, oğlan?.. – Sən isə tir–tir əsirsən və cavab verə bilmirsən.

Necə boynuna alasan ki, qorxu içini yeyir? Etiraf edəsən ki, qorxursan? Qorxudan canının yarısı gedib, yarısı qalıb, nə təhər deyəsən ki, canım, mən yazıq ömrü boyu əsl, həqiqi kişi qoçaqlığının həsrətini çəkmişəm, kişi dözümünə tamarzı qalmışam?

“Kişi ol, – səkkiz yaşın olanda xalan belə deyirdi. – Zarıldama, oğlan”.

“Çiyinlərini düzəlt, belini şax tut, oğul, – anan deyirdi. – Mən səninlə fəxr eləmək istəyirəm”.

“Başını qaldır, Sem, – atasını öldürən vərəmə tutulmamışdan qabaq kişi belə deyirdi, – lap kefin olmasa da özünü elə tut ki, heç kəsin xəbəri olmasın, yoxsa, diri-diri dərinə soyarlar. Onlara onsuz da qalib gələ bilməzsən, oğul”.

“İndi daha elə sevgi yoxdur, – keşiş deyirdi, – elə bir məhəbbət ki, kimsə başqasından ötrü öz həyatını qurban versin... Öz həyatlarını sevinclə qurban vermiş qəhrəmanlarımızın sevgisinin bizə hədiyyə verdiyi azadlığı daim yad edək”.

“Sevinclə öz həyatını qurban verənlər?”

Görünür, indi qəhrəmanlar başqa cür olublar.

“Allahın eşqinə, – bərişğın ildönümü günü, həlak olanların xatirəsi günü (Sem o vaxt hələ uşaq idi) və kefi istəyən bütün başqa günlərdə keşiş belə deyirdi, – kralın eşqinə və bizim qəhrəmançasına həlak olmuş igidlərimizin eşqinə biz də öz canımızdan keçə bilərik”.

Növbətçi zabit hələ də burdadır.

– Conni elə bil ki ölüb. Heç cür oyada bilmirəm, amma deyəsən nəfəsi gedib-gəlir. Bəlkə sağlığında, o qədər içib ki, cüvəllağı işlərini demirəm hələ, indi soyumuş cəsədi də beləcə dartınıb titrəyir? Doğrudanmı, dünən yenə içib? Qabırğasına birini ilişdir, Sem. Bir silkələ onu.

– Yaxşı.

Hər dəfə sənin Connini yuxudan oyatmağın, hər dəfə onun səninchün Biskay körfəzinə kurs müəyyən etməyi, – bütün bunlar sonuncu dəfə deyilmə? Oyan, Conni, oyan! Oyan və öl. Ona baxan kimi görürsən: elə yaraşıqlıdır ki, heç elə bil bu dünyanın adamı deyil. Belələri qocalmırlar. Belələrini Allah imkan düşsən kimi tez öz yanına aparır.

Onda Conni ilə necə uçasan? Əgər allahlr Connini öz yanlarına aparmaq fikrinə düşsələr ümid etmək olarmı ki, Semi də onunla birgə aparmayacaqlar?

Yoxsa əksinə?

“Sem, – qız hər gün, hər məktubunda təkrar edir, – sən elə gözəlsən ki. Bircə dənəsən. Sən mənimsən”.

– Conni, oyan! Di nə oldu, Conni Speyt, oyan! Uçmaq vaxtıdır. Yoxsa, bir də gördün ki, öz ölüm məqamımıza gecikdik.

Ey, burda bir canlı var? Yəni məni heç kim eşitmir? Mən kilsənin altındayam. Bura qəbiristanlıqdır, nədir? İns-cins yoxdur.

Barmağını su kranının ağzına soxmuş səfeh bir uşaq kimi ilişib qalıb. Oturub gözləyirlər ki, kimsə gəlib kranı mişarlasın.

Heç olmasa bu kilsəni bir dağdan olaydı!

Kürən pişik indi lap yaxında idi. Sem onu qamarlayıb özünə sıxdı.

– Sən yaxşı pişiksən, – dedi.– Mənimlə qatarda getmək istəyirsən?...

– Elə arıqsan ki, – dedi o, bir az keçmiş: – Lap məndən də arıqsan. Bəlkə də bu, bilmək olmaz, elə həməən dəşikdi. Sənə nə var, sən ki, lap çatdaqdan keçərsən.

Sonra əlavə etdi:

– Sənin heç çörək yediyin vaxt olmur? Sənə yemək verən yoxdur? Sən də yəqin ki, evdən qaçmısan, ya da eləcə qovublar səni. Sən, güman ki, dişisən, çoxluca balalayırsan. Odur ki, hövsələləri daralıb. Siçan qoymamısan qalsın, hamısını tutmusan. Quşlara çata bilmirsən. Yoxsa, ananı elə tez itirmisən ki, ov eləməyi öyrənməmişən? Əgər kefin istəsə, mənim yanımda yaşaya bilərsən, amma balalama. Mənim də bundan xoşum gəlmir. Biz axı yol gedəcəyik.

Təxminən bir saat sonra güclü yağış yağdı. Yağış çəpinə töküdü, ancaq Sem paltosunu elə tutdu ki, örtüyə bənzər bir şey alındı. Pişik əvvəlcə sakitcə oturmuşdu, sonra su tavandan, karnizin kənarından tökülməyə başladı – yəqin navalçaların içi şam iynələri ilə dolmuşdu və sonra qanovla axırmış kimi, divarla beton cığırın arasında axmağa başladı, su ilə dolu qanovda isə, əgər buna bir lüzum yoxsa, kimin oturmağa həvəsi olar?

Və onda pişik canını onun əlindən qurtarmağa çalışdı, miyol-dadı, cırmaq atdı, belə ki, Semin onu boşlamaqdan başqa çarəsi qalmadı. Tükləri biz-biz olmuş, acıqlı pişik güllə kimi uçub getdi və bir anın içində gözdən itdi. Artıq Sem iliyinə kimi islanmışdı və dəlicəsinə çığır-bağır salıb kömək haylamağa başladı. Yağışsa, tavani döyəcləməkdə və şırıltı ilə axıb yerə tökülməkdə davam edirdi. Elə səs-küy idi ki, elə bil dünyanın sonu çatmışdı.

– Əşi, belə də iş olar! – Qışqırdı Sem.– Mən ki, indi boğulacağam.

O, bir dəfə məktəb həyətində, zibilxananın yanında vuruşanda olduğu kimi, var gücünü yığdı, hiddətlə, möhkəm güc verdi. Və elə bil ki, bədəninə nəsə yerindən oynadı. Yer boşaldı. Böyür-başındakı torpaq islanıb yumşaldı, elə bil dulusçu gili idi və onu boşladı. O, azadlığa çıxdı. Göz yaşları yağışa, palçığa qarışıb yanağından axdı. Bircə burdan tez uzaqlaşsa bilsəydi. Yoxsa bir də gördün ki, bu dəhşətli deşik onu yenə özünə çəkdi! Yağış elə bil vedrədən tökülürdü, ayağının çapıqları qan verirdi, qorxu dalğa-dalğa bədəninə yayılırdı. Sem zarıyıb, palçıqda yöndəmsizcəsinə sürüşə-sürüşə dördayaq götürüldü. Kilsənin yanındakı döngədə, doqqaza aparən cığırda əlində iri, qara bir çətir tutmuş qız dayanmışdı.

Semin köksündən bir inilti qopdu, ancaq ağırlı nəhəng gərginlik, necə oldusa, qəfil keçib getdi. Sem qızı o saat gördü və elə aydın gördü ki, elə bil bütün ömrü boyu qızın məhz bu yerdə, beləcə, əlində çətir, yağış saçaqlarına bürünmüş şəkildə onu gözləyəcəyinə əmindir və həmişə belə düşünmüşdü.

ALTI

Çiyinə bəlkə də özünün olmayan gen və uzun bir palto atmışdı, kişi paltosuna oxşayan paltonun didilmiş, yaş ətəkləri az qalırdı yerə dəysin, başı açıqdı. Xırda və iti cizgili sifəti qərribə surətdə xoşagələndi. Saçları isə, ah, bu saçlar, elə uzun, düz, nazik və yumşaqdılar ki, hətta yağışda belə küləkdə yellənirdilər, sanki gül açırdılar. Elə bil ki, bu saçlar özləri yaşayır, gün işığında deyil, xəyallar aləminə məxsus qaranlıqda, çətin qara konusu altı çiçəkləyirdilər.

Bütün bunlar o qədər qərribə idi ki... və o qədər mühümdü ki. Bəli, Sem, çox, çox mühüm və vacibdi.

O qız elə bil ki, çoxdan, lap çoxdan bu günü və saati gözləyirdi, bu cığırda dayanıb beləcə gözləyirdi və elə bil oğlan da bütün həyatı boyu ancaq buna hazırlanmışdı ki, bax indicə döngəni burulsun və onunla üz-üzə gəlsin, həm də bu elə qəfil, elə təbii baş versin ki, sanki indiyə kimi başına gələn bütün hadisələr bu ana hazırlıq üçün idi. Yoxsa ki, Yer kürəsi qəfil fırlanmasından qalmağa necə cürət edə bilirdi? Bütöv və uzun bir an donub qaldı, hər şeyə sükut çökdü və həyat döyüşləri susub kiridi.

Qız danışmağa başlayanda oğlan bunu əvvəlcə gördü və ancaq bundan sonra eşitdi. Dodaqları tərənirdi, səsi isə yoxdu, ancaq küləyin və yağışın həmlələrinə qatışmış sözlər vardı, sanki tufanın hayqırtısını üstələmək üçün bu sözlərə uzun illər gərək olmuşdu.

– Sən bağıırırdın, nədi?

Bu sözlər onun gözlədikləri ilə çox da uyğun gəlmirdi. O, nəsə, “Doktor Livingstonsunuz, səhv eləmirəmsə?”¹ kimi bir şey eşitmə-yə hazırıdı.

O, kilsənin altında ilişib qalmağını yadından çıxartmışdı artıq, indisə qəfil hər şey yadına düşdü, qorxu və dəhşətlər yenidən baş qaldırdı və o öz həyəcanını bürüzə verməməyə çalışaraq cavabında eləcə başını tərپətdi. Bu çətin, çox çətin bir işdi və birtəhər edib vaxt qazanmaq üçün o, paltosunu geyinməyə cəhd etdi, amma əlini palçıqdan bir-birinə yapışmış qollarına heç cür keçirdə bilmədi. Özündəki əsl, həqiqi, yetkin bir qızdı, özü də çox yaxşıca idi ölmüş, iri, gözəgəlimli idi, beləsi istəsə adamı tutub öpə də bilər və heç “uf” da deməz, gözünü də qırpmaz. Daha başqaları kimi anasının üstünə şikayətə qaçmaz. Ancaq o qızlarla, hətta lap balacalarla elə yöndəmsizdi ki. Nədənsə, həmişə lazım olmayan sözlər deyərdi. Həmişə gərəksiz iş tutardı, hətta Roz ilə birgə olanda belə, Rozun isə cəmisi on üç yaşı vardı. Elə indi də on üç yaşı vardı.

Roz, ah, Roz... budu, Roz ömründə ilk dəfə olaraq onun velosipedinin rəmasında oturub gedir. Əgər ona qalsa, həm də elə axırıncı dəfə idi o. Bütün qalan dəfələri o, ancaq təsəvvürünə gətirmiş, xəyalplovu yemişdi. Qız elə yüngüldü ki, adama elə gəlirdi ki, bu saat onu külək aparacaq. (Onlar beləcə zərif olanda, of, onlar Roz kimi beləcə zərif olanda adamın ürəyi zərifliklə dolur). Ancaq mən, Roz, qoymaram ki, külək səni aparsın. Nə qədər ki, mən sənənin yanındayam, başına heç bir pis iş gələ bilməz. Sən mənimlə təhlükəsizlikdəsən, Roz. İnana bilərsən.

– Sən doğrudanmı mənimlə gedəcəksən, Roz?

– Aha.

– Ora, məktəbin arxasına, Albert dağına, qaragilə yığmağa, özü də ikilikdə?

¹ Bu sözlərlə, məşhur ingilis səyahətçisi Livingstonun Afrika cəngəlliklərində azıb itmiş ekspedisiyasını axtarıb tapan, digər məşhur ingilis səyyahı Stenli itkinləri salamlamışdı.

- Aha.
- Bu gün?
- Aha.

Ay can, ay can! Ancaq qız bu qalibənə hayqırtını eşitmir, o ancaq Semin ürəyində səslənir, amma bəlkə nəşə üzə də çıxır. Adam nə hiss etdiyini özü çətinliklə ayırd edir. Bu saat – dəlicəsinə bir sevinc, bir an sonra isə – qəribə bir kövrəklik. Hər şey bir-birinə qarışmışdı. Sevimli Roz...

Sənin burda olmağın, mənim velosipedimlə getməyin necə də yaxşıdır. Mənim sükandan yapışmış əllərim yüngülcə sənə toxunur, toxunur, amma qəsdən yox. Sırtıqcasına yox. Eləcə, sadəcə olaraq səni qorumaq, hifz etmək üçün. Sükandan yapışmamış sürmək olmaz, alınmaz. Velosipedin müvazinətini saxlamaq lazımdır, yoxsa ikimiz də yumalanıb yola aşırıq. Ancaq anan xəbər tutsa yaman qəzəblənəcək. Yaxşısı budur, Roz, sən ona demə. Bizim evin adamlarına çatsa bu xəbər, məni də birtəhər edərlər. Ona görə ki, başa düşürsən, bizə bir yerdə, təklildə olmağa icazə vermirlər və sairə, bir də ki, deyilənlərə görə çox gəl-get olan küçələrdə ikilikdə bir velosipeddə getmək təhlükəlidir.

- Öz donuna fikir ver, Roz.
- Aha.

– Ətəyini yığ, Roz. Kəmərinə ucunu yaxşıca tax. Əgər təkərə dolaşıb bizi yıxsa onda onlar hər şeydən xəbər tutarlar. Hər şey üzə çıxar.

Əlbəttə, Roz bunu başa düşür. O qədər də səfeh deyil ki, belə şeyləri anlamasın.

Tanış bir adama rast gəlməmək üçün onlar izdihamlı küçələrdən kənar, evlərarası yolla gedirlər. Uşaqlar da onları görməsə yaxşıdı, yoxsa sataşacaqlar, özü də onların içində elələri var ki, elə lap Xerbi Mannı götürək, yemək vermə, içmək vermə, xəbərçilik eləsin. Nəşə qəribə, birtəhər uşağıdı. Ona nə lazımdı? Sem, dünyada necə qəribə adamlar var e! Əcaiblər. Cürbəcürlər.

Xanim yəhərdə əyləşən kimi oturub Roz ramada. Qıçları yellənir, ayaqlarını elə tutub ki, deyirsən bəs rəqqasdır, beləsinə imkan ola, balet məktəbinə verəsən, di gəl, pul hardandır! Roz onun sükana uzanmış qolları arasında oturub, uzun, paldı saçları küləkdə qoşa qəhvəyi örkən kimi yellənir. Və artıq budur, həm velosiped, həm

oğlan, həm də qız Yunion-Roudla başaşağı güllə kimi gedir. İndi bizi heç kim görməz.

– Missis Voqan, mən sizin Rozu Sem Klemenslə birlikdə velosipeddə gedən gördüm.

– Ola bilməz? Harda?

– Yunion-Rouda, missis Voqan. Onlar harasa gedirdilər. Oğlan qıza elə yaxın oturmuşdu ki.

– Onun dərisini boğazından çıxartmaq mənə borc olsun!

– Hə, missis Voqan, mən də elə belə fikirləşdim ki, bu sizinçün maraqlı olar.

İki mil yarım Roz ilə təkbətək: düz yolda və üzü enişə – velosipeddə, dik yuxarı – piyada. Və bütün bu müddət ərzində bir kəlmə də kəsmədilər. Həm də ki, qızın hələ heç on bir yaşa tamam olmamış, oğlanın isə on üç yaşına təzəcə adladığı bir dövrdə danışmaq üçün sən deyən elə bir mövzu da olmur. Durub ona necə gözəl olduğunu və sənə ona gözəlti baxmağı xoşladığını, imkan düşsən kimi, guya ki, təsadüfən ona toxunmaq istədiyini deməyəcəksən ki; hələ heç onu demirəm ki, baxışlarınız toqquşanda ürəyin az qalır sinəndən atlına. Elə-belə, durduğun yerdə bu sözləri dilinə gətirən deyilsən ki. Bilməmişdik ta, belə zərif olaq. Həm də adamın dədəsini dalına şələləyərlər. Bu sözləri deyərsən, o da bir ayırısına deyər, uşaqlar eşidib ələ salar, gedib anaların qulağına çatar. Onda nə olsun? Ancaq indisə o burdadır, sənənlədir, siz harasa yoldan kənara qaçırsınız və sənənin sükanından yapışib yanında apardığın velosiped də daş-kəsəyin üstü ilə atıla-atıla gedir. Ay səni Sem! Sən indi qızla təkbətəksən, ətrafda da ins-cins yoxdur və lazım olmayan tərəfə üz çöndərməsən ev-zad gözə dəymir.

Göydə, çəmənlərin başı üstündə torağaylar uçuşur. Ağacları sağ-sağınlar qonub. Yamaclarda quru ot, dərələrdə toz basmış sıx qaragilə kolları vardı. Gözün dörd olsun, Sem. İndi sən onunçün cavabdehsən. İndi sən onun qayğısını çəkirsən. Axı burda ilanlar da ola bilər.

Sən Rozun yanında ayaq saxladın, çətinliklə nəfəs alırsan, səni tərədən-dırnağa dalğa-dalğa isti tər basır, Roz isə elə başqa səmtə baxmağında davam edir.

– Qaragilənə biz nəyə yığacağıq, Sem? Biz ki, torba götürməmişik.

- Yığıb yeyəcəyik, Roz.
- Axı, hələ göydürlər, Sem.
- Ola bilməz. Uşaqlar deyirdi ki, çoxdan yetişib.
- Yetişməyib, Sem.
- Gəl onda nəşə ayrı bir şey edək.
- Nə, Sem?
- Əyləşib, bir az dincəlmək olar.

Sən yamacda Rozla yanaşı oturmusan, velosiped də burdaca düşüb qalıb. Sən əlində qabaq təkəri fırlayırsan, milləri günəşin şəfəqləri altında işıldayır, bərq vurur, sabun köpüyünə oxşayır. Roz yerə baxır.

- Mən su istəyirəm, Sem. Sən özünlə su götürməmişən ki?
- Yox.
- Bəs saqqız necə, varındı?
- Yox.
- Mən su istəyirəm.
- Tüpcüyünü ud, Roz.

O, bunu qabaqcadan bilməli idi, özüylə su götürməliydi. O isə unutmuşdu, deməli, Rozun qayğısını yaxşı çəkə bilmirdi. Axı, xəbər alan olsa, o indi necə izah edər? “Deyirsən, qaragilə yığırdınız? Hə, nə təhər oldu? Heç olmasa, piroqluq yığırdınız? Bir əllərini göstər görüm! Bəs barmaqların hiyə qara deyil?” Böyüklər heç vaxt deyilən sözə inanmırlar. Başa düşmək olmur niyə.

Semdə qəribə bir hiss vardı. Çox qəribə bir hiss idi. Elə bil ki, bura Sem bütünlükdə gəlməmişdi və bədəninin məhz düşünən hissəsi çatışmırdı. Hiss edirdi ki, başı bomboşdu, amma bunu da bilirdi ki, susmaq olmaz, danışmaq lazımdı.

– Roz!

– Hı.

– Hörüklərini, zəhmət olmasa aç, saçlarının necə tökülməyinə baxmaq istəyirəm.

– Mənim saçlarıma baxmaq, sənənin nəyinə gərəkdir?

O, izah edə bilmədi. Heç özü də bilmirdi.

Başlarının üstündə göy üzü, günəş yandırır-yaxır, ucalıqda torağaylar şur ilə ötür, qanadlı balaca daş kimi yerə düşürlər; bu dünyada tək onlarmış kimi dolaşalar ləzzətli oxuyurlar, ot isə elə quru və tikanlıdır ki. Və elə qızmış torpaq, çürümüş saman ətri gəlir ki, adamın lap burnu gicişir.

Budur, qızın əlləri başına tərəf yönəldi. Hürükləri açılıb töküldü. Parlaq, uzun saçları dalğa-dalğa axıb getdi, onlarda elə işartılar alışıdı ki, o, bunları qabaqlar heç vaxt görməmişdi. O, yanağını bu saçlara qısımaq istədi, onların ətrini almaq keçdi könlündən, di gəl, qız çox uzaqda öyləşmişdi. Ah, necə də gözəl saçlardı! Təki onlara toxunmaq olaydı – onlar yəqin ki, tərtemizdirlər, sərindilər. Sanki, ətirli, təzə uyulmuş döşəküzüdür, sifətini ona sıxanda elə qoxu gəlir.

– Roz!

– Hı!

– Olar mən səni indi öpüm!

Nəsə qəfil düz gəlmədi, dəyişiklik baş verdi, bu dəyişikliyi, o heç cür anlaya və izah edə bilmədi. Elə bil Roz qəfil harasa getdi.

– Sən niyə məni öpməlisən ki? – Səsi elə sərt və nazikdi ki.

– Sadəcə olaraq ürəyim istəyir.

– Niyə?

– Ona görə ki, oğlanlar həmişə qızları öpmək istəyir. Sən ki bilirdin. Mənlə gedəndə bilirdin axı, nə işlə məşğul olacağın.

– Sən deyirdin ki, qaragilə yığacağın, o isə hələ yetişməyib.

– Di yaxşı, Roz. Öp məni heç haran ki ağrımayacaq. Bu ki diş çəkdirmək və ya başqa bir şey deyil. Heç kim görməyəcək. Biz təkik.

– Mən öpüş oyunu oynamaq istəmirəm. Evə getmək istəyirəm.

– Di yaxşı Roz, sən Allah, bircə dəfə. Sənin xoşuna gələcək.

– Məən evə getmək istəyirəm. Öpüş oyunundan xoşum gəlmir.

– Qulaq as, Roz!

O isə artıq yox idi. Yerindən sıçrayıb götürülmüşdü, yamacın təpəsinə qaçıb kol-kosluqda gözdən itdi. Hər tərəf kollarıqdu, bəs Roz hardaydı? Heç izi də qalmamışdı.

– Roz!

İtmişdi, yox olmuşdu, heç elə bil qız onun yanında olmayıb. Elə bil qız heç onunla bura gəlməyib.

Nə qədər yol keçdi, məlum deyildi. Bəlkə bir mil, bəlkə də iki ya dörd, ora-bura, aşağı-yuxarı, yerində fırlandı, öz sarsaq velosipedini çala-çuxurdan, qanovlardan sürüyə-sürüyə ülgüc kimi otun üstüylə getdi, velosipedini bir dəqiqə də əldən qoymağa qorxurdu, sonra tapmaq çətin olardı. İçində isə hər şey çox küt bir ağrı və göynərti ilə ona əzab verirdi.

– Roz! Sən ki bilməli idin. Bilməliydin ki, məni düşündürən qaragilə deyil. Ola bilməz ki, sən başa düşməyəydin.

Bir neçə dəfə qaçıb yola çıxdı, Roza oxşar heç kim yox idi. Bəlkə bir yerdə gizlənib? Çala-çuxura düşüb? İlan-zad çalıb onu bəlkə, ruh aparıb? O, necə itə bilərdi? Bəlkə də elə sirr olaraq da qalacaqdı – qızcıgaz Rozu heç vaxt tapa bilməyəcəkdilər. Ancaq qız onun elə xoşuna gəlirdi ki. Elə ürəyincə idi ki. İndisə, di ala – itib.

– Roz, gizlənmə! Çıx, Roz! Tez varaq, gedək evə. Roz, sən çıxmalısən, di tez ol, sən Allah. Belə düzgün deyil. Səndən ötrü də-dəmi yandırarlar, Roz.

İndi hamının işi var də. Axtarış qrupları. İtlər. Gecə, yamaclar arası, məşəllər. Adamların hayqırtısı: “Qız, hardasan? Hay ver!”

Hamı da xəbər tutacaq.

Evə gedən yol.

Yəqin ki, artıq gec idi, ona görə ki, günəş üfəqə enmişdi. İlahi, indi o, nə deyəcək! Roz, qanım elə qaradır ki. Səni qaçmağa vadar etdiyimə görə elə dilxor olmuşam ki. Başa düşürsünüz, missis Voqan, mən Rozu hər yerdə axtardım. Üst-başım baxın – üzüm-gözüm cırılıb, paltarımda islahat qalmayıb. Ana, başa düşürsən... başa düşürsən. Ana... heç özüm də bilmirəm nə deyim.

Evə gedən yol. Əcəb gündü bu gün.

Uikem–strit necə varda, elədir. Qəribədir, elə bil heç kimin vecinə deyil. Yazıq Roz itib, küçədəsə heç nə dəyişməyib.

– Sem Klemens, bir bura gəl görüm!

Əcəb bağırırdı – az qaldı ürəyi düşə. Yəqin ki, bir mil ətrafda hamı eşitdi.

Rozun atası – başa düşürsünüz, onun atası! – İri addımlarla öz evinin astanasından doqqaza sarı gəlirdi. Elə görkəmi vardı ki, deyirsən bəs, indicə səni öldürəcəkdə.

– Sən mənim Rozumla nə etmişən?

Sem küçənin ortasında, velosipedin belində, ayaqlarını yerə di-rəyib durub. İndi gözdən itmək, lap yerə girmək belə onun ürəyindən olardı. Bət-bənizi ağarıb, sınıxıb, çox bədbəxt görkəmi var.

– Məsələ burasındadır ki, mister Voqan....

– Bir də sən mənim Rozumu öz velosipedinə otuzdur, onda görərsən. Öz iyrenc əllərini mənim qızıma toxundurma. Sən, sən... uşaqsan. Gönünü soyardım sənin, keçib daha, qoy atan bu işlə məş-

ğul olsun. Bir də səni mənim Rozuma yanaşan görməyim. Bizim küçəmizdə belə fokuslara biz yol verə bilmərik. O saat kökünü kəsərik. Birdəfəlik.

Bütün küçəyə hay düşmüşdü – kim istəyir, buyurub qulaq asa bilər. Camaat qapı-pəncərəni açır. Neyləyəsen, bu da belə adamdı də, boğazını yırtır.

– Mən onu ömrümdə belə görməmişəm. Qızın onca yaşı var. Sən hələ bir ürək eləyib, evə qaş qaralmamış qayıtmısan. Üzə bax e, gədədə.

Qarşidan, qaşqabağını töküb, atası gəlirdi.

– Mister Voqan, siz Allah, mənim günahımdan keçin. Mən pis bir şey istəmirdim.

– Sem – bu atasının qışqırtısı idi. – Evə!

Voqan isə artıq çıxıb getdi, yolla astananın pillələrində onun ağır addımlarının səsi eşidildi. Qapını çırpdı.

– Evə get, Sem.

Atasının ardınca, – evə. İlahi...

– Ata!

– Bəli?

– Roz qayıtdı?

– Yoxsa, sən bunu gözləmirdin?

– Mən onu bütün günü axtarmışam.

– Sən ona nə etmişən?

– Heç nə

– Mən sənə inanmıram.

– Ata!

– Get öz otağına, uzan. Sənlə orda hesablaşaram.

Ancaq yanına anası gəldi, gəldi və çarpayının bir qırağında oturdu. O, anasının necə əyləşdiyini eşitdi, ancaq gözünü qaldırmağa cürət etmədən üzü divara uzanıb qaldı.

– Sem, nə olub?

– Heç nə.

– Hamı bir-birinə dəymişdi.

– Mən heç nə eləməmişəm. Əgər Roz bir söz deyirsə, yalan deyir.

– Məncə, Roz heç şikayət eləməyib. Camaat da ondan xəbər tutmayıb. Ancaq o, dəhşətli vəziyyətdə geri qayıdıb. Mən buna

bərk dilxor olmuşam, Sem, özü də sənin tutduğun işdən çox, heç nə eləmədiyini inadla israr eləməyinə.

– Axı mən doğrudan da heç nə etməmişəm. Heç nə.

Sonra atası gəldi və səkkiz dəfə onu bərk vurdu.

YEDDİ

Onlar dayanıb durmuşdular, yağışsa yağmağında davam edirdi.

Sem onun küləkdə gül açan saçlarına baxırdı. Çətirin qaranlıq konusu altında işıldayan gözlərindən gözünü çəkə bilmirdi. Onun gözlərində sirr vardı.

O necə də gözəldi! Buludları yarıb işıq saçan günəş kimi. Ah, Sem! Niyə elə hey başını tərpedirsən? Nədir, yoxsa dilin söz tutmur? İndi ömrünün sonuna kimi lalmı qalacaqsan?

– Sən niyə qışqırırdın ki? Güman edirəm bu zarafat məsələsi deyil, hə? Görkəmindən pis oğlan deyilsən. Yoxsa bu sarsaq zarafat olardı – belə yağışda camaatı çağırıb eşiyə tökəsən.

Söhbətin bu yerində o, başını tərptəməyindən qalıb, bu səfər etiraz əlaməti olaraq buladı başını. Ancaq özünü çox naqolay hiss edirdi. Görək səfehın biri olasan ki, belə yağışın altında durasan, bir yana qaçmayasan. Qız elə düşünəcək ki, sən kəmağılsan, Sem.

– Bəs özün niyə belə başdan-ayağa palçıqsan? – Qız soruşdu. – Nədir, çala-zad qazırdın? Yoxsa quyuya düşmüşdün?

Bu artıq namərdlik idi. Və nəhayət, onun batmış, incik səsi özünə birtəhər yol elədi. Səsi tutula-tutula danışmağa başladı:

– Başıma gələn bu idi ki, kilsənin altında ilişib qalmışdım. İlişmişdim. Bütün gecini orada batıb qalmışam. Ha can atırdım, çıxa bilmirdim. Dəhşət idi. Mənə elə gəlirdi ki, ölüb orada qalacağam.

O, hələ söhbətini başa çatdırmamışdı, ancaq artıq qızın üzündən görünürdü ki, onun qırıq-kəsik, dolaşiq söhbətini heç bir marağı olmadan dinləyir. Burası lap pis idi, çünki ona nə təhər olur-olsun sinəsini boşaltmaq lazım idi.

– Yaxşı da, ölmədin ki, – sözünü kəsdi. – Düzdümü?

O, duyduğu naqolaylıqdan, heysiyyatının tapdalanmasından əldən düşərək başını tərptədi və bir daha vəziyyəti danışmağa cəhd eləmədi.

– Yaxşısı budur, bura, çətirin altına gəl, şübhəsiz ki, əgər yağışın altında islanmaq sənin şəkərin deyilsə. Ancaq məni lütfən, bulama. Bu paltarı çıxartmadığın nə qədər olar? Bir həftə? Bir ay? Bax ha, bədəmindən qan axır. Bu ki qandır, eləmi?

O, əlini çılpaq qıçına çəkdi.

– Dalaşmısan, nədir?

Qızın suallarından onsuz da onun başı gicəllənirdi, bir tərəfdən də bu axmaq sual.

– Mən kilsənin altında ilişib qalmışdım, – o, hiddətlə dilləndi. – Orda kimnən dalaşayıdım?

– Mən hardan bilirəm? Sənə baxanda, belə düşünmək olar ki, bütün dünya ilə çarpışarsan. Yaxşı, orda nə qədər batıb qaldın, bir gecə, ya bütöv həftə? Bəs anan nə deyəcək? Yoxsa, o da elə orda kilsənin altında yaşayır?

O, çox yöndəmsiz bir şəkildə başını çətirin altında gizlədib qızla yanaşı durmuşdu, özünü itirmişdi, xəcalət çəkirdi.

– Çoxmu qışqırdın?

– Çox.

– Səkkizin yarısında artıq qışqırırdın?

– Bilmirəm. – Qızın ədalətsizliyi qəfil onu hiddətləndirdi. – Mən heç indi də bilmirəm, saat neçədir, – hirsle cavab verdi. – Məgər mən demədimmi ki, öz qızıl saatımı itirmişəm? Bəs sən niyə, əgər mənim qışqırığımı eşidirdinsə, niyə çıxmırdın?

– Lap qəşəng çıxmışdım, – qız sərt cavab verdi. – Səkkizin yarısında çıxmışdım. Doqquzun yarısında da. İndi də burda dayanmışam. Bütöv üç dəfə. Sənə azdır, nədir?

– Xəbər eləyə bilərdin ki, burdasan. Qışqırıb eləyəydin barı. Mən də eşidərdim.

– Çox mənə lazımdı qışqırmaq. Mən səninçün qoluzorlu igid-zad deyiləm ki, heç nədən qorxmayam. Hardan biləydim ki, burda nə baş verib? Bəlkə elə birini öldürüb-eləyirlər? Axı nə olmuşdu e? Kilsənin altına hardan düşmüşdün?

Sən özünü itirib susurdu. Necə təəssüf etməli iş idi! Qız elə gözəldi ki, elə xoşuna gəlmək istəyirdi ki qızın. Alnını qırıdırıb köks ötürərək dedi:

– Kilsənin altında gizlənmək də mənimçün sevimli əyləncələrdən biridir. Məşguliyyətdir.

– Səfeh işdir, – dedi qız. – Yəqin artıq evdə yaşamaq mümkün deyil qaçmısan, hə? Ona görə ki, on altı yaşın tamam olub?

Sem yenə də başını tərpətdi. Deyəsən, on altı yaşının tamam olması pis izah deyildi.

– Sənin doğrudanmı artıq on altı yaşın var?

O, başını tərpətməkdə davam edir və getdikcə daha çox inanırdı ki, artıq on altı yaşa yetib.

– Belə baxanda demək olmaz ki, sənin on altı yaşın var.

– Yox, var.

– Bəs onda niyə qıçıkəsik şalvar geyinmisən?

Semin qaşları pərtliklə tutuldu.

– Deyirəm on altı yaşım var. Mən ki, hər halda bilməliyəm... Uzun şalvarımsa yoxdur. Sənin öz palton olmadığı kimi.

Palto sözünü dilinə gətirmədiyinə o saat təəssüf etdi. O, qızı alçaltmaq istəmirdi. Qətiyyəən yox. Amma qız özünü çox dartırdı. Elə bil lap səfəhin biriylə danışırdı.

– Bağışla, mən istəmirdim...

Qız ona elə nifrətlə baxdı ki, heç elə bil heç nə vecinə deyildi. Söhbət hər nədən gedir-getsin, adama elə gəlirdi ki, qız onu ələ salır; gözlərində belə ifadə vardı. Dəqiqələr ötdükcə o, özünü qızın yanında daha çox yöndəmsiz, həqir bir vəziyyətdə hiss edirdi. Bəlkə qız onunla oyun oynayır? Böyüklərin oynadığı, qaydasını onun hələ mənimsəmədiyi bir oyun?

– Səndən ki, lap doğrudan da qan gedir, – dedi qız. – İşə bax da, kilsənin altına təpilib. Buna bax, hər yerini cızıb-cırıb. Təpədən-dırnağa palçığa-qana batıb. Heç olmasa səhər yeməyini yemisən?

O, yorğunluqla köks ötürdü.

– Orda səhər yeməyini hardan alaydım?

– Sənə bir şey hazırlaya bilərəm. Əgər istəyirsənsə gedək bizə.

O, başını yellədi:

– Gedə bilmərəm...

– Niyə?

– Gedə bilmərəm. Sənin anan nə deyər? Bəs yerdə qalanlar?

Qız təəssüflə üz-gözünü qırışdırdı:

– Sənə nə olub, adamlardan qorxursan? Bəlkə pis bir iş tutmusan? Adam-zad öldürməsən, ya bir başqa iş çıxıb əlindən? Bəlkə kalonnan qaçmısan? Ya türmədən?

– Əşi, yox e.

Qız bir qədər susdu. Görkəmi hətta bir az tutulan kimi oldu. Bəlkə də bu ona belə gəldi.

– Bizim evdə, totalım ki, onsuz da heç kim yoxdu, – dedi. – Dep öz arabasıyla çıxıb gedib. Mən onu ötürdüm və budur, qaçıb gəldim. Hə, nə deyirsən, bir halda ki, evdə heç kim yoxdur, gedirsən mənə?

– Nə deyirəm...

– Evdə yumurta var. Sənə soyutma elərim, çörək qızardaram. Amma özünü yaxşı apar. Qız ona elə yaxın dayanmışdı ki, lap nəfəsi tıncıxırdı. Ancaq qızın bundan deyəsən xəbəri yox idi. Hardan biləydi! Nahaq yerə qız onunla belə yaxın dayanmayıb ki. Yoxsa, bütün bunlar oyundur?

Ancaq sonrakı an o, yenə də yağışın altında, özünü itirmiş, qətiyyətsiz bir vəziyyətdə tək qaldı. Qız isə gedə-gedə geri qanrıldı, elə bil ki, ardınca səsləyirdi və o, qızın dalınca tərpendi, çətin altına girməyə çəkinirdi. Hətta yanaşı addımlamağa da ürək eləmir, ona görə ki, qız özünü lap böyük adamlar kimi aparırdı və o, hiss edirdi ki, qızla yanaşı durmaq üçün hələ uşaqdır. Qızın yəqin ki, on yeddi, bəlkə də çox yaşı vardı. O, bunu ancaq indi aydın başa düşdü. İndi bu yağışda lap dabanına tüpürüb aradan çıxıb bilərdi, di gəl, qız elə gedirdi ki, elə bil, belə də lazımdı.

Onlar çınqıl səpilmiş cığırda gedirdilər. Bu yol burda hardandır? Bu yolu dünən burda gördüyü nəşə yadına gəlmirdi. Deyəsən dünən o, axşam qaranlığında çox uzağa gedib, düşündüyündən çox-çox uzağa. Kilsə indi arxada idi, qarşıda isə, təxminən iki yüz yard aralı, qızın söyüdlərin əhatəsindəki evi görünürdü, yoxsa bunlar başqa ağaclardır? Nəşə, söyüdə bənzər ağaclardır. Başqa heç nə gözə dəymirdi ətrafda. Ancaq məlum məsələdir ki, hara baxsan evkalipt ağacları idi, bir də şamlar və yağış, gölməçələr, palçıq.

– Di gəl də, – qız çağırırdı.

Küləklə çətin qızın sözünə baxmırdı. Doğrudan da, qızdan aralı durmaq lazımdı: Allah eləməmiş, adamın gözünü çıxardar.

– Gəlirəm, – cavab verdi, ancaq yenə də arxada sürünməyində davam elədi, paltarının astarına kimi islanmışdı, bədbəxt görkəmi vardı.

– Ömrümdə belə qəribə oğlana rast gəlməmişəm. Axı sənə nə olub?

– Heç nə.

– Adın nədir?

Həyəcanından tüpürcəyini uddu. Doğrudan da, adı nədir? Və elə o saat da öz səsini eşitdi.

– Sem.

Amma Tem ya Dik, yaxud da Harri, hər nə olur-olsun, başqa bir ad demək lazım idi, təki Sem yox.

– Harda yaşayırsan, Sem?

O, bilmirdi. Uydurmağa macal tapmamışdı.

– Heç harada.

– Səfehləmə – deyib, qız ona acıqla baxdı, elə bil önündəki balaca uşağı.

– Mən bu saat elə yoldayam. – Duruxa-duruxa izah elədi: – Xalamın yanına gedirəm. Demək istədiyim bu idi.

– Xalan harda yaşayır?

– Murreyin yuxarılarında, baş aldığı yerdə. Orda, Yeni Cənubi Uelsdə. Bax, elə ora da mənə getmək lazımdır – Yeni Cənubi Uelsə.

– Amma hələlik çox da elə uzağa getməmişən.

– Baxır, hardan hesablayırsan də! – Ancaq bu etiraz çağırışı zəif səsləndi. Fikri pərakəndə düşmüşdü, qız onu çox sıxma-boğmaya salmışdı. Bu haçan qurtaracaqdı. Qızın sualları onu yormuşdu.

– Yaxşı, sən Yeni Cənubi Uelsə necə çatmaq fikrindəsən?

– Bu artıq sənin işin deyil, – qaşqabaqla cavab verdi.

– Mənim işim deyil? Bəs bu leysan yağışda sənin xətrinə evdən çıxmaq mənimmi işimdi? Sənə səhər yeməyi vermək mənim işimdimi?

O, məyus-məyus köks ötürdü.

– Qatarda, əgər bunu bilmək sənə çox vacibdirsə. Cibimdə yol pulum var.

– Göstər.

– Yox a! – Qızın onu belə sıxma-boğmaya salmağa ixtiyarı yox idi. – Mən sənə heç nə göstərməli deyiləm!

Sən yalan deyirsən, Sem, əgər, doğrudan da, Semdirsən. Sənin yol pulun yoxdur. Sənin kimi oğlan uşağında o qədər pul hardandır?

– Pulum var, adım da Semdir. İki şilling, altı pensim var.

– Sənin? İki şilling, altı pensin? Özü də oğurluq deyil, hə? Göstər!

– Yox.

Özü isə əlini şalvarına çəkib cibindəki sikkələri cingildətdi. – Qoy eşitsin. O, düzdü, gözləyirdi ki, səsi bərk çıxacaq, ancaq hər halda dedi:

– Hə, nə deyirsən? İndi inanırsan?

– Mərc gəlirəm ki, orda iki şilling, altı pens olmaz.

Və bunu deyib irəli getdi, bəlkə də küləyin həmləsi çətiri çəkib onu doqqazdan keçirdi, ancaq özü keçəndən sonra əlini cəld hərəkəti ilə doqqazın qapısını arxasıya Semin düz burnunun qabağında örtüdü. Yoxsa, bunu da külək elədi? Qapının taxta tayı taqqıltı ilə çırpıldı, elə bil qəsdən onu vurmaq istəyirdi, Sem sağ ayağını çəkməyə güclə macal tapdı.

Heysizlikdən doqqaza söykəndi. Ürəyi bulanırdı. Bu qızı nə söyüb qaçmağın yeri idi!.. Ancaq o, elə islanmış, elə donmuş və acmış, elə dəhşətli dərəcədə yorulmuşdu ki... qapının cəftəsini çox ürəksiz, inamsızcasına qaldırıb, qızın ardınca artırmaya sarı yollandı. Qız tavanın altında dayanıb artıq çətinin suyunu çırpır və ayağından rezin uzunboğaz çəkmələri qolazlayırdı.

– Bunların hamısını soyun, – qız sərəncam verdi. – Mən səni evə belə buraxan deyiləm.

– Nəyi soyunum? – Başa düşmədi.

– Bu iyrenc çəkmələrini, nəyi olacaq. Bu eybəcər paltonu da. Başa düşürsən, nədir? Sən öz evinə bu görkəmdə girirsən?

– Yox, – köks ötürdü.

– Çəkmələrini burda qoy paltonusa mıxdan as, özün də bax, nə qədər ki, yuyunub tərtəmiz olmamısan, heç nəyə toxunma.

Lap elə deyərsən ki, atamdır durub, heç deməzsən ki, on yeddi yaşlı qızığızdır.

Evə uzun, qaranlıq dəhliz aparırdı. Nəsə tanış olmayan bir qoxu gəlirdi, buna pis qoxu demək olmazdı. Sadəcə olaraq yad qoxu idi.

– Bura, – dedi qız. – Bura vanna otağıdır. Mən sənə isti su gətirərəm.

Görünür bura əvvəllər evin arxa artırması olub, divarları sonradan tikiblər. Burada yarımqaranlıq hökm sürürdü. Yeganə pəncərə tutqun idi – özü də çox hündürdə idi, əlçatmazdı. Sem Nuh-Nəbidən qalma, sink çəkilmiş vannanı gözəndən keçirdi, balaca boz əlüzyuyana,

onun üstündəki boz sabunqabıya, xırdaca boz güzgüyə baxdı. Burda hər şey bomboz idi. Hətta divarlar da. Hətta mələfə və sabun da.

Gün özü belə idi, nədir?

Sem dilxor-dilxor vannanın qırağında oturdu və ancaq indi heç nəyə toxunmamaq haqda əmri xatırladı. Yenə də köks ötürdü, ancaq daha heç nə vecinə deyildi. Doğrudan da, havadan asılıb qal-mayacaqdı ki.

Qız geri qayıtdı. Əlində iri qara çaydan vardı.

– Çəkil, – dedi, – yoxsa, yandıraram səni. Ay Allah, işığı niyə yandırmamısan? Vannanın tıxacını niyə taxmamısan? Onsuz da ayaq üstə yuyunmalı olacaqsan, su dibdəndir, azdır. Vannanı doldurmağa bəs eləməz, gölməçədə oturmağın isə nə ləzzəti? Soyun. Öz iyрэnc paltarını qapının dalında qoyarsan.

– Mən... mən... soyuna bilmirəm.

– Paltarlı yuyunacaqsan?

O, qorxu və utancaqlılıqla başını aşağı saldı.

Ya rəbb, indi neyləsin?

Gərək heç bu evə gölməyəydi.

– Kişilər! – Qız fınxırdı. – Çox özlərindən bədgüman olurlar. İstər on altı yaşları olsun, istərsə də altmış. Sənə baxıb eləyən deyiləm. Mənimçün bundan daha vacib işlər tapılar. Bax ha, soyuq su əlavə etmək yadından çıxmasın, yoxsa diri-diri bişərsən. Qurtaranda məni səslə, sənə isidilmiş mələfə gətirim.

Getdi. Qapı arxasınca çırpıldı, ancaq arxadan bağlayıb özünü təhlükəsizlikdə hiss etmək üçün həqiqi kilid yox idi qapının üstündə. Hətta allahın cəftəsi nədir, o da yoxdu.

Yarəb, insanlar necə müxtəlif olurlar, necə də müxtəlif cür yaşayırlar. Onun xalası, misalçün, ölərdi. Qapını bağlamağa bir şey olmasaydı, yerindəcə ölərdi.

Bax belə Sem də belədir. İnsanın üz-gözü hər cür cəftələrə, qıfıl-kilidə öyrəşir, adam qapının dalını vurub içəridə oturmağa adət edir.

Qız tavanın lap altındakı çılpaq, balaca lampanın zəif işığını yandırdı. Semə qalsa, qaranlıq bundan yaxşı idi. Qaranlıq etibarlıdır. Axı, burda hər şey qarışıq idi. O, nəinki bu qızdan, hətta öz bədənindən belə qorxurdu, qorxurdu ki, onun necə çapılıb-yarıldığını görsün. Yavaşca, dəhşətli surətdə yavaş-yavaş paltarını soyundu.

Bütün bədəni – qabırğalarından tutmuş dizlərinə kimi – göm-göy qancır idi. Uf, baxmaq belə qorxuludur. Sağ budundan hələ də qan sızırdı. Hər iki dizinin gözündən qan gəlirdi. Burası qəribə idi ki, ancaq qətiyyəən ağrı hiss eləməirdi, belə baxanda elə gəlirdi ki, adam ağrıdan aqlını itirməlidir.

– Şeylərin hardadır?

– Gi... girmə bura!

– Maraqlıdır, əgər sən çıxardıb vermirsənsə, mən sənənin paltarını necə qurudub təmizləyə bilərəm? Bir halda ki, qapının dalına qoymamısan, mən özüm girib götürməli olacağam.

– Yox, sən Allah! Sən Allah gəlmə! – O, dəhşətdən boğulurdu.
– Çəkil kənara, özüm qoyaram.

Qız inciyirmiş kimi qışqırdı:

– Gedirəm, gedirəm! Sən amma tez ol! Özün də orda bir saat oturma. Yoxsa, gəlib eləyənlər, nə deyərəm?

Sən yenə də boğuldu:

– Sənə, necə icazə vermirlər?

– Nəyə icazə vermirlər? Evdə tanış olmayan cavan oğlanları qəbul etməyə? Onları öz vannamda çimizdirməyə? Bir özün fikirləş. Bəyəm sənə icazə verirlər ki, öz vannanda tanış olmayan qızları qəbul edəsən?

Həqiqi sözümdü, qız onu vursaydı bundan yaxşıydı. Semin qorxusundan ürəyi lap dabanına düşdü, ordan da diyirlənib düz torpağa gömüldü.

– Sən gərək mənə evə gətirməyəydin... Sən nəyə görə...

– Keçmiş ola. Şeylərini bura ver. Tez ol. Sən ki, onları belə geyinə bilməzsən. Əvvəlcə mən onların hamısını qurudub təmizləməliyəm, odur ki, bəsdir səfehlədin.

Oğlan heç cür öz nəfəsiylə öhd edə bilmirdi. Dəhşətə bax də.

– Çıx get, sən Allah, – xahiş elədi.

– Getdim e, getdim.

O, bütün paltarını boğça kimi bürüb-büküb dəhlizə qolazladı, qapını açmağı ilə örtməyi bir oldu. Gözlərini elə bərk yummuşdu ki, sanki öz çılpalığını göz qapaqları ilə ört-basdır etmişdi. Qızınsa getmək heç aqlına da gəlmirdi. İlahi, iş bax də, biabırçılıqdır!

O, titrəyə-titrəyə qapıya söykəndi, var gücüylə çalısırdı ki, rahat nəfəs alsın, içindəki qorxuya qalib gəlsin, amma yenə də qapını

boşlayıb vannaya qayıtmağa özünü vadar edə bilmədi, baxmayaraq ki, vannanın dibindəki su sürətlə soyuyurdu. Bu nə iş idi o tutdu? İlahi, neylədi? İndi bax, əyninə geyinməyə heç nə yox idi. Onu özgə baxışlarından, yad gülüşündən heç nə qorumur. Hələ bir nəfər də olsun qız onu çılpaq görməyib, heç vaxt, bütün ömrü boyu, nə qədər ki, özünü xatırlayır.

– Nə isə, heç yuyunmağın qulağıma dəymir. Xörəyin artıq odun üstündədir. Çox qalsa xarab olacaq.

Lap anaya oxşayır.

– Axı, nə olub e, orda sənə? Özünü pis hiss edirsən, nədir?

– Yox.

– Səfehləmə, Sem.

Qızın orda nə dediyini o, güclə eşidirdi, – ürəyi elə bərk döyünür, utancaqlıq və pərtlilikdən gicgahları az qala partlayırdı.

Bədəni bütöv ət olmuşdu kimi, üzgün-üzgün qapıdan aralandı. Belə qəribə vəziyyətə düşmüşdü. Gör bu qızdan necə qorxurdu, di gəl heç adını da bilmirdi.

Su nə qədər az olsa da, tam soyumamışdı və Sem vannada əyləşib birtəhər yuyundu. Su əvvəlcə qandan qızardı, sonra palçıqdan saraldı, odur ki, o, bumbuz suyu ilə adamın dərisini çalib yandıran kranın altında yaxalandı və vannadan çıxanda onu təpədən-dırnağa titrətmə tutmuşdu – bilmək olmurdu ki, bunun səbəbi soyuqdur, ya qızla bir tavanın altında olmağı.

– Hazırdı, mələfəni ver! – Mümkün qədər aşağı çöküb qışqırdı. Dişləri cingildəyir, səsi yad adamın səsi kimi çıxırdı, sözlərsə elə bil mənasını itirmişdilər.

Qapı o saat açıldı, döşəməyə mələfə uçub düşdü və qapı yenə də cəld bağlandı.

SƏKKİZ

Sem ayaqlarını sürüyə-sürüyə dəhlizin sonuna getdi. Hiss edirdi ki, mətbəx ordadır. Yaş məhrəbanı belinə dolayıb bərk-bərk bağlamışdı. Zəiflikdən və xəcalətindən ayaqlarını güclə atırdı. Məhrəbanı batırmışdı – budur, qanlı dizinin və tamam yuyub apara bilmədiyini palçıq ləkəsi. İndi onun yenə də acığı tutacaq. Yenə də onu

ələ salmağa başlayacaq. Axı, niyə orda, kilsənin yanında yolunu kəsdi e, qız onun? İndi o artıq neçə mil burdan uzaqlarda idi, mətbəxin ağzında durub qapının dəstəyini əlinin sümükləri ağarana kimi sıxmaq əvəzinə, pilotənin hündəvərindəki kətilərdən asılmış öz əlçatmaz paltarına belə baxmazdı və onun tavadakı yağın iyisindən, tüstü və buxardan, qızın ağlasığmaz qonşuluğundan – bütün bu gördüyü, düşünüb dərk etdiyi şeylərdən başı gicəllənməzdi.

Qız əlində bıçaq, ya da yumurta qarışdırmaq üçün nəsə ayrı bir şey tutub durmuşdu. Onun yumşaqcana saçları örpək kimi üzünün hər iki yanından sallanmışdı və qıza baxanda onun içində hər şey qısılib sıxılırdı. O, özünü ələ ala bilmirdi, qorxusunu üstələyə bilmirdi, bu qorxu eyni zamanda həm də heyrət idi. Qız evdə elə incə, nazik, balaca idi ki, heç o qabaqkı əyni paltolu qıza oxşamırdı. Bəlkə o, doğrudan da elə lap körpəcə qızcıqazdır? Onda o, bəs nədən belə qorxub? Dəqiq demək olar ki, qızın hələ heç on yeddi yaşı yoxdur. Bəlkə, on dördüür yaşı, bəlkə də on altı? Bəlkə də lap çoxdur? Qızın gözləri diqqətlə, lap hərbi baxışda olduğu kimi, tərədən-dırnağa onu süzürdü, çılpaq ayaqlarından ta tərəsindəki yarıqurumuş, qarışıq saçlarına kimi və sonra yenə də aşağı. Elə bil ki, o, oğlanın bütün yara və çarıqlarını mələfənin altında görürdü, amma etinasız qalırdı, guya ki, oğlan çərçivəyə salınmış şəkil idi. İstəsən – asırsan, istəsən – çıxardırsan və bilmərrə unudursan. Semin canını yenə də qorxu bürüdü.

– Otur, – dedi qız.

Stol şam ağacından düzəldilmə idi, anasıgildə olduğu kimi tərtəmiz qaşınmışdı. İndi onun üstünə xırdaca, dördkünc süfrəvari bir şey salınmışdı və onun üstündə Semi qızardılmış çörək, süd qatılmış isti çayla dolu gil parç gözləyirdi. Mətbəx boğanaqdı, yarımqaranlıqdı və olduqca isti idi. Qalanmış sobanın alovu divara zəif işıq saçırdı. Sem isə titrəyir və heç cür qızısa bilmirdi, indi o, çiyininə atıb bu dünyadan gizlənmək, bürünmək mümkün olan isti bir adyaldan ötrü çox şey verərdi. Qızın isə bu, görünür ki, ağılına gəlmirdi.

– Ye, – dedi. – Hər şey stolun üstündədir. Hamısı sənindir. Soyutma yumurtanın əvəzinə hələ qayğanaq da olacaq. Düşündüm ki, qayğanaq sənə daha çox xoşuna gələr. Qzardılmış çörəklə.

O, qızın nə dediyini demək olar ki, eşitmirdi.

– Ye, Sem, – qız ona tərəf baxmadan dedi. – Başla. Kim-kim, amma sən yaxşıca yeməlisən, burası hal-əlbət belədir.

Amma Sem nədənsə yeyə bilmirdi. İştahası yox idi. Üşüyə-üşüyə büzüşüb çiyinlərini qısaaraq oturmağında davam edirdi, heysiz əlləri dizlərinin üstündə idi, indicə ağlayacaqdı. Özünü güclə saxlayırdı, var gücylə özünü, əsl oğul kimi, igid kimi göstərmək istəyirdi, lap tarix dərslərinəndəki polad əsəbli, damarlarından qan deyil əridilmiş polad axan qəhrəmanlar kimi, necə ağrı olur-olsun, necə təhqir olur-olsun özünə yaxın qoymayan igidlər kimi. Di gəl çiyinləri onu ələ verir, satqıncasına titrəyirdi. O, göz yaşlarını saxlamaq üçün göz qapaqlarını bərk-bərk sıxdı, amma yenə də onlar özləri axmağa başladı. Semin artıq əlacı yox idi.

İlahi! Təki ağlamayıdım. Axı mən onun yanında ağlaya bilməzdim!

Ancaq neyləyəsən!

Arzu elədiyi adyala bənzər nəşə yumşaq və isti bir şey onun başına endi, ancaq bu canlı şey idi, valehedici, gözəl bir canlı. Qız onun çiyinlərini qucaqlayıb, özünə sarı çevirdi və bərk-bərk sinəsinə sıxdı – bundan gözəl, etibarlı sığınacaq o, hələ ömründə görməmişdi. Elə nəvazişlə özünə sıxdı ki, lap anasından da artıq bir nəvazişlə.

Elə bir vaxt gəlib yetişir ki, Sem, analarımız daha bizim yanımızda olurlar. Onların yerinə başqaları gəlirlər.

Qız onun üzünü bərk-bərk döşünə sıxıb, qucaqlamışdı, elə bil onu nədənsə qoruyurdu; ehmalca yellədir və sözlə ifadə edilməyəcək bir zərifliklə yanaqlarını barmağı ilə sıgallayır, güclə eşidiləcək pıçıltı ilə qulağına deyirdi:

– Səni incidiblər, Sem? Kim incidib səni, Sem? Bədəninəndəki bu göynəmlər hardandır? Sən ki onları kilsənin altında almamısan, elə deyil? Əvvəl olub bu. Qoy mən səni ovundurum. Onda canın belə ağrımaz.

O, hiss elədi ki, qız saçlarından öpür.

– Eybi yoxdur Sem, eybi yoxdur. Hər şey yaxşı olacaq. Mən daha səni ələ salmayacağam.

Və o, qıza elə qısıldı ki, hələ ömründə heç kimə belə qısılmamışdı. Elə bil ki, on dörd il, dörd ay, doqquz günlük çətin bir səfərdən sonra o, nəhayət doğma yurduna, ocağına gəlib çatmışdı.

DOQQUZ

Qız qətiyyətlə ondan aralandı.

– Sem, – dedi və bu zaman səsi demək olar ki, ciddi səsləndi.

Aralandı, amma onun qüruruna toxunmadı, elə bil ki, indi aralanmaq lazımdı, dünya belədi, hər şeydən gərək bir az dadasan, qaçıb ki gedəsi deyil və ürəyin istəsə bir də cəhd edərsən.

Sem onu belə başa düşdü. Elə bil ki, o, səslə-küylü otaqda pıçıltı eşitdi – təxminən elə bir səviyyədə pıçıltı ki, düz və yaxud əksinə başa düşdüyünü anlaya bilmirsən.

– Sem, – dedi qız. – Yemək havayı deyil.

Bax bunu o, qızdan qətiyyətlə gözləməirdi. Gərək hələ bir bunu da deyəydi ki, on yumurta bir şilling edir, bayrağın rəngləri – qırmızı, ağ, göydür və sair. Belə hesab etmək olardı ki, qız dünən təsadüfən onun yanına gələn və indi qapı dalında gizlənən hansısa başqa bir oğlana müraciət edir. Məəttəl qalmış, oturduğu yerdəcə qurumuşdu, başa düşməyə çalışırdı ki, görsün bütün bunlar həqiqətən də öz başına gəlib, yoxsa hansısa bir kitabdan oxuyub.

Amma burası da vardı ki, bütün bunları götürüb hansısa fantaziya sahəsinə aid etmək olmazdı. Bu işlər onun başına gəlmişdi. Buna nə deyəsən! Bu kiminsə ona danışdığı nağıl deyildi. Özü orda olmuşdu. Bütün bu hadisələr onunla olmuşdu. Onu əsl həqiqi, canlı bir qız, arzularla, xəyalda olduğu kimi zərif və həqiqətdəki kimi möhkəm bir qız qucaqlamışdı. Elə qucaqlamışdı ki, sanki bütöv bir il oturub ancaq onun gəlməyini gözləmişdi. Bax, buna deyərəm hə! Gözəl, qəribə bir qız, o bütün yeni il bayramlarına dəyər. Ona qısılmaq – göylərə pərvazlanmaq kimi bir şeydir. Vallah! Elə bil quş qanadında göyə qalxmısan. Onların, sənin qanadlarının necə şappıldadığını eşidirsən, taxtapuşlardan, qüllələrdən, buludlardan yuxarıda? Uf? Sanki hər şey əriyib, möhkəm, sərt heç nə yoxdur və yıxılısan, daha əzilib eləməzsən. Hər şey necə də dəyişib! Qızın özü də gör necə dəyişib!

– Sem, di başla, çörəyini ye.

O, qızı bütün bu sirr pərdəsi, arzu, xəyal, qanad və bulud arasından yaxşı görmək üçün ona diqqətlə baxdı, bu qəribə sözləri onunla uyarlaşdırmaq istədi.

Səhər yeməyi?

– Sən nə qəribəsən, – dedi, o müdrik bayquş kimi başını yellədir, hansı sözü dilə gətirməli olduğunu sövq-təbii hiss edirdi, baxmayaraq ki, nə qədər xatirindədir, bunu ona heç kim öyrətməyib, dünyada heç kim; və qız gülümsündü.

O nə qədər çox baxırdısa qız bir o qədər də onun gözündə ucalırdı, elə bil ki, o bu axır milyon ili gündən-günə gözəlləşməklə məşğul olmuşdu ancaq.

Yox, doğrudan da. Zarafatsız.

– Sənin neçə yaşın var, hə?

Bax, elə beləcə də soruşdu, elə bil heç qorxub-eləməirdi də.

Qız başını buladı:

– Az deyil, Sem.

– Əgər sən mənim qızım olsan, mən bilməliyəm, ya yox. Yoxsa bu düz olmaz.

– Düz olar. Xanımlar öz yaşlarını demirlər.

– Bax ha, – sən dəyişib başqalaşdın.

– Necə başqalaşdım?

O, bunu qıza izah edə bilmədi. Deyə bilmədi ki, bir an qabaq qız çox dəhşətli idi. O, yenə də xəcalət çəkdi, qəfil özünü çılpaq kimi hiss etdi, baxmayaraq ki, əgər dərindən fikir versən, məhrəbaya bürünmək – elə birbaşa bir top parçadan xeyli uzunluqda parçaya bürünmək kimi bir şeydir.

– Di başla də, Sem, ye. Çay-çörək soyuyur, yeməyi çölə ha atası deyiləm. Qayğanaq da tavada qalsa yanacaq.

– Adın nədir?

– Roz.

Qız plitənin yanına necə getməyinə göz qoydu. Roza qətiyyənlə oxşamır. Səfeh işdir, bundan Roz olar – bu təxminən ona bənzər ki, Sem özünün adı ola-ola, götürüb kimisə adlandırarsan. Rozun bu saat on üç yaş vardı və hər dəfə o, Rozun əlini öz əlində bir az çox saxlayanda qız büzüşüb bir tikə olurdu utandığından. Onunla yanaşı durmaq Rozun xoşuna gəlirdi, biləndə ki, qorxulu bir şey yoxdur, qız ondan bir addım da kənara çəkilmirdi, bax amma əgər o, ağzını açıb bircə kəlmə şirin söz desəydi, əlbəəl qaçıb gedirdi.

– Sən başqalaşdın, – bu sözü təkrar elədnə səsində şübhə vardı.

– Yox, Sem, heç bir qram da dəyişməmişəm. Sənin qayğanağın... Ah Sem, indi o lap gön kimidir. Ta özün bil, indi beləsinə yeyə-

cəksən. Di başla. Ömründə belə şey heç ağıma da gəlməz, yuxuma da girməzdi.

Qız ondan bir az aralı kətilin üstündə yanpörtü əyləşdi (o vaxt Rozun velosipedin rəmasında əyləşdiyi kimi) və yalın ayağını kətilin ayaqlarını aşağıdan birləşdirən taxtaya keçirdi. Hə, o lap Rozun özü kimi şuxdur. Bəlkə də bu Roz elə həqiqətən də balet ulduzudur? Bu dünyada ondan gözəl heç nə yoxdur. Hər halda o, rast gəlməyib, görməyib. O, necə də zərifdir, nazikdir, necə gözəl sifəti var, elə bil onu yüz il bundan qabaq kilsə tavanında rəssam nəqş edib buludlar arasında, mələklər əhatəsində. Əynindəki paltar yəndəmsizdi, sonralar heç rəngini də xatırlaya bilmədi – palıdımı rəngdə idi, ya bozdu, – amma bu onu ancaq daha da gözəlləşdirirdi. Baxdıqca anbaan daha gözəl.

Ah, Sem, doğrudanmı bu sənin qızıdır? Bu beləmi olur? Qəfil sənənin qızın peyda olur və bütün qalanları öz əhəmiyyətini itirir. Hətta indi evə qayıdıb ana və Linçlə hər şeyi yoluna qoymaq olar. Əməlli-başlı. Sonrasa hər gün onunla görüşmək olar. Hə, bax də, indi də qız azarına tutuldun. Qəfil açılmış yay kimi qabağına belə bir qız çıxır və hər şeyi unudursan... Ürəyi elə indi də bərk döyünür, ancaq bu ayrı döyünməkdir. Orda vanna otağının arxasındakı qorxudan əmələ gələn döyüntüdən deyil bu. Qəribə dəyişiklikdir. Dönüş buna deyərəm!

O, gözləyirdi ki, qız yenə ona yaxınlaşacaq və yenə də üzünü qızın sinəsinə sıxacaq. Doğrudan da əgər qız da onun keçirdiyi hissləri keçirirsə, başqa cür necə ola bilər? Ancaq qız kətilin bir kənarında oturaraq saçlarının xəfif pərdəsi dalında gizlənib çay içməyində davam edirdi. Yaxınlaşmırdı, amma qaçmırdı da. Burdaca, yaxında idi.

Ah, Sem...

Gözü qızın ona hazırladığı yeməyə ilişdi və aclıq yenə də özünü göstərdi, hiss etdi ki, bərk acıb və yeməyi acgözlüklə ağzına təpib başını qaldıranda gördü ki, qız gülümsünür. Əgər qayğanaq gön kimi olmuşdusa da, o, bunu hiss etmədi. Əgər hər şey soyumuşdusa, bunun ona heç bir təfəvütü yoxdu. Aclıq onu stolun üstünə düzölmüş hər şeyi məhv etməyə təhrik edirdi, qidanın hardan və necə olması onu maraqlandırmırdı, tək tez qurtarsın. Görəsən, qız onda onu öpəcəkmidi? Görəsən, o da qızın çiyinlərini qucaqlayıb saçından öpə bilərmidi?.. O, kətildə əyləşib, əlində ağ fincan var; nazik, gözəl bir əl.

Barmağında qızıl parıldayır. Bu qızıda nəşə var, bayaqdan bəri onun diqqətindən qaçan bir şey – onun forması və qəfil bərq vurub parladığı yer.

Onun barmağındakı – qızıl nişan üzüyüdür!

O, gözlərinə inanmadan baxırdı, içərisindəşə, nəfəsini tıncıxdıran kəskin bir ağrıdan hər şey elə bil, bükülüb-bürmələnilib bir tikə olurdu.

“O, ərdədir, ərdədir”. – Səssizcə təkrar edə-edə bu sözləri o, dönə-dönə öz-özünə deyirdi.

Və xəyalındakı saraylar qəfil tar-mar oldu... Xəyalındakı səmavi kaşanələr yerlə-yeksan oldu. Sanki onu özü edən, özünə qaytaran ilahi qığılcım söndü. Tək bircə cismi qaldı, cismi üçünsə insan sifətini saxlamaq və ya daşa çönmək fərqsizdi.

Qız ona göz qoyurdu. Gözlərində nəşə dəyişdi. Orda həyəcan göründü, kölgələr süründü.

– Sem, – dedi.

– Sən ərdəsən...

Qızın ayağı kətilin taxtasından sürüşdü. Qəribə, hətta pəjmürdə görkəmi vardı. Səsi sərt, demək olar ki, acıqlı idi:

– Məgər mən demişdim ki, ərsizəm? Nə olsun ki, ərim var?

– Sən ərdəsən...

– Sənin nə borcuna ərdəyəm, ya yox?

Ağrı daha da dözülməz oldu.

– Sən mənim saçlarımı öpdün...

Qız başını silkələdi, ağappaq dişləri göründü.

– Sem, mənim ərdə olmağımla sənin saçlarını öpməyim arasında nə əlaqə var?

Oğlan başını aşağı salladı.

Qız onun paltarlarının qurumuş palçığını çırpı-çırpı paltarların yerini dəyişdi, kətilləri plitəyə daha da yaxın çəkdi.

– Sən ədalətsizsən, Sem. Bunun sənə dəxli yoxdur. Mən istəyirdim ki, sənə yaxşı olsun. Sən özünü bədbəxt və tənha hiss eləməyəsən.

– Axı, sən ərdəsən...

– Mən əlimi gizləməirdim. – İndi qız da tənginəfəs olmuşdu. – Əlim həmişə göz qabağında idi. Sən üzüyü görməli idin. Mən onu səndən gizləməirdim, Sem. Qulaq as, belə tezliklə vurulurlar. Adam

hər qabağına çıxanı sevməz. Tanımadığın adamları isə ta bayaq. Sən hələ balaca uşaqsan. Mən sənənin telindən öpdüm. Bəli, öpdüm. Səni toxtatmaq üçün. İstənilən bir qadın, əgər o, daşdan yonulmayıbsa, mənim kimi edərdi.

O, hönküdü, amma gözündən yaş gəlmədi.

– Sən oyun çıxarırdın, mən bilirəm. Məni ələ salırdın.

– Düz deyil, Sem.

– Yox, düzdür, düzdür. Öpüş də. Xeyirxahlıq da. Bütün bu nəvazişli sözlər də. Bütün bunlar sənənin üçün oyun idi.

– Mənimçün oyun deyildi bunlar, Sem, elə indi də oyun deyil. Mənə elə gəlir ki, sən başa düşürsən. Sadəcə olaraq iki insan rastlaşıb və bir-birlərinə yaxşı yanaşıblar. Bir qədər bir-birlərini toxtadıblar, isidiblər. Mən sənə heç bir pislik eləməmişəm, elə sən də. Biz sadəcə olaraq öz hərəkətimizdən bir damcı bir-birimizə bağışlamışıq. Əgər bu da qadağandırsa, onda ümumiyyətlə yanaşmağın nə mənası?

– Mən elə bilirdim ki, sən mənim qızım olacaqsan.

Qız əsəbiliklə, sərt bir hərəkətlə üzünü arxasında minlərlə boş şüşə ilə dolu nəm, boz həyəət görünən pəncərəyə sarı çevirdi.

– Mən səndən çox böyüyəm, Sem. Sən ki bunu bilməliydin. Mənim heç ağıma da gəlməzdi ki, sən bilmirsən. Ancaq sən cənlərə dəyən oğlansan. Gözəlsən. Səni toxtatmaq mənə xoş idi. Sənə də xoş gəldi. Mən ki səni əzizləyən ilk qız deyiləm...

Qız ona sarı qanrıldı.

– Necə, Sem... Doğrudanmı birinciyəm? Cavab verməyə söz yox idi. Dünyanın axırı yetişmişdi.

Qız onun yanına qayıtdı, lap yaxınlaşdı, ancaq o, geri çəkildi, lap o vaxt on yaş olanda Rozun yamacda elədiyini kimi, büzüdü.

– Sem, olub-keçmiş yaxşı işləri korlama. Çirkəbə çevirmə. Sən dedin ki, on altı yaşın var. Yoxsa, on beşdir?.. Ya on dördür lap?.. Cəmi on dörd yaş...

Qız əlini yüngülcə onun telinə çəkdi.

– Geri dur.

– Sənənin xətrinə dəyiblər, Sem. Sən dalaşmısan və mən də sənənin tərəfini saxlamışam. Bütün bu çapıq və yaralar. Qadın heç vaxt yaralı kişiyyə biganə baxa bilmir. Mən sənənin xeyrinə iş tutmaq istəyirdim. Sən ki, başa düşürsən?

Ancaq o, başa düşmürdü.

– Qoy mən sənə qulluq edim. Yaralarını sarıyım.

– Şeylərimi qaytar. Getmək istəyirəm. İndi o, lap böyük qadına oxşayırdı. Zarafatsız. Onun lap hətta iyirmi yaşı ola bilərdi. Ayıb olsun sənə, Sem! İyirmi yaş və özü də ərli qadın! Bu ona bənzəyir ki, bu günün hansı gün olduğunu, ya da iki dəfə iki dörd elədiyini unudasan. Anlamadınmı ki, o, artıq qocadır!

Qız köksünü ötürdü:

– Şeylərin odur, ordadır. Çəkmələrin ocağın altında quruyur. Ah, Sem...

Qız başını bulayıb otaqdan çıxdı. Onun saçları, əvvəl olduğu kimi gedə-gedə gül açırdı, ancaq bu indi onun ürəyini bulandırırdı. Qapı tappıldadı – qız yalın ayaq arxa həyəətə çıxdı.

ON

Sem əlini pul olan cibinə atana kimi artıq yarım miləcən yol getmişdi. Düzü, elə bundan əvvəl də narahatlıq hiss etmişdi: pullar buduna nəsə çox yumşaq dəyirdilər. Cingildəməyə bərk cingildəyirdilər, ancaq bundan bərk cingildəyə bilərdilər.

İndi hara getdiyini bir Allah bilirdi. Bunun heç elə də böyük əhəmiyyəti yoxdu. Büdrəyə-büdrəyə eşiyə atıldı, büdrəyə-büdrəyə küçəyə qaçdı və yarıqurumuş paltarla dolaşa-dolaşa doqqazın yüz yardığında hələ də düymələrini bağlayıb qurtarmamışdı. O, ağlayır, söyürdü və hər şeydən pis olanı bu idi ki, özünü ən sonuncu axmaq kimi hiss edirdi. Gör necə də maymaq hərifdir! Qəribədi, niyə indiyə kimi adamlar onu cüce yerinə qəbul etmirlər.

Dəmiryol bax, orda olmalıdı, iki mil şimalda, elə o da bayaqdan həmin səmtə getməyə çalışır. Onu həyəcanlandıran burası idi ki, qarşısına əməlli-başlı yol çıxmırdı, eləcə cığırılar idi rastına gələn, bunlarasa bel bağlamaq qorxulu idi. Ətrafda ara-sıra kol qarışıq, meyvə ağacları ucalırdı. Bu çılpaq və don vurmuş ağaclar qərbdən-şərqə sıra-sıra uzanıb gedirdi. Belə pis havada bağda heç kim işləmirdi. Çox soyuq idi. Havada buz nəfəsi duyulurdu və göy üzünün qaranlığına başı çıxan adamın gözü ilə baxanda hiss etmək olurdu ki, möhkəm qar yağacaq. Ancaq Sem hələ ömründə qarın nə olduğunu görməmişdi və bunu indi də eləmək fikrində deyildi. Yoxsa,

bu köhnə melodramdan yazıq yetimin evdən qovulduğu sahəyə həddindən artıq oxşayırdı. Ürəyində bütün bunların ciddi olmadığını bilirsən, amma elə ki, başqalarının ardınca sən də gülməyə başlayırsan, o saat beyninə belə fikirlər gəlməyə başlayır ki, əgər bütün bunlar həqiqətən də baş versəydi, necə dəhşət olardı.

Narahat olub huyuxlanmış Sem əlini cibinə atıb pullarını yoxladı. Çıxartdı – ovcunda bir pennilik dörd dəmir pul, iki dılğır yarım pennilik və üç pennilik iki sikkə vardı.

Ağzını ayırıb, gözlərini onlara nə qədər bərəltsə də, bütün bunlar iki şilling, altı pens eləmir. İstəyirsən, lap göyə çıx. Onun mədəsinin yerləşməli olduğu o dibsiz çuxura bir qorxu dalğası həmlə elədi.

Yola çıxdığı pulun heç yarısı da yoxudu. Soruşan gərəkdir, on bir penslə hara kimi getmək olar? Hara? Şəhərin mərkəzinə kimi və geri? Elektrik qatari ilə xəttin axırına kimi? Bu ona nə verəcək? Belə bir məsafəni elə o özü bir neçə saata piyada qət edə bilər. Ən çoxu bir günə. Linç, polis, əşşi, kim istəsən onu o saat qovub tutar. Heç qaçmağa dəyməzmiş.

Hə, burası düzdür: velosipedsiz sən – heç nədən. Velosipedin olanda, hətta pulunu itirsən belə, bu hələ dünyanın axırı demək deyil. Otur yəhərə, pedalları fırla və get. Velosipedsizə ilişib qalırısan. İlbizə çevrilirsən.

Ancaq oğlan uşağı hərəkət etməlidir.

“Əgər yıxılmınsansa, Sem, – atası, xüsusilə son vaxtlar tez-tez deyərdi, – hesab elə ki, oyundan çıxmısan. Kim ki tənbellik eləmir, yola tirtap düşmüş səni təpikləmək istəyir. Burda qəfil dikəlmək daha çətin məsələdir”.

O, tələsik ciblərini gəzir, orda olan nə vadısa, çıxardırdı: əzilib-bürüşmüş kağız parçaları, ciyə parçası, karandaş qırığı, cib bıçağı, nəm tük qomları, palçıq. Qalan pulları yumruğunun içində bərk-bərk sıxıb gedir, qaçırdı; qorxu və qəzəb onu bürümüşdü, kor-koranə, sürətlə irəli cumurdu. Ancaq çox uzağa qaçmalı idi. Hətta ürəyi haqq qəzəbinə tutuşsa da. Onun qarısına cumub yumruqlamaq, bütün dünyaya bağırmaqçün: “Mənlun oğru! Pullarımı ver! Mən ki, səndən heç nə xahiş etməmişdim! Xahiş etməmişdim! Sənin, mənim xahişim olmadan gördüyün işlərə görə pulumun üstündən götürməyə ixtiyarın yoxdur”.

Yox, indi o, belə qaçısa davam gətirə bilməz. Sem heysiz, kö-tüyün üstünə çökdü. Kötük elə yaş idi ki, ona elə gəldi ki, gölmə-çənin içində oturdu. Ancaq o, oturduğunda davam edirdi, gözləyirdi ki, ürək bulantısı keçib getsin, səngisin.

Uzaqda, yolun qırağında artıq qızın evi görünürdü, ora ömründə qayıtmaq istəməzdi. Nəse xoşagəlməz bir duyğu vardı onda, bu ona bənzəyir ki, nəse yaxşı bir şeyin baş verməsini gözləyəsən, əvəzində pis alına. Bütün bunlarda nəse düzgün olmayan bir şey vardı. Həyətdə qalanmış o boş şüşələr. Görünür, bu “Dep” onunla məşğul olmuş ki, boş şüşələr alıb-satırmış. Öz arabasıyla bununçün getmiş imiş o. “Bu-tul-ka! Bu-tul-ka!” Gecələrsə evə qayıdıb gəlir və onun ara-basında halların zənciri kimi şüşələr cingildəyib səs salır.

Boş şüşələr – iyrənc məsələ idi. Onların ardınca gələn hər şey iyrənc idi: sərxoşluq, ayaq üstə güclə duran kişilər; o, içmiş adam-lardan çəkinirdi, onların bacasından çıxıb küləkdə yayılan tüstü də ona pis təsir bağışlayırdı. İçindən xörək yediyi boşqablar, çay içdiyi parç haqqında fikirlər də eləcə xoşagəlməzdi: onlar stolun üstündə atılıb qalır, soyuyurlar və nazik piy pərdəsinə tutulurlar.

Ürəyi bulandı. Yox, buna imkan vermək olmazdı. O, dünyanın ən baha qayğanağını geri qaytarmağı özünə rəva bilməzdi. Heyf, adamın lap ağlamağı gəlir. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, qiy-mətli qayğanaq hər halda özünü bayıra təpməli oldu və bunu elə elədi ki, az qaldı gədənin astarını üzünə çevirsin.

Belə olan təqdirdə fərqi nə idi?

Elə hallar var ki, onları uğursuz hesab etmək olar. Nə vaxt o vaxtdı, nə yer o yerdı. Və bütün işarələr də başqa səmti göstərir. Belə olan yerdə aradan çıxmaq lazımdır, lap velosiped olmasa da. Qoy lap piyada olsun. Hətta ilbiz belə yolu sürünüb keçir, ancaq sadəcə olaraq uzağa sürünmək lazımdır.

ON BİR

Dəmiryol kassasının arxasındakı adam həbsxana barmaqlığı da-lındakı dustağa oxşayırdı. Yəqin hansısa bir mədəni fırılğa görəse düşmüşdü – adi oğruya bənzəmirdi. Tək-tük qumrovu olan, ucları aşağı, qum rəngli bıqları, sağanaqsız eynəyi vardı. Eynək burnunun üstündə oturmuşdu, beləsinə pensne deyirlər. Qəribədir. Sem onun

gözünə necə görünür? Yəqin ki, elə beləcə: həbsxana barmaqlığı arxasında oğlan uşağı?

Sem sakitcə, elə sakitcə ki, bir nəfər canlı belə eşidə bilməyəcək tərzdə xəbər aldı.

– Səkkiz pensə nə qədər uzağa getmək olar?

Bıçlı adam:

– Hündürdən danış, – dedi, – səsini artır, oğlan.

– Səkkiz pensə, – Sem təkrar etdi, – nə qədər uzağa getmək olar?

– Deyək ki, təmtəraqlı dünyaətrafı səyahətə bu bəs eləməz, hər halda. Niyə soruşursan ki?

– Ona görə ki, bilmək istəyirəm.

Ona görə ki, bilmək istəyir. Bu bət-bənizi qaçmış, yorğun və sim kimi gərilmiş oğlan bilmək istəyir. Hələ dünən məktəbə qaçan bu cür oğlanlar üçün indi çətin vaxtlardır. Onlara göz qoymaq kassirin yeganə əyləncəsidir – ələlxüsus stansiya rəisinin olmadığı, yaxud soyuqdəyməyə-zada tutulduğu, ya da eləcə idman xəbərlərinə qulaq asmaqla məşğul olduğu vaxtlar. Bəlkə də heç əyləncəsi deyil. İndi üstündən bir belə illər ötəndən sonra bunu demək çətinidir. Belə bir adamın bilet kassasında oturması özü haqda çox da parlaq xatirə qoya bilməz.

Kassadakı adam:

– Hər şey ondan asılıdır ki, – dedi, – hansı istiqamətdə getmək istəyirsən, qayıtmaq fikrin varmı və haçan, özünü neçə yaşında hesab edirsən. Əgər yaşın on dördədən azdırsa, iki dəfə çox uzağa gedə bilərsən.

– On üç yaşım var.

– Hm, əgər sən on üç yaşın varsa, onda mən mən deyiləm, mənim Regina xalamınsa doxsan üç yaşı var.

– Mən artıq on iki yaşımndan çıxmışam.

– Mən bununla razılaşımağa hazırım. Mənimdə artıq, Allah sənə şükür, yaşım on ikidən çoxdur, amma əgər sən təkid edirsənsə ki, on üç yaşın var, onda bu sənin vicdanının işidir, mənim yox.

– Mənim on bir pensim vardı, ancaq üçünü ətli pirojkiyə xərc-ləməli oldum. – O, demək istədi ki, qabaqca onun bütöv iki şilling altı pensi vardı, ancaq onları qız götürdü, amma fikrini dəyişdi:

– Mənim ürəyim bulandı.

- Pirojkidən? Onlarla gərək həmişə ehtiyatlı olasan, oğlan.
- Yox, ser.
- Sən demək istəyirsən ki, pirojkini yeməzdən qabaq ürəyin bulandı?
- Bəli, ser.
- İndi bildim, – dedi, – sən niyə belə sir-sifətdən çıxmısan, üzündə bir qaşiq qanın qalmayıb. Hm... yaxşı, hara getməlisən? Ölkənin içərilərinə, dənizə sarı, ya da bəlkə Timbuktu körfəzinə?
- Sən başını aşağı saldı:
- Mənə uzağa lazımdır. Mümkün qədər daha çox uzağa.
- Sən yenə başını qaldırdı. Bir cüt diqqətli, solğun mavi göz ona baxırdı.
- Sən yaxşı-yaxşı düşünməsənmi hər şeyi?
- Bəli, ser.
- Necə lazımdır götür-qoy eləmişən? – Əlini başına toxundurdu. – Burda, bu yuxarı mərtəbədə.
- Bəli, ser.
- Əgər sənin on üç yaşın varsa, müstəqil ora-bura getmək üçün hələ çox cavansan. Buna qanun icazə vermir, özü də çox düzgün eləyir. Sən hələ məktəbə getməlisən. Bax əgər məktəb müvəkkilinin əlinə düşsən, qanın getdi. Bəs anan nə deyər? Yox, əgər on dörd yaşın varsa, güman ki, sənə toxunmazlar.
- On dörd yaşım olsa belə uzağa gedə bilmərəm.
- Doğrudur. Ancaq, bəlkə sənin bu gün on üç yaşın var, sabahsa on dörd olacaq?
- Bəli, ser.
- Belə güman edirəm ki, sən dəniz sahilindən gen gəzməlisən. Sən orda böyük şəhərin aldadıcı şirinliklərinə uya bilərsən və hər şey bununla qurtarar ki, taxtabitili, iyli-qoxulu fəhlə yataqxanalarının sakinlərindən biri olarsan, ya da pis dəstəyə qoşulub həbsxanaya düşərsən. Böyük şəhər evdən qaçmış oğlan uşağı üçün əlverişli yer deyil. Onun üçün hər yerdə çətin olacaq. Dünyada o qədər axmaq adamlar var ki.
- Mən demədim ki, evdən qaçmışam.
- Sən demədin. Mən sadəcə olaraq şeylərin təsəvvür etdiyim vəziyyəti haqda, aqlım kəsən cür fikir yürüdürəm, filosofluq edirəm. Sən, misalçün, Qıy Dərəsinə kimi gedə bilərdin.

- Bu ki lap yaxındır.
- Bu gün burdan bir dənə də olsun qatar ordan uzağa getmir. Sən heç orda olmusan?
- Xeyr.
- Demək, əsl getmək vaxtıdır. Sən orda buxarda işləyən dar dəmiryolu qatarına öyləşib aşırımı keçə bilərsən, ordan isə Kipslend başlayır. Mənim şəxsən həmişə Kipslenddən xoşum gəlib. Mənzərəsi də yaxşıdır, necə deyərlər, səslənməsi də. Yaxşı sözdür. Sən necə bilirsən, oğlan?
- Mən bu haqda heç vaxt düşünməmişəm, ser.
- Əgər böyük yollardan çıxmasan, gözəl yerdir. Tərtəmiz kəndli yeməyi, demək olar ki, birbaşa torpaqdan çıxır. Çoxluca südü, qaymağı var. Hə, necədir səninçün?
- Demək olar ki, pis deyil, ser.
- Ancaq, əvvəlcə dağlar çıxacaq yoluna, orda isə ilin bu vaxtı soyuq olur. Qar da yağa bilər. Bu gün, deyilənlərə görə, orda qar yağır. Açıq havada çox soyuq olur. Bu gün heç burda da isti deyil. Odur ki, açıq havada yatmağı belə ağılna gətirmə. Hökmən özünə sığınacaq tap. Nə olur-olsun ağac koğuşlarına, suvarma borularına girib yatma. Belə səfeh iş tutma. Yolda gecələmək üçün işıqlı ikən dayanacaq seç, baxmağa, yataq yeri müəyyənləşdirməyə imkanın olsun.
- Mənim xalam var.
- Sizin hamınızın xalası var. Sənin ki harda yaşayır?
- Murreyin yuxarılarında, ser. Yeni Cənubi Uelsdə. Orda soyuq deyil.
- Nahaq belə düşünürsən, oğlan. Orda, dəniz sahilindən aralı düzəngahda ilin bu vaxtı göyüzü büllur kimi olur və elə şaxtalar düşür ki, beləsini sən ömründə görməmişən, adamın burnu qopub düşür. Özü də sən səkkiz pensə belə uzağa gedə bilməzsən. Hətta bileti məndən alsan belə, – sözünün bu yerini səsini alçaldıb dedi. – Xalanın famili necədir? And içirəm ki, bilmirsən. Yox, oğlan, Murrey – yaramaz. Çox uzaqdır. Azmı iş çıxı bilər yolda. Orda indi yaşayış ağır, vəziyyət çətindir. Min mil ətrafda bir nəfər də olsun canlıya rast gəlməzsən. Aləm bir-birinə qarışıb, hamı müflis olub. Orda sən axırın onunla qurtarar ki, unudulmuş bir yol qırağındakı qanovdan bir gün heysiz cəsədini taparlar, şübhəsiz ki, əlbəttə,

toxumla, cürbəcür bitki gövdəsi, köküylə başını gırləməyə öyrəşsən başqa məsələ, amma onu da deyim ki, mən hələ eşitməmişəm ki, ağ uşaqların mal-qara yemiylə dolanmağa fərasətləri çatsın. Deyirəm, biz, gör nə edək. Öz səkkiz pensini üstündə saxla və gələcəkdə onlardan ayrılma. Qatar gələndə platformanın qurtaraçağında sənə görüşərik.

– Bəs bilet?

– Səfeh olma, mən fikrimi dəyişirəm. Əgər yaşamaq istəyirsənsə, ağılın iti işləməlidir. Yoxsa, səni bu qatara mindirməklə mən sənə pislik eləmiş olaram.

Sən baqaj vaqonunda üçaylıq cücələrlə dolu qəfəsin üstündə oturub konduktorla bir gedirdi.

Konduktor gah fit çalır, gah bayrağını yellədir, gah da qapını çırpıb deyirdi:

– Bu Modan, onun tapdığı uşaqlardan olmaz. Heç denən ömründə bir dəfə onlardan qatara minmək haqqı alıbmı? İstəyirsən heç bu dayanacaqda saxlama. Görünür, ekspresi Tanstolla kimi buraxmalı olacağıq. Bura bax, qulaq as görüm, adın nədir sənin?

– Bob.

– Hə, gör nə deyirəm, Bob. Soruşub-eləyən olsa, bu cücələr səninkidir, bildinmi? Sən onları müşayiət edirsən. Çünki onlar xüsusi cinsdirlər. Onlar tək gedə bilməzlər, darıxıb-eləyərlər.

– Nə xüsusi cinsbəzlikdir?

– Toyuq sənindir, sən bilərsən. Məndən niyə xəbər alırsan? O ki qaldı nəzarətçiyə, gəlsə, qatardan düş, bildin? Yoxsa, hər ikimizin qanı gedər. Mən sənə xəbər eləyəyəm. Mən onları tez tanıyıram. Hə, o saat aradan çıxarsan. Anladınmı?

– Bəli, ser.

– Çay içmək istəsən, mənim termosumdan süzərsən. Amma bax ha, yerə tökmə hədəf. Çay yerə tökmək üçün deyil. Süzən kimi iç. Olmaz bu Modan, onun biletsiz sənişinlərindən. Axır bir gün qovacaqlar onu. Bir səhər yuxudan oyanıb görəcek ki, işsiz qalıb.

– O, mən bilən yaxşı adamdır. Elə sizin özünüz də.

– Dəmiryolu idarəsində səninlə çətin ki, razılaşarlar.

Sən, baxmayaraq ki, skamyada da otura bilərdi, cücəylə dolu qəfəsin üstündə əyləşmişdi və öz içərisində rahatlıq, isti, bir də qeyri-müəyyənlik hiss edirdi. O, razı idi hər şeydən. Bu an heç bir

dərünü duyğu onu narahat etmirdi. O, sadəcə olaraq oturmuşdu və sadəcə gülümsünürdü, taleyin vurduğu zərbələrdən dincini alırdı, deyəsən, zərbələr bir az ara vermişdi.

Yetkin qız olan Rozla bağlı, ümumiyyətlə o qadına aid xatirələr onun ovqatını yüngülcə təlx etməkdə davam edirdi. Ancaq konduktor ki, qız barədə heç nə bilmirdi. Heç kim bilmirdi. Qəzetlər haqqında, yola səpələnmiş qəzetlər barədə heç kim xəbərdar deyildi. İki şillinq, altı pens haqda da. Evə dönməmək qərarı barədə də. Konduktor, düzdür, Semə diqqətlə baxırdı, ancaq o, heç kimə heç nə deməz, çünki özü də qanunu pozub. Dəmiryol kassasındakı biletsatan da, yekə qız olan Roz da pozub qaydanı. Heç kimin heç nədən xəbəri olmaz, şübhəsiz ki, Sem dilini qarnına qoysa. Düzdür, Sem üçün bu asan iş deyil. Hətta çox çətindir. Sem haqqında camaatın bildiyi şeylər ilk əvvəl onun özündən çıxardı həmişə. Başqalarının sözünü gəzdirən deyildi, öz sözü isə ağzında durmazdı. Ancaq bu gün o, susacaq.

Konduktor:

– Bu göynəmləri, “fənərləri” hardan almısan? – Xəbər aldı.

Ancaq Sem isə eşitmir, təkcə ağırlaşmış başını məyusluqla yellədir ki, ondan əl çəksinlər. Nəzarətçilər, yanı uşaq arabalı arvadlar yox idi və heç kəs onun burda nə iş tutması ilə maraqlanmırdı. Baqaj vaqonu altındakı təkərlər keçdikləri milləri say-saya, səs salıb taqqıldayırdı. O, özünü yaxşı hiss edirdi. Sakitlikdi.

Yumulu göz qapaqları ardından Sem ritmik zərbələr duyurdu. Sanki uşaq yürüyü yürünərək döşəməni taqqıldadırdı.

Yürükdə yatan bu oğlan uşağı kimdir? Taxta döşəmə üzərində yüngülcə yürünən taxta yürükdəki?

O, ora baxdı – elə bil Semin özüdür ki var.

Vallah, düz sözümdü!

– Yaxşı uşaqdır, düzdürmü?

– Çox gözəldir, – dedi Sem. – Dünyada heç vaxt hələ belə gözəl uşaq olmayıb.

– Olub, Sem.

– O vaxt ki, sən yaxınlıqda olmamısan. Hardan bilirsən?

– Bilirəm də. Mən sənin haqqında, Sem Klemens, hər şeyi, hər şeyi bilirəm.

– Əzizim, mən heç vaxt inana bilmərəm ki, o, bizimkidir.

– Sənsə inan, – dedi qız. – Yaxşısı budur, inan.

Qızın başı onun göy hərbi kitelinə söykəndi. Yanaqları qolları səviyyəsində idi. Sənin boyun altı fut, iki düymə olanda az qala bütün dünya, hətta sevdiyi qız da səndən xeyli aşağıda qalır. Kitelinin qolunu dartdı:

– Bax ha. Sem, sizin bu dəhşətli təyyarələrinizlə ehtiyatlı ol.

O, bir az da qadına yaxınlaşdı, ancaq heç nə demədi.

– Təkcə mənim xətrimə yox, Sem. Sən indi onun üçün də yaşamalısən. Sem, sən allah, özünü qəhrəman yerinə qoyma.

– Əzizim, heç mən eləyəm?

– Məncə, hə. Biz burda necə yaşayacağıq, bir halda ki, sən gəmiylə üzüb gedirsən? Qalacağıq, amma elə qalacağıq ki, elə bil yarımızı kəsib atıblar. Bir yarımız burda, bir yarımızsa çıxıb gedir. Qayıt, Sem, qayıt, Sem!

– Oyan də, Bob! Özünə gəl. Eşidirsən məni? – Konduktor xəbər alırdı.

Sem eşidirdi.

– Bir dəqiqədən sonra çatırıq. – Qıjı Dərəsi. Burdan o yana qatar getmir. Əylənən kimi ayaqyoluna get. Ara sakitləşsənə, camaat dağılışana kimi orda ol. Başa düşdün?

– Bəli, ser.

– Bax ha, xəbər alıb-eləyən olsa, məni satma. Biletsiz getdiyini heç kimə demə. Qoca Mo barədə də ağzından söz qaçırtma. O, siz uşaqlara əlindən gələn köməyi eləməyə çalışır.

– Ağzımdan söz qaçırtmaram, ser. Düz sözümdü, vallah qaçırtmaram.

– Amma yadımdan çıxartma, Bob... Sənə görə çox narahatam.

– Hər şey qaydasındadır, ser.

– Bura çox soyuqdur. Sənin əynindəki bu paltar – elə bil xəlbirdi. Səhərdən bura qar yağıb. Bax ha, ehtiyatlı ol. Boş yerə çıxma. Özünü soyuğa vermə. Sənədən zəifləsən, oğlan. Bəs, yaxşı, anan nə deyir bu barədə?

Sem köksünü ötürüb kənara baxdı.

– Bəyənmir, eləmi? Mən də bəyənmirəm. Qulaq as, Bob, gəl səni geri aparım. Səni burda tək qoymaqdansa, yaxşısı budur, bu riskə gedim.

Semin dodaqları bir-birinə sıxılıb, düz xətt əmələ gətirdi:

– Mən geri dönmək istəmirəm.

– Mən səni mərdi-mərdanə xəbərdar edirəm: əgər eşitsəm, ki, oğlan uşağı axtarırlar və sənin görkəmin uyğun gəlsə, mən onlara deyəcəyəm. Mənə nə var, mənə bunun bir xeyri yoxdur, amma sənə isə, oğul, sənə böyük xeyri ola bilər. Mən deyəcəyəm ki, sən baqaj vaqonunda biletsiz gedirdin, deyəcəyəm ki, sən stansiyada qatardan düşdüyünü gördüm.

– Bu ki namərdlikdir.

– Yox, namərdlik-zad deyil. Heç bundan artıq mərdlik ola bilməz. Götür, bax, bu da iki pens. Dar dəmiryoluna özünçün bilet alarsan. Ordasa, özün bilərsən, harda istəsən, qatardan düşərsən. Bu qatarlar üzü dağlara elə yavaş gedirlər ki, kefin istəyəndə lap pəncərədən əlini uzadıb gül-çiçək yığa bilərsən. Ancaq körpülərdə düşmə. Meşədən keçib gedəndə də düşmə. Qızıışıb, tələsik iş görmə.

– Siz narahat olmayın.

– Bu da səninçün iki yaxmac. Mənim ürəyim istəmir. Onları köynəyinin altına sox, vaxt keçər, gözləmə zalında yeyərsən. Öz qatarın gələnə kimi orda ol. Belə havada yola çıxıb, maşınlara əl qaldırmaq ağına gəlməsin. Özünə iki penslik bilet al və bu sənə gözləmə zalında əyləşmək üçün tam hüquq verəcək. Orda soba yanmalıdır, əgər yanmırsa, xahiş et ki, qalasinlər.

Qatar dayandı. Çöldə dəhşətli soyuq vardı.

ON İKİ

Nəhayət ki, hər şey sakitləşdi. Təkcə külək susmaq bilmirdi. Adamlar dağılışdı. Qatar vıyıltı ilə getdi. Geriyə Melburna, geriyə Uikem-Stritə sarı. Qara dağlardan uzağa. Semin ömründə hələ belə qara gün olmamışdı. Belə soyuq, bele şaxtalı, sazaqlı. Bəlkə bu tarixdə ən soyuq gündür?

Aşırımdan üstü, buxar buraxa-buraxa gəlməli olan qatar hələ də gəlmək bilmirdi. Platformada tənha süd bidonları ağarırdı. Öz qəfəslərində miskin cücələr yağışın altında islanırdılar. Ətrafda isə elə qara dağlar ucalırdı ki. Elə qorxunc və qəzəbli görkəmləri vardı ki. Yamaclarındakı meşələr gecədən də qara idilər, başlarının üstündə isə ağır, qaşqabaqlı səma asılmışdı və yolun o tayındakı evlə-

rin aynalarındakı işıqlar sarı dəliklər kimi işıq saçırdılar, baxmaraq ki, hələ vur-tut gündüz saat iki idi.

Gözləmə zəlmənin qapısı bağlı idi.

O, dəstəyi özünə sarı dartıb içəri boylandı. Solğun yaşıl divarda parlaq alovun şölələri qaçırdı. Sem qapını geniş açdı, gözləri yumru, ağ döşüylə körpəyə süd verən cavan qadının baxışları ilə toqquşdu.

O necə də gözəldi! Sanki, köhnə bir portretdən düşmüşdü. Sem heç də ona gözlərini bərəltmək fikrində deyildi, ancaq o, heç vaxt buna bənzər bir şey görməmişdi: döş dümağ idi, yəqin ki, elə ananın özü də uşağa verdiyi süddən ibarət idi təpədən-dırnağa.

– Bağışla, sən Allah, bura qadın otağıdır, – dedi qadın. – Sən, nədir, oxumağı bacarmırsan?

Sem:

– Bağışlayın, dedi. – Bəli. Bəli... Məni bağışlayın.

Və xəcalətindən od tutub yanaraq, xərcəng kimi qızarıb qapını çırpdı. Ancaq qapının üstündə isə, gözünü ha zilləsə də, aydınca “Gözləmə zalı” sözlərinə oxudu. Heç də “Qadın otağı” yox. O tayda isə, dəmiryol xəttindən, manevr yollarından o yanda açıq şose yolu görünürdü. Yol. Görəsən hara gedir o yol? Və o, niyə ora baxır?...

Qadın oturub uşaq əmizdirir... onda nə qədər zəriflik, gözəllik var, özü isə hələ sadəcə olaraq böyük qızçıqazdır. Lap böyük Roz kimi. Kim bilir, bəlkə də böyük Rozun özünün də hardasa o arxa otaqların birində uşağı vardı, ancaq Sem onu görə bilmədi?

Birdən...

O qadın qəfil çıxsa nə olar? Əgər o, bura gəlsə, Sem nə etməlidir? Hansı tərəfə baxmalıdır? Hara getməlidir? Sem ona nə deyə bilər? Ah, bağışlayın, madam. Mən qətiyyənlə baxmırdım. Mən heç nə görmədim. Axı, o, görmüşdü. Görmüşdü!

Elan lövhəsində qatarların hərəkət cədvəli asılmışdı. Rəqəm və sətirləri çətinliklə ayırd edən Sem onu diqqətlə nəzərdən keçirdi. Aşırıma gedəcək ən yaxın qatarı hələ gözləmək, gözləmək lazım idi. Sığınacaq yeri isə yoxdu. Saat yarım ayaqyolunda gözləmə-yəcəkdi ki. Əşi, tamam donar. Onsuz da orda çox gözəldi. Doğrudanmı onlar oranı heç vaxt təmizləmirlər? Yəqin ki, dəmiryolçuların macalı olmur. Bir belə vaxtı işsiz-gücsüz platformada veyllənmək də ürəyincə deyildi. Hətta, bu qucağı körpəli qadın

olmasaydı belə o, bütöv saat yarımı oturub gözləməyi bacarmazdı. Bu ki bütöv bir əbədiyyət deməkdir. Oğlan uşağı hərəkət etməlidir. Oğlan uşağı harasa getməlidir.

Sem platformadan enib uzun yeraltı keçiddən adladı və şose yolunun nəm, soyuq yarımqaranlığına düşdü. Yolqırağı torpaq qalağından şüşə kimi şırıltı ilə su axırdı. Hər yan palçıqdı, yol lehmə kimi idi – keçib getmiş arabaların, yük maşınlarının izi qalmışdı. Hava buz kimiydi. Adama elə gəlirdi ki, bura həyatın bitdiyi yerdir, burda heç vaxt sabah açılmır, buraya adamlar ancaq ölməyə gəlir. Heyvanlar da yəqin ki, burda səssiz talalarda yığışır və kirimişcə havada əriyirlər. Ürəyində elə ağırlıq vardı ki. Elə bil ki, indicə səni dərin bir ümitsizlik udacaq. Qar qarışıq yağış. Burda məzarlar da olmalıdır. Burda imam dəfn olunub. Burda Ümid yatır. Burda Rəhm basdırılıb. Yazıq səfeh Sem burda yatır...

Hə, indi necə olsun, Sem? Təslim olursan! Evə gedirsən? Əl-qolunu uzadırsan və dünyaya deyirsən: “Sən qalib gəldin. Sən gör necə nəhəngsən. Sən düz oynamırsan, namərdсэн”.

O, qarı burnunda, hətta əlini saçına çəkəndə barmaqlarının ucunda hiss edirdi, ancaq görə bilmirdi, təkcə nəfəsi dodağından bulud kimi ayrılır və əriyirdi. Ancaq hər halda bu qar idi. Böyür-başında əsl həqiqi qar yağırdı, yoxsa o, divardan asılmış mənzərəyə necə daxil olduğunu görmədi?

Qoltuğunda üstü pendirli iki yaxmacın var, cibində isə on pensin və sənin çəkmələrin indən belə Sem, əlli milə davam gətirər. Bu qarın sənə zərrə qədər də ziyanı yoxdur. Eskimosları bir yadına sal. Onlarda qar özünü nahar çağına qızardılmış suiti öti və ədviyyat ilə birlikdə yetirir.

Qardı, Sem. Həqiqi qar!

Bütün bunların həqiqətdə olduğuna hələ də inanmayan Sem həyəcanla ovcunu uzatdı.

Budur ha, havada fırlanır. Doğrudan da. Lap Everest dağında olan qar. Cənub qütbündə olduğu kimi qar. Torpağa çatandan sonra görəsən o, necə olur? Bir an sonra artıq o yoxdur.

Ağ qar dənəcikləri havada elə hey sıxlaşır, sıxlaşır, sıxlaşır... Yaxşı-yaxşı, doyunca bax, Sem! Fikir ver də! Lələk kimi yüngül, tük kimi yumşaq və divar kimi sıx. Ancaq bu divarın içindən qaçıb keçmək olar. Elə bil ki, uçursan, sanki lap hündür bir yerə, havaya qalxmısan.

Elə bil sən quşsan, ətrafdakı qarsa – buludlardır. Doğrudan da, görəsən mən, istəsəm uça bilərdim?

Baxın də, baxın! Hər yanda qardır! Və mən Sem bütün qara bürünmüşəm! Bütün öz on dörd il, dörd ay və doqquz günlük ömründə mən hələ heç vaxt qar görməmişəm. Heç vaxt! Heç vaxt! Heç vaxt! Uf! Axı buna kim inanırdı! Burda qar yağır! Mənsə fikirləşirdim ki, qarı görmək üçün, bilmirəm gören neçə mil yol keçəsən, kim bilir min, ya da milyon.

Ey, burda kim var? Həqiqi qar? Mən hələ heç vaxt qar görməmişəm.

Bir ətrafınıza baxın də!

Hər yan qardır. Torpağı ağardıb. Havada fırlanır. Sanki bu milyonlarla gül, milyonlarla ləçəkdir. Elə bil ki, milyonlarla kəpənək qanadıdır, ancaq daha yumşaq, daha zərif. Yumşaqcana-yumşaqcana qar yağır.

Görəsən, niyə bu barədə heç vaxt danışımlar? Görəsən, bunu məktəbdə niyə öyrətmirlər? Gərək onlara belə desinlər:

“Dost, burnunu evdən eşiyə çıxart və həyatın nə olduğunu öyrən”.

Qar necə də gözəldir! Necə də təmizdir! Onu əllə tutmaq necə də xoşdur!

– Ey, mister! Həqiqi qar!

– Hə, oğlan. Həqiqi qardı.

– Dəhşət gözəldir. Doğrudan da gözəldir, eləmi!

– Sənə baxanda, demək olar ki, hə. Gözəldir. Ancaq yaxşısı budur, yolun hərəkət hissəsindən çıx. Mənim yerimə başqası olsaydı, maşını saxlamaya da bilərdi. Evdə şərdən uzaq oturmaq əvəzinə bir də gördün ki, səfehın biri tam sürətlə ötüb keçdi yanından.

Bir əlilə şümal ağacdan yapışıb, durduğun yerdə ayağının pəncəsindən dabanına yellənirsən və dəstdən tökülən kart kimi qarın necə yağmağına göz qoyursan, qarın dəniz kimi yayılmasına baxırsan. Sem gülümsünür, dodağını dişləyir və həyəcədən göz yaşları boğazına tıxanır.

Uf!

– Deyin görüm, burda tez-tez yağırımı? – Qışqırmaq lazım gəlir, ona görə ki, burda səs yavaş çıxır, elə bil yumşaq şeydə batıb əriyir. Yük maşınının kabinəsindəki adam eşitməyə bilər, amma eşitməyi çox vacibdir. Semə kiminləsə fikrini bölüşmək lazımdır.

– Təxminən yeddi ildən bir, oğlan!

Bax, buna nə demişəm. Gör bu nəhəng qorxunc səmadan necə gözəllik yağır!

Bu ki dahiyənədir!

İşə bax də! Yeddi ildən bir!

İşə bax də! Və məhz onun burda olduğu gün!

İşə bax də! Gör necə qardır!

Kabinədəki adam:

– Yaxşısı budur, sən bura mənim yanıma qalx, – dedi. – Hər halda qarın altında həddindən artıq qalmağın əhəmiyyəti yoxdur.

Sem, axı səni dəvət edirlər.

Bəlkə, səhv eşitmişəm?

Maraqlıdır, görəsən bu nə maşınıdır, “Ford”dur, yoxsa “Şevrole”? Banı taxtadandır? Üstü brezent örtüklü taxtadan? Maşın xırdaca titrəyirdi, elə bil ki, soyuq onun da cırıldayan əzalarına təsir eləmişdi. Qabaq şüşəyə xeyli qar yapışmışdı.

– Siz hara gedirsiniz, mister?

– Monbalka.

Sem yavaşca başını yellədi:

– Ora haradır, mister? Gipsləndədir? Aşırımın o üzündə? Ah, fikir verin... Qar ara verdi.

– Oğlan!

Səs ciddiləşdi. Adamın sifəti qırıq-qırıqdı və görkəmindən də onun bir xeyli yaşı vardı. Bəlkə onu bitmək bilməyən yollar, dağlar əhatəsindəki uzun ömür belə eləmişdi.

Sem:

– Bəli, ser, – cavab verdi.

Sərnişin oturan tərəfdən kabinənin qapısı açıldı. Yerdən ora çox hündür idi.

– Qalx.

Bəlkə bu “ostin”dir, ya da “byuik”?

Sem uzun ayağını qaldırıb yuxarı çıxdı. Bax buna varam! Qalxdı və sürücü ilə yanaşı dördkünc bükülmüş kətan torbanın üstündə oturdu. İçeridə də qar vardı. Möcüzələr günü! Sem hərdən avtobusla Kenterberi-Roudla getmişdi, ancaq bu ayrı məsələ idi.

– Uf!

– Qapını ört.

Sem qapını bərk çırpdı.

Bəlkə bu “reno”dur, ya da “esseks”?

Adam:

– Yox, – dedi. – Ora nə Gipslendi, nə də aşırımın o tayı. Ancaq, ümumiyyətlə, o səmtədir.

– Baxın, qardı... Qar heyif olur. Baxın, əriyir. Bəyəm o, qal-mayacaq?

– Bəlkə də qaldı. Demək çətindir. Axşama hələ çox var.

Sem kabinədə əyləşmişdi. Düz qarşısında, əl ilə çatmaq mümkün olan bir məsafədə maşının qabaq şüşəsiydi. Düzdü, bu minik maşını deyildi, amma hər halda maşındı. Banın döşəməsində kələm yarpaqları vardı. Bu da sükanın təkəri. Bax bu da saat. Bunlarsa, sürücünün ayağı ilə basdığı pedallardır.

Əladır!

– Oğlan, – dedi. – Gəl düz danışaq. Sən böyük yolun cəngavərlərindən deyilsən ki?

Semin içində nəşə titrədi. Doğrudanmı onun belə qoçaq görkəmi vardı? Səsi xoruz buraxdı:

– Siz demək istəyirsiniz ki, mən qulduram?

– Quldur? Yox... Demək istəyirəm ki, bəlkə sən yolda-yolağda yaşayırsan? Bəlkə, avarasan? Bəlkə mövsümçü fəhləsən?

Sem fikrə getmişdi.

– Bəli, – dedi, – mən mövsümçüyəm.

– Bəs onda sənın əl araban hanı?

Sem ona baxdı və o saat özünü itirmiş halda nəzərlərini aşağıda, kabinənin çıpraq taxtaları arasından görünən medallara, dəstəklərə dikdi. Bax, həmişə belə olur. O, bu haqda heç düşünməmişdi də. Böyüklərsə hər şeyə o saat fikir verirlər. Bircə dəqiqə ağzını yaydınmı, əlbəəl ilişirsən.

– Sənın adyalın hanı bəs, oğlan? Qazanın hanı? Bəs şlyapan? Sənın şlyapan olmalıdır. Bəs çayın, unun, tavan hardadır?

Sem təkcə bunu bilirdi ki, dodaqlarını gəmirirdi.

– Çoxdanmı mövsümçü fəhlə olmusan, oğlan?

– Dünəndən, ser. – Sem köksünü ötürdü.

– İlahi... Bəyəm sən havaların heç olmazsa bir az isinməyini gözləyə bilmirdin?

Sem gözlərini çəkdi. Adam düz deyirdi. Başlanğıc üçün vaxt seçmişdi də!

Adam:

– Mənim adım Xopquddur, – dedi. – Bəs sənin?

– Sem.

– Sem olmağına Semsən, ancaq bu gün elə gündür ki, hər halda, lütfən sənin kişi olduğunu sübut etmək istədiyini kifayətdir. Mən səni evə aparıram.

Sem qəfil qızıışdı, içərisində hər şey elə loqquldadı ki!

– Yox! Siz bunu eləməzsiniz! Mənim on dörd yaşım var! Və mən sizin məşinınıza ona görə oturdum ki, qardan daldalanım.

Damarlı əl Səmdən yapışıb yerində saxladı. Bu əl heyrətediləcək dərəcədə güclü idi. Barmaqlarını balaca sıxsaydı, əlini azacıq bursaydı, gərək onda Səmə sınıqçı tapaydın.

– Sənin evinə yox, Sem. Bizə.

Dəmir məngənə boşaldı və Səmin də içində hər şey öz yerində bərqərar oldu, elə bil ki, ağrı kələfləri açıldı. Bir ara zədələnmiş əlini sığallaya-sığallaya, özünü itirmiş vəziyyətdə, kirmiş oturdu, sonra mister Xopquda baxdı və gülümsündü. Hər halda qərribə adam idi. Görəsən, neçə yaş vardı? Bütöv iki yüz? Yoxsa o, ona görə belədir ki, həmişə günəşdən, yağışdan gizlənmədən açıq səma altında yaşayır?

Sem:

– Mən hələ heç vaxt kabinədə sürücü ilə yanaşı oturmamışam, – dedi.

ON ÜÇ

Həmən gün onun yaddaşında günlərin əlvan mənzərəsi arasında ağ-qara bir şəkil kimi əbədilik həkk olunub qaldı. Səmin yaddaşında beləcə də qaldı: ağ-qara-boz, amma qətiyyətlə tutqun yox. Gözlənilməz – ən düzgünü belə söyləmək olar. Bu ona bənzəyir ki, adam səhər-səhər yatağından qalxır, otağın pərdələrini açır – və pəncərələrdən o tayda elə bir mənzərə görür ki, ağzı açılı qalır! Səhər saat altıda, gözü yuxulu-yuxulu aynadan çölə baxırsan və məlum olur ki, sənənin evin aysberqlər dənizində üzür. Nəyə bənzər bir şey – bunun kimi bir möcüzə, buna oxşar görünməmiş tamaşa.

Yol isə elə hey fırlanır, burulur, yoxuş qalxır, eniş enirdi və hər iki tərəfdən çılpaq, qara ağaclar ucalırdı. Və özü də onlar o qədər çox idi ki, elə uca, dümdüz idilər ki, sanki tufana düşmüş minlərlə gəminin göyörtəsində minlərlə dor ağacı silkələnirdi. Elə bil nəhəng bir limana dünyanın hər yerindən, adını xatırlaya biləcəyi bütün portlardan: Fritaundan, Rio-de-Janeyrodan, Vladivostokdan gəlmə gəmilər doluşmuşdu. Elə yerlərdən ki, heç adlarının da necə yazıldığını düz-əməlli bilmirsən. Məsələ belə idi. Valehedici mənzərə idi. Əgər pəncərədən başını çıxardıb boylansan, yuxarıya, zirvələrə baxsan, dünyanın sabitliyi duyğusu səni tərk edər, sanki, adama elə gəlirdi ki, altında, səndən aşağıda nəhəng bir yaşıl dalğa qatlanır, başının üstündə isə dor ağaclarının uclarında, bölünüb paralanmış göyüzü asılıb.

Burası da vardı ki, elə bir məxsusi hadisə baş vermirdi, əlahiddə heç nə yoxdu, ancaq, Semin ətrafındakı hər şey fırlanır və üzürdü. Bax beləcə kabinədə otursan, sürücü ilə yanaşı kabinədə əyləşsən, qar görsən, zirvələr görsən, dərələr, ağaclar görsən və elə hey gedəsən, gedəsən.. tanıyıb bilmədiyin, hətta ağılna belə gətirə bilmədiyin naməlum diyarlara üz tutasan. Üzü enişə, üzü yoxuşa saatda qırx mil sürətlə pedala-zada toxunmadan uçasan, – buna bənzər heç nə Semin bütün həyatı boyu onunla baş verməmişdi.

Buna bənzər heç nə. Belə şey ancaq bir dəfə baş verir, iki dəfə olmur. Bu nöqtəyə çatırsan və qabaqlar olmuş hər nə vardısı, sanki ixtisara salınır, kənara çəkilir. Tam hədəfə düşmək. Və təyyarə mühərrikinin elə kəskin, ulartıya oxşar bir səsi əmələ gəlir ki, sanki nədənsə xəbər verən, dəhşətli, qulaqbatırıcı sirene getdikcə güc toplayır, daha bərkdən səs çıxarır. O xəbər verir ki, budur, həmə gün, həmə saat gəlib çatıbdır!

Son fırlanma həddini keçmiş təyyarə pərlərindən hər şeyi dəlib keçən bir səs, vıyıltı əmələ gəlir, idarəetmə paneli təzyiq etməyə başlayır, elə təzyiq edir ki, adama elə gəlir, canlı insan buna davam gətirə bilməz, canlı dözməz, maşındakı silkələnmə, titrəmə bütün canlı şeylərə üstün gəlir, sanki atmosfer qazları daşa çevrilirlər və səni ölümcül daş-qalaq edirlər, ona görə ki, saatın çatıbdır.

Semin başının içində ayrı-ayrı səslər qışqırırdı. O ki hamısını əla eşidirdi.

– Səmə nə olub? Allah, onu ordan çıxardın.

– Axır bir şey eləyin də.

– Kənara çəkin onu, eşidirsiniz? Bir adam onu çəksin. Birtəhər onu idarəetmə panelinin altından çıxardın.

Sem hiss elədi ki, kiminsə əlləri onu dartır, parça-parça edir.

– Əl dəyməyin, – inildədi. – Qoyun öldüyüm yerdə ölüm.

Ancaq onlar eşitmədilər, çünki səsi çıxmırdı.

– Semi vurublar. Qan içindədir bütün.

– Tfu sənə, lənətə gəlmiş şeytan, biz bu şığımadan çıxma bilməyəcəyik. Sürət saatda iki yüz qırx dəniz milidir.

– Melkolm, sən Allah, bizi bu şığımadan çıxart!

Saatda qırx mil, təsəvvür edirsinizmi? Belə bir sürətlə uçasan! Özü də bu qatar-zad deyil ha, səninçün, yanında ayrı adamlar ola, əsl həqiqi avtomobildi, maşını burum-burum dağ yolları ilə sürən sürücünün yanında oturub, gedirsən keflə. Bir odur, bir də sən, başqa heç kim yoxdur! Və bütün bu həngamə, sürət, vıyılı, atılıb-düşmək – ləzzət! – Səninlə bu saat, burda baş verir, ta mister Xopqud qəfil deyənə kimi: “Ay Allah, bu sürətlə tezliklə birtəhər olmaq olar ki!” Və sonra da əda ilə maşının sürətini azaldır.

Qarın ağırlığı beş-altı ağacı yatırıb yolun eninə yıxmışdı.

Mister Xopqud:

– Düş görüm, – dedi və onlar hər ikisi kabinədən düşdülər. Sem yola atıldı, valeh olmuş kimi gülə-gülə itiüclu budaqları aşağı dartıb qarını çırpmağa başladı, budaqları boşlayanda isə onlar onun üzgözünə çırpılır və üst-başlarına su damlaları, yarpaq və budaq qırıntıları səpirdi. Bu həyatın özü idi – rəngsiz və hünərsiz, ancaq hər halda həyat idi. Aşağı yamaclarda isə və yuxarıdakı sıldırımlarda, gah orda, gah burda, ağaclar top atılmış kimi gurultu ilə qırılırdı və qar uçuqunu gözlənilməz ağ şəlalə kimi aşağı axıb gedirdi.

Sem:

– Siz, bir baxın, sən Allah! – Qışqırdı.

Eh, lap nağılvırı bir mənzərə idi, adamın ürəyi çuşa gəlirdi, – ağacların gövdələri, budaqları yarpaqları xəyal içində qəşəngcə və ağır-ağır yellənirdi, sanki okean dalğasındakı yüklü gəmilərdi. Hardasa, dünyanın o başında, misalçün, Qorn burnu yanında, onların həqiqət olduğu yerdə, baş vermiş tufana, fırtınaya, ləzzətli təhlükəyə oxşayırdı. Ya yuxuna girir, ya da gözünün qabağına gəlir, ancaq nə fərqi var, tək sən də orda ol, sən də iştirak elə. O-o, bu

sənin beş duyğu üzvlərinin hamısına birdən vurulan əla bir zərbə, qulaqbatırıcı çaxnaşmadır, səbəb və nəticələrin ecazkar səltənətidir! Orda isə – bir baxın! – Boz duman parçaları aşağıda, yuxarıda sürünürlər, sanki onlar da xəyali uçurumlar, dərələrdi, elə bil gizli tapşırıq almış ruhlardı, ağacların qübbələrinə dırmanır və gözdən itirlər, ya da hardasa yeni bir yerdə, başqa bir libasda züھر edirlər. Valehedici mənzərədir! Əladır! Ətrafda hər şey qara, ağ, boz, şimşəkvarıdır və hər şey harasa tələsir, yellənir, fırlanır, əyilir-bükülür, sanki həyatın özü qəfil qaça-qaça kölgədən işığa çıxıb.

O-o, təkrar olunmaz gün və Sem bu günü necə də təsadüfən ələ keçirdi, necə asanlıqla itirə bilirdi onu. Bircə dəfə sola dönmə, sağa dön və dilinə başqa söz gətir, ayrı adamla qarşılaş – bütün bunların heç biri olmayacaqdı. İndi Sem tamam başqa yerdə idi...

Bələliklə, balaca “Tayqer-Mot” küləklə üzbəüz dayanıb tir-tir titrəyir, uğuldayırdı; qalın kətan parçalar, qoşqu qayıqları və taxtalar pərin vurduğu hava axımında uğuldayırdı (sən indi orduda, donanmada, allah bilir harda, ola bilərdin, ancaq burdasan, burdasan) və əynində kombinezon olan uçuş təlimatçısı qabaq kabinetdən qalxıb, yağlı tırtıl kimi, bortdan aşdı. Qara süfrə kimi, tələsmədən. Yərə düşdü, gərnəşdi, əyilib belindəki paraşüt çantasını açdı. Sonra şəhli otun üstündə dayanıb başından dəri şlemi çıxartdı, əlcəklərini soyundu və Sem başa düşdü ki, bütün bunlar nə deməkdir.

Ya rəbb, əlbəttə, Sem bilirdi, bilirdi bunların nə demək olduğunu.

– Başla, Klemens, maşın sənindir. Havaya qaldır.

Və əyni kombinezonlu uçuş təlimatçısı – Evans, aviasiya leytenantı, Avstraliya Kral hərbi-hava qüvvələri – çıxıb getdi, heç bir dəfə geri də baxmadı. Və getdi, getdi, uzaqlaşdı, uzaqlaşdıqca da Semin ətrafındakı dünya daha da genişləndi, əvvəlkindən böyük oldu.

Təlimatçı isə lap balacalaşdı. Və uzaqlaşdı. Nəhayətsizlikdəki qarışqa kimi.

Və Sem tək-tənha qaldı, bədəni də sözüünə baxmadı, ruhu da, indicə yerdən ayırmalı olduğu öz balaca təyyarəsində yetim kimi yalnız oturub qaldı.

Sənin uçmaq növbəndir, Sem. Tək uç, Sem. Müstəqil uç. Səni buna bütün ötüb getmiş illər gətirib çıxarıb. Səni buna bütün ömrün hazırlayıb. Bütün arzuların, can atdığıın şeylər, alın yazın. İndi öz

təyyarəciyəzində müstəqil, təkçə uç, Bert Xinkler kimi – sənin on beş yaş, doqquz aylıq olan vaxtında İtaliya dağlarında düşüb həlak olan Xinkler kimi.

Sem:

– Ya rəbb, – dedi, – mənə kömək ol.

Sem titrətmə tutub, ayaqlarının əsəbləri gərilib, ağzında dili quruyub şişib, qulaqlarındakı uğultu getdikcə daha dözülməz, xatirələrə daha da amiranələşir...

Anası:

– Niyə aviasiyaya? – Soruşdu. Bir də ki, onlar heç dul oğlunu götürərlərmi, Sem? Özünə bir təhlükəsiz məşğuliyyət tapaydın, Sem. Ordunun nəyindən xoşun gəlmir? Əsgər olmaq pisdir bəyəm? Yerdə olanda, heç olmazsa, ümid var ki, sağ qalasan.

Sem:

– Təyyarəçi olacağam, – dedi, – təyyarəçidən başqa heç kim. Bu nə inadkarlıq, nə eqoistlik, nə də səfehlikdir. Təyyarəçi olacağam, ona görə ki, ümumiyyətlə mən bundan ötrü dünyaya gəlmişəm.

– Ömrümdə belə sarsaq söz eşitməmişəm. Sem, axı, bu nə boş söhbətdir, edirsən?

– Mənə ömrü boyu elə bunu təkrar ediblər ki, mən kişi olmayam. Dişlərimi bərk qıcamalıyam. Ölməliyəm, ona görə ki, mən azadam, başqaları isə yox. Qəhrəman kimi böyüməliyəm. Odur ki, mən də indi qəhrəman olmaq istəyirəm.

– Allah bilir sən nə danışırısan, Sem. Bu fikirlər axı, səndə hardandır?

– İstəmirəm ki, qarnımı süngü ilə cırsınlar. Mən öz ləyaqətimi saxlayaraq ölmək istəyirəm. Palçığın içində qanıma qaltan olmaq yox.

– Aviasiyaya niyə? – Söhbət zamanı zabit xəbər aldı. – Təhsiliniz vur-tut doqquz sinif və sənətiniz ola-ola bura niyə? Xarratlıq işi üzrə texnikum diplomu. Məgər bu lazım olan akademik ixtisaslaşmadımı? Meşə doqranışı. Fermada iş. On bir yaşında küçələrdə qəzet satışı. İlahi, məgər bu təhsildimi, oğlan? Bizim tələbələrımız ağ kağızda qara hərflərlə açıq-aydın yazılıb. Bizdə gör bir nə qədər kollec tələbəsi, universitet diplomu olanlar aylarla növbədə dayanıb gözləyirlər ki, məşqlərə haçan başlamaq olar. Onların qabağına siz nə ilə çıxı bilərsiniz? Siz öz hazırlığımızla elmi fənlərin öhdəsindən gələ bilməzsiz və boyunuza görə də

çəkiniz iyirmi funtdan çox çatmır. Atıcılığa yaramırsınız, belə uzun-drazları qülləyə gərək təkər kimi qatlayıb qoyasan. Riyaziyyatı bilmədiyinizə görə sizdən şturman çıxmaz. Çox da ki, bura gəlmisən, gözlərin də ışım-ışım işıldayır, bu hələ heç nəyə əsas vermir. Sizin şəraitiniz olmayıb, məsələ burasındadır. Heç kəs buna görə sizi qınayıb-eləmir, ancaq fakt faktdır, faktların gərək gözünün içinə baxasan. Sizin kimilərdən təyyarəçi alınmır. Mənə inana bilərsiniz, siz təyyarəçiliyə yaramırsınız.

– Mən təyyarəçi olacağam, təyyarəçi, başqa heç nə.

– Bax, elə heç nə də olacaqsınız. Biz millətin gülünü yığa bilərik. Düz sözümə görə məni bağışlayın. Təyyarəçiliyə biz seçmə adamları qəbul edirik. Başqaları yaramır.

Sem:

– Siz məni qəbul edin, – dedi. – Və mən hamını qabaqlayım, ötüm keçim. Bunu mən sizə deyirəm.

– Aviasiyaya niyə? – Uçuş təlimatçısı soruşdu. – Sənin nədir, güclü tanışların var, Klemens? Dayın hərbi-hava qüvvələri departamentindədir? Uçuş məktəbinə səni kim düzəldib? Niyə donanmaya yox? Ya da Qırmızı Xaç? Minaaxtaran da ola bilərdin. Sənin kimisi gərək əlinə araba ala, ayağına da dabanı nallı, uzunboğaz çəkmə geyinə. Altmış kursant qəbul ediblər, gör mənə kimi verirlər? İnsanın təzə növü: əlinin ikisi də soldu və dördü də sol olan dörd ayağı var.

Ancaq uçuş təlimatçısı kabinədən çıxıb, əlcəklərini çırpdı və apaydın dedi:

– Başla, Klemens. Maşın sənindir. Qaldır onu.

Və Semi səmanın gömgöy şüşəsi altında tək-tənha qoyub getdi.

Bax beləcə, qəfildən.

Ağlasığmaz vaxt gəlib çatır. Semin əlində təyyarənin sükanı var, amma o, indiyə kimi heç avtomobil də sürməyib. Heç motosiklet də. Hələ indiyə kimi bir dənə də olsun özü hərəkət edən mexaniki obyektı idarə etməyib. İndi isə budur, bircə islahedilməz səhv buraxmağa bəndсэн, həyatınla cavabdehsən.

Yerüstü məşqlər. Onlar haçan yadına düşəcək, dumandan çıxacaqlar? Sən sözlər əzbərləmişən, Sem, hərəkətləri təkrar etmişən, onları tutuquşu kimi öyrənmişən, iplə idarə olunan kuklalar kimi bütün hərəkətləri avtomatik icra etməyə öyrəşmişən, ta ağlın kəsdi, kəsmədi əllərin onları özləri həyata keçirir. Sənə belə əmr olun-

muşdu: məşq et, hərəkətlər özü icra olunana kimi, hər şey necə lazımdır elə gedənə kimi məşq et, lap adın yadından çıxana kimi. Yuxuda təkrar elə. Ayıq vaxtı təkrar elə.

Bəs təlimatçı? İndi sənənlə qalan o deyil, onun qorxunc yoxluğudur. Elə bil boş zal qabağında çıxış etməyə hazırlaşsın. Sanki bir vaxt, üç yaş yarımında olandakı kimi ananı univərmaqda itirmisən.

– Ana, ana, anacan! Mənim anacığım hanı?

Ora–bura qaçışırsan, ağlayırsan, sifətləri hardasa yuxarıda, işıqlı yerdə olan nəhəng, tutqun adamlarla toqquşursan.

– Mənim anacığım hanı?

Bəla, qorxu, ümitsizlik...

Boş kabinə öndədir. Ətrafda geniş bir sahə şəhli otluqdur. Başının üstündə ölçüsüz işıqlı ucalıq var. Təlimatçı isə yoxdur.

Sən təksən, Sem, bütün yaranış öz qanunları ilə sənənin əleyhinə qalxıb. Bir əlində idarə dəstəyi, o birində qaz, ayaqların altında sükan ötürücüsü titrəyir, elə bil ki, göydəki çərpələngi dartan sapdır. Sənənin məhvini üçün lazım olan bütün ləvazimat sənənin əlindədir, sən özün onları hərəkətə gətirəcəksən. Cəmi altı saat əlli dəqiqə dərs vaxtı. Təyyarəçi olmaq üçün bu kifayətdirmi? Çarpayıda sürünməyi öyrənmək üçün görəsən nə qədər vaxt gərək olmuşdu?

Başını çiyininə qısıb, büzüşüb səngərdə oturmağa nə demişəm, az qalırsan ki, torpağa qarışasan, balaca bir qalada gizlənəsən, mümkün qədər dərinə, isti, palıd rəngli, etibarlı torpağın tərkibinə girəsən... Burda isə hər şey etibarsızdır. Özünü verməli, gizlənməli bir yer yoxdur. Ana da yanında deyil.

Üstünə işıq yağır, Sem, şəhli otda işıldayan, sanki boşluqdan yağan, yaşlı və yüngül işıq. Işıq sənə deyir ki, get. Küləyə sarı səmt götür, tam qaz ver və uç, – deyir işıq. Məgər sən təyyarəçi deyilsən? Əgər buna bir şübhən varsa, qıçını borddan aşır, düş və öz yerini başqasına ver.

Səmanın göy şüşəsi, qırov düşmüş ot, boşluq, qorxu və yüngül yaşıl işıq. Ancaq sən ləyaqətlə ölmək istəyirdin, Sem. Süngü Sem üçün deyil. Səngər üfunəti, yırtıq qarın və s. Sem üçün deyil.

Küləyə sarı döndərirsən, fırlanırsan, pərdə yenə də xırdaca səslər partlayır, qanadların ucu titrəyir, elə bil quş lələkləridir, – “Tayqer–Mot” küləyə sarı istiqamət götürür.

Getdin, Sem!

Əgər təlimatçı otun üstü ilə addım ata-ata və hər addımda böyüyə-böyüyə yenə də qayıdıb gəlsə, nə böyük biabırçılıq olacaqdır.

Onu biabırçılıqla uçuş məktəbindən qovanda: – Niyə aviasiyaya? – Soruşacaqlar. Səni kişi kimi böyütmək istəyən və bunun üçün sənə hər cür şərait yaradan adamlara – onlar bunu səndən bir şey çıxmayağını bilə-bilə edirdilər – belə pislilik etmək nəyə lazım idi? Müharibə gedir, qardaş, onu udmaq lazımdır. Odur ki, sən də imkan ver, bu işlə bacaran məşğul olsun. Biz xəbərdar etmişdik ki, sən yaramırsan. Xəbərdar etmişdik ki, sənin kimilərdən təyyarəçi çıxmır.

Və budur sən otun üstüylə gurultu sala-sala sürət yığırsan. Yarəb! Gözüyumulu, kir-koranə meydan oxuya-oxuya gedirsən.

Göydə isə duman var, beynində də duman var, gözün də dumanlıdır. Ətrafda hər şey qara, boz, ağ və şimşəkvarıdır və hər şey qaçır, yellənir, fırlanır, əyilib-bükülür və uçuş təlimatçısı da fyuzelaj boyu addımlayıb kabinənin bortundan yapışır, əlinin sümükləri ağarıb üzə çıxır.

– Çox yaxşı, Sem, cavan oğlan. Doğrudan da, çox yaxşı. İlk müstəqil uçuş əladır. Təyyarəçi olacaqsan. Razısanmı?

O-o, bu, arzuların çox valehedici bir tərzdə həyata keçməsidir.

Əla gündür, ömürlük – ayrıca, ömürlük – ağ-qara çərçivədəki şəkil kimi qalasıdır.

Aşırımın o üzündə, qəhrəman səyahətçilər haqqında maraqlı hekayə oxuyurmuşsan kimi, yamaclarda, dərələrdə, kəndlərdə qar addımbaşı daha da qalınlaşırdı. Qar qalaqlarından keçmək üçün saatlarla vaxt sərf olunurdu. Təbil zərbələri altında oynayan rəqqaslar kimi, kişilər balta və mişarları işə salıb, gözəl və ahəstə hərəkət edirdilər. Kişilərin gücü çatmayan yerdə qoşqu atları dəmir zincirlər dartır, qırılmış ağac gövdələrini daşıyırdılar, sanki əjdahaların vaxtı yetişmiş və müqəddəs Georginin¹ gəlişi bu gün-sabah gözlənirmiş kimi, atların burun pərələrindən buğ qalxır. Uşaqlar bir-birlərinə qartopu tolazlayır, dəli kimi qışqırır və başları şlyapalı, lap ingilis kitablarında olduğu kimi, qarınlarının üstündə düymə sıraları olan qar adamlar yapırıdılar. Doğrudanmı, bu onun anadan olduğu və böyüdüüyü ölkədir?

¹ Kristian mifologiyasında müqəddəs Georginin qəhrəmanlıqlarından biri əjdahalarla döyüşdür.

– Ay can e, can! Mister Xopqud, bu ki yeddi ildən bir olan şeydir!

– Yox, Sem, beləsi adamın ömründə bir dəfə olur. Mən heç vaxt belə şey görməmişəm.

Ancaq, bilirsiniz, bütün bunlar elə yorucu idi ki. O, tamam yorulmuşdu.

– Pendir-çörək istəyirsiniz, mister Xopqud?

– İstəyirəm, çox sağ ol.

Dəniz sahillərinə o gün qar yağmamışdı. Nə qədər ki, mən bilirəm, orda heç vaxt qar olmayıb. Lap Böyük Buzlaşma dövründən.

ON DÖRD

Mister Xopqud:

– Qapını aç, Sem, – dedi, – sonra da arxanca yaxşıca bağla. Biz burda darvazanı açıq qoymuruq. Sonra da ardımca gəl.

Yük maşını hasardan içəri daxil oldu. Bu nə “vulzli”, nə də “kraysler” idi. O fikirləşirdi ki, bu “bin”dir. Ancaq, sən demə, bilirsiniz nə imiş? “Telbot”! heç inanmazsınız. O, bütün bu vaxtda qəsdən baxmırdı və indi qəfil oxudu, budur ha. Yaylarına baxsan, Sem deyərdi ki, 1910-cu ilin maşınıdır. Məlum məsələdir ki, içəridə oturanda tapmaq çətindir. Qabaqda isə aydın yazılıb: “Telbot”. Yük maşını finxırıb, yanından ötdü.

Sem darvazanı bağladı, yoxladı ki, açıq qalmasın, sonra təkərlərin qardakı izinə düşüb getdi, nədənsə, qəfil geri qalacağından qorxub tələsik addımladı. Səfehlik idi, ona görə ki, o, artıq hasarın arxasındaydı və evi də öz gözüynən görürdü.

Bu ferma idi. Həqiqi ferma. Dağın ətəyində, həndəvəri isə qara meşəydi, başının üstündən buludlar ötüşürdü və ani şəkillərdə olduğu kimi, onların arasındakı boşluqlarda tutqun üfünqlər gözə dəyirdi. Sahə vardı və orda nəsə sıra-sıra bitmişdi, elə bil, çubuq basdırmışdın. Ləklərdə tutqun-tutqun kələm kəllələri göyərirdi, aralarında isə – tünd-qəhvəyi torpaq və ləklər boyu qar görünürdü; hardansa qulaqbatırıcı toyuq qaqqıltısı gəlirdi, at kişnəyirdi, iki inək böyürürdü, zəncirə bağlanmış keçə dəhşətli sürətdə bəyirirdi və iki qara qoruq iti ora-bura qaçırırdı, özü də bu zaman tarım çəkilməş məfildəki dəmir

halqaları cingildədir və boğulana kimi hürüşürdülər. Elə burdaca, birbaşa torpaqdan qəribətəhər “əldəqayıma” ev ucalırdı: ağardılmamış divarlar şalban yanlarından ucaldılmışdı, navalçaların altında su yığmaq üçün qalaylanmış, dəmir boçkalar qoyulmuşdu, taxtapuşda isə – nəşə, qeyri-adi bir tüstü borusu vardı, yuxarı getdikcə daralan baca çay daşı ilə palçıqdan, ya da bozarmış sementdən hörülmüşdü. Və bir də ki, cığırboyu uzanan qarlı yaşıllıqdakı yüzlərlə xırda bənövşələr, qızılgüllər, akasiyalar, üstü qar içindən tək-tük gözə dəyən iri, qıpqırmızı güllü naməlum kollar. Həyətin dərinliyində isə saray – ya da, allah bilir necə adlanan bir tikili; və mister Xorqud öz yük maşını ilə birbaşa ora daxil oldu. Orda divar deyilən şey ümumiyyətlə yoxudu, tək bircə tavan vardı, o da elə hey uzanır, uzanırdı; əyilir, qalxır, yenə də enirdi, onu adam yoğunluğunda ağac gövdələri saxlayırdı. Orda, o tavanın altında nələr yox idi. Qaranlıqda, yağışdan-qardan daldalanıb yüzlərlə qeyri-adi əşya atılıb qalmışdı üst-üstə, qapqara rəngləri vardı, işıqda dayanıb seçmək olmurdu. Sem ömründə ilk dəfə belə yaxın məsafədən kotan gördü. Gözəl şeydi. Sonra, cürbəcür paslı dəmirdən təkərləri olan paslı maşınlar vardı. Dəmirçi körüyü. Bu isə, yəqin ki, kürədir. Şəhərdəki dəmirçixanada olduğu kimi, əsl kürə, yuxarıdan isə çatıdan bir parça polad boru asılıb, yəqin ki, onu dəmirlə döyəcləyirlər ki, bərkdən səslənsin. Və hər tərəfdə yoğun, paslı mıxlardan nal asılıb. Cürbəcür bel, kətmən, yaba, dırmıq və sair isə o qədər çox idi ki, Sem ömründə bir yerdə bu qədər şey görməmişdi, hamısının da dəstəyi cavan ağaclardan düzəldilmiş, hamarlanmış və demək olar ki, dümdüz idi. Qaykalar, bolt bağlamaları, məftil və kəndir yumaqları, motor üçün ehtiyat hissələri, metal və qoşqu qırıqları, baltalar, taxtalar, qutular, çuvallar, borular, zəncirlər, velosiped ramaları, tələlər, qayışlar, dəmir millər, ölçüsüz açarlar, bunlardan bəziləri lap nəhəng idi, taxta araba təkərləri, rezin avtomobil şinləri, boçkalar, sandıqçalar, tənəkələr və Allah bilir daha nələr, nələr dünyanın yaranışından ta bu günə kimi yığılıb qalmış şeylər orda qalaq-qalaq idi. Sanki, sirli bir otağın qoruq qapısını açmısan və orda heç kimə lazım olmayan zinət şeylərinin əvəzinə əsl sərvətlə rastlaşmısan. Ancaq tikili özü qəribə idi, görünməmiş formada idi. Bəlkə kimsə torpağa bir toxum atıb, qaygısını çəkib, suvarıb, qulluq edib və o da özü böyüyüb, nəhəng bir balqabaq kimi öz möhkəm rişələri, zoğları ilə rastına çıxan tərəcikləri, koğuşlu

ağacı bürüyüb? Bu tikiliyə baxanda adamda təxminən belə təsəvvür yaranırdı. Və orda, çardağın altında kimsə var idi. Dirəklərin arasında kimsə dayanmışdı, elə bil ki, bura hardansa aşağıdan qaçıb çıxmışdı və qəfil ayaq saxlamışdı. Deyəsən, qadın idi. Ya da qızdı. Əlində də, deyəsən, vedrə vardı. Sifətini görmürdü, yaşını müəyyən edə bilmədi: təkcə yüngül naqolaylıq və inanılmazlıq hissi ilə duyurdu ki, o burdadır, özü də ona, Semə görə, qaçdığı yerdə dayandı. Bütün başqaları kimi o qadın, qız da bu təzadlı mənzərədə kölgədən başqa bir şey deyildi, bu mənzərənin xırda cəhətləri, diqqətlə fikir versən, hələ indi-indi açılırdı. Sonra o, gözdən itdi. Yox oldu. Bəlkə də yerə çökdü, ya külək apardı, ya da heç olmayıb o orda. Evin qapısı açıldı və işıq kölgələrindən qadın fiquru əmələ gəldi. Torpağa qədəm qoydu, ancaq Semi görüb ayaq saxladı. Bu qərribə idi. Hər halda Semə bu qərribə gəldi.

Mister Xorqud:

– Gedək mənimlə, dost, – dedi. – Yəqin ki, bir fincan çay sənin də ürəyincə olacaq.

Sem qorxdı.

– Bu Semdi, – dedi, Mister Xorqud. – Bu isə mənim arvadımdır, missis Xorqud, o küncdə isə Salli Xorqud gizlənib oyun çıxardır. Sən elə düşünmə Sem, o, elə də sən deyən utancaq, səfeh-zad deyil. Onun hər suala min cavabı var. Özü də onun bu saat bizi eşitmədiyini heç ağına da gətirmə – onun qulaqları adadovşanın qulaqları kimi həssasdır. Bəs Berni hardadır? Yəni bu gün də saxtadadır? Heç olmazsa nasosusa işlədin, bari? Nəsə, qulağım almır səsini. Ona baş çəkən olubmu? Mod, mən ona demişəm, sənə də demişəm: nəmişlik olanda, yağış yağanda işi dayandırın. Qoy adamlar nə istəyir, desin. Qoy lap orda bir fut qalınlığında qızıl qatı olsun. Nədir e, qızıl axı. Semlə biz yolda görüşmüşük. Və yaxşı ki görüşmüşük. O, sınımış ağacları yoldan qırağa çəkməkdə mənə kömək edirdi. Belqreyvə kimi beşini, ya altısını çəkmişik. Orda isə xilasetmə dəstələri çıxmışdı yola. Əgər Sem olmasaydı siz məni gecəyarıdan tez görə bilməzdiniz. Əlavə bir cüt əl az deyil. Salli! Orda maşının banında hisə verilmiş bir parça donuz əti var. Onu evə apar. Gedək, Sem.

Hə, burası qərribə idi. Mister Xorqud da qərribə idi. Qəfil tamam başqa adam olmuşdu.

– Hə, bu yağın qara nə deyə bilərsiniz? Pis deyil, hə? İyirmi il olar, elə bilirəm ki, biz belə şey görməmişik. Elə Lindenin anadan

olacağı günlər idi. Yadındadırmı, ikitəkərli arabada Lilideylə getmişdik! Necə səfər idi, Allah... Tanrıya yalvarıram ki, passifloranı don vurmasın. Üç yüz kol əkib, başımıza iş açmışıq, bu yandan da ki, qar. Heç gedib baş çəkmisiniz? Evkaliptlər belə davam gətirə bilmir. O qədər qar altında qalıb qırılanları çıxmışdı ki, qabağımıza. Mən qırılmış bir budaq gördüm, yalan olmasın, iki futa yaxın olardı qalınlığı. Möhkəm, sağlam ağacdı, amma kibrit çöpü kimi, düz yarıdan saqqıldayıb qırıldı. Evə qayıdanbaş bütün yol boyu gedir və düşünürdüm: bəlkə növbəti ağac düz Semlə bizim üstümüzə düşdü. Keçib getdiyimiz yerlərdə o ağaclardan o qədər yol üstünə öyləni vardı ki, qanımız gedərdi. Ancaq bu səfər hər şey yaxşı qurtardı. Əla donuz ətidir! Beləsini necə götürməyəydin? Salli, orda, oturaçağın altındadır, qəzetə bükülüb. Konservləşdirilmiş qoyun ətindən canımız dincəlsin bir ara. Lap müftəcə verirdilər, qiymətlər belədi indi. Kələmin də. Mən bizim kələmi yenə də xəstəxanaya verdim. Onun nə xeyri var, bilmirsən? Mən, misalçün, daha xeyir görmürəm. O qədər vaxt sərf elədik. O qədər zəhmət. Altı ay torpaqda böyüdü. Özü də nədən ötrü?

Bu ara mister Xopquqla Sem evin qabağındakı çəmənliyi keçdilər, dayanmış qadının yanından ötüb astanaya qədəm qoydular, skamyanın üstündə oturdular.

– Heç kim almır, Mod. Almırlar, vəssalam. Əgər kələmi də satmaq mümkün deyilsə, Allah bilir, adamlar nə ilə qidalanırlar. Belə kələmi, özü də bu cür havada götürüm evə qaytarım təzədən. Elə kələm idi ki, baş-baş, bərk, ağappaq, alan aldanmazdı. Di gəl heç kim almır. Heç bircə nəfər də yanaşan yoxdu. “Bunları sizə verirəm, – xəstəxanada elə beləcə də dedim, – müftəcə. Müftə verirəm, götürün. Daha qırx düjin baş kələm. Bəli, bəli, deyirəm, özüyəm ki var, ötən həftə gəlmişdim, yadınızdadır? Bu il satmaq üçün səksən düjin baş kələm kəsmişəm. Hamısını da sizə gətirmişəm. Mən xəstələ-nəndə xəstəxanaya, həkimlərə verməyə pulum olmur, arvadım ruhları çağırır. Qoyun mən özüm onları sizinçün mətbəxə daşayım, zibilliyə ki, atası deyil bu cür bərk, ağappaq, baş-baş kələmi”. Onları becərmək üçün nə qədər zəhmət sərf olunub, di gəl, heç xəstəxanada da dalbadal qəbul edə bilmirlər, lap müftə olsa da... çəkmələrinin bağını aç, Sem. Əzablar nü kafatlandırılmır, dost.

Qadın artıq qarın ağzında dayanmışdı, – qaçan boz buludların və qalın, ağ qarın fonunda qara siluet. O, nəhəng, ağır qadındı, amma

kök deyildi və bütün bu müddət ərzində bir kəlmə də dilinə gətirmədi, Semə sarı baxmadı. Nəhəng idi, mister Xorquddan iri idi, çox iri idi. Bəlkə də lap iki dəfə, hərçənd, demək çətindir. Kişi ondan çəkinirdi, nədi? Elə hey üdülüyüb gedirdi, nəfəsini dərmədən.

– Deməli, kələmi satmamısan? Səfərin haqqını çıxartmaq üçün heç olmazsa iki düjin də satmamısan? Gör nə qədər benzin yandırmısan, burdan Melburna gedib-gəlmisən. Nahara da pul vermisən, yoxsa elə bütün günü ac dolanmısan? Hələ bu donuz ətinə də. Hər şeyə, hər şeyə görə pul vermisən, orda pulsuz addım da atmaq olmur. Bazarda yerə görə. Götürdüyün pullardan nə qədər qaytar-mısan? Cavab verməyə bilərsən, Cek Xorqud, sənsiz də bilirəm. Kələmləri mətbəxə sən özün daşıyıb müftə vermisən. Bu işə deyirsən, Semdir. Kimdi bu Sem?

– Semin dostu ehtiyacı var, – Cek Xorqud belə dedi. – Mənim yerimdə sən olsaydın, sən də orda onu qoymazdın. Bizimçün çay hazırla, əzizim. Bu günümüz çox uzun, ağır olub. Biz donmuşuq, özümüz də acından ölüürük.

Yox. O, bu qadından qorxmurdu. Bəlkə də onlar ikisi də bu dünyadan acıqlı idilər, ancaq bir-birlərinə qarşı yox. Bəlkə də onları bağırmağa, qışqırtı salmağa, divarları döyəcləməyə şeytan itələyirdi, ancaq onlar özləri üçün başqa yol seçirdilər. Bəzən, balaca olmaq çox pisdir. Belə də olur ki, böyük olmaq da pis olur bəzən. Ancaq bu zaman, əlində hisə verilmiş donuz əti, Salli otağa daxil oldu.

ON BEŞ

O-o, Salli, məgər sən gözə görünəndə həyatda bütün qalan şeylərin mənası olurmu? Yox, doğrudan da? Qətiyyə, Salli, zərrəcə də yox.

Nədir, özün özünə baxmaq istəyirsən? Mənim gözlərimlə. Yumşaq ev işığında, çöldən düşən ağır işıqdan fərqi olan, tamam başqa işıqda bütün xətlər yumşaldılar və elə bil bir az da pozulub, daha da kövrəldilər, zərifləşdilər. Və bir az da sanki, yuxu qarışdı bunlara, Salli, elə oldu ki, həqiqi sənin harada qurtarıb, mənim sənin haqqında uydurduqlarım hardan başladığını ayırmaq çox çətinləşdi. Mən, misalçün, bunu bacarmıram.

O-o, Salli, sən hardansan, nədən ötrüsən və kimsən, ancaq onu bilirəm ki, mən bu dünyaya səndən ötrü gəlmişəm. Gör mən nədən ötrü burdaymışam – mən ki bunu qabaqlar heç bilmirdim. Mənə burdan sabahkı gün əla görünür və orda da sən mənəylə yanaşsan. Bəs sən necə, bilirdin?

Balaca Roz, böyük Roz və ətrafda, ortada bütün qalanlar, – bunların hamısı ancaq onun nişanı, əlaməti idi ki, gün gələcək, qəflətən oyanıb – səni görəcəyəm. Sənə necə, hansı işarələr olub, Salli? Sən bilirdinmi ki, mən olmalıyam?

Nə qəribə hissidir.

O vaxt mən az qalmışdım düşünəm ki, bu böyük Rozdur. Ona görə də həmənin gün baş tutmadı. Əslində o bu gündür. Bu gün həmənin gündür, Salli. Bu gün. Bu gün.

Onda o, elə gözəl dayanmışdı ki, saçları küləkdə yellənirdi, yağış da bulaq kimi axırdı. Mənim onu tanımamağım, sənənin yerinə qəbul etməyim qəribədirmi?! Baxmayaraq ki, sən heç ona oxşamırsan, heç bircə qram da. Bir də ki, axı başqa cür necə ola bilərdi. Əvvəla burdan başlamaq lazımdır ki, Roz ərddir, bu birinci, ərddir, vəssalam. Baxmayaraq ki, o, mənə, mənə yaxşılıq eləmək istəyirdi, bəs, sənə necə? Ancaq işə bax ki, mənim pullarımı özünə götürmüşdü. Gör də, sən allah. Burası da var ki, o, pulumu götürməseydi, mən də səni tapa bilməzdim. Bax, elə belə də gedir. Həyatda hər şey belədir. Mən hələ uzun illər boyu dünyanı gəzib-dolaşacaqdım, axtaracaqdım və heç özüm də bilməyəcəkdim ki, mən niyə belə düşkünəm, tək-tənhayam, anlamayacaqdım ki, indiyə kimi hələ də gəlib sənə ürcah çıxmamışam, sənə qarşılaşmamışam. Yoxsa, nə olur-olsun çatacaqdım sənə, ancaq başqa yolla!

Bəs işiq necə, Salli, sizin bu mətbəxdə var? Bizə işiq lazımdır. Mən səni istədiyim kimi görə bilmirəm. Çox qəribə hissidir. Hər şey belə qeyri-dəqiq, yuxulu, çətin sezilən olanda mən xoşlamıram. Ayırı-ayrı şəkilləri mən özüm düzüb qoşuram, amma heç özüm də bilmirəm ki, bu – həqiqətənmə sənə? Ancaq mən dəqiq bilirəm ki, sən varsan və sən mənədən ötrüsən və onu da bilirəm ki, mən elə sənəninçünəm. Ona görə ki, mən hələ burdan sabahkı gün çox yaxşı görünür və orda da elə beləcə də yazılıb: “Salli”.

Bəs gör nə qədər şey bir-birilə düz gəlməli idi ki, mən axırda gəlib bura düşüm.

Bilet kassasında qoca Mo öz rolunu oynamalı idi. Bəlkə də o, ümumiyyətlə göylərdən öz istirahət günündə yerənən mələkdir. Bəlkə o, bu gün bilet satır, sabah cıdırda qumar oynayır, birisi günə hardasa yepiskopluq eləyir. Hər şey, hər şey bir-biriylə olduğu kimi tuş gəlməli idi. Əgər konduktor iki pens verməsəydi və hara getmək lazım olduğunu göstərməsəydi. Əgər o qadın uşaq əmizdirməsəydi, mən oturub qatarı gözləyəcəkdim və qatara minəcəkdim. Əgər ayaq-yolunda elə dəhşətli qoxu olmasaydı, mən qayıdacaqdım və vağzalda oturub gözləyəcəkdim. Bəlkə də.

Əgər qar yağmasaydı. Əgər sənin atan yük maşınını yolun qırağında saxlamasaydı. Əgər o, kələmini satıb düz evə getsəydi. Əgər o, onu heç əkməsəydi. Əgər o, bazara bu gün yox, sabah yığışsaydı.

Salli, o qədər şey bir-biriylə tuş gəlməliydi ki, hadisələrin ardıcılığının məni sənə, səni isə mənə gətirib çıxarmalıydı. Təsəvvürünə gətir ki, səhnə ardında nə boyda təşkilat işləri gedib. Nə qədər yazı lazım olub. Allah təala iş vaxtından artıq əziyyət çəkməli olub.

Əgər mən tramvayla toqquşmasaydım, soruşan gərəkdə, mən indi hardaydım?

Əgər mister Veyl mənim əyləclərimi bir də təmir etsəydi.

Əgər mən onda yağışın altında sürməsəydim.

Əgər xəyala gedib mahnı oxumasaydım.

Əgər mənim arxa təkərin tutulanda yer sürüşkən olmasaydı.

Əgər mən tramvayın qabağından sağ-salamat o taya keçə bil-səydim.

Əgər qəzetlər palçıq yola tökülməsəydi.

Bu “əgər”lərin hər hansı biri baş tutmasaydı, mən indi öz “Herald”lərimi satmalıydım. Günə bu gün də. Mənim köhnə velosipedimin rəzasının üstündə altmış dörd qəzətdən ibarət bir dəst. Sənə saatın orda nə göstərir, Salli? Əgər səhv eləmirəmsə, beşin yarısıdır, eləmi? Mən on bir yaşından bu günə kimi Allahın verən günə velosipedlə Riversdeyl-Roud küçəsiylə, başaşağı gəlmişəm beşin yarısında. Mən elə bu gün də Riversdeyl-Roudla gəlməli idim.

Eşidisənmi, Salli, tramvayla toqquşduğum vaxtdan indiyə kimi düz iyirmi dörd saat vaxt keçib. Amma sən heç bu haqda bilmirsən də, məni bura nəyin gətirməyindən xəbərin yoxdur. Mən iyirmi dörd saatın ərzində gəlib sənə çatmışam. Məsələ belədir...

Əgər mən tramvayla bu gün toqquşsaydım, məsələlər tamam başqa cür ola bilərdi. Mən həтта qarı da görməzdim.

Salli, mən özümü elə qəribə hiss edirəm ki, Salli, deyəsən, mənə nəşə olur.

– Ah, mister Xopqud, mister Xopqud! Məni bağışlayın...

ON ALTI

Onun şüuruna daxil olan səslər səslənirdi və Semin içərisində artıq onu bu səslərin mənasından ayıran heç bir sədd yox idi. Ancaq onlar haçan səslənməyə başlamışdı, anlamaq çətindir. Bəlkə də, haçansa əvvəl, ona görə ki, Sem aydın başa düşürdü ki, adamlara baxır və onların dodaqları sözlərlə həmahəng tərpənmir. Bəli, bəli, olduqca qəribə təəssürat idi – yenə də nəşə “şüur xaricində” olan bir şey idi. Missis Xopqudun səsi açıq-aydın gəlirdi, onun səsini heç nə ilə qarışıq salmaq olmazdı, amma di gəl, o özü plitənin yanında dayanıb əlindəki qaşığıla qara qazanı qarışdırırdı və dodaqları da tərpənilib eləmir.

– Dəhşətdir, Cek. Ömrümdə görməmişəm ki, oğlan uşaqları şüurunu itirsin, ümumiyyətlə görməmişəm ki, bax beləcə, oturduğu yerdə – tirtap uzanıb, az qala ölüsü düşsün. Sən buna həddindən artıq yüngül yanaşırsan. Sən həddindən artıq nəcib cənabsan.

Mister Xopqudsa deyəsən uzun skamyanın qırağında oturmuşdu, özü də deyəsən çox bərk yerdə əyləşmişdi, sifəti yorğun və həyəcanlı idi, bir kəlmə də danışmırdı, di gəl, səsi bütün otağı tutmuşdu.

– Qorxulu heç nə yoxdur. Sənə deyirəm ki, bu zəiflikdəndir. Uşağın heç bir xəstəliyi yoxdur.

– Cek, tanımadığın adamı yoldan götürüb evə gətirirsən. Bir iş tutmamışdan qabaq fikirləşmək lazımdır. Sən ki, onun haqqında heç nə bilmirsən.

– Onun barəsində bir şey bilmək mənim nəyimə gərəkdir. Gözüm görmür?

– Hər yan ölüm hadisələriylə, qətlə, dəhşətlə doludur. Sənsə götürüb evə adam gətirirsən. İstəyirsən ki, biznən yaşasın. Bəlkə elə xəstə-zaddır. Bəlkə başı xarabdır. Mənim heç xoşuma gəlmədi.

Ona, Salliyə gözünü bərəldib baxmağı. Bəlkə dəli-zaddır. Görkəmi, nəşə, birtəhərdir...

– Di sən də, sən Allah, ta birini seç. Nə oldu, elə bu dediklərinin hamısı birdən bu yarıqda oldu.

– Yox, düz deyirəm, mənə, onun görkəmi səfəhtəhərdir. Əgər bilmək istəyirsənsə, o, yəqin ki, cələfdi, anadangəlmə zədəli. Bax ha, Salli, ondan gen dolan. Nə qədər ki, onu burdan rədd eləməmişik, sən otaqdan getsən, ona yaxın düşməsən, gözümə görünməsən, mən özümü çox sakit, rahat hiss edərəm. Yadında saxla ki, mən səni xəbərdar elədim. Onnan ehtiyatlı ol. Üz verib eləmə. Bunlar, bilirsən necə bic olurlar. Tülkü kimi.

– Nə boş-boş danışırısan, Mod! Yaxşı oğlandır. Hər şeyi də qaydasındadır.

– Bəs sən onun nə vəziyyətdə olduğunu görmədin? Məgər yaxşı adam özünü belə hala salar? Oxşayır ki, qıfıl altından qaçır. Bəlkə də onu ramedici köynəkdə saxlayırmışlar. O, sənə bu haqda heç nə danışmayıb ki! Bəs sən necə, onun görkəminə diqqət vermədin? Başa düşürəm ki, belə şeyləri necə görməmək olar? Cek, axı bu çox təhlükəlidir. Götürüb onu evə gətirmisən. Biz əldən-ayaqdan uzaq yerdə yaşayırıq. Köməyə kimi çağırasayıq? Bəlkə onun başına qiymət-zad təyin eləyiblər.

– Sənə nə olub axı, Mod? Bircə nəfər uşağı, bizsə burda dörd nəfərik.

– Bunların dəlisi tutanda on nəfər yekə kişiye də gücləri çatır, özün bilirsən. Özü də üstündə-başında da heç nəyi yoxdu, nə kağızı, nə nişanəsi. Sən deyirsən ki, adı Semdir. Hansı Sem, nə Sem? Kimdi, nəçidi, hardandı?

– Uşaq acdı. Qaldı ki, hər şeyi qaydasındadır.

– Bəs onun yaxmacları vardı, axı! Sən ki, özün dedin. Dedin ki, yaxmacın birini də hələ özün yedin. Xoşbəxtlikdən zəhərli olmayıb. Sənin dediyin sözlər bir-biriylə nəşə düz gəlmir. Sən nə vaxtdan ac uşaqların əlindən çörəyini alan olmusan? Sağlam adamların ürəyi getmir. Onun çox güman ki, şəkəri var. Bəlkə də, vərəmdi. Cibində pulları vardı. Düz iki pens. Hardan oğurlayıb onları? Sənin bu səfərdən gətirdiyin qazancdan çox olardı pulu. Salli, mən sənə dedim axı – öz otağına get və nə qədər ki, biz burda məsələləri aydınlaşdırmamışıq, ordan bayıra çıxma. O, yəqin ki, dəlixanadan,

islah məktəbindən, ya xəstəxanadan-zaddan qaçıb. Özü də allah bilir, neçə gündür sərgərdan düşüb, oğurluqla başını gırləyir.

– Uşaq, təmiz sağlamdı. Yaxşıdı. Orda, o, qarın üstündə elə gözəldi ki.

– Gözəldi? Sözə bax də!

– Ona görə ki, həqiqətən də belə idi. Mən ki, onu qarda görmüşəm. O, elə sevinirdi ki.

– Hə, Cek, indi üdülə gəlsin. İnsan “sevinə” bilər, iyirmi dəqiqə sonra isə sənin boğazını üzə bilər.

– Bütün yolu. Ondan ötrü bu hadisə idi, hər yeni döngə, hər yeni mənzərə. Onunla bir yerdə mən bizim dağları tamam başqa cür gördüm. Passiflalarının fikrini eləmə, allah köməyin olsun. Əlbəttə, heyf ki, tələf oldu, təəssüf ki, yenə bir şey çıxarda bilmədim, gərək üstünü örtəydim onun, öz günahımdır. Amma Semlə keçirtdiyim bu gün hər şeyin əvəzini çıxdı.

– Nə oldu, niyə birdən özünü belə yazıq yerinə qoydun?

– Özümü yazıq yerinə zadına qoymuram, Semlə də qorxulu heç nə baş verməyib. Yaxşı qidalı yemək, isti yataq və bir də baxıb görəcəksən ki, sabah hər şey qaydasındadır. Özü də bu saat bizi eşidir, mən bilirəm. Sənin hər sözünü eşidir. Odur ki, bunu nəzərə al zəhmət olmasa.

– Eşidir demək, hələ başa düşür demək deyil, Cek. Özü də o deyəsən, xarici adamlara oxşayır. Allah köməyim olsun, mən ona pislik arzulamıram. Amma bizim də başımıza pislik gəlməyini istəmirəm.

Otaqda üç nəfər vardı, amma üçüncü adam Salli deyildi. Üçüncü adam on səkkiz-on doqquz yaşlarında, ortaboy, arıq bir oğlandı. O, arxasını divara söykəyib, taxta skamyada oturmuşdu və buğlanı iri, boz parçadan nəşə içirdi.

Oğlan:

– Mən elə bilirəm ki, çayın yuxarılarından qazmaq lazımdır, – dedi, ancaq Sem heç nə anlamadı, elə gədənin səsi də başqa cür səsləndi, elə bil bu sözləri başqa bir vaxt deyil, indi söyləmişdilər. Mən elə bilirəm ki, bu istiqamətdə hərəkət etmək lazımdır.

– Sən mənim sənə göstərdiyim istiqamətdə gedəcəksən, başqa istiqamətdə yox. Və sən bir də yağış tökəndə şaxtada işləməyəcəksən. Yarıqanda kiçik çaylar çoxdu, sən bilirsən. Özü də onlar torpağın altında üstdəkindən də çoxdular. Yağışlı günlərdə onlar çox

iti axırlar. Sənə bu məlumdur. Çox yaxşı məlumdur. Sənə deyiblər. Şükür elə ki, sağ qalmısan.

– Ata.

– Səni elə bu yerə yetirməyin, bu boyda böyütməyin özü də bir möcüzədir. İndən belə mən daha döyüşü heç uduzmaq fikrində deyiləm.

– O bizi eşidir, ata. Məncə o, hər şeyi eşidir. Məncə o, sənə baxır.

Otaqda sarı neft lampası yanırdı, tor kimi pərdənin arxasındakı pəncərə qara yarığa oxşayırdı. Görünür, gecə düşmüşdü. Otaq qəribə idi, elə bil balta ilə çapılmış mağara idi. Tavanın altında kobud yonulmuş çatı tirləri. Yumru çay daşlarından boru şəklində yapılmış nəhəng kamin və dördkünc dəmir pılətə, lap evlərində, anasıgildə olduğu kimi. Taxtadan quraşdırılmış və parıldayana kimi sürtülüb pardaxlanmış stol. Üstlərinə örtük salınmış, üzləri süzülmüş ağac qoltuqlu kürsülər. Divar boyu – taxta skamyalar. Və döşəyinə tük doldurulmuş, köhnə, rəngi getmiş üzlüklü, uzun divan, onun üzərində Sem uzanıb. Başının altında balıq var idi, bir qıraqdan isə Sem büzüşüb yığılmasın deyər mister Xopqud oturmuşdu.

Sem bilmirdi nə desin. Əgər qadın onun haqqında belə düşüncə nürdüsə, çıxıb getmək lazım idi. Getməyə gücü yoxdu, özünü də çox pis hiss edirdi, eşikdə də ki, gecə. Eşikdə gecə, yerdə qar.

Missis Xopqud:

– Hə, nədir, əzizim? – Soruşdu. – Özünə gəldin? Bilirsən, bizi necə qorxutdun.

Sem başını buladı.

– Yox a?

Sem yenə başını buladı.

– Onu bir az yuxarı otuzdur, Cek. Yastığa söykən. Berin, Semin arxasında bir yastıq da qoy. Bax belə, əzizim. Bu da sənin bir qat pörtülmüş qoyun əti konservan, dadlı şeydi, ye, istəsən yenə verəcəyəm. Bəlkə kömək eləmək lazımdır, əzizim? Özün bacararsan, eləmi? Sonra isə o saat yerinə gir.

Semin gözləri yaşla doldu.

Bütün bunlar onun üçün anlaşılmaz idi.

Ancaq Salli həqiqətən də otaqda yox idi və o, Sallini görə bilmədi.

ON YEDDİ

Yəqin ki, bu oyanış bundan əvvəlkindən xoş idi. İsti idi, hər halda ilk təəssürat belə idi və təmizdi. Düzdü, ayağını uzadanda adyalın altında nəyəsə toxundu: soyumuş qrelka idi. Burası hələ dərdyarı idi, ancaq məsələ onda idi ki, orda aşağıda bütün yataq elə kəskin soyuqdu ki, sanki dünən o qatardan düşən vaxt perronun havası idi. Sem dəhşətlə qıçlarını yığdı.

Qəlbində bir narahatlıq, tutqunluq vardı və o saat yadına düşdü ki, niyə. Başında xatirələr özləri doğulurdu.

Onlardan bir mənərə yaratmaq çətin deyildi. Xatirələr özləri bir yerə yığılıb boğuc, ağır bir uğultu yaratmışdılar. Qadın onun haqqında necə də dəhşətli şeylər danışdı, müsibət sözlər deyirdi. Düzdü, sonra o, Sem in qayğısını çəkdi, əl-ayağa düşdü, yedizdirdi, yatızdırdı, amma dəxli yoxdu, sonra hər nə etmiş olsa da, əvvəlcə xatirinə dəymişdi. Buna görə də o, indi ağlamaq istəyirdi, baxmayaraq ki, aradan bütöv bir gecə keçmişdi. Qadın nələr danışdı onun haqqında! Onu necə söyürdü! Sözlər ağacdan, daşlardan, hətta tramvaydan da bərk yaralayır adamı.

İşıqlaşdı. Qarşdakı pəncərə bozarır, gün ağarırdı. Ayrı-ayrı əşyalar gözə dəyməyə başladı, görünür, bu otaqda qabaqlar hansısa qız yaşayıb və indi o yoxdur. O, yəqin ki, çıxıb gedib. Yəqin ki, Sem də artıq burdan çıxıb getməlidir. Yorğan-döşəkdən çıxıb, sakitcə geyinsin və getsin.

Ancaq hara, hara getsin? Yenə qərar qəbul etmək lazımdır. Qərarı kim qəbul etməlidir? Kimsə, yoxsa Sem?

Düzdü, Sallidən heyf, yaxşı alınmır onunla, ancaq on ildən sonra, Sallinin yanına qayıdar. Qayıdar və deyər: “Bu da mən, Salli. Qayıtdım. Həmişə xatırlayırdım. Bütün bu illər mən hər gün sənə doğru gəlirdim. Mən qaniçən deyiləm, Salli, nə də dəliyəm. Sənin ananın mənə haqqımda dediklərinin heç biri həqiqət deyil. Mən sadəcə olaraq Semyuel Spenser Klemensəm, məşhur təyyarəçi, həm də, həmən o, hər iki qütbədən keçən fasiləsiz uçuş. Bu barədə bütün qəzetlər (“Herald”da) yazmışdı, kinoxronika da məlumat vermişdi. Yəqin ki, görmüsən? Mən burda artıq çox-çox illər bundan qabaq olmuşam. O vaxt qar yağırıdı və səni otaqdan qovmuşdular ki, üstbaşını batırmayasan, xəstəlik tutmayasan. Bax, həmən o Semyuel

Spenser Klemensəm. Onlar o vaxt elə bilirdilər ki, mən şüurumu itirmişəm ya da yatmışam, yaxud da tamam başıxarabın biriyəm, xariciyəm, mənşə demə hər şeyi eşidirmişəm, hər şeyi, hər şeyi, kəlməbəkəlmə. Amma eşitməsəydim yaxşıydı”.

Yenə də dəhşətli surətdə acmışam. Lap şir kimi. Neyləyim? Eşikdə eləcə soyuqdur, heç haranı da tanımıram. Qar indi yəqin lap dizə çıxır. Bəlkə də hələ lap çoxdu qalınlığı. Adam kəmə yerinə kimi, lap xirtdəyə kimi qara girə bilər. Qarın içində bataram. İlahi! Qarın içində üzmək olmaz. Özü də hara üzəcəksən. Nə üzə, nə də bir şey görə bilərsən. Belə mən çox güman ki, yolu itirib məhv olaram. Bir də axı, yolu necə itirə bilərsən, bir halda ki, yolu ümumiyyətlə tanımırsan! Gör necə soyuqdur. Burda mən harda özümə piroq ala bilərəm? Burda əlli mil ətrafda yəqin ki, bir dənə də olsun piroq dükənina rast gəlməzsən. Məgər burda Conun satdığı kimi kartof piroqundan tapmaq olar? Burda, görünür, onları hələ heç ixtira etməyiblər. Ağac yarpağı yeməkdən başqa əlacım yoxdur. Bəlkə səhər yeməyini gözləyim, sonra yavaşca aradan çıxım? Murreyde deyilənlərə görə hava çox yaxşıdır, günəşlidir. Bax, gərək özümü ora verəydim. Lənətə gəlmiş qoca M... məni Qıjı Dərəsinə yolladı. Birbaşa qarın ağışuna. Axı bir də qar kimin ağına gələ bilərdi?

Mənim haqqımda durub deyəsən ki, cələfdi. Bu nə deməkdir – başı çatmır? Mənimçün deyir ki, azarlıdır. Bax, yazıq Pitin, misalçün, şəkəri var, arvad şəkər sözünü də mənə gətirdi. Yazıq Pit. Ancaq məgər buna görə ona kimsə pis yanaşarmı? Bu ədalətsizlikdir. Azarlıdır? Necə də dəhşətli, iyərnc sözdür. Bu adama sən çirkinsən, ya da buna bənzər bir ayrı söz demək kimi bir şeydir. Ya da ki, səndən iy gəlir. Üfunət qoxuyan donuzxanadakı donuz kimi iyərncsən. Sallini də otaqdan qovdu, guya mən ona pis təsir edə bilərəm, guya mən tərbiyəsiz-zadam, küçə uşağıyam, Salliyə mənənən bir otağın havasından nəfəs almaq ziyandır.

Anamın yanına getmək istəyirəm.

Yox. Düz demədim. Sözlərimi geri götürürəm. Heç də anamın yanına getmək istəmirəm. Məni bağışla, ata, sənin xətrinə dəymək istəmirəm. Ancaq mənim artıq on dörd yaşım var, hələ yarım il də üstünə gəl. Bir neçə gün çatışmır ki, on dörd yarım olsun. Və anamın yanına, məlum məsələdir ki, qayıtmaq istəmirəm. Atamın da yanına istəmirəm. Mənə heç kim lazım deyil. Misalçün, götürək elə xalamı,

Allah xatirinə, amanın bir günüdür. O balaca Roz da, zəhləm qaçmış, qoy cəhənnəm olsun (bütün bu illər boyu gör o, mənə necə zülmələr edib). Bax, amma gəl mərc gələk ki, Salli əgər imkan olsaydı məni öpərdi. Balaca Roz isə, zəhləm qaçmış, özü məni şirnikdirirdi, di gəl, bircə dəfə də imkan vermədi ki, qucaqlayım. Odur, əmioğlularım mənə öz qızları barədə nələri danışırlar. Onlar ayrı planetdə–zadda yaşayırlar ki, kişi on dörd yaş yarımındadır, amma ömründə hələ bir dəfə də öpüşməyib. Mənim yaşında, elə bilirəm ki, ikinci belə bir səfehə rast gəlməzsən. Amma dünən, mənə elə gəlir, mənim buna yaxşıca imkanın vardı, mən axmaq isə götürüb aradan çıxdım. Yəqin mən öz ömrümü zahid kimi mağarada–zadda başa vuracağam. Mən çox güman ki, həyatda heç nəyə ürək eləməyən adamlardanam. Lap balaca Rozun özü kimi qorxağın biriyəm. Qəbrimin üstündə elə belə də yazacaqlar: “Burda ilk qar kimi təmiz olan Sem uyuyur. Amma təmizliyi özündən deyildi, qorxaqlığındandır”. Burdan rədd olub getmək lazımdır. Əlac yoxdur.

– Sem.

Bu mister Xorquddur. Qapının ağzında durub, əlində üz qırxmaq üçün pomazok tutub, gözlərini qıyıb, sifətini isə ağappaq köpük bürüyüb, elə bil ki, şaxta babanın saqqalıdır.

Sem hay verdi:

– Bəli, ser.

– Yatıb doydunmu?

– Bəli, ser.

– Özünü daha yaxşı hiss edirsənmi?

– Deyəsən, hə, ser.

– Bu gün yataqda qalmaq istəyirsənmi?

– Xeyr, ser.

– Bax ha, istəsən qala bilərsən. Tələsməli bir yer yoxdur. Görüləsi elə bir iş də yoxdur. Həyətdə elə duman var ki, elə bil dənizin dibindəsən.

– Əgər siz etiraz etmirsinizsə, ser, mən yatağımdan qalxardım.

Olar?

– Olar, Sem. Öz işindir. Canın–başın salamatdırmı?

– Bəli, ser... Əlbəttə, salamatdır... Əlbəttə, ser... Heç haram ağrımır. Hər şey qaydasındadır. Mən heç ömrümdə həkimin yanında da olmamışam, tək bircə dəfə, qulağımdan şikayət edəndə, qulağımı

təmizləməyə getmişdim. Xəstəxanada da heç olmamışam, bir anadan olan gündən başqa. Bir gündən artıq ömründə xəstə olduğum olmayıb. Qızılca keçirtmişəm. Suçiçəyi çıxartmışam. Zökəm olmuşam. Bir də ki, tramvayın altına düşmüşəm. Vəssalam-şüttamam, başıma gələnlər bunlardır. Tramvayın altına düşmüşəm. Göyərən yerlərim də ona görədir. Tramvaya görə. Zəhrimara qalmış, lənətə gəlmiş tramvaya görə. Çox təəccüblüdür ki, mən hələ sağ qalmışam. Velosipedimdə isə sağ istahat qalmadı, qəzetlər də səkiyə səpildi. Yağışın altında səkiyə səpildi bütün. Camaat yığıb özü ilə apardı. Qəzetlərimi talan elədilər. Məşinlərin təkərləri altında qaldı qəzetlərim. Hamısı palçığa batdı, cırıldı, tərg oldu. Mən, düzdür, pulları özümlə götürdüm. Yaxşı iş tutmadım. Xırda pulları özümənə apardım, onları da oğurladılar, elə haqq olur mənə. Və beləliklə, tək-tənha qaldım. Evə dönə bilmirəm, ona görə ki, “Herald”ın altmış dörd nüsxəsinin haqqını ödəmək üçün anam pulu hardan alacaq? Mister Linçin də yanına qayıda bilmərəm, deyəcək ki, oğrusan, işdən qovacaq. Bizim evdəsə hamı işsizdir. Bir yandan da ki, Pit. O, öləcək. Onu azarlı, çirkin adlandırmaq yaxşı deyil, günahdır. Mənim qazancım olmadan, onun yemək-içməyi necə olacaq? Ancaq bu işlər niyə belə bir-birinə qarışdı, e? Niyə hər şey belə çətinə düşdü? Mənim heç bir xəstəliyim yoxdur. Mister Xopqud! Düz sözümdü, düz. Məni tramvay vurdu, bir də Roz qorxuzdu, mənə əl atmaq fikrinə düşmüşdü. Bir də kilsənin altında ilişib qalmışdım, vəssalam, başıma gələnlər bunlardır. İlişmişdim, çıxıb bilmirdim. Ömrümdə heç bir xəstəliyim olmayıb və sizin Sallinin də heç vaxt xətrinə dəyən deyiləm. Heç vaxt. Əgər bir adam ona toxunub-ələmək fikrinə düşsə, nəfəsini kəsərəm. Vallah. Düz sözümdü.

– Yaxşı, yaxşı, yaxşı.

Mister Xopqud çarpayıda əyləşmişdi. Semi özünə sıxmışdı, özünə sıxıb yüngülcə silkələniirdi və bir də otaqda hardasa missis Xopqudun səsi vardı:

– Bağışla məni, Sem. Keçib daha, bağışla məni. Öz acı dilimi qopartmağa hazırım. Əlbəttə ki, sən yaxşı oğlansan. Məgər o saat görünmürdümü?

ON SƏKKİZ

Salli səhər yeməyi yeyirdi. Gün işığında oturmuşdu. Gün işığı, əlbəttə, belə qatı dumandan keçib gələ biləcək qədər idi. Sürtülüb təmizlənmiş stol arxasında oturmuşdu, mizin üst taxtası mis rəngində idi, taxtanın üstündə isə qar altından çıxma qırmızı güllər, yağda qızardılmış qaletlər, süddə bişirilmiş vələmir sıyığı vardı, elə burdaca hündür, qəhvəyi sərnəcdə təzəcə sağılmış, qaymaq kimi qatı süd, pəncərənin arxasından dağ yamacında bitən portağal və limonlardan hazırlanmış qızılı cem, sıra ilə qoyulmuş yumurta qabları düzülüşdü. Hamı Semi gözləyirdi.

– Otur bax burda, Sem.

Salli, mən səni görürəm. Bu isə mənəm, bax. Yaxından sən təsəvvür etdiyim kimi deyilsən.

Mister Xopduq:

– Salli, – dedi. – Bu Semdir. Sən, şübhəsiz ki, bunu bilirsən, amma onunla salamlamaq imkanın olmayıb. Sizin hər ikinizin on beş yaşı var, odur ki, hər ikinizin marağınıza səbəb ola biləcək şeylər çox olmalıdır. Sənin ad günün haçandır, Sem?

– Aprelin üçündə, ser.

– Sallinin isə iyunun on ikisindədir.

Berin susub oturmuşdu, elə bil Semin bu tərəfindən o tərəfini görürdü. Atası kimi balacaboy idi. Danışmaqla da o qədər arası yoxdu, bəlkə də o da Sem kimi acmışdı. Gün işığında o, dünən axşamkıdan da balaca görünürdü. Bu isə bir tərəfdən baxanda çox qəribə idi. Belə yeməyin qabağında gərək ki, nəhənglər yetişməzdi.

– Salli, zəhmət olmasa, dua oxu.

Onun səsindən günəşin ətri gəlirdi. Buludların və səhər dumanına bürünmüş təzə yarpaqların qoxusu gəlirdi. Qarın yağması, ayın çıxması hiss olunurdu səsindən. Gül ləçəklərinin açılması və missis Xopqudun səsi eşidilirdi:

– Sem.

– Bəli, xanım!

– Səhər yeməyin stolun üstündədir.

Ancaq Salli ilə bir stolun arxasında oturan heç yemək yeyə bilərmə? Saçları elə bil ki, nəfəslərini dərmək üçün, çiyinlərinin üstünə endirmişdi. Kürəndi rəngi saçlarının. Sürprizə bax də. Yəni

tamam kürəndi saçları, yerləkə, taxtapuş kirəmiti rəngində idi. Bundan kürəni olmur. O isə elə bilirdi ki, qızın saçları qara, ya da şabalıdı, bəlkə də qızılı rəngdədir. Sifətini də tamam çil bürümüşdü. Bir kvadrat düyüm sahəyə bir belə çil düşməyini Sem ömrü boyu görməmişdi. Gözləri isə gömgöy idi. Belə səmavi göylüklə, beləcə qar ağılığı. Qızın gözlərinə baxanda ağzı açıq qalmışdı Semin. O, başdan-ayağa rəngli şəkllə oxşayırdı, vallah: elə bil ki, onu yaradan rəssam təkcə təmiz rənglərdən istifadə eləmişdi, qarışdırmamışdı, birbaşa tubiklərdən çəkmişdi. Qız onun üzünə baxdı və Semin ürəyi dayandı. Düzdü, düzdü, elə belə də oldu. Ürəyi düşdü. Dayandı. Susdu. Sanki bir də heç zaman döyünməyəcəkdi. Elə bil ki, onun ölüm saati çatmışdı. Sonra yenə də vurmağa başladı, qapını yerindən çıxardan dəmir yumruq kimi qabırğalarını döyəcləməyə başladı.

Sem bir daha ona baxmadı. Ürək eləmədi. Məgər adam yanında bu göl kimi dərin, təmiz gözlərə baxmaq olardı? Onlar duman barədə, yerdəki qarın artıq demək olar ki, əriməyi haqda danışırlar. Sallı isə qulaq asır, gülümsünür və deyir: “Yox, əşi?” – ya da: “Necə? – yaxud: “Harda?” Berin isə özündən razı halda gülümsünür, ancaq kinayə ilə yox, elə bil ki, o özü çox az şey bilirdi. Onun ürəyində sürət qatarları bərkədən fit verə-verə, yarımdayanacaqlı bir-bir arxada qoyub o tərəf-bu tərəfə gedirdilər.

Sıyıq qərribə idi, onun adət etdiyi kimi deyildi. Ona baxmaq, qaşığı ilə sıgallamaq xoş idi. Sadəcə olaraq bunun üçün gözlərini açmaq gərəkdi. Beləsini Sem heç vaxt görməmişdi, dadmamışdı. Gözəl sıyıq idi. Qaşığından yuxarı – mərmər kimi, qəhvəyi rəngli qatı sıyıq axın-axın ora-bura, dairə ilə axırdı. Bəlkə o yemək üçün deyil? Yox, doğrudan da? Bəlkə yanmaq üçündür – ondan adamlar ya da təyyarələr yaradasan, sonra bərkiyib daş kimi olalar?

Mister Xopqud stəkanlara süd tökdü: Salliyə, Berniyə, Semə. Süd sarı idi. Semin evdə içməyə adət etdiyi kimi deyildi – duru, ağ deyildi, hətta heç sözün həqiqi mənasında “məhlul” da deyirdi: stəkanda ağır-ağır ləngər vurur və qatı bir halda süzülüb boğaza axır. Sem hətta qorxdı və ehmalca stəkani kənara qoydu – keyfiyyətsiz, zay yeməklə qidalanan Piti xatırladı və bir də düşündü ki, adi adamın adi mədəsində belə yemək davam gətirməz, o isə hələ dünən qaytarmağa başlamışdı, odur ki, onun tərəfindən kifayətdir. Əgər bu yenə də burda təkrar olsaydı, dəhşətdi. Sallini yenə otaqdan çıxardardılar, Sem

isə istəyirdi ki, Salli mümkün qədər ona yaxın olsun. Havadakı bu ətir görəsən Sallidən gəlir, yoxsa güllərdən?

– Sem, sənın anan necə, bilir?

– Nəyi bilir, xanım?

– Sənin harda olmağını. Başına nə gəlməyini. Hara düşdüyünü. Axmaq sualdır. O, hardan bilsin, bir halda ki, hələ heç Semın özünü düz-əməlli ayırd edə bilməyib.

– Xeyr, xanım.

Mister Xorqudun elə bil bir qədər pərt görkəmi var, düz deyilmi? Qızardılmış çörək tikəsi ilə elə məşğuldur ki, elə cidd-cəhdlə qurdalanır ki, elə bil kilsə zəngləri qülləsinə dırmanır.

– Səhər yeməyini qurtaran kimi, – missis Xorqud dedi, – atana məktub yaz, Sem. Berni də kəndə poçt dalınca gedəndə yola salar.

Semin ürəyi düşdü, lap dabanının yanına diyirləndi.

– İndi evdə səndən ötrü əl-ayağa düşüblər. Tramvay əhvalatı barədə hamı xəbər tutacaq. Qəzetlərdən ola bilsin ki, polis də biləcək. Qohum-əqraban çox narahat olacaq. Onlar fikirləşəcəklər ki, sən yaddaşını itirmisən, indi də şəhərdə dolaşırsan, ya da oğrunun-quldurun əlinə düşmüşsən.

– Çətin ki.

– Əlbəttə, elə düşünəcəklər, Sem.

– Axı mən məktub yazsam, onlar möhürdən harda olduğumu biləcəklər.

– Düzdür.

Bu qadın niyə başa düşmür? Niyə anlamır ki, elə bir vaxt gəlir ki, oğlan uşaqları özləri, təkbaşına hərəkət etməli olursan. Ola bilər ki, Berni kimi uşaqlar yox, Sem kimiləri. Bu ki kor-kor, gör-gördür.

– Mənsə istəmirəm ki, onlar bilsinlər. Bu hər şeyi korlayır. Nə etməli olduğumu özüm həll etməliyəm.

– Öz yaxın adamlarından qaçmaq dəhşətli hərəkətdir. Sən onlar barədə düşünmüşsən, Sem? Onlara sənın bu hərəkətin necə təsir bağışlayıb? Məgər evdə səni sevmirlər?

Sem göz qapaqlarını aşağı endirdi, qəlbində isə böyük bir ağrı baş qaldırdı, ona görə ki, evdə anası vardı.

– Sevirilər, istəyirlər axı?

– Bəli, xanım.

– Sən də onları sevirisənmi?

– Əlbəttə.

– Deməli, sənin vəzifən, borcun aydındır.

– Borcun bura nə dəxli var? – O, başını silkələdi, hərçənd indi hər şeyi olduqca aydın anlayır və hiss edirdi. Onlara burda başa salmaq lazımdır ki, o, hər şeyi özgəsinin üstünə atanlardan deyil. – Mən elə ona görə evdən getmişəm ki, öz doğmalarımı, yaxınlarımı çox istəyirəm.

– Bunu başa düşmək onlar üçün çətin olacaq.

– Onlar başa düşər, xanım. Mənim anam arif adamdır. Mən belə düşünürəm ki, indi o özü hər şeyi anlayıb.

– Onda ona xəbər elə ki, səhv eləməyib. Ona yazığın gəlsin. Axı, indi o, orda sənin dərđini çəkməkdən üzülüb. Əgər sən onu sevir-sənsə, özündən bir xəbər ver.

– O, bilir ki, mən itib-batmaram.

– Ancaq sən tramvay altına düşdün axı.

– Amma tələf olmadım ki? İndiyə kimi də mənə heç nə olmayıb. Özü də mən mister Xorquddan xahiş eləmişdim ki, məni maşına götürsün, düzdümü? O, özü məni dəvət elədi, elədirmi, mister Xorqud? Və mən sizə hər şeyə görə minnətdaram xanım, ancaq mənim anam bilir ki, mən barədə narahat olmamaq olar. Mən üç il qəzet satmışam. Mən qəzetsatan uşaqlardan ən böyüyüyəm. Kimə kimə, amma mənə etibar eləmək olar. Nəyin necə olduğunu mən özüm ayırd edərəm.

– Onda nə etmək barədə bir qərara gələnə kimi bizdə qal. Anana da elə beləcənə yaz ki, qoy o da bilsin. Mən də səhifənin sonunda iki kəlmə yazaram, belə hamısından yaxşı olar. Heç bir təfərrüata varan deyiləm, eləcə, böyük adam əliylə yazılmış iki kəlmə söz.

Gör necə bədidir. Xalam kimi olmasa da, bu da elə zəhlətökəndir. Zərfə boş kağız qoymaq, yalan ünvan yazmaq mümkün olmayacaq. Anaya isə onun zərfin üstündəki xətti bəs idi – başa düşəcəkdə ki, sağ-salamatdır. Ancaq yox, indi onun məktubunu oxuyub müəyyənləşdirəcəkdilər. İndi bunlarla necə yola gedəsən, vallah da! Birindən yaxanı qurtarmamış, o biri soxulur. Elə bil ki, şəffaf bankanın içində yaşayırsan, amma bəndəsən ki, qapağını balaca qaldırırsan, o saat onu kimsə yenə burub bərkidir.

Sem ümitsiz nəzərlərlə mister Xopquda baxdı. O ki başa düşməli idi. O ki bilir. Ancaq o, kənara baxırdı. Sanki bu işə onun hökmü çatmırdı.

– Ye qurtar, Sem, – missis Xopqud dedi. – Sənə bu gün güc lazım olacaq. Berni poçtdan qayıdır, əgər yağış yağmasa, sən ona kömək eləyərsən qızıl qazıb çıxardar.

Salli məktəbə yığışdı. Sem təəccübləndi.

Hasar boyunca çəkilməmiş məftilə zəncirlə bağlı, dövrələmə qaçan itlərə Salli:

– Salamət qal, Seç! Görüşənədək, Deyv! – Qışqırdı.

Berni poçta getmək üçün velosipedini eşiyə çıxartdı və onlar birgə getdilər. Onların velosipedləri qəribə idi, elə bil əldə düzəltmişdilər.

– Görüşənədək, Kustik! – Salli bir qıraqda bağlı keçiyə qışqırdı.

Sığıllanmağına ümid edən köpək kimi Sem də özünü darvazaya sarı verdi, Salli ilə Berni isə tək-cə başlarını örüşün hasarından sallamış inəklərə çönüb baxdılar.

Salli:

– Görüşənədək, Belinda! Salamət qal, Ketti! – qışqırdı.

Semgilin məktəbində Salliyə oxşayacaq heç kim yox idi. Olsaydı, Sem heç hara getməzdi. İlahi, balaca Rozun əvəzinə onunla qonşuluqda Salli yaşasaydı, nə olardı! Keçən il siniflərində iyirmi dörd qız oxuyurdu, ancaq o, onlardan heç birini də öpmək istəməzdi, istəyir lap belə haqqını versəydilər də. Bəlkə də ancaq Herri Tomsonu ya da Culi Roudsu, o da ancaq gözüyümü. Bu il isə, heç inanmazsınız, bütün sinif – tək-cə oğlanlardır. Sem fikirləşə bilirdi ki, – əgər bu haqda fikrə getsəydi, – Salli öz yaşında olan bütün başqa qızlar kimi evdə təsərrüfat işləriylə məşğul olmalıdı.

Bütün günü o, olmayacaqdı. Bütün günü Sallisiz! Yeddi saat gözləməyə o necə tab gətirəcəkdə? Yanbayan sürüb getdilər, dumanda gözdən itdilər və Salli heç nə də eləmədi.

Sem onunla danışmağa macal tapmadı. Qız da Berni kimi çoxdanışan deyil. Hər ikisi oturub susurlar, heç kimlə kəlmə kəsmirlər, hərdən ata-analarına, ya da keçilərə, inəklərə, itlərə nəşə deyirlər. Görünür o, heç Sallinin vecinə deyil, istəyir lap tirtap uzansın. Ancaq burası da var ki, qızların birindən xoşları gələndə özlərini həmişə biganə kimi göstərirlər. Bu sadəcə olaraq qanun kimi bir şeydir, bilən uşaqlar danışblar.

Heyf ki, qız getdi. Əşşi, nə eybi var, o on ildən sonra qızın yanına qayıdar.

Sem geri qanrıldı. Ev görünmürdü, hər şeyi qatı duman bürümüşdü, elə bil yer üzünə pərdə çəkmişdilər.

Sem darvazanın bir tayını balaca araladı, sürüşüb bayıra çıxdı və yolla kəndin əks tərəfinə götürüldü. Əlbəttə, burası pis idi ki, paltonu evdə qalmışdı, ancaq paltonun dalısıyca qayıtsaydı, onlar görüb başa düşəcəkdilər. Əvəzində yol azad idi, cibində on pens vardı və qarnı da toxdu.

Buradan qaçmaq və Sallini tərək etmək haqda fikri özünə aşılamaq ona asan başa gəlməmişdi. Burası da var ki, Sallini hər yerdə özüylə birgə, ürəyinin başında gəzdirəcəkdı. Ancaq mægər bunlar eyni şeydimi? Mənə deyən gərəkdi, sənə nəyinə gərəkdi qrammofon kimi işə düş, özün haqda hər şeyi danış! Həmişə bax, belədir. Həmişə özüm haqda lazım olmayan şeyləri danışırım. Axmağam nədir? Özünə pislilik elədiyini bilə-bilə, doğrayıb-tökməyin nə mənası var? Axı, mən ki, onu öpə bilərdim, bilirəm bacarardım, özü də hökmən öpərdim. Bilirəm, vəssalam. Bəlkə də o saat yox, bir ya iki həftə sonra, amma hökmən. Bəs qızıl qazmaq mægər pisdır? Bir də baxıb görərdin ki, nəşə tapmışan və bu andıra qalmış “Herald”ın altmış dörd nüsxəsinin fikrini çəkmək lazım gəlməzdi, atan da daha ömrü boyu belinin hoqqarını çıxarda-çıxarda tər tökməzdi.

Uzaqdan bir səs gəldi, sanki dumana bürünmüş kimi, kallaşmış bir haray eşidildi:

– Se-em!.. Səfehləmə!..

Və mister Xopqudu da qoyub getmək ağır idi.

ON DOQQUZ

Gipslend, geniş diyar, hardasa şərqdə yerləşir. Sem götür-qoy elədi ki, təxminən böyük Rozun yanından çıxıb gedəndə üz tutduğu istiqamətdə. Belə dumanda ki, dəqiq müəyyən etmək mümkün deyildi. Ancaq o irəli hərəkət edir, getdikcə evdən geniş açıqlığa doğru daha çox uzaqlaşır: o, bunu hiss edirdi – bilirsiniz də necə olur? – Ürəyilə.

Çox soyuq idi. Yolun kənarlarında quru ot komaları altında buzlanmış qar qalıqları hələ də görünürdü, sıx tikanlar və sarı güllər

isə yağışdan və şəhdən ağırlaşmış başlarını torpağa öymişdilər. Bu saat Semə öz paltosu necə də çatışmırdı. İndi elə yerinə düşərdi ki! O, addımlarını yeyinlətdi, bu minvalla qızıışmağa, sürətli hərəkətdən tərləməyə ümid edirdi, ancaq donuq soyuq bədənində qalmaqda davam edirdi və bədənindəki göyərmiş yerlər ağrı vasitəsilə özlərindən xəbər verirdilər. Hava isə yara kimi göynədir, boğazını yandırır, ciyərlərini sıxır, nəfəs almağa mane olurdu. Bəlkə onu bulud dövrələmişdi, duman yox, qatı bulud? Bəlkə o, heç özü də bilmədən elə bir yüksəkliyə çıxmışdı ki, burda oksigen çatışmırdı? Məgər müəyyən etmək olurdu? Ya da, əksinə, xəbəri olmayıb və dəniz səviyyəsindən aşağı enib? Mister Xopqud necə dedi! Həyətdə elə duman var ki, elə bil dənizin dibindəsən.

Bəlkə o, okeanın dibindədir, ətrafda sualtı yarımqaranlıqda demək olar ki, hərəkətsiz olan, canlı olduqları üçün azacıq tərپəşən yosunların zəhmli, nəhəng qalaqları yüksəlir. Yox, bu onun xoşuna gəlmir, heç gəlmir, baxmayaraq ki, uydurma olduğu açıq-aşkar məlumdur.

Evdə onlarda duman da başqa cürdür. Evdə duman içindən işıqların zənciri görünür, onlar bərq vurub işıq saçır, elə bil ki, ulduzdurlar, allahların əksi, ya da əlvan parlaqlıq içərisində mələiklərdir. Və həmişə də haradasa yaxınlıqda Uikem–strit və ananın sobası var. Ya da böyür–başın uşaqlardır və sən məktəbə gedirsən, qapıdan içəri daxil olursan, ora isti, hələ də rahatdır, sonra da siz divar boyu düzülüb su qızdırıcılarının üstündə oturursunuz, ovuclarınızı isə altınıza qoyursunuz və sevinirsiniz, ona görə ki, gəlib çatmışınız, ona görə ki, bu gün xüsusi gündür, küçədə duman var. Burda olduğu kimi yox, tamam başqa cür.

Burda işıqlar yox idi, ona görə ki, indi gündüzdür, bir də ki, axı onlar ağacda bitmirlər, buluddan sallanmırlar. Və ətrafda bir nəfər də olsun adam yoxdur, insan səsi eşidilmir, uşaqlar da yoxdur ki, hər şey həqiqi, həqiqətdə olduğu kimi olsun və elə bir ümidverici hiss də yoxdur ki, bax bu saat bərkədən qışqırsan kimsə hökmən köməyinə gələr. Burda Xopqudgildən və onların tanışlarından başqa heç kim yoxdur.

Bütün bunlarda nəsə ağlasığmaz, şüurdan kənar şeylər vardı, elə şeylər ki, onların üstündə görmə, eşitmə, qoxubilmə duyğularının adı qüvvələri qüdrətə malik deyil, sanki ayağını darvazadan bayıra qoy-

caq o, güclü daxili coşqunluğa, istəyə tabe olmuşdu, bəlkə də bu istək heç onu xeyrə aparmayacaqdı: elə bil ki, onu səsləyəndə cavab verməməklə özünü həyata bağlayan saplardan birini də kəsib qırmışdı. Belə saplardan, onun həyatla əlaqəsi tam kəsilməzdi və həlak olmazdan qabaq, görəsən, daha neçəsini qırmalıdır? Bu axır iki-üç gündə o, onlardan həddindən çox qırmayıb ki? Qəribə “şüurdankənar” hissidir, anlayanda ki, – hətta qeyri-şüuri olaraq, – at kimi gözü gözlüklə bağlı gedirsən, biləndə ki, başladığın yolu, hardan keçməsindən asılı olmayaraq, nə olur-olsun, onsuz da axıra kimi keçməlisən...

Tramvayla toqquşanda onun içərisində nə baş verib? Bu çarıqlardan, göyərmiş yerlərdən əzilənlərdən, şişlərdən başqa? Bu gün insan, Allahın quşcuğazı kimi, özüyçün xoşbəxt və qayğısız yaşayır – on dörd yaşı və boyu beş fut, səkkiz düyüm olan bir nəfər qayğısız quşcuğaza nə qədər oxşaya bilərsə və nə dərəcədə xoşbəxt olarsa; səhərişi günsə dünyanın sirləri, tapmacaları üstündə baş sındırır və açılmış hər sirr yeni, daha ecazkar, gizli sirlərə açılan qapıdan savayı bir şey olmur. Ancaq o, geri dönməyəcək. Qətiyyətlə! O, keçmiş həyatına qayıtmayacaq. Bilmək bilməməkdən yaxşıdır. Qorxu hiss etmək heç nə duymamaqdan yaxşıdır.

Uikem-stritin tini... İlahi...

Hər şey dəyişib.

Hər şey keçmişdəki ilə müqayisədə dəyişib, kiçilib, köhnəlib, 1931-ci ildə – çox-çox bundan qabaq – olduğuna nisbətən, ya da 1929-cu ildə balaca Rozla qaragilə ardınca səfərdən qorxmış qayıtdığı vaxta görə dəyişib, qətiyyətlə oxşamır.

Bir anlıq hətta ürəyi də bulandı, dayanıb toxtamaq lazım gəldi.

Doğrudanmı Roz elə o yaşayan burda yaşayır? Bax, bu suvaqları quzulanmış divarları olan qəhvəyi rəngli evdə, bax, bu qapının ardında, o qapının ki, bir vaxt onu qızın atası elə acıqla çırpmışdı? Roz indi onu güman ki, heç tanımadı da. O, isə bəlkə qızı heç tanımaq belə istəmədi.

Uikem-strit, on dörd. Ana, bu da mən.

Doğrudanmı bütün bunlar bax burda olub?

Ev elə balaca, etibarsız görünür ki. Bəlkə də o elə həmişə beləcə balaca və etibarsız olub. Bəlkə o haçansa böyük görünürmüş.

Ana, bu mənəm. Evdən sərgərdan düşmüş oğlun geri qayıdıb.

Qapının döyülməsini eşidirsən? Bu mənəm. Sənin Semin. Əlbəttə, hər şeyin belə qəfil alınması yaxşı düşmür, ancaq başqa heç cür mümkün deyildi, odur ki, sən döz, zəhmət olmasa. Ölmə, ana. Ürəyin partlamasın, ana! Sən mənə bağışladınmı? Mən burda dayanıb gözləyirəm ki, mənim çağırışıma hay verəsən.

Hə, bu da anam, elə bil köhnə çərçivəyə salınmış əski şəkildir, bət-bənizi qaçıb, dayanıb susur. Necə də dəyişib o, necə də bala-calaşib, əldən düşüb, saçları ağarıb.

– Bəli, ana...

O, anasının çətinliklə, qısa-qısa, bərkdən nəfəs almağını görüb eşidir.

– Bəli, ana. Əlbəttə... Bu mənəm. Of, ana. Səninçün elə darıxmışam ki, qayıdıb gəldim.

İlahi, ondan bərk yapış, Sem! Cəld ol, Sem. Ona sənin canlı əllərin lazımdır. O, inanmalıdır ki, bu onun saçlarını öpən həmmən uşaqdır.

Səhərişi gün atası sarayda ona velosiped göstərdi.

– O dörd ildi burdadır, Sem. Onu sən gedəndən təxminən bir ay sonra bir nəfər gətirdi. Atan onunla söhbət elədi, ancaq söhbətlərinin məzmununu mənə söyləmədi. O adam köhnə bir yük maşınının gəlmişdi, maşınının bakında kələm vardı. Adını atan mənə demədi. Gələn adam dedi ki, sənin üçün velosiped düzəldib. Deyib ki, sən başa düşəcəksən.

Yolda tez-tez addımla ki, bu dumanda əriyən qar kölgələri arasında donub qalmayasan. Ona görə ki, vaxt çatanda oğlan uşağı çıxıb getməlidir.

Ona görəmi sən mənə bircə kəlmə də söz demədin, Salli? Sən bilirdin, görürdün ki, səndən və Semdən ötrü vaxt keçib, ya da hələ yetişməyib? Doğrudanmı, sən həqiqətən də bilirdin ki, Semin hələ bir ayrı yerə də yolu var və o getdiyi yerə sizin yolunuz bir deyil? Odur ki, onu tək buraxmalı oldum. Yoxsa, başqa şeylər başını elə qatmışdı ki, sən onu sadəcə olaraq heç görmədin.

O-o, Salli, mən axı bilmirdim. Həmmən gün məktəbdən sonra Salli böyük ağacın dalında durub və elə hey torpağa baş əyir, baş əyib ağlayır, Bernini, öz qardaşı Bernini torpağın tərkində qalmış Bernini oxşayıb ağlayır. O, öz lağımını çayboyu aşağı deyil, yuxarı atıb və günorta saat üçdə talvarın altındakı borunu döyəcəyəndə eşitməyib və onu çaya dövət edən bu sədamı bir də heç zaman eşitməyəcək.

Bu vaxt Sem isə bu yerlərdən çox-çox mil uzaqlarda öz dünyasını kəşf edirdi. Başa düşə biləcəyindən də çox şeylər açırdı. Başqa cür hərəkət etsəydi... görməyəcəyi illəri yaşayır.

İYİRMİ

Uzun, uzun yolun sonunda dükən vardı. Ümumiyyətlə, dükən yolun sonunda deyildi, ancaq hər halda belə alındı. Heç yolun özü də əslində uzun deyildi. Hər şey vəziyyətdən asılıdır: havadan, ayağındakı ayaqqabının rahatlığından asılıdır, velosipeddə gedirsənsə yol sənə bir cür görünür. Təyyarədə uçursansa başqa cür, qudurmuş itin qabağına düşüb qaçırsansa tamamilə başqa cür. Vitrinin şüşəsində bəzəkli hərflərlə yazmışdılar: “Hər gün evdə bişirilmiş təzə piroqlar”. Yazını görüb Sem içəri daxil oldu. Gör belə yazıya harda rast gəlmişdi də! Bu duzlu su okeanında şirin su adasına rast gəlmək kimi bir şey idi.

Dükənün içərisi mister Xopqunun sarayını xatırlatdı. Burda hər şey qərribə idi, adamın gözü dörd olurdu. Sarbanların bir hovur dincəlmək üçün dövədən düşüb karvanlarını çəkdiyələri, ya da tədqiqatçı-səyyahların yemək ehtiyatını doldurmaq üçün döndükləri Şərqi bazarlarına oxşayırdı ləp, belə bazarların girəcəyində gəlmə adamlar öz qərribə geyimlərində durub öz qeyri-adi ləhcələrində mırırt vururdular, xarici heyvanlarsa, misalçün alman ovçarkalarına sakitcə uzanıb mırıldayırdılar. Elə ayağını bazara qoymağa bəndəsən – düz belə bir heyvanın üstünə çıxırsan. Burda hər şey elədir ki, elə bil bununçün uzun illər boyu hazırlıq görüblər, açıb düzüblər, nə isə xüsusi bir münasibətlə açıb-səriblər, amma heç kim gəlib çıxmayıb. Ancaq heç nəyə əl vurmaq olmaz, heç nə satılmır. Axı, ola bilməz ki, belə qərribə şeyləri kağıza büküb aparsınlar, ləp nə cür baha qiymətə olur-olsun.

Bəli, bu uzun yolun sonunda, ürcahına qərribə yer çıxmışdı. Hələ ordan necə qoxu gəlirdi: darçın, duz, çörək, alma, sirkə, sidr, kətan yağı, parça, qənd, un qoxusu bir-birinə qarışmışdı, hətta mis, təmiz qara dəmir və kim bilir, bəlkə qızıl qoxusu da vardı havada.

Səs gəldi, amma heç kim gözə görünmədi.

Burda həyat var. Ancaq onu görmək olmur. Kitablarda yazılan kimi, sirli həyat. Bəlkə gizli idi burda həyat, ya da divarların kərpic

hörgüsünün içində, yaxud da sənin fantaziyandan kənarında idi. Nəşə zingildədi, elə bil tərəzi gözünə pudluq daş qoydular, ya da əksinə, götürdülər: kağız xışıldadı, elə bil, içərisinə alınmış şeyi bükmək üçün zərfi açdılar. Kal tappıltı, şappıltı, xışıltı eşidirsən – elə bil bıçaqla yağ götürürlər, ya da içərisinə çox getsin deyər qənd kisəsini silkələyirlər. Yoxsa bunlar sənin ilk uşaqlıq dövrünün tanışları olan Beatrisa Potterin¹ heyvanlarıdır? İnsan həyatına bənzər bir həyatda yaşayan heyvanlardır? İlahi, adamın ağına nələr qalır gəlməsin!

Yaxşı, kim var orda? Hə? Bəlkə, ürək eləyib qışqırsın?

Əyri yatağanını enli qurşağına keçirmiş türk var orda bəlkə? Baş əmmaməli hindlidir bəlkə? Əynində üstü əjdahalı əba çinlidirmi? Mister Veyl kimi sağanaqsız eynək taxan, pambıq parçadan önlüklü qocadırımı? Onun sallaq çiyinləri və bıqları var, bıqları əlli ildə çəkdiyi yarım milyon papirosdan sapsarı saralıb? Bəyəm görmədən tapmaq olur? Nəvazişli gülüşü dodağında balaca qarımı, yoxsa bir-bir əsən iri, dolu döşlü nəhəng bir xalamı, yaxud zəhmli, kinli təhərtöhrü olan, yekəqarın, qırmızı, peysər, dazbaş kişi? Bəlkə tibetlidir orda? Ya rusdur, ya da kürddür? Canlı kürd görmək Semin bütün həyatının arzusu idi.

Axır ki, dilləndi:

– Burda bir adam var, ya yox?

Çay yeşiyinin arxasından bir baş çıxdı – elə bil, elə burdaca kukla teatrı vardı. İlahi! İşə bax da, demə, qız imiş.

– Salam, – dedi qız.

Sem cavab verdi:

– Salam.

Bir dəqiqə onlar bir-birlərinə baxdılar, sonra qız yeşiyin arxasından çıxdı. Daha bir-iki dəqiqə də dayanıb bir-birlərini tərpedən-dırnağa süzdülər.

Bəli də. İşə bax də. Yenə ürcahına qız çıxmışdı. Və yenə də onun içərisində aləm bir-birinə qarışmışdı. Nə balaca Roza, nə böyük Roza, nə də onunla axıra kimi bircə kəlmə də kəsməyən Salliyə qətiyyətlə oxşamırdı. Onlardan tamam fərqli idi. On üç-on dörd, bəlkə də on beş yaşlı olardı, nə əhəmiyyəti vardı, nəşə Semin həmyaşdı idi. İri qonur gözləri vardı, burnu unlu idi. Qərībədir. Yenə qızla rastlaşa-

¹ B. Potter – tanınmış müasir ingilis uşaq yazıçısı

cağını heç cür gözləmirdi. Belə tezliklə. O, düşünürdü ki, bəlkə bir ya da iki il sonra, yaxud da iyirmi dörd yaş tamam olanda. O, hələ təzəcə bu fikrə öyrəşmişdi ki, Semyuel Spenser Klemens olmayınca, hər iki qütb arasındakı məsafəni fasiləsiz uçuşla başa vuran həməən o məşhur təyyarəçi olmayınca Sallinin yanına qayıtmayacaqdır. Belə qərar qəbul etməsəydi bu dükana çətin ki, gəlib çıxardı. Qayıdıb çoxdan Sallinin yanındaıdı. Hərdən peşman olduğun hərəkətlərin də sonradan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sem dərin fikrə gedib öz-özüylə düşünürdü ki, bəlkə, hər şey səni getdiyın yerə itələyir, yönəldir.

Qız:

– Sizə nə lazımdır? – Soruşdu.

Doğrudan da, o, bura niyə girib? Axı nəsə istəyirdi? Ola bilməzdi ki, olmasın.

– Ah, bəli, – Semin yadına düşdü, – mənə piroq lazımdır.

– Nə piroqu? – Qız xəbər aldı.

– Ət, – Sem elə cavab verdi ki, guya qız özü bunu bilməli idi (guya alma və gilənar, dovşan ətindən, üzüm, limon, yağlı və qiy-mətli, üstü kartoflu piroqlardan başqa piroqlar da olur).

Qız:

– Siz onu burda ala bilməzsınız, – dedi.

– Bəs vitrində yazılıb axı.

– Çox da yazılıb. Onu milyon il bundan qabaq yazıblar, – qız izah elədi. – Onda mən heç dünyada yox idim. Camaatın qızıl qazıb axtardığı vaxtlar. O vaxtlar Flo xala bişirərdi. İndi isə bişirmir.

– Niyə?

– Ölüb.

– Nədir, bir ayrı yerdə sifariş verə bilmirsiniz?

– Lap elə bil ki, sifariş verdik, kimin nəyinə gərəkdirlər? Qızılaxtaranlar hamısı çıxıb gediblər. Burdan demək olar ki, hamısı gediblər. Onları bizdən alan kim idi?

– Mən.

– Səni burda bundan qabaq kim görüb ki? Mən görməmişəm. Bilməmişdim, səninçün burda piroq saxlayam, səni ki, burda heç kim tanımır, bircə dəfə də özünə əziyyət verib ayağını qapıdan içəri qoymamısan. Əgər onları keçən il gətirmiş olsaydıq nə olardı. İndi hamısı xarab olmuşdu.

– Səfeh sözlərdir.

– Səfeh olan burda nədir? Dükanı iyələnmiş, qoxulanmış piroqlarla ağzına kimi dolduraq və oturaq gözləyək ki, sən ağa haçan dükana gələcəksən? Bu təmizlik qaydalarının əksinədir. Heç onda sən özün onları götürməzdin. Bircə dəfə qoxulayıb on mil aralıya qaçardın. Sənə nəşə ayrı bir şey almaq lazım gələcək. Bəlkə, bir plitka şokolad?

– İlahi, şokoladla da heç qarın bərkitmək olar? Özün fikirləş. Məgər şokoladla nahar edən görmüsən? Mənə yemək lazımdır. Əsl yemək, piroq kimi bir şey.

– Piroq yoxdur. Mən ki dedim. Piroqları alan olmur, ürəyi piroq istəyən özü bişirər.

– Mənsə özüm bişirə bilmərəm.

– Niyə, nəyə görə? Sənə nə olub, ağıldankəmsən?

– Ağıldan kəm-zad deyiləm, qətiyyən. Sadəcə olaraq piroq bişirə bilmirəm. Hətta mənim anam belə həmişə piroq bişirəndə xəmiri ilə əlləşməli olur. Bir də ki, mənim sobam yoxdur.

– Niyə soban yoxdur ki?

Yoxdur, ona görə ki, yoxdur, neyləyəcəkdim onu? Hara qoyacaqdım onu? Dalıma alıb gəzdirməyəcəkdim ki, amma nə baxıldım belə gəndən... Bir də ki, ona borunu hardan alacaqdım?

– Bizdən alardın.

– Boru satmırlar.

– Yox, satırlar. Bizim həyətdə satlığa ikisi var. Əla trubalardır. Dəmirəndirlər. Atam deyir ki, onlar hələ onun balaca vaxtından orda yatıb qalıblar. Lap müftəcə ala bilərsən.

Sem:

– Məni belə axmaq bilirsən, – dedi, – həyətinizdə yüz ildən bəri atılıb qalmış sizin o sarsaq köhnə boruları almaq fikrində deyiləm. Nədir, belə çıxır ki, mən özümlə nəinki sobanı, hətta borunu da gəzdirməliyəm? Bir də ki, axı piroq bişirmək üçün o qədər cürbəcür şey lazımdır ki. Mən bunu yaxşı bilirəm, özümənsə heç nəyim yoxdur. Birincisi elə, borulu-bacalı sobanı qoymağdan ötrü hər şeydən qabaq ev lazımdır.

– Sənin, nədir, evin yoxdur?

– Əlbəttə, yoxdur. Axı mənim vur-tut on dörd yaşım var. Ev isə evli, ailəli adamın olur.

– Kim deyib sənə?

– Hamı belə deyir.
– Mənciyəz bilmirəm, mənə deməyiblər. Mən, misalçün, ərdə deyiləm. Amma evim var.

Semin boğazından nəşə zəif bir səs çıxdı.

– Mənim sə yoxumdur. Mənim olub-qalan onca pens pulum var, on pensə isə ev almaq olmaz.

– Əvəzində köhnə peçenyə ala bilərsən. On pensə sən məndən bilirsən nə qədər peçenyə ala bilərsən? Milyon. Bütöv bir zırpı çuval. Satış təşkil edə bilərdik. Və mən nə qalıbsa hamısını sənə verə bilərdim. Orda elə peçenyələr var ki, heç hələ islanmayıb da. Elələri var ki, heç qurd da düşməyib.

– İlahi...

– Onda alma al. Ucuz verərəm. Çürümüş yerlərini kəsib atmaq olar.

– Sizin çürük almalarınız mənə gərək deyil. Çürümüş peçenyələriniz də, neynirəm sizin bu çürüntüləri. Dedim ki, mənə yaxşı piroq lazımdır.

– Mənsə dedim ki, bizdə piroq yoxdur. Və əgər olsaydılar da almalardan da, peçenyələrdən də çürük olardılar, bu qədər səni gözləməyin qabağında. Niyə kartof almayısan ki? Əla kartofdur. Qiyməti də ki müftə. Bir yerdə ocaqdan-zaddan qalayıb külünə-közünə basdırarsan. Ləzzət. Amma gərək, qurdunu təmizləyib, xarab yerlərini kəsəsən, qurdlu kartofları atasan. Bəlkə, kök alasan? Palçığını təmizləyərsən və çiy-çiy yeyərsən. Ya da keks? Cəmi bir aydır aldıığımız. Bəs bulka ilə yağ necə, istəyirsənmi? Ya da bir banka lobyə? Onu ucuzuna veririk, çünki bankaları elə eyzən partlayırlar. Atam deyir ki, əgər biz onları satıb rədd eləməsək axırda adam-zad öldürə bilirlər. Qızılaxtaranlar çıxıb gedəndən heç kim lobyə almır.

Bir-birlərini seyr edə-edə bir xeyli də dayandılar.

Artıq gələn yox idi.

Yaxşıdı. Onunçün burda yaxşı idi. Onunla danışmaq da yaxşıydı. Ona baxmaq da. Yox, düzdü. Həqiqətən yaxşı idi.

Sem qızdan gələn istiliyi hiss edirdi. Teli gözünün üstünə elə qəşəng düşmüşdü ki. Səsi isə lap məxsusi idi, elə bil onu içəridən eşidirdi. Lap xüsusi idi. Yəqin ki, bu səsi təsvir etmək üçün başqa sözlər var, ancaq indi onlar ağına gəlmirdi. Qız məlum məsələ idi ki, onu ələ salırdı, ancaq nə olar, qoy salsın. Ancaq bircə dəfə də

gülümsünmədi. Bir an da olsun. Sifəti daş kimi sərtidir, elə bil komediya çıxardan artistdir. Başqa qızlara bir tikə də oxşamır. Baxmayaraq ki, cürbəcür olur qızlar. Bu fikirdən Sem təəccüblə gözünü döydü. İşə bax də – cürbəcür! Lap oğlanlar kimi.

– Adın nədir? – Soruşdu.

– Meri.

O, qəfil, təvazökarlıqla baxışlarını yerə dikdi.

O ad barədə də fikrə getdi, qız isə səbirlə gözləyirdi. Meri onun üreyincə olan ad idi. Lap belə əlasından idi.

– Bəs sənin? – Qız nəhayət soruşdu.

– Sem.

Onlar hər ikisi qəfil nəyə görə qəşqabaqlarını salladılar. Qəribədir bütün bu işlər, çox qəribədir.

– Mən çox təəssüf edirəm ki, Sem, səninçün piroq tapılmadı.

– Eybi yoxdur.

– Bəs sənin evin niyə yoxdur, Sem?

– Mən evdən getmişəm.

– Dava eləmişən?

– Yox.

– Bəs bir adam bilirmi ki, sən hardasan? Anan bilirmi?

– Mən ona məktub yazmışam. Bu gün yola salmışam. Demək istəyirəm, Berni yola saldı.

– Berni kimdir?

– Dostumdur, yəqin, nə bilim.

– Deməli, sən əmin deyilsən ki, o sənin dostundur?

Sem yenə fikrə gedib aramla başını yellədi. O, hər şey barədə düşünürdü.

– Başa düşürsən, biz onunla danışmamışıq. O, mənimlə bir kəlmə də kəsməyib. Salli də elə. Niyə, bilmirəm. Məgər mənə danışmaq çətindir?

– Bəs onlar indi hardadırlar?

– Uzaqda. Çox uzaqda.

O harasa, arxa tərəfi, uzağı göstərib əlini qeyri-müəyyən tərəfdə yellədi, elə bil ki, bütün bunların baş verib-vermədiyinə heç özü də əmin deyildi. Bu Merinin xoşuna gəldi.

– Bəs indi hara gedirsən, Sem?

– Nə bilim, yəqin Gipsləndə.

– Orda neyləyəcəksən?

– Bilmirəm. Bəlkə qızıl qazacağam. Bəlkə palma ağacının altında oturacağam. At çapacağam. İş tapılsa, işə duracağam. Gipslend gözəl diyardır. Orda yemək, bilirsen, birbaşa torpaqdan çıxır. Mən özüm haqda bir qram da narahat olmuram. Düzdü, düzdü.

Yox, bu qız nə Salliyə, nə balaca Roza, nə də ki böyük Roza oxşamır. Amma di gəl fərqləri nədə idi, deyə bilməzdi.

Qız:

– Niyə burda qalmayasan ki? – Soruşdu.

– Burdamı?

– Hə, nədi? Burda yaxşıdı. Dünyada burdan yaxşı yer tapa bilməzsən.

– Doğrudanmı?

– Heç axtarma da. Mənim atam yer qalmayıb ki, olmasın. Misirdə, Qalipoliyada, Fransada, İngiltərədə. Hətta Men adasında da. O, deyir ki, buradakı kimi yerlərdən heç harda yoxdur.

– Hə, bu başqa məsələdir.

– Nə başqa məsələ?

– Onun burda evi var. Yox, elə ki, yerindən dəbərdin, getməyi qərara aldın, gərək hərəkət edəsən.

Belə olmağına belədi, di gəl Merini qoyub getməli olacaq. Bəlkə, lazım deyil? Onun yaxınlığında qalmaq, deyəsən pis olmazdı.

– Sən burda təksən? – Soruşdu.

– Hələ ki, atam qayıtmayıb. O, bu gün sifarişləri daşıyır. İndilərdə gəlməlidir. Heç vaxt beşdən o yana qalmır.

– Bəs anan hardadır?

– Anam Flo xalam öləndə ölüb. Deyilənlərə görə, onda demək olar ki, çox adam ölmüş. İnfeksiya.

– Bax e. Bağışla ki, mən bu təhər...

– Eybi yoxdur. Mənim o vaxt cəmi iki yaşımlı olub.

– Və sən ömrü boyu tək yaşayırsan?

– Mənim atam var.

Sən başqa söz demək istəyirdi. (Bəlkə heç deyəcəyi sözü özü də bilmirdi). Ancaq fərqi yoxdur.

– Bəs o səfərdə olanda tək qalmaq sənün üçün təhlükəli deyil?

– Sən soruşdu. – Səni beləcə heç bir nəzarətsiz atıb gedəndə?

– Nə olsun ki? Sən ki, mənim xətrimə dəyən deyilsən, düzdü?

– Mən, əlbəttə yox. Mən əksinə sənə göz ola bilərdim. Mən səni lap ölüm-dirim savaşında müdafiə edərdim.

– Kimdən?

– Bilmirəm. Az olur bəyəm? Missis Xopqud, məncə, Sallidən ötrü narahət olurdu. Deyəsən, məndən çəkinirdi.

– Niyə? Məgər sən qorxulusan?

Budur onlar. Suyun üzündədirlər. Tapıldılar. Və indi Semin əliylə ölmədirlər, – “Sanderlend B.” uçan qayığının komandiri olan həməm təyyarəçi Semyuel Spenser Klemensin əlindən.

Odur, onlar, orda, aşağıdadırlar, buludlar çəkilib duman dünyası öz yerini boz-yaşıl su aləminə verəndə qəfil gözə göründülər.

Semin şlemofonunda atıcının aydın səsi eşidildi:

– Burun – komandirə obyekt suyun üzündədir. Kurs üzrə sağda. On beş dərəcə. Altı mil.

(Bunu Robort Sidiey Layons deyir, on doqquz yaşı var, katolikdir, yaşadığı yer – Blekvud, Cənubi Avstraliya, burdan ora Yer kürəsinin belinə dolanan on iki min mil məsafə var və o, bu sözlərini deyən zaman anası yatağın içində o biri böyrü üstə çevrildi və gözlərini geniş açdı. Robert Sidiey Layons öz sonuncu sözlərini deyir və anası, hesab elədi ki, onu eşitdi).

“Burun – komandirə” – bu, onun sözləridir. Artıq bir söz deyər bilmədi. “Obyekt suyun üzündədir. Kurs üzrə sağda. On beş dərəcə. Altı mil” – onun son sözləridir. Ədalətsiz iş gördülər onunla. Əgər sən ölməmişsə, qabaqcadan xəbər-zad verə bilərdilər, iki-üç dəqiqə imkan verə bilərdilər ki, fikrini bir yerə toplayasan, vəziyyətə uyğun sözlər tapa biləsən. Hər halda, ölüm – istənilən yaş üçün məsuliyyətli işdir, istər on doqquz yaşın olsun, istərsə də doğulduğun cəmi iki gün olsun.

Obyektin nə obyekt olduğunu Sem, əlbəttə, bilirdi. Bu barədə hər şeyi nöqtəbənöqtə bilirdi və öz vəzifəsini də bütün aydınlığı ilə dərk edirdi. Bu balıqçı gəmisini idi, tunes ovlayırlar belələrində, yelkənlərini cırcırada qanadı kimi açıb və boz-yaşıl suların qoynunda yellənir, yüngül, yaraşlıq gəmidir, operativ şöbədən olan zabitin məhz göstərdiyi kvadratdadır.

Sem qabaqcadan bilirdi. Lap səhərdən. Hələ onu yataqdan durğuzmazdan qabaq. Görünür, bu gün məhz belə məxsusi gün imiş, – protestantların xəbərdar olduğunu, katoliklərinə elə birbaşa yataqdan götürüldüyü gün.

– Sağ ol, burun, – dedi Sem. – Görürəm.

Tam sakit halda dedi – adəti belə idi, – ancaq qorxudan və ağrıdan bağı yarılırdı. Ona görə ki, hər şey buna doğru gedirdi. Geri dönmədən. Günəşin çıxması kimi. Ürəyində o, bu ağrını, əzabı tanıyırdı və hər şeyin sonunun yaxınlaşmasını da bilirdi. Ancaq balıqçı gəmisiydi bu, yazıq, görkəmsiz, göylərə məğrur yaylım atəşi açacaq hərbi gəmi yerinə.

Balıqçı gəmisi, içindəkilərsə almanlar idi, özləri də tunes yox, “Sanderlend”lər, “Vellinqton”lar, “Libereytor”lar, “Uitl”lər, amerikalıların və ingilislərin uçduqları bütün başqa təyyarələri ovlayırdılar. Çox güman ki, bu belə bir gəmi idi. Ancaq bunu dəqiq demək olmazdı. Kim and içə bilər? Bundan yeddi yüz mil aralı, üstü blank və sənədlərlə dolu yazı masası arxasında oturmuş operativ şöbə zabitindən başqa heç kim. Bu onun üçün çətin deyil. O, narahat olmur. Risk də eləmir. Heç nə də vecinə deyil. O ki, güllə atmır. Ölmək lazım gələndə də o, ölmür, qanına qaltan ola-ola. Suyun başı üstündə, göydə iki min fut hündürlükdə asılıb qalmış Sem isə – başqa məsələ. Semin işi – öldürməkdir, operativ işçinin peşəsi isə – ştabda hazırlanmış döyüş planlarını onlara ötürmək.

– Biz dəqiq bilirik, – səkkiz saat bundan qabaq, operativ işçi yeganə əlində tutduğu uzun çubuğu divardan asılmış nəhəng xəritəyə toxundura-toxundura deyirdi. – Lap yəqin. İndi artıq lap yəqin. Siqnallar qeydə alınıb və şübhə doğurmur. Balıqçı gəmilərindən qırıcı təyyarələri istiqamətləndirməkdən ötrü istifadə edirlər. Artıq, tədbir görülüb neytral ölkələrin gəmiləri bu sularda görünməsinlər. Biz onları bacardığımız kimi xəbərdar eləmişik. Əldən-ayaqdan düşmüşük, bəlkə də bunun üçün təhlükəsizlik qaydalarını da pozmuşuq, gör daha iş hara çatıb. Əgər indi burda lap bircə dənə də düzgün balıqçı üzürsə, deməli o, ağıldan kəmdir, başı xarab olub, özü özünə qəbir qazır. Onun qanı öz üstünə düşür, bizimkinə yox. Əgər burda bircə dənə də düzgün balıqçı qalıbsa, demək o, tamam sarsağın biridir. Sizin burda rastınıza çıxan hər hansı bir balıqçı gəmisi – heç şübhəsiz düşməndir və müharibə qanunlarına uyğun olaraq sizin tərəfinizdən bombalanıb batırılmalıdır. Ona bomba atın, pulemyotdan atəş açın və dalı ilə işiniz olmasın, qalanı bizim boynumuza. Biz bilirik. Biz əminik. Burda sual belə qoyulur: ya düşmən, ya siz. Biz daha nə qədər təyyarə itirə bilirik? Aerodroma daha nə qədər

ekipaj geri dönməyəcək? Odur ki, lütfən yalançı cəngavərliyi boşlayın. Mən müharibədə bu fəlsəfəni, centlmenliyi anlamıram. Onlar balıqçı deyillər, eşidirsiniz? Qətiyyən balıqçı deyillər. Başa düşürsünüz fikrimi, ya çeynəyim sizinçün? Balıqçılara nə qədər çox oxşasalar, balıqçı olmadıqları bir o qədər dəqiqdir. Bunlar nə fransızlardı, nə ispanlar, nə də portuqaliyalılar. Bu, lyuftvaffedir, sizin havadakı rəqibiniz. Bu radiostansiyaları olan düşmən yönəldici – tuşlayıcılarıdır. Onlar birbaşa sizin üzərinizə bütöv qırıcı eskadriyaları göndərilər. Akulaları sizinlə yemləmək üçün. Bizim bazada elə ekipajlar var, onlar müharibəni elə aparırlar ki, elə bil düşmən gəlmə kriket komandasıdır. Qanadlarınızla onu salamlayırsınız. Amma o, heç olmasa bir dəfə sizi salamlayıb? Düşməni vurub suya salanda ona balaca, xilasedici sallar, ərzaq ehtiyatı tullayırsınız – bütün bunlar sizi xilas etmək üçün nəzərdə tutulmuş qiymətli mallardır. Amma o, sizinlə heç belə hərəkət edir? Əgər siz düşməne canını xilas etməkdə və elə sizincə qardaşlarınızı öldürməkdə kömək edirsinizsə onda bütün bunlar nə üçündür? Bu sizinçün İton universitetinin yaxud Melburn qapalı məktəbinin meydançalarında idman yarışı deyil. Mənim əlim bax bu okeanda qalıb. Siz də oraya istəyirsiniz? Mənim əlimin dalyca okeanın dibinə, akulaların cənginə getmək istəyirsiniz? İstəyirsiniz ki, belə olsun? Düşmən sizin ölümünüzü gəzir. O özünə nə lazım olduğunu bilir: onun çiyinlərinin üstündə başı var: sizi məhv etməyə çalışır. Səni öldürmək – onun məqsədi bax, budur. Elə ki, onu gördünmü, səndən xahiş edirəm, onun iltifatına sən də iltifatla cavab ver. Hücüm et və batır. Yoxsa, mənim əzizlərim, məhz bunu sizinlə o edəcəkdir.

Sem xəbərdaredici serenanı qoşdu.

Həyəcan siqnalı öz əmrini verdi, bu qulaqbatırıcı səsi onlar motorların gurultusu içindən, bütün başqa səs-küy arasından eşidiləcəkdilər.

Sem:

– Komandır – bütün postları dedi. Şlemofonda onun səsi elə sakit səslənirdi ki. Onların nə etməli olacaqlarını o, elə arxayın və ardıcılıqla xatırladırdı ki.

Və aşağıya, okeanla görüşə doğru, getdikcə artan bir sürətlə şığıdı və səs qızğın sürətlə, həyəcanla artmağa başladı. Bomba lyukları açıldı və bombalar lap qara çəlləklər kimi qanadların altına

diyirləndilər. Atıcılar sınaq atəşi üçün qısa qatarlar başladılar, nişan-gahları yoxladılar. Turel hidravlikasını – təyyarədəki top və pulemyotları bərkitmək üçün işlənən fırlanan mexanizmləri sınaqdan keçirdilər. Hansısa bir balıqçı barkası. Bir tüpürümlük işdir. Rabitəçi artıq barmağını açarın üstünə qoymuşdu, hazırlaşır ki, ordakilərə, evdə təkqol operativ işçi zabitə coşqun sevinc dəqiqələri bəxş eləsin.

Semin içərisində nəşə adi qaydasında deyildi.

İlahi, axı, o burda neyləyir? Axı o, hələ öz qütblərərası uçuşunu keçirməyib, ancaq iyirmi dörd yaşı var. Neyləməli, iş belədir, çıxıb gedəndə əlaqələri qırırsan və sonra da istədiklərinin heç də hamısı yerinə yetmir, bir də axı, lap yetirsən də Sallinin bura nə dəxli? Məgər o, heç xəbər tutacaq? Ya Roz? Ya qayıqdakı Qvendolin? Yaxud, qatardakı Ceyn? Yaxud sabah dəniz sahilindəki Eqnes? Ya da şələlə yanındakı Xania?

Bəs sabah necə? Sabahkı günə nəşə olub. Ona bax, bu saat nəşə olub, ona görə ki, orda, irəlidə sabahkı gün Semin gözünə görünür. Elə anlar olur ki, bilirsən. O anlar ki, indiki zaman dayanır, yox olur və dəhşətli bir aydınlıqla ötən illər durulaşib gözünün qabağından keçir.

– Müşahidəçi – komandır. – Bu danışan Connidir, o, “Sanderlend”in yuxarisında, müxtəlif astronaviqasiya cihaz və alətlərinin yerləşdiyi astrolyukda, bu şəffaf plastmas günbəzxin altında əyləşir, öz taxt-tacındakı allah kimi döyüşə yuxarıdan baxır. – Təsəvvür edirsən, onlar atəş açdılar. Onların ordu topu var. Ağır topdur, Sem. Gəminin dal tərəfində qoyulub. Görünür onların əsəbləri davam gətirmədi, sarsaq köpək uşağı. Ya da onlar bilirlər ki, biz bilirik. Ciddi məsələdir, Sem.

“Doğrudan da, sarsaqdrlar, – düşündü Sem. – Bunlardan sarsağını tapmazsan. Gəminin arxasında gizlədilmiş topun olsun və onu da belə vaxtıdan qabaq üzə çıxardasan. Bir az da dözüb gözləşəydilər, onlar məni elə vura bilərdilər ki, bu yanımdan dəyib, o yanımdan çıxardı. Yoxsa, onların da əsəbləri, mənimki kimi tətikdədir? Axı mən atəş açmaya bilərdim. Çox ola bilsin ki, açmazdım. Və bomba da atmaya bilərdim. Axı mən hələ heç son bir qərara gəlməmişdim. Ola bilirdi ki, üstlərinə şığıyım, yanlarından keçim və onları sağ-salamat boşlayım, bir dənə də atəş açılmazdı və heç kim heç nə bilməzdi. Əgər onlar öz toplarının sirrini faş eyləməşəydilər, biz gəminin

almanların olduğunu bilməzdik. Ya Conni demişkən, onlar bilirlər ki, biz bilirik? Məgər onlar mənim gözlərimi görürlər?

– Müşahidəçi – atıcıya, – Conni özünün yuxarıdakı məskə-nindən dedi. – Mən yardığa atəş aç.

Göyün üzündə uzun, ani rəng ştrixləri kimi ardlarıyla işıqlı iz buraxan mərmilər düzüldü, düşmənin atəşinin bu qəşəng, əyilib-bükülən, rəvan xətləri yuxarıya doğru dönərək, getdikcə daha çox yaxınlaşıb havada qaranlığın hönkürtüyə bənzər partlayışları ilə nəticələnirdi, özlərindən sonra qırmızı və sarı zolaqlar, bir də kəsib-doğrayan, dəhşətli bir ağrı qoyurdular, bu ağrı ilə, ümumiyyətlə demək olar ki, Sem artıq çoxdan tanış idi. Birinci dəfə bu ağrıyı o, onda tramvayın altında hiss eləmişdi.

– Müşahidəçi – komandirə. Manevr elə, Sem. Uzatma artıq, Sem! Əyri-üyrü get, eşidirsən, Sem? Müşahidəçi – atıcıya. Başla, Robert, atəş aç, di nə oldu! Ortanı, sənə nə olub, nişan ala bilmirsən? Sem! Sən onların üstünə tarana gedirmiş kimi uçma! Sizdə orda nə baş verib? Məni eşidirsiniz?!

Dəhşətli, doğrayıcı bir ağrı var Semin içində, elə bir ağrı idi ki, bu ağrı – ondan sonra artıq heç nə hiss eləmədiyin bir astanadır.

– Yaxşı, bəs qoz keksi? – Meri təklif elədi. – Çox yaxşı keksdir. Bir qram da korlanmayıb. Atam deyir ki, o çaxır kimi bir şeydir, vaxt keçdikcə daha da yaxşı olur. İçində elə dadlı gilənarlar var ki. Mən heç səndən pul da almaram.

– Çox yaxşı, – Sem, cavabında dedi.

– Sən keksi xoşlayırsan? Doğrudan xoşlayırsan?

– Xoşlamasaydım sənə elə belə də deyərdim də.

– Bəs Gipslend? Sən ora bu gün gedəcəksən?

– Bu gün ora necə gedə bilərəm? Əgər lap istəsən də güdə bilmərəm. Bu gün ora gedib çıxmaq olmaz, çox uzaqdır.

Meri fikirli-fikirli başını tərpətdi.

– Bir tərəfdən də yağış yağır. Bizdə burda hər gecə yağış yağır. Odur elə bil vedrədən su tökülür. Əgər bu gün yoluna davam eləsəydin tərədən-dırnağa kimi islanardın.

– Mən bu barədə heç düşünmürəm də, Meri. Mənim heç fikrimdə də belə şey olmayıb. Mənə qalsa, özümü bir yerə verib gecələyərdim.

– Harda?

– Bilmirəm. Axtarardım. Mən elə indilərdə artıq özümə yer axtaracaqdım. Qoca Mo dedi ki, mən gün ərzində çox yol gedib özümü yormayım və gecəyə də qalmayım. İşıqlı ikən gecələmək üçün özümə yer tapım. Gecələyəndə də ağac koğuşuna-zada girməyim. Bəs indi mən hardayam?

– Nədir, bilmirsən?

– Bilsəydim, soruşmazdım.

– Mənnən mübahisə edirdin ki, bura dünyada ən yaxşı yer deyil, amma heç harda olduğunu bilmirsən. Amma nə abırsızsan!

– Yaxşı də, de görək haradır bura?

– Gözün yoxdur? Bu yerin adı Steynzdir. Familiyadan götürüblər adını. Bu mənim babamın familiyasıdır. Mənim də nə qədər ki, ərə getməmişəm familiyam belədir. Meri Steynz. Sonra görəsən nə olacaq, maraqlıdır hə? O, Semə baxırdı. Düz gözünün içinə baxırdı, ancaq Sem isə hələ belə fikirlərə hazır deyildi. Hərçənd bu həqiqətən də maraqlı idi. Bu qızla darıxmaq mümkün deyildi, amma bax digər qızlar barədə bunu demək olmazdı.

– Məgər sən eşikdə görmədin? – Qız sözünə davam elədi. – Orda yazılıb: “Steynzin ticarəti. 1883-cü ildə yaradılıb”.

Sem:

– Mən ancaq piroqlar haqda oxudum, – dedi. – Steynz haqda isə mən heç vaxt heç eşitməmişəm də.

– Heç vaxt eşitməmişən! – Bu sual yox, təmiz heyrət idi.

– Başqaları necə, bəyəm onun haqda bir şey bilirlər?

– Bəs nə! Hamı bilir, səndən başqa. Bəs sən əgər bizim haqda eşitməmişənsə bura necə gəlib düşmüşən?

– Nə eşitməliydim ki? Yola çıxıb getdikcə getdim və qəfil sən qarşıma çıxdın.

– Eləmi? Nəsə heç yadıma düşmür bir yana getməyim.

– Sən axı başa düşdün mən nə demək istəyirdim.

– Sən uzaqdanmı gəlirsən?

Sem köks ötürdü.

– Çox. Çox-çox mil burdan o yandan. Mekləfild Rouddan. Əgər sən onun harda olduğunu bilirsənsə.

– Mekləfild Roudda sən neyləyirdin?

Sem:

– Bilirsən, – dedi, – sən sadəcə olaraq, bütün rekordları vurub keçirsən, vallah. Mən hardasa bir yerdə olmalıydım, elə deyilmi? Göydən düşməmişəm ki. Orda mən gecələdim. Mister Xopqud məni öz yük maşınında gətirdi. Mən elə-belə də yaşayıram. Bu gün burda gecələyirəm, sabah orda. Qaraçı kimi. Gəldim-getdim. Gecə harda gəldi. Bir dəfə kilsədə yatmışdım. Bütün gecəni orda keçirdim. Mən mövsümçüyəm, gəzərgi işçiyəm.

Qız fırxırdı:

– Mövsümçü-zad deyilsən.

– Yox, mövsümçüyəm. Kim yaxşı bilir, sən ya mən?

– Sənin yol çantan yoxdur. Adyal bağlaman yoxdur. Hətta saqqalında yoxdur. Sən soyuqdan öləcəksən, sənin axırın budur. Sətəlcəm olacaqsan ya bir ayrı xəstəlik tutacaqsan, ona görə ki, anan yanında yoxdur gecələr üstünü örtə. – Meri gülümsündü. – Mövsümi işçilər burda ancaq yayda olurlar. Milçək kimi. Qışda isə yox olurlar. İyunun başlanğıcına kimi burda odun yandırmağa bir adam tapa bilməzsən. Səndənsə nə işçi?

– Lap yaxşı işçiyəm. Odun da yara bilərəm səninçün. Mən odun doğramaq ustasıyam. Hələ bəs mən ağac necə qırırım, sən mənə nəş orda, mister Xopqudgildə baxaydın, – qarın içində əlimdə balta. Mən orda kefin istəyən işlədim. Bilirsən, ağacları kəsib yıxmaq nə ləzzətdir!

– Mən mövsümçülərdən qorxuram. Səndənsə – yox. Heç atam da məni tək qoymazdı, əgər bilsəydi ki, biz tərəflərdə mövsümçülər dolaşırlar. Atam hər şeyi bilir. Biz tərəflərdə nə baş versə hamısı, hamısı ona məlumdur. Və sən də qətiyyənlə mövsümçü-zad deyilsən. Qarın içiylə necə keçib gəlmisən!

– Bax də, öz işindir. – Sem çiyinlərini çəkdi. – Gördüyün kimi keçmişəm də. Mən elə bilirdim, nə qədər ki, hələ mən yıxılıb ölməmişəm, sən mənə qoz keksi verəcəksən.

– Verirəm də. Amma adam acından öləndə keksdən bir fayda çıxmır.

– Sən özün mənə təklif elədin ki! Mən heç onu soruşmurdum.

– Deməli sən keks istəmirsən?

– Niyə istəmirəm? İstəyirəm.

– Sən elə danışırsan ki, elə bil sənin üçün fərqi yoxdur. Ət piroqu sənin üçün daha yaxşı olardı, eləmi?

– İlahi, – Sem inildədi, – mən ki, elə lap birinci sənə bunu dedim.

– Mən sənə piroq bişirə bilərdim.

– Bu çox uzun işdir.

– Sənə nə?

– Bütün gecəni mən durub burda gözləyə bilmərəm axı...

– Niyə? Sən axı dedin ki, heç hara getməyəcəksən. Əgər istəyirsənsə, bizim anbarda yata bilərsən. Ancaq söz ver ki, heç nə götürməyəcəksən. Yoxsa mənim işim əngəl olar. Orda sənin üçün isti və rahat olacaq. Orda nə donarsan, nə də soyuqlayarsan. Sem, indinin siçovulları da daha qabaqlardakı deyil. Onların yarısiycan olarlar irilikdə. Pişikdən böyük deyillər. Atam ora təzə zəhər səpib. Odur ki,, sən məbada döşəməni yalayasan.

– Sən nə danışırsan? Səfeh-zadam döşəməni yalayam?

– Bilmirəm. Bayaقدan bəri elə ancaq yeməkdən danışırsan. Kim səni tanıyır, ağına o qədər şey gələ bilər ki. Mən sənın adətlərinlə tanış deyiləm. Hə, nədir, gecələyəcəksən ya yox?

– Bəs sənın atan buna nə deyər?

– Əgər bilməsə, heç nə.

– Sən axı deyirdin ki, siz tərəflərdə hər nə baş verdi o bilir.

– Axı əgər sən kirmişcə, sakit otursan heç nə baş verməz. Onunçün xəbər tutmalı bir şey olmayacaq. Odur ki, xoruldayıb aləmi başına alma və ümumiyyətlə, çalış özünü sakit apar. Belə ki, cıq-qırın da çıxmasın, yoxsa itlər oyanıb duyuq düşərlər, onda daha sənə yemək lazım olmaz, onlar özləri səni dartıb yeyərlər.

– Necə cıqqırım çıxmasın? Bəs piroqun dalınca getmək lazım deyil?

– Hansı piroqun dalıyca?

– Sənın mənimçün bişirəcəyin də.

– Səfeh işdir. Piroq nə gəzir. Sənə bu saat piroq gərək deyil.

Bax, itlərcün artıq-urtuqları aparanda sənın üçün də bir şey gətirərəm.

Semin başında hər şey bir-birinə qarışdı.

– Hə, təsəvvür edə bilərəm. Necə var elə görürəm: naharı – itlərə, mənə isə – süfrədən qalma artıq-urtuq.

– Di yaxşı. Qalırsan ya yox?

– Belə çıxır ki, qalırım, – Sem köksünü ötürdü.

– Ancaq lütfən belə iltifatla yox.

– Dedim ki, qalırım! – Sem çəmkirdi. – Çox sağ ol!
– Qışqır, qışqır. Boğazını cır. Qoy bütün qonşular eşitsin.
– Hansı qonşular? Mən bircə adama da rast gəlməmişəm. Nə inək, nə at görmüşəm. Belə əldən-ayaqdan uzaq yerdə dükən açmaq kimin nəyinə görə idi? Bura kim gələr?
– Sən ki, bax, gəlmisən.
– Mən hə. Bəs, daha kim?
– Atam. Özü də deyim ki, lap tezliklə. Yaxşısı budur sən burdan sürüşsən. Bax ora, içəri keç və pilləkənlə antresola qalx, özünə orda bir yer düzəlt və nə qədər ki, o gəlməyib, kirmiş otur. Bir şey oxumaq istəyirsən?
– Nəyin var ki?
– “Qadın aynası” varımdı. Qəzetlər var. Və bir də “Avstraliya jurnalı”.
– Olar.
– Nə olar? “Qadın aynası”, bir də ki, sən çətin ki, ayırd edə bilərsən. Ora qaranlıqdır.
– İlahi, – Sem inildədi. – Bu olanda, o ölməz. Çörək yeməyə ki, işıq bəs eləyər?
– Sən nədir, ağzının yolunu tanımırsan? Hə, di gecdir, məncə, qalxmaq vaxtıdır. Yoxsa atam qayıdar, səni görər, o sənin başını kəsər. Oğlan uşaqları buralarda veyllənəndə onun xoşuna gəlmir. Mənim böyür-başım da. Həddindən artıq yaxşı tanıyır onları, yəqin.
Sem bir daha hər şey haqqında düşündü, götür-qoy elədi, onu bir daha tərədən-dırnağa kimi süzdü, eşikdə necə soyuq olduğunu yenə yadına saldı və dükanın içində, dərinlikdəki anbar otağına daxil olmaq qoyma nərdivanla yuxarı dırmandı.
Sem, bu da belə bir tarixdir, düşündü. Maraqlı işdir.
Belələri, Meri Steynz kimiləri, hələ heç vaxt olmayıblar. Və ikinci belə bir qız da ömründə olmayacaq.

İYİRMİ BİR

Sonralar Sem düşünürdü ki, saat beşlə səkkiz arası onun çəkdiyi əzablar, sonra qismətinə düşənlərlə müqayisədə oyuncaq idi, zarafat idi. O, öz-özünə “Yerə girim” – deyirdi. Az qala gecəyarısı “Yerə girim” – deyərək təkrar edirdi. “Uf, yerə girim”.

Elə bil hələ lap dünən o, ramasının üstündə “Herald”ın altmış nömrəsi olan velosipeddə Riversdeyl-Roudla üzüaşağı gedirdi, nə barədəsə düşünür və hansısa bir mahnını oxuyurdu ki, qəfil hər şey dəyişildi. Buyur də. O, təhlükə ilə dolu bir aləmə düşdü.

Bura antresola çıxdı, nəfəsini gizlədib uzandı və ilk bir neçə dəqiqəni az qala od tutub yanırdı, sanki onu elektrik şəbəkəsinə qoşmuşdular. Burası möcüzə idi ki, hələ o işıq saçmırdı, kölgə salmırdı. Hə, bu tamamilə yeni bir epoxanın başlanğıcı ola bilərdi. Vallah, ola bilərdi. Hətta, saat beşə azca qalmış atası evə qayıdandan sonra (demək o, qızın yanından vaxtında getmişdi), qız imkan tapıb bura, yuxarıya bir neçə qəzet və vəd etdiyi piroq parçasını gətirmişdi, hərçənd o, nə qəzetin hərflərini, nə də ki boşqabdakı piroqu görə bildi. Sanki hansısa mağarada oturmuşdu. Demək, qız o qədər də ağıllı deyildi: işə bax də, qəzetləri ona qaranlıqda oxumaq üçün gətirmişdi! Yeganə işıq mənbəyi arxa tərəfdən qapının altındakı balaca yarıq idi. Bu qapını, olsun ki, ot ya saman atanda açırdılar, ya da ki, bu antersolda saxladıkları başqa bir şeyi düşürəndə. Bu da ola bilərdi ki, bu qapını axırıncı dəfə əlli il bundan qabaq açıblar ki, bu otu, ya samanı bura töksünlər, çünki bütün bura lap tavana kimi qədim bir qoxu ilə doludur. Adama elə gəlir ki, burda Qızıl həyəcanı və torpaq canlanması vaxtlarından bəri heç nəyə əl vurmayıblar. Doğrudan da, axı indi burda ot alan kimdi. Hər yanda Allahın havası kimi hamıya mənsub olan o qədər ot bitir ki. Əgər sən atsansa, başını sallamağın kifayətdir, vəssalam. Yox, əgər sənin ağlın bunu kəsmirsə, onda səni saxlamağın nə mənası? Kef xatirinə pulu ota xərcləməyə?

Nərdivan titrəyəndə o, sevindi – bu Meri idi, onun yanına qalxırdı. Bir anın içində qızın ona söylədiklərini xatırladı. Mısalçün, siçovullar barədə dedikləri. Bu qızı da başa düşmək olmur, zarafat haçan qurtarır, ciddi söhbət haçan başlayır.

– Ey, – qız pıçıltı ilə çağırırdı. – Bu sənin qəzetlərin, bu da piroqun. Bu mənim atamdı, orda, qayıdıb. Eşidirsən? Bax ha, kibrit yandırmaq fikrinə düşməyəsən, ya da aşağı enib-eləməyəsən, nə olur-olsun asqırma, tərpnəmə. Mən tezliklə yenə gələcəyəm.

– Qulaq as! – Ancaq qız artıq yox idi. O ki heç nə görmür. Qızın səfəhliyinə bax də! O, burda oturub yayın gəlməsini gözləməlidir, nədir?

Pişik boyda siçovullar! Axı onlar səni diri-diri yeyərlər, sümüklərini də gəmirib, ağız-burunlarını silərlər. Ancaq nə qədər qoxulanan

da, havanı ciyərlərinin nə qədər çəksən də, burada siçovul iysi gəlmirdi. Çürümüş ot qoxusu gəlirdi, burası düz idi – ehtiyatlı olmaq lazımdır, yoxsa asqırmağa başlayarsan – payız yağışlarından qabaq məktəb arxasındakı çəmənlikdən gələn qoxuya oxşayır bu. Lap köhnə ot iysidir. Özü də, sənincün kənardan uzaqda rahat, etibarlı bir yuva düzəltmək üçün bu otdan kifayət qədər tökülüb yuxarıdan. Merinin atası aşağıda, lap evlərinə beş-on günlük getməyə hazırlaşan bir polk əsgər kimi tappıltı salıb. Yəqin çox nəhəng adamdır. Döşəmə taxtaları onun ayaqları altında əyilib inildəyirlər. Meriyə heç kimin dəyib-toxunmağı heç də qəribə deyil. Adamı diri-diri udar beləsi! Onu lap belə gözünün ucuyla kiçicik bir anlıq görmək – qudurmuş fillə təkbətək çıxmaq kimi bir şeydir, illah da ki, bu vaxt sənin əlində noxudla atəş açan bir tufəngin ola, özü də noxudsuz, çünki noxudları ötürmüşən artıq. Belə dağ boyda adamın bu cür qamış kimi nazik qızı necə olub? İnsan nəsli çox qəribə şəkildə davam edir. Hətta öz atan barədə belə öyrəşmək asan deyil. Meri kimi bir mələk qızı isə bu təhər əjdaha ilə yanaşı qoymaq belə ağılasıgmazdır, vallah.

...Taxta yürüyün içində bu cür qəşəng bir körpə.

Sənin indi tam hüquqlu, mötəbər bir kişi olmağın fikrinə adət etmək asan deyil. Sənin o qadınla birgə yeni bir insan yaratmağına, onun əlindən yapışib ona bütöv bir dünya bağışlaya biləcəyinə, öz həyatının gözgörəti necə uzandığını hiss etmək, bunu dərk edib duymaq çətindir. Qəribədir. Çox gözəl (bu ürək-dirəyə sənin indi böyük ehtiyacın var). Və bu məxluqa həyat vermək üçün qadın əzab çəkib. Bəli, Sem, körpə eynilə sən balaca ikən necə vardınsa elədir və eyni zamanda anasına da oxşayır.

O, onun yanına gör neçə ildən sonra qayıtdı. Qayıtdı ki, onu tapsın. Dünyadakı bütün qızların içində – tək bircə onu. Və o, onu orda tapdı.

– Heç vaxt, Sem, heç vaxt sən onu tapa bilməyəksən, – deyirdi anası. – Bu, yuxudur.

– O, dedi ki, Reyn üzərindəki qəsrləri görmək istəyir. Bəlkə ora gedib? Müharibə də onu orda haqlayıb bəlkə?

– Gedib, ya qalıb, bu onun həyatıdır Sem, onun, səninki yox. Sən buna lap uşaq kimi, romantik kimi yanaşırsan. Allah bilir nə deyirsən. Sadəcə olaraq bu müharibə hamınızı havalandırıbdır. Sən onu bu neçə illər boyu olduğu yerdə tapa bilməyəcəksən. Sən ona

baxacaqsan və özün də heyrət edəcəksən: bu nədir? Mən bunda nə görmüşəm? Ya da məlum olacaq ki, o ərdədir. Yaxud da qətiyyənlə sənə zövqüncən deyil – sərtidir, soyuqdur. Sənə təsəvvürünə gətirdiyin kimi yox, tamam başqa cürdür. Geri qayıtmaq, Sem, – bu, bir iş deyil, sən öz meyllərinə çox ciddi yanaşırsan. Yenə özünə əzabı vermək istəyirsən? Yaxud ona əzab vermək istəyirsən? Geri qayıtmaq öz yuxularını axtarmaq deməkdir, amma gözünü açsan görəcəksən ki, – yuxu heç elə bil olmayıb da.

– O qız yuxu deyil. O, hamının içində bircədir, yeganədir.

Bu 1940-cı il idi. Özü də necə il idi! Onlar evləndilər.

Aşağıda qapını bağlayıb cəftəsini vurdular. Bu dükan cəftələri elə hərəkət eləyirlər ki, elə bil yağlanmış tüfəng sürgüləridir. Sanki indicə daban çəkilmiş tüfəngi bu saat sənə tuşlayacaqlar və sən özünü ora-bura vurub, güllədən gizlənəcəksən. Qapını üzünə bağlayıblar, dost. Nəzərə al. Bəlkə o, ciddi taktiki səhv buraxıb? Bəlkə bu nazikcə qız öz nəhəng atası ilə birlikdə onu tələyə salıblar və indi o, məhv olur? Onlar, yəqin ki, hər şeyi qabaqcadan hesablamışlarmış və o da özündən qabaqkı yüzlərcə adam kimi tələyə düşüb, ömrünün qalan hissəsini isə əl-ayağı qandallı, duz mədənlərinin tərkində keçirəcək. İndi döşəmədəki lyuk açılacaq və o, kəlləmayallaq aşağı uçacaq. Aşağı, aşağı... Orda dərin bir çala, uçurum olacaq, sıldırım divarlarındakı duz kristallarında alov şölələri əks olunur və öz ritmik mahnılarının sədaları altında yüzlərlə oğlan uşağı külüng vurur, lap qədim gəmilərdə avar çəkən qullar. Bəs nə ola bilər.

Yox, doğrudan da. O, burda bütün dünyadan kənarda oturub. Onun harda olduğunu bir adam belə bilmir, təkcə bu qızdan savayı. Birdən onun yadından çıxsa necə? Əgər birdən daha gəlməsə! Əgər bütün bu antresollu dükan ancaq xəyalın yetirməsidirsə necə allahın bəndələrinə burda “hər gün bişirilən təzə piroqlar” vəd edirlər və o yazıqlar da bura gəlir, heç özlərinə gəlməyə macal tapmamış quyuya düşürlər. Ətrafda gör necə duman var, içərini necə qoxular basıb və bütün bunlar nə qədər qəribə, nə qədər köhnə görünür. Lap “Min bir gecə”də olduğu kimi, hətta qız da var, düzdü, bunu da etiraf etmək lazımdır ki, qız şalvarsızdır. Ancaq fakt faktdır – bütün qapılar bağlıdır. Cəftələr və rəzələr çəkilidir. Sanki ev yiyələri çıxıb gediblər və iki ildən tez geri dönməyəcəklər. Ya da iki əsr sonra. “Bax ha, sənə də çıxmasın, – dedi qız. – Yoxsa sənə itlər

basıb yeyər”. “Kibrit çəkmə”. “Nə olur-olsun burdan düşmə”. “Nəfəs alma, asqırma, xoruldama. Gör nə qədər qadağa var. Əks-təqdirdə o, kimi çağırar? İblisləri? Pişik boyda siçovulları? Ya zəlzələni səsləyər? Ya öz ölümünü?

Bəs onların evi hardadır? Bu dağ-adamla onun pəri qızcığazı hara getdilər? Qızın üstündə xörək bişirdiyi soba hardadır? İşə bax də, əgər yangın düşsə o burda diri-diri yanar; hal görünsə, qaçmağa heç bir yer yoxdur; ayaqyoluna getmək istəsə.. yox, bu haqda heç fikirləşməsə yaxşıdır.

Baxmayaraq ki, hələ gecə düşməmişdi, göz-gözü görmürdü. Ən gecə altının yarısı idi. Merinin qabaqcadan dediyi kimi, taxtapuşu yağış döyəcləməyə başladı və həyətdəki itlər də nədənsə çaxnaşlıq düşdülər, ac canavarlar kimi, hay-küy qaldırdılar. Bunlara sadəcə olaraq “yava it” demək olmazdı, bunlar allah bilir nə idilər. Ancaq hələlik o ciddi narahat olmurdu. Hələ ki, o, ancaq bir şey duyurdu: heyranlıq. O, bu əfsanəvi dükanın üstündəki çardaqda oturmuşdu, piroq parçası gəmirir və sifəti dolusu səfehəsinə gülümsünürdü.

Düzdür, əlbəttə, cinlərdən və ruhlardan başqa onun sifətini heç kim görə bilməzdi, ancaq o özü bu sarsaq təbəssümün sifəti enincə getdikcə necə də çox yayılmasını hiss edirdi və artıq yeyə bilmirdi: piroq tikələri ağzından çıxıb tökülürdü. İşə bax də. Axı hələ qız geri qayıtmalıdır. Ancaq aradan iki saat da keçdi, o isə hələ də əvvəlki yerdə oturmuşdu, təbəssüm də çoxdan sifətindən çəkilib harasa getmişdi və əlləri taxtaların üstündə yerə səpilmiş piroq qırıntılarını gəzirdi, qulaqlarına şəklənmişdi ki, görsün qaranlıqda siçovullar – ya da ruhlar! – yaxud da qaranlıq vaxtı belə tənha yerlərdə məskən salan başqa zadlar gəzib-eləmir ki. Onun hər bir əzələsi, hər bir damarı, hər bir sümüyü ağrıyırdı – gərginlikdən, soyuqdan və primitiv, qədim qorxu hissini təsirindən.

Ah, orda necə qaranlıq idi, sadəcə olaraq bundan artıq qaranlıq heç olmur da və ətrafdakı qaranlıqda – ötmüş illərin və nəsillərin gözəgörünməz qalıqları. Hələ gündüz işığında dükanda hər şey sirli-sirli, cəlbədici bir şəkildə parıldayırdı, ancaq indi isə gecənin süzülən qaranlığında nəse sürünür, nəse nəfəs alırdı və onun kürəyi buzlayır, ürəyi sıxılırdı.

Xopqudgildən qaçmaq nə səfeh iç idi. Orda bir neçə gün yaşaya bilərdi. Hətta bir neçə həftə. Berni ilə birgə şaxtada işləyirdi. Əsl

kişi kimi qızıl qazardı, həqiqi qızıl və əla xörəklər yeyərdi, isti yataqda yatardı, kədərlənəndə kefiköklük xatirinə Salliyə baxardı, hərdən də “Telbot”da gəzərdi, ola bilsin, bazara kələm aparar və onu dünyada ən yüksək qiymətə satardı: düjinini on şillingə və hamı da qürurundan başını dik tutub gəzərdi.

İYİRMİ İKİ

Metal cıncılıtlı səşindən Semin sinəsində dəhşətli bir qorxu baş qaldırdı. Ola bilməzdi ki, bu sadəcə olaraq kilidə salınmış açar olsun? Ancaq bu elə məhz kilidə salınmış açar idi. Ağır qapı, yaxşı yağlanmış həcnamalar üzərində cırıltısız, səssiz-küysüz açıldı və içəri düşən işıq şüalarında adam kölgəsi göründü. Belə yəndəmsiz, titrək, getdikcə böyüyən, qorxunc bir kölgə. Ancaq bu And şahlığından gəlmə məxluq deyil, Meri idi. O, hər iki əliylə önündə tutduğu podnosla birgə işıq şüası düşən yarımqıq qapıdan girdi və soyutma ətin qoxusu Semin bütün işgəncə və məşəqqətlərini vahid və əzablı bir istəyə çevirdi: gecikmədən, sonraya qoymadan işə başlamaq.

Qız:

– Ey, sən ordasan? – Soruşdu.

– Hə.

– O, getdi.

– Kim getdi?

– Atam. Tərəqqipərvərlər İttifaqının iclasına. Onların ayda bir dəfə toplanışları olur. Mənsə unutmuşdum. Gözlədim ki, çıxıb getsin. Məncə belə yaxşıdır. İşıq burda kifayət qədərdir, amma sən arxası nərdivana düş, yoxsa yıxılırsan.

– Mən donmuşam, – dedi Sem.

– Bu nədən belə olsun, balam?

– Ona görə ki, sizin bu antresolda çox istidir.

O, ehtiyatla, ona tapşırıldığı kimi, arxası nərdivana, yəndəmsiz-cəsinə, donquldamağına bir an da ara vermədən aşağı endi, ancaq bu donquldamaq ciddi deyildi. Onun nəhayət gəlib çıxmağı nə gözəl idi.

– Əşi, orda o qədər ot var ki, girib qızına bilərdin, – dedi qız. – Üstünə də qəzet örtə bilərdin. Sənin, nədir, başın yoxdur?

– Yoxdur.

O, qızla yanaşı durdu və onun bədənindən, sanki radiasiya kimi çıxan istiliyi hiss etdi.

Sem o saat özünü itirdi, bir an çaşıb dayandı və açıq qapıya sarı çəkildi ki, həm ayaqlarının uyuşuğu açılın, həm də Meridən uzaq olsun. Qapıdan xırda yağış pərdəsi arxasında daş döşənmiş balaca həyət görünürdü, qapının arxasında mıxdan asılmış “Yarasa” fənəri isə yağışın içində parlaq işıq saçırdı. Dükanda açıq-aydın daha rahat idi. O, rütubətdən, soyuqdan və küləkdən uzaqlaşıb, qızın yanına qayıtdı.

O:

– Oradakı o ev sizinkidir? – Soruşdu.

Qız cavab verdi:

– Belə çıxır.

– Bəs itlər hardadır?

– Yağışdan gizlənib evin altında yatıblar. Hava xoş olanda onlar daha yaxşı keşik çəkirlər.

O, başı ilə yuxarını göstərdi.

– Mən orda yata bilmərəm, bil və agah ol. Ölərəm orda.

– Bilmirəm. Onsuz da evdə yatmayacaqsan. Odur ki, ölməkdən başqa çarə yoxdur.

– Bəlkə mənə, heç olmasa, bir cüt adyal tapasan?

– Sən də amma köhnənin avarasısan ha, canın it canıdır.

– Orda da taxtapuşun altında oturursan, – şikayətləndi. – Taxtapuş da ki, eləcə adicə dəmirdi. Sən bu barədə fikirləşməmişən? Yuxarı qalx, zəhmət olmasa, əlini taxtapuşa toxundur, o saat hiss eləyəcəksən.

– Nəyimə gərəkdir. Səfeh işdir.

– Mən sadəcə olaraq donmuşam. Sənsə haçandır gəlib çıxmaq bilmirdin.

– Hə, görünür, heç nə sənənin vecinə deyil.

Qız podnosu piştaxtanın üstünə qoyub, özü o tərəfdən, çay qutusunun yanından keçdi, bu o qutu idi ki, gündüz onun yanından başını çıxardıb baxmışdı.

– Kətilini irəli çək, Sem, özün də başla ye. Soyutma ət xoşlayan üçün nahar dadlıdır. Əlbəttə, mən ət piroqu da bişirə bilərdim.

Qız yaxşı görünmürdü, işıq qapıdan piştaxtaya çatmırdı. Qız orda nəyinsə üstündə oturmuşdu, odur ki, onun gözləri oğlanın gözləri ilə bir səviyyədə idi. Bə nə qədər qərribə olsa da qızın gözləri bir qədər işıqlanırdı içəridən, elə bil ki, çox da güclü olmayan fənər yanırdı, sanki onlar hardansa işıq alırdı. O, qızın burda olmasını çox canlı surətdə hiss edirdi. Ancaq xörəkdən ilahi bir qoxu gəlirdi...

– Bu parçadakı isti süddür, – dedi qız.

– Çox sağ ol.

– İçində bir az maya var.

O, parça doğru əyilib qoxuladı, – havanı gah xəfifcə, gah da dərindən, cürbəcür burnuna çəkdi.

– Başla iş, Sem. Bütün gecəni ha burda oturası deyilik.

– İçirəm e, içirəm. Qoxulmaq da istəyirəm. İlahi!

– Niyə and içirsən?

– Mən and içmirəm.

– Yox, and içirsən. Yeri gəldi-gəlmədi, Allahın adını dilinə gətirirsən.

– Paho! Sən də lap xalacığaz kimsən ki.

– Nə xalacığaz, hansı xalacığaz?

– Mənim xalacığazım Frederiko Viktoriya Klemens.

– Zarafat eləyirsən.

– Zarafat nədir?

Bir qədər ara verəndən sonra qız dedi:

– Atam iki saatdan sonra qayıdacaq.

– Hə?

– Mən onun yarısında gedəcəyəm.

– Hara gedəcəksən?

– Necə yəni, hara? Məlum məsələdir ki, evə. Artıq hara gedəsiyəm ki? Dükanı o, gəlməmişdən bağlayaram ki, ta risk eləməyim. Səni, nədir, birinci sinifdə məktəbdən qovublar? Səhər açaram, sakit yat. Ancaq bax ha, nə qədər ki, mənim olduğuma əmin olmasan, başını çıxartma.

– Mənsə, acıqcan çıxardacağam. Lap hələ, elə belə də qışqıracağam: “Ey, mister! Bu mənəm, Seməm. Sizə deyim ki, yamanca qızınız var. Məni burda, antresolda gizlətdi, hələ üstəlik naharınızın yarısını da verdi”.

Meri:

– Bax, bunu düz demədin, – dedi. – Mən sənə itlərin payını vardım.

– Təşəkkür edirəm, – dedi Sem.

– Əgər istəsən, biz səni erkən gəlmiş alıcı kimi təqdim edərik. Və sonra sən xahiş edə bilərsən ki, odun yarasan. İstəyirsən?

– Aha.

Qatı sulu, əla soyutmadır. Xarakterlidir. Əladır. Anası bişirəndən heç nəyi ilə pis deyil. Anası bişirənin əti az olurdu.

– O, sənə qalmağa icazə versəydi, yaxşı olardı. Düzdümü, Sem, yaxşı olardı?

– Bəlkə də.

– Sən əlaltı işləyə bilərdin. Mənə kömək edərdin.

– Nədə?

Qız hırıldadı və bu onu təəccübləndirdi.

– Soyutmamdan xoşun gəldi?

– Hələ bir soruşursan da.

– Daha yoxdur, odur ki, əlavə xahiş etmə. Nə vardı, sənə qismət oldu, atamın qabağından qalanlar da.

Qoy elə lap belə olsun. Semin vecinə deyil.

– Gedim, yaxşısı budur, adyalları gətirim. Qoy elə indidən burda olsunlar. Yoxsa o, qayıtsa ola bilsin ki, heç gətirə bilməyib.

O isə artıq ona adyal lazım ola biləcəyinə şübhə edirdi. Ona daha adyalsız da isti idi, özünü rahat hiss edirdi, qarnı toxdu. Əcəb soyutmadır – lap möcüzədir! Adamın tüklərini biz-biz edən, tərini dabanından çıxardan ədviyyatı var. Bütün dükandan gələn qoxu, soyutmadan da gəlir.

Şirniyyat. Sem ilk dəfə idi ki, onlarla qarşılaşırdı, o, bu görüşə şad idi. Cürbəcür qoxular, onları bir-bəbir ayırmaq olardı, bir yerə qarışanda isə Merinin soyutma ətinin ətrini verirdilər. Bəlkə də o, sadəcə olaraq dükanın bir hissəsini kəsib götürmüşdü və birbaşa içi su ilə dolu küpəyə guppuldatmışdı.

Meri bir qucaq adyalla qayıdıb gəldi.

– Qurtardın? – Soruşdu.

– Aha. Dadlı idi. Çox dadlı idi. Sən əla xörək bişirirsən.

– Bir balaca bacarıram. Öz boğazımdan isə, elə olur ki, tikə də keçmir. Soyutma, soyutma, soyutma. Ayrı bir şey yoxdur. Təkcə bu

sarsaq sayutmadan savayı. Di yuxarı dırman – mən adyalları sənə verərəm.

– Artıq vaxtdır?

– Bəs sən, nədir, onları aşağıda qoymaq istəyirdin? Əgər sonra onlarla qaranlıqda dırmanmalı olsan, hökmən aşağı uçmalı olacaqsan, hələ bir üstəlik boynunu da qıracaqsan. Elə burda da işimiz bitəcək.

– Doğrudanmı?

– Bəlkə sən belə hesab eləyirsən ki, sənin necə guppuldamağını atam eşitməyəcək? Xatircəm ol, onun qulaqları fil qulağı kimidir. O, kefi istəyəndə qulaqlarını bir-birinə şappıldadır. Özü isə bax, o divarın dalında yatır. Odur ki, bax ha, xoruldamaq, dişlərini qıcırmaq fikrinə düşmə.

– Be-lə, – dedi Sem, – bəlkə mən elə indidən çıxıb getsəm, daha yaxşı olar.

– Nə deyim, öz işindir, özün bir qərara gəl.

Ancaq o, indi qətiyyən çıxıb getmək istəmirdi. Gecə qabağı, qaranlığın düşhadüş vaxtı. Hələ, üstəlik, Merinin də yanında olduğu bir vaxtda. Onu belə yaxından hiss edib duymaq qəribə idi: o, elə idi ki, heç kimə və heç nəyə oxşamırdı. Bu da sənin macəran, yad bir ölkəyə səyahətdən də üstün bir sərgüzəşt. Odur ki, o, nərdivanla yuxarı dırmandı, əlini aşağı uzatdı və üç sarı, tüklü, büsbütün yağış damcılarına bürünmüş adyalı yuxarı qaldırdı. Onun ardınca isə Meri də nərdivanla yuxarı qalxdı. Hər şeydən maraqlısı bu idi. Faktır. O, bəlkə də bunu gözləyirdi, indisə qəfil şübhələnmişdi.

Qız:

– Mən sənin yerini rahlayıram, – dedi. – Həm rahat, isti olsun, həm də aşağıdan görünməsin. Mən qızların boyskaut dəstəsinin üzvüyəm, düşərgə sala bilirəm. Sən də boyskaut dəstəsinə yazılmısanmı?

– Mən qəzetçi dəstəsindəyəm. – Sem cavab verdi. – Boyskaut dəstəsində oynamağa vaxtım olmayıb.

Qız ayaqlarını sallayıb antresolda əyləşdi. Qapıdan düşən işıqda o, qızı yandan bütövlükdə görürdü – həm sifətini, həm də bədən cizgilərini. Qəşəng idi. Yataq məsələsi, deyəsən qızın yadından çıxmışdı, lap yaxşı.

Qız:

– Doqquza iyirmi beş dəqiqə işləyib, – dedi.

- Hə?
- Bizim bir saat və beş dəqiqə vaxtımız qalıb. Əgər o, sənə iş verməsə, biz bəlkə də, bir daha görüşmədik.
- Yəqin ki.
- Bu yaxınlarda qonşuluqda oğlan uşağı, demək olar ki, heç yoxdur. Bir mil məsafədə – cəmisini ikicəciyi var. Onlar da bir şeyə yaramazlar. Onları görəndə mənim ürəyim bulanır, hansı olur-olsun. Nə qədər mən onları tanıyıram, elə bekaradırlar ki, var, gündən də vecsizləşirlər.
- Aha. Başa düşürəm.
- Başa düşürsən?
- Bizim Uikem-striddə də beləcədir. Elə qızlardır ki, nə deyim, axı, kimin nəyinə gərəkdirlər? Dəhşətlidirlər. On ildən sonra, and içirəm ki, onlar bizim küçədə qarımış qızlar klubu açacaqlar və Roz da o klubun sədri olacaq.
- Kimdir bu Roz?
- Sem:
- Bekara bir qızıdır, – dedi.
- Burada isə mızılar və avaralar klubu açacaqlar. Fu! Mənim onlardan sadəcə olaraq zəhləm gedir, xüsusən Sid Kalledən.
- O, nəyi-nən belə pisdir ki?
- Sataşır həmişə. Canımı boğazıma yığıb, rahatlığım yoxdur onun əlindən. Xoşum gəlmir ondan. Bax sən isə, mən bilmirəm, bəlkə də pis deyilsən.
- Sem bu sözün qabağında heç nə demədi. Buna nə cavab versin? Deyəsən elə, belə də, cavabsız da, yaxşıdır.
- Bəs sən böyüyəndə kim olmağa hazırlayırsan, Sem?
- Pilot.
- Bu kimdir?
- Təyyarəçi də, aeroplansürən.
- Yəni göydə uçacaqsan?
- Aha. Və özüm də yerə enmədən qütblərarası məsafəni qət edəcəyəm.
- Yox a!
- Edəcəyəm.
- Qızın danışığı tərzinə, tərədən-dırnağa qızlara məxsus əzilib-büzülmək adətinə göz qoymaq maraqlı və qəribə idi. O, qıza bax-

dıqca daha çox ağılı gedirdi. O, hələ ömründə heç vaxt qızları belə yaxından gözdən keçirməmişdi. Başdan-ayağa beləcə yumşaqca, hamarca, işığın qabağında, kölgədə əyləşib, bilir ki, Sem ona göz qoyur və odur ki, özünü mümkünə daha da yaxşı göstərir, onunsa bütün bunlardan qanı cuşa gəlib lap kəlləçarxa vurur.

– Bəs sən kim olmaq istəyirsən, Məri?

– Kim olmaq istəməyimin fərqi yoxdur. Mən elə burda da ilişib qalasıyam. Atam deyir ki, dükanı mənə miras qoyacaqdır. Təsəvvür edirsən? Elə düşünmək olar ki, guya o, mənə ingilis kralının taxtacını miras qoyur. Mən, yəqin ki, “ura!” – deyib qışqırmalıyam.

Amma mənə qalsa o, dükanı başqa bir adama, kim olur-olsun, qoyub gedərdi.

– Kimə?

– Kim olur-olsun. Təki mənə yox. Mən Almaniyaya getmək istərdim.

– Bu nəyə lazımdır ki?

– Reyndəki qəsrlərə baxmaq istəyirəm.

– Hə, buna o qədər də çox vaxt getməz.

– Qütblər arasındakı məsafəni qət etmək üçün sənin də çox vaxtın getməyəcək.

– Bu başqa işdir.

– Nəyi ilə başqadır ki?

– Bunu heç vaxt, heç kim eləməyib.

– Nə olsun ki? Mən hələ də heç vaxt Reyndə olmamışam. Vacib olan budur ki, insan özü sınaqdan keçirməmiş olsun.

Burası düz idi və Sem qaşlarını çatıb bir dəqiqəlik fikrə getdi. Axı o qəsrlərə niyə belə baxmaq istəyir ki? Bu daha kimin ağına gələ bilərdi?

O:

– Yox a! – dedi. – Mən onlar haqda heç ömründə düşünməmişəm.

– Mənə isə elə gəlir ki, qəsrlərdə, qalalarda qütblərə nisbətən daha çox məna var. Orda buza dönərsən. Burda səninçün taxtapuşda soyuqdur, amma ürəyindən qütbə getmək keçir. Axmaqsan, nədir?

Qızın görkəmi, əlbəttə, onun xoşuna gəlirdi, ancaq başlıcası bu deyildi, qızın kimliyi və necə olması deyildi, ən əsası qızın ümumi təhər-töhrü idi, qızın danışığına xüsusi məlahət verən və onun

gözlərində həтта qaranlıqda belə görünən qığılımları yandıran nəşə daxili bir şey var idi.

Qız:

– Bəs məni necə, – soruşdu, – öz təyyarənə götürərsənmi?

– Reynə getmək üçün?

– Yox, qütblərə!

– Ora sənın nəyinə gərəkdir ki?

– Bəs sənın nəyinə gərəkdir?

Sem bu barədə də bir dəqiqəlik fikrə getdi. Ancaq, əgər bir adam qütblər arasındakı məsafəni təyyarə ilə başa vurmaq qərarına gəlibşə, bununcün o, özünə tam arxayın olmalıdır.

– Yox, sənə mənimlə getmək olmaz, – bir qədər düşünəndən sonra dedi: – Bu uçuşu mən özüm tək başa vurmalyam.

– Lap təkçənə?

– Aha. Yoxsa heç cəhd eləməyin də mənası yoxdur.

– Burda nəşə elə deyil, – qız fikirli-fikirli dilləndi. – Dəqiq deyə bilmərəm, ancaq burda nəşə bir səhv var.

– Mənsə isə yox.

– Axı sən darıxacaqsan. Tənha olacaqsan.

– Belə də olmalıdır. Bu uçuşun elə bütün mənası da bundadır.

– Əgər düzünü demək istəsən, mənasızlığı bundadır.

Qız yüngülcə başını yellədirdi, görünürdü ki, bütün bunlar onun xoşuna gəlmir.

– Məgər mən sənınlə olsaydım daha da yaxşı olmazdımı? Sən mənimlə danışa bilərdin. Mən səni qucaqlaya, isidə bilərdim. Hə, bəyəm hər yerdə olsaydıq, daha da yaxşı olmazdımı? Hər şeyi birgə görərdik. Bir bölüşərdik.

Qız ciddi danışırdı. Zarafat eləmir, şitənmirdi. O, isə qızın əlin-dən tutmuşdu. Onlar yanaşı əyləşib, əl-ələ tutmuşdular. Və o da qız kimi ayaqlarını salladıb ora-bura yelləyirdi. Özü isə qızın əlindən yapışmışdı. – Bax, buna nə demişəm.

– Sem.

– Hı.

– Təəssüf ki, sən mənimlə bölüşmək istəmirsən. Sən mənim xoşuma gəlirsən.

– Sən də mənim xoşuma gəlirsən, Meri.

– Hələ çox vaxt var, Sem. Bəlkə sən, təyyarən olan vaxta kimi fikrini dəyişəcəksən.

– Bəlkə də.

– Mən çox istərdim ki, səninlə birgə qütblərə baxım, Sem. Düz sözümdü, düz. Mən hər şeyi səninlə birlikdə etmək istərdim.

Bunu o, başa düşmüşdü. Hər şeyi onunla birgə etmək, qoy lap Reyndə qəslərə baxmaq olsun. Semin də ürəyindən olardı. Qız getdikcə daha yaxında nəfəs alır, ayaqlarını daha yaxında yellədir. Onun təması elə isti, elə etibarlı və elə... düzgün idi ki.

– Sem.

– Hə?

O, qızın düz gözlərinin içinə baxır və onun nə dediyini başa düşürdü. Bunu ona deyəcək qızla rastlaşmağını neçə il gözləmişdi. Qız gözəl idi – yəni şəklə ya kino ulduzuna oxşamaq mənasında yox və ümumiyyətlə buna bənzər heç nəyi Sem ağılına gətirmirdi, ancaq qız gözəl idi. Və Sem onu öpdü.

O, qızı dodaqları ilə hiss etdi. İlahi, ya rəbb! Onun zərifliyini, yumşaqlığını duydu, bir, iki saniyəlik. Elə qısa, elə ötəri, zərif, ağlasığmaz bir öpüş idi ki. Sonra onlar yenə də donub qaldılar, sanki həyatın yenidən davam etməsini gözləyirdilər, gözləyirdilər ki, yenə də ürəkləri döyünsün, ciyərləri isə hava ilə dolsun, ruhlarısa ulduzlardan ayrılıb yerə qayıtsın. Beləcə yaxın oturub gözləyirdilər, elə qərribə surətdə yaxındılar ki, güclə hiss olunacaq dərəcədə bir-birlərini nəfəsləri ilə əzizləyirdilər. Bir dəqiqə gözlədilər. Ya da beş. Məgər müəyyən etmək olur? Sonra burunları bir-birinə toxundu, çənələri də, yanaqları da və elə yüngülcə, yavaşca toxundu ki, elə bil lələk idi, sonra yenə də ayrılıb geri çəkilməli oldular və hər ikisinin içi gərginlikdən göynəyirdi.

Yenə də həm onun, həm də qızın gözləri göründü, bu gözlər kölgədə idi, dərindilər və Sem qızın gözəlliyini, bakirəliyini, sıx sərin saçlarını gözləriylə gördü; qız isə Semi gördü – beləcə qəşəng bir oğlan, başının da beləcə nəcib forması var, özünü tox, kişiyana tutur, çənəsinin xətlərindən daxili gücü, alınının cizgilərindənə ağılı hiss olunur.

Sem əlini qızın saçlarına çəkdi, saçında hələ də yağış damcıları qalmışdı və o, onları barmaqlarından çırpdı.

– Meri.

– Bəli, Sem.

Və o, qızı yenidən öpdü və hiss etdi ki, qız necə ehtiyatla, asta-asta ona yaxın əyləşdi və onun əlləri ehtiyatla, asta-asta qalxır, onu qucaqlayır və qəfil Semin içində hər şey partladı, zərblə döyüdü və bütün köhnə yaraları, göynərti yerləri göyüm-göyüm göynədi, ancaq bərk yox, xoşca-xoşca.

Ancaq budur, onlar bir-birlərindən qopub ayrıldılar və indi başları, çiyinləri bir-birinə toxuna-toxuna yanaşı əyləşib, ayaqlarını yellədirdilər.

– Bu mənim ömrümdə ilk öpüşümdür, – Sem təntənə ilə dedi.

– Mənim də.

– Yox, doğrudanmı? Düz sözüdü?

– Doğrudan birincidir. Əlbəttə, Sem. Mən buranın oğlanları ilə ömrümdə öpüşməzdim.

– Bəs mənə necə, Meri?

– M-m.

– Yenə istəyirsənmi?

– M-m.

O, qızın saçlarından, alnından, gözlərindən, burnunun ucundan və nəhayətsiz bir diqqətlə dodaqlarından öpdü. Hiss etdiyi duyğunu – ilahi, ya rəbb! – Sözlə ifadə etmək çətin idi. Bütün bunlar hər şeyin qurtardığı yerdən o yanda başlayırdı. Yeni tərəfdən.

– Amma mənə sən artıq əvvəllər öpüşmüşsən. Səndə bu əla alınır, Sem.

– Ömrümdə heç vaxt, and içirəm, – dedi Sem. – And içirəm. Sadəcə olaraq bunu hər kəs anadangəlmə bacarır. Odur ki, sən də bacarırsan. Ancaq min dəfələrlə təsəvvür etmişdim, gözümün qabağına gətirmişdim.

– Hə, necədir, əslində o qədər də yaxşı deyil, hə?

– Nə danışırısan, Meri, əslində mənim təsəvvür etdiyimdən dəfələrlə, min dəfə yaxşıdır.

– Sən ki getməyəcəksən, eləmi, Sem?

– İndi daha nədən ötrü getməliyəm ki?

– Bilmirəm, bəlkə lazım gələcək. Ancaq sən həmişə mənim yanıma qayıdacaqsan, düzdürmü, Sem?

– Mən səni qoyub getməyəm.

– Burada heç kim yoxdur. Sənin kimisi, Sem. Mən bilirəm, mən burada qalmalı olacağam. Mən bunu bilirəm. Axı mən nəşildə sonuncuyam. Bu dəhşətdir – nəşildə sonuncu olasan. Və əgər sənin kimi birisi öz təyyarəsində mənim dalımca uçub gəlməsə, mən heç vaxt canımı burdan qurtara bilməyəcəyəm.

– Axı mənim təyyarəm yoxdur, Meri.

– Olacaq.

– Eləmi bilirsən? Mənim təyyarəm hardan ilmalıdır ki? Biz evdə hətta velosiped ala bilmirik. Hələ bəs bu səkilərə səpələn qəzetlər. Ölümündü mənim bu qəzetlər.

– Sənin təyyarən olacaq, Sem. Mən dəqiq bilirəm.

– Doğrudan?

– Əlbəttə! Əlbəttə, olacaq. Ancaq sən hökmən özünə təkrar et: mənim təyyarəm olacaq, mənim təyyarəm olacaq. Və buna nail olacaqsan, bunu sənin çənənə baxanda görmək olur. Yeri gəlmişkən, qəzetlərin haqqını isə mən sənə borc verə bilərəm. Vaxt gələr qaytararsan.

– Mən səndən pul götürə bilmərəm, Meri.

– Bu niyə belə? Əslinə qalsa, elə məndən götürə bilərsən, mən belə hesab edirəm. – Qız onun çiyinlərini qucaqladı. – Qaytaracaqsan e, özün də bilirsən ki, qaytaracaqsan, mən də bilirəm. Vaxt gələr qaytararsan, Sem.

Ancaq qəfil, özünü yaxşı hiss etmədi, daxilində bir narahatlıq duydu.

– Sən səkilərdəki bu qəzetlər barədə hardan bilirsən?

– Sən özün mənə indi danışdın.

– Yox, yalandır. Mən belə danışmamışam.

Qız aralanmağa cəhd elədi, ancaq o, qızın çiyinlərindən bərk yapışmışdı, elə bil onun tullanıb qaçmağından ehtiyat edirdi.

– Sən hardan bilirsən, Meri? Mən incimərəm, vallah, ancaq sən də görüm hardan?

Qız nazik bir səslə cavab verdi:

– Sənin haqqında “Arqus”da və “Yeni əsr”də yazıblar. Mənim sənə verdiyim nüsxələrdə. Səni hər yerdə axtarırlar, Sem. Yerra çayında da, yarğanlarda da. Hər yerdə. Neçə-neçə mil ətrafda.

Təkcə biz tərəflərdə yox. Necə olub ki, sən bura gəlib çıxmısan, Sem?

– Ya rəbb.

– Sənin məktəb şəklini birinci səhifədə dərc ediblər.

– İlahi...

– Sənin məşhurlaşmağının nəyi pisdir ki?

– Bu cür pisdir. İlahi. Deməli, onlar Yerranın dibini axtarırlar?

Axı, mən ki, tamam başqa səmtə vermişəm özümü. Onlar, nədir, məni ölmüş-zad bilirlər?

– Belə hesab eləməseydilər, çayın dibində axtarmazdılar, düzdürmü?

– Bəs mənim anam necə?

– Anan barədə bir şey yazmırlar. Atan haqda isə yazıblar.

– Nə? Atam barədə nə var orda?

O deyir ki, səni küçədə tək qoymaqla düz eləməyiblər. Bu adamlara nə olub belə? – deyir. Adamlar sənə qarşı biganədirlər, ona görə ki, sən qəzətsatan bir uşaqsan. Əgər əynindəki geyimin zəngin olsaydı, onlar taksi tutub səni evə gətirərdilər, o deyir ki, sənin huşun özündə olmayıb, harasa baş alıb getmişən və fəlakətə düşər olmusan. Və əgər sən ölüb-itmişənsə bu onların günahıdır. Deyir ki, sənin hətta pulunu da oğurlayıblar, velosipedinsə darmadağın olub və heç olmasa sənin qəzətlərinisə yerdən yığmaq heç kimin ağına gəlməyib. Deyir ki, heç kimin vecinə deyil. Mənimlə vecimədir, vecimədir, Sem.

– Bu düz deyil. Adamlar hər yerdə mənə əl yetirdilər. Atam belə deməməliydi, Meri.

– Mən səni həmişə sevəcəyəm, Sem. Nə qədər ki, canımda can var.

İYİRMİ ÜÇ

Of, Semin içərisindəki bu adamı kor edən, söküb-dağıdan ağrının özü artıq elə bir astanada idi ki, ondan o yana hər hansı bir ağrı hiss edilməz, duyulmaz olurdu. Və onun başının içində səslənən uzaq-uzaq səslər. Və ondan yapışmış kobud, gücsüz əllər, bu əllər onun

təyyarəçi kürsüsündəki hərəkətsiz bədənini tikə-tikə parçalamağa cəhd edirdilər.

– Çıxart onu. Çək çıxart ordan. Biz bu şaquli enmədən çıxmağa vaxt tapmayacağıq.

Sem:

– O-o, əl çəkin məndən! – Qışqırırdı. – Qoyun, uzandığım yerdə ölüm.

Ancaq onlar eşitmirdilər, ona görə ki, bir səs də olsun eşiyə çıx-mırdı. Və dəniz də artıq yaxınlıqda, cəmi bir neçə saniyəlik məsafədə idi.

– O Meri! – Semin nidası eşidildi. – Mən səni tək qoymağa məcburam.

– O Meri! – Sem qışqırdı, – Nə qədər ki, ölməmişəm...

İYİRMİ DÖRD

Açıq qapıya nəhəng kölgə düşdü və eşikdən düşən işığın qabağını kəsdi. Merinin qorxmış pıçılıtsı cəmi bircə sözü ifadə elədi:

– Atam.

Semin içini alov kimi qarşmış tək bircə söz.

– Bəs sən deyirdin hələ bütöv bir saat var.

– Bu odur.

– Bu qapı niyə açıqdı, hə? Meri, sən ordasan, nədir?

Səs yox, böyürtüdür. Gücə bax də. Adama elə gəlir ki, bu saat qorxusundan divarların tozu da qopub töküləcək.

Sem pıçılıtı ilə:

– İlahi, – deyib inildədi. Merisə nərdivana sarı cumdu, ancaq ayağı pilləyə düşmədi və qaranlıqda guppuldayıb, Səmdən, barmaqlarının altından sürüşən antresolun qıraqlarından yapışa-yapışa, bərkədən qışqıraraq pıçılıtı ilə döşəməyə düşdü.

Bütün bunlar necə də tez baş verdi. Bir saniyənin içində. Bir saniyədə bütün dünya dəyişdi. Meri aşağıda uzanıb inildəyirdi, elə bil ki, allah bilir, haçandır beləcə uzanıb qalıb.

Adam ayağını astanadan içəri qoydu. Qapıya fil daxil oldu.

– Sən hardasan? Axı burda nə baş verib?

Meri uzanıb inildəyirdi.

– Sən antresoldan yıxılımsan, nədir? Sən orda neyləyirdin, hə?

– Oy qıçım, mənim qıçım!

Sən sinəsi üstə döşəmə taxtasına yapışib qalmışdı, bərk-bərk qısılmışdı, nəfəs almağa, diri qalmağa qorxurdu, allaha yalvarırdı ki, kərtənkələyə, saman çöpünə çevrilsin. Bəs əgər adyalın ucu aşağı sallanırsa necə? Bəlkə aşağıdan ayaqları görünür? Qız isə deyirdi ki, hələ bütöv bir saat var. İndi görəsən aşağıda bu saat nə baş verir? Sən heç nə görmürdü. Sifətini taxtalara qısbız uzanmışdı və gözlərini yummuşdu – elə bil dəvəquşu idi. Meri isə ağlayır, ayağından şikayətlənirdi.

– Mən elə bilirdim ki, sən nəsə bir dəcəllik eləyəcəksən. Bir yerdə otura bilmirdin, elə hey fırlanırdın. Əgər o oğlan, Kallendi-nədir, buralarda olsa, başını kəsəcəyəm.

– Əşi, heç kim yoxdur orda, ata. Sən bunu neçə dəfə yoxlayıb, arxayın olmusan. – Qız ağlayırdı: qorxudan, ağrıdan, gözlənilməzlikdən. – Oy qıçım! Oy, o tamam qırılıb, mən bilirəm!

– Əgər sən cürət etmiş olsan...

– Dedim ki, heç kim yoxdur orda. Heç kim yoxdur! Günahların hamısı bu balaca heyvancığazda – opossumdadır!

– Sənə tapşırılmışdı ki, evdən eşiyə çıxma.

– Opossumdur səbəbkər! Yığışdıрмаğa ki, sən yığışdırmısan. Ona görə də başa düşürsən. Bilirsən məni necə qorxuzdun? Sənin ucbatından yıxıldım. Yaxşı, de görüm mənim üstümə niyə belə qışqırdın, hə?

– Öz səfehliyindən yıxıldın, axmaq qızcığaz. Orda sənə nə işin vardı. Evdə oturmalıydın. Onda bu itləri nəyə görə saxlayırıq daha? Əgər indi, bir aylıq ya da daha çox, yıxılıb xəstələnsən mən sənə nə etməliyəm?

– Nə edəcəksən, opossumlara tələ qur. İndi özün yığışdırmalı olacaqsan, belə tez tələ qurarsan. Yoxsa, elə hey xahiş edirəm, yalvarıram. Sənin sə vecinə deyil. İndi, budur bax, qıçımı sındırdın.

– Qıçın cağbacağdır. Tam qaydasındadır qıçın.

Meri bayaqından da bərk zarıdı.

– Sənə nə olub, qıçın qırılmasıynan topuğun yerindən oynamasını bir-birindən ayıra bilmirsən?

– Oy, oy, belə fırlama də!!

– Boş bir şey üstündə aləm bir-birinə qarışib.

Sem köksötürmə səsi eşitdi. Yüngülləşmə əlaməti olan dərin bir köksötürmə. – Aləmi bir-birinə qatmısan, göyərçinim. – Səsinde gör necə zəriflik, nəvaziş, qayğı var. Məgər heç belə adamdan gözləmək olar?

O:

– Mənə söykən, – deyir. – Səfehşən, Meri. Gör məni necə qorxuzdun.

O, yəqin ki, qızı qolları üstünə aldı və Sem arxalarınca baxmaq üçün başını qaldırdı.

Meri, Meri. Budur sən gedirsən.

Qız əlini qaldırmadı ki? Vida üçün ona qız astanadan əl etmədi ki?

O adyalı samanın altında gizlətdi və nərdivanla diyirlənib aşağı düşdü. Qapının ardındakı gecə qarqaranlıq idi. İndi hara getsin?

Bəs içindən xörək yediyi qab-qasıq necə? Axı, onları belə qoymaq olmazdı. Onlar onu və Merini ələ verə bilirdi.

Sem dördəyək götürüldü, ona elə gəldi ki, həyatını xilas etmək üçün qaçdı.

İki ya da beş dəqiqə sonra o, boşqabı, parçı və qaşığı yolda kollağın içinə vızıldatdı, özü isə bacardığı qədər sürətlə baş alıb uzaqlaşdı. Üzünə xırda yağış çırılırdı, ətrafında isə beləcə qara, nəm və nəhəng bir dünya ucalırdı. İndi bəs hara? Of, hara, hara getsin indi? Allah bilir. O, yolun ortasıyla gedirdi, qırağa çıxırdı, əyri-dolanbac, hara gəldi gedirdi, heç kimi, bir nəfər də olsun canlıyı qarşılamaqdan, əlhavasına özünə yol seçirdi.

O gecə dünya tarixində ən uzun bir gecə idi. Və bütün gecəni Sem elə hey irəli addımlayır, addımlayırdı, gedirdi, ona görə ki, dayanmalı bir yer yox idi və özünü donmaqdan gözləməliydi, bilirdi ki, burda ayaq saxlasa, sağ qalmaq. Bütün gecəni səhərə kimi addımladı, canını dişinə tutub ayağının birini götürüb, o birini qoyur, gedirdi; bütün gecəni öz qütblərərası fasiləsiz uçuşunu başa vururdu.

Səhərin gözü açılında isə dağların və ormanların qoynunda uçurumun qaşından keçən dar bir yolun qırağında yerə aşmış ağacın üstünə çöküb bir qədər nəfəsini dərdi. Ətrafda palma kimi hündür ayıdöşəkləri ucalırdı və qulaqbatırıcı bir xorla on min quş oxuyub

ötürdü, torpaqdan süzülüb, işıqda gümüşlənə-gümüşlənə irmaqlar qaçırdı və milyon il bundan qabaq olduğu kimi havada güclü bir ətir vardı.

Sem hündürdən:

– Mən Gipsləndə gedirəm, – dedi. – Mən gedirəm. Gedirəm! Anam məktubumu alacaq. Bir neçə saatdan sonra alacaq. Və biləcək. İnsanın getmək vaxtı yetişir və hara getmək lazımdır, vəssalam.

Məşədə hardasa kilsə zəngi kimi balta zingildəyirdi. Görəsən, hardaydı? Orda, aşağıda?

Kiminsə oxuduğu eşidilirdi.

KİTABDAKILAR

V.Q.KOROLENKO

(Rusiya)

İşıqlar	3
Meşə uğuldayır	4
Çay köpüklənir	27

A.İ.KUPRİN

(Rusiya)

Ağ pudel	57
----------------	----

LEV KASSİL

(Rusiya)

Konduit və Şvambraniya Birinci kitab. Konduit	89
İkinci kitab. Şvambraniya	213

İQOR ŞKLYAREVSKI

(Rusiya)

Quş kölgəsi	349
-------------------	-----

ANATOLİ KUDRAVETS

(Belarus)

Mikola qayıtdı	427
----------------------	-----

AYVEN SAUTOLL

(Avstraliya)

Mett və Co	443
Bəs sabah necə?	519

Buraxılışa məsul | *Vaqif Bəhmənli*
Texniki redaktor | *Mübariz Piri*
Dizayner | *Turab Məhərrəmli*
Korrektor | *Tofiq Bayramlı*

"Avrasiya press" nəşriyyatı
Bakı, Mehdi Hüseyn küçəsi 1a
Tel: (994 12) 439-76-97

DÜNYA ƏDƏBİYYATI

ANTOLOGİYA

II CİLD

BAKI, “AVRASIYA PRESS”, 2010